

OPUS

OPUS

International Journal of
Society Researches

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 17 • Sayı Issue Özel Sayı • Mart March 2021 • ISSN 2528-9527 E-ISSN 2528-9535

Özel
Sayı

Pandemi
Özel Sayısı

ADAMOR

ADAMOR

OPUS ▶

Cilt *Volume* 17, Pandemi Özel Sayısı

OPUS

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
Sayı *Issue* –Pandemi Özel Sayısı • Nisan April 2021
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Őti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri M¼d¼r¼ • General Director
Özg¼r T¼lebaęa

Edit¼rler • Editors

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROğLU (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)

Yayın Edit¼r¼ • Publish Editor

Edit¼r Yardımcısı • Assistant Editor

Özg¼r T¼LEBAęA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

Alan Edit¼rleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait AKBAŐLI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa AKDAğ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergun Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç.Dr.Fikret G¼LAÇI (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr.Jolanta BIELÁUSKÁITÉ (European Humanities University)
Doç. Dr.Ayřeg¼l DERMAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden TAŐGIN (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. M¼jdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Mehmet MURAT (Gaziantep Üniversitesi)
Dr.Iwona FLOREK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa PAMUK (Selçuk University)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

Ása Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Güçlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Management in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szeged University -Macaristan), şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey Özg¼ler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

* Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors*

Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional
Economy in Jozefow - Polonya)
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaume -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy
in Jozefow - Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özeydin (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue – Pandemi Özel Sayısı, 2021

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Nisan *April* 2021

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi,

Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No:4/2,

Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

•
OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net ve ERIHPLUS tarafından indekslenmektedir.

•
OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

*OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net and ERIHPLUS*

İçindekiler / Contents

- 3128 İsmail KARSANTIK
Crisis Management on Education Policies during Covid-19: The Case of China, USA and Italy
Kriz Yönetimi Bağlamında Covid-19'un Eğitim Politikalarına Etkisi: Çin, ABD ve İtalya Örneği
- 3148 Aysel KIZILKAYA NAMLI, Mehmet Akif YÜCEKAYA
Motivation And Job Satisfaction of Physical Education Teachers During Pandemic
Pandemi Sürecinde Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Motivasyonu ve İş Doyumunu
- 3173 Suzan URGAN, Gülsün KURUBACAK
Working Life and Distance Education in Covid-19 Pandemia One of The Epidemics Seen in World History
Dünya Tarihinde Görülen Salgınlardan Birisi Covid-19 Pandemisinde Çalışma Hayatı ve Uzaktan Eğitim
- 3185 Artur Michal BANAZSAK
Lack of Social Security of The Workers of Gastronomic Business in Poland Due To The Epidemic Covid-19
COVID-19 Salgını Nedeniyle Polonya'daki Gastronomi İşinde Çalışan İşçilerin Sosyal Güvenlik Eksikliği
- 3199 Melike YÖNDER ERTEM
Nurses Experiences and Coping Styles About Stigma During Covid-19: A Qualitative Study
Hemşirelerin Covid-19 Sürecinde Stigma ile İlgili Deneyimleri ve Başetme Yöntemleri: Kalitatif Bir Çalışma
- 3221 Eda ERMAGAN CAGLAR, Nurcan HAMZAOĞLU, Yasemin SANAL, Tuğba TÜRK KURTÇA
Investigation of Anxiety and Peritraumatic Distress Levels in Context of Various Variables through Covid-19 Outbreak: Turkey, the UK and the USA Comparison
Covid-19 Salgını Sürecinde Kaygı ve Peri-travmatik Stres Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi: Türkiye, İngiltere ve Amerika Karşılaştırması
- 3245 Emek YILDIRIM-ŞAHİN
Pandemi Sürecinin Kadın Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Etkileri ve Uygulanan Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar
Effects of the Pandemic Process on the Female University Students and Problems They Lived with the Implemented Distance Education Model
- 3276 Ramazan ERDOĞAN
Pandemi Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Belirlenmesi
Determination of The Nutritional Habits and Physical Activity Levels of The Students of The School of Physical Education and Sport During the Pandemic Period
- 3296 Barış YAMAN
Covid-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye Ve Çin'de Uzaktan Eğitim Süreç Ve Uygulamalarının İncelenmesi
Examining The Distance Education Processes And Practices In Turkey And China During Covid-19 Pandemic
- 3309 Mustafa PAMUK
Kovid 19 ile İlgili Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Development of Fear of Missing Out Related to Covid 19 Scale (FoMOC 19S): Validity and Reliability Study
- 3336 Deniz ENİÇ
Gruplar Arası Temas Kuramı Açısından COVID-19 Pandemisinde Önyargıları Azaltma Yolları
The Ways of Prejudice Reduction in COVID-19 Pandemic in Terms of Intergroup Contact Theory

- 3366 Necla İrem ÖLMEZOĞLU İRİ, Fatma KORKMAZ
Çalışanların Koronavirüs Kaygı Düzeylerinin İşte Üretkenliğe Etkisinde Presenteizmin Aracılık Rolü
The Mediating Role Of Presenteism In The Effect Of Employee Coronavirus Anxiety Levels On Productivity At Work
- 3390 Sevilay CÜLER
Pandemi Günlerinde Geride Kalanlar Sendromu: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir İnceleme
Survivor Syndrome in Pandemic Days: A Study on Health Workers
- 3414 Büşra YİĞİTOL, Saniyebengisu BÜYÜKMUMCU
Covid-19 Korkusu, Kişilik Özellikleri, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Yordayıcı İlişkilerin İncelenmesi
Analysis of the Relationships Between Fear of Covid-19, Personality Traits, Job Performance and Turnover Intention
- 3448 Engin ÇELEBİ, Seyfi ÖZGÜZEL
Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Kamu Spotlarının Etkinliği Üzerine Bir Araştırma
A Research On The Effectiveness Of Public Spots For Covid-19 Pandemic Process
- 3470 Özgür YEŞİLYURT
COVID-19 Pandemi Sürecinin Yönetilmesinde Sosyal Pazarlama Aracı Olarak Kamu Spotlarının İncelenmesi: İçerik Analizi
Use of Public Service Announcements as A Social Marketing Tool in Managing the COVID-19 Pandemia Process: A Content Analysis
- 3501 Onur BAYRAKCI
Covid-19 Pandemi Sürecinde Oluşturulan Capslerin Analizi
Analysis of Caps Created During The Covid-19 Pandemic
- 3522 A. Elif POSOS DEVRANİ
Twitter'ın Farklı İletişim Uygulamalarında Eşzamanlı Araçsallaşması: Covid-19 Pandemisinde Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter Paylaşımalarının Analizi
Simultaneous Instrumentation of Twitter in Different Communication Practices: The Analysis of Dr. Fahrettin Koca's Twitter Posts in Covid-19 Pandemic
- 3542 Muhammet ÖZCAN
COVID 19 Pandemisinin Turizm ve Ulaştırma İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi
Impact of COVID-19 Pandemic on Financial Performance of Tourism and Transportation Enterprises
- 3568 Mehtap KARAKOÇ, Meral GÜNDÜZ
COVID 19 Sürecinde Sınırlı Bağımsız Denetim ve BIST 100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma
Review of Financial Statement in the Covid-19 Process and a Research on BIST-100 Companies Article
- 3593 Erkan UZUN
Covid-19 Öncesi ve Sonrası Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gümrüklerinden Yapılan İhracat ve İthalat Verilerindeki Değişimler
Changes in Data Of Export And Import Southeast Anatolia Region Before and After Covid-19
- 3621 Talha BAYIR
Koronavirüs (COVID-19) ile Yeni Dijital Dünyada Değişen Tüketici Tercihleri
Changing Consumer Preferences in the New Digital World with Coronavirus (COVID-19)
- 3641 Aykut Can DEMİREL, Semih SÜTÇÜ
Covid-19 Salgınında Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Hizmetlerin Değerlendirilmesi
Evaluation of Applications and Services for the Elderly During the Covid-19 Outbreak in Turkey

- 3676 *Armağan ÖRKİ, Mehmet Aydın TOL, Nurullah ARIKAN*
2020 Küresel Ekonomik Krizi ve Kendi Kendine Yeterli Olma Konusunda Farklı Yaklaşımlar: 2020 Ocak – 2020 Mayıs
2020 Global Economic Crisis and Different Approaches to Self-sufficiency: January 2020 - May 2020
- 3699 *Kerem ÖZBEY*
COVID-19 ve Sınırlar: Küresel Salgın Döneminde Sınırların Değişen Anlamı
COVID-19 and Borders: The Changing Meaning of Borders in a Global Pandemic
- 3727 *Adem BÖLÜKBAŞI, Elif KIRAN*
Epidemics Eroding Public Life: An Analysis on the Covid-19 Pandemic
Kamusal Yaşamı Aşındıran Salgınlar: Covid-19 Pandemisi Üzerine Bir İnceleme
- 3745 *Ozan SELÇUK*
Sosyal Hizmet ve COVID-19: Salgın Sürecinde Sosyal Hizmet Mümkün Mü?
Social Work and COVID-19: Is Social Work Possible During Pandemic?
- 3764 *Osman GEYİK*
Covid-19 Salgınının Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi
Evaluation of Covid-19 Outbreak within the Framework of Peacock-Wiseman's Displacement Thesis
- 3787 *Mehmet Güven AVCI*
Zaman-Mekân Sıkışması, Küreselleşen Salgın ve Toplumsal Sonuçları
Time-Space Compression, The Globalizing Epidemic and Its Social Consequences
- 3808 *Zişan KORKMAZ ÖZCAN*
COVID-19 Salgını ve Türkiye: Göç Yönetişimi Üzerindeki Etkileri
COVID-19 Epidemic And Turkey: Migration Governance Effects
- 3832 *Mehtap SÖYLER, Mustafa Agah TEKİNDAL*
COVID-19 Pandemisi, Siyasi Rejimler ve Liberal Demokrasi
COVID-19 Pandemic, Political Regimes, and Liberal Democracy
- 3869 *Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ, Dilek ÖZDEMİR, Ömer YALÇINKAYA, Ömer Selçuk EMSEN*
Is Turkey's Stock Market More Affected by COVID-19 Indicators at National Scales or Global Scale
COVID-19'dan Türkiye Borsası Kendi Özelinden mi, Yoksa Küresel Ölçekten mi Daha Fazla Etkileniyor?
- 3892 *Sinem KARATAŞ ÖZTÜRK*
COVID-19 Salgını Sürecinde Taşınmalı Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ile Verilen Fen Bilimleri Dersine Yönelik Görüşleri
The Opinions of Bussed Education Students About Science Lessons Given With Dittance Education During COVID-19 Pandemic
- 3918 *Aysun YÜKSEL*
COVID-19 Pandemi Döneminde Elit Sporcuların Uyku Kalitesi ile Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi
Evaluation of the Sleep Quality and Nutrition Status of Elite Athletes in the COVID-19 Pandemic
- 3943 *Ziya İNCE, Murat YENTÜR, Vedat ŞAHİN*
Uzaktan Eğitim ile Coğrafya Öğretiminin Etkilliliği Ölçeği: Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Effectiveness Scale of Geography Teaching with Distance Education: Scale Development, Validity and Reliability Study
- 3967 **Düzeltilmeler**
Revisions

Editörden

2021 yılının ilk özel sayısı ile yeniden karşınızdayız. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2021 yılının ilk özel sayısı olan Pandemi Özel Sayısı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

Pandemi Özel sayımız, çağımızın büyük salgınlarından Koronavirüs pandemisinin; toplumsal, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel hayata etkisini tartışan 35 çalışma ile bu döneme farklı ve akademik bir bakış açısı sunmaktadır. Bu dönemi en objektif ve bilimsel kapsamda ele alan tüm yazarlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş günle sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz. OPUS'un Pandemi Özel Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür eder, tüm yazarlarımıza; huzur, başarı ve sağlık dileriz.

Editörler

Crisis Management on Education Policies during Covid-19: The Case of China, USA and Italy

DOI: 10.26466/opus.826383

*

İsmail Karsantik*

* Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Education, Rize/Turkey

E-Mail: ismailkarsantik@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0279-7397](https://orcid.org/0000-0002-0279-7397)

Abstract

COVID-19 is a global pandemic and affects countries in several dimensions such as health system, economy and education. The current study seeks to report and compare implementations of educational policy during COVID-19 pandemic in China, USA and Italy within the framework of crisis management process. The current study is descriptive in that it seeks to document sources on the phenomenon COVID-19 pandemic and explore similar or different implementations of educational policies. The findings indicate that educational policies are implemented in mostly similar patterns except slight differences in administrative approaches. Although the outcomes of the policies will be evident in the future, some implications can be listed as flexible and systematic planning of educational policies, collaboration and cooperation among authorities and schools, improving internet infrastructure and providing flexible educational programs. It is expected that investigation of educational policies and implementations in pandemic will guide in terms of managing crisis in educational issues.

Keywords: Covid-19, coronavirus, educational policy, educational management, crisis management

Kriz Yönetimi Bağlamında Covid-19'un Eğitim Politikalarına Etkisi: Çin, ABD ve İtalya Örneği

*

Öz

Küresel bir salgın olan COVID-19, ülkeleri; sağlık sistemi, ekonomi ve eğitim gibi çeşitli boyutlarda etkilemektedir. Mevcut çalışma, kriz yönetimi süreci çerçevesinde Çin, ABD ve İtalya'da COVID-19 salgını sırasında eğitim politikası uygulamalarını rapor etmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Betimleyici nitelikte hazırlanan bu çalışma, COVID-19 fenomeni hakkındaki kaynakları belgelemeye ve eğitim politikalarının benzer ve farklı uygulamalarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bulgular, eğitim politikalarının, idari yaklaşımlardaki küçük farklılıklar dışında çoğunlukla benzer modellerde uygulandığını göstermektedir. Araştırma bulguları belirtilen ülkelerdeki eğitim alanında uygulanan hazırlıkları; eğitim politikalarının esnek ve sistematik planlanması, yetkililer ve okullar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, internet altyapısının iyileştirilmesi ve esnek eğitim programlarının sağlanması olarak sıralanmaktadır. Pandemide eğitim politikaları ve uygulamalarının araştırılmasının eğitim konularında kriz yönetimi açısından yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kovid-19, koronavirus, eğitim politikası, eğitim yönetimi, kriz yönetimi*

Introduction

COVID-19 (Coronavirus) was first detected in Wuhan city, China. On 30th January 2020, Public Health Emergency of International Concern is declared by the World Health Organization (WHO). Since then, a rising awareness has been witnessed by the public and governments in 135 countries. Business, health organizations, tourism, and education are affected by the outbreak of COVID-19. Except for Antarctica, COVID-19 has been detected in all continents by 26 February 2020 (McAlee, 2020). A record number of students, youth, and older people are trying to continue their interrupted life according to the measures taken by authorities. Beside social isolation, there are many other measures taken by countries to manage risks. One of the fields that the measures are implemented is education. To prevent a potential disaster and gathering people around, schools are quarantined temporarily by the government officials. For instance, in China, more than 180 million students are having distance education using online courses through technological advancements. In Central Asia, Europe and USA, primary, secondary, and tertiary education systems are being maintained simultaneously by online classes and e-sources. (Patrinos and Shmis, 2020).

Enhancing preparedness of educational context toward pandemic situations is also seen as a test for organizational agility. Adaptation to the current pandemic needs innovative creations covering teaching and research activities. Strategic, holistic, practical thinking beside coordination of internal and external stakeholders is thought to be one of the outcomes of COVID-19 pandemic (Zhaohui, 2020). In the current study, educational strategies followed by China, USA and Italy during COVID-19 are investigated. The reasons why those countries are selected are that they are located in different continents and they have been considerably affected by the pandemic. To this end, the current study seeks to report and compare initial implementations of educational policy in early stages of COVID-19 pandemic in China, USA and Italy within the framework of crisis management process proposed by Pearson and Clair (1998). The study is important for at least two reasons. First, examining political and strategic implementations in pandemic situation is expected to guide other countries in terms of managing crisis in educational issues. Second, there is a gap in literature in terms

of addressing the effects of pandemic on educational policies and implementations. Therefore, the results of the study are expected to contribute to literature in terms of providing an overview on crisis management in educational issues during pandemic and suggesting practical and research implications.

Crisis Management Process

Pearson and Clair (1998) define crisis management as “a systematic attempt by organizational members with external stakeholders to avert crises or to effectively manage those that do occur.” (p. 61). Crisis management process is categorized under psychological, social-political, and technological structural perspectives and Figure 1 displays the crisis management process (Pearson and Clair, 1998).

Figure 1. The Crisis Management Process (Pearson and Clair, 1998)

As indicated in the Figure 1, crisis management is a multidimensional process. Environmental context involves institutionalized practices and industry regulations which affects concern for or attention to crisis preparations. Those preparations influence adoption of organizational crisis management. Environmental context, executive perceptions and crisis management preparations lead to individual-collective reactions and planned-ad hoc responses. Individual and collective reactions include shattered assumption, impaired cognitive, emotional and behavioral responses, and eroded social structure. Those reactions have a two-way relationship with planned and ad hoc responses, which include team vs. individual response, alliance-coordination of stakeholders, information dissemination, organization-industry visibility. Finally, those variables lead to outcomes with either success or failure in crisis management (Pearson and Clair, 1998).

Method

The current review study is conducted within the framework of qualitative method. Review method is suitable to create a synthesis from the ideas and approaches of existing studies and to contribute to the summary of these ideas and approaches (Herdman, 2006). In the current study, the information obtained is compiled under the headings of educational policy implementations following crisis management stages (Pearson and Clair, 1998) and presented in a comprehensive integrity.

Findings

Educational policy implementations in China

The first country hit by COVID-19 (which is indicated as a new type of coronavirus 2019-nCoV) outbreak is China. Wuhan Municipal Health Commission published a report implicating 27 cases in Wuhan (Wuhan Municipal Health Commission, 2019). Turning into a national crisis, the number of people infected by the COVID-19 has risen in a month (Liu and Saif, 2020). Turning into a global crisis, people are started to be searched about their travel and contact history regarding Wuhan territory to prevent an outbreak (Yue et al., 2020). Although screening procedures continue, life in Wuhan district started to return normal after two months of lockdown. Transportation, business, trade and tourism as well as education is getting back to normal in China (Reuters, 2020). Therefore, careful consideration is needed to understand gains and losses of the strategies implemented in education during COVID-19 outbreak.

In terms of educational policies, Suspending Classes Without Stopping Learning policy is implemented by Chinese government officials to start and increase online education instead of face-to-face education (Zhang et al., 2020). By implementation of the policy, Ministry of Education states that learning and teaching activities will suspend in China throughout the pandemic. National and local integration of educational sources and providing diverse and high-quality e-sources for students are the main objective for carrying out the policy (Ministry of Education of the People's Republic of China, 2020a).

Online education procedures continually require feedbacks and adjustments during implementation of policy. Adjustable strategies have been applied by Chinese government in an orderly manner to implement the policy. According to Zhang et al. (2020) strategies are implemented through five stages:

1. One of the first priorities of the policy implementation is to integrate national resources and to plan at the top-level. Online education needs a stable internet connection. To ensure that, the Ministry of Education and internet providers such as China Education and Scientific Research Computer Network, China Mobile, and China Satellite Communication worked together to maintain internet for purpose of public and education.
2. Teachers receive in-service education for online teaching strategies organized by the education administration department of the Ministry of Education and teacher training companies. Through the education, teachers receive information about online teaching strategies, applications, school epidemic prevention cases, local teacher training cases and so forth. Moreover, teachers are encouraged and make reflective learning by a feedback system summarizing and sharing experiences of teachers and debating on it.
3. To fix the time imbalance, Chinese government carry out online teaching in different regions of country without internet connection by satellite TVs (Ministry of Education of the People's Republic of China, 2020b). Duration of classes are arranged by local government for each education level: one hour for lower grades of primary school, two hours for higher grades of primary school, four hours for middle school, and five hours for high school (The People's Government of Zhejiang Province, 2020).
4. After the epidemic, transition to face-to-face education may need a guideline. In that stage, teachers are encouraged to teach in an independent way using the National Elite Online Open Courses as examples.
5. For the smooth transition after the pandemic, based on regional and national variables, Ministry of Education takes characteristics of students such as preparedness, population, and age into account. Moreo-

ver, Chinese government takes screening precautions to prevent a potential re-outbreak. In this manner quarantine for all international arrivals, travel and medical history of people are searched.

To strengthen organization and management capabilities of administration, the leading group in Ministry of Education requested to be supported by local authorities and higher education institutions for implementing supportive and proactive measures and planning. These plans include several items (Education and Technology Department, 2020):

1. Implementing the plan requires resource provision, technical stability, content review, training guidance, effective supervision. Besides, local authorities are required to be in coordination with communication departments and operators.
2. Technical support is also another item that needs attention. Since schools and higher education institutions conduct online teaching, they need to be provided with actual needs, resources and online platforms. Monitoring is the second stage regarding technical support. To ensure a safe and stable internet connection, primary and secondary schools are monitored and required to give report to educational administration department in charge.
3. To ensure the quality of online education, it is necessary to give feedback to educational administration department. For a smooth transition to face-to-face education, awareness toward epidemic situation should be considered during online education programs. Teachers should formulate online education guidelines to make full use of online resources.
4. Scientific implementation procedures should be followed during teaching progress, arranging workload and assessment and evaluation stages. Online education implementation should take less time comparing with the office hours. Number and duration of break times should also be extended.

In terms of making available online education platforms, China's education system has been adapted to COVID-19 rapidly and remarkably. Ministry of Education provide online education platform with 50 million connection of learners and teachers simultaneously. In this manner, China managed to affiliate partnerships between private organizations, local authorities and general public, national authorities (UNESCO, 2020).

Educational policy implementations in USA

U.S. Centers for Disease Control and Prevention (CDC) affirmed a growing number of infections in countries including USA. Different geographic areas of USA have different levels of COVID-19 infection activity (OSHA, 2020). CDC confirmed the first case in USA on 26 February 2020 and reported the first death by COVID-19 on 29 February 2020. On 13 March 2020, President Donald Trump declared national emergency by opening federal funding up to 50 billion U.S. dollars. Though restrictions taken by CDC, Coronavirus has spread in 50 states on 17 March 2020. NY City declared U.S. as the epicenter of the disaster on 20 March 2020 (Schumaker, 2020). To protect U.S. citizens over the world, U.S. Department of State is taking decisive actions such as informing citizens, protecting homeland, increasing health capacity for potential new outbreaks, building partnerships and engaging with them, global aid and promoting transparency (U.S. Department of State, 2020). Epicenter of COVID-19 changes during the global crisis just as response and measures taken by the countries. Responses and measures also involve sustainability of education.

CDC has announced interim guidance for schools and programs regarding administrators. By interim guidance, it is intended to prevent transmission of COVID-19 within facilities and schools at district level. The guidance includes two choices to be made by local education authorities regarding risk of COVID-19. If there is no risk for community spread, teachers and administrators are required to take several measures such as planning for preventive actions, developing information sharing systems, teaching hygiene practices and motivating to apply, following procedures for cleaning school, monitoring attendance of students to the classes, postponing events, allowing stakeholders to stay at home against sickness, creating plans for contacting with school community and reviewing CDC guidance (CDC, 2020a).

In coordination with local health authorities, schools are thought to have an important role on preventing the spread COVID-19. Therefore, according to CDC, schools should take measures for COVID-19 outbreak by determining appropriate strategy. If an infected person has been witnessed within a school building, CDC recommends several procedures such as contacting with local health authorities, dismissing students and personnel for

2-5 days, communicating with all stakeholders during dismissal process, disinfecting school, making decision on extension of dismissal and applying strategies for continue of education. Distance learning strategies should be encouraged for teaching staff and learners. E-learning plans and transition to online courses from face-to-face learning should be taken into consideration as appropriate as possible. Decisions regarding implementing aforementioned strategies should be made coordinated with local health authorities (CDC, 2020a). To this end, schools are responsible for implementing decisions autonomously based on the conditions.

Higher education institutions (HEI) also play an important role on slowing down spreading, and protecting public, students and staff to ensure creating healthy teaching contexts. CDC (2020b) prepared a guidance organized according to the level of community transmission:

1. Preparation phase involves if there is no community transmission.
2. Moderate level of community transmission
3. Substantial community transmission

Beside guidance, implementing strategies regarding social distance, cancellation of activities, and so on is applied after consulting and in collaboration with local health authorities. HEIs are supposed to coordinate with health officials to spread knowledge. HEI administrators are supposed to coordinate with local health authorities who determine the action with HEI administrators in case of infection. Those actions include cancellation of classes, club meetings, social events and sports events. Beside cancellation, discouraging stakeholders from socializing and gatherings are also taken into consideration. Moreover, guidance includes confidentiality of the students in case of COVID-19 which is required by Americans with Disabilities Act and the Family Education Rights and Privacy Act. To prevent COVID-19 exposure, dismissal decisions regarding students are given and disinfection procedures are applied as specified in emergency operations plan (CDC, 2020b).

Preparation stage for COVID-19 includes reviewing and updating emergency plans, making plans for accurate dissemination of information, practicing hygiene procedures, monitoring students not only on the campus but also off the campus, cancellation of meetings and events. In case of a confirmed case, ensuring continuity of education and research activity is needed to be taken into consideration. Safety is the priority while distance

learning and research plans are implemented. Online communication and education platforms are encouraged to use for teaching staff and students. HEIs have authority on determining the transition procedure for online learning from face-to-face learning, overcoming problems regarding technical issues, and increasing the number of students for enrolling into online classes. For students infected, HEI administrators have right to move the student to a temporary on campus or off campus house. Self-quarantine and monitoring procedures are also applied for close contacts. There are also measures taken in case of a moderate level of community transmission covering additional strategies to be implemented such as being in coordination with local health authorities, applying social distance procedures, accommodation of students and staff and dissemination of information through credited channels (CDC, 2020b).

Educational policy implementations in Italy

Italy announced first positive results for COVID-19 on 31 January 2020 (ANSA, 2020). The first Italian citizen infected was a 38-year-old man in Lombardy on 21 February 2020. Tracing process by the local authorities regarding origin of the infection remains inconclusive. Less than a week, the number of cases climbed up dramatically resulting unexpected consequences (Pucciarelli and Rancati, 2020). More cases have been reported by regions and autonomous provinces of northern Italy. Concerning that preparedness and containment procedures are unidentified, decentralization is seemed to be a disadvantage for Italy (Carinci, 2020). COVID-19 is a national health issue, but autonomous provinces of Italy are supposed to cope with local health issues. Mismanagement of the process, uncertainty of the health protocols and inconsistent measures such as dismissal of schools, cancellation of sports and social events taken by the local authorities of Italy lead to worsen the situation (La Stampa, 2020). Autonomous provinces of Italy have different practices and procedures on governance of health. Lack of homogeneity between different regions of Italy may have caused the spread of infection due to different isolation procedures. Moreover, dissemination of information is needed between regions. Tracing infected people and receiving information about different treatment procedures across country may help slowing down the spread of outbreak (Carinci, 2020).

Preparedness for an outbreak regarding healthcare and education is considered important. Italy's preparedness regarding education is also questioned. ITCILO (2020) states that when the pandemic emerged, International Training Centre was not fully prepared. Innovation such as distance learning, self-guided online courses, webinars and assessments seem to be the solution of pandemic. Transition to online platforms is seen as a requirement for educational authorities of Italy (Ministry of Education, 2020). Providing online resources and equal online learning opportunities are the first goals determined by the ITCILO (2020). Putting online sources into practice and transition to online classes from face-to-face is the second stage of preparation (ITCILO, 2020). Moreover, ITCILO (2020) determined several routines as response to COVID-19. First routine is mobilizing digital taskforce which is assembled to unsure the sustainability of online education platforms. Second routine is transition of courses to online. Through e-campus, courses which are conducted face-to-face are adapted to online. Thirdly, training teachers for e-campus courses is considered important. Due to decrease in active engagement of students in online courses, teachers are trained to foster online learning. Fourthly, teaching methods are needed to be improved to enhance the learning of each student. Finally, adjusting to online education and home-office working can be compelling in different ways. Resilience of teachers may be improved by having breaks, making reflections and flexibility of the education program.

Ministry of Education (2020) announced a report about operational indications for distance learning activities. According to the report, considering essentials of schools, professional and ethical responsibilities guide community to be educated precisely. To continue learning process, e-versions of the sources should be implemented. It is also considered important to involve online learning activities and social activities such as watching movies, listening to music, etc. Moreover, distance learning can be perceived as opportunity for interventions on common critical issues. One of the operational measures taken by the Ministry of Education (2020) is to create a task force by the administration. Aim of this measure is to answer frequently asked questions about procedures and enhancing the effectiveness of the online classes. Gifted education institutions are also taken into consideration by this aim in terms of using information and communication technologies in teaching.

Ministry of Education (2020) addresses distance education in different ways such as privacy, online educational activities, pupils with disabilities, students with special and special non-certified educational needs and the evaluation of distance learning activities. Education institutions are not supposed to request personal information of students during online education registration or process. On the other hand, education institutions are required to inform stakeholders to ensure safety of personal data in a lawful and transparent way for legitimate, explicit and specific purposes. Moreover, online educational activities are suggested to be reviewed by the local education institutions during pandemic in terms of redetermining the objectives and needs. Through determining objectives and needs, teachers have authority to manage teaching activities, materials and interaction with students. Management of education autonomously through teachers gives a chance to administrators to monitor ongoing process. Additionally, coordination of teachers and the interaction between them can be ensured through the procedure. Digital task force which is considered as one of the stakeholders also support learning process through implementing innovative strategies in context of distant learning (Ministry of Education, 2020).

Different adjustments are made for different levels of education. For the kindergarten, teachers need to develop activities in collaboration with families to contact directly (in a remote way). Beside subsequent level of education, for primary schools, excessive stay in front of screen should be avoided. At this level, autonomous learning activities should be carried out base on students' skills. For secondary schools, it is important to make connection between proposals of different teachers and students are needed to avoid excessive weight of the online commitment by changing virtual classes autonomously. Laboratory uses are postponed during online classes by encouraging teachers to prepare lesson plans covering theoretical contents. However, digital task force provides digital laboratories where students can practice on simulations. Moreover, inclusive education is also taken into consideration through referencing individualized education. To ensure equal opportunities for distance education, each pupil with disabilities is considered as the object of educational care by teacher and community. Pupils with different disabilities need different interventions based on educational planning. Strategies for students with special and special non-certi-

fied educational needs are also implemented such as providing technological equipment, loan for use, special teaching aids, etc. A credited channel to communicate is also activated to inform about needs of students in ministerial portal. Transparency and legislation is considered for educational procedures and provided by evaluation activities. Evaluation process also have a role of enhancement and covers consolidations, research, and indications to proceed insights (Ministry of Education, 2020).

Discussion, Conclusion and Recommendations

Education policies implemented by countries differ in several ways. Crisis management skills of administrators and practitioners may help decrease the negative effect of COVID-19 Pandemic. The current study indicates that both educational policies and implementations in China, USA and Italy during the pandemic align with crisis management process proposed by Pearson and Clair (1998).

Environmental context

It is reported that there is a significant relationship between executive mindset and cultures of the executives' organizations (Bennis and Nanus, 1985; Martin, 1992). Similarly, organizational culture may impact executives' abilities on crisis management (Shapira, 1995). In China, the administrative structure is more centralized while in USA and Italy educational institutions are more autonomous depending on decentralization. Interaction among stakeholders enhances ability to manage crisis and persist regular procedures of the organization (Mitroff, Mason and Pearson, 1994). USA has adopted an understanding that schools and higher education institutions have the autonomy to take decisions under different conditions and educational institutions take an active role in preventing the spread of infection (CDC, 2020a), which implies a cooperation between the government and educational institutions. However, China has developed reactive policies toward COVID-19. One of the reasons for this may be the fact that China is the first country where the infection was emerged and spread rapidly. To prevent spreading, proactive policies may be undertaken by Chinese government through participation of stakeholders. Weick (1988) states that participation and coordination of stakeholders expand their perception so that they can seize opportunities and preparations for containment of crisis.

Awareness and preparations for the pandemic

Pearson and Clair (1998) suggest institutionalized practices and regulations beside attention to crisis management and adoption of preparations for enhanced crisis management. Countries has been forced by COVID-19 outbreak to respond immediately to educational needs and they differentiated in policy making process during the pandemic. From the very beginning of the pandemic, China has developed a policy called Suspending Classes Without Stopping Learning (Zhang et. al., 2020) and implementation plan with five phases ranging from internet connection to teacher education. Technology facilitates smoothness for implementing policies. Pauchant and Douville (1994) refers technology as a tool for management of procedures, policies, practices and routines. To this end, by focusing on issues such as internet connection, time differences and use of TV channels, China has aimed equality on providing education for all students. Resources, content, supervision, workload, feedback, technical support, and instructional strategies are addressed systematically in terms of putting the plan into practice (Education and Technology Department, 2020). On the other hand, USA has more focused on preventing the spread of infection and developed school decisions on how to act in case of no community spread and minimal to moderate or substantial community spread. Pearson and Clair (1998) argues that technological-structure perspective may provide great advances on crisis. One of the actions that can be taken by schools and higher education institutions is to maintain educational activities through online education process (CDC, 2020a; 2020b). Online facilities may also serve as a strategic tool for organizations during crisis (Perry, Taylor and Doerfel, 2003). Similarly, Italy, where the infection has spread rapidly, may be considered unprepared (ITCILO, 2020); however, Italy has regarded transition to e-learning as a requirement and aimed to create equal opportunities for all students including students with special needs from kindergarten to high schools with facilities including digital labs.

Professional development for in-service teachers through online is also important (Avgerinou and Moros, 2020) to facilitate transition from face-to-face to online learning (Ministry of Education, 2020). It can be concluded that Chinese government has determined and implemented policies in a systematic way while USA has behaved proactively on spreading through

educational institutions as suggested by Thomsen (1995) who states that it is better to use online systems to shift from reactive policies to proactive policies.

Individual-collective reactions and planned-ad hoc response

Seeger, Sellnow, and Ulmer (2001) points out that success of crisis management depends on two factors: nature of the relationship between organization and stakeholders and understanding of organization regarding how stakeholders behave in times of crisis. It is evident that China, USA, and Italy have acted to respond educational needs of citizens through different policies during pandemic collectively. China is considered to take systematic actions from developing policies to implementation plans inclusively. USA offers distance education for preventing the spread of infection in collaboration with schools and HEIs. Italy also implements plans to sustain education through online platforms. It is also indicated that all of the three countries respond to pandemic in coordination with the stakeholders such as teachers, local health authorities, technical support units and administrators. Pearson and Clair (1998) state that effective containment of crisis depends on building alliances, achieving coordination, and sharing accurate information. Coombs (1999) notes that organizations are often unprepared for management of crisis, gathering information and dissemination of tasks. Regarding information dissemination, a two-fold flow has been encouraged by the governments of the countries. In this case, not only the instructions stated by governments but also the feedbacks taken from the schools are equally important for sustaining education during pandemic.

Outcomes

Mitroff and Alpaslan (2003) reported positive and significant correlation between successful outcomes of crisis management and proactive crisis management. Moreover, early detection of warning signals, minimal downtime, and effective damage control are supposed to result in successful crisis management (Pearson and Clair, 1998). Since the pandemic has not been under control yet, the outcomes of the educational policies and implementations are not currently visible. Success or failure of the policies will be determined by the dynamics emerging from the implementation stage, rate of spread,

implementing proactive policies, supervision and monitoring of the policy implementations and coping with the technical and educational obstacles during the pandemic.

Current study seeks to present educational policies and implementations of the three countries from different continents during the pandemic. Either prepared or unprepared, all three countries are struggling to put the educational policies into practice mostly through online education. The purpose of the countries is to both sustain education and prevent the spread of infection. The results of the policies will be evident in the future according to the course of pandemic. Some implications can be inferred from the study in terms of implementing online education and educational policies, and further research.

1. Online education should be accessible for all students from kindergarten to higher education including students with special needs through internet or TV channels. Therefore, firstly internet infrastructure should be enhanced and provided for all students. Secondly, access to digital resources should be ensured equally. Lastly, the problems regarding internet connection should be closely monitored and authorities should develop instant solutions.
2. Flexible programs should be provided for students by considering their psychological well-being, educational needs, and interest. The negative side effects of the pandemic should be minimized by offering flexible and entertaining contents.
3. Online pedagogical framework should be constructed rigorously. Pedagogical strategies, contents and assessment and evaluation methods should be selected to meet teachers' and students' needs.
4. Empowering teachers should be another consideration. Teachers should be encouraged and supported about the use of online education. Teacher empowerment can be ensured through online seminars and webinars in the context of in-service teacher education programs.
5. Regarding education policies, sustainability of education should be prioritized. To this end, flexible plans should implement by considering the course of pandemic. Thus, teachers' and students' concerns and educational needs should be taken into consideration. There should be an alignment between online learning opportunities and assessment methods.

6. To implement policies successfully, collaboration and cooperation among different levels of authorities and schools should be supported. To this end, some committees consisting of experts in education, health, technology and so forth should be established in both national and local levels.
7. Further research should focus on the process of educational policy implementations such as difficulties and coping with them, and effects of pandemic on students and teachers in terms of intellectual and psychological conditions.

Kaynakça / References

- ANSA. (2020). *Two Coronavirus cases found in Italy*. Retrieved on 12 March 2020 from http://www.ansa.it/english/news/general_news/2020/01/31/two-coronavirus-cases-found-in-italy_981d57c5-67b9-4043-95d5-f6bd47e389df.html
- Avgerinou, M. D. and Moros, S. E. (2020). The 5-phase process as a balancing act during times of disruption: Transitioning to virtual teaching at an international JK-5 school. In R. E. Ferdig, E. Baumgartner, R. Hartshorne, R. Kaplan-Rakowski & C. Mouza (eds), (2020). *Teaching, technology, and teacher education during the COVID-19 pandemic: Stories from the field*. Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved on 15 June 2020 from <https://www.learntechlib.org/p/216903/>
- Bennis, W., and Nanus, B. (1985). *Leaders: The strategies for taking charge*. New York: Harper-Perennial.
- Carinci, F. (2020). Covid-19: Preparedness, decentralisation, and the hunt for patient zero. *BMJ*, 368. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m799>
- CDC. (2020a). *Plan, prepare, and respond to Coronavirus disease 2019 (COVID-19)*. Retrieved on 14 April 2020 from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/schools-childcare/guidance-for-schools.html>
- CDC. (2020b). *Plan, prepare, and respond to Coronavirus disease 2019 (COVID-19)*. Retrieved on 14 April 2020 from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/guidance-ihe-response.html>
- Coombs, W. T. (1999). *Ongoing crisis communication: Planning, managing and responding*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Education and Technology Department. (2020). *Notice of the office of the leading group of the ministry of education on the response to the epidemic situation of new Coronavirus infection on the support of education and teaching with informatization during the epidemic prevention and control*. Retrieved on 11 March 2020 from http://www.moe.gov.cn/srcsite/A16/s3342/202002/t20200214_421005.html
- Herdman, E.A. (2006). Derleme makale yazımında, konferans ve bildiri sunumu hazırlamada pratik bilgiler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 2-4.
- ITCILO. (2020). *On the un campus in Italy, learning continues despite COVID-19: Five ways we are transitioning online*. Retrieved on 11 April 2020 from <https://www.itcilo.org/e-learning-covid-19>
- La Stampa. (2020). *Regioni sotto accusa. conte: "Togliere i poteri". La replica dalla Lombardia: "Purtroppo abbiamo seguito il governo*. Retrieved on 08 June 2020 from <https://www.lastampa.it/cronaca/2020/02/25/news/regioni-sotto-accusa-conte-togliere-i-poteri-la-replica-dalla-lombardiapurtroppo-abbiamo-seguito-il-governo-1.38515045>
- Martin, J. (1992). *Cultures in organizations: Three perspectives*. New York: Oxford University Press.
- McAlear, M. (2020). Prevention is better than the cure: Risk management of COVID-19. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(3). doi: <https://doi.org/10.3390/jrfm13030046>
- Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020a). *Guidance on the organization and management of online teaching in colleges and universities during the epidemic prevention and control period*. retrieved on 14 March 2020 from http://www.moe.gov.cn/srcsite/A08/s7056/202002/t20200205_418138.html
- Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020b). *Relevant person in charge of the ministry of education answered reporters' questions on the postponement of the "Suspending Classes Without Stopping Learning" in Primary and Secondary Schools*". Retrieved on 14 March 2020 from http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/s271/202002/t20200211_420109.html
- Ministry of Education. (2020). *Dipartimento per il sistema educativo di istruzione e di formazione*. Retrieved on 1 April 2020 from <https://www.miur.gov.it/documents/20182/0/Nota+prot.+388+del+17+marzo+2020.pdf/d6acc6a2-1505-9439-a9b4-735942369994?version=1.0&t=1584474278499>
- Mitroff, I. I., and Alpaslan, C. M. (2003). Preparing for evil. *Harvard Business Review*, 81(4),109-115.

- Mitroff, I. I., Alpaslan, C. M., and Green, S. E. (2004). Crises as Ill-structured messes: Philosophical issues of crisis management. *The International Studies Review*, 6(2), 175–182.
- Mitroff, I. I., Mason, R. O., and Pearson, C. M. (1994). *Framebreak*. San Francisco: Jossey-Bass
- OSHA. (2020). *Occupational safety and health administration*. Retrieved on 14 March 2020 from <https://www.osha.gov/SLTC/covid-19/>
- Patrinou, H. A., and Shmis, T. (2020). *Can technology help mitigate the impact of COVID-19 on education systems in Europe and Central Asia?*. Retrieved on 14 March 2020 from <https://blogs.worldbank.org/europeandcentralasia/can-technology-help-mitigate-impact-covid-19-education-systems-europe-and>
- Pauchant, T. C., and Douville, R. (1994). Recent research in crisis management: A study of 24 authors' publications from 1986 to 1991. *Industrial and Environmental Crisis Quarterly*, 7, 43–61.
- Pearson, C. M., and Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management. *Academy of Management Review*, 23(1), 59–76.
- Perry, D. C., Taylor, M., and Doerfel, M. L. (2003). Internet-based communication in crisis management. *Management Communication Quarterly*, 17(2), 206–232.
- Pucciarelli, M., and Rancati, M. (2020). Coronavirus, tutti gli spostamenti di Mattia, il 38enne contagiato di Codogno. *La Repubblica*, Retrieved on 21 March 2020 from https://www.repubblica.it/cronaca/2020/02/22/news/il_contagiato-249206473/
- Reuters. (2020). *Locked-down no longer, China's Hubei begins return to normal*. Retrieved on 18 June 2020 from <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-china-toll/locked-down-no-longer-chinas-hubei-begins-return-to-normal-idUSKBN21C01A>
- Schumaker, E. (2020). Timeline: How Coronavirus got started. *ABC News*, Retrieved on 10 June 2020 from <https://abcnews.go.com/Health/timeline-coronavirus-started/story?id=69435165>
- Seeger, M. W., Sellnow, T. L., and Ulmer, R. R. (2001). Public relations and crisis communication: Organizing and chaos. In R. L. Heath (ed), *Handbook of public relations* (p. 155–166). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Shan-Lu, L., and Saif, L. (2020). Emerging viruses without borders: The Wuhan coronavirus. *Viruses*, 12(2). doi: <https://doi.org/10.3390/v12020130>
- Shapira, Z. (1995). *Risk taking: A managerial perspective*. New York: Russell Sage Foundation

- The People's Government of Zhejiang Province. (2020). *Zhejiang's guidance issued for the implementation of online education during the delayed start of primary and middle schools*. Retrieved on 24 March 2020 from http://www.zj.gov.cn/art/2020/2/6/art_1654331_41948673.html
- Thomsen, S. R. (1995). Using online databases in corporate issues management. *Public Relations Review*, 21, 103-122.
- U.S. Department of State. (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19)*. Retrieved on 19 March 2020 from <https://www.state.gov/coronavirus/>
- UNESCO. (2020). *How is China ensuring learning when classes are disrupted by coronavirus?*. Retrieved on 20 June 2020 from <https://en.unesco.org/news/how-china-ensuring-learning-when-classes-are-disrupted-coronavirus>
- Weick, K. E. (1988). Enacted sensemaking in crisis situations. *Journal of Management Studies*, 25, 305-317.
- Wuhan Municipal Health Commission. (2019). *Wuhan Municipal Health Commission's briefing on the current pneumonia epidemic situation in our city*. Retrieved on 18 March 2020 from <http://wjw.wuhan.gov.cn/front/web/showDetail/2019123108989>
- Yue, X. G., Shao, X. F., Li, R. Y. M., Crabbe, M. J. C., Mi, L., Hu, S., Baker, J. S., and Liang, G. (2020). Risk management analysis for novel Coronavirus in Wuhan, China. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(2). doi: <https://doi.org/10.3390/jrfm13020022>
- Zhang, W., Wang, Y., Yang, L., and Wang, C. (2020). Suspending Classes Without Stopping Learning: China's education emergency management policy in the COVID-19 outbreak. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(3). doi: <https://doi.org/10.3390/jrfm13030055>
- Zhaohui, W. (2020). *How a top Chinese university is responding to Coronavirus*. *World Economic Forum*, Retrieved on 18 June 2020 from <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/coronavirus-china-the-challenges-of-online-learning-for-universities/>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karsantık, İ. (2021). Crisis management on education policies during Covid-19: The case of China, USA and Italy. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3128-3147. DOI: 10.26466/opus.826383

Motivation And Job Satisfaction of Physical Education Teachers During Pandemic

DOI: 10.26466/opus.887856

*

Aysel Kızılkaya Namlı* – Mehmet Akif Yücekaya**

* Assoc. Prof, Munzur University

E-Mail: ayselkizilkaya@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-7980-421X](https://orcid.org/0000-0001-7980-421X)

** PhD student, İnönü University

E-Mail : yucekayaakif@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3853-5660](https://orcid.org/0000-0003-3853-5660)

Abstract

This research aims to determine the motivation and job satisfaction of physical education teachers during the pandemic. For this purpose, phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used in the research. The sample of the study consists of 16 physical education teachers who teach in distance education during the pandemic. Descriptive and content analysis was used in the analysis of the research. According to the results of the research, physical education teachers cannot spend effective time while providing distance education during the pandemic. They stated that the reason for this is that it is not like face-to-face education. Almost all of the physical education teachers stated that the lessons they give in distance education are not efficient. It is also stated in the results of the research that teachers and students have a low desire to participate in the course and the conditions are not suitable during the pandemic. In this process, it was determined that teachers thought this was a temporary process and motivated both themselves and their students. As a result of the research, most of the teachers stated that they could not get job satisfaction. At the same time, it was revealed that the majority of teachers were unable to open exercises, dyk courses and elective sports courses were not preferred by the school administrations, resulting in low additional course fees and this situation caused financial problems.

Keywords: *Pandemic, Physical education teachers, Distance education, Motivation, Job satisfaction.*

Pandemi Sürecinde Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Motivasyonu ve İş Doyumunu

*

Öz

Bu araştırmanın amacı pandemi sürecinde beden eğitimi öğretmenlerinin motivasyonu ve iş doyumunu belirleyebilmektir. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini pandemi sürecinde uzaktan eğitimde ders veren 16 beden eğitimi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre pandemi sürecinde uzaktan eğitim verirken beden eğitimi öğretmenleri etkili zaman geçirememektedir. Bunun sebebi olarak ise yüz yüze eğitim gibi olmadığını ifade etmişlerdir. Beden eğitimi öğretmenlerinin tamamına yakını uzaktan eğitimde yaptıkları derslerin verimli olmadığını belirtmiştir. Pandemi sürecinde öğretmen ve öğrencilerin derse katılım isteğinin düşük olduğu ve şartların uygun olmaması da araştırma sonuçlarında yer almaktadır. Bu süreçte öğretmenler bunun geçici bir süreç olduğunu düşünerek hem kendilerini hem de öğrencilerini motive ettiği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun iş doyumunu sağlayamadığı belirlenmiştir. Bu sonuca paralel olarak yine büyük bir çoğunluğunun bu süreçte ek ders kesintisi olmasının kendilerine ve ailelerine sorun yarattığını sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Pandemi süreci, Beden eğitimi öğretmenleri, Uzaktan eğitim, Motivasyon, İş doyumunu*

Introduction

In January 2020, an Internationally Important Public Health Emergency was declared by World Health Organization (WHO) due to the outbreak of a new disease, COVID-19 (WHO, 2020). It was declared a pandemic by the World Health Organization in March 2020 due to the spreading rate and the increase in the countries where it is seen (Şenol and Bilsel, 2020). Due to the rapid spread of the pandemic across countries, many countries have made radical decisions. Within the scope of the decisions taken, a short break was given to education and training at all levels, and then it was decided by the Higher Education Institution and the ministries that education would continue in digital environments in education and training remotely. The existence of past research on distance education in Turkey (Bozkurt, 2017) has enabled easy adaptation to this process caused by the pandemic (Serçmeli and Kurnaz, 2020).

During this period, different difficulties and restrictions may be encountered within the context of distance education. For example, the lecturer's limitations in the pandemic process, the lack of internet and technological devices in the region where they are located, their knowledge in computer use, their feelings and thoughts about distance education, whether they have a computer or not, their feelings and thoughts about the pandemic (Bakioğlu and Çevik, 2020), all of which confuse people's minds.

Education has been suspended all over the world and in our country and the transition to distance education has been in a very rapid process (Bozkurt, 2020; Gewin, 2020; Lau, Yang and Dasgupta, 2020; Keskin and Özer Kaya, 2020; Telli-Yamamoto & Altun, 2020). It is thought that many reasons during the pandemic such as home training, strict measures taken in daily life, excessive time spent for educational purposes in front of computers or technological devices will seriously affect teachers and students. Based on learner and teacher, it can be said that distance education will cause motivational problems for both sides. Motivation is a driving force that energizes the individual, creates a substructure in explaining his behaviour, and makes him more willing. It determines the direction, level, determination of an individual's behaviour, and speed in achieving the desired goal in the educational environment (Martin, 2001; Elliot and Covington, 2001; Meece, et al., 2006). Motiva-

tion is defined as a complementary and progressive force that mobilizes individuals, guides their behaviour, and makes this movement continuous. In other words, motivation is the power that enables individuals to reach their goals with their instincts and self-determination to reach their goals (Çelik, 1999; Özdemir and Cemaloğlu, 2017; Robbins, Coulter and DeCenzo, 2017). Huitt (2011) motivation, the internal state or situation that activates and directs the behaviour; desire or desire that stimulates and directs targeted behaviour; defines it as the effect of needs and desires on the intensity and direction of behaviour. Encouragement to act refers to a self-determining choice and relates to expressions of one's sense of personal power and autonomy (Deci and Ryan, 1985). Locke (1997) stated that motivation is determined by goal orientation, human will or free will, and perceived needs and desires, which continue the actions of individuals regarding themselves and their environment. Motivated employees are needed to keep up with rapid changes in workplaces. Motivated employees help organizations survive. Motivated employees become more productive, and to be effective, managers need to understand what motivates them in the context of their roles. Of all the functions a manager performs, motivating employees is arguably the most complex. This is because what motivates employees is constantly changing (Bowen and Radhakrishna, 1991). Based on these expressions, it can be said that motivation is an important tool in ensuring the continuity of the organization and the functioning within the organization. In educational organizations, it is important to keep the functioning smooth.

The distance education being carried out during the pandemic period first worried the teachers and the education community. Some problems have occurred in the process of keeping up with this situation experienced for the first time. At the spring of these problems is the fact that such a situation has not been experienced before (Sarı and Nayır, 2020). Distance education, which can bring teachers and learners from different places together, while teaching such subjects and causing a decrease in motivation in the learner, provides great benefits in terms of controlling the time effectively between situations that increase motivation. In this way, learners have the opportunity to enter any lesson wherever and whenever they want (Akbal and Akbal, 2020). In this process, it is thought that there will be differences in terms of job satisfaction due to the narrowing of the working areas of teachers.

Job satisfaction is related to the concepts of pleasure from the job, motivation, morale, commitment to work, and desire to go to work. Whereas motivation requires working for a purpose; job satisfaction refers to pleasure gotten from the job. In this context, job satisfaction is the happiness and pleasure that an individual obtains by reviewing his / her job and business life (Başaran, 1991). Job satisfaction is the positive psychology and endogeneity that occurs as a result of an individual's work experiences (Çelik, 1999). The emotional response of an individual about his job is job satisfaction. It is therefore not tangible, not visible, it can only be described (Baş, 2002). Satisfaction or dissatisfaction with the workplace is important. In other words, satisfaction is an expression of job satisfaction, while dissatisfaction is an expression of not achieving job satisfaction (Günbayı, 2000). The emotional state, behavior, attitudes, and preferences of individuals towards their jobs (Chen, 2008) constitute the infrastructure related to job satisfaction. If individuals are happy to work in the workplace, enjoy their work, have a good and peaceful environment with their colleagues, and most importantly, if they are not unwilling to go to work, it would be correct to say that job satisfaction is achieved. In the opposite case, the employee cannot provide job satisfaction. It is thought that teachers' motivation will decrease and they will not be able to achieve job satisfaction in an education system that is not face-to-face.

All these situations have led physical education teachers who have never had distance education experience before, into great difficulty, into obscurity and chaos. The lessons taught by doing and acting in front of the students are now captive to the camera and microphone. In this case, it puts students and teachers in a big deadlock. For this reason, it is assumed that teachers of physical education classes, which is a practical course, have difficulties in adapting to the process during the pandemic. In this study, the aim was to determine the motivation and job satisfaction of physical education teachers during the pandemic. For this purpose, the answers to the following questions were sought.

1. Can you spend effective time with students during the pandemic?
2. Has the lesson you taught in this period been effective for you?
3. How is your and your students' desire to participate in the lesson during the pandemic?
4. Can you achieve job satisfaction during the distance education process?
5. How do you motivate yourself and your students during the pandemic?

6. What do you think about decreasing the number of your lessons during the pandemic (no dyk courses, exercise, and elective sports classes)?

Among the research questions, effective time spent (question 1), the efficiency of the lesson (question 2), job satisfaction in the distance education process (question 4), and reduction in the number of lessons (question 6) are questions to determine job satisfaction; the questions of your and your students' desire to participate in the lesson (question 3), how do you motivate yourself and your students (question 6) were evaluated as questions to determine motivation.

Methodology

Research Model

The qualitative research method was used in the research. Qualitative research has been defined as a long-term, large-scale study that has different aspects within its own framework in which the cases are accommodated (Saban, 2007). Phenomenological design, one of the qualitative research models, was used in the study. Phenomenological studies, to make sense of the information that people experience about a concept, phenomenon, or events (Ertürk Kara and Gözcü, 2015); involves the participants putting forward their opinions comprehensively about the facts or situations by investigating and analyzing the individual experiences of the facts or situations in depth (Yıldırım and Şimşek, 2013). In the phenomenological study method, data is collected mostly through interviews (Yıldırım and Şimşek, 2013).

Study Group

The simple random sampling method, which is one of the sampling methods, was used in determining the study group. Simple random sampling is the most basic sampling method; it is a sampling method in which every member of a population has the same chance of being included in the sample and all possible samples of a certain size have the same chance of selection (West, 2016). The study group of the research consists of 16 physical education teachers who are currently working in Elazığ and have online lessons. The demographic characteristics of physical education teachers participating in the study are given in Table 1 below.

Table 1. Characteristics of the study group

Variables		f	%
Gender	Female	4	25
	Male	12	75
Period of service	1-5 Years	12	75
	6-10 Years	4	25
Type of school	Middle school	12	75
	High school	4	25
The number of courses	1-15 Hours	10	62,5
	15-30 Hours	6	37,5

The majority of the participants in the study are male teachers, those with a seniority of 1-5 years, those working in secondary schools and teachers with 1-15 hours of live class hours.

Data Collection Tool and Data Collection

In the study, a semi-structured interview form was used to determine the motivation and job satisfaction levels of physical education and sports teachers in the study group during the pandemic. Halcomb and Andrew (2005) stated that interviews would be suitable for qualitative research because of the emphasis on researching and questioning human phenomena. In-depth interviewing has the distinctive features of being an open situation and allows new research directions to emerge using techniques such as research (Berry, 1999). The data collection tool prepared was examined by two academicians who are experts in the field, and after the final form of the interview form was given, it was applied to the participants. The semi-structured interview form consists of two parts. In the first part, there are 4 questions to determine the demographic characteristics of the group, and in the second part, there are 6 questions including research questions. In the study, since it was thought that it would be inconvenient to meet face-to-face due to the pandemic, the data were collected by making phone calls with the participants. First of all, the participants were informed about the research, and an appointment was made for an appropriate time period. When the appointment time came, the participants were called, and a sound recording was taken to analyse the data properly after their approval was obtained. The interview time with each participant lasted approximately 15-25 minutes. The recorded sound recordings were transferred to digital media and analysis was started after the participant's confirmation was obtained.

Data Analysis

The data obtained from the research were subjected to descriptive and content analysis, which is frequently used in qualitative research methods. Descriptive analysis was used in the process of determining the titles according to the research questions and creating themes, and content analysis was used in analysing the participant answers.

Validity and Reliability

Reliability and validity are defined as ways of demonstrating and communicating the rigor of research processes and the reliability of research findings (Roberts and Priest, 2006). To have a study accepted by the scientific community, it is important to have a validity assurance (Morse, Barret, Mayan, Olson and Spiers, 2002). Some criteria must be fulfilled to ensure the validity and reliability of the study. In qualitative research, the concept of "validity" is used to prove the accuracy of scientific findings, and "reliability" is used to prove the reproducibility of scientific findings (Yıldırım and Şimşek, 2013). As the criteria for the validity of the study, it should be tried to ensure that the studies measure or test what is actually intended and the applicability of the findings in a similar environment should be ensured (Lincoln & Guba, 1985). In order to ensure validity in the research, firstly, all the details of how conceptual categories were reached were given. While analysing the opinions of the participants, groupings were made according to the similarity of the expressions used and each participant was given a code (such as P1, P2, P3 ...).

The reliability of the study is related to the consistency and repeatability of the findings (Lincoln and Guba, 1985; Merriam, 2009). It means that the research gives the same result in similar conditions, similar environments. In order to ensure the reliability of the study, a non-research expert opinion was received. In order to determine whether the answers obtained from the participants' opinions represent the theme on which they were placed, the expert outside the field was asked to be placed in themes in a way that no answer was left out. At the end of this stage, the matches made by the researchers and the experts outside the field were compared. At the end of the comparison, the number of consensus and disagreement of researchers and experts from

outside the field was determined. The reliability formula of Miles and Huberman was used to ensure the reliability of the study. The study is considered to be reliable when the agreement between the researcher and the expert is 70% and above (Yıldırım & Şimsek, 2013). Since the reliability rate was found to be 88% in the study, it can be said that the study is reliable. In addition, the raw data and coding collected for research are kept for later review by those concerned.

Results

This section is presented in six titles based on research questions. In this part of the research, the findings of the results of the research questions are included.

Reasons for the Inability to Spend Effective Time with Students During Pandemic

In the study, the participants were asked "Can you spend effective time with the students during the pandemic process?". Since none of the participants stated that they had an effective time, answers were obtained for the reasons for not having an effective time. Participant views are given in Table 2 below.

Table 2. Reasons for the inability to spend effective time with students during pandemic

Theme	Code
Reasons for the inability to spend effective time with students during the pandemic	Not being efficient like face-to-face education is
	Network problems
	Not being able to reach the student
	Students' not having access to a PC or a smartphone
	Due to the major's being incompatible with distance education

First of all, all of the teachers who participated in the study stated that they did not have an effective time. They stated that the reasons for not being able to spend effective time with their students are due to the fact that distance education is not as effective as face-to-face education and that there is an internet problem. Some quotations from the opinions of the participants are given below.

- *“.....Even if we can see each other on a screen, we cannot get that efficiency as long as they are not face-to-face. Not only talking, but a smile to the child, a gesture and even a facial expression provide a magnificent sincerity and a beautiful communication between us. But from a distance, that’s not possible I think that’s the reason.” P7*
- *“I cannot spend effective time. We cannot reach most students. Since we communicate over the internet, we cannot reach students because most students do not have internet or mobile communication channels. And for the ones we can reach, we cannot establish an effective communication because they have internet problems...” P1*
- *“.... Because, we have difficulties in distance education with children just like in face-to-face education. And our physical education branch is not a very efficient one without contact, I cannot show children how to hold a ball in distance education...” P4*
- *“I cannot spend effective time with students during the pandemic because I like looking in the eyes of my students, I like being in the same environment with them and breathing the same atmosphere. I like to play games with them in the school garden or on the football field. How can I spend effective time in front of the microphone in front of the camera while three or four students attend our lessons, and we give them basic information that we call theoretical, I do not think they are very effective because the child takes no notice of them? Of course, without being face-to-face, side by side, it is not an effective process, an effective time.” P14*

Efficiency of the Lessons Taught During the Pandemic

In the research, the participants have been asked "Is the lesson you teach during the pandemic process efficient for you?". Participant opinions are given in Table 3 below.

Table 3. Efficiency of the lessons taught during the pandemic

Theme	Code
Efficiency of the Lessons Taught During the Pandemic	Lack of opportunity to Show and have it done
	Having a lesson that requires contact
	Not as efficient as face to face
	Lack of attendance as in other classes
	Inability to teach the course in front of the camera
	Students not being able to ask questions
	Efficiency for the theoretical part of the course

Almost all of the participants stated that the lesson was not efficient. They stated the reasons for the ineffectiveness of the lesson, such as the lack of opportunity to show and have it done and the fact that it is a lesson requiring contact. Exact quotations of the participants are given below.

- *"It is really difficult to make this efficient in distance education because it is literally efficient since we use more of the demonstration technique that requires one-to-one contact; with the efforts of the students, our own efforts, the efforts of the school administration, we try to make this efficient, but of course, it is more difficult to teach the lesson more efficiently with distance education in this process, especially in the lessons such as visual arts and music based on social activities just like physical education"* P11
- *"It certainly is not, it is a branch that needs to be done by making a demonstration based on the contact or by touching the student, so no matter how much we want in the online lesson or in front of the camera, we cannot contribute much unless we are not with the child."* P3
- *"...The motivation of the student is low, and the motivation of the teacher is also low because there is a perception towards physical education lesson, there is a different perception than other lessons, so there is a big difference between attendance rates in other lessons and physical education attendance rate. Unfortunately, the motivation of the teacher may decrease due to the attendance rate of students in physical education classes."* P13
- *"..... I do not think it will be an efficient lesson in distance education; I do not think physical education, music, or painting will be efficient. I never think that the lesson will be productive after I cannot hold my student's hand and say that this movement is done like this and you have to correct it."* P14

The desire of teachers and students to participate in the lesson during the pandemic

In the research, the participants have been asked, "How is your and your students' desire to participate in the lesson during the pandemic?". Participant opinions are given in Table 4 below.

Table 4. The desire of teachers and students to participate in the lesson during the pandemic

Theme	Code
The desire of teachers and students to participate in the lesson during the pandemic	Low desire in both sides
	Unsuitability of the conditions
	High desire in both sides
	Reluctance due to inactivity
	Not being included in the main courses
	Low student attendance

The majority of the participants in the study stated that their willingness to participate in the lesson was low both for themselves and for their students. They cited various reasons such as the unsuitability of the conditions (lack of phone-tablet-internet), the physical education lesson not being included in the main courses, that is, it is not a course for the exam. Some participants, on the other hand, stated that there is a high desire for participation in the lesson among both sides. Quotations related to the opinions of the participants are given below.

- *“Their willingness to participate is very low in other classes as well, but especially in physical education classes are very low in ten percent - eight percent, for example, sometimes 5 people, sometimes 6, sometimes 3 people in a class of 40 people. Unfortunately, students’ desire to participate online in physical education classes is extremely low during this period. My motivation for participating in the online physical education class is not in the desired direction because I cannot do the physical education course online, I cannot do the level I want” P13*
- *“Of course, our students want to attend the lessons, even if they stay away from the school, the students contribute to the lessons by participating from their homes, but unfortunately, due to the lack of internet and the lack of some infrastructure, some students cannot download the zoom, eba programs, and our students have serious difficulties as a result of these difficulties most of them cannot participate in the distance education process. As a result, we are educators both face to face both in distance education, of course, we have to do our best to follow the students, teach our students, guide our students, so let me tell it for me, I do not have the slightest problem on my side. I believe that I did my best in this process” P10*
- *“” I can say that the kids’ enthusiasm is very low, the child is listening to lessons via eba, but internet connection cuts off, screen freezes, there are some without television and internet, there are people who cannot use the phone, there*

are students who cannot provide maintenance because they have old phones. It is a complicated situation.” P7

- *“This system is a new system in our country, it is not fully developed including exam-oriented branches, our students cannot give a hundred percent of mathematics lessons, so when we have live lessons as we want in physical education class, we start classes and wait for the students for half an hour. However, the participation of our students constitutes a very small 10 percent.” P3*

Teachers’ Ways to Motivate Themselves and Their Students during the Pandemic

"How do you motivate yourself and your students during the pandemic process?" was asked to the teachers and their views were received. The opinions of the teachers are given in Table 5 below.

Table 5. Teachers’ ways to motivate themselves and their students during the pandemic

Theme	Code
Teachers' Ways to Motivate Themselves and Their Students during the Pandemic	Being a temporary process (a common way to motivate)
	Not being motivated (for teachers)
	Loving the profession (for teachers)
	Orienting towards personal development (for teachers)
	Meeting with colleagues (for teachers)
	To do different activities (for students)
	Talking about the old days (for students)
	Forming private groups with students (for students)

Most of the teachers participating in the study stated that they motivated and have been motivated by reminding both themselves and their students that these days are temporary, that it is an extraordinary situation, and that they will come together again. In addition, there are also teachers who try to motivate their students but state that they are not motivated themselves. Another method used to motivate students was stated as activities such as playing games and watching videos. Some of the opinions of the participants are given below.

- *“These times will pass, we will switch to formal education again, we will run and play in our garden again, you will play with the balls again. Students who are successful in some branches will still be engaged in that branch, I try to make them happy in this way, I try to motivate us that these times will pass, and we will meet in our school garden again.” P4*

- *“I think the same thing that I say to my children, I think this process will end one day or even soon, and I console myself by saying this. We will not wear a mask until the end of our life, we will not live these extraordinary measures with such anxiety. Of course, there will be an end, but maybe today, maybe a year later ...” P7*
- *“..... when we consider the memories, we have lived in the past, we are given a lesson to live more beautiful ones, we should consider it as a lesson, we should consider these processes as a process that we need to see and turn to ourselves in order to appreciate them. That is why I am trying to express to them that there are processes that have been passed, but after these, good days come next. ” P2*
- *“.... During this period, I stayed at home for 14 days and in the meantime, I read books and read a book about Atatürk, I also finished a book called “The Teacher Must See the Tree at the Seed” during this 14-day period, there were a few films that I watched. In other words, by doing these, one should look for ways to motivate oneself by following a little bit of daily life. ” P10*
- *“... I cannot motivate myself in this process, frankly, we play polyannaism for children, but we cannot motivate ourselves because we are always at home because I was a person who worked 6 days a week before that. Only Thursday was empty last year, I was full even on Saturday and Sunday, I had a volleyball team, I was coaching it. I was so active that I fell into such a passive situation obviously lowers my motivation and I cannot improve my motivation because my motivation is always low. This is such a process. P14*

Teachers' Job Satisfaction in Distance Education

"Are you able to have job satisfaction in the process of distance education?" was asked to the teachers participating in the study and their opinions were taken. These opinions of teachers are given in Table 6 below.

Table 6. Teachers' job satisfaction in distance education

Theme	Code
Teachers' Job Satisfaction in Distance Education	Failure to teach courses in their own field
	Not being face to face with the student
	Restriction of mobility
	Inability to teach
	Requiring psychomotor skills
	Inability to exercise at home

A great majority of the participants stated that they could not achieve job satisfaction. Only one of the teachers stated that he achieved job satisfaction and one of them stated that he partially achieved job satisfaction. Some of the participants stated that because they are not in the field, that is, they are not with the students, and that their mobility is restricted has a negative effect on their job satisfaction. Some quotations from the opinions of the participants are given below.

- "..... because it is different now even, I want to hit the ball or run to the children, I want to get that fresh air, it is very difficult for us, for all teachers" P11
- "... because I do not enjoy my work, okay, we have children do activities in distance education. We ask questions. We tell them that they have to do these things, but without being with them, without being able to play a football match, a handball match with them, or without being able to take them to the tournaments on the Astroturf, seeing them yelling, laughing, having fun, even falling and injuring, I do not get satisfied with my job and in order for me to be satisfied, I have to be with them again and even create five or six school teams in one semester and I have to take these children to tournaments constantly. " P14
- "... since I do not make eye contact with the student, and there is no classroom environment, unfortunately, little or no learning occurs, so there is no job satisfaction ..." P13
- "..... We are people who like to be in school and run with the children. We cannot enjoy this profession unless we do these movements ourselves and we run with the children and do that branch. " P2

Teachers' Opinions on Reducing the Number of Lessons During the Pandemic

To the teachers who participated in the research, "What do you think about reducing the number of your lessons during the pandemic (support and training courses, exercise and elective sports lessons)?" was asked to the teachers participating in the study and their opinions were received. The opinions of the participants are given in Table 7.

Table 7. Teachers' thoughts on reducing the number of lessons (lack of dyk courses, exercise, and elective sports classes) during the pandemic

Theme	Code
Teachers' Opinions on Reducing the Number of Lessons During the Pandemic	Affected financially
	Perceived as unfair
	Perceived as normal

The majority of the participants in the study stated that they had difficulty financially, because of the closure of the courses, the interruption of the exercises, or the interruption of additional lessons due to the fact that the elective sports lessons were not preferred by the school administrations, and that they were forced to get on with the additional lessons. Two of the participants stated that it was unfair to open these courses and take additional courses in this process. There is only one participant who regards this situation as normal. Some of the participant views are given below.

- *“I did not receive any additional tuition fees during this period. Dyk courses are closed, there is no exercise anyway. Unfortunately, I made some of my plans on additional lessons. These plans failed because I did not take additional lessons, and unfortunately, I am telling them about my problems when I need to devote my time to students. In a way, it is not a good situation for both me and my students, as I do not charge for additional tuition, so I convey certain problems. That is to say, this is reflected negatively on us, therefore we are suffering, and we still continue to suffer because I do not have additional lessons and I cannot take additional lessons because I have 10 hours in physical education class, and this disrupts our plans.” P10*
- *“In fact, our lesson hours are already few and most of my friends cannot even fill in wages. But while education was continuing, elective courses were given, we had courses and exercises, which relaxed us. The absence of these additional lessons, in other words, the interruption of lessons caused me as a teacher, of course, dejection and discomfort ...” P13*
- *“During this period, there was a decrease in our lesson hours since additional sports lessons were not opened. We were also increasing our number of additional lessons with dyk courses and exercises, unfortunately, we cannot open them in this process, so we are experiencing financial difficulties... ”P11*
- *“I think it is normal since there is no one-to-one training, it is normal that the courses and exercises cannot be done in distance education. There is not even a lesson, therefore there are no additional lessons ...” P6*

Discussion and Conclusion

With the emergence of the Covid-19 pandemic, numerous changes have occurred in the field of education (Sá & Serpa 2020). During the pandemic pro-

cess, in parallel with health-related measures, governments have made a decision for distance education within the framework of available facilities in order to ensure continuity in education and to prevent students from falling into a gap in this process (Telli-Yamamoto and Altun, 2020). In this process, it is seen that countries mostly use distance education opportunities supported by different technological infrastructures in order to ensure that education continues without interruption (Can, 2020). The European Physical Education Association (2020) sent a questionnaire to 41 European Physical Education Union members in 37 European countries to reveal the current status of physical education lessons in European countries during the pandemic process, and 39 members responded to this questionnaire. According to the responses of the members, in 41% of the member countries, schools are closed, and physical education classes are part of the home education system; 38.5% of them stated that schools are open and physical education lessons are limited and continue within the scope of recommendations; 15.4% of them stated that schools are open but physical education classes are cancelled. In our country, which is one of the countries participating in the survey, a decision was made to conduct physical education classes through distance education.

In this study, it is aimed to determine the motivation and job satisfaction of physical education teachers who continue their lessons with distance education during the pandemic process. The interviews were carried out under the headings of teachers' spending effective time with students during the pandemic process, the efficiency of the lesson being taught, the desire of teachers and students to participate in the lesson, the ways teachers motivate themselves and their students, teachers' job satisfaction in distance education, and teachers' opinions about the interruption of additional lessons.

In the research, all of the teachers have stated that they did not spend effective time. They have stated that the reasons for not being able to spend effective time with their students are due to the fact that distance education is not as effective as face-to-face education and that there is an internet problem. Lau, Yang and Dasgupta (2020) emphasized that distance education has advantages, but face-to-face education cannot be replaced, and the practical teacher has limitations in providing online education. Demir and Özdaş (2020) found in their study that teachers encountered problems with participation, planning, uncertainty, communication, infrastructure, and education

information network (EBA) in distance education activities. Özgül, Ceran and Yıldız (2020) stated in their study that there are problems related to lack of communication, inability to access the internet, and reluctance in distance education. The studies conducted show similarities with the findings of our study.

In the study, the majority of the teachers stated that physical education lessons were not efficient. They stated the reasons for the ineffectiveness of the lesson, such as the lack of opportunity to have it done and the lesson that includes contact. Başar, Arslan, Günsel and Akpınar (2019) stated that teachers' perceptions and opinions about distance education are among the most important factors affecting the efficiency of distance education. Teachers' inability to use different teaching strategies and methods comfortably during distance education (Kurnaz, Kaynar, Barışık and Doğrukök, 2020), physical education is traditionally taught in schools as a practical and applied lesson where students are in close contact with each other and physical contact is common (Varea, González -Calvo and García-Monge, 2020) can be considered to be effective in the lesson being not efficient.

The majority of the participants in the study stated that their willingness to participate in the lesson was low both for themselves and for their students. Various reasons were stated such as the unsuitability of the conditions (not having a phone-tablet-internet), the physical education lesson not included in the main courses, that is, it was not a course for the exam. Some of the participants stated that there was a high desire for participation in the lesson among both sides. In online education, it has been determined that teachers are inexperienced, a complex environment at home, and infrastructure problems (Zhang, Wang, Yang and Wang, 2020). Demir and Özdaş (2020) stated that teachers' educational activities in the Covid-19 process were evaluated in three different ways: satisfactory, inconvenient, and limited. Çakın and Külekçi Akyavuz (2020) stated that teachers experienced problems with parents, problems with students' learning, and communication problems during this process. When considered in terms of physical education, the pandemic threatens individuals of all age groups as well as school-age individuals. This threat increases more with restrictions (going out to the streets, going to shopping malls, going to school, going to sports centres, etc.) and causes physical education lessons and activities to be carried out for children to be important

(Tison et. al., 2020). However, in the research, it was determined that the participation of the students was low due to the fact that the course was not included in the main courses, that is, it was not perceived as a course for the exam, and that the students' need for movement was not met at a sufficient level, and the internet-related problems were experienced. It can be thought that this situation negatively affects teachers' job satisfaction and motivation.

Most of the teachers participating in the study stated that they were motivated by reminding both themselves and their students that these days are temporary, that it is an extraordinary situation, and that they will come together again. In addition, there are also teachers who try to motivate their students but say that they are not motivated themselves. It was also stated that activities such as playing games and watching videos are another method used to motivate students. Çakın and Külekçi Akyavuz (2020) stated that in this process, teachers used methods to motivate students, such as encouraging them for the future, doing health studies, doing supportive activities, to say good words, and making the school feel continuing. This process forces parents and students to solve problems, cooperate, be creative and active (Anderson, 2020). Deniz and Erdener (2016) stated in their study that the motivation of teachers who could not find their hopes and reach satisfaction in their profession also decreased. Based on this result, it can be said that the job satisfaction and motivation of physical education teachers who could not teach their lessons as they wanted during the pandemic process were negatively affected.

A great majority of the participants stated that they could not achieve job satisfaction. Only one of the teachers stated that he provided job satisfaction and one of them stated that he partially provided job satisfaction. Some of the participants stated that a negative situation is created in their job satisfaction because they are not in the field, that is, they are not in their own field, they are not with the students and their mobility is limited. The pandemic has changed the ways teachers teach students and how they communicate with families (Varea, González-Calvo and García-Monge, 2020). In a study conducted with science teachers, teachers were anxious due to the lack of information that may occur in students during this process, they felt inadequate in the distance education process (Bakioğlu and Çevik, 2020), the most challenging factors for teachers were the lack of knowledge about preparing distance education content, technical difficulties, and the intertwining of private

life and business life (Karadeniz and Zabcı, 2020). In addition, it is stated that because online learning is a versatile process, students require self-efficacy in various fields (Yıldız and Seferoğlu, 2020). It is stated that the pandemic process affects the nature of physical education, distracts it from sociability, limits physical contact, restricts teachers' teaching ways, and this situation changes the role of teachers (Varea & González-Calvo, 2020). Failure to obtain the desired efficiency from the physical education course, which teachers try to conduct away from their students and students away from their teachers and friends, may have negatively affected teachers' job satisfaction. Van De Berghe et al. (2013) concluded in their study that the motivation of physical education teachers is associated with their emotional burnout levels, and that teachers with high motivation have a low level of emotional burnout. Arı and Canlı (2020) found in their study that the life satisfaction of physical education teachers also affects their job satisfaction. Social isolation applied during the pandemic process may have negatively affected the life satisfaction of physical education teachers and thus their job satisfaction. This process may have negatively affected the motivation of physical education teachers.

The majority of the participants in the study stated that the lack of additional course fees due to the lack of courses and exercises caused financial difficulties for themselves and their families, and they had difficulties because they got along with additional lessons. Two of the participants stated that it is unfair to do the courses and exercises and to take additional lessons in this process. There is only one participant who regards this situation as normal. Can and Soyer (2008) found in their study that there is a positive and significant relationship between the socioeconomic expectations of physical education teachers and job satisfaction. Gençay (2008) concluded in his study that the increase in the monthly income of physical education teachers also positively affects their job satisfaction. Reducing the number of lessons and therefore taking less additional lessons in this process caused economic difficulties for teachers.

As a result, it has been concluded that physical education teachers cannot teach effectively and efficiently to their students during the pandemic process, distance education is not a very suitable method for physical education lesson, teachers and students are reluctant to participate in the lesson, participation in the lesson is low, and their job satisfaction and motivation are low, and they have financial difficulties.

Kaynakça / References

- Akbal, H., and Akbal, H. İ. (2020). Investigation of the problems related to distance education in the covid-19 pandemic process by the ahp method according to the student's view. *Bartın University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 11(22), 533-546. doi.org/10.47129/bartiniibf.795863
- Anderson, J. (2020). *Brave New World The coronavirus pandemic is reshaping education*. Retrieved from <https://qz.com/1826369/how-coronavirus-is-changing-education> on 10 August 2020.
- Arı, Y., and Canlı, U. (2020). The interaction between life satisfaction and job satisfaction: a study for physical education teachers. *Sports Education Journal*, 4(3), 178-186.
- Bakıoğlu, B., and Çevik, M. (2020). Science teachers' views on distance education in the covid-19 pandemic process. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>
- Baş, T. (2002). Determining the job satisfaction profiles of faculty members. *Dokuz Eylül University İ.İ.B.F. Journal* 17(2), 19-37.
- Başar, M., Arslan, S., Günsel, E., and Akpınar, M. (2019). Distance education perceptions of prospective teachers. *Journal Of Multidisciplinary Studies İn Education*, 3(2), 14-22.
- Başaran, İ. E. (1991). *Organizational Behavior*. 2nd Edition, Gül Publishing.
- Berry, R. S. (1999). *Collecting data by in-depth interviewing*. University of Exeter & Hong Kong Institute of Education.
- Bowen, B. E., and Radhakrishna, R. B. (1991). Job satisfaction of agricultural education faculty: A constant phenomena. *Journal of Agricultural Education*, 32 (2). 16-22.
- Bozkurt, A. (2017). The past, present and future of the distance education in turkey. *Journal of Open Education Applications and Research*, 3(2), 85-124.
- Bozkurt, A. (2020). Coronavirus (Covid-19) pandemic process and evaluations for education in the post-pandemic world: New normal and new education paradigm. *Journal of Open Education Applications and Research*, 6(3), 112-142.
- Çakın, M., and Külekçi Akyavuz, E. (2020). The Covid-19 process and its reflection on education: An analysis on teachers' opinions. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186. DOI: 10.24289/ijsser.747901
- Can, E. (2020). Coronavirus (Covidien-19) pandemic and pedagogical implications: open and distance education applications in Turkey. *Journal of Open Education Applications and Research*, 6 (2), 11-53.
- Can, Y., and Soyer, F. (2008). The relationship between physical education teachers' socio-economic expectations and job satisfaction. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 28(1).

- Çelik, S. (1999). *The effects of job satisfaction and motivation on job performance*. Master's thesis, Institute of Social Sciences, Marmara University: Istanbul.
- Chen, L. (2008). Job satisfaction among information system (is) personal. *Computer in Human Behavior*, 24 (1), 105-118.
- Deci, E.L. and Ryan, R.M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum, New York, NY.
- Demir, F., and Özdaş, F. (2020). Examining teachers' opinions related to distance education in the covid-19 process. *Journal of National Education*, 49(1), 273-292. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.775620>
- Deniz, Ü., and Erdener, M. A. (2016). Factors affecting teachers' job motivation. In Tüfekçi, Ö. K. (Ed.). *Strategic Research in Social Sciences*, (p.29-41). Saarbrücken: Lambert Academic Publishing
- WHO. (2020). *Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak*. Retrieved from <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/mentalhealth-considerations.pdf> 01 December 2020
- Elliot, A. J., and Covington, M. V. (2001). Approach and avoidance motivation. *Educational Psychology Review*, 13(2), 73-92. <https://doi.org/10.1023/A:1009009018235>
- Ertürk Kara, H. G., and Gözcü, S. (2015). Teachers' and parents' views on school readiness: a phenomenological study. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 16(2).
- European Physical Education Association (2020). Physical education in Europe and COVID 19: The situation in Europe after COVID 19, No education without physical education. *First EUPEA Physical Education Online Meeting*, Retrieved from <https://eupea.com/wp-content/uploads/2020/06/200626-EUPEA-Covid-19-Questionnaire-II.pdf>, 23 June 2020.
- Gençay, Ö. A. (2007). Examination of job satisfaction and burnout levels of physical educators according to the some variables. *Kastamonu Education Journal*, 15(2), 765-780.
- Gewin, V. (2020). Five tips for moving teaching online as COVID-19 takes hold. *Nature*, 580(7802), 295-296.3
- Günbayı, İ. (2000). *Job satisfaction and motivation in organizations*. Ankara: Özen Publishing.
- Halcomb, E. J., and Andrew, S. (2005). Triangulation as a method for contemporary nursing research. *Nurse researcher*, 13(2). doi: 10.7748/nr.13.2.71.s8
- Huitt, W. (2011). *Motivation to learn: An overview*. *Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.

- Karadeniz, G., and Zabcı, N. (2020). The effects of teachers' experiences during the pandemic period, their well-being, stress levels and adaptation to distance education. *MSGSÜ Journal of Social Sciences*, 2(22), 301-314.
- Keskin, M., & Özer Kaya, D. (2020). Evaluation of students' feedbacks on web-based distance education in the covid-19 process. *İzmir Katip Çelebi University Journal of Health Sciences Faculty*, 5(2), 59-67.
- Kurnaz, A., Kaynar, H., Barışık, C. Ş., and Doğrukök, B. (2020). Teachers' views on distance learning. *Journal of National Education*, 49(1), 293-322. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787959>
- Lau, J., Yang, B., and Dasgupta, R. (2020). Will the coronavirus make online education go viral. *Times Higher Education*, 12.
- Lincoln, Y.S., and Guba, E.G. (1985) *Naturalistic inquiry*. SAGE, Thousand Oaks, 289-331. [http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767\(85\)90062-8](http://dx.doi.org/10.1016/0147-1767(85)90062-8)
- Locke, E.A. (1997). *The motivation to work: What we know*, in Maehr, M.L. and Pintrich, P.R. (Eds), *Advances in Motivation and Achievement*, p. 375-412. JAI Press Inc., Greenwich, CT.
- Martin, A.J. (2001). The student motivation scale: A tool for measuring and enhancing motivation. *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 11, 1-20.
- Meece, J. L. Glienke, B. B., and Burg, S. (2006). Gender and motivation. *Journal of School Psychology*, 44, 351-373.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey- Bass.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morse, J. M., Barrett, M., Mayan, M., Olson, K., and Spiers, J. (2002). Verification strategies for establishing reliability and validity in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(2), 13-22. <https://doi.org/10.1177/160940690200100202>
- Özdemir, S., and Cemaloğlu, N. (2017). *Organizational behavior and management*. Ankara: Pegem publishing
- Özgül, E., Ceran, D., and Yıldız, D. (2020). Evaluation of turkish course with distance education according to teachers' views. *Journal of National Education*, 49(1), 395-412. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.776137>
- Robbins, S. P., Coulter, M., and DeCenzo, A. D. (2017). *Fundamentals of management*. Pearson: England
- Roberts, P. and Priest, H. (2006). Reliability and validity in research. *Nursing standard*, 20(44),41-46.

- Sá, M. J., and Serpa, S. (2020). The Global Crisis Brought about by SARS-CoV-2 and Its Impacts on Education: An overview of the Portuguese Panorama. *Science Insights Education Frontiers*, 5(2), 525–530.
- Saban, A. (2007). Postgraduate students' perceptions of qualitative research methodology. *Selçuk University Journal of Social Sciences Institute*, 1(17), 469-485.
- Sarı, T., and Nayır, F. (2020). Education in the pandemic period: Challenges and opportunities. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Şenol, C., and Bilsel, A. (2020). Status of COVID-19 (Coronavirus) Pandemic in Turkey and Future Status Analysis According to Algorithmic Calculation, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(25), 535-546. Doi:[10.31589/joshas.296](https://doi.org/10.31589/joshas.296)
- Serçemeli, M., and Kurnaz, E. (2020). A research on students' perspectives to distance education and distance accounting education in the covid-19 pandemic period. *International Journal of Social Sciences Academic Research*, 4(1), 40-53.
- Telli-Yamamoto, G., and Altun, D. (2020). The coronavirus and the rising of online education. *Journal of University Studies*, 3 (1), 25-34. Doi: 10.32329/uad.711110
- Tison, G. H., Avram, R., Kuhar, P., Abreau, S., Marcus, G. M., Pletcher, M. J., and Olgin, J. E. (2020). Worldwide effect of COVID-19 on physical activity: A descriptive study. *Annals of Internal Medicine*, 173(9), 767-770.
- Van De Berghe L, Cardon G, Aelterman N, Tallir IB, Vansteenkiste M, and Haerens, L. (2013). Emotional exhaustion and motivation in physical education teachers: a variable-centered and person-centered approach. *J Teach Phys Educ*, 32, 305–20.
- Varea, V., and G. González-Calvo. (2020). Touchless classes and absent bodies: Teaching physical education in times of covid-19. *Sport, Education and Society*. doi:10.1080/13573322.2020.1791814
- Varea, V., G. González-Calvo and A. García-Monge (2020). Exploring the changes of physical education in the age of Covid-19. *Physical Education and Sport Pedagogy*. DOI: 10.1080/17408989.2020.1861233
- West, P. W. (2016). Simple random sampling of individual items in the absence of a sampling frame that lists the individuals. *New Zealand Journal of Forestry Science*, 46(15), 1-7. DOI 10.1186/s40490-016-0071-1
- Yıldırım, A., and Şimşek, H. (2013). *Qualitative research methods in the social sciences*. 9. Edition, Ankara: Seçkin Publications.
- Yıldız, E., and Seferoğlu, S. (2020). Examination of self-efficacy perception of distance education students about online technologies. *Celal Bayar University Journal of Social Sciences*, 18(1), 33-46.

Zhang, W., Wang, Y., Yang, L., and Wang, C. (2020). Suspending classes without stopping learning: China's education emergency management policy in the COVID-19 outbreak. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(3), 3-6. <https://doi.org/10.3390/jrfm13030055>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kızılkaya Namlı, A. and Yücekaya, M. A. (2021). Motivation and job satisfaction of physical education teachers during pandemic. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel sayısı), 3148-3172. DOI: 10.26466/opus.887856

Working Life and Distance Education in Covid-19 Pandemia One of The Epidemics Seen in World History¹

DOI: 10.26466/opus.862400

*

Suzan Urgan*- Gülsün Kurubacak**

* Dr. Lecturer Ondokuz Mayıs University, Bafra Faculty of Business, Samsun, Turkey

E-Mail: suzan.urgan@omu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9280-4174](https://orcid.org/0000-0002-9280-4174)

** Prof. Dr. Anadolu University, Distance Education Facult, Eskişehir, Turkey

E-Mail : gkurubac@anadolu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8068-7142](https://orcid.org/0000-0002-8068-7142)

Abstract

Various epidemic diseases have been seen throughout human history. These diseases have brought about enormous changes affecting humanity. These epidemics, whose effects continue to be seen even after years, have brought about historical paradigm changes with radical formations and even caused many countries to be erased from history. The last of the outbreaks emerged in Wuhan Province of China in December 2019 and the effects were seen all over the world in a short time. The epidemic has affected all life in a wide range, especially working and educational life. Due to the epidemic, all countries in the world have taken various measures and implemented practices they have never tried before. With this study, all epidemics in human history were discussed in order. The changes these epidemics caused by the period of their existence have been revealed. The current situation of the Covid-19 epidemic, whose effects are still ongoing, has been expressed in terms of its effects on working life and economic life. The situation of distance education, which started to be carried out all over the world with the Covid-19 epidemic, was also discussed in this context. Since such a widespread pandemic was seen nearly a century ago, it is important to evaluate the Covid-19 pandemic. This study has been a review study that provides information to guide researchers in terms of revealing the effects of epidemics by making a comparative comparison and expressing their current effects.

Keywords: Epidemics, Working Life, Economy, Distance Education.

¹ This study was presented as a summary paper at the Al Farabi International Conference on Social Sciences on 21-22 July, 2020, Almaty, Kazakhstan

Dünya Tarihinde Görülen Salgınlardan Birisi Covid-19 Pandemisinde Çalışma Hayatı ve Uzaktan Eğitim

*

Öz

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli salgın hastalıklar görülmüştür. Bu hastalıklar insanlığı etkileyen çok büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Etkileri yıllar sonra bile görülmeye devam eden bu salgımlar radikal oluşumlarla tarihsel paradigma değişimlerini meydana getirmiş ve bir çok ülkenin tarihten silinmesine dahi yol açmıştır. Salgınların sonuncusu Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan Eyaleti'nde ortaya çıkmış ve kısa bir süre içinde tüm dünyada etkileri görülmeye başlanmıştır. Salgın, çalışma ve eğitim hayatı başta olmak üzere geniş bir yelpazede tüm hayatı etkilemiştir. Salgın nedeniyle dünyadaki tüm ülkeler çeşitli tedbirler alarak daha önce hiç denememiş oldukları uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu çalışma ile insanlık tarihinin gördüğü tüm salgımlar sırasıyla ele alınmıştır. Bu salgımların bulunduğu dönem itibarıyla hangi değişimlere yol açtığı ortaya konulmuştur. İçinde yaşanan dönem içerisinde etkileri hala devam etmekte olan Covid-19 salgınının günümüzdeki durumu, çalışma hayatına ve ekonomik hayata olan etkileri ile ifade edilmiştir. Covid-19 salgınıyla tüm dünyada icra edilmeye başlayan uzaktan eğitimin durumu da bu bağlamda ele alınmıştır. Böylesi yaygın bir pandeminin yaklaşık yüzyıl önce görülmesi dolayısıyla, Covid 19 pandemisinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma salgın hastalıkların etkilerini mukayeseli bir karşılaştırma yaparak ortaya koyması ve güncel etkilerini de ifade etmesi bakımından araştırmacılara kılavuzluk yapacak bilgiler sunan bir derleme çalışması olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalıklar, Çalışma Hayatı, Ekonomi, Uzaktan Eğitim.

Introduction

There have been huge epidemics throughout the history of the world. In these epidemics, significant loss of life and property was experienced (Özdemir, 2005). Historical epidemics have brought about great changes in many areas (Mc Neil, 2007). The last of these epidemics is the covid-19 pandemic that emerged in Wuhan, China in December 2019 and spread all over the world in a short time. About a year has passed since the Epidemic emerged. During this time, 1,680,330 (WHO, Coronavirus disease (COVID-19) Situation Report, 20.12.2020) all over the world. In Turkey, 18 097 people have lost their lives (Ministry of Health, Covid-19 Disclosure Report, 20/12/2020).

With the epidemics, all areas of life, especially work and education, have been affected. New regulations had to be made in both working life and education (T.R. Presidency Official Gazette.2020; MEB, 2020; YOK, 2020). It is important to examine historical epidemics both in terms of their affecting the sectors and in terms of creating paradigm changes. Therefore, it is seen that the consequences of the epidemic are discussed separately in many different studies such as economy, working life, education and human psychology (Urgan, Atar and Erdoğan, 2020).

The effects of epidemics on economic life, working life and education will be evaluated within the scope of the literature with this study in a general framework. From the years when epidemics were first seen in history until today, they are handled with chronological order effects. When the situation was evaluated with the Covid-19 Epidemic, the area most affected by the relationship between work and economy was the education sector. All over the world, 1.576.021.818 students had to start distance education instead of face-to-face education (Can, 2020, p. 12). The fact that this number of students started distance education suddenly triggered many changes. From this point of view, the study will reveal the general effects of world epidemics and the impact of the Covid-19 epidemic on the economy, work and education sectors will be expressed in the context of distance education.

Historical Epidemics

Epidemic diseases are expressed as pandemics. The pandemic that defines the contagious disease in ancient Greek, "pan" corresponds to the word "all",

"demos" to "people". The concept of pandemic is defined as the general name of epidemic diseases that spread over a wide area such as a continent and the entire world surface and show their effect (Parıldar, 2020, p. 19).

Considering the history of humanity, epidemics are very common in certain periods. These diseases have caused radical changes in history by killing millions of people. As of the beginning of human history, mass deaths caused by epidemic diseases were perceived differently from other diseases. The diseases that arose in ancient Greece were described as the wrath of the gods. Mass epidemics around the world have also been included in the topics of religious books. In the Torah, leprosy, barber's itch, malaria, tuberculosis and plague are mentioned. The Torah lays down the basic rules in preventive medicine and contains very strict orders and sermons to prevent epidemics (Özdemir, 2005, p. 15-16).

The Revelation in the Bible mentions the Four Horsemen of the Apocalypse. 4. Equestrian is a plague riding a pale and bloodless horse. Plague and death are equated. It expresses the diseases that are stated to have the power to kill the fourth part of the world with "creatures of the earth" of various shapes and sizes (Nikiforuk, 2008, p. 15). Epidemic diseases are also mentioned in the religion of Islam. Epidemics can go beyond individual dimensions and become a global disaster. In the period of the Prophet Mohammed, infectious diseases that pose a danger to the general public were pointed out. His instructions, "If you hear that there is a plague in a place, do not go there, do not leave that area if there is a plague in your place" show that there was a kind of quarantine practices (Kılıç, 2020, s. 34).

These epidemics have sometimes been the precursor or sometimes the result of many changes that concern all humanity (Mc Neil, 2007, p. 430-431). According to Mc Neil (1976), historical processes are expressed according to epidemics. In this sense, history is told with an ongoing struggle between humans and microbes (Artvinli, 2020, p. 43). Although the origin of epidemic diseases goes back to old times, it is stated that the first known epidemic was seen in Hittite Civilization in the 14th century BC. In the light of the information obtained from the tablets found, it was revealed that the epidemic lasted about 20 years. From the accounts of Thucydides in the ancient period, it was revealed that the plague epidemic was seen during the Peloponnesian Wars in 430. This epidemic has killed 30% of the people of Athens. Likewise, Smallpox, which emerged in the 4th century BC, caused

Alexander the Great's failure in the Indian Campaign (Elçi, 2020, p.1). Historical epidemics, listed in chronological order, Antoninus (Galen) epidemic, Justinian plague, black plague, chickenpox transmitted to American Indians, Cocozit epidemics, cholera epidemic, 3rd plague epidemic, typhus epidemic, Spanish flu, Asian flu, HIV (AIDS) epidemic (Atar, Urgan and Erdoğan, 2020, p. 265). The years of emergence and number of deaths of these epidemics are given in the table below.

Table 1. The Largest Epidemics in World History(Aktan, 2020)

Name of the Epidemic	Appeared in the Year	Death Toll
Antoninus Epidemic (Galen)	MS 165-180	30% of the Roman Empire
The Plague of Justinian	541	40% of the population of Constantinople.
Black Plague	1346-1353	30% - 60% of the European population
Contagion of Chickenpox to Native Americans	15.yy	90% of all Native American population
Cocozit Epidemics	1520-1576	15 Million People
Cholera Epidemic	1852-1860	1 Million People
The Plague Epidemic	1855-1859	12 Million People
Typhus Epidemic	1914-1918	3 Million People
Spanish Flu	1914-1918	50-100 Million People
Asian Flu	20.yy	4 Million People
HIV (AIDS)	20.yy	36 Million People
Covid-19 Epidemic	December 2019- continues	1.680.330 People

It is understood from the table above that epidemic diseases have caused the deaths of millions of people. These epidemics have radically affected human life with deaths. These changes will be revealed in the second part of the study.

Effects Of Epidemics On Working And Economic Life

The effects of epidemics throughout the history of the world can be handled in many ways. Of course, its most comprehensive impact requires addressing together with health and economy. Epidemics spread to any part of Eurasia or Africa with the transport of microbes with the world trade. It is stated in both Chinese and Roman records that a series of epidemic diseases decimated society. When the data of the Roman Empire between the years 500 BC and 100 AD are examined, it is stated that they are affected economically due to the population decrease due to epidemic diseases and they are experiencing difficulties. In fact, this low population has been one of the reasons for the collapse of the Roman and Han Empires after AD 200 (Mc

Neil, 2007, p. 261-262). So much so that, according to Mc Neil (2007), the population, which was 50 million in the American land in 1500, decreased to 4.5 million by 1650. In addition, the Central Asian nomadic Turkish Kalmuk Federation was erased from history due to smallpox (Atar et al., 2020, p. 265).

It is inferred from the historical works that the damage caused by epidemics all over the world is also valid for the Ottoman Empire. While the 1914 Ministry of Health's budget was being discussed in the Deputy of the Ottoman Parliament, in a speech by Kangiri Deputy Fasil Berki Bey, the damage suffered by the Ottoman population from epidemic diseases was pointed out and it was emphasized that epidemic diseases were common and deadly in the Ottoman Empire compared to European countries. : `` (...) Our population is gradually decreasing, people are devastated by malaria, syphilis, tuberculosis, many diseases such as scarlet fever, measles and smallpox all over the country."While one in fifteen thousand people get sick from a flower in Germany, eighty-five percent of thirty-four-year-old men are sick in our country. Many are losing their eyes. This time, when I arrived, I saw that people and children died from flowers in Kure, Rize (...). Today, there is even a death in this country from a non-epidemic disease in Europe. (...) Tuberculosis in many places gnaws the country. For example, because Trabzon is shallow, the people of Trabzon travel to Russia, trade there, do business, stay in bad places, their health and bodies are destroyed. All of them are disabled when they are in their hometown" (Özdemir, 2005, s. 91), which shows the current situation for that period. As a result of these epidemics, allowance was allocated in the budget. A sample allowance amount is given below (Özdemir, 2005, p. 94):

Table 2. Amount of Appropriations Allocated for Sanitary Works from the Ottoman State Budget (Özdemir, 2005, p.94)

Fiscal year	Allowance Amount
1912-13 fiscal year	No allowance
1914-15 fiscal year	12,755,830 kuruş
1915-16 fiscal year	15,255,006 kuruş
1916-17 fiscal year	24,126,998 kuruş
1917-18 fiscal year	36,026,488 kuruş
1918-19 fiscal year	47,774,208 kuruş

When it comes to today's Epidemics, the last epidemic is the coronavirus pandemic that emerged from Wuhan City in China in December 2019 and spread all over the world. As a result of this pandemic, countries have had to take many measures for economic and social life. Working life has been shaped according to this pandemic, and this has had many socio-economic effects. According to a report on this issue, with a simple calculation based on the reduction in short-term electricity consumption due to the epidemic, it can be said that the estimated 30-day GDP loss could be approximately 63.5 billion TL under the assumption that the economy will slow down by 20%. The decrease in electricity consumption also points to a serious decrease in GDP. Considering the long-term effects of the epidemic, the economic loss may be higher than these short-term estimates. In addition, due to the epidemic, there may be a decrease in growth rate, increase in unemployment rate, increase in inflation rate, deterioration in the balance of payments, deterioration in the budget balance and difficulties in external financing (Demir, 2020, p. 12).

Historically, when major epidemics are examined, it is seen that a new era has come to an end with paradigm changes. These cycles are system changes whose wide-ranging effects are felt all over the world. At the end of the great plague epidemic, the mercantilist system was adopted. Thus, the effect of states on economies has increased. Synchronized with the First World War, the Spanish flu marked the beginning of a new economic and social era. After the Covid-19 epidemic that emerged as of 2019, it is predicted that economies will exit the liberal system and evolve into a system where states will be effective again. It is also predicted that this system will transform capitalism and digitalize its institutional structures. Thus, the changing system will make itself felt in every element that constitutes the economy by changing consumption behaviors (Sarı, 2020).

The Covid-19 Epidemic caused a great shock since the intermediate goods market was also dependent on China, since it started in China. This represents the primary cause of the global demand shock. The epidemic and similar major social events brought along economic, social and political transformations as stated above. The borrowing that occurred in countries during the Covid-19 epidemic has almost exceeded the level of the 1929 Great Depression. If these effects continue to be prolonged, a new global political and economic transformation will occur. In fact, it was seen that the

current economic system was insufficient to deal with global problems. Based on this, the Covid-19 Epidemic forces all sectors, the supply chain, the tourism sector and the oil market to radical changes. Economic management has to make changes in their policies (Demirdöğen and Yorulmaz, 2020, p. 20-21).

The projections of the Epidemics that create paradigm changes in daily life also bring about changes in people's daily routines. All people who are capable of understanding the Covid-19 epidemic happening all over the world feel the effects of these changes. Working life has been redesigned with flexible working systems and home working systems (Urgan et al., 2020, p. 447). Likewise, system change has become obligatory in education life. In this context, distance education systems, which are applied in a limited way, have spread to the general. The role of distance education applied in epidemics will be discussed in the study. Because education constitutes one of the basic steps of all working life and economic life.

Distance Education

Distance education is an alternative system for education due to its ability to reach the masses. This system started in 1721. On this date, it was announced in the Boston Newspaper that distance education will be carried out by letter for "Shorthand Lessons". Distance education applications for shorthand education began in England in 1840 (Başaran, Doğan, Karaoğlu and Şahin, 2020, p. 369). Implementation of distance education in higher education in Turkey was initiated in 1974. In 1947, "Higher Education Center by Letter" was established. Open Education Faculty was established within Anadolu University in 1981 with the law numbered 2547 (Gökçe Toker, 2008, p. 3).

Distance education is carried out through various methods. The main purpose is to deliver training activities from one point to many points. In this sense, computer-based education, online education, electronic education and distance education methods are distance education methods (Kırık, 2014, p. 77).

The Covid-19 pandemic has affected education systems around the world, causing widespread school closures. According to the data of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

(UNESCO), schools have been closed in 188 countries as of 7 April 2020. This situation constitutes 92% of the student population in the world. This ratio corresponds to 1.576.021.818 students. UNESCO reveals supportive practices to eliminate the negative effects of school closures (Can, 2020, p. 12). Advantages and disadvantages of distance education are a topic that is constantly being discussed. However, it is a fact that there is no other alternative due to the pandemic. In terms of the system implemented in the pandemic, when the number of students is considered, it is seen that various deficiencies have occurred. However, efforts are made to solve these deficiencies and various alternatives are put forward (Bozkurt, 2020, p. 118).

The pandemic experienced deeply affected the education sector along with the health sector. In order to reduce the risk of disease transmission, non-formal education is suspended and various alternative measures are implemented, as stated above. According to the United Nations data, 770 million people were affected due to the closure of schools and educational institutions during the epidemic process (Düşünceli, Arı, Evren and Kavak, 2020, p. 15).

Conclusion

Historical epidemics have set milestones in human history. What these points mean are paradigm shifts, especially in social and economic areas. The most characteristic of these changes are the transition to the mercantilist system after the great plague epidemic, the transition to the liberal system after the Spanish flu (Sarı, 2020). There are similar predictions for the Covid-19 Epidemic, which is the last epidemic in the world and whose effects are still ongoing. The effects of the Covid-19 epidemic have been seen in every country in the world and have affected many sectors. Economic recession comes first among these effects. Both in Turkey and the world economy recession risk has been demonstrated by many studies. (Demirören and Yorulmaz, 2020, Sarı, 2020; Elçi, 2020; Demir, 2020; Urgan et al., 2020; Atar et al., 2020).

While the economic contraction was predicted and its effects were beginning to be seen, especially the changes in working and education life affected large masses. Flexible and remote working styles and distance education methods have taken their place in daily life. Trying to deliver distance

education to large masses quickly brought along some advantages and disadvantages (Afşar and Büyükdoğan, 2020; Düşünceli et al., 2020; Başaran et al., 2020; Bozkurt, 2020; Can, 2020; Kurnaz and Serçemeli, 2020). Such pandemics have revealed the necessity of addressing many factors together at every stage of education, especially the family. This requirement results in the development and revision of distance education applications in terms of educational infrastructure opportunities (Bozkurt, 2020; Can, 2020).

In this process where the effects of Covid-19 pandemics continue, it is of great importance to take measures to prevent the recession in all sectors. In this sense, basic problems such as food, housing, financing of businesses are priority problems. In addition to theoretical courses regarding education, solutions such as simulation programs should be implemented urgently for courses that require practice. On the other hand, society needs motivation. During the pandemic period, activities that will keep people away from thinking about the disease should be implemented. These times are more difficult especially for children and the elderly who cannot go out. Therefore, there is a particular need for systems that will provide activities that will provide morale to all segments of the society, especially children and the elderly.

Kaynakça / References

- Afşar, B. and Büyükdoğan, B. (2020, Ekim). Covid-19 pandemisi döneminde IIBF ve SBBF öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki değerlendirmeleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 161-182.
- Aktan, S. (2020). Tarihteki en ölümcül salgın hastalıklar neden ortaya çıktı ve nasıl sona erdi?. *Euronews* <https://tr.euronews.com/2020/05/12/tarihteki-en-olumcul-salginlar-hangileriydi-neden-olustular-ve-nasil-sona-erdiler> accessed on 18.12.2020
- Artvinli, F. (2020). Salgınların tarihi: Toplumsal ve siyasal açıdan bir bakış. *Türk Tabipleri Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*.
- Atar, A., Urgan, S. and Erdoğan, P. (2020). Effect of employees' perceptions of optimism pessimism on life satisfaction: 2020 coronavirus pandemic sample. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 01-27.
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. and Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği üzerine bir çalışma. *AJER-Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 368-397.

- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Demir, I. (2020). Kovid-19 (Koronavirüs) salgınının ekonomik etkileri. Kovid-19 salgınının seyri ve Türkiye ekonomisi *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULISA) Enstitüsü Dergisi*, 1, 7-15.
- Demirdöğen, O. and Yorulmaz, R. (2020). Kovid-19 salgınının dünya ekonomilerine etkisi. *Ortaoğu Araştırmaları Merkezi*, No: 242.
- Düşünceli, F., Arı, Ö., Evren, M. and Kavak, O. (2020). Pandemi sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi uzaktan eğitim sistemi, eğitim-öğretim ile araştırma faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *Mardin Artuklu Üniversitesi*. https://www.artuklu.edu.tr/upload/posterler/covid/covid_19_mau.pdf accessed on 21.12.2020.
- Elçi, I. H. (2020). Salgın hastalıkların kısa tarihi. Stratejik bakış. *Arel USEM Dergisi*, Sayı: 1, 1-11.
- Gökçe Toker, A. (2008). Küreselleşme sürecinde uzaktan eğitim. *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 1-11.
- Kılıç, H. (2020). Zor zamanlarda da Müslümanca davranmak. *Diyanet Dergisi*. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=33282> accessed on 11.04.2020
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye’deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 73-94.
- Kurnaz, E. ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 262-288.
- McNeil, W. (2007). *Dünya tarihi*. (A. Şenel, Trans.), Ankara: İmge.
- Bakan Selçuk, koronavirüs'e karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı(2020).*Millî Eğitim Bakanlığı*. 21.12.2020, <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitimalaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr> adresinden erişilmiştir.
- Nikiforuk, A. (2020). *Mahşerin dördüncü atlısı, salgın ve bulaşıcı hastalıklar tarihi*. (S. Erkanlı, Trans.) İstanbul: İletişim.
- Özdemir, H. (2005). *Salgın hastalıklardan ölümler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 16. Dizi, Sayı: 104.

- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek sayı), 19-26.
- Sarı, C. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin ekonomik etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü*.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020). Covid-19 kapsamında kamu çalışanlarına yönelik ilave tedbirler., <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist? tarih=2020-03-22& mukerrer=1> accessed on 20.12.2020
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). Genel koronavirüs tablosu., <https://covid19.saglik.gov.tr> accessed on 20.12.2020.
- Urgan, S., Atar, A. and Erdoğan, P. (2020). The relationship between working anxiety, stress and depression with positive psychological capital at 2020 covid-19 world pandemic. *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 441-472.
- WHO. (2020). *Coronavirus disease (Covid-19) pandemic*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports> accessed on 20.12.2020
- YÖK. (2020). "YÖK dersleri platformu" öğrencilerin erişimine açıldı. <https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/04-yok-dersleri-platformu-erisime-acildi.pdf> accessed on 20.12.2020

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Urgan, S. and Kurubacak, G.(2021).Working life and distance education in covid-19 pandemia one of the epidemics seen in world history. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3173-3184. DOI: 10.26466/opus.862400

Lack of Social Security of The Workers of Gastronomic Business in Poland Due To The Epidemic Covid-19

DOI: 10.26466/opus.886592

*

Artur Michal Banaszak *

* Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefów – Poland
E-Mail: artur.banaszak@wsge.edu.pl ORCID: [0000-0003-3657-3866](https://orcid.org/0000-0003-3657-3866)

Abstract

The social security, understood as a state where a person has the opportunity to live, survive and develop, is a very important issue. To ensure this state to security, certain activities of the states and other bodies are necessary. Those activities should be focused on the process of satisfactions of different human needs all the time even in the time of crises such the state of pandemic which is faced right now. Because of the problems related to covid-19, the security, especially social security of many people is at risk. One of the groups which is particularly affected by epidemic are people working in gastronomic industry (workers of pubs, bars, and restaurants). The goal of this article is to show that people hired in gastronomic industry may have problem with the sense of social security due to current humanitarian crisis. Some analyzes of the current situation of this industry will be made. Also, we would like to show that the help provided by state social policy within anti-covid shields are not sufficient and proper. Some international background and scenario will be given but mainly, the article will focus on the situation in Poland.

Keywords: Covid-19 pandemic, social security, gastronomic industry, anti-covid shields

COVID-19 Salgını Nedeniyle Polonya'daki Gastronomi İşinde Çalışan İşçilerin Sosyal Güvenlik Eksikliği

*

Öz

Kişinin yaşama, yaşama ve gelişme imkanına sahip olduğu bir devlet olarak anlaşılan sosyal güvenlik çok önemli bir konudur. Bu devletin güvenliğini sağlamak için, devletlerin ve diğer organların belirli faaliyetleri gereklidir. Bu faaliyetler, şu anda karşılaşılan pandemi durumu gibi kriz zamanlarında bile her zaman farklı insan ihtiyaçlarının karşılanması sürecine odaklanmalıdır. COVID-19 ile ilgili sorunlar nedeniyle birçok kişinin güvenliği, özellikle de sosyal güvenliği risk altındadır. Salgından özellikle etkilenen gruplardan biri gastronomi endüstrisinde çalışan kişilerdir (pub, bar ve restoran çalışanları). Bu makalenin amacı, gastronomi sektöründe işe alınan kişilerin mevcut insani kriz nedeniyle sosyal güvenlik anlamında sorun yaşayabileceğini göstermektir. Bu sektörün mevcut durumuna ilişkin bazı analizler yapılacaktır. Ayrıca, anti-covid kalkanları içinde devletin sosyal politikasının sağladığı yardımın yeterli ve uygun olmadığını göstermek istiyoruz. Bazı uluslararası arka plan ve senaryolar verilecek, ancak esas olarak makale Polonya'daki duruma odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 pandemisi, sosyal güvenlik, gastronomi endüstrisi, antikovid kalkanları

Introduction

The entire world is facing a very difficult situation due to the state of pandemic of coronavirus disease 2019. This infectious disease appeared in China, where the illness officially was recorded for the first time on 10th December 10, 2019. Then, the first case outside China was noticed in Thailand on 13th January 2020. World Health Organization called the state of epidemic threat on global level on 30th January 2020 and due to increase of cases all over the world – on 11th March, WHO called the state of pandemic (Wójcicka, 2020, p.416-417).

From this moment the virus was spreading very fast. Hundreds, thousands, and millions of people have been infected. Covid-19 has also resulted in the deaths of many patients. During only one year, according to official data from 1st December 2020, we have 70 000 000 corona-cases all over the world and 1 500 000 people died. Two hundred eighteen countries and territories are affected by virus. Three countries are touched the most by this disease – the USA – more 16 000 000 cases, India – almost 9 800 000 cases and Brazil – almost 6 800 000 cases. In the world's ranking Poland and Turkey are on a rather high position considering the population size - Turkey is 8th with almost 1 750 000 cases and Poland is placed 14th with 1 100 000 cases (Worldometer, 2020).

In this very difficult time, the social security of many people all over the world is at risk. They are facing different issues which interfere with meeting their needs. It means that they have problem to live, survive and develop. Therefore, the extraordinary actions and activities should be taken to help people with those problems. Every human being has the rights to satisfy their needs and to feel safe and secure, even, during the crises. One of the groups which is particularly affected by epidemic are people working in gastronomic industry - workers of pubs, bars, and restaurants.

The goal of this article is to present the situation of workers in gastronomic industry as well as to show some measures taken by state in order to solve the problems. The hypothesis was made that people who are hired in this sector may have problem with the sense of social security due to current humanitarian crisis. Some analyzes of the current situation of this industry will be made. Also, we would like to prove that the help provided by state social

policy within anti-covid19 shields are not sufficient and proper. Some international background and scenario will be given but mainly, the article will focus on the situation in Poland.

Satisfaction Of Human Needs As The Condition Of Social Security

The social safety and security may be understood as a state in which individuals, groups of people as well as the entire society have possibility and opportunity to life, to survive, and to developed. The right to social security is guaranteed to every person in the different documents, rules and regulations related to human rights (Banaszak, 2018, pp.17-19). In order to ensure this state of security to the society, certain activities of the states and other bodies are necessary. Those activities should be focused on the process of satisfactions of different human needs.

The assistance in the process of satisfaction of human needs seems to be necessary and crucial. Living, surviving and personal and social development of human being are possible only if those human needs are satisfied. It is also the result of human rights people are entitled to (Sitek, 2016). The issue of human need can be described from the perspective of A. Maslow theory of needs. This America psychologist is proving that there are different level of needs starting from basic needs - physiological and security through psychological needs – belongingness, law, esteem, and on the self-fulfillment needs - self-actualization ending (Maslow, 1943). In order to have a decent and good life, all those needs to be satisfied.

In order to make this process possible, we need social policy, which is understood as the activities of the state and other bodies focused on satisfaction of human need and at the same time to make individuals and entire society feel safe and secure. Even in the time of crises, such as the state of pandemic related to coronavirus, people must feel safe and secure – they must be able to live and to survive as well as to developed and improve their lives. Therefore, because the situation is extraordinary, some of special activities are necessary.

The crises caused by coronavirus touched every area of human life, in every country. It also impacts different areas of economy. One of the sectors of economy which was badly impact by coronavirus is hospitality and tourism industry, including gastronomic sector. Because of that restrictions focus

on fight with the spread of virus, many places in gastronomic sectors were closed and pushed to limit or stop operations. Therefore, people who were hired in this industry could not work and at the same time they were not earning. It means that they start to face problems and the satisfaction of their different need was disturbed.

Gastronomic Sector During Pandemic State

With the spread of virus and the information about the higher numbers of people infected or dying due to covid-19, the particular governments started to implement some restrictions and limitations. The hospitality industry, including gastronomic sector was one of the first area touched with these restrictions. Hotels, restaurants, pubs, bars and other places serving food were closed or their operation was limited. People stopped to travel, and they were staying home so they were not eating out. Because of such situation, the gastronomic business stopped making money and owners as well as employees were deprived of source of income.

The problem is not only related to different restrictions which were implemented in different countries and regions but also in customers minds. Many people are afraid to travel or to go eating out. Some findings are shown that more than 50% customers are not willing to go to restaurant or to travel and stay in hotels (Gursoy D., C., Chi, 2000).

According to the World Travel and Tourism Council, the estimations based on analyzes of II quarter of 2020: April – June shows that the tourism industry accounts for 10% of the world's GDP and jobs would be decreased by about 25% in 2020 and it will lose about 50 million job places all over the world:

- 30 million job places lost in Asia,
- 7 million jobs places lost in Europe,
- 5 million job places lost in North and South Americas,
- 8 million job places lost in rest of the world.

According to this estimation and the statistical data, in these three months of second quarter of 2020, globally, it will be reduction in jobs of between 12% and 14% (Seifman, 2020).

Hospitality and tourism economy in every country has been harmed by pandemic. For example, in OECD countries, where tourism takes around 7%

of job place, the decline of international tourism is estimated in 2020 on the level of 60% or even 80% if there is no recovery before December 2020. Hospitality sector is facing a lot of difficulties in some of the touristic European Union countries where the share of tourism employment represents 15.7% of total employment in Iceland, 13.5% in Spain, 10.3% in Ireland, 10.0% in Greece, and 9.8% in Portugal. In the United States of America, in May 2020, around 52% of small businesses in tourism of hospitality sector were temporarily closed and 35,2% of them inform about decrease of employment. Another example is Cuba region in Mexico, where tourism cover 80% of economy and the number of coming of international tourists went down by 93% in compare to last season (Seifman, 2020).

The situation of gastronomic industry in Poland is the same as everywhere else. When we analyze the year 2020, we can divide it into three periods:

- first lockdown: from middle of March 2020 to end of May 2020,
- loosening of the restrictions during summer holydays: from June 2020 to September 2020,
- second lockdown: from the beginning of October till now.

The very first case of coronavirus was announced in Poland on 4th March 2020. Then, the numbers started to grow, and the government called the state of epidemic threat on 14th March 2020 and after one week, the state of epidemic o 20th March 2020. Together with this, many restrictions and limitation were introduced which touched many areas of business, including the gastronomic sector.

Based on governmental regulation, the entire gastronomic sector was closed from 14th March 2020. Firstly, it was for 14 days but then, subsequent regulations extended this time. The restaurants, pubs, bars, and clubs had to stop their normal operation. Only delivery of food was possible. For many businesses it was problematic solution. Some of them were not adopted to this kind of activities. In the case of others, such as fine-dining restaurants, the delivery was not working well because the clients did not which to order expensive dishes in plastic boxes (Tomaszewska-Bolałek, 2020). The situation lasted until second part of May 2020. First of all, from 18th May 2020, the government agreed to open the gastronomic sector but with many restrictions related to sanitary regime and the limits of quests in restaurants. Then, from 30th 2020, the limit on the number of guests has been lifted but the businesses had to work in special sanitary regime.

It is obvious that these four months cost a lot of problems. People were not eating out, so the revenues and profits of the sector went down. In addition, people were not organizing weddings, anniversaries as well as other family gatherings and social events which normally gives good business to the gastronomic sector. As the consequences, some of the businesses called the bankruptcy and many people lost their jobs.

The situation started to normalize during summer holidays. The number of corona-cases went down, and people tried to have normal life. During summer, Polish people traveled and used restaurants, pubs or bars and well as they attended different types of social family or cultural events. But still, the situation was not perfect and if we compare with the same period from 2019, the gastronomic sector noticed decreased of profit. It was due to the fact that some people were still afraid to travel or going out to the places with bigger gathering. Also, some people due to economic problem stayed home. They lost incomes so they tried to satisfy basic needs first or even they have some extra recourse they want to save it because they were not sure of the scenario for the future.

In addition, less foreigners were traveling to Poland. In first half of 2020, it was less by 41,3% foreigners travel to Poland and they spent less money by 43,7% in Poland buying goods and services. Poland is not a huge tourist destination but still, the profit from abroad travelers and tourists is not small (Główny Urząd Statystyczny, 2020).

After summer holidays, most of the people came back to work and the children went back to schools. Together with the autumn, we faces the second wave of the coronavirus covid-19 and the fast increase of the daily cases. In Poland, the numbers started to grow from few hundred up to almost 30 000 cases daily. Also, the number of deaths went up. Therefore, the government gradually introduced restrictions and limitations and the gastronomic sector was the first one to be touched by these regulations.

Some restriction and limitation were introduced from the beginning of October 2020 due to the fact of having red and yellow zones in Poland. For example, the gastronomic sector, including restaurants, pubs, bars, clubs could operate only until 9 pm. Most of the people wants to spend evening or even night having fun, eating out or meeting with friend and family. Closing the operation at 9 pm meant that the business again faced serious situation.

The next restrictions have been introduced since 24th October 2020. The government made the decision about closing the restaurants, pubs, bars, and clubs. They could prepare the food and sell it only for pick up or delivery. Again, they cannot organize events and gatherings and they are not able to operate in normal way. The restrictions introduced in October are still in power and cost huge losses for gastronomic sectors. Again, some of the businesses are calling bankruptcy and workers are losing jobs (Szostak, 2020).

Right now, it the middle of December, the gastronomic sector is in very dramatic situation. Many restaurants, pubs, bars and clubs called bankruptcy. According to Polish Statistical Office, the employment in Poland went down by 3,2% in the entire economy and by 12,8% in gastronomic sector. This data is from May 2020, so it is not covering the second lockdown scenario. We can assume that now it is even worst (Główny Urząd Statystyczny, 2020).

Due to the first lockdown which we faced from March to May, the economic situation of gastronomic sector worsened. Then, because of summer holidays and the introduction of tourist voucher of 500 pln – 110 euro, we could notice some of the improvements. But since September and especially due to second lockdown, the situation is gradually getting worse.

Governmental Assistance And The Gastronomic Sector

The gastronomic sector faced a very difficult situation due to current humanitarian crisis. People who are being employed in this industry are not able to cope with this problem by themselves. Therefore the help and assistance of governments as well as other organization in necessary.

The World Travel and Tourism Council is calling governments of different countries to take special and extraordinary steps to help the sector to overcome crises. The entire tourism and hospitality industry need to be helped. The WTTC aske government not only to give some direct help to the sector but also to change some of the policy and rules to help this industry in future. Some of the suggestions are:

- to remove or simplify visas wherever possible which will increase of number of travelers and give extra profit to tourism sector and the gastronomic businesses,
- to cut travel taxes which lower cost of traveling and more people will make the decision to travel,

- to introduce incentives which will help to make the tourist and hospitality sector more vital (Seifman, 2020).

Thinking about future is necessary but the entire sector, including the gastronomic industry need to be help right now. Therefore, different governments prepared different types of assistance to strengthen the economic situation of the countries and to save job place.

There are some examples of governmental action for tourism and hospitality sectors in different parts of the world. In the USA, the government implemented the Paycheck Protection Program with 659 billion US dollars. In Bhutan, the government decided to deferred tax payment to tourism and related sector until 31st December 2020. In Canada, the tourism and hospitality sector received the help of 85 billion Canadian dollars in liquidity support. In Italy, where the small individual hospitality businesses are bigger part of sector than huge chain companies, the government promised to pay 80% of total wages for the workers who lost their job. There is also the loan guarantee assistance as well as they launched the holiday voucher program called Bonus Vacanze. In Germany, there is no federal help, but each state is developing own assistance strategies. In the state of Baden-Wuerttemberg, the local government offered the help of 330 million euro for the hotel and catering trade (Seifman, 2020).

Also, some actions were taken by the government of Poland in this area. Together with the first lockdown, some regulations were introduced which were called anti-covid19 shields. According to date from the Polish government, in the first half of 2020, the government spent reasonable amount of money to help economy. There were:

- 23.9 billion PLN for the purpose of loans to Small and Medium size Enterprises with governmental guarantees,
- 17.0 billion PLN for the exemption from social security contributions,
- 5.0 billion PLN for the shutdown subventions,
- 1.13 billion for EU financing for Small and Medium size Enterprises,
- 900 million PLN for tourist vouchers of which 233 million were used (Gov.pl, 2020)

The last initiate – tourist vouchers were given directly to tourism and hospitality industry. All families with children received a voucher with the 500 pln value for each child, which can be used to buy touristic service. The

voucher is in digital version and the family can use it on the territory of Poland. It is valid until and of March 2022 (Ministerstwo Rozwoju Pracy i Technologii, 2020).

Next to the help, which was already granted, the government of Poland is promising also the assistance related to the second lockdown. They are planning to introduce new rules of the next anticovid19-shields. The first area of announced assistance is regarding co-financing of fixed costs for Small and Medium size Enterprises (SMEs). In this field, the Government will provide subsidies to companies under the Financial Shield of the Polish Development Fund in the amount of up to 70% of fixed costs not covered with revenues. The condition will be a 30% decrease in revenues compared to the same period in 2019 and this is the solution intended for the industries being subject to sanitary restrictions. The planned date of implementation of this regulation is by mid-December and real help – transfer the financial resource should start in January 2021. The second area of assistance is focused on co-financing for employment. They are planning to introduce shutdown payments extension for industries being subject to the restrictions of second lockdown. Also, the government is willing to extend the exemptions from social security contributions for industries affected by the lockdown (Gov.pl, 2020).

The third area of help is related to co-financing of the change in the scope of activities under the "Grants for business". The government understands that some of the companies from particularly harm sectors will be not able to operate anymore. Therefore, they want to help them to change the profile or a scope of business activities (Gov.pl, 2020).

It must be noticed that the government prepared some support for the companies touched by covid19. But in the case of gastronomic sector and the entire hospitality and tourism industry, this support not always has been helpful. There are so many reasons for such situation. First of all, some of the help is just promised not granted. Some of the payments are planned to be made in January. By this time, many restaurants, pubs, or clubs will be already bankrupt. Rent of the places, costs of hiring people and costs of materials take most of the profits. The gastronomic sector operates with very low margin of profits. Therefore, the decrease of sale will cost them bankruptcy. Also, People working in the gastronomic sector are proving that the process of applying and receiving the assistance is long, complicated, and difficult (Şasiada, 2020).

The financial help for the companies which decided to change the profile and the scope of business activities is also not suitable to save the gastronomic business and people who are hired in this sector. Somebody who is a cook, or a waiter will not become a driver of construction's worker in short time. Even when the owner decided to change the profile, those people who were working for him, will be staying without any job.

While we are talking about gastronomic sector in Poland, we have to noticed and point out one more thing. Some people working in gastronomic sector are hired as a part of grey economy. They have no contracts and they just work with cash payments. Gray economy itself is a wrong thing but because the sector is working on low profit margin, sometimes it is the only possibility to get the job. The problem is that is there are some employees who did not have job contract, none of the form of governmental assistance is useful for them.

Gastronomic Sector's Employees And The Social Security Issues

The analyzes of current situation in gastronomic sector as well as presentation of the very often unsuccessful forms of help and assistance offered or promised by the government proved that this part of the economy was strongly harmed and negatively touched by the coronavirus covid19. It touched people who were working in this sector.

Due to this crisis, the process of satisfaction of human needs is disturbed. Right now, many people are facing the problem with the satisfaction of even basic needs. The crises result in the situation where people have problem to survive and when their personal, social, and professional development is impossible. Therefore, they do not feel safe and secure in social sense.

The biggest problem of people working in gastronomic sector is that they lost their job, or they are in risk of losing the job. Without job and salary, they are not able to satisfy any of their needs. They will not be able to pay for food and accommodation and their sense of economic security will dropped down. They are not able to meet with friends and family, because of restriction or because they cannot afford it. If they do not have enough money to survive and to satisfy basic matters, such needs as prestige, feeling of accomplishment or achieving one's full potential including the creative activities are even hard to think.

Also, they are not able to change the job, because the general economic situation is difficult and other sectors are not hiring people, especially those without proper qualifications. Therefore, those gastronomic sector's workers who are losing the job currently are at risk of being unemployed for longer periods.

In Poland, we have kind of unemployment insurance. But some of those workers are not even able to get support from unemployment funds because they were working without any contracts so, they cannot prove proper employment periods to be eligible for this help.

If those people are not able to secure even their basic needs, they have problem with survival as well as personal and professional development.

Conclusion

The economic situation in general is very difficult due to the crises related to pandemic of coronavirus. Many different industries and sectors were badly touched by this crisis. Many businesses and people related to them are in dramatic situation. The gastronomic sector – restaurants, pubs, bars, clubs as a part of hospitality and tourist industry faced very difficult situation everywhere in the world, and also in Poland. The first lockdown for March to May, then some limitation during summer holidays and current restriction called second lockdown caused that during big part of the year, those business were not able to act and operate on regular bases.

The coronavirus is killing people, but it must be said that is also killing the economy and in very special and negative way is killing the hospitality and tourism industry including gastronomic sector. People working in this sector are losing the jobs and the business in going down in huge scale due to the restrictions which were introduced by government in order to combat the spread of virus. Also, the general economic situation results that this industry will have problem with the recovery. Going to restaurants, ordering the food, using the catering, or organizing the meetings do not belong to the area of basic needs. People needs food but if they are in difficult economic situation, they are going to supermarkets buying products and prepare the food by themselves. They are not going to restaurants or pubs because they are afraid of virus or they cannot afford it. So even after pandemic, coming back to normal will be not easy job for gastronomic sector.

This sector will need special help and special assistance in order to survive and recover. The sector as an important part of economy but also people who were part of those businesses need to be helped. Because the situation is extraordinary, the type of help must be special too. The assistance which was offer to this particular industry by the government of Poland seems not to be sufficient and proper. Therefore, it is necessary to develop and work some different ways. This help must be real and focused on the processes of satisfying human needs. This special support must be a part of prepared and well-organized social policy. And what is important – the real help must be done as soon as possible which mans now. It cannot be done in the way, that restrictions are introduced in October ad the help is planned in January. Between October and January, many gastronomic businesses will be already gone and people who were working there will experience problems.

The issue of social security is a very important matter. It is about life, survival, and full development of human being. The necessary condition of getting this sense of social security is the possibility of satisfaction human needs. If a person is not able to do it, his or her social security is at risk. Right now, many employees of gastronomic sector feel the luck of social security.

References

- Banaszak, A. (2018). Welfare as a form of ensuring the social safety of society and an effective and successful tool in election campaigns: Thoughts based on the situation in contemporary Poland. *Regional Formulation and development studies*, 3(26).
- Główny Urząd Statystyczny (2020). *Dane dla roku 2020*. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/pomoc/stanzasilenia?active=3> accessed on 05.11.2020.
- Gov.pl (6th November 2020). *Kolejny pakiet 10 działań antykryzysowych dla polskich firm*. <https://www.gov.pl/web/koronawirus/kolejny-pakiet-10-dzialan-antykryzysowych-dla-polskich-firm> access on 07.11.2020
- Gursoy D. and Chi, C. (2020). Effects of COVID-19 pandemic on hospitality industry: Review of the current situations and a research agenda. *Journal of Hospitality Marketing & Management*. 3(29), 527-529. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19368623.2020.1788231> access on 05.11.2020
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Ministerstwo Rozwoju Pracy i Technologii (2020). *Bon turystyczny*. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/bonturystyczny> access on 05.11.2020.

- Sąsiada, T. (27th October 2020). Im rządowa pomoc już się nie przyda. Restauracja kończy działalność przez nowe obostrzenia. *Money.pl*. <https://www.money.pl/gospodarka/im-rzadowa-pomoc-juz-nie-pomoze-restauracja-konczy-dzialalnosc-przez-nowe-obostrzenia-6569126160456480a.html> access on 05.11.2020 .
- Seifman, R. (4th September 2020). How COVID-19 Hits Hard the Hospitality Industry and What Can Be Done. *Impakter*. Available at: <https://impakter.com/covid-hits-hospitality-industry> access on 05.11.2020.
- Sitek, M. (2016). *Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności*. Warszawa: C.H.Beck Publishing House.
- Szostak, V. (23rd October 2020). Zamkniğcie restauracji w pandemii. Gastronomia to setki tysiğcy miejsc pracy: A nikt z nami nie rozmawia. *Gazeta Wyborcza*. <https://poznan.wyborcza.pl/poznan/7,36001,26427133,restaurator-z-poznania-zamykaja-nas-nagle-od-jutra-kiedy.html> access on 05.11.2020.
- Tomaszewska-Bolalek, M. (2nd October 2020). Rewolucja zamiast ewolucji :Rzeczywistość dla sektora gastronomii jest miazdząca. *Forbes*. <https://www.forbes.pl/biznes/branza-gastronomiczna-w-czasie-koronawirusa-jak-radzi-sobie-w-2020-roku/zqj10xs> access on 05.11.2020.
- Worldometer (2020). *Covid 19 coronavirus pandemic*. <https://www.worldometers.info/coronavirus/?fbclid=IwAR1iLmrijfL9LhMPJupvvrp9atSPja7Z-unWkZTp9Sb6-dP6MdiYGA5UVS3U> access on 01.12.2020
- Wójcicka, A. (2020). Prawa człowieka i obywatela w okresie pandemii koronawirusa w Polsce. *State and Society facing pandemic* (ed.) E. Burda, C. Lázaro Guillamón, M. Sitek. Bratysława: Camenius University Publishing House.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Banazsak, A. M. (2021). Lack of social security of the workers of gastronomic business in Poland due to the epidemic Covid-19. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3185-3198. DOI: 10.26466/opus.886592

Nurses Experiences and Coping Styles About Stigma During Covid-19: A Qualitative Study

DOI: 10.26466/opus.886387

*

Melike Yönder Ertem*

*Assist. Prof., Izmir Katip Çelebi University, Faculty of Health Sciences, İzmir/Turkey

E-Mail: melike_yonder@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-7039-3650](https://orcid.org/0000-0002-7039-3650)

Abstract

It is of great importance to take necessary measures to reduce and prevent stigma, and plan protective psychosocial interventions for the healthcare workers, especially for the nurses who are in contact with high-risk patients. This study was conducted to solicit nurses' views on social stigmatization in the process of combating COVID-19. A descriptive qualitative method was utilized on the nurses in a training and research hospital between June and September 2020. The sample of the study consisted of 15 nurses who worked in a designated pandemic hospital during the COVID-19 outbreak. The research data was gathered via Socio-Demographic Information Form and Semi-Structured Interview Form. Subsequently, content analysis was registered. This study was based on COREQ (consolidated criteria for reporting qualitative research) which is known to establish explicit guidelines in reporting qualitative research. The average age of the participants was 38 (min: 24–max: 54), of which 10 were women, 10 were single, 9 had children, 10 had a graduate degree. Participants had an average of 12.9 years of work experience (min: 1- max:30) of which 7.1 years was clinical work (min: 1- max:17). Three main themes were identified for the analysis of data, namely, the experiences of stigma, coping with stigma, and psychological-social results of stigma. It was determined that nurses, who were exposed to stigmatized attitudes in their clinical and social environments, mainly had recourse to employ passive coping methods during the process which later posed psychosocial adverse effects. Evaluation of the research results in theoretical, clinical, academic, and administrative settings shows necessity. Health care professionals can make use of proactive anti-stigma programs to sustain their effective work environment.

Keywords: COVID-19, Mental Health, Nursing, Stigmatization.

Hemşirelerin Covid-19 Sürecinde Stigma ile İlgili Deneyimleri ve Başetme Yöntemleri: Kalitatif Bir Çalışma

*

Öz

Damgalanmayı azaltmak ve önlemek için gerekli tedbirlerin alınması ve koruyucu psikososyal müdahalelerin planlanması özellikle yüksek riskli hastalarla temas halinde olan hemşireler için büyük önem taşımaktadır.COVID-19 ile mücadele sürecinde hemşirelerin sosyal damgalanma konusundaki deneyimlerini belirlemektir. Tanımlayıcı nitel araştırma tasarımı uygulanan çalışma, bir eğitim ve araştırma hastanesinde Haziran ve Eylül 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini COVID-19 salgını sırasında bir pandemi hastanesinde çalışan 15 hemşire oluşturmuştur. Araştırma verileri, Sosyo-Demografik Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ile toplanmıştır. Araştırma kalitatif çalışmalar için rehber niteliğindeki Kalitatif Araştırma Raporlama Konsolide Kriterleri kontrol listesi (COREQ) temel alınarak nitel araştırma paradigmasına göre planlanmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 38 (min: 24-maks: 54) olup 10'u kadın, 10'u bekar, 9'u çocuk, 10'u yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların ortalama 12.9 yıllık iş tecrübesine (min: 1 - maks: 30), 7.1 yıl klinik çalışma (min: 1 - maks: 17) deneyimine sahip oldukları belirlenmiştir. Verilerin analizinde damgalanma deneyimleri, damgalanma ile baş etme ve damgalanmanın psikolojik-sosyal sonuçları olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. Klinik ve sosyal ortamlarında damgalanmış tutumlara maruz kalan hemşirelerin, daha sonra psikososyal olumsuz etkilere yol açan süreçte ağırlıklı olarak pasif başa çıkma yöntemlerine başvurdukları belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarının teorik, klinik, akademik ve idari alanda değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Sağlık bakım uzmanlarına yönelik proaktif anti-stigma programlarının planlanması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Ruh Sağlığı, Hemşirelik, Damgalama.

Introduction

The concept of stigmatization is defined as "the unfair treatment of a person or a group for a dissimilar characteristic they have" (Abioye, Omotayo and Alakija, 2011; Goffman, 2014). The stigmatized person develops emotional and reactive responses such as avoiding social relationships, shame, and guilt by internalizing the feeling of worthlessness (Courtwright and Turner 2010). The risk of social stigma has been peculiarly on the rise due to the current COVID-19 pandemic that affected the whole world. Owing to its rapid spreading nature, Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) became a world-wide health crisis which shortly bricked the World Health Organization (WHO) to declare the matter as a public health emergency of international concern on 30th January 2020 (WHO, 2019). The sudden and uncharted nature of the incident has led to distress, unease, and various psychological problems (Cai, Tu, Chen, Fu, Jiang and Zhuang, 2020). As such, according to a study in China, the psychological impact of fear from COVID-19 was found to be more dangerous than the disease itself (Yu, Li, Li, Xiang, Yuan, Liu, Li, and Xiong, 2020). Moreover, several sources ascertained that patients diagnosed with COVID-19 and their relatives, people close to the patients, healthcare professionals, healthcare institutions, countries, regions, neighborhoods, individuals returning from abroad, and specific races such as Asians had been subject to stigma and microaggression in particular (Canada Center For Occupational Health And Safety, 2020; Centers for Disease Control and Prevention, 2019; Shigemura et al., 2020). The concept of microaggression entails daily verbal and non-verbal, hostile, humiliating, or negative messages which target individuals according to which group the other person perceives him to belong. (Canada Center for Occupational Health and Safety, 2020). Gradually, the stigmatized individuals may start to think that they are no longer a member of the society they feel being part of and may begin to feel rather lonely and ultimately end up turning in on themselves. Prolonged exposure to thoughts such as social isolation, guilt, inadequacy, pessimism, hopelessness, and despair can trigger mental illnesses. Likewise, stigma against healthcare professionals contains many challenges such as the spread of demotivation among frontline healthcare professionals, augmented anxiety, and reduced work-place efficacy, which may increase the odds of suicide, though it has remained a low

possibility. As most of the stigmatized people can take the social prejudices and stereotypes on themselves, it is merely a matter of time to observe guilt development, embarrassment, worries about the future, arise in intense feelings of anger and harming thoughts against themselves and those around them (TPA, 2020; Yaman and Güngör, 2013).

Healthcare professionals are often a primary target of stigmatization in their communities in the event of a pandemic disease that they are often regarded as the source of infection that needs to be feared or abstained from (Bagcchi, 2020; Taylor, 2019). This exclusively propagates an unnecessary burden to the lives of healthcare professionals which could be accounted for the increased burnout levels (Lai et al., 2020; Ramaci, Barattucci, Ledda, and Rapisarda, 2020).

On the other hand, stigma and aggression against healthcare professionals are on escalation (Ganapathy, 2020). For instance, stigma against infectious diseases had proven to pose a perpetual concern by several recorded incidents in forms of healthcare personal being forced to ejection from their homes (Kolkata, 2020), acts of violence against healthcare personal on the field (Sakhadeo, 2020) and not admitting healthcare workers to burial grounds who died on duty (Lobo, 2020). As Menon (2020) quotes, more common forms of stigmatization were isolations originating within residential communities, local stores, as well as amongst friends and relatives (Menon, 2020).

Alternatively, a study in Egypt assessing burnout perceptions amongst the physicians during the COVID-19 outbreak affirmed that stigma against healthcare professionals traced to harassment by patients' families was ranked the highest by registering more than three-quarters of the physicians' consensus (Abdelhafiz and Alorabi, 2020). Bearing the fact that some incidents remained unreported or underreported, the extend of the problem and its effect remained understated (CDC, 2019). Respectively, WHO published a document recognizing mental health and psychological aspects of stigma during the COVID-19 outbreak followed by recommendations to put the issue on the bed (WHO, 2020).

Aptly, a study on the hemodialysis staff accounted stigma (54.6%) as the leading perceived factor affecting staff's day-to-day work compared to job-related stress (36.1%) which was in concordance with other studies carried

out among healthcare workers (Uvais, Aziz and Hafeeq, 2020). In furtherance, a recent study carried out in India contemplating physicians in the presence of the COVID-19 pandemic reported relatively higher levels of stigma (62.1%) and stress (63.8%) (Uvais, Shihabudheen, Bishurul Hafi, 2020). These findings are valuable as its implications in clinical, policy-making, and research settings are inevitable.

In this context, it is of great importance to take necessary measures to reduce and prevent stigma, and plan protective psychosocial interventions for the healthcare workers, especially for the nurses who are in contact with high-risk patients. It should be provided a guideline about the types of stress triggering conditions, how it could be coped with, early signs of distress, and how to attain collegial help (Mental Health Foundation, 2020). In fact, as per the checklist published by the United States Centers for Disease Control and Prevention (CDC) following issues are suggested:

- The media should take uttermost care not to broadcast content that includes stigmatization risks and points to a single target audience,
- Establishing systems where people can quickly access information when necessary, thus preventing misinformation,
- Establishing or supporting independent organizations that monitor the stigmatization risk on a regular basis,
- In case stigmatization cannot be prevented, the suffering people and groups should receive psychosocial support promptly,
- It is recommended to hold focus group discussions with the stigmatized groups to determine in what situation and through what channels they are affected and which necessary measures should be taken for the future (CDC, 2019).

Thus, this research was carried out as a qualitative study based on descriptive analysis to seek nurses' views on social stigmatization in the process of combating COVID-19.

Methods

Type of Research

This study employed a descriptive qualitative approach.

Study Design and Participants

This study utilized a descriptive qualitative method in order to solicit the viewpoint of the participants in an attempt to understand the underlying events and experiences (Sandelowski, 2010). Within this scope, the investigation is limited to the stigma experiences of nurses who work with COVID-19 diagnosed patients. This study was conducted in a training and research hospital in Western Turkey between June and September 2020.

Population and Sampling

The sample size in qualitative research is set by the saturation point, which is designated by continuing data collection to the point where the concepts begin reduplicating themselves (Yıldırım & Şimşek, 2011; Boddy, 2016). In this study, maximum diversity sampling method (one of the purposeful sampling methods) was used and the sample size was determined by carrying on individual in-depth interviews with nurses until the data started to repeat itself.

The sample of the study consisted of 15 nurses who worked in a pandemic hospital during the COVID-19 pandemic. The data was collected via the Socio-Demographic Information Form and Semi-Structured Interview Form and analyzed by content analysis.

Inclusion Criteria

Inclusion criteria are as follows:

- Working as a nurse in one of the departments: Anesthesia Intensive Care, Emergency Service, Infection Service, Pandemic Services of the hospital,
- Caring for individuals diagnosed with COVID-19
- Volunteering to participate in the study.

Data Collection Process

Consolidated Criteria For Reporting Qualitative Research (COREQ) was employed in this study which established guidelines to report qualitative research (Tong, Sainsbury, and Craig, 2007). Besides, standards of validity, transferability, consistency, and con-firmability were utilized for validity and reliability analysis (Pandey and Patnaik, 2014). Similar to other studies

in the literature, data was collected thru face-to-face half-structured in-depth individual interviews. Interviews were conducted between June and September 2020 at either the meeting room or the private office of the nurses' service unit with an average duration of 40 minutes. As the data collected from the nurse was of sufficient depth, no subsequent interviews were pursued. The research aim was explained to each nurse, and isolated interviews were performed by utilizing an in-depth meet strategy with the volunteers. A voice recorder was utilized to record the interviews. After getting authorization from the nurses, the notes were held. The meet rooms were calm, shinning, well ventilated, and reasonable for a private discussion. Depth-oriented data collection was exercised throughout the interviews per the purpose of the research (Pandey and Patnaik, 2014). The theoretical saturation was reached when 28 interviews had been completed. Data were initially classified into emerging themes without fine adjustments. Interviews were conducted by the same researcher for internal reliability. Interviews were kept consistent throughout the data collection such as the same voice recorder was used, and notes were taken thru the interviewing process. Emerging themes were then refined into more uniform subthemes. The author has carried out the initial analysis of the interview data thru content analysis. Subsequently, an independent analyst with qualitative research background had reanalyzed all the materials (sound recordings, raw data, codes, and themes created during initial analysis) for external reliability (Colorafi and Evans, 2016). Each interview data was transcribed and briefly analyzed within a week after conducting the interview.

The Dependent Variable

It is a phenomenological study, hence there are no variables.

Data Collection Tools

The data was collected via the Socio-Demographic Information Form and Semi-Structured Interview Form.

Personal Information Form: The form aims to gather Socio-Demographic attributes of the participants such as age, gender, marital status, experience level, and vice versa. This form was prepared by the researcher and each nurse filled out the forms on their own.

Semi-structured Interview Form: This form included semi-structured questions prepared for interviews with the participants. The form is structured by the researcher to evaluate the stigma perceptions and its effects. Principally, all interviews were conducted on the premises of these questions while additional questions based on the nurses' responses were also solicited during the interview process.

Data Analysis

The sociodemographic data of nurses' were analyzed using percentages and numbers. Individual interviews were written word-by-word. The data were analyzed using content analysis by the researcher and an independent analyst with a qualitative research background. The responses that fell into a meaningful category were labeled by a name and code. A separate list of codes was created for the participants. Later, codes obtained from all interviews were cross-examined to identify similarities and differences. Finally, similar codes were grouped to create a specific theme. Subsequently, proximate themes were reworked into a few as they best fit for the described findings (Elo and Kyngäs, 2008).

Researcher Experience

This study was conducted by an academician who held a Ph.D. degree. The author participated courses on subjective work and had several past experiences on the matters of stigma and psychosocial studies. There was no prior relationship between the research participants and the researcher.

Ethical Consideration

Before the study, ethics committee approval was obtained from the Ministry of Health (2020_09_07T14_47_23) and Non Invasive Clinical Research Ethics Committee (2020/829). The purpose of the study was communicated to each participant nurse. The study was conducted in full accordance with the ethical standards established in the 1964 Helsinki Declaration and its

later amendments, or other, similar ethical guidelines. Verbal and written informed consent of the participants were solicited. All the participants were explicitly informed thru consent forms that they might choose to opt-out from this research study at any stage of the interview(s).

Results

Socio-demographic Characteristic of Nurses

The sample population was comprised of 15 nurses. The average age of the participants was 38 (min: 24–max: 54), of which 10 were women, 10 were single, 9 had children, 10 had a graduate degree. Moreover, participants had an average of 12.9 years of work experience (min: 1- max:30) of which 7.1 years was clinical work (min: 1- max:17) (Table 1).

Table 1. Socio-demographic characteristic of nurses

Participant No	Age	Gender	Marital Status	Having children	Education Status	Professional Work Experience (Year)	Clinical Work Experience (Year)
N1	32	Male	Married	No	Postgraduate	6	3
N2	27	Female	Single	No	Graduate	2	2
N3	25	Female	Single	Yes	Graduate	2	2
N4	41	Female	Married	Yes	High school	20	8
N5	47	Female	Married	Yes	Postgraduate	18	12
N6	52	Female	Married	Yes	High school	29	11
N7	29	Male	Married	Yes	Graduate	5	5
N8	24	Male	Single	No	Graduate	1	1
N9	49	Male	Married	Yes	Graduate	24	9
N10	45	Female	Married	Yes	Graduate	19	15
N11	54	Female	Married	Yes	High school	30	17
N12	37	Female	Married	No	Graduate	12	7
N13	35	Female	Single	No	Graduate	5	4
N14	40	Female	Married	Yes	Graduate	13	8
N15	33	Male	Single	No	Graduate	8	3

N: Nurse

Themes of the study

Three main themes were identified for the data analysis. These themes are experiences of stigma (a), coping with stigma (b), and psychological-social results of stigma (c).

Theme 1: Experiences of Stigma

The majority of the participants (n = 12) affirmed that they had been exposed to stigma from the work environment and/or social circles since the COVID-19 pandemic. Experiences of Stigma encompassed two sub-themes: work-environment related stigma and social circle related stigma.

Experiences of Stigma in the Workplace Setting

Nurses expressed that they could be exposed to stigmatization from their colleagues, patients/patient relatives in the hospital environment during the pandemic process. Likewise, nurses exclaimed that other healthcare professionals exhibited a discriminatory attitude especially towards nurses and physicians serving COVID-19 diagnosed patients and that they preferred to keep their distance in the hospital environment with the thought that they might also infect them. Moreover, these healthcare professionals refused to provide clinical support to healthcare professionals working in pandemic services and even share the same shuttle service.

- N2: "When I went out for a break while working in the intensive care, my other colleagues were leaving that environment quietly even without keeping eye contact. This was a shame hence I might be caring also their relatives",
- N11: "The treatment we received from our colleagues was truly disappointing. I requested two nurses from other units to support the clinic, but they only conveyed that the nurses in the pandemic service should carry out this work and they do not want to work with our team..."
- N8: "... I suggested to a nurse friend, whom I knew well for a long time, to drink coffee together per the rules of the distance after the shift. However, my friend said that it would not be appropriate for us to meet even at a distance under these conditions as I worked in the pandemic service. It disappointed me to hear this when I needed a friendly chat and environment the most under these stressful working conditions..."

Experiences of Stigma in the Social Setting

Nurses, who were the subject of stigmatization and discriminatory attitudes from their social circles during this period, disclosed that stigmatizing attitudes were mostly displayed by their neighbors and familiar shopkeepers.

- N1: "...Indeed, you need serious support during this period. However, on top of all unease associated with the intense work environment, the fear of catching a virus after every shift, the uncertainty of the future, etc., I had seen reactions even from our closest folks outside the work. Unfortunately, many of my colleagues had experienced this."
- N5: "... When I got on the subway after work in my clean uniform, I saw other passengers switch to the next compartment immediately as I hop in. I traveled along with a homeless person in that compartment..."
- N3: "...When I went to the market across my house where I constantly go shopping, the shopkeeper told me that they would not allow the healthcare professionals in the market for the time being, but offered to send items to my homes with a phone order. They conveyed this in such a polite way that I felt like I should accept it. On the way back home, I thought it was a discriminatory approach and this attitude bothered me a lot. Do you know why? Because people who entered the market for shopping after me could have been COVID-19 positive."
- N7: "... One day, when I came to my house after work, I found a letter posted by the apartment manager on the flat door writing this: Our residents who are healthcare workers, please wear masks when entering the apartment, do not touch the elevator with bare hands and do not hold on to the support areas, enter and exit without talking to anyone. welcome, apartment management..."
- N10: "... One day when I was at work, I got a phone call from my landlord. He told me that I had to evacuate the house urgently and that he would refund me the last payment I made. When I asked why he said that I could not live in my house because I was working in the pandemic hospital and I had a high risk of bringing the COVID-19 microbe to his house and therefore he refrained from getting reactions from other residents in the apartment. I felt so bad at that moment that I can barely describe. During my hectic shift, I constantly thought about how we would find a new home, the situation of our children, the discriminatory attitude of the landlord like a cyclic film strip ..."
- N6: "... While working in the pandemic service, my caregiver who looked after my children at home said that she wanted to take a break for a while and I have compelled to understand this. As you know, finding a new caregiver is not an easy and fast process. In the meantime,

our upstairs neighbor wanted to support me and she offered to look after my children for a while. One day when I was at work, she told me that she presumed I was working in normal service and not a pandemic service and that is why she agreed to look after my children. She concluded that I have to take care of myself from now on. I could have made sense if my neighbor was in the risky group, but she wasn't. It was just a rude awakening..."

Theme 2: Coping with Stigma

There are two sub-themes of 'Coping with Stigma', namely: passive and active coping.

Passive Coping

The nurses participating in the study reported experiences of intense anxiety due to work and social environment related to discriminatory attitudes. This posed a certain difficulty in reacting rationally. Additionally, participants enumerated adopting some coping methods such as establishing social/online social isolation, preferring not going shopping at all, entering and leaving home unseen, preferring to get a coffee if the cafe is empty, having violent tendencies due to the inability to control excessive anger, displaying aggressive behavior, ignoring what was done and said, having constant crying jags.

- N2: "... I remember once sitting down and crying because it was not my fault. This went on for 3 months till I started using antidepressants which I am still on..."
- N4: "... It hurts seeing people being mean. After a while, you start to think that no matter what I do for people, they will never give up their attitude, and when that is the case, you start to ignore many things. Doing this makes you feel comfortable for a while..."

Active Coping

During this pandemic process, it was found out that some nurses employed active coping methods to confront stigma. Meanwhile, the World Health Organization's (WHO) announcement of the year 2020 as the year of nurses and midwives not only helped nurses gain more public visibility amongst

the healthcare professionals but also a motivating, empowering, and comforting edge that provided a niche for transforming discriminatory attitudes towards positive attitudes. Hence, nurses notably appealed to engage in active attempts for “seeking social support” and “coping with stress effectively”.

- N1 “.... When I was exposed to the discriminatory attitude of our colleagues who are healthcare professionals, I went to them keeping my social distance and clearly stated that I was extremely uncomfortable with this attitude. They had no right to do this. Hypothetically, the risk of getting infected from someone while shopping in a grocery store aisle is higher than contracting viruses from me as I take all the necessary precautions and strictly follow all the necessary hygiene protocols. After expressing my thoughts, I felt incredibly relieved as I always advocate open communication...”
- N3: “WHO's statement gave me a great honor. Frankly, I felt like a hero and conveyed this message to those who have discriminatory attitudes towards us. I said: we are an indispensable hero if we weren't here you would be ready to give up all your wealth to take a breath...”
- N5: “.... As soon as I felt like everything was coming upon me, I received expert support from our hospital's psychologist, it was really good for me, it changed my perspective...”
- N9: “.... I called the nursing association, we discussed what we could do in this process. We even had an action plan for "anti-stigma" on our agenda. Cooperating with my colleagues and fighting with the association made me feel more courageous...”
- N6: “...once I was constantly sharing posts on social media to prevent information pollution against nurses and other healthcare professionals, I think not intervening would not be right...”

Theme 3: Psychological-Social Results of Stigma

The psychosocial effects of stigma on nurses were addressed concerning physical, cognitive, social-family issues.

Physical Effects

The participants uttered that they experienced changes in eating habits and sleep patterns. Some of the participants reported physical complaints such

as migraine and stomach pain linked to stigmatization from their environment.

- N7: "... with this process, my stomach cramps have started, I go to the gastroenterologist regularly now..."
- N2: "...I was not able to go to sleep due to unresting thoughts of what awaits us tomorrow..."

Cognitive Effects

The participants reported facing some cognitive domain-related challenges such as attention and concentration difficulties, memory problems, difficulties in problem-solving skills, reasoning, and decision making. Interestingly, nurses adopting active coping methods reported facing lesser problems in the cognitive domain.

- N2: "... The discriminatory attitudes towards us are so overwhelming that I could not provide full concentration to my work and patient."

Social & Familial Effects

Participants shared their point-of-views in the sub-theme of 'social & familial effects' by elaborating on the effect of stigma over familial roles, family dynamics, social relations, and social roles. Concordantly, participants predominantly emphasized the negative influence of stigma over those areas which could be traced to physical and cognitive characteristics.

- N2: "... Some parents in my child's class demanded that our kids shall be isolated from the rest of their classmates by opening a separate class in the upcoming semester just because we work in the pandemic hospital. This hurt me very badly for which I wasn't able to sleep for days. It made me question whether I should continue my profession or just quit for the heck of it..."
- N7: "... I thought that I could not spare enough time for my little child in such a busy schedule and that I failed to fulfill my fatherly roles as it should be. I was so worked up with this in my mind that I could not fully focus on my work during the shifts..."
- N1: "... I was officially declared a hero in the neighborhood where I lived, I was applauded on coming home and leaving the house. Even my neighbors, who did not know me in the past, now knew me very

well, they were almost competing to meet my needs at all times, 2020 was truly the year of a nurse for me....”

Discussions and Conclusion

The study aimed to investigate the nurses’ views of stigma. In the literature, the concept of stigma from the nurses’ perspective was not investigated in the course of pandemia. WHO (2020) expressed that the increase in the number of COVID-19 cases required more healthcare personnel involved with the management of the COVID-19 outbreak which introduced many challenges along with it such as stigma and discrimination to healthcare workers at the workplace and among society (World Health Organization, 2020).

Having been exposed to a discriminating attitude in society, an individual may start to feel lonely over time and withdraw into himself. The emerging thoughts such as social isolation, guilt, inadequacy, pessimism, hopelessness, and despair can trigger mental illnesses. It is said that most of the stigmatized individuals can gradually internalize social prejudices and stereotypes. Consequently, guilt, embarrassment, worries about the future, intense feelings of anger, and harming thoughts against both himself and those around may transpire and threaten psychological health eventually (TPD, 2020; Yaman & Güngör, 2013).

Other possible consequences of stigmatization are non-cooperation with treatment (Corrigan, Druss & Perlick, 2014), decreased level of social support, treatment denial by hiding sickness, (Oran, Şenuzun, 2008), and employing social isolation (Kadioğlu & Hotun Şahin, 2015). Family and people in the social circle of the stigmatized individual are also affected negatively. These people can be stigmatized just because they are the relative of the target individual (Goffman, 2014; Kadioğlu & Hotun Şahin, 2015). Moreover, discriminators in society deprive their targets of certain rights and benefits through stigma and prejudice (Topkaya, 2011).

As the number of cases and mortality rates increase during an outbreak, frontline healthcare workers get more prone to social isolation, stigma, and discrimination as well as higher risk of psychological problems (Xiong & Peng, 2020). These psychological problems may hinder the attention and

decision-making competences of the staff that pose troubles for the management of the ongoing crisis and staff's mental well-being. In furtherance, a study undertaken by Ramaci et al. (2020) suggested that stigma had a great deal of impact on staff collaboration. Thus, strategies creating motivation and eliminating stigma shall be embraced at the management level.

Several frontline healthcare workers serving in hospitals and laboratories have become victims of discrimination in public places which entails difficulties such as finding food and shelter (Poudel, 2020). To make matters even worse, there are recorded incidents of some healthcare workers serving in non-COVID units discriminating against their colleagues through behaviors such as refusing to talk and denying to eat in the same place. On top of all, neighbors and people in the community have been showing a kind of discontentment to allow healthcare workers to reside in their homes despite their taking all precautions and following strict disease containment procedures. Owing to circulating sketchy information and prevalent fear associated with the COVID-19 outbreak, even the healthcare professional in the field of psychiatry was found to have faced difficulty at the workplace (Tandon, 2020).

Distinctively, incidents of violence towards healthcare workers have been reported in numerous countries including India, the USA, and Australia where they have even been beaten, threatened, and evicted from their homes (Withnall, 2020; The Economist, 2020). As extreme as the cases can get, healthcare staff serving in COVID-19 units are declared untouchable based on the public stigma associated with COVID-19 which meant segregation, loss of status, and discrimination. Decline in the general population mental health naturally gets transferred to healthcare workers as well (Tandon, 2020).

Likewise, a study conducted by Guisti et al. (2020) reported high levels of burnout and psychological symptoms for the healthcare workers during the COVID-19 emergency which required tedious monitoring and treatment intervention routines. It was added that healthcare workers tackled problems such as depression, anxiety, post-traumatic stress, emotional exhaustion, depersonalization in varying levels leading to burnout whereas working hours, psychological comorbidities, fear of infection, and perceived support by friends were enumerated among the culprits.

Healthcare workers are prone to higher risks of stress and stigma during this pandemic process and require prompt countermeasures to prevent health care dysfunction thus undertaking proactive anti-stigma programs and construing resilience and wellbeing plans for the staff becomes a matter of priority considering that it is very difficult to replace specialized members of the team in case of burnout. The evaluation of nurses' views on social stigmatization during the COVID-19 pandemic process revealed that they were exposed to discriminatory attitudes both in their clinical and social environments. Passive coping methods were predominantly adopted in tackling this process which hurt nurses' psychology.

According to study results, three main themes were identified namely, the experiences of stigma, coping with stigma, and psychological-social results of stigma. It was determined that nurses, who were exposed to stigmatized attitudes in their clinical and social environments, mainly had recourse to employ passive coping methods during the process which later posed psychosocial adverse effects. In light of the data, the research results should be evaluated with its clinical, theoretical, academic, and administrative dimensions. Clinically, while healthcare workers are prone to higher risks of stress and stigma during this pandemic process and require prompt countermeasures to prevent health care dysfunction, undertaking proactive anti-stigma programs, and construing resilience and wellbeing plans for the staff becomes a matter of priority considering that it is very difficult to replace specialized members of the team in case of burnout. Theoretically, it would be critical for nursing students to have in-depth knowledge about concepts such as stigma, stress, crisis, and management methods peculiarly backed by simulation and roleplay practices, if possible. Reviewing the existing curricula in this sense is inevitable. Resilience and wellbeing plans should veridically recognize the stressors and the extent of their impact on daily health services. Relevantly, a plan should be constructed taking a proactive rather than a reactive approach. From an academic standpoint, it is noteworthy to conduct researches to develop intervention methods for identification and reduction of stigmatization effects while empowering nurses in times like this to sustain a good mental health state. Finally, from the management standpoint, managers or supervisor nurses should take measures with a multidisciplinary approach while strengthening solidarity

with non-governmental organizations and local-regional authorities aimed at mitigating social stigma and prepare action plans accordingly.

Limitations of the Study

Findings obtained from this qualitative research are limited to those who participated in this study and cannot be generalized.

Funding

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Consideration

All messages relating to human participants comply with institutional and / or national research standards and the 1964 Helsinki declaration and subsequent writing or other writing standards.

Informed Consent

Informed consent form was obtained from all individual participants participating in the study.

Conflicts of interest

The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

References

- Abdelhafiz, A.S., and Alorabi, M. (2020). Social stigma: the hidden threat of COVID-19. *Frontiers in Public Health*, 8.
- Abioye, I.A., Omotayo, M.O., Alakija, W. (2011). Socio-demographic determinants of stigma among patients with pulmonary tuberculosis in Lagos, Nigeria. *Afr Health Sci Suppl* 1, 100–4.
- Bagcchi, S. (2020). Stigma during the COVID-19 pandemic. *Lancet*, (20),782.
- Boddy, C.R. (2016). Sample size for qualitative research. *Qualitative market research. An international journal*, 19(4), 1–6.

- Cai, H., Tu, B., Ma, J., Chen, L., Fu, L., Jiang, Y., and Zhuang, Q. (2020). Psychological impact and coping strategies of frontline medical staff in hunan between january and march 2020 during the outbreak of coronavirus disease 2019 (covid-19) in hubei, china. *Medical science monitor: International Medical Journal Of Experimental And Clinical Research*, (26):e924171-1.
- Canada Center For Occupational Health And Safety. (2020). *Coronavirus (COVID-19) Tips. preventing stigma.* <https://www.ccohs.ca/newsletters/hsreport/issues/current.html#hsreport-ontopic> accessed on 09.09.2020
- Centers for Disease Control and Prevention-COVID-19. (2019). Reducing stigma, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptoms-testing/reducing-stigma.html> Access on 10.09.2020
- Colorafi, K.J. and Evans, B. (2016). Qualitative descriptive methods in health science research. *Health Environments Research and Design Journal*, 9(4), 16–25. <https://doi.org/10.1177/1937586715614171>.
- Corrigan, P.W., Druss, B.G. and Perlick, D.A. (2014). The impact of mental illness stigma on seeking and participating in mental health care. *Psychological Science in the Public Interest*, 15(2), 37-70.
- Courtwright, A., Turner, AN. (2010). Tuberculosis and stigmatization: pathways and interventions. *Public Health Rep*, 125(4), 34–42.
- Elo, S., Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Ganapathy, N. (2020). Healthcare workers in India face stigma amid fight against coronavirus [Internet]. *The Straits Times* 2020 [cited April 26, 2020]. Available from: <https://www.straitstimes.com/asia/south-asia/healthcare-workers-face-stigma-amid-fight-against-coronavirus>.
- Giusti, E.M., Pedroli, E., D'Aniello, G. E., Badiale, C. S., Pietrabissa, G., Manna, C., Badiale, MS., Riva, G., Castelnuovo, G., and Molinari, E. (2020). The psychological impact of the COVID-19 outbreak on health professionals: a cross-sectional study. *Frontiers in Psychology*, 11(1684). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01684>.
- Goffman, E. (2014). *Damga: örülenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar.* (Çev. L. S. Ş. Ge-niş), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Kadioğlu, M. and Hotun Şahin, N. (2015). Stigmatizasyon (damgalama) ve kadın. *Sağlık ve Toplum*, 25(3),3-9.

- Kolkata HE-PSAR. (2020). Indian doctors being evicted from homes over coronavirus fears [Internet]. *The Guardian*, 2020 [cited May 2, 2020]. Available from: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/30/indian-doctors-being-evicted-from-homes-over-coronavirus-fears>
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., Wu, J., Du, H., Chen T., Li, R., Tan, H., Kang, L., Yao, L., Huang, M., Wang, H., Wang, G., Liu, Z., Hu, S. (2020). *Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019*. *JAMA Network Open*, 3, Article e203976. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.3976>.
- Lobo, S. (2020). Mob denies burial to Chennai doctor after Covid-19 death, many ask is clapping hands enough. *India Today* [cited May 3, 2020]. Available from: <https://www.indiatoday.in/india/story/chennai-doctor-dies-of-coronavirus-denied-burial-10-points-1669313-2020-04-21>.
- Menon, V. (2020). Stigma and aggression against health care workers in india amidst COVID-19 times: possible drivers and mitigation strategies. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 4(42).
- Mental Health Foundation, (2020). *Looking after your mental health while working during the coronavirus outbreak*. Available online at: <https://www.mentalhealth.org.uk/publications/looking-after-your-mentalhealth-during-coronavirus-outbreak/while-working> (accessed September 25, 2020).
- Oran, N.T., Şenuzun, F. (2008). Toplumda kırılması gereken bir zincir: HIV/AIDS stigmatı ve baş etme stratejileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1),1-16.
- Pandey, S.C., Patnaik, S. (2014). Establishing reliability and validity in qualitative inquiry: A critical examination. *Jharkhand Journal of Development and Management Studies*, 12(1),5743–5753.
- Poudel, A. (2020). *Stigma against health workers, patients and area locals continues in covid-19 hotspots*. <https://kathmandupost.com/national/2020/05/01/stigmaagainst-health-workers-patients-and-area-locals-continues-in-covid-19-hotspots>.
- Ramaci, T., Barattucci, M., Ledda, C. ve Rapisarda, V. (2020). Social stigma during COVID-19 and its impact on HCWs outcomes. *Sustainability*, 12,3834. <https://doi.org/10.3390/su12093834>.
- Sandelowski, M. (2010). What's in a name ? Qualitative description revisited. *Research in Nursing & Health*, 77–84. <https://doi.org/10.1002/nur.20362>.
- Sakhadeo, D. (2020). Healthcare workers attacked as fears about coronavirus take hold of India. *Global Voices*. Available from: <https://globalvoices.org/2020/04/02/healthcare-workersattacked-as-fears-about-coronavirus-take-hold-of-india/>

- Shigemura, J., Ursano, R. J., Morganstein, J. C., Kurosawa, M. ve Benedek, D. M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: mental health consequences and target populations. *Psychiatry And Clinical Neurosciences*, 74(4),281.
- Tandon, R. (2020). The COVID-19 pandemic, personal reflections on editorial responsibility. *Asian J. Psychiatr.* 50, 102100. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102100>.
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- The Economist, (2020). Health workers become unexpected targets during COVID-19. *The Economist* May 11, 2020.
- Türk Psikiyatri Derneği (Turkish Psychiatry Association) (2020). *COVID-19 ve damgalama*. <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-DamgalanmaCOVID.pdf>. (Access on 07.09.2020).
- Tong, A., Sainsbury, P., and Craig, J. (2007). Consolidated criterio for reporting qualitative research (COREQ): A 32- item checklist for interviews and focus group. *International Journal of Qualitative in Health Care*, 19(6), 349–357. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>.
- Topkaya, N. (2011). *Psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalama, tedavi korkusu, beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleriyle modellenmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uvais, N.A., Aziz, F. ve Hafeeq, B. (2020). COVID-19-related stigma and perceived stress among dialysis staff. *Journal of Nephrology*, <https://doi.org/10.1007/s40620-020-00833-x>.
- Uvais NA., Shihabudheen P. ve Bishurul Hafi, NA. (2020). Perceived stress and stigma among doctors working in COVID-19-designated hospitals in India. *Prim Care Companion CNS Disord*, 22(4),20br02724
- WHO, (2019). *Events as they happen. Rolling updates on coronavirus disease (COVID-19)* <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>
- WHO, (2020). Mental health and psychosocial considerations during the covid-19 outbreak. Available online at, <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/mental-health-considerations.pdf> (accessed June 28, 2020).
- Withnall, A. (2020). *Coronavirus: Why india has had to pass new law against attacks on healthcare workers*. The Independent.
- Xiong, Y., Peng, L. (2020). Focusing on health-care providers' experiences in the COVID-19 crisis. *Lancet Glob. Health* 8(6), e740–741. [https://doi.org/10.1016/S2214-109X\(20\)30214-X](https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30214-X).

- Yaman, E. and Güngör, H. (2013). Relationship between stigma tendencies of school administration teachers' and organizational culture". *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(3), 783-797.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 10. Baskı. Ankara, Türkiye: Seçkin Yayıncılık.
- Yu, H., Li, M., Li, Z., Xiang, W., Yuan, Y., Liu, Y., Li, Z., and Xiong, Z. (2020). The Coping style, social support and psychological distress in the general Chinese population in the early stages of the COVID-2019 epidemic. *BMC Psychiatry*, 20, 426. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02826-3>.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Ynder Ertem, M. (2021). Nurses experiences and coping styles about stigma during Covid-19: A qualitative study. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi zel Sayı), 3199-3220. DOI: 10.26466/opus.886387

Investigation of Anxiety and Peritraumatic Distress Levels in Context of Various Variables through Covid-19 Outbreak: Turkey, the UK and the USA Comparison

DOI: 10.26466/opus.830148

*

Eda Ermagan Çağlar* - Nurcan Hamzaoğlu** -Yasemin Sanal Özcan***
Tugba Türk Kurtca****

* Lecturer, University of Northampton, Department of Psychology, Northampton, UK

E-Posta: eda.e.caglar@northampton.ac.uk

ORCID: [0000-0002-9690-2898](https://orcid.org/0000-0002-9690-2898)

** Ass. Professor, Istanbul Yeni Yuzyıl University, Institute of Health Sciences, Istanbul/Turkey

E-Posta: nurcan.hamzaoglu@yeniyuzyil.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8471-0442](https://orcid.org/0000-0002-8471-0442)

*** Ass. Professor, Manisa Celal Bayar Uni. Faculty of Science and Letters, Manisa/Turkey

E-Posta: yasemin.sanal@cbu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3147-6269](https://orcid.org/0000-0002-3147-6269)

**** Research Fellow, Trakya University, Department of Educational Sciences, Edirne/Turkey

E-Posta tugbaturk@trakya.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4361-3769](https://orcid.org/0000-0002-4361-3769)

Abstract

The study aimed to gather socio-demographic information, compliance with personal/governmental precautionary measures from Turkish nationals (age 18 or older) reside in Turkey, the UK and the USA to investigate and compare the effects on peritraumatic distress and anxiety levels within these countries. Peritraumatic Stress and Anxiety Levels are measured by Peritraumatic Distress Inventory (PDI) and the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). 70 participants from Turkey, 63 from the UK and 67 from the USA have participated in this causal-comparative study. According to the statistical analysis, even though there was no difference between three sample groups according to the STAI-State and PDI scores; the analysis showed that the STAI-Trait points of Turkey sample were higher than the other countries ($p<.01$). This study identified variables such as being a woman, living alone, trusting official statements, and positive test results from relatives or acquaintances as factors that affect anxiety level. However, these factors differ when evaluated within the scope of country-based responses. This suggests that the level of anxiety is affected more by political decisions, preventive measures and social environment rather than by common cultural characteristics.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemic, anxiety, peritraumatic stress, psychological impact

Covid-19 Salgın Sürecinde Kaygı ve Peri-travmatik Stres Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi: Türkiye, İngiltere ve Amerika Karşılaştırması

*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ikamet eden Türk vatandaşlarının (18 yaş ve üstü) sosyo-demografik bilgi ve Covid-19 salgın sürecinde hükümet ve bireylerin kendileri tarafından alınan önlemlere ilişkin algılarının alınması sonrasında; peri-travmatik stres ve kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada peri-travmatik stres ve kaygı düzeyleri Peri-traumatik Stres Envanteri ve Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği ile ölçülmüştür. Söz konusu ülkelerle yapılan bu nedensel karşılaştırmalı çalışmaya Türkiye'den 70, İngiltere'den 63 ve ABD'den 67 katılımcı katılmıştır. İstatistiksel analize göre Durumluk Kaygı Ölçeği ve Peritraumatik Stres Ölçeği puanlarında ülkeler arasında bir farklılık tespit edilmezken, Türkiye'deki katılımcıların Sürekli Kaygı Ölçeği toplam puanlarının diğer gruplara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<.01$). Bu çalışma kadın olmak, yalnız yaşamak, resmi kurumların açıklamalarına güven duymak, akraba veya tanıdıkların pozitif test sonuçları gibi değişkenleri kaygı düzeyini etkileyen faktörler olarak belirlemiştir. Ancak bu faktörler ülke bazında verilen yanıtlar kapsamında değerlendirildiğinde farklılıklar göstermektedir. Bu durum kaygı düzeyinin ortak kültürel özelliklerden ziyade siyasi kararlardan, önleyici tedbirlerden ve sosyal çevreden daha fazla etkilendiği düşünülmektedir.

Keywords: Covid-19, pandemi, anksiyete, peri-travmatik stres, psikolojik etki

Introduction

In December 2019, an outbreak of a –later known to be- novel coronavirus (Covid-19) was reported in Wuhan, China. By the end of January 2020, the issue became international, reports on the infection started coming from different regions around the World. On the 30th January of 2020, the World Health Organization (2020a) considered and announced the virus as a Public Health Emergency of International Concern. In addition to other cases in the world; first cases were detected on the 21st of January in the USA, reported by the end of January in England and was officially announced by the Ministry of Health on the 11th March of 2020 in Turkey. Globally, as of April 24th, 2020, there have been 2,591,015 confirmed cases of Covid-19, including 178,686 deaths, reported to the World Health Organization (2020b).

As of the quick spread of the disease, many research were carried out on the epidemiological and clinical features of the virus (Chen et al., 2020; Dong et al., 2020, Rothan and Byrareddy, 2020). Following the clinical and epidemiological studies, the importance of emotional impact of the virus was realized. Studies focusing on immediate psychological reactions of the general population, infected and risk groups became one of the main concerns of the researchers. Literature review shows that, in studies, up to over %50 of the participants present high anxiety or worries to virus induced epidemics and pandemics (Goulia et al., 2010; Wang et al., 2020). According to an earlier study conducted with Chinese general population on Covid-19, more than half respondents presented moderate-to-severe psychological impact and one third showed moderate-to-severe anxiety (Wang et al., 2020). Duan and Zhu (2020) mention that any major epidemic outbreak will have negative effects on both individuals and society. After the SARS epidemic, psychological distress, such as anxiety and depressive symptoms, of survivors was significantly presented by Cheng, Wong, Tsang and Wong (2004). Lee and colleagues (2007) also presented that SARS survivors had elevated stress levels and worrying levels of psychological distress even a year after the outbreak. However, studies on factors related to this anxiety levels and distress are still lacking.

In some studies, it is mentioned that every patient is potentially at risk for acquiring and transmitting infectious diseases to other patients and ani-

mals (Kumar et al., 2020). Since human-to-human transmission is a major risk for the novel virus, one of the most effective precautions was considered as 'social distancing' and 'isolation' against it. Based on this information some governments applied different levels of 'lock-downs' for public safety. A lock-down may refer to whether mandatory mass quarantines or non-mandatory recommendations to stay at home. Some governments preferred nation-wide lockdowns and some preferred time or age limitations. Regarding this, an estimation of 280 million people was under lock-down throughout Europe, 150 million in the US, nearly 1.3 billion in India and still 50–60 million in China according to an article published March 2020 (Lippi, Henry, Bovo and Sanchis-Gomar, 2020). In the same study, health risks such as physical inactivity, weight gain, behavioral addictions, insufficient sunlight exposure and social isolation were pointed out. Social isolation's possible outcomes are considered as depression, anxiety, misidentification of health deterioration. So even though this way of protection (lockdowns) seems particularly useful and strong against the virus transmission, it also seems to cause negative consequences on human psychology. The review article prepared by Brooks et al. (2020) reveals remarkable psychological results on lockdowns such as post-traumatic stress symptoms, confusion, and anger. They also mention related stressors; including longer quarantine duration, infection fears, boredom, financial loss, inadequate information in the review (Brooks et al., 2020).

To better deal with the psychological problems of the people involved with the virus, the variables related to those problems should be well understood and documented. Since the literature is lacking on the causes of psychological outcomes through the outbreak; the present study aimed to gather socio-demographic information, compliance with personal/governmental precautionary measures from Turkish people living in Turkey, the UK and the USA to investigate and compare the effects on peritraumatic distress and anxiety levels within these three countries. The present study is conducted to contribute on the literature about the causes of anxiety levels and distress through Covid-19 outbreak.

Method

Causal-comparative research methodology was used to determine anxiety levels and factors affecting anxiety levels of Turkish nationals living in Turkey, the UK, and the USA during the Covid-19 pandemic.

Ethical approval was obtained from Turkish Ministry of Health (date:16/05/2020) and Ethics Board of Science, Social and Non-invasive Medical Research (date:21/05/2020, ref.:2020/04-05) to conduct the study. Upon receiving the formal approvals, as the social isolation measures were still in place, Demographic Information Form, Covid-19 Experience Information Form, Peritraumatic Distress Inventory (Brunet et al., 2001) and The State-Trait Anxiety Inventory (Spielberger et al., 1983) were prepared as online documents and an online survey was conducted in Turkish by Google Forms. Participants in the target group were firstly provided with an informed consent form and the survey was carried out by the participants who agreed to participate in the research.

Population and Sample

Target group of the study was the Turkish citizens living in the USA, the UK or Turkey. Thus, anxiety levels of participants with a common perception, were analyzed in the context of various variables within the scope of measures and methods of struggle taken, in three different countries.

Turkish nationals aged 18 or older who reside in Turkey, the UK and the USA and agree to participate was determined as study participation criteria. Decisions on design in accordance with the research aims would have an impact on the size of the sample. Borg and Gall (1979)'s study presents criteria to determine the sample size in relation to research method (cited in Cohen et al., 2000, p.93). Based on the related criteria, the present causal-comparative study with a survey design requires more than 50 samples. In accordance with this, 70 participants from Turkey, 63 participants from the UK and 67 participants from the USA have participated in this comparative study of aforementioned countries.

Data Collection Tools

Demographic Information Form: A 10 question form was used to determine the demographic characteristics of the participants such as age, gender, marital status, professional and financial status, education, and their household.

Covid-19 Experience Information Form: An information form was used to identify participants' experiences with medical treatments regarding Covid-19, personal protection measures taken by the participants and their compliance with government protection measures. In order to evaluate these measures taken during the pandemic and determine to what extent to which it affects the individuals' stress and anxiety scores, the items such as "I comply with the warnings of the government officials; I pay attention to social distance rules; I have enough protective equipment for the pandemic (hand sanitizer, mask ...); I obey the rules of staying at home to be protected from the pandemic; I have been following general hygiene rules since the outbreak started; I have been following the rules of hand hygiene since the outbreak started; I use gloves in social areas since the outbreak started (at the markets, public transports..); I think the government observes public health from the practices it carried out; Government's determination of emergency numbers, health equipment procurement, investment in healthcare staff by taking precautions such as measures to meet the health needs of the society" were asked to participants. This information form was created by the researchers in the form of a 3-point Likert Scale and yes/no questions to determine if they or someone they know was tested/diagnosed or deceased with Covid-19.

Peritraumatic Distress Inventory (PDI): The instruction for the Peritraumatic Distress Inventory was developed by Brunet et al. (2001) to assess peritraumatic distress. Peritraumatic stress refers to the feeling of fear, helplessness and dread experienced during or shortly after a traumatic event (Brunet et al., 2001). Studies indicate that peritraumatic stress level is a predictor of post-traumatic stress disorder in the long term (Başoğlu et al., 2002; Kannis-Dymand et al., 2019; Nishi et al., 2010; Rosendal et al., 2011; Rybojad et al., 2019). PDI is to rate the extent to which each item is experienced during the traumatic event and immediately after. The response format is a

Likert scale that ranges from 0 to 4 (0=not at all, 1=slightly, 2=somewhat, 3=very, and 4=extremely true). The total score is obtained by determining the mean response across all 13 items. Higher scores on the scale indicate higher distress levels. Cronbach's alpha internal consistency coefficient was determined as .88 for the entire scale, while negative emotions sub-dimension internal consistency coefficient was .84, perceived life threats and physical arousal subscale internal consistency coefficient was .80 (Ermagan-Caglar et al., in-press). As a result of the exploratory factor analysis, the original version of the scale which has a two-factor structure, was found to be 61.62% of the variance explained by a three-factor structure, and as a result of the modification conformity factor analysis, AIC value = 214,389 and ECVI value = .961 were determined.

The State-Trait Anxiety Inventory (STAI): The original scale was developed by Spielberger (1970) and the Turkish version was published by Öner and Le Compte (1983). High scores reflect high anxiety levels and low scores reflect low anxiety levels. The internal-consistency alpha coefficients of the State Anxiety Inventory ranged from 0.90 to 0.96. The internal-consistency alpha coefficients of the Trait Anxiety Inventory ranged from 0.81 to 0.90 (Öztürk, 2008). The responses in the STAI-State are formulated as four-point Likert scale with the following category options: (1) Not at all, (2) Somewhat, (3) Moderately so and (4) Very much so and the responses in the STAI-Trait have the following category options: (1) Almost never, (2) Sometimes, (3) Often and (4) Almost Always. There are 20 questions on both scales, resulting in a total of 40 questions. The scores obtained from both scales theoretically range from 20 to 80.

Data Analysis

In the present study, causal-comparative research methodology, ANOVA and independent sample t-test analysis were carried out for parametric differences; Kruskal Wallis and Mann Whitney U analyses were performed for the analysis of non-parametric differences. In addition, Pearson correlation analysis was used for correlation analysis. SPSS 25 program was used to analyze the collected data.

Results

Participants

200 participants were enrolled in the research. 35% (n:70) of them were from Turkey, 31.5% (n:63) were from the UK and 33.5% (n:67) were from the USA. Of the total participants 73% (n:146) were women and 27% (n:54) were men. When the gender of the participants was analyzed by countries, 79.4% (n:50) of the participants in the UK sample; 67.2% (n:45) in the USA sample; 72.9% in the Turkey sample (n:51) were women. Average age of the participants in the study was \bar{X} = 33.70, Sd = 10.12.

95 (47.5%) respondents displayed "married/have a partner"; 72 (36%) respondents displayed "single", 28 (14%) respondents "preferred not to answer" and 5 (2.5%) were determined as missing data.

Participants were also asked about with whom they live together. According to the answers 17 (8,5%) participants live alone, whereas 183 (91,5%) live together with someone. Participants who live someone were asked to give detail. The answers show that 100 (50%) live with family or partner, 70 (35%) live with their parents, 13 (6.5%) share the place with friends.

Total Scores of Participants

Participants' total scale point averages for Peritraumatic Distress Inventory (PDI) is \bar{X} = 15.91 (Sd = 8.16), for STAI-State is \bar{X} = 43.82 (Sd = 11.00) and for STAI-Trait is \bar{X} = 43.02 (Sd = 10.53). As a result of evaluation according to the countries; the UK participants' mean score of PDI is \bar{X} = 16.06 (Sd = 8.13), the mean score of the STAI-State is \bar{X} = 43.97 (Sd = 11.63) and the mean score of STAI-Trait is \bar{X} = 41.65 (Sd = 8.98). And for the USA sample, PDI mean score is \bar{X} = 16.06 (Sd = 8.13), STAI-State mean score is \bar{X} = 43.97 (Sd = 11.66) and STAI-Trait mean score is \bar{X} = 41.65 (Sd = 8.98). In Turkey sample, PDI mean scores is \bar{X} = 16.81 (Sd = 8.90), STAI-State mean score is \bar{X} = 44.96 (Sd = 10.21) and STAI-Trait mean score is \bar{X} = 45.78 (Sd = 11.33). The average score levels determined during the applications varies between 36 and 41.

Scale Point Differences Among the Countries

Table 1. ANOVA Results to Determine Whether Scale Points Differentiate According to Country Variable

		ANOVA Results					
	Group	Source of Variance	SS	sd	MS	F	p
PDI	Turkey	Between Groups	138.19	2	69.09	1.039	.356
	the UK	Within Groups	13104.18	197	66.51		
	the USA	Total	13242.38	199			
	Total						
STAI-State	Turkey	Between Groups	207.32	2	103.66	.855	.427
	the UK	Within Groups	23895.55	197	121.29		
	the USA	Total	24102.87	199			
	Total						
STAI-Trait	Turkey	Between Groups	822.32	2	411.16	3.808	.024*
	the UK	Within Groups	21270.55	197	107.97		
	the USA	Total	22092.87	199			
	Total						

* $p < .05$

In accordance with the Post-Hoc LSD Test Results after One-Way ANOVA made in order to determine which subgroups of STAI-Trait points differentiate according to country variable, a significant statistical difference was found at a level of ($p < .05$) in favor of Turkey group between Turkey and the USA and the UK groups. Accordingly, the STAI-Trait points of Turkey group are higher than the other countries groups (Table 2).

Table 2. Post-Hoc LSD Test Results after One-Way ANOVA to Determine Which Subgroups of STAI-Trait Points Differentiate According to Country Variable

Groups (i)	Groups (j)	MD (I-j)	SE	p
Turkey	the UK	4,13492*	1,80452	,023
	the USA	4,35288*	1,77595	,015
the UK	Turkey	-4,13492*	1,80452	,023
	the USA	,21796	1,82356	,905
the USA	Turkey	-4,35288*	1,77595	,015
	the UK	-,21796	1,82356	,905

* $p < .05$

Relations Between Scales

As stated in Table-3, a positive significant statistical difference at a level of $p < .01$ has been detected between the PDI and STAI-State ($r = .731$; $p < .01$), and STAI-Trait ($r = .598$; $p < .01$), and between the State-Trait Anxiety Inventory ($r = .608$, $p < .01$).

Table 3. Relations between Peritraumatic Distress Inventory, STAI-State and STAI-Trait Points

	Total Sampling		the UK		the USA		Turkey	
	PDI	STAI State	PDI	STAIState	PDI	STAI-State	PDI	STAI- State
STAI-State	.731*		.710*		.810*		.692*	
STAI-Trait	.598*	.608*	.660*	.687*	.691*	.660*	.493*	.508*

*p<.001

Differences According to Demographic Variables

Gender : As a result of independent-samples t-test, made in order to determine whether the PDI, STAI-State and STAI-Trait points of total participants differ in accordance with the gender variable of the participants, the difference between the arithmetic means of the groups was found statistically significant. It was determined that the women’s scores are higher than the male participants in PDI (t=5,122; p<.01), STAI-State (t=3.504; p<.01) and in STAI-Trait (t=3,734; p<.01). As a result of evaluation by using non-parametric Mann Whitney-U test performed in order to determine whether the scale points according to the countries significantly differ in terms of gender variable, it was found that; while there was no statistically significant difference between the groups for PDI, STAI-State, and STAI-Trait total points for the UK sample at the level of p <.05; on the other hand, the scores of women in the USA and Turkey sample was higher than that of men. For the USA, PDI is (U=320.000, Z=-2.340), STAI-State is (U=297.000, Z=-2.646), and the STAI-Trait is (U= 330.00, Z=-2.205); and for Turkey, PDI is (U=176.500, Z=-4.075), STAI-State is (U=316.500, Z=-2.646), and the STAI-Trait is (U= 293.500, Z=-2.526).

Marital Status: As a result of ANOVA made in order to determine whether there is a significant difference between the total participants scale points according their marital status, it was found that the difference between the arithmetic means of STAI-State (F=5.289; p< .05) and STAI-Trait (F=6.730; p<.01) of the relevant groups are statistically significant. In accordance with the Post-Hoc Analysis conducted in order to determine which group the difference is originated from, the scale scores of the STAI-State and STAI-Trait of the participants who has no partner and live alone are found statistically significantly higher than the married ones (p<.05).

In accordance with the Kruskal Wallis analysis performed in order to determine whether there is a significant difference between groups according to countries; it was found that while the arithmetic means of the scale scores of the participants in the UK sample did not show statistically significant difference according to the marital status variable. However, a statistically significant differences between the groups in terms of STAI-State ($\chi^2 = 6,191$; $df = 2$; $p < .05$) in the USA Sample, and STAI-Trait ($\chi^2 = 6.526$, $df = 2$, $p < .05$) in Turkey sample is observed.

As a result of Mann Whitney-U analysis conducted in order to indicate at which group the difference differs, it was found that, in the USA Sample, the STAI-State scores of participants with no partner statistically significantly higher ($U = 4.500$; $Z = -2.083$, $p < .05$) than those who has partners. Moreover, the STAI-State scores of the participants who has partners were also statistically significantly higher ($U = 13.000$; $Z = -2.366$, $p < .05$) than the other married participants. Besides, in Turkey sample, the STAI-Trait scores of single participants with no partner is found statistically significantly higher ($U = 274.500$; $Z = -2.498$, $p < .05$) than those who has partners.

Analysis on "With Whom They Live" Variable

In accordance with the Kruskal Wallis analysis performed in order to determine whether there were differences of scores based on "with whom the participants live together" (alone, with family or partner, parents or friends were the given answers by the participants) variables, a statistically significant difference could not be detected both in terms of total scale scores of participants and also among the groups in the UK, the USA and Turkey for PDI, STAI-State and STAI-Trait ($p > .05$).

Differences According to the Measures

Trust in Government Statements

According to the One-Way Analysis of Variance (ANOVA) results conducted in order to detect whether the scale points differ according to the "trust in government statements" variable; there was no statistically significant difference between the answers "Agree", "Not sure" and "Disagree" for PDI, STAI-State and STAI-Trait according to both total and country samples ($p > .05$) (Table 4).

Table 4. ANOVA Results to Determine Whether Scale Points Differentiate According to the "Trust in Government Statements" Variable

Values (f, X̄, Sd)					ANOVA Results					
	Group	f	X̄	Sd	Source of Variance	SS	df	MS	F	p
PDI	Disagree	65	15.03	8.58	Between Groups	256.28	2	128.14	1.944	.146
	Not sure	48	17.89	7.55	Within Groups	12986.09	197	65.91		
	Agree	87	15.47	8.06	Total	13242.38	199			
	Total	200	15.91	8.15						
Total Sampling STAI-State	Disagree	65	44.43	10.61	Between Groups	35.55	2	17.77	.146	.865
	Not sure	48	43.47	10.78	Within Groups	24067.32	197	122.16		
	Agree	87	43.56	11.51	Total	24102.87	199			
	Total	200	43.82	11.00						
STAI-Trait	Disagree	65	41.35	9.20	Between Groups	274.24	2	137.12	1.238	.292
	Not sure	48	43.56	9.38	Within Groups	21818.62	197	110.75		
	Agree	87	43.97	11.93	Total	22092.87	199			
	Total	200	43.02	10.53						

Analysis on Governmental Precautionary Measures

According to the results of One-Way ANOVA conducted in order to determine whether the scale points differ according to the variable "I think the government observes public health"; there was no statistically significant difference between the answers "Agree", "Not sure" and "Disagree" for PDI, STAI-State and STAI-Trait ($p > .05$). Besides, in the assessment made in terms of country samples, while there is no statistically significant difference of the scale points among the groups in the USA and Turkey samples, however, it was found in the UK sample that the STAI-State scores of the participants who answered "Disagree" was statistically significantly higher than participants who answered "Not sure" and "Agree" ($X^2=8.515$ $df=2$ $p=.014$) (Table 5).

Table 5. ANOVA Results to Determine Whether the Scale Points Differentiate According to the "I think the Government observes Public Health from the Practices it carries out" Variable

		Values (f, \bar{X} , Sd)				ANOVA Results					
		Group	f	\bar{X}	Sd	Source of Variance	SS	df	MS	F	p
PDI	Disagree	58	16.22	8.55	Between Groups	47.58	2	23.79	.355	.701	
	Not sure	41	16.60	7.55	Within Groups	13194.79	197	66.97			
	Agree	101	15.44	8.21	Total	13242.38	199				
	Total	200	15.91	8.15							
Total Sampling STAI-State	Disagree	58	44.81	10.36	Between Groups	108.80	2	54.40	.447	.640	
	Not sure	41	42.70	11.36	Within Groups	23994.07	197	121.79			
	Agree	101	43.71	11.27	Total	24102.87	199				
	Total	200	43.82	11.00							
STAI-Trait	Disagree	58	41.22	9.55	Between Groups	304.99	2	152.49	1.379	.254	
	Not sure	41	42.92	8.27	Within Groups	21787.8	197	110.59			
	Agree	101	44.09	11.76	Total	22092.87	199				
	Total	200	43.02	10.53							

In accordance with the results of One-Way ANOVA conducted in order to determine whether the scale scores differ according to the variable of "meeting the health needs"; there was no statistically significant difference between the answers "I agree", "Not sure" and "Disagree" for PDI, STAI-State and STAI-Trait ($p > .05$). Furthermore, in the assessment made based on countries, there is no statistically significant difference detected in terms of the scale points among the groups in the USA and Turkey samples. However, it was found in the UK sample that while there is no significant difference between the answers "I agree", "Not sure" and "Disagree" for STAI-State and STAI-Trait scale points, PDI scale points of the participants who answered "Not sure" was significantly higher than participants who answered "Agree" ($U=70.000$, $Z=-2.179$) (Table 6).

Table 6. ANOVA Results to Determine Whether Scale Points Differentiate According to the “Government’s determination of emergency numbers, health equipment procurement, investment in healthcare staff by taking precautions such as measures to meet the health needs of the society” Variable.

Values (f, X̄, Sd)					ANOVA Results					
	Group	f	X̄	Sd	Source of Variance	SS	df	MS	F	p
PDI	Disagree	60	15.46	8.10	Between Groups	170.45	2	85.22	1.284	.279
	Not sure	35	17.91	9.39	Within Groups	13071.92	197	66.35		
	Agree	105	15.49	7.71	Total	13242.38	199			
	Total	200	15.91	8.15						
STAI-State	Disagree	60	44.53	9.74	Between Groups	145.027	2	72.51	.596	.552
	Not sure	35	45.00	11.39	Within Groups	23957.84	197	121.61		
	Agree	105	43.02	11.57	Total	24102.87	199			
	Total	200	43.82	11.00						
STAI-Trait	Disagree	60	40.81	8.23	Between Groups	423.49	2	211.74	1.925	.149
	Not sure	35	44.31	10.57	Within Groups	21669.38	197	109.99		
	Agree	105	43.85	11.54	Total	22092.87	199			
	Total	200	43.02	10.53						

In order to evaluate both the government and the personal measures taken during the pandemic and determine to what extent to which it affects the individuals' stress and anxiety scores, the items such as “I comply with the warnings of the government officials; I pay attention to social distance rules; I have enough protective equipment for the pandemic (hand sanitizer, mask ...); I obey the rules of staying at home to be protected from the pandemic; I have been following general hygiene rules since the outbreak started; I have been following the rules of hand hygiene since the outbreak started; I use gloves in social areas since the outbreak started (at the markets, public transports..)” were asked to participants. As a result of analysis for these questions, it was not detected any statistically significant differences both in terms of total scale scores of participants and also among the groups of country samples according to “Agree”, “Not sure”, “Disagree” answers ($p>.05$).

Differences According to “Covid-19 Testing” Variable

As a result of the Mann Whitney-U test conducted in order to determine whether the participants' PDI, STAI-State and STAI-Trait scores significantly differ according to the “Covid-19 testing” variable; a statistically significant difference could not be detected both in terms of total scale scores of partici-

pants and also among the groups of the UK, the USA and Turkey samples obtained scores within terms of whether an acquaintance, a family member or oneself has ever taken Covid-19 test. According to the non-parametric Mann-Whitney U test result that was conducted in order to determine whether the scale points of the participants differ in the UK, the USA and Turkey samples; a statistically significant difference could not be detected among the groups in UK and Turkey samples according to the variables of whether the result of Covid-19 test of an acquaintance, a family member or oneself is positive or not. However, in the USA sample, STAI-State scores were found higher in terms of all three variables compared to the other participants. Moreover, a statistically significant difference could not be detected among the groups of country samples for PDI, STAI-State and STAI-Trait scores in terms of “One of my family members died due to Covid-19” and “One of my acquaintance died due to Covid-19” variables.

Discussion

Generally, the pandemics like Covid-19 cause psychological negativities such as anxiety and fear in the majority of the society, because they affect many people (Krueger, 2018; Perin, 2015; Rana, 2020). This increase in anxiety does not only affect the psychological health of individuals but also causes an increase in the observation of somatic diseases; and also, besides the individual, this change affects individuals’ intimate circles such as spouse, child and family and causes rise in anxiety (Kılınc et al., 2017). Therefore, it is seen that the individuals’ anxiety levels and the factors affecting them are important in terms of the strategies to be developed to prevent this problem that also threatens the public health.

The spreading process and results of epidemic diseases vary among the societies due to factors such as human biology, social environment, and lifestyles (Herring, 2007). The present study found out that participants are concerned in a moderate degree in all three countries, and STAI-Trait points of the participants in Turkey sample was found higher than the UK and the USA samples (Table 2). Although the measures (such as lockdowns) taken during the epidemic process are effective in preventing the spread of the disease, they are the factors that affect the anxiety level (Çırakoğlu, 2011; Teo, 2005). This high level of STAI-Trait scores in Turkey sample while compared with the other country samples shall be derived from the preven-

tive measures taken in this process that was considered to lead to a negativity in economy in the long term. Hence, in accordance with the study conducted by Bostan et al. (2020) it is stated that the participants were worried about the appropriateness of the economic measures taken. In addition to the personal characteristics specified by Bronfenbrenner (1977; 1979), this result is in line with the ecological system approach regarding the effects of many distant interaction factors such as family, neighbor, its interactions, and policies carried out. At this point, although it is easier to reach the health services in Turkey, it is thought that the economic uncertainty and unemployment concerns lead the participants living in this country to have higher anxiety during the Covid-19 outbreak while compared with the other countries' participants.

One of the factors affecting the anxiety level is seen as reliance on official sources regarding outbreak. Especially when encountered an uncertainty, the trust level of individuals to the information from official sources affects how they perceive the risk (Siegrist et al., 2001; 2005). According to the report prepared by the American Psychological Association (2020), 7 out of 10 individuals (67%) in the USA express that the reactions of the government cause stress on them. Trust also plays an important role in people's risk-preventing behaviors (McComas, 2001). In this case, it might be said that the greater trust on government statements the people feel has an affect on the smaller perceived risk they have. It is in accordance with the study conducted by Liu et al. (2020), which stated that having information about Covid-19 is a protective factor against anxiety. In the present study, while the participants' anxiety and concern levels during the pandemic process in the USA and Turkey samples has no statistical significance in terms of relying upon the measures taken by the government, the stress levels of participants who distrust the government in the UK sample is found higher (Table 4). The relevant findings show that trust in government statements is effective in developing protective behavior habits and reducing anxiety level during epidemic process. It is thought that the reliance upon the government's statements will also reduce situations that would adversely affect the epidemic process, such as panic buying behavior, non-compliance with the measures that may occur as a result of protective measures such as isolation, travel restriction and lockdowns to prevent the spread of the disease. As a matter of fact, the relevant studies show that both concern and anxiety are

generally associated with responsible and protective health behavior; it shows that the factors such as compliance with the precautions taken, applying health protective behaviors and having information about the stressful event affect the anxiety and concern levels (Herring, 2007; Sweeny and Dooley, 2017; Wang et al. 2020).

Gender was also considered as an important variable in the present study. In some studies that are conducted in different epidemic periods with high lethal effects such as Covid-19; anxiety levels in accordance to gender variable was inspected and it is reported that women are at risk-group in terms of high anxiety levels (Çırakoglu, 2011; Leung et al., 2005; Raude and Setbon, 2009). In a study, conducted in China, more than a quarter of the participants reported moderate and severe anxiety, and being a woman was associated with anxiety (Wang et al., 2020). Shevlin et al. (2020) stated that the anxiety levels of women are higher than that of men in their studies performed with 2025 participants. In the present study, it was found that although there is no significant difference at the anxiety levels of participants in the UK sample according to the gender variable, but parallel to Shevlin's aforementioned study it was detected that the anxiety levels of women are higher than of men in both the USA and Turkey samples. In this context, it is thought that, the relevant results are found to be compatible with the findings of the literature indicating that women have a high perception of health risk (Greenberg and Schnieder, 1995; Gustafson, 1998; Shevlin et al., 2020; Wang et al., 2020).

In terms of marital status variable, it was observed that the anxiety levels of the individuals living alone were higher than the individuals that are married or have partners. These results suggest that social support affects the perceived level of anxiety. Thus, the studies have shown that perceived social support has a decreasing effect on psychological symptoms such as stress, depression and anxiety (Benight, Swift, Sanger, Smith, and Zeppelin, 1999; Bonanno, 2008; Lev and Owen, 1996; Mak, 2009). In this process, considering the social isolation and the social support comes into prominence in terms of psychosocial adjustment both during and after the pandemic. Pandemic and related restriction measures, and the relevant measures such as quarantine, social distancing and self-isolation have a detrimental effect on emotional health. In particular, increased loneliness and reduced social interaction are commonly known as risk factors for various mental disorders

such as schizophrenia and major depression. It is thought that the anxiety regarding one's own health and loved ones' health (especially the elderly or individuals with any chronic illness) and future uncertainty can create fear, depression, and anxiety, or exacerbate these symptoms. The prolongation of the relevant concerns increases the risk of serious and disabling psychological health problems among adult men and women, including panic, obsessive-compulsive, stress, and trauma related disorders (Fiorillo and Gorwood, 2020).

The recent studies show that an acquaintance or a relative's Covid-19 positive diagnosis is an anxiety-increasing factor (Cao et al., 2020; Moghani-bashi et al., 2020). On the contrary, in the present study, the fact of an acquaintance or a relative's Covid-19 positive diagnosis does not lead to a significant difference at the anxiety levels within terms of Turkey and the UK samples. However, in the USA sample, it was seen that the positive test results of both one-self and a relative or an acquaintance increased the level of anxiety. It is assumed that the relevant difference in the findings may be due to the difference in individuals' access to health services in the countries where they live.

Consequently, in accordance with the findings of the study, being a woman, living alone, trust in official institutions, positive test results of a relative or an acquaintance determined as factors that affect the level of anxiety. However, while evaluated on the basis of Turkey, the UK and the USA samples, it was found that these factors pointed to different reasons; it was observed that political decisions, preventive measures, social environment and economic conditions affect the individuals' anxiety level rather than common cultural characteristics.

Suggestions

Considering the data obtained in the present study, it is seen that sharing information and policies made by the administrations regarding the epidemic process with individuals, have an important effect both in respect to social isolation practices and in reducing the anxiety experienced by individuals. While evaluated by the World Health Organization's (2020b) statement that the increase in anxiety and concern level is a condition that weakens the immune system and increases the incidence of diseases, it is clear that the epidemic process requires a transparent and precautionary ap-

proach to prevention and response, involving experts from different disciplines.

Additionally, as determined in the present research, the individuals started to experience stress and anxiety problems because of the changes in various fields, primarily economy, health and social contact, brought about by the Covid-19 process. As stated in the literature, the increase in stress and anxiety level may cause other psychological problems to arise. At this point, it is important to include social and psychological support services both within the scope of the measures taken during the epidemic process and by the beginning of the normalization process. Particularly, considering the problem areas that may be encountered in the long term, it is seen that it is required to identify risk groups within the scope of preparatory works for similar processes and to ensure that these groups benefit from social and psychological support. Compliance with ethical standards.

Conflict of interest

The authors declare that they have no conflict of interest.

Ethical approval

All procedures performed in studies involving human participants were in accordance with the ethical standards of the institutional and/or national research committee and with the 1964 Helsinki declaration and its later amendments or comparable ethical standards.

Informed consent

Informed consent was obtained from all individual participants included in the study.

References

- Ann-Herring, D., and Sattenspiel, L. (2007). Social contexts, syndemics, and infectious disease in northern Aboriginal populations. *American Journal of Human Biology: The Official Journal of the Human Biology Association*, 19(2), 190-202.
- American Psychological Association (2020). Stress in the Time of COVID-19. <https://www.apa.org/news/preSd/releases/streSd/2020/streSd-in-america-covid.pdf> Last retrieved date: 28.05.2020.

- Asmundson G.J. and Taylor, S. (2020). How health anxiety influences responses to viral outbreaks like COVID-19: What all decision-makers, health authorities, and health care professionals need to know. *J Anxiety Disord.* 71, 102211.
- Başoğlu, M., Şalcioğlu, E., and Livanou, M. (2002). Traumatic stress responses in earthquake survivors in Turkey. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 15(4), 269-276.
- Benight, C. C., Swift, E., Sanger, J., Smith, A., and Zeppelin, D. (1999). Coping self-efficacy as a mediator of distress following a natural disaster. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(12), 2443-2464.
- Bonanno, G. A., Ho, S. M., Chan, J. C., Kwong, R. S., Cheung, C. K., Wong, C. P., and Wong, V. C. (2008). Psychological resilience and dysfunction among hospitalized survivors of the SARS epidemic in Hong Kong: a latent class approach. *Health Psychology*, 27(5), 659.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet.*, 395(1022), 912-920.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32, 513-531.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brunet A, Weiss DS, Metzler TJ, Best SR, Neylan TC, Rogers C, et al. (2001). The Peritraumatic Distress Inventory: A proposed measure of PTSD criterion A2. *Am J Psychiatry*, 158: 1480-1485.
- Burke, B. L., Kosloff, S., and Landau, M. J. (2013). Death goes to the polls: A meta-analysis of mortality salience effects on political attitudes. *Political Psychology*, 34(2), 183-200. <https://doi.org/10.1111/pops.12005>
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., and Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 112934.
- Chen, N., Zhou, M., Dong, X., Qu, J., Gong, F., Han, Y., Qiu, Y., Wang, J., Liu, Y., Wei, Y., Xia, J, Yu, T., Zhang, X. and Zhang, L. (2020). Epidemiological and clinical characteristics of 99 cases of 2019 novel coronavirus pneumonia in Wuhan, China: A descriptive study. *The Lancet*, 395(10223), 507-513
- Cheng S.K, Wong, C.W., Tsang, J., and Wong, K.C. (2004). Psychological distress and negative appraisals in survivors of severe acute respiratory syndrome (SARS). *Psychological Medicine*, 34(7), 1187-1195.

- Çırakoğlu, O. C. (2011). Domuz gribi (H1N1) salgınıyla ilişkili algıların, kaygı ve kaçınma düzeyi değişkenleri bağlamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67).
- Dong, Y., Mo, X. and Hu, Y. (2020). Epidemiological characteristics of 2143 pediatric patients with 2019 coronavirus disease in China. *Pediatrics*. doi: 10.1542/peds.2020-0702
- Duan, L., and Zhu, G. (2020). Psychological interventions for people affected by the COVID-19 epidemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), 300-302.
- Erceg, N., Ružojčić, M., and Galic, Z. (2020, April 10). Misbehaving in the corona crisis: The role of anxiety and unfounded beliefs. <https://doi.org/10.31234/osf.io/cgiw8>
- Ermagan Çağlar, E., Türk Kurtca, T., Hamzaoğlu, N. and Sanal Özcan, Y. (in-press). Peritratmatik Stres Envanteri (PDI) Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.
- Fiorillo, A., and Gorwood, P. (2020). The consequences of the COVID-19 pandemic on mental health and implications for clinical practice. *European Psychiatry*, 1-4.
- Goulia, P., Mantas, C., Dimitroula, D., Mantis, D., & Hyphantis, T. (2010). General hospital staff worries, perceived sufficiency of information and associated psychological distress during the A/H1N1 influenza pandemic. *BMC Infectious Diseases*, 10(1), 322.
- Huang, Y., and Zhao, N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 epidemic in China: a web-based cross-sectional survey. medRxiv. doi: <https://doi.org/10.1101/2020.02.19.20025395>
- Jacobson, N. C., Lekkas, D., Price, G., Heinz, M. V., Song, M., O'Malley, A. J., and Barr, P. J. (2020, April 8). Flattening the Mental Health Curve: COVID-19 Stay-at-Home Orders are Associated with Alterations in Mental Health Search Behavior in the United States. <https://doi.org/10.2196/19347>
- Ha, T., Schensul, S., Lewis, J., and Brown, S. (2020). Early assessment of knowledge, attitudes, anxiety and behavioral adaptations of Connecticut residents to COVID-19. medRxiv. doi: <https://doi.org/10.1101/2020.05.18.20082073>
- Kannis-Dymand, L., Carter, J. D., Lane, B. R., and Innes, P. (2019). The relationship of peritraumatic distress and dissociation with beliefs about memory following natural disasters. *Australian Psychologist*, 54(4), 311-321.
- Kılınc, G., Yıldız, E. and Harmancı, P. (2017). Toplumsal travmatik olaylar ve aile ruh sağlığı. *Türkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs*, 3(2), 182-188.
- Krueger, R. F., Kotov, R., Watson, D., Forbes, M. K., Eaton, N. R., Ruggero, C. J., ... , Bagby, R. M. (2018). Progress in achieving quantitative classification of psychopathology. *World Psychiatry*, 17(3), 282-293. doi. org/10.1002/wps.20566

- Kumar, R., Singh, C., Saifi, A., Kumar, S., and Kumar, B. (2020). CoronaVirus, Precaution and Some Treatments. *American Journal of Biomedical Research*, 8(1), 15-18.
- Lee, A.M., Wong, J.G., McAlonan, G.M., Cheung, V., Cheung, C., Sham, P.C., Chu, C.M., Wong, P.C., Tsang, K.W. and Chua, S. E. (2007). Stress and psychological distress among SARS survivors 1 year after the outbreak. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 52(4), 233-240.
- Lev, E. L., and Owen, S. V. (1996). A measure of self-care self-efficacy. *Research in Nursing & Health*, 19(5), 421-429.
- Ling, G. H. T., and Ho, C. M. (2020). Effects of the coronavirus (COVID-19) pandemic on social behaviours: From a Social Dilemma Perspective. *Technium Social Sciences Journal*, 7(1), 312-320.
- Lippi, G., Henry, B.M., Bovo, C., and Sanchis-Gomar, F. (2020). Health risks and potential remedies during prolonged lockdowns for coronavirus disease 2019 (COVID-19). *Diagnosis*, 1(ahead-of-print).
- Liu, X., Liu, J., and Zhong, X. (2020). Psychological State of College Students During COVID-19 Epidemic. Available at SDRN 3552814.
- Mak, W. W., Law, R. W., Woo, J., Cheung, F. M., and Lee, D. (2009). Social support and psychological adjustment to SARS: The mediating role of self-care self-efficacy. *Psychology and Health*, 24(2), 161-174.
- McComas, K. A., and Trumbo, C. W. (2001). Source credibility in environmental health risk controversies: Application of Meyer's Credibility Index. *Risk Analysis*, 21, 467-480.
- Moghanibashi-Mansourieh, A. (2020). Assessing the anxiety level of Iranian general population during COVID-19 outbreak. *Asian Journal of Psychiatry*, 102076.
- Nishi, D., Matsuoka, Y., Yonemoto, N., Noguchi, H., Kim, Y., and Kanba, S. (2010). Peritraumatic Distress Inventory as a predictor of post-traumatic stress disorder after a severe motor vehicle accident. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 64(2), 149-156.
- Ozamiz-Etxebarria, N., Dosil-Santamaria, M., Picaza-Gorrochategui, M., and Idoiaga-Mondragon, N. (2020). Stress, anxiety, and depression levels in the initial stage of the COVID-19 outbreak in a population sample in the northern Spain. *Cadernos de Saúde Pública*, 36, e00054020.
- Öztürk, A., (2008). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğretmenlik Programı öğrencilerinin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, Denizli.

- Park, S.C. and, Park, Y.C. (2020). Mental health care measures in response to the 2019 novel coronavirus outbreak in Korea. *Psychiatry Investig.*, 17, 85-6.
- Perin, C., Beghi, M., Cerri, C. G., Peroni, F., Vigano, B., and Cornaggia, C. M. (2015). Experience of group conversations in rehabilitation medicine: methodological approach and pilot study. *Journal of Medicine and the Person*, 13(2), 96-104.doi.org/10.1007/s12682-015-0208-7.
- Rana, W., Mukhtar, S., and Mukhtar, S. (2020). Mental health of medical workers in Pakistan during the pandemic COVID-19 outbreak. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, [doi: 10.1016/j.ajp.2020.102080](https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102080).
- Rosendal, S., Şalcioğlu, E., Andersen, H. S., and Mortensen, E. L. (2011). Exposure characteristics and peri-trauma emotional reactions during the 2004 tsunami in Southeast Asia—what predicts posttraumatic stress and depressive symptoms?. *Comprehensive psychiatry*, 52(6), 630-637.
- Rothan, H. A., and Byrareddy, S. N. (2020). The epidemiology and pathogenesis of coronavirus disease (COVID-19) outbreak. *Journal of Autoimmunity*, 102433.
- Roy, D., Tripathy, S., Kar, S. K., Sharma, N., Verma, S. K., and Kaushal, V. (2020). Study of knowledge, attitude, anxiety & perceived mental healthcare need in Indian population during COVID-19 pandemic. *Asian Journal of Psychiatry*, 102083.
- Rybojad, B., Aftyka, A., & Milanowska, J. (2019). Peritraumatic distress among emergency medical system employees: A proposed cut-off for the Peritraumatic Distress Inventory. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine: Aaem*, 26(4), 579-584.
- Shanafelt, T., Ripp, J., and Trockel, M. (2020). Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the COVID-19 pandemic. *Jama*. 323(21), 2133-2134.
- Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Gibson Miller, J., Hartman, T. K., Levita, L., ... Bentall, R. (2020, April 18). Anxiety, depression, traumatic stress, and covid-19 related anxiety in the UK General Population During the COVID-19 Pandemic. <https://doi.org/10.31234/osf.io/hb6nq>
- Siegrist, M., Cvetkovich, G. T., and Gutscher, H. (2001). Shared values, social trust, and the perception of geographic cancer clusters. *Risk Analysis*, 21(6), 1047-1054.
- Siegrist, M., Keller, C., & Kiers, H. A. (2005). A new look at the psychometric paradigm of perception of hazards. *Risk Analysis: An International Journal*, 25(1), 211-222.

- Spielberger, C.D., Gorsuch, R.L., Lushene, R., Vagg, P.R., and Jacobs, G.A. (1983). Manual for the State-Trait Anxiety Inventory. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Sweeny, K., and Dooley, M. D. (2017). The surprising upsides of worry. *Social and Personality Psychology Compass*, 11(4), e12311. <https://doi.org/10.1111/spc3.12311>
- Teo, S. S. S., Nguyen-Van-Tam, J. S., and Booy, R. (2005). Influenza burden of illness, diagnosis, treatment, and prevention: What is the evidence in children and where are the gaps? *Archives of Disease in Childhood*, 90(5), 532-536.
- The World Health Organization (2020a). Rolling updates on coronavirus disease (covid-19) <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen> Retrieved 24.04.2020
- The World Health Organization (2020b). Coronavirus (COVID-19) <https://covid19.who.int> retrieved on 24.04.2020
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C.S., and Ho, R.C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1729.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ermağan Çağlar, E. A., Hamzaoğlu, N., Özcan Sanal, Y. ve Kurtça Türk, T. (2021) Investigation of anxiety and peritraumatic distress levels in context of various variables through covid-19 outbreak: Turkey, the UK and the USA comparison. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3221-3244. DOI: 10.26466/opus.830148

Pandemi Sürecinin Kadın Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Etkileri ve Uygulanan Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar

DOI: 10.26466/opus.828394

*

Emek Yıldırım Şahin *

* Dr. Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Artvin/Türkiye

E-Posta: emekyildirim@gmail.com

ORCID: [0000-0002-9101-8243](https://orcid.org/0000-0002-9101-8243)

Öz

21. yüzyılın hızlı başlayan yoğun tarihi içinde bu denli geniş çaplı ve kritik düzeyde ilk salgın olma özelliğine kavuşan COVID-19 pandemisi ilk yayılım göstermeye başladığı dönemlerde eşitleyici bir niteliğe sahip olduğuna dair ifadelerle karşılanmıştır. Lakin zamanla pandemi sürecinin tam tersine eşitsizlikleri, mağduriyetleri, ayrımcılıkları daha da belirgin bir hale getirdiği fark edilmiştir. Özellikle işlerini, maaşlarını, gelirlerini, maddi imkânları kaybedenlerle belli bir ekonomik ve sosyal güvenceden yoksun olanların pandemi sürecinde yaşadıkları zorluklar zaman içinde kendini daha da gösterir olmuştur. Bu durumun mağdurlarının başında yer alan kadınlar ise hem ev içi emek yükünün artışı hem istihdam piyasasından ilk el çektirilenler olarak ekonomik imkânlarını kaybetmiş olma hem de kamusal alandan özel alana geri dönmeleri gibi yaşam pratikleri ile karşı karşıya kalmıştır. Üniversite öğrenimini sürdürmekte olan genç kadınlar ise evlerine dönmelerinin yanısıra bir de öğrenimlerini uzaktan online mecralar üzerinden devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte hem ders yükleri hem de ev içi yükümlülükleri gündelik yaşamlarını ciddi oranda kapsamış ve pandeminin yarattığı endişe ve korkuya bu sorumlulukların psikolojik baskısı da eklenmiştir. Bu sebeple, bu çalışma, yüz yüze üniversite/lisans öğrenimi sürdürürken 16 Mart 2020 tarihinde başlayan COVID-19 pandemi süreciyle evlerine dönüp eğitimlerini uzaktan yürütmek zorunda kalan kadın üniversite öğrencilerine yöneltilen sorulara verecekleri yanıtlar üzerinden hem gündelik yaşamlarının hem de akademik süreçlerinin bu pandemiden ne düzeyde ve nasıl etkilendiğini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, COVID-19, uzaktan eğitim, yüz yüze eğitim, üniversite, kadın, gündelik yaşam

Effects of the Pandemic Process on the Female University Students and Problems They Lived with the Implemented Distance Education Model

*

Abstract

The COVID-19 pandemic, which is the first epidemic on such an extensive scale and in a critical level within the jump-starting intensive history of 21st century, was first responded with statements about that it had an equalizer attribute in the period when first it began to spread. However, later it has been recognized that conversely pandemic reveals the inequalities, aggrievements and discriminations more specifically. Especially the difficulties experienced by the people who lost their jobs, wages, incomes, financial possibilities and are deprived of economic and social security, has been manifesting themselves much more in the pandemic process. Women as the foremost sufferers of this situation are confronted by such life practices as increase of domestic labor burden, having lost their economic opportunities as the foremost persons pulled out of the labor market and returning to private sphere from public sphere. Young women, who study at universities, had to continue their education by distance learning via online mediums in addition to that they went back their homes. In this process, both course loads and domestic work burdens have covered their daily life significantly, and the psychological pressure of these loads has been added to the anxiety and threat of the pandemic. For this reason, this article aims to discuss on what level and how both their daily life and their academic processes affect from this pandemic through the replies given to questions asked to female university students who had to continue their education by distance learning after they went back their homes within the COVID-19 process begun in 16th of March, 2020 while they studies their undergraduate education face to face at university.

Keywords: *Pandemic, COVID-19, distance education, face-to-face education, university, women, daily life.*

Giriş

İlk olarak 2019'un Aralık ayında ortaya çıkan yeni tip koronavirüs COVID-19'un tüm dünyaya yayılması sonrası ilan edilen pandemi önlemleri kapsamında kamusal yaşam sınırlandırılmaktadır. 16 Mart'tan başlayarak başta okullar olmak üzere birçok kamu ve özel sektör faaliyet alanı kapatılmakta, belli bölgelerde belli sürelerle karantinalar, seyahat kısıtlamaları ve sokağa çıkma yasakları ilan edilmekte, 20 yaş altı ve 65 yaş üstüne ise belli zaman dilimleri haricinde bir sokağa çıkma yasağı uygulanmaktadır. Mayısın sonu itibariyle, gevşeyen önlemlerle normalleşme süreci adım adım hayata geçirilmeye başlanmasına rağmen sonbaharın gelmesiyle birlikte vaka sayıları yeniden artış göstermekte ve önlemlere geri dönülmektedir. Dünyanın her yerinden insanları ve gündelik yaşam pratiklerini derinden değiştiren pandemi süreci ilk başlarda tüm insanlığı eşitleyen bir olgu gibi ifade edilmiştir. Fakat zamanla herhangi bir eşitlik durumunun olmadığı su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle göçmenler/mülteciler, kadınlar, yoksullar gibi pandemi öncesinde de çeşitli biçimlerde ayrımcılığa, eşitsizliğe maruz kalan madun kesimlerin pandemi sürecinde yaşadığı sıkıntılar, zorluklar bu süreçte daha da artmıştır. Billhassa kadınların gündelik yaşamlarının pandemi süreci ile daha emek-yoğun geçtiği aşikârdır. Ev içi ve dışı hijyene daha çok dikkat edilmesinden, gerektiği koşullarda evde yaşlıların, engellilerin, hastaların ve/veya çocukların gündelik bakımlarına; çocukların uzaktan eğitim ile devam ettikleri öğrenimleriyle ilgilenmeye kadar, pek çok ilave işle kadınların ev içi emek yükleri ciddi oranlarda artış göstermiştir. Ayrıca, kadınların önemli bir kısmı işini, maaşını, ekonomik ve toplumsal özgürlük alanını, kamusal hayat içindeki yerini ve kendi yaşamı üzerindeki söz hakkını da kısmen kaybetmiş durumdadır. Çünkü pandeminin ortaya çıkmasıyla emek piyasalarından olduğu kadar kamusal yaşamdan da çıkarılan, uzaklaştırılan ilk kesim kadınlar olmuştur. Diğer bir deyişle, belirtmek gerekirse "krizlerin cinsiyeti vardır" (Korolczuk, 2020). Öte taraftan, aynı zamanda bir anlamda *koine'*den¹ *oikos'*a² geri dönen kadınlar bu sefer *oikos'*un tüm sorumluluklarının yanına *koine'*den

¹ Antik Yunan'da *oikos* "ev, hane, aile" manasına gelmektedir. Sosyolojik bazda ise, *oikos* kavramı kadınlarla kölelerin gündelik yaşamlarını ve işlerini yürütmelerine izin verilen özel alana karşılık gelmektedir.

² *Koine* ise yine Antik Yunan'da "ortak" manasına gelmektedir. Bu kavram da, *oikos* dışında kalan *Polis*'teki ortak kullanım alanlarını ya da başka bir deyişle kamusal alana karşılık gelmektedir.

getirdikleri yükümlülükleri de ekleyip pandemi sürecini kayda değer bir uğraş ve çaba içinde geçirmektedirler.

Bir diğer yandan, bu kadınların bir kısmını oluşturan genç kadınlar, –annelerinden ve ninelerinden farklı olarak– modern dünyanın yeni türden sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının şekillendirdiği kendilerine has ontolojik ve epistemolojik konumlanmalarını da bu süreçte alışık olmadıkları bir biçimde yeniden formüle etmek zorunda kalmışlardır. Dünya çapında yükselen feminist hareketin önemli bir bileşeni olan genç kadınların, hâlihazırda sahip olduğu emek piyasasının daralmasına, işsizliğin artmasına ve yaklaşan ekonomik krizlerin sebep olduğu gelecek kaygısına ek olarak, yaşamlarını anlamlandırdıkları toplumsal ve kültürel referans noktaları da tehdit altındadır. Özellikle hem sosyo-ekonomik kaygılarının hem de sosyo-kültürel birikimlerinin yeniden formüle edildiği alanlardan birisi olan üniversitelerin eğitime ara vermesi bu genç kadınların yaşamında kritik bir değişime de yol açacaktır. Üniversiteler genç kadınlar için sadece ders dinlemek için gidilen bir mekân olmayıp aynı zamanda onların özellikle gelecekte sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dayanak noktalarını sağlamlaştıracak birikimi de onlara sağlayabilecek bir yaşam alanıdır. Bu nedenle, pandemi nedeniyle üniversitelerin yüz yüze eğitime ara verip 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminin büyük bir kısmını ve 2020-2021 güz döneminin tamamını uzaktan eğitim ile online olarak yürütmeleri, kadın öğrenciler için hem gündelik yaşamları hem akademik yaşamları için önemli bir zaman dilimini de imlemektedir. Çoğunlukla evlerinden uzakta üniversite hayatı yaşayan ve bu süreçte bir anlamda kendi yaşamlarını, kişiliklerini, geleceklerini de kuran kadın öğrencilerin pandemi dönemiyle evlerine geri dönmeleri, evde kapalı kalmaları ve doğrudan ev içi emek sürecinin içine girmeleriyle eşzamanlı olarak uzaktan eğitim ile öğrenimlerini yürütmeye çalışmaları üstlerine ciddi bir yük yüklemiştir. Pandeminin ve karantinanın yarattığı psikolojik baskıya ve gelecek günlerin belirsizliğinin endişesine ek olarak bu yükün yarattığı zorluklar kadın öğrencilerin daha da zor bir dönem geçirmesine yol açmıştır. Bu nedenle, bu çalışma ile, kadın öğrencilerin bu süreçte karşı karşıya kaldığı zorluklar ve bu zorlukların yaşamlarındaki tezahürleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Pandemi Sürecinde Kadınların Durumu

Tüm dünya üzerinde sürekli 'evde kal' çağrılarının yapıldığı pandemi sürecinde, ev, salt günün belirli zamanlarında ihtiyaçların karşılandığı bir mekân olmaktan çıkıp gündelik yaşamın büyük bir kısmının belirlendiği bir yer haline almıştır. Ev, sadece aileyi oluşturan bireylerin belki de hayatlarında ilk defa hep beraber uzunca bir süre bir arada oldukları ve tüm yaşamlarının her anını paylaştıkları bir yer haline gelmiştir. Bu durum ise elbette evin anlamında ve yapısında bir dönüşüme yol açmıştır. Ev içi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha görünür olduğu, şiddetin ve baskının belirginleştiği bu dönemde ev, kadınlar için adeta bir demir kafes halini almıştır. 'Yeni normal' olarak adlandırılan pandemi sonrası dönemde kadınların ev ve evdeki diğer bireylerle kuracağı ilişki aynı zamanda yeni normalin de açılımını verecektir. Hatta, bir anlamda "yeni normalin de evle ilişkimiz bağlamında ele alınması önemli bir sosyopolitik ve etik görev" halini alacaktır, "[h]ele de evin, konuttan başlayıp ülke, yurt, coğrafya, toprak, hatta ulus-devlete 'genişleyebileceği' ve böyle bir genişlemenin 'dağılma ve yersizliğe' varabileceği göz önüne alındığında" (Düzen ve Gezici-Yalçın, 2020).

Yeni normal ile yaşamın daha da yoğunlaşacağı ortam olarak evin aynı zamanda kadınların yoğun mesaisiyle işleyen bir yer olması dolayısıyla, bu yeni dönemde kadınların yaşam ve çalışma koşullarında da önemli değişiklikler olacağı açıktır. Bu dönüşümün ataerkil kodların güçleneceği yönde mi yoksa bu kodların aşılacağı yönde mi ilerleyeceği ise kadınların gelecek günlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği hususunda yaşayacakları deneyimler ve bunlara verecekleri tepkiler ve mücadeleler üzerinden yeniden tarflenecektir. Pandemi süreciyle önemli değişimlere gebe gelecek günlerde kadınların yaşamları yeni normalden etkilenen ama bu etkilenmenin izleyeceği seyir evin alacağı bağlam ve kadınların evdeki konumları ile doğrudan bağlantılı olacaktır. *Oikosun* kazanacağı yeni bağlam ve *koine* ile olan ilişki içinde kadınların konumlanmaları kadınların geleceğini de belirleyecek faktörlerden olacaktır. Özellikle de istihdam piyasasının en zayıf halkasını oluşturan ve ev içi emeği verecek başkarakter olan kadınların pandemi sürecinde deneyimledikleri pratikler yeni normal ile sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da dönüşüme uğrama sinyallerini vermiştir. BM Kadın Birimi İcra Direktörü Phumzile Mlambo-Ngcuka'nın ifade ettiği gibi: "Pandemi, sağlığın çok öte-

sine geçen, sosyal ve ekonomik yapılarımızı biçimlendirme yollarımızı kökten sarsan bir krize neden oldu. Kadınlar daha az kazanıyor, daha az tasarruf ediyor, daha güvencesiz işlere sahip, daha çok kayıtdışı ekonomide çalışıyor ve sosyal korumaya daha az erişebiliyorlar” (ILO, 2020). Bu nedenle de, bir anlamda “[h]ane halkına bakım verme’ ile ‘para kazanma’ arasında denge kurma çabası zorlaştığında, kadınlar zor kararlar vermek zorunda kalacaklar. Ve bu kararlar çoğunlukla onların aleyhine işleyecektir” (Junaid, 2020).

Diğer bir deyişle, pandemi süreci ile kadınlar evlerde yaşlılara, hastalara, çocuklara bakıp, hijyen kurallarına göre tüm evi baştan sona temizleyip, evdeki aile bireyleri için yemekler yapıp, daha sık kirlenen bulaşıkları ve çamaşırları yıkayıp, evin ve ailenin dirliği için tüm gün aralıksız olarak ücretsiz ve güvencesiz bir biçimde çalışırken, aynı zamanda kendi mesleklerinden, işlerinden, kariyerlerinden, gelirlerinden, zamanlarından, hobilerinden de feragat etmek zorunda kalmaktadırlar. “Dünya genelinde ev ve bakım işlerini kadınlar erkeklere oranla 3 kat daha fazla üstleniyor. Türkiye’de ise bu sayı neredeyse 5 kata ulaşıyor. COVID-19 salgını sebebiyle ailelerin evde kalması kadınların üstlendikleri ev ve bakım işini daha da artırıyor. Diğer yandan evden çalışan kadınlar hem iş hem bakım yükünü aynı anda yürütmeye çalışıyorlar. Bu durum çalışma saatlerini artırmış” durumdadır (BM, 2020a). Bir diğer taraftan, ‘evde kal’ sloganının arkasında yatan başka bir anlam ise kadınların bir tür “eve geri itilme” halinin olduğunu söylemek mümkündür (Ayanoglu, 2020). Lakin aynı zamanda emek piyasalarının en güvencesiz, en esnek, en düşük ücretli kesimi olan kadınlar, salgının yayılım göstermesi ve karantina koşullarının uygulanmaya başlaması ile ya işgücü piyasasından ayrılmak ya da kalıp en güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalan kesim olmuştur. ILO Genel Direktörü Guy Ryder’in de belirttiği gibi: “COVID-19 pandemisi, bu pandeminin çalışan kahramanlarının her zamanki vazgeçilmez rolünü bir kez daha ortaya çıkardı. [...] Onlar genelde görülmeyen, düşünülmemeyen, yeterince değer verilmeyen, hatta göz ardı edilen insanlar. Bu kişiler; sağlık ve bakım çalışanları, temizlikçiler, market kasiyerleri, evlerinde ve toplumlarında ücretsiz bakım işleri yapanlar – büyük çoğunluğu kadın, sıklıkla göçmen işçiler ki bu kesim çok daha sıklıkla çalışan yoksullar ve güvencesizler arasında yer alıyorlar” (ILO, 2020).

Bunun ilk sebebi kadınların hala istihdam alanında ikincil konumda olmaları nedeniyle bir kriz anında iş feshinin daha kolay yapılıyor olması ve

işverenin kadın çalışanlarından erkeklere oranla daha kolay vazgeçiyor olmasıdır. İkinci sebebi ise, evde bakım emeğinin kadının yükümlüğü olması ve bu yükümlülüğü yerine getirmek için kadınların kamusal alandan özel alana geçiş yapmak zorunda kalmasıdır. Bununla birlikte, buradaki esas sorun pandemi süreci sonrasında kadınların yeniden istihdam alanına geri dönme imkânını bulup bulamayacaklarıdır. Pandemi sonrası süreçte kadınların hem emek piyasalarındaki hem de kamusal alandaki mevcudiyetlerinin düzeyi, bu dönemde ortaya çıkması muhtemel ekonomik, siyasal ve/veya toplumsal krizlerin yol açacağı bir ortamda artan rekabet ile güvencesiz ve esnek çalışma koşullarının baskısı altında şekillenecektir. Bu bağlamda, Simon Fraser Üniversitesi'nde sağlık politikaları üzerine çalışan Dr. Julia Smith'e göre, "salgın dönemlerinde kadınlar evde kalmak için işlerini ve gelirlerini bıraktıkları zaman kriz sonrasında yeniden dönmeleri hayli zor olmaktadır" ve örneğin "Batı Afrika'da ortaya çıkan Ebola salgınından gelir bazında herkes etkilenirken, erkeklerin geliri salgın öncesi düzeye kadınlarından daha hızlı bir biçimde geri dönmüştür" (Gupta, 2020).

Böylelikle, tüm dünyada pandemi sürecinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel arkaplanının ortaya çıkarılmasında, evin/hanenin adeta bir örneklem görevi görmesiyle, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hayatın her alanında daha belirgin bir biçimde fark edilebileceği ortadadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler'in (BM) yayınladığı 09 Nisan 2020 tarihli *COVID-19'un Kadınlar Üzerindeki Etkisi Politika Özeti*'ne göre, gün içinde kadınların bakım emeğine harcadığı ortalama vakit 4,1 saat iken bu erkeklerde ortalama 1,7 saat şeklinde tezahür etmektedir ve salgın süresince özellikle çocuklar, yaşlılar ve hastalar başta olmak üzere tüm aile bireyleri için ve hizmet sektörünün salgınla ilgili kesimleri için gerekli olan bakım emeğine olan ihtiyacın katlanarak artmasıyla "[p]andemi bağlamında ise bakım işine olan artan talep emeğin toplumsal cinsiyete dayalı dağılımındaki eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir" (BM, 2020b, s. 13-14). Aynı zamanda, bu hususta yapılan çeşitli araştırmaların da ortaya koyduğu gibi, insanlık tarihinde ortaya çıkan "pandemilerin cinsiyet eşitliği üzerinde derin ve uzun vadeli etkileri olduğu sonucuna" varmak mümkündür (Junaid, 2020). Başka bir deyişle, bu pandemi süreci kadınların içinde buldukları koşulları ve ataerkil kodları, toplumsal normları da sorgulayacakları bir dönem olma niteliğini de taşımaktadır. Doğrusu, bu süreç aynı zamanda kadınların yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, özel

alana sıkışıp kalmadan kamusal alanda da varlıklarını sürdürme mücadelesinin yükseltilmesi, ev içi emek yükünün paylaşılmaya başlanması gibi birçok başlığı da toplumların gündemine taşıyacak imkâna, potansiyele de sahiptir. Böylesine bir dönüşüm kadınlar için distopik geleceğin kurulmasının önündeki en önemli adımlardan da biri olacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, kadın öğrencilerin hem pandemi sürecinde hem de pandemi nedeniyle hayata geçirilen uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sıkıntıları ortaya koyarak bu süreçte gündelik hayat pratiklerini ve bu pratiklerin yarattığı zorlukları irdeleme gayesiyle yapılmaktadır. Dolayısıyla, öğrenim gördükleri üniversiteyi ve yüz yüze eğitimi arkalarında bırakıp ülkenin çeşitli yerlerindeki evlerine dönüp öğrenimlerine online olarak uzaktan eğitimle devam eden kadın üniversite öğrencilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar üzerinden pandemi sürecinde gündelik yaşam ve öğrenim koşul ve ortamlarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, ağırlıklı olarak taşrada yaşayan genç kadınların lisans eğitimleri için evlerinden uzakta bir yere gelip burada öğrenimlerine devam ederken küresel çapta ortaya çıkan bir salgınla beraber evlerine geri dönmeleri ve evde önceden geçirdikleri zamanda daha fazla zaman geçirmeleri sonucunda gündelik yaşamlarında ortaya çıkan sorunlar ile pandemi nedeniyle uygulamaya konan uzaktan eğitim modeliyle birlikte öğrenimleri nezdinde yaşadıkları sıkıntılar Türkiye’de üniversite eğitimini sürdüren yüzlerce, binlerce genç kadının ortak deneyimi halini almıştır. Bundan dolayı, çalışmanın dayandığı sorunsal, karantina koşullarının yarattığı zorluklara ek olarak pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim modelinin getirdiği sıkıntıların kadın üniversite öğrencilerinin gündelik yaşamlarına muhtemel etkilerinin ele alınması üzerinden bir anlamda hem pandemi sürecinin hem de pandemi sonrası sürecin genç kadınların yaşamlarında yaratacağı dönüşümü ortaya koyma çabasında yatmaktadır. Bu çalışmanın önemi ise, pandemi ile ortaya çıkan tüm bu etmenlerin, bu genç kadınların şimdiki ve gelecekteki günlerini ciddi bir biçimde etkileyebilecek bir potansiyele sahip olmasıdır. Bu nedenle, bu çalışma bu potansiyelin neden ve sonuçlarını bir nebze de olsa gözler önüne sermek için yapılmıştır. Bu çalışma, bir anlamda pandemi sürecinin kadınlar üstündeki etkilerini inceleyen çalışmalar arasında yerini alacak ve

üniversite çağındaki genç kadınların pandemi sürecinden ne türlü olumsuzluklarla çıkacağına dair bir inceleme gelecekte hem bu konuda yapılacak çalışmalara hem de bu hususta alınacak muhtemel önlemlere bir kapı aralayacaktır. Genel olarak, literatür bağlamında ise, ilk olarak özellikle kadın öğrenciler ve onların karşı karşıya olduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği durumlarıyla ilgili çalışmalara, ikinci olarak pandemi sürecinin kadınlar ve gençler üzerindeki etkilerini ele alarak genel anlamda pandemi literatürüne katkı sağlamayı amaçladığını söylemek mümkündür.

Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Çalışmanın evrenini kadın üniversite öğrencileri oluştururken, örnekleme ise Artvin Çoruh Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 2019-2020 bahar döneminde verilen Siyaset Sosyolojisi ve Siyaset Psikolojisi derslerini alan kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu öğrencilerin bir kısmı güz döneminde de (yazarın açmış olduğu) seçmeli Toplumsal Cinsiyet dersini de almış öğrencilerdir. Bahar döneminin büyük bir kısmını kapsayan uzaktan eğitim süreci bu iki dersin Google Classroom üzerinden asenkron olarak haftalık okumalar verilerek ve ilgili konulara dair verilen soruları yanıtlayan haftalık kısa ödevler ile yürütülmüştür. Bu süreçte öğrencilerin hem pandemiden hem de pandemi sürecinde yürütülen uzaktan eğitim uygulamalarından çeşitli biçimlerde muzdarip oldukları görülmüştür. Bunlar evlerde internet ve bilgisayarın olmaması, karantina altında yaşamının verdiği psikolojik baskı, ev içi emek süreçlerine dâhil olma, pandeminin sebep olduğu anksiyete sorunları, ekonomik zorluklar gibi sıkıntılardır. Bu süreçte, bu öğrenciler hem kadın hem de genç olmanın dezavantajlarıyla doğrudan yüz yüze kalmışlardır. Bu sebeple, bu çalışma, yüz yüze üniversite/lisans öğrenimi sürdürürken 16 Mart 2020 tarihinde başlayan COVID-19 pandemi süreciyle evlerine dönüp eğitimlerini uzaktan yürütmek zorunda kalan kadın üniversite öğrencilerine yöneltilen sorulara verecekleri yanıtlar üzerinden hem gündelik yaşamlarının hem de akademik süreçlerinin bu pandemiden ne düzeyde ve nasıl etkilendiğini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, 2019-2020 bahar döneminin büyük bir kısmında öğrenimlerini pandemi nedeniyle uzaktan eğitim modeliyle yürüten Artvin Çoruh Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 3. ve 4. sınıftaki kadın öğrencilere, uzaktan eğitimle tamamlanan bahar döneminin sonu itibarıyla, Haziran 2020

tarikhinde Google Forms'da hazırlanan yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşan bir anket formu iletılmıştir. Bunun yanında, etik kurul izni için 19 Haziran 2020 tarihinde yapılan başvuru sonucunda 24 Haziran 2020 tarihli ve 78646441-050.01.04 sayılı Etik Kurul Kararı alınmış ve çalışma etik olarak onaylanmıştır.

Genel olarak, öğrencilere, içinde buldukları standart yaşam koşullarını betimlemeye yarayacak demografik soruların yanısıra pandemi sürecinin gündelik yaşamlarını nasıl etkilediğine dair ve uygulanan uzaktan eğitim modelinin öğrenimlerine etkisini ele alan sorular sorulmuştur. Aynı zamanda çalışmanın seyrini daha sarıh bir biçimde götürebilmek için, çalışma ile doğrudan bağlantılı olmasa da ya da veri seti içinde önemli bir yer tutmasa da, formu oluşturan 50 soru içinde bazı ayrıntıları irdeleyen sorular da sorulmuş ve bu şekilde öğrencilerin ankete odaklanıp kendilerini daha rahat ifade etmeleri amaçlanmıştır. Çalışmanın gönderildiği 50 öğrenciden 33'ü anketi yanıtlamıştır. Diğer yandan, genel olarak öğrencilerin bilgisayar ortamına ve internete ulaşmada yaşadıkları sıkıntılar göz önüne alınırsa zaten beklenen bir rakama da ulaşılmıştır. Ayrıca, Google Forms'un opsiyonel yapısı sayesinde, anket, yanıtların hangi öğrenciden geldiği belli olmayacak şekilde hazırlanmış ve yanıtlar alınmış ve derlenmiştir. Cevaplarını daha rahat bir biçimde verebilmeleri için, öğrencilere kimliklerini gizli tutma imkânı verilmiştir. Öğrenci yanıtları gelme sırasına göre Y1, Y2, Y3, vb. şeklinde kodlanmış ve metin içinde bu kodlara atıf yapılarak kullanılmıştır. Lakin, soruların ve yanıtların niceliksel ve niteliksel yoğunluğu ve basım/yayın kısıtları nedeniyle bu makalede tüm sorular ve yanıtlar ele alınmamış; çalışmanın sorun-salını ortaya koyacak biçimde bir kısmı irdelenebilmiştir.

Çalışmanın oluşturduğu toplamda sayısı 50'yi bulan sorulardan 24 tanesi uzun cevaplı, 5 tane kısa cevaplı, 15 tane çoktan seçmeli ve 6 tane de oransal ölçekli sorulardır. Bu yöntem, salt nicel bir çalışma olması yerine, nitel ve nicel verilerin bir arada olduğu bir veri seti elde etmek için başvurulmuştur. Bu nedenle de, uzun cevaplı sorulara ağırlık vererek öğrencilerin içinde oldukları koşulları rahatlıkla ifade etmeleri için alan sağlamaya çalışılmıştır. Ankette sorulan soruların formatı ise dört farklı biçimde hazırlanmıştır. Bunlar: Kısa yanıt; uzun yanıt; çoktan seçmeli; ve evet-hayır seçeneklerinin 1'den 5'e oranlanması ile oransal ölçeklendirme kullanılmasıdır. Kısa yanıtlı sorular genellikle belli bir sayı/rakam gerektiren sorulardır. Uzun yanıtlı sorular ise, daha çok öğrencilerin kendilerini ve içinde buldukları koşulları daha

detaylıca betimlemeleri için hazırlanan sorulardır. Çoktan seçmeli sorular, genel olarak sorunun sorduğu hususu ortaya koyacak biçimde belirlenmiş sözcükler arasından katılımcıların koşullarına uygun olanı/olanları seçmesi istenen sorulardır. Oransal ölçeklendirme kullanılan sorular da, içinde oldukları koşulların niteliğini ve/veya katılımcıların bu koşullara dair duygu ve düşüncelerini olumludan olumsuzu uzanan bir oranlama ile değerlendirmeleri istenen sorulardır. Bir yanda öğrencilerin deneyimlediği bu koşulların özelliklerine, diğer yanda onların bu deneyime dair duygu ve düşüncelerinin niteliklerine dair sorulan sorularla, pandemi sürecinde kadınların yaşadıkları genel problemler arasından derlenen ve katılımcıların bireysel deneyimleri üzerinden ortaya çıkan mevcut durumu betimleme imkânı yaratılmaya çalışılmıştır.

Bir diğer taraftan, bu çalışma bağlamında feminist metodolojiye uygun bir yaklaşım benimseyerek, kadınların “kendi pozisyonundan, süreçleri biricik şekilde deneyimlediği ve öznel deneyimlerin de genellemeler kadar değerli ve bir o kadar “gerçekliğe” ait olduğunun altını çizme[nin]” faydası vardır (Göker ve Polatdemir, 2019, s. 9). Bir anlamda, “[f]eminist epistemolojinin temel kavramlarından biri olan Feminist Duruş Noktası; erkek merkezli kurumsallaşmış güç ve bilginin yarattığı hiyerarşiyi yıkmak, ezilen grupların sesini duyurarak güçlenmelerini sağlamak gibi amaç ve hedefler taşır” (Harding, 2007 akt. Bilir, 2021). Diğer bir deyişle, “çünkü feminist duruş noktası anlayışında evrensel bir özne değil, öznellikler mevcuttur” (Altınok, 2018, s. 61). Bu bağlam dahilinde, sadece bireysel deneyimlerin kolektif ve politik niteliğini ortaya çıkarmakla kalmayıp, buna dair bir neden-sonuç ilişkilerinin serimlenmesinin yanısıra kadınların bu deneyimlerinin barındırdığı ve esasında kolektif bir karaktere sahip olan soruna çözüm üretme ve yanıt bulma olanaklarını da vermektedir. Bu minvalde hem feminist kuramda hem de feminist pratikte oldukça önemli bir yer tutan ve ‘kişisel olan politiktir’ motto-suyla da altı çizilen kadınların bireysel/şahsi deneyimlerinin kolektif ve politik yanının sahip olduğu önem bu çalışmanın da odağına aldığı noktalardan biridir. Bu sebeple çalışma içinde kadın öğrencilerden gelen yanıtlara bizzat yer verilmesinin sebebi ise, tam olarak onların kendi ifadelerine başvurarak örneklem grubunun sesinin duyulmasını daha direkt olarak sağlama isteğidir. Aynı zamanda, araştırmacının, bu çalışmanın kadın öğrencilerin bu sürece dair deneyimlerini ve yaşadıkları zorlukları, sıkıntıları ifade edebilecekleri bir zemin olmasını da amaçladığını vurgulamak gerekir.

Bulgular

Katılımcıların Betimsel Özellikleri

Çalışmaya katılım gösteren kadın öğrencilerin, ağırlıklı olarak 20'li yaşlarının başlarında yer almakta oldukları görülmektedir. Mod değer ise 11 kişi ile 22 yaştır. Dolayısıyla, katılımcı grup pandemi sürecinde uygulanan 20 yaş altı sokağa çıkma yasağına da maruz kalmamış ve ev dışına çıkma konusunda kısıtlama yaşamamışlardır. Ancak, gelen yanıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, bu kadın öğrencilerin yaşları gereği evde üstlendikleri ev içi emek yükü ve ataerkil kodlar nedeniyle yaşlıları erkeklere göre sokağa çıkma konusunda daha kısıtlı imkânları olduğunu da söylemek mümkün.

Katılımcılardan 9'u köyde, 8'i ilçe merkezinde, 7'si il merkezinde, 6'sı metropolde ve 3'ü de büyükşehirde ikamet etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, öğrenciler ağırlıklı olarak taşraya ait sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bir arkaplana sahip oldukları ve hane içi ilişkilerin de buna uygun biçimde şekillenmesi beklenmektedir. Böylesine bir arkaplana sahip oldukları düşünülen öğrencilerin bu arkaplanlarının daha da serimlenmesi için annelerinin ve babalarının eğitim durumları da sorulmuştur. Katılımcılardan 19'unun annesi ilkököl mezunu, 6'sı okuma-yazma bilmiyor, 4'ü okuma-yazma biliyor ve 4'ü de ortaokul mezunudur. Diğer yandan, çalışmaya katılım gösteren 33 öğrenciden 17'sinin babası ilkököl, 7'si ortaokul, 7'si lise mezunu ve 2'si ise sadece okuma-yazma biliyor. Bunlara ek olarak, katılımcıların hanelerinin aylık gelir düzeyleri de sorulmuştur. Gelen 33 yanıtın ortaya koyduğu tabloya göre, 16 katılımcının aylık hane geliri 2.000-3.999 TL, 9'unun 0-1.999 TL, 7'sinin 4.000-6.999 TL, 1'inin de 7.000-9.999 TL. Buna göre, 33 katılımcının yarısından fazlasının yani 27'sinin aylık hane geliri 4.000 TL'nin altındadır. TÜRK-İŞ Sendikasının Aralık 2020 için açıkladığı dört kişilik bir aile için güncel açlık sınırının 2.591 TL ve yoksulluk sınırının 8.463 TL olduğu göz önüne alırsa (TÜRK-İŞ, 2020), bu verilerin de ortaya koyduğu gibi, öğrencilerin çoğunluğu yetkin bir sosyal ve kültürel sermayeye sahip olmayan ve sosyo-ekonomik olarak alt ve alt-orta sınıftan ailelerden gelmektedir. Bu tablonun iyimser yanı ise ağırlıklı olarak düşük bir gelire ve maddi sıkıntıların yoğun olma olasılığının yüksek olduğu bir ekonomik duruma sahip ailelerin kız çocuklarının üniversite eğitimi almalarını sağlamaya çalışmalarıdır. Bu kadın öğrenciler geldikleri arkaplanların tüm dezavantajlarına rağmen üniversite

eğitimi olarak gelecekları hususunda önemli bir adım atmaya çalışmaktadırlar. Filhakika, bu çaba hem öğrencinin hem de ailenin verdiği maddi-manevi birçok bedel ile ortaya konabilmektedir. İstihdam alanında ortaya çıkmış durumda olan artan rekabet, yüksek işsizlik oranları ve kadın işgücünün yeterince güvenceye kavuşmakta zorlanıyor olması yine de bu bedellerin ödenmesinden aileleri vazgeçirmemiştir. Çünkü eğitim hala Türkiye’de sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik anlamda bir seviye atlama aracı olarak görülmektedir ve bu intiba toplumun her kesiminde mevcudiyetini korumaktadır.

Bunun ardından, diğer bir husus da ailenin diğer üyeleri ve hanenin yapısıdır. Katılımcıların 11’i 2 kardeşe sahipken, 9’u 3-4 kardeşe, 7’si 5 ve daha fazla kardeşe, 6’sı ise 1 kardeşe sahiptir. Bunun yanında, öğrencilerin ağırlıklı olarak sahip oldukları sosyo-kültürel yapı göz önüne alındığında hane nüfusunun çekirdek ailenin ötesinde olma beklentisi yine öğrencilerin birlikte yaşadıkları hane halkının daha detaylıca betimlenmesini öğrenme gereğini doğurmuştur. Ayrıca kalabalık bir hane aynı zamanda yapılacak daha çok iş de demektir ve genç kadınlara bu ev içi iş yükünden ciddi bir oranın düşme ihtimalinin ise yüksek olacağı açıktır. Bu çalışmanın bir boyutunu da oluşturan bir husus olarak, kadınların pandemi sürecinde sürekli evde olan tüm hane üyelerinin meydana getirdiği ev nüfusunun kalabalık olması aynı zamanda çalışmaya katılım gösteren genç kadınların da gündelik yaşamlarının ev içi iş yükü ile dolup, uzaktan yürütülen eğitimlerine yeterince çaba ve özen göstermemelerine de yol açacağı düşünülmüştür. Buna göre, katılımcıların 11’inin ailesi 4 kişiden, 7’sinin 5 kişiden, 6’sının 3 kişiden, 4’ünün 6 kişiden, yine 4’ünün 7 ve üstü kişiden, 1’inin de 2 kişiden oluşmaktadır. Çekirdek aile dışında hanede yaşayanların sorulduğu soruya gelen yanıtlara göre ise, 33 katılımcıdan 27’sinin hanesi çekirdek aile üyelerinden oluşurken, 3’ünde kardeşlerin eşleri ve yeğenler, 2’sinde babaanne/anane ve/veya kuzenler, 1’inde dede/büyükbaba, amca/dayı ve/veya hala/teyze haneye dahildir. Bu verilerden ortaya çıkan sonuç ise, katılımcıların ağırlıklı olarak çekirdek aile halinde yaşadığıdır. Bu resmin muhtemel olumlu yanı genç kadınların gündelik yaşamlarında kendilerine ayırabilecekleri hem zamanın hem de mekanın var olma ihtimalinin yüksek olmasıdır. Muhtemel olumsuz yanı ise genç kadınlar üstündeki ev içi iş yükünün nispeten daha az olma olasılığına karşı aile bireylerinden gelir kazananların çeşitli biçimlerde evden ayrılması sonucu hanenin aylık gelirin ve ailenin sosyo-ekonomik durumunun zayıflaması

ve bunun da evde eğitimlerini sürdürmek için gerekli olabilecek bazı imkanları sağlama bakımından bir dezavantaj yaratması olabilir.

Pandemi Süreci ve Uzaktan Eğitim

Bu durum, görüngesel bir ekrana kalıcı olarak hapsedilen ve herhangi bir hayat deneyiminden dışlanmayı deneyimlediğimiz teknolojik barbarlığın bir parçası. Yaşananlar üzerinde çok daha belirleyici olan ancak hiç konuşulmayan bir şey var; bir yaşam tarzı olarak studentate'nin sona ermesi. Üniversiteler Avrupa'da universitates'ten (öğrenci birlikleri) doğdular ve isimlerini bu birliklere borçlular. Öğrencilik, her şeyden önce, elbette ders çalışmanın ve dersleri dinlemenin kesinlikle belirleyici olduğu fakat genellikle uzak yerlerden gelen ve milliyetlerine göre bir araya gelen bilginlerin (scholars) devamlı görüşmelerinin de önemli olduğu bir yaşam biçimiydi. Olgunun toplumsal boyutu olan bu yaşam tarzı, Orta Çağ'daki gezgin din adamlarından yirminci yüzyılın öğrenci hareketlerine kadar yüzyıllar boyunca çeşitli şekillerde ama sürekli olarak gelişti. Bir üniversite sınıfında ders veren herkes, arkadaşlıkların, ders sonunda bile devam eden politik ve kültürel araştırma gruplarıyla iç içe geçtiğini bilir. Neredeyse on yüzyıl süren bu durum şimdi sonsuza dek sona eriyor. Öğrenciler artık üniversitenin bulunduğu şehirde yaşamayacaklar, ancak her biri kendi odasında kapalı bir şekilde dersleri dinleyecek ve önceden sınıf arkadaşları olan kişilerden bazen kilometrelerce uzakta olacaklar. Bir zamanlar prestijli üniversitelere ev sahipliği yapan küçük şehirler, çoğu zaman şehrin en canlı kısmı oluşturan öğrenci topluluklarının sokaklardan kayboluşunu izleyecek (Agamben, 2020a).

COVID-19 pandemisinin 2019 Aralık ayında Çin'de ilk ortaya çıkması ve sonrasında 2020'nin Şubat-Mart ayları itibariyle tüm dünyaya yayılmaya başlaması ile dünya sathında salgının yayılımını engellemek için karantina uygulamasına gidilmiştir. Bu nedenle, sağlık ve temel gıda sektörü haricinde başta eğitim sektörü olmak üzere tüm kamusal alanlarda uygulanan karantina ile herkes evlerine dönmüş ve hayat bir anda duruvermiştir. Bu durumdan, Türkiye'de sadece yükseköğretim alanında 3 milyon 777 bin 114 öğrenci ve aileleri etkilenmiştir (Göğüş-Tan, 2020). 2019-2020 Bahar Dönemi'nin ortasında derslere üç hafta ara verilmiş fakat sonrasında eğitimin uzaktan yürütüleceği açıklanmasına rağmen 2020-2021 Güz Dönemi'nde de uzaktan eğitim ile devam edilmiştir. Lakin, pandeminin genel toplumsal eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları su yüzüne çıkardığı gibi uzaktan eğitim modeli de öğrenciler bazında eşitsizlikleri ortaya koymuştur. Uygulamaya konan uzaktan eğitim

modeli için gerekli olan teknolojik aygıtlar, araçlar ile yeterli maddi olanaklara ve ev içinde uygun koşullara sahip olan öğrencilerle sahip olmayan öğrenciler arasında mevcut olan eşitsiz koşulların yarattığı handikaplı durumlara koşut bir biçimde, kadın öğrencilerle erkek öğrencilerin bu modelin hayata geçirilmesi sırasında eşit koşullar altında uzaktan eğitimden istifade edememe olasılığını da göz ardı etmemek gerekir. Bunun sebeplerinden birisi olarak da, UNICEF'in 2020'de raporladığı son 25 yılın verilerine göre, "ergen kızlar[ın] erkek akranlarına kıyasla ev işlerine ciddi ölçüde daha fazla saat ayırmakta" olmalarıdır (UNICEF, UN Women & Plan International, 2020, s. 16). Bundan dolayı da, genel olarak, pandemi sürecinde eğitime uzaktan devam etme gibi alınan önlemlerin sonucunda bu süreç sırasında ve sonrasında kadın öğrencilerin eğitimlerine yeterince çaba gösterememe ve eğitimlerine ara verme ya da eğitimlerini yarıda bırakma oranlarının yükseleceği yönünde bir kaygı baş göstermiştir. Diğer bir taraftan, "[o]kulların kapanması kız çocuklarının sadece evde daha fazla ev işi yapması anlamına gelmemekte, aynı zamanda milyonlarca kız çocuğunun eğitimlerini tamamlamadan önce okuldan ayrılmasına neden olabilmektedir. Özellikle yoksulluk içinde yaşayan, engeli olan veya kırsal, ücra bölgelerde yaşayan kızlar için bu, daha fazla söz konusudur" (BM, 2020b, s. 14).

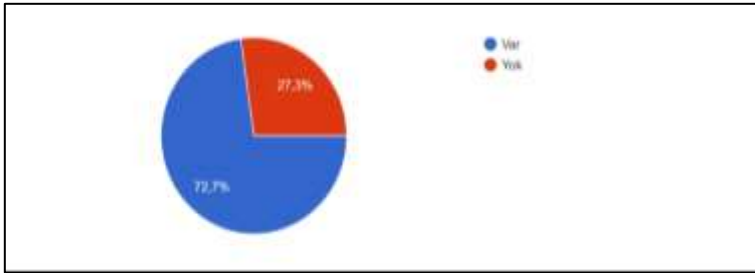
Bu durum ise, sadece kadın öğrencilerin ve/veya ailelerinin, çevrelerinin geleceği ve refahı için değil aynı zamanda toplumların ve ülkelerin geleceği ve refahı için de önemli bir risk oluşturmaktadır. Genç kadınlara eğitim bir diploma, bir meslek, bir gelir kaynağı sağladığı gibi aynı zamanda daha bilinçli, daha eleştirel ve zihnen daha gelişmiş bir birey olmalarını da sağlamaktadır. Fakat pandemi sürecinde ortaya çıkan olağanüstü koşullar altında hem ev içi iş yükünü hem salgının yarattığı psikolojik ve fizyolojik sorunları hem de akademik gelişimlerini bir arada yürütmek kadın öğrenciler için hayli zorlayıcı da olmuştur. Keza, pandemi sürecinde, –eğitimin iki ana aktörü olan öğrenciler ve eğitimciler olmak üzere– her iki taraf için de yeterli imkânlar ve uygun koşullar oluşturulmadan acilen fiiliyata geçirilen uzaktan eğitim modelinin işlerliği, işlevselliği, etkinliği ve verimliliği de ilk hayata geçirilmeye başlandığı günden beri hayli tartışılan da bir konu olmuştur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü'nden Dr. Serap Emil'in (2020) de ifade ettiği gibi, uzaktan eğitim olarak kabul edilen bu eğitim modeli esasında

bir 'acil durum uzaktan eğitim' modelidir ve normal şartlarda nitelikli ve dayanımlı bir biçimde yürütülen uzaktan eğitim modelinden de uzaktır. Emil'e (2020) göre:

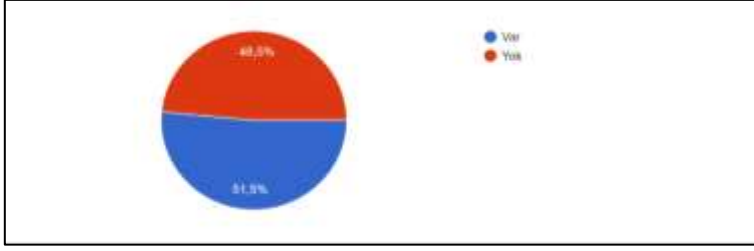
Martin son haftasıyla birlikte vermekte olduğumuz dersleri çevrimiçi ortama aktararak uygulamaya başladığımız süreç 'uzaktan eğitim' değil 'acil durum uzaktan öğretimi' (emergency remote teaching) idi. [...] Elbette Türkiye yükseköğretiminde uzaktan eğitim veren başarılı kurumlarımız mevcut, ancak bu acil durum uzaktan öğretimi çoğumuz için yeni ve bilinmezliklerle dolu bir labirent gibiydi. Öğrenciler tarafından dile getirildiği üzere onlar için bitmeyen ödevler, bizler için gecesi gündüzü ve hafta sonuyla bitmeyen mesailer, bölüm düzeyinde alınması gereken kararlar ve bir yandan da korona korkusu olarak hayatlarımıza girdi. [...] Uzaktan eğitim uzun yıllardır araştırmalara konu olan, uzaktan öğretim ve öğrenmeyi içinde barındıran bir kavram. Burada öğrenciler açısından gerekli olan etkili öğrenme deneyimi dikkatli bir şekilde tasarlanmış bir öğretim deseni gerektiriyor. Acil durum uzaktan öğretiminde ise bu şekilde tasarlanmış bir öğretim ya da öğrenme sürecinden söz etmek mümkün değil. Kriz dönemlerinde öğretime erişimi sağlamak amacıyla yüz yüze yapılması yerine uzaktan öğretim olanakları aracılığıyla gerçekleştirilmesi demek, ve bizlerin pandemi sonucu yaptığımız öğretimin tam da bu olduğunu düşünüyorum. Örneğin, yüz yüze tasarladığımız dersleri, kısa sunumlarla ya da videolarla, okuma materyali ve ödevlerle çevrimiçi ortamda sunmak. Uzaktan eğitim ise iyi planlanmış öğretim ve öğrenme süreçleri demek. Yani öğretimi tasarlarken yöntem, eğitimin hızı, öğrenci-öğretim üyesi oranları, öğretim üyesinin ve öğrencinin rolü, pedagojisi, geribildirim sistemi ve değerlendirme gibi boyutların her birinin göz önünde bulundurulması gerekiyor.

Bir diğer yandan, bu süreç bağlamında, uzaktan eğitimin daha kırılgan tarafı olan üniversite öğrencilerinin içinde bulunduğu koşulların anlaşılıp ona uygun bir uzaktan eğitim modelinin hayata geçirilmeye çalışılması yerine, bu türden bir eğitim modeline uygun bir zeminin olup olmamasına çok da bakılmadan hızla alınan kararlarla öğrencilerin bu modele uygun olmayan koşulları ve imkânları üzerinden bir eğitim süreci işletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu nedenle, bu olgunun mevcudiyetini ve sınırlılıklarını ölçmek için, kadın öğrencilerin uzaktan ve online olarak yapılan eğitim-öğretim faaliyeti için evlerinde gerekli teknolojik imkânların mevcudiyeti sorulmuştur. Şekil 1'de görüleceği üzere, 33 katılımcıdan 24'ünün evinde internet olanağı varken, 9'u evinde böyle bir imkânın olmadığını belirtmiştir. Bunun ya-

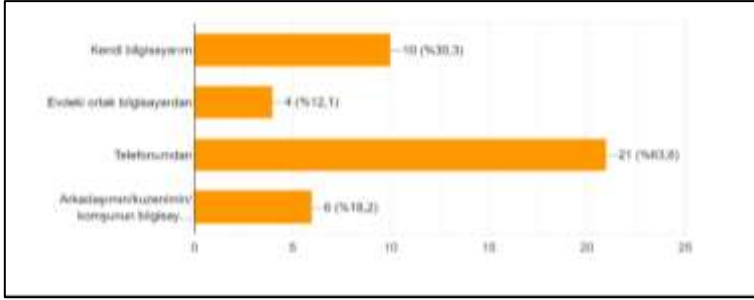
nında, Şekil 2’de görüleceği gibi, 17 öğrenci evinde bilgisayar olduğunu belirtirken, 16’si bilgisayarın olmadığını ifade etmiştir. Bu yanıtların oranları nedeniyle, bu bağlamda uzaktan eğitimi hangi araç üzerinden yürüttükleri sorulmuştur. Şekil 3’te görüleceği üzere, uzaktan eğitim sürecinde 21 öğrenci telefonunu kullanırken, 10’u kendi bilgisayarını, 6’sı bir arkadaşının, bir akrabasının ya da yakının bilgisayarını ve 4’ü de evdeki ortak bilgisayarı kullanmıştır. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi, öğrenciler ağırlıklı olarak akıllı telefonları üzerinden uzaktan eğitim sürecine katılmış ve bu türden telefonların bir bilgisayar gibi etkin ve işlevsel kullanılma imkânının düşük olması nedeniyle bu durum öğrencilerin eğitimlerini uzaktan da olsa nitelikli bir biçimde sürdürmelerini engellemiştir. Uzaktan eğitimin yürütüldüğü yaklaşık 3 aylık bir süre içerisinde, derslerin, okumaların, sınavların ve ödevlerin telefon üzerinden yapılmaya çalışılması, bu sürecinin öğrenciler için hayli zorlu geçtiğini de göstermektedir. Bunların yanında, TÜİK’in 2019 tarihli *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması* verilerine göre de, Türkiye’de hanelerin % 88,3’ünde evden internete ulaşım mümkünken, hanelerde masaüstü bilgisayarın bulunma oranı %17,6, taşınabilir bilgisayarın bulunma oranı %37,9, tabletin bulunma oranı %26,7; cep telefonunun bulunma oranı ise %98,7 idir (Göğüş-Tan, 2020; TÜİK, 2019). Diğer taraftan Mine Göğüş-Tan’ın (2020) da ifade ettiği gibi, “[a]ncak hanelerde dijital teknoloji ve internetin bulunması, bu teknolojileri kullanmak için gerekli becerilerin gelişmesindeki eşitsizlikleri kapatm[ası]” mümkün görünmemektedir.

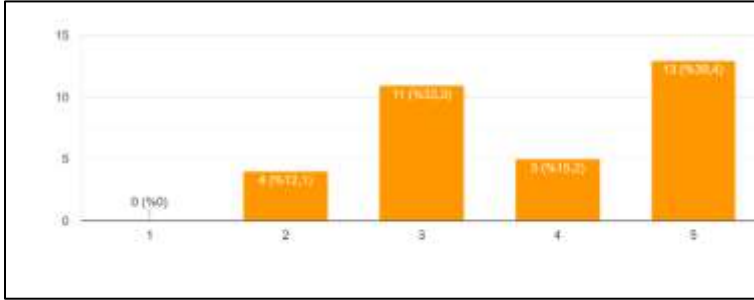
Şekil 1. Evdeki İnternet Olanacağı

Şekil 2. Evdeki Bilgisayar Olanığı

Şekil 3. Uzaktan Eğitimin Yürütülmesi İçin Kullanılan Araç

Şekil 4. Uzaktan Eğitimin Katkısı

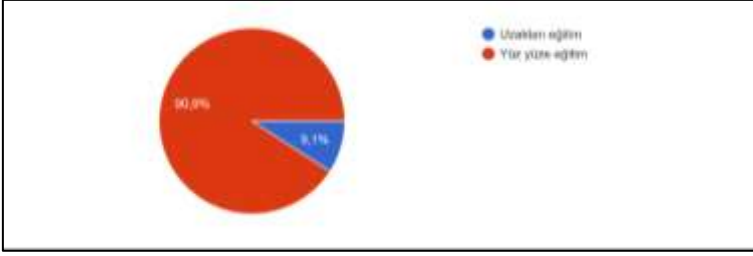
Bu nedenle, katılım gösteren kadın öğrencilere, pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim modelinin akademik manada kendilerine önemli bir fayda sağlayıp sağlamadığına dair görüşleri sorulmuştur ve gelecek yanıtlar için de oransal ölçeklendirme kullanılmıştır. Şekil 4'te görüleceği üzere, uzaktan eğitimin kendilerine katkısını değerlendiren katılımcılardan 13'ü güçlü bir "hayır", 5'i çekinceli bir "hayır", 4'ü çekinceli bir "evet" derken, 11'i nötr cevap vermiştir fakat hiçbir katılımcı bu katkıyı olumlayan güçlü bir "evet"

seçeneğini tercih etmemiştir. Bu da göstermektedir ki kadın öğrenciler pandemi sürecinde yürütülen uzaktan eğitim modelinden öğrenimleri için bir fayda sağladığını düşünmemektedirler. Diğer taraftan, öğrenimleri açısından, pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitimi modeli ile yüz yüze eğitimi karşılaştırmaları istenmiş ve gelecek günlerde gereksinim dâhilinde hangisini tercih edebilecekleri sorulmuştur. Şekil 5'te görüleceği üzere, bu bağlamda 30 öğrenci yüz yüze eğitimi tercih ettiğini/edeceğini belirtirken, 3'ü uzaktan eğitim modelini tercih etmiştir. Bu veriler pandemi sürecinde hayata geçirilen uzaktan eğitim modeli konusunda çalışmaya katılan öğrencilerin hayli olumsuz bir izlenimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunların yanısıra, katılımcılara uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları zorluklar da sorulmuştur. Gelen yanıtların geneline yansıyan ise internet bağlantısı ile ilgili sıkıntılar, bilgisayar ve telefon kullanımına dair sorunlar, derslerin işlenmesi sırasında verilen okumaların, materyallerin, vb. ders yükünün biraz fazla olması, öğretim elemanlarının öğrencilerin mevcut koşullarını umursamayan, göz ardı eden ya da yok sayan bir tutum sergilemeleri, derslere hazırlanırken ya da ödevleri yaparken kaynaklara ulaşmada sıkıntı yaşamaları, sınavlar sırasında sınav süresinin azlığı ya da internet bağlantısının kötü olması nedeniyle sınavlarda başarılı olamamaları ve bazı sınavlarda kopya çekildiğine dair bir kanının olması gibi etmenlerin yanısıra ev içi iş yükü ve pandeminin yol açtığı psikolojik baskı ve tüm bunların yarattığı fizyolojik sıkıntılar gibi zorlukları saymak mümkündür. Öğrencilerin bu süreçte yaşadıkları diğer sorunları ise; ev halkının anlayışsızlığı, her türden maddi-manevi olanak kısıtlılığı, evdeki işlerin sıkıştırması, ailenin sürekli yardım beklentisi gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Öğrenci kadınların hem uzaktan eğitimde başarılı olmak için hem de kardeşlerinin derslerine yardım etmek, çeşitli ev işlerini yapmak ve aileye maddi-manevi destek olmak gibi yükümlülüklerle uğraştıkları görülmektedir:

“Köyde yaşadığımdan dolayı internet sorunu yaşadım ve ailem her zaman ders çalışma konusunda anlayış gösteremedi. Köy ve ev işlerinden dolayı ders çalışmakta zorlandım. Evde de iki tane küçük çocuk olması işimi daha çok zorlaştırdı.” (Y6)

“Bulduğum köyden ilçe merkezine kırtasiyeye ulaşmak üzere, birçok kez gidip gelmeler yaşadım.” (Y14)

Şekil 5: Uzaktan Eğitim Mi? Yüz Yüze Eğitim Mi?

“Ortaokul öğrencisi olan kardeşimin dersleri ile benim sınavımın çakıştığı zamanlar oldu ama kardeşim videoları iletirdi veya geri alarak halletmeye çalıştı. Kardeşimin de çok fazla ödevi oluyordu, benim de öyle. Bu yüzden evde bazen bilgisayar yüzünden tartışmalar çıkıyordu ve bu tartışma üzerine bilgisayarı alsam da ödev yapmaya başladığımda kafamı toparlayıp ödev yapamıyordum, odaklanamıyordum. Ev ortamında tabii ki zaman zaman anne baba tartışmaları da olabiliyor ama ben gün geçtikçe bu konuda zorlandım, yani üzüldüm ve okuduğum şeyleri anlamamaya başladım. Evde yazıcıma kadar ihtiyacım olan her şey olmasına rağmen 80 gündür bir evin içinde olmak ve dışarı çıkmamak psikolojimi gerçekten kötü yönde etkiledi. Bazı hocalarımızın bu zor günlerde bizim yanımızda olacaklarından şüphe etmememize rağmen tam tersi bir durumla karşılaştık.” (Y18)

“Evdeki tek kız ve en büyük çocuk olmamdan dolayı ev içi sorumluluklarım çok fazlaydı. O yüzden derslere okulda olduğu kadar fazla vakit veremedim.” (Y19)

“Bu süreçte maddi imkânsızlıklar (bilgisayar, internet vs.) yönünden bir zorluk yaşamamasam da, ilk defa uzaktan eğitimi tecrübe etme ve bunu gönüllü olarak yapmama nedenlerinden dolayı bazı psikolojik bazı etkileri oldu. Bunun yanı sıra evde uzun süre standart bir yaşam sürmek algılama hızımı düşürdü. Bu durumu evdekiler de yaşadığı için ara sıra anlaşmazlıklar ve tartışmalar oldu. Bunlarda doğal olarak moral bozukluğu yaşattı. Bir süre abimle tek kalmak zorunda oldum. Kendisi her gün yemeği yapan olsa da genel anlamda anlayışlı biri olsa da bazen hiç olmadık zamanda, ödev yetiştirmem gerekirken bir şey rica etmesi halinde “sonra” cevabını vermenden pek hoşnut kalmıyordu. Bu durum ise üzerimde psikolojik bir baskı yaratıyordu. Bunun haricinde okul yönünden uzaktan eğitim değerlendirilmesinde ise çoğu hocamız anlayışlı ve iletişime açık bir tutum sergilerken bazı hocalarımızın bunun aksine davranması zaman zaman karantina sürecine tuz bastı.” (Y21)

“İnternet ve bilgisayar olanağı olmadığından borca girip almak durumunda kaldık.” (Y26)

“Çıktı alma konusunda zorlandım. Bilgisayar var ama bozuk. Dayımdan ödünç aldım. Çalışıyorum aynı zamanda. Yorgun yorgun gelip ödevlerle ilgilenmeye çalışıyorum. Haftalık ödevlerimiz oluyor. Okuldayken daha az okuma yapıyordum. Emnim uzaktayız ve hocalarımız da bizi düşünerek atıyor tabi ki kaynakları. Daha iyi anlamak için atılan bütün kaynakları okuyorum ve çalışınca da zor oluyor haliyle. Bazen hocalarımız da sanki bizi anlamıyorlarmış gibi düşündüğümüz bile oldu açıkçası... Ama her şeye rağmen bütün derslerinin neredeyse tüm konuları kavradım diyebilirim.” (Y27)

“Bilgisayarım olmadığı için ödevler konusunda yeterli araştırmalar yapamadım. Köyde olduğum için ve santral olmadığı için evimizdeki modem bağlantısı hep sorunluydu. Süreli olan sınavlarda bile elektrik kesintisinden dolayı internet kesildi ve başka internet olanağım olmadığı için sınavımı yapamadım kaldım. Köyde her gün saatlerce elektrik kesintisi yaşıyoruz ve sınavda da ya yine tekrarlanırsa korkusuyla başarılı olamıyorum. Kalabalık olduğumuz için ve odaklanmada sıkıntı yaşadığım için güriültülerden etkilenip ders çalışma imkânım nerdeyse imkânsız. Sağlık sorunları çektiğim için hem fiziksel hem ruhsal bu süreçte bayağı bir zorlandım. En fazla üzüldüğüm konu ise tüm hocalarımızın anlayışsız olması, kimisi işlemediği halde sorular sorup sıkıntıya soktu. Kimisi çok geç kaynak attı. Kimisi haftalık en az 300 sayfa attı. Bir şeyleri öğretmek kesinlikle bu şekilde olmaz. Öğrenci olduğumuz için tüm hocalar evimizin dört dörtlük olduğunu boş oturduğumuzu ve sadece çalışmamız gerektiğini düşünüyor sanırım fakat durum böyle değil. Evinde masası olmayan arkadaşlarım bile var. Benim gibi evi kalabalık olan, internet, bilgisayar sıkıntısı çeken, odak sorunu yaşayan, sağlık sorunları olan öğrenciler var.” (Y30)

Kadın öğrencilerin pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitime yönelik olumsuz görüşlerinin önemli dayanaklarından biri uzaktan eğitim sürecince dersler, ödevler ve sınavlar için yeterince zaman ve emek verme olanaklarına sahip olup olmamaları ile ilgili olduğu görülmüştür. Aşağıda verilen öğrencilerin kendi anlatılarında da görüleceği gibi, öğrenciler ağırlıklı olarak yeterince zaman ve emek vermediklerini/veremediklerini ya da vermeye çalıştıklarını belirtip, bunun sebebi olarak da kendileri ile ilgili ya da çevreden/dışarıdan gelen çeşitli faktörleri saymaktadırlar. Kendileri ile ilgili faktörler karantina koşullarının neden olduğu psikolojik ve fizyolojik sıkıntılar, uzaktan eğitim konusunda hazırlıksız ve deneyimsiz olmaları, evin rehabetine kapılmaları gibi etmenler iken, dışarı kaynaklı faktörler genel olarak ders

yükünün yoğunluğu, öğretim elemanlarının umursamazlığı ve dersler, ödevler, sınavlar hususunda katılığı, ev içi ve dışı iş yükünün fazlalığı, aileleri ile olan ilişkilerinin bu süreçteki yoğunluğu, doğal afetler, teknolojik sorunlar gibi sıkıntılardır. Yine de, her şeye rağmen yeterince zaman ve emek verdiğini belirtenler de vardır:

“Yeterince zaman veremedim. Çünkü karantina süreci olduğu için herkes doğal olarak evde olduğu için ev işlerinden bazen derse oturmaya fırsat bulamıyordum. Yorgun geçtiği için kendimi derse veremediğim zamanlarım çok oldu.” (Y2)

“Bir yere kadar zaman iyi zaman verdim. Fakat ziraat mevsiminin açılmasıyla bu zamanı biraz kıstım.” (Y4)

“Yeterince zaman veremedim çünkü köyde yaşadığım için ev ve köy işleri ve ailemin davranış biçimleri etkili oldu.” (Y6)

“Yeterince zaman veremedim. Ev işleriyle vakit geçirdim. Çünkü annemin bir yıl önce vefat etmiş olması dengeleri değiştirdi. Herkes daha fazla ilgilenmek zorunda kalıyor evle. Ayrıca büyük şehirde yaşadığımız için ayrıca bir risk vardı. Kaygılar da oldukça etkiledi herkesi.” (Y7)

“Emek vermek konusunda yeterince emek verdiğimi düşünüyorum fakat bu konuda pandemi koşullarında ve internet erişiminde yetersizlik yaşamamıza rağmen bazı öğretmenlerimizin bunları göz önünde bulundurmadığına inanıyorum. Ben diğer arkadaşlarıma oranla daha rahat ve elverişli bir ortamda yaşıyorum, fakat herkes buna sahip değil. Bu süreçte en çok ihtiyacımız olan hoşgörüyü ve unutulmaması gereken herkes herkesle eşit şartlar ve koşulda değil.” (Y8)

“Yeterince değil. Neredeyse hiç zaman veremedim. Babaannem, dedem ve kardeşlerim ile yaşıyorum ve işler çok engel oldu. Ayrıca bağ bahçe işleri de almış başını gitmiş vallaha. İş yapmasam vicdanım sızlıyor, iş yaparsam dersler bakıyor. O yüzden bu süreçte sadece ödevler ile ilgilendim.” (Y19)

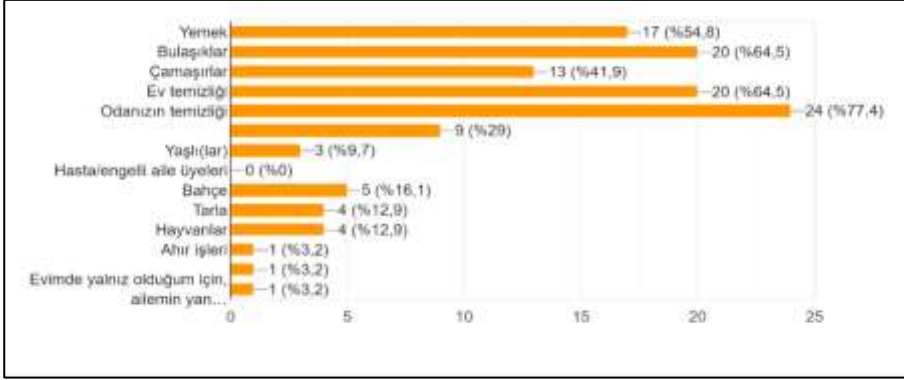
“Kısmen diyebilirim. Eve aniden gelme sürecinde ben kadar ailem de şaşkındı ve herkesin kurulu düzeni vardı. Kendi masamı, odamı kendim kurdum diyebilirim. Kendime bir alan açtım mağdur olmamak için. Tabi bu kolay olmadı.” (Y22)

“Deprem + karantina süreci.” (Y23)

Bunun yanında, çalışmaya katılım gösteren kadın öğrencilerin pandemi sürecinde evlerinde yükümlü oldukları işler Şekil 6’da görüldüğü gibi şunlardır: Yemek, bulaşık, çamaşır, ev temizliği, oda temizliği, küçük kardeş(ler)/çocuk(lar)/bebek(ler), yaşlı ve/veya hasta/engelli aile üyelerinin bakımı, bahçe, tarla, hayvanlar, ahır işleri gibi yükledikleri ve/veya ailenin diğer üyeleri ile iş yükünü paylaştıkları ev içi ve dışı işlerdir. Ayrıca, yabancı

öğrenci olduğu için bu süreçte yurtdışına çıkamadığı için evlerine dönemeyen ve öğrenim gördükleri yerde kalan öğrencilerin mevcudiyeti de ayrı bir tablo oluşturmaktadır. Pandemi öncesinde yurtda ya da ev arkadaşları ile paylaştıkları evlerde kalan bu öğrenciler, bu dönemde sorumlu oldukları derslerin, ödevlerin ve sınavların yanısıra, ailelerinden uzakta karantina koşulları altında kalakaldıkları evin tüm iş yükünü tek başlarına yürütmeye çalışmışlardır.

Çalışmaya katılan kadın öğrencilerden, karantina koşulları altında keyifle yaptıkları aktiviteler ve uğraşlar konusunda ise; ağırlıklı olarak müzik dinlemek, film/çizgi film izlemek, resim yapmak, kitap okumak, yeğenle vakit geçirmek, odayı ya da evdeki eşyaları yeniden dizayn etmek, puzzle yapmak, el sanatları ile uğraşmak, dinlenmek ve uyumak gibi kişisel yanıtlar gelmiştir. Bunların yanısıra yemek yapmak, pasta yapmak, yeni tarifleri denemek, evi temizlemek ve hayvanlarla, bahçeyle, toprakla zaman geçirmek gibi esasen ev içi ve dışı iş tanımına girecek aktiviteler ve uğraşlar da sayılmıştır. En ilginç ise ders çalışmak, ödev yapmak, makale ve ders kitaplarını okumak gibi aktivitelerin de katılımcılar tarafından keyifle yaptıkları aktiviteler ve uğraşlar bağlamında ifade edilmiş olmasıdır. Bu noktanın altının çizilmesindeki esas sebep ise 7/24 evde vakit geçirmek zorunda kalan öğrencilerin bu dönemde dersleri ve eviçi iş yükü haricinde zamanlarını nasıl geçirdikleri aynı zamanda onların pandemi sürecinde gündelik yaşamları hakkında ve uzaktan eğitimden kalan zamanı kullanma biçimleri hakkında da bir ipucu da vermektedir. Sonuçta, boş zamanlarını geçirdikleri uğraşları arasında, kendilerini ve varoluşlarını ifade edebilecekleri başka türden etkinlikler yerine, ev içi ve dışı iş yükü ile uzaktan yürütmeye çalıştıkları öğrenimlerine dair faaliyetlerin olması ise kadın öğrencilerin hem pandemi dönemi için hem de genel anlamda gündelik yaşam hakkında önemli bir noktayı işaret de etmektedir.

Şekil 6. Pandemi Sürecinde Evde Yaptıkları İşler

Sonuç

COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı ve tüm dünyaya yayılması sonrası su yüzüne çıkan en bariz olgularından birisi varolan toplumsal eşitsizliklerin son 50 yılda ne kadar derinleştiğidir. Özellikle de son 40 yıldır tüm dünya saathında uygulanmakta olan neoliberal politikalarla özelleştirilip bir kamu hizmeti olmaktan çıkarıp özel sektörün eline teslim edilen sağıktan eğitime, bakım hizmetinden sosyal güvenliğe gibi temel kamu hizmetlerine ulaşımında yaşanan sorunlar toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu da gözler önüne sermiştir (Saad-Filho, 2020). Pandemiden ve yarattığı koşullardan toplumlari oluşturan her bir birey ve grup farklı etkilenmiştir ve her bir birey taşıdığı kimliklerin madunluk seviyesine göre pandemi sürecinde ortaya çıkan eşitsizlikten ve ayrımcılıktan payına düşeni almıştır. Bu süreçte en çok etkilenen kesimler başta kadınlar olmak üzere gençler, çocuklar, yaşlılar, engelliler, yoksullar, vb. gibi toplumsal gruplar olmuştur. Mesela, "Türkiye'de çalışan kadınların %42,2'si temizlik, çocuk bakımı gibi güvencesiz işlerde" çalışmakta ve pandemi süreci gibi bir kriz anında ilk işini kaybedenler ve zaten güvencesiz çalıştıkları için herhangi bir biçimde sosyal güvenlik mekanizmalarından yararlanamayanlar bu kadınlar olmaktadır (BM, 2020a).

Nitekim, pandemi öncesinde hem ücretli hem de ücretsiz bakım emeğinin baş aktörü olan kadınların çoğu, pandemi sonrası dönemde bakım emeğinin ağırlıklı olarak ev alanına çekilmesiyle bu sefer işsiz ve güvencesiz bir şekilde evde karantina koşulları dolayısıyla katlanarak artmış ev içi yükü ve bakım

hizmetlerini ücretsiz, karşılıksız olarak vermeye devam etmektedirler. Kadınların bir kısmı ise işlerini, mesleklerini, eğitimlerini evlerinden sürdürme durumundadır fakat aynı durumdaki bir erkeğe göre kat be kat daha fazla ev işi yaptığı ve bakım hizmeti verdiği de açıktır. Tüm bu tabloya ek olarak, kadınların hanede karşılaştıkları ev içi iş yükü sorunlarının yanında, ev içi şiddetin hızla artış göstermesi de kadınlar açısından karantina koşullarının yarattığı en önemli problemlerin başını çekmektedir. Karantina koşulları nedeniyle, ev içinde aile bireylerinin daha çok bir arada olması, ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal sıkıntıların aile içindeki huzursuzlukların artışını tetiklemesi gibi sebepler ev içi şiddetin ve cinsel istismarın ortaya çıkmasına ve artış göstermesine yol açabilmektedir (BM, 2020a).

Bunun yanısıra, karantina koşulları nedeniyle uzaktan verilmeye başlanan örgün eğitim içinde yer alan kız çocukları ve genç kadınlar ev içinde ev içi iş yükünden karşı karşıya kaldıkları aile içi şiddete ve cinsel istismara kadar birçok zorlukla bir arada olarak eğitimlerine devam etmeye de çalışmaktadırlar. UNESCO'nun (2020) önceki salgın deneyimlerinden elde ettiği veriler ve bilgiler ışığında ortaya koyduğu gibi, muhtemelen, bu zorlu koşullar altında yaşayan kız çocuklarının ve genç kadınların bir kısmı gelecek günlerde eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalacaklar, devam edenler ise eğitimlerine yeterince ilgiyi ve özeni gösteremedikleri için eğitimlerine devam etmede ciddi sıkıntılar yaşayacaklar ve eğitimlerini başarılı bir biçimde sürdüremeyeceklerdir. Bu ise hem kız çocuklarının ve genç kadınların yaşamları için hem de toplumun ve ülkenin geleceği için büyük bir tehlike olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple de, bu çalışmada, kadın öğrencilerin hem pandemi hem de uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sıkıntılar betimlenmeye çalışılmış ve böylece kadınları gelecek günlerde bekleyen risklerden biri olarak pandemi sonrası dönemde ortaya çıkacak bazı yeni koşullar nedeniyle genç kadınların eğitimlerini devam ettirmede yaşayacakları muhtemel sorunlar ve bu sorunların onların gündelik yaşamlarındaki muhtemel tezahürleri ortaya konmak istenmiştir.

Çalışmanın geneli bakıldığında görülecektir; kadın üniversite öğrencilerinin pandemi nedeniyle hayata geçirilen karantina koşulları ve bu dönemde uygulamaya konan uzaktan eğitim modelinin gündelik yaşamlarında onlara yaşattığı iki ana zorluk ortaya çıkmıştır. İlki öğrencilerin gündelik yaşamlarında kendileri ile ilgili sıkıntılar olarak pandemi sürecinin yarattığı psikolo-

jik ve fizyolojik sorunlar iken, ikincisi dışarıdan gelen sıkıntılar olarak eğitimlerini uzaktan sürdürmek için gerekli olan teknolojik aygıt ve araçlarla yaşadıkları sorunlar, ev içi ve dışı iş yükü ile dersler, sınavlar, ödevler hususunda deneyimledikleri zorluklardır. Tüm bu sıkıntılar sonuçta kadın öğrencilerin hem gündelik yaşam kalitesini hem de akademik gelişimlerini ciddi biçimde etkilemiştir.

Lakin, diğer taraftan, 'yeni' normal olarak adlandırılan pandemi sonrası dönemde ortaya çıkacak şartlar kadınlar için hayli zorlayıcı olacak gibi durmaktadır. Bu süreçte artış gösterecek olan ekonomik ve toplumsal krizler nedeniyle artan işsizlik bir yandan istihdam piyasasındaki rekabeti körüklerken diğer yandan güvencesiz ve esnek çalışma koşullarını da yükseltecektir. Böylesine bir ahval içinde, bir anlamda emek piyasalarının zayıf zinciri olan kadınlar, hem eğitimden bir biçimde uzak kalmak hem de artan ev içi iş yükünü ve ev içi-dışı bakım hizmetini üstlenmek zorunda kalmaları nedeniyle daha esnek, daha güvencesiz, daha çok şiddetin yer aldığı bir yaşam bekleme riskiyle karşı karşıyalardır. Nitekim, Agamben'in (2020b) belirttiği gibi, esas sorun yalnızca şimdiye kadar olanlar değil bundan sonra olacaklardır:

Salgının net bir şekilde ortaya çıkmasına neden olan ve ilkinden daha az rahatsız edici olan diğer şey, hükümetlerin bizi bir süredir alıştırdığı 'istisna durumların' normal koşullar haline gelmesidir. Geçmişte daha ciddi salgınlar oldu ama hiç kimse bu nedenle şimdiki gibi acil bir durum ilan etmeyi düşünmedi. Bu durum hareket etmemizi bile engelliyor. İnsanlar uzun yıllar süren kriz ve aciliyet durumlarında yaşamayı o kadar alışkanlık haline getirdiler ki hayatlarının tamamen biyolojik bir duruma indirgendiğini ve durumun sadece sosyal ve politik değil aynı zamanda insani ve duygusal boyutu olduğunu fark etmediler. Uzun yıllar olağanüstü durumda yaşayan bir toplum özgür bir toplum olamaz. Aslında 'güvenlik nedenleri' denilerek özgürlüğü feda edilen ve bu nedenle kendisini yıllarca süren korku ve güvensizlik durumunda yaşamaya mahkûm eden bir toplumda yaşıyoruz. [...] Acil durum önlemleri bizi sokağa çıkma yasağı koşullarında yaşamaya zorunlu kılıyor. Fakat görünmez bir düşmana sahip olan ve her insanda gizlenebilen bir savaş, en saçma savaştır. Gerçekte ise bu bir iç savaştır. Düşman dışarıda değil, içimizdedir. Endişe verici olan sadece şimdi fazla olan şeyler değil, bundan sonra gelecek olan şeylerdir.

Bu nedenle, yapılacak olanların başında ise kadınların ve kadın hareketlerinin pandemi sonrası süreçte toplumsal cinsiyet eşitsizliği nezdinde ortaya çıkabilecek muhtemel risklere karşı devlet organlarının ve sivil toplum örgütlerinin gerekli önlemleri alması hususunda çalışmalar yürütmesinin yanısıra,

bu önlemlerin gündelik hayatta etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi aşamasında kadınların hem hane içinde hem de kamusal alanda ciddi bir biraradalık yaratma ve bunu fiiliyata dökme mücadelesini yürütmeleri gelmektedir. Diğer taraftan, genel tablonun içindeki bazı özel motiflere daha yakından bakmak gerekirse, bu çalışmada ortaya konduğu gibi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak kısıtlı ve yetersiz koşullar altında yaşayan genç kadınların gelecekleri için oldukça önemli bir yer tutan yükseköğrenimlerini başarı ve yetkinlikle tamamlamalarının sağlanması, hem kadınların bireysel yaşamları bazından hem de toplumun genelin bazında kadınların konumlarının iyileştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı verilen mücadeleyi destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışmanın da ele aldığı gibi, pandemi sürecinde bu amacın önünde yer alan en ciddi engel ise genç kadınların ev içi ve dışı iş yükünü üstlenmek zorunda kalmalarının yanısıra maddi ve manevi zorluklar altında bu süreçte hayata geçirilen uzaktan eğitim modeli çerçevesinde sorumlu oldukları öğrenimlerini devam ettirmede yaşadıkları sorunlardır. Bundan dolayı, toplumsal hayatın önemli birer neferi olan genç kadınların hem şimdiki hem de gelecekteki yaşamlarını inşa ederken önemli bir kırılma anını yaşadıkları bu pandemi döneminde geçirdikleri sürecin yaşamları için kritik bir dönüm noktası olma ihtimali yüksektir. Netice itibarıyla de, hem bireyler nezdinde hem de toplum nezdinde bu sürecin emin bir biçimde atlatılabilmesi için başta Yükseköğretim Kurumu (YÖK) olmak üzere devletin yetkili mercileri, başta öğretim elemanları olmak üzere üniversitelerin akademik ve idari kadroları ve genç kadınların ailelerine çok önemli görevler düşmektedir ve bu görevlerin gereğince yerine getirilmesi sadece bugün ortaya çıkan değil aynı zamanda yarın da ortaya çıkması muhtemel değişim ve dönüşümler için gerekli adımların atılmasının girizgâhı olacağı da muhakkaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Effects of the Pandemic Process on the Female University Students and Problems They Lived with the Implemented Distance Education Model

*

Emek Yıldırım Şahin
Artoin Çoruh University

The public life has been limited as a part of pandemic counter measures announced right after new kind of coronavirus COVID-19 first emerging in December of 2019 starts to spread all over the world. In Turkey, since 16 March, beside schools being in the first place, many public and private sectors terminate their activities from time to time, quarantines, lockdowns and travel restrictions are declared, and lockdowns for people under the age of 20 and over the age of 65 are applied except certain time of periods. Although a normalization process was started to actualize with loosening measures by the end of May, the number of cases has begun to increase and the measures are started to re-actualize again by the autumn. Initially, the pandemic changes the daily life of people completely throughout the world was stated as a fact that equalizes all humanity but in time it was realized that it has not such an attribute. The problems, difficulties of subordinate segments particularly such as immigrants, refugees, women, poor people, etc. who encountered with discrimination, inequalities in various ways before the pandemic have been arisen much more by the pandemic process. It is evident that especially daily life of women becomes labor-intensive further after the pandemic. Domestic work load of women has been increased substantially with many extra works such as paying more attention for domestic and non-domestic hygiene, looking after elders, handicapped family members, patients and/or children for a longer time with respect to the pre-pandemic era, and dealing with learning of children that continuing with distance education in this period. Moreover, most of working women have lost their jobs, incomes, realm of economic and social freedom, places in the public life and rights to speak and act in their life in some measures. This is because the first group suspending from both labor market and public life has mostly been composed of women by occurrence of the pandemic. In other words, "crises have a gender"

(Korolczuk, 2020). On the other side, at the same time women who have returned to *oikos* from *koine* in one sense undergo the pandemic process with a significant endeavor and effort beside all responsibilities of *oikos* and all obligations of *koine*.

In other respects, young women forming a part of these women have to unusually re-formulate their own ontological and epistemological positionings shaped by new kinds of socio-economic and socio-cultural structures of the modern world distinct from their mothers and grandmothers within this process. In addition to the concern for the future caused by shrinkage of current labor market, increase of unemployment and approaching economic crises, the social and cultural reference points of the young women who are the prominent ingredients of feminism and women movement raising day by day all around the world are under threat. Especially adjourning of face-to-face education at universities, which are one of the places in where their socio-economic concerns and socio-cultural backgrounds are re-constituted as having an advantage in their life, may cause a critical change for these young women. This is because for these young women universities are not only places they go for listening lessons but also spaces provide them accumulations to strengthen their socio-economic and socio-cultural anchor points for future. For this reason, for female students the period, in which universities replaced the face-to-face education with online distance education process, signifies a very important period of time for both their daily life and academic life. Trying to continue their learning with distance education simultaneously returning their homes, staying at homes for long times and undertaking the domestic workload significantly overburdens them considerably. In addition to the psychological pressure caused by pandemic and quarantine circumstances and anxiety for the future, the difficulties originated by these burdens may cause bring hard times for female students. Therefore, for this reason, by this work, it is aimed to examine the difficulties the female students encounter within this process and the aspects of these difficulties in their life.

Kaynakça / References

Agamben, G. (2020a). Öğrencilere ağıt. (Çev. K. Cenk). *Universus: Sosyal Araştırmalar Merkezi*. 25 Eylül 2020 tarihinde <https://uni-versus.org/2020/05/23/agamben-koronavirus-ogrencilere-agit/> adresinden erişilmiştir.

- Agamben, G. (2020b). Hayatta kalmaktan başka ahlaki değeri olmayan bir toplum nedir?. (Çev. E. B. Aslanoğlu). *Universus: Sosyal Araştırmalar Merkezi*. 25 Eylül 2020 tarihinde <https://uni-versus.org/2020/03/18/ceviri-agamben-mart2020/> adresinden erişilmiştir.
- Altınoluk, D. (2018). Kadın olmak mı, akademisyen olmak mı?: İşte bütün mesele bu. *Fe Dergi*, 10(1), 58-66. 10 Ekim 2020 tarihinde http://cins.ankara.edu.tr/19_5.pdf adresinden erişilmiştir.
- Ayanoğlu, Z. N. (2020). Karantina belleği: Ev içi emeğe radikal feminist bakış. *Birikim / Güncel*. 05.10.2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10168/karantina-bellegi-ev-ici-emege-radikal-feminist-bakis> adresinden erişilmiştir.
- Bilir, Z. E. (2021). Kadın emeğini feminist metodolojiyle anlamak. *Kadın İşçi*. 02 Mart 2021 tarihinde <https://www.kadinisci.org/2021/02/23/kadin-emeğini-feminist-metodolojiyle-anlamak/> adresinden erişilmiştir.
- BM (2020a). *Kovid-19 kadın ve erkekleri sosyal ve ekonomik olarak farklı etkiliyor!*. 27 Eylül 2020 tarihinde <https://turkey.un.org/tr/39770-kovid-19-kadin-ve-erkekleri-sosyal-ve-ekonomik-olarak-farkli-etkiliyor> adresinden erişilmiştir.
- BM (2020b). *Politika özeti: covid-19'un kadınlar üzerindeki etkisi*. 27 Eylül 2020 tarihinde <https://turkey.un.org/tr/49533-genel-sekreterin-politika-ozeti-covid-19-un-kadınlar-uzerindeki-etkisi> adresinden erişilmiştir.
- Düzen, E. ve Gezici-Yalçın, M. (2020). Yeni deneyimlerin mahali olarak salgın günlerinde ev. *Birikim / Güncel*. 06 Ekim 2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10167/yeni-deneyimlerin-mahali-olarak-salgin-gunlerinde-ev> adresinden erişilmiştir.
- Emil, S. (2020). Hocam, güz 2020 döneminde üniversiteler açılacak mı?. *Gazete Duvar*. 08 Ekim 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/06/26/kaynayan-universite-kazani/> adresinden erişilmiştir.
- Göğüş-Tan, M. (2020). Covid-19: Pandemi-eğitim-toplumsal cinsiyet. *KEİG*. 07 Ekim 2020 tarihinde <http://www.keig.org/covid-19-pandemi-egitim-toplumsal-cinsiyet/> adresinden erişilmiştir.
- Göker, Z. G. ve Polatdemir, A. (2019). *Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında toplumsal cinsiyet eşitliği mekanizmaları: Bir temel değerlendirme çalışması*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Research Worldwide İstanbul. 26 Eylül 2020 tarihinde https://sugender.sabanciuniv.edu/sites/sugender.sabanciuniv.edu/files/univ_toplumsal_cinsiyet_raporu_30nisan.pdf adresinden erişilmiştir.

- Gupta, A. H. (2020). Why women may face a greater risk of catching coronavirus. *The New York Times*. 07 Ekim 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2020/03/12/us/women-coronavirus-greater-risk.html> adresinden erişilmiştir.
- ILO (2020). *Covid-19 ve toplumsal cinsiyet eşitliği*. 03 Ekim 2020 tarihinde https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_745013/lang-tr/index.htm adresinden erişilmiştir.
- Junaid, A. (2020). Covid-19 Hindistan'daki feminist anlatıları sonsuza dek nasıl değiştirdi?. (Çev. D. Ö. Çiçek). *5 Harfliler*. 04 Ekim 2020 tarihinde <http://www.5harfliler.com/covid-19-hindistandaki-feminist-anlatilari-sonsuzadek-nasil-degis-tirdi/> adresinden erişilmiştir.
- Korolczuk, E. (2020). Krizin cinsiyeti: Pandemi günlerinde kadınlar. (Çev. H. Osmanağaoğlu). *Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği*. 05 Eylül 2020 tarihinde <https://tr.boell.org/tr/2020/05/04/krizin-cinsiyeti-pandemi-gunlerinde-kadınlar> adresinden erişilmiştir.
- Saad-Filho, A. (2020). From covid-19 to the end of neoliberalism. *Critical Sociology*. 28 Eylül 2020 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0896920520929966> adresinden erişilmiştir.
- TÜİK (2019). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması: 2019*. 02 Ekim 2020 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30574> adresinden erişilmiştir.
- TÜRK-İŞ (2020). *Aralık 2020 açlık ve yoksulluk sınırı*. 05 Ocak 2021 tarihinde <http://www.turkis.org.tr/ARALIK-2020-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d478752> adresinden erişilmiştir.
- UNICEF, UN Women and Plan International (2020). *A new era for girls: Taking stock of 25 years of progress*. New York: UNICEF. 03 Ekim 2020 tarihinde <https://www.unicef.org/media/65586/file/A-new-era-for-girls-2020.pdf> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO (2020). *Covid-19 school closures around the world will hit girls hardest*. 03 Ekim 2020 tarihinde <https://en.unesco.org/news/covid-19-school-closures-around-world-will-hit-girls-hardest> adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldırım Şahin, E. (2021). Pandemi sürecinin kadın üniversite öğrencileri üzerindeki etkileri ve uygulanan uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlar. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3245-3275. DOI: 10.26466/opus.828394

Pandemi Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Belirlenmesi

DOI: 10.26466/opus.862585

*

Ramazan Erdoğan*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Bitlis/Türkiye

E-Posta: ramaznerdogan@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-5337-942X](https://orcid.org/0000-0001-5337-942X)

Öz

Korona virüsün dünyada yayılımının artması neticesinde, Türkiye’de günlük yaşamda değişikliklere neden olarak, sosyal mesafeyle birlikte toplumu izole olmaya yönlendirmiştir. Alınan bu önlemler kişilerin yaşam tarzlarını etkilemektedir. Bu araştırma beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin pandemi sürecinde beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya Bitlis Eren Üniversitesi (125 kişi) ve Van Yüzüncü yıl Üniversitesi (106 kişi) beden eğitimi spor yüksekokulunda öğrenim gören 231 (93 Kadın, 138 Erkek) gönüllü öğrenci katılmıştır. Veri toplama aracı olarak katılımcıların demografik bilgilerini, beslenme alışkanlıklarını ve fiziksel aktivite düzeylerinin sorgulandığı online bir anket formu uygulanmıştır. Veriler SPSS paket programında analiz edildi ve anlamlılık $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin, %45,5’inin beslenme alışkanlıklarında değişiklikler olduğu, %50,6’sının günde iki ana öğün tükettikleri, %63,6’sının düzenli olarak kahvaltı yaptığı, en fazla atlanan ana öğünün %40,3 ile öğlen yemeği olduğu, %26’sının stres sebebiyle öğün atladığını, ara öğünlerde %40,3 ile en fazla kek/kurabiye/bisküvi gibi yiyecekler tükettiği, %53,2’sinin günlük sıvı tüketim miktarının azaldığı ve %36,4’ünün günlük olarak 1,5 litre sıvı tükettiğini ve %62,3’ünün beslenme eğitimi almadıkları, %60,2’sinin beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde okudukları belirlenmiştir. Araştırma grubunun %67,5’inin düzenli olarak bir fiziksel aktivite yapmadığı, %51,9’unun haftada iki gün egzersiz yaptığı, %48,1’inin vücut ağırlığında artış olduğu, %68,8’inin ise fiziksel aktivitelerini evde yaptığı tespit edilmiştir. araştırma grubunda yer alan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarında değişiklikler olduğu ve fiziksel aktivite seviyelerinin azaldığı görülmüştür. Bu bağlamda pandemi döneminde sağlıklı beslenmenin yanı sıra evde yapılacak fiziksel aktivitelerin teşvik edilmesi bireylerin sağlıklarını olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Beslenme Alışkanlıkları, Fiziksel Aktivite, Covid-19, Öğrenci

Determination of The Nutritional Habits and Physical Activity Levels of The Students of The School of Physical Education and Sport During the Pandemic Period

*

Abstract

As a result of the increasing spread of corona virus around the world, daily life in Turkey has changed, forcing society to be isolated along with social distances. Such measures are affecting people's life-styles. This research was conducted to determine the nutritional habits and physical activity levels of students at the School of Physical Education and Sport during the pandemic. A total of 231 (93 female, 138 male) volunteer students from Bitlis Eren University (125 persons) and Van Yüzüncü Yıl University (106 persons) participated in the study. An online questionnaire was used as a data collection tool to question participants' demographic information, nutritional habits and levels of physical activity. The data were analyzed in the SPSS package program and the significance was accepted as $p < 0.05$. According to the results of the research, it was determined that: 45.5% of the students of the school of physical education and sports had changes in their eating habits, 50.6% of the students consumed two main meals a day, 63,6% of the students regularly have breakfast, lunch is the most skipped main meal with 40.3%, 26% of the students skip meals due to stress, the most consumed foods as snacks are cakes / cookies / biscuits with 40.3 %, 53,2% of the students reduce daily liquid consumption and 36,4% of the students consume 1.5 liters of liquid daily and 62,3% of the students did not receive nutrition education, 60,2% of the students are study in physical education and sports teaching department. It was found that 67.5% of the research group did not do regular physical activity, 51.9% exercised two days a week, 48.1% increased body weight, and 68.8% did physical activity at home. Physical education and sports students in the research group underwent changes in eating habits and reduced levels of physical activity. In this context, it is believed that promoting healthy eating and physical activity at home during the pandemic period will contribute positively to the health of individuals.

Keywords: *Pandemic, Nutrition Habits, Physical Activity, Covid-19, Student*

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) pandemi olarak kabul ettiği koronavirus hastalığı (COVID-19) tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de hayatı ciddi derecede etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunudur. Salgının yayılımının kontrol edilmesine yönelik alınan önlemlerle beraber beslenme alışkanlıkları, fiziksel aktivite düzeyleri, tüketici davranışları, eğitim-öğretim yöntemleri ve gündelik yaşam hızla değişmektedir (Gençalp, 2020). COVID-19 salgını sırasında immün sistemi desteklemek için bireylerin sorumluluğu sağlıklı bir yaşam tarzı seçmek, meyve ve sebzelerden zengin beslenmek, boş zamanlarında egzersiz yapmak, sağlıklı vücut ağırlığını korumaya çalışmak ve yeterli sürede uyumak olarak belirtilmiştir (Naja ve Hamadeh, 2020). Bunlara ek olarak sigara ve alkolden kaçınma ve stresi en aza indirme de önerilmektedir (Harvard Health Publishing Harvard Medical School, 2020).

Sağlıklı yaşam biçimi kavramı, kişilerin sağlığını etkileyebileceği düşünülen akla gelebilecek tüm davranışlarını kontrol edebilmesi, günlük aktivitelerini düzenlemede kendi yaşam felsefesi içinde sağlık yapısına uygun davranış hedefleri seçerek hayatında düzenlemeler yapılması olarak tanımlanırken sağlıklı yaşam biçimi davranışları, bireylerin sağlığını etkileyebilecek tüm davranışları üzerinde kontrol sahibi olmaları ve günlük aktivitelerinde sağlıklarını yükseltmeye yönelik davranışları seçerek uygulamalarıdır (Özkan, 2017; Tambağ, 2011). Sağlıklı yaşam biçimi davranışları veya aktiviteleri kendini gerçekleştirme, sağlık sorumluluğu, beslenme, kişiler arası destek stres yöntemini ve egzersiz ya da fiziksel aktiviteyi içermektedir (Özkan, 2020).

Pandemi ortamında veya sosyal izolasyon koşullarında bireylerde özellikle depresyon, kaygı bozukluğu ve artmış stres seviyeleri görülebilmektedir (Brooks, Webster, Smith, Woodland, Wessely, Greenberg ve Rubin, 2020; Courtin ve Knapp, 2017; Tang, Hu, Hu, Jin, Wang, Xie ve Xu, 2020). Yapılan çalışmalarda depresyon, kaygı ve artmış stres seviyelerinin, diyet seçimlerinin değişmesine neden olduğu gözlemlenmiştir (Arce, Michopoulos, Shepard, Ha, ve Wilson 2010; Flaskerud, 2015; Vermeulen, Stronks, Snijder, Schene, Lok, de Vries, ve Nicolaou, 2017). Yüksek psikolojik stres altındaki kişilerde özellikle duygusal yeme davranışı gözlemlenmekte ve bu bireyler yüksek yağ ve yüksek şeker içeriğine sahip olan stresi azaltan besinlere eğilim göstermektedir (Jayne, Ayala, Karl, Deschamps, McGraw, O'Connor ve

Cole, 2020). Bu tarz içeriklere sahip diyetlerin obeziteye neden olduğu ve bağışıklık sistemini kötü etkilediği de bilinmektedir (Christ, Lauterbach ve Latz, 2019; de Heredia, Gómez-Martínez ve Marcos, 2012). Fiziksel aktivitenin de kilo kontrolünde dolayısıyla sağlığın korunmasında çok önemli bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir (Swift, Johannsen, Lavie, Earnest ve Church, 2014). Bu bağlamda çocukluklara erken yaşlarda kazandırılacak düzenli fiziksel aktivite ve egzersizi alışkanlığı, bireysel ve toplumsal sağlığımızın korunması ve ileride karşılaşılabilecek sağlık tehditlerinin azaltılması, ortadan kaldırılması ve sağlığın korunması anlamında çok önemlidir. Buradan yola çıkarak toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı olması, sağlıklı yaşam davranışı sergilemesi ve yaşam kalitesini artırabilmesi için fiziksel aktivitesini artırması ön koşuldur. Toplumu oluşturan kişilerin sağlıklı bir yaşamın temellerini oluşturabilmesi için öğrencilik yıllarında bireylerin fiziksel aktiviteyi hayatının temellerinden birisi haline getirmesi ileriki yıllarda kalıcı bir etki bırakacaktır. Bu anlamda öğrencilerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını algılaması ve hayatında uygulaması kişilere sağlıklı bir yaşam açısının yanı sıra toplumsal sağlığıda geliştirmiş olacaktır (Özkan, 2020).

Üniversite öğrencileri de ileriye yönelik beslenme alışkanlıklarının yerleştiği kritik bir dönemde bulunmaktadırlar. Üniversite eğitimi ile birlikte aktif spor yaşamları da devam eden beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin, vücut gereksinimlerine göre dengeli ve düzenli olarak öğün atlamadan beslenmeleri, gerek sağlıklı yaşam açısından, gerekse eğitim ve spor yaşamındaki başarıları bakımından son derece önem taşıyacaktır (Yıldırım, Yıldırım ve Tortoppe Poyraz, 2011). Bu bağlamda bu araştırma, beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin pandemi döneminde beslenme alışkanlıklarını ve fiziksel aktivite düzeylerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırma Bitlis Eren Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulundan etik kurul onayı alınmıştır (2020/12-III-IV).

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu Bitlis Eren Üniversitesi (125 kişi) ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (106 kişi) Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda öğrenim

gören yaş ortalaması 20,26±1,34 yıl olan 231 (93 Kadın, 138 Erkek) gönüllü öğrenci oluşturmuştur. Araştırma veri toplama tekniklerinden online anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma grubunda yer alan öğrencilere (231 kişi) çalışmanın amacı açıklanarak araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılardan veriler anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada verilerin elde edilmesinde katılımcıların demografik bilgilerini belirlemek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” ve sağlıklı yaşam biçimlerini belirlemek için ise Yücel (2015) tarafından “Sağlık Çalışanlarının Beslenme Alışkanlıkları ve Beslenme Bilgi Düzeylerinin İncelenmesini” amaçlayan anket ile “Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi” kısa formu alanında uzman dört kişinin görüşü alınarak araştırmanın amacına yönelik uyarlanmış olup verilerin elde edilmesi sürecinde katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket sorularının geçerlilik güvenilirliği test edilmiş olup KMO değeri .909, Crombach alpha değeri ise .967 bulunmuştur.

MET (Metabolik Eşdeğerlilik) Hesaplama

1 MET=3.5 ml/kg/dk oksijen tüketimi

MET×3.5×ağırlık (kg)/200= ... kcal/dk.

Fiziksel aktivite skoruna göre katılımcıların fiziksel aktivite düzeyleri “düşük, orta ve yüksek” biçiminde sınıflandırılmıştır (Devran ve Saka, 2019):

⊙ < 3 MET hafif şiddetli aktivite,

⊙ 3–6 MET orta şiddetli aktivite,

⊙ > 6 MET yüksek şiddetli aktivite

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS istatistik paket programından kullanılmıştır. Araştırma grubunun demografik bilgileri, beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite düzeyleri “aritmetik ortalama, yüzde, frekans” istatistikleri yardımıyla özetlenmiştir. Verilerin normallik analizi için “Kolmogorov-Smirnov” testinden faydalanılmıştır. Normal dağılım gösterdiği belirlenen verilere grup içi karşılaştırılmalar için Independent Samples t ve One-Way Anova testi uygulanmıştır. Anlamlılık $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Pandemi Dönemi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeyleri

Tablo.1. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerine Ait Demografik Bilgiler

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	93	40,3
	Erkek	138	59,7
Medeni Durum	Evli	6	2,6
	Bekâr	225	97,4
Boy	150-160	53	22,9
	161-170	60	26
	171-180	85	36,8
	181-190	33	14,3
Kilo	45-60	94	40,7
	61-75	104	45
	76-90	33	14,3
Üniversiteniz	Bitlis Eren Üniversitesi	125	54,1
	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	106	45,9
Bölümünüz	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	139	60,2
	Antrenörlük Eğitimi	92	39,8
Gelir Durumu	2001-3000	84	36,4
	3001-4000	60	26
	4001-5000	33	14,3
	5001-6000	24	10,4
Beslenme Eğitimi	6001 ve üzeri	30	13
	Evet	87	37,7
	Hayır	144	62,3
Kronik Hastalık	Evet	-	-
	Hayır	231	100

Tablo 1 değerlendirildiğinde araştırma grubunda yer alan öğrencilerin; cinsiyet, medeni durum, boy, kilo, üniversite, bölümü ve gelir durumu sırasıyla; %59,7'si erkek, %40,3'ü kadın olduğu, %97,4'ünün bekâr olduğu, 85 kişinin 171-180 cm, 60 kişinin 161-170 cm, 53 kişinin 150-160 cm, 33 kişinin 181-190 cm olduğu, 104 kişinin 61-75 kg, 94 kişinin 45-60 kg, 33 kişinin 76-90 kg olduğu, 84 kişinin 2001-3000 TL, 60 kişinin 3001-4000 TL, 33 kişinin 4001-5000 TL, 24 kişinin 5001-6000 TL ve 30 kişinin 6001 TL ve üzeri gelir durumuna sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların herhangi bir kronik rahatsızlığının olmadığı, %62,3'ünün beslenme eğitimi almadıkları, %60,2'sinin beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde okudukları tespit edilmiştir.

Tablo 2. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin MET ve BKİ Değerleri

Değişken	X	Ss
MET	1,11	,18
BKİ	22,04	3,55

Tablo 2 incelendiğinde araştırma grubunun MET değerleri ortalaması 1,11±,18 olduğu, BKİ değerleri ortalaması 22,04±3,55 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme Bilgi Düzeyleri

		Frekans	Yüzde (%)
Pandemi Döneminde Beslenme Alışkanlığında Değişiklik Oldu mu?	Evet	105	45,5
	Hayır	90	39
	Kısmen	36	15,6
Düzenli olarak kahvaltı yapıyor musunuz?	Evet	147	63,6
	Hayır	84	36,4
Günlük ana öğün sayısında değişiklik oldu mu?	Evet	126	54,5
	Hayır	105	45,5
Günlük ana öğün sayısı	1 öğün	-	-
	2 öğün	117	50,6
	3 öğün	75	32,5
	Daha fazla	39	16,9
Gün içerisinde atlanılan ana öğün	Kahvaltı	48	20,8
	Öğlen	93	40,3
	Akşam	39	16,9
	Öğün atlamıyorum	51	22,1
Öğün atlama nedenleri	Beslenme alışkanlığındaki değişiklikler	27	11,7
	Canım istemediği için	33	14,3
	Vücut ağırlığındaki artış	30	13
	Stres	60	26
	Uyku düzenindeki değişiklikler	48	20,8
Ara öğünde tükettiğiniz yiyecek/içecek türünde değişim oldu mu?	Öğün atlamıyorum	33	14,3
	Evet	93	40,3
	Hayır	87	37,7
	Kısmen	51	22,1
	Gazlı/Asitli içecekler	27	11,7
Öğün aralarında en sık tüketilen yiyecek/içecek türleri	Meyve suyu vb.	33	14,3
	Kek/Kurabiye/Bisküvi	93	40,3
	Şekerleme/Çikolata vb.	33	14,3
	Meyve/Kuru meyve vb.	27	11,7
	Cips/Çerez vb.	18	7,8
Günlük sıvı tüketiminde değişim oldu mu?	Arttı	57	24,7
	Azaldı	123	53,2
	Değişmedi	51	22,1

Pandemi Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Belirlenmesi

Günlük su tüketimi	1 litre ve altı	69	29,9
	1,5 litre	84	36,4
	2 litre	45	19,5
	2,5 litre ve üzeri	33	14,3

Tablo 3 incelendiğinde araştırma grubunun %45,5'inin beslenme alışkanlıklarında değişiklikler olduğunu, %50,6'sının günde iki ana öğün tükettiklerini, %63,6'sının düzenli olarak kahvaltı yaptığını, en fazla atlanan ana öğünün %40,3 ile öğlen yemeği olduğu, %26'sının stres sebebiyle öğün atladığını, ara öğünlerde %40,3 ile en fazla kek/kurabiye/bisküvi gibi yiyecekler tükettiğini, %53,2'sinin günlük sıvı tüketim miktarının azaldığını ve %36,4'ünün günlük olarak 1,5 litre sıvı tükettikleri belirlenmiştir.

Tablo 4. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeyleri

		Frekans	Yüzde (%)
Düzenli olarak fiziksel aktivite yapıyor musunuz?	Evet	39	16,9
	Hayır	156	67,5
	Kısmen	36	15,6
Haftada kaç gün egzersiz yapıyorsunuz? ?	1gün	39	16,9
	2 gün	120	51,9
	3 gün	45	19,5
	4 gün ve üzeri	27	11,7
Fiziksel aktivite yapma durumunuzda olumsuz yönde değişim oldu mu?	Evet	87	37,7
	Hayır	99	42,9
	Kısmen	45	19,5
Fiziksel aktivitelerinizi nerede yapıyorsunuz?	Evde	159	68,8
	Koşu/Yürüyüş Alanları	36	15,6
	Belediyenin Spor Alanları	24	10,4
Evde yapılan egzersizlerin yaralı olduğuna inanıyor musunuz?	Spor Salonları	12	5,2
	Evet	69	29,9
	Hayır	108	46,8
Devletin Evde Kal Projesi spor yapmanızı etkiledi mi?	Kısmen	54	23,4
	Evet	69	29,9
	Hayır	102	44,2
Vücut ağırlığınızda değişim oldu mu?	Kısmen	60	26
	Arttı	111	48,1
	Azaldı	63	27,3
Haftada kaç saat/dakika egzersiz yapıyorsunuz	Değişmedi	57	24,7
	Dakika/ortalama	60,97	

Tablo 4 incelendiğinde araştırma grubunun, %67,5'inin düzenli olarak bir fiziksel aktivite yapmadığı, %51,9'unun haftada iki gün egzersiz yaptığı, %68,8'inin fiziksel aktivitelerini evde yaptığı, %48,1'inin vücut ağırlıklarında artış olduğunu ve %46,8'inin evde yapılan egzersizlerin yararlı olmadığını yönünde görüş bildirmişlerdir.

Pandemi Dönemi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeyleri t ve Varyans Analizleri

Tablo 5. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Bilgilerine Göre Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeyleri t Testi Analizleri

		Beslenme		t	p	Fiziksel Aktivite		t	p
		\bar{X}	Ss			\bar{X}	Ss		
Cinsiyet	Kadın	15,97	4,13	-14,886	0,000	9,19	2,24	-16,514	0,000
	Erkek	26,93	6,24			15,98	3,50		
Beslenme Eğitimi	Evet	15,86	4,33	-13,833	0,000	9,41	2,67	-13,300	0,000
	Hayır	26,54	6,36			15,56	3,77		
Üniversite	Bitlis	18,18	5,02	-11,768	0,000	10,84	3,09	-10,750	0,000
	Van	27,63	7,12			16,08	4,29		
Bölüm	Beden E. Ö	19,29	6,92	-9,163	0,000	11,43	4,07	-8,606	0,000
	Antrenörlük	27,40	6,03			15,99	3,73		

p<0,05

Tablo 6. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Bilgilere Göre Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeyleri Varyans Analizleri

		Beslenme		F	Sig	Fiziksel Aktivite		F	Sig
		\bar{X}	Ss			\bar{X}	Ss		
Boy	150-160 cm	21,83	8,48	7,259	0,000	12,70	4,94	8,403	0,000
	161-170 cm	19,72	6,19			11,62	3,62		
	171-180 cm	23,20	7,65			13,60	4,47		
	181-190 cm	26,97	6,77			16,18	4,00		
Kilo	45-60 kg	20,69	8,01	8,799	0,000	12,20	4,68	10,214	0,000
	61-75 kg	22,76	7,08			13,26	4,13		
	76-90 kg	26,97	6,77			16,18	4,00		
Gelir Durumu	2001-3000 TL	15,36	3,94	63,206	0,000	9,07	2,32	68,666	0,000
	3001-4000 TL	24,70	3,95			14,00	1,91		
	4001-5000 TL	27,18	5,82			16,73	2,63		
	5001-6000 TL	28,63	6,54			17,25	3,84		
	6001 TL ve üzeri	28,20	8,56			16,40	5,55		

p<0,05

Tablo 5 ve 6 incelendiğinde araştırma grubunun; cinsiyet, boy, kilo, beslenme eğitimi, gelir durumu, eğitim gördüğü üniversite ve bölüme göre beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite düzeyleri puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$)

Tartışma

Araştırmada yer alan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin pandemi döneminde beslenme alışkanlıkları değerlendirildiğinde; %45,5'inin beslenme alışkanlıklarında değişiklikler olduğunu, %50,6'sının günde iki ana öğün tükettiklerini, %63,6'sı düzenli olarak kahvaltı yaptıklarını, %26'sının stres nedeniyle öğün atladığını, ara öğünlerde büyük çoğunluğunun kek/kurabiye/bisküvi gibi yiyecekler tükettiğini ve günlük sıvı tüketiminde azalma olduğu belirlenmiştir. Gençalp (2020) pandemi döneminde ilk ve acil yardım öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite düzeylerini incelediği çalışmada katılımcıların sağlıklı beslenme alışkanlıklarının geliştirilmesinin gerektiği ve fiziksel aktivite seviyelerinin yeterli olmadığını ifade etmiştir. Błaszczyk-Bebenek, Jagielski, Bolesławska, Jagielska, Nitsch-Osuch ve Kawalec (2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 salgını izolasyon sürecinde Polonyalı yetişkin bireylerin beslenme alışkanlıklarında değişimler olduğunu özellikle; "konserve, et, yumurta, tatlı gibi" ürünler daha sık tüketilirken, "fast-food, hazır çorbalar, enerji içecekleri gibi" ürünler daha az tüketildiğini ve vücut ağırlıklarında artış meydana geldiğini belirtmişlerdir. Garipoğlu ve Bozar (2020) Covid-19 dalgınında sosyal izolasyondaki bireylerin beslenme alışkanlıklarının araştırdığı çalışmada katılımcıların beslenme alışkanlıklarında ve yaşam tarzında olumsuz yönde değişimler olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların bu dönemde karbonhidratlı besinleri daha sık tükettiğini, çay-kahve tüketiminin arttığı, uyku düzeninde değişiklikler olduğu ve fiziksel aktivite azlığından vücut ağırlığında artış olduğunu belirlemişlerdir. Pellegrini Ponzio, Rosato, Scumaci, Goitre, Benso ve Broglio, (2020) Covid-19 süreci kısıtlama döneminde obez bireylerin kilo ve beslenme alışkanlıklarındaki değişimleri incelediği çalışmada katılımcıların karantina başladıktan sonra beslenme alışkanlıklarında olumsuz değişimlerin yanı sıra vücut ağırlıklarında önemli ölçüde artış olduğunu belirlemişlerdir. Macit (2020) yaptığı araştırmada Covid-19 salgını sonrası yetişkin bireylerin beslenme alışkanlıklarında deęi-

şimler olduğu, fiziksel aktivite seviyelerinde düşüş olduğu ve takviye kullanımının arttığını belirlemiştir. Alhuseini ve Alqahtani (2020) Suudi Arabistan'da Covid-19 salgınının yeme alışkanlıkları üzerindeki etkisini belirlediği araştırmada salgın döneminde katılımcıların beslenme alışkanlıklarının önemli ölçüde değiştiğini tespit etmişlerdir. Yapılan farklı bir çalışmada Tarkoçin, Alagöz ve Çingöz (2020) yaptıkları çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının pandemi öncesinde duygusal veya davranışsal sorunlarının olmadığını, ancak pandemiyle beraber çocuklarda "kaygı, korku, agresif/öfkeli/saldırgan davranışlar, aşırı hareketlilik, kardeş kıskançlığı, anne-babaya bağımlılık" gibi davranışların ortaya çıktığı ve ebeveynlerin pandemi döneminde çocuklarında sağlıklı beslenme algısının oluştuğunu belirlemiştirler. Kriaucioniene, Bagdonaviciene, Rodríguez-Pérez ve Petkeviciene (2020) Litvanya'daki Covid-19 karantina döneminde bireylerin sağlık davranışlarını ve vücut ağırlıklarındaki değişimleri incelediği araştırmada katılımcıların kısıtlama döneminde evde normalden daha fazla yemek yediklerini, daha fazla atıştırdıklarını, evde daha sık yemek yaptıklarını, kilo alımında artış ve fiziksel aktivite düzeyinde azalma olduğunu belirlemiştirler. Özlem ve Mehmet (2020) yaptıkları araştırmada 2020 Mart ve Temmuz aylarında yayımlanan beslenme alışkanlıkları ilgili çalışmalarını incelemiş ve Covid-19 karantina sürecinin beslenme alışkanlıklarının toplumdan topluma farklılık gösterdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca karantina ve strese bağlı yemek yeme sıklığının arttığı hazır yemek tüketiminin azaldığını saptamışlardır. Ismail, Osaili, Mohamad, Al Marzouqi, Jarrar, Zampelas ve Hasan (2020) Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde yaşayan bireylerin salgın döneminde beslenme alışkanlıkları ve yaşam biçimlerini değerlendirdiği çalışmada bireylerin normalden daha fazla öğün tükettiklerini, vücut ağırlıklarında artış ve fiziksel aktivite yapma durumlarında azalma olduğunu tespit etmişlerdir. Yılmaz, Aslan ve Unal (2020) Covid-19 pandemisinin üniversite öğrencilerinin yeme alışkanlıkları ve yiyecek satın alma davranışlarını araştırdığı çalışmada katılımcıların Covid-19 dönemi öncesine göre yiyecek tüketiminin arttığı ve gıda satın alınırken hijyene daha fazla önem verdiklerini belirlemiştirler. Pandemi döneminde uzun süre evde kalınması katılımcıların beslenme alışkanlıklarını ve uyku düzenini olumsuz yönde etkilemiş olabilir.

Araştırmada yer alan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin pandemi döneminde fiziksel aktivite düzeyleri incelendiğinde; %67,5'inin

düzenli olarak bir fiziksel aktivite yapmadığını, %51,9'unun haftada iki gün egzersiz yaptığını, %68,8'inin fiziksel aktivitelerini evde yaptığını, %48,1'inin vücut ağırlıklarında artış olduğunu ve %46,8'inin ise evde yapılan egzersizlerin yararlı olmadığını belirtmişlerdir. Öncen, Aydın ve Molla (2020) Covid-19 pandemisi döneminde sokağa çıkma sınırlaması olan ve olmayan illerde yaşayan spor bilimleri öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeylerini belirledikleri araştırmada genel olarak pandeminin katılımcıların fiziksel aktivite düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini belirlemiştirler. Ayrıca sokağa çıkma kısıtlaması olan illerdeki katılımcıların kısıtlama bulunmayan illerdeki katılımcılara göre fiziksel aktivite düzeylerinin daha düşük olduğunu gözlemlemiştirler. Maugeri, Castrogiovanni, Battaglia, Pippi, D'Agata, Palma ve Musumeci, (2020) İtalya'da Covid-19 salgını sürecinde fiziksel aktivitenin psikolojik sağlık üzerinde etkisini belirlediği çalışmada bireylerin salgın döneminde fiziksel aktivite yapma durumlarında azalma olduğu ve bunun sonucu olarak bireylerin psikolojik olarak olumsuz etkilediğini belirlemiştirler. Ercan ve Keklicek (2020) yaptıkları araştırmada Covid-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeylerinin azaldığı ve katılımcıların genel olarak evde yapılabilecek egzersizlere yöneldiğini tespit etmişlerdir Qin, Song, Nassis, Zhao, Dong, Zhao ve Zhao (2020) Covid-19 salgının Çin'deki yaşam tarzı üzerindeki etkisini belirlediği araştırmada salgının bireylerin fiziksel aktivite yapma durumunu olumsuz yönde etkilediği, ekran karşısında kalma süresinin uzadığı sağlıksız ve hareketsiz bir yaşam tarzını benimsediğini tespit etmişlerdir. Yapılan farklı bir çalışmada Kanık (2020) Covid-19 pandemi döneminde evde kalma süresinin uzaması sebebiyle küresel açıdan fiziksel aktivite davranışlarında değişimler olduğunu ve özellikle bu durumun kişilerin fiziksel ve zihinsel sağlıklarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bu olumsuz durumun önlenmesi için ev tabanlı yapılacak egzersizlerin uygulanması hem bağışıklık sistemini güçlendirmek açısından hem de Covid-19 salgınıyla mücadele etmek için önemli olduğunu belirtmiştir. Ciddi ve Yazgan (2020) Covid-19 salgınında sosyal izolasyon sırasında fiziksel aktivite durumunun yaşam kalitesine etkisini araştırdıkları çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun pandemi öncesine göre fiziksel aktivite düzeyleri açısından inaktif olduğunu tespit etmişlerdir. Tunç vd., (2020) Covid-19 salgın döneminde egzersizin yaşam kalitesine etkisini araştırdığı çalışmada egzersiz yapan bireylerin yapmayan bireylere göre yaşam kalite-

sinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. López-Bueno, Calatayud, Andersen, Balsalobre-Fernández, Casaña, Casajús ve López-Sánchez(2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 salgın dönemi karantina sürecinde İspanyol bireylerin fiziksel aktivite yapma durumlarında önemli ölçüde azalma görüldüğünü belirlemişlerdir. Pandemi döneminde uygulanan kısıtlamaların ve karantina süreçlerinin bireylerin düzenli olarak fiziksel aktivite yapma alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

Sonuç olarak;Covid-19 salgını sürecindeki kısıtlamalar ve karantina süreci beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarında ve fiziksel aktivite düzeylerinde değişikliklere neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pandemi sürecinde bireylerin; kötü beslenme alışkanlıkları, fiziksel aktivite azlığı, uyku düzensizliği ve vücut ağırlıklarında artış olduğu belirlenmiştir. Bu durumun özellikle evde karantina önlemleri ve kısıtlamalar bağlamında sağlıklı beslenme ile düzenli fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi ve mevcut salgın dönemlerinde kişilerin fiziksel ve zihinsel açıdan sağlığını korumada yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

EXTENDED ABSTRACT

Determination of The Nutritional Habits and Physical Activity Levels of The Students of The School of Physical Education and Sport During the Pandemic Period

*

Ramazan Erdoğan
Bitlis Eren University

Coronavirus disease (COVID-19), which the World Health Organization (WHO) considers to be a pandemic, is an important public health problem that has a serious impact on life in our country and around the world. In addition to the measures taken to control the spread of the pandemic, nutritional habits, levels of physical activity, consumer behavior, education and training methods and daily life are rapidly changing (Gençalp, 2020). The responsibility of individuals indicated to support the immune system during the outbreak of COVID-19 is to choose a healthy lifestyle, eat nutrient-rich fruits and vegetables, exercise in their spare time, try to maintain a healthy body weight and sleep sufficient time (Naja & Hamadeh, 2020). In addition, avoiding smoking and alcohol and minimizing stress are also recommended (Harvard Health Publishing Harvard Medical School, 2020). In this context, university students are also in a crucial period when their forward-looking nutritional habits are settled. It will be extremely important for students of the school of physical education and sports, who continue to live active sports lives along with university education, to eat a balanced and regular diet without skipping meals according to their body needs, both in terms of healthy life and in terms of their success in education and sports life (Yildirim et al., 2011). In this context, this research was conducted to determine the nutritional habits and physical activity levels of students of the school of physical education and sports during the pandemic period.

The research group consisted of 231 (93 women, 138 men) volunteer students with an average age of 20.26 ± 1.34 years studying at Bitlis Eren University (125 persons) and Van Yüzüncü Yıl University (106 people) School of

Physical Education and Sports. The research was conducted by online survey method of data collection techniques.

Data was obtained using the survey method from participants who agreed to participate in the study after the purpose of the study was explained to the students in the research group (231 persons). The "Personal Information Form" to determine the demographic information of the participants and the questionnaire created by Yucel (2015) aimed at examining the "Nutritional Habits and Nutritional Information Levels of Health Workers" to determine their healthy lifestyle and the short form of the "International Physical Activity Survey" were adapted for the purpose of the study by taking the opinion of four experts in the field and applied to the participants in the process of obtaining the data. The validity and reliability of the survey questions used in the study were tested and the KMO value was .909 and the Cronbach alpha value was .967.

1 MET=3.5 ml/kg/min oxygen consumption

$\text{MET} \times 3.5 \times \text{weight (kg)} / 200 = \dots \text{ kcal/min.}$

According to the physical activity score, participants' physical activity levels were classified as "low, moderate and high". (Devran ve Saka, 2019):

- < 3 MET low intensity activity,
- 3–6 MET moderate intensity activity,
- 6 MET high intensity activity.

The data obtained in the study were processed by using the SPSS statistical package program. Demographic information of the research group, nutritional habits and physical activity levels were summarized with the help of "arithmetic mean, percentage, frequency" statistics. The "Kolmogorov-Smirnov" test was used for normality analysis of the data. Independent Samples t and one-Way ANOVA test were applied for intra-group comparisons to the data determined to show normal distribution. The significance was accepted as $p < 0.05$.

It was found that there were statistically significant differences between the average score of the research group's gender, height, weight, nutrition education, income status, nutritional habits and physical activity levels according to the university and apartment in which they studied ($p < 0,05$).

It was determined that when the nutritional habits of physical education and sports college students included in the study were evaluated during the pandemic period, 45.5% of them had changes in their eating habits,

50.6% of them consume two main meals a day, 63.6% of them regularly eat breakfast, % 26 of them skipped meals due to stress, most of them consume foods such as cake / cookie / biscuit at snacks and there is a decrease in daily fluid consumption. Gençalp (2020) examined the eating habits and physical activity levels of first and emergency aid students during the pandemic period and stated that healthy eating habits of participants should be developed and that physical activity levels were not sufficient. In their study, Błaszczyk-Bębenek et al. stated that during the isolation process of the Covid-19 outbreak, there were changes in the eating habits of Polish adults, especially while products such as “canned, meat, eggs, sweets” were consumed more often, products such as “fast food, ready-made soups, energy drinks” were consumed less, and there was an increase in body weight.

When the physical activity levels of School of physical education and sports students in the study were examined during the pandemic period, 67.5% of them did not do regular physical activity, 51.9% of them exercised two days a week, 68.8% of them did physical activity at home, 48.1% of them had an increase in body weight and 46.8% of them said that home exercises were not useful. Öncen et al. (2020) stated that in a study in which sports science students living in provinces with and without Covid-19 pandemic determined their physical activity levels, in general, the pandemic negatively affected participants ' physical activity levels. They also observed that participants in provinces with curfew restrictions had lower levels of physical activity than participants in provinces without restrictions. Maugeri et al. (2020), determined the effect of physical activity on psychological health during the Covid-19 pandemic in Italy in a study that found that individuals had a decrease in physical activity during the epidemic period, and as a result, individuals had a psychologically negative impact.

As a result, it was concluded that the restrictions and quarantine process in the Covid-19 outbreak period caused changes in the eating habits and physical activity levels of students of the school of physical education and sports. It was determined that during the pandemic, individuals had poor nutritional habits, lack of physical activity, sleep disorders and an increase in body weight. We believe that this will help to promote healthy eating and regular physical activity, especially in the context of quarantine measures and restrictions at home, and to maintain the physical and mental health of people during the current pandemic periods.

Kaynakça / References

- Alhusseini, N. ve Alqahtani, A. (2020). COVID-19 pandemic's impact on eating habits in Saudi Arabia. *Journal of Public Health Research*, 9(3).
- Arce, M., Michopoulos, V., Shepard, K. N., Ha, Q.-C., ve Wilson, M. E. (2010). Diet choice, cortisol reactivity, and emotional feeding in socially housed rhesus monkeys. *Physiology & behavior*, 101(4), 446-455. doi:10.1016/j.physbeh.2010.07.010.
- Błaszczuk-Bębenek, E., Jagielski, P., Bolesławska, I., Jagielska, A., Nitsch-Osuch, A., ve Kawalec, P. (2020). Nutrition behaviors in Polish adults before and during covid-19 lockdown. *Nutrients*, 12(10), 3084.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., ve Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912-920. doi:https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8.
- Christ, A., Lauterbach, M., ve Latz, E. (2019). Western Diet and the Immune System: An inflammatory connection. *Immunity*, 51(5), 794-811. doi:10.1016/j.immuni.2019.09.020.
- Ciddi, K. P., ve Yazgan, E. (2020). Covid-19 salgınında sosyal izolasyon sırasında fiziksel aktivite durumunun yaşam kalitesi üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 262-279.
- Courtin, E., ve Knapp, M. (2017). Social isolation, loneliness and health in old age: a scoping review. *Health Soc Care Community*, 25(3), 799-812. doi:10.1111/hsc.12311.
- de Heredia, F. P., Gómez-Martínez, S., ve Marcos, A. (2012). Obesity, inflammation and the immune system. *Proc Nutr Soc*, 71(2), 332-338. doi:10.1017/s0029665112000092
- Devran, B. S., ve Saka, M. (2019). Lise öğrencilerine verilen beslenme eğitiminin beslenme alışkanlıkları, beslenme bilgi düzeyi ve fiziksel aktivite üzerine etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 47(3), 5-14.
- Ercan, Ş., and Keklice, H. (2020). Covid-19 pandemisi nedeniyle üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyilerindeki değişimin incelenmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 69-74.
- Flaskerud, J.H. (2015). Mood and food. *Issues Ment Health Nurs*, 36(4), 307- 310. doi:10.3109/01612840.2014.962677.

- Garipoğlu, G., ve Bozar, N. (2020). Covid-19 salgınında sosyal izolasyonda olan bireylerin beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 6(6), 100-113.
- Gençalp, D. K. (2020). Covid-19 salgını döneminde ilk ve acil yardım öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite durumlarının değerlendirilmesi. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Harvard Health Publishing Harvard Medical School. (2020). How to boost your immune system. 07.11.2020 tarihinde <https://www.health.harvard.edu/stayinghealthy/how-to-boost-your-immune-system> adresinden erişilmiştir.
- Ismail, L. C., Osaili, T. M., Mohamad, M. N., Al Marzouqi, A., Jarrar, A. H., Zampelas, A., ve Hasan, H. (2020). Assessment of Eating Habits and Lifestyle during Coronavirus Pandemic in the MENA region: A Cross-Sectional Study. *British Journal of Nutrition*, 1-30.
- Jayne, J. M., Ayala, R., Karl, J. P., Deschamps, B. A., McGraw, S. M., O'Connor, K., ve Cole, R. E. (2020). Body weight status, perceived stress, and emotional eating among US Army Soldiers: A mediator model. *Eat Behav*, 36, 101367. doi:10.1016/j.eatbeh.2020.101367.
- Kanık, Z. H. (2020). Covid-19 pandemisinde ev tabanlı fiziksel aktivite. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Özel Sayı, 46-51.
- Kriaucioniene, V., Bagdonaviciene, L., Rodríguez-Pérez, C., ve Petkeviciene, J. (2020). Associations between Changes in Health Behaviours and Body Weight during the COVID-19 Quarantine in Lithuania: The Lithuanian COVIDiet Study. *Nutrients*, 12(10), 3119.
- López-Bueno, R., Calatayud, J., Andersen, L. L., Balsalobre-Fernández, C., Casaña, J., Casajús, J. A., and López-Sánchez, G. F. (2020). Immediate impact of the COVID-19 confinement on physical activity levels in Spanish adults. *Sustainability*, 12(14), 5708.
- Macit, M. S. (2020). Covid-19 salgını sonrası yetişkin bireylerin beslenme alışkanlıklarındaki değişikliklerin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(3), 277-288.
- Maugeri, G., Castrogiovanni, P., Battaglia, G., Pippi, R., D'Agata, V., Palma, A., and Musumeci, G. (2020). The impact of physical activity on psychological health during Covid-19 pandemic in Italy. *Heliyon*, 6(6), e04315.
- Naja, F., ve Hamadeh, R. (2020). Nutrition amid the COVID-19 pandemic: A multi-level framework for action. *European Journal of Clinical Nutrition*, doi: <https://doi.org/10.1038/s41430-020-0634-3>.

- Öncen, S., Aydın, S., ve Molla, E. (2020). COVID-19 pandemisi döneminde so-kağa çıkma sınırlaması olan ve olmayan illerde yaşayan spor bilimleri öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeylerinin değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 739-749.
- Özkan, A. (2017). *Sınıf öğretmenlerinin ve adaylarının enerji ve besin ögesi alımları (beslenme alışkanlıkları) ile sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının ve fiziksel aktivite düzeylerinin belirlenmesi ve ilişkilendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bartın.
- Özkan, A. (2020). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyi ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 112-126.
- Özlem, A., ve Mehmet, N. (2020). Eating habits changes during covid-19 pandemic lockdown. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 188-196.
- Pellegrini, M., Ponzio, V., Rosato, R., Scumaci, E., Goitre, I., Benso, A., ve Broglio, F. (2020). Changes in weight and nutritional habits in adults with obesity during the “lockdown” period caused by the COVID-19 virus emergency. *Nutrients*, 12(7), 2016.
- Qin, F., Song, Y., Nassis, G. P., Zhao, L., Dong, Y., Zhao, C., ve Zhao, J. (2020). Physical activity, screen time, and emotional well-being during the 2019 novel coronavirus outbreak in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(14), 5170.
- Swift, D. L., Johannsen, N. M., Lavie, C. J., Earnest, C. P., ve Church, T. S. (2014). The role of exercise and physical activity in weight loss and maintenance. *Prog Cardiovasc Dis*, 56(4), 441-447. doi:10.1016/j.pcad.2013.09.012.
- Tambağ, H. (2011). Hatay Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*. 47-58
- Tang, W., Hu, T., Hu, B., Jin, C., Wang, G., Xie, C., ve Xu, J. (2020). Prevalence and correlates of PTSD and depressive symptoms one month after the outbreak of the COVID-19 epidemic in a sample of home-quarantined Chinese university students. *J Affect Disord*. doi:10.1016/j.jad.2020.05.009.
- Tarkoçin, S., Alagöz, N., ve Boğa, E. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının pandemi sürecinde (covid-19) davranış değişiklikleri ve farkındalık düzeylerinin anne görüşlerine başvurularak incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 15(6), 1017-1036.

- Tunç, A. Ç., Zorba, E., ve Çingöz, Y. E. (2020). Covid 19 salgını döneminde egzersizin yaşam kalitesine etkisi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 127-135.
- Vermeulen, E., Stronks, K., Snijder, M. B., Schene, A. H., Lok, A., de Vries, J. H., ve Nicolaou, M. (2017). A combined high-sugar and high-saturated-fat dietary pattern is associated with more depressive symptoms in a multi-ethnic population: the HELIUS (Healthy Life in an Urban Setting) study. *Public Health Nutr*, 20(13), 2374- 2382. doi:10.1017/s1368980017001550.
- Yıldırım, İ., Yıldırım, Y., Tortop, Y., ve Poyraz, A. (2011). Afyon Kocatepe Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları ve bunları etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1375-1391.
- Yılmaz, H. Ö., Aslan, R., ve Unal, C. (2020). Effect of the COVID-19 Pandemic on Eating Habits and Food Purchasing Behaviors of University Students. *Kesmas: Journal Kesehatan Masyarakat Nasional (National Public Health Journal)*, 15(3).
- Yücel, B. (2015). *Sağlık çalışanlarının beslenme alışkanlıkları ve beslenme bilgi düzeylerinin incelenmesi*. Y.L Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Erdoğan, R. (2021). Pandemi döneminde beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları ve fiziksel aktivite düzeylerinin belirlenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3276-3295. DOI: 10.26466/opus.862585

Covid-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye Ve Çin'de Uzaktan Eğitim Süreç Ve Uygulamalarının İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.857131

*

Barış Yaman *

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı,

E-Posta: baris.yaman44@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-4531-4965](https://orcid.org/0000-0002-4531-4965)

Öz

2020 yılının en büyük felaketi tüm dünya için tartışmasız Covid-19 adı verilen pandemik virüstür. Virüs başta Çin olmak üzere hızlı bir şekilde yayılmış, tüm dünya adeta kabus yaşamış, birçok ülkede sağlık sistemi çökmüştür. Bu virüsün daha fazla bulaşmasını önlemek amacıyla toplu faaliyetler ya durdurulmuş ya da yüksek önlemlerle devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda eğitim ve öğretim alanında da birtakım tedbirler alınmış olup, genellikle ilk etapta eğitim öğretim kurumları kademeli olarak kapatılmış ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitime geçişte her ülke kendi imkânına göre uygulamalar geliştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmada zengin eğitim alt yapısı olan Türkiye ile Covid-19 pandemisinin ilk ortaya çıktığı Çin'de uzaktan eğitim süreçleri ve uygulamaları araştırılmıştır. Yöntem olarak, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Ülkelerin uzaktan eğitim faaliyetlerini incelemek için doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi ile toplanan veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Buna göre; Türkiye, öncelikle televizyon kanalları (EBA TV) aracılığıyla öğrencilere ulaşmaya çalışarak eğitim öğretime devam etme çabasında olmuştur. Daha sonra bazı sınıflara uzaktan eğitim portalları kullanılarak öğretmenlerle öğrencilerin buluşması sağlanmıştır. Kısa bir süre hibrit öğrenme (harmanlanmış öğrenme) uygulaması ile hem uzaktan hem yüz yüze eğitim yapılmış sonrasında da tamamen uzaktan eğitime geçilmiştir. Çin'de de ilk olarak televizyon üzerinden video yayımlar yapılmış ve talebe bağlı olarak da online dersler yapılmıştır. Öğrencinin merkezde olduğu, öğretmenler ile öğrencilerin bir çok online ortamda baş kurabildiği düzenekler geliştirilmiştir. Ebeveynlere de sorumluluklar yüklenerek veli-öğrenci ilişkisi güçlendirilmeye çalışılarak velilerle işbirliği içine girilmiştir. "Okul yok ama ders var" (School's Out, But Class's On) sloganı ile de salgının psikolojik etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Çin'de 2020'nin Eylül ayında kısmi, Ekim ayında ise tamamen okullar açılmıştır. Sonuç olarak Türkiye ve Çin Covid-19 pandemisi sürecinde benzer şekilde uzaktan eğitim faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: uzaktan eğitim, covid-19, Türkiye, Çin

Examining The Distance Education Processes And Practices In Turkey And China During Covid-19 Pandemic

*

Abstract

The biggest disaster of 2020 for the whole world is undisputedly the Covid-19 pandemic. The virus spread rapidly all over the world, first in China; the whole world experienced a nightmare so to speak, and the health system in many countries collapsed. In order to prevent further transmission of this virus, collective activities were either stopped or continued with precautionary measures. In this context, some measures have been taken in the field of education, and in general, educational institutions were gradually closed and they started distance education. In the transition to distance education, countries have developed different practices in accordance with their own means. The distance education processes and practices during this period in Turkey, which has substantial educational infrastructure and practices, and in China, where the Covid-19 pandemic first started, were researched. As a method, a case study, one of the qualitative research methods was carried out. Document review was made in order to examine the distance education practices of the countries. Data collected by document review were analyzed with content analysis. According to this; Turkey primarily made efforts to continue education through television channels (EBA TV), trying to reach students. Later, teachers and students were brought together by using distance education portals for some grades. With a hybrid learning approach, both distance and face-to-face education were carried out for a short time, and then education continued with only distance education. In China, video broadcasts were made on television for the first time, and online lessons were also given on demand. Mechanisms have been developed where the student is at the center and teachers and students can connect in various online environments. By assigning responsibilities to parents, cooperation was established with parents by trying to strengthen the parent-student relationship. With the slogan "School's Out, But Class's On," the psychological effects of the epidemic were tried to be reduced. In China, schools were partially opened in September 2020 and fully opened in October 2020. In short, Turkey and China have carried out similar distance education practices during the Covid-19 pandemic.

Keywords: *distance education, Covid-19, Turkey, China.*

Giriş

2019'un Aralık ayında Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Çin'in Wuhan kentinde koronavirüs ailesinden yeni bir virüs tespit edildiğini açıkladı. 11 Şubat 2020'de ise WHO Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, (BBC, 2020), bu virüsün "korona"nın co'su, "virüs"ün vi'si ve hastalık kelimesinin İngilizcesi "disease" sözcüğünün d'sinden türetilerek Covid-19 olarak adlandırıldığını duyurdu. Bu süreçte hızla başka şehirlere ve başka ülkelere yayılan virüs tüm dünya geneline yayıldığı için "pandemi" olarak anılmaya başlandı. Pandeminin yayılmasıyla her ülkede benzer şekilde sosyal mesafenin korunması, yurt dışı uçuşların yasaklanması, şehirlerarası yolculukların sınırlandırılması, karantina, sokağa çıkma yasağı gibi uygulamaların yürürlüğe konulduğu görülmüştür. Bu uygulamalardan daha da önemlisi eğitim öğretime ara verilmesi ve uzaktan eğitime geçilmesi olmuştur.

Koronavirüs, kısa sürede dünyadaki pek çok ülkeyi etkisi altına almaya başlamıştır. Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir. Etkili olduğu ülkelerde gündelik hayatın yanı sıra kurumsal sistemlerin işleyişini de aksatarak kurumların verdiği hizmetlerin değişmesine neden olmuştur. Bu tür pandemiler ciddi sağlık sorunlarına ve ölümlere sebebiyet vermenin yanında, telafisi zor sosyal ve ekonomik sonuçlar da doğurmaktadır. Örneğin tarımsal faaliyetlerin ciddi anlamda yavaşlamasına ve turizm, eğitim, sağlık, teknoloji, ekonomi, finans vb. sektörlerin önemli ölçüde yıpranmasına da sebep olmuştur (Özkoçak, Koç ve Gültekin 2020). Türkiye'de bu dönüşümden etkilenen kurumlardan biri de eğitim kurumlarıdır. Covid-19 ile dünya, yaşanan durum koşullarının bilimi yönlendirdiği bir durumdur. Dünya eğitimi, yüz yüze eğitimi sürdürme riski yüzünden öğrencilerine uzaktan eğitimle ulaşma yolunu seçmekte, devletler de bu tarz öğrenmeyi zorunluluk haline getirerek bu yolun daha da aktif kullanılmasını teşvik etmektedir (Yamamoto ve Altun, 2020).

Uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrencinin fiziksel olarak aynı kapalı alanda bulunmasına gerek duyulmaksızın öğretme-öğrenme etkinliklerinin düzenlenip icra edilmesidir. Uzaktan eğitimde elektronik mektup, bilgisayarlı konferans ve internet gibi çok ortamlı sunu sistemlerinden yararlanılmaktadır. Bu araçlar ve sunu sistemleriyle öğretmenler, öğrencilere; öğrenciler, öğretmenlere ve öğrenciler, öğrencilere sorular ve cevaplar gönderebilmektedir (Kaya, 2002). Covid-19 pandemisi ile uzaktan eğitim artık hayatın bir vazgeçilmezi olmuştur. Bütün ülkeler kalabalıklaşmanın en fazla olduğu yerlerden

biri olan okulların yüz yüze eğitim vermesinin doğru olmadığı kanaatine varıp farklı aşamalarla ve farklı düzeylerle uzaktan eğitime geçmiş bulunmaktadır.

Eğitimde bilişim teknolojilerinin aracılığıyla uzaktan eğitim platformlarının kullanılması, Covid-19 salgınından daha öncede alternatif bir sistem olarak uzun yıllar tartışılmıştır. Ancak milyonlarca öğrencinin salgın sebebiyle evde kalmak zorunda olması, eğitim öğretim faaliyetlerinin uzaktan verilmesini zorunlu kılmıştır (Demir ve Özdaş).

Bu araştırmada Covid-19 salgını sürecinde salgının ilk çıktığı yer olan Çin'de eğitim öğretim faaliyetlerini nasıl sürdürdüğü araştırılarak Türkiye ile karşılaştırma yapılması amaçlanmıştır. Bu karşılaştırma sayesinde örnek uygulamaların Türkiye için de uygulanabilirliği tartışmaya konulmuştur.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, çeşitli toplumsal olayları ve bu olayların içinde yaşayan bireyleri inceleyerek sorulara cevap arar. Nitel araştırmacıların ilgilendikleri şey; insanların kendi yaşam biçimlerini nasıl düzenlediklerini ve çevrelerinden ne kadar etkilendiklerini, ritüeller, sosyal yapılar, sosyal roller ve benzeri yollarla bulmaktır (Berg, 2001, s.7). Bu çalışmanın amacı Türkiye ve Çin'de Covid-19 pandemi sürecinde eğitim bakanlıklarının yürütmüş oldukları uzaktan eğitim süreçlerini inceleyip karşılaştırmaktır. Bunun için belirlenen ülkelerin durumu için doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi ile toplanan veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Doküman incelemesi kapsamında ülkelerin resmi kurumlarından (Eğitim Bakanlıkları, Eğitim Kurumları, Üniversiteler v.b.) elde edilen veriler ve uluslararası raporlardan yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.187). Doküman analizi; kayıtlardan, yazışmalardan, resmi raporlardan ve alıntılardan oluşur (Patton, 1987, s.7). Araştırmada, 2020 yılı boyunca yapılan uzaktan eğitim faaliyetlerine yer verilmiştir.

Bulgular

Türkiye

Covid-19 salgınına önlemeye yönelik olarak alınan tedbirler kapsamında sosyal mesafenin korunması amacıyla Türkiye’de ilk vakanın da çıkmasının ardından 13 Mart 2020 itibarıyla yüz yüze eğitime ara verildi. Aradan sonra eğitim hizmetlerine uzaktan eğitim olarak devam edildi. (Özer, 2020) Türkiye’de okulların eğitim öğretime ara verilmesi kararı ile MEB etkin bir uzaktan eğitim sistemi kurmak için dijital eğitim platformu olarak hizmet veren Eğitim Bilişim Ağı’nın (EBA) altyapısını güçlendirmiş ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile işbirliği yapmıştır. Bu süreçte öğrenciler EBA TV İlkokul, EBA TV Ortaokul, EBA TV Lise kanallarından belirli bir programa göre hazırlanmış olan derslerini takip etmişlerdir. Bunu EBA’nın internet sayfasından da takip edebilmişlerdir. Ayrıca TV yayın akışında tekrarlara da yer verilmiştir.

Yaz tatili sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı: “31 Ağustos 2020 Pazartesi günü itibarıyla uzaktan eğitim yoluyla 2019-2020 eğitim öğretim yılının ikinci dönemine ait eksik konu ve kazanımlara yönelik eğitim programı uygulamasına başlanacak. 18 Eylül’e kadar sürdürülecek uzaktan eğitimde, 2019-2020 eğitim öğretim yılında yüz yüze işlenemeyen ve öğrencilerin bir üst sınıfta hazır bulunuşluk düzeylerini etkileyebilecek öğrenme eksikliklerinin giderilmesine öncelik verilecek.” diye bir genelge yayınlanmıştır (MEB, 2021). Genelge kapsamında da uzaktan eğitim faaliyetleri yürütülmüş olup Hibrit eğitim modeline yakın bir uygulama ile okullar kademeli bir şekilde eğitim öğretime açılmıştır. Hibrit eğitim modeli; uzaktan eğitim uygulamaları ile yüz yüze eğitim uygulamalarının harmanlanmasıdır. Bu model yüzyüze eğitimden salgın dolayısıyla uzaktan eğitim uygulamasına birden geçilmesiyle öğretmenlerin öğrencilerin ve velilerin duruma ayak uydurmalarının zaman alması ve yine de istenilen sonuçların alınmaması neticesiyle ortaya çıkmıştır.

Chick ve diğerlerine göre (2020) hızla gelişen salgın süreci hem eğitimciler hem de öğrencilere büyük esneklik ihtiyacı doğurmasından dolayı sürecin verimli yürütülmesi amacıyla önceden test edilmiş etkililiğe sahip öğrenme yöntemlerinin doğru bir şekilde seçilip uygulanması gerekmektedir. Sadece uzaktan eğitim uygulamalarıyla süreçte sıkıntıların ortaya çıkması ve salgın sürecinde yüz yüze eğitim ortamının doğurabileceği sorunlar bir kez daha hibrit öğrenme modelini gündeme getirmiştir.

Hibrit eğitim modeli uygulaması ile öğrenciler haftanın iki günü okula gitmekte ve bir günde uzaktan eğitim ile eğitim öğretimlerine devam etmekteydi. Sınıflar iki gruba ayrılarak birinci grup pazartesi ve salı günü, ikinci grup ise Perşembe ve Cuma günleri okula gitmekteydi. Çarşamba günleri ise tüm sınıf online dersler ile öğretmenleriyle ders yapmaktaydı. Ancak bu uygulama da artan vaka sayıları ile bilim kurulunun önerisi ve Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının ortak müzakeresiyle 17 Kasım 2020 itibariyle son bulup tekrar tamamen uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu süreçte öğretmenlerin EBA platformu aracılığıyla zoom, Google meet ve Skype gibi uygulamaları kullanarak öğrencilere erişimler sağlanmakta ve canlı dersler yapılmaktadır. İlkokul, ortaokul ve liselerde derslerin tamamı senkron iken üniversitelerde fakülteye bölüme göre değişmek üzere dersler asenkron olarak da yürütülmektedir. Ayrıca yine EBA platformu aracılığıyla öğrencilere çalışmalar gönderilmekte ve öğretmenler de aynı dijital ortamda çalışmaların kontrolünü yapmaktadır.

Uzaktan eğitim uygulamalarında bir diğer önemli husus internet kullanan bireylerin nüfusa oranıdır. Türkiye’de bu oran Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2020)’nun yapmış olduğu “hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması”na göre %90,7’dir. Bu oran birçok gelişmiş ülkenin oranından bile daha yüksektir.

Çin

Covid-19 pandemisinin ilk olarak Çin’de ortaya çıkmasından dolayı uzaktan eğitime geçen ilk ülkelerden birisidir. Çin’de Covid-19 pandemisinden dolayı 270 milyon ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite öğrencisi online eğitime geçmiştir. Birçok okul online canlı ders, çevrimiçi talebe bağlı öğretim (on-demand teaching), TV’de videolu öğretim yapmıştır. Acil durumda büyük ölçekli uzaktan öğretimin Çin’de yürütülebilmesi, internet altyapısının mükemmel düzeyde olmasındandır. Ayrıca öğrenciyi merkeze alan bir eğitim-öğretim modeli kurulmuştur. (Durak, Çankaya, İzmirli, 2020).

Çin’de öğretmenlerin öğrencilere evde çalışma planı gönderdiği ve öğretmenlerin ders materyallerini çeşitli platformlardan öğrencileri ile paylaşarak, öğrencilerin evde kendi kendilerine öğrenme ortamlarını yaratmalarına imkan tanınmıştır (Xie ve Yang, 2020). Öğretmen, öğrenci ve velilerin QQ,

WeChat ve DingTalk gibi online ortamlarından birbirleri ile bağlantı kurdukları, derslerin genelde asenkron olduğu, iletişim sürecinin ise senkron olduğu belirtilmiştir (Durak, Çankaya, İzmirli, 2020).

Zhou, Li, Wu ve Zhou (2020) Covid-19'un okullara yayılmasının önüne geçerken, pandeminin eğitim öğretime olumsuz etkisini azaltmak için 4 Şubat 2020'den bu yana Çin Eğitim Bakanlığı öncü grubu, "Dönem İçinde Çevrimiçi Öğretim Organizasyonu ve Genel Kolej ve Üniversitelerin Yönetimi Konusundaki Yol Gösterici Görüşler, Salgın Önleme Sürecinde Eğitim ve Öğretimin Bilgi Teknolojileri ile Desteklenmesine İlişkin Tebliğ ve Salgın Önleme ve Kontrol Bildirimi Sırasında Hedeflenen Öğretmen Çalışmasına İlişkin Kontrol ve Çeşitli Öneriler " gibi konuları masaya yatırmıştır. Burada, COVID-19 salgını süresince okulların öğrencilere "Okul Yok, Ama Dersler Var", yani" Okul kapalı, ancak öğrencinin öğrenimi çevrimiçi olarak devam ediyor "veya" Çevrimiçi olarak Evde Ders çalışma" gibi sloganları kullanarak salgının psikolojik etkisini de azaltma hedeflenmiştir.

Bu sloganlar sadece okullarda değil evde de öğrencilerin online öğrenimine yönelik rehberlik çalışmalarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca öğrencilerin evde düzenli olarak çalışmalarını sağlamak için okul-aile işbirliğini de geliştirmeye yöneliktir (Xia, 2020). Uzaktan eğitimin vazgeçilmez unsuru olan internetin kullanım oranına bakılacak olursa; Çin'de bireylerin evde internet kullanım oranı %61'dir. Bu oran birçok gelişmiş ülkenin internet kullanım oranından düşüktür (Gulati, 2020). Çin'de 2020 yılının Eylül ayında kısmi olarak okullar 10 Ekim itibariyle de tamamen açılmıştır (UNESCO, 2021).

Sonuç

Yapılan bu araştırmaya göre Türkiye, öncelikle televizyon kanalları (EBA TV İlkokul, EBA TV Ortaokul, EBA TV Lise) aracılığıyla öğrencilere ulaşmaya çalışarak eğitim öğretime devam etme çabasında olmuştur. Daha sonrasında tüm sınıflar için olmasa da aşamalı olarak önce okulöncesi ve ilkokul öğrencileri, 8. ve 12. sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitim portalları kullanarak öğretmenlerle buluşması sağlanmıştır. Salgının etkisinin azalmaya başladığı eylül ayında hibrit öğrenme, harmanlanmış eğitim gibi kuramsal temelleri olan uygulamalarla hem uzaktan hem yüzyüze eğitim imkanları sunulmaktadır.

öğretimin devamlılığı sağlamaya çalışılmıştır. Bu süreçlerde aileler de unutulmamış ve okul-aile birliği kapsamında veli-öğrenci ilişkisi kuvvetlendirilerek öğrencinin eğitim sürecindeki paydaşlardan biri olan ebeveynlerin aktif olarak sürece dahil edilmesi sağlanmıştır. Covid-19 pandemisinin kasım ayı ortalarında tekrar canlanması ve vaka sayılarında hızlı artışların olması sebebiyle tekrar tamamen uzaktan eğitim uygulamasına geçilmiştir. Bu süreçte öğretmenler EBA platformu aracılığıyla öğrencilerine uzaktan eğitimle canlı dersler vermektedir. Öğrencilerde canlı derslerin yanı sıra EBA TV üzerinden de dersleri takip edebilmektedir. Çin eğitim bakanlığı da salgın sürecinde oldukça makul uygulamalarla uzaktan eğitim faaliyetlerini yürütmüştür. İlk olarak televizyon üzerinden video yayınlar yapılmış ve talebe bağlı olarak da online dersler yapılmıştır. Öğrencinin merkezde olduğu, öğretmenler ile öğrencilerin bir çok online ortamda bağ kurabildiği düzenekler geliştirilmiştir. Ebeveynlere de sorumluluklar yüklenerek veli-öğrenci ilişkisi güçlendirilmeye çalışılarak velilerle işbirliği içine girilmiştir. Çok yankı uyandıran "okul yok ama ders var" ("School's Out, But Class's On") sloganı ile de salgının psikolojik etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Türkiye ve Çin covid-19 pandemisi sürecinde benzer şekilde uzaktan eğitim faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Öğrencilerin psikolojik olarak sarsılmalarına imkan vermemek adına bir çok faaliyet yürütmüşlerdir. Ailelerden destek de alınarak, öğretmen öğrenci ve ebeveyn bağı kuvvetlendirilmiştir. Uzaktan eğitim her iki ülke için de artık hayatın vazgeçilemez bir parçası olmuştur. Bu anlamda her iki ülke de uzaktan eğitim faaliyetlerinde erişilebilirlik durumunu yaygınlaştırmak için gerekli teknik alt yapıyı geliştirmelidir. Öğretmenlerin bu süreçte verimliliğini arttırmak için etkili uzaktan eğitim seminerleri düzenlenmelidir. Hibrit öğrenme modeli geliştirip yaygınlaştırılarak sınıflarda kamera sistemleri kurulmalı ve yüzyüze eğitime katılamayan öğrencilerin aynı derse uzaktan katılmasına olanak sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi iyice irdelenmeli ve eğitim öğretim hizmetlerinden tüm öğrencilerin faydalanması sağlanmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Examining The Distance Education Processes And Practices In Turkey And China During Covid-19 Pandemic

*

Dr. Barış Yaman

MONE

In December 2019, the World Health Organization (WHO) announced that a new virus from the Coronavirus family had been detected in the Wuhan city of China. On February 11, 2020, Tedros Adhanom Ghebreyesus, the Director-General of the WHO, (BBC, 2020), declared that this virus was named as COVID-19 via its derivation from CO of "Corona", VI of "Virus" and D of "Disease" in English. In this process, the virus, which rapidly spread over other cities and other countries, started to be called a "pandemic" due to its spread across the world. With the spread of the pandemic, implementations such as keeping social distance, suspending international flights, limiting intercity travels, putting in quarantine and declaring a lockdown have been put into effect similarly in every country. Among these implementations, taking a break in education and initiating distance education have been more prominent. Distance education means to perform teaching-learning activities without a need for teachers and students to be in the same enclosed area physically. In distance education, multi-media presentation systems such as electronic mail, e-conference, and internet are used. With these tools and presentation systems, questions and answers can be sent to students by teachers, to teachers by students, and to students by students (Kaya, 2002). In the Hybrid education model implemented in Turkey, students used to go to school two days a week, and continued their education via distance education once a week. Classes were divided into two groups; the first group went to school on Mondays and Tuesdays, and the second group on Thursdays and Fridays. On Wednesdays, all the classes had online lessons with their teachers. However, this implementation was terminated on November 17, 2020 through the recommendation of the Science Committee and the joint agreement of the Ministry of Health and the Ministry of National Education, and distance ed-

ucation started to be implemented in full. In this period, teachers access students by means of Zoom, Google Meet, Skype etc. via the EBA (Education Information Network) platform, and live lessons are held. While all the lessons are synchronous in primary schools, secondary schools and high schools, courses change as per faculty in universities, but they are also carried on asynchronously. Moreover, homework is sent to students via the EBA platform, and teachers check their homework in the same digital media. In China, 270 million primary school, secondary school, high school and university student have switched to online education due to the COVID-19 pandemic. Many schools have provided live lessons, on-demand online teaching and video-assisted teaching on TV. The possibility of large-scale distance education during an emergency results from the perfect level of China's internet infrastructure. Furthermore, a student-centered education-teaching model has been established. (Durak, Çankaya, İzmirli, 2020). In China, teachers send students study plans for home and share course materials with their students over various platforms, which has enabled students to create their own learning environments at home (Xie and Yang, 2020). It has been reported that teachers, students and parents contact each other on online media such as QQ, WeChat and DingTalk, lessons are generally asynchronous, and the communication process is synchronous (Durak, Çankaya, İzmirli, 2020). In this research, it was aimed to investigate how China, where the pandemic first appeared, maintains its education and teaching activities during the COVID-19 period and to make a comparison with Turkey. Thanks to this comparison, the applicability of the sample implementations has been brought up for discussion for Turkey. According to this research, Turkey tried to continue educational activities by accessing students first via television channels (EBA TV Primary School, EBA TV Secondary School, EBA TV High School). Later, though not for all the classes, teachers were enabled to meet students using distance education portals in some classes. In September, when the effect of the pandemic began to decrease, it was attempted to carry on education by providing both distance and face-to-face education opportunities with implementations such as hybrid learning and blended education, which have a theoretical basis. In the meantime, families were not forgotten, the relationship between parents and students were strengthened within the parent-teacher's association, and parents, who are among the shareholders in students' education, were actively included in the process. As the COVID-19

pandemic became severer in middle of November and the number of cases rapidly increased, distance education was initiated in full again. In this process, teachers teach their students distantly via EBA, and students can also follow the lessons on EBA TV. The Chinese Ministry of Education has maintained their distance education activities with highly reasonable implementations during the pandemic. Videos have been broadcast on television, and on-demand online lessons have been held. Mechanisms where the student is at the center and teachers and students can connect in various online media have been developed. By assigning responsibilities to parents, a cooperation has been established with parents by trying to strengthen the parent-student relationship. It has been tried to reduce the psychological effects of the pandemic with the super popular slogan "School's Out, But Class's On". In short, Turkey and China have run similar distance education practices during the COVID-19 pandemic. They have carried out a lot of activities not to cause students to be shaken psychologically. Family support has been received, and the bond between the teacher, student and parent has been strengthened. Distance education has become an essential part of life for both countries.

Kaynakça / References

- Koronavirüs nedir: Covid-19'a karşı hangi önlemler alınmalı, virüsün özellikleri neler? (2020). BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538> 26.05.2020 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. (4th Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Chick, R. C., Clifton, G. T., Peace, K. M., Propper, B. W., Hale, D. F., Alseidi, A. A., ve Vreeland, T. J. (2020). Using technology to maintain the education of residents during the COVID-19 pandemic. *Journal of Surgical Education*, 77(4), 729-732.
- Demir, F , Özdaş, F . (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, Salgın Sürecinde Türkiye'de Ve Dünyada Eğitim , 273-292 . DOI: 10.37669/milliegitim.775620
- Durak, G., Çankaya, S. ve İzmirli, S. (2020). Covid-19 pandemi döneminde Türkiye'deki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemlerinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 14 (1), 787-809. ISSN: 1307-6086.

- Gulati, M. (2020). *Online learning in China during covid-19: Some lessons*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3683656> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3683656>
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2021). *18 Eylül'e kadar sürecek uzaktan eğitim döneminin yol haritası*. <http://www.meb.gov.tr/18-eylule-kadar-surecek-uzaktan-egitim-doneminin-yol-haritasi/haber/21499/tr>. 01/01/2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Özer, M. (2020). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129. doi: 10.24106/kefdergi.722280
- Özkoçak, V., Koç, F. ve Gültekin T. (2020). Pandemilere antropolojik bakış: koronavirüs (covid-19) örneği, *Turkish Studies*, 15(2), 1183-1195.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage Publications, California.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Covid-19 rehberi: Mart 2020*. https://www.tahud.org.tr/file/4f42cbfd-bbd9-4bf4-91b0-29698f53f198/COVID-19_Rehberi.pdf 18/05/2020 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- TÜİK (2020). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması: 2020*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilism-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilism-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679) adresinden 3/01/2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- UNESCO (2021). *Education: From disruption to recovery* <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> 3/01/2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Xia, J. (2020). Practical exploration of school-family cooperative education during the COVID19 epidemic: A case study of Zhenjiang Experimental School in Jiangsu Province, China. *Best Evidence of Chinese Education*, 4(2), 521-528.
- Xie, Z., ve Yang, J. (2020). Autonomous learning of elementary students at home during the COVID-19 epidemic: A case study of the Second Elementary School in Daxie, Ningbo, Zhejiang Province, China. *Best Evidence of Chinese Education*, 4(2), 535-541.
- Yamamoto, G.T. ve Altun, D. (2020). Koronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zhou, L., Li, F., Wu, S., ve Zhou, M. (2020). "School's out, but class's on", the largest online education in the world today: Taking China's practical exploration during the COVID-19 epidemic prevention and control as an example. *Best Evidence of Chinese Education*, 4 (2), 501-519.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yaman, B. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye ve Çin'de uzaktan eğitim süreç ve uygulamalarının incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3296-3308. DOI: 10.26466/opus.857131

Kovid 19 ile İlgili Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

DOI: 10.26466/opus.876588

*

Mustafa Pamuk *

* Dr.Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Böl. Konya/Türkiye

E-Posta: mustafa.pamuk@selcuk.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8367-4382](https://orcid.org/0000-0001-8367-4382)

Öz

Bu araştırmanın amacı, günümüzde tüm dünyada en önemli gündem maddelerinden olan Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırma korkusu üzerine bir ölçek geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda 397 kişi üzerinden Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), 346 kişi üzerinden ise Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan AFA sonucunda toplam varyansın %47,867'sini açıklayan, beş maddeden oluşan, tek boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Akabinde yapılan DFA sonucuna göre AFA'da elde edilen yapı doğrulanmıştır. Ayrıca elde edilen ölçeğın cinsiyete ve medeni duruma göre ölçüm değişmezlikleri incelenmiştir. Cinsiyette sadece katı değişmezlik sağlanamamışken, medeni durumda tüm değişmezlik türleri sağlanmıştır. Ölçüt geçerliği kapsamında Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırma korkusu ile gelişmeleri kaçırma korkusu ve Kovid 19 korkusu arasında orta düzeyde, pozitif yönlü; sosyal medya bağımlığı, internet bağımlığı ile düşük düzeyde pozitif yönlü; psikolojik sağlıklımlıkla ise düşük düzeyde negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Güvenirliğe ilişkin olarak ise hem AFA hem DFA verisi üzerinden Cronbach Alpha ve McDonald's ω değerlerinin .70 üzerinde olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar kapsamında tartışma yapılmış, sınırlılıklardan ve önerilerden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırma korkusu, kovid 19, kovid 19 korkusu, gelişmeleri kaçırma korkusu.

Development of Fear of Missing Out Related to Covid 19 Scale (FoMOC 19S) :Validity and Reliability Study

*

Abstract

The purpose of this research is to develop a scale on the fear of missing out on developments related to Covid 19, which is one of the most important agenda items in the world nowadays. For this purpose, Explanatory Factor Analysis (EFA) was performed on data collected from 397 people and Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed on data collected from 346 people. As a result of EFA, five items, one-dimensional structure which explains 47,867% of the total variance was obtained. Subsequently, according to the DFA result, the structure obtained in EFA was confirmed. In addition, measurement invariances of the scale obtained according to gender and marital status were examined. While only strict invariance could not be achieved in gender, all types of invariance in marital status were provided. Within the scope of the criterion validity, a moderate, positive relationship was found between the fear of missing out related to Covid 19 (FoMOC 19) and the fear of missing out (FoMO) and the fear of Covid 19. FoMOC 19 had low-level significant positive relationship with social media addiction and internet addiction; but there was a significant negative, low relationship with psychological resilience. Regarding reliability, Cronbach's Alpha and McDonald's ω values were found to be above .70 on both EFA and CFA data. Discussions were held within the scope of the results obtained, limitations and recommendations were mentioned.

Keywords: *Fear of missing out related to Covid 19 (FoMOC 19) , fear of Covid 19, Covid 19, FoMO.*

Giriş

Günümüzde dünya genelinde gündem olan konuların başında Kovid 19'la ilgili gelişmeler yer almaktadır. Dünya sağlık örgütü (WHO) istatistiklerine göre, dünya genelinde ölümlerin sayısı iki milyonu aşmış (8 şubat, 2,302,302) ve teyit edilmiş vaka sayısı da 100 milyonun (8 şubat, 105,394,301) üzerine çıkmıştır (WHO, 2021). Aynı istatistiklerde Türkiye'nin ölüm sayısı 30 bine yaklaşmakta (8 şubat, 26,685) ve teyit edilmiş vaka sayısı da üç milyon sınırına doğru yaklaşmaktadır (6 şubat, 2,524,786). Bu resmi rakamların yanında salgının finansal etkileri, 2. dalga söylentileri, mutasyon haberleri gibi gelişmeler insanları kaygılandırabilmektedir. Bu durum insanların hem tedbir almak hem de yeni gelişmeleri kaçırmamak adına Kovid 19 ile ilgili gündemi yakından takip ediyor olabilirler.

Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırmaktan bazı kişiler korkabilir. Bu durumun alanyazında gelişmeleri kaçırma korkusuyla (GKK) ilişkili olduğu söylenebilir. GKK *"bireyin kendisinin bulunmadığı ortamlarda diğer bireylerin ödüllendirici yaşantılara sahip olmasından dolayı yaşadığı yoğun bir endişe hali"* olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca aynı çalışmada ifade edildiği üzere GKK diğer bireylerin neler yaptıklarına dair gelişmeleri kaçırmamak adına sürekli bağlantıda kalmayı da içeren bir yapıya sahiptir (Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell, 2013). Diğer bir tanım da ise GKK *"bir kimsenin sosyal etkileşimle ilgili fırsatları, ödüllendirici deneyimleri, karlı yatırımları veya diğer doyum sağlayıcı yaşantıları kaçırmayla ilgili yaşadığı yoğun kaygı"* olarak tanımlanmaktadır (Alt ve Boniel-Nissim, 2018). GKK son yıllarda öne çıkan ve özellikle problemli internet-sosyal medya kullanımı ile ilişkili bir kavramdır (Metin, Pehlivan ve Tarhan, 2017).

GKK'yla ilgili alanyazın incelendiğinde, GKK'nın sosyal medya bağımlılığıyla (Blackwell, Leaman, Tramposch, Osborne ve Liss, 2017; Karaaslan Eşer ve Ayaz Alkaya, 2019), akıllı telefon bağımlılığıyla (Hishan, Ramakrishnan ve Qureshi, 2020; Traş ve Öztemel, 2019), nomofobiyle (Gezgin, Hamutoglu, Sezen-Gultekin ve Gemikonakli, 2018; Hoşgör ve Hoşgör, 2019), internet bağımlılığıyla (Çınar ve Mutlu, 2018; Tang, Hung, Au-Yeung ve Yuen, 2020) pozitif yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur. Bunlara ek olarak GKK'nın ruminasyonla (Dempsey, O'Brien, Tiamiyu ve Elhai, 2019), depresyonla (Kartol ve Peker, 2020; Elhai, Gallinari, Rozgonjuk ve Yang, 2020), kaygıyla (HolTe ve

Ferraro, 2020; Wolniewicz, Rozgonjuk ve Elhai, 2020), hiperaktivite/dürtüsellikle (Çınar ve Mutlu, 2018; Ercengiz, 2020) ve düşük uyku kalitesiyle (Li, Griffiths, Mei ve Niu, 2020) pozitif yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur. Teknolojiyle ilişkili yönü dikkate alındığında, teknolojinin karanlık yüzüyle pozitif yönlü ilişkili, psikolojik faktörlerden de negatif olarak ifade edilen değişkenlerle de pozitif yönlü ilişkili olması, GKK'nın bireyler için problemlili bir değişken olduğu şeklinde düşünülebilir.

GKK öz belirleme teorisi bağlamında incelendiğinde, psikolojik ihtiyaç tatminlerindeki durumsal veya kronik eksikliklerden kaynaklanan kendi kendini düzenleme belirsizliği olarak anlaşılabilir (Przybylski vd., 2013). Bazı insanlar ilişkileri konusunda endişeli olduklarında, muhtemelen sosyal olarak dışlanmaktan korkarlar (Blackwell vd., 2017). Bu gibi durumlarda bireyler sosyal medyada görünür olmak için paylaşım yapma, paylaşılanları takip etme veya bunları beğenme veya yorum yapma gibi davranışlarda bulunabilirler. Blackwell vd. (2017) göre kaygılı bağlanmaya sahip kişiler ilişkilerini sürdürmek ve sosyal geri bildirim almak için sosyal medyayı kullanabilirler. Ayrıca düşük ihtiyaç doyumu da bireyleri sosyal medya katılımını arttırmakta bu durum da bireylerin GKK'ya karşı savunmasızlığını arttırabilmektedir (Rehman, Goyal, Tandon, Hira ve Ahuja, 2019).

GKK'nın yapısına ilişkin olarak Przybylski vd. (2013) on maddelik, tek boyutlu, öz bildirim dayalı bir ölçme aracı geliştirmişlerdir. Diğer bir tek boyutlu geliştirilen GKK ölçeği ise tek maddelik GKK kısa form ölçeğidir (Riordan vd., 2020). Abel, Buff ve Burr (2016), yetersizlik, kaygı, sınırlılık ve öz saygı gibi psikolojik bileşenleri içeren on madde ve üç alt boyuttan (sense of self, social interaction, and "social anxiety) oluşan bir ölçme aracı geliştirmişlerdir. Wegmann vd. (2017) Przybylski vd.'nin (2013) ölçeğini temel alarak ve birtakım yeni maddeler ekleyerek GKK'yı durumluluk-sürekli GKK şeklinde ele alan iki boyutlu bir ölçme aracı geliştirmişlerdir. Metin, Pehlivan ve Tarhan (2017) ise 22 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçme aracı geliştirmişlerdir. Diğer yeni bir ölçme aracı ise Sette, Lima, Queluz, Ferrari ve Hauck (2020) geliştirilen Online GKK ölçeğidir. Sette vd. (2020) ait olma ihtiyacı, popüler olma ihtiyacı, kaygı ve bağımlılık şeklinde dört alt boyutu içeren yeni bir GKK ölçeği geliştirmişlerdir. Bu On-FoMO ölçeği, Przybylski vd. (2013) ölçeğindeki maddelerinin bazılarında online sosyal medya kullanımını belirtmemiş olduğundan (Ör. "Başkalarının benden daha tatmin edici yaşantılara sahip olması, beni endişelendirir") yola çıkarak tamamı online araçları

vurgulayan maddeler yazılarak geliştirilmiştir (Sette vd., 2020). Genel olarak çevresindeki bireylerin ödüllendirici yaşantılarını kaçırma olarak ifade edilen GKK'ya (Przybylski vd., 2013) ilişkin geliştirilen ölçekler dikkate alındığında, bu ölçeklerin farklı boyutlarda yapılaraya sahip oldukları görülmektedir.

Bireyler sadece çevresindeki bireylerin ödüllendirici yaşantılarından uzak kalmaya ilişkin kaygı ve korku yaşamazlar. Aynı zamanda çevresindeki bireylerin yaşamlarındaki oluşabilecek hastalık, ölüm gibi durumları için de kaygı ve korku yaşayabilirler. Bu gibi durumları takip etmek veya haberdar olmak için özellikle sosyal medya araçlarını kullanabilirler. Bazı çalışmalarda sosyal medyanın yakınlarından veya genel gündemden haberdar olmak için kullanıldıklarını gösteren çalışmalar yer almaktadır (Koçer, 2012; Solmaz, Tekin, Herzem ve Demir, 2013; Şener, 2020). Günümüzde Kovid 19'a bağlı olarak bireyler kendilerinin dışında çevresindeki bireylerin durumları için kaygı duyabilmektedirler. Pandemi sürecinde bireylerin çevresindeki kişilerin durumlarını ve Kovid 19'la ilgili gelişmeleri takip etmek için sosyal medyayı kullanmaktadırlar (Çerçi, Canöz ve Canöz, 2020; Küçüküktüğü, 2020). Bu durum bireylerin genel GKK davranışlarını göstermelerine neden olabilmektedir. Bu bağlamda Kovid 19 ile ilgili gelişmeleri kaçırma korkusu, bireylerin yakın çevresindeki (aile, arkadaş vb) ve/veya dünyadaki Kovid 19 ile ilgili gelişmeleri kaçırma korkusuyla ilgili yaşadığı korku olarak ifade edilebilir. Bu doğrultulda bireylerin Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırma korkularının belirlenebilmesi için bir ölçme aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada Kovid 19'a bağlı GKK davranışlarını ölçmek için Kovid 19 ile ilgili gelişmeleri kaçırma korkusu (K19-GKK) adında yeni bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu kısımda araştırmanın katılımcıları, geliştirilen ölçeğin soru havuzunun oluşturulmasıyla ilgili süreç, veri toplama araçları ve süreç hakkında bilgiler yer almaktadır.

Katılımcılar

Araştırma kapsamında uygun örnekleme yöntemiyle iki farklı gruptan veri toplanmıştır. İlk grup katılımcılar 251'i kadın, 146'sı ise erkeklerden olmak üzere toplamda 397 bireyden oluşmaktadır. Bu katılımcıların 110'u 18-28 yaş

aralığında öğrenci olup kalan 287'si 20-62 yaş aralığındaki diğer yetişkinlerden oluşmaktadır (Ort=29.5, Ss=9.4, 18-62). Katılımcıların 184'ü evli, 213'ü ise bekdir. Katılımcıların Kovid 19'a ilişkin durumları incelendiğinde, 47'sinin Kovid 19 hastalığını geçirdiği, 235'inin hastalık geçirmediği, 51'inin yakınlarının hastalık geçirdiği, 59'unun kendilerinin hastalığı geçirmediği ama yakınlarının hastalık geçirdiği ve 5 kişinin ise hem kendilerinin hem de yakınlarının hastalığı geçirdiği belirlenmiştir. Katılımcılarının herbirinin en az bir sosyal medya hesabı olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın ikinci grup katılımcılarını, 188'i erkek, 158'i kadın olmak üzere toplamda 346 kişi oluşturmaktadır. Bu katılımcıların 66'sı 18-41 yaş aralığında öğrenci olup kalan 280'i ise 22-57 yaş aralığındaki diğer yetişkinlerden oluşmaktadır (Ort=31.19, Ss=8.11, 18-57). Katılımcıların 186'sı evli, 160'ı ise bekdir. Katılımcıların Kovid 19'a ilişkin durumları incelendiğinde, 51'inin Kovid 19 hastalığını geçirmiş, 206'sının hastalık geçirmemiş ve 89'unun ise yakınlarının hastalık geçirmiş olduğu belirlenmiştir. Katılımcılarının herbirinin en az bir sosyal medya hesabı olduğu belirlenmiştir.

Ölçme Araçları

Soru Havuzu Oluşturma: K19-GKK ölçeğini geliştirmeden önce, GKK ilgili alanyazındaki tanımlar, geliştirilmiş ölçek çalışmaları (Abel vd., 2016; Metin vd., 2017; Przybylski vd., 2013; Riordan vd., 2020; Sette vd., 2020; Wegmann, vd., 2017) ve diğer ilişkili çalışmalar dikkatlice incelenmiştir. Aynı zamanda Kovid 19'la ilgili yapılan çalışmalar da özellikle gözden geçirilmiştir. Hem GKK çalışmaları hem de Kovid 19 çalışmaları dikkate alınarak madde yazımına başlanmıştır. Ardından 23 maddelik beşli likert tipinde (1= Hiç Uygun Değil - 5=Tamamen Uygun) bir taslak ölçek formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak form için uzman görüşü olarak 4 rehberlik ve psikolojik danışmanlık (RPD), 1 eğitim teknolojileri ve 1 Türkçe dil uzmanına başvurulmuştur. Ayrıca biri İlköğretim Matematik Öğretmenliği alanında, diğer ikisi RPD alanında üç doktora mezunu ve bir RPD lisans mezunu olan kişilerden ölçeğin anlaşılabilirliği üzerine geri bildirim alınmıştır. Gelen geri bildirimler çerçevesinde ölçek formu üzerinde birtakım düzeltmeler yapılmıştır. 23 maddeden 9'u uzman görüşüyle çıkarılmıştır. Analizlere geriye kalan 14 madde ile devam edilmiştir.

Eksik Kalma Korkusu Ölçeği: Ölçek Przybylski vd. (2013) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe'ye Can ve Satıcı (2019) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek 10 maddeden oluşan, tek boyutlu, beşli likert tipinde (1= Hiç beni yansıtmıyor ile 5= Tam beni yansıtıyor) ölçüm veren bir ölçme aracıdır (Örnek madde: *Arkadaşlarımın neyle meşgul olduklarını bilmemek, beni kaygılandırır*). Ölçekten alınabilecek en düşük puan 10 iken en yüksek 50'dir. Puanlar arttıkça gelişmeleri kaçırma korkusu artmaktadır. Can ve Satıcı (2019) güvenilirlikle ilgili yaptıkları çalışmada Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısını toplam örneklem üzerinden .78 bulmuşlardır. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısının .81 olduğu bulunmuştur.

Kovid-19 Korkusu Ölçeği: Araştırmada, katılımcıların Kovid 19'a ilişkin korku seviyelerini belirlemek amacıyla Ahorsu vd. (2020) tarafından geliştirilen ve Türk toplumu için Satıcı, Gocet-Tekin, Deniz ve Satıcı (2020) tarafından uyarlanan Kovid 19 korkusu ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu olup 7 maddeden oluşmaktadır (Örnek madde: *Koronavirüsten çok korkuyorum*). Ölçek maddeleri puanlamaları 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında değişmektedir. En yüksek ölçek puanı 35 en düşük ise 7'dir. Yüksek puan Kovid 19'a yönelik korkunun fazlalığına işaret ederken düşük puan azlığına işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe formu için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .84'tür. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısının .87 olduğu bulunmuştur.

Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği: Andreassen, Torsheim, Brunborg ve Pallesen'in (2012) geliştirdiği Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği altı maddeden oluşmaktadır (Örnek madde: *Sosyal medyayı giderek daha fazla kullanma arzusu hissettiniz mi?*). Ölçek Türkçe'ye Demirci (2019) tarafından uyarlanmıştır. Ölçekteki maddeler zihinsel uğraş, duygudurum değişikliği, tolerans, yoksunluk, çatışma ve başarısız bırakma girişimi olmak üzere altı temel bağımlılık ölçütünü karşılamaktadır. Ölçek (1) çok nadir ile (5) çok sık arasında değişen beşli Likert tipi derecelendirmeye göre yanıtlanmaktadır. Ölçeğin toplam puanı 6-30 arasında değişmektedir. Özgün ölçeğin iç tutarlılığı .88 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısının .86 olduğu bulunmuştur.

Young İnternet Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Formu: Ölçek, Young (1998) tarafından geliştirilmiş olup Pawlikowski, Altstötter-Gleich ve Brand (2013) tarafından kısa forma dönüştürülmüştür. Türkçe'ye üniversite öğrencileri ve ergenler için Kutlu, Savcı, Demir ve Aysan (2016) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin özgün formu internet bağımlılığı düzeyini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 12 maddeden oluşmaktadır ve beşli derecelendirmede (1= Hiçbir zaman, 5= Her zaman) şeklinde yapılandırılmıştır (Örnek madde: *Hangi sıklıkta planladığınızdan daha fazla internette kalırsınız?*). Ölçeğin toplam puanı 12-60 arasında değişmektedir. Ölçeğin iç tutarlık güvenilirlik katsayısı .85 olarak raporlanmıştır. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısının .90 olduğu bulunmuştur.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ): KPSÖ Smith vd. (2008) tarafından geliştirilmiş olup Doğan (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. KPSÖ 6 maddeden oluşmakta olup, 1=Hiç uygun değil ile 5=Tamamen Uygun şeklinde 5'li Likert tipinde ölçüm veren bir ölçme aracıdır. (Örnek madde: *Zor zamanları çok az sıkıntıyla atlattırım*). KPSÖ'de 2., 4. ve 6. maddeler ters maddelerdir. Ölçeğin toplam puanı 6-30 arasında değişmektedir. KPSÖ'den yüksek puan almak psikolojik sağlamlığın yüksek olduğunu belirtmektedir. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlık katsayısı .83 olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısının .82 olduğu bulunmuştur.

Süreç

Araştırmada öncelikle Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul raporu alınmıştır (Sayı: E.100887). Araştırmanın verileri çevrim içi olarak Google Form aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın ilk kısmında katılımcılara araştırmanın amacını belirten bir açıklamaya yer verilmiş, hemen altında da *"yukarıdaki bilgileri okudum ve çalışmaya katılmayı kabul ediyorum."* şeklinde gönüllü katılımlarını beyan eden bir işaretleme kısmı yer almıştır. Araştırmadan elde edilen veriler öncelikle SPSS'e aktarılmıştır. Bundan sonra Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için verilerde normallik için maddelerin basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Basıklık ve çarpıklığın +/- 2 değerlerinin normal dağılım için kabul edilebilir değerler olduğu kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2010). Bazı kaynaklarda normal dağılım için basıklığın +/- 3 olabileceği belirtilmiştir

(Karagöz, 2019). Curran, West ve Finch (1996) ise çarpıklık değerinin 2 ve basıklığın 7'ye yaklaşmasının problemlili olması açısından şüpheli olduğunu, dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen basıklık (0.11-3.13) ve çarpıklık (0.82-1.97) değerlerinin belirtilen kabul edilebilir sınırlar içinde oldukları görülmektedir. Diğer aşamada ortaya çıkan yapıyı doğrulamak için yeni toplanan ikinci bir katılımcı grup üzerinden Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA'da uyum indeksleri olarak χ^2/df , Comparative Fit Index (CFI), Goodness of Fit Index (GFI), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) değerleri incelenmiştir. Alanyazında χ^2/df için kaynaklarda 0-5 arası değerler dikkate alınmaktadır (Aksu, Eser ve Güzeller, 2017; Karagöz, 2019; Özdamar, 2016). CFI ve GFI için $>.90$ kabul edilebilir, $\geq .95$ arası ise iyi uyum kabul edilmektedir (Aksu vd., 2017; Hu ve Bentler, 1999; Özdamar, 2016). RMSEA ve SRMR için $.05$ -. $.08$ arası kabul edilebilir, $.05$ aşağısı ise iyi uyumu göstermektedir (Brown ve Cudeck, 1993; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Hu ve Bentler, 1999; Karagöz, 2019). Ölçeğin güvenirliliği için Cronbach Alpha ile McDonald's Omegası hesaplanmıştır. Bu değerlerin $.70$ üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2010; Meng vd., 2020). Ayrıca birleşim geçerliliği için önemli ipucu verdikleri kabul edilen Composite Reliability (CR) ve Average Variance Extracted (AVE) değerleri hesaplanmıştır (Gürbüz, 2019). CR'nin $.70$ 'in üstünde, AVE'nin ise $.50$ üstünde olması beklenmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014). Son olarak ölçeğin cinsiyete ve medeni duruma göre ölçüm değişmezliği incelenmiştir. Ölçüm değişmezliğinde ise χ^2/df , CFI, RMSEA, SRMR değerleri verilmiş olup ölçüm değişmezliğinin bir üst aşamasına geçmede ise ΔCFI ve $\Delta\chi^2$ (Δdf) değerleri dikkate alınmıştır. ΔCFI için kritik değer $\Delta CFI \leq .01$ olarak dikkate alınmıştır (Chen, 2007; Cheung ve Rensvold, 2002). Verilerin analizinde SPSS 22, AMOS ve JASP 0.13.1 programları kullanılmıştır.

Bulgular

Bu kısımda K19-GKK ölçeği'ne ilişkin öncelikle geçerlik analizleri ardından güvenirlilik analizleri ve son olarak cinsiyete ve medeni duruma göre ölçüm değişmezliği sonuçları yer almaktadır.

AFA Bulguları

K19-GKK ölçeğinin yapı geçerliliği için öncelikle 14 madde üzerinden AFA yapılmıştır. Verilerin faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla örneklem uygunluğu (sampling adequacy) ve Barlett Sphericity testleri yapılmıştır. Elde edilen verilerin AFA için uygunluğu için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) 0.50'den yüksek ve Barlett Küresellik Testi'nin sonucunun anlamlı olması beklenir (Büyüköztürk, 2010; Özdamar, 2016). Elde edilen sonuca göre, KMO'nun .859 olduğu ve Barlett Küresellik Testi'nin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($\chi^2=1706,278$, Sd=91, $p=.000$) bulunmuştur. Bu sonuçlara göre verilerin AFA'ya uygun olduğu söylenebilir. AFA'da 14 madde üzerinde öncelikle herhangi bir boyut kısıtlaması olmadan analiz yapılmıştır. Elde edilen özdeğerler dikkate alındığında özdeğeri 1'in üzerinde üç boyut olmasından dolayı döndürme işlemi yapılmıştır. Döndürme işleminde temel eksenler yöntemi (TEY) ve promax döndürme tekniği kullanılmıştır. Alanyazında AFA yapılırken faktör yük değerleri için .45 ve daha yüksek değerlerin seçilmesi iyi bir ölçüdür (Büyüköztürk, 2010). Bu çalışmada ise faktör yükleri için .55 değeri tercih edilmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü üzere, ölçüt olarak .55 faktör yük değerinin dikkate alındığı TEY ve promax döndürme sonuçlarına göre dokuz madde (4,5,6,9,10,11,12,13,14) .55 faktör yük değerinin altında olduğu için analizden çıkarılmışlardır. Her bir madde çıkarılırken analiz tekrarlanmıştır. Geriye kalan beş maddeden toplam varyansın %47,867'sini açıklayan, tek boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Tek faktörlü desenlerde açıklanan varyansın % 30 ve daha fazla olmasının yeterli olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2010). bu bağlamda elde edilen %47,867'i varyans değerinin yeterli olduğu söylenebilir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, faktör yük değerlerinin .60-.79 arasında değiştiği görülmektedir. Madde-toplam korelasyonunun negatif olmaması ve .30'dan daha yüksek olması maddelerin benzer davranışları örneklemesi (Büyüköztürk, 2010) ve ölçeğin toplanabilirlik özelliğinin bozulmaması (Kalaycı, 2005) için önemlidir. Bu çalışmada da düzeltilmiş madde-toplam korelasyon değerlerine bakıldığında madde toplam korelasyon değerlerinin .54 -.70 arasında değer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlar da maddelerin benzer davranışları ölçtüğüne ve ölçeğin maddelerinin toplanabilirlik özelliğinin bozulmadığına işaret etmektedir.

Tablo 1 . AFA, DFA faktör yükleri, düzeltilmiş maddde-toplam korelasyon değerleri, ortalama / standart sapma değerleri

İlk ölçek sırası	AFA'dan sonraki madde sırası	AFA Faktör Yükleri (N=397)	Düzeltilmiş maddde-toplam korelasyon değerleri	DFA Faktör (N=346)	Standardize Yükleri
3	1	.79	.70	.92	
1	2	.78	.70	.78	
8	3	.64	.54	.65	
7	4	.62	.55	.54	
2	5	.60	.54	.61	

Özdeğer=2.893

Açıklanan Toplam Varyans=%47,867

DFA Bulguları

Bu kısımda AFA ile elde edilen yapının farklı bir örneklem üzerinde doğrulanması amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. DFA uyum indeks değerleri

N	χ^2	Df	p	χ^2/df	CFI	TLI	GFI	AGFI	RMSEA	SRMR
İlk model	99.815	5	.000	19.963	.878	.756	.899	.697	.234	.0680
Modifiye model	6.737	4	.150	1.684	.996	.991	.993	.972	.045	.0165

Yapılan AFA analizinden elde edilen tek boyutlu yapıyı doğrulamak için farklı bir örneklem grubundan elde edilen veriler üzerinden DFA yapılmıştır. DFA sonuçlarına ilişkin uyum indeks değerleri Tablo 2’de yer almaktadır. İlk analiz sonuçlarında yeterli uyum indeksleri ($\chi^2/df=19.963$, CFI=.878, TLI=.756, GFI=.899, AGFI=.697, RMSEA=.234 ve SRMR=.0680) elde edilemediği için modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyon olarak M7-M8 maddelerinin hata varyansları arasında kovaryans eklenmiş ve Tablo 2’deki değerler bulunmuştur. Buna göre $\chi^2/df=1.684$, CFI=.996, TLI=.991, GFI=.993, AGFI=.972, RMSEA=.045 ve SRMR=.0165 olarak bulunmuştur. Modifikasyon sonrası değerlerin iyi uyum seviyesinde oldukları belirlenmiştir (Aksu, vd. 2017; Brown ve Cudeck, 1993; Hooper vd. 2008; Hu ve Bentler, 1999; Karagöz, 2019; Özdamar, 2016). Ayrıca Tablo 1 incelendiğinde, elde edilen DFA sonuçlarına göre, standardize faktör yük değerlerinin .54 - .92 arasında değer aldıkları görülmektedir.

Tablo 3’te görüldüğü üzere, K19-GKK ile diğer değişkenler arasında yapılan korelasyon analizine göre, K19-GKK ile sırasıyla FoMO ile Kovid 19 kor-

kusuyla orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki ($r_{346}=.51$; $r_{397}=.40$) olduğu bulunmuştur.

Tablo 3. K19-GKK ile diğer ölçekler arasındaki korelasyon değerleri

	FoMO (N=346)	Covid Korkusu (N=397)	19 İnternet Bağımlılığı (N=397)	Sosyal Medya Bağımlılığı (N=397)	Psikolojik Sağlık (N=397)
K19-GKK	.51*	.40*	.16*	.15*	-.23*

* $p<.01$

Ayrıca K19-GKK ile internet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı arasında düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişki ($r_{397}=.16$; $r_{397}=.15$) varken psikolojik sağlamlıkla arasında düşük düzeyde negatif yönlü bir ilişki ($r_{397}=-.23$) olduğu bulunmuştur.

Tablo 4. K19-GKK için Cronbach Alpha, McDonald's Omega, AVE ve CR değerleri

	Cronbach Alpha (N=397)	Cronbach Alpha (N=346)	McDonald's (N=397)	ω	McDonald's (N=346)	ω	AVE	CR
K19-GKK	.79	.84	.82	.84	.84	.51	.83	

Tablo 4'te görüldüğü üzere, güvenilirliğe ilişkin olarak yapılan Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları AFA verisi üzerinden .79; ikinci yeni örneklem verisi üzerinden ise .84 olarak bulunmuştur. Diğer bir güvenilirlik testi olan McDonald's ω 'sı EFA verisi üzerinden .82; ikinci yeni örneklem olan DFA verisi üzerinden ise .84 olduğu bulunmuştur. Ayrıca CR değeri .83 olarak hesaplanmıştır. Son olarak da AVE değerinin .51 olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Ölçüm Değişmezliği İçin Uyum Değerleri

Modeller	CMIN (df)	CMIN/ (df)	SRMR	RMSEA	CFI	$\Delta\chi^2$ (Δ df)	Δ CFI
1. Yapısal / Biçim değişmezliği	15.607* (8)	1.951	.0248	.053	.990		
2. Metrik değişmezlik	22.308* (13)	1.716	.0244	.046	.988	6.700 (5) (Model1- Model 2)	.002 (Model1- Model 2)
3. Ölçek değişmezliği	25.143* (18)	1.397	.0242	.034	.991	2.835 (5) Model2- Model 3)	-.003 (Model2- Model 3)
4. Katı değişmezlik	45.650* (24)	1.902	.0349	.051	.973	20.507*(6) (Model3- Model 4)	.018 (Model3- Model 4)

* $p<.05$, N=346; N_{kadın}=158, N_{erkek}=188

K19-GKK ölçeğinin cinsiyete göre ölçüm değişmezliği incelenmiştir. Ölçüm değişmezliğinde bir üst aşamaya geçmede $\Delta\chi^2$ (Δdf) ve ΔCFI değerleri dikkate alınmıştır. ΔCFI için kritik değer $\Delta CFI \leq .01$ olarak dikkate alınmıştır (Chen, 2007; Cheung ve Rensvold, 2002). Yapılan çok gruplu DFA sonucunda elde edilen uyum değerlerinin ($\chi^2/df = 1.951$, $CFI = .99$, $RMSEA = .053$ ve $SRMR = .0248$) iyi uyum içinde olması yapısal denklemin sağlandığını göstermektedir. Biçimsel değişmezliğin sağlanmış olması, K19-GKK ölçeği ile ölçülen yapının gruplar arasında aynı olduğuna ve erkek ile kadın katılımcıların K19-GKK ölçeği maddelerine cevap vermede benzer kavramsal bakış açılarını kullandıklarına işaret etmektedir (Başusta ve Gelbal, 2015). İkinci aşamada test edilen metrik değişmezlik için elde edilen uyum değerlerinin ($\chi^2/df = 1.716$, $CFI = .988$, $RMSEA = .046$ ve $SRMR = .0244$) iyi uyum değerlerine sahip olması, yapısal model ile metrik denklik karşılaştırıldığında χ^2 değerinin 6.700 olması ve bu farkın anlamsız olması ($p = .244$) ve biçimsel değişmezliğin CFI 'si ile metrik değişmezliğin CFI 'sinin farkının $\Delta CFI = .002$ olması metrik değişmezliğin sağlandığını göstermektedir (Ölçüt: $\Delta CFI \leq .01$). Metrik değişmezliğin sağlanmış olması, K19-GKK ölçeği maddelerine benzer şekilde cevapladıkları ve ilgili faktör yüklerinin gruplar arasında eşitliğine kanıt olarak ele alınabilir (Gürbüz, 2019). Üçüncü aşamada ise ölçek değişmezliği test edilmiş ve uyum değerlerinin iyi uyum değerlerine sahip olması ($\chi^2/df = 1.397$, $CFI = .991$, $RMSEA = .034$ ve $SRMR = .0242$), metrik değişmezlik ile ölçek değişmezliği karşılaştırıldığında χ^2 değerinin 2.835 olması ve bu farkın anlamsız olması ($p = .725$) ve metrik değişmezliğin CFI 'si ile ölçek değişmezliğinin CFI 'sinin farkının $\Delta CFI = .003$ olması ölçek değişmezliğinin sağlandığını göstermektedir (Ölçüt: $\Delta CFI \leq .01$). Ölçek değişmezliğinin sağlanmış olması, maddeler bazında kadın ve erkek gruplar için herhangi bir yanlılığın olmadığı şeklinde ifade edilebilir (Başusta ve Gelbal, 2015). Son olarak ise katı değişmezlik test edilmiştir. Uyum değerleri kabul edilebilir düzeyde ($\chi^2/df = 1.902$, $CFI = .973$, $RMSEA = .051$ ve $SRMR = .0349$) olmasına rağmen $\Delta CFI = .018$ ve ölçek değişmezliği ile katı değişmezlik karşılaştırıldığında χ^2 değerinin 20.507 olması ve bu farkın anlamlı olması ($p = .002$) katı değişmezliğinin sağlanmadığını şeklinde ifade edilebilir (Ölçüt: $\Delta CFI \leq .01$). Katı değişmezliğe ilişkin elde edilen sonuca göre maddelerin hata varyanslarının eşit olmadığı söylenebilir (Gürbüz, 2019).

Tablo 6. Medeni duruma Göre Ölçüm Değişmezliği İçin Uyum Değerleri

Modeller	CMIN(df)	CMIN/ (df)	SRMR	RMSEA	CFI	$\Delta\chi^2$ (Δ df)	Δ CFI
Yapısal / Biçim değişmezliği	12.289 (8)	1.536	.0228	.039	.995		
Metrik değişmezlik	17.227 (13)	1.325	.0311	.031	.995	4.938 (5) (Model1- Model 2)	.000 (Model1- Model 2)
Ölçek değişmezliği	19.236 (18)	1.069	.0311	.014	.998	2.010 (5) (Model2- Model 3)	-.003 (Model2- Model 3)
Katı değişmezlik	30.904 (24)	1.288	.0381	.029	.993	11.667 (6) (Model3- Model 4)	.005 (Model3- Model 4)

* $p < .05$, $N = 346$; $N_{evli} = 186$, $N_{bekar} = 160$

K19-GKK ölçeğinin medeni duruma göre ölçüm değişmezliği incelenmiştir. Ölçüm değişmezliğinde bir üst aşamaya geçmede $\Delta\chi^2$ (Δ df) ve Δ CFI değerleri dikkate alınmıştır. Δ CFI için kritik değer Δ CFI $\leq .01$ olarak dikkate alınmıştır (Chen, 2007; Cheung ve Rensvold, 2002). Yapılan çok gruplu DFA sonucunda elde edilen uyum değerlerinin ($\chi^2/df = 1.536$, CFI=.995, RMSEA=.039 ve SRMR=.0228) iyi uyum içinde olması yapısal denklemin sağlandığını göstermektedir. Biçimsel değişmezliğin sağlanmış olması, K19-GKK ölçeği ile ölçülen yapının gruplar arasında aynı olduğuna ve evli ile bekar katılımcıların K19-GKK ölçeği maddelerine cevap vermede benzer kavramsal bakış açılarını kullandıklarına işaret etmektedir (Başusta ve Gelbal, 2015). İkinci aşamada test edilen metrik değişmezlik için elde edilen uyum değerlerinin ($\chi^2/df = 1.325$, CFI=.995, RMSEA=.031 ve SRMR=.0311) iyi uyum değerlerine sahip olması, yapısal model ile metrik denklik karşılaştırıldığında χ^2 değerinin 4.938 olması ve bu farkın anlamsız olması ($p = .424$) ve biçimsel değişmezliğin CFI'si ile metrik değişmezliğin CFI'sinin farkının Δ CFI=.000 olması metrik değişmezliğin sağlandığını göstermektedir (Ölçüt: Δ CFI $\leq .01$). Metrik değişmezliğin sağlanmış olması, K19-GKK ölçeği maddelerine benzer şekilde cevapladıkları ve ilgili faktör yüklerinin gruplar arasında eşitliğine kanıt olarak ele alınabilir (Gürbüz, 2019). Üçüncü aşamada ise ölçek değişmezliği test edilmiş ve uyum değerlerinin iyi uyum değerlerine sahip olması ($\chi^2/df = 1.069$, CFI=.998, RMSEA=.014 ve SRMR=.0311), metrik değişmezlik ile ölçek değişmezliği karşılaştırıldığında χ^2 değerinin 2.010 olması ve bu farkın anlamsız olması ($p = .848$) ve metrik değişmezliğin CFI'si ile ölçek değişmezliğinin CFI'sinin farkının Δ CFI=-.003 olması ölçek değişmezliğinin sağlandığını göstermektedir (Ölçüt: Δ CFI $\leq .01$). Ölçek değişmezliğinin sağlanmış olması, maddeler bazında evli ve bekar gruplar için herhangi

bir yanlılığın olmadığı şeklinde ifade edilebilir (Başusta ve Gelbal, 2015). Son olarak ise katı değişmezlik test edilmiştir. Uyum değerleri kabul edilebilir düzeyde ($\chi^2/df=1.288$, CFI=.993, RMSEA=.029 ve SRMR=.0381) olması, ölçek değişmezliği ile katı değişmezlik karşılaştırıldığında χ^2 değerinin 11.667 olması ve bu farkın anlamlı olmaması ($p=.07$) ve ΔCFI değerinin $\Delta CFI=.005$ olması katı değişmezliğinin sağlandığını şeklinde ifade edilebilir (Ölçüt: $\Delta CFI \leq .01$). Katı değişmezliğe ilişkin elde edilen sonuca göre maddelerin hata varyanslarının eşit olduğu söylenebilir (Gürbüz, 2019).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada günümüzde gündem konularının başında gelen konulardan biri olan Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırma korkusunu ölçen bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Alanyazındaki FoMO'yla ilişkili ölçek ve ilgili alanyazının yanısıra Kovid 19'la ilgili çalışmalar da dikkate alınarak hazırlanan K19-GKK için yapılan AFA sonucunda beş maddeden oluşan, tek boyutlu bir yapı elde edilmiştir (Bkz. EK 1). Bu yapıyı daha sonrasında başka bir örneklem üzerinden doğrulamak için yapılan DFA sonucunda yapının doğrulandığı görülmüştür. Doğrudan Kovid 19'la ilgili gelişmeleri kaçırma üzerine geliştirilmiş bir ölçeğe rastlanılmasa da K19-GKK'nın çıkış noktası olan FoMO'yla ilgili geliştirilen ölçekler dikkate alındığında; K19-GKK'nın tek boyutlu yapısı; Metin vd. (2017). Przybylski vd. (2013) ve Riordan vd. (2020) ölçeklerinin tek boyutlu yapılarıyla benzerlik göstermekte iken Abel vd.'nin (2016) üç alt boyutlu, Sette vd.'nin (2020) dört alt boyutlu ve Weggmann. vd.'nin (2017) iki alt boyutlu olan ölçeklerin çok alt boyutlu yapılarıyla farklılık göstermektedir.

Araştırmada K19-GKK için elde edilen güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, hem AFA verisi üzerinden hem de DFA verisi üzerinden hesaplanan Cronbach Alpha ve McDonald's omega değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmektedir (Büyüköztürk, 2010; Meng vd., 2020). Ayrıca CR için elde edilen değer .83 olması, AVE'nin .51 olması ve $CR > AVE$ olması birleşim geçerliliğinin sağlandığı şeklinde söylenebilir (Gürbüz, 2019). Ayrıca yapılan ölçüt geçerliliği çalışmalarında K19-GKK ile FoMO ve Kovid 19 korkusu arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. K19-GKK ile internet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı arasında düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişki varken psikolojik sağlamlıkla ise düşük düzeyde negatif yönlü bir

ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara bakıldığında K19-GKK'nın fikir çıkış noktası olan FoMO ile $r=.51$ düzeyinde bir ilişkiye sahip olması ve K19-GKK'yı FoMO ölçeğinden farklılaştıran kısmı olan Kovid 19 faktörüyle ilişkili olan Kovid 19 korkusu ölçeğiyle K19-GKK'nın $r=.40$ düzeyinde bir ilişkiye sahip olması ve düşük düzeyde de olsa sosyal medya bağımlılığı ve internet bağımlılığıyla da pozitif yönlü ilişkili olması, K19-GKK'nın geliştirilme amacına hizmet ettiğine ilişkin kanıtlar olarak ele alınabilir.

Araştırmada K19-GKK'nın cinsiyete göre ölçüm değişmezliği analizlerinden elde edilen sonuca göre, K19-GKK'nun biçimsel, metrik ve ölçek değişmezliklerinin sağlandığı; ancak katı değişmezliğin sağlanmadığı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre erkek ile kadın katılımcıların K19-GKK maddelerine cevap verirken bakış açılarının kavramsal bağlamda benzer olduğu, ölçek maddelerini benzer biçimde yanıtladıkları, kadın ve erkek gruplar için maddeler bağlamında yanlılığın olmadığı; ancak hata varyanslarının eşit olmadığı şeklinde yorumlanabilir (Başusta ve Gelbal, 2015; Gürbüz, 2019). Bu sonuca göre araştırmacıların K19-GKK'yı cinsiyete göre incelemelerinde bu durumu göz önünde bulundurmaları faydalı olacaktır. Araştırmada ölçüm değişmezliği için ele alınan diğer bir değişken ise medeni durumları olmuştur. Elde edilen sonuçlara göre ölçüm değişmezliği için Tüm değişmezlik aşamaları sağlandığı için ileride K19-GKK'yı çalışacak araştırmacılar için K19-GKK'yı medeni duruma göre çalışmaları anlamlı olacaktır. K19-GKK'ya ilişkin olarak ileride yapılması planlanan çalışmalarda cinsiyet ve medeni durum dışında farklı değişkenler dikkate alınarak ölçüm değişmezlikleri incelenebilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, koronavirüs gündemini ve gelişmeleri kaçırma korkusu yapısını dikkate alınarak hazırlanan K19-GKK ölçeğinin beş madde, tek boyutlu yapısıyla geçerli ve güvenilir bir ölçüm veren bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Ölçeğin alanyazında ilk olması, kısa olması, cinsiyete ve medeni durumlara ilişkin ölçüm değişmezliğinin yapılmış olması, 18-62 (AFA grubu) - 18-57 (DFA grubu) geniş yaş aralıklarıyla çalışılmış olması artı yönleri olarak görülürken ergenlerle çalışılmamış olması, cinsiyet ve medeni durumların dışında ölçüm değişmezliğinin çalışılmamış olması gibi durumlarda eksi yönleri olarak görülebilir. Ayrıca ilerleyen çalışmalarda kaygı, stres, iyi oluş, kişilik gibi kavramlarla çalışılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Development of Fear of Missing Out Related to
Covid 19 Scale (FoMOC 19S):
Validity and Reliability Study**

*

Mustafa Pamuk
Selçuk University

Developments related to Covid 19 are at the top of the agenda around the world nowadays. According to the statistics of the World Health Organization (WHO), the number of deaths worldwide has exceeded two million (8 February, 2,302,302) and the number of confirmed cases has exceeded 100 million (8 February, 105,394,301). The same statistics the number of deaths in Turkey is approaching 30 thousand (February 8, 26.685) and the number of confirmed cases is also closer to three million (6 February, 2,524,786). In addition to these official numbers, developments such as the financial effects of the epidemic, 2nd wave rumors, mutation news may worry people. In this case, people may follow the agenda about Covid 19 closely in order to take precautions and not to miss new developments.

Some people may be afraid of missing out on developments regarding Covid 19. It can be said that this situation is related with the fear of missing out (FoMO) in the literature. FoMO was defined as “a pervasive apprehension that others might be having rewarding experiences from which one is absent” (Przybylski, Murayama, DeHaan and Gladwell, 2013). In another definition, FoMO was defined as “an anxiety, whereby one is compulsively concerned that he/she might miss an opportunity for social interaction, a rewarding experience, profitable investment or other satisfying events” (Alt and Boniel-Nissim, 2018).

Individuals do not only experience anxiety and fear of being deprived of the rewarding lives of the individuals around them, but they may also experience anxiety and fear for situations such as illness and death that may occur in the lives of the individuals around them. They can especially use social media tools to follow up or be informed about such situations. In some studies, there are studies showing that social media are used to be aware of their

close circle or general world agenda (Koçer, 2012; Solmaz, Tekin, Herzem, and Demir, 2013; Şener, 2020). Nowadays, due to Covid 19, individuals may worry about the conditions of the individuals around them as well as for themselves. During the pandemic process, they use social media to follow the situations of the people around individuals and the developments related to Covid 19 (Çerçi, Canöz and Canöz, 2020; Küçüküktüğü, 2020). This situation may cause individuals to display general FoMO behaviors. In this context, fear of missing out related to Covid19 (FoMOC 19) can be defined as the fear that individuals experience about missing out the developments related to Covid 19 in their close circle (family, friends, etc.) and / or in the world. In this direction, a measurement tool is needed to determine the fears of individuals about missing the developments related to Covid 19. In this context, in this study, it was aimed to develop a new measurement tool called Fear of Missing Out related to Covid 19 Scale (FoMOC 19S).

Within the scope of the research, data were collected from two different groups using the appropriate sampling method. The first group of participants consists of a total of 397 individuals, of which 251 are women and 146 are men. The second group of participants of the study consists of a total of 346 people, 188 of whom are men and 158 of them are women.

Before developing the FoMOC 19S, definitions in the related literature, developed scale studies (Abel et al., 2016; Metin et al., 2017; Przybylski et al., 2013; Riordan et al., 2020; Sette et al., 2020; Weggmann, et al., 2017) and other studies related to general FoMO were carefully examined. At the same time, studies on Covid 19 were especially reviewed. The items were written considering both FoMO studies and Covid 19 studies. Subsequently, a draft scale form with a 23-item five-point Likert type (1 = Not at all appropriate - 5= Completely appropriate) was prepared. For the draft form prepared, 4 guidance and psychological counseling (GPC), 1 educational technologies and 1 Turkish language expert were consulted as expert opinion. In addition, feedbacks were received from three PhD (an elementary mathematics education and two GPC) and an undergraduate (GPC) on the understandability of the scale. Some corrections were made on the scale form within the framework of the feedback. 9 out of 23 items were removed with expert opinion. The analyzes were continued with the remaining 14 items.

The scale was developed by Przybylski et al. (2013) and adapted to Turkish by Can and Seller (2019).

Ahorsu et al. (2020) developed the scale. The scale was adapted to Turkish Society by Satici, Gocet-Tekin, Deniz and Satici (2020). Bergen Social Media Addiction Scale: The scale developed by Andreassen, Torsheim, Brunborg and Pallesen (2012) and was adapted to Turkish by Demirci (2019). The scale was developed by Young (1998) and converted into short form by Pawlikowski, Altstötter-Gleich, and Brand (2013). It was adapted into Turkish for university students and adolescents by Kutlu, Savcı, Demir and Aysan (2016). The scale was developed by Smith et al. (2008) and was adapted to Turkish by Doğan (2015).

In the research, the ethics committee report was taken from the Selcuk University Social and Humanities Scientific Research and Publication Ethics Committee (No : E.100887). The research data were collected online via Google Form. In the first part of the study, the purpose of the research was given to the participants and there was a marking part that declares voluntary participation in the form. EFA was performed to determine construct. The kurtosis and skewness coefficients of the items were examined for normality in the data for the Explanatory Factor Analysis (EFA). It was seen that kurtosis (0.11-3.13) and skewness (0.82-1.97) values obtained as a result of the analysis were within acceptable limits (Curran, West and Finch, 1996; George and Mallery, 2010; Karagöz, 2019). Then CFA was performed to confirm structure obtained from the EFA analysis. Cronbach Alpha and McDonald's Omega coefficients were calculated for the reliability of the scale. In addition, Composite Reliability (CR) and Average Variance Extracted (AVE) values, which are considered to give important clues for combination validity, were calculated (Gürbüz, 2019). Finally, the measurement invariance of the scale according to gender and marital status was examined. In the measurement invariance, χ^2 / df , CFI, RMSEA, SRMR values were given, and ΔCFI and $\Delta\chi^2 (df)$ values were taken into account when moving to the next stage of measurement invariance. The critical value for ΔCFI is considered as $\Delta CFI \leq .01$ (Chen, 2007; Cheung and Rensvold, 2002). SPSS 22, AMOS and JASP 0.13.1 programs were used to analyze the data.

For the construct validity of the FoMOC 19 scale, first EFA was performed over 14 items. Sampling adequacy and Barlett Sphericity tests were conducted to determine whether the data were suitable for factor analysis. For the suitability of the obtained data for EFA, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) is expected to be higher than 0.50 and the result of the Barlett Sphericity Test is

expected to be significant (Büyüköztürk, 2010; Özdamar, 2016). According to the result obtained, KMO was found to be .859 and Bartlett's Test of Sphericity was found to be statistically significant ($\chi^2 = 1706,278$, $Sd = 91$, $p = .000$). According to these results, it can be said that the data are suitable for EFA. In EFA, first of all, 14 items were analyzed without any dimension restrictions. When the eigenvalues obtained were taken into consideration, the rotation process was performed since there were three dimensions with an eigenvalue above 1. Principal axis factoring method (PAFM) and promax rotation technique were used in the rotation process. In the literature, choosing values of .45 and higher for factor load values is a good criterion when doing EFA (Büyüköztürk, 2010). In this study, the value of .55 was preferred for factor loads. As can be seen in Table 1, nine items that were below .55 factor load value as criteria were excluded from the analysis (4,5,6,9,10,11,12,13,14). The analysis was repeated as each item was removed. A one-dimensional structure that explains 47,867% of the total variance was obtained from the remaining five items. It is stated that 30% or more of the variance explained in single-factor designs is sufficient (Büyüköztürk, 2010).

A confirmatory factor analysis (CFA) was performed on the data obtained from a different sample group in order to verify the one-dimensional structure obtained from the EFA analysis. Modification was made because sufficient fit indices could not be obtained in the first analysis results ($\chi^2 / df = 19.963$, $CFI = .878$, $TLI = .756$, $GFI = .899$, $AGFI = .697$, $RMSEA = .234$ and $SRMR = .0680$). As a modification, covariance was added between the error variances of M7-M8 items. It was determined that the values after the modification are at a good fit level as $\chi^2/df=1.684$, $CFI=.996$, $TLI=.991$, $GFI=.993$, $AGFI=.972$, $RMSEA=.045$ ve $SRMR=.0165$ (Aksu, et al., 2017; Brown and Cudeck, 1993; Hooper et al., 2008; Hu and Bentler, 1999; Karagöz, 2019; Özdamar, 2016).

According to the correlation analysis between FoMOC 19S and other variables, it was found that there were a moderately positive correlation between FoMOC 19S and FoMO and fear of Covid 19, respectively ($r_{346}=.51$; $r_{397}=.40$). In addition, it was found that there was a low-level positive relationship between FoMOC 19S and internet addiction and social media addiction ($r_{397} = .16$; $r_{397} = .15$), while a low-level negative relationship ($r_{397} = -.23$) was found between psychological resilience and FoMOC 19S.

The Cronbach Alpha internal consistency coefficients for reliability were calculated as .79 over EFA data and .84 on the second new sample data. McDonald's ω , another reliability test, were calculated as .82 over EFA data and .84 on the second new sample. In addition, the CR value was calculated as .83. The AVE value was found to be .51.

According to the result obtained from the measurement invariance analysis of FoMOC 19S according to gender in the study, it was found that the configural, metric and scalar invariances of FoMOC 19S were provided however, it was found that strict invariance was not provided. It was found that all invariances were provided according to marital status.

In this research, a measurement tool has been developed that measures the fear of missing out related to Covid 19, which is one of the leading topics on the agenda nowadays. As a result of the EFA for FoMOC 19S, which was prepared by taking into account the FoMO scales and related FoMO literature as well as the studies related to Covid 19, a one-dimensional structure consisting of five items was obtained (See Appendix 2).

When the results obtained from the study are evaluated in general, it can be said that the FoMOC 19S, which was prepared taking into account the coronavirus developments and agenda and the structure of fear of missing out (FoMO), is a measurement tool that gives a valid and reliable measurement with its five-item, one-dimensional structure. Being first in literature, being short, having measurement invariance for gender and marital status and studying with wide age ranges can be seen as positive aspects for FoMOC 19S. Not studied with adolescents, and the lack of measurement invariance related to measurement invariance, except for gender and marital status, can be seen as its negative aspects. In addition, concepts such as anxiety, stress, well-being and personality can be studied with FoMOC 19S in future studies.

Kaynakça / References

Abel, J.P., Buff, C.L. ve Burr, S.A. (2016). Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, 14(1), 33-44. <https://doi.org/10.19030/jber.v14i1.9554>.

- Ahorsu, D.K., Lin, C.Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D. ve Pakpour, A.H. (2020). The fear of COVID-19 scale: Development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00270-8>.
- Aksu, G., Eser, M. T. ve Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik modeli uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alt, D. ve Boniel-Nissim, M. (2018). Links between adolescents' deep and surface learning approaches. problematic Internet use. and fear of missing out (FoMO). *Internet interventions*, 13, 30-39. <https://doi.org/10.1016/j.invent.2018.05.002>.
- Andreassen, C.S., Torsheim, T., Brunborg, G.S. ve Pallesen S. (2012). Development of a Facebook addiction scale. *Psychological Reports*, 110: 501-517 <https://doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.110.2.501-517>.
- Başusta, N.B. ve Gelbal, S. (2015). Gruplararası karşılaştırmalarda ölçme değişmezliğinin test edilmesi: PISA öğrenci anketi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(4), 80-90.
- Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne. C. ve Liss, M. (2017). Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction. *Personality and Individual Differences*, 116, 69-72. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.039>.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. K. A.Bollen ve J. S. Long (Eds.), *Testing structural equation models* içinde (s. 136-162). Newbury Park, CA: Sage.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (11.Baskı) / Data analysis handbook for social sciences*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, G. ve Satici, S. A. (2019). Adaptation of fear of missing out scale (FoMOs): Turkish version validity and reliability study. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 32, 3, 1-7, <https://doi.org/10.1186/s41155-019-0117-4>.
- Chen, F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modelling*, 14(3), 464-504. <https://doi.org/doi:10.1080/10705510701301834>.
- Cheung, G. W. ve Rensvold. R. B. (2002). Evaluating goodness-of-fit indexes for testing measurement invariance. *Structural equation modeling*, 9(2), 233-255. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_5.
- Curran, P.J., West, S.G. ve Finch, J.F. (1996). The robustness of test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological methods*, 1(1), 16-29.

- Çerçi, Ü. Ö., Canöz, N., ve Canöz, K. (2020). Covid-19 Krizi Döneminde Bilgilendirme Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 184-198.
- Çınar, Ç.Y. ve Mutlu. E. (2018). Predictors for fear of missing out in the social networks among university students. *Current Addiction Research*, 2(2), 47-53. <https://doi.org/10.5455/car.105-1540197312>.
- Demirci, İ. (2019). Bergen sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, depresyon ve anksiyete belirtileriyle ilişkisinin değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20 (Ek sayı.1):15-22. <https://doi.org/10.5455/apd.41585>.
- Dempsey, A.E., O'Brien, K.D., Tiamiyu, M.F. ve Elhai, J. D. (2019). Fear of missing out (FoMO) and rumination mediate relations between social anxiety and problematic Facebook use. *Addictive Behaviors Reports*, 9, 100150. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2018.100150>.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Elhai, J.D., Gallinari, E.F., Rozgonjuk, D. ve Yang, H. (2020). Depression, anxiety and fear of missing out as correlates of social, non-social and problematic smartphone use. *Addictive Behaviors*, 105. 106335. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106335>.
- Ercengiz, M. (2020). Mediator effect of FOMO in the relationship between impulsivity and social media craving. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(22), 854-877. <https://doi.org/10.26466/opus.648795>.
- George, D., ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gezgin, D.M., Hamutoglu, N.B., Sezen-Gultekin, G. ve Gemikonakli, O. (2018). Relationship between nomophobia and fear of missing out among Turkish university students. *Cypriot Journal of Educational Science*, 13(4),549-561. <https://doi.org/10.18844/cjes.v13i4.3464>.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi, temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. (7th Ed.). Harlow, UK: Pearson Education Limited.

- Hishan, S.S., Ramakrishnan, S. ve Qureshi, M. I. (2020). Smartphone addiction, fear of missing out, and perceived competence as predictors of social media addiction of adolescents. *Journal of Critical Reviews*, 7(16), 1172-1181. <https://doi.org/10.31838/jcr.07.16.148>.
- Holte, A. J. ve Ferraro, F.R. (2020). Anxious, bored, and (maybe) missing out: Evaluation of anxiety attachment, boredom proneness, and fear of missing out (FoMO). *Computers in Human Behavior*, 112, 106465. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106465>.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1):53-60. <https://doi.org/10.21427/D7CF7R>.
- Hoşgör, H. ve Hoşgör, D.G. (2019). The relationship among nomophobia, fear of missing out and demographic variables: Example of the healthcare manager candidates. *Current Addiction Research* 3(1), 16-24 . <https://doi.org/10.5455/car.105-1562758780>.
- Hu, L.T. ve Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>.
- Kalaycı, S. (2005). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. *Ankara: Asil Yayın Dağıtım*.
- Karaaslan-Eşer, A. ve Alkaya, S.A.(2019). Examination of nursing students' social media addiction and fear of evading developments. *University of Health Sciences Journal of Nursing*, 1(1), 27-36.
- Karagöz, Y. (2019). SPSS-AMOS-META uygulamalı nitel, nicel, karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği (2.basım). *Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık*.
- Kartol, A. ve Peker, A. (2020). The Investigation of predictors of fear of missing out (FOMO) in adolescents. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(21), 454-474. <https://doi.org/10.26466/opus.628081>.
- Koçer, M. (2012). Internet and social media habits of Erciyes university students. *Akdeniz Communication*,18, 70-85.
- Kutlu, M., Savcı, M., Demir, Y. ve Aysan, F. (2016). Young internet bağımlılığı testi kısa formunun Türkçe uyarlaması: Üniversite öğrencileri ve ergenlerde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(Ek.1), 69-76. <https://doi.org/10.5455/apd.190501>.

- Küçüküçü, M.S. (2020). Korona virüsü günlerinde internet ve sosyal medya kullanımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(81), 573-593. <https://dx.doi.org/10.29228/JASSS.45881>.
- Li, L., Griffiths, M.D., Mei, S. ve Niu. Z. (2020). Fear of missing out and smartphone addiction mediates the relationship between positive and negative affect and sleep quality among chinese university students. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 877, 1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00877>.
- Meng, R., Li, J., Wang, Z., Zhang, D., Liu, B., Luo, Y., ... , Yu, C. (2020). The chinese version of the perceived stress questionnaire: Development and validation amongst medical students and workers. *Health and quality of life outcomes*, 18(1), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s12955-020-01307-1>.
- Metin, B., Pehlivan, R. ve Tarhan, N. (2017). Reliability and validity of Uskudar fear of missing out scale. *The Journal of Neurobehavioral Sciences*, 4,2, 43-46. <https://doi.org/10.5455/JNBS.1494334674>.
- Özdamar, K. (2016). Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi. *Eskişehir: Nisan Kitabevi*.
- Pawlikowski, M, Altstötter-Gleich, C. ve Brand, M. (2013). Validation and psychometric properties of a short version of Young's internet addiction test. *Computers in Human Behaviour*, 29(3): 1212- 1223 . <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.10.014>.
- Przybylski, A.K., Murayama, K., DeHaan, C.R. ve Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>.
- Rehman, S., Goyal, S., Tandon, S., Hira, N. ve Ahuja, K. (2019) Ocean of fomo-correlation between fear of missing out (FOMO). *Personality and social media engagement. Phonix International Journal For Psychology and Social Sciences*, 3(2), 41-58.
- Riordan, B.C., Cody, L., Flett, J.A.M., Tamlin, S.C., Hunter, J ve Scarf, D. (2020) The development of a single item FoMO (Fear of Missing Out) scale. *Current Psychology* 39, 1215-1220. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9824-8>.
- Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M.E. ve Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00294-0>.

- Sette, C. P., Lima, N.R., Queluz, F.N., Ferrari, B.L. ve Hauck. N. (2020). The online fear of missing out inventory (ON-FoMO): Development and validation of a new tool. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 5(1), 20-29. <https://doi.org/10.1007/s41347-019-00110-0>.
- Solmaz. B., Tekin. G., Herzem. Z. & Demir. M. (2013). An application on the use of internet and social media. *Selçuk Communication*. 7. 4. 23-32.
- Smith, B.W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194-200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>.
- Şener. G. (2020). The Views of vocational higher education students on social media use. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 21(1), 183-216. <https://doi.org/10.29299/kefad.2020.21.01.006>.
- Tang, G., Hung, E. P., Au-Yeung, H.K.C. ve Yuen. S. (2020). Politically motivated internet addiction: Relationships among online information exposure, internet addiction, FOMO, psychological well-being, and radicalism in massive political turbulence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 633, 1-13. <https://doi.org/10.3390/ijerph17020633>.
- Traş, Z. ve Öztemel, K. (2019). Examining the relationships between facebook intensity, fear of missing out, and smartphone addiction. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 6, 91-113. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.1.0063>
- Wegmann, E., Oberst, U., Stodt, B. ve Brand, M. (2017). Online-specific fear of missing out and Internet-use expectancies contribute to symptoms of Internet-communication disorder. *Addictive Behaviors Reports*, 5, 33-42. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2017.04.001>.
- Wolniewicz, C.A., Rozgonjuk, D. ve Elhai J.D. (2020). Boredom proneness and fear of missing out mediate relations between depression and anxiety with problematic smartphone use. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2:61-70. <https://doi.org/10.1002/hbe2.159>.
- World Health Organization (WHO)(2021). [WHO Coronavirus Disease \(COVID-19\) Dashboard](https://covid19.who.int/), 8 Şubat 2021'de <https://covid19.who.int/> adresinden erişildi.
- Young KS. (1998). *Caught in the Net: How to recognize the signs of internet addiction and a winning strategy for recovery*. New York: John Wiley & Sons.

Ekler

EK 1. K19-GKK Ölçeği Maddeleri

No	1=Hiç Uygun Değil, 2=Çok Az Uygun, 3=Biraz Uygun, 4=Uygun, 5=Tamamen Uygun					
1	Sosyal medyada Kovid 19'la ilgili son dakika haberlerini kaçırmaktan korkarım.	1	2	3	4	5
2	Sosyal medyada Kovid 19'la ilgili bir bilgiyi ve/veya haberi kaçırmaktan dolayı korku duyarım.	1	2	3	4	5
3	Sosyal medyada Kovid 19'la ilgili dünyadaki gelişmeleri kaçırmak beni endişelendirir.	1	2	3	4	5
4	Sosyal medyada Kovid 19'la ilgili gündemden uzak kalma düşüncesi bile beni gerer.	1	2	3	4	5
5	Yakınlarıma başına Kovid 19'la ilgili bir şey geldi mi diye (örn, ölüm, hastalığa yakalanma vb) sık sık sosyal medya hesaplarımı kontrol ederim.	1	2	3	4	5

Appendix 2. FoMOC 19S Items

No	1=Not at all appropriate", 2="Rarely appropriate", 3="Somewhat appropriate", 4="Fairly appropriate", or 5= "Completely appropriate					
1	I'm afraid of missing the breaking news about Covid 19 on social media.	1	2	3	4	5
2	I am afraid of missing information and / or news about Covid 19 on social media.	1	2	3	4	5
3	It worries me to miss developments in the world about Covid 19 on social media.	1	2	3	4	5
4	Even the thought to keep away from the agenda concerning Covid 19 on social media makes me uneasy.	1	2	3	4	5
5	I frequently check my social media accounts whether anything concerning COVID-19 happens to my relatives (e.g., death and infection).	1	2	3	4	5

*For this instrument, validity and reliability analyses have only been carried out in Turkish Language, not in other languages.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Pamuk, M. (2021). Kovid 19 ile ilgili gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3309-3335-xx. DOI: 10.26466/opus.876588

Gruplar Arası Temas Kuramı Açısından COVID-19 Pandemisinde Önyargıları Azaltma Yolları

DOI: 10.26466/opus.877066

*

Deniz Eniç *

* Araç. Gör. Dr. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Adana/Türkiye

E-Posta: denic@atu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5737-9520](https://orcid.org/0000-0002-5737-9520)

Öz

Tüm dünyada yaşam pratiklerini ciddi şekilde değiştiren COVID-19 pandemisinin, gruplar arasındaki ilişkileri de önemli ölçüde etkilediği görölmüş. Mevcut çalışmanın başat amaçları, COVID-19 salgınının gruplar arasındaki ayrımcı tutum ve davranışlar üzerindeki yansımalarını incelemek ve bu süreçte dış gruplara yönlendirilen önyargıları azaltmak adına neler yapılabileceğine gruplar arası temas çerçevesi üzerinden çözüm önerileri getirmektir. Gruplar arasında gerçekteşen temas deneyimlerinin çeşitli psikolojik mekanizmalar aracılığıyla dış gruplara yönelik olumsuz tutum ve davranışları azalttığının ileri süröldüğü Gruplar Arası Temas Kuramı, sosyal psikoloji literatüründe bugüne dek önyargıların azaltılması konusunda geliştirilen en önemli yaklaşımlardan biridir. Sosyal etkileşimler yoluyla yayılım hızı artan COVID-19 pandemisi döneminde ise insanların diğerleri ile girdiği yüz yüze etkileşimlerin önemli ölçüde azaldığı görölmüş. Bu makale kapsamında, gruplar arası etkileşimlerin pandemi sürecinde nasıl korunabileceği sorusuna yanıt aranmış ve dolaylı temas kuramları olarak tanımlanan yayılmacı, hayali ve temsili temas yaklaşımlarından ve çevrimiçi temas yaklaşımından yola çıkılarak gruplar arası temasın COVID-19 sürecinde artırılması adına neler yapılabileceğine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, COVID-19, Önyargı, Gruplar Arası Temas Kuramı

The Ways of Prejudice Reduction in COVID-19 Pandemic in Terms of Intergroup Contact Theory

*

Abstract

It is seen that the COVID-19 pandemic, which has seriously changed living practices all over the world, significantly affects the relationships between groups. The main objectives of the present study are to examine the reflections of the COVID-19 pandemic on discriminatory attitudes and behaviors between groups and to offer solutions through the intergroup contact framework for what can be done to reduce prejudices directed to outgroups during pandemic. Intergroup Contact Theory, in which it is claimed that the contact experiences between groups reduce negative attitudes and behaviors towards the outgroups through various psychological mechanisms, is one of the most important approaches developed in the social psychology literature to reduce prejudices. In the COVID-19 pandemic, whose spread rate increases through social interactions, it is seen that face-to-face interactions with others decrease significantly. Within the scope of this article, an answer to the question of how intergroup interactions can be preserved during the pandemic was sought and various suggestions were presented regarding what can be done to increase intergroup contact during COVID-19, based on the expended, imagined and vicarious contact approaches defined as indirect contact theories and the online contact approach.

Keywords: *Pandemic, COVID-19, Prejudice, Intergroup Contact Theory*

Giriş

Sosyal psikoloji alanyazınına bakıldığında, salgın hastalık gibi toplumsal kriz ve belirsizlik dönemlerinde gruplar arası ilişkilerin kötüye gittiği anlaşılmıştır (Hogg, 2007). Salgın hastalık dönemlerinin gruplar arası ilişkiler üzerindeki önemli çıktılarında biri, önyargıların artmasıdır (Demirtaş-Madran, 2020). Tarihten bugüne, pek çok salgın döneminde belirli grupları hedef alan ayrımcı tutum ve davranışların yükselişe geçtiği görülür (Örn. Herk ve Capitano, 1999; Prati ve Pietrantonio, 2016). Günümüzde yaşanan ve etkileri tüm dünyaya yayılan COVID-19 pandemisi ile birlikte -önceki pandemi dönemlerinde olduğu gibi- belirli grupların maruz kaldığı önyargılı tutum ve davranışların yoğunlaştığı anlaşılmıştır (Huo, 2020). Mevcut makalenin temel amaçları, COVID-19 pandemisinin gruplar arasındaki ayrımcı tutum ve davranışlar üzerindeki etkilerini irdelemek ve önyargıların azaltılması adına neler yapılabileceğine ilişkin çeşitli öneriler sunmaktır. Alanyazında gruplar arasındaki ayrımcılığın azaltılması adına bugüne dek geliştirilen en önemli yöntemler arasında *Gruplar Arası Temas Kuramı* bağlamında geliştirilen yöntemlerin yer aldığı gözlenmektedir (Allport, 1954; Pettigrew, 1998). Temas yaklaşımının gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkileri, on yıllardır farklı ülkelerde ve çeşitli gruplar üzerinde incelenmiş ve kuramın varsayımları sayısız kez desteklenmiştir (Pettigrew ve Tropp, 2006). Geleneksel temas kuramından yola çıkan bazı araştırmacılar, kuramı genişletip gruplar arasında gerçekleşen temas etkileşimlerinin farklı yönleri üzerinde durdukları dolaylı temas yaklaşımlarını geliştirmiştir. Yayılmacı temas (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe ve Ropp, 1997), hayali temas temas (Turner, Crisp ve Lambert, 2007) ve temsili temas (Mazziotta, Mummendey ve Wright, 2011) olarak tanımlanan dolaylı temas kuramlarının her birinde gruplar arasında dolaylı yoldan kurulan etkileşimlerin gruplar arası ilişkileri şekillendirdiği ifade edilmiştir. Yayılmacı temas yaklaşımında bireyin gruplar arasında gerçekleşen etkileşimlere ilişkin bilgi sahibi olmasının, hayali temas yaklaşımında gruplar arasında gerçekleşen etkileşimleri zihninde simüle etmesinin, temsili temas yaklaşımında ise gruplar arası etkileşimleri gözlemlemesinin dış gruba yönelik olumsuz tutumlarının azalmasına katkı sağladığı ileri sürülmüş ve bu iddialar çok sayıda çalışmadan gelen bulgularca desteklenmiştir (Örn. Miles ve Crisp, 2014; Schiappa, Gregg ve Hewes, 2005; Vezzali, Stathi ve Giovannini, 2012). Ayrıca, iletişim teknolojilerinde yaşa-

nan gelişmeler ile birlikte çevrimiçi ortamda gerçekleşen temas deneyimlerinin gruplar arası ilişkiler üzerindeki çıktıları merak konusu olmuş ve son dönemde yapılan çalışmalar ile çevrimiçi ortamın gruplar arasındaki önyargıların azaltılmasına önemli katkılar sunan bir platform olduğu anlaşılmıştır (White ve Abu Rayya, 2012). İşbu derleme çalışması kapsamında, gruplar arasında geleneksel temas (yüz yüze temas) olanaklarının sınırlı olduğu COVID-19 sürecinde önyargıları azaltmak adına temas yaklaşımından nasıl faydalanabileceği incelenmiş; bu kapsamda dolaylı ve çevrimiçi temas yaklaşımları üzerinden çeşitli öneriler sunulmuştur. Mevcut makale ile gruplar arasında kutuplaşma yerine birlik duygusuna ihtiyaç duyulan pandemi sürecinde, artan önyargıları azaltmak konusunda sosyal psikolojik bir perspektiften sunulan önerilerin ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

COVID-19 Pandemisi

Dünya çapında veya çok geniş bir coğrafi alanda görülen, uluslararası sınırları aşan ve nüfusun önemli bir bölümünü etkileyen salgınlar, *pandemi* olarak tanımlanır. Bir salgının pandemi olarak tanımlanması virüsün insanları enfekte edebilmesine, ağır hastalığa neden olmasına ve insandan insana kolaylıkla bulaşabilmesine bağlıdır (Porta, 2014). Ayrıca, herhangi bir virüsün pandemiye sebep olabilmesi için insanların önceden bağışıklık kazanmadığı yeni bir virüs tipi olması gerekir (Kilbourne, 1977). İnsanlık tarihinde, Kara Veba, İspanyol Nezlesi, Justinian Vebası, AIDS, Ebola dâhil olmak üzere bugüne kadar çok sayıda pandemi yaşandığı ve bu salgınlar boyunca dünyanın dört bir tarafından milyonlarca insanın yaşamını yitirdiği görülür (Taylor, 2019).

Oldukça geniş coğrafyaya yayılan pandemilerin günlük yaşam üzerindeki kısa ve uzun süreli etkileri, mikro düzeyden makro ölçeğe genişler. Salgınlar, bireylerin yaşamında fizyolojik, psikolojik ve ekonomik bakımdan ciddi değişimlere neden olmalarının yanı sıra, küresel ölçekte tüm dünyayı etkileyen ekonomik, sosyolojik ve politik sonuçlar da doğurur. Bir taraftan çok sayıda insanın hastalanmasına ve yaşamını yitirmesine neden olan salgın hastalıklar, öte yandan kişilerin psikolojik iyi oluşları üzerinde de kritik rol oynar. Pandemi sürecindeki psikolojik yansımalarının en önemlileri arasında kişilerin stres, kaygı, korku, depresyon, yalnızlık düzey-

lerinde artış görülmesi sıralanabilir (Sood, 2020). Salgınların küresel ölçekteki etkilerine bakıldığında ise ekonomide durulma ve daralmalar yaşanması (Lenzen ve ark., 2020) ve ülkeler arası politik ilişkilerde dönüşümler gerçekleşmesi gibi geniş ölçekli sonuçlar göze çarpar (Allam, 2020).

Günümüzde devam eden salgınlardan en önemlisi COVID-19 pandemidir. SARS-CoV-2 olarak isimlendirilen yeni tip bir koronavirüsünün neden olduğu COVID-19 salgınının, ilk kez 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Çin'de görülen ilk vakaların hızlıca artması ve virüsün kısa süre içinde pek çok ülkeye yayılması ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü, 11 Mart 2020 tarihinde COVID-19 salgınına pandemi olarak ilan etmiştir. Yayılım hızı oldukça yüksek olan yeni tip koronavirüsle mücadele edebilmek adına uygulanan politikalara bakıldığında, birçok ülkede seyahat sınırlamaları getirilmesi, geleneksel eğitim öğretim hayatına ara verilmesi, şehirlerin hatta ülkelerin karantinaya alınması gibi geniş kapsamlı uygulamalar göze çarpar.

Pandemilerin Gruplar Arası Ayrımcılık Üzerindeki Etkileri

İnsanlık tarihinde bugüne dek yaşanan pandemilerin ne gibi çıktılara neden olduğu sosyal psikolojik bir bakış açısı ile incelendiğinde, salgınların bireysel ve küresel ölçekli sonuçlarının yanı sıra grup düzeyinde de önemli sonuçlar doğurduğu anlaşılır. Salgın dönemlerinin gruplar temelindeki önemli sonuçları arasında gruplar arasındaki önyargı, gerilim ve çatışmaların artması yer alır. Salgın hastalıklar ve gruplar arası ilişkiler üzerine yürütülen görgül çalışmalar, salgın hastalık dönemlerinde, dezavantajlı grupların daha fazla korku, damgalanma ve ayrımcılık yaşama riski altında olduğunu göstermiştir (Person, Holton, Govert ve Liang, 2004). Salgın hastalıklar sırasında toplumlarda belirli grupların hedef gösterilmesi, bir bakıma salgınla birlikte gelen belirsizlikle, tehditle ve salgın hastalıkların sosyal, politik ve ekonomik sonuçları ile başa çıkmanın bir yoludur (Dionne ve Turkmen, 2020). Dehşet Yönetimi Kuramı perspektifinden bakıldığında ise salgın dönemleri gibi ölümlülüğün belirginleştiği dönemlerde dış gruplara karşı artan önyargılar, insanların ölüm farkındalığı karşısında deneyimledikleri dehşet duygusu ile baş etmelerinin bir dışavurumudur (Ünal, 2020). Bu kurama göre bireyler, pandemi dönemleri gibi ölümlülüğün belirginleştirildiği bağlamlarda kültürel dünya görüşlerinin bütünlüğünü koruma çabası-

na girer (Greenberg, Pyszczyński, Solomon, Simon ve Breus, 1994) ve dolayısıyla, ölümün belirgin olduğu bu bağlamlarda kendi dünya görüşlerinin bütünlüğünü tehdit eden kişi ve gruplara karşı daha olumsuz tutumlar sergilerler (Pyszczyński, Solomon ve Greenberg, 2003).

Salgın hastalıklar tarihine bakıldığında, belirli grupların salgınlar sürecinde ve sonrasında hastalığı yaymakla suçlandığı ve bu suçlamaların hedef gruplara yöneltilen ayrımcı davranışların yükselmesine zemin hazırladığı ve bu davranışları meşrulaştırdığı görülür. Kara Veba salgınında Yahudiler (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020), AIDS salgını sırasında eşcinseller (Ruel ve Campbell, 2006), 2003 SARS salgınında Çin kökenli kişiler (Eichelberger, 2007), Kolera döneminde göçmenler (Perry ve Donini-Lenhoff, 2010) günah keçisi ilan edilmiştir. Salgın hastalıklar sürecinde azınlık grupların maruz kaldığı ayrımcı tutum ve davranışlar arasında ötekileştirme, tedaviden yoksun bırakma, suçlama ve fiziksel şiddet eylemleri yer alır (Banerjee, ve ark., 2020; Perry ve Donini-Lenhoff, 2010). Grupların maruz kaldığı bu ayrımcı tutum ve davranışların yalnızca salgın sürecinde gözlenmediği; salgın hastalıkların sona ermesinin ardından uzun yıllar boyunca devam ettiği görülür (Huo, 2020).

COVID-19 salgını ile- geçmiş pandemi dönemlerinde olduğu gibi- çeşitli gruplara yönlendirilen ayrımcı tutum ve davranışların belirginleştiği ve arttığı gözlenmiştir. Dünyanın farklı yerlerinden gelen haberler ve farklı ülkelerde yapılan bilimsel çalışmalarda, COVID-19 sürecinde gruplar arasında çatışmaların arttığı, çeşitli grupları hedef alan ayrımcı tutum ve davranışların yükseldiği anlaşılmıştır. Koronavirüs salgını ile birlikte ırkçılık, yaşlılık ve cinsiyetçilik gibi farklı ayrımcılık türlerinde ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu süreçte artan ırkçılık örneklerinden en şiddetlisi Asya kökenli insanları hedef almaktadır. COVID-19 pandemisinin ilk olarak Çin'de ortaya çıktığı yönündeki iddialar Çin ve Asya kökenli kişilere yöneltilen ayrımcılığın yükselmesine zemin hazırlamıştır. Bazı devlet liderlerinin koronavirüsü "Çin Virüsü" olarak tanımlaması da Asya karşıtı önyargı ve düşmanlıkta ani bir artış yaşanmasına neden olmuştur (Huo, 2020). Asya kökenli kişilere yöneltilen ayrımcı davranışlar hem gazete, haber, sosyal medya araçlarında gözlenmiş (He, He, Zhou, Nie ve He, 2020) hem de bilimsel çalışmalardan gelen bulgularca ortaya konmuştur (Rzymiski ve Nowicki, 2020). Rzymiski ve Nowicki (2020) tarafından yürütülen ve Polonya'da yaşayan Asya kökenli insanların uğradığı ayrımcılığı inceledikleri çalışmalara

rında, katılımcıların büyük çoğunluğunun koronavirüs ile ilgili ayrımcılığa uğradığını bulgulamıştır. He ve arkadaşları (2020) farklı ülkelerde yaşayan Çin kökenli bireylerin deneyimlediği ayrımcılık davranışlarını incelemiş ve katılımcıların dörtte birinin sebepsiz yere ayrımcılığın hedefi haline geldiğini ortaya koymuştur.

COVID-19 salgını ile birlikte yalnızca Asya kökenli kişilere yönlendirilen ayrımcılık örneklerinde değil, farklı toplumdaki bazı azınlık gruplarını hedef alan ötekileştirme ve önyargı düzeyinde de artışlar olduğu anlaşılmıştır. Hindistan'da azınlık konumda olan Müslüman grubunun karşılaştığı ayrımcılık ve şiddet olayları, COVID-19'un ardından oldukça yoğunlaşmıştır. Pandemi öncesinde de gergin bir atmosfer içinde bulunan Müslümanların, pandemi sonrasında COVID-19 salgınına yaymakla sorumlu tutulduğu ve buna bağlı olarak pandemi öncesi döneme kıyasla çok daha sert ve açık ayrımcı davranışlara maruz kaldıkları görülmüştür. Örneğin, Güney Hindistan'dan gelen bir haberde, iki Müslüman erkeğin koronavirüsü yaydıkları gerekçesi ile dövüldüğü ve diz çöküp özür dilemeye zorlandığı bildirilmiştir (Timesnow, 7 Nisan 2020). Bir başka haberde ise komşularının COVID-19 taşıdığından şüphelendiği 37 yaşındaki bir Müslümanın COVID-19 testi negatif çıkmasına rağmen maruz kaldığı "sosyal boykotun" ardından intihar ettiği rapor edilmiştir (News18, 5 Nisan 2020).

COVID-19 pandemisinde artışa geçen ayrımcılık türlerinden bir diğeri yaşlılıktır. Pandemi sürecinde, açık bir dille ifade edilen yaşlılık söylemlerinin arttığı görülür (Soto-Perez-de-Celis, 2020). COVID-19 ve yaş arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda, koronavirüse yakalanan bireylerin bu hastalığı ağır geçirme düzeyinin (Guo ve ark. 2020), koronavirüse bağlı hastaneye yatış oranının (Verity ve ark. 2020) ve virüs kaynaklı ölüm oranının (Signorelli ve Odone, 2020) yaşla birlikte arttığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yaşlı nüfusta koronavirüse bağlı ölüm oranı, kronik rahatsızlığı olan kişilerde daha yüksektir (Guo ve ark., 2020). Yaşlıların COVID-19 karşısında riskli gruplardan biri olduğunu gösteren bu araştırma bulguları, toplumda salgının yalnızca önceden rahatsızlığı olan yaşlıları etkileyeceği ve yaşlıların savunmasız kişiler oldukları şeklindeki hatalı inançların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Hâlbuki yaşlı bireyler, hasta, çaresiz ve korunmaya muhtaç olan homojen bir grubu temsil etmezler. Salgınla birlikte yaşlılara ilişkin hatalı inançların artması küresel ölçekte yaşa bağlı ayrımcı söylem ve eylemlerin yükselmesine ve/veya daha görünür olmasına zemin hazırlamış-

tır. Pandemi başlangıcında çeşitli sosyal medya platformlarında yaşlıları değersizleştiren ve aşağılayan etiketler (örn. BoomerRemover) paylaşılarak yaşlı nüfusun maruz kaldığı ayrımcılık oldukça açık bir dil üzerinden sergilenmiştir (Soto-Perez-de-Celis, 2020). Yaşlıların bu dönemde uğradığı ayrımcılığın incelendiği bir çalışmada, 12 Mart ile 21 Mart 2020 tarihleri arasında yaşlılar ve koronavirüs ile ilgili Twitter’da paylaşılan 18.128 tweet analiz edilmiş; sonuçlarda tüm tweetlerin yaklaşık dörtte birinin yaşlı grubunu hedef alan şakalar, küçümsemeler içerdiği ve bazı tweetlerde yaşlıların yaşamının gençlere kıyasla daha gözden çıkarılabilir olduğunu ima eden ifadeler bulunduğu görülmüştür (Jimenez-Sotomayor, Gomez-Moreno ve Soto-Perez-de-Celis, 2020).

Pandemi döneminde artan ayrımcılık türlerinden bir diğeri cinsiyetçilik tir. Özellikle kadın grubunu hedef alan toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın pandemi ile birlikte oldukça şiddetlendiği görülür. Sosyal mesafe sınırlamalarının artması, okulların kapatılması ve izolasyon tedbirleri gibi COVID-19 kapsamında alınan önlemlerle birlikte birçok kadının evdeki yükünün önemli ölçüde arttığı anlaşılmaktadır (Power, 2020). Ayrıca, COVID-19 sürecinde aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet örneklerinin hızla arttığı fark edilmiştir (Bradbury-Jones ve Isham 2020). Kadınların evdeki sorumluluklarının artması, bir diğer taraftan kadınların iş alanında kapladığı yerin daralmasına veya işten ayrılmak zorunda kalmalarına neden olmuştur. Reichelt, Makovi ve Sargsyan (2020), ABD, Almanya ve Singapur’dan veri topladıkları çalışmada, pandemi sürecinde kadınların evden çalışmaya geçme ve işsiz kalma oranının erkeklerden daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Gruplar Arasındaki Önyargıları Azaltmanın Bir Yolu Olarak Gruplar Arası Temas Kuramı

Sosyal psikoloji literatürüne bakıldığında, gruplar arasındaki önyargıların azaltılması adına çeşitli yaklaşımlar geliştirildiği görülür. Allport tarafından 1954 yılında geliştirilen temas hipotezi, önyargıların azaltılması konusunda bugüne kadar ileri sürülmüş en önemli yaklaşımlardan biri olan gruplar arası temas yaklaşımının temelini oluşturur. Allport’un geliştirdiği temas hipotezine göre belirli koşullar altında gerçekleştirilen *olumlu temas deneyimleri*, gruplar arasındaki olumsuz tutumların azaltılmasına katkı sağlar. All-

port'a (1954) göre, temasın gruplar arası ilişkileri olumlu etkilemesinin koşulları şunlardır; temasa giren grupların eşit statüde olması, ortak hedeflere sahip olması, birbiri ile işbirliği halinde olması ve bu ilişkinin yasa veya gelenek biçiminde ortaya çıkan otoriteler tarafından desteklenmesidir. Allport'un temas hipotezini yeniden şekillendiren Pettigrew (1998), gruplar arası temasın, önyargıları dış grupla ilgili bilgi edinme, dış grupla duygusal bağlar oluşturma, davranış değiştirme ve iç grup üyelerine dair içgörü kazanma mekanizmaları aracılığıyla azalttığını ileri sürer. Ayrıca, gruplar arasında arkadaşlık kurmanın temasın beşinci koşulu olduğunu ifade eden Pettigrew (1998), optimal bir temasın gruplar arasında arkadaşlık bağlarının kurulması potansiyeli taşıması gerektiğini ileri sürer. Pettigrew'e göre gruplar arasında kurulan arkadaşlıklar, yukarıda bahsedilen dört aracı süreç üzerinden gruplar arasındaki olumsuz tutumların azalmasına katkıda bulunur.

Temas yaklaşımının varsayımları bugüne dek sayısız çalışmadan gelen bulgular tarafından desteklenmiştir (Örn. Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2006). Pettigrew ve Tropp (2006), 1940 ve 2000 yılları arasında temas ve dış grup tutumları üzerinde duran 515 araştırmayı inceledikleri meta analiz çalışmalarında, araştırmaların %94'ünde olumlu temas deneyimlerinin gruplar arasındaki olumsuz tutumların azaltılmasına katkı sağladığını bulgulamıştır. Bu meta analiz çalışmasından gelen kıymetli sonuçlardan bir diğeri, Allport'un ileri sürdüğü zorunlu koşullar altında gerçekleşme dahi temas deneyimlerinin dış grupları hedef alan olumsuz tutumları zayıflatmış olduğunu anlaşılmıştır.

Gruplar arası temas yaklaşımının önyargıların azaltılmasında oldukça etkili bir yöntem olduğu pek çok araştırmada gözlenirse de temasın gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkisinin, gerçekleşen temas etkileşimlerinin niteliğine ve niceliğine bağlı olduğu unutulmamalıdır. Gruplar arasında gerçekleşen temasın niceliği arttıkça, dış grup üyelerine yönelen olumlu tutum ve davranışlar da artmaktadır (Brown, Eller, Leeds ve Stace, 2007). Öte yandan, dış grupla girilen sık temas deneyimi, gruplar arasında olumlu ilişkiler gelişmesi için yeterli değildir; çünkü, temasın gruplar arası ilişkiler üzerindeki çıktıları, etkileşimin niteliğine de bağlıdır (Paolini, Harwood, ve Rubin, 2010). Olumlu temas deneyimleri gruplar arası ilişkilerin iyileşmesine katkı sağlarken; gruplar arasında gerçekleşen olumsuz temas deneyimleri, önyar-

gıların azalmasının aksine artmasına neden olmaktadır (Barlow ve ark., 2012).

Gruplar arasında önyargıların azaltılmasında oldukça faydalı olan geleneksel gruplar arası temas yaklaşımı, her durumda çatışmaların azaltılmasına katkı sağlayamamaktadır. Örneğin, gruplar arasında temas fırsatının olmadığı ya da fiziksel mesafenin söz konusu olduğu bağlamlarda bu yaklaşımın söyleyebilecekleri sınırlıdır. Geleneksel temas yaklaşımından yola çıkan bazı araştırmacılar, gruplar arasında gerçekleşen doğrudan temas deneyimleri olmadığında dahi dolaylı yoldan kurulabilecek temas deneyimlerinin önyargılar üzerinde olumlu etkileri olabileceğini ileri sürdükleri yeni yaklaşımlar geliştirmiştir. Dolaylı temas başlığı altında toplanan bu yeni temas yaklaşımları arasında yayılmacı temas (Wright ve ark., 1997), hayali temas (Turner, ve ark., 2007) ve temsili temas (Mazziotta ve ark., 2011) olmak üzere üç farklı görüş yer alır. Dolaylı temas deneyimleri ile ilgili yürütülen görgül çalışmalarda her üç temas yönteminin, gruplar arasındaki önyargıların azaltılmasına ciddi katkılar sunduğu ortaya konmuştur (Miles ve Crisp, 2014; Zhou, Page-Gould, Aron, Moyer ve Hewstone, 2018). Ayrıca, son yıllarda yapılan bazı araştırmalarda gruplar arası temas deneyimlerinin yüz yüze bağlam yerine çevrimiçi ortamda gerçekleştiğinde de gruplar arası ilişkileri iyileştirdiği anlaşılmıştır (Örn. White ve Abu Rayya, 2012). Çevrimiçi temas olarak tanımlanan bu yöntem, gruplar arasında gerçekleşen etkileşimler esnasında zaman ve mekân sınırlamalarının ortadan kalkmasına imkân sunarak geleneksel temas yaklaşımının en önemli kısıtlılıklarından bazılarının giderilmesine olanak sunar (Eniç, 2020).

Gruplar arasındaki ayrımcı tutum ve davranışların azalmasında etkili olduğu sayısız araştırmada gözlenen geleneksel temas yönteminin, önyargıların yoğunlaştığı COVID-19 pandemisinde uygulanması hayli zordur; çünkü insanların bu süreçte yakın ilişkiler kurduğu kişilerle (Örn. aile üyeleri) bir araya gelmeleri dahi risk taşımaktadır. Hal böyleyken, bireylerin dış grup üyeleri ile doğrudan temasa girme olasılıkları oldukça zayıflamaktadır. Dolaylı ve çevrimiçi temas yaklaşımları ise gruplar arasında yüz yüze temas imkânı olmayan COVID-19 pandemisinde gruplar arasında artan önyargıların azaltılabilmesi adına uygulanabilir çözüm önerileri sunmaktadır.

Dolaylı Temas Yaklaşımları

Geleneksel temas kuramından hareketle geliştirilen dolaylı temas yaklaşımları, doğrudan temas perspektifinden oldukça farklı bir bakış açısı ile gruplar arasındaki olumsuz duygu, tutum ve davranışların düzenlenmesi adına çeşitli reçeteler sunar. Temas etkileşimlerinin farklı özellikleri üzerinde duran yayılmacı, hayali ve temsili temas yaklaşımlarının her birinde, gruplar arasında gerçekleşen dolaylı temas deneyimlerinin dış gruplara yönelen ayrımcı tutum, duygu ve davranışları yumuşatacağı ileri sürülür. Aşağıda dolaylı temas yaklaşımları hakkında kuramsal bilgilere ve görgül araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Yayılmacı Temas Yaklaşımı

Yayılmacı temas, bireylerin iç ve dış grup üyeleri arasında gerçekleşen temas deneyimlerine ilişkin bilgi sahibi olması durumunu ifade eder (Wright ve ark., 1997). Bu yaklaşımına göre bireyin çeşitli yollarla (dış grupla temasa geçen kişilerle arkadaşlık kurma; gruplar arası etkileşimleri içeren hikayeler okuma, vb.) iç ve dış grup arasında temas gerçekleştiğinden haberdar olması, dış gruba yönelik olumsuz tutum ve davranışlarının azalmasına katkı sunar. Yayılmacı temas görüşünün sınındığı farklı çalışmalardan gelen bulgularda, yayılmacı temasın gruplar arası ilişkileri düzenlemede etkili olduğu saptanmıştır. Bu yaklaşımın etkinliğinin incelendiği çalışmalara bakıldığında, araştırmaların farklı ülkelerde yürütüldüğü (Örn. Finlandiya: Liebkind ve McAlister, 1999; İngiltere: Cameron, Rutland ve Brown, 2007, İtalya: Vezzali, Stathi ve Giovannini, 2012) ve çeşitli iç/dış grup kimlikleri (Örn. Christ, Hewstone, Tausch, Wagner, Voci, Hughes ve Cairns, 2010: Alman kimliği/Mülteci kimliği; Liebkind ve McAlister, 1999: Fin kimliği/Yabancı kimliği; Vezzali, Stathi ve Giovannini, 2012: İtalyan kimliği/Göçmen kimliği) üzerinde durduğu görülür.

Gruplar arasında yayılmacı temas geliştirme yollarına bakıldığında, dolaylı arkadaşlıklar kurmanın yayılmacı temas deneyimlerinin en güzel örneklerinden biri olduğu anlaşılır. Araştırma bulguları, bireylerin dış grup üyeleri ile arkadaş olan kişilerle kurduğu arkadaşlık ilişkilerinin, dış gruba yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, araştırmalar sonucunda bireylerin dış grupla ilişki içinde olan arkadaş sayısını

artıkça, dış gruba yönelik önyargı düzeylerinin de zayıfladığı saptanmıştır (Wright ve ark., 1997).

Yukarıda ifade edildiği gibi yayılmacı temas yaklaşımında gruplar arası tutumların iyileşmesi için bireyin gruplar arası temasa ilişkin bilgi sahibi olmasının yeterli olduğu ileri sürülür; yani, gruplar arası temasın deneyimlenmesi veya gözlemlenmesi şart değildir. Dolayısıyla, gruplar arasında gerçekleşen temas etkileşimleri ile ilgili hikâyeler, haberler, kitaplar okunması da yayılmacı temas kapsamına girer. Hikâye okuma yoluyla kurulan yayılmacı temas yönteminin incelendiği bir araştırmada, 5-10 yaş arası çocuklardan veri toplanmıştır. Araştırmaya katılan çocuklar, dış grup üyeleri ile (engelli çocuklar) etkileşime giren kendilerine benzer özellikteki çocuklar (iç grup) hakkında hikâyeler okudukları altı haftalık bir programa dâhil edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcıların hikâye okuma yoluyla uzun süreli yayılmacı temas maruz kalmalarının, dış grup üyelerine yönelik tutumlarını ve davranışlarını iyileştirdiğini ortaya koymuştur (Cameron ve Rutland, 2006). Yayılmacı temasın etkileri ile ilgili yürütülen bir başka araştırmada Liebkind ve McAlister (1999), Finlandiya’da yaşayan öğrencilerden veri toplayarak, bu öğrencilerin yabancılara karşı önyargı düzeylerini incelemiştir. Bu çalışmada yayılmacı temas uygulaması, katılımcılara yabancı öğrencilerle yakın arkadaşlıklar kuran akranlarının hikâyeleri okutulmuş ve gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, yayılmacı temas deneyimleri koşulundaki katılımcıların, yabancılara karşı tolerans düzeyinin arttığı; fakat kontrol koşulunda yer alanların gruplar arası tolerans düzeyinin aynı kaldığı veya azaldığı bulunmuştur.

Yayılmacı temas yaklaşımı ile ilgili 20 yıl boyunca yapılan 115 çalışmanın incelendiği bir meta analizde, yayılmacı temas deneyimlerinin dış gruba yönelik tutumlar üzerinde anlamlı etkileri bulunduğu ve bu etkilerin düşük ve orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Meta analizde, yayılmacı temasın dış gruba yönelik tutumları nasıl azalttığı incelenmiş ve bu etkinin dış gruba ilişkin artan bilgi, azalan kaygı, huzursuzluk ve stres süreçleri aracılığıyla ortaya çıktığı bulunmuştur (Zhou ve ark., 2018). Yayılmacı temasın etkilerinin hangi bağlamlarda daha kuvvetli olduğunu inceleyen araştırmalarda, bu tür temasın gruplar arasında doğrudan temas olanağı olmadığı ya da grupların birbiri ile düşük temas deneyimi yaşadığı bağlamlarda daha etkili olduğunu ortaya koymuş; doğrudan temas için pek çok seçenek olduğu ortamlarda ise yayılmacı temasın etki büyüklüğünün zayıf olduğu anlaşıl-

mıştır (Eller, Abrams ve Gomez, 2012). Ayrıca, yayılcı temasın doğrudan dış grup arkadaşlığı düşük olan kişilerin dış gruba yönelik önyargılarını azaltmada daha etkili bir yöntem olduğu anlaşılmıştır (Christ ve ark. 2010). Özetlemek gerekirse, yukarıda bahsedilen çalışmalardan elde edilen tüm bu sonuçlar yayılcı temas yaklaşımının gruplar arası önyargıların azalmasına önemli katkılar sunduğunu göstermektedir.

Hayali Temas Yaklaşımı

Gruplar arasında dolaylı temas kurmanın bir diğer yolu olan *hayali temas*, bir dış grup üyesiyle etkileşimin zihinsel simülasyonunu ifade eder (Turner ve ark., 2007). Hayali temas yaklaşımında gruplar arasında olumlu bir temas deneyimini zihinsel olarak hayal etmenin, temas etkileşimlerini deneyimlemeye benzer bir etki yaratacağı ve gruplar arası tutumların iyileşmesine katkı sağlayacağı ileri sürülür. Bu tür bir bilişsel simülasyon, bireylerin gerçek olaylar için hazırlanmalarını, prova ve planlama yapmalarını ve daha az endişelenmelerini sağlamaktadır (Marks, 1999).

Literatürde, hayali temasın gruplar arası ilişkiler ve dış grup üyelerine yönelik tutumlar üzerindeki etkilerinin farklı grup kimlikleri üzerinden incelendiği görülür. Hayali temas yaklaşımı ile ilgili Birleşik Krallık'ta yürütülen bir çalışmada 19-25 yaşları arasındaki heteroseksüel erkek katılımcıların bir kısmından bir trende tanıştıkları eşcinsel bir erkekle sohbet ettiklerini, katılımcıların diğer bölümünden ise doğa yürüyüşü yaptıklarını hayal etmeleri istenmiştir. Sonuçlarda, eşcinsel erkeklerle etkileşime girdiğini hayal edenlerin, doğa yürüyüşünü hayal edenlere göre eşcinsellere karşı daha olumlu tutumlar beyan ettikleri görülmüştür (Turner ve ark., 2007). Turner, West ve Christie (2013) tarafından Birleşik Krallık'ta yürütülen bir başka araştırmada, bir sığınmacı ile etkileşim kurmayı hayal eden lise öğrencilerinin kontrol grubuna kıyasla gelecekte sığınmacılarla temas etmeye ilişkin daha istekli oldukları saptanmıştır. Bu konuda yürütülen bir başka araştırmada ise şizofreni hastalarına yönelik tutumlar üzerinde hayali temasın etkileri incelenmiş ve hayali temas etkileşiminin, gruplar arasındaki kaygıyı azaltırken dış gruba yönelik olumlu tutumları arttırdığı anlaşılmıştır (West, Holmes ve Hewstone, 2011).

Hayali temas üzerine farklı ülkelerde yapılan 71 araştırmanın incelendiği bir meta analiz çalışmasında, hayali temasın dış gruba karşı olumlu tutum-

ları arttırdığı ve temasın tutumlar üzerindeki etkilerinin küçük ve orta düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu çalışmadan elde edilen önemli bulgulardan bir diğeri, hayali temas deneyimlerinin dış gruba yönelik tutumların yanı sıra dış gruba yönelik duyguları, davranışları ve dış grupla temas girme niyetini de olumlu etkilediğinin ortaya konmasıdır (Miles ve Crisp, 2014). Yukarıda bahsedilen çalışmalarda görüldüğü üzere, hayali temas gruplar arasındaki önyargıların azaltılmasına önemli katkılar sunan bir yoldur.

Temsili Temas Yaklaşımı

Gruplar arasında gerçekleşen *temsili temas* deneyimleri, dolaylı temas formlarından bir diğere dir. Sosyal öğrenme perspektifine dayanan temsili temas yaklaşımında, bireyin gruplar arasında gerçekleşen temas deneyimlerini gözlemlemesinin dış gruplara yönelik tutumları iyileştirdiği ileri sürülür (Gomez ve Huici, 2008). Bir diğ er ifadeyle, dış grupla doğrudan temasa girmeden yalnızca iç grup ve dış grup arasında gerçekleşen temas etkileşimlerini izlemek, dış gruplara yöneltilen tutum ve davranışların düzenlenmesine katkı sağlar. Kişi, gruplar arası etkileşimleri yüz yüze ortamda gözlemleyebilir veya bu temas deneyimlerine bir medya kanalı aracılığıyla şahit olabilir (Mazziotta ve ark., 2011). Temsili temas ile ilgili yürütülen pek çok görgül çalışmada bu yaklaşımı destekleyen bulgular elde edilmiş ve gruplar arasında gerçekleşen temas deneyimlerine şahit olmanın gruplar arası ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine katkı sunduğu anlaşılmıştır. Örneğin, Gomez ve Huici (2008), basketbol taraftarları ile yürüttükleri çalışmalarında, gruplar arasında temasın gerçekleşmediği kontrol koşulu ile karşılaştırıldığında temsili temas koşulunda yer alan katılımcıların dış gruba yönelik daha olumlu tutumlar bildirdiğini bulgulamıştır. Bu çalışmadan gelen önemli sonuçlardan biri, temsili temasın olumlu etkisinin otorite figürü tarafından desteklendiğinde artmasıdır.

Temsili temasın bir alt türü *parasosyal temastır*. Parasosyal temas, televizyon veya radyo gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla girilen gruplar arası temas deneyimleri olarak tanımlanabilir. Bu kavramla ilgili yürütülen araştırmalar, medya aracılığıyla kurulan temsili temasın dış gruba yönelik tutumlar üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermiştir. Örneğin, Schiappa ve arkadaşları (2005), yürüttükleri üç farklı çalışma ile çoğunluk grup üyele-

rinin dezavantajlı gruplara ilişkin önyargı düzeyinde parasosyal temasın etkilerini incelemiştir. Bu çalışmalardan ikisi katılımcıların eşcinsellere, üçüncüsünü ise travesti bir komedyene ilişkin önyargı düzeyini ölçmektedir. Yapılan her üç çalışmada da televizyon programları aracılığıyla parasosyal temas deneyimlerine maruz kalmanın düşük düzeyde önyargı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu konuda yürütülen bir başka çalışmada, katılımcılar farklı deney gruplarına atanmış; bir grup katılımcı bir Alman öğrenci ile bir Çinli öğrenci arasındaki dostça etkileşimleri gösteren iki video kaydı izlerken (parasosyal temas grubu), diğer grupta yer alan katılımcılar iki Alman öğrenci arasındaki dostça etkileşimleri gösteren iki video kaydı ile karşılaşmıştır (kontrol grubu). Araştırma bulgularında kontrol grubu ile kıyaslandığında parasosyal temas grubunda yer alan katılımcıların, Çinliler hakkında daha olumlu tutum ve duygulara sahip oldukları; ayrıca, bu grupta yer alan kişilerin gelecekte Çinlilerle etkileşime girme konusunda daha fazla isteklilik gösterdikleri bulunmuştur. Parasosyal temas grubundaki katılımcılar, gelecekte dış grupla kuracağı etkileşimlerle ilgili daha olumlu beklentiler ve daha az belirsizlik yaşadıklarını bildirmiştir (Mazziotta ve ark., 2011). Tüm bulgular bir arada değerlendirildiğinde, temsili temas etkileşimlerinin gruplar arası ilişkilerin düzenlenmesinde hayli etkili bir yol olduğu anlaşılır.

Çevrimiçi Temas Deneyimleri

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte internet, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde diğerleri ile iletişim kurmanın en kolay ve ulaşılabilir yollarından biri, internet aracılı iletişim kanallarına başvurmaktır. Teknoloji dünyasında yaşanan dönüşümler sonucunda sosyal psikologlar, çevrimiçi ortamda gerçekleşen etkileşimlerin gruplar arası ilişkiler üzerindeki yansımalarını incelemeye yönelmiş ve son dönemde yürütülen çalışmalarda grupların çevrimiçi bir platform üzerinden birbiri ile temas etmelerinin de gruplar arası ilişkiler üzerinde olumlu etkileri olduğu anlaşılmıştır (Eniç, 2020; White ve Abu Rayya, 2012). Hatta bazı araştırmacılar, internet ortamının teknik özellikleri nedeniyle gruplar arasındaki çatışmaların zayıflamasına katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Amichai-Hamburger ve McKenna'ye (2006) göre, gruplar arası temas için gerekli koşulları yüz yüze iletişim bağlamında sağlamak oldukça zorken;

internet, kişilere bu koşulların sağlanması için elverişli bir ortam sunar. Örneğin, görsel bilgilerin aktarılmasına izin vermeyen platformlar ya da anonim çevrimiçi etkileşim platformları, gruplar arasında eşit statü koşulunu sağlamayı kolaylaştırır.

Çevrimiçi iletişim araçlarının yüz yüze iletişime göre en avantajlı yönlerinden biri, bu kanalların iletişim tarafları arasında fiziksel mesafeye imkân sunmasıdır. Yüz yüze etkileşimlerde gruplar arası temasın gerçekleşebilmesi için tarafların aynı anda, aynı mekânda olması gerekirken; internet aracılı iletişim araçlarında kurulan etkileşimler zamanın ve mekânın ötesine geçer (Amichai-Hamburger ve McKenna, 2006). Diğer bir ifadeyle, gruplar arasında yüz yüze iletişimde mümkün olmayan temas deneyimlerini, yüz yüze etkileşimlere oranla daha düşük bir bütçe, daha sınırlı bir zaman dilimi ve daha az fiziksel çaba gerektiren çevrimiçi ortamda gerçekleştirmek mümkündür (Eniç, 2020). Çevrimiçi iletişim kanallarının önemli taraflarından bir diğeri, bu kanalların diğerleri ile etkileşime girerken insanlara kendilerini güvende hissettikleri bir ortamdan katılmalarına olanak sunmasıdır. Bireyin nasıl bir ortamda etkileşime girdiği dış dünyaya karşı gösterdiği tepkileri şekillendirir. Şöyle ki, insanlar herkesin bir arada bulunduğu toplumsal ortamlarda otomatik tepkiler vermeye; ev gibi bildikleri ve güvendikleri bir bağlamda ise kalıpyargısal tepkilerini baskılamaya ve dönüştürmeye eğilimlidir (Lambert ve ark. 2003). Kısacası, aşına olunan bir bağlamda internet üzerinden kurulan gruplar arası etkileşimler, ev kadar tanıdık olmayan bir bağlamda yüz yüze gerçekleşen temas etkileşimlerine kıyasla kalıpyargıların aktivasyonunu engellemeye daha fazla olanak sunar (Amichai-Hamburger ve McKenna, 2006).

Literatürde çevrimiçi etkileşimlerin gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkilerini inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülür. İnternet ortamındaki gruplar arası etkileşimlerin dış gruplara yönelik tutumlar üzerinde olumlu yansımaları olduğunu gösteren çalışmalardan biri Schwab ve Greitemeyer (2015) tarafından yürütülmüştür. Araştırmacılar, Avustralya'dan veri topladıkları korelasyonel çalışmalarında, Facebook'ta farklı ülkelerden dış grup üyeleri ile bağlantısı daha fazla olan katılımcıların bağlantısı az olan kişilere kıyasla, dış grup üyelerine karşı daha olumlu tutumlara sahip olduğunu bulgulamıştır. Sanal temasın dış gruba yönelik tutumlar üzerindeki etkilerinin incelendiği bir başka korelasyonel çalışmada, Schwab, Sagioglou ve Greitemeyer (2018) bu kez birbiri ile çatışma içinde olan iki ülkenin (İran ve

İsrail) vatandaşlarından veri toplamıştır. Sonuçlarda, dış grupta girilen sanal temas ve dış grup üyelerine yönlendirilen olumlu tutumlar arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Gruplar arası temasın dış gruplara yönelik tutumlar üzerindeki etkileri, korelasyonel çalışmaların yanı sıra deneysel yöntemin kullanıldığı araştırmalara da konu olmuştur. White ve Abu Rayya (2012), geliştirdikleri *e-temas* tekniği ile Müslüman ve Hristiyan topluluklarından öğrencilerin- ortak bir hedefe ulaşmak amacıyla- bir ders dönemi boyunca dörder kişilik gruplar halinde birbiri ile temas etmelerini sağlamıştır. Araştırma sonucunda, gruplar arasında gerçekleşen e-temas etkileşimlerinin, gruplar arası yanlılığı ve kaygıyı azalttığı anlaşılmıştır. Benzer bir çalışma Eniç (2020) tarafından yürütülmüş, burada farklı üniversitelerde eğitim alan öğrencilerinin metin tabanlı bir platform üzerinden dörder kişilik gruplar halinde temas etmelerinin dış gruba yönelik tutumlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgular, temas etkileşimlerinin hemen ardından alınan ölçümlerde iki grubun ortak bir üst grup kimliği altında birbiri ile çevrimiçi ortamda temas etmesinin, dış gruba yönelik olumlu tutumları arttırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, gruplar arası temastan bir ay sonra alınan ölçümlerde çevrimiçi temasın etkilerinin benzer şekilde korunduğu gözlenmiştir.

Pandemi Döneminde Gruplar Arası Temas Kurmanın Yolları

Yukarıda ifade edildiği gibi gruplar arasında önyargılar COVID-19 pandemisi ile birlikte yükselişe geçmiştir. COVID-19 sürecinde yoğunlaşan ayrımcı tutum ve davranışlarla mücadele etmenin önemli yollarından biri, gruplar arasında gerçekleşen temas etkileşimlerini korumak ve arttırmaktır. Literatüre bakıldığında, gruplar arası temasın pandemi sürecindeki etkilerini inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu ve bu araştırmaların genel olarak dış grupta girilen geçmiş temas deneyimlerine odaklandığı görülür. Örneğin, Alston, Meleady ve Seger (2020), Çin kökenli kişilerle kurulan geçmiş temas deneyimlerinin Çin karşıtı politikaları destekleme ile ilişkisini incelemiş ve dış grupta olumlu geçmiş temas deneyimlerinin ayrımcı Çin kısıtlamalarını düşük düzeyde destekleme ile ilintili olduğunu bulgulamıştır. Pandemi sürecinde gruplar arasındaki temasın incelendiği başka bir araştırmada, Asya kökenli kişiler ile teması olan Beyaz Amerikalıların, bu grupta düşük teması olan veya hiç teması olmayanlara göre daha düşük düzeyde önyargı beyan ettiği ortaya çıkmıştır (Mandalaywala, Gonzales ve Tropp, 2020). Bu

bulgulardan anlaşılacağı üzere, gruplar arasında gerçekleşen doğrudan temas etkileşimleri, pandemi sürecinde dış grupları hedef alan ayrımcı tutumların azalmasına katkı sağlamaktadır.

Gruplar arasında gerçekleşen doğrudan temas deneyimlerinin önyargılarla mücadelede hayli etkili olacağı bilinse de, yeni tip koronavirüsün yapısı, gruplar arasındaki doğrudan temas imkânlarını sınırlamaktadır. Salgınla mücadele kapsamında alınan önlemler nedeniyle farklı gruplara üye olan bireylerin yüz yüze bir ortamda buluşmaları neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Bu nedenle, bireyleri ve grupları fiziksel olarak bir araya getirmenin tehlikeli olduğu pandemi sürecinde, gruplar arasındaki temas deneyimlerinin korunabilmesi ve arttırılabilmesi adına dolaylı ve çevrimiçi temas yöntemlerine başvurulması gerektiği düşünülmektedir. Sözü edilen yaklaşımlar, pandemi sürecinde gruplar arasındaki ayrımcı tutum ve davranışların azaltılabilmesi noktasında yapılandırılmış formüller sunmaktadır.

Dolaylı temas yaklaşımlarından edinilen kuramsal bilgiler ve yapılan görgül çalışmalardan yola çıkıldığında, pandemi sürecinde yüz yüze etkileşime geçemeyen grupların dolaylı temas deneyimleri aracılığıyla etkileşim içerisinde kalmalarının mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Salgın döneminde, bireylerin iç ve dış grup arasında gerçekleşen temas deneyimleri hakkında bilgi sahibi olması, gruplar arası etkileşimleri hayal etmesi ya da gruplar arasındaki temas deneyimlerini gözlemlemesi dış gruba yönelik tutumların iyileştirilmesinde etkili olacaktır. Literatüre bakıldığında, dolaylı temas etkileşimlerinin, gruplar arasında doğrudan temas olanağı olmayan bağlamlarda daha etkili olduğu görülür (Christ ve ark., 2010; Schiappa, ve ark., 2005); COVID-19 pandemisinde grupların birbiri ile etkileşime girme olanakları sınırlı olduğundan, bu dönemde gerçekleşecek dolaylı temas etkileşimlerinin gruplar arası ilişkiler üzerinde daha güçlü etkiler yaratacağı öngörülmektedir.

Gruplar arasındaki geçmiş ve mevcut etkileşimlere ilişkin bilgilerin sunulmasında, hayal edilmesinde ve gözlenmesinde medya araçları önemli rol oynar. COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı ilk günden beri çeşitli medya kanallarında, ayrımcılığı arttıran ifadelerin yer aldığı ve gruplar arası ayrımcılığı pekiştiren bir dil kullanıldığı görülür (Soto-Perez-de-Celis, 2020); salgın sürecinde artan önyargıların önemli nedenlerinden biri, medyada inşa edilen bu ayrımcılık temelli dildir. Pandemi sürecinde, kitle iletişim araçlarında ayrımcılığı arttıran bir dil kullanılması yerine, gruplar arasında

gerçekleşen temas etkileşimlerine veya bu etkileşimlere ilişkin bilgilere yer verilmesi bu dönemde artan önyargıların zayıflamasına zemin hazırlayacaktır. Özellikle televizyon, radyo ve sosyal medya araçları üzerinden gerçekleştirilecek parasosyal temas etkileşimlerinin, gruplar arasında doğrudan temasın asgari düzeyde olduğu COVID-19 pandemisi döneminde gruplar arası ilişkilerin iyileştirilmesi noktasında ciddi katkılar sunacağı beklenmektedir. İnsanların kitle iletişim araçlarında önyargıların hedefinde olan çeşitli gruplara üye olan bireyler (Örn. Asyalılar, yaşlılar) ve iç grup üyeleri arasında gerçekleştirilen gruplar arası temas deneyimlerine ilişkin videolar izlemesi ya da haberler okuması dahi bu dönemde ilgili grupları hedef alan ayrımcı söylem ve eylemlerin kırılmasına katkı sunacaktır.

Gruplar arasındaki çatışmaların nasıl şekilleneceğinde önemli rol oynayan etmenlerden bir diğeri liderlerin tutum ve söylemleridir. Geniş topluluklara hitap eden liderlerin, pandemi sürecinde gruplar arası etkileşimleri destekleyen ve belirginleştiren bir tutum sergilemeleri, önyargıların zayıflaması noktasında büyük önem taşır; çünkü liderler, grup üyelerinde sadece tutumsal ve davranışsal değişimlere neden olan etkiler yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kişilere sosyal kimlikleri hakkında bilgiler sunar. Bireyler, grubun normlarını, iç ve dış grup üyelerinin kimler olduğunu anlayabilmek için lider rolündeki kişilere bakarlar. Bu nedenle, liderler grup kimliklerini çerçevelemede önemli bir yere sahiptir (Hogg, 2010). Dolayısıyla, pandemi döneminde gruplar arasındaki ilişkilerin, liderlerin söylem ve eylemlerinden etkilenmesi şaşırtıcı değildir. Pandemi sürecinde gruplar arasında artan çatışmalarda liderlerin söylemlerin ne denli etkili olduğunu ortaya koyan bir çalışmada Budhwani ve Sun (2020), siyasi liderlerin sosyal medya kanallarında ayrımcılığı pekiştiren ifadeler kullanmasının ardından, bu kanallarda koronavirüsle ilgili ayrımcılık içeren paylaşımların ciddi ölçüde arttığını bulgulamıştır. Pandemi sürecinde liderlerin ayrımcılık içeren ifadelerinden sonra toplumda dış gruplara yöneltilen ayrımcı söylem ve eylemlerde artış gözlenmesi, liderlerin gruplar arasındaki olumlu ilişkilere vurgu yapan bir tutum sergilemesinin ardından çatışmalarda azalma yaşanacağına açıkça işaret etmektedir. İç grubun prototipik bir üyesi olarak değerlendirilen liderlerin, COVID-19 sürecinde yalnızca dış gruplarla girdikleri olumlu etkileşimlerini dile getirmeleri dahi bireylerin, dış gruplara yönelik olumsuz tutum ve davranışlarını azaltacaktır. Böylesi bir yayılcı ve temsili temas deneyiminin bireylerin dış gruplara yönlendirdikleri tutum ve davranışları

olumlu etkilemesi, dolaylı temasın gruplar arasında ayrımcılığa neden olan kaygı, güvensizlik ve tehdit algısını zayıflatması ile ilişkilidir (Hogg, 2015).

Pandemi sürecinde gruplar arasındaki etkileşimlerin sürdürülebileceği önemli platformlardan biri çevrimiçi ortamdır. İnternet aracılı iletişim kanalları, insanların gruplar arasında hem doğrudan hem de dolaylı temas kurmalarına imkân sunar (Kim ve Wojcieszak, 2018). COVID-19 sürecinde insanlar, diğerleri ile yüz yüze ortamda temas edemeseler ya da düşük düzeyde temas etmeseler dahi, bu etkileşimler çevrimiçi platformlar aracılığıyla sürdürülebilir. Pandemi sürecinde çevrimiçi temas ortamında gerçekleşen etkileşimlerin en önemli taraflarından biri, çevrimiçi platformların etkileşim esnasında insanların güvende hissettikleri ortamda kalmalarına olanak sunmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi insanların diğerleri ile temasını ev gibi aşına oldukları ve güvende hissettikleri bir ortamda gerçekleştirmeleri, otomatikleşmiş kalıpyargısal tepkilerin de önüne geçilmesine yardımcı olur (Amichai-Hamburger ve McKenna, 2006). Özellikle pandemi gibi tehdidin oldukça yoğun hissedildiği bir dönemde, gruplar arası doğrudan ya da dolaylı etkileşimlerini ev gibi güven duygusunun baskın olduğu bir bağlamda kurmak, dış gruba yönlendirilen olumlu duygu ve tutumları güçlendirecektir. Önceki araştırma bulgularından hareketle, pandemi sürecinde sosyal medya kanalları üzerinden dış grup üyeleri ile iletişim kurmanın, bireylerin dış gruplara yönelik olumlu tutum ve davranışlarını arttıracakı kolaylıkla ifade edilebilir.

Gruplar arasında çevrimiçi temasın sağlanabileceği kanallardan biri video oyunlarıdır. İç ve dış grup üyeleri arasında temas içeren video oyunlarının, bireylerin önyargı düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda, dış grup üyeleri ile işbirliği gerektiren oyunlara dâhil olan katılımcıların, dış grup üyelerine düşük düzeyde önyargı bildirdikleri görülmüştür (Adachi, Hodson ve Hoffarth, 2015). Adachi, Hodson, Willoughby ve Zanette (2015) tarafından yürütülen çalışmada dış grup üyeleriyle şiddet içeren bir bağlamda sadece 12 dakika işbirliği yapmanın, katılımcıların dış gruba yönelik önyargı düzeyinde ciddi düşüğe neden olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, pandemi sürecinde gruplar arasında doğrudan teması arttırabilmek için kullanılacak alanlardan birinin video oyunları olduğu ifade edilebilir. Farklı grupların bir araya geldiği, tektipleştirme yerine çeşitlilik, rekabet yerine işbirliği gerektiren oyunların tasarlanması ve/veya teşvik edilmesi ile

pandemi sürecinde gruplar arasında artan önyargıların zayıflamasına katkı sunulabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda bahsedilen tüm araştırma bulguları bir arada değerlendirildiğinde, gruplar arası temasın her formunun önyargıların azaltılmasında önemli etkileri olduğu anlaşılır. Bu nedenle, gruplar arasındaki eşitsizlikleri azaltmak adına toplumsal koşullar göz önünde bulundurularak farklı durumlarda farklı gruplar arası temas uygulamalarına başvurulabilir. Pandemi sürecinde artan önyargıların azaltılması noktasında gruplar arası temasın korunabilmesi ve artırılabilmesi için dolaylı ve çevrimiçi temas yaklaşımlarının önemli çözüm önerileri sunduğu görülür. Ayrıca, gruplar arasında kutuplaşmanın yükselişe geçtiği pandemi sürecinde medya araçlarına, politika yapıcılara ve liderlere önemli sorumluluklar düştüğü anlaşılmaktadır. Pandemi sürecinde artan ayrımcılık salgını ile baş edebilmek için gruplar arasında gerçekleşen/gerçekleşecek olumlu temas deneyimlerinin her formu, bu aktörler tarafından desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarla, pandemi sürecinde dış grupla girilen dolaylı ve çevrimiçi temas deneyimlerinin dış grupları hedef alan ayrımcı tutum ve davranışları nasıl etkilediğinin incelenmesi önemlidir. Yapılacak çalışmalar ile gruplar arasındaki temas deneyimlerinin COVID-19 sürecinde artan önyargılar üzerindeki etkilerinin ve bu süreçler arasındaki ilişkide rol oynayabilecek aracı ve düzenleyici mekanizmaların açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu konuda yapılacak çalışmalar, hem COVID-19 sürecinde hem de gelecekte yaşanabilecek pandemi dönemlerinde gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi noktasında önemli teorik ve pratik bilgiler sunacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Ways of Prejudice Reduction in COVID-19
Pandemic in Terms of Intergroup Contact Theory**

*

Deniz Eniç

Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University

Intergroup relations deteriorate in times of crisis and uncertainty, such as economic crisis, natural disasters, epidemics (Hogg, 2007). The basic objectives of the current article are to search the impact of the COVID-19 outbreak on discriminatory attitudes between groups and to provide various suggestions on diminishing the prejudices during pandemic from Intergroup Contact Theory perspectives. Throughout history, discriminatory attitudes and behaviors towards certain groups have been on the rise in epidemic periods (e.g. Herek and Capitanio, 1999; Prati and Pietrantonio, 2016). With the COVID-19 pandemic, which is experienced today and its effects spread all over the world, it has been understood that the prejudiced attitudes and behaviors that certain groups are exposed to have intensified - as in the previous pandemic periods (Huo, 2020). There has been an explosion in different types of discrimination such as racism (He, He, Zhou, Nie and He, 2020), ageism (Soto-Perez-de-Celis, 2020) and sexism (Reichert, Makovi and Sargsyan, 2020) during coronavirus outbreak.

Intergroup Contact Theory is one of the most significant approaches developed in the intergroup relation literature to diminish prejudice between groups (Allport, 1954). The effects of intergroup contact on relations between groups have been studied in different countries and on various groups for decades, and the hypothesis of this theory have been supported numerous times (Pettigrew and Tropp, 2006 for a review). On the other hand, face to face intergroup contact approach has some limitations in certain context, for instance, in contexts where there is physical distance between groups or no opportunity for contact. Based on the traditional contact theory, some researchers have developed new approaches in which they argue that indirect contact experiences, even in the absence of direct interactions between groups, effects intergroup atmosphere positively. The indirect contact approaches offer various prescriptions for the reduction of negative

emotions, attitudes and behaviors between groups with a perspective quite different from direct contact. In each of the extended contact (Wright, Aron, McLaughlin-Volpe and Ropp, 1997), imagined contact (Turner, Crisp and Lambert, 2007) and vicarious contact (Mazziotta, Mummendey and Wright, 2011) approaches that emphasize different characteristics of contact interactions, it is argued that indirect contact experiences between groups will diminish discriminatory attitudes and behaviors towards outgroups. In the extended contact approach, it is claimed that the individual's knowledge of the contact experiences between ingroup and outgroup will contribute to decrease in prejudices toward outgroup members (Wright et al. 1997). Imagined contact theorists state that the mental simulation of interactions between ingroup and outgroup decrease negative attitudes towards outgroups (Turner et al. 2007). On the other side, it has been offered in the vicarious contact approach that observation of intergroup interactions leads to the reduction of discrimination between groups (Gomez and Huici, 2008). These claims of three different indirect contact approaches are supported by findings from various studies (e.g. Miles and Crisp, 2014; Schiappa, Gregg, and Hewes, 2005; Vezzali, Stathi and Giovannini, 2012). In addition, with the developments in communication technologies, the outcomes of contact experiences in the online environment on intergroup relations have been a matter of curiosity, and it has been understood that the online platforms make significant contributions to reducing prejudices between groups (White and Abu Rayya, 2012). As stated previously, it was examined in the present research that how the intergroup contact approach can be used to reduce prejudices in the COVID-19 period where traditional face to face contact opportunities between groups are limited. In this context, various suggestions were made through indirect and online contact approaches. The suggestions presented here from social psychological perspective will contribute to the relevant literature in order to reduce the prejudices during the pandemic period where a sense of unity is needed instead of polarization between groups.

When literature examined, it is seen that indirect contact interactions are more effective in contexts where direct contact is not possible between groups (Christ et al., 2010; Schiappa, et al., 2005). Since the groups have limited opportunities to interact with each other during coronavirus pandemic, it is predicted that indirect contact interactions occurring during pandemic

periods will have stronger effects on inter-group relations. During the pandemic, the rise in the individuals' knowledge about contact experiences between the ingroup and outgroup, increase of their mental imagination about interactions between groups, or observation of the contact experiences between groups will be effective in improving attitudes towards the outgroup members. Mass media tools (Soto-Perez-de-Celis, 2020) and leader discourses (Budhwani and Sun, 2020), play a critical role in indirect contact interactions to be established during the pandemic.

One of the important platforms where interactions between groups can be maintained during the pandemic process is online environment. Internet mediated communication channels allow people to have direct and indirect contact between groups (Kim and Wojcieszak, 2018). During the COVID-19, these interactions can be sustained through online platforms, even if people cannot or have low-level contact with others in face-to-face settings. Based on previous research findings about online intergroup contact (Eniç, 2020; White and Abu Rayya, 2012), it can be easily stated that communicating with outgroup members through online platforms during the COVID-19 outbreak will increase individuals' positive attitudes and behaviors towards outgroup members.

In summary, each form of intergroup contact has considerable effects on diminishing prejudices between groups. Therefore, in order to reduce discrimination between groups, different intergroup contact practices can be used in different situations, taking into account the social conditions. Indirect and online contact approaches offer important suggestions in order to maintain and increase the contact experiences between groups at the point of reducing prejudice during the COVID-19 outbreak.

Kaynakça / References

- Adachi, P. J., Hodson, G. ve Hoffarth, M. R. (2015). Video game play and intergroup relations: Real world implications for prejudice and discrimination. *Aggression and Violent Behavior*, 25, 227-236. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.09.008>
- Adachi, P. J., Hodson, G., Willoughby, T. ve Zanelle, S. (2015). Brothers and sisters in arms: Intergroup cooperation in a violent shooter game can reduce intergroup bias. *Psychology of Violence*, 5(4), 455. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0037407>

- Allam, Z. (2020). Oil, health equipment, and trade: Revisiting political economy and international relations during the COVID-19 pandemic. *Surveying the Covid-19 Pandemic and its Implications*, 119-127. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824313-8.00009-7>
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Alston, L., Meleady, R. ve Seger, C. R. (2020). Can past intergroup contact shape support for policies in a pandemic? Processes predicting endorsement of discriminatory Chinese restrictions during the COVID-19 crisis. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1-11. <https://doi.org/10.1177%2F1368430220959710>
- Amichai-Hamburger, Y. ve McKenna, K. Y. (2006). The contact hypothesis reconsidered: Interacting via the Internet. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(3), 825-843.
- Banerjee, D., Kallivayalil, R. A. ve Rao, T. S. (2020). The 'othering' in pandemics: Prejudice and orientalism in COVID-19. *Indian Journal of Social Psychiatry*, 36(5), 102-106. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102291>
- Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R., Harwood, J. ve Sibley, C. G. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(12), 1629-1643. <https://doi.org/10.1177%2F0146167212457953>
- Bradbury-Jones, C. ve Isham, L. (2020). The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *Journal of Clinical Nursing*, 2047-2049. <https://doi.org/10.1111/jocn.15296>
- Brown, R., Eller, A., Leeds, S. ve Stace, K. (2007). Intergroup contact and intergroup attitudes: A longitudinal study. *European Journal of Social Psychology*, 37(4), 692-703. <https://doi.org/10.1002/ejsp.384>
- Budhwani, H. ve Sun, R. (2020). Creating COVID-19 stigma by referencing the novel coronavirus as the "Chinese virus" on Twitter: quantitative analysis of social media data. *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), e19301 <https://doi.org/10.2196/19301>
- Cameron, L. ve Rutland, A. (2006). Extended contact through story reading in school: Reducing children's prejudice toward the disabled. *Journal of Social Issues*, 62(3), 469-488.

- Cameron, L., Rutland, A. ve Brown, R. (2007). Promoting children's positive intergroup attitudes towards stigmatized groups: Extended contact and multiple classification skills training. *International Journal of Behavioral Development*, 31(5), 454-466.
- Christ, O., Hewstone, M., Tausch, N., Wagner, U., Voci, A., Hughes, J. ve Cairns, E. (2010). Direct contact as a moderator of extended contact effects: Cross-sectional and longitudinal impact on outgroup attitudes, behavioral intentions, and attitude certainty. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(12), 1662-1674. <https://doi.org/10.1177%2F0146167210386969>
- Demirtaş-Madran, H. A. (2020). Exploring the motivation behind discrimination and stigmatization related to COVID-19: A social psychological discussion based on the main theoretical explanations. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-17. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7691585/>
- Dionne, K. Y. ve Turkmen, F. F (2020). The politics of pandemic othering: Putting covid-19 in global and historical context. *International Organization*, 1-18. <https://doi.org/10.1017/S0020818320000405>
- Eichelberger, L. (2007). SARS and New York's Chinatown: The politics of risk and blame during an epidemic of fear. *Social Science & Medicine*, 65(6), 1284-1295.
- Eller, A., Abrams, D. ve Gomez, A. (2012). When the direct route is blocked: The extended contact pathway to improving intergroup relations. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(5), 637-646. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.ijintrel.2012.03.005>
- Eniç, D. (2020). *Çevrimiçi ortamda gruplar arası temas kurmanın dış gruba yönelik tutumlara ve kolektif eyleme etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Facing 'Social Boycott', Himachal Man Hangs Self Day After Testing Negative for Coronavirus. News18 (2020, 5 Nisan). <https://www.news18.com/news/india/facing-social-boycott-himachal-man-hangs-self-to-death-day-after-testing-negative-for-coronavirus-2565349.html>
- Gomez, A. ve Huici, C. (2008). Vicarious intergroup contact and the role of authorities in prejudice reduction. *Spanish Journal of Psychology*, 11(1), 103-114.

- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Simon, L. ve Breus, M. (1994). Role of consciousness and accessibility of death-related thoughts in mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 627-637. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.627>
- Guo, T., Shen, Q., Guo, W., He, W., Li, J., Zhang, Y., ... ve Peng, H. (2020). Clinical characteristics of elderly patients with COVID-19 in Hunan Province, China: a multicenter, retrospective study. *Gerontology*, 66(5), 467-475. <https://doi.org/10.1159/000508734>
- He, J., He, L., Zhou, W., Nie, X. ve He, M. (2020). Discrimination and social exclusion in the outbreak of COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(8), 2933-2936. <https://doi.org/10.3390/ijerph17082933>
- Herek, G. M. ve Capitanio, J. P. (1999). AIDS stigma and sexual prejudice. *American Behavioral Scientist*, 42(7), 1130-1147. <https://doi.org/10.1177/0002764299042007006>
- Hogg, M. A. (2007). Uncertainty-identity theory. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde, Vol. 39. (s. 69-126). San Diego, CA: Academic Press.
- Hogg, M. A. (2010). Influence and leadership. S. T. Fiske, D. T. Gilbert ve G. Lindzey (Der.), *Handbook of social psychology* içinde (s. 1166-1207). John Wiley & Sons, Inc.. <https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy002031>
- Hogg, M. A. (2015). Constructive leadership across groups: How leaders can combat prejudice and conflict between subgroups. *Advances in Group Processes* içinde. Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S0882-614520150000032007>
- Huo, Y. (2020). Prejudice and discrimination. J. Jetten, S. D. Reicher, S. A. Haslam ve T. Cruwys (Der.), *Together apart: The psychology of COVID-19* içinde (s.113-118). Sage.
- Jimenez-Sotomayor, M. R., Gomez-Moreno, C. ve Soto-Perez-de-Celis, E. (2020). Coronavirus, ageism, and Twitter: An evaluation of tweets about older adults and COVID-19. *Journal of the American Geriatrics Society*, 68(8), 1661-1665. <https://doi.org/10.1111/jgs.16508>
- Kilbourne, E. D. (1977). Influenza pandemics in perspective. *Jama*, 237(12), 1225-1228.
- Kim, N. ve Wojcieszak, M. (2018). Intergroup contact through online comments: Effects of direct and extended contact on outgroup attitudes. *Computers in Human Behavior*, 81, 63-72. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.11.013>

- Lambert, A. J., Payne, B. K., Jacoby, L. L., Shaffer, L. M., Chasteen, A. L. ve Khan, S. R. (2003). Stereotypes as dominant responses: On the "social facilitation" of prejudice in anticipated public contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 277–295. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.277>
- Lenzen, M., Li, M., Malik, A., Pomponi, F., Sun, Y. Y., Wiedmann, T, ... ,Yousefzadeh, M. (2020). Global socio-economic losses and environmental gains from the Coronavirus pandemic. *PLoS One*, 15(7), 1-13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0235654>
- Liebkind, K. ve McAlister, A. L. (1999). Extended contact through peer modeling to promote tolerance in Finland. *European Journal of Social Psychology*, 29(5-6), 765-780. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(199908/09\)29:5/6%3C765::AID-EJSP958%3E3.0.CO;2-I](https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/(SICI)1099-0992(199908/09)29:5/6%3C765::AID-EJSP958%3E3.0.CO;2-I)
- Mandalaywala, T. M., Gonzalez, G. ve Tropp, L. (2020). How intergroup contact and exposure predict anti-Asian prejudice in the United States during the COVID-19 pandemic. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/cbduw>
- Marks, D. F. (1999). Consciousness, mental imagery and action. *British Journal of Psychology*, 90(4), 567-585.
- Mazziotta, A., Mummendey, A. ve Wright, S. C. (2011). Vicarious intergroup contact effects: Applying social-cognitive theory to intergroup contact research. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 255-274. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/1368430210390533>
- Miles, E. ve Crisp, R. J. (2014). A meta-analytic test of the imagined contact hypothesis. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(1), 3-26. <https://doi.org/10.1177%2F1368430213510573>
- Paolini, S., Harwood, J. ve Rubin, M. (2010). Negative intergroup contact makes group memberships salient: Explaining why intergroup conflict endures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(12), 1723-1738. <https://doi.org/10.1177%2F0146167210388667>
- Perry, P. ve Donini-Lenhoff, F. (2010). Stigmatization complicates infectious disease management. *AMA Journal of Ethics*, 12(3), 225-230. [10.1001/virtualmentor.2010.12.3.mhst1-1003](https://doi.org/10.1001/virtualmentor.2010.12.3.mhst1-1003).
- Person, B., Sy, F., Holton, K., Govert, B. ve Liang, A. (2004). Fear and stigma: the epidemic within the SARS outbreak. *Emerging Infectious Diseases*, 10(2), 358. <http://www.cdc.gov/ncidod/EID/vol10no2/03-0750.htm>

- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 65-85.
- Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-783. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Porta, M. (2014). *A dictionary of epidemiology*. Oxford University Press.
- Power, K. (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden of women and families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16(1), 67-73. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1776561>
- Reichelt, M., Makovi, K. ve Sargsyan, A. (2020). The impact of COVID-19 on gender inequality in the labor market and gender-role attitudes. *European Societies*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1823010>
- Prati, G. ve Pietrantonio, L. (2016). Knowledge, risk perceptions, and xenophobic attitudes: Evidence from Italy during the Ebola outbreak. *Risk Analysis*, 36(10), 2000-2010. <https://doi.org/10.1111/risa.12537>
- Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. Washington: American Psychological Association Press. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/10478-000>
- Rzymiski, P. ve Nowicki, M. (2020). COVID-19-related prejudice toward Asian medical students: a consequence of SARS-CoV-2 fears in Poland. *Journal of Infection and Public Health*, 13(6), 873-876. <https://doi.org/10.1016/j.jiph.2020.04.013>
- Ruel, E. ve Campbell, R. T. (2006). Homophobia and HIV/AIDS: Attitude change in the face of an epidemic. *Social Forces*, 84(4), 2167-2178.
- Schiappa, E., Gregg, P. B. ve Hewes, D. E. (2005). The parasocial contact hypothesis. *Communication Monographs*, 72(1), 92-115. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/0363775052000342544>
- Schwab, A. K. ve Greitemeyer, T. (2015). The world's biggest salad bowl: Facebook connecting cultures. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(4), 243-252. <https://doi.org/10.1111/jasp.12291>
- Schwab, A. K., Sagioglou, C. ve Greitemeyer, T. (2018). Getting connected: Intergroup contact on Facebook. *The Journal of Social Psychology*, 159(3), 344-348. <https://doi.org/10.1080/00224545.2018.1489367>
- Signorelli, C. ve Odone, A. (2020). Age-specific COVID-19 case-fatality rate: no evidence of changes over time. *International Journal of Public Health*, 65(8), 1435-1436.

- Sood, S. (2020). Psychological effects of the Coronavirus disease-2019 pandemic. *Research & Humanities in Medical Education*, 7(11), 23-26.
- Soto-Perez-de-Celis, E. (2020). Social media, ageism, and older adults during the COVID-19 pandemic. *E Clinical Medicine*, 29-30, 1-3.
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Cambridge Scholars Publishing.
- Turner, R. N., Crisp, R. J. ve Lambert, E. (2007). Imagining intergroup contact can improve intergroup attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(4), 427-441. <https://doi.org/10.1177%2F1368430207081533>
- Turner, R. N., West, K. ve Christie, Z. (2013). Out-group trust, intergroup anxiety, and out-group attitude as mediators of the effect of imagined intergroup contact on intergroup behavioral tendencies. *Journal of Applied Social Psychology*, 43, E196-E205. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/jasp.12019>
- Two Muslim men attacked in Karnataka's Bagalkot, accused of 'spreading COVID-19' (2020, 7 Nisan 2020). *Timesnow*. <https://www.timesnownews.com/videos/times-now/india/video-two-muslim-men-attacked-in-karnatakas-bagalkot-accused-of-spreading-covid/57846>
- Ünal, S. (2020). Dehşet yönetimi kuramı bağlamında COVID-19 salgını hakkında psikososyal bir değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 67-71. <https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD-30932-REVIEW-UNAL.pdf>
- Verity, R., Okell, L. C., Dorigatti, I., Winskill, P., Whittaker, C., Imai, N., ... ve Ferguson, N. M. (2020). Estimates of the severity of coronavirus disease 2019: a model-based analysis. *The Lancet Infectious Diseases*, 20(6), 669-677. <https://doi.org/10.1016/>
- Vezzali, L., Stathi, S. ve Giovannini, D. (2012). Indirect contact through book reading: Improving adolescents' attitudes and behavioral intentions toward immigrants. *Psychology in the Schools*, 49(2), 148-162. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/pits.20621>
- West, K., Holmes, E. ve Hewstone, M. (2011). Enhancing imagined contact to reduce prejudice against people with schizophrenia. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(3), 407-428. <https://doi.org/10.1177%2F1368430210387805>

- White, F. A. ve Abu-Rayya, H. M. (2012). A dual identity-electronic contact (DIEC) experiment promoting short-and long-term intergroup harmony. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(3), 597-608. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jesp.2012.01.007>
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T. ve Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social psychology*, 73(1), 73-90. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.73.1.73>
- Zhou, S., Page-Gould, E., Aron, A., Moyer, A. ve Hewstone, M. (2018). The extended contact hypothesis: A meta-analysis on 20 years of research. *Personality and Social Psychology Review*, 23(2), 132-160. <https://doi.org/10.1177%2F1088868318762647>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Eniç, D. (2021). Gruplar arası temas kuramı açısından Covid-19 pandemisinde önyargıları azaltma yolları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3336-3366. DOI: 10.26466/opus.877066

Çalışanların Koronavirüs Kaygı Düzeylerinin İşte Üretkenliğe Etkisinde Presenteizmin Aracılık Rolü

DOI: 10.26466/opus.884200

*

Necla İrem Ölmezoğlu İri* – Fatma Korkmaz**

* Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane M. Y. Okulu Gümüşhane/Türkiye

E-Posta: neclairer@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-2997-3343](https://orcid.org/0000-0003-2997-3343)

** Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Yozgat/Türkiye

E-Posta: ftmtkk1@gmail.com

ORCID: [0000-0003-0164-1136](https://orcid.org/0000-0003-0164-1136)

Öz

Bu çalışmanın amacı; COVID-19 salgını sürecinde işgücü piyasasında emeğini arz eden çalışanların koronavirüs kaygı düzeylerinin işte üretkenliklerini etkilemesinde presenteizmin aracı rolünü analiz etmektir. Kesitsel ve tanımlayıcı tipte olan çalışmanın evrenini, araştırmaya katılmayı kabul eden ve farklı sektörlerde aktif çalışma hayatında bulunan 18 yaş üstü çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 463 çalışan oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri çevrimiçi anket tekniği (Google Form aracılığıyla) ile toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak; araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile Lee (2020) tarafından geliştirilen ve Biçer, Çakmak, Demir ve Kurt (2020) tarafından geliştirilen ve Uğuz, Yazgan İnanç, Yerlikaya ve Aydın (2004) tarafından geliştirilen ve Endicott ve Nee (1997) tarafından geliştirilen ve Uğuz, Yazgan İnanç, Yerlikaya ve Aydın (2004) tarafından geliştirilen ve Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği (KAÖ), Endicott ve Nee (1997) tarafından geliştirilen ve Uğuz, Yazgan İnanç, Yerlikaya ve Aydın (2004) tarafından geliştirilen ve Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği” ve Koopman vd. (2002) tarafından geliştirilen ve Anık Baysal (2012) tarafından geliştirilen ve Uğuz, Yazgan İnanç, Yerlikaya ve Aydın (2004) tarafından geliştirilen ve Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Aracılık etkisi için yapılan yapısal eşitlik model analizinde ise, koronavirüs kaygısının işte üretkenlik üzerindeki negatif yönlü etkisinde presenteizmin (işte var olamama) istatistiksel açıdan anlamlı kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Son olarak araştırmanın sonuçları alan yazın ışığında tartışılarak, koronavirüs salgınının çalışma yaşamına etkisi üzerine çalışan araştırmacılara ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs (COVID-19), anksiyete, işte üretkenlik, presenteizm.

The Mediating Role of Presenteeism in The Effect of Employee Coronavirus Anxiety Levels on Productivity at Work

*

Abstract

The purpose of this study is to analyze the mediating role of presenteeism in the impact of coronavirus anxiety levels of workers in the labor market during the COVID-19 outbreak on their productivity at work. The target population of the study, which is a cross-sectional and descriptive type, consists of employees over the age of 18 who agree to participate in the study and are active in different sectors. The sample of the research consists of 463 employees. The data of the research were collected by the online survey method (via Google Form). The following were used as data collection tools: "Personal Information Form" developed by researchers and "Coronavirus Anxiety Scale (CAS)" developed by Lee (2020) and adapted into Turkish by Bicer et al. (2020), "Endicott Work Productivity Scale" developed by Endicott and Nee (1997) and adapted to Turkish by Uguz et al. (2004) "Stanford Presenteeism (non- existence at work) Scale" developed by Koopman et al. (2002) and adapted to Turkish by Anık Baysal (2012). The findings obtained reveal that there are negatively significant relationships between coronavirus anxiety and productivity at work. It has been determined that presenteeism (non- existence at work) has a statistically significant partial mediating role in the negative effect of coronavirus anxiety on productivity at work in the analysis of the structural equality model for the mediating effect. Finally, the results of the research were discussed in the light of the literature. Suggestions have been made to researchers working on the impact of the coronavirus epidemic on working life and to practice.

Keywords: *Coronavirus (COVID-19), anxiety, productivity at work, presenteeism.*

Giriş

2019'un aralık ayında, ilk defa Çin'in Wuhan şehrinde görülen ve 11 Şubat 2020'de Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) COVID-19 olarak adlandırdığı salgın hastalık kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır (WHO, 2020; Srit-haran ve Srit-haran, 2020). Küresel ölçekte insanların fiziksel ve ruhsal sağlığını tehdit eden bu virüs, Türkiye'de ilk defa 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Dünyada ilk vakanın görülmesinden bu yana Türkiye küresel bir uyum ve işbirliği içerisinde salgınla mücadele etmektedir. Bu mücadele kapsamında neredeyse bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik ve sosyal kısıtlamalar içeren bir takım tedbirler alınmıştır. Gerek Türkiye'de gerekse Dünyada alınan bu tedbirler hayatın tüm yönlerini etkilediği gibi çalışma yaşamını da derinden etkilemiştir. Bu etkinin boyutları hakkında bir tahminde bulunan International Labour Organization (ILO)'ın yayımladığı rapor, COVID-19 salgınının işgücü piyasasında geniş ve kapsamlı bir etki yaratacağına özellikle COVID-19 virüsü sebebiyle işsizlik rakamlarında ve eksik istihdamda ciddi bir artış olacağına dikkat çekmektedir. Salgınla birlikte genel olarak üretim arzında bir daralma, tüketim miktarında bir düşüş söz konusu olmuştur (Sönmez, 2020). Bu dönemde virüsün hızlı yayılması ve bulaşın azaltılması yönünde alınan tedbirlerin bir gereği olarak birçok işletme faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. Salgının çalışma yaşamına olumsuz bu etkisini hafifletmek üzere hükümetler bazı sektörleri mali açıdan sübvansetme yoluna giderek desteklemiş, işsizliği ve iflasları engellemek için çeşitli politikalar uygulamıştır (Soylu, 2020). Diğer taraftan faaliyetine devam eden kurum, kuruluş ve işletmelerde uzaktan çalışma, esnek mesai, kısmi çalışma, belirli bir yaşın üstünde olan çalışanlar ile hamile ve kronik rahatsızlığı olan çalışanların izinli sayılması gibi uygulamalar devreye konulmuştur. Salgının çalışma yaşamına etkisini değerlendirirken faaliyetine devam etmek durumunda olan işletmelerde çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte çalışmak zorunda olan çalışanların fiziksel sağlığını yanında ruhsal sağlıklarını ne derece koruyabildiği, salgın döneminde işlerinde ne kadar üretken olabildiği ve en önemlisi üretkenliğini ortaya koyarken bu süreçte kendilerini ne kadar işe verebildiği ayrıca ele alınıp irdelenmesi gereken konular arasındadır.

Buğun COVID-19 salgınının ruhsal etkilerini anlamada H1N1, SARS, MERS, Ebola gibi geğmişte yaşanan salgınlar önemli ipuğları vermektedir. Bu salgınlarda bireylerin korku, panik, kaygı ve fobi gibi çeşitli psikolojik zorluklarla m¼cadele ettikleri g¼r¼lmektedir (Main, Zhou, Ma, Luecken ve Liu, 2011; Liu vd., 2015; Kim ve Song, 2017). Stresli bir s¼reç olarak ifade edilen salgın d¼nemlerinde hasta olma tehlikesiyle devamlı karşı karşıya olma d¼ř¼ncesi insanlarda belirli bir s¼re sonra şiddetli kaygıya (anksiyete) d¼n¼řebilmektedir (APA, 2013). İngilizcede "anxiety" kavramı ile ifade edilen kaygı, k¼ken olarak merak, endişe ve korku anlamına gelen Yunanca "anxietus" kelimesinden t¼retilmiřtir (Kaya ve Varol, 2004; Mckenzie, 2006, s.7). Genel olarak kaygı, tehlikeli olan ve tehlikeli bir hal alabilecek durumlar karşısında kişiye fiziksel semptomlarla birlikte korku, endişe, huzursuzluk gibi duygular hissettiren ve kişinin hazırlıklı olmadığı bir durum şeklinde ifade edilmektedir (Yiğit, Dilmaç, Deniz ve Hamarta, 2011; Özen Kutanis ve Tunç, 2013; Kalemoğlu Varol, 2014). Kaygı ile ilgili ilk kuramsal çalışmaların 1958 yılında Cattell ve Scheier tarafından yapıldığı, 1966 yılında da Spielberger tarafından, öne s¼r¼len bu kuramın geliştirildiği g¼r¼lmektedir. Kurama g¼re durumluk ve s¼rekli kaygı olmak üzere iki t¼r kaygı bulunmaktadır. Bunlardan durumluk kaygı, bireyin içinde bulunduğu durum nedeniyle hissettiği öznel korku olarak tanımlanmaktadır. Spielberger (1966)'e g¼re durumluk kaygı olağan durumların dışında bir diğer deyişle bireyin benliği veya çıkarları tehdit altında olduğu koşullarda ortaya çıkmaktadır. Kaygının belirli bir duruma bağlı olmadan s¼rekli yaşandığı durumlarda ise s¼rekli kaygı ortaya çıkmaktadır. Durumluk kaygıda kişinin tehdit olarak algıladığı durum ortadan kalktıktan sonra geçmesi ya da yavaş yavaş azalması beklenmektedir. Diğer taraftan mevcut tehlike sona ermesine rağmen kaygının devam etmesi s¼rekli kaygı durumunu ifade etmektedir (şeyhoğlu, 2005). Yapılan araştırmalar içinde bulunduğumuz salgın d¼neminde bireylerin COVID-19'a bağlı durumluk kaygı d¼zeyinin arttığını g¼stermektedir. Çölgeçen ve Çölgeçen (2020)'in yaptığı çalışmada bireylerin durumluk kaygı puan ortalamasının s¼rekli kaygı puan ortalamasından daha y¼ksek olduğu bunun da nedeninin yaşanan COVID-19 salgını olduğu ortaya konmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'de salgının başladığı ilk d¼nemde yapılan yoğun katılımlı araştırmalarda, bireylerin y¼ksek d¼zeyde kaygı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Lee, 2020; Wang vd., 2020). Benzer şekilde Memiş Doğan ve D¼zel (2020)'in

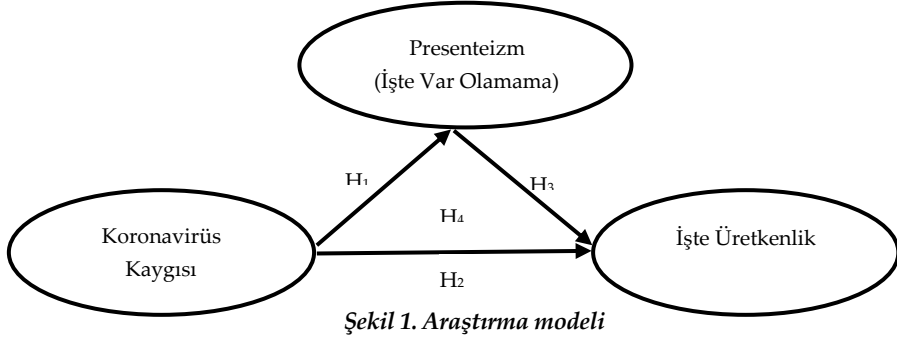
yaptığı çalışmada da COVID-19 salgınının bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği ve yaşamlarının kontrolünün kendi ellerinde olmamasının bireylerde kaygıya neden olduğu ifade edilmiştir. Aynı çalışmada üzerinde durulan bir başka konu, bireylerin korku ve kaygı düzeyinin kamuda çalışanlar ve özel sektör çalışanları arasında anlamlı olarak farklılaşmasıdır. Buna göre, özel sektör çalışanları kamu çalışanlarına göre daha fazla korku ve kaygı duymaktadır. Yine aynı çalışmada mavi yakalılar ile beyaz yakalılar arasında da anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Çalışmaya göre bu fark, mavi yakalıların beyaz yakalılara göre esnek çalışma, evden çalışma gibi olanaklara sahip olmamasından ve işe gitme zorunluluğuna bağlı olarak sosyal izolasyonu sağlayamamasından kaynaklanmaktadır (Memiş Doğan ve Düznel, 2020: 748). Yapılan çalışmalarda ortaya konduğu üzere, COVID-19 salgını bireylerde kaygıya neden olan bir durumdur. Diğer taraftan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 1948’de yapılan ve halen geçerliliğini koruyan sağlık tanımına bakıldığında bir bireyin sağlıklı olarak tanımlanması için üç ön koşulun bir arada olması gerekliliğinden söz edildiği görülmektedir. DSÖ sağlığı “yalnızca hastalık ve sakatlıkların olmaması değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam iyilik hali” şeklinde tanımlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında günümüz COVID-19 salgınının bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını dolaylı olarak da sosyal iyilik halini tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Fiziksel olarak sağlıklı olsa bile ruhsal yönden kaygılı olan bireylerin kayda değer bir kısmı kaçınılmaz olarak çalışma yaşamına dahil olmaktadır.

Çalışma yaşamında fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı olunmadığı halde çalışmaya devam edilmesi durumu “presenteizm” kavramı ile ifade edilmektedir. İngilizce hazır bulunma, varoluş anlamına gelen “presence” kelimesinden türetilen presenteeism kavramı, Türkçe’ye işte var ol(ama)ma şeklinde çevrilmiştir. Presenteizm, çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlıklarının iyi olmamasından kaynaklanan ortalamanın altında performans gösterilmesi nedeniyle yaşanan verimlilik kaybı ya da üretkenlik kaybı şeklinde ifade edilebilir (Çiftçi, 2010; Aydın Tükel Türk, Şahin ve Yılmaz, 2014, s.282). Presenteizmin pek çok sebebi bulunmaktadır. Bu sebepler mesleki çevre ve iş becerilerinden kaynaklanabileceği gibi sağlık sorunları ya da sosyal iyilik hali gibi nedenlerden de kaynaklanabilmektedir (Koopman vd., 2002, s.14). Presenteizm davranışının nedeni değişiklik gösterse de netice itibari ile presenteizm davranışının geçmişten günümüze incelendiği çalışmalarda üretkenliği ve

çalışan performansını düşüren olumsuz örgütsel bir davranış olarak kabul edildiği görülmektedir (Hansen ve Andersen, 2008; Aboagye vd., 2019: 438). Presenteizm genellikle fiziksel bir sağlık sorunu (grip, ateş, baş ağrısı, alerji ve diğer rahatsızlıklar gibi) yaşayan çalışanların sorunu gibi görülse de esasında fiziksel açıdan sağlıklı ancak ruhsal olarak işinin başında var olamayan çalışanların da bir sorunudur (Anık Baysal, Baysal, Aksu ve Aksu, 2015). Örneğin, Sanderson, Tilse, Nicholson, Oldenburg ve Graves (2007) tarafından yapılan çalışmada depresyon ve kaygı ile presenteizm arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Sanderson vd., 2007, s.73). Öte yandan çalışanların presenteizm yaşaması verim düşüklüğü, üretkenlik ya da performans düşüklüğü, motivasyonda azalma, çalışan memnuniyetsizliği, çalışan devir hızında artış, işe devamsızlık (absenteeizm) gibi pek çok olumsuz sonucu da beraberinde getirmektedir (Koçoğlu, 2007; Anık Baysal vd., 2014, s.136-137). Presenteizmin önemli bir sonucu olarak karşımıza çıkan işte üretkenlik çalışma ortamında işe katılma, gerçekleştirilen işin kalitesi, performans kapasitesi ve bireysel faktörler ile ilgili ortaya konulan bireysel performansın derecesi anlamına gelmektedir (Coker, 2011). Çalışanların işte üretkenliği, işlerin sürdürülebilir olması açısından kritik bir faktördür (Bilgin Demir, Ürek ve Uğurluoğlu, 2017; Oran ve Ünsar, 2018).

Yukarıdaki sunulan kavramsal çerçeve ve açıklamalar ışığında koronavirus kaygısının işte var olma ve işte üretkenlik üzerinde etki ettiği değerlendirilen bir kavram olarak titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Literatürde COVID-19'un neden olduğu kaygı ve bunun üretkenliğe ve verimliliğe etkisi gibi çalışma yaşamına etkileri üzerine yapılmış çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların ise genellikle sağlık sektörü özelinde olduğu görülmektedir (Hoşgör, Ülker Dörttepe ve Sağcan, 2020; Lerner, Newgard ve Mann, 2020; Whitfield, MacQuarrie ve Boyle, 2020). Bununla birlikte literatürde, bu çalışmada incelenen değişkenlerin bir arada ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu çalışmanın, etkileri henüz devam eden ve ekonomik, sosyolojik ve psikolojik boyutlarıyla keşfedilmeyi bekleyen bu salgın sürecine katkı sağlayarak önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Araştırma ile ilgili literatür taraması ve aracılık etkisi çalışmalarında sıklıkla kullanılan Baron ve Kenny (1986) modeli ışığında oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmakta ve ardından araştırma hipotezleri yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma modeli

- **H₁:** Koronavirüs kaygısı işte üretkenliğe istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etki etmektedir.
- **H₂:** Koronavirüs kaygısı presenteizme (işte var olamama) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etki etmektedir.
- **H₃:** Presenteizm (işte var olamama) işte üretkenliğe istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etki etmektedir.
- **H₄:** Koronavirüs kaygısının işte üretkenliğe etkisinde presenteizmin (işte var olamama) aracılık rolü bulunmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın bu kısmında, araştırmanın evreni ve örneklemini, veri toplama araçları, analiz yöntemi ve veri toplama araçlarının geçerlik ve güvenilirlikleri ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Araştırma için Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 24/09/2020 tarih ve 2020/9 karar sayısı ile izin alınmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 18 yaş üstü aktif çalışma hayatında yer alan çalışanlardan, örneklemini ise bu evren içerisinde Google form uygulaması kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle ve kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan ve kendi rızasıyla katılımcı olmayı kabul eden 463 çalışandan oluşmaktadır. Katılımcılara ait demografik dağılımlar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, 463 katılımcının 246'sının (%53.1) kadın, 217'sinin (%46.9) erkek olduğu, 240'ının (%51.8) evli, 223'ünün (%48.2) bekâr olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre, katılımcıların büyük bir kısmının genç

ve orta yaş aralığında dağıldığı, eğitim durumuna göre ise yarıdan fazla katılımcının ön lisans-lisans eğitim düzeyinde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik dağılımlar

Değişkenler	Frekans (463)	% (100.0)	Değişkenler	Frekans (463)	% (100.0)
Cinsiyet			Çalışma Süresi		
Kadın	246	53.1	0-1 Yıl	139	32.7
Erkek	217	46.9	1-5 Yıl	37	8.7
Medeni Durum			6-10 Yıl	96	22.6
Evli	240	51.8	11-15 Yıl	91	21.4
Bekâr	223	48.2	16-20 Yıl	20	4.7
Eğitim Durumu			21 Yıl ve Üzeri	26	6.1
İlköğretim-Ortaokul	16	3.5	Sektör		
Lise	58	12.5	Kamu	219	47.3
Ön Lisans-Lisans	266	57.5	Özel	244	52.7
Lisansüstü	123	26.6	Alt Sektör		
Yaş			Sağlık	65	14.0
18-25 Yaş	126	27.2	Eğitim	132	28.5
26-30 Yaş	101	21.8	Üretim-İmalat	63	13.6
31-40 Yaş	122	26.3	Hizmet	175	37.8
41-50 Yaş	84	18.1	Bankacılık-Finans	28	6.0
51 Yaş ve Üzeri	30	6.5			

Bunun yanı sıra katılımcıların yarıdan fazlasının 0-10 yıl arası çalışma tecrübesine sahip olduğu, kamu sektörü ve özel sektör açısından bakıldığında katılımcıların neredeyse eşit dağılım gösterdiği ve daha yoğunlukta olarak eğitim ve hizmet alt sektörlerinden çalışanların araştırmaya katıldığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları ve Analiz Yöntemi

Veri toplama aracı olarak; araştırmacıların hazırlamış olduğu “Kişisel Bilgi Formu” ile Lee (2020) tarafından geliştirilen ve Biçer vd. (2020) tarafından Türkçe ‘ye uyarlanan “Koronavirüs Anksiyete Ölçeği (KAÖ)”, Endicott ve Nee (1997) tarafından geliştirilen ve Uğuz vd. (2004) tarafından Türkçe ‘ye uyarlanan “Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği” ve Koopman vd. (2002) tarafından geliştirilen ve Anık Baysal (2012) tarafından Türkçe ‘ye uyarlanan “Standford Presenteizm (İşte Var Olamama) Ölçeği” kullanılmıştır. Koronavirüs anksiyete ölçeği 5 madde ve tek boyuttan, presenteizm ölçeği 6 madde ve 2 boyuttan, işte üretkenlik ölçeği ise 25 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Araştırmada nicel analiz yöntemi uygulanmış ve veri analizleri için SPSS 22.0 ve AMOS 24.0 istatistik paket programları kullanılmıştır. Veri toplama

araçları geçerlik ve güvenilirlik tespiti için doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Akabinde koronavirüs kaygısı, işte üretkenlik ve presenteizm arasındaki olası ilişkilerin tespiti için korelasyon analizi uygulanmış ve son olarak araştırma modeli ve hipotez testine ilişkin yapısal eşitlik modeli ile etki ve aracılık analizleri yapılmıştır.

Veri Toplama Araçlarının Geçerlik ve Güvenirlikleri

Veri toplama araçlarının geçerliklerini tespit etmek için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde koronavirüs kaygısı ve presenteizm ölçeklerinden herhangi bir madde çıkarılmazken, işte üretkenlik ölçeğinde teorik açıdan uyumlu olacak şekilde birbiriyle yakın ilişkili maddeler için modifikasyonlar yapılmış, bunun yanı sıra 1. ve 13. maddeler ise yapı geçerliklerini bozdukları için ölçekten çıkarılmıştır. Analizler sonucu elde edilen geçerlik ve güvenilirlik değerleri Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Veri toplama araçlarına ait geçerlik ve güvenilirlik değerleri

Ölçekler	χ^2/df ≤ 5	GFI ≥ 0.90	CFI ≥ 0.90	RMESEA ≤ 0.08	SRMR ≤ 0.10	Madde Sayısı	Cron- bachs’ Alpha
Koronavirüs Kaygısı	3.600	0.985	0.989	0.075	0.018	5	0.886
Presenteizm	3.973	0.978	0.979	0.080	0.042	6	0.785
İşte Üretkenlik	3.054	0.879	0.917	0.067	0.047	23	0.940

Tablo 2’ye bakıldığında, geçerlik tespiti için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre araştırmada kullanılan bütün ölçeklerin iyi uyum değerlerine sahip olduğu, bununla birlikte yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ise, bütün ölçeklerin güvenilir düzeylerde olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Bulgular kısmında, oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler çerçevesinde, bağımsız değişken, bağımlı değişken ve aracı değişken arasındaki ilişki, etki ve aracılık analizi sonuçları yer almaktadır.

Koronavirüs Kaygısı, Presenteizm ve İşte Üretkenlik Arasındaki İlişki

Bağımsız değişken olan koronavirüs kaygısı, bağımlı değişken olan işte üretkenlik ve aracı değişken olan presenteizm (işte var olamama) arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla uygulanan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’de sunulmaktadır.

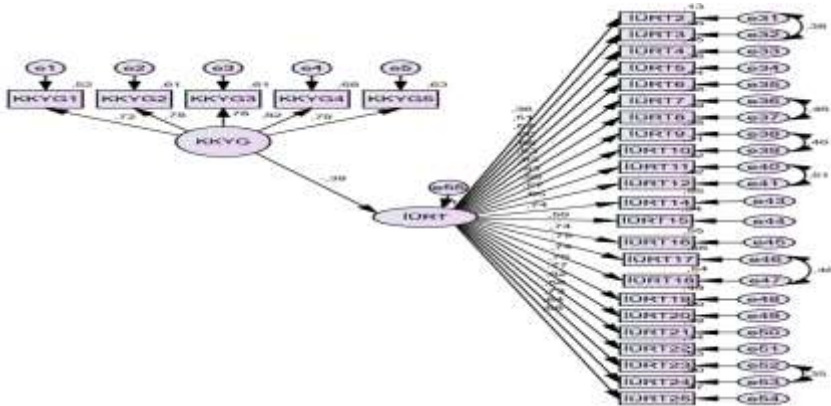
Tablo 3. Korelasyon analizine ait değerler

	Ortalama	Standart Sapma	1	2	3
1. Koronavirüs Kaygısı	2,11	0.905			
2. Presenteizm	3.40	0.807	0.173**		
3. İşte Üretkenlik	3,99	0.670	-0.352**	-0.288**	

**p<0.01

Tablo 3’e göre, %1 anlamlılık düzeyinde koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasında orta düzeyde, istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönde ilişki ($R=-0.352$), koronavirüs kaygısı ile presenteizm arasında düşük düzeyde, istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde ilişki ($R=0.173$), presenteizm ile işte üretkenlik arasında ise orta düzeye yakın, istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönde ilişki gözlenmiştir ($R=-0.288$). Buradan hareketle, koronavirüs kaygısının işte üretkenliğe etkisini ve bu etkide presenteizmin aracılık rolünü ortaya çıkarmak için yapısal eşitlik modeli kurulmasında herhangi bir engel olmadığını ifade etmek mümkündür.

Bağımsız Değişken ve Bağımlı Değişken Arasında Kurulan Yapısal Eşitlik Modelinin Test Edilmesi

Şekil 2. Koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasında oluşturulan yapısal eşitlik modeli

Araştırma modeli ve hipotezlerin testi için kurulan, koronavirüs kaygısının işte üretkenliğe etkisini (KKYG→İÜRT) gösteren yapısal eşitlik modeli Şekil 2’de sunulmaktadır.

Koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasında kurulan yapısal eşitlik modeline ait uyum değerleri Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4. Koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasında kurulan yapısal eşitlik model uyumu

	χ^2/df	GFI	CFI	RMESEA	SRMR
	≤ 5	≥ 0.90	≥ 0.90	≤ 0.08	≤ 0.10
YEM Modeli	2.539	0.878	0.923	0.058	0.046

Tablo 4’e göre, kurulan yapısal eşitlik modelinin sonuçları kabul edilebilir sınırlardadır. Buna göre yapısal eşitlik modelinin doğrulandığını ve sonuçların yorumlanabileceğini söylemek mümkündür.

Oluşturulan yapısal eşitlik modeline göre değişkenler arasındaki β katsayıları, Standardize β katsayıları, standart hata, C.R, p ve R^2 değerlerine Tablo 5’de yer verilmektedir.

Tablo 5. Koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasında oluşturulan yapısal eşitlik modeli etki katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	St. β	Standart Hata	C.R	p	R^2
İşte Üretkenlik	<-- Koronavirüs Kaygısı	-0.179	-0.384	0.032	-5.510	***	0.147

***: $p < 0.000$

β : Regresyon Katsayısı

St. β : Standardize Regresyon Katsayısı

Tablo 5 incelendiğinde, koronavirüs kaygısının işte üretkenliğe istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde orta düzeyde etki ettiği, işte üretkenlikte ortaya çıkabilecek bir azalmanın %15’inin koronavirüs kaygısı ile açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Standardize $\beta = -0.384$, $R^2 = 0.147$, $p < 0.000$). Bu sonuç doğrultusunda, koronavirüs kaygısının işte üretkenliğe etkisine aracılık edebilecek bir başka değişken incelemesi yapılabileceğini söylemek mümkündür.

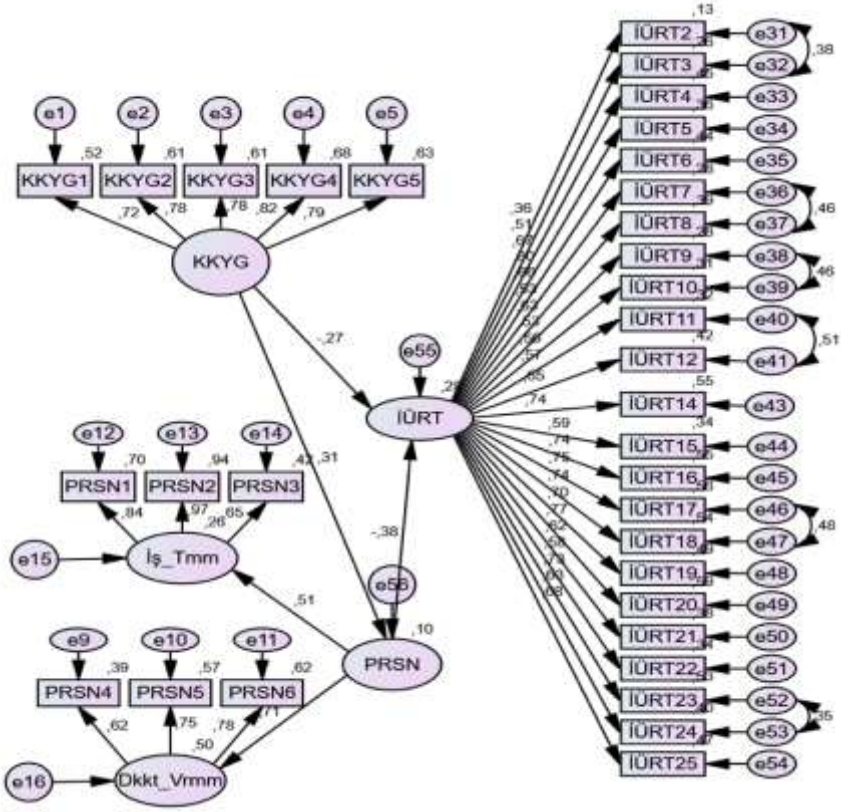
Presenteizmin Aracılık Rolünün Yapısal Eşitlik Modeliyle Test Edilmesi

Yapısal eşitlik modelinde, aracı değişken olarak modele dahil edilen presenteizmin, koronavirüs kaygısı ile işte üretkenlik arasındaki aracılık rolünün

tespit edilmesi amaçlanmıştır. Baron ve Kenny (1986)'e göre bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında oluşan ilişkiye başka bir değişkenin aracılık edip etmediğinin ya da dolaylı bir etkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi için aşağıda yer alan üç kuralın gerçekleşmesi şartı bulunmaktadır (Baron ve Kenny, 1986, s.1176-1177);

- 1. Kural:** Bağımsız değişken (koronavirüs kaygısı), bağımlı değişkeni (işte üretkenlik) direkt olarak etkilemelidir.
- 2. Kural:** Aracı değişken (presenteizm), birinci kuraldaki modele eklendiğinde, bağımsız değişken (koronavirüs kaygısı), aracı değişkeni (presenteizm) istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilemelidir.
- 3. Kural:** Aracı değişken (presenteizm), birinci kuraldaki modele eklendiğinde, bağımlı değişkeni istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilemeli ve aynı zamanda bağımsız değişkenin (koronavirüs kaygısı) bağımlı değişken (işte üretkenlik) üzerindeki etkileri birinci modele göre ya kısmen azalmalı ya da tamamen yok olmalıdır.

Bu üç kural için iki yapısal eşitlik modeli ile gerekli bütün analizler yapılabilmektedir. Birinci modelde, ilk kural olan bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni direkt olarak etkilemesi incelenmektedir. İkinci modelde ise Baron ve Kenny (1986)'in ifade ettiği ikinci ve üçüncü kurallar analiz edilmektedir. Yukarıda yer alan Şekil 2'de birinci model için elde edilen path diyagramıyla birinci kuralın sağlandığı görülmüştür. Aracılık etkisini tespit etmek amacıyla ikinci ve üçüncü kuralın test edilmesi için oluşturulan ikinci model Şekil 3'deki gibidir. Şekil 3'deki modelin uyum değerleri ise Tablo 6'da yer almaktadır.

Şekil 3. Aracılık rolünü tespit etmek için kurulan yapısal eşitlik modeli

Tablo 6. Aracılık rolünü tespit etmek için kurulan yapısal eşitlik modeli uyum değerleri

	χ^2/df	GFI	CFI	RMESEA	SRMR
	≤ 5	≥ 0.90	≥ 0.90	≤ 0.08	≤ 0.10
YEM Modeli	2.330	0.864	0.916	0.054	0.049

Tablo 6'ya göre, kurulan yapısal eşitlik modelinin sonuçları kabul edilebilir sınırlardadır. Buna göre yapısal eşitlik modelinin doğrulandığını ve sonuçların yorumlanabileceğini söylemek mümkündür.

Oluşturulan yapısal eşitlik modeline göre değişkenler arasındaki β katsayıları, Standardize β katsayıları, standart hata, C.R ve p değerleri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Aracılık rolünü tespit etmek için kurulan yapısal eşitlik modeli etki katsayıları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	St. β	Standart Hata	C.R	p
Presenteizm	<-- Koronavirüs Kaygısı	0.201	0.310	0.046	4.341	***
İşte Üretkenlik	<-- Presenteizm	-0.272	-0.378	0.068	-4.030	***
İşte Üretkenlik	<-- Koronavirüs Kaygısı	-0.125	-0.267	0.030	-4.116	***

***: $p < 0.000$ β : Regresyon Katsayısı St. β : Standardize Regresyon Katsayısı

Tablo 7’de, birinci modele presenteizm aracı değişkeni dahil edildiğinde bu değişken üzerinden giden etkiler yer almaktadır. Buna göre koronavirüs kaygısı presenteizmi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir (Standardize $\beta = 0.310$, $p < 0.000$). Dolayısıyla Baron ve Kenny (1986)’in ikinci kuralı da gerçekleşmiştir. Böylece aracılık rolünü tespit etmek için üçüncü kural testine geçilebilmiştir. Aracı değişken olan presenteizmin bağımlı değişken olan işte üretkenlik üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır (Standardize $\beta = -0.378$, $p < 0.000$) ve aynı zamanda koronavirüs kaygısının işte üretkenlik üzerindeki direkt etkisi aracı değişken (presenteizm) modele dahil edildiğinde azalmıştır. Bu etki tümüyle yok olmadığı için tam aracılık etkisinden söz edilememektedir. Aracı değişken (presenteizm) modele dahil edilmeden önce koronavirüs kaygısının işte üretkenlik üzerindeki direkt etkisi Standardize $\beta = -0.384$ ’dür. Presenteizm dahil edildiğinde bu etki Standardize $\beta = -0.267$ olmuştur. Bu azalmanın istatistiki açıdan anlamlı olup olmamasına göre presenteizmin kısmi aracılık rolünün olup olmadığı tespiti için Sobel testi¹ uygulanmıştır. Uygulanan Sobel testinden ulaşılan sonuca göre -0.384 ’den -0.267 ’ye olan bu azalma istatistiki açıdan anlamlıdır. Buna göre aracı değişken (presenteizm) modele dahil edildiğinde koronavirüs kaygısının işte üretkenlik üzerindeki etkisinin bir kısmı aracı değişken üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgular ışığında koronavirüs kaygısının işte üretkenlik üzerindeki etkisinde presenteizmin kısmi aracılık rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

COVID-19 salgını yaşamın her alanını etkileyen küresel bir salgın olduğundan; bu salgına karşı alınan önlemler de, genelde dünyada özelde ise Türkiye’de çalışma yaşamını doğrudan etkilemiştir. Özellikle çalışma ilişkileri ve

¹ Sobel testi şu link üzerinden yapılmıştır; <http://quantpsy.org/sobel/sobel.htm>.

çalışma şekillerindeki değişim ve buna bağlı olarak işten çıkarmalar emeğini arz eden bireylerin işsizlik kaygısı yaşamasına neden olmuştur. Örneğin Ting, Ling ve Cheah (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir hafta gibi kısa bir sürede COVID-19'a bağlı işsizlik kaygısının 10 milyondan 22 milyona ulaştığı belirlenmiştir. Diğer taraftan bu süreçte faaliyetlerine devam eden işyerlerinde çalışanların işsizlik kaygısına, salgının hızlı yayılması, etkili tedavi yöntemi ve aşı çalışmalarına ilişkin bilgi kirliliği, yakınlarına bulaştırma korkusu gibi sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan koronavirüs kaygısı eklenmiştir. Öyle ki Deloitte tarafından yayımlanan (2020) "COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri" isimli çalışmada, bulaşma riskinin fazla olduğu sektörlerde çalışanların yaşadığı kaygının artması ve bunun paniğe dönüşmesi halinde demotivasyon virüsünün koronavirüsten bile daha hızlı yayılabileceği ifade edilmektedir. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde bir çalışanın fiziksel olarak sağlıklı olsa bile psikolojik olarak etkilendikleri bu durum karşısında işine kendini ne kadar verebildiği ve buna bağlı olarak ne kadar üretken olabildiği merak konusu olmuştur. Bu sorulara yanıt bulmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada çalışanların koronavirüs kaygı durumları ile işte üretkenlikleri arasındaki ilişki analiz edilerek bu etkide presenteizmin aracı rolü sınanmıştır. Analiz gerçekleştirilmeden önce kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve bu araçların geçerli ve güvenilir oldukları gözlenmiştir. Daha sonra, araştırma modeli ve araştırma hipotezlerinin testi için yapısal eşitlik modeliyle yol analizleri ve aracılık analizleri yapılmış ve elde edilen bulgu ve sonuçlara göre araştırma modeli ve hipotezlerinin desteklendiği tespit edilmiştir.

Çalışmada koronavirüs kaygısının işte üretkenliğe istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde orta düzeyde etki ettiği, işte üretkenlikte ortaya çıkabilecek bir azalmanın %15'inin koronavirüs kaygısı ile açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Hoşgör vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmanın sonuçlarına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmaya göre, koronavirüs kaygı düzeyi ile mesleki performans arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarında çalışan sağlık personeli ile gerçekleştirilen çalışmada, regresyon analizi sonuçlarına göre çalışanların mesleki performansına koronavirüs kaygısının %30 oranında etkisi olduğu belirlenmiştir.

Doğrulanan modelden elde edilen bir diğer sonuca göre, koronavirüs kaygısının işte üretkenlik üzerindeki etkisinde presenteeizmin kısmi aracılık rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha açık bir ifadeyle çalışanların koronavirüs kaygısı nedeniyle üretkenlikleri düşmekte, bu düşüşte çalışanların fiziksel olarak sağlıklı olmalarına karşın psikolojik olarak sağlıklı olmadıkları halde işe gelme durumu (presenteeizm) aracılık ederek üretkenliğin daha da azalmasına neden olmaktadır. Elde edilen bu sonuç Erdoğan ve Hocaoğlu (2020)'nin çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Çalışmada salgın dönemlerinde karantinada kalmış pek çok sağlık çalışanının hastalarla doğrudan temasını en az seviyede tutmak amacıyla "kaçınma davranışı" sergilediği belirtilmektedir.

Sonuç olarak, koronavirüs kaygısı çalışanların olumsuz yönde işte üretkenliklerini etkilemektedir. Bunun için temelde kurum ve kuruluşlara, çalışanların yaşadığı koronavirüs kaygısını azaltıcı, iş yerinde zihinsel sağlığın korunmasına katkı sağlayabilecek kaynakların araştırılarak kullanılması önerilmektedir. Buna ek olarak bu süreçte çalışanlara karşı anlayışlı davranılması ve çalışanlara sosyal destek verilmesi önerilmektedir. Ayrıca çalışanların işyerlerinde çalışma saatlerine ve dinlenme sürelerine riayet edilerek çalışılmayan zamanlarda işyeri ile bağlantılarını kesme hakkına izin verilmelidir (Zu vd., 2020). Son olarak COVID-19 salgınında üst düzey yöneticiler başta olmak üzere yetkililerle çalışanlar arasında bağ kurulması, açık, etkin ve şeffaf bir iletişim kurulması böylece çalışan bağlılığının oluşturulması, işyerinde üst düzey iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması ve çalışanlara kaygıyla baş etme eğitimlerinin verilmesi önerilmektedir. Öte yandan çalışmanın genele yayılabilmesini sağlamak amacıyla, elde edilen bulgular ve doğrulanmış modelin, gelecek araştırmacılar tarafından farklı sektörlerde ve daha büyük örneklemelerde uygulanması, modelin tekrar sınanması ve görülen değişimlerin ortaya çıkarılması alan yazın ve uygulama açısından oldukça önem taşıyacaktır. Bununla birlikte, koronavirüs kaygısının çalışma yaşamına etkilerinin farklı değişkenlerle incelenmesi de alan yazına ve uygulamaya önemli katkılar sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Mediating Role Of Presenteeism In The Effect
Of Employee Coronavirus Anxiety Levels On
Productivity At Work**

*

Necla İrem Ölmezoğlu İri – Fatma Korkmaz
Gümüşhane University, Yozgat Bozok University

The epidemic, which was first seen in Wuhan, China in December 2019 and named as COVID-19 by the World Health Organization (WHO) on February 11, 2020, affected the whole world in a short time (WHO, 2020; Sritharan and Sritharan, 2020). This virus, which threatens the physical and mental health of people on a global scale, was first seen in Turkey on March 11, 2020 (T.R. Ministry of Health, 2020). Since the first case in the world, Turkey has been fighting the epidemic in global harmony and cooperation. As part of this struggle, a number of measures including economic and social restrictions have been taken in Turkey as in almost all countries. These measures, taken both in Turkey and around the world, have also deeply affected the working life of people as they affected all aspects of life. The report published by the International Labor Organization (ILO), which makes an estimate about the extent of this impact, draws attention to the fact that the COVID-19 epidemic will have a wide and comprehensive impact on the labor market and that there will be a significant increase in unemployment figures and underemployment, especially due to the COVID-19 outbreak. During this period, many businesses had to stop their activities as a requirement of measures taken to reduce the rapid spread of the virus and transmission. On the other hand, practices such as remote working, flexible working, partial working, accepting employees over a certain age and pregnant and chronically ill employees on leave have been put into effect in institutions, organizations and enterprises that continue their activities. While evaluating the impact of the epidemic on working life, the physical, mental and social well-being of employees in businesses that have to continue their activities should be evaluated separately. The extent to which employees who have to work in this process can protect their mental health as well as their

physical health, how productive they can be in their work during the epidemic, and most importantly, how much work they can give themselves in this process while revealing their productivity are among the issues that need to be addressed and examined.

In light of the explanations and conceptual framework contained in the literature, coronavirus anxiety needs to be carefully studied as a concept that is considered to affect existence at work and productivity at work. There are very few studies in the literature on the anxiety caused by COVID-19 and its effects on working life, such as its effect on productivity and efficiency. It is seen that the studies conducted are generally specific to the health sector (Hoşgör, Ülker Dörttepe and Sağcan, 2020; Lerner, Newgard and Mann, 2020; Whitfield, MacQuarrie and Boyle, 2020). However, no studies have been found in the literature in which the variables studied in this study are considered together. In this respect, it is thought that this study will fill an important gap by contributing to this epidemic process, whose effects are still ongoing and waiting to be discovered with its economic, sociological and psychological dimensions.

The target population of the research consists of employees over the age of 18 who are active in working life. The sample of the study, on the other hand, consists of 463 employees accessed from this population. Quantitative analysis method was applied in the study and SPSS 22.0 and AMOS 24.0 statistical package programs were used for data analysis. Confirmatory factor analysis and reliability analysis were applied to determine the validity and reliability of the data collection tools. Correlation analysis was then applied to determine possible relationships between coronavirus anxiety, productivity at work and presentism. Finally, the structural equation model for the research model and hypothesis testing, and the impact and mediation analysis were conducted. According to the findings of the research, it was observed that the data collection tools were valid and reliable. It was later determined that the research model and hypotheses were supported according to the findings and results obtained from path analysis and mediation analysis with the structural equality model for the research model and testing of research hypotheses. As part of the study, it was concluded that coronavirus anxiety affects productivity at work at a statistically significant and negative moderate level, and that 15% of the decrease in produc-

tivity at work can be explained by coronavirus anxiety. According to another result obtained from the validated model, it was concluded that presentism has a partial mediating role in the effect of Coronavirus anxiety on productivity at work.

As a result, Coronavirus anxiety negatively affects employees' productivity at work. For this, it is basically recommended for institutions and organizations to research and use resources that can reduce coronavirus anxiety experienced by employees and contribute to the protection of mental health in the workplace. In addition, it is recommended to treat employees with understanding and provide social support to employees, and to establish bonds between officials, especially senior executives, and employees, to establish an open, effective and transparent communication, thus creating employee loyalty, to take high-level occupational health and safety measures in the workplace and to train employees to cope with anxiety in this process. On the other hand, the implementation of the findings and the validated model by future researchers in different sectors and in larger samples, re-testing the model and revealing the observed changes will be very important in terms of literature and practice in order to ensure that the study can be spread to the general public. However, examining the effects of coronavirus anxiety on working life with different variables will also make significant contributions to the literature and practice.

Kaynakça / References

- Aboagye, E., Björklund, C., Gustafsson, K., Hagberg, J., Aronsson, G., Marklund, S.,.....Bergström, G. (2019). Exhaustion and impaired work performance in the workplace: Associations with presenteeism and absenteeism. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 61(11), 438-444.
- Anık Baysal, İ. (2012). *Presenteeism (işte varolmama sorunu) ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Adnan Menderes Üniversitesi akademik personeli üzerinde bir uygulama* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Anık Baysal, İ., Baysal, G., Aksu, G. ve Aksu, N. (2014). Presenteeism (işte varolmama sorunu) ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Adnan Menderes Üniversitesi akademik personeli üzerinden bir uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(3), 134-152.

- APA, (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. American Psychiatric Pub.
- Aydın Tükeltürk, Ş., Şahin, D. ve Yılmaz, İ. A. (2014). Turizm işletmelerinde presenteeism (işte var olamama). Ş. Aydın Tükeltürk, N. Şahin Perçin ve B. Güzel (Ed.), *Turizm işletmelerinde çalışan ilişkileri yönetimi içinde* (s.281-302). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., ve Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1) Özel Sayı, 216-225.
- Bilgin Demir, İ., Ürek, D. ve Uğurluoğlu, Ö. (2017). Sağlık çalışanlarının sanal kaytarma davranışlarının işte üretkenliklerine etkisi. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 291-303.
- Cattell, R. B. ve Scheier, I. H. (1958). The nature of anxiety: A review of thirteen multivariate analyses comprising 814 variables. *Psychological Reports*, 4(3), 351-388. <https://doi.org/10.2466/pr0.1958.4.3.351>
- Coker, B. L. S. (2011). Freedom to surf: The positive effects of workplace internet leisure browsing. *New Technology, Work and Employment*, 26(3), 238-247.
- Çiftçi, B. (2010). İşte var ol(ama)ma sorunu ve işletmelerin uygulayabileceği çözüm önerileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(1), 153-174.
- Çölgeçen, Y. ve Çölgeçen, H. (2020). Covid-19 pandemisine bağlı yaşanan kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 261-275. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44399>.
- Deloitte (2020). *COVID-19: Çalışanlara ve çalışma hayatına olası etkileri*. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/covid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf> adresinden erişildi.
- Endicott, J. ve Nee, J. (1997). Endicott work productivity scale (EWPS): A new measure to assess treatment effects. *Psychopharmacol Bull*, 33(1), 13-16.
- Erdoğan, A. ve Hocoğlu, Ç. (2020). Enfeksiyon hastalıklarının ve pandeminin psikiyatrik yönü: Bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 72-80.
- Hansen, C. D. ve Andersen, J. H. (2008). Going ill to work—What personal circumstances, attitudes and work-related factors are associated with sickness presenteeism?. *Social Science & Medicine*, 67(6), 956-964.

- Hoşgör, H., Ülker Dörttepe, Z. ve Sağcan, H. (2020). Acil sağlık hizmetleri çalışanlarında covid-19 anksiyetesi ve mesleki performans ilişkisinin tanımlayıcı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 865-886.
- International Labour Organization (ILO), (2020). COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses. 1 Ocak 2021 tarihinde <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus> adresinden erişildi.
- Kalemoğlu Varol, Y. (2014). Beden eğitimi sürekli kaygı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 221-235.
- Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri: Samsun örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 31-63.
- Kim, C. W. ve Song, H. R. (2017). Structural relationships among public's risk characteristics, trust, risk perception and preventive behavioral intention: The case of MERS in Korea. *Crisisonomy*, 13(6), 85-95.
- Koçoğlu, M. (2007). *İşletmelerde presenteeism sorunu ve insan kaynakları yönetimi çerçevesinde mücadele yöntemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koopman, C., Pelletier, K. R., Murray, J. F., Sharda, C. E., Berger, M. L., Turpin, R. S., . . . Bendel, T. (2002). Stanford presenteeism scale: Health status and employee productivity. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 44(1), 14-20.
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus anxiety scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*, 44(7), 393-401.
- Lerner, E. B., Newgard, C. D. ve Mann, N. C. (2020). Effect of the coronavirus disease 2019 (COVID-19) Pandemic on the US Emergency medical services system: A preliminary report. *Academic Emergency Medicine*, 27(8), 693-699.
- Liu, S., Yang, L., Zhang, C., Xiang, Y. T., Liu, Z., Hu, S. ve Zhang, B. (2020). Online mental health services in China during the covid-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), 17-18.
- Main, A., Zhou, Q., Ma, Y., Luecken, L. J. ve Liu, X. (2011). Relations of SARS-related stressors and coping to Chinese college students' psychological adjustment during the 2003 Beijing SARS epidemic. *Journal of Counseling Psychology*, 58(3), 410-423. <https://doi.org/10.1037/a0023632>.
- Mckenzie, K. (2006). *Anksiyete ve panik atak* (2. bs.). (Ü. Şensoy, Çev.). Ankara: Morpa Kültür Yayınları.

- Memiş Doğan, M. ve Düznel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 739-752.
- Oran, F. Ç. ve Ünsar, A. S. (2018). Presenteeism in işe bağlılık açısından incelenmesi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 683-695.
- Özen Kutanis, R. ve Tunç, T. (2013). Hemşirelerde benlik saygısı ile durumluk ve sürekli kaygı arasındaki ilişki: Bir üniversite hastanesi örneği. "İş Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(2), 1-15.
- Sanderson, K., Tilse, E., Nicholson, J., Oldenburg, B. ve Graves, N. (2007). Which presenteeism measures are more sensitive to depression and anxiety?. *Journal of Affective Disorders*, 101(1-3), 65-74.
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde Covid-19'un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 169-185.
- Sönmez, R. V. (2020). COVID-19 kaygısının iş gören performansı ve motivasyonu üzerine etkisi: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 154-175.
- Spielberger, C. D. (1966). Theory and research on anxiety. C. D. Spielberger (Ed.), *Anxiety and behavior* içinde (s.3-22). New York and London: Academic Press.
- Sritharan, J. ve Sritharan, A. (2020). Emerging mental health issues from the novel coronavirus (COVID-19) pandemic. *Journal of Health and Medical Sciences*, 3(2), 157-162.
- Şeyhoğlu, M. (2005). *Öğretmenlerin ve yöneticilerin bilgisayar kaygı düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020). *Korona virüs tablosu*. 10 Ocak tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> adresinden erişildi.
- Ting, H., Ling, J. ve Cheah, J. H. (2020). Editorial: It will go away!? Pandemic crisis and business in Asia. *Asian Journal of Business Research*, 10(1), 1-7. <https://doi.org/10.14707/ajbr.190072>.
- Uğuz, Ş., Yazgan İnanç, B., Yerlikaya, E. E. ve Aydın, H. (2004). Endicott İşte Üretkenlik Ölçeği'nin (EİÜÖ) Türk toplumunda geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(3), 209-214.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. ve Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1-25, <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>.

- World Health Organization (WHO). (2020). *Naming the coronavirus disease (COVID-19) and the virus that causes it*. 18 Şubat 2021 tarihinde [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-\(covid-2019\)-and-the-virus-that-causes-it](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it) adresinden erişildi.
- Whitfield, S., MacQuarrie, A. ve Boyle, M. (2020). Responding to a cardiac arrest: Keeping paramedics safe during the covid-19 pandemic. *Australasian Journal of Paramedicine*, 17(1), 1-3. <https://doi.org/10.33151/ajp.17.809>.
- Yiğit, R., Dilmaç, B., Deniz, M. E. ve Hamarta, E. (2011). Sürücülerin sürekli ve durumluk kaygılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 37-44.
- Zu, Z. Y., Jiang, M. D., Xu, P. P., Chen, W., Ni, Q. Q., Lu, G. M. ve Zhang, L. J. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19): A perspective from China. *Radiology*, 296(2), 15-25.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ölmezoğlu İri, N. İ. ve Korkmaz, F. (2021). Çalışanların koronavirüs kaygı düzeylerinin işte üretkenliğe etkisinde presenteizmin aracılık rolü. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3367-3389. DOI: 10.26466/opus.884200

Pandemi Günlerinde Geride Kalanlar Sendromu: Sağlık alışanları Üzerinde Bir İnceleme

DOI: 10.26466/opus.875781

*

Sevilay Güler *

* Dr., Bağımsız Araştırmacı

E-Posta: dsg_888@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-3877-6894](https://orcid.org/0000-0003-3877-6894)

Öz

Tüm dünyanın zorlu bir süreçten geçtiği pandemi günlerinde insanların sadece fizyolojik değil psikolojik sağlıkları da olumsuz etkilenmekte; bu etkiler çalışma ortamlarına ve çalışma ilişkilerine de yansımaktadır. Şüphesiz, bu durumdan en fazla etkilenen sağlık çalışanları bir yandan görevlerini yerine getirmeye çalışırken, bir yandan kendilerini ve ailelerini de koruma kaygısı duymaktadır. Birçok meslektaşlarının ölüm veya hastalığa yakalanma nedeniyle işten ayrıldığı bir çalışma ortamında işlerine devam edebilen ve yaşanan belirsizlik ortamında geride kalan bazı çalışanlarının olumsuz duygular içerisine girmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı pandemi döneminde çalışmaya devam eden sağlık çalışanlarının yaşadığı geride kalanlar sendromunu ortaya koymaktır. Pandemi sürecinde en ağır yükü göğüsleyen sağlık çalışanlarının her türlü sorunlarının ortaya konulmasının, onların işlerine devam edebilmeleri ve tüm insanlığın sağlıklı bir yaşam sürebilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Nitel araştırma yöntemine göre tasarlanan araştırmada fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve toplanan veriler içerik analizi ve betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının yoğun bir şekilde geride kalanlar sendromu yaşadığı ortaya konulmuş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, geride kalanlar sendromu, sağlık alışanları.

Survivor Syndrome in Pandemic Days: A Study on Health Workers

*

Abstract

During the pandemic days when the whole world is going through a difficult process, not only the physiological but also the psychological health of people are negatively affected; these effects are also reflected in working environments and working relationships. Undoubtedly, health workers who are most affected by this situation are concerned about protecting themselves and their families while trying to fulfill their duties. It is inevitable that some employees who can continue their jobs in a work environment where many colleagues leave their jobs due to death or illness and who fall behind in an environment of uncertainty will feel negative emotions. In this context, the aim of this study is to reveal the survivor syndrome experienced by health workers who continue to work during the pandemic period. It is thought that revealing all kinds of problems of health workers who bear the heaviest burden during the pandemic process is important for their ability to continue their work and for the whole humanity to live a healthy life. Phenomenology design was used in the study designed according to the qualitative research method. The research data were collected by a semi-structured interview form developed by the researcher and the collected data were analyzed through content analysis and descriptive analysis. As a result of the research, it has been revealed that health workers experience the survivor syndrome intensely during the pandemic process and solutions have been offered.

Keywords: *Pandemic, survivor syndrome, health workers.*

Giriş

Kadim zamanlardan beri insan hayatında salgın hastalıklar farklı dönemlerde ortaya çıkmak suretiyle var olagelmıştır. Daha önce karşılaşılmayan bulaşıcı bir hastalığın tüm dünyayı etkilemesi pandemi olarak ifade edilmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı'nın (2020) tanımına göre pandemi, bir hastalığın ya da enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda ve tüm dünyada yayılmasıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2010) tanımına göre ise bir hastalığın pandemi kabul edilebilmesi için, daha önce rastlanmamış bir hastalık olması, hastalığa neden olan patojenin insanlara bulaşarak tehlikeli bir hastalığa neden olması ve hastalığa neden olan patojenin istikrarlı bir şekilde bulaşıcı olması gerekmektedir.

Günümüzde küreselleşme ile birlikte giderek artan insan hareketliliği ülkeler arası etkileşimi ciddi oranda artırmış, yoğun şehirleşme, küresel iletişim ve ulaşım imkanlarının gelişmesi, farklı insan ve hayvan türleri ile artan temas toplumları uygarlık bakımından ilerletmiş olsa da pandemilerin ortaya çıkma olasılığını da artırmıştır. İnsanlık tarihine bakıldığında bugüne kadar yirminin üzerinde pandemi ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunların içerisinde en fazla can kaybına yol açan ve insanlığı en olumsuz şekilde etkileyen pandemiler veba, kolera, grip, AIDS ve Koronavirüs COVID-19 pandemileridir (Akcan vd., 2020, s.355). Pandemiler sona erse bile insanların psikolojisi üzerindeki olumsuz etkileri uzun süre devam edebilmektedir.

Geride kalanlar sendromu ya da diğer adıyla survivor sendromu, bir kişi travmatik veya trajik bir olaydan sağ çıkarken başkalarının yapmadığı bir şeyi yanlış yaptığına inandığında, genellikle kendini suçlu hissettiğinde ortaya çıkan zihinsel bir durumdur. İlk olarak 1960'larda tespit edilen survivor sendromu çatışma, doğal afetler, terörist saldırılar, hava kazaları ve çok çeşitli işten çıkarmalar gibi travmatik durumlardan kurtulanlarda (geride kalanlarda) gözlenen; endişe, kaygı, korku ve panik gibi olumsuz duyguların meydana getirdiği psikolojik bir sendromu ifade etmektedir (Doherty ve Horsted, 1995).

Geride kalanlar sendromunun ortaya çıkışı aslında Japonya'ya atılan atom bombası felaketine kadar gitmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda Japonya'da yaşanan atom bombası felaketi sonrasında hayatta kalan kişilerin çok büyük bir kısmında endişe, kaygı, korku ve panik gibi olumsuz duyguların bir psikolojik bir sendrom meydana getirdiği anlaşılmıştır. Buna göre,

atom bombası atılmasının ardından kişilerde görülen korku belirtileri ve benzerlerinin, örgütsel küçülme dönemlerinde çalışanlarda, aynı korkuların sadece biraz daha düşük yoğunlukta gerçekleştiği görülmüştür (Gemlik, Önal ve Taşdemir, 2011).

20 yılı aşkın süre boyunca travmadan kurtulanlar üzerinde araştırmalar yapan ünlü psikolog Stephen Joseph, 459 yolcudan 193'ünü öldüren meşhur deniz kazası MS Herald of Free Enterprise'in alabora olmasından kurtulan kişilerin psikolojik durumlarını incelemiştir. Buna göre kaza sonrası hayatta kalanların yüzde 60'ının hayatta kalmalarından dolayı suçluluk duygusu hissettiği tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre geride kalanlardan bazıları diğerleri ölümlerini hayatta kalmış olmaktan suçluluk duymaktayken, bazıları ölenler için yapamadıkları şeyler yüzünden suçluluk duymakta, bazıları da olay esnasında başkalarının üzerinden kaçmak için çabalamak gibi yaptıkları şeyden suçluluk duymaktaydılar. Sonuç olarak hepsinde ortak olarak gözlenen olumsuz bir duygu durumuna maruz kaldıkları, suçluluk, öfke, endişe, korku gibi hisler barındıran bir psikolojik sendrom yaşadıkları tespit edilmiştir. Geride kalanlar çoğu zaman, hayatta kalma kurtarmaya çalışırken ölen kişilerin ya da kurtarmaya çalışmadıkları kişilerin ölümünden dolayı kendilerini sorumlu tutmaktadırlar (Bonnie ve Steven, 2010, s.33).

Toplama kampı sendromu olarak da bilinen geride kalanlar sendromu, büyük ve olumsuz olaylardan kurtulmuş insanların tepkilerini ve davranışlarını tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Ryn, 1990). Hollandalı psikiyatrist Eddy de Wind, Auschwitz toplama kampından kurtulduktan sonra yaşadığı zulmün psikolojik sonuçlarına ilişkin "toplama kampı sendromu" kavramını geliştirerek eski Nazi toplama ve imha kamplarındaki mahkumlara özgü patolojik sonradan etkileri analiz etmiştir. Soykırım mağdurları arasında çok yüksek oranda kendini gösteren sendrom anksiyete ve depresyon, zihinsel bozukluk, sosyal geri çekilme, uyku bozukluğu ve kabuslar, fiziksel şikayetler ve dürtü kaybıyla birlikte ruh hali değişimlerini içermektedir. Genellikle bu tür geride kalanlar, yaşadıkları trajik olaydan kurtuldukları/ geride kaldıkları ve aileleri, arkadaşları ve meslektaşları bunu yapamadıkları için kendilerini suçlu hissetmektedirler (Lebovic, 2020).

Survivor sendromunu literatürde ilk olarak nedenleri ve sonuçlarını tanımlayarak kavramsallaştıran William G. Niederland, Nazi toplama kamplarından kurtularak hayatta kalan kurbanların katlandığı acımasız zulüm, aç-

lık ve zorlama, işkence, sürekli korku ve çaresizlik gibi travmatizasyon türlerinin sonraki etkilerini ele almış ve kurbanların yaşadığı travmanın birçok durumda tanınabilir bir klinik varlık üretecek kadar ciddiyet ve süreye sahip görüldüğünü belirlemiştir. Niederland çalışmalarında, kurbanların yaşadığı bu trajediyi soykırım diye adlandırmanın yeterli olmadığını, soykırımdan geride kalanların çok daha uzun süre hayatlarını etkileyen bir psikolojik sendrom yaşadıklarını ifade etmiş ve bunu da survivor sendromu ya da dilimize çevrilmiş hali ile geride kalanlar sendromu olarak adlandırmıştır. Niederland üç buçuk yılı aşkın süre boyunca 2000'e yakın toplama kampından geride kalan kurbanların değerlendirilmesi, teşhisi ve tedavisi sonucunda yaşa, cinsiyete ve bireysel veya sosyokültürel geçmişe bakılmaksızın gelişen geride kalanlar sendromunun hayatta kalanlar üzerindeki etkilerinin çok uzun yıllarca ve genellikle şiddetli bir şekilde devam ettiğini ortaya koymuştur (Niederland, 1981).

Konu üzerine yapılan araştırmalar, soykırımdan kurtulanlar arasında aynı olmasa da benzer psikolojik durumların olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre çatışma, doğal afet, terörist saldırı, hava kazası ve işten çıkarma gibi çok çeşitli travmatik durumlardan kurtulanlarda benzer işaretler ve semptomlar görülmüştür. Tehlikede olanlara yardım etme konusunda çok az şey yaptıkları için kendilerini suçlayan kurtarma ve acil servis personeli arasında ve hastalarının acısı karşısında bir tür suçluluk hissedebilen terapistler arasında da benzer semptomlara rastlanmıştır. Geride kalan çalışanlar, artan iş yükleriyle, düşen morallerle, süregelen kaygılarla ve her şey için minnettar olmaları gerektiğine dair rahatsız edici duygu ile her gün yüzleşerek bir yandan da işlerini ellerinde tutmaya çalışmaktadır. Bu tarz travmatik durumlarda geride kalmak, bazen işten ayrılmak kadar üzücü olabilmektedir. Geride kalanlarında mağdur olduğu bu durumda, doğal afet veya korkunç bir kazada başkaları yaralanırken zarardan kaçan insanlar gibi, işlerini kaybetmeyen çalışanlar da kendilerini suçlu hissetmektedirler (Aleccia, 2008). Felaketin ya da yaşanan işi kaybetme durumunun her an kendi başına da gelebileceğini ve kaderini kontrol edemeyeceğini düşünen çalışan, süregelen belirsizlik durumundan dolayı kendisini endişeli, depresif, öfkeli ve fiziksel olarak hasta hissedebilmektedir.

Survivor sendromunun işletmelere uyarlanmış hali olan geride kalanlar sendromu, örgütlerde işten çıkarma ya da işten ayrılmaların ardından ör-

gütte çalışmaya devam edebilen ve yaşanan belirsizlik ortamında, geride kalan çalışanların, olumsuz duygular içerisinde girmesi durumunu ifade etmektedir. Geride kalan sendromu olarak adlandırılan bu olumsuz ruh halinde çalışan; kızgınlık, endişe, korku duyma, güvensizlik, işini kaybetme korkusu, verimlilikte düşüş, suçluluk duygusu, depresyon, örgüte olan bağlılığın azalması gibi belirtiler gösterebilmektedir (Frone ve Blais, 2020). Polonyalı işçiler üzerinde yapılan bir araştırmada, küçülme sonucunda işten çıkarılmaya maruz kalmayan (geride kalan) işçilerde yüksek düzeyde stres ve işten ayrılma niyetleri gözlemlenirken; iş tatmini, iş bağlılığı ve iş performansının düşük seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir (Widerszal-Bazyl ve Mockallo, 2015). ABD'li işçilerle ilgili büyük bir ulusal araştırma sonucunda ise geride kalanlarda örgütsel bağlılık ve algılanan performansta önemli ölçüde azalma, işten ayrılma niyetinde ise önemli ölçüde artış olduğu gözlemlenmiştir (Maertz, Wiley, LeRouge ve Campion, 2010). İslamoğlu ve Turgut (2003)'un işletmelerde küçülme ve survivor sendromu üzerine yapmış oldukları araştırmada ise, geride kalanlarda yüksek oranda iş güvensizliği, depresyon ve yorgunluk hissine rastlandığı ortaya konulmuştur.

Geride kalanlar sendromunun temel nedenleri arasında, gidenler (işten ayrılanlar) ile benzer özelliklere sahip olmak, geride kalan çalışanların kendilerine güvenlerinin zayıf olması, kriz döneminde uygulanan örgütsel politikalar, dış çevre, geride kalan çalışanın özel hayatı (bakmakla yükümlü olduğu insanlar olması), yeni bir iş bulma olasılığı (yaş, deneyim, ekonomik imkansızlıklar gibi), çalışanın maddi durumu, iş doyumu, sosyal konum gibi faktörler bulunmaktadır. Ayrıca geride kalanlar sendromunu yoğun biçimde yaşayan çalışanlarda riskten kaçınma, başkalarını şikâyet etme, yöneticilere karşı kendini koruma gereksinimi ve inkâr etme eğiliminin meydana geldiği ifade edilmektedir (Özbey, 2010, s.50-51).

Brockner, Groveres ve Witt (1992)'e göre geride kalanlar sendromunun çoğunlukla gözlemlenen belirtileri endişe, korku, depresyon, üzüntü, suçluluk, kızgınlık, kariyer belirsizliğidir. Geride kalanlar sendromun işgörenler üzerindeki etkileri ise hastalığa yatkınlık, yorgunluk hissi, sürekli moral bozukluğu, çalışanların birbirlerine, yöneticilerine veya işverenlerine karşı güvenlerinin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Sahdev ve Vinnicombe, 1998). İşten çıkarma travmasının üstesinden gelmek ve küçülmeye giden işletmeleri yeniden canlandırmak üzerine önemli çalışmalarla bilinen Noer (2009) ise, geride kalanların yaşadıkları duygusal ve zihinsel olumsuzlukların

haksızlık algısı, iş güvensizliği, depresyon, endişe ve bitkinlik hissi, motivasyonda azalma, güvensizlik ve ihanet, iletişimde bozulma, karşılıklı güven kaybı ve yönetimin güvenilirliğinin azalması gibi sonuçlara yol açacağını ortaya koymuştur. Artan iş yükü, süregelen belirsizlik, endişe ve korku, yıllardır birlikte çalışılan meslektaşların boş koltuklarıyla her gün yüzleşmek zorunda kalmak ve tüm bunlara rağmen hala bir işi olduğuna ve hasta olmadan hayatta kaldığına şükretmek zorunda olan sağlık çalışanlarının pandemi günlerinde yaşadıkları tam da bu geride kalanlar sendromunu ifade etmektedir. Sağlık çalışanlarının yaşadığı bu sendromun doğru ve planlı şekilde ele alınmaması ve çözüm üretilmemesi durumunda ilerde sağlık kurumları açısından çok daha olumsuz sonuçların oluşabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin sağlık çalışanları üzerindeki psikolojik semptomu olduğu düşünülen geride kalanlar sendromunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

11 Mart 2020' de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) olarak ilan edilen Covid-19 salgını sırasında bugüne kadar dünya çapında en az 7.000 sağlık çalışanının koronavirüs nedeniyle hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Amnesty International, 2020). Ülkemizde ise 4 Şubat 2021 itibari ile 366 sağlık çalışanının hayatını kaybettiği bilinmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2021). Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, Koronavirüs Bilim Kurulu toplantısı sonrası yaptığı basın açıklamasında ise Covid-19 testi pozitif çıkan sağlık çalışanı sayısının 40 bini aştığını ifade etmiştir (Koca, 2020). Rakamlar aslında sağlık çalışanları açısından travmanın ve trajedinin ne boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Her gün ölüm ve enfekte olma korkusuyla bu belirsizlik ortamında çalışmaya devam etmenin, insanların hayatını kurtarma görevini yerine getirmek zorunda olmanın ve tüm bunları yaparken birde ailevi ve ekonomik kaygılar taşımanın sağlık çalışanlarının psikolojilerini ne denli tahrip edeceği ortadadır. Böyle bir durumda hastalığa yakalanmadan ya da ölmeden işe devam eden sağlık çalışanlarının geride kalanlar sendromu yaşamaları kaçınılmaz olmaktadır.

Yöntem

Nitel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu çalışmada fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Olgubilim olarak da adlandırılan fenomenoloji deseni farkında olduğumuz fakat ayrıntılı bir şekilde derinlemesine bir anlayışa sahip

olmadığımız olgular üzerinde durmaktadır. Olgular, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Tamamen yabancı olmadığımız ancak bununla birlikte tam anlamını kavrayamadığımız olguları incelemeyi amaçlayan araştırmalar için olgubilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma deseni oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Fenomenoloji “Gerçek nedir?” sorusuna cevap bulmaya çalışan bir araştırma desendir. Fenomenolojik araştırma yaklaşımının özünü kişisel tecrübeler oluşturmaktadır. Fenomenolojik araştırmada araştırmacı katılımcının öznel tecrübeleri ile ilgilenmekte, bireyin algılamaları ve olaylara atfettikleri anlamları analiz etmektedir. Fenomenoloji tanımlayıcı bir araştırma desendir. Dolayısıyla bu tür araştırmalarda genelleme yapmak değil, olguları tanımlamak önemli olmaktadır (Akturan ve Esen, 2008).

İnsanların sadece nasıl davrandıklarını değil, niçin öyle davrandıklarını anlayabilmek için fenomenolojik araştırmalara başvurulmaktadır. Bu araştırma yaklaşımında araştırmacı katılımcının bireysel deneyimleri ile ilgilenir, olay ve olgulara verdiği anlamları onun zihninden anlamaya ve yorumlamaya, gerçekliğin katılımcının zihninde nasıl yapılandığı ve inşa edildiğini anlamaya çalışmaktadır. Fenomenolojik araştırma bir konuyu aydınlatma, dikkat çekme, olay, durum, deneyim ya da kavramı incelemek amacıyla yapılabilmektedir. Bu araştırma deseni tıp, klinik psikoloji, sosyal psikoloji ve davranış bilimlerinin psikoloji, antropoloji, sosyoloji gibi diğer alanları için uygun bir analiz tekniğidir. Fenomenolojik araştırmaların temel amacı aslında insan deneyimini anlamlı hale getiren şeyin ne olduğunun araştırılmasıdır (Tutar ve Erdem, 2020, s.200).

Örnekleme

Nitel araştırmalarda büyük gruplar yerine, araştırmanın amacına uygun olan ve veri doygunluğunu sağlayacağı düşünülen kişilerle görüşülmesi tercih edilir. Bu bağlamda nitel araştırmalarda genellikle tesadüfi olmayan amaçlı örnekleme tekniği tercih edilir (Tutar ve Erdem, 2020, s.250). Burada kriter nicelik değil, katılımcıların niteliği ve konu hakkındaki bilgisidir. Ayrıca fenomenolojik araştırmalarda veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya

da gruplardan oluşmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Katılımcılar kamu hastanelerinde doktor ve hemşire olarak görev yapan gönüllü kişilerden oluşmuştur. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü için temel kural, veri doyumuna ulaşmaktır. Örneklem birimlerinden yeni bilgi gelmediği, başka bir ifade ile yeni örneklem birimleri zaten var olan bilgileri tekrar etmeye başladığı zaman doyum noktasına ulaşılmış demektir (Baş ve Akturan, 2017:92). Bu çalışmada da mülakatlarda farklı bilgiler elde edildikçe araştırma yapılmaya devam edilmiştir. Çalışma pandemi sürecinde bir Üniversite Hastanesinde görev yapmakta olan 10 sağlık çalışanının görüşmeye katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1.'de sunulmuştur.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun tercih edilmesinin sebebi, araştırmacılara genel hatlarıyla bir yol haritası çizmekle birlikte, katılımcıların ilgi, bilgi ve tecrübesine göre bu genel çerçevede içerisinde kalmak koşuluyla farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarma olanağı tanınmasıdır (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2015). Görüşme formunun oluşturulması sürecinde alan yazın incelenerek sorulacak sorular belirlenmiş ve daha sonra alanında uzman olan üç bilim insanı ile sorular tartışılarak son şekli verilmiştir. Ayrıca nitel görüşme formunun anlaşılabilirliğini görmek için iki çalışan üzerinde pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma sonucunda görüşme formunun nitel verilerin toplanmasına uygun olduğuna karar verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu 10 sorudan oluşmaktadır. Görüşme tekniği, önceden belirlenmiş ve belli bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olduğu için tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.119). Ortalama görüşme süreleri 30±5 dakikadır.

Araştırma kapsamında "Pandemi sürecinde sağlık çalışanlarında geride kalanlar sendromu görülmekte midir?" temel sorusu çerçevesinde aşağıda verilen alt sorulara cevap aranmaktadır:

- Geride kalanlar sendromunun belirtileri nelerdir?
- Geride kalanlar sendromunun örgütsel açıdan olumsuz sonuçları nelerdir?

Verilerin Analizi

Görüşmelerden toplanan veriler, nitel analiz tekniklerinden içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi “belirli kurallara dayalı kodlamalarla, bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük kavram, kod, kategori ve temaları şeklinde özetlendiği sistematik bir teknik” (Rubin ve Rubin, 1995, s.78; Mason, 2002, s.54; Patton, 2014, s.429; Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel 2014, s.45; Creswell, 2016, s.179) olması nedeniyle bu araştırmanın amacına ve problemin çözümüne uygun olduğu gerekçesiyle tercih edilmiştir. Veri analizinde görüşme notlarındaki cümleler alt alta yazılarak, benzerlik ve farklılık gösteren ifadeler bir araya getirilmiş, daha sonra betimsel ifadelerden “kavram”lara, oradan “kod”lara, kodlar arasındaki benzerliklerden “kategoriler”e, daha sonra da anlam içeriğini yansıtabilecek “ana tema”lara ulaşılmaya çalışılmıştır (Creswell, 2016, s.180).

Bulgular

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1.’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Görev
K1	Kadın	36	Hemşire
K2	Erkek	41	Hekim
K3	Kadın	35	Hemşire
K4	Erkek	44	Hekim
K5	Kadın	32	Hekim
K6	Kadın	31	Hemşire
K7	Erkek	34	Hekim
K8	Kadın	30	Hemşire
K9	Erkek	42	Hekim
K10	Erkek	33	Hekim

Yukarıdaki tabloda verilen katılımcılara ilişkin bilgiler incelendiğinde beş kadın ve beş erkek olmak üzere, dört hemşire ve beş adet hekimden oluşan bir örneklem olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşlarına bakıldığında 30-45 yaş aralığında oldukları görülmektedir.

Katılımcılara geride kalanlar sendromunun belirtilerini görebilmek için ilk olarak enfekte ya da ölüm nedeniyle pandemi sürecinde yaşanan işten ayrılmalardan dolayı kendilerini nasıl hissettiklerini ve bu durumdan nasıl etkilediklerini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcı görüşleri ve

içerik analizi sonucunda ulaşılan kodlar, kategoriler ve ana temalar aşağıda Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2. Geride Kalanlar Sendromunun Belirtileri

Betimsel ifadeler	Kod	Kategori	Ana tema
Bulaş riskinin yüksek olmasından dolayı <i>sürekli tedirgin ve rahatsız</i> hissediyorum. (k1)			
Kendimi <i>kötü hissediyorum</i> . Belirsizlik ve kesin sonuç veren bir tedavi yöntemi olmaması <i>endişelendirici</i> . (k2)			
Nöbet tuttuğın yan yana olduğun insanlar ertesi gün pozitif oluyor ve bu durumdan <i>ötürü sürekli korku</i> içindeyiz. (k3)			
Virüsün bulaşıcılığından dolayı her an enfekte olma riskiyle karşı karşıya olmak <i>çok endişe verici</i> . Kendimi <i>tedirgin</i> hissediyorum. (k4)			
Tüm gün birlikte çalıştığınız arkadaşınız bir test yapıyor pozitif çıkıyor ve bu çok <i>korkutucu</i> . (k5)			
<i>Endişeli</i> hissediyorum. Çünkü aynı ortamdan biri pozitif çıktığı zaman acaba bende enfekte oldum mu <i>korkusu</i> oluyor. Ölüm sebebiyle bir arkadaşımı kaybedersem <i>kolayla atlatamayacağımı</i> düşünüyorum. (k6)	Tedirginlik, rahatsızlık hissi, Stres, yorgunluk, endişe, korku duyma, çaresizlik duygusu, depresyon eğilimi	Psikolojik olumsuzluklar, Negatif duygular	Geride Kalanlar Sendromunun Belirtileri
Çok sayıda sağlık çalışanını kaybettik ve enfekte olanlar da var bu yüzden her gün aynı <i>riskle</i> karşı karşıya olmak <i>korkutuyor</i> . Ben ne zaman olacağım acaba diye bekleyip duruyorsunuz. Başka bir ihtimali düşünemiyor insan böyle bir ortamda. Hem kendim hem de tüm yakınlarım için <i>endişeliyim</i> . (k7)			
Hem kendimizden hem iş arkadaşlarımızdan korkar olduk. Çalıştığım kurumda olmasa bile ülkemizde çok sayıda sağlık çalışanını kaybettik. Her gün böyle haberlerle uyanıyoruz ve her gün haber olanlardan birinin de <i>biz olma ihtimaliyle</i> çalışıyoruz. (k8)			
Her an enfekte olma durumu olduğu için de <i>tedirgin</i> oluyorum. Bende o durumda kalırsam ailem <i>ne olacak diye düşünüyorum</i> . (k9)			
Her gün birlikte vakit geçirdiğiniz yemek yiyip çay içtiğiniz insanların hastalanması işten ayrılması ve <i>elinizden bir şey gelmemesi çok kötü bir duygu</i> . (k10)			
İşyerinde şu an hiçbir sağlık çalışanının <i>geleceği garanti değil</i> çünkü bu virüs öldürücü bir virüs ve dolayısıyla hastalanma ya da <i>ölme ihtimalimiz var</i> . Kariyerimle ilgili beklentilerimi hayallerimi de şimdilik rafa kaldırdım. (k2)	Güvensizlik, işini kaybetme korkusu, kariyer belirsizliği, çalışanların birbirlerine, yöneticilerine veya işverenlerine karşı güvenlerinin azalması, sürekli risk altında hissetme	İş güvensizliği	
Ben her gün pozitif hastalarla iç içeyken yönetim bizi aynı asansörü bile kullanmıyor. Siz pozitif olduğunuzu bile bile bir arkadaşınızla sohbet eder misiniz? Biz bunu her gün yapmak durumundayız. Kariyerle ilgili başka bir alana geçme şansım yok ancak bir gün profesör olmakla ilgili hayalimi gerçekleştirmeye ömrüm yeter mi sağlığım el verir mi artık bilmiyorum. (k4)			

Yönetime ve işyerine karşı güvenim yok. Bu süreçte herkes kendini düşünüyor. Bu *bilinmezlik yarın ne olacağını belirsizliği* ve söz konusu ihtimalin ölüm-yaşam çizgisinde olması sizce de çok korkunç değil mi. (k6)

Bu süreç bizi fizikselden çok mental olarak tüketti. Bu hastalığın sonuç veren bir aşısı veya kesin bir tedavisi olmaması bu belirsizlik içinde işe devam etmek gibi faktörlerden dolayı ruhsal olarak zorlanıyoruz. (k10)

Nöbet çıkışları özellikle sürekli geçmeyen baş ağrısı ve ayak ağrısı hissediyorum. (k3)

Bizim gibi sahada görev alan yaşanan sıkıntılara birebir şahit olan sağlık çalışanlarının psikolojisinin ve zihinsel yorgunluğunun uzun süre atlatılabileceğini düşünüyorum. (k5)

Özellikle çalıştığım kuruma karşı *işe gitme isteğimi kaybettim*. (k3)

İşe gitme isteğim azaldı. Dedğim gibi siz kendi ayağınızla pozitif biriyle buluşmaya gidermişiniz? İşinizi ne kadar severseniz sevin bu virüsün henüz kesin sonuç veren bir aşısı ve tedavisi olmaması, yarattığı kaygı ve stres *çalışma isteğinizi azaltıyor*. (k2)

Çalışma isteğim azaldı çünkü pandemi servisindeyim uzun zamandır izin yapmıyoruz insan üstü bir gayret göstermemiz gerekiyor bu da *işyerine giderken isteksiz olmama yol açıyor*. (k5)

Bu mesleği isteyerek seçen biri olarak beni bile *soğuttu* meslekten. Her gün yüksek riskle karşı karşıya olmak ve normal rutin işinize göre sorumluluğunuzun fazla olması *çalışma isteği bırakmıyor*. (k8)

Ömür boyu bu işi *yapabilecek tahammülüm kaldığını düşünmüyorum*. Ben şu pandemiyi yaşadıkdan sonra maddi imkân olup hala bu işi *yapmak isteyen olacağını sanmıyorum*. (k10)

Şu an gencim ve bekarım ama ileriki yaşlarda olsam ve bir ailem ve çocuklarım olsa kesinlikle *bu işi yapmak benim için daha zor olabilirdi*. İmkân olursa kendi işimi yapabileceğim bir şeyler düşüneneceğim. (k8)

Çoğu kez işten ayrılmayı düşünüyorum. Artık sağlık sektöründe bir kariyer istemek çok idealistlik olur. Bugün *işten ayrılmak isterim* ama maddi imkansızlıklar elvermiyor. (k6)

Hastalığa yakın zamanda bir tedavi bulunmazsa benim gibi işini severek yapanlar için bile *bu iş artık maddi kaygılar dışında yapılabilecek ve sevilebilecek bir iş olmaktan çıkar*. (k2)

Kesinlikle bir ömür boyu nöbet tutan bir hemşire olarak kalmamalıyım. Bu tempoya bundan 10 yıl sonra *katlanamam*. (k3)

Ömür boyu bu işi yapacak enerjiye cesarete ve psikolojik dayanıklılığa sahip olabileceğimi düşünmüyorum. Uzmanlığımı bir an önce alıp kamudan ayrılmayı planlıyorum artık. (k5)

Verimlilikte düşüş, işi eskisi gibi yapamama

İş performansında düşüş

Aidiyet hissi sorunu, işe karşı isteksizlik, işten soğuma

Örgütsel bağlılığın azalması

İş değiştirme isteği, işten ayrılma isteği, işe karşı tahammülsüzlük

İşten ayrılma niyetinin artması

Yukarıdaki tabloda sunulan katılımcı görüşleri incelendiğinde pandemi sürecinde ölüm veya enfekte olma sebebiyle yaşanan işten ayrılmalardan sonra katılımcıların tedirgin ve endişeli hissettikleri, korku duydukları ve bundan dolayı sürekli olumsuz duygular içinde oldukları, yöneticilere güvenlerinin azaldığı, kariyerlerinin belirsiz ve risk altında olduğu; bundan dolayı iş güvensizliği yaşadıkları, işi eskisi gibi yapamadıkları, işe karşı isteksiz olmaları dolayısıyla örgüte bağlılığın azaldığı ve işten ayrılma niyetinin arttığı yönündeki görüşleri geride kalanlar sendromunun belirtileri ana teması altında toplanmıştır. Konuyla ilgili katılımcılara ait betimsel ifadelerden bazıları şunlardır:

- *“Her gün gördüğünüz tanıdığımız hayatında onca ana şahit olduğunuz birinin, tedavisi olmayan bir hastalıktan dolayı kaybedilmesi, üstelikte bu hastalığı görevi sırasında kapmış olması, çalıştığı yerin ona mezar olması kelimelerle çok anlatılabilir bir durum değil. Uzun yıllar geçse de bu kurumda unutulmayacaktır.” K5*
- *“Kuvvetli bir ihtimal işten ayrılacak bir sonraki kişi ben olacağım çünkü çoğu çalışma arkadaşım bu hastalığı atlattı benim gibi henüz enfekte olmayan çok az. O yüzden sıramı bekliyorum. Çaresiz hissediyorum. Tedirginim çünkü ağır mı geçireceğim hafif mi atlatacağım bilmiyorum.” K6*
- *“Biz bir savaş veriyoruz ve cephenin en önündeyiz. Kendim için olmasa da ailem ve sevdiğim için korku duyarken bir yandan size ihtiyacı olan hastalara bakmak için işinizi yapmak durumundasınız yardım etmek istiyorsunuz. Çok tuhaf duygular.” K4*
- *“Bu süreç bizi fiziksel olarak çok mental olarak tüketti. Bu hastalığın sonuç veren bir aşısı veya bir tedavisi olmaması bu belirsizlik içinde işe devam etmek gibi faktörlerden dolayı ruhsal olarak değişti. Ben şu pandemiyi yaşadığıktan sonra maddi imkânı olup hala bu işi yapmak isteyen olacağını sanmıyorum.” K10*
- *“Enfekte olan hemşire arkadaşların sayısı en az %30 luk kısım. Nöbet tuttuğun yan yana olduğun insanlar ertesi gün pozitif oluyor ve bu durumdan ötürü sürekli korku içindeyiz.” K3*

Yukarıda verilen betimsel ifadelerden anlaşıldığı üzere katılımcıların en fazla vurgu yaptıkları korku, endişe, sürekli risk altında hissetme, tedirginlik, çaresizlik gibi psikolojik olumsuzluklar pandemi sürecinde katılımcıların geride kalanlar sendromunu yoğun bir şekilde yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Geride Kalanlar Sendromunun Sonuçları

Betimsel ifadeler	Kod	Kategori	Ana tema
<p>Bu süreç bizi fiziksel olarak çok mental olarak <i>tüketti</i>. Bu hastalığın sonuç veren bir aşısı veya kesin bir tedavisi olmaması bu belirsizlik içinde işe devam etmek gibi faktörlerden dolayı <i>ruhsal olarak zorlanıyoruz</i>. (k10)</p> <p>Çalışma süremiz ve izinlerimiz bir insanın <i>verimli bir şekilde ve motivasyonu yüksek bir şekilde çalışmasına imkân vermiyor</i>. (k2)</p> <p>Sahada çoğu arkadaşımız <i>tükendi ve yorgun</i>. (k4)</p> <p>İş yükümüz arttı ve bundan dolayı kendimi <i>bitkin yorgun</i> kırıgını hissediyorum ve çoğu zaman başım ağrıyor. (k5)</p> <p>Mesai saatleri uzadığı için ve maskeyle çalışmak insanı fena halde zorladığı için kendimi <i>sürekli bitkin</i> hissediyorum. (k6)</p> <p>Çoğu zaman yorgun ve bitkinim. Çalışma enerjisi heyecanı ya da mesleki bir bağlılığım kalmadı. (k7)</p>	<p>Tükenmişlik hissi, işi yaparken ruhsal olarak zorlanma, endişe, yorgunluk ve bitkinlik hissi</p>	<p>İşyerinde verimsizlik</p>	
<p>Pandemi sürecindeki belirsizlik zaman zaman <i>motivasyonumuzu kaybetmemize</i> sebep oldu ve hastalıktan dolayı işten ayrılan arkadaşlarımızın durumu <i>moralimi çok etkiledi</i>. (k1)</p> <p>Pandemi servisindeyim uzun zamandır izin yapmıyoruz insan üstü bir gayret göstermemiz gerekiyor bu da <i>motivasyonumu düşürüyor</i>. Özellikle yoğun bakımdakilerin entübe olanların nefes almakta zorlanışlarını gördüğümüz zaman benim gibi duygusal bir insansanız çok etkileniyorsunuz. (k5)</p> <p>Her gün bir yerlerde sağlık çalışanlarının öldüğü haberlerini alıyoruz ve bundan dolayı <i>moralimiz bozuk</i>. (k6)</p> <p>Bu belirsizlik ve kesin bir tedavisi olmayışı her gün aklımızda <i>en kötü ihtimallerle işe gitmeye neden oluyor</i>. (k8)</p>	<p>Moral bozukluğu, motivasyon düşüklüğü, karamsarlık</p>	<p>Motivasyon kaybı</p>	
<p>Görevlerin <i>dağıtımında adaletsizlik</i> yapıldığını düşünüyorum. Bu durumdan etkilenmeyen idare kısmı işin içine girmeyen kısım unutacak ama bizler bunu bir süre daha psikolojik olarak atlatamayacağız. (k2)</p> <p>Görev ve sorumluluk dağılımı her personelin üstünde <i>eşit şekilde dağılmıyor</i>. Astlar her yerde olduğu gibi burada da en fazla risk altında kalanlar oluyor. (k4)</p> <p><i>Yük herkesin omzuna eşit olarak dağılmıyor</i> bundan dolayı bana yüklenen sorumlulukla başka serviste çalışan birine yüklenen sorumluluk bir değil. (k5)</p>	<p>Haksızlık algısı, güvensizlik, adaletsizlik</p>	<p>Örgütsel adalet algısının zayıflaması</p>	
<p><i>Pandemi olmadan önce</i> gerek işyerinde gerek iş dışında çalışma arkadaşlarımla vakit geçiren birisiydim. Şimdi herkes saat dolsa da evime gitsem diye bakıyor. (k2)</p> <p>Korkudan işyerinde bile mümkün olduğunca <i>mesafeli</i> olmaya çalışıyoruz çünkü her an her birimiz pozitif olup birbirimize bulaştırabiliriz bu belirsizlik <i>iş arkadaşlarımızla yakınlığımızı azalttı</i>. (k6)</p> <p>Bizler hem kendimizi hem çalışma arkadaşlarımızı hem hastaları düşünmek zorundayız. Bu yüzden iş arkadaşlarımızla <i>iletişimi asgari düzeyde</i> tutuyoruz. Ayrıca yoğun çalıştığımızdan kimsenin kimseyle <i>iletişim kuracak hali ve vakti de olmuyor</i>. (k7)</p> <p>Yönetim personelle birebir <i>iletişim kurmuyor</i>. Herkesin kendi canı kıymetli. (k10)</p>	<p>İletişimde bozulma, çalışma arkadaşlarıyla eskisi gibi iletişim kuramama, yönetimde iletişim problemler</p>	<p>Örgütsel iletişimin zayıflaması</p>	

Geride kalanlar sendromunun sonuçları

Pozitif vakaların olduğu serviste işler nasıl yürüyor diye yönetimden bir kere bile gelip bakan olmadı. (k3)

Yönetimin bu süreçte bizi düşünen hiçbir hareketleri olmadı yapılan düzenlemeler empatiden yoksun bir anlayışla yapıldı. İşler nasıl yapılıyor diye düşünüp bir kere alana gelip bir sıkıntınız var mı diye soran bir yönetici göremedik. (k1)

Yöneticilerin servislere girdiği yok. Sağlık çalışanları için alınan tedbir koruyucu giysi ve maskeden ibaret. Pozitif vakalarla her gün burun buruna olan biziz. Burada hiçbirimiz güvende değiliz zaten. (k2)

Yönetimdekiler riskten uzak bir şekilde hayatlarına devam ederken bizler her gün sahada pozitif vakalarla iç içeyiz. Yönetime güvenim olumsuz yönde etkilendi. (k5)

Yöneticiler bizimle aynı koridoru kullanmaktan bile kaçınıyorlar. (k6)

İş memnuniyetimiz ile ilgili yönetimden bizim sıkıntılarımızı dinlemek isteyen kimse olmadı. (k7)

Karşılıklı güven kaybı ve yönetimin güvenilirliğinin azalması

Örgütsel güvenin zayıflaması

Yukarıda Tablo 3'te katılımcıların pandemi sürecinde tükenmiş hissettikleri, işyerinde verimsiz oldukları, moral bozukluğu yaşadıkları, motivasyonlarını kaybettikleri, görev dağılımındaki haksızlıklardan dolayı örgütsel adalet algılarının zayıfladığı, çalışma arkadaşlarıyla ve yöneticilerle iletişimlerinin azalması dolayısıyla örgütsel iletişimin zayıfladığı, özellikle yönetimin güvenilirliğinin azalmasından dolayı örgütsel güvenin zayıfladığı yönündeki görüşleri geride kalanlar sendromunun sonuçları ana teması altında toplanmıştır. Konuyla ilgili bazı katılımcılara ait betimsel ifadeler aşağıda sunulmuştur:

- "Pandemide olan sahada çalışan sağlık çalışanlarına oldu. Yöneticilerin servislere girdiği yok. Sağlık çalışanları için alınan tedbir koruyucu giysi ve maskeden ibaret. Pozitif vakalarla her gün burun buruna olan biziz. Burada hiçbirimiz güvende değiliz zaten." K2
- "Yönetim hastalarla birebir muhatap olmuyor pozitif vakalarla her gün iç içe olan bizleriz. Tabiki bu bizim işimiz ama göstermelikte olsa ara sırada olsa keşke yanımda olduklarımı bilsek. Yönetim personelle birebir iletişim kurmuyor. Herkesin kendi canı kıymetli." K10
- "Siz kendi ayağımızla pozitif biriyle buluşmaya gidermişiniz? Biz her gün pozitif hastalarla bir aradayız. Sahada aylardır izin yapmadan çalışan arkadaşlar var. İşinizi ne kadar severseniz sevin bu virüsün henüz olumlu sonuç veren bir aşısı ve tedavisi olmaması, yarattığı kaygı ve stres çalışma isteğinizi azaltıyor." K3

- *“Bu süreçte yönetimin bizi düşünen hiçbir hareketleri olmadı yapılan düzenlemeler empatiden yoksun bir anlayışla yapıldı. İşler nasıl yapılıyor diye düşünüp bir kere alana gelip bir sıkıntınız var mı diye soran bir yönetici görmedik.” K1*

Katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere geride kalanlar sendromu sağlık çalışanlarında en yoğun olarak yöneticilerle iletişimin bozulması ve yöneticilere olan güvenin azalmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca çalışanların yöneticilere olan bu güvensizliği görev ve sorumlulukların dağıtımında adaletsizlik yapıldığı konusundaki algılarını da yükseltmiş ve bu da örgütsel adalet algısının zayıflamasına neden olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Geride kalanlar sendromu en genel ifade ile kriz dönemlerinde ölüm, enfeksiyon, ekonomik yetersizlikler gibi nedenlerden dolayı yaşanan işten ayrılmalar sonrasında çalışmaya devam eden (geride kalan) çalışanlarda görülen ve etkisi uzun süre devam eden karmaşık davranışlar ve duygulardır. Bu çalışmada tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanlarının yaşamış olduğu geride kalanlar sendromunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına göre sağlık çalışanları pandemi sürecinde yoğun bir şekilde geride kalanlar sendromu yaşamaktadırlar. Buna göre geride kalanlar sendromunun sağlık çalışanlarında en yoğun gözlemlenen belirtilerinin tedirginlik, korku, endişe, karamsarlık gibi olumsuz duygular ve işini kaybetme korkusu, kariyer geleceğinin belirsizliği, çalışanların birbirlerine, yöneticilerine veya kuruma karşı güvenlerinin azalması, sürekli risk altında hissetme gibi durumlardan dolayı iş güvensizliği yaşamaları olduğu tespit edilmiştir. Sağlık çalışanları pandemi döneminde fiziksel yorgunluktan çok mental olarak yorulduklarını vurgulamışlar ve yaşanan bu psikolojik olumsuzluklardan dolayı işyerinde verimsizlik yaşandığı anlaşılmıştır. Sağlık çalışanlarının bu süreçte işyerine gitmekte isteksiz olduklarını sıklıkla ifade etmeleri örgütsel bağlılığın azaldığının göstergesidir. Örgütsel bağlılığın azalmasına paralel olarak katılımcıların iş değiştirme ya da bu işi yapmama yönündeki görüşleri işten ayrılma niyetinin arttığını ortaya koymuştur.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre geride kalanlar sendromunun en dikkat çekici sonuçları örgütsel iletişimin ve örgütsel adalet algısının azalmasıdır.

Sağlık çalışanları en sık olarak yöneticilerle iletişimin bozulduğunu ve yöneticilere olan güvenlerinin azaldığını, görev ve sorumlulukların dağıtımında adaletsizlik yapıldığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Pandemi sürecinde yaşanan karşılıklı güven kaybı ve yönetimin güvenilirliğinin azalması örgütsel güvenin azalmasına da neden olmuştur. Ayrıca çalışanların bu süreçte ölüm ya da enfekte olma nedeniyle kaybedilen iş arkadaşlarından dolayı sürekli risk altında hissetmeleri karamsarlığa, moral ve motivasyon kaybına neden olmuş ve tüm bunlar işyerinde verimsizlikle sonuçlanmıştır. Görüldüğü üzere geride kalanlar sendromu aslında sağlık çalışanlarının farkında olduğu fakat üzerinde durulmayan bir psikolojik olumsuzluk hali olarak düşünülse de örgütsel açıdan faturası çok ağır olmaktadır. Literatürde işletmelerde geride kalanlar sendromu ile ilgili yapmış olduğu araştırmaları ile öne çıkan Noer (2009)'in çalışmasına göre de bu araştırmanın sonuçlarına paralel bir şekilde, geride kalan çalışanlarda iş güvensizliği, korku, endişe ve bitkinlik, algılanan adaletin zayıflaması, motivasyon kaybı, örgüte bağlılığın azalması, iletişim eksikliği, yönetime karşı güvenin azalması, işi eskisi gibi yapamamadan dolayı işyerinde verimliliğin azalması gibi sonuçları olmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Demir (2010)'in yapmış olduğu araştırma sonucunda da bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde geride kalan çalışanlarda yüksek oranda yorgunluk ve bitkinlik hissi görüldüğü ve işten çıkarılacak bir sonraki kişinin kendileri olabileceği konusunda sürekli endişeli oldukları ortaya konulmuştur. Sweeney ve Quirin (2009)'in çalışmasına göre ise geride kalan çalışanlarda iş stresinin ve iş güvensizliğinin görüldüğü ve bunlarında iş tatmini, işe bağlılık ve işten ayrılma niyetini doğrudan etkilediği ifade edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre geride kalanlarda artan iş stresi ve iş güvensizliği duygusal bağlılığı azaltmakta ve işten ayrılma niyetini artırmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda da benzer şekilde geride kalan çalışanlarda pandemi ortamında yaşanan belirsizlikten dolayı iş stresi ve iş güvensizliğinin arttığı ve çalışanların bir kısmında işten ayrılma niyetinin arttığı görülmüştür. Yoney (2010) örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık ilişkisinde geride kalanlar sendromunun rolünü incelediği araştırmasında geride kalanların örgütsel adalet algılarının olumsuz etkilenmesi sonucunda örgütsel bağlılığın azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu araştırmanın bir diğer sonucu ise geride kalanların yöneticiler ile ilişkilerinin zayıflığının örgütsel bağlılığı olumsuz etkilediğidir. Bu araştırma da benzer şekilde geride kalanların yöneticileri ile

ilişkilerinin zayıflığına sıklıkla vurgu yaptıkları ve yöneticilere güvenlerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarından anlaşıldığı üzere pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının yaşadığı geride kalanlar sendromu sağlık kurumlarında örgütsel iletişimin zayıflamasına da neden olmuştur. Salgında bulaş riskinin çok yüksek olması, sağlık kurumlarında çalışan personeli ve yönetimi bir araya getirme, sorunlara ortak bir paydada buluşarak çözüm bulma, öngörülebilir bir gelecek planı belirleme, karar verme ve çatışmalara çözüm üretme konularında sorunlar yaratmaktadır. Geride kalan çalışanların yaşadığı bu sendromun işletmeye bağlılığın azalması ve performans düşüklüğü gibi biçimlerde görülebileceği ifade edilmektedir (Demir, 2010, s.185). Geride kalan çalışanların örgütsel bağlılıklarının devam edebilmesi ve yeniden motive olmuş bir şekilde çalışabilmeleri için işletmelerine güvenmeleri ve açık iletişim kurabilmeleri gerekmektedir. Bu süreçte geride kalan çalışanların en önemli ihtiyacının öncelikli olarak yöneticilerinin kendileri ile etkili bir iletişim kurarak, yönetimin çalışanların yanında olduğunun hissettirilerek örgütte güven ortamının oluşturulması ve çalışanların görev-sorumluluk dağılımının, onlarında ihtiyaç, istek ve kapasitelerinin dikkate alınarak belirlenmesi olduğu ortadadır. Bu hususta yapılacak planlı çalışmalar ve alınacak tedbirlerle örgütün geride kalan çalışanlara verdiği değeri göstermesi mümkün olacaktır. Bu şekilde çalışanların yönetime ve örgüte olan güvenlerinin sarsılması engellenebilir. Oluşturulan güven ortamı ve etkin bir iletişim hem çalışanların psikolojik iyilik halini hem de örgütsel sağlığın olumlu etkilenmesine katkıda bulunacaktır.

Gelecek araştırmacılara öneri olarak geride kalanlar sendromu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki analiz edilebilir. Algılanan örgütsel adalet ile geride kalanlar sendromu arasındaki ilişki incelenebilir. Bu araştırma sağlık çalışanlarından oluşan bir örneklem ile sınırlıdır. Araştırma farklı örneklemeler üzerinde tekrarlanabilir. Konu ile ilgili olarak karma araştırma yöntemine dayalı çalışmalar yapılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Survivor Syndrome in Pandemic Days:
A Study on Health Workers**

*

Sevilay Güler
Independent Researcher

Survivor syndrome is a mental condition that occurs when a person feels guilty when surviving a traumatic or tragic event and believes that he or she has done something wrong that others did not. Survivor syndrome is observed in survivors from traumatic situations such as conflict, natural disasters, terrorist attacks, air accidents and a wide variety of layoffs; It refers to a psychological syndrome caused by negative emotions such as worry, anxiety, fear, and panic (Doherty and Horsted, 1995). Survivor syndrome, which is an adapted version of the business, refers to the situation of employees who are able to continue working in the organization after dismissal or leaving the organization and who are left behind in the uncertain environment, feel negative emotions. Working in this negative mood, which is called the remainder syndrome; workers may show symptoms such as anger, anxiety, fear, insecurity, fear of losing their job, decreased productivity, guilt, depression, and decreased commitment to the organization (Frone and Blais, 2020).

Increasing workload, ongoing uncertainty, anxiety and fear, having to face every day with the empty seats of colleagues who have worked together for years, and still be grateful that they still have a job and survive without being sick, express this precisely the survivor syndrome that healthcare professionals experience during the pandemic days. It is thought that if this syndrome experienced by healthcare workers is not addressed in a correct and planned way and a solution is not produced, much more negative consequences may occur for health institutions in the future.

During the Covid-19 pandemic, which was declared as a global pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020, it is estimated that at least 7,000 healthcare workers worldwide have died due to the coronavirus (Amnesty International, 2020). In our country, it is known that 366 healthcare workers have lost their lives as of February 4, 2021 (Turkish Medical Association, 2021). Minister of Health Fahrettin Koca stated in a press release after

the Coronavirus Scientific Committee meeting that the number of healthcare professionals who tested positive for Covid-19 exceeded 40 thousand (Koca, 2020). It is obvious that continuing to work in this environment of uncertainty with the fear of death and infection every day, having to fulfill the duty of saving people's lives, and having family and economic concerns while doing all of these will damage the psychology of healthcare professionals. In this context, this study aims to reveal the survivors syndrome, which is thought to be the psychological symptom of the Covid-19 pandemic on healthcare workers.

Phenomenology design was used in the study, which was designed according to the qualitative research method in line with the stated purpose. The main purpose of phenomenological research is to investigate what makes human experience meaningful (Tutar and Erdem, 2020, p. 200). In addition, data sources in phenomenological research should consist of individuals or groups who experience the phenomenon that the research focuses on and can express or reflect this phenomenon (Yıldırım & Şimşek, 2016). In this context, the research was conducted with the participation of 10 healthcare professionals working in a University Hospital during the pandemic process. The semi-structured interview form developed by the researcher was used as the data collection tool. Collected data were analyzed using content analysis technique.

According to the findings of the research, healthcare workers experience the syndrome of survivors intensely during the pandemic process. According to this, the most intense symptoms of survivors syndrome in healthcare workers are negative emotions such as anxiety, fear, pessimism and fear of losing their job, uncertainty of the career future, decreased trust of employees towards each other, their managers or the institution, and feeling occupational insecurity due to situations such as constantly feeling at risk. It has been determined that. Health workers emphasized that they were mentally tired rather than physical fatigue during the pandemic period, and it was understood that there was inefficiency in the workplace due to these psychological negativities. The fact that healthcare professionals frequently express that they are reluctant to go to the workplace during this process is an indication of a decrease in organizational commitment.

According to the results of this study, the most striking results of the laggards syndrome are the decrease in organizational communication and organizational justice perception. Healthcare professionals most frequently stated that they thought that communication with managers was impaired, their trust in managers decreased, and that there was injustice in the distribution of duties and responsibilities. The loss of mutual trust and the decrease in the reliability of the management during the pandemic process also led to a decrease in organizational trust. In addition, the fact that the employees felt constantly at risk due to the loss of their colleagues due to death or infection during this process caused pessimism, loss of morale and motivation, and all of these resulted in inefficiency in the workplace.

As can be understood from the results of the research, the survivors syndrome experienced by healthcare workers during the pandemic process has also caused the weakening of organizational communication in health institutions. The high risk of transmission in the epidemic creates problems in bringing together the personnel and management working in health institutions, finding solutions to problems by meeting on a common ground, determining a predictable future plan, making decisions and producing solutions to conflicts. It is obvious that the most important need of the employees who are left behind in this process is to establish an atmosphere of trust in the organization by establishing an effective communication with the managers, making the management feel that they are with the employees, and determining the distribution of duties and responsibilities of the employees, taking into account their needs, wishes and capacities. In this way, the employees' trust in the management and the organization can be prevented from being shaken. An atmosphere of trust and effective communication will contribute to positively affect both the psychological well-being of the employees and the organizational health.

Kaynakça / References

- Akcan, F. A., Onec, K., Annakkaya, A., Pehlivan, M., Karaduman, Z., Balbay, Ö., Demircan Çakar, N., ... , Koku, S. (2020). Pandemi sürecinde Düzce Üniversitesi Hastanesi: Başhekimlik yönünden. *Konuralp Tıp Dergisi*, 12(1), 354-357.
- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji. T. Baş ve U. Akturan (Ed.), *Nitel araştırma yöntemleri içinde* (s. 83-98). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Aleccia, J. (2008). *Guilty and stressed, layoff survivors suffer, too*. 2 Aralık 2020 tarihinde <https://www.nbcnews.com/health/news/guilty-stressed-layoff-survivors-suffer-too-fina1C9455646> adresinden erişildi.
- Amnesty International (2020). *Global: Amnesty analysis reveals over 7,000 health workers have died from COVID-19*. 4 Aralık 2020 tarihinde <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/09/amnesty-analysis-7000-health-workers-have-died-from-covid19/> adresinden erişildi.
- Baş, T., ve Akturan, U. (2017). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bonnie S. F. ve Steven P. L. (2010). *Encyclopedia of victimology and crime prevention*. Thousand Oaks: SAGE.
- Brockner, J.; Groveres, R. ve Witt, R.I. (1992). Layoffs, job insecurity, and survivors' work effort: Evidence of an inverted-U relation-ship. *Academy of Management Journal*, 35(1), 413-425.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. bs.). Ankara: Pegem Yayınları.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal.
- Demir, N. (2010). Küçülmeye giden işletmelerde geride kalanların yaşadıkları tükenme sendromunun örgüte bağlılık üzerindeki etkisi. *Öneri Dergisi*, 9(33), 185-198.
- Doherty, N., ve Horsted, J. (1995). Helping survivors to stay on board. *People Management*, 1(1), 26-31.
- Frone, M. R. ve Blais A. (2020). Organizational downsizing, work conditions, and employee outcomes: identifying targets for workplace intervention among survivors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(719), 1-22.
- Gemlik, N., Önal, G. ve Taşdemir, M. (2011). Örgütsel küçülme yaşayan bireylerin statüleri ile işten çıkarılma korkuları arasındaki ilişkinin analizi ve medikal cihaz üreten işletmeler üzerine uygulama. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 43- 62.
- İslamoğlu, G. ve Turgut, T. (2003). Downsizing practices and survivor syndrome. *Quaderni Di Psicologia Del Lavoro: Identity and Organizations*, 2(1), 163-170.
- Koca, F. (2020). *Koronavirüs bilim kurulu toplantısı basın açıklaması*. 4 Aralık 2020 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/416516/fahrettin-koca-testi-pozitif-olan-saglik-calisani-sayisi-40-bini-gecti> adresinden erişildi.

- Lebovic, M. (2020). The only novel written at Auschwitz is finally to be published in English. *The Times of Israel*. 3 Aralık 2020 tarihinde <https://www.timesofisrael.com/the-only-novel-written-at-auschwitz-is-finally-to-be-published-in-english/> adresinden erişildi.
- Maertz, C.P., Wiley, J.W., LeRouge, C. ve Campion, M.A. (2010). Downsizing effects on survivors: Layoffs, offshoring, and outsourcing. *Industrial Relations*, 49(2), 275-285.
- Mason J. (2002). *Qualitative researching*. London: SAGE.
- Niederland, W. G. (1981). The survivor syndrome: Further observations and dimensions. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 29(2), 413-25.
- Noer, D. (2009). *Healing the wounds: Overcoming the trauma of layoffs and revitalizing downsized organizations*. Hoboken: Jossey Bass.
- Özbey, S. N. (2010). *Örgütsel küçülme, geride kalanlar sendromu ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Rubin, H. ve Rubin, I. (1995). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks: SAGE.
- Ryn, Z. (1990). The evolution of mental disturbances in the concentration camp syndrome (KZ-syndrom). *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 116(1), 21-36.
- Sahdev, K. ve Vinnicombe, S. (1998). Downsizing and survivor syndrome A study of HR's perception of survivors' responses. *Human Resource Management Review*, 3(1), 187-199.
- Sweeney, J.T. ve Quirin, J. (2009). Accountants as layoff survivors: A research note. *Accounting, Organizations and Society*, 34, 787-795.
- Dünya Sağlık Örgütü [WHO] (2010). *What is a pandemic?* 28 Ocak 2021 tarihinde https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/ adresinden erişildi.
- Widerszal-Bazyl, M. ve Mockallo, Z. (2015). Do all types of restructuring threaten employees' well-being? An exploratory study. *International journal of occupational medicine and environmental health*, 28(4), 689-706.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türk Tabipleri Birliği (2021). *Pandemi döneminde kaybettiğimiz tüm sağlık çalışanlarımıza saygıyla...* 4 Şubat 2021 tarihinde <https://siyahkurdele.com/> adresinden erişildi.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yöney, D. (2010). *Affects of organizational justice on organizational commitment in terms of survivor syndrome*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Güler, S. (2021). Pandemi günlerinde geride kalanlar sendromu: Sağlık çalışanları üzerinde bir inceleme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3390-3413. DOI: 10.26466/opus.875781

Covid-19 Korkusu, Kişilik Özellikleri, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Yordayıcı İlişkilerin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.890502

*

Büşra Yiğitol * - Saniyebengisu Büyükmumcu **

* Arş. Gör., Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi Konya/Türkiye

E-Posta: busra.yigitol@gidatarim.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7846-3393](https://orcid.org/0000-0002-7846-3393)

** Arş. Gör., Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi Konya/Türkiye

E-Posta: bengisyuesilyurt@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4253-7159](https://orcid.org/0000-0003-4253-7159)

Öz

Covid-19 (Yeni Koronavirüs) salgın sürecinde en büyük değişikliklerin yaşandığı alanlardan biri çalışma hayatı olmuştur. Bu süreçte birçok sektörde esnek çalışma sistemine geçilmiş, ardından normalleşme dönemi ile birlikte kimi işyerleri aktif mesaiye başlamış, diğer bazı işletmeler dönüşümlü veya hibrit çalışma sistemleri benimsemiştir. Pandemi sırasında bulaş riskine rağmen, belirli sektörlerde çalışanlar daha da sıkı bir şekilde çalışmaya devam etmek zorunda kalmışlardır. Covid-19 salgınının işyerlerine olan etkisi sadece mesai saatleri ve iş yapma şekilleri ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda çalışanların işe karşı tutumlarını etkiler hale gelmiştir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı, çalışanların Covid-19 korkusu, kişilik özellikleri, iş performansları, işten ayrılma niyetleri arasındaki yordayıcı ilişkileri belirlemektir. Online olarak toplanan verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi için Amos 21 programından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda çalışanların Covid-19 korkusunun işten ayrılma niyetini etkilediği ancak iş performansına anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Covid-19 korkusunun çalışanların nevroitik ve sorumluluk kişilik özellikleri ile kuvvetlendiği görülmektedir. Mevcut çalışma Covid-19 sürecinde çalışanların Covid-19 nedeniyle değişen iş yaşamı ile başa çıkmaları için önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Korkusu, Kişilik Özellikleri, İş Performansı, İşten Ayrılma Niyeti

Analysis of the Relationships Between Fear of Covid-19, Personality Traits, Job Performance and Turnover Intention

*

Abstract

Business life have been experiencing devastating changes and challenges due to Covid-19 (New Coronavirus) pandemic. In this period, flexible working systems have been adopted in many sectors, then some workplaces have started to work actively with the normalization period, where some others have adopted hybrid working systems. Despite the risk of transmission during the pandemic, employees working in specific sectors had to continue to work even harder. The impact of the Covid-19 pandemic on workplaces is not only limited with changing work hours and ways of doing business. It also has impact on employees' attitude towards their jobs. In this regard, the purpose of this study is to determine the effect of fear caused by Covid-19 on employees' job performance and turnover intention, by considering their personality traits. Then the data collected online was analyzed by structural equation modeling via Amos 21 software. The results of the study reveal that, the employees' fear of Covid-19 affects their turnover intention but not their job performance. It can be stated that neurotic and responsible personality traits of employees increase the fear of Covid-19. The current study reveals important results for employees and managers to cope with changing working conditions due to Covid-19.

Keywords: *Fear Of Covid-19, Personality Traits, Job Performance, Turnover Intention*

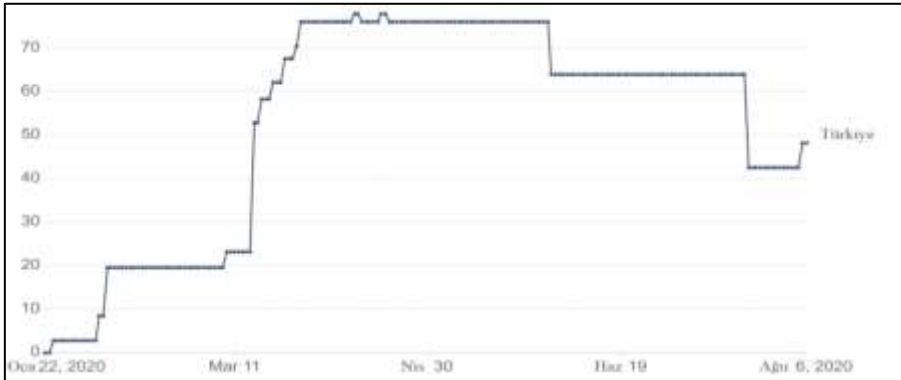
Giriş

Son dönemlerde yaşanan birçok gelişme iş dünyasındaki rekabetin boyutlarını değiştirmiştir. Değişen rekabet koşulları işletmelerin hayatta kalabilmeleri için daha fazla çaba sarf etmeleri ve sahip oldukları kaynakları bu doğrultuda daha etkin kullanmalarını gerektirmektedir. İnsan kaynağı, bu açıdan bakıldığında işletmelerin rekabette kullanabileceği önemli kaynaklarından bir tanesi olup göstereceği yüksek iş performansı ile rekabet şartlarında işletmelerin başarılı olabilmesinde etkilidir. Bu nedenle iş performansını artırmak için gerekli olan ortamın sağlanması önemlidir. Campbell (1990), iş performansının tek bir eylem olmadığını, daha ziyade "karmaşık bir aktivite" olduğunu belirtir. Bu sebeple performansın tek bir belirleyicisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Bilişsel veya zihinsel yetenekler, motivasyon, bireysel çaba gibi birçok tetikleyici iş performansı etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca çalışanların performansları ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal değişkenler tarafından da etkilenmektedir. Dolayısıyla tüm değişkenler çalışan performanslarını etkilemekte ve dolaylı yoldan işletme başarısına da etki sağlamaktadır. Bu açıdan işletmeler, çalışanların performanslarına olumlu ya da olumsuz etki eden faktörleri belirlemek, olumsuzları ortadan kaldırmak, olumluları ise daha fazla geliştirmek durumundadır.

Son dönemlerde çalışan performansını etkileyebileceği düşünülen en önemli faktörlerden bir tanesi de Covid-19 (Yeni Korona virüs) salgınıdır. Covid-19, MERS ve SARS gibi ciddi solunum sıkıntısına sebebiyet verebilen soğuk algınlığına bağlı olarak gelişen Betacoronavirus cinsi içindeki Sarbecovirus altcinsi altında yer alan bir virüs türüdür. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Covid-19 damlacık yolu ile bulaşan, bireylerin öksürme, hapşırma yoluyla etrafa yaymış oldukları damlacıkların başka kişilerce temas etmesi ve ağız, burun ve göz aracılığıyla vücut içerisine alınması ile çoğalan bir salgındır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). 31 Aralık 2019'da Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve daha sonra tüm dünyada yayılım gösteren Covid-19 ile ilgili dünya genelinde vaka sayısına bakıldığında 4 Aralık 2020 tarihi itibarıyla 65 milyondan fazla kişinin virüse yakalandığı, 1 milyon 500 bin kişinin ise Covid-19 sebebiyle yaşamını yitirdiği görülmektedir (Worldometers, 2020). Ülkemizde ise 11 Mart 2020'de ilk vaka görülmüştür. Toplamda 733 bini geçkin vaka sayısı gözlenmiştir. Ülke genelinde salgın kaynaklı vefat eden kişilerin sayısı

ise 14 bin kişiyi geçmiş bulunmaktadır. Hem dünya genelinde hem de ülkemizde gerek vaka sayısı gerek ise ölüm sayısı gün geçtikçe artış göstermektedir. Dolayısıyla Covid-19 salgını hem ulusal hem küresel boyutta etki gösteren ve her iki boyutta da kapsamlı önlemlerin alınmasını gerektiren ciddi bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

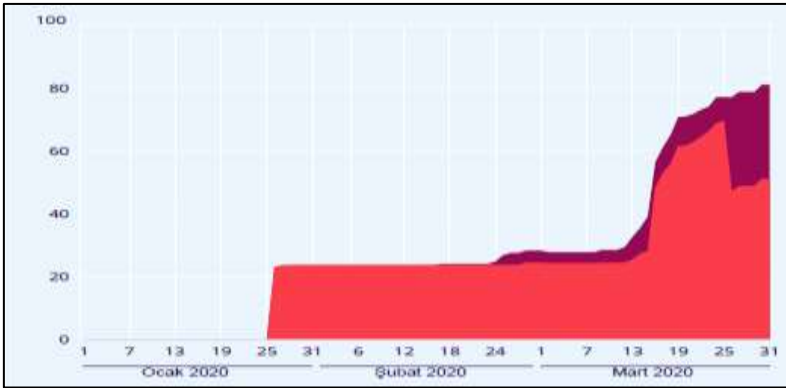
Ulusal çapta karar merkezlerinin konu ile ilgili izleyecekleri politikalar, belirlenen kısıtlar ve tedbir uygulamaları bu noktada önemli bir adım olmaktadır. Salgın ile mücadelede devletlerin yürüttüğü politikalar ve müdahaleler şüphesiz hayatın normal sürece bir an önce dönebilmesinde bir gerekliliktir. Buna yönelik olarak Şekil 1, ülkemizin salgın sürecinde, başta okulların kapatılması, işyerlerinin kapatılması ve seyahat yasakları olmak üzere almış olduğu tedbirleri içeren ve devletin bu konudaki müdahale derecesini gösteren bir ölçüt sunmaktadır. Buna göre 0 ile 100 puan aralığında bir değerlendirme üzerinden ülkemiz mart ve mayıs ayları arası salgın ile mücadelede müdahaleci bir politika izlerken Ağustos ayı itibariyle izlediği sıkı politikaları gevşettiği görülmektedir. Dünya genelinde birçok ülke için bu müdahale indeks sonuçları ayrı ayrı değerlendirilebilmektedir. Ancak genel olarak elde edilecek sonuç tüm ülkelerde az ya da çok salgın ile mücadelede devletlerin yoğun uğraş gösterdiğini işaret etmektedir. Bunun en temel sebepleri arasında Covid-19 un sadece sağlık ile ilgili bir problem oluşturmaması aynı zamanda ekonomi, iş hayatı ve sosyal hayat açısından da yaşantımıza temas etmiş olmasıdır.

Şekil 1. Salgın ile ilgili devlet müdahale endeksi Our World in Data (2020).

Covid-19, birçok yönden hayatımızda değişimlere sebep olmuş ve salgın ile mücadele sürecinde alınan tedbirler birçok sistemin işleyişini etkileyerek yeni bir düzen içerisinde işlerin yürütülmesini gerekli kılmıştır. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, katlanarak artan yayılmayı kontrol altına almak için bir dizi koruyucu önlem almak durumunda kalmıştır (Nicola vd, 2020).

Salgının ekonomik açıdan etkilerine bakıldığında istihdam, gelir kaybı, üretimin durma noktasına gelmesi gibi birçok negatif etkiler karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde yaşanan keskin düşüşlerin en önemli sebepleri arasında işyerlerinin kapatılması gelmektedir. Şekil 2’de dünyada istihdam edilen nüfusun, iş yeri kapatmanın zorunlu ve esnek olduğu ülkelerde yaşayan kısmına yönelik bir gösterge sunulmaktadır. Bu göstereye göre dünyada istihdam edilen nüfusun çoğunluğunun işyeri kapatma zorunluluğu olan ülkelerde çalıştığı görülmektedir.

- Dünyada istihdam edilen nüfusun, işyeri kapatmasının esnek olduğu ülkelerde yaşayan kısmı
- Dünyada istihdam edilen nüfusun, işyeri kapatmasının zorunlu olduğu ülkelerde yaşayan kısmı

Şekil 2: Dünyada istihdam edilen nüfusun, işyeri kapatmanın zorunlu ve esnek olduğu ülkelerde yaşayan kısmına yönelik bir gösterge. ILO, (2020)

Özellikle sektörel etkiler incelendiğinde birçok sektörün bu salgın sürecinden olumsuz etkilendiği görülmektedir. Tarım sektöründe tarımsal emtia fiyatlarının salgın öncesine göre %20 oranında azaldığı görülmektedir (Bhosale, 2020). Seyahat sektöründe sosyal mesafe uygulamaları kaynaklı ciddi bir azalma yaşanmıştır. Özellikle ülke sınırlarının kapatılması ve uluslararası ve ulusal seyahatlerin yasaklanması birçok firmayı ekonomik açıdan etkilemek-

tedir. Seyahat kısıtlaması ile bağlantılı olarak turizm sektörü de salgın sürecinden olumsuz etkilenen sektörler arasında yer almıştır. Salgın ile ilgili en büyük etkiyi yaşayan sektörlerden bir tanesi de sağlık sektörü olmuştur. Sağlık sektörü hem arz hem de talep açısından sıkıntı yaşamaktadır. Eğitim sektöründe ise okulların kapatılması ya da eğitimin bölgesel olarak yürütülmesi, dünya öğrenci nüfusunun %60'ından fazlasını etkilemektedir (UNESCO, 2020). Genel olarak bakıldığında fabrikaların kapanması, karantina kısıtlamaları, evden çalışma uygulaması ve kişilerin bireysel olarak uyguladıkları kısıtlamalar hem üretimi hem de talebi azaltan sonuçlara sebebiyet vermektedir. Yaşanan tedirginlik iş hayatına da yansımakta ve bu alanda yeni çözümler geliştirilmektedir (Wren-Lewis, 2020). Bu süreçte birçok iş yeri, insan kaynakları uygulamalarını online olarak yürütmeye devam ederek uzaktan çalışma sistemleri ile birlikte değişen görev tanımları ve sorumluluklara uyum sağlamak için çabalamıştır (Akbaş-Tuna ve Çelen, 2020).

Ülkemizde 1 Haziran itibariyle kademeli olarak normal hayata geçiş başlatılmış ve birçok işyeri yeniden faaliyetlerine devam edebilmek için kapılarını açmıştır. Ancak salgının yayılımının hala kontrol altına tam olarak alınmaması normal hayata geçiş sürecinde birtakım tedirginlikler oluşturmuştur. Örneğin, Covid-19 salgın sürecinde işe yeniden başlayan çalışanların yaklaşık %20'sinde anksiyete, depresyon veya uykusuzluk semptomları (Zhang vd, 2020), yaklaşık %10'unda ise travma sonrası stres bozukluğu (Tan vd, 2020) görülmüştür. Dolayısıyla Covid-19 sürecinde evden, uzaktan ya da esnek bir şekilde çalışan kişilerin normal çalışma düzeni ile işe yeniden başlamasının, önemli bir stres faktörü haline geldiği söylenebilir. Covid-19 virüsü, bulaş hızı ve ölüm riski ile bireylerin psikolojik olarak kendilerini rahatsız ve huzursuz hissetmesine sebep olabilmekte, bu da Covid-19 korkusunu ortaya çıkarmaktadır (Yakut, Kuru ve Güngör, 2020). Bu süreçte bireylerin iş güvensizliği ve korona virüse yönelik yüksek bir korku yaşamasının, depresif belirtilerle ilişkili olduğu bilinmektedir (Gasparro vd, 2020). Bu doğrultuda iş yerlerinin korona virüs tedbirlerine uymaması, işin devamına yönelik duyulan güvensizlik, yüksek düzeyde Covid-19 korkusu gibi faktörlerin bu süreçte bireylerin psikolojik sağlığını tehdit ettiği ve bireylerin işle ilgili durumları daha stresli olarak değerlendirmesine yol açtığı söylenebilir. Bu durumun minimize edilmesi için yapılacak olan çalışmalar, işyerlerine de ayrı bir sorumluluk yüklemektedir. İşyerleri faaliyetlerine devam ederken aynı za-

manda salgın ile mücadelede birtakım tedbirleri hayata geçirmek durumunda kalmaktadırlar. Covid-19 sürecinde iş yerlerinde korona virüse yönelik yüksek düzeyde önlemlerin alınması, çalışanların psikolojik sıkıntılarını azaltan ve iş performanslarını arttıran önemli bir faktördür (Sasaki, Kuroda, Tsuno ve Kawakami, 2020).

İşyerlerindeki tedbirler haricinde çalışanlar da kişisel olarak aldıkları birtakım önlemler ile salgın sürecinde kendilerini koruma eğilimi içerisine girmektedir. İşyerlerinde alınan kurumsal veya bireysel tedbirlere rağmen Covid-19 kaynaklı endişe ve korkuların, çalışanların iş performansı üzerinde olumsuz etkiye sahip olması beklenmekte olup, bazı durumlarda bu korkunun çalışanın iş yaşamının sürekliliğini tehdit eder hale gelmesi olası gözükmektedir. Alınan kişisel ve kurumsal tedbirlere uyum konusundaki hassasiyet her bireyde farklılık gösterebilmektedir. Bunun en temel sebepleri arasında her bireyin farklı kişilik özelliklerine sahip olmasıdır. Bazı kişiler korku ve kaygıyı diğer kişilere göre daha yoğun yaşayabilmekte, kurallara uyum konusunda daha hassas olabilmekte ya da benzer durumlarda farklı tepkiler verebilmektedir.

Özetle Covid-19 un başta ekonomik, psikolojik ve sosyal olmak üzere birçok açıdan hayatımızı etkilediği görülmektedir. Özellikle çalışanlar ve işletmeler açısından konunun ele alınması, mevcut durumun saptanması ve çözüme yönelik stratejilerin geliştirilebilmesi önem taşımaktadır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında bu çalışmanın amacı salgın ile mücadele sürecinde çalışanların yaşadığı Covid-19 kaynaklı korkuları, kişilik özellikleri, iş performansları ve işten ayrılma niyetleri arasındaki yordayıcı ilişkileri araştırmaktır. Araştırma sonucunda Covid-19 sürecinde çalışma yaşamına ilişkin önemli tespitlerin ortaya konulacağı düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Araştırmanın amacına uygun olarak literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu bağlamda çalışanlara ve işverenlere yönelik olarak yürütülen performans, çalışma düzeni, işverenlerin salgın sürecindeki durumları, sektörel etkiler gibi konular ele alınarak tarama yapılmıştır. Literatürde korku ve kişilik ile ilgili yapılmış çalışmalar da taranmıştır. Elde edilen çalışmaların özet bilgileri Tablo 1’de derlenmiştir.

Tablo 1. Literatür taraması özet bilgi

ILO (2020b)	Çalışmada salgın ile ilgili virüs pozitif tanısı henüz konulmamış ancak salgının şiddetli olarak yaşandığı bölgelerde ikamet eden kişiler ile yapılan anket çalışmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre katılımcıların yarıdan fazlasının salgın sürecinde işlerine devam ettiği bu kişilerin çoğunluğunun evden çalışma uygulamasına geçtiği belirtilmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı ise salgın sürecinde işlerine ara verdiğini belirtmiştir. Salgın sırasında işinden ayrılan katılımcıların sayısı ise düşük bir orandadır.
ILO (2020a)	Raporda salgın sürecinde çalışma yaşamına ilişkin istatistikleri içermektedir. Rapor sonuçlarına göre 2020 yılının Nisan ayından itibaren çalışma sürelerinde %6,7 civarında bir azalma yaşanabileceği belirtilmiştir. Salgın sürecinin dünya genelinde işgücünün %81'ini etkilediği belirtilmiştir. Raporda sektörler açısından bir karşılaşturma da yapılmıştır.
Deloitte (2020)	Raporda salgın sürecinde dijitalleşme sürecinin kolaylaştırıcı etkileri ele alınmıştır. Salgın ile mücadele sürecindeki karantina uygulamaları sebebiyle birçok işletmenin faaliyetlerini yavaşlatması hatta durdurması söz konusu iken bazılarının ticari faaliyetlerini dijital ortamlar aracılığıyla yürütmeye devam ettiği rapor sonuçları aralarında yer almaktadır.
Mckinsey (2020)	Raporda Amerikalıların %62'sine yakınunun salgın sırasında evden çalışma uygulamasını kullandığı görülmektedir. Salgın öncesi dönem ile kıyaslandığında bu oran oldukça yüksek olarak değerlendirilmiştir.
Haleem, Javaid, Vaishya (2020)	Çalışma sonuçları incelendiğinde salgın sürecinin ekonomik açıdan olumsuz sonuçları arasında üretim süreçlerinin sektöre uğraması, tedarik zinciri açısından aksaklıkların yaşanması, nakit akışlarında zayıflık, gelir artışında yavaşlamama durumlarının yer aldığı görülmektedir.
ILO (2020b)	Raporda, salgının ekonomik etkileri incelenmiş ve dünya genelinde birçok sektörün, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyetlerini yürütmede zorlandığı belirtilmiştir. Ayrıca milyonlarca insanın hem gelir hem de iş kaybına yönelik risk ile karşı karşıya kaldığı da belirtilmiştir.
Nicola vd (2020)	COVID-19'un sosyo-ekonomik etkilerini belirtilmektedir. Gıda, eğitim, imalat, turizm, seyahat ve sağlık sektörleri üzerinden salgın sürecinin etkileri belirtilmiştir.
Öngel, Tatlı ve Bozkurt (2020)	Çalışmada kişilik özelliklerine göre bireylerin, Covid-19 sürecinde paylaşılan sosyal medya içeriklerini algılama şeklinin değiştiği bulunmuştur. Dışadönüklük ve sorumluluk kişilik özelliğine sahip bireylerin, Covid-19 gibi küresel kriz durumlarına ilişkin paylaşımlardan daha az korktuğu, ayrıca Covid-19 korkusunun depresif ruh hali ile ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur.
Garbe, Rau ve Toppe (2020)	Çalışmada nevroitiklik kişilik özelliği taşıyan bireylerin Covid-19 salgınına ilişkin daha büyük bir tehdit algıladığı, sorumluluk kişilik özelliğine sahip bireylerin ise daha sık alışverişe ve stokçuluğa yöneldiği ortaya koyulmuştur.
Carvalho, Pianowski ve Gonçalves (2020)	Dışadönük kişilik özelliği taşıyan bireylerin Covid-19 sürecinde sosyal mesafe kuralına daha az uyduğu, sorumluluk kişilik özelliğine sahip bireylerin ise sosyal mesafe ve el yıkama tedbirlerine daha bağlı olduğu görülmüştür.
Sasaki vd (2020)	Bir şirketin Covid-19 virüsüne ilişkin aldığı tedbirler arttıkça, çalışanların Covid-19 korkusunun arttığı bulunmuştur. Ayrıca iş ortamında tedbirlerin artırılması, çalışanların iş performanslarını artırmada ve psikolojik sıkıntılarını azaltmada etkilidir.
Irshad, Khattak, Hassan, Majeed ve Bashir (2020)	Çalışma yaşamında Covid-19 kaynaklı iş yükü artan alanlardan biri olan sağlık sektöründe yürütülen bu çalışmada sağlık sektörü çalışanlarında Covid-19 korkusunun psikolojik sıkıntılar artırdığı, bunun da işten ayrılma niyetine yol açtığı belirtilmiştir.

Yöntem

Çalışmada Covid-19 korkusu, kişilik özellikleri, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkileri belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen çalışma, ilişkisel tarama türünde nicel bir araştırmadır. Çalışmada veriler online olarak, Türkiye’de normalleşme sürecine geçiş adımlarının atıldığı Haziran ve Temmuz aylarında toplanmıştır. Veri toplama setinde çalışmaya katılım kriterinin hâlihazırda bir işte çalışmak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çalışmanın Etik Kurul İzni olduğu ve katılımı gönüllülüğün esas alındığı, istendiği zaman çalışmadan ayrılacağı konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda 547 çalışan bireyden veri toplanmıştır. Eksik ya da yanlış doldurduğu belirlenen 5 veri çalışma dışında tutularak Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizinde 542 veri modele dâhil edilmiştir. Kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

İş Performansı Ölçeği: Çalışanların iş performansını belirlemek için Sigler ve Pearson (2000)’ın çalışmasında kullanmış olduğu ölçekten yararlanılmıştır. İş performansını ölçen 4 ifade bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısı 0.87 olarak hesaplanmıştır.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği: İşten ayrılma niyetini ölçmek için kullanılan ölçek Kaya’nın (2016) kullanmış olduğu ölçekten yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.81 olarak hesaplanmıştır. Ölçek 3 maddeden oluşmaktadır.

Covid-19 Korkusu Ölçeği: Çalışmada bireylerin Covid-19 korkularını belirlemek amacıyla Haktanır, Seki ve Dilmaç (2020) tarafından Türkçe ‘ye uyarlanan Covid-19 korkusu ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu olup toplamda 7 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısı 0.87 olarak hesaplanmıştır.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği: Çalışmada bireylerin kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla Sümer ve Sümer (2005) tarafından Türkçe ‘ye uyarlanan Beş Faktör Kişilik Ölçeği kullanılmıştır. Beş Faktör Kişilik Ölçeği, 5’li likert tipinde olan bu ölçek, 16’sı ters madde olmak üzere toplamda 44 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin dışadönüklük, nevrozizm, sorumluluk, uyumluluk ve deneyime açıklık olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısı 0.80 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin ifadelerine yer verilmiştir.

Veri toplama araçları ile elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikler için SPSS 25 programı, Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) için ise Amos 21 programından yararlanılmıştır. Yapısal eşitlik modeli için iyi uyum ve kabul edilebilir uyum değerleri araştırmacılar tarafından belirlenmiştir (Schermele-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Simon vd, 2010). Uyum değerlerinin yüksek olması, modelin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda yapısal eşitlik modellemesi için kabul edilen iyi uyum ve kabul edilebilir uyum değerleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Yapısal eşitlik modellemesi için kabul edilen iyi uyum ve kabul edilebilir uyum değerleri

Ölçüm	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri
(χ^2 /sd)	≥ 3.00	≤ 5.00
RMSEA	≤ 0.05	≤ 0.08
SRMR	≤ 0.05	≤ 0.10
NFI	≥ 0.95	≥ 0.80
CFI	≥ 0.95	≥ 0.85
GFI	≥ 0.90	≥ 0.80
AGFI	≥ 0.95	≥ 0.85
TLI	≥ 0.95	≥ 0.80

Schermele-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Simon vd, 2010.

Bulgular

Demografik bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin demografik bilgilerine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre katılımcıların %62.3 ü kadın %37.7 si erkektir. Yaş dağılımları incelendiğinde 25 ve 44 yaş aralığındaki kişilerin katılımcıların %60’ından fazlasını oluşturduğu gözükmektedir. Eğitim durumları değerlendirildiğinde ise katılımcıların yarısının lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin yarısından fazlasının evli ve çocuk sahibi olduğu, çoğunun özel sektörde çalıştığı görülmektedir. Özel sektörde çalışan kişilerin neredeyse büyük çoğunluğu hizmet sektöründe çalışırken imalat sektöründe çalışanların sayısının da oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerin kurumlarındaki personel sayıları değerlendirildiğinde

katılımcıların yarısından fazlasının 50 ve üzeri çalışana sahip kurumlarda istihdam edildiği görülmektedir. Katılımcıların çalışma süreleri değerlendirildiğinde 10 yıldan fazla aynı kurumda çalışanların oranının %29,8, 1-3 yıl arasında aynı kurumda çalışanların oranının %23 olduğu görülmektedir. Genellikle 1 yıldan fazla süredir istihdam edilen kişiler olduğu görülmektedir. Kurum içi pozisyonlar değerlendirildiğinde ise neredeyse %70'inin mavi yakalı çalışan olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Demografik bilgiler

	Yanıt	Sayı	Yüzde
Cinsiyetiniz	Kadın	336	62,3
	Erkek	203	37,7
Yaşınız	15 - 24 yaş	22	4,1
	25 - 34 yaş	193	35,9
	35 - 44 yaş	164	30,5
	45 - 54 yaş	120	22,3
	55- 64 yaş	31	5,8
	65 Yaş ve Üstü	7	1,3
Eğitim Durumunuz	İlkokul	11	2,0
	Ortaokul	12	2,2
	Lise	64	11,8
	Önlisans	40	7,4
	Lisans	273	50,5
Medeni Durumunuz	Lisansüstü	141	26,1
	Evli	374	69,3
Çocuk sahibi olma durumu	Bekar	166	30,7
	Evet	342	63,5
Hangi sektörde çalışıyorsunuz	Hayır	197	36,5
	Kamu sektörü	201	38,1
Özel sektörde hangi sektör dalı	Özel sektör	327	61,9
	İmalat	63	19,2
	Tarım	8	2,4
Çalışan sayısı	Hizmet	257	78,4
	1-9 kişi	108	33,1
	10-49 kişi	46	14,1
	50-249 kişi	81	24,8
	250 kişi ve üzeri	91	27,9
Kıdem (Aynı Kurumda)	1 yıldan az	60	11,4
	1-3 yıl	121	23,0
	4-6 yıl	91	17,3
	7-10 yıl	98	18,6
	10 yıldan fazla	157	29,8
Kurum içi pozisyon	Beyaz Yakalı	159	30,2
	Mavi Yakalı	368	69,8

Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Bulgular

Çalışmada kişilik özellikleri, Covid-19 korkusu, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkiler incelenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak Covid-19 korkusu, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik bir model oluşturularak sunulmuştur. İkinci olarak ise kişilik özelliklerinin alt boyutları olan dışadönüklük, sorumluluk, deneyime açıklık, uyumluluk ve nevrotilik kişilik özellikleri, Covid-19 korkusu ve iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkileri belirlemek için modeller oluşturularak her bir kişilik boyutu için ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

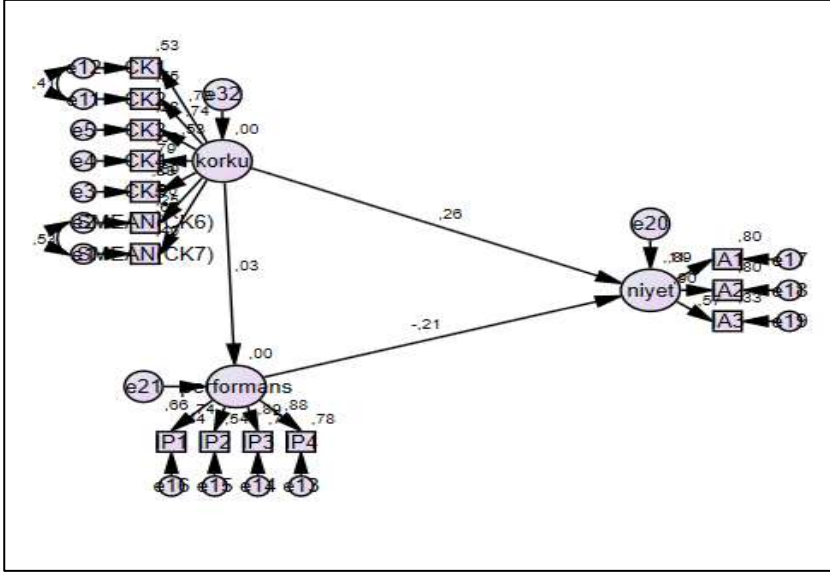
Covid-19 Korkusu, İş Performansı Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Yordayıcı İlişkilere Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli

Covid-19 korkusu, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik kurulan modelin uyum indeksi değerleri Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6'da yer alan uyum değerleri incelendiğinde X^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, CFI, AGFI, TLI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değerlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu değerler doğrultusunda yapısal eşitlik modelinin genel olarak, istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Covid-19 korkusu, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik yapısal eşitlik modeli uyum değerlerine ilişkin istatistikler

Ölçüm	(X^2/sd)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI	AGFI	TLI
Modelin Uyum İndeksi Değerleri	3,88	0,07	0,05	0,93	0,95	0,93	0,9	0,93

Test edilen ilk modelde, Covid-19 korkusunun işten ayrılma niyeti performansı üzerindeki etkisinde iş performansı değişkeninin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla oluşturulan model Şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3. Covid-19 korkusu, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki Yordayıcı İlişkilere Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli

Tablo 7. İşten ayrılma niyeti yapısal eşitlik modeli

Yol	Katsayı	Std. Katsayı	Std. Hata	t	p
İş performansı ← Covid-19 korkusu	.04	.03	.07	.65	.513
İşten ayrılma niyeti ← Covid-19 korkusu	.44	.25	.08	5.18	***
İşten ayrılma niyeti ← İş performansı	-.26	-.21	.06	-4.60	***

*Tüm değerlerin anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak hesaplanmıştır.

Oluşturulmuş olan modelde aracılık rolüne bakmadan önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Modelde Covid-19 korkusunun iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t=.65, p>0.5$). Covid-19 korkusunun İşten ayrılma niyetini anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t=5.18, p<0.05$). İşten ayrılma niyeti ile Covid-19 korkusunun arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta=.25$). İşten ayrılma niyeti ile iş performansı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta=-.21$).

Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlı iken, bu etkide aracı rolü olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen modelin sonuçlara göre %95 güven aralığındaki değerlerin 0'ı içerdiği için modelde aracı rolünün olmadığını göstermektedir (-0.007, 0.014).

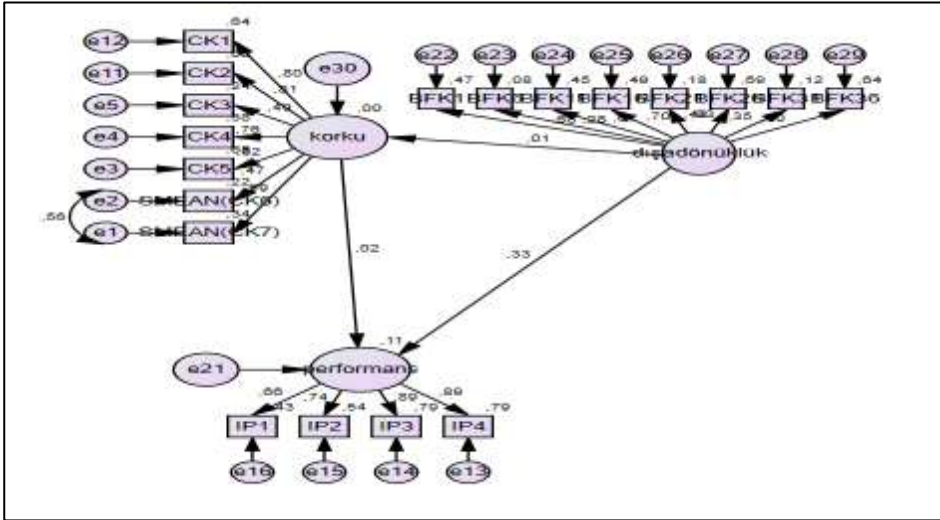
Covid-19 Korkusu, Kişilik Özellikleri Ve İş Performansı Arasındaki Yordayıcı İlişkilere Yönelik Model

Dışadönüklük, covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik model: Dışadönüklük, Covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik kurulan modelin uyum indeksi değerleri Tablo 8’de sunulmuştur. Tablo 8’de yer alan uyum değerleri incelendiğinde χ^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, CFI, AGFI, TLI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değerlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu değerler doğrultusunda yapısal eşitlik modelinin genel olarak, istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Dışadönüklük kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli uyum değerlerine ilişkin istatistikler

Ölçüm	(χ^2/sd)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI	AGFI	TLI
Modelin Uyum İndeksi Değerleri	4,08	0,08	0,06	0,87	0,9	0,89	0,86	0,89

Test edilen ilk modelde, dışadönüklük kişilik özelliğinin iş performansı üzerindeki etkisinde korku değişkeninin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla oluşturulan model Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. Dışadönüklük Kişilik Boyutu Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Yol Analizi

Tablo 9. Dışadönüklük kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli

Yol	Katsayı	Std. Katsayı	Std. Hata	t	p
Covid-19 korkusu ← Dışadönüklük	.01	.01	0.04	.23	.81
İş performansı ← Dışadönüklük	.45	.33	.07	6.79	***
İş performansı ← Covid-19 korkusu	.03	.02	.07	.41	.68

*Tüm değerlerin anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak hesaplanmıştır.

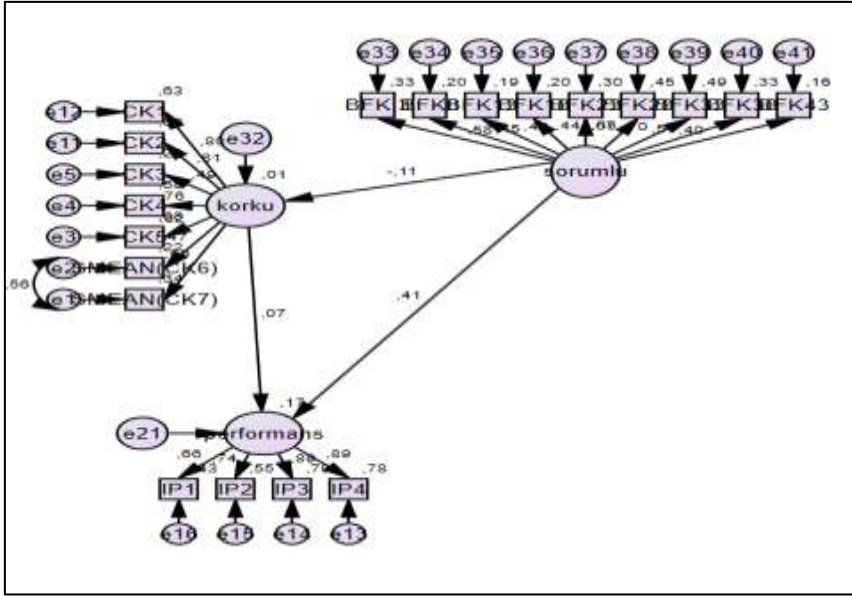
Oluşturulmuş olan modelde aracılık rolüne bakmadan önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Dışadönüklük kişilik özelliğinin Covid-19 korkusu üzerinde anlamlı bir yordayıcılığı olmadığı bulunmuştur ($t = .23$, $p > 0.05$). Modelde dışadönüklük kişilik özelliğinin, iş performansını anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t = 6.79$, $p < 0.05$). Dışadönüklük kişilik özelliği ile iş performansı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta = .33$). Modelde Covid-19 korkusunun iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t = .$, $p > 0.5$). Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlı iken, bu etkide aracı rolü olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen modelin sonuçlara göre %95 güven aralığındaki değerlerin 0'ı içermesi modelde aracı rolünün olmadığını göstermektedir (-0.006 , 0.005).

Sorumluluk, covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik model: Sorumluluk, Covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik kurulan modelin uyum indeksi değerleri Tablo 10'da sunulmuştur. Tablo 10'da yer alan uyum değerleri incelendiğinde χ^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, CFI, AGFI, TLI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değerlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu değerler doğrultusunda yapısal eşitlik modelinin genel olarak, istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Sorumluluk kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli uyum değerlerine ilişkin istatistikler

Ölçüm	(χ^2/sd)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI	AGFI	TLI
Modelin Uyum İndeksi Değerleri	3,53	0,07	0,06	0,87	0,9	0,9	0,87	0,89

Test edilen ilk modelde, sorumluluk kişilik özelliğinin iş performansı üzerindeki etkisinde korku değişkeninin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla oluşturulan model Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Sorumluluk Kişilik Boyutu Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Yol Analizi

Tablo 11. Sorumluluk kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli

Yol	Katsayı	Std. Katsayı	Kat-sayı	Std. Hata	t	p
Covid-19 korkusu ← Sorumluluk	-.13	-.11	.06	-2.16	.03	
İş performansı ← Sorumluluk	.75	.414	.10	7.42	***	
İş performansı ← Covid-19 korkusu	.11	.07	.07	1.50	.13	

*Tüm değerlerin anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak hesaplanmıştır.

Oluşturulmuş olan modelde aracılık rolüne bakmadan önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Sorumluluk kişilik özelliğinin Covid-19 korkusunu anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur ($t = -2.16$, $p < 0.05$). Sorumluluk kişilik özelliği ile Covid-19 korkusu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta = -.11$). Modelde sorumluluk kişilik özelliğinin, iş performansını anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t = 7.42$, $p < 0.05$). Sorumluluk kişilik özelliği ile iş performansı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta = .41$). Modelde Covid-19 korkusunun iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t = 1.50$, $p > 0.05$). Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlı iken, bu etkide aracı rolü olup olmadığına bakılmıştır.

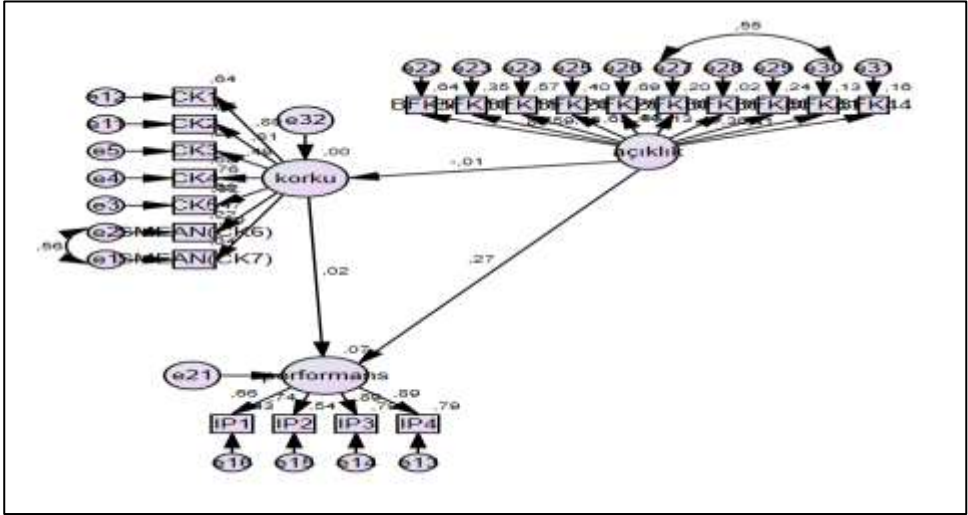
Elde edilen modelin sonuçlara göre %95 güven aralığındaki değerlerin 0'ı içermesi modelde aracı rolünün olmadığını göstermektedir (-0.026, 0.002).

Deneyime açıklık, covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik model: Deneyime açıklık, Covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik kurulan modelin uyum indeksi değerleri Tablo 12'de sunulmuştur. Tablo 12'de yer alan uyum değerleri incelendiğinde χ^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, CFI, AGFI, TLI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değerlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu değerler doğrultusunda yapısal eşitlik modelinin genel olarak, istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Deneyime açıklık kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli uyum değerlerine ilişkin istatistikler

Ölçüm	(χ^2/sd)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI	AGFI	TLI
Modelin Uyum İndeksi Değerleri	3,86	0,07	0,06	0,87	0,9	0,89	0,86	0,88

Test edilen ilk modelde, deneyime açıklık kişilik özelliğinin iş performansı üzerindeki etkisinde korku değişkeninin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla oluşturulan model Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Deneyime Açıklık Kişilik Boyutu Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Yol Analizi

Tablo 13. Deneyime açıklık kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli

Yol	Katsayı	Std. Katsayı	Std. Hata	t	p
Covid-19 korkusu ← Deneyime açıklık	-.00	-.00	.04	-.11	.90
İş performansı ← Deneyime açıklık	.30	.27	.05	5.61	***
İş performansı ← Covid-19 korkusu	.04	.02	.07	.513	.61

*Tüm değerlerin anlamlılık düzeyi $p < .01$ olarak hesaplanmıştır.

Oluşturulmuş olan modelde aracılık rolüne bakmadan önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Deneyime açıklık kişilik özelliğinin Covid-19 korkusu üzerinde anlamlı bir yordayıcılığı olmadığı bulunmuştur ($t = -.11$, $p > 0.05$). Modelde deneyime açıklık kişilik özelliğinin, iş performansını anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t = 5.13$, $p < 0.05$). Deneyime açıklık kişilik özelliği ile iş performansı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta = .27$). Modelde Covid-19 korkusunun iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t = 0.51$, $p > 0.05$). Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlı iken, bu etkide aracı rolü olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen modelin sonuçlara göre %95 güven aralığındaki değerlerin 0'ı içermesi modelde aracı rolünün olmadığını göstermektedir (-0.007, 0.005).

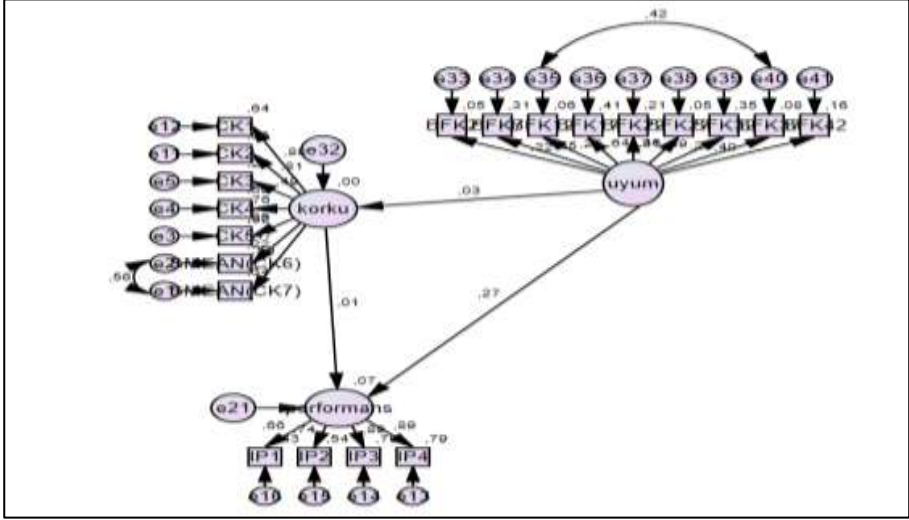
Uyumluluk, covid-19 korkusu, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik model

Uyumluluk, Covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik kurulan modelin uyum indeksi değerleri Tablo 14'de sunulmuştur. Tablo 14'de yer alan uyum değerleri incelendiğinde χ^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, CFI, AGFI, TLI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değerlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu değerler doğrultusunda yapısal eşitlik modelinin genel olarak, istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Uyumluluk kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli uyum değerlerine ilişkin istatistikler

Ölçüm	(χ^2/sd)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI	AGFI	TLI
Modelin Uyum İndeksi Değerleri	3,64	0,07	0,06	0,85	0,89	0,9	0,87	0,87

Test edilen ilk modelde, uyumluluk kişilik özelliğinin iş performansı üzerindeki etkisinde korku değişkeninin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla oluşturulan model Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Uyumluluk Kişilik Boyutu Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Yol Analizi

Tablo 15. Uyumluluk kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli

Yol	Katsayı	Std. Katsayı	Std. Hata	t	p
Covid-19 korkusu ← Uyumluluk	.08	.03	.14	.57	.57
İş performansı ← Uyumluluk	.96	.25	.29	3.22	***
İş performansı ← Covid-19 korkusu	.01	.02	.07	0.30	.767

*Tüm değerlerin anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak hesaplanmıştır.

Oluşturulmuş olan modelde aracılık rolüne bakmadan önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Uyumluluk kişilik özelliğinin iş performansı ($t=3.22, p>0.05$) üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Uyumluluk kişilik özelliğinin Covid-19 korkusu ($t=.57, p>0.05$) üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Modelde ayrıca Covid-19 korkusunun iş performansı anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir ($t=1.26$).

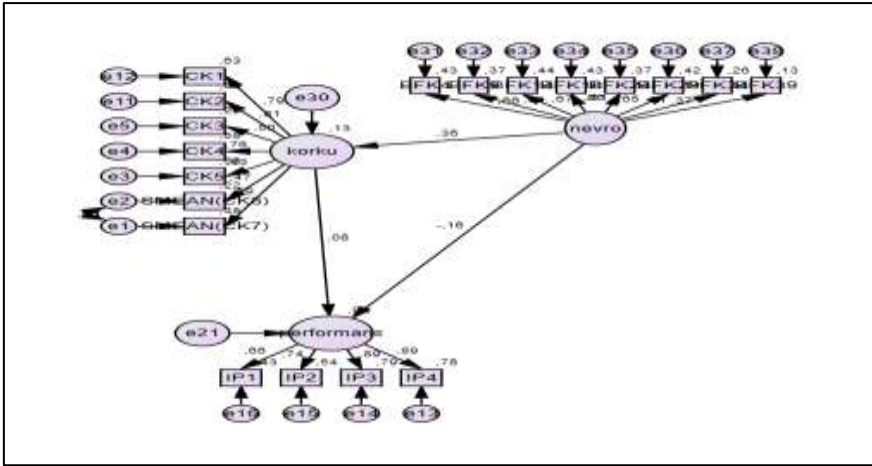
Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlı iken, bu etkide aracı rolü olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen modelin sonuçlara göre %95 güven aralığındaki değerlerin 0’ı içermesi modelde aracı rolünün olmadığını göstermektedir (-0.007, 0.006).

Nevrotiklik, covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik model: Nevrotiklik, Covid-19 korkusu, iş performansı arasındaki yordayıcı ilişkilere yönelik kurulan modelin uyum indeksi değerleri Tablo 16’da sunulmuştur. Tablo 16’da yer alan uyum değerleri incelendiğinde X^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, CFI, AGFI, TLI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değerlerine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu değerler doğrultusunda yapısal eşitlik modelinin genel olarak, istenen düzeyde uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 16. Nevrotiklik kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli uyum değerlerine ilişkin istatistikler

Ölçüm	(X^2/sd)	RMSEA	SRMR	NFI	CFI	GFI	AGFI	TLI
Modelin Uyum İndeksi Değerleri	4,11	0,07	0,06	0,87	0,89	0,89	0,86	0,88

Test edilen ilk modelde, nevroitiklik kişilik özelliğinin iş performansı üzerindeki etkisinde korku değişkeninin aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla oluşturulan model Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. Nevrotiklik Kişilik Boyutu Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Yol Analizi

Tablo 17. Nevrotiklik kişilik boyutu yapısal eşitlik modeli

Yol	Katsayı	Std. Katsayı	Std. Hata	t	p
Covid-19 korkusu ← Nevrotiklik	.28	.36	.04	6.50	***
İş performansı ← Nevrotiklik	-.19	-.16	.06	-2.99	.003
İş performansı ← Covid-19 korkusu	.13	.08	.08	1.58	.115

*Tüm değerlerin anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak hesaplanmıştır.

Oluşturulmuş olan modelde aracılık rolüne bakmadan önce bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Nevrotiklik kişilik özelliğinin Covid-19 korkusunu anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t=6.50$, $p<0.05$). Nevrotiklik kişilik özelliği ile Covid-19 korkusu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($\beta= .36$). Modelde nevroitiklik kişilik özelliğinin ($t=-2.99$) iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve Covid-19 korkusunun ($t=1.58$) iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlı iken, bu etkide aracı rolü olup olmadığına bakılmıştır. Elde edilen modelin sonuçlara göre %95 güven aralığındaki değerlerin 0'ı içermesi modelde aracı rolünün olmadığını göstermektedir (-0.007 , 0.070).

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada Covid-19 korkusunun iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, Covid-19 korkusunun ve iş performansının, işten ayrılma niyetini yordayan önemli değişkenler olduğu ortaya koyulmuştur. Buna göre, çalışanların iş performansının düşük olması, işten ayrılma niyetlerini yükselten önemli bir faktördür. Literatür incelendiğinde, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasında olumsuz bir ilişki olduğunu destekleyen çalışmalara rastlanmaktadır (Beğenirbaş ve Çalışkan, 2014; Özdemir ve Yaylı, 2014). Ayrıca iş performansı ve işten ayrılma arasında çift yönlü bir ilişki olduğu da belirtilmektedir (Kanbur, 2018). Diğer bir deyişle işten ayrılma niyeti, iş performansının önemli bir belirleyicisi olabileceği gibi, iş performansı da işten ayrılma niyetini etkileyebilir (Tekingündüz, Top ve Seçkin, 2015). İşten ayrılma niyeti, bireyin çalıştığı kuruluştan ayrılma konusunda bilinçli ve kasıtlı olarak istekli olması; işi bırakma düşüncesi ve alternatif iş arama niyeti üzerine sürekli tartışmasıdır (Tett ve Meyer, 1993). İşten ayrılma niyeti, çalışanın işten ayrılacağı en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir (Griffeth, Hom ve Gaertner, 2000). İşten ayrılma düşüncesinde olan çalışanlar, işle ilgili durumlara yeterince konsantre olamamakta ve verimlilikleri düşmektedir. Bunlar ayrıca iş performansını düşüren etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çekmecelioğlu, 2014).

Çalışmada işten ayrılma niyetini etkileyen bir diğer önemli değişkenin Covid-19 korkusu olduğu ortaya koyulmuştur. Buna göre, Covid-19 korkusunun yüksek olması, işten ayrılma niyetini etkileyen önemli bir belirleyicidir. Bu sonuç, literatürde yer alan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Khattak, Saeed, Rehman ve Fayaz (2020) tarafından yapılan çalışmada, Covid-19 korkusunun işten ayrılma niyetini artıran önemli bir etkiye sahip olduğu ve bu ilişkide liderlik desteğinin ılımlı bir rol oynadığı bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise Covid-19 korkusu yükseldikçe iş tatmininin düştüğü, psikolojik sıkıntı ve işten ayrılma niyetinin ise arttığı ortaya koyulmuştur (Labrague ve De los Santos, 2020). Covid-19 sürecinde çalışanların işten ayrılma niyetini etkileyen en önemli değişkenler işe bağlılık, istek ve odaklanmasının düşük olmasıdır. Ayrıca işin devamlılığı konusunda kaygıları içeren iş güvensizliği de işe bağlılığı etkileyen önemli bir faktör olarak belirtilmiştir (Jung, Jung ve Yoon, 2020).

Covid-19 salgınının ortaya çıkardığı değişiklikler ve bu değişikliklerin yaşam üzerinde yarattığı sonuçlardan her birey aynı şekilde etkilenmemektedir. Kişilik gibi bireysel farklılıklar, Covid-19 salgını sürecinde koruyucu davranışların benimsenmesi, psikolojik ve fizyolojik iyi olma hali gibi birçok etken üzerinde etkilidir. Ayrıca bu süreçte çalışma yaşamında gerçekleşen değişimler ve sürecin öngörülemezliği, çalışanların iş performansını da etkilemiştir. Araştırmada nevroitiklik kişilik özelliğinin, Covid-19 korkusunu artıran, iş performansını ise azaltan önemli bir etken olduğu; sorumluluk kişilik özelliğinin ise tam tersi Covid-19 korkusunu azaltan ve iş performansını artıran önemli bir belirleyici olduğu bulunmuştur. Ayrıca deneyime açıklık, dışadönüklük ve uyumluluk kişilik özelliklerinin, iş performansına katkıda bulunan önemli beş faktör kişilik özellikleri olduğu ortaya koyulmuştur.

Nevrotiklik, kaygı, kızgınlık, düşmanlık, depresyon, dürtüsellik gibi olumsuz duygusal durumları deneyimleme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Costa ve McCrae, 1995). Nevrotik kişilik özelliğine sahip bireyler, dünyayı tehdit edici olarak algılar, hızlı bir şekilde üzülebilir ve ani duygudurum değişimleri yaşayabilirler. Dolayısıyla nevroitiklik, duygusal stres yaşamaya yatkın bir kişilik yapısıdır, bu da Covid-19 salgını sürecinde bireyleri psikolojik sıkıntılara karşı daha savunmasız bir hale getirmektedir (Taylor, 2019). Dünya çapında bir salgın krizinin yaşandığı bu süreçte farklı ülkelerde yürütülen çalışmalar, nevroitiklik düzeyi yüksek bireylerin, Covid-19 ile ilgili bilgilere daha fazla dikkat ettikleri ve salgının sonuçları hakkında daha fazla

endişelendiklerini (Kroencke vd, 2020), küresel ekonomik kriz beklentisi içinde olduklarını (Öngel, Tatlı ve Bozkurt, 2020), salgına ilişkin daha büyük bir tehdit algıladıklarını (Garbe vd, 2020), salgından kaynaklı depresyon ve yaygın anksiyete düzeylerinin yüksek olduğunu (Lee ve Crunk, 2020) göstermektedir. Dolayısıyla nevrotilik kişilik özelliği endişeli ve stresli yanlarıyla Covid-19 korkusunu artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Ozer ve Benet- Martinez (2006), olumsuz duygulara duyarlılıkla karakterize olan nevrotilikğin, bir bireyin işte ne kadar iyi olduğu konusunda önemli bir belirleyici olabileceğini ifade etmektedir. Nevrotik kişiliğin, duygusal olarak istikrarsız özellikler göstermesi, çalışanların motivasyonunu olumsuz etkileyerek, iş performansını düşürebilir (Barrick, Stewart ve Piotrowski, 2002). Örneğin Törnroos, Jokela ve Hakulinen (2019) tarafından yapılan çalışmada bireylerin nevrotilik kişilik özelliğine sahip olma düzeyleri düştükçe, iş tatmininin yükseldiği bulunmuştur. Dolayısıyla çalışmada elde edilen sonuç, alanyazındaki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Buna göre, nevrotilik kişilik özelliğine sahip bireylerin duygusal olarak stresli yaşam tarzları sebebiyle, iş performanslarının düşük olması muhtemeldir.

Sorumluluk, bir diğer adıyla özdisiplin kişilik özelliği çalışkanlık, düzenli ve planlı olma, azimli olma gibi özelliklerinden dolayı çalışma yaşamı ile sıklıkla ilişkilendirilen özelliklerden biridir. Alanyazında sorumluluk kişilik özelliği, iş performansı ile ilişkisi en yüksek olan bireysel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (He, Donnellan ve Mendoza, 2019). Buna göre, bir bireyin sorumluluk kişilik özelliğine sahip olması onun iş performansına katkıda bulunmaktadır (Yelboğa, 2006). Sorumluluk kişilik özelliğinin ayrıca iş yaşamında önemli faktörlerden biri olan örgütsel yaratıcılık ile ilişkili olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2019). Bu çerçevede alanyazınla tutarlı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Sorumluluk kişilik özelliğine sahip bireyler, disiplinli, görev bilinci yüksek, başarı yönelimli ve sorumluluk sahibi kişilerdir (Şahin, 2017). Bu özellikler çalışma yaşamı için aranan özellikler olup, bu kişilik özelliğini taşıyan çalışanların iş hedeflerine ulaşmaları, görevlerini zamanında tamamlamaları, belirlenen standartlara ulaşmaları beklenen bir durumdur. Dolayısıyla sorumluluk kişilik özelliği, iş performansı ile yakından ilişkili olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada aynı zamanda sorumluluk kişilik özelliğinin, Covid-19 korkusu için önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle, bireylerin

sorumluluk kişilik özelliğine sahip olma düzeyleri arttıkça Covid-19 korkuları azalmaktadır. Sorumluluk kişilik özelliğine sahip bireylerin, bu süreçte daha sık alışverişe ve tuvalet kâğıdı gibi ürünleri stok yapmaya yöneldiği (Garbe vd, 2020), sosyal mesafe ve el yıkama tedbirlerine daha bağlı olduğu (Carvalho vd, 2020) bulunmuştur. İleri görüşlü ve düzenli bir yaşam tarzı olan sorumluluk kişilik özelliğine sahip bireylerin, belirsiz olan Covid-19 sürecinde stok yaparak zor durumlara karşı bir tedbir almak istemesi beklenen bir durumdur. Ayrıca sorumluluk bilinci yüksek olan bu kişilerin virüsün yayılımını azaltmaya yönelik tedbirlere uymayı daha kolay kabullenmesi ve bu tedbirleri benimsemesi daha olasıdır. Dolayısıyla tüm bu özellikler, sorumluluk kişilik özelliğinin kavramsallaştırılmasıyla tutarlılık göstermekte ve çalışmada elde edilen sonucu desteklemektedir.

İş performansı üzerinde etkili olan bir diğer kişilik özelliği dışadönüklüktür. Dışadönüklük sosyallik ve girişkenlik başta olmak üzere, olumlu duygular, samimiyet, konuşkanlık, insanlarla ilişki içerisinde kalma isteği gibi özellikleri kapsar (Costa ve McCrae, 1995). Dışadönük olmak, çalışma yaşamında özellikle etkileşim ve iş birliği gerektiren işlerde yüksek performansla ilişkili olarak görülmektedir. Olumlu duyguların ön planda olması, işle ilgili öz yeterlik algısını olumlu etkilemekte ve kişisel başarı üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır (Swider ve Zimmerman, 2010). Dışadönüklüğün, beklenti temelli iş memnuniyeti ve performans memnuniyeti olmak üzere iş memnuniyetinin her iki boyutuyla da olumlu ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur (Avery, Smillie ve Fife-Schaw, 2015). Yapılan bir çalışmada, dışadönük kişiliğe sahip ve evden çalışan kişilerin, tükenmişlik semptomları yaşamaya daha yatkın oldukları ortaya koyulmuştur (Meymandpour ve Bagheri, 2017). Bu çalışmada bireylerin dışadönük kişilik özelliğine sahip olmalarının, onların iş performansını artıran bir faktör olduğu görülmüştür. Covid-19 salgınının normalleşme sürecinde yürütülen bu çalışmada, birçok çalışanın uzaktan çalışma şeklinden aktif çalışmaya geçtiği, bunun da dışadönük kişilerin sosyallik ihtiyaçlarını karşılamasını sağladığı ve iş performanslarına olumlu bir katkıda bulunduğu söylenebilir.

Çalışmada, deneyime açıklık ve uyumluluk kişilik özelliklerinin de iş performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Deneyime açık kişilik özelliğine sahip bireylerin temel özellikleri aktif bir hayal gücü, estetik duyarlılık, içsel duygulara dikkat, çeşitliliği tercih etme eğilimi ve entelektüel meraktır. Bu özelliklerin birçoğu yaratıcılığı teşvik etmekte, bu da iş

performansını yükselten bir etken olarak değerlendirilebilmektedir (Rothmann ve Coetzer, 2003). Ayrıca Gürkaynak (2017) tarafından yapılan çalışmada, deneyime açıklık kişilik özelliği ile kurum kurallarına uyma, kaliteli iş üretimi, görevleri zamanında tamamlama ve iş performansı arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Uyumluluk kişilik özelliği de çalışma yaşamı ile ilişkisi incelenen bir değişken olup, fedakârlık, başkalarına yardım etme isteği, işbirlikçilik, yumuşak başlılık gibi özelliklerle ön plana çıkmaktadır. Uyumluluk kişilik özelliğinin yönetim performansına katkıda bulunduğu (Rothmann ve Coetzer, 2003), yüksek iş tatmini (Törnroos vd, 2019) ve iş performansı (Gürkaynak, 2017) ile ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla çalışmada elde edilen sonuçların, alanyazınla tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Bu araştırmada Covid-19 korkusu, kişilik, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda Covid-19 korkusunun ve iş performansının, işten ayrılma niyetini etkileyen önemli belirleyiciler olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla mevcut araştırma, Covid-19 sürecinde çalışma yaşamı ile ilgili önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Covid-19 salgını, stresli ve endişeli bir yaşam süreci ortaya çıkarmıştır ve insanların Covid-19'dan korkması birçok yönden onları etkilemektedir. İş yerinin gerekli hijyen ve mesafe tedbirleri almaması, işin bulaş riski taşınması gibi durumlar çalışanların kendini iş yerinde güvende hissetmemesine yol açmakta; bu da işle ilgili durumların daha stresli olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bu süreçte çalışanların kaygıları artarken motivasyonları düşmektedir. İşe ilişkin tüm bu durumlar çalışanların işten ayrılma niyetini güçlendiren kritik faktörlerdir. İşten ayrılma niyeti, işten ayrılmanın en önemli belirleyicisi olup, bu durum kuruluşlara önemli ölçüde bir maliyet ve zaman kaybı yaşatmaktadır. Kuruluşların nitelikli çalışan iş gücünü kaybetmesi, işe alma ve eğitim için gereken çabaları tekrar sarf etmek zorunda kalması işten ayrılmanın olumsuz etkilerinden bazılarıdır. Ayrıca çalışma sonucunda, düşük iş performansının işten ayrılma niyetini önemli ölçüde yükselttiği belirlenmiştir. İş performansı düşen çalışan işten ayrılma düşünceleri geliştirebilmekte bu da işten ayrılma niyetine yansımaktadır. Covid-19 sürecinde süreçte iş yerlerinin iş performansını korumak için güvenli bir çalışma ortamı yaratarak çalışanların Covid-19 korkusunu en aza indirmeleri önem taşımaktadır.

Çalışanların kişilik özellikleri incelendiğinde nevroitiklik kişilik özelliğinin Covid-19 korkusunu yükselttiği ve iş performansını düşürdüğü; sorumluluk

kişilik özelliğinin ise tam tersi Covid-19 korkusunu azalttığı ve iş performansını yükselttiği bulunmuştur. Deneyime açıklık, dışadönüklük ve uyumluluk kişilik özelliklerinin ise iş performansına anlamlı bir şekilde katkıda bulunduğu ancak Covid-19 korkusuna anlamlı bir etkileri olmadığı ortaya konulmuştur.

Çalışmada kişilik özelliklerinin hem Covid-19 korkusu hem de iş performansı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu bulunmuştur. Kişilik ile çalışma yaşamı arasındaki ilişki endüstri ve örgüt psikolojisinde sıklıkla incelenmiştir. Bireylerin kendi kişisel özelliklerine uygun işlerde çalışmaları, onların çalışma yaşamlarının niteliğine katkıda bulunmaktadır. Örgütler açısından baktığımızda ise, bir pozisyonda o pozisyona uygun yetenek ve kişilik özelliklerine sahip bir çalışanın olması kuruluşu olumlu etkilemektedir. Aksi takdirde çalışanı pozisyona uygun hale getirmek için yorucu ve uzun bir süreç olabilmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı birçok kuruluş, işe alım sürecine titizlik ile yaklaşmakta, hatta bu noktada kişilik testlerinden yararlanılabilmektedir. Çalışanların kendi kişisel özelliklerine uygun işlerde çalışmaları, onların iş performansının yüksek olmasını sağlayan önemli bir etkidir. Çalışanların iş performansının yüksek olması ise, bir örgütün hedeflerine ulaşmasında önemli noktalardan biridir. Sonuç olarak kişilik özellikleri ile iş performansı arasındaki ilişkilerin belirlenmesi işe alım, seçim ve kariyer süreciyle doğrudan bağlantılı olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu ilişkinin anlaşılması hem bireylere hem de örgütlere çalışma yaşamına katkıda bulunacak birçok ipucu vermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Analysis of the Relationships Between Fear of Covid-19, Personality Traits, Job Performance and Turnover Intention

*

Saniyebengisu Büyükumcu – Büşra Yiğitol
Konya Food and Agriculture University

Nowadays business life has been experiencing devastating changes and challenges due to Covid-19 (New Coronavirus) pandemic. In this period, flexible working systems have been adopted in many sectors. Afterwards some workplaces have started to work actively with the normalization period, where some others have adopted hybrid working systems. Despite the risk of transmission during the pandemic, employees working in specific sectors had to continue to work even harder. Especially the health sector and some companies operating in the manufacturing sector had to continue working in this process. With the normalization, taking measures in workplaces both institutionally and individually and following these measures come to the agenda. Despite the institutional or individual measures taken in the workplaces, concerns and fears of Covid-19 are expected to have a negative impact on the work performance of employees, and in some cases it seems likely that this fear threatens the continuity of the employee's work life. It also has impact on employees' attitude towards their jobs. In this regard, the purpose of this study is to determine the effect of fear and anxiety caused by Covid-19 on employees' job performance and turnover intention, by considering their personality traits.

A questionnaire survey was conducted in order to investigate the relationships between job performance, turnover intention, fear of Covid-19, and personality traits of employees. The data was collected from 547 working individuals during June and July 2020 when the workplaces have undergone a normalization period in Turkey. Random sampling method was used in sample selection in the survey. By eliminating missing and incorrect data, the total data of 542 were included in the analysis. Job Performance

Scale, Employment Intention Scale, Covid-19 Fear Scale, Personal Information Form and Personality Scale were used to evaluate the data collected from employees. Then the data was analyzed by Structural Equation Model (SEM) analysis based on via Amos 21 software. The results of the study reveal that fear of Covid-19 does not have a significant effect on job performance. On the other hand, fear of Covid-19 and job performance are important variables that affect turnover intention. Accordingly, the low job performance of the employees is an important factor that increases their turnover intention. In the study, it was revealed that another important variable that affects the turnover intention is the fear of Covid-19. Results show that as the fear of Covid-19 increases, the turnover intention of employees also increases. The changes caused by the Covid-19 outbreak and the consequences of these changes on business life do not affect everyone in the same way. Individual differences such as personality traits are effective on many factors such as the adoption of protective behaviors and psychological and physiological well-being during the Covid-19 outbreak. It can be stated that neurotic and responsible personality traits of employees increase the fear of Covid-19. Individuals with neurotic personality traits perceive the world as threatening. Therefore, neuroticism is a personality structure prone to experiencing emotional stress, which makes individuals more vulnerable to psychological distress during the Covid-19 epidemic process. Individuals with neurotic personality traits are likely to have low job performance due to emotionally stressful lifestyles. Responsibility personality trait seems to be an important factor for the fear of Covid-19. In other words, as level of responsibility personality trait of individuals increases, their fear of Covid-19 decreases. The personality traits of openness to experience, extraversion and adaptability were found to contribute significantly to job performance. It was concluded that, these three traits of personality do not have a significant impact on Covid-19 fear of employees. The current study reveals important results for employees and managers to cope with changing working conditions due to Covid-19. In this study, a cross-sectional method, which does not allow precise inferences about variables, was used. Therefore, it is not possible to talk about a clear causality relationship between variables. Qualitative research methods can be included to examine relationships between variables in the future studies. It can be stated that it will be useful

to examine the predictive relationships between different dynamics in terms of different parties in the future studies regarding Covid-19.

The study reveals important results for employees to cope with the changing work life due to Covid-19. As far as the authors know there is no study in literature which analyze job performance, turnover intention and personal traits of employees in the context of Covid-19. For this reason, this study is expected to contribute to the existing literature by providing valuable results in terms of both the subject and the time period examined.

Kaynakça / References

- Avery, R. E., Smillie, L. D. ve Fife-Schaw, C. R. (2015). Employee achievement orientations and personality as predictors of job satisfaction facets. *Personality and Individual Differences*, 76, 56-61.
- Barrick, M. R., Stewart, G. L. ve Piotrowski, M. (2002). Personality and job performance: Test of the mediating effects of motivation among sales representatives. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 43.
- Beğenirbaş, M., ve Çalışkan, A. (2014). Duygusal emeğin iş performansı ve işten ayrılma niyetine etkisinde kişilerarası çarpıklığın aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 109-127.
- Bhosale, J. (2020). (https://realtime.rediff.com/news/india/Prices-of-agricultural-commodities-drop-20-post-COVID19-outbreak/955078599584b749?src=interrim_alsoreadimage).
- Campbell, J. (1990). Modeling the performance prediction problem in industrial and organizational psychology. M. Dunnette & L. Hough (Eds.), *Handbook of industrial and organizational psychology içinde* (s. 686–707). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Carvalho, L. D. F., Pianowski, G. ve Gonçalves, A. P. (2020). Personality differences and COVID-19: are extroversion and conscientiousness personality traits associated with engagement with containment measures?. *Trends in Psychiatry and Psychotherapy*, (AHEAD).
- Costa Jr, P. T. ve McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50.
- Çekmecelioğlu, H. G. (2014). Göreve ve insana yönelik liderlik tarzlarının örgütsel bağlılık, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*, 28, 21-34.

- Deloitte (2020). Yeni nesil teknolojilerin covid-19 mücadelesindeki önemi. 17.05.2020 tarihinde <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/yeni-nesil-teknolojilerin-covid-19-mucadelesindeki-onemi.html> adresinden erişildi.
- Garbe, L., Rau, R. ve Toppe, T. (2020). Influence of perceived threat of Covid-19 and HEXACO personality traits on toilet paper stockpiling. *Plos One*, 15(6), e0234232.
- Gasparro, R., Scandurra, C., Maldonato, N. M., Dolce, P., Bochicchio, V., Valletta, A. ..., Marenzi, G. (2020). Perceived job insecurity and depressive symptoms among italian dentists: the moderating role of fear of COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5338.
- Griffeth, R. W., Hom, P. W. ve Gaertner, S. (2000). A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium. *Journal of Management*, 26(3), 463-488.
- Gürkaynak, B. (2017). *Çalışan iş performansının değerlendirilmesinde insan kaynakları yönetimi uygulamalarının etkililiği ve kişilik özelliklerinin rolü üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Haktanır, A., Seki, T. ve Dilmaç, B. (2020). Adaptation and evaluation of Turkish version of the fear of COVID-19 scale. *Death Studies*, 1-9.
- Haleem, A., Javaid, M., ve Vaishya, R. (2020). Effects of COVID 19 pandemic in daily life. *Current Medicine Research and Practice*.
- He, Y., Donnellan, M. B. ve Mendoza, A. M. (2019). Five-factor personality domains and job performance: A second order meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 82, 103848.
- ILO, (2020). *COVID-19 pandemisi, dünya genelinde, çalışma süreleri ve kazançlarda yıkıcı etki yaratıyor*. 21.05.2020 tarihinde https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_740868/lang--tr/index.htm adresinden erişilmiştir.
- ILO, (2020a). *ILO gözlem 2nci baskı: COVID-19 ve çalışma yaşamı*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/--ro-geneva/--ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_741784.pdf
- ILO, (2020b). *COVID-19 and the education sector*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_dialogue/--sector/documents/briefingnote/wcms_742025.pdf adresinden erişilmiştir.
- Irshad, M., Khattak, S. A., Hassan, M. M., Majeed, M. ve Bashir, S. (2020). How perceived threat of Covid-19 causes turnover intention among Pakistani nurses: A moderation and mediation analysis. *International Journal of Mental Health Nursing*.

- Jung, H. S., Jung, Y. S. ve Yoon, H. H. COVID-19: The effects of job insecurity on the job engagement and turnover intent of deluxe hotel employees and the moderating role of generational characteristics. *International Journal of Hospitality Management*, 92, 102703.
- Kanbur, E. (2018). Havaçılık sektöründe psikolojik güçlendirme, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 147-162.
- Kaya, N. (2016). *Mobbingin örgütte adalet algısı ve örgütsel bağlılık ilişkisi ile çalışanların iş performansına ve işten ayrılma niyetine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Beykent Üniversitesi, Ankara.
- Khattak, S. R., Saeed, I., Rehman, S. U. ve Fayaz, M. (2020). Impact of fear of COVID-19 pandemic on the mental health of nurses in pakistan. *Journal of Loss and Trauma*, 1-15.
- Kroencke, L., Geukes, K., Utesch, T., Kuper, N. ve Back, M. (2020). Neuroticism and emotional risk during the Covid-19 pandemic. *Journal of Research in Personality*, in press
- Labrague, L. J. ve De los Santos, J. (2020). Fear of Covid-19, psychological distress, work satisfaction and turnover intention among frontline nurses. *Journal of Nursing Management*.
- Lee, S. A. ve Crunk, E. A. (2020). Fear and psychopathology during the COVID-19 crisis: neuroticism, hypochondriasis, reassurance-seeking, and coronaphobia as fear factors. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 0030222820949350.
- Meymandpour, R. ve Bagheri, Z. (2017). A study of personality traits, viz., extraversion and introversion on telecommuters burnout. *Telecom Business Review*, 10(1), 1.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ... , Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery (London, England)*, 78, 185.
- Ozer, D. J. ve Benet-Martinez, V. (2006). Personality and the prediction of consequential outcomes. *Annu. Rev. Psychol.*, 57, 401-421.
- Öngel, V., Tatlı, H. S. ve Bozkurt, G. (2020). Küresel krizlerde kişilik özelliklerine göre sosyal medya algısı: COVID-19 örneği. *Turkish Studies*, 15, 4.
- Özdemir, H. ve Yaylı, A. (2014). Çalışanın örgütsel bağlılığını, performansı ve işte ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal Of Recreation and Tourism Research*, 1(1), 48-58.

- Rothmann, S. ve Coetzer, E. P. (2003). The big five personality dimensions and job performance. *SA Journal of Industrial Psychology*, 29(1), 68-74.
- Sasaki, N., Kuroda, R., Tsuno, K. ve Kawakami, N. (2020). Workplace responses to COVID-19 associated with mental health and work performance of employees in Japan. *Journal of Occupational Health*, 62(1), e12134.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sigler, T. H. ve Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5(1), 27-52.
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C. ve Härter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the Autonomy-Preference-Index (API). *Health Expectations*, 13(3), 234-243.
- Sümer, N. ve Sümer, H.C. (2005). *Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği*. Yayınlanmamış çalışma.
- Swider, B. W. ve Zimmerman, R. D. (2010). Born to burnout: A meta-analytic path model of personality, job burnout, and work outcomes. *Journal of Vocational behavior*, 76(3), 487-506.
- Şahin, E. S. (2017). Ayırıcı özellik kuramı: G.Allport, R.Cattell, P.T. Costa & R.R. McCrae. D. Gençtanırım-Kurt ve E. Çetinkaya-Yıldız (Ed.), *Kişilik kuramları gerçek yaşamdan kişilik analizi örnekleriyle içinde* (s. 480-525). Ankara: Pegem Akademi.
- Tan, W., Hao, F., McIntyre, R. S., Jiang, L., Jiang, X., Zhang, L. ... , Zhang, Z. (2020). Is returning to work during the COVID-19 pandemic stressful? A study on immediate mental health status and psychoneuroimmunity prevention measures of Chinese workforce. *Brain, Behavior, and Immunity*.
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Cambridge Scholars Publishing.
- Tekingündüz, S., Top, M. ve Seçkin, M. (2015). İş tatmini, performans, iş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Hastane örneği. *Verimlilik Dergisi*, 4, 39-64.
- Tett, R. P. ve Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel Psychology*, 46(2), 259-293.

- Törnroos, M., Jokela, M. ve Hakulinen, C. (2019). The relationship between personality and job satisfaction across occupations. *Personality and Individual Differences*, 145, 82-88.
- Tuna, A. A. ve Çelen, O. (2020). İşletmelerin insan kaynakları yönetimi uygulamaları üzerinde COVID-19 pandemisinin etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2710-2759.
- Kuru Güngör, Y. (2020). Sağlık personelinin covid-19 korkusu ile tükenmişliği arasındaki ilişkide aşırı iş yükü ve algılanan sosyal desteğin etkisinin yapısal eşitlik modeliyle belirlenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(83), 241-262.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 196-217.
- Yılmaz, F. (2019). Hangi kişilik özelliği örgütsel yaratıcılık üzerinde daha etkilidir?. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12, 167-192.
- Zhang, S. X., Wang, Y., Rauch, A., ve Wei, F. (2020). Unprecedented disruption of lives and work: Health, distress and life satisfaction of working adults in China one month into the COVID-19 outbreak. *Psychiatry Research*, 112958.
- Zhang, Y., Wang, S., Ding, W., Meng, Y., Hu, H., Liu, Z.1 ... ve Wang, M. (2020). Status and influential factors of anxiety depression and insomnia symptoms in the work resumption period of COVID-19 epidemic: A multicenter cross-sectional study. *Journal of Psychosomatic Research*, 110253.
- Worldometers, (2020). Sağlık Bakanlığı raporu. https://www.worldometers.info/coronavirus/?utm_campaign=homeAdUOA?Si%3Ca%20href
- Our World in Data (2020). COVID-19: Government Response Stringency Index. <https://ourworldindata.org/grapher/covid-stringency-index?tab=chart&year=2020-05-07&country=~TUR> Erişim Tarihi: 07.05.2020.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020). Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66337/genel-bilgiler-epidemiyoloji-ve-tani.html>.
- UNESCO, (2020). Education: From disruption to recovery. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yiğitol, B. ve Büyükmumcu, S. (2021). Covid-19 korkusu, kişilik özellikleri, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki yordayıcı ilişkilerin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3414-3447. DOI: 10.26466/opus.890502.

Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Kamu Spotlarının Etkinliği Üzerine Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.810640

*

Engin Çelebi* – Seyfi Özgüzel **

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, A.S. Sağlık Hizmetleri MYO., Adana/Türkiye

E-Posta: engincelebi@cu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5791-8080](https://orcid.org/0000-0001-5791-8080)

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Böl. Adana/Türkiye

E-Posta: sozguzel@cu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4859-0479](https://orcid.org/0000-0003-4859-0479)

Öz

Bu çalışmanın amacı salgın döneminde kamusal duyarlılığın sağlanmasına ve kamusal davranışların etkilenmesine yönelik yapılan kamu spotlarında kullanılan iletişim stratejilerinin etkinliğinin incelenmesi ve dijital ortamlardaki söylemlerin ele alınması, böylece yaşam dengesinin stratejik önemini iletişim perspektifi ve motivasyonu açısından ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak İletişim Fakültesinde öğrenim gören 116 kişi üzerinde açık uçlu sorular ve anket tekniği ile bir araştırma yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre kamu spotlarının: koruyucu davranışlara odaklanmak, olumlu bilgi iletmek, zihinlerde oluşan kaygı ve belirsizlikleri yok etmek için düzeltici eylem rolü üstlenmek ve toplumun salgın döneminde olumsuzluklarla psikolojik olarak başa çıkmak açısından olumlu bir motivasyon kaynağı olarak görüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda özellikle iletişim stratejileri tasarlanırken empati yapılmasının ve duyguların hesaba katılmasının önemi ortaya çıkartılmıştır. Diğer yandan dijital ortamlarda toplumun iletişimsel davranışlara nasıl dâhil oldukları, kamusal davranışları farklı şekillerde nasıl etkilediği ve dijital ortamlarda iletişimsel uygulamaların gücü ve etkisi araştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre dijital ortamlarda genellikle halk sağlığına yönelik olumsuz içerikte paylaşımlar yapılmaktadır. Dijital ortamlarda bilgilerin manipüle edilebilmesi, verimsiz tartışmalar ve ilgisiz konular ile verilen tepkilerin öfke, hayal kırıklığı, stres, korku, güvensizlik, alaycılık vb. çok sayıda olumsuz duygular yaratabilme potansiyeline sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid19, Kamu Spotları, Etkili İletişim, Dijital Ortamlar

A Research on The Effectiveness of Public Spots oor Covid-19 Pandemic Process

*

Abstract

This study examines the effectiveness of the communication strategies used in public media spots and addresses the discourses in digital media to ensure public sensitivity and influence public behaviors during the pandemic period and reveal the strategic importance of life balance in terms of communication perspective and motivation. For this purpose, research was conducted with open-ended questions and survey technique on 116 students studying at the Communication faculty. According to the research findings, it was found that public spots were seen as a positive motivation source in terms of focusing on protective behaviors, conveying positive information, taking corrective action role in eliminating anxiety and coping psychologically with the negativities during the pandemic period of the society. As a result of the research, the importance of empathy and emotion are taken into account while designing communication strategies. On the other hand, the power and effect of communicative applications in digital media and how society is involved in digital media's communicative behavior and how it affects public behavior in different ways are investigated. According to the findings, it is generally in a digital environment, harmful content for public health shared. The ability to manipulate information in digital environments, inefficient discussions, irrelevant issues, and responses to anger, frustration, stress, fear, insecurity, sarcasm, etc., is possible. It has been found that it has the potential to create many negative emotions.

Keywords: Epidemic, Covid19, Public Spots, Effective Communication, Digital Environments

Giriş

Toplum sağlığının tehdit edilmesi ile ortaya çıkan sağlık riskine yönelik olarak kamu spotları aracılığıyla sağlık kurallarına uyumun nasıl algılanacağı önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı ise iletişim tekniklerinin etkisini belirlemek ve bu etkinin duygusal ve davranışsal değişikliklerle nasıl ilişkili olduğunu ortaya çıkartmaktır. Bu amaca yönelik olarak sağlık kurallarına yönelik tutumlarda kamu spotlarının aracı rolünün test edilmesi amaçlanmaktadır.

İletişim kampanyalarında etkili bir mesaj stratejisinin kullanılması harcanan zaman ve çabanın daha verimli olmasına katkı sağlayabilir. Bu ise toplum sağlığını tehditlere karşı motive edici faktörleri ele alan disiplinli bir iletişim stratejisinin uygulanmasını gerektirir. Eğer sorunun başarılı bir şekilde çözümlenmesi, kalıcı çözüm süreçleri ve yöntemleri üretilmesi ve davranışsal süreçte olumsuz tekrarların önlenmesi isteniliyorsa uygulamalarda motivasyonel faktörlerin itici güçleri tanınmalıdır.

Sadece iletişimsel bir yöntem olarak değil aynı zamanda kapsamlı bir anlayışla ve toplumun ruh halini algılama kapasitesiyle birlikte iletişimsel uygulamalar kamu spotları aracılığıyla toplumsal güvenin inşa edilmesini sağlayabilir. Halkla iletişimin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için öncelikle bilgi ve duygunun gerçekçi bir şekilde ifade edilmesi, sorumlu ve hesap verilebilir bir şekilde hareket edilmesi ve bunların kamuoyuna aktarılması gerekmektedir.

Salgın döneminde kamu spotlarının etkinliği, dijital ortamlardaki tartışmalar, toplumsal algı ve sosyal uyum arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılmasına yönelik yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular ile literatürdeki boşluğun doldurulması ve teorik ve pragmatik çıkarımlar elde edilmesi amaçlanmaktadır.

Salgın (Afet) Döneminde Risk İletişimi ve Etkili Stratejik İletişim Tekniklerinin Önemi

Stratejik iletişim farklı disiplinlerden gelen teorik yaklaşımları bütünleştirmektedir. İletişim stratejilerinin üretilmesi ve sunulması konusundaki etkililik, yeterlilik ve bunların inanç, tutum ve duygulara yönelik etkinliği oldukça önemlidir. Olumlu bir tutumsal tepki yaratmak için önemli bir motivasyon

kaynağı olan etkili iletişim stratejileri salgın döneminde toplum sağlığını korumak için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Salgın döneminde toplum sağlığı büyük bir tehditle karşı karşıyayken bu süreç iletişim teorisi ve pratiğinin önemini ortaya çıkartılmasına katkıda bulunmakta ve etkili iletişim stratejilerinin dinamiklerine ışık tutmaktadır. Salgın dönemi iletişimsel çabaların başarısını veya başarısızlığını değerlendirmeye, davranışsal uyum sürecinde iletişimsel uygulamaların oynadığı rolü ortaya çıkartmaya ve uygulayıcıları alternatif iletişimsel stratejiler üzerinde düşünmeye yöneltmiştir. İletişimsel uygulamalar toplumun salgın döneminde kendisini nasıl koruyacağı konusunda tavsiyeler vermesi ve bu süreçle psikolojik olarak nasıl başa çıkılabileceği konusunda yardımcı olunması bilgileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yüzden psikolojik yönleri de içeren, kaygı ve belirsizliği azaltan bir iletişim stratejisinin uygulanması beklenmektedir. Gudykunst'a (2014, s.23) göre belirsizlik bilişsel, kaygı ise duygusaldır. Yazar'a göre belirsizlik tutum, duygu, inanç, değer ve davranışları tahmin etme konusundaki yetersizliktir. Belirsizlik arttıkça insanların davranışlarındaki tutarlılık azalmakta ve tedirginlik oluşmakta/artmaktadır. Kaygı ise huzursuz, tedirgin, gergin ve endişeli olma durumuyla ilgilidir. Hofstede'ye (2011, s.8) göre belirsizlikten kaçınma geleceğe yönelik kaygıların derecesi ile ilgilidir. Kaygı ve belirsizliğin üstünden gelmek ve olumsuzluklarla psikolojik olarak başa çıkmak açısından ise kamuoyuna ne yapılacağı ve nasıl davranılacağı konusunda bilgi iletmek önemlidir. Çünkü Choi ve Lin (2009, s.204) bir kriz durumu esnasında halkın genel duygularını tespit etmiş ve bu duyguların öfke, endişe, şaşkınlık, korku ve karışıklık gibi olumsuz duygularla yüksek derecede ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Psikolojik ve fiziksel yönden tehdit algısı olarak değerlendirilen büyük bir afet veya olay sürecinde psikolojik olarak duygusal bir sıkıntı, kontrol kaybı, çaresizlik, kaygı ve stres hissedilebilir, ne yapılacağı ve nasıl davranılacağı konusunda bilgi eksikliği olabilir. Bu faktörler depresyon gibi uzun vadeli olumsuz duygusal sonuçlar doğurabilir. Çözüm olarak ise özel rehberlik uygulamalarına yönelik olarak kamu kurum ve kuruluşlarının önerilerine bakmaya ihtiyaç duyulabilir. Bu nedenle açık ve net bilgilere dayanan önerilere dair mesajlar kaygı ve stresin azaltılması, güven oluşturulması ve yapıcı eylemler için önkoşuldur. Bunun için ise öncelikle iletişim stratejileri bağlamında duygusal kaygıların ele alınması gerekmektedir.

“Afet” terimi ile “kriz” terimi sık sık birbirinin yerine kullanılsa da krizlerin “örgütsel temelli” ve afetlerin “toplum temelli” olaylar olduğu konusunda önemli bir ayırım vardır (Seeger vd., 1998). Coombs (2014, 2019) krizi örgütsel kriz ve afet (felaket) olarak ikiye ayırmaktadır. Yazar’a göre, afetler: sistem rutinlerini bozan, değerleri ve sosyal hedefleri tehlikeye atmamak için başa çıkma prosedürleri gerektiren, birçok kamu kurumunun yanıt vermesi gereken, ani gelişen, büyük ölçekli ve öngörülemeyen olaylardır. Benoit’e göre (1995) kriz iletişimi ya da kriz durumuna kurumsal tepki bir kriz yönetim planının başarısına katkı sağlamaktadır.

Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyi (NSTC, 2005) bir afeti “bir toplumun işleyişinde ciddi aksamalar meydana getiren, toplumun kendi kaynaklarını kullanma becerisini engelleyen, yaygın bir şekilde beşeri, maddi, ekonomik veya çevresel kayıplara neden olan bir olay” şeklinde tanımlamaktadır. Risk iletişimi ise bireylerin afet öncesinde, esnasında ve sonrasında risk bilgisine, tutum ve davranışlarına odaklanır (Cheng ve Lee, 2019, s.2). Bir afet sırasında risk iletişimi, insanları koruyucu önlemler almaya teşvik etmede önemli bir rol oynar. Risk iletişiminin bazen beklenildiği gibi etkili olamamasının nedenleri arasında: tehlikelerin karmaşıklığı, insanların bu tarz durumlardaki deneyim eksikliği, bu duruma uyum sağlanamaması ve ilgili bilgileri elde etmek için başkalarına güvenme ihtiyacı bulunmaktadır (Paton, 2008).

Risk iletişimi üzerine yapılan akademik çalışmalar psikoloji disiplininin evrimleşmiştir ve temel olarak bireylerin bilinen risklere yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını etkilemek için ikna edici mesajların nasıl tasarlanacağı ve sunulacağı üzerine odaklanmıştır (Witte, 1995, s.249).

Dünya Sağlık Örgütüne (WHO) göre halk sağlığına yönelik acil durumlar için risk iletişimi: bilinçli karar vermeyi, olumlu davranış değişikliğini ve güvenin sürdürülmesini teşvik etmek için ciddi bir halk sağlığı olayına hazırlanılmasını, müdahale ve toparlanma aşamaları boyunca gerekli olan iletişim kapasitelerini içermektedir. Risk iletişimi, öncelikle hastalık riskleri ve bu riskleri azaltmak için davranışların nasıl değiştirileceğine dair talimatlar gibi sağlık riskleri ve olayları hakkında kamuoyuna bilgi verilmesi olarak görülmektedir. Uygulama alanları ise 21. yüzyılda yeni iletişim ve medya teknolojileri ile birlikte genişlemiştir.

Afet iletişimi hükümetler, acil durum yönetim organizasyonları ve afet müdahalecileri tarafından kamuya yayılan bilgiler ile medya ve halk tarafından oluşturulan ve paylaşılan afet bilgilerini kapsamaktadır (Fraustino vd.,

2012, s.4). Büyük afetler sadece bu durumdan etkilenenler arasında değil sezgisel olarak bu olumsuz durumdan etkilenme potansiyeline sahip olabilecek kişiler arasında da olumsuz psikososyal etkiler yaratabilme potansiyeline sahiptir. Bilgi eksikliği, ne yapılacağı konusunda rehberlik eksikliği, korku ve endişe gibi duygusal sıkıntıları kabul etmek vb. nedenler psikososyal açıdan uzun vadeli olumsuz duygulara neden olabilecek bir etkiye sahiptir (Marynissen & Lauder, 2020, s.176). Bu sorunların çözümüne yönelik olarak oluşturulacak etkili iletişimsel uygulamalar ise bu sorunlarla başa çıkmak ve toplumsal güveni sağlamak için etkili bir yöntem olarak görülebilir.

Risk ve kriz iletişimi afet iletişimi ile yakından ilişkilidir. Örneğin, uyarı mesajlarının nasıl tasarlanacağını ve dağıtılacağını bilmek risk iletişiminin önemli bir bileşenidir (Rodríguez vd., 2007). Risk iletişimi bir afet sırasında insanları koruyucu önlemler almaya teşvik etmede önemli bir rol oynar. Risk yönetiminin temel hedefi, doğal tehlikelere eğilimli alanlarda, insanları koruyucu önlemleri almaya teşvik ederek riski azaltmaktır. Acil durum yönetimi kuruluşlarının çabalarına rağmen koruyucu önlemlerin sürekli olarak benimsenmesini sağlamak zor olabilmektedir. Tehlikelerin karmaşıklığı, insanların bu tarz durumlardaki deneyim eksikliği ve risk iletişimi sürecinde ilgili bilgileri elde etmek için başkalarına güvenme ihtiyacı ve seviyesi risk yönetiminin başarısında önemli faktörlerdir. Tehlikelere aşinalık ve hazırlıklı olma, bunlarla ilgili bilgilerin mevcudiyeti, koruyucu önlemlerin alınmasına ilişkin kararlara yönelik duyulan güvenin yapısal özellikleri arasındaki ilişkiler risk iletişiminin etkinliğinde önemli bir rol oynayabilmektedir (Paton, 2008).

Risk iletişiminde amaç risklere karşı bilinç ve farkındalık oluşturulması, önlem alınması ve risklerin neden olabileceği belirsizliklerin önüne geçebilmektir. Bu ise risk konusuyla ilgili bilgi edinmek ile mümkün olduğundan risk iletişiminin başarıya ulaşması için bilgi okuryazarlığı düzeyinin temel bir faktör olduğu söylenebilir. Diğer yandan, kamuoyunun ihtiyaç duyduğu bilgilerin aktarılmasının ötesinde, aktarılan bu bilgilerin nasıl yorumlandığı ya da anlaşıldığı önemli bir konudur (Turancı, 2018, s.191).

Salgın Döneminde Dijital Ortamlarda İletişim

Dijital çağda iletişim stratejilerinin etkinliği dijital ortamlarda bireyler arasındaki ilişkilerin bir fonksiyonudur. Dijital çağda oluşan yeni iletişim kanallarının toplumun sosyal davranışlarına yön verdiği söylenebilir. Dijital ortamlarda açık platformlar aracılığıyla bireyler "pasif" bilgi alıcılardan "aktif" içerik üreticilerine dönüşmüştür. Dijital ortamlarda çok sayıda aktör vardır. Bu aktörler arasında bilgiyi analiz etmek, üretmek ve dağıtmak konusunda ve söylemsel alanda bir mücadele olabilmektedir. Dijital ortamlarda kullanıcılar tarafından salgın döneminde kimlerin veya hangi kuruluşların sorumluluk alması gerektiği, mevcut durumların nasıl hafifletilebileceği önerilebilmektedir. Dijital ortamlarda halk sağlığını önemseyen, halk sağlığının bu durumdan nasıl etkilendiğini veya bu durumdan nasıl etkilenebileceğini ve korunabileceğini vurgulayan ve tavsiyeler içeren gönderiler sunulabilmektedir. Dijital ortamlarda yazılı ve görsel bilgiler aracılığıyla kullanıcılar kendi bakış açılarını çerçeveleyebilmekte, öfke, üzüntü veya kaygılarını ifade eden duygusal ifadeler paylaşabilmektedir. Bireyler ve sosyal gruplar arasındaki geleneksel medyanın gönderilerine yönelik olarak tartışmalı ve farklı bakış açıları oluşabilmekte ve anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Çevrim içi tartışmalar bireysel veya grupsal hedefler dâhilinde yeni bir yön de kazanabilmektedir.

Halk genellikle bir olaydaki sorumlulukların ortaya çıkartılmasını sağlamak, bir sorunu çözmeye adımlarını tartışmak ve afetleri anlamlandırmak için sosyal medyada düşüncelerini ifade etmektedir (Stieglitz vd., 2018, s.13). Veil vd. (2011, s.119) dijital (sosyal) medyanın kamuoyunun riskler konusunda eğitilmesinde, kamu desteğinin teşvik edilmesinde ve açık diyalog için mekânlar yaratılmasında yararlı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, sosyal medyada duyguların ifade edilmesi halkın afetler sırasında yaşadıkları olumsuz duygularla başa çıkmasına yardımcı olabilmektedir (Jin vd. 2016, s.305).

Sağlık iletişiminde sosyal medya kullanımını COVID-19 salgını üzerinden inceleyen Tanyıldızı (2020, s.107) Türkiye’de ve farklı Ülkelerde yapılmış olan bilimsel çalışmaların çoğunlukla sosyal medyada enformasyonun doğru olup olmaması, sosyal medyanın avantajları- dezavantajları, toplum üzerindeki etkileri ve bu bağlamda sosyal medyanın sağlık iletişimine katkısı üzerinde ele alındığı bulgusuna ulaşmıştır.

Zhao vd. (2019, s.387) yapmış oldukları araştırma sonucunda bir afet/felaket sonrasında kamuoyunun sosyal medyayı kullanma motivasyonlarında farklı iletişim işlevlerini benimsediği bulgusuna ulaşmışlardır. Araştırmacılara göre bireyler sosyal medya ortamlarında bilgi paylaşımı, destek

alışverişinde bulunma, düşüncelerini ifade etme ve bu durum ile duygusal olarak başa çıkma vb. nedenlerden dolayı sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Ayrıca, sosyal medyada görüşlerin ifade edilmesi, halkın belirsiz ve kontrol edilemeyen afetleri anlamasına ve kendi kriz deneyimlerini oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (Borah, 2011; Van Der Meer, 2016). Diğer yandan, Coombs'a (2014) göre sosyal medyanın artan popüleritesi nedeniyle, doğrusal bir planlama modeli benimsemek, katılımcılara nesnel hedefler olarak davranmak, kuruluşlar ve kamuoyu arasındaki bilgi iletimine odaklanmak oldukça zordur.

Araştırma

Araştırma Sorularının Oluşturulması

İletişim stratejileri oluştururken farklı hedef kitle gruplarına yönelik olarak farklı iletişim stratejileri kullanılması gerekebilmektedir. Salgın döneminde arzulanan uzun süreli sağlıklı bir anlayışın oluşturulabilmesi için ortak stratejik yaklaşıma yönelik olarak toplum üzerinde hangi ortak duyguların daha etkili olduğunu ve hangi unsurların olumsuz algılamalara neden olabileceğini anlamak için açık uçlu sorularla yanıt aranacak olan ilk iki araştırma sorusu şu şekilde oluşturulmuştur:

Araştırma Sorusu 1: Geleneksel ve sosyal medyada iletişim stratejilerinin etkisini arttırmaya yönelik olarak hangi ortak özellikler ön plana çıkmaktadır?

Araştırma Sorusu 2: Geleneksel ve sosyal medyada olumsuz algılamalara neden olabilecek iletişim stratejilerine yönelik olarak hangi ortak özellikler ön plana çıkmaktadır?

Üçüncü araştırma sorusunda kamu spotlarında verilen mesajlara duyulan güven ile Türkiye'deki sağlık kuruluşlarına olan güven duygularının karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Araştırma Sorusu 3: Kamu spotlarında verilen mesajlara duyulan güven ile Türkiye'de ki sağlık kuruluşlarına duyulan güven arasında bir ilişki var mıdır?

İletişim stratejilerinin etkinliğine veya etkisizliğine dair algılamalar ile dijital ortamlarda olumlu/olumsuz söylemlerde bulunma, yorum yapma,

beğenme ve paylaşma davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartmak için dördüncü araştırma sorusu şu şekilde oluşturulmuştur;

Araştırma Sorusu 4: Kamu spotlarında kullanılan iletişim stratejilerinin etkinliği ile sosyal medya ortamlarındaki etkileşimler arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırma kapsamında dijital ortamlardaki söylemler katılımcıların kamusal çabaları öven ya da eleştiren her türlü ifadeyi içeren mesajlar ve tepkiler olarak belirlenecektir.

Araştırmaya Dair Bilgiler

Araştırma kapsamına dâhil edilenlerden salgın döneminde etkili ve olumsuz algılamalara neden olabileceği için etkisiz buldukları kamu spotlarını tanımlamaları ve tüm detayları boş bir metin kutusuna yazmaları istenilmiştir. Böylece kamu spotlarında kullanılan iletişim stratejilerinin tanımlanması ve kategorize edilmesi amaçlanmıştır. Sonrasında ise katılımcılardan dijital ortamlardaki tutum ve davranışlarını ölçen bir anketi yanıtlamaları istenilmiştir.

Anket ölçeğinde toplam 13 madde kullanılmıştır. 5’li likert ölçeğe göre oluşturulan (1- Kesinlikle katılıyorum, 5- Kesinlikle katılmıyorum) anket ölçeğinde yer alan maddelerden bazıları kontrol amaçlı olarak birbirleriyle ters orantılı verilmiştir. Anket maddelerinde kamu spotlarında kullanılan iletişim stratejilerinin etkinliğini ölçmek için 5 madde (Örnek: Kamu spotlarında verilen bilgiler sayesinde kendimi rahat ve güvende hissediyordum) kullanılmıştır. Kamu kuruluşlarına olan güven unsurunu ölçmek için 5 madde (Örnek: Salgından sonra kamu kuruluşlarına olan güvenim güçlendi) ve dijital ortamlardaki paylaşımları ölçmek için 3 madde kullanılmıştır (Örnek: Kamu spotlarına yönelik sosyal medyada olumlu düşünceler yazdım/olumlu durumları sosyal medyada beğendim/paylaştım veya yorumladım). Ölçekte yer alan maddelerin iç tutarlılığı bir ön çalışma ile 40 kişi üzerinde test edilmiştir ve bu ön çalışmada anket maddelerinin Cronbach’s Alpha değeri .866 olarak ölçülmüştür. Bu değer yüksek bulunduğu için anket uygulamasına devam edilmiştir. 116 kişiye uygulanan araştırma anketinde yer alan maddelerin iç tutarlılığının Cronbach’s Alpha değeri ise .880 olarak ölçülmüştür. Anket soruları oluşturulurken benzer çalışmalarda (Çelebi, 2020a; Schultz vd. 2017) kullanılan ölçeklerden yararlanılmıştır. Toplam 116 kişiye yapılan anket

uygulamasında veriler katılımcılardan gönüllülük esasına göre dijital ortamda toplanmıştır ve verilerin toplanması yaklaşık 1 ay (Ağustos 2020) sürmüştür. Araştırmanın örneklemini 18-30 yaş aralığında olan ve İletişim fakültesinde eğitim gören kişiler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların % 46.6'sını (n =54) kadınlar, % 53.4'ünü (n =62) ise erkekler oluşturmuştur. Araştırma için Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan etik kurul raporu alınmıştır (Yıl: 2020, Toplantı Sayısı: 102, Karar No: 21).

Araştırma Bulguları

İlk araştırma sorusu olarak geleneksel ve sosyal medyada iletişim stratejilerinin etkisini arttırmaya yönelik olarak hangi ortak özelliklerin ön plana çıktığını belirlemek için katılımcıların anket formunda yer alan boş mesaj kutusuna yazmış oldukları metinler analiz edilmiş ve ortak özellikler belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre kamu spotlarının etkinliği için yeterli bilgi verilmesi ve bunların kısaca ifade edilmesi, basit bir dille anlatılması, açık, tutarlı ve inanılır olması öncelikli özelliklerdir. Araştırmanın örneklemini İletişim bilimleri alanında Üniversite eğitimi alan ve eğitim seviyesi yüksek olan bireyler oluşturduğu için katılımcılar kamu spotlarında verilen bilgilerin sosyodemografik farklılıklara göre kolayca anlaşılabilmesinin önemini vurgulamışlardır. Ayrıca kamu kurumlarına ve devlete olan bilişsel ve duygusal güven kamu spotlarında verilen mesajlara olan güveni de etkilemektedir. Çünkü araştırma bulgularına göre katılımcıların % 79'u sağlık kuruluşlarına ve Devlete olan güven duygusunun önemine dikkat çekmişlerdir. Bu yüzden mesajların etkinliğini arttırmak için olumlu tutumları ve inandırıcılığı etkileyen güven duygusunu neyin arttırdığının veya azalttığının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Empati kurulması ve tepkilerin dikkate alınması gibi yaklaşımlar ise sosyal medya ortamlarına özgü bir özellik olarak belirlenmiştir. Önlemlere yönelik tavsiyelere ek olarak katılımcıların sosyal medyada salgın durumunun nasıl ortaya çıktığıyla ilgili iletilere de ilgi duyduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Katılımcılar iletişim stratejilerinin etkinliğine ve davranışsal niyetlere göre farklı tutumlarda göstermişlerdir. Katılımcıların tamamına yakını sosyal medya ortamlarında: sorumluluk alınması, salgının nasıl ortaya çıktığı, kontrol altına alınıp alınamayacağı, kimlerin sorumlu ve suçlu olduğu, hangi davranışı sergilemesi gerektiği, ne yapmalı (ne yapmamalı) ya da nasıl davranmalı (veya davranmamalı) ile ilgili konularda fikir ve destek

alışverişinde bulduklarını beyan etmişlerdir. Araştırma verilerine göre iletişim stratejilerinin etkinliği/etkisizliği kamu spotlarında verilen tavsiyelere uymada ve bilinç oluşturmada önemli bir göstergedir. Ayrıca katılımcıların % 81'i etkili iletişim stratejileri tasarlanırken empati kurulmasını ve mantıksal olduğu kadar duygusal desteğe yönelik ifadeler kullanılmasını etkili bulmuştur.

İkinci araştırma sorusu olarak olumsuz algılamalara neden olabilecek etkisiz iletişim stratejilerini belirlemeye yönelik ise yine katılımcıların anket formunda yer alan boş mesaj kutusuna yazmış oldukları metinler analiz edilmiş ve ortak özellikler ortaya çıkartılmıştır. Katılımcıların % 57'si etkili bulmadıkları iletişim tekniklerinin özelliklerini belirtirken kamu spotlarında verilen mesajlarla sadece iyi niyet gösterilmesini, kamuoyunun bilgi alma ihtiyacının karşılanmasının ötesine geçmemesini ve sorumluluk alınmamasını ön plana çıkarmıştır. Böylesi bir durum kamu kurum ve kuruluşlarının, yani devletin, meşruiyetinin sorgulanmasına sebebiyet verebilmektedir. Dijital ortamlarda ise % 42 oranında halk sağlığını olumsuz içerikte paylaşımlar yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Dijital ortamlarda tehlikeli, tehdit edici, göz korkutucu, zararlı, riskli ifadeler, endişe yaratıcı ve arttırıcı bilgiler iletilmekte ve paylaşımlar yapılmakta ve belirsizlik algısı yaratılmaktadır. Dijital ortamlarda genellikle neler olup bittiğine yönelik duygusal (bilişsel değil) ve endişe verici ifadelerle sıklıkla rastlanıldığı ve bunların ise anında olumsuz etkiye neden olabileceği belirtilmiştir. Araştırmanın örneklemini sosyal medyayı düzenli ve etkin bir şekilde kullanan Üniversite öğrencileri oluşturduğu için bu bulgu kamuoyunu, özellikle de gençleri, sürece dâhil etmenin önemini ortaya çıkartmaktadır. Bu yüzden salgın dönemini atlatmak için neler yapıldığı, nasıl çalışıldığı ve benzer durumların yinelenmemesi için neler yapılması gerektiği bilgisinin şeffaf bir şekilde verilmesi sosyal medyadaki asılsız dedikoduların önlenmesi için gereklidir.

Araştırma sorusu 3'e, yani kamu spotlarında verilen mesajlara duyulan güven ile Türkiye'de ki sağlık kuruluşlarına duyulan güven arasındaki ilişkiye, yanıt aramak için kamu spotlarında verilen mesajlara güvenenlerin ve güvenmeyenlerin ortalamaları ile Türkiye'de ki sağlık kuruluşlarına duyulan güven duygularının ortalamaları karşılaştırılmıştır. Tablo 1'de gösterildiği üzere kamu spotlarında verilen mesajlara güvenmeyenlerin Türkiye'de ki sağlık kuruluşlarına duydukları güven duygularının ortalamaları düşük bir sonuç (2.37/5.00) vermiştir. Kamu spotlarını etkili bulan ve verilen mesajlara

güvenenlerin ise Türkiye’de ki sağlık kuruluşlarına duymuş oldukları güven duyguları yüksek bir sonuç (3.88/5.00) vermiştir. Bu oranlara bakıldığında, Türkiye’de bulunan sağlık kuruluşlarına güven duymayan bireylerin benzer şekilde kamu spotlarında verilen mesajlara da güvenmedikleri görülmektedir. Öte yandan, Türkiye’de bulunan sağlık kuruluşlarına güvenen bireylerin ise benzer şekilde kamu spotlarında verilen mesajlara da güvendikleri gözlenmektedir. Bu nedenle sağlık kuruluşlarına karşı güven duygusunu güçlendirmenin aynı zamanda kamu spotlarının etkinliğine yönelik toplumsal güveni de güçlendirmek anlamına gelebileceği söylenebilir. Çünkü, Tek yönlü Anova testi sonucuna göre % 95 güvenle iki grubun ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F= 21,294$ $p < 0.05$).

Tablo 1. Kamu Spotlarında Verilen Mesajların Etkinliği İle Türkiye’de ki Sağlık Kuruluşlarına Duyulan Güven Duygularının Ortalamaları

Sağlık Kuruluşlarına Duyulan Güven	Sayı	Ortalama	Std. Sap.
Kamu Spotlarını Etkisiz Bulanlar	47	2,3768	0,7873
Kamu Spotlarını Etkili Bulanlar	69	3,8841	0,8195

Araştırma bulgularına göre kamu spotlarında verilen mesajlara duyulan güven ile Türkiye’de ki sağlık kuruluşlarına duyulan güven arasında .745 korelasyon katsayısı ile oldukça yüksek bir ilişki bulunmuştur.

Kamu spotlarında kullanılan iletişim stratejilerinin etkinliği ile sosyal medya ortamlarındaki etkileşimler arasındaki ilişkiyi ölçmeyi amaçlayan araştırma sorusu 4’e yanıt aramak için istatistiksel veriler analiz edilmiştir. Tablo 2’de gösterildiği üzere kamu kuruluşlarına ve kamu spotlarında verilen iletilere güvenenlerin oranı (69 kişi, %59.5) ve bu katılımcıların sosyal medyada olumlu söylemler yazma/paylaşma/beğenme/yorumlama oranları oldukça yüksek bulunurken (3.89/5.00) olumsuz söylemlere yönelik ortalamaları düşük bir oran (2.35/5.00) vermiştir. % 95 güven aralığında yapılan tek yönlü Anova testi sonucuna göre aralarındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F= 31,596$ $p < 0.05$).

Tablo 2. Kamu Spotlarını Etkili Bulan Katılımcıların Sosyal Medya Reaksiyonları

Sosyal Medya Reaksiyonları	Sayı	Ortalama	Std. Sap.
Olumlu Söylemlerde Bulunma	69	3,8987	1,15019
Olumsuz Söylemlerde Bulunma	69	2,3544	1,50246

Tablo 3’de gösterildiği üzere kamu kuruluşlarına ve kamu spotlarında verilen iletilere güvenmeyen katılımcıların (47 kişi, % 40.5) sosyal medyada

olumlu söylemlerde bulunma oranları düşük bulunurken (2.21/5.00) olumsuz söylemlerde bulunma oranları oldukça yüksek (4.13/5.00) bulunmuştur.

Tablo 3. Kamu Spotlarını Etkisiz Bulan Katılımcıların Sosyal Medya Reaksiyonları

Sosyal Medya Reaksiyonları	Sayı	Ortalama	Std. Sap.
Olumlu Söylemlerde Bulunma	47	2,2162	1,27225
Olumsuz Söylemlerde Bulunma	47	4,1351	1,03178

Bu sonuçlar kamu kuruluşlarına güvenenlerin ve kamu spotlarında verilen iletileri etkili bulanların sosyal medyadaki olumlu söylemlere yönelik oranlarının kamu spotlarını etkisiz bulanların oranlarına göre oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. % 95 güven aralığında yapılan tek yönlü Anova testi sonucuna göre aralarındaki fark anlamlıydı ($F= 18,118$ $p < 0.05$).

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma bulgularına göre salgın esnasında kamu kuruluşlarına güvenmeyenlerin ve kamu spotlarında verilen iletileri etkili bulmayanların duymuş oldukları hislerden dolayı olumsuz mesajları iletme ve olumsuz iletileri yorumlama, beğenme ve paylaşma oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun salgın durumunda hissedilen duygularla (üzüntü, korku, öfke, endişe, kaygı) ve sosyal psikolojiyle alakalı olduğu söylenebilir. Böylesine olumsuz ve ciddi durumlar olumsuz etkiler yaratabilme potansiyeline sahiptir. Çünkü risk algısı arttıkça vatandaşların rasyonel düşünme ve davranma olasılığı azalabilmektedir. Bu yüzden salgın döneminde halk üzerinde etkili olabilecek duygusal ve bilişsel algıların ayırt edilmesi gerekmektedir.

Sosyal medyanın artan popülaritesiyle beraber kamu kuruluşları salgına dair bilgilerin içeriğini oluşturan ve topluma yayan tek kuruluş olma özelliğini kaybedebilmektedir. Salgın esnasında kamu kuruluşlarından bilgi alınmamasının veya yetersiz bilgi alınmasının yaratacağı belirsizlik durumları sosyal medyada asılsız bilgilerin hızla yayılmasına ve böylece kamu kuruluşlarının güvenilirliği ve inandırıcılığı üzerinde olumsuz etkinin artmasına neden olabilecektir. Araştırma verilerine göre kamu kuruluşlarını güvenilir bulmayan ve kamu spotlarında verilen bilgileri yetersiz ve etkisiz bulan katılımcıların sosyal medyadaki olumsuz söylemlere katılım oranları oldukça yüksek bulunmuştur. Bu durum kamu kuruluşlarına yönelik olumsuz söylemleri arttırmaktadır.

Yapılan bir araştırma sonucuna göre izleyicilerin kamu spotlarına yönelik düşünceleri her ne kadar olumlu olsada bu kamu spotlarını izledikten sonra hissettikleri duyguların çoğunlukla olumsuz olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Dal Canbazoğlu, 2020, s. 356). Özellikle salgın nedeniyle zarar görme algısı arttıkça vatandaşların rasyonel düşünme ve davranma olasılığının azalabileceği söylenebilir. Bu nedenle halk sağlığına yönelik oluşturulmak istenilen algı için dijital medya ile ilgili faktörler ve haber çevrelerinin etkileri ayrı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmelidir.

Afet durumları bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Belirsizliğin üstünden gelmek için ise kamuoyuna etkili bir şekilde bilgi iletmek önemlidir. Ancak sadece bilgi vermek sorunların üstesinden gelinmesi için yeterli olmayabilir. Çünkü kamuoyu alınan bilgiden memnun olmadığı takdirde başta sosyal medya olmak üzere diğer alternatif kaynaklara yönelmektedir (Çelebi, 2020b, s.152) BBC News, New York Times, CNN International, RT, The Associated Press, The Independent ve The Guardian medya organlarının Corona virüs ile ilgili dijital ortamlardaki haber içerikleri inceleyen Ulaş ve Yeşil (2020, s.939) Batı dijital medyasının Türkiye'nin imajını olumsuz şekilde etkileyebilecek olan manipülasyon ve dezenformasyon teknikleri ile birlikte yapılan algı yönetimi çabasını ortaya çıkarmıştır.

Halk verilen mesajları yeterli ve güvenilir bulduğunda salgın ortamının yarattığı duygusal ve bilişsel olumsuzluklara daha başarılı bir şekilde karşılık verebilecektir. Sosyal medyanın ise halkın davranışları üzerinde önemli bir etkisi olabilmektedir. Bu yüzden birbirleriyle tutarlı, inanılır, hızlı ve etkili iletişim stratejilerinin tasarlanması ve belirsizliğin üstesinden gelinmesi sosyal medyada olumsuz söylemleri engellemek için oldukça önemlidir. Böylece yanlış bilgilerin ve olumsuz söylemlerin yayılması önlenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre kamu spotlarında kullanılan iletişim tekniklerinin etkinliğine yönelik olarak duygusal faktörler daha etkili olmakta ve dijital ortamlardaki etkileşimlere ve iletişim stratejilerinin etkinliğini belirlemede ılımlı bir rol oynamaktadır. Ancak kamu güveninin kazanılması için öncelikle kamu kuruluşlarının algılayıcı ve yetkin olduklarının kanıtlanması gerekmektedir.

Dijital ortamlarda öfke, stres, korku, kaygı veya güvensizlik duyguları oluşturabilecek olumsuz bilgileri, iddiaları ve söylentileri çürütmek ve risk seviyesini azaltmak için hızlı ve etkili bir müdahale sistemi gerekmektedir. Bu dönemde salgın dönemine yönelik olarak uzun vadeli ve kısa vadeli

stratejiler izlemenin riskleri ve faydaları hakkında yeterli bilgi verilmelidir. Bu nedenle iletişim uygulayıcılarının dijital ortamlarda stratejik düşünme ve karar verme süreçlerine yönelik becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Dijital ortamlar aracılığıyla geleneksel medyada ve kamu spotlarında verilen bilgilerin yayılma hızları, kapsamaları ve etkileri artabilmektedir. Dijital ortamların farklı platformlara ayrılmış yapıları nedeniyle bilgi paylaşımları daha fazla platformda gerçekleşmektedir. Bu nedenle bilgilerin daha derinlemesine analizini zorlaştırmaktadır. Tartışmalar, yorum, tepki, dayanışma ve protesto gibi eylemler her ne kadar birbirlerine bağlı gibi görünüyor olabilsede muazzam miktarda olan bu gayri resmi söylemleri kavramak oldukça zordur. Yine de katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%83'ü) sosyal medya aracılığıyla konuya dâhil olduklarını hissettiklerini ve böylece durumu yönetmek ve çözmek için iletişim kurmaya yönelik motive olduklarını belirtmiştir. Ancak iyi niyetten yoksun olmasa da kanıta dayalı olmayan olumsuz paylaşımların risk algısını artırdığı ve toplumsal kaygı yarattığı söylenebilir.

İletişim stratejileri tasarlanırken öfke, kaygı, korku, endişe vb. duyguların giderilmesine yönelik çabaların ön planda tutulduğunu göstermek oldukça önemlidir. Bu duyguların ise periyodik olarak ölçülmesi gerekmektedir. Duygusal destek veren mesajlar, empati kurulması ve toplumsal duyarlılığın dikkate alınması inanılabilirliği, güveni ve kamu kuruluşlarına olan destekleyici davranışsal niyetleri artırabilir.

Kamu spotları üzerine yapılan araştırmalar korku çekiciliği unsurlarının bireylerin algılarını olumlu yönde etkilediği yönündedir. Farkındalık yaratmak için korku unsurundan faydalanarak bireylerin algısı değiştirilebilmektedir (Fidan ve Yetiş, 2018, s.175). Diğer yandan, korku unsurunun kullanıldığı mesajlarda bireylerin bu olumsuz durumla nasıl baş edeceği, hangi toplumsal/kurumsal desteklerden faydalanacağı, kime nasıl başvuracağı ve bu hizmetin bir maliyetinin olup olmadığına dair de bilgi vermelidir (Çobaner, 2018, s.821).

Toplumsal sorunlarda genellikle yetkililerden alınan bilgilerin yetersizliğinden şikâyet edilirken sosyal medya ortamlarında çok fazla bilgi vardır. Sosyal medyada katılımcılar kendi sorularına doğrudan bireysel cevaplar alabilmekte, karar alma süreçlerine katkı sağladıklarını düşünebilmekte, duygu ve davranışlarını ifade edebilmekte, başkalarının tepkilerini yorumlayabilmekte, tavsiyelerde bulunabilmektedirler. İletişim stratejilerinde etkililik beklentilerin karşılanmasına yönelik olarak anlayış ve anlam yaratmanın

birleşmesine odaklanan genel bir süreçtir. Sosyal medyada güven oluşturmak ve güvenilirlik kazanmak için farklı durum ve koşullarda sebep-sonuç ilişkisinin araştırılması gerekmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Gelecekte dijital/sanal iletişimin sosyal yaşam içinde çok önemli bir rol oynayacağı ve daha baskın olabileceği göz önünde bulundurularak araştırmanın örneklemini 20-30 yaş arasında olan, sosyal medyayı yoğun olarak kullanan ve yaşam tarzı olarak benimseyen İletişim fakültesi öğrencileri oluşturmuştur. Çünkü profesyonel yaşamlarında sosyal medyayla iç içe yaşama olasılığı yüksek olan grubu temsil eden bu katılımcıların görüşü, gelecekte sosyal medya ile risk yönetiminin daha başarılı olması konusunda bize ışık tutabilecektir. Salgın durumu milyarlarca kişiyi etkilenmiş olmasına rağmen araştırma küçük bir örneklem grubu üzerinde yapılmıştır. Bu yüzden örneklem sayısının araştırmanın sonuçlarını genelleştirmek için sınırlı olduğu söylenebilir. Ayrıca örneklem seçimi belirlenirken hedef kitle ayrımı yapılmamıştır. Demografik özelliklere (yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet vb.) göre her bir hedef kitle ayrımı farklı algılara sahip olabilir. Analizlere tüm iletişimsel eylemler dâhil edilmemiştir. Ayrıca araştırma tek bir ülkede yapılmıştır. Bu yüzden araştırma bulguları kültürel faktörlerden (bireysellik/kollektivizm vb.) etkilenmiş olabilir. Gelecek araştırmalarda daha büyük bir örnekleme iletişim stratejilerine yönelik bilgilendirici ve duygusal stratejilerin kamuoyunun tepkilerini nasıl etkilediği, her bir iletişim stratejinin etkinliğinin nasıl ortaya çıktığı ve bunların iletişimsel algılara ve davranışlara olan etkisi ayrı ayrı incelenebilir ve karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca gelecek araştırmalarda medya ile ilgili faktörler ve haber çevrelerinin bireysel etkileri de değerlendirilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

A Research On The Effectiveness Of Public Spots For Covid-19 Pandemic Process

*

Engin Çelebi – Seyfi Özgüzel
Cukurova University

It has become an important research subject on ensuring compliance with health rules utilizing public spots regarding the health risk caused by threatening public health. This study aims to determine the effect of communication techniques and reveal how this effect is related to emotional- and behavioral changes. For this purpose, it is aimed to test the mediating role of public spots in attitudes towards health rules. It aims to fill the gap in the literature and obtain theoretical and pragmatic inferences with the findings obtained from this study to reveal the effectiveness of public relations during the pandemic period, discussions in digital environments, social perception, and social adaptation.

Using open-ended questions and questionnaire technique, the research was conducted on 116 students studying at the Faculty of Communication. The data were collected digitally from the participants voluntarily, and it took one month to collect the data. Those included in the research were asked to describe the public spots they found effective and ineffective during the pandemic period. Thus, it is aimed to define and to categorize the communication strategies used in public media spots. Afterwards, participants were asked to answer a questionnaire measuring their attitudes and behaviors in digital environments. The study sample consists of people between the ages of 18-30 and who have received a university education. 46.6% (n = 54) of the participants were women and 53.4% (n = 62) were men.

At the beginning, the answers of the first research question that the participants wrote in the empty message box on the questionnaire were analyzed in order to determine which common features stand out in order to increase the effect of communication strategies in traditional and social media. According to the research findings, providing sufficient information for the effectiveness of public spots: expressing them briefly, explaining them in a simple language, being clear, consistent and believable are the primary features.

In addition, cognitive and emotional trust in public institutions and in the state, affects the trust in the messages given in the public spots. Approaches such as establishing empathy and taking into account reactions are determined as a feature specific to social media environment. In addition to the recommendations for measures, it was found that the participants were also interested in the messages about how the pandemic period occurred on social media. Participants showed different attitudes according to the effectiveness of communication strategies and behavioral intentions.

Participants exchange ideas and support each other on social media on: how to take responsibility, how the pandemic emerges, whether it can be taken under control, who is responsible and guilty, what to do or not to do, or how to behave or not. In addition, empathy and using expressions for emotional as well as logical support were found effective when designing effective communication strategies. In order to determine communication strategies that may cause negative perceptions, the answers that the participants wrote in the empty message box on the questionnaire were analyzed and common features were revealed. Perceptions about not going beyond meeting the public's need for information and not taking responsibility came to the fore with the messages given for ineffective strategies. Such a situation may cause questioning the legitimacy of public institutions and the state. On the other hand, it was found that in social media generally posts with negative content about public health are made.

In digital environments are, dangerous, threatening, intimidating, harmful, risky expressions, worrying and increasing information conveyed, shared and is a perception of uncertainty created. It has been stated that emotional (not cognitive) and worrying expressions about what is frequently encountered in digital environments and these can cause immediate negative effects. This finding highlights the importance of involving the public in the process. Therefore, it is necessary to provide transparent information about what has been done to overcome the pandemic period, how it is worked and what should be done to prevent similar situations from repeating, in order to prevent unfounded rumors on social media. In addition, according to the results of the research, the rates of those who trust public institutions and find the messages given in public spots effective towards positive discourse on social media were found to be higher than the rates of those who found public spots ineffective.

Similarly, we see people who do not trust the message of health institutions in Turkey who also do not trust the public media spots. On the other hand, people who trust the message of health institutions in Turkey are also relying on public media spots in a similar way. For this reason, it can be argued that strengthening trust in healthcare institutions can also mean strengthening confidence in the effectiveness of public institutions.

According to the study's findings, it was concluded that those who do not trust public institutions during the pandemic and those who find the

messages on public media ineffective are more likely, because of their feelings, to forward negative messages and like to share the negative messages with others. It can be said that this situation is a result of the emotions (sadness, fear, anger) felt in the pandemic situation and mass psychology. Such negative and serious situations can produce negative results. Because as risk perception increases, people's rational thinking and action options can diminish. Therefore, a distinction must be made between emotional and cognitive perceptions that could affect the public during the pandemic.

When designing communication strategies, anger, anxiety, etc., it is very important to show that efforts to eliminate emotions are prioritized. These feelings should be measured periodically. Emotional supportive messages, empathy, and social sensitivity consideration can increase credibility, trust, and supportive behavioral intentions to public institutions.

Kaynakça / References

- Benoit, W.L. (1995). *Accounts, excuses, and apologies: A theory of image restoration*. State University of New York Press, Albany.
- Borah, P. (2011). Conceptual issues in framing theory: A systematic examination of a decade's literature. *Journal of Communication* 61, 246-263.
- Cheng, Y. ve Lee C-J. (2019). Online crisis communication in a post-truth Chinese society: Evidence from interdisciplinary literature. *Public Relations Review* 45, 1-10.
- Choi, Y. ve Lin, Y-H. (2009). Consumer responses to mattel product recalls posted on online bulletin boards: Exploring two types of emotion. *Journal of Public Relations Research* 21:2, 198-207.
- Coombs, W. T. (2014). *Crisis management and communications*. <http://www.institute-forpr.org/crisis-management-communications/> adresinden erişilmiştir.
- Coombs, W. T. (2019). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding*. Sage Publications, NY.
- Çelebi, E. (2020a). Kurumsal halkla ilişkilerin etkinliğini ölçme: STK gönüllüleri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim* 13 (1), 180-196.
- Çelebi, E. (2020b). Sosyal medya ve krizde iletişim(sizlik): GSM operatörlerinin yaşadığı şebeke krizi üzerine bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 34, 141-158. DOI: 10.31123/akil.694122.
- Çobaner, A.A. (2018). Bir sağlık iletişimi kampanyası geliştirmek, sağlık bakanlığı'nın tütün karşıtı kampanyası üzerine bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 808-823.

- Dal Canbazoglu, A. (2020). Türkiye’de covid-19 yeni koronavirüs hastalığı vakasının ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı ilk günlerde yayınlanan kamu spotu ve reklamların izleyici üzerindeki etkisi. *Turkish Studies*, 15(6), 351-389. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43904>
- Fidan, M. ve Yetiş, A. (2018). Sağlık iletişiminde algı: kamu spotları üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim* 11(2), 159-178.
- Fraustino, J.D., Liu, B. ve Jin, Y. (2012). *Social media use during disasters: a review of the knowledge base and gaps, final report to human factors/behavioral sciences division, science and technology directorate, U.S. Department of Homeland Security*. College Park, MD: START.
- Gudykunst, W. B. (2004). *Bridging differences: effective intergroup communication*. 4. bsm, Sage Publication, London.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, Unit 2. Retrieved from <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/8>.
- Jin, Y., Fraustino, J. D. ve Liu, B. F. (2016). The scared, the outraged, and the anxious: How crisis emotions, involvement, and demographics predict publics’ conative coping. *International Journal of Strategic Communication* 10, 289–308.
- Marynissen, H. ve Lauder, M. (2020). Stakeholder-focused communication strategy during crisis: A case study based on the Brussels Terror Attacks. *International Journal of Business Communication*, 57(2), 176–193.
- National Science and Technology Council (2005). *Grand challenges for disaster reduction: A report of the subcommittee on disaster reduction*. Executive Office of the President, Washington, DC.
- Paton, D. (2008). Risk communication and natural hazard mitigation: how trust influences its effectiveness. *International Journal of Global Environmental Issues*, Vol 8(1-2), 2-16.
- Rodríguez, H., Quarantelli, E.L., Dynes, R.R., Anderson, W.A., Kennedy, P.J. ve Ressler, E. (2007). *Handbook of disaster research*. Springer, New York, NY.
- Schultz, F., Utz, S. ve Göritz, A. (2011). Is the medium the message? Perceptions of and reactions to crisis communication via twitter, blogs and traditional media. *Public Relations Review* 37, 20-27.
- Seeger, M.W., Sellnow, T.L. ve Ulmer, R.R. (1998). Communication, organization, and crisis. *Annals of the International Communication Association*, 21(1), 231-276.
- Stieglitz, S., Bunker, D., Mirbabaie, M. ve Ehnis, C. (2018). Sense-making in social media during extreme events. *Journal of Contingencies and Crisis Management* 26, 4–15.

- Tanyıldızı, N. (2020). Covid-19 salgını sürecinde sağlık iletişiminde sosyal medya. *İksad Publishing House*, Ankara.
- Turancı, E. (2018). Risk iletişimi açısından bilginin önemi ve bilgi okuryazarlığı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 47, 191-208.
- Ulaş, M. ve Yeşil, A. (2020). Batı dijital medyasının Türkiye'ye yönelik algı manipülasyonu: Koronavirüs haberleri üzerine ampirik bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 939-963.
- Van der Meer, T. G. (2016). Public frame building: The role of source usage in times of crisis. *Communication Research* 45, 956–981.
- Veil, S.R., Buehner, T. ve Palenchar, M. (2011). A work in-process literature review: Incorporating social media in risk and crisis communication. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 19(2), 110-122.
- Witte, K. (1995). Generating effective risk messages: How scary should your risk communication be?. *Communication Yearbook*, 18(1), 229-254.
- World Health Organization. E.T. 08.11.2020 <https://www.who.int/emergencies/risk-communications>
- Zhao, X., Zhan, M.M. ve Liu, B.F. (2019). Understanding motivated publics during disasters: Examining message functions, frames, and styles of social media influentials and followers. *J Contingencies and Crisis Management* 27, 387–399.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çelebi, E. ve Özgüzel, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecine yönelik kamu spotlarının etkinliği üzerine bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3348-3469. DOI: 10.26466/opus.810640

COVID-19 Pandemi Sürecinin Yönetilmesinde Sosyal Pazarlama Aracı Olarak Kamu Spotların İncelenmesi: İÇerik Analizi

DOI: 10.26466/opus.855071

*

Özgür Yeşilyurt*

* Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Muş Merkez
E-Posta: o.yesilyurt@alparslan.edu.tr ORCID: [0000-0001-9252-3375](https://orcid.org/0000-0001-9252-3375)

Öz

Sosyal pazarlama, günümüzde toplumsal faydanın ön plana çıkarılması ve farkındalık oluşturulması konularında bireylerde tutum ve davranış değişikliğine sebep olarak daha yaşanabilir bir dünyayı mümkün kılmaya çalışan bir kavramdır. Kurum ve kuruluşlar toplum faydasını ön plana çıkarmak için sosyal sorumluluk projeleri kapsamında sosyal pazarlamaya önem vermekte özellikle çevre ve sağlık konularında kamu spotlarını kullanarak insanların bilinçlendirilmesini sağlamaktadır. Sosyal fayda için tutum ve davranış değişimi, genel olarak kamu sektörünün öncü olduğu sosyal pazarlama faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Kamu spotları, günümüzde sosyal pazarlama faaliyetlerinde bir araç olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun sebebi kamu spotlarının dijital çağda insanlara kolay ulaşmayı ve etkilemeyi mümkün kılacak yayım mecralarına sahip olmasıdır. Sosyal pazarlama aracı olarak kamu spotları, insanlara bilgi vermek, farkındalık oluşturmak, davranış değişikliği için ikna etmek, toplumsal sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmak amacıyla kullanılmaktadır. Çalışmanın amacı; sosyal pazarlama bağlamında kamu spotlarının temalaştırılması sağlamaktır. Çalışmanın yöntemi; sosyal pazarlama bağlamında COVID-19 pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan 34 kamu spotunun içerik analizi kullanılarak temalaştırılmasıdır. Kamu spotları ile ilgili videolar nitel veri analizlerde kullanılan program yardımıyla kodlamaları yapılmış ve temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan temalar davranış kazan-dırma, farkındalık ve ikna etme'dir. Sosyal pazarlamanın kullanım amaçlarına uygun temalar ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Pazarlama, Kamu Spotları, Pandemi, COVID-19, İÇerik Analizi.

Use of Public Service Announcements as A Social Marketing Tool in Managing the COVID-19 Pandemia Process: A Content Analysis

*

Abstract

Social marketing is a concept that attempts to make the world more liveable by causing attitude and behavioural changes in individuals in bringing social benefit to the forefront and creating awareness. Institutions and organizations place importance to social marketing within the scope of social responsibility projects in order to bring the social benefit to the forefront, and provide awareness of people by using public service announcements, especially on environmental and health issues. Attitude and behavioural changes for social benefit generally form the basis of social marketing activities pioneered by the public sector. Today, public service announcements are used intensely as a tool in social marketing activities. This is because public service announcements have broadcast areas that will make it possible to reach and influence people easily in the digital era. As a social marketing tool, public service announcements are used to keep people informed, to create awareness, to persuade them to change behaviour, to attract attention to social problems and to propose solutions to these problems. The aim of the study is to provide public service announcement theming within the context of social marketing. The method of the study is to theme 34 public service announcements published by the Ministry of Health during the COVID-19 pandemic process in the context of social marketing by using a content analysis. Videos concerning public service announcements were coded and themes created with the help of the program used in qualitative data analysis. In conclusion, the emerging themes are behaviour acquisition, awareness and persuasion. Themes which are suitable for the intended use of social marketing have emerged.

Keywords: *Social Marketing, Public Service Announcements, Pandemic, COVID-19, Content Analysis.*

Giriş

Sosyal pazarlama, geleneksel pazarlamaya farklı bir bakış açısı getirmiştir. Sosyal problemler ve davranış değişimleri sosyal pazarlamanın konuları arasında yer almaktadır. Bu konular pazarlama ile ilgili düşüncelerin ve pazarlama faaliyetlerinde kullanılan araçların tekrar yorumlanmasına imkan tanımıştır (Marangoz ve Aydın, 2019, s.11). Sosyal pazarlama, toplumsal sorunların çözülmesi konusunda farkındalık oluşturan, sosyal faydayı ön plana çıkaran, toplumsal sorunlarla ilgili tutum ve davranış değişikliğini hedefleyen bir pazarlama faaliyeti olarak kullanılmaktadır.

Uzun bir süredir çeşitli teknolojiler kullanılarak insanların davranışları değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu teknolojilerin birçoğu sosyal pazarlamanın özelliklerini taşıyor olsalar da hiçbiri sosyal pazarlama kadar davranış değişikliği konusunda etkili olmamış ve açık bir şekilde davranış değişikliğine odaklanmamıştır. Bunların kullanıldığı alanlar sağlık eğitimi, kitle iletişim, sosyal mobilizasyon, sosyal reklamcılık, toplumsal pazarlama, sosyal iletişim ve kamusal reklamcılıktır. Bu yaklaşımlar aşağıda ifade edilmiş olan düşünce ve eylem paradigmalarına uygun olacak şekilde karakterize edilmiştir (Andreasen, 1995'ten Aktaran: Dinan ve Sargent, 2000, s.4-5):

- **Eğitim:** Kampanyaların temel amacının eğitim olduğu bu yaklaşım, bireyi eğitmek ile bireyin tutum ve davranışlarını değiştirmek arasında doğrudan bir ilişki olduğunu varsaymaktadır.
- **İkna Etme:** Birey ya da grup üyeleri arasında arzu edilen ve hissedilen sosyal bir fikrin satılmasıdır. Gençleri uyuşturucuya hayır demeye ikna etmek için tasarlanmış bir dizi kampanya bu yaklaşıma dayanmaktadır.
- **Davranış Değişikliği:** Davranışçı bir bakış açısına göre insanlara davranış değişikliği için gerekli teknikleri öğrenme ve sonuçların ödüllendirici olacağını keşfetmeleri için fırsat verilmesidir.
- **Sosyal Etki:** Kültür ve sosyal yapı içerisinde bireysel davranışları etkilemenin zorluğunu tanımlayan bu yaklaşım, hali hazırda kurulmuş davranış kalıplarını güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Sosyal pazarlama faaliyetlerinde kullanılan konuları yönlendiren ve bu konularla ilgili çaba sarf eden kurumlar genelde kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Bunlar (Lee, ve Kotler, 2020, s.12):

- Hastalık Kontrol Önleme Merkezleri,
- Sağlık Bakanlığı,

- Çevre koruma ajansı ve
- Ulusal Trafik Güvenliği İdaresi gibi ulusal kurum ve kuruluşlardır.

Ülkemizde ise kamu spotlarını yapan kurum ve kuruluşlar, Bakanlıklar (Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İç İşleri bakanlığı gibi), sivil toplum kuruluşları genelde kamu spotlarını sosyal pazarlama aracı olarak kullanmaktadırlar.

İşletmenin önemli departmanları arasında yer alan pazarlama faaliyetleri temel işletme fonksiyonları içerisinde yer alsın da sağlık alanında kullanılması bazı eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştiriler pazarlamanın sadece satış, reklam ve promosyona ilişkin faaliyetler olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Sağlık hizmetlerinde pazarlamanın kullanılmasını zorunlu kılan nedenler; sağlık hizmeti alan bireylerin beklentilerinin artması, artan maliyetler, bilinçli tüketici sayılarındaki artış ve sağlık hizmeti sunumunda kullanılan kaynakların etkili ve verimli kullanılmamasıdır. Ayrıca koruyucu sağlık hizmetlerine verilen önemin artması özellikle sosyal pazarlama faaliyetlerinin sağlık alanında yaygınlaşmasını sağlamıştır. Sağlık sektöründe sosyal pazarlama kullanımının yaygınlaşması insanların hayat standartlarının artmasını sağlamaktadır (Bayın ve Akbulut, 2012, s.68).

Sosyal pazarlama genel olarak sağlıkla ilgili alanlarda kullanılmaktadır. Sigara bırakılması için sigaranın zararlarını anlatan, organ bağıışı yapmaları için halkı bilinçlendiren ve bazı kanser türleri hakkında insanların bilinçlendirilmesi için sosyal pazarlama faaliyetleri yoğun olarak kullanılmaktadır. Korona virüsle mücadele edilen günümüzde salgının yayılımını azaltarak durdurmak için halkın bilinçlendirilmesi amacıyla sosyal pazarlama faaliyetleri kullanılmaktadır. Halkın bilinçlendirilmesi için kamu spotları çekilerek insanların virüse karşı almaları gereken önlemler anlatılarak dikkat etmeleri gereken konular gündeme getirilmeye çalışılmaktadır.

Koruyucu sağlık hizmetlerinde insanların bilinçlendirilmesi için sağlık alanında toplumsal sorunlara sebep olabilecek durumların ortadan kaldırılmasında tanıtım kampanyaları ve kamu spotları yoğun olarak kullanılmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nun desteği ile hazırlanmış kamu spotlarının pandemi sürecinin yönetilmesinde insanları bilinçlendirmek, salgının yayılımını azaltarak durdurmak için çeşitli mecralarda yayınlanan kamu spotlarının sosyal pazarlama bağlamında temalaştırılmasını sağlamak amacıyla bu çalışma ya-

pılmıştır. Bu çalışmanın, kamu spotlarında verilmek istenen mesajları insanların doğru algılayıp algılamadıklarını ve toplumsal etki düzeyini görmek adına yapılacak yeni çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Sosyal pazarlama ve kamu spotları ile ilgili literatürde özellikle içerik analizi kullanılarak yapılmış olan çalışma sayısı çok azdır. Genel olarak nicel çalışmalara yer verilmiştir. Bu durum sonra ki çalışmaların temelini oluşturması açısından bu çalışmanın önemini artırmaktadır.

Yıldırım Becerikli'nin (2012) yapmış olduğu çalışmada; Sağlık Bakanlığının "Sigara pişmanlıktır." temalı kamu spotu ve AVEA'nın sigarayı bir metafor olarak kullandığı "Siz de bırakabilirsiniz." reklam filmi çözümlenmiştir. Odak grup çalışmalarıyla bulgular elde edilmiştir. Katılımcılar Sağlık Bakanlığının kamu spotunda sigara bağımlılığı olan yaşlı kişilerin karakterleri canlandırmasından kaynaklı olarak gençlerin özdeşlik duygusunu yaşayamadığını ve kamu spotunun içeriğinde yer alan fon müziği ile ölüm temasının korku yaratması sebebiyle kamu spotunu izlemediklerini ifade etmişlerdir. Bu kamu spotlarının sigara içenleri sigarayı bırakmaya ikna etme konusunda yetersiz olduğunu; sigara içmeyenlerin ise sigara içmeme tutumlarını sürdürmelerinde etkili olmadığını ifade etmişlerdir (Yıldırım Becerikli, 2012). Kurt ve Yılmaz Alarçı'nın (2019) üniversite öğrencilerinin kamu spotlarına ilişkin tutum ve beklentilerini ölçmek için yapmış oldukları çalışmada, üniversite öğrencilerinin tutumlarının demografik özelliklere göre farklılaşmış farklılaşmadığını incelemişlerdir (Kurt ve Yılmaz Alarçı, 2019). Bu çalışma Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan kamu spotlarının sosyal pazarlama çerçevesinde temalaştırılması konusundadır.

Kamu spotları yerine getirmeyi amaçladığı hedefleri dikkate alındığında sosyal pazarlamanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Geniş bir konu yelpazesine sahip olan kamu spotlarının genel çerçevesi yasal düzenlemelerle çizilmiştir. Çeşitli mecralarda yayınlanan kamu spotlarının insanlar üzerinde etkisi olduğu düşünülen kamu spotlarının içeriklerinin incelenmesi ilgili literatüre katkı sağlayacaktır (Zalluhoğlu, Karıslı, Candemir, ve Günay, 2015, s.467).

Sosyal Pazarlama

Andreasen (1994) sosyal pazarlamayı "ticari pazarlama teknolojilerini kullanarak hedef kitlelerin gönüllü davranışlarını etkilemek için kişisel refahlarını

ve bir parçası oldukları toplumu geliştirmek amacıyla yapılan uyarlamalar” olarak tanımlamaktadır (Andreasen, 1994: 110). Sosyal pazarlama, daha yaşanılabilir bir toplum yaratmak için kullanılan araçlardan biridir. Geleneksel pazarlama faaliyetlerinin aksine kar amaçlı uygulanmayıp toplumda hoş karşılanmayan diğer bir ifadeyle topluma zarar veren davranışların ortadan kaldırılmasında destek olmaktadır (Can, 2017: 23). Bu bağlamda ele alındığında pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı, insanları bilinçlendirmek ve salgının yayılımını önlemek hatta durdurmak amacıyla televizyon, sosyal medya ve çeşitli internet platformlarında hazırlanmış oldukları kamu spotlarının yayınlanmasını sağlamaktadır.

Tablo 1’de ticari pazarlama ile sosyal pazarlama arasındaki farklılıklar ve benzerlikler yer almaktadır.

Tablo 1. Ticari Pazarlama ile Sosyal Pazarlama Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

	Ticari Pazarlama	Sosyal Pazarlama
Farklılıklar	Pazarlama sürecinin temelinde mal veya hizmetin satılması bulunmaktadır.	Pazarlama sürecinin temelinde istenen bir davranışı satmak yatmaktadır.
	Maddi kazanım sağlamak için yapılmaktadır.	Bireysel ve toplumsal kazanımlar için yapılmaktadır.
	Hedef kitle seçilirken en karlı satışı sağlayacak kitle belirlenir.	Hedef kitle seçilirken farklı kriterler göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Sosyal pazarlamada segmentler belirlenirken kullanılan kriterlerden biri en fazla davranış değişikliğine sebep olacak kitlenin seçilmesidir.
Benzerlikler	Benzer mal ve hizmet sunan işletmeler rakip olarak kabul edilmektedir.	Rakip, davranışları sunan ya da teşvik eden kuruluşlardır. Sosyal pazarlamada rekabet, hedef kitlenin mevcut ya da özendirdiği davranıştır. Bu davranışların algılanan faydaları ve maliyetleri rekabet unsuru olarak kullanılmaktadır.
	Hem ticari pazarlamada hem de sosyal pazarlamada pazarlamacılar en fazla geri dönüşü sağlayacak kitleye hitap etmeye çalışmaktadırlar.	

Kotler ve Lee, 2010, s.99

Sağlık Bakanlığı’nın sunmuş olduğu koruyucu sağlık hizmetlerinin içerisinde tanıtım ve reklam (kamu spotları) önemli bir yer tutmaktadır. Sağlık Bakanlığı zaman zaman yürütülen bu faaliyetlerle koruyucu sağlık hizmetine olan ilgiyi artırmak hatta tedavi süreçlerinin bir parçası haline getirmeyi amaçlamaktadır (Gümüş ve Toy, 2013, s.95). Pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı, korona virüsün yayılımını azaltmak için koruyucu sağlık hizmetleri

kapsamında kamu spotları ve alanda uzman sağlık çalışanlarının vermiş oldukları röportajlarla insanları bilinçlendirme faaliyetleri yürütmektedir. Bunlara ek olarak koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında sigara kullanımını azaltmayı hedefleyen, insanların obezite konusunda bilinçlendiren ve aşı ile ilgili tereddütlerini gidermek için kampanyalar yapmaktadır.

Sosyal Pazarlama Karması

Ticari pazarlama anlayışında olduğu gibi sosyal pazarlama anlayışında da birincil odak noktasını tüketiciler oluşturmaktadır. İşletmelerin üretilen mal ve hizmetleri satmaya çalışmak yerine insanların nelere ihtiyaç duyduklarını ve ne istediklerini anlamaya çalışmaları gerekmektedir. Pazarlama faaliyetlerinde mal ve hizmetlerin değil müşterinin ön plana çıkarılmasının önemi artmaktadır. Pazarlama faaliyetlerinin planlama sürecinde pazarlama karması (4P) unsurlarını ele alarak tüketici odak noktaya alarak hesaba katması önem arz etmektedir. Ticari pazarlama faaliyetleri için kullanılan pazarlama karmasına ek olarak sosyal pazarlama için eklenmiş unsurlar bulunmaktadır (Weinreich, 2006). Sosyal pazarlama alanında kullanılan pazarlama karması unsurları şunlardır:

Ürün (Product): Sosyal pazarlamada satılan sunulan ürün arzu eden davranış ve bu davranışın beraberinde gelen faydadır. Sosyal pazarlamada ürünün davranış değişikliğini destekleyebilmesi ve kolaylaştırması amacıyla mal ya da hizmetle beraber sunulduğu durumlar da bulunmaktadır (Eser ve Özdoğan, 2006, s.62).

Fiyat (Price): Sosyal pazarlamada planlanması önem arz eden değişkendir. Fiyatlandırma ürünü algılayış biçiminde ve sosyal ürünü elde etme durumunda en önemli belirleyiciler arasında yer almaktadır. Fiyat konusu pazarlama karması içerisinde önemli bir denge unsurudur (Nurtanış Velioglu, ve Çoknaz, 2010, s.466). Sosyal pazarlamada fiyatın davranış değişikliği konusunda insanları ikna etme özelliği bulunmaktadır. Aslında fiyat, bu davranışa ikna olduğunda insanların katlanması gereken maliyet (diğer bir ifadeyle ücret)'tir.

Dağıtım (Place): Sosyal pazarlamanın hedef kitlesi içerisinde yer alan istenilen davranışın gerçekleştirileceği ve bu davranış ile ilgili mal ve hizmetlerin

alınacağı yeri ifade etmektedir (Lee ve Kotler, 2020, s.12). Sosyal amaçlı bir ürünün kullanımının yaygınlaştırılmasına, pandemi sürecinde devletin ücretsiz maske dağıtması örnek olarak verilebilir. Bu örnek insanların salgından korunmalarını sağlayacak ekipmanlara kolaylıkla ulaşmalarını sağlamıştır. Koruyucu ekipmanlar eczanelerde, marketlerde ve diğer satış noktalarında insanların kolaylıkla ulaşabilmeleri için ücreti mukabilinde kullanıma sunulmuştur.

Tutundurma (Promotion): Sosyal pazarlamada pazarlama mesajları genellikle bir iletişim kanalı olan sosyal medya üzerinden verilmektedir (Boone, ve Kurtz, 2012, s.21). Sosyal medya, sosyal pazarlama stratejilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal medya üzerinden yapmış oldukları çalışmalar ofisi bulunmayan şehirlerdeki insanlara bile ulaşmalarını mümkün kılmıştır. Diğer bir ifadeyle sosyal medya erişim sorununun ortadan kaldırılmasını sağlamıştır (Can, 2017, s.42). Sosyal pazarlama faaliyetlerinde belirli grupların desteği alınarak faaliyetlerin etkisi artırılmaya ve genişletilmeye çalışılmaktadır. Sosyal pazarlamacılar daha iyi bir dünya için kendi çevrelerinde networkler oluşturmaktadırlar. Networkler ne kadar nitelikli ve güçlü olursa sosyal pazarlamanın etkisi artacaktır (Özer, 2020, s.27). Bu networklerin kurulmasını ve sosyal pazarlama faaliyetlerinde etkinliğin artırılması, kamu spotları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Tutundurma, pazarlama faaliyetleri ile ilgili pazarlama mesajlarının verileceği mecraları ifade etmektedir.

Kamuoyu (Publics): Sosyal pazarlamacılar genellikle kampanyaların başarıyla tamamlanabilmesi için hem harici hem de dahili birçok kitleye hitap etmektedirler. Harici kamuoyunu; hedef kitle, ikincil hedef kitle ve politika yapıcılar oluştururken dahili kamuoyunu ise; kampanyanın onaylanması ve uygulanması konularına dahil olan kişiler oluşturmaktadır (Weinreich, 2006).

Ortaklıklar (Partnership): Etkin sosyal pazarlama faaliyetlerinin oluşturulabilmesi için benzer hedeflere sahip organizasyonlarla ortaklıkların kurulmasını ifade etmektedir. Sosyal sorunlar ve sağlık sorunları karmaşık yapıda olduğu için genel olarak bir kurumun üstesinden gelmesi zordur (Weinreich,

2006). Zaman ve parasal destek açısından sorun yaşayan kurum ve kuruluşlar potansiyel ortaklıklar oluşturmaya çalışmaktadırlar (Dinan ve Sargeant, 2000, s.6).

Politika (Policy): Sosyal pazarlama faaliyetleri bireysel davranış değişikliklerini motive etme konusunda başarılı olsa da bu davranışlar uzun vadede desteklenmediği sürece bu davranışların sürdürülebilirliği zordur (Weinreich, 2006). Bireylerde istenilen davranış değişikliklerine ulaştırmanın tek yolu bireyi istenilen davranış değişikliğine zorlamaktır (Dinan & Sargeant, 2000: 6). Sosyal pazarlama ile ilgili uygulanacak politikaları kapsamaktadır.

Fon Sağlayıcılar: Para Kontrolü (Purse String): Sosyal pazarlama faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşların çoğu, faaliyetlerde kullanacakları fonları vakıflardan, devlet katkılarında ve bağışlardan sağlamaktadır (Weinreich, 2006).

Tablo 2’de koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında sosyal pazarlama faaliyetlerinde kullanılan pazarlama karması unsurları pandemi sürecine uyarlanarak verilmiştir.

Tablo 2. Pandemi Sürecinde Yapılan Sosyal Pazarlama Faaliyetlerinde Pazarlama Karması Unsurları

Pazarlama Karması	Pandemi Sürecinde Sosyal Pazarlama Faaliyetlerinde Pazarlama Karması Unsurları
Ürün	<ul style="list-style-type: none"> - Salgınla ilgili belirtiler olduğunda test yaptırmak, - Maske, eldiven gibi koruyucu ekipman kullanımı yaygınlaştırmak, - Sosyal mesafeye bulunulan tüm ortamlarda uyulmasını ve - Günlük hayatta hijyen şartlarına dikkat edilmesini sağlamaktır. <p>(Genelde kamu spotlarında Maske-Mesafe-Temizlik olarak kullanılmıştır.)</p>
Fiyat	<ul style="list-style-type: none"> - Virüsten korunma için kullanılan ekipman ücretleri, - Virüsün bulaştığı kişilerin bakım ücretleri, - Virüsün varlığını tespit için kullanılan test ücretleri, <p>(İki test çeşidi bulunmaktadır. Bunlar; PCR (virüsün vücutta varlığını moleküler düzeyde ortaya koymak için yapılan test güvenilirliği yüksek olsa da fiyatı yüksektir.) ve hızlı test (Kart test) (virüsün vücutta varlığını kanda antikor ve antijenlerle aramaya yarayan hızlı sonuç veren bir testtir. Fiyatı PCR’ye göre daha uygun olsa da sonuçlarının güvenilirliği düşüktür.))</p> <p>Kamu hastanelerinde bakım ve testler ücretsiz olarak uygulanırsa da özel hastanelerde bakım ve test ücretleri için ciddi meblağlar talep edilmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Koruyucu ekipman ücretleridir. <p>(Pandemi sürecinin başlarında maskeye olan talebin artması maske fiyatlarını da fiyatlar arttırmıştır. Bunun üzerine devlet maske fiyatlarına tavan fiyat uygulamaya başlamıştır.)</p>
Dağıtım	<ul style="list-style-type: none"> - Kamu hastaneleri ve Özel hastaneler, - Koruyucu ekipman dağıtımına ve satışına destek olan kurum ve kuruluşlardır.

Tutun- durma	- Alanda uzman sağlık çalışanlarının vermiş oldukları röportajlar, - Sağlık Bakanlığı'nın desteği ile oluşturulup çeşitli mecralarda yayınlanan kamu spotları, - Pandeminin başında insanların dikkatlerini çekmek ve virüsün yayılımını azaltmaları ko- nusunda duyarlılık kazanmalarını sağlamak için devletin ücretsiz maske dağıtması verile- bilecek örnekler arasında yer almaktadır.
Kamuoyu	- Virüsün yayılımına sebep olan ve virüsle mücadele eden herkes
Ortaklık	- Virüsün yayılımını engellemeye çalışan ulusal ve uluslararası sağlık örgütleri, - Koruyucu ekipmanların ve aşıların üretilmesini ve dağıtılmasını sağlayan ulusal ve ulus- lararası örgütlerdir.
Politika	- Virüsle mücadele için bütçelerin ayrılarak virüsün yayılımını azaltacak tedbirlerin alın- masını, - Kamu kurum ve kuruluşları tarafından virüsle mücadelede kullanılacak politikaların ge- liştirilmesini ve - Özel kuruluşlar tarafından virüsle mücadelede kullanılacak politikaların geliştirilmesini kapsamaktadır.
Fon Sağlayıcı- lar	- Virüsün yayılımının durdurulması için araştırma yapan kişi, kurum ve kuruluşlara veri- lecek katkıyı ifade etmektedir. Devlet katkılarını ve bağışları kapsamaktadır. (Aşı çalışmaları devlet tarafından ve özel kuruluşlar tarafından fonlar ve hibelerle destek- lenmektedir.)

Kamu Spotları

Sosyal pazarlama aracı olarak kullanılan kamu spotları insanlarda davranış değişikliği beklentisiyle yapılan çalışmaları ifade etmektedir. Kamu spotlarının esas amacı; genelde radyo, televizyon mecrasını kullanarak insanların bilinçlendirilmesini sağlamaktır (Gençoğlu, Bağlıtaş, ve Kuşkaya, 2017, s.622). Günümüzde kamu spotları ve zorunlu yayınlar kamu ve özel radyo televizyon kanallarında yoğun olarak kullanılmaktadır (Bilgiç, 2016, s.25). Kamu spotu kampanyaları, genel olarak toplumun sosyal hayatını, sağlığını ve refahını tehdit eden durumlarda koruyucu önlemler almak için kullanılmaktadır. Bu kampanyalarla genelde korku uyarılması ve algılanan tehdit temalarını kullanarak insanlardaki karar alma süreçlerine etki edilmesi hedeflenmektedir (Ruiter, Abraham, ve Kok, 2001, s.613).

Kamu spotları özellikle sağlık alanında insanların hayatlarını tehdit eden konularda ve insanları yanlış tutum ve davranışlardan uzaklaştırarak istenilen davranışlara yönelmelerinde kullanılan önemli bir araçtır (Kurt, ve Yılmaz Alarç, 2019, s.364). Özellikle pandemi döneminde insanları bilinçlendirerek salgının yayılımını azaltmak için kamu spotları çeşitli mecralarda yayınlanmakta ve yoğun olarak kullanılmaktadır.

Yöntem

İçerik analizi nitel çerçevede dergi, gazete, video gibi çalışmaya konu olacak tüm materyallerin genel çerçevede değerlendirilmesi ve bu material içeriklerinin kavramsallaştırılmasında kullanılmaktadır. Buradaki kavramsallaştırmadan kasıt ilgili materyalde verilmek istenen mesajın tema olarak ortaya konulmasıdır. Pandemi sürecinde yayınlanmış olan 34 kamu spotunun nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan içerik analizi ile temalaştırılması ile ilgilidir.

Çalışmada kullanılan 34 kamu spotu çalışmaya başlandığında sağlık bakanlığının sitesinde yer alan videolardır. Sadece Sağlık bakanlığının pandemi sürecinde yayınlamış olduğu videoların kullanılması çalışmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Diğer bir kısıt çalışmaya bilim kurulu üyelerinin yer aldığı ropörtaj kamu spotlarının eklenmemiş olmasıdır.

Çalışmada ortaya konulan kod ve alt kodların açık ve anlaşılır bir şekilde oluşturulması güvenilirlik ve inandırıcılık konusunda çalışmaya destek olmaktadır. Ayrıca kod ve alt kodların çerçevesi çizilerek temaların bu kodlara göre oluşturulması geçerlilik konusunda çalışmayı desteklemektedir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan temalar sonraki dönemde yapılacak çalışmaların bu temalar ekseninde şekillendirilmesi konusunda literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında kullanılan videolar Sağlık Bakanlığı'nın ilgili sayfasından temin edilerek kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı; Sağlık Bakanlığı'nın desteği ile hazırlanmış kamu spotlarının pandemi sürecinin yönetilmesinde insanları bilinçlendirmek, salgının yayılımını azaltarak durdurmak için çeşitli mecralarda yayınlanan kamu spotlarının sosyal pazarlama bağlamında temalaştırılmasını sağlamaktır.

Çalışma için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvurulmuştur. Kurulun 29/05/2020 tarihli ve E.6011 sayılı toplantısında alınan 6 numaralı kararınca uygun bulunmuştur. Ayrıca ilgili videoların çalışma kapsamında kullanılabilmesi için Sağlık Bakanlığı'ndan izin alınmıştır.

Bulgular

Araştırma problemine açıklık getirmesi adına incelenen pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanmış kamu spotlarının içeriklerinden elde

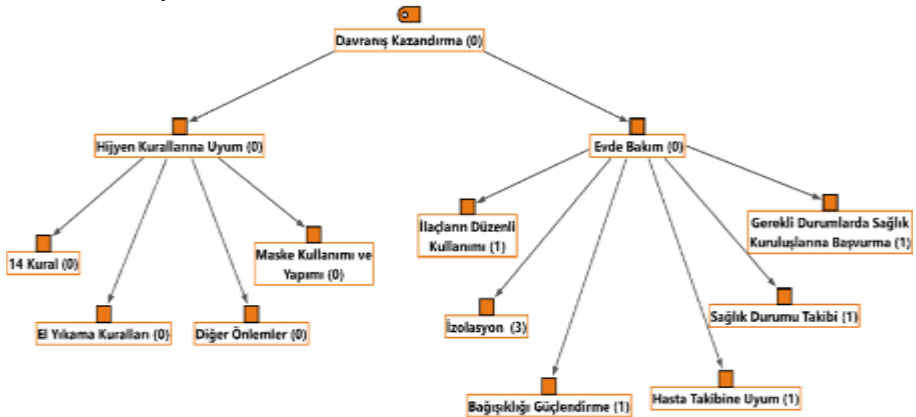
edilen bulgular bu başlık altında sunulmuştur. Toplamda dış sesin oluşturduğu 34 video incelenmiştir. Videolar V1'den V34'e kadar kodlanmıştır. Çalışma Şekil 1'de görüldüğü üzere kamu spotlarıyla verilmek istenen mesajlar 3 ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar; davranış kazandırma, farkındalık ve ikna etme'dir.

Şekil 1. Pandemi Sürecinin Yönetilmesinde Sosyal Pazarlama Aracı Olarak Kamu Spotları Tema Gösterimi

Davranış Kazandırma Temasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ilk teması olan davranış kazandırma teması hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 2'de görülmektedir. Davranış kazandırma teması altında korunmaya yönelik alınan tedbirler ile ilgili olan videolardan oluşturulan kodlar yer almaktadır.

Şekil 2. Davranış Kazandırma Teması Hiyerarşik Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Hijyen Kurallarına Uyum Alt Koduna İlişkin Bulgular

Davranış kazandırma temasının birinci kategorisi olan hijyen kurallarına uyum kategorisi; 14 kural, maske kullanımı ve yapımı, el yıkama kuralları ve diğer önlemler olarak kodlara ayrılmıştır.

a) **14 Kural:** Birinci kategori olan hijyen kurallarına uyum kategorisinde yer alan kodlar kendi içlerinde alt kodlara ayrılmıştır. Alt kodlardan birinci olan 14 kural koduna ait alt kodlar Şekil 3'te görülmektedir. 14 kural kodu ile ilgili kodlar izlenen videolardan ortaya çıkarılmıştır. Bu kodlar; öksürme-hapşırma önlemleri, eller ile yüze temas etmeme, sosyal mesafe, fiziksel temastan kaçınma, maske kullanımı, elleri yıkama, havalandırma, sık kullanılan yüzeylerin temizlenmesi, kişisel eşyaların ortak kullanılmaması, kıyafetlerin 60-90 derecede yıkanması, bağışıklığı güçlendirme, belirtiler var ise sağlık kuruluşuna başvurma, yurtdışı seyahatlerini iptal etme ya da erteleme ve yurtdışı dönüşlerinde ilk 14 gün ev izolasyonu kodlarıdır.

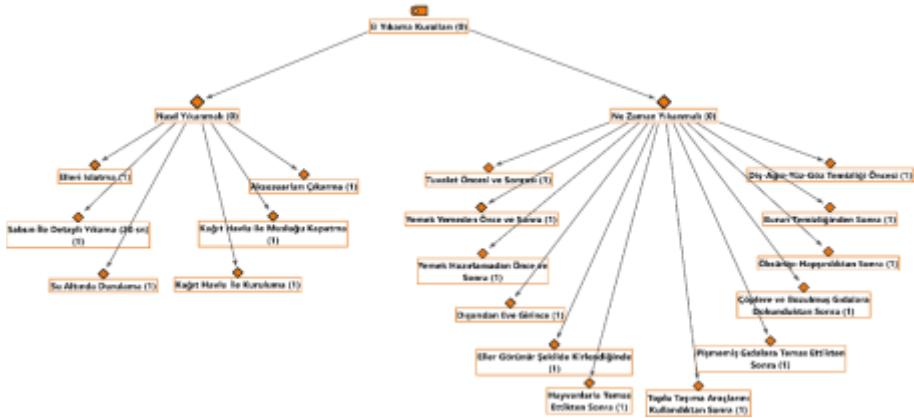

Şekil 3. 14 Kural Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

14 kural kategorisinin oluşturulmasında, V1, V4, V5, V6 ve V24 kodlu 5 adet dış sese ait video kullanılmıştır. Videolardan elde edilen bulgulara göre,

eller ile yüze temas etmeme, elleri yıkama, sık kullanılan yüzeylerin temizlenmesi, kıyafetlerin 60-90 derecede yıkanması kodları 3 videoda, havalandırma, maske kullanımı, kişisel eşyaların ortak kullanılması, fiziksel temastan kaçınma, bağışıklığı güçlendirme, belirtiler var ise sağlık kuruluşuna başvurma, yurtdışı seyahatlerini iptal etme ya da erteleme, yurtdışı dönüşlerinde ilk 14 gün ev izolasyon kodları 2 videoda, sosyal mesafe ve öksürme-hapşırma önlemleri 1 videoda ifade edilmiştir.

b) El Yıkama Kuralları: Birinci kategori olan hijyen kurallarına uyum kategorisinde yer alan kodlar kendi içlerinde alt kodlara ayrılmıştır. Alt kodlardan üçüncüsü olan el yıkama kuralları koduna ait alt kodlar Şekil 4'te görülmektedir.

Şekil 4. El Yıkama Kuralları Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

El yıkama kuralları kategorisinin oluşturulmasında 2 adet dış sese ait video kullanılmıştır. El yıkama kuralları kategorisi nasıl yıkanmalı ve ne zaman yıkanmalı olarak iki koda ayrılmıştır.

b1) Nasıl Yıkanmalı: Nasıl yıkanmalı kodunda 6 adet alt kod yer almaktadır. Bunlar; aksesuarları çıkarma, elleri ıslatma, sabun ile detaylı yıkama (20 sn), su altında durulama, kağıt havlu ile kurulama ve kağıt havlu ile musluğu kapatma kodlarıdır. Nasıl yıkanmalı kodunun alt kodları V2 kodlu videoda yer alan ifadeler ile oluşturulmuştur. V2 kodlu videoda dış ses yerine arka fonda müzik kullanılmış ve tıbbi maske kullanım yönergeleri yazılı olarak verilmiştir.

b2) Ne Zaman Yıkanmalı: Ne zaman yıkanmalı kodunda 12 adet alt kod yer almaktadır. Bunlar; dışarıdan eve girince, eller görünür şekilde kirlendiğinde, hayvanlarla temas ettikten sonra, toplu aşım araçlarını kullandıktan sonra, pişmemiş gıdalarla temas ettikten sonra, çöplere ve bozulmuş gıdalara dokunduktan sonra, öksürüp-hapşırıdıktan sonra, burun temizliğinden sonra, dış-ağız-yüz-göz temizliği öncesi, tuvalet öncesi ve sonrası, yemek yemeden önce ve sonra ve yemek hazırlamadan önce ve sonra kodlarıdır. Ne zaman yıkanmalı kodunun alt kodları V3 kodlu videoda yer alan ifadeler ile oluşturulmuştur. V3 kodlu videoda dış ses yerine arka fonda müzik kullanılmış ve tıbbi maske kullanım yönergeleri yazılı olarak verilmiştir. Videolardan elde edilen bulgulara göre, nasıl yıkanmalı ile ilgili kodlar ve ne zaman yıkanmalı ile ilgili kodlar birer videoda ifade edilmiştir.

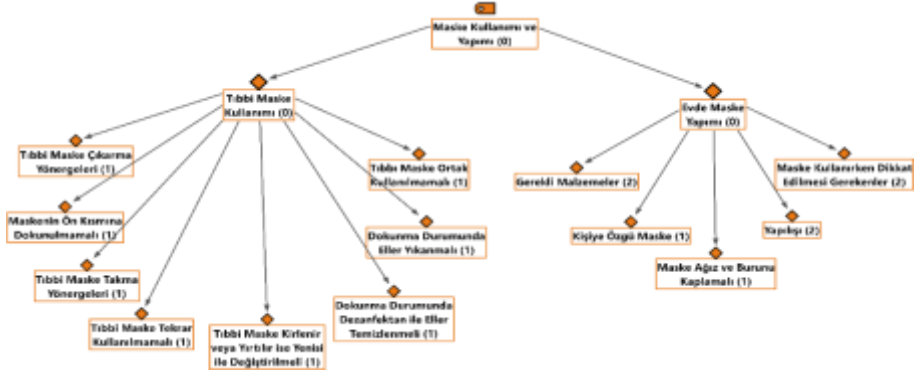
c) Diğer Önlemler: Birinci kategori olan hijyen kurallarına uyum kategorisinde yer alan kodlar kendi içlerinde alt kodlara ayrılmıştır. Alt kodlardan sonuncusu olan diğer önlemler koduna ait alt kodlar Şekil 5'te görülmektedir.

Şekil 5. Diğer Önlemler Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Diğer önlemler kategorisinde; hayvanlarla temastan kaçınma, hayvansal gıdaların iyice pişirilmesi, dezenfektan kullanımı, hastaneye dokunduğu yerlerin temizlenmesi ve ayrı tuvalet ve banyo kullanımı kodları yer almaktadır. Diğer önlemler kategorisinin oluşturulmasında V1 ve V24 kodlu 2 adet dış sese ait video kullanılmıştır. Videolardan elde edilen bulgulara göre, dezenfektan kullanımı kodu iki videoda, diğer kodlar ise bir videoda ifade edilmiştir.

d) Maske Kullanımı ve Yapımı: Birinci kategori olan hijyen kurallarına uyum kategorisinde yer alan kodlar kendi içlerinde alt kodlara ayrılmıştır. Alt kodlardan ikincisi olan maske kullanımı ve yapımı koduna ait alt kodlar Şekil 6'da görülmektedir.

Şekil 6. Maske Kullanımı ve Yapımı Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

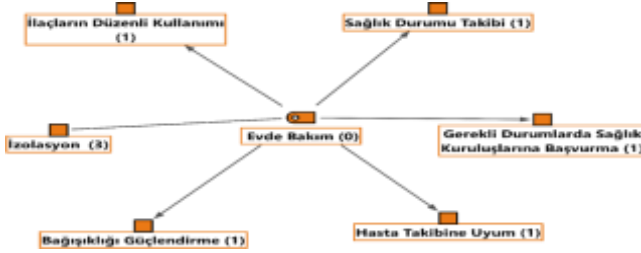
Maske kullanımı ve yapımı kategorisinin oluşturulmasında 4 adet dış sese ait video kullanılmıştır. Tıbbi maske kullanımı ve yapımı kategorisi tıbbi maske kullanımı ve evde maske yapımı olarak iki koda ayrılmıştır

d1) Tıbbi Maske Kullanımı: Tıbbi maske kullanımı kodunda 8 adet alt kod yer almaktadır. Bunlar; tıbbi maske takma yönergeleri, tıbbi maske çıkarma yönergeleri, tıbbi maske tekrar kullanılmamalı, tıbbi maske ortak kullanılmamalı, tıbbi maske kirlenir veya yırtılır ise yenisi ile değiştirilmeli, dokunma durumunda dezenfektan ile eller temizlenmeli, maskenin ön kısmına dokunulmamalı ve dokunma durumunda eller yıkanmalı kodlarıdır. Tıbbi maske kullanımı kodunun alt kodları V7 kodlu videoda yer alan ifadeler ile oluşturulmuştur. V7 kodlu video'da dış ses yerine arka fonda müzik kullanılmış ve tıbbi maske kullanım yönergeleri yazılı olarak verilmiştir.

d2) Evde Maske Yapımı: Evde maske yapımı kodunda 5 adet alt kod yer almaktadır. Bunlar; maske ağız ve burununu kaplamalı, kişiyeye özgü maske, maske kullanırken dikkat edilmesi gerekenler, yapılışı ve gerekli malzemeler kodlarıdır. Evde maske yapımı kodunun alt kodları V9, V10, V11 kodlu videolarda yer alan ifadeler ile oluşturulmuştur. Videolardan elde edilen bulgulara göre, evde maske yapımı ile ilgili kodlar üç videoda ifade edilirken, tıbbi maske kullanımı kodları bir videoda ifade edilmiştir.

Evde Bakım Alt Koduna İlişkin Bulgular

Davranış kazandırma temasının ikinci kategori olan evde bakım kategorisi; ilaçların düzenli kullanımı, izolasyon, bağışıklığı güçlendirme, hasta takibine uyum, sağlık durumu takibi, gerekli durumlarda sağlık kuruluşlarına başvurma olarak kodlara ayrılmıştır.

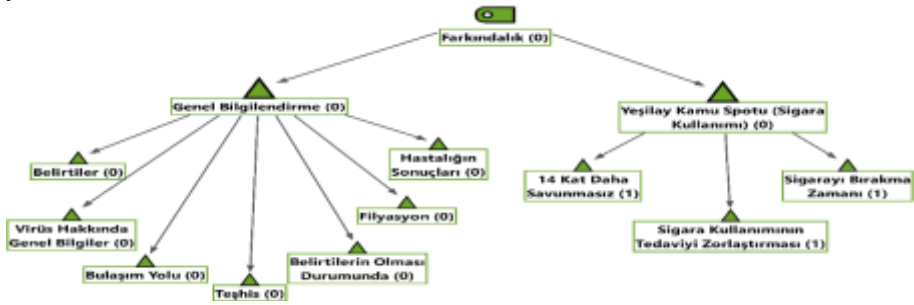

Şekil 7. Evde Bakım Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Evde bakım kategorisi V24 kodlu videoda yer alan ifadeler doğrultusunda oluşturulmuştur. V24 kodlu videoda dış ses yerine arka fonda müzik kullanılmış ve evde bakım yönergeleri yazılı olarak verilmiştir.

Farkındalık Temasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci teması olan farkındalık teması hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 8’de görülmektedir. Farkındalık teması altında genel bilgilendirme ve sigara kullanımı ile ilgili olan videolardan oluşturulan kodlar yer almaktadır.

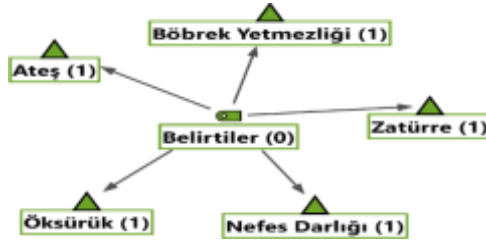

Şekil 8: Farkındalık Teması Hiyerarşik Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Genel Bilgilendirme

Farkındalık temasının ilk kategorisi olan genel bilgilendirme kategorisi virüs hakkında belirtiler, virüs hakkında genel bilgiler, bulaşım yolu, teşhis, belirtilerin olması durumu, fiyasyon ve hastalığın sonuçları olarak kodlara ayrılmıştır. Ayrıca farkındalık temasının ilk kategorisi olan genel bilgilendirme kategorisinde yer alan kodlar kendi içlerinde alt kodlara ayrılmıştır.

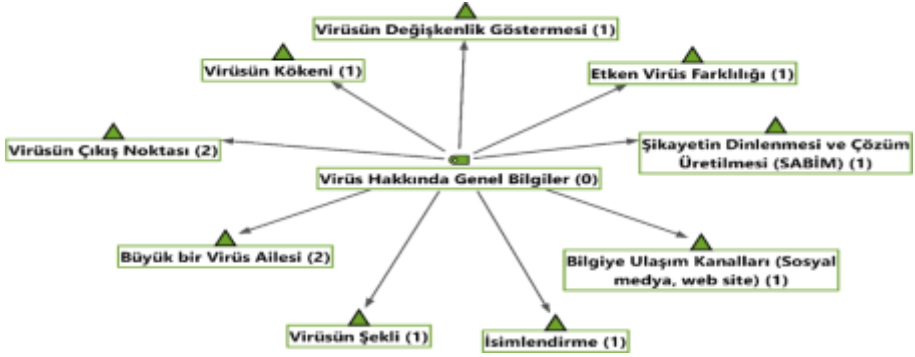
a) **Belirtiler:** Diğer bir alt kod olan belirtiler kodunda 5 adet alt kod yer almaktadır. Şekil 9'da da yer alan belirtiler kodunun alt kodları; ateş, öksürük, nefes darlığı, zatürre ve böbrek yetmezliği kodlarıdır.

Şekil 9. Belirtiler Kategorisine ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Belirtiler kodunun oluşturulmasında, V1 kodlu dış sese ait video kullanılmıştır.

b) **Virüs Hakkında Genel Bilgi:** Alt kodlardan ilki olan virüs hakkında genel bilgi kodunda 9 adet alt kod yer almaktadır. Şekil 10'da yer alan virüs hakkında genel bilgiler kodunun alt kodları; virüsün çıkış noktası, büyük bir virüs ailesi, virüsün kökeni, virüsün şekli, virüsün değişkenlik göstermesi, isimlendirme, etken virüs farklılığı, bilgiye ulaşım kanalları (sosyal medya, web site) ve şikâyetin dinlenmesi ve çözüm üretilmesi (SABİM) kodlarıdır.

Şekil 10. Virüs Hakkında Genel Bilgiler Kategorisine ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Virüs hakkında genel bilgiler kodunun oluşturulmasında, V1 ve V25 kodlu 2 adet dış sese ait video kullanılmıştır.

Şekil 11. Bulaşım Yolu Kategorisine ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Bulaşım yolu kodunun oluşturulmasında, V1 ve V4 kodlu 2 adet dış sese ait video kullanılmıştır. V4 kodlu video arka fonda müzik ile yazı şeklinde verilmiştir.

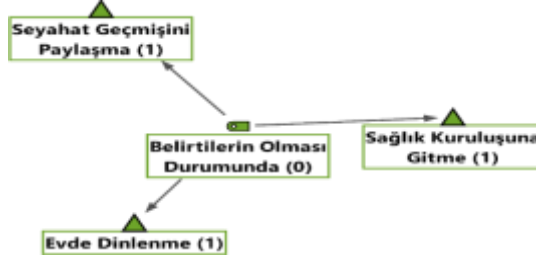
d) Teşhis: Diğer bir alt kod olan teşhis kodunda 1 adet alt kod yer almaktadır. Şekil 12’de ye alan teşhis kodunun alt kodu; PCR (Polimeraz Zincir Reaksiyon, Genetik Parmak izi) kodudur.

Şekil 12. Teşhis Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

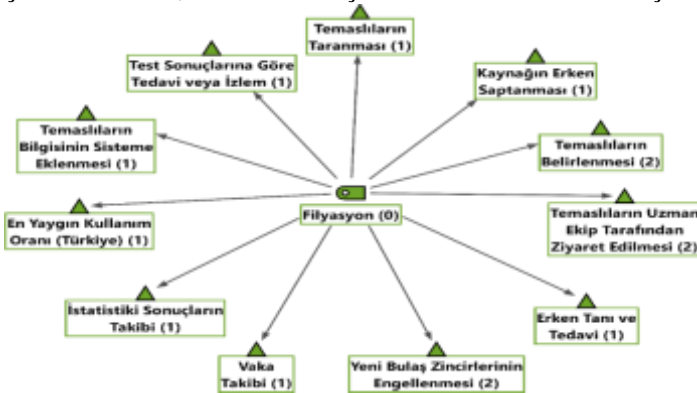
Teşhis kodunun oluşturulmasında, V1 kodlu dış sese ait video kullanılmıştır.

e) **Belirtilerin Olması Durumunda:** Genel bilgilendirme kategorisinin diğer bir kodu olan belirtilerin olması durumunda kodunda 3 adet alt kod yer almaktadır. Şekil 13'te yer alan belirtilerin olması durumunda kodunun alt kodları; seyahat geçmişini paylaşma, sağlık kuruluşuna gitme ve evde dinlenme kodlarıdır. Belirtilerin olması durumunda kodunun oluşturulmasında, V1 kodlu dış sese ait video kullanılmıştır.

Şekil 13. Belirtilerin Olması Durumunda Kategorisine Ait Kod-Alt kod Bölümler Modeli

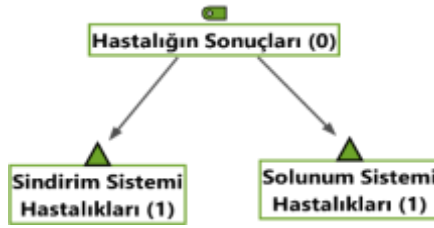
f) **Filyasyon:** Genel bilgilendirme kategorisinin son kodu olan filyasyon kodunda 11 adet alt kod yer almaktadır. Şekil 14'te yer alan filyasyon kodunun alt kodları; istatistiki sonuçların takibi, vaka takibi, en yaygın kullanım oranı (Türkiye), erken tanı ve tedavi, yeni bulaş zincirlerinin engellenmesi, test sonuçlarına göre tedavi veya izlem, temaslıların uzman ekip tarafından ziyaret edilmesi, temaslıların bilgisinin sisteme eklenmesi, temaslıların taranması, temaslıların taranması ve kaynağın erken saptanması kodlarıdır. Filyasyon kodunun oluşturulmasında, V23 kodlu dış sese ait video kullanılmıştır.

Şekil 14. Filyasyon Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Videolardan elde edilen bulgulara göre, virüs hakkında genel bilgiler ve bulaşım yolu kodları 2 videoda, belirtiler, teşhis, belirtilerin olması durumunda, hastalığın sonuçları ve filyasyon kodları ise bir videoda ifade edilmiştir.

g) **Hastalığın Sonuçları:** Genel bilgilendirme kategorisinin diğer bir kodu olan hastalığın sonuçları kodunda 2 adet alt kod yer almaktadır. Şekil 15'te yer alan hastalığın sonuçları kodunun alt kodları; sindirim sistemi hastalıkları ve solunum sistemi hastalıkları kodlarıdır.

Şekil 15. Hastalığın Sonuçları Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Hastalığın sonuçları kodunun oluşturulmasında, V1 kodlu dış sese ait video kullanılmıştır.

Yeşilay Kamu Spotu (Sigara Kullanımı)

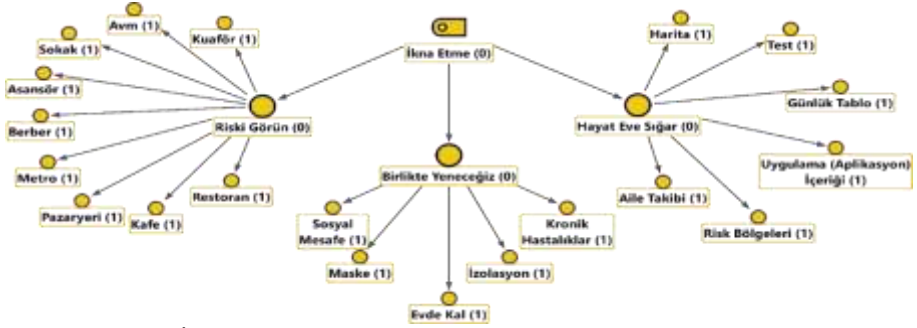

Şekil 16. Yeşilay Kamu Spotu (Sigara Kullanımı) Kategorisine Ait Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

Yeşilay kamu spotu (sigara kullanımı) kategorisinin oluşturulmasında, V8 kodlu dış sese ait video kullanılmıştır. Videolardan elde edilen bulgulara göre, sigarayı bırakma zamanı, sigara kullanımının tedaviyi zorlaştırması ve 14 kat daha savunmasız kodları bir videoda ifade edilmiştir.

İkna Etme Temasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü teması olan ikna etme teması hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 17’de görülmektedir. İkna etme teması altında riski görün, birlikte yeneceğiz ve hayat eve sığar kategorileri ile ilgili olan videolardan oluşturulan kodlar yer almaktadır.

Şekil 17. İkna Etme Teması Hiyerarşik Kod-Alt Kod Bölümler Modeli

a) Riski Görün: İkna etme temasının ilk kategorisi olan riski görün kategorisinde 9 adet kod yer almaktadır. Riski görün kategorisinin kodları; kuaför, AVM, sokak, asansör, berber, metro, pazaryeri, kafe ve restoran kodlarıdır. Riski görün kategorisinin oluşturulmasında, V26, V27, V28, V29, V30, V31, V32, V33 ve V34 kodlu dış sese ait videolar kullanılmıştır. Kullanılan tüm “riski görün” temalı videolarda aynı dış ses ifadeleri kullanılmıştır. Videolarda yalnızca görseller kodlara göre değişmektedir.

b) Birlikte Yeneceğiz: İkna etme temasının ikinci kategorisi olan birlikte yeneceğiz kategorisinde 5 kod yer almaktadır. Birlikte yeneceğiz kategorisinin kodları; sosyal mesafe, maske, evde kal, izolasyon ve kronik hastalıklar kodlarıdır. Birlikte yeneceğiz kodlarının oluşturulmasında V12, V13, V14, V15 ve V16 kodlu dış sese ait videolar kullanılmıştır. Videolarda dikkat çekici unsur olarak sağlık çalışanlarının yüzleri kullanılmıştır.

c) Hayat Eve Sığar: İkna etme temasının son kategorisi olan hayat eve sığar kategorisinde 6 kod yer almaktadır. Hayat eve sığar kategorisinin kodları; aile takibi, risk bölgeleri, uygulama (aplikasyon) içeriği, günlük tablo, test ve harita kodlarıdır. Hayat eve sığar kodlarının oluşturulmasında V17, V18,

V19, V20, V21 ve V22 kodlu videolar kullanılmıştır. Videolarda dış ses yerine arka fonda müzik kullanılmış ve hayat eve sığar uygulaması ile ilgili yönergeler yazılı olarak verilmiştir. Videolardan elde edilen bulgulara göre, riski görün kategorisi 9 video ile hayat eve sığar kategorisi 6 video ile ve birlikte yeneceğiz kategorisi 5 video ile ifade edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma, pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanarak koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında COVID-19 pandemi sürecinde yayınlanmış kamu spotlarının sosyal pazarlama açısından içerik analizleri yapılarak sonraki dönemlerde yapılacak çalışmalara genel çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yayınlanmış olan 34 kamu spotunun içeriği analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci teması davranış kazandırmadır. Davranış kazandırma temasını oluşturan kodlar; hijyen kurallarına uyum ve evde bakımdır. Hijyen kurallarına uyum kodunun alt kodları; 14 kural, el yıkama kuralları ve diğer önlemler, maske kullanımı ve yapımıdır. Evde bakım alt kodları; ilaçların düzenli kullanımı, izolasyon, bağışıklığı güçlendirme, hasta takibine uyum, sağlık durumu takibi, gerekli durumlarda sağlık kuruluşlarına başvurmazdır.

Çalışmanın ikinci teması farkındalıktır. Farkındalık temasını oluşturan kodlar; genel bilgilendirme ve sigara kullanımınıdır. Genel bilgiler kodunun alt kodları; belirtiler, virüs hakkında genel bilgiler, bulaşım yolu, teşhis, belirtilerin olması durumu, filyasyon ve hastalığın sonuçlarıdır. Sigara kullanımı kodunun alt kodları; 14 kat daha savunmasız, sigara kullanımının tedaviyi zorlaştırması ve sigarayı bırakma zamanıdır.

Çalışmanın üçüncü teması ikna etmedir. İkna etme temasını oluşturan kodlar; riski görün, birlikte yeneceğiz ve hayat eve sığardır. Riski görün kodunun alt kodları; kuaför, AVM, sokak, asansör, berber, metro, pazaryeri, kafe ve restorandır. Birlikte yeneceğiz kodunun alt kodları; sosyal mesafe, maske, evde kal, izolasyon ve kronik hastalıklardır. Hayat eve sığar kodunun alt kodları; aile takibi, risk bölgeleri, uygulama (aplikasyon) içeriği, günlük tablo, test ve haritadır.

Kamu spotlarıyla insanlarda farkındalık oluşturulması, bu farkındalığın davranışa diğer bir ifadeyle yeni bir alışkanlığa dönüşmesi için insanların

ikna edilmesini kapsayan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Sosyal pazarlamanın toplumsal etki düzeyi kamu spotlarıyla artırılmaya çalışılmaktadır. Pandemi sürecinde hasta sayılarının azaltılmasında sosyal pazarlama faaliyetlerinin büyük bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal pazarlama ve kamu spotları yeterli düzeyde kullanılmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal pazarlama felsefesi ve kamu spotları gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere nispeten daha fazla anlaşıldığı, sosyal pazarlama ile ilgili kampanyaların sayısı ve çeşitliliği bağlamında ele alındığında kabul edilecek bir gerçektir. Sosyal pazarlama kampanyalarının sayısının ve çeşitliliğinin artırılması hem insanlığın hem de kamunun yararına olacaktır.

Sosyal pazarlama, davranışlarında mal ve hizmetler gibi pazarlamaya konu olabileceği fark edilmesinden bu yana pazarlama faaliyetlerine ayrı bir soluk getirmiştir. Özellikle sağlık alanında insanların bilinçlendirilmesi ülkeleri ilerleyen dönemlerde yapacağı sağlık harcamalarının miktarını da azaltma yönünde etkisi bulunmaktadır. Kamu spotlarında özellikle korku unsurunun kullanılarak insanların etkilenmesi sağlanmakta, dolayısıyla da insanların istenilen davranışa yönlendirilmesi yapılmaktadır. Sağlık alanında koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında kullanılan sosyal pazarlama kampanyaları ile ilgili obezite ile mücadele edilmesi, sigara kullanımı ile mücadele edilmesi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi gibi konularda insanların istenilen davranışlara yönlendirilmesi konusunda bilinç oluşturmaya çalışılmaktadır. COVID-19 ile mücadele edildiği günümüzde, Sağlık Bakanlığı insanları salgın konusunda bilgilendirmek için kamu spotları ve alanın da uzman kişilere röportaj yapma imkanı vermektedir. Kamu spotlarıyla pandemi sürecinde seyahat yapan kişilerin nelere dikkat etmesi gerektiği, sigara kullanımının virüsün bulaşmasını kolaylaştırdığı, hayat eve sığar uygulamasıyla insanların hareketliliğini azaltması gerektiği, virüsle mücadelede alınması gereken önlemler, maske, mesafe ve temizlik konularında insanlara bilgilendirme yapılmaktadır.

Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulmuş kamu spotlarının sosyal pazarlamada kullanılan eğitim, farkındalık oluşturma, ikna etme, toplumu etkilme gibi yaklaşımlara ve kullanım amaçlarına uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan davranış kazandırma, farkındalık ve

ikna etme temaları sonraki dönemde yapılacak çalışmaların bu temalar ekseninde şekillendirilmesi konusunda literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Sadece Sağlık bakanlığının pandemi sürecinde yayınlamış olduğu kamu spotlarının kullanılması ve bu kamu spotlarından da bilim kurulu üyelerinin yer aldığı röportaj kamu spotlarının eklenmemiş olması araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Bu sınırlılıklar gözönünde bulundurulduğunda daha kapsamlı sayıca fazla kamu spotu kullanılarak yeni çalışmalar yapılabilir. Ayrıca diğer bakanlıkların sosyal pazarlama bağlamında insanları bilinçlendirmek ve toplumsal faydayı ön planda tutmak için yapmış oldukları kamu spotları da bu çalığa göz önünde bulundurularak yapılabilecektir. Bunlara ek olarak temalaştırılan içerikler göz önünde bulundurularak odak grup görüşme yöntemiyle kamu spotlarının toplumsal etki düzeyi (diğer bir ifadeyle kişileri nasıl etkilediğı) araştırılacak konular arasında yer almaktadır. Ayrıca insanlarda farkındalık oluşturup davranış değıştirmeleri konusunda ikna olup olmadıklarını ve verilmek istenen mesajları doğru algılayıp algılamadıklarını ortaya çıkarılması konusunda yeni çalışmalara bu çalışmanın zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Use of Public Service Announcements as A Social
Marketing Tool in Managing the COVID-19
Pandemia Process: A Content Analysis**

*

Özgür Yeşilyurt
Muş Alparslan University

Social marketing is used as a marketing activity that creates awareness with regards to solving social problems, features social benefit, and aims at attitude and behavioral change related to the social problems. Social marketing is utilized within the framework of education, persuasion, behavioral change and social impact paradigms.

Elements of marketing mix in social marketing activities during the pandemic process are given below.

- **Product:** It refers to testing in case of symptoms related to the outbreak, generalizing the use of protective equipment such as masks and gloves, complying with all social distancing environments and paying attention to hygiene conditions in daily life. (Generally used as Mask-Distance-Cleaning in public service announcements (PSAs).)
- **Price:** It refers to the equipment fees used for protection against virus, the care fees of the people infected with virus, the test fees used to detect the presence of the virus, and the protective equipment fees.
- **Place:** This refers to public and private hospitals, institutions and organizations that support the place and sale of protective equipment.
- **Promotion:** Interviews given by healthcare professionals who are specialists in their field, public service announcements created with the support of the Ministry of Health and broadcast in several media, and distribution of free masks by state in order to attract the attention of people at the beginning of the pandemic and to gain sensitivity to reduce the spread of the virus are among the examples that can be given.
- **Public opinion:** It refers to everyone who causes the spread of the virus and struggle with the virus.
- **Partnership:** It refers to national and international healthcare organizations which attempt to prevent the spread of the virus, and national and

international organizations which ensure the production and distribution of protective equipment and vaccines.

- Politics: It refers to taking measures that will reduce the spread of the virus by allocating budgets to struggle with the virus, to develop policies to be used in struggling with the virus by state institutions and organizations, and to develop policies to be used by private organizations in struggling with the virus.
- Funders: It refers to the subsidy to be given to the people, institutions and organizations doing research in order to stop the spread of virus. It includes state subsidies and government grants. (Vaccination studies are supported by the government and private organizations with funds and grants.)

In our country, institutions and organizations, Ministries (such as the Ministry of Health, the Ministry of Environment and Urbanization, the Ministry of Interior), and non-governmental organizations that make public service announcements generally use them as a social marketing tool. It is generally used in health related fields. Social marketing activities that explain the harms of smoking for smoking cessation, raise awareness of the public for donation of organs and raise awareness about some types of cancer are used extensively. Today, when the corona virus is fought, social marketing activities are used to raise the awareness of the public in order to reduce and to stop the spread of the outbreak. In order to raise the awareness of the public, it is tried to bring up the issues that people should pay attention to by shooting public spots and explaining the measures people should take against the virus. Promotion campaigns and public service announcements are used extensively to raise awareness of people in preventive healthcare services and to eliminate situations that may cause social problems in the field of health. This study has been performed in order to raise the awareness of people in the management of the pandemic process through public service announcements prepared with the support of the Ministry of Health, and to ensure that the public service announcements in various channels are themed in the context of social marketing by reducing the spread of the outbreak. It is considered that this study will form a basis for new studies to see whether or not people perceive the messages intended to be given in public service announcements correctly and to see its level of social impact.

This is to theme 34 public service announcements created with the support of the Ministry of Health during the COVID-19 pandemic process in the context of social marketing.

The method of the study is to theme 34 public service announcements broadcast by the Ministry of Health in the context of social marketing during the COVID-19 pandemic process by using content analysis. Videos related to public service announcements were coded and themes created by the means of the program used in qualitative data analysis

The first theme of the study is to gain behavior. The codes that constitute the theme of gaining behavior are the compliance with hygiene rules and home care. The second theme of the study is awareness. The codes that constitute the awareness theme are general information and smoking. The third theme of the study is persuasion. The codes that constitute the theme of persuasion are “see the risk, we will beat together, and life fits into home”.

Social marketing and public service announcements are not used adequately in developing countries. Greater understanding of social marketing philosophy and public service announcements in developed countries compared to underdeveloped and developing countries is an acceptable fact when considered in the context of the number and diversity of campaigns related to social marketing. Increasing the number and diversity of social marketing campaigns will be for the benefit of both humanity and the public.

Social marketing has given a different new pulse to marketing activities since it was realized that it could be subject to marketing like goods and services in their behaviors. Especially raising awareness of people in the field of health has an effect on reducing the amount of health expenditures that countries will spend in the future. Especially, by using the fear element in public service announcements, it is ensured to influence people, and therefore, people are directed to the desired behavior.

With the social marketing campaigns used within the scope of preventive health services in the field of health, it tries to raise awareness about directing people to desired behaviors in issues such as struggling with obesity, struggling with smoking, struggling with infectious diseases etc. Today, in struggling with COVID-19, the Ministry of Health provides public service announcements and the opportunity to interview with those specialists in their field in order to inform people about the outbreak. With public service announcements, people are informed about what traveller people should pay

attention to during the pandemic process, smoking that facilitates the transmission of the virus, the necessity of reducing people's mobility with the practice "life fits into home" and measures to be taken in struggling with the virus such as masks, distance and cleaning.

Among the limitations of the study is the use of only the public service announcements broadcast by the Ministry of Health during the pandemic process and the absence of interviews with the members of the scientific committee. Considering these limitations, new studies can be performed by using more comprehensive public service announcements. Also, public service announcements by other ministries in order to raise awareness of people in the context of social marketing and to prioritize social benefit can be made by considering this study. In addition to these, considering the themed contents, the social impact level of public service announcements (in other words, how they affect people) with focus group interview method is among the topics to be studied. In addition, it is thought that this study will form a basis for new studies to reveal whether or not people are convinced about creating awareness and changing behaviors and whether or not they perceive the messages given correctly.

Kaynakça / References

- Andreasen, A. R. (1994). Social marketing: Its definition and domain. *Journal of Public Policy & Marketing*, 13(1), 108–114. doi:10.1177/074391569401300109.
- Andreasen, A. R. (1995), Marketing social change. San Fransisco: Jossey Bass.'den Akt Dinan, C. ve Sargeant, A. (2000). Social marketing and sustainable tourism: Is there a match?, *Journal of Tourism Research*, 2(1), 1-14.
- Bayın, G. ve Akbulut, Y. (2012). Sağlık sektöründe sosyal pazarlamanın kullanımı. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 53-72.
- Bilgiç, B. (2016). Türkiye'de kamu spotu oluşum süreci ve yayın politikaları. *İletişim Çalışmaları Dergisi*. 1, 25-61.
- Boone, L. E. ve Kurtz, D. L. (2012). *Contemporary marketing*. (15th Edition). USA: South-Western Cengage Learning.
- Can, P. (2017). *Sosyal pazarlama kurumsal sosyal sorumluluk ekseninde*. (1. Baskı). İstanbul: Kriter Yayıncılık.

- Dinan, C. ve Sargeant, A. (2000). Social marketing and sustainable tourism: Is there a match?. *Journal of Tourism Research*, 2(1), 1-14.
- Eser, Z. ve Özdoğan, B. (2006). *Sosyal pazarlama toplumun refahi ve kaliteli yaşamı için*. Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Gençoğlu, P., Bağlıtaş, H. H. ve Kuşkaya, S. (2017). Sosyal pazarlama aracı olarak kamu spotlarının birey davranışları üzerindeki etkileri: Parametrik olmayan istatistiksel bir analiz. *Ulusal Sosyal Çalışmalar Dergisi*, 10(48), 622-629.
- Gümüş, S. ve Toy, D. (2013). *Sağlık hizmetlerinin pazarlaması ve reklamin etkileri*. (1. Baskı). İstanbul: Hidperlink Yayıncılık.
- Kotler, P. ve Lee, N. R. (2010). *Yoksulluğa Karşı Sosyal Pazarlama*. (Çev. Z. Kökkaya Chalar). Up and Out of Poverty: The Social Marketing Solution. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- Kurt, A., ve Yılmaz Alarç, E. (2019). Sağlık alanındaki kamu spotlarına ilişkin tutum ve beklentilerin değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(24). 364-378.
- Lee, N. R. ve Kotler, P. (2020). *Sosyal pazarlama sosyal fayda için davranış değişimi*. (6. Baskı). (Haz. G. Özer). İstanbul: Cinius Yayıncılık.
- Marangoz, M. ve Aydın, A.E. (2019). *Sosyal pazarlama: İlkeler ve uygulamalar*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Nurtanış Velioglu, M., ve Çoknaz, D. (2010). Sosyal pazarlama. İ. Varinli & K. Çatı (Der.) *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler içinde* (455-478). (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özer, G. C. (2020). *Sosyal pazarlama kavramının analizi ve geleceği*. (1. Baskı). İstanbul :Cinius Yayınları.
- Ruiter, R. A. C., Abraham, C. ve Kok, G. (2001). Scary warnings and rational precautions: A review of the psychology of fear appeals. *Psychology & Health*, 16(6), 613-630. doi:10.1080/08870440108405863.
- Weinreich, N. K. (2006). *Weinreich communications*. 02.01.2021 tarihinde <http://www.social-marketing.com/whatis.html> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım Becerikli, S. (2012). Sağlık iletişimi çalışmalarında alımlama analizinin kullanımı: Odak grup çalışması yoluyla kamu kampanyaları ve reklam metinlerine ilişkin çapraz bir okuma pratiği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(43), 163-177.
- Zalluhoğlu, A. E., Karşlı, C., Candemir, A. ve Günay, G. N. (2015). Sosyal pazarlama çerçevesinde kamu spotlarının incelenmesi: Keşifsel bir analiz. *20. Ulusal Pazarlama Kongresi*, 467-478.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yeşilyurt, Ö. (2021). COVID-19 pandemi sürecinin yönetilmesinde sosyal pazarlama aracı olarak kamu spot-ların incelenmesi: İçerik analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel sayısı), 3470-3500. DOI: 10.26466/opus.855071

Covid-19 Pandemi Sürecinde Oluşturulan Capslerin Analizi

DOI: 10.26466/opus.853718

*

Onur Bayrakçı *

* Dr.Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi SHMYO Bandırma/Türkiye

E-Posta: onurbayrakci@outlook.com

ORCID: [0000-0001-5300-8389](https://orcid.org/0000-0001-5300-8389)

Öz

Dünyada ve Türkiye’de COVID-19 salgınının etkisi toplumların tüm alanlarında derin bir şekilde hissedilmiştir. COVID-19 salgınıyla mücadeleye ilişkin hükümetin Mart 2020’den bu yana başlatılan tedbirlerinin sonucu olarak sosyal yaşamı da önemli derecede etkilemiştir. Hükümet ve hükümetler tarafından uygulanan kısmi tecrit (sokağa çıkma yasağı) gerek Türkiye’de gerekse dünya çapında devletleri ve hükümetleri zor kararlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Sosyalleşmenin daraldığı ve aile ve iş hayatıyla kısıtlandığı bu salgın döneminde pandeminin yansımaları mizahta karşılığını bulmuştur. Mizah bir tarftan güldürürken diğeri taraftan da düşündürdüren bir sanattır. Caps te bu sanat içinde web 2.0’in kullanımı sonrası ortaya çıkan yeni bir mizahi alandır. Caps fotoğraflar üzerine metin eklenerek güldüren ve aynı zamanda düşündürdüren bir iletişim metodudur. Pandemi döneminde de önemli oranda sosyal medya üzerinden yoğun bir caps paylaşımı yapılmıştır. Sosyal medya üzerinden yapılan bu caps paylaşımları Fransız dil bilimci Ronald Bartes’in göstergebilimsel analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı pandeminin neden olduğu sorunların capsler üzerinden analizini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, caps, mizah, gülme, göstergebilim

Analysis of Caps Created During The Covid-19 Pandemic

*

Abstract

The impact of the epidemic Covidien-19 in the world and Turkey has been felt in all areas of society in a profound way. As a result of the government's measures to combat the COVID-19 pandemic, initiated since March 2020, it has also significantly affected social life. Partial isolation imposed by the government and (lock down) should both states and governments worldwide in Turkey has caused to be faced with difficult decisions. In this epidemic period, where socialization was narrowed and restricted by family and business life, the reflections of the pandemic found its answers in humor. Humor is an art that makes you laugh from one side and think from the other side. Caps is a new humorous field that emerged after the use of web 2.0 within this art. Caps is a communication method that makes you laugh and also makes you think by adding text on photos. During the pandemic period, intense caps were shared on social media to a significant extent. These caps posts made on social media were analyzed with the method of semiotic analysis of French linguist Ronald Bartes. The aim of this study is to analyze the problems caused by the pandemic through caps.

Keywords: *Pandemic, caps, humor, laughter, semiotics*

Giriş

2020 yılının hemen başında Çin'in Wuhan kentinde patlak veren Covid- 19 pandemisi tüm dünyada bomba etkisi yaratmış ve her şey tepe takla olmuştur. Ekonominin yanı sıra günlük rutinlerimiz de pandemiyle beraber değişme uğramıştır. Alış veriş ilişkilerimizden selamlaşmaya, iş ilişkilerinden sanatsal faaliyetlere kadar her şey yapı bozuma uğratılmış ve yeni olana uyum bir sürü soruna gündemimize almıştır. Pandemi sadece ilişkileri değiştirmekle kalmamış bununla birlikte kısıtlamaları da getirmiştir. Kısıtlamaların en önemlileri ise sosyalleşmenin vücut bulduğu sanat aktiviteleri, sinemalar ve cafeler, kahvehaneler olmuştur. Bunların kısıtlamalar çerçevesinde iptal edilmeleri ve kapatılmalarının sosyalleşme üzerinde ve tabii ki insanların ruh hallerinde de olumsuzlukları yanında getirmiştir.

Toplumsal dönüşümlerin ilk izlerini sanatın mizah alanında görmek sürpriz olmaz. Mecburi evde kalma durumları, çeşitli kısıtlamalar, sosyalleşme yerlerinin kapatılması gibi kararlar tüm alanlarda etkisini gösterirken mizahta da kendini göstermiştir. Covid- 19 toplumlara çok boyutlu olarak etkilerken mizahta bu etkileri en kolay şekilde dile getiren bir araçtır. Mizah anlatılması ve açıklanması zor olan kavramlardan bir tanesidir. Yüzyıllardır farklı farklı tanımlanan mizah Martin tarafından "psikolojide, eğlenceli, komik veya saçma şekilde uyumsuz fikirlerin, durumların veya olayların algısıyla, ifadesiyle veya takdiriyle ilişkili oldukça geniş bir olgunun anlatımı" olarak tanımlanırken Recepoğlu daha dar ve pozitif anlam içeren bir tanım yapmış ve mizahi olumlu düşünceler oluşturan bir kavram olarak ele almıştır (akt: Büyükyılmaz, 2018, s.5). Klein ise mizahın kişileri iyileştirici yönüne dikkat çekmiş ve mizahın olumsuz olayları olumlu hale dönüştürücü bir gücü olduğunu bir örnek üzerinde öne sürmüştür. Klein'in verdiği örnek tanınmış komedyenler üzerine yapılmış bir çalışma üzerinedir. Bu çalışmada görülmüştür ki, ünlü komedyenlerin çoğunun hayatı acı ve ıstıraplar içinde geçmiş olmasına rağmen, bunları başarılı kılan unsurun kendile rinle ve yaşadıklarıyla dalga geçme ve gülme olduğu ortaya çıkmıştır (Klein,1989, s.19). Yaşadığımız dünyada sosyal gerçeklik kişiler üzerinde ağır baskılar oluşturur. Sosyal hayatta bireylerin durmaksızın kimlik inşası yorucu bir eylemdir ve birey yoruculuktan bir an olsun sıyrılmak ve gevşemek ister. Mizahın en önemli gücü gündelik hayatın zihinlerimize vermiş olduğu yorgunluğu almasındandır (Eagleton, 2019, s. 35- 36).

Gülmek ile mizah arasındaki ilişkiyi kısaca tanımlayacak olursak mizah bir yaratma durumu iken gülme ise bu yaratı durumuna fiziksel olarak tepki verme durumudur. Gülme çok boyutlu bir eylemdir ve birçok etkene bağımlı olarak gelişir ve mizah gülmeyi yaratan durumlardan sadece birisidir. Mizahı Bayraktar şu şekilde tanımlar:

1. *Mizah toplumsal bir olgudur.*
2. *Mizahın içinde mutlaka bir komik durum, gülünçlük vardır.*
3. *Mizah zeka ve algılamayla ilgilidir.*
4. *Mizahta alışılmadık, uyumsuz bir durumun var olması çok önemlidir.*
5. *Mizah kimine göre sanat, kimine göre ise edebiyattır, bazıları ise mizahın felsefe olduğu görüşündedirler.*
6. *Toplumun yaşadığı coğrafya, iklim, din, dil ve adetlerin farklılığına göre mizah anlayışı da tamamen değişir (Özgüleş, 2020, s. 12- 13).*

Mizah ve gülme birbirini tamamlayan iki anahtar kavramdır ve bu iki kavram eğlence endüstrisinin ana hatlarını oluştururlar. Mizah beden üzerinde gülme olarak adlandırılan tepkiye neden olurken zihinsel anlamda yaratmış olduğu tepki ise “dışlama, dikkat çekme, kınama, alay etme, statü,” gibi işlevlerdir. Mizahın kültürel bir kodu vardır ve kültürden kültüre farklılık gösterir. Dolayısıyla kültürleri anlama bağlamında mizah önemli analiz etme araçlarından birisidir (Eker, 2014, s. 6).

Mizah sadece kişiler arasında gelişen bir durum değildir, bazı durumlarda ise kişiler üstü bir duruma eğrilmektedir. Mizahın gücü siyasi iktidarlar tarafından da farklı olarak kullanılmaktadır. Yönetilen bir durumda olan, yani siyasi erkin dışında olan ve onu kullanmayanlar mizahı, yönetenin eleştirilmesi, küçük düşürülmesi ve hatta inceden dalga geçilmesi bağlamında teşvik etmektedirler. Yönetilenlerin yönetenler safına geçtiklerinde ise daha önce siyasi erkle dalga geçilmesini onaylayan mizahı bu sefer yasaklama yoluna gitmektedirler ve mizahı anarşist bir eylem olarak tanımlamaktadırlar. Bu duruma en iyi örnek Öngören’in İttihatçılarla Abdülhamid arasındaki anlattığı ilişkidir. Siyasi iktidarı ele almadan önce dönemlerde İttihat ve Terakki Partisi’nin üyeleri Abdülhamid’in karikatürlerle dalga geçilmesini onaylar-ken, Abdülhamid’in devrilip iktidarı kendilerinin ele almasından sonra mizaha sansür uygulamaları bu duruma en iyi örnektir (akt: Eker, 2014, s. 7).

Günümüzde teknolojinin bireylerin hizmetine sunulması gündelik hayatta pek çok şeyin değişimine neden olmuştur. Değişikliklerin belki de en

önemlisi kullanıcıların ağlar üzerinde Web 2.0'ın sayesinde sosyal paylaşım sitelerinde içerik oluşturmaları gelmektedir. Web 2.0 tabanlı yeni medya klasik medyanın tam tersini oluşturmaktadır. Bu oluşan yeni medya diğerine göre daha özgürlükçü ve demokrat olmasının sebepleri 'ötekine' kendini ifade etme şansı vermesi ve klasik medyanın tersine kullanıcıların iletişimin kaynağı olması ve içerik oluşturmalarıdır (Uybadın& Mumcu, 2013, s.85). Web 2.0 teknolojisi kullanıcıların içerik oluşturması nedeniyle katılım kültürü oluşturmuştur. Tüketmekten çok yeni medyada üreten duruma gelen kullanıcılar kendi serüvenlerini mizahi bir dilde aktararak yeni bir alan açmışlardır. Oluşturulan mizahi içerikler tek sesliği ortadan kaldırmış ve diğer kullanıcıların da oluşturulan bu mizahi içeriklere dahil edilmesi katılımcı kültürü oluşturan yeni bir söylem oluşturmuştur (Kırık& Saltık, 2017, s.100).

Kullanıcıların içerik oluşturmada en mizahi olanlardan bir tanesi de 'caps'ler gelmektedir. Tanım olarak Yıldırım caps'i şu şekilde tanımlar: "Caps en basit anlamıyla kapak yapmak anlamına gelmektedir. Argoda "kapak yapmak" tabiri sık kullanılan bir tabirdir. Özellikle karşıdaki insanı bozmak ve bağlamına göre oldukça uygun bir söz söylemek anlamına gelebilmektedir." (Yıldırım, 2020, s.16). Capsler, sosyal medya ortamında paylaşılan gündelik olayların alaycı ve eğlenceli bir biçimde ifade edilmiş tarzıdır. Son dönem tüm dünyada yaygın olarak kullanılan capsler aslında kısaca bir olayın, kişinin ya da şeyin ekran görüntüsünün alındıktan sonra elde edilen görüntünün fotoshop üzerinden işlem yapılarak sunumu hazır hale getirilmesidir (Aktaş, 2016, s.5- 6). Fakat görselin tek başına olması caps için yeterli değildir. Bununla birlikte, elde edilen görselin üzerine uygun düşen bir metnin işlenmesi gerekmektedir (Karataş& Binark, 2016, s.437). Tekrin'e göre capsler hep bir değişim içindedir ve herkes capsler üzerinde değişiklik yaparak onu tekrar düzenleyip yenileyebilir. Her yenileme bir yeniden yaratma sürecidir (akt: Karataş& Binark, 2016, s.437). Capsler eğlence ve dalga geçmek üzerine kurulu olduğundan dolayı spordan siyasete, sanattan, edebiyata ve kişilere kadar tüm alanlarda kendine bir konu bulabilmektedir.

Göstergebilim

Göstergebilim tanım olarak karışık bir yapı içermektedir. Guiraud, göstergebilimi "diller, düzgüler, belirtgeler, vb. gibi gösterge dizelerini inceleyen bir bilimdir" diye tanımlar. Saussure ise göstergebilimi "göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bilim" olarak tanımlar (Guiraud, 2016, s.17).

Göstergebilimin en önemli kavramı adından geldiği gibi göstergelerdir. Dizge birimleri de gösterge olarak adlandırılır. Dizge birimleri insanların birbirleriyle iletişim kurmak amacıyla geliştirmiş oldukları dilden, vücut hareketlerine, moda, reklamdaki mimari tarzlara kadar geniş bir yelpazeye uzanan her türlü bildirişimlerin bütünlüklü halinin tanımlanmasıdır. Bu bütünlük aslında anlamlı olan ve insanlarda çağrışımlar uyandıran göstergelerdir. Kısacası, Rifat'ın tanımıyla "Kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb." gösterge olarak tanımlanır (Rifat, 2008, s.115).

Her ne kadar batıda göstergebilim kavramı bu bilimin kurucusu olan Saussure tarafından toplumsal işlevi ön plana çıkarılıp vurgulanırken, Pierce ise mantıksal işlevini vurgulasa da, göstergebilimde bu iki yaklaşım arasında derin bağlar vardır. Günümüz dünyasında semiotik ile semioloji aynı alan içinde değerlendirilmektedir. Kavramın içeriğinin derin olması ortak bir noktada buluşmayı zorlamaktadır. Bu karmaşadan uzak durmayı tercih edenler dil dışı iletişim dizgelerini takip ederken, Saussure ve onun takipçileri gösterge ve düzgülü kavramını toplumsal içerik oluşturan moda, düğün, tören, gelenek gibi kültürel kodlar içine yerleştirerek onları daha anlaşılır hale getirirler (Guiraud, 2016, s.20).

Saussure ve Pierce'in temelini attığı göstergebilim 1960'lı yıllardan itibaren değişime uğramıştır. Yeni dönem temsilcilerinden biri olan Barthes göstergeler arasına kültürü de eklemiştir. Çünkü kültür göstergeleri değiştirebilmekte ve farklı anlamlar yükleyebilmektedir (Rifat, 2008, s.139- 140). Barthes'i Saussure'den farklı kılan şey göstergenin önemini reddetmemesine rağmen göstergenin tek başına anlamlı olmadığını söylemesidir. Her ne olursa olsun dili anlamlı kılan şeyin göstergeler ve göstergelerin dile çevrilmesi olduğunu öne sürer. Göstergeler ve dil içiç olan kavramlardır ve biri olmadan diğeri olmaz fakat göstergenin dile çevrilmesi önemlidir (Bircan, 2015, s.19). Barthes dil ve gösterge ile ilgili olan görüşünü göstergebilim İlkeleri adlı eserinde göstergebilim'in ilkelerin tek amacının "dilbilime dayanarak çözümsel kavramlar ortaya koymak" olarak tanımlar (Bircan, 2015, s.19).

Barthes etrafımızda sözcüklerden tutun da olgulara kadar her şeyin görünürlüğünün arkasında gizli kalan, çözümlenip anlatılmayı bekleyen yapılar bütünü olduğunu savunur. Bu gizli kalmış görünmeyen, açığa çıkarılması gereken bu yapılar aslında ideolojik söylemlerin birer parçalarıdır (Karaduman, 2017, s.37).

Barthes'e göre, düzanlam, herkes tarafından kabul gören, nesnel durum ve içerikler için kullanılan anlamdır. Yoruma gerek kalmayan evrensel bir durumken, yananlam ise daha çok sübjektif olan, kişiden kişiye değişen anlamlandırma ilişkisidir. Bu anlamlandırma ilişkisi de metin içinde saklıdır. Barthes yananlam ve düzanlamı üniforma örneği ile daha net olarak açıklamaktadır. Düzanlam olarak bir generalin üniformasını değerlendirecek olursak sadece bir elbisedir. Oysa yananlam olarak o sadece bir elbise değildir artık, üzerindeki ilişik bulunan yıldızlar, "güç", "otorite", "hiyerarşi" gibi şeyleri zihnimize çağırıştırır. Yananlam değerlendirilmesi çok yönlü bir durumdur. Çünkü göstergeler kültürden kültüre farklılık gösterirler. Bir kültürde bir göstergenin çağırştırdıkları ile diğer kültürde oluşturduğu çağırşım farklılık gösterir. Olan ya da oluşturulan göstergenin doğru anlamda ve istenildiği gibi yorumlanması isteniyorsa eğer göstergenin verildiği kültür çok iyi tanınmalıdır (akt: Çakı, 2018, s.77). Karaduman'a göre, yananlam," ideolojik anlatının yapısal çözümlenmesinde anlam düzeyi olarak var olur" (Karaduman, 2017, s.37).

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmanın amacı Covid -19'un neden olduğu pandemi döneminin caps kültürü üzerinden irdelemektir. Araştırmanın temel problemi ise Covid-19'un yaratmış olduğu olumsuz yaşam ve düşünce tarzlarının capsler üzerinden gösterilmesidir. Çalışmada yöntem olarak 2020 Nisan ile Kasım ayları arasında örnekleme temsil edecek sosyal medya üzerinden yayılan capslerin 8 caps seçilerek analizi yapılmıştır. Şeyler ve görüntüler her zaman oldukları gibi ya da göründükleri gibi değildir. Özellikle sanatsal yaratı, caps, karikatür gibi görsel özelliği ön planda tutulan sanatlarda görünenin arkasında duran ya da ima edilenler önem arz etmektedir. Bu çalışmada Barthes'in yananlam – düz anlam bağlamında göstergebilimsel yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Etiği

Çalışmanın Yürütülmesinde etik ilkelere dikkat edilmiştir. Çalışma yürütülürken atıflar etiğe uygun olarak gösterilmiştir. Bunlarla birlikte iThenticate intihal programında taranmıştır.

Evren ve Örnekleme

Bu araştırmanın hedef çalışma grubunu sosyal medyada Covid- 19 döneminin işlendiği bazı capsler oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan capslerden altı tanesi, pinterest.com sitesinden, iki tanesi de haberpop sitesinden corona ile bağlantılı olarak toplumsal sıkıntıları işleyenler arasından amaçlı örneklem metodunun tipik durum örnekleme seçilmiştir.

Bulgular

Bu kısımda internet üzerinden seçilen capslerin içerik çözümlmelerine yer verilmiştir.

Caps 1.

(pinterest, t.y)

Gösterge: Sokakta yürüyen bir gurup yaşlı insan

Gösteren: Görselde sokağa çıkma yasağının 65 yaş üstü kişiler için kısıtlı olarak kaldırıldığı bir günde, yüzlerinde maske ile egzersiz yaparak yolun ortasında yürüyen bir grup yaşlı insan görülmekte. Fotoğrafın altında “mekânın sahipleri geri gelmiş” metni ve gülen surat emojiği yer almakta

Gösterilen: Neşe, mutluluk, yürüyüş, yaşlılar, ağaçlar, boş cadde

Analiz: Görselin düz anlamına bakıldığında sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı bir zaman diliminde, 65 yaş üstü 6 kişinin caddenin ortasında egzersiz yaparak yürüdüğü görülmektedir. Yananlam olarak mekânın onlara ait olduğunu göstermek için bir metafor olarak kullanılan, “mekânın sahipleri geri geldi” metni yer almakta. Pandemi döneminde yaşlıların risk grubunda yer

almasından dolayı ev kısıtlamasına maruz kalan en önemli grubu oluşturmaktadır. Yaşlıların ev kısıtlaması sonucu hem sosyalleşme yönünden hem de hareketsizlik sebebiyle sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. “Mekânın sahipleri geri geldi” metaforu bu yüzden yananlam olarak içinde çift anlam barındırır. İlki caddeyi kapatacak şekilde neden egzersiz yaparken ellerini iki yana açarak yürüyüş yaptıklarını açıklarken, diğeri ise sosyalleşmekten dolayı mutluluğu temsil eder. Kullanılan gülen surat emoji ise yan anlamın mizah yönünü desteklemektedir.

Caps II:

(Pinterest, t.y)

Gösterge: Bir gurup insanın yangın izlediği alanda sallanan bir çocuk

Gösteren: Sallanan bir çocuk, arka tarafta yanan bir ev, yanan evi izleyen kalabalık bir insan gurubu, yerde karla kaplı bir zemin

Gösterilen: Corona pandemisi, Türkiye, Dünya, kaygısızlık

Analiz: Capsin düz anlamına bakıldığında corona olarak nitelendirilen bir yangın ve yangını izleyen dünya yazısıyla belirtilen bir gurup insan söz konusudur. Bu kalabalık insan gurubunun arkasında ve bahçenin ön tarafında sallanan ve sallanırken de kalabalığı izleyen Türkiye olarak nitelendirilen bir çocuk. Yan anlama incelendiğinde Covid- 19'dan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Covid- 19 yangını tüm dünyayı kasıp kavururken insanlar çaresizlik içinde yangını izlemekte ve yangına müdahale edememektedir. Bahçenin ön tarafında Türkiye olarak nitelendirilen çocukla capsin esas amacı ortaya çıkmaktadır. Capsin vurgusu, Türkiye'nin yangına tıpkı bir çocuk gibi duyarsız olduğunu, çocuksu bir şekilde keyfine devam ettiğinden ama diğer taraftan

da merakından dolayı sallanırken başını yangın yerine çevirerek olayı anlamaya çalıştığını ve sadece izlediğini göstermektedir. Caps'de tüm dünya yangınla uğraşırken Türkiye'ye henüz yangının ulaşmadığı ve Türkiye'nin olayı anlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

Caps III.

(Pinterest, t.y)

Gösterge: Pazarda sebze satan iki kişi

Gösteren: Pazar yeri, pazarcılar, pırasa ve diğer sebzeler, pırasaların üzerinde yazı olan bir karton

Gösterilen: Mutsuzluk, telaş, kızgınlık, maddi zorluk

Analiz: Caps de düz anlam olarak bakıldığında Pazar yerinde Pırasa ve diğer sebzeleri satan iki pazarcı ve Pırasanın üzerine "ALLAH VERMİŞ PİRASA HIÇ YENİR Mİ YARASA ZIKKIMIN KÖKÜNÜ YİYESELER BAK ÇÖKTÜ PİYASA" diye bir karton üzerine yazılmış bir tepki yazısı vardır. Oysa esas anlam yan anlamda gizlidir. Yananlam analiz edildiğinde bu kişilerin ne amaçla böyle bir şey yazdıkları anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Covid-19 pandemisinin çıkış sebebi Çin'in Wuhan kentinde bulunan hayvan pazarında satılan yarasalardan yapılmış çorbadan bulaştığı öne sürülmüştür. Bu yarasa çorbalarının sonucunda ilk etapta Wuhan'da ortaya çıkan yeni tip virüs sonra tüm Çin ve dünyaya yayılmıştır. Önlenemeyen ve bir türlü çözümü bulunamayan Covid-19 hızlı yayılmış ve ölümlere neden olması sonucu hastaneler dolmuştur. Bunun sonucunda hükümetlerin kısıtlamalara gitmesi sonucu

ekonomik olarak tüm toplumlar büyük hasar görmüş ve piyasalar çökme noktasına gelmiştir. Capsde yer alan pankart üzerindeki yazının yananlam çözümlemesi Covid- 19'un bu durumuna bir tepkidir ve sıradan, doğal besinlerin tüketilmesi gerekirken neden yarasa gibi bir hayvanın yendiği eleştirilirken diğer taraftan da bu yeme alışkanlığının insanlara ekonomik zarar verdiğini anlatmakta ve dolaylı olarak kültürel bir yaklaşım izlenerek Çin kültürünün yeme alışkanlığı ethnocentric olarak kritize edilmektedir.

Caps IV.

(Pinterest, t.y)

Gösterge: Büyük bir salon, mobilyalar, ağzı, elleri ve ayakları bağlı bir genç ve yaşlı bir kadın

Gösteren: Eli, ayağı ve ağzı bağlı sandalyede oturan bir genç, mobilya dolu bir salon ve yaşlı bir kadın

Gösterilen: Covid- 19'dan dolayı gencin zorla evde tutulması, kadının parmakla uyarısı, zapt edilememe durumu

Analiz: Capsin düzenlamı salonun ortasında bir sandalyeye iplerle annesi olduğu düşünülen bir kadın tarafından elleri bağlanmış ve ağzı da bir bezle kapatılmış bir genç ve "sakın yapmayın ya da uzak durun" anlamına gelen bir işaret yapan gencin annesinin işareti gösterilmektedir. Yananlam da ise

caps'in dayanağının Covid- 19 pandemisinin ilk göstergelerinin Türkiye'de çıkmasının ardından İçişleri bakanlığının aldığı bir karar sonucu çalışan gençlerin dışında kalan diğer gurup gençlerin kısıtlamaya tabi tutularak belirli saatlerde dışarıya çıkmalarına izin verilmesi ile ilgilidir. Verilmek istenen mesaj ise gençlerin evde zorla tutulduğudur.

Caps V.

(Pinterest, t.y)

Gösterge: Selam veren savaşçılar

Gösteren: Ellerini göğüslerinin üstüne koymuş savaşçılar, üstte bir yazı ve gözlüklü adam emoji

Gösterilen: Kayı boyunun selamı, corona'dan dolayı selamlaşmanın değişmesi

Analiz: Düzenlam olarak fotoyu yorumlamaya çalışırsak Kayı boyunun televizyonda gösterilen hikâyesinin bir enstantanesi alınmış olarak görülmektedir. Burada Kayı boyundakilerin selamlaşması gösterilmektedir. Fotonun hemen sol üst kısmına da "Corona yüzünden tokalaşma işi askıya alınınca, tüm dünya kayı obasına döndü..." diye bir yazı eklenmiş ve bu yazı bir tane de güneş gözlüklü adam emoji eklenmiştir. Yananlam olarak da Türkiye'de Covid- 19 yaygınlaşmaya başlayınca tokalaşmanın virüs yayma da doğrudan rolü olduğundan dolayı insanlar tokalaşmaktan vazgeçmiş ve saygı - selam anlamında aynı fotoda gösterildiği gibi sağ ellerini sol göğsünün üstüne koyarak karşındakilerini selamlamıştır. Karşındakiler de selamını gördüm

ve selam veriyorum anlamında aynı hareketleri yapmaktadırlar. Bir taraftan Covid- 19 korkusunun insanların alışkanlıklarının üzerinde derin değişiklikler oluşturduğu ima edilirken diğer taraftan da bu selamlaşma şekliyle de alttan alta dalga geçilmekte ve memleketin artık Kayı boyu gibi olduğunu söylenerek duruma mizahi bir anlam katılmaktadır.

Caps VI

(HaberiPop, t.y)

Gösterge: Üç tane genç kız

Gösteren: Üç tane yüzleri abartılmış bir şekilde kıllarla kaplı genç kız, sol üstte yazı ve emoji

Gösterilen: Dalga geçme, eğlenme, eril bakış açısı, küçümseme

Analiz: Düzanlam olarak fotoda yüzleri kıllarla örtülü durumda olan Türkiye dışından bir foto paylaşımı yapılmıştır. Fotoda 3 tane genç kız boy sıralamasına göre dizilmiş olarak görülmektedir. Genç kızların yüzleri özelliklerde kaşları ve bıyık bırakılan alan kıllarla doludur. Fotonun hemen sol üstüne de "Bayan kuaförleri de kapanırsa üç hafta sonra memleketteki kızların durumu" diye bir yazı eklenmiş ve yazının hemen bitimine de gülen adam emoji iliştilmiştir. Yananlam da ise Covid- 19 salgının Türkiye'de ortaya çıkması ve yayılması sonucu hükümet tarafından bir takım kısıtlamalar ve yaptırımlar devreye sokulmuştur. Yaptırımların gün ve gün artması sonucu sıranın berber ve kuaförlere de geleceğinin beklentisi caps de mizahi bir anlatıyla fakat daha çok kadınları aşağılayıcı bir dille ortaya çıkmıştır. Kısıtla-

maların özellikle kadın kuaförlere doğru yayılması durumunda karşılaşılabilecek durumun Türkiye’de de fotodakinden farklı olmayacağı ima edilmiştir. Fotodaki diğer yananlam ise eril bakışın net bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de kadın oldukça sık kuaförlere giderek bakım yaptıklarını, eğer gitmezlerse üç hafta da bu hale gelir der gibidir ve aslında bir küçümseme de söz konusudur. Diğer taraftan da yine eril bakış açısıyla verilen bir mesaj vardır: kadın kendisine bakmalı, güzelliğe ve estetiğe önem verilmeli denilerek kadını bedeni eril bakış üzerinden inşa etme çabası söz konusudur. Caps de asıl vurgulanmak istenen eril bakış açısıdır ve bu bakış Akçora’nın anlatımıyla şöyle özetlemektedir:

“...kadın arzu nesnesi bağlamında ‘gözleyen ve gözlenen’ olarak yer alırken, geleneksel edilgen kadın imgelerini pekiştirmekte, kadını salt bedene ve güzelliğe indirgeyerek sömürülmesini meşrulaştırmaktadır.” (Parsa ve Akçora, 2016, s.37).

Caps VII

Yaşlı ihbar hattı ALO 153 ... 65 yaş üstü insanları sokakta görürseniz arayın.

(Pinterest, t.y)

Gösterge: Zabıta arabası

Gösteren: Zabıta arabası, arka fonda 3 kişi, “Dede Toplama Aracı” ifadesi

Gösterilen: Yaşlıların yasağı delmesi, dedelerin dikkatsizliği ve umursamazlığı, yaşlılara karşı önyargı

Analiz: Düzenli olarak fotoda bir zabıta arabası ve görevli birisinin iki kişiyle konuşması görülmektedir. Zabıta arabasının üzerinde de “ DEDE TOPLAMA ARACI” yazısı dikkat çekmektedir. Yananlam ise yaşlılara pandemi sürecinde yapılan kötü muamele ve önyargılar içermektedir. Covid- 19 sürecinde getirilen ilk kısıtlamaların 65 yaş ve üstüne getirilmesi toplumda pandeminin bu yaş grubu tarafından dağıtıldığı gibi saçma bir önyargı oluşmasına neden olmuştur. Aslında kısıtlamanın esas amacı yaşlıların bağışıklık sistemlerinin zayıf olduğu düşüncesi ve tüm dünyada bu grubun korumaya alınmasından kaynaklanmaktadır. Fakat ülkemizde yasağın ilk dönemlerinde yaşlılar tarafından tam uyulmaması sonucu pek çok yaşlı dışarlarda dolaşmaya devam etmişlerdir. Bu durum da kendi hayatlarını riske atmak olduğundan dolayı yaptırımı olan önlemler alınmıştır. Fakat televizyonlarda sıklıkla parklarda ve sokaklarda gezinen yaşlıların gösterilmesi kamuoyunda yaşlılara karşı bir önyargı oluşturmuş ve sanki her şeyin sorumlusu onlanmış gibi bir algı ortaya çıkmıştır. Sokaklarda dolaşan yaşlıların gerek vatandaşlar gerekse kolluk güçleri tarafından evlerine gitmeleri için uyarılmaları istenmeyen sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Bilim insanları Türkiye’de pandemi öncesinde de yaşlılara karşı bir ayrımcılık yapıldığını ve yapılan saha çalışmalarının da bu öngörüğü desteklediğini söylemektedirler. Türkiye’de yapılan çalışmalarda yaşlılara karşı yapılan ayrımcılığın kamusal tüm alanlarda olduğunu ve bu ayrımcılık oranlarının %15 gibi rakamlara tekabül ettiklerini söylemektedirler. Pandemiyle bu durum daha da kötüleşmiştir. Doç. Dr. Özgür Arun bu ayrımcılık ilişkisini kaygıyla şu şekilde ifade eder:

Salgından sonra ayrımcılığın daha da arttığını biliyor, hep birlikte izliyoruz. Bizim en büyük endişemiz sokağa çıkma yasağıyla birlikte ayrımcı tutumların davranışa dönüşmesiydi. Bu değişimin ve ardından çatışmanın geleceğine dair endişemiz vardı. Son günlerde yaşadığımız şey, yaşlılara karşı ayrımcı tutumların davranışa dönüşmesidir. (Arun’dan aktaran Gökırmaklı, 2020).

Pandeminin ilk döneminde yaşlıların evlere götürülmesi için belediyeler tarafından yapılan Dede Toplama Aracı aslında ülkenin yaşadığı trajikomik durumu gözler önüne sermektedir. Fotoya herhangi bir yazı eklemesi yapılmamış olmasına rağmen caps özellikleri taşıması da fotoyu ilginç hale getirmiştir. Çünkü arabanın üzerinde bulunan “ Dede Toplama Yazısı” fotoyu ister istemez capse dönüştürmüştür.

Caps VIII

(Haberpop, t.y)

Gösterge: Beş kişinin bir kişiyi sedye ile taşıması

Gösteren: Beş tane sağlık çalışanı hijyen koşulları içerisinde bir hastayı tekerlekli sedye ile taşıması ve “Sadece 1499 TL karşılığında sizi Korona ekibi kılığında eşinizden alıp istediğiniz yere bırakıyoruz...İletişim....” ibaresi

Gösterilen: Erkek şiddeti, pandemiden dolayı çiftlerin evde tüm gün kalması, evde kalmaktan kaynaklanan gerginlik.

Analiz: Düz anlam olarak beş tane sağlık çalışanının bir hastayı taşıdığı görülmektedir. Dikkat çeken detay ise sağlık çalışanlarının tamamıyla kapanmış ve hijyen tulumlarla olmalarıdır. Bu pandeminin getirmiş olduğu yeni bir durumdur. Yananlam olarak caps değerlendirildiğinde pandeminin neden olduğu kısıtlama sonucu çiftlerin büyük zamanları evde geçirmeleri sonucu şiddet olaylarında gözle görülebilir bir artış yaşanmıştır. Şiddet olaylarının artışı sadece Türkiye’de değil tüm dünyada görülmüştür. Erkek şiddetinin nedenleri arasında erkeğin işini kaybetmesinden ev içi iş bölümüne kadar farklı alanlarda çıkan çatışmalar sonucudur. Erkek şiddeti sadece Türkiye’de değil Avrupa ve A.B.D’de artış göstermiştir. Belirtilen raporlarda erkek şiddetinden dolayı şiddete maruz kalan kadınlar korkudan dolayı yardım talebinde dahi bulunamamıştır. Fransa’da erkek şiddetinden dolayı kadın sığınma evleri dolmuş ve bunun sonucunsa hükümet ilave tedbirler çerçevesinde bazı otelleri de sığınma evine döndürülmesi için yardım istemiştir. Raporlara göre, “Fransa, Avustralya, Arjantin ve Singapur’da yüzde 25 ile 33 oranında arttı. Türkiye’deki artış yüzde 27.8 olarak raporlandı.” (Büyüктаş, 2020).

Tartışma ve sonuç

Bu çalışmada Covid- 19'ın neden olduğu toplumsal sıkıntılar mizahi çerçevede capsler ile anlatılmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Covid- 19 toplumların İspanyol gribinden sonra gördüğü en kaygı yaratıcı pandemi olarak tarihteki yerini almıştır. Covid- 19'u toplumların gözünde önemli ve ciddi kılan şey bulaşın hızlı bir şekilde yayılması ve tedavi sürecinin bir türlü başlatılmamasıdır.

Sürecin zorluğu hükümetlerin önlem almasına neden olmuş ve insanlar tüm dünyada kısıtlamalar sonucu büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Pandemi bir yandan ekonomik yapıyı alt üst etmiş diğer taraftan da insanların evlerde kalmasına neden olmuştur. Toplumsal sorunlara neden olan pandemi en iyi ifadesini mizahta bulmuştur. Mizah bir yandan pandeminin neden olduğu sorunları kritize ederken bir yandan da insanları eğlendirerek onları karamsar dünyalarından çıkarmaya çalışmıştır.

Mizahın bir kolu olan capsler özellikle sosyal medyanın aktif olarak kullanımından sonra ortaya çıkan güldürü ve düşündürücü mesajları olan teks eklenmiş fotolar olarak ön plana çıkmıştır. Caps mizah kültürünün bir parçası olmasının yanı sıra teknolojik olarak yenilenmiş bir güldürü – düşünme durumunu ortaya çıkarırken, diğer taraftan da yapısı gereği kültürel ve demokratik bir tepki aracıdır. Kahya' ya göre, capslerin farklı bireyler tarafından sürekli şekilde gündemde kalıp tekrar ve tekrar üretilmesi yeni toplumsal algıların oluşumunda etkili olmuştur (Kahya, 2018: 1028). Çalışma Covid-19'un neden olduğu toplumsal sorunların capsler aracılığıyla insanlara nasıl iletildiği üzerinedir. Seçilen capsler pandemi sürecinin toplum içindeki izdüşümleridir.

EXTENDED ABSTRACT

**Analysis of Caps Created During The Covid-19
Pandemic**

*

Onur Bayrakçı

Bandırma Onyedi Eylül University

Covid-19 emerged in Wuhan, China, in early 2020. As in all societies Covid-pandemic has had an effect in Turkey. As a result of this effect, the government had to take some measures. This restriction of Covid-19 has caused extraordinary changes in all areas of society. Restrictions have been applied in all areas, from age groups to tradesmen's opening hours. Therefore, some social consequences and reactions have emerged.

The fact that the group over 65 and under 18 are the most important victims of the restriction, the closure of certain parts of the tradesmen and the curfews naturally created a change. As always, the changes caused by Covid-19 first found their answer in humor.

Human beings want to communicate with others by its nature. Communication, just like societies, has always undergone a change throughout the ages and has been shaped according to the necessity of the age. Humor has been one of the important instruments in communication. While humor makes people laugh from one side, it also leads them to think through a number of messages from the other side. The social dimension of humor is too important to be thrown aside. The lack of democracy in some societies has carried the development of humor even further. Humor is an art, which is the way of expressing untold or unexplained.

Caps is a form of humor and web 2.0 has created the caps culture. The Web 2.0 feature is online. In the previous period, the web system was 1.0, that is, communication was a one-sided system that was satisfied with what the server offered. In Web 2.0, this online state of users means interactivity, that is, mutual communication of users. That is, this interactive state, on the one hand, brought users against each other and enabled them to communicate with each other, on the other hand, it caused the emergence of caps culture.

Caps culture is a culture that emerged as a result of interactive use. In this culture, first, all users either write text on a particular photo or make some

editing on the photo. Later, the photo is transferred from user to user, so the photo has been enriched in the web environment in the process of circulation, that is, a culture of participation has emerged. Caps, which are a branch of humor, came to the fore as text photos with funny and thought-provoking messages, especially after active use of social media. In addition to being a part of the humor culture, Caps is a technologically renewed comedy - while revealing the state of thinking, it is also inherently a cultural and democratic reaction tool.

In this study, the restrictions and lockdown that occurred as a result of the Covid-19 pandemic and the situations experienced as a result of these were discussed. The aim of this study is to analyze the problems caused by the pandemic through caps.

Caps selected as samples were analyzed through Barthes' denotation and connotation dimensions. Semiotics is actually the act of approaching things in a more careful way. The essence of their approach to things as a philosophy is that they are not what they should be, they have a number of messages both in language and in appearance, and these messages should be read and understood correctly. So the main thing to see is that it is below what is visible. Given this approach, Barthes developed two perspectives when evaluating things. First there is the analysis of denotation. Denotation is the state of conveying or describing things as they are or as they appear. Second connotation is the situation that needs to be analyzed, demonstrated and uncovered. While the meaning is the reflection of the object in the human, the connotation is the different state of perception. If we will explain it based on the famous example of Barthes: "The general's dress is just a dress, as a meaning, whereas as a connotation indicates authority and hierarchy."

As sample, the typical sample condition of the purposeful sample was chosen in the study. In the selection of this method, the boundaries of the selected caps and each sample were chosen among the examples that best describe the subject in the context of Covid- 19. The selected caps are examples of caps that reflect the situations in society within the framework of the limitations taken in the Covid-19 period. Each analysis in caps shows the negative effects of the Covid-19 period on society.

Kaynakça / References

- Aktaş, Ö. (2016). Bir iletişim yöntemi olarak caps / memes. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6(14), 1- 14.
- Barthes, R. (2018). *Göstergebilimsel serüven* . (Çev. M. Rifat, ve S. Rifat). (9. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bircan, U. (2015, Güz). Roland Barthes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 26, 17- 41.
- Büyüктаş, O. (2020). *Pandemi döneminde erkek şiddeti arttı, kadınların çaresizliği de...* <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pandemi-doneminde-erkek-siddeti-artti-kadinlarin-caresizligi-de-1749861> adresinden 17 kasım 2020 tarihinde alındı
- Büyükyılmaz, O. (2018). *İş hayatında mizah kullanımı*. Bursa: Ekin Yayıncılık .
- Çakı, C. (2018). Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümlemesi ile Nazi propagandasında engelliler. *SDÜ İFADE*, 1(2), 66- 91.
- Eagleton, T. (2019). *Mizah*. (Çev., M. Pekdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eker, G. Ö. (2014). *İnsan kültür mizah*. (2.basım). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gökırmaklı, I. (2020, Nisan 2). *Yaşlılara karşı nefret dili revaçta, çünkü yaşlanmaktan korkuyoruz*. <https://journom.com.tr/koronavirus-yasli-lar-ayrimcilik> adresinden 15 Ekim 2020 tarihinde alındı
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. (Çev.M. Yalçın). (3 Basım). İstanbul: Ankara: İmge kitabevi
- Haberpop. (2020). *En komik coronavirus galerisi: videolar, fotoğraflar, capsler, tweetler, gifler*. <https://haberpap.com/en-komik-coronavirus-galerisi-videolar-fotograf-lar-capsler-tweetler-gifler/> adresinden 05 Ekim 2020 tarihinde alındı
- Kahya, Y. (2018). Bir iletişim aracı olarak mizah: Sosyal medyada spor temalı 'caps' kültürü. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 1020-1030.
- Karaduman, S. (2017). Eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel haber araştırmalarına katkısı ve sunduğu perspektif. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 31- 46.
- Karataş, Ş., ve Binark, M. (2016). Yeni medyada yaratıcı kültür: Troller ve ürünleri 'caps'ler. *TRT akademi*, 1(2), 426- 448.
- Kırık, A. M., ve Satılık, R. (2017). Sosyal medyanın dijital mizahı: İnternet meme/caps. *Atatürk İletişim Dergis*, 12, 99- 118.

- Klein, A. (1989). *Mizahın iyileştirici gücü*. (Çev. G. Işık, Dü., ve S. Karayusuf,) İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Özgüleş, B. (2020). *Sağlık yönetimi ve mizah*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- A. F. Parsa ve Akçora, E. (2016). Ses Dergisinde eril bakış altında nesneleştirilen kadın imgeleri. *Ege Üniversitesi Basımevi*
- Pinterest.com. (2020). *Corona caps*. <https://tr.pinterest.com/eyllakilli/corona-caps/> adresinden 24 Ekim tarihinde alındı.
- Rifat, M. (2008). *XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları*. (4. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uybadın, A., ve Mumcu, N. (2013). Diyalog 2.0: Yeni medyanın “öteki ile ben” diyaloguna katkıları üzerine hermeneutik bir yaklaşım. *Yeni medya çalışmaları kuram, yöntem, uygulama ve siyasa I.Ulusal Kongresi içinde* (s. 82- 92). Kocaeli: Alternatif Bilişim. <https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/ymk-1.pdf> adresinden 09 Kasım 2020 tarihinde alındı
- Yıldırım, O. (2020). Katılımcı kültürü eleştirmek: Dr. Younan Nowzaradan ile ilgili caps, tweet ve ekşi sözlük entrylerinin değerlendirilmesi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 01, 13- 22.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bayrakçı, O. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde oluşturulan capslerin analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3501-3521. DOI: 10.26466/opus.853718

Twitter'ın Farklı İletişim Uygulamalarında Eşzamanlı Araçsallaşması: Covid-19 Pandemisinde Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter Paylaşımlarının Analizi

DOI: 10.26466/opus.884602

*

A Elif Posos Devrani *

* Dr. Öğretim Üyesi, Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Kültür ve İletişim Bilimleri Bölümü İstanbul/Türkiye

E-Posta: posos@tau.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9550-3879](https://orcid.org/0000-0002-9550-3879)

Öz

Sosyal medya ve sosyal ağ platformları, farklı stratejik iletişim uygulamalarında kanal ve araç olarak yer alabilmektedir. Bir sosyal ağ platformu olarak Twitter, gündemin gereklilikleri bağlamında eş zamanlı olarak farklı alanlardaki iletişim uygulamalarında araç olarak kullanılabilir. Bu makalede, 10 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasında T.C. Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'ı sağlık iletişimi, kriz iletişimi ve siyasal iletişim uygulama alanlarında araçsallaştırması incelenmiştir. Araştırma, iki düzeyde gerçekleştirilmiştir. İlk düzeyde, Dr. Fahrettin Koca'nın paylaşımları sayısal analize tabi tutulmuştur. Uzun dönemde (Kasım 2018-Ocak 2021) paylaşım, beğeni ve yeniden paylaşım sayılarında farklılık yaşanıp yaşanılmadığına bakılmıştır. İkinci düzeyde ise, kriz öncesi ve kriz esnasındaki yönetimin önemli tarihleri olan 10 Ocak-31 Mayıs 2020 arasındaki 757 paylaşım refleksif tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda, Dr. Fahrettin Koca'nın paylaşımlarının her üç farklı uygulama alanında da araçsallaştırıldığı görülmüştür. Ülke gündemine ve dünya gündemine göre paylaşımların beğeni ve yeniden paylaşım sayılarının azalma ya da artış gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya, siyasal iletişim, kriz iletişimi, sağlık iletişimi, Covid-19

Simultaneous Instrumentation of Twitter in Different Communication Practices: The Analysis of Dr. Fahrettin Koca's Twitter Posts in Covid-19 Pandemic

*

Abstract

Social media can take place as channels and tools in different strategic communication practices. As a social network platform, Twitter can be used as a communication tool/channel in various fields simultaneously in the agenda's requirements. In this article, between January 10 and May 31, 2020, health minister of Turkey Dr. Fahrettin Koca's instrumentalization of Twitter in health communication, crisis communication, and political communication practices has been examined. The research took place at two levels. At the first level, Dr. Fahrettin Koca's posts were subjected to numerical analysis. In the long term (November 2018-January 2021), it was examined whether there was a difference in the number of shares, likes, and retweets during the pre-/crisis period. At the second level, 757 shares between January 10 - May 31, 2020, which are important dates before and during the crisis management, were analyzed using the reflexive thematic analysis method. As a result of the analysis, it has been seen that Dr. Fahrettin Koca's posts are instrumentalized in all three different strategic communication practice areas. According to the country's agenda and the world agenda, it has been revealed that the number of likes and reposts of the posts decreased or increased.

Keywords: *Social media, political communication, crisis communication, health communication, Covid-19*

Giriş

Sosyal medya, farklı iletişim stratejileri uygulamalarında farklı amaçlarla kullanılan bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir. Dünya çapında, sosyal medya kullanıcı sayısı 4,2 milyara ulaşmış olup, bu oran tüm dünya nüfusunun %53'üne tekabül etmektedir (Hootsuite ve We are Social, 2021). Türkiye'deki sosyal medya kullanıcı sayısı ise son araştırmalara göre 60 milyon olup, genel nüfusun %70.8'ine tekabül etmektedir. Hootsuite ve We are Social'ın #Digital2021 Turkey isimli raporunda, son bir yıl içerisinde sosyal medya kullanıcı sayısı Türkiye'de yüzde 11 oranında bir artış olduğu belirlenmiştir. Aynı kaynağa göre, Twitter kullanıcı sayısı ülkemizde 13,6 milyondur (Hootsuite ve We are Social, 2021).

Bu makalede, bir kriz döneminde, tanınmış bir siyasal figürün, T.C. Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın, sağlık alanındaki yetki ve yetkinliğini halka aktardığı bir dönemde, sosyal ağ platformlarından biri olan Twitter üzerinden yürüttüğü iletişim incelenecek ve bu sosyal ağ platformunu stratejik iletişimin farklı uygulama alanlarında araç olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılacaktır. Dr. Fahrettin Koca ve ekibi, politik kimliği sebebiyle siyasal iletişim uygulamalarını, bakanlık yaptığı alan itibarı ile sağlık iletişimi uygulamalarını, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 sağlık krizi sebebiyle de kriz iletişimi uygulamalarını eş zamanlı ve entegre şekilde yürütmek durumunda kalmıştır. Eş zamanlı yürütülmesi gereken farklı stratejik iletişim planlarında, Twitter'ın araçsallaştırılması araştırmanın odağını oluşturmaktadır.

Araştırmanın ana hatlarına geçmeden önce, araştırma sorusunun etrafında şekillendiği kavramları sosyal medya ekseninde anmak isterim.

"İletişim" ana disiplinin altında yer alan siyasal iletişim, sağlık iletişimi ve kriz iletişimi uygulama alanları, kullandıkları yöntemler ve araçlar anlamında benzerlik taşısalar da, odaklandıkları sorunsallar ve hedefler noktasında birbirlerinden çok farklı hedef kitlelere hitap etmeleri de mümkün olan çalışma alanlarıdır.

Stratejik iletişim uygulama alanlarından sağlık iletişiminin Schiavo tarafından yapılan güncel ve geniş tanımlarından birini hatırlamakta fayda vardır:

- *"Sağlık iletişimi farklı kitlelere ulaşmak ve sağlıkla ilgili enformasyonu; bireyleri, cemaatleri, sağlık profesyonellerini, özel grupları, politika üretkenleri ve"*

*halkı etkileme, işin içine katma ve destekleme amacı ile sonucunda sağlık çıktı-
larını geliştirecek bir davranış, uygulamayı ya da siyaseti savunmak, sun-
mak, benimsemek ya da sürdürmek için paylaşılan çok yönlü ve çok disiplinli
bir yaklaşımdır.” (Schiavo’dan akt. Çımarlı, 2016).*

Sağlık iletişiminde sosyal medya kullanımı, kurum ve hedef kitle arasında stratejiye uygun olarak tek yönlü ya da çift yönlü iletişimi mümkün kılması, daha da önemlisi bu iletişimi hızlandırması açısından araç olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Halk sağlığı odaklı iletişim çalışmaları kapsamında sosyal medyayı doğru bir kanal olarak konumlandırabilmek, şu karakteristik özellikleri sağlamak ile mümkündür (Heldman vd., 2013, s. 3–4)

- Geleneksel halk sağlığı iletişim kanalları ile sosyal medya kanallarını bütünleştirmek
- Farklı kitleleri hedefleyebilmek ve onlara ulaşabilmek
- Halk sağlığı bilgilerini yeni alanlarda erişilebilir kılmak
- Gerçek zamanlı dönüt alabilmek ve bu dönütleri değerlendirebilmek
- Doğrudan katılımı – stratejinin elverdiği şekilde – mümkün kılmak

Kriz iletişimi ise stratejik iletişimin uygulama alanlarından bir diğeridir. Dünyanın ekonomik, siyasi, iklimsel vb. birçok faktör sebebiyle krizlerin daha sık ve daha olası yaşanan bir yer haline gelmesi, kriz iletişiminin gerektiğinde devreye alınan bir acil durum planı olmaktan çıkıp, süreklilik arz eden bir iletişim şekline dönüşmesini zorunlu kılmaktadır (Coombs, 2014, s. 16). Bu süreklilik, krizi yönetecek iletişim uzmanlarının sadece kriz anında değil, kriz öncesinde ve sonrasında da kriz yönetimine entegre edilmiş bir stratejik bir iletişim planını uygulamalarına bağlıdır (Coombs ve Holladay, 2012, s. 46). Sosyal medyanın kriz iletişiminde edindiği uygulama alanlarını Wendling vd. 12 başlıkta toplamıştır (Wendling vd.'nden akt. Ateş ve Baran, 2020):

- Riskler ve krizler konusunda kamu bilincini arttırmak,
- Gözetim, izleme, durum farkındalığı ve erken uyarı sistemi,
- Hazırlıkların geliştirilmesi,
- Bilgi sağlayan ve uyaran,
- Gönüllüleri seferber ederek krizlere çözüm artırmak,
- Kurbanların ve kurtulanların belirlenmesi,
- İtibar yönetimi,
- Finansman ve destek için teşvikin sağlanması,
- Eski yazılanlar hakkında bilgi edinmek,

- Milli ve uluslararası oyuncular arasında, kamu aktörleri ve kamuya ait olmayan aktörler arasında ortaklığı ve iş birliğini geliştirmek,
- Güven oluşumu,
- Kurtarma yönetimi geliştirilmesi

Siyasal iletişim ise, McNair'e göre siyasal bir amaç güdülerek planlı şekilde gerçekleştirilen, iletişimin tüm formlarını kapsayan bütüncül bir uygulama alanıdır (McNair, 2017, s. 4). Aziz, siyasal iletişimde internetin, siyasi aktörler tarafından (partiler, adaylar, politikacılar vb.) kendilerini tanıtmak ve bilgi aktarmak için sıklıkla kullanıldığını söyler (Aziz, 2014). İnternetin ve sosyal medyanın iki yönlü iletişimi mümkün kılan yapısı, siyasal aktörlerin hedef kitleleri ile yeni iletişim teknolojileri ve bu makale özelinde bir sosyal ağ platformu olan Twitter aracılığı ile haberleşmelerine imkan vermekle kalmaz, hedef kitlenin nabzının tutulabilmesini de kolaylaştırır (Aziz, 2011). Sosyal medyanın, geleneksel medyada ya da yüz yüze verilen mesajların yeniden üretilip yaygınlaşmasına imkân verdiğinin altını çizen Aziz, bu özellikleri sebebiyle internetin süreklilik arz eden bir siyasal iletişim aracı olarak kullanıldığını belirtir (Aziz, 2014). Aziz, siyasal iletişim türlerini amaçlarına göre dörde ayırır (Aziz, 2014, s. 39–45):

Kurum İçi Siyasal İletişim

İki boyutlu olan kurum içi siyasal iletişim, bir boyutuyla kurum içine özgü günlük politikaların oluşturulmasını konu alırken, diğer boyutuyla dışa yönelik siyasal mesajların öncelikle kurum içinde bilinmesi ve içselleştirilmesini konu alır. Haber verme içselleştirme süreçleri, sosyal ağ platformlarında aynı kurum içinde yer alan siyasal aktörlerin birbirleriyle etkileşim halinde oldukları paylaşımlarda da görülebilir.

Ülke İçi Siyasal İletişim

Aziz, bu konuda özellikle internet ve sosyal medyanın iletişiminde önemli bir aktör olduğu günümüzde, her ne kadar ülke içini ilgilendiren ve hedef kitle olarak ülke içindeki kurum ve kişileri gören mesajlar üretilse de, bu mesajların kullanılan kanal ve araçlar sebebiyle ülke dışında da yankı bulabileceği notunu düşer.

Uluslararası Siyasal İletişim

Küreselleşmeyle birlikte önemini arttıran uluslararası siyasal iletişim, kitle iletişim araçlarının gelişimi sebebiyle iç siyasal iletişimde kullanılan her yöntem, tekniğin, kanalın ve medyanın izdüşümünün görüldüğü bir alan haline gelmiştir.

Uluslararası Siyasal Örgütler İletişimi

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO, Avrupa Konseyi vb. ulus üstü ve siyasi arenada söz hakkı olan kuruluşlarla inşa edilen iletişim, bu kategoride değerlendirilir.

Şimdiye dek kısaca bahsettiğimiz iletişim uygulamaları alanlarının ortak özelliği, kanal ve araç olarak yeni kitle iletişim araçlarının kullanımı esnasında birbirleriyle örtüşen hedef kitleleri hedeflemeleridir. Diğer bir deyişle, aynı kanal ve araç vasıtasıyla, bir siyasal aktör hem sağlık, hem kriz hem de siyasal iletişimdeki hedef kitlesine seslenebilmekte, bunu eş zamanlı yapabilmektedir.

Makalenin devamında, tek platform üzerinden çoklu amaca hizmet eden bir sosyal ağ platformunun, çok amaçlı araç olarak kullanımı irdelenecektir. Covid-19 pandemisinin Türkiye'yi etkilediği ilk dönemlerde, hem siyasal iletişim, hem sağlık iletişimi hem de kriz iletişimi kapsamında hedef kitlesine mesajlarını ileten T.C. Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter hesabındaki paylaşımları bu farklı iletişim uygulamaları alanları bazında incelenecektir.

Yöntem

Araştırmada yöntem olarak karma yöntem kullanılmıştır. İki düzeyde yapılan analizlerde, birinci düzeyde daha geniş zaman aralığında Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter hesabının (@drfahrettinkoca) paylaşım/beğeni/yeniden paylaşma verilerine aylık bazda nicel olarak bakılmıştır. İkinci düzeyde ise, kriz dönemi olarak tanımlanan 10 Ocak – 31 Mayıs 2020 tarih aralığındaki 3198 paylaşım refleksif tematik analize tabi tutulmuştur.

Braun ve Clarke, ilk olarak 2006'da psikoloji alanına ve nitel verilerin analizine odaklanan bir araştırma yöntem çalışmasını sunmuş ve tematik analize esnek bir yaklaşım getirmiştir (2006). Braun, Clarke vd'ne göre tematik analiz çalışmalarında üç ana yaklaşım bulunmaktadır (Braun et al., 2019):

Kod güvenilirliği yaklaşımı: Birden fazla kodlayıcının birlikte çalıştığı büyük projelerde amaca hizmet ettiği takdirde büyük kolaylık sağlayan bu yaklaşımda kodlar çalışma öncesinde yapılan literatür taramasında belirlenir. Çalışmanın merkezinde güvenilir ve tutarlı bir veri kodlaması gerçekleştirmek vardır. Çalışmayı gerçekleştirecek araştırmacıların takip edebileceği nesnel bir kod seti bulunmaktadır. Araştırmacının öznel bakış açısı sürece ve sonuçlara yansımaz. (Boyatzis, 1998; Guest et al., 2012)

Yapılandırılmış kod seti yaklaşımı: Kod güvenilirliği yaklaşımı ile refleksif tematik yaklaşımı arasında bir noktada bulunan yapılandırılmış kod seti yaklaşımı, kodların yapılandırılması açısından kod güvenilirliği yaklaşımıyla benzerlik gösterirken, temel kabul ettiği nitel felsefesi refleksif yaklaşımla benzerdir. Bu yaklaşımla yapılan çalışmaların başında, kodların tamamı olmasa da bir kısmı belirlenmiştir ve temaların alan özetleri ile benzer isimlere sahip olması beklenir. Braun vd, bu şemsiye kavramın gölgesinde çerçeve analizi, şablon analizi ve matris analizini de konumlandırır.

Refleksif yaklaşım: Temalar, analizi gerçekleştiren kişi tarafından şekillendirilir. Veri analizi sırasında kodlar değişebilir, birleşebilir, yeniden adlandırılabilir. Analizin en başından itibaren sabitlenmiş bir kod kitabı/kategori/tema bulunmamaktadır.

Braun ve Clarke ilk çalışmalarından yaklaşık 13 sene sonra, hem bu süreç içerisindeki doğru/yanlış ve farklı uygulamaları derleyip, hem de kendi yaklaşımlarını değişime ve gelişime açık tutarak çalışmalarının yeni bir sürümünü alanyazına kazandırdılar (2019). Tematik analizde takip edilen yol 6 başlıkta özetlenebilmektedir:

1. İçeriğe aşinalık
2. Kodların belirlenmesi
3. Temaların oluşturulması
4. Temaların gözden geçirilmesi
5. Temaların tanımlanması ve adlandırılması
6. Rapor yazımı

Makaleye konu araştırmada, bu altı süreç takip edilmiştir.

Veri Toplama ve Analiz Aracı

Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter platformundaki paylaşımları, Twitonomy uygulaması kullanılarak ham veri olarak elde edilmiştir. Veri seti, ikincil bir

kaynak uygulama olarak seçilen Visinitas vasıtasıyla kontrol edilmiş, herhangi bir veri kaybının bulunmadığı teyit edilmiştir. Ayrıca, Dr. Fahrettin Koca'nın takipçi sayısındaki değişiklikler için SocialBlade isimli uygulamaya başvurulmuştur. Twitonomy ile elde edilen ve Visinitas'dan elde edilen veriler ile karşılaştırılan paylaşım içerikleri ve bilgileri, Excel'e aktararak nicel ve nitel analizler gerçekleştirilmiştir. Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter hesabındaki paylaşımlara dair veri toplama tarihi 19 Ocak 2021 olmuştur.

Örneklem

Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter paylaşımları iki farklı ana düzlemde incelenmiştir. İlk olarak 26 Kasım 2018 - 19 Ocak 2021 tarihleri arasındaki paylaşımın aylara göre sayısı ve paylaşımlarının aldığı etkileşimler nicel olarak karşılaştırılmıştır. Dr. Fahrettin Koca, Twitter'a 9 Temmuz 2018 tarihinde girmiş olmasına rağmen, veri toplama aracı olarak kullanılan Twitonomy, en güncel paylaşımlardan en fazla 3200 tanesini Twitter veri tabanından çekebilmektedir. Bu sebeple, araştırmanın ilk fazındaki sınırlılıkla karşılaşmış, 26 Kasım 2018- 19 Ocak 2021 tarihleri arasında Dr. Fahrettin Koca tarafından paylaşılan 3198 paylaşıma dair analiz yapılmıştır. Yine de, incelenen tarih aralığı, Dr. Fahrettin Koca'nın pandemi öncesi Twitter kullanımı ile, pandemi sırasında sağlık iletişimi ve kriz iletişimi aracı olarak Twitter'ı kullanırken yaptığı paylaşımlarının ve etkileşimlerin sayısal değişimine dair anlamlı sonuçlar vermektedir.

İkinci olarak, 10 Ocak -31 Mayıs 2020 tarihleri arasında Dr. Fahrettin Koca tarafından yapılan paylaşımları hem içerik hem de etkileşim bazında incelenmiştir. Bu tarih aralığı belirlenirken, Türkiye'de Covid-19'daki seyri dikkate alınmıştır. Bilindiği üzere, Covid-19 vakası Türkiye'de ilk kez 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür (*Sağlık Bakanı Koca Türkiye'de İlk Koronavirüs Vakasının Görüldüğünü Açıkladı*, 2020). Ancak Sağlık Bakanlığı'nun proaktif kriz yönetimi anlayışının bir sonucu olarak 10 Ocak 2020 tarihinde Covid-19 pandemisini yönetmek üzere Bilim Kurulu kurulmuştur (Yener, 2020). Bu sebeple, Covid-19 pandemisine yönelik atılan kriz öncesi adım olan Bilim Kurulu'nun kurulma tarihi, tematik analizin başlangıç tarihi olarak belirlenmiştir. Amaç, kurumsal düzeyde atılan adımın stratejik iletişim uygulamalarında karşılığının olup olmadığını görebilmektir. Analizin bitiş tarihi ise, sokağa çıkma kısıtlamalarının bittiği ve normalleşme sürecinin tamamlandığı 2020 Mayıs

sonu olarak belirlenmiştir. Tematik analizde incelemelerinde sağlık iletişimi, kriz iletişimi ve siyasal iletişimle ilintili sekiz tema belirlenmiş, söz konusu tarih aralığındaki 757 paylaşım incelenerek temalara ayrılmıştır.

Bulgular

1.Düzey: Nicel Analiz

T.C. Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, 9 Temmuz 2018 tarihinde Twitter'daki hesabını aktif hale getirmiştir. O tarihten bu yana, Dr. Koca'nın en çok takipçi kazandığı zaman dilimi Türkiye'deki ilk vakanın görüldüğü ay olan 2020 yılının Mart ayı olmuş, bir ay içerisinde 3,919,175 hesap Dr. Koca'yı takip etmeye başlamış, 19 Ocak 2021 tarihi itibarı ile takipçi sayısı 6,800,000'i aşmıştır (SocialBlade.com, 2020).

Dr. Fahrettin Koca'nın etkileşimlerine bakıldığında, en çok etkileşimde bulunduğu hesapların Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İletişim Başkanı Fahrettin Altun, Sağlık Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı olduğu görülmektedir. Bu etkileşim karnesi, Dr. Fahrettin Koca'nın siyasal iletişimin amaca göre kategorileştirilmesinde bahsedilen "kurum içi siyasal iletişim" alanına örnek teşkil etmektedir. Etkileşimlerin nicel ayrıntıları Tablo 1'de paylaşılmaktadır.

Tablo 1. Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'da 26 Kasım 2018 - 19 Ocak 2021 tarihleri arasında en sık etkileşimde bulunduğu hesaplar ve hashtagler

En Çok Yeniden Paylaşılan (Retweet)	Sayısı
@RTErdogan	80
@fahrettinaltun	9
@saglikbakanligi	5
@bestepe	4
@AACanli	4
@Akparki	3
En Çok Bahsedilen (Mention)	Sayısı
@RTErdogan	16
@suleymansoylu	12
@ziyasehcuk	6
@hans_kluge	6
@tusebgovtr	3
@muratkurum	3
En Çok Kullanılan Hashtagler	Sayısı
#minnettariz	14
#deprem	10
#hayatevesigar	9

#barışınariharekati	6
#riskigörün	6
#birlikteyeneceğiz	5
#millitakım	4
#türkiyeninotomobili	4
#29ekim	4
#30ağustos	4

Dr. Fahrettin Koca'nın 26 Kasım 2018 - 19 Ocak 2021 arasındaki paylaşımları incelendiğinde, Şekil.1'de de görselleştirildiği gibi Ocak 2020'den itibaren paylaşım sayılarının arttığı ve 136-227 bandında paylaşım yapıldığı görülmektedir.

Şekil 1. Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'da 26 Kasım 2018- 19 Ocak 2021 tarihleri arasındaki aylık paylaşım sayısı

Dr. Fahrettin Koca'nın paylaşımlarına gösterilen etkileşimlere like (beğeni) ve retweet (tekrar paylaşma) olmak üzere iki kategoride bakılmıştır. Şekil 2'de görülebileceği gibi, Bakan Koca'nın paylaşımlarının en çok beğeni aldığı ay, Türkiye'de ilk vakanın açıklandığı ve Covid-19'un ülkedeki seyri ile alınan önlemlere dair ilk açıklamaların yapıldığı 2020 yılının Mart ayı olmuştur.

Şekil 2. Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'da 26 Kasım 2018- 31 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki aylık like (beğeni) sayısı

Dr. Fahrettin Koca'nın paylaşımlarının tekrar paylaşılma sayılarına baktığımızda ise like (beğeni) analizindeki ile çok benzer bir sonuç olduğunu görürüz: En çok retweet (tekrar paylaşma) 2020 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'da 26 Kasım 2018- 19 Ocak 2021 tarihleri arasındaki aylık retweet (tekrar paylaşma) sayısı

Şekil 2 ve Şekil 3'te görülen bir diğer benzerlik, beğeni ve tekrar paylaşılma sayılarının zamanla düşüşe geçtiği, ancak kriz iletişimi ve sağlık iletişimi araç olarak kullanım etkinliğinin arttığı Mart 2020'den önceki dönemlerdeki görece düşük sayılara inmediğidir. Bu durum, Mart 2020 tarihi itibarı ile Dr. Fahrettin Koca'nın yaptığı paylaşımların güvenilir bilgi olarak görülüp yeniden paylaşılmasında büyük bir artış olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, bu paylaşımlar sağlık iletişiminde ve kriz iletişimindeki prensiplerden biri olan "doğru bilgiyi verme ve yayma" amacına hizmet eden araçlar olmuştur.

2.Düzey: Tematik Analiz

10 Ocak -31 Mayıs 2020 tarihleri arasında Dr. Fahrettin Koca'ya ait Twitter hesabından yapılan 3198 paylaşım refleksif tematik analize tabi tutulmuştur. Önce tüm paylaşımlar okunmuş ve kodlar belirlenmiştir. İkinci bir okumada kodların bazıları birleştirilmiş, bazıları ise değiştirilmiştir. Kod çalışmasının akabinde, kodların dahil olduğu sekiz tema belirlenmiştir. Bu sekiz temanın tanımları ve adlandırılması aşağıdaki gibidir:

Genel Gündem: Dünyada ve Türkiye'de yankı uyandıran, gündem dahilinde konuşulan konular, anma, tebrik, teşekkür

Bakanlık gündemi: T.C. Sağlık Bakanlığı'na tabi gündem (Bakanlık toplantıları, işbirliği haberleri vb.)

Parti gündemi : Adalet ve Kalkınma Partisine tabi gündem (Parti toplantıları, ziyaretler, etkinlikler)

Sağlık Farkındalık: Toplumun sağlık konusunda farkındalığı arttıran paylaşımlar (Sigarayı bırakma, egzersiz vb.)

Covid-19 / Durum: Covid-19 günlük tablo paylaşımları

Covid-19 / Duyuru: Pandemi ve kriz yönetimi kapsamında alınan önlemlerin, dünyadan örneklerin ve ülkeden uygulamaların paylaşıldığı duyurular

Covid-19 / Vefat : Covid-19 yüzünden kaybedilen ünlü simalara, sağlık çalışanlara dair taziyeye mesajları

Covid-19 / Farkındalık: Toplumda Covid-19'dan korunmak için nelere dikkat edilmesi gerektiğine dair farkındalığı arttırmak adına öneriler ve telkinler, yalan haberlere getirilen düzeltmeler

Aylık Sayısal Analiz

Temalara dair analizlere geçmeden önce, Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter hesabının Bilim Kurulu'nun kurulduğu 10 Ocak 2020'den, kısıtlamaların kaldırıldığı 31 Mayıs 2020 tarihine dek paylaşım sayısı ve paylaşımlara gelen etkileşimlerin sayısal analizine bakmak faydalı olacaktır.

Şekil 4. Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'daki hesabına ait 10 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki aylık tweet (paylaşım) / retweet (tekrar paylaşma) / like (beğenme) sayıları

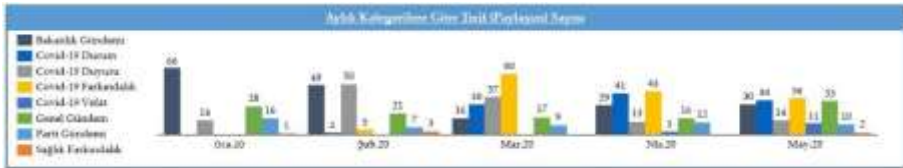
Şekil 4'te görüldüğü gibi, Dr. Fahrettin Koca'ya ait hesaptan yapılan paylaşımlarda radikal bir artış olmamıştır. Ancak paylaşım sayılarına dair daha önce Şekil 1'de yer verilen genel sayıları unutmamak, Dr. Koca'nın Ocak 2020 öncesindeki paylaşım sayısının görece daha az olduğunu dikkate almak gerekir. Covid-19 pandemisinin getirdiği krizde, Dr. Koca Ocak 2020'den itibaren pandemi hakkında paylaşımlarına başlamış, kriz yönetiminde Sağlık Bakanlığının yürüttüğü proaktif yaklaşım, iletişim uygulamasında da sergilenmiştir.

Yine Şekil 4'e bakıldığında, Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü Mart 2020'den itibaren yeniden paylaşma ve beğeni sayılarının arttığı görülmektedir.

dir. Bu durum, Twitter kullanıcılarının Dr. Fahrettin Koca'yı pandemi konusunda güvenilir bir kaynak olarak konumlandığını ve bu hesaptan paylaşılan bilgileri yeniden dolaşıma soktuğunu göstermektedir. Sağlık iletişimi stratejisinde Twitter'ın bu dönem içerisinde doğru ve hedef kitleye ulaşan bir araç olduğunu söylemek mümkündür.

Tematik Paylaşımların Aylara Göre Dağılımı

Dr. Fahrettin Koca'nın hesabından yapılan paylaşımların temalara göre aylık dağılımına baktığımızda, kriz iletişimi, sağlık iletişimi ve siyasal iletişim stratejilerinde Twitter'ın nasıl araçsallaştığını görebiliriz. Şekil 5'te görülebileceği gibi, Covid-19'un henüz ülkemizde görülmediği, ancak Bilim Kurulunun kurulması gibi proaktif kriz yönetimi adımlarının atıldığı dönemde, Bakan Koca'nın paylaşımlarında bakanlık gündemi ve parti gündemi temasına ilişkin paylaşımlar başta gelmektedir. Dolayısıyla bu ayda Twitter kullanımının ağırlıklı olarak siyasal iletişim stratejisinde – hatta amaca göre kategorileştirerek kurum için siyasal iletişimde - bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Öte yandan, alınan önlemler, uygulamalar, kısıtlamaların yer aldığı Covid-19 Duyuru temasına ilişkin paylaşımların görünürlüğü, Ocak ayından itibaren (N=14) bulunmaktadır. İlgili temada değerlendirilen paylaşımlarda, Dünyada ve Türkiye'deki gelişmeler paylaşılmış, alınan önlemlerle ilgili bilgiler verilmiş, şüpheli vakalarla ilgili gelişmeler aktarılmıştır. Covid-19 Duyuru temasına ilişkin paylaşımlar Şubat 2020'de (N=50) artmıştır. Bu da, proaktif kriz iletişimi stratejisinde Twitter'ın araç olarak kullanıldığını gösterir. İlk vakanın görülmesiyle birlikte, Covid-19 Duyuru sayısında düşüş yaşanmış, ancak kriz iletişimi stratejisinde araç olarak kullanımı devam etmiştir.

Şekil 5. 10 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki paylaşımların temalara göre aylık dağılımı

Yine Şekil 5'te görülebileceği üzere, Şubat 2020 itibarı ile Covid-19 ve Bakanlık Gündemi temalarındaki paylaşım sayıları çok yakındır. Dolayısıyla bu

ayda Twitter'ın hem kriz hem de siyasal iletişimde benzer oranda araçsallaştırıldığı görülmektedir. İlk vakanın görüldüğü Mart 2020'den itibaren ise, Covid-19 Farkındalık teması ön plana çıkmaktadır. Bu tema bünyesindeki paylaşımların içerikleri pandemiye ilişkin alınabilecek kişisel önlemler, Covid-19 ve semptomları hakkında bilgilendirme, korunma yolları ile ilgili nesnel bilgiler paylaşma ve bu yönde motive etme olarak özetlenebilir. Dolayısıyla, Mart ayından başlayarak, Mayıs 2020 sonuna dek Twitter sağlık iletişimi stratejisinde önemli bir araç olarak kullanılmış, halk sağlığına ilişkin yeni ve önemli bilgiler bu vasıtayla yeni mecralarda görünür ve erişilebilir kılınmıştır. Bu temaya ilişkin en yoğun paylaşım Mart ayında yapılmış (N=60), tema Nisan (N=43) ve Mayıs (N=36) aylarında da dağılımda önemli bir paya sahip olmuştur.

Covid-19 Durum temasına ilişkin paylaşımların Mart ayından itibaren neredeyse sabit bir sayıda kaldığı görülmektedir. Günlük Covid-19 tablosunun paylaşımlarının bu temada olduğu düşünülürse, bazı günlerde yapılan mükerer paylaşımlar sebebiyle ufak sapmalar yaşansa da aylık olarak benzer sayıda paylaşımların görülmesi beklenendir. Bu tema bünyesindeki paylaşımlar, Twitter'ın Türkiye'deki ilk vakanın görülmesini takiben şeffaf bir bilgi paylaşımına hizmet ederek kriz iletişimi stratejisine katkı sağlamıştır.

Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter paylaşımlarında Bakanlık gündemi ve parti gündemi temaları altında değerlendirilen paylaşımlar, Ocak-Mayıs 2020 arasında mevcudiyetini muhafaza etmektedir. Ocak 2020 sonrasında kriz öncesi ve krizin ilk ayında sayı olarak düşüşte olsa da, siyasal iletişimde araç olarak varlığını devam ettirmiştir. Paylaşımlardaki bu durum, internetin siyasal iletişimde süreklilik arz eden bir iletişim aracı olarak kullanımına örnektir.

Tematik Paylaşımların Beğeni ve Yeniden Paylaşım Dağılımı

Dr. Fahrettin Koca'nın Ocak-Mayıs 2020 tarihlerinde yaptığı paylaşımların sekiz tema altında değerlendirmesinde, son olarak temaların aldığı etkileşim ve toplam paylaşımlar içerisindeki ağırlığını göstermek isterim.

Şekil 6'da görülebileceği üzere, Bakanlık gündemine ilişkin paylaşımlar küçük bir farkla da olsa en çok sayıda paylaşım yapılan tema konumundadır (N=190). Bu temayı Parti gündemi teması ile birlikte değerlendirdiğimizde (N=54), kriz öncesi ve kriz döneminde bile anlamlı bir paya sahip olan bu

paylaşımların siyasal iletişim stratejilerinde önemli bir araç konumunda olduğu söylenebilir. Ancak bu aracın ve paylaşılan içeriğin etkileşim sayıları, diğer temalara göre daha düşük kalmaktadır. Kriz öncesi ve kriz sırasında kriz iletişimine ve sağlık iletişimine dair temaların etkileşim alması, söz konusu zaman diliminde kriz ve sağlık iletişiminde Twitter'ın araçsallaşmasının daha etkin sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Şekil 6. 10 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasındaki paylaşımların temalara göre ay-
lık dağılımı

Kriz iletişimi stratejisinde proaktif ve reaktif alanda bir araç olarak konumlandırılan paylaşımlara bakıldığında, Covid-19 Duyuru ve Covid-19 Durum temalarını görmekteyiz. Özellikle Covid-19 duyuru kriz öncesi iletişimde önemli bir içerik paylaşımını mümkün kılmıştır. Ancak, Covid-19 Duyuru paylaşımları (N= 128) 3,202,238 beğeni ve 377,490 yeniden paylaşma sayılarına ulaşırken, Covid-19 Durum temasındaki sayıca daha az olan paylaşımlar (N=107) 11,122,392 beğeni ve 1,707,247 yeniden paylaşma sayılarıyla en çok etkileşim alan tema olmuştur. Burada, Bakan Koca'nın içerik paylaşımlarında özellikle reaktif kriz iletişiminde takipçilere başarılı şekilde erişildiği görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonuçları göstermiştir ki, bir sosyal ağ platformu olarak Twitter, gündemin gereklilikleri bağlamında eş zamanlı olarak sağlık, kriz ve siyasal iletişim uygulamalarında araç olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan Dr. Fahrettin Koca'ya ait paylaşımları incelediğimizde, analizler sonucu şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Dr. Fahrettin Koca'nın Twitter'daki takipçi sayısı, Twitter'ın ağırlıklı olarak siyasal iletişim aracı olarak kullanıldığı dönemde görece yavaş bir artış sergilerken, kriz ve sağlık iletişimine dair içerik paylaşımlarının başladığı Ocak 2020'den itibaren artış hızlanmaya başlamış, Mart 2020'de ise doruk noktasına ulaşmıştır. Takipçi sayısındaki bu artış, gündemdeki krizin sağlık

alanında olması sebebiyle Twitter'da Dr. Fahrettin Koca'nın hem sağlık hem kriz iletişiminde güvenilir bir bilgi/iletişim kaynağı olarak konumlandığına işaret eder.

Dr. Fahrettin Koca'nın paylaşım sayısında kriz yönetimi döneminde büyük bir artış yaşanmamıştır. Ancak, siyasal iletişim ağırlıklı paylaşımların oranı azalmış, sağlık ve kriz iletişimi odaklı paylaşımların oranı artmıştır. Gündemin gerektirdiği, hedef kitlenin ihtiyaç duyduğu ve iletişim stratejilerinin önceliklendirdiği şekilde bir dağılım olduğu görülmektedir.

Dr. Fahrettin Koca'nın siyasal iletişim amaçlı paylaşımlarının, gündemin kriz ve sağlık olduğu dönemde bile – her ne kadar genel dağılımdaki payı azalsa bile – devamlılık arz ettiği görülmektedir. Bu durum, internet ve sosyal medyanın uygulamalara entegre olmasıyla birlikte, siyasal iletişimin süreklilik arz etmesi gerekliliğine örnek teşkil etmektedir.

Dr. Fahrettin Koca'nın Ocak-Mayıs 2020 ayları arasında yaptığı paylaşımların aldığı etkileşimlere bakıldığında ise, sağlık iletişimiyle ilintilendirilen Covid-19 Farkındalık teması ile kriz iletişimi ile ilintilendirilen Covid-19 Durum temasındaki paylaşımların en çok etkileşim alan paylaşımlar olduğu görülmektedir.

Ülke ve dünya gündemini birçok alanda etkileyen, bütüncül yönetim ve iletişim stratejilerini zorunlu kılan krizler, stratejik iletişim alanında farklı uygulama alanlarının bütüncül bir stratejiyle hareket etmesi gerekliliğini doğurur. Kriz anında sözcü konumunda kişi, eğer kurumsal yönetimde birden çok rolü üstlenmiş ise, tüm bu rollerle ilintili stratejileri bütüncül şekilde değerlendirmeli ve uygulamalarını yine bütüncül bir yaklaşımla şekillendirmelidir. Dr. Fahrettin Koca, Covid-19 pandemisi süresince, sağlık alanında tanıyan bir bilim insanı, siyasal aktör ve kriz sözcüsü kimliklerini aynı anda üstlenip, tüm bu kimliklerle ilişkili stratejileri bütüncül şekilde yürütmek durumunda kalmıştır. Araştırma bünyesinde belirli zaman aralığında ve tek bir sosyal ağ platformu üzerinden yapılan çalışma özelinde, Dr. Koca'nın Twitter'ı üç farklı iletişim alanında dengeli ve efektif şekilde araçsallaştırdığı söylenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Simultaneous Instrumentation of Twitter in
Different Communication Practices: The Analysis of
Dr. Fahrettin Koca's Twitter Posts in
Covid-19 Pandemic**

*

A. Elif Posos Devrani
Turkish-German University

In this study, as a political figure who has been in the spotlight, the Republic of Turkey's Health Minister, Dr. Fahrettin Koca's Twitter use during the Covid-19 crisis has been studied. It has also been examined to observe if he has been using this platform for multiple intents as a tool in different types of strategic areas. Dr. Fahrettin Koca and their team had been obliged to integrate their use of political communication practices, crisis communication tools to be conducted simultaneously in the sense of the disastrous nature of COVID-19. It affected the whole wide world. The instrumentalization of Twitter usage for strategically combined communication purposes creates the foundation and pivotal center of this research.

Political -/health - and crisis communication are considered under the "communication" umbrella with methodological, processual, and instrumental similarities. On the other hand, it is easily possible for these communication areas to target whole different communities because they aim for different kinds of issues and different purposes. The common feature of these communication practices is that they aim for overlapping target audiences in media tools. In other words, a political actor can simultaneously reach their target audience in wellbeing, crisis, and political communication using the same method and tool. The examination of social media platform usage that serves multiple purposes in this article focuses on the early COVID-19 era of Turkey. Dr. Fahrettin Koca's posts on their Twitter account were examined as health- /political -/crisis communication tools.

In this study, a mixed-method was used as a tool. Initial level examination of these two leveled analyses was to evaluate Dr. Fahrettin Koca's Twitter account's (@drfahrettinkoca) post/like/repost data quantitatively monthly in the broader period. (1) In the first level, the number of posts by month and

the interactions between November 26, 2018, to January 19, 2021 were quantitatively compared. Although Dr. Fahrettin Koca signed up for Twitter on July 9 of 2018, Twitonomy, a data collection tool, can extract up to 3200 of the most recent Twitter database posts. Therefore, a limitation for the first phase was encountered, and the 3198 shares from Dr. Fahrettin Koca were taken as groundwork. The updated date range examined from Dr. Fahrettin Koca's Twitter account before and during the pandemic as a tool for health communication and crisis communication purposes gives us meaningful results regarding the numerical change of the initial expected shares and interactions. (2) On the second level, 3198 posts between the dates of January 10 to May 31 of 2020, defined as the crisis period, were subjected to reflexive thematic analysis. The posts from the Minister dating from January 10 to May 31 of 2020 were evaluated on both interaction and content. COVID-19 rates from Turkey were taken into account when deciding on the research dates.

The findings revealed that, as a social networking platform, Twitter had been used as a tool in health, crisis, and political communication activities concurrently in light of the agenda's requirements.

As a result of examining the sample of the research, Dr. Fahrettin Koca's shares, the following conclusions were reached:

- When Twitter was mainly used for political correspondence, Dr. Fahrettin Koca's number of Twitter followers grew slowly. The increase began accelerating starting from January 2020, when his content focus moved mainly on crisis and health communication, and in March 2020, the growth reached its peak point. The increase in the number of followers is a sign that Dr. Koca has become a reliable source of information in both health and crisis communication during the crisis on the agenda.
- There was a significant increase in use in Dr. Fahrettin Koca's social media account during the crisis management period. However, the rate of posts based on political communication decreased while the rate of posts focused on health and crisis communication increased. It is seen that there are needs and distribution requirements from the target audience on the plan, and the communication strategies prioritize it.
- It can be seen that Koca's political content had been still being posted on his account even during the agenda was being focused on health and crisis - even though the number of political tweets was minimized -. This

situation exemplifies the necessity of the continuity in political communication and the integration of the internet and social media networks.

- When looking at the interactions of Koca's posts between January and May 2020, it is seen that the COVID-10 awareness themed and the crisis communication themed posts which are associated with health communication, are the most interaction attracted content from his Twitter account.

Crises, which affect the whole country's agenda, make it pivotal to use integrated management and communication strategies, making the strategic communication field move within a holistic approach a necessity. Suppose a spokesperson in a position of governance takes on several positions during a crisis. In that case, they should be assessing their strategy in light of these roles and shape their practices with a holistic approach. During the COVID-19 pandemic, Fahrettin Koca had to adopt the identities of a scientist, political actor, and a well-known crisis spokesperson in the field of health while simultaneously maintaining all of these identities and carry out his strategies in a holistic manner. In the context of this study being conducted over a specific time on a single social media platform, it can be said that Dr. Koca's Twitter use was balanced and effective in all three separate communication fields.

Kaynakça / References

- Ateş, N. B., ve Baran, S. (2020). Kriz iletişimde sosyal medyanın etkin kullanımı: covid-19 (koronavirüs) salgınına yönelik twitter analizi. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 16, 66-99. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kilad/issue/57944/787103>
- Aziz, A. (2011). *Siyasette etkili iletişim teknikleri* (1. basım). Başlık Yayın Grubu: 38 Kişisel Gelişim ; 01. Başlık Yayınları.
- Aziz, A. (2014). *Siyasal İletişim* (5.basım). Yayın no İletişim yayınları dizisi: Vol. 22. Nobel Yayın Dağıtım.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, V., ve Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589-597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>

- Braun, V., Clarke, V., Hayfield, N., e Terry, G. (2019). Thematic analysis. In P. Liamputtong (Ed.), *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences* içinde (s. 843–860). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5251-4_103
- Coombs, W. T. (2014). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding: University of Central Florida* (Fourth edition). Sage Publications.
- Coombs, W. T., ve Holladay, S. J. (Eds.). (2012). *Handbooks in communication and media: The handbook of crisis communication*. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444314885>
- Çınarlı, İ. (2016). Stratejik sağlık iletişiminin sağlığın tıbbileşmesindeki rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 43. <https://iletisimdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/ikad/article/view/303>
- Guest, G., MacQueen, K. M., ve Namey, E. E. (Eds.). (2012). *Applied thematic analysis*. SAGE.
- Heldman, A. B., Schindelar, J., ve Weaver, J. B. (2013). Social media engagement and public health communication: Implications for public health organizations being truly “social”. *Public Health Reviews*, 35(1). <https://doi.org/10.1007/BF03391698>
- Hootsuite and We are Social. (2021). #Digital2021 Turkey. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey>
- McNair, B. (2017). *An introduction to political communication* (6th edition). *Communication and society*. Routledge.
- Sağlık Bakanı Koca Türkiye'de ilk koronavirüs vakasının görüldüğünü açıkladı. (2020, Mart 11). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakan-koca-turkiyede-ilk-koronavirus-vakasinin-goruldugunu-acikladi/1761466>
- SocialBlade.com. (2020). *Twitter stats summary: User statistics for*. <https://socialblade.com/twitter/user/dr/fahrettinkoca>
- Yener, D. (2020, March 24). Türkiye'nin koronavirüsle mücadele politikasına 'Bilim Kurulu' yön veriyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-koronavirusle-mucadele-politikasina-bilim-kurulu-yon-veriyor/1777215>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Posos Devrani, A. E. (2021). Twitter'ın farklı iletişim uygulamalarında eşzamanlı araçsallaşması: Covid-19 pandemisinde Dr. Fahrettin Koca'nın twitter paylaşımlarının analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3522-3541. DOI: 10.26466/opus.884602

COVID 19 Pandemisinin Turizm ve Ulaştırma İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisi

DOI: 10.26466/opus.879224

*

Muhammet Özcan *

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü Erzurum/Türkiye

E-Posta: muhammetozcan@mail.com

ORCID: [0000-0001-8688-2961](https://orcid.org/0000-0001-8688-2961)

Öz

Dünya nüfusunun önemli bir kısmı çeşitli nedenlerle ikamet ettikleri yerden geçici veya daimi bir süre için farklı yerlere gitmektedir. Bu hareketlilik, ulaştırma ve turizm işletmelerine olan talepte artışa neden olmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu sektörlerdeki talep artışı rekabetin de yoğunlaşmasıyla sonuçlanmaktadır. İşletmeler arasında rekabet artışı, rekabet edebilir bir işletme yapısının oluşturulması için işletme performans ve verimliliklerinin tespitini gerekli kılmaktadır. Tarih boyunca dünya birçok zor durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklar bazen savaş, bazen doğal felaketler ve bazen de salgın hastalıklar olarak ortaya çıkmıştır. 1 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ilk Covid-19 vakası ile karşılaşılmasıyla birlikte Dünya yeni bir bulaşıcı hastalıkla karşı karşıya kalmıştır. Ulaşım ve turizm sektörleri ülkeler tarafından alınan önemli kısıtlamalar sebebiyle Covid-19'dan en çok etkilenen sektörlerin başında yer almaktadır. Çalışmada BIST turizm ve ulaştırma sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin etkinlikleri 2019 birinci çeyrek ve 2020 üçüncü çeyrek arası dönemleri içeren mali tablo verileri kullanılarak Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Tobin q oranı yardımıyla ölçülmüştür. Ele alınan dönemler değerlendirildiğinde VZA analizi açısından Covid-19 pandemisinin işletme performanslarına olumsuz etkisinden söz etmek mümkün değildir. Tobin q oranına göre Covid-19 pandemisinin ulaştırma ve turizm sektörlerinde işletme etkinlikleri üzerinde olumsuz etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, BIST, VZA, Ulaştırma, Turizm

Impact of COVID-19 Pandemic on Financial Performance of Tourism and Transportation Enterprises

*

Abstract

A significant part of the world's population goes to different places temporarily or permanently from their place of residence for various reasons. This mobility causes an increase in demand for transportation and tourism enterprises. In addition, the increase in demand in these sectors results in intensification of competition. Increasing competition among enterprises necessitates the determination of enterprise performance and efficiency in order to create a competitive enterprise structure. Throughout history, the world has faced many difficult situations. These difficulties have emerged sometimes as war, sometimes as natural disasters and sometimes as epidemics. On December 1, 2019, the world faced a new infectious disease with the first case of Covid-19 in Wuhan, China. Transportation and tourism sectors are among the sectors most affected by Covid-19 due to the significant restrictions taken by countries. In the study, the activities of enterprises operating in the BIST tourism and transportation sectors were measured with the help of Data Envelope Analysis (DEA) and Tobin q ratio with financial statement data including the periods between the first quarter of 2019 and the third quarter of 2020. When the periods discussed are evaluated, it is not possible to talk about the negative impact of the Covid-19 pandemic on enterprise performance in terms of DEA analysis. According to the Tobin q ratio, it is possible to say that the Covid-19 pandemic has a negative impact on enterprise activities in the transportation and tourism sectors.

Keywords: Covid-19, BIST, DEA, Transportation, Tourism

Giriş

Her gün milyonlarca insan birçok sebeple (toplantı, tatil, iş amaçlı vb) sürekli ikametlerinden geçici olarak farklı yerlere gitmektedir. Ulaşımında yaşanan bu yoğunluk hem ulaştırma işletmelerine hem de konaklama işletmelerine olan talebi artırmaktadır. Sürekli artış gösteren talep bu sektörlerin büyümesine olumlu katkı sağlarken sektörde rekabetin de artmasına sebep olmaktadır. Talep artışı neticesinde ulaştırma ve konaklama işletmelerinin performanslarının ve etkinliklerinin tespiti önem kazanmıştır. Teknolojik gelişme ve küreselleşme işletmeler arası rekabetin ciddi anlamda artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla işletmelerin rekabet avantajı sağlamaları için verimli ve etkin bir biçimde performans göstermeleri gerekmektedir. İşletmelerde performans ölçümü iki boyutlu olarak gerçekleşmektedir. İlk olarak işletme kendi performans ölçümü ile yıllar içerisinde gelişimini görmektedir. İkinci ise diğer işletmelerin performanslarını izleyerek rakiplerin durumunu belirlemektedir. İşletmelerin performans ölçümünde birçok model yanında kullanılabilen Veri Zarflama Analizi işletmelerin göreceli olarak etkinlik ölçümünde kullanılabilecekleri yöntemlerden birisidir. Bu çalışmanın amacı Covid-19'un işletme etkinlikleri üzerinde etkisi olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışmada Covid-19'dan en fazla etkilenen sektörlerden olan ulaştırma ve havayolu işletmelerinin etkinlik düzeyleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Dünya, tarih boyunca birçok zorlu duruma tanık olmuştur. Bu zorluklar bazen savaşlar ya da sosyo-politikayı tamamen yeniden şekillendiren devrimlerdir. Yine bir başka zorluk bulaşıcı hastalıklardır. Dünya birçok salgına tanık olmuştur. Orta çağ vebası ve çeşitleri 1918-1920 arasındaki büyük grip en yıkıcı olanlardı. Küresel etkileri olan bulaşıcı hastalıklar, geçtiğimiz 20 yıl içinde bazı yeni türleri ortaya çıksa da uzun zamandır unutulmuştu. En yakın salgın kayıtları 2002-2003 SARSCOV, 2004-2006 kuş gribi (H5N1) ve 2012 MERS-COV' idi. Ancak yirmi birinci yüzyılın üçüncü on yılı, salgınları bir kez daha gündeme getirdi. Dünya, 1 Aralık 2019 tarihine kadar Çin'in Wuhan bölgesinde ilk vakanın duyurulmasıyla birlikte koronavirüs ailesinin yeni bir mutasyonu olan COVID-19 adlı bir virüsle karşı karşıya kaldı (Ceylan, Ozkan ve Mulazimogullari, 2020: 817). Pandemi teriminin kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur. Bununla birlikte, birkaç ortak bileşeni vardır (Morens, Folkers ve Fauci, 2009, s.1019):

- Geniş coğrafi uzantı-pandemiler geniş bir mekâna dağılmıştır veya küreseldir,
- Hastalık hareket halindedir; iletim yoluyla yayılır,
- Yüksek yakalanma oranları ve patlayıcılık yani birden fazla vaka kısa bir süre içinde görünür,
- Minimal toplum bağışıklığı,
- Yenilik, yenidirler ve / veya mevcut organizmaların yeni varyantlarıyla ilişkilendirilirler,
- Bulaşıcılıktır.

IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporuna göre küresel büyüme 2021’de %5,2 olarak tahmin edilmektedir. 2020’deki daralma ve 2021’deki toparlanmanın ardından, 2021’de küresel GSYİH seviyesinin 2019’a göre %0,6 daha fazla olması beklenmektedir. Bu büyüme tahminleri sonucunda 2021’de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde büyük negatif çıktı açıkları ve yüksek işsizlik oranlarının görüleceği öngörülmektedir. Pandemi, 1990’lardan bu yana küresel yoksulluğun azaltılmasında kaydedilen ilerlemeyi tersine çevirecek ve eşitsizliği artıracaktır. Sosyal mesafenin 2021 boyunca devam edeceği, ancak aşı kapsamının genişlemesi ve tedavilerin gelişimi ile birlikte zamanla azalacağı varsayılmaktadır. Pandeminin bu etkileri hayatta kalan işletmelerin işyeri güvenliğini artırmaları sebebiyle fiyat ayarlanma maliyetleri ve üretkenliğe etkileri işletme iflasları yoluyla şokun artmasına ve sektörler arasında maliyetli kaynakların tahsisi üzerine etki etmektedir (IMF, 2020, s.15,16). Pandemiler sağlık ve insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra ekonomik faaliyeti de etkilemektedir. Ancak bir pandeminin ekonomik etkisi, altta yatan neden hızlı bir şekilde kontrol altına alırsa uzun süreli olmayabilir. Örneğin, modern tarihin en büyük salgınlarından biri 1918-1919 İspanyol Gribi idi. O zamanlar dünya salgınları kolayca kontrol edemiyordu. Böylece derin sağlık krizi ve insan ölümlerinin yanı sıra dünya ekonomisi de çöktü. Birçok hizmet tabanlı işletme, çift haneli kayıplara uğradı. Önceki pandemiler gibi koronavirüs krizi de her şeyden önce bir halk sağlığı tehdididir, ancak aynı zamanda ve giderek artan bir şekilde ekonomik bir tehdit halini almış durumdadır. COVID-19’un insan hayatı açısından toplam maliyeti henüz ortaya çıkmadı. Hayatların maliyeti ve derin sağlık krizinin yanı sıra dünya, önümüzdeki yıllarda nüfusun büyük bir kısmının refahını ciddi şekilde etkileyecek bir ekonomik durgunluğa tanık olacaktır (Fe-yisa, 2020, s.63).

Çalışmada, Covid-19'un en fazla etkilediği sektörlerin başında yer alan ulaştırma ve turizm sektörü işletmelerinin pandemi sürecinde finansal performansları araştırılmaktadır. BIST Turizm ve Ulaştırma endekslerinde yer alan ve verilerine ulaşılabilen 12 işletmeye ait 2019 birinci çeyrek ve 2020 üçüncü çeyrek verileri çalışmada kullanılmaktadır. Birinci bölümde etkinlik verimlilik ve performans kavramları ele alınmış, ikinci bölümde Covid-19'un ekonomik etkileri üzerinde durulmuş ve üçüncü bölümde alan yazınından örnekler verilmiştir. Dördüncü bölümde öncelikle veri zarflama analizi hakkında bilgi verildikten sonra VZA analizi sonuçları ve Tobin q oranları tablo halinde verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Etkinlik, Performans ve Verimlilik Kavramları

Bir görevin yapılması, yerine getirilme ve başarabilme gücü performans olarak tanımlanmaktadır. İşlemeler açısından iş görme tarzı ya da kalitesi anlamında kullanılmaktadır. Performansın ölçümü ise işletme verimliliği ve etkinliğinin değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Bayyurt, 2007: 578). Performans, işletme hedeflerinin yerine getirilmesi amacıyla gösterilen çabaların değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramı, çalışan veya işletmenin başarısının değerlendirilmesi olarak kısaltmak mümkündür (Erbaş ve Güzel, 2008, s.82). İşletme performansı, işletme hedeflerinin stratejik, taktiksel ve faaliyete dönük olarak gerçekleştirilmesinde gösterilen tüm emeklerin değerlendirilmesidir. Performansı bir çalışanın kurumun başarısına olan etkisinin değerlendirilmesi olarak açıklamakta mümkündür (Eraslan ve Algün, 2005, s.95). İşletmelerde performans ölçümü hem giderek daha yaygın bir şekilde kullanılan bir yönetim metodu hem de işletmenin hissedarlarına karşı sorumluluğunu açıklayabileceği en önemli araçlardan biridir. Bu tür ölçümlerin sonuçları işletmede daha etkin bir yönetim sağlanması ve işletme dışı paydaşlara sorumluluk muhasebesi kapsamında yapılan raporlamayı kolaylaştırması açısından giderek daha fazla önem kazanmaktadır. İşletmenin performans ölçümünden yararlanmasındaki temel amaç, toplam performansını maksimize etmektir (Gülcü ve Cenger, 2013, s.855). Finansal performans ölçümünde rasyo analizi, balanced score card, net bugünkü değer, iç karlılık, iskonto edilmiş nakit akımları, ekonomik katma değer ve veri zarflama analizi gibi birçok teknik kullanılmaktadır (Öncü, Çömlekçi ve Coşkun, 2013, s.79).

Kaynakların kıt oluşu göz önünde bulundurulduğunda etkinlik ve verimlilik kavramları her dönem için önemli olmuştur ve bu önemin gelecekte de aynı şekilde devam etmesi beklenebilir. İşletmelerin içinde bulunduğu rekabet ortamının gün geçtikçe arttığını düşünecek olursak işletmelerin etkinlik için sarf ettikleri çabanın önemini anlamamız mümkün olacaktır. İşletmelerde kullanılan kaynaklar (girdi) bu kaynaklarla üretilen ürün veya hizmetler (çıktılar) arasındaki ilişkinin ortaya konulmasında etkinlik ve verimlilik analizleri önem arz etmektedir (Oruç, Güngör ve Demiral, 2009, s.280). Etkinlik analizinde kullanılan ölçüm teknikleri üç grupta ele alınmaktadır. Bunlar; oran analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerdir (Ömürbek, Demirgubuz ve Tunca, 2013, s.22). Parametrik yöntemlerden en çok kullanılanı ise VZA yaklaşımıdır (Kaya ve Doğan, 2005, s.4).

Tobin q oranı 1969'da Tobin tarafından ortaya atıldığından bugüne kadar birçok araştırmada işletme performans ölçüm kriteri olarak kullanılmıştır. Tobin q oranından sahiplik yapısı-performans ilişkisinin yanı sıra kar dağıtım kararları ile hisse senedi fiyatı, sahiplik ile öz sermaye değeri, yönetimin performansının ölçümü, işletme rekabet göstergesi ve yatırımcılar için karar alma gibi alanlarda kriter olarak faydalanılmaktadır (Canbaş ve diğ., 2005, s.25). Tobin q oranının 1'den büyük olması işletme kaynaklarının etkin kullanıldığı anlamına gelirken, 1'den küçük olması işletme kaynaklarının verimsiz kullanıldığını göstermektedir. 1'den küçük Tobin q oranına sahip olan işletmelerde yatırımlar azaltılmaktadır ve aynı zamanda bu işletmelerde kaynak verimsizlikleri karlılığı da olumsuz etkilemektedir (Koçyiğit, 2009, s.179). Tobin q oranı 1den fazla olan işletmeler diğer işletmelere göre daha fazla büyüme potansiyeline sahiptir (Wolfe ve Sauaia, 2003, s.157).

Tobin q oranı gelecekteki yatırım fırsatları için bir gösterge olarak finans literatüründe yaygın olarak kullanılmasının yanı sıra finansal literatürdeki çeşitli durumlarda farklı finansal olayları ve kararları incelemek için kullanılmıştır. Tobin q oranı, yatırım ve çeşitlendirme ile ilgili araştırmalarda (Fu, Singhal ve Parkash, 2016, s.1,2), (Bharadwaj, Bharadwaj ve Konsynski, 1999, s.1010):

- İşletme performansının alternatif bir ölçütü olarak,
- Karlı yatırım fırsatlarının göstergesi,
- Çeşitlendirmeden elde edilen getirilerin ölçüsü,
- Bir işletmenin maddi olmayan değerinin göstergesi,
- Marka değeri ölçüsü,

- Teknolojik varlıkların değerinin bir ölçüsü,
- Yönetimsel mülkiyet ile firma değeri arasındaki ilişkiyi açıklamak,
- Tekel gücünü ölçmek ve piyasa yapısı ile karlılık arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılmaktadır.

Covid-19'un UIaştırma ve Turizm Sektörlerine Etkisi

Covid-19 salgını, küresel ekonomideki üretim ve tüketim de benzeri görülmemiş daralmaya sebep olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler bu tür dış şoklara karşı bağışık olmadıkları için ekonomik büyümede yavaşlamaya tanık olmaları muhtemeldir. Ekonomiye ve istihdam yaratmaya büyük katkı sağlayan turizm, otelcilik, havacılık, tekstil, tarım, inşaat, değerli taş / mücevher ve yeni girişimciler pandemi sırasında on milyonlarca kayıp bildirmiş durumdadır (Debata, Patnaik ve Mishra, 2020, s.3). Covid-19'un ekonomi ve sermaye piyasaları için yapısal değişimlere sebep olması beklenmektedir. Ayrıca kamu otoritesi ile piyasa arasındaki dengenin kamu otoritesi lehine olacak bir biçimde değişmesi ve devletin özel sektöre eskiye oranla daha fazla müdahalesi sonucunda özel sektörün olumsuz etkilenmesi beklenmektedir. İşletmelerin ve insanların iş yapma şekilleri değişim gösterecek, uzaktan çalışma ve çalışma koşullarında esneklik artacaktır. 2021 sonunda işletmelerin iflaslarında %31 artış beklenmektedir (Allianz, 2020b, s.2,3) Üretimde ve tedarik zincirlerindeki değişimin tüketime dönük nihai mal üretiminin Çin'den Avrupa'ya kayması beklenirken bu durumun hemen 2021 yılı içerisinde değil zamana yayılmış bir biçimde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Pandeminin gidişatındaki belirsizlik piyasalarda belirsizliğe sürüklemektedir (Allianz, 2020a, s.2)

Temple Üniversitesi tarafından oluşturulan küresel Covid-19 turizm indeksine¹ göre Türkiye'nin 1 şubat 2020 tarihinde 94,18 olan indeks değeri, ilk vakanın görüldüğü 11 Mart tarihinde 81,28'e, ilk ölümün gerçekleştiği 15 Mart tarihinde 75,12'ye düşmüş, 9 Nisan tarihinde en düşük seviyesi olan 10,63'e düşmüştür. Covid-19 vakalarının görülmeye başlandığı tarihten itibaren en yüksek değer 7 Ekim'de 69,61 olarak belirlenmiş ve 2020 yılının son gününde ise 38,03 olarak gerçekleşmiştir. (Temple University, 2021)

¹ Covid19Turizm endeksi; endüstrinin Covid-19 içermeyen "normal süre" ile karşılaştırıldığında iyileşme seviyesini ölçmektedir. 100 seviyesi, endüstrinin normal seviyeye geldiğini gösterir. Beş alt dizin bulunmaktadır: Covid19Turizm Havacılık Endeksi, Covid19 Turizm Otel Endeksi, Covid19 Turizm Salgını Endeksi, Covid19Turizm İlgili Endeksi ve Covid19Turizm Mobilite Endeksi.

Ulaşım sektörü, hareketlilik ve havacılık faaliyetlerindeki büyük ölçekli kısıtlamalar nedeniyle Covid-19 tarafından en çok etkilenen sektörlerin başında yer almaktadır. Beklendiği gibi, Covid-19 havacılık üzerinde bir darboğaza yol açtı (İbn-Mohammed ve diğ., 2021, s.6). Covid-19'un neden olduğu son salgın, hava taşımacılığı hareketliliğini ve genel olarak havayolu endüstrisini küresel olarak etkilemiş durumdadır. Havayolu taşımacılığında, potansiyel olarak küresel havayolu endüstrisi üzerinde ciddi uzun vadeli etkilere yol açan çok sayıda kısıtlama uygulanmıştır (Nižetić, 2020, s.10953). Geçmişte küresel turizmin çok çeşitli krizlere maruz kalmıştır. Örneğin 2000 ve 2015 yılları arasında, 11 Eylül terörist saldırıları (2001), şiddetli akut solunum sendromu (SARS) salgını (2003), 2008 / 2009'da ortaya çıkan küresel ekonomik kriz ve 2015 Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) salgın bunlardan bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu sıralanan olayların hiçbiri turizmin küresel gelişiminde uzun vadeli bir düşüşe yol açmadı, sadece SARS (-% 0,4) ve küresel ekonomik kriz (-% 4,0) uluslararası gelişlerde düşüşlere yol açtı. Bu sonuç sektörel olarak turizmin dış şoklara dirençli olduğunu gösterir. Bununla birlikte, Covid-19 salgınının etkisinin ve iyileşmesinin benzeri görülmemiş olacağına dair çok sayıda kanıt var. Pandemiler ve seyahat arasındaki ilişkiler, sağlık güvenliğini ve küresel değişimi anlamak için çok önemlidir (Gössling, Scott ve Hall, 2021, s.3).

Tablo 1 2020-2021 Dönemi Toplam Yolcu Sayı ve Gelirleri

Dönem	Toplam	Yolcu Sayısı (milyon)			Yolcu Gelirleri (milyar dolar)		
		Topl.	Uluslararası.	İç hat	Topl.	Uluslararası.	İç hat
20201Ç	-18%	-287	-111	-176	-35	-20	-15
20202Ç	-79%	-1,044	-488	-556	-136	-86	-50
20203Ç	-56%	-882	-478	-404	-122	-86	-36
20204Ç	-48% 49%	-674 ile -678	-391 ile -393	-283 ile - 286	-97 ile -98	-72 ile -72	-25 ile -26
2020	-51%	-2,887 ile -	-1,469 ile -	-1,418	-390 ile -391	-263 ile -264	-127 ile -127
Toplamı	51%	2,892	1,470	ile-1,421			
20211Ç	-39% 44%	-541 ile -611	-330 ile-359	-211 ile -252	-80 ile -89	-61 ile -66	-19 ile -23
20212Ç	-24% 40%	-402 ile - 627	-268 ile -384	-134 ile - 243	-60 ile -90	-48 ile -68	-11 ile -22

(ICAO, 2020)

Tablo 1'de Dünya toplam yolcu sayısı ve gelirlerinin bir önceki yıla göre değişimi gösterilmektedir. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü raporuna göre yolcu sayısında en fazla azalma 2020 ikinci çeyrekte meydana gelmiştir. 2021'de yolcu sayısındaki azalmanın hız keseceği öngörülmektedir. 2020'de

yaklaşık olarak 390 milyar dolarlık gelir kaybı yaşanırken bunun büyük kısmını uluslararası uçuşlar oluşturmaktadır. 2021 birinci çeyrekte toplam gelir kaybının 80-89 milyar dolar arasında olması beklenmektedir. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün 2021 yılında havacılıkta toparlanma olacağı beklentisinde olduğu görülmektedir.

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği raporuna göre havacılık sektöründe 4,8 milyon kişinin işini kaybedebileceği yani pandemi öncesi döneme göre %43'lük bir azalma anlamına gelmektedir. Havacılık sektörünün desteklediği yan sektörler dikkate alındığında iş kaybının 46 milyona ulaşabileceği öngörülmektedir. Tüm turistlerin yaklaşık% 58'i hedeflerine hava yoluyla ulaşıyor ve hava trafiğinin durması bu endüstri üzerinde de büyük bir olumsuz etki yaratmış durumdadır. Pandeminin 850 milyon ila 1,1 milyar uluslararası turist düşüşüne ve turizmden elde edilen ihracat gelirlerinde 910 milyar ila 1,2 trilyon dolarlık bir kayba dönüşebileceğini öne süren analizler göz önünde bulundurulduğunda turizm sektörünün de çok ağır etkileneceğini söylemek mümkündür (IATA, 2020).

Literatür

Demir (2020) çalışmasında Covid-19 pandemisinin BIST 100'de yer alan işletmelerin finansal tablolarına etkisini oran analizi yöntemiyle araştırmıştır. İşletmelerle ilgili veriler KAP 'tan elde edilmiş ve Excel ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre enerji, imalat, toptan ve perakende sektörlerinin likidite oranlarının olumlu etkilendiği, diğer sektörlerin ise olumsuz etkilendiği görülmüştür. Mali yapı oranlarında ise imalat, teknoloji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinin bir önceki yıla göre iyi durumda olduğu diğer taraftan dönem karları açısından enerji, teknoloji, toptan ve perakende sektörü dışında kalan sektörlerin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak Covid-19'un BIST 100 işletmelerinin finansal tablolarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Mhalla (2020) Çalışmasında hastalığın Çin ve dünyada yayılımı ile ilgili genel bilgileri verdikten sonra petrol ve havacılık endüstrisi olmak üzere iki ana endüstriye odaklanarak bunun dünya ekonomisi üzerindeki etkisini tartışmaktadır. Yapılan araştırma 15 Mart 2020'de yayınlanması nedeniyle alandaki ilk çalışmalar arasında yer almakta ve yeterli veri olmaması nedeniyle

çalışma sonucunda araştırmacı koronavirüsün kısa vadede hava yolculuğunu ve havacılık sektörünü ciddi şekilde etkileyeceği ve dünya petrol endüstrisi üretimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağını beklediğini ifade etmiştir.

Nižetić (2020) hava taşımacılığı hareketliliğini havayolu endüstrisi ile ilişkili kaynaklardan elde edilen mevcut verilere dayanarak Avrupa (AB) açısından analiz etmiştir. Salgının AB'de başlamasına ve daha sonra tam gelişimine karşılık gelen 2020'nin Ocak-Nisan ayları arasındaki dönemler ele alınmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre COVID-19'un, AB bölgesindeki uçuş sayısının %89'un üzerine çıkmasıyla Nisan ayında zirveye ulaştığı AB'de hava taşımacılığı hareketliliğini kademeli olarak etkilendiğini, öte yandan kargo trafiği pandemiden önemli ölçüde etkilenmediği, hatta bazı durumlarda hastalıkla mücadelede tıbbi ekipman temini gibi nedenlerle olumlu etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. AB'den gelen tahminlere ve beklentilere göre, uçuş sayısında %15 ile %25 arasında bir azalma ile 1 yıllık bir süre içinde hava taşımacılığı hareketliliğinin normal seviyesine ulaşılması beklenmektedir.

Deb ve Nafi (2020) COVID-19 salgınının Bangladeş'teki turizm endüstrisi üzerindeki etkisini ele aldıkları çalışmalarında, turizmde Covid-19 vakalarına ilişkin dergiler, tarihi kayıtlar, gazete makaleleri, Dünya Sağlık Örgütü istatistikleri, hükümet verileri ve web sitesi materyalleri kullanılmıştır. Yapılan araştırmada ikincil verilerin kapsamlı bir literatür taraması yoluyla toplandığı ikincil araştırma benimsenmiştir. Bangladeş gelen ve giden turist anlamında olumsuz bir etki yaşamıştır. Bangladeş'te yerli ve yabancı turistler rezervasyonları iptal etmiş ve dışarıya giden turizm faaliyetleri de yasaklanmıştır. Havayolları, oteller neredeyse tamamen boşken uçuşlar iptal edilmiş ve sonuç olarak, Bangladeş'te turizm acenteleri büyük ekonomik kayıplar ve istihdam kesintileri yaşamaya başlamıştır. Çalışmada Covid-19'un büyümesinin, Bangladeş'teki turizm üzerinde uzun vadeli olumsuz bir etkiye neden olacağı iddia edilmektedir.

Kandemir Altunel, Yağmur, Çetinkaya (2020) Covid-19 sürecinde turistik seyahat risk algısı ve hijyen-güvenlik algısının değerlendirilmesi isimli çalışmalarında Covid-19 salgını sebebiyle turizm sektöründe belirsizliğe neden olduğunu ve bunun sonucunda talepte azalma ortaya çıkmıştır. Çalışmalarında pandemi şartlarının turistler açısından risk, hijyen ve güvenlik algısı anlamında meydana gelen değişimleri araştırmışlardır. 1152 kişiye yapılan

anket sonucunda turistlerin seyahat kararlarının Covid-19'dan etkilendiğini sonucuna ulaşmışlardır. Ele alınan dönemde turistlerin hijyen ve güvenlik anlamında daha hassas oldukları da bir başka bulgu olarak verilmiştir.

Karakavuz (2020) çalışmasında Türkiye'de faaliyet gösteren havayolu firmalarının pandemi döneminde SWOT analizini yaparak havayolu firmalarının bu süreci daha az sorunla atlatabilmeleri adına önerilerini sıralamışlardır. Yapılan analiz sonucuna göre Türk havacılık sektörünün güçlü yönleri, yeterli filo kapasitesi, nitelikli çalışanlar, maliyet azaltıcı unsurlar olan ikram hizmetlerinin kısıtlanması ve karbon salınım ücretlerinde azalma olarak sıralanmıştır. Zayıf yönler ise talepten fazla filo kapasitesi, ekonomik sebeplerle yetişmiş işgücünün kaybedilmesi, yolcu gelirlerinde düşüş yaşanması, birim maliyetlerin doluluk oranlarında yaşanan düşüş sebebiyle artması, pandemi sebebiyle kullanılan koruyucu ekipman maliyetleri ve uçaklarda yapılan dezenfeksiyon maliyetlerinde yaşanan artışlar olarak sıralanmaktadır. Elde edilen bu sonuçlara göre yolcu uçaklarının kargo için kullanılması, bireylerin bilgilendirilmesi, daha küçük gövdeli uçakların kullanılması, uzun vadeli ve maliyeti düşük kredilerin kullanılması, talep fazlası durumunda olan uçakların kiralama veya satış yoluyla değerlendirilmesi, devlet desteği sağlanması için görüşmeler gerçekleştirilmesi ve yurtiçi uçuşlara ağırlık verilmesi stratejileri önerilmektedir.

Özdemir (2020) Covid-19'un BIST endekslerine etkisini araştırdığı çalışmasında 12.03.2020-31.08.2020 arası günlük veriler kullanmıştır. Çalışmada vaka ve ölüm sayıları ile BIST endeksleri arası ilişki Hatemi-J nedensellik testi aracılığıyla araştırılmıştır. Analiz sonucunda vaka sayısında meydana gelen pozitif şokların BIST mali endekse negatif şoka sebep olduğu, vefat sayısı ile nedensellik tespit edilmemiştir. Vaka sayısında meydana gelen pozitif(negatif) şoklar BIST Hizmet ve Sınai endeksinde dönemsel olarak farklı (bazı dönemler pozitif bazı dönemler negatif) etki etmiştir. Vefat sayısındaki pozitif şok hizmet sektöründe ve mali sektörde olumsuz etkiye yol açarken teknoloji sektörünü pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Zeren ve Hızarcı (2020) Covid-19 pandemisinden en fazla etkilenen ülke borsaları (Çin, Güney Kore, İtalya, Almanya ve İspanya) ile Covid-19 vaka ve ölüm arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında pandeminin ilk dönemi sayabileceğimiz 23 Ocak-13 Mart 2020 arası günlük verileri kullanmışlardır. Borsa ve Covid-19 ilişkisinin tespiti için Maki (2012) yapısal kırılmalı eşbü-

tünleşme testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre toplam ölüm ile ele alınan tüm borsalar eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Vaka sayıları ile Çin, Güney Kore ve İspanya borsalarının uzun dönemde ilişki içerisinde olduğu, İtalya, Fransa ve Almanya borsaları ile vaka sayılarının eşbütünleşik olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Korkut ve diğ. (2020) yılında yaptıkları çalışmada Covid-19'un turizm sektörüne etkilerini BIST turizm endeksi ile Covid-19 vaka ve ölüm sayıları arasında ARDL sınır testi analizi yardımıyla incelemişlerdir. Analiz sonucunda vaka ve ölüm sayıları ile turizm endeksi arasında uzun dönemli ilişki olduğu ve kısa dönem katsayılarına göre Covid-19 turizm endeksini negatif etkilerken uzun dönem katsayı tahmin sonuçlarına göre etki pozitifte dönmektedir. Sonuç olarak turizm sektörünün pandemi sonrası süreçte toparlanma yapabilecek durumda olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Gümüş ve Hacıevliyagil (2020) Çalışmalarında Covid-19 vaka ve ölüm sayıları ile BİST turizm ve ulaştırma endeksleri ilişkisi 02 Mart- 17 Temmuz 2020 tarihleri arası günlük verilerle ARDL sınır testi analizi yardımıyla incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre vaka sayıları ile endeksler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmemiştir. Ancak ölüm sayıları ile uzun dönemli bir ilişki olduğu ve kısa dönemde meydana gelen sapmaların %0,0004'ünün bir sonraki dönemde düzeltildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tayar ve diğ. (2020) Covid-19 vaka sayılarındaki değişimin BİST elektrik, gıda, ticaret, tekstil-deri, turizm, hizmetler, ulaştırma, mali, sinai ve teknoloji endekslerindeki değişime etkisini 17 Mart- 28 Nisan 2020 tarihleri arası dönemde regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Regresyon modeli sonucuna göre pandeminin elektrik, ulaştırma, mali, sinai ve teknoloji sektörleri üzerinde anlamlı ve olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Folinas ve Metaxas (2020) 2019-nCoV gibi bir salgının küresel turizm endüstrisini ne ölçüde etkileyebileceğini araştırdıkları çalışmalarının amacı Dünya turizminin karşılaştığı zararın tahmin edilmesidir. Turizm çalışmanın yapıldığı dönemde -Mart 2020- en çok etkilenen sektörlerden biridir ve Dünya Turizm Örgütü, bu tür tahminlerin muhtemelen daha fazla revize edileceğini vurgulamakla birlikte, 2020 uluslararası uçuş ve gelir tahminlerini revize etmiştir. Çalışma sonucuna göre geçtiğimiz beş ila yedi yıllık büyümenin Covid-19 pandemisi nedeniyle kaybedileceği iddia edilmektedir.

Madani ve diğ. (2020) Covid-19 pandemisinin bu dönemde nüfusun turizm ve tatillere yönelik vizyonunu ve tepkisini anlamayı amaçlamaktadır.

eriler, 1 Haziran - 13 Temmuz 2020 tarihleri arasında Cezayir'in farklı bölgelerinde 203 kişiye uygulanan anket yoluyla nicel ve nitel yöntemlerin bir karışımı kullanılarak toplanmıştır. Katılımcılara göre turizm hizmetlerinin maliyetlerini makul hale getirmesi gerekmekte ve pandemi döneminden sonra Cezayir'de ekonomik toparlanmaya turizm sektörünün katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların yaklaşık% 75,86'sı turistik yerlerin temizliğini talep ederken, % 69,95'i Cezayir topraklarındaki turistik yerlerin büyüklüğü ve sosyal mesafeyle ilgili önlemler nedeniyle güvenliğinin artırılması gerektiğini belirtmektedir. Elde edilen sonuçlara göre COVID-19 salgını, pandemi ve ülke ekonomisi ile ilgili sonuçlarının giderek daha fazla farkına varan Cezayir nüfusunun turizm ihtiyaçlarını etkilemiştir.

Günay, Bayraktaroğlu, Özkul (2020) çalışmalarında COVID-19 salgınının yabancı ziyaretçilerin Türkiye'ye olan talebi üzerindeki kısa vadeli etkilerini senaryo analiz tekniği kullanarak tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, yabancı ziyaretçilerin girişlerinde%5 ila%53 aralığında bir düşüş tahmin edilirken, gelirlerde de en kötüsü yaklaşık 15,2 milyar dolar ve 2020 için en iyi alternatif senaryo olarak 1,5 milyar dolarlık bir kayıp beklenmektedir. Çalışmada öneri olarak Covid-19 salgınının Türk turizmüne verdiği zararları en aza indirmek için kurtarma planlarının geliştirilmesi ve acilen uygulanması önerilmektedir.

Nhamo, Dube, Chikodzi (2020) çalışmada havacılığın Covid-19 salgınından nasıl etkilendiğini ve buna nasıl tepki verdiğini araştırılmıştır. Kritik belge analizini kullanan çalışma, havacılık sektörünün dünya çapında milyarlarca dolara mal olan bir durma noktasına geldiğini buldu. Covid-19 ayrıca havacılık endüstrisinin değer zincirinin tamamında ve ilgili sektörlerde iş kayıplarına neden olduğu sonucunu elde etmiştir. Bunlar; yolcu geliri, kargo geliri, uçak bileti iadeleri, sabit maliyetler ve havalanmayan uçaklar için artan park ücretlerindeki kayıplardan kaynaklanmaktadır. Çalışma, kurtarma paketleri yoluyla özel ve kamu finansmanı, vergi erteleme, bireysel vergilerden feragat, hibe sağlama ve düşük faizli krediler dahil olmak üzere yardım sağlamak için kullanılan çeşitli strateji önerilerinde bulunmaktadır.

Uygulama

Metodoloji

Verimlilik, elde edilen sonuçların kaynaklar kullanılarak üretilen çıktılarının fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Etkililik, ne kadar işin yapıldığı ve ürünlerin kuruluşun hedeflerine ne kadar iyi uyduğuna göre tanımlanır. Toplumda üretimlerin ne kadar etkili olabileceği etkinlik olarak tanımlanır, dolayısıyla etkinlik, kuruluşun ürün ve hedeflerinin işlevidir. Hem verimlilik hem de etkinlik göstergeleri optimal olduğunda organizasyonel üretkenliğin en iyi konumda olduğu söylenebilir. Veri zarflama analizi tekniği, bir dizi heterojen karar verme biriminin göreceli verimliliğini hesaplamaktadır. (Hosseinzadeh Lotfi ve diğ., 2020, s. 5) Veri Zarflama Analizi (VZA), verimlilik analizine, özellikle Karar Verme Birimlerinin (KVB) göreceli verimlilik analizine yönelik standart parametrik olmayan bir yaklaşım haline gelmiştir. 1978'de ilk DEA modeli CCR'nin öne sürülmesinden bu yana, birçok iş ve endüstri değerlendirme prosedürünün verimlilik analizinde yaygın olarak kullanılmaktadır. En iyi bilinen VZA modelleri arasında CCR modeli, BCC modeli, Katkı modeli ve Koni Oranı modeli gibi çeşitli durumlarla başa çıkmak için tasarlanmış birçok VZA modeli mevcuttur (Liu ve Sharp, 1999, s.81).

Değerlendirilmekte olan KVB'lerin sayısı ile ilişkili olarak kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısı ne kadar büyükse, VZA değerlendirmesinde verimlilikler konusunda daha az ayrımcılık vardır. Sonuç olarak (Thanassoulis, 2001, s.92):

- Girdi-çıkıtı değişkenleri, değerlendirilen verimliliğin türüne uygun olarak seçilmelidir.
- Girdi-çıkıtı değişkenleri münhasırlık, kapsamlılık ve dışsallık ilkelelerine uygun olmalıdır.
- Girdi-çıkıtı değişkenleri olabildiğince az olmalıdır.
- KVB'lar ne kadar çok değerlendirilirse, verimlilikler üzerindeki ayırt edici güç kaybı olmadan tolere edilebilen girdi-çıkıtı değişkenleri o kadar fazla olur.

VZA'yı performans değerlendirmesine uygulamadan dikkate alınması gereken önemli başlıklar aşağıdaki gibidir (Sueyoshi ve Goto, 2013, s.30), (Sueyoshi ve Goto, 2018, s.3,34):

- Veri bağımsızlığı: Tüm KVB'ler birbirlerinden bağımsız olarak çalışır, böylece girişleri ve istenen çıktı vektörleri aralarında bağımsızdır.

- Girdilerin ve istenen çıktılardan seçimi: VZA performans analizi için hangi girdilerin ve istenen çıktılardan kullanılacağını belirlemek kolay değildir. Çoğu durumda, üretim faktörlerinin seçimi, kullanıcının (kullanıcıların) öznel kararına bağlıdır. Öznellik, birçok durumda KVB'lerin operasyonel gerçekliğini yansıtmayabilir. Bundan olayı girdi çıktı seçimi ciddi önem arz etmektedir.
- Verilerde Aykırı Değer: VZA tarafından incelenen veri kümesinde aykırı bir değer varsa, bunu veri kümesinden çıkarmak gerekir, çünkü aykırı değer verimlilik sınırının şeklini bozar, böylece VZA değerlendirmesi güvenilir bir sonuç üretmez.
- Kesin Olmayan Sayı: Örneğin $1/3$ bir yuvarlama hatasına sebep olabilir çünkü bilgisayar kodunu çalıştırmak için sayıyı kesin olarak ifade etmemiz gerekir. Bir kısım VZA çalışmasında 0.3333 kullanılır veya 0.3334 kullanılmaktadır. Yuvarlama hatasını önlemek için $1/3$ örneğinde 0.3333 ile 0.3334 arasında bir veri aralığı belirtmek gerekir.
- Veri Ayarlaması: Büyük bir girdi veya çıktı değişkeni, büyüklük açısından diğer değişkenlerden büyük olduğunda, büyük değişken VZA hesaplanmasına hâkim olur. Bu durumda, kullanıcıların veri setini normalleştirilmesi veya basitçe her bir gözlemi ortalamasına bölmesi gerekir. Böylesine basit bir veri ayarlaması, herhangi bir veri ayarlaması olmayan olandan daha güvenilir VZA sonuçları üretir.

VZA'da, incelenen organizasyona KVB denir. Genel olarak bir KVB, girdileri çıktılara dönüştürmekten sorumlu ve performansları değerlendirilecek kuruluş olarak kabul edilir. İşletme uygulamalarında KVB'ler bankalar, büyük mağazalar ve süpermarketler içerebilir ve araba üreticileri, hastaneler, okullar, halk kütüphaneleri vb. Göreceli karşılaştırmaları sağlamak amacıyla, bir grup KVB, karar vermede belirli bir yönetim özgürlüğüne sahip olan her KVB ile birbirlerini değerlendirmek için kullanılır (Wen, 2015, s.46). Charnes ve Cooper (1985), verimliliğin resmi tanımını aşağıdaki gibi ifade etmiştir: Bir üretim birimi için %100 verimlilik, yalnızca a) Çıktılardan hiçbirini, (i) bir veya daha fazla girdiyi artırmadan veya (ii) diğer çıktılardan bazılarını azaltmadan artırılamaz. b) Çıktılardan hiçbirini, (i) çıktılarından bir kısmını azaltmadan veya (ii) diğer girdilerinin bir kısmını artırmadan azaltılamaz (Charles ve Kumar, 2012, s.6). VZA, doğrusal programlamanın ilginç bir uygulamasına dayanan bir metodolojidir. Başlangıçta performans ölçümü için geliştirilmiştir. Çeşitli özdeş çıktılar üretmek için çeşitli özdeş girdileri kullanan bir dizi firmanın göreceli performansını değerlendirmek için başarıyla kullanılmıştır.

DEA'nın ilkeleri Farrell'e (1957) kadar uzanmaktadır. Bu konudaki son tartışmalar dizisi Charnes ve ark. (1978). VZA'ya iyi bir giriş Norman ve Stoker'de (1991) mevcuttur. Cooper vd. (2000) VZA hakkında güncel ve kapsamlı materyal sağlar (Ramanathan, 2003, s.25).

Veri Seti ve Analiz Sonuçları

Çalışmada (Gülcü ve Cenger, 2013) ve (Yakut, Harbalıoğlu ve Pekkan, 2015) çalışmalarında kullanılan değişkenler kullanılmıştır. Girdi değişkeni olarak cari oran ve finansal kaldıraç oranı kullanırken, çıktı değişkeni olarak aktif karlılık, net kâr marjı oranı ve faaliyet giderleri + satışların maliyeti/satışlar oranı kullanılmıştır. Çalışmada 2019:03-2020:09 dönemleri arası BIST ulaştırma ve turizm endeksinde yer alan işletmeler ele alınmıştır. CCR modeli, ölçeğe göre sabit getiri gösteren endüstriler için uygunken BCC modeli, havayolu endüstrisi gibi ölçeğe göre değişken getiri gösteren endüstriler için uygundur (Keskin, Efehan ve Bilek, 2018, s.402). Bundan dolayı çalışmada BCC modeli kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda analiz sonuçları verilmektedir.

Tablo 2 VZA Analizi Sonuçları

	2019:03	2019:06	2019:09	2019:12	2020:03	2020:06	2020:09
AYCES	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
AVTUR	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
CLEBI	1.000	0.872	1.000	1.000	0.776	0.753	0.683
GSDDE	0.882	0.995	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
MAALT	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
PGSUS	0.893	0.857	0.863	0.878	0.799	0.676	0.940
PKENT	1.000	0.964	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
RYSAS	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
TEKTU	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.658	0.806
TLMAN	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
THYAO	1.000	0.968	1.000	0.995	1.000	1.000	1.000
UTPYA	1.000	0.795	0.980	0.775	0.990	0.361	0.642

Tablo 2'de yer alan analiz sonuçlarına göre AYCE, AVTUR, MAALT, RYSAS, TLMAN hisseleri 2019 ve 2020 yıllarında tüm dönemlerde etkin bulunmuştur. Diğer işletmelerden PGSUS hariç işletmelerin tümünün zaman zaman etkin oldukları görülmektedir. Ele alınan dönemler açısından değerlendirildiğinde Covid-19 pandemisinin işletme etkinliklerine olumsuz bir etkisinden söz etmek mümkün değildir. İşletmelerden TEKTU ve UTPYA'nın etkinlikleri 2020 yılının 2. Ve 3. Çeyreğinde azalma göstermiştir. Aşağıda Tablo 3'te Tobin Q oranları yer almaktadır.

Tablo 3 Tobin q oranları

	201903	201906	201909	201912	202003	202006	202009
AYCES	6.856	3.445	1.204	1.089	0.638	0.680	0.628
AVTUR	1.314	0.963	0.602	0.898	0.778	0.654	0.640
CLEBI	1.492	1.618	1.363	1.888	1.878	1.962	1.532
GSDDE	1.174	1.196	0.826	0.972	0.811	0.779	0.762
MAALT	3.455	3.005	2.412	2.840	1.235	1.131	1.079
PGSUS	0.961	1.037	0.936	1.166	1.071	1.036	0.957
PKENT	11.190	2.508	1.681	2.505	1.468	1.657	1.536
RYASAS	1.520	1.451	1.575	1.329	1.044	1.038	1.042
TEKTU	0.736	0.721	0.512	0.592	0.478	0.476	0.457
TLMAN	5.000	2.290	1.633	1.949	1.868	1.750	1.822
THYAO	0.846	0.861	0.823	0.858	0.849	0.883	0.881
UTPYA	1.627	1.239	1.031	1.061	0.945	0.991	1.198

Tobin q oranının 1'den küçük olması işletmede kaynakların etkin olmadığı anlamına gelirken 1'den büyük olması kaynakların verimli kullanıldığını göstermektedir (Koçyiğit, 2009, s.179). 2019-2020 dönemi için Tobin q oranlarının geneli incelendiğinde CLEBI, PGSUS ve THYAO işletmeleri dışındaki işletmelerin Tobin q oranlarında düşüş eğilimi görülmektedir. Tobin q analizi sonuçlarına göre Covid-19 pandemisinin ulaştırma ve turizm sektöründe etkinlikler üzerinde olumsuz etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Covid-19, hem yol açtığı ekonomik yıkımın büyüklüğü hem de krizin ilk aşamalarında olayların ortaya çıkma hızı ile ekonomiler üzerinde ciddi etki etmeye başlamıştır. Dünyanın dört bir yanındaki ekonomiler, sektörler ve işletmeler Covid-19'un meydana getirdiği ekonomik krizden etkilenmiş durumdadır. Covid-19 salgını, Ocak 2020'den bu yana dünyadaki birçok ülke ve bölgeyi etkiledi. İşletmeler, bu salgından ciddi şekilde zarar gördü, bu da esas olarak hisse senedi fiyatlarında, gelirden ve karlardaki düşüşe yansıyor. Sektörel açıdan bakıldığında, başta turizm ve yiyecek içecek sektörü olmak üzere tüm sektörler pandemiden etkilenmiştir. Özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler sosyal temasın yoğun olduğu işletmelerdir, karantina önlemlerinin uygulanması bu işletmelerde iş ve gelir kayıplarına neden olmuştur. Covid-19 pandemisini önleme perspektifinden, ülke genelindeki karantina önlemleri pandemiyi yayılmasını etkili bir şekilde engelledi. Bununla birlikte, üretim ve tüketim aynı zamanda sınırlandırıldı, bu da pazarda durgunluğa ve işletmelerde performansın düşmesine neden olur. Turizm ve

ulaştırma gibi sektörler, pandeminin etkisinin "merkez üssü" haline gelmiş durumdadır.

Firma düzeyinde performansa odaklanan bu çalışma, Covid-19 salgınının işletme performansına etkisini araştırmaktadır. Çalışmada 2019:03-2020:09 arası çeyrek dönemlik veriler kullanılarak VZA ve Tobin q ile işletme performansları ölçülmeye çalışılmıştır. VZA analizinde BCC modeli kullanılmış ve girdi değişkeni olarak cari oran ve finansal kaldıraç oranı kullanırken, çıktı değişkeni olarak aktif karlılık, net kâr marjı oranı ve faaliyet giderleri + satışların maliyeti/satışlar oranı kullanılmıştır. VZA analizi sonuçlarına göre sadece iki işletmenin 2020 yılı 2. ve 3. çeyrek dönemlerde etkinliklerinde azalma olurken diğer işletmelerin genel olarak etkinliklerinin değişmediği görülmektedir. Tobin q oranı sonuçlarına göre işletmelerin genel olarak pandemi den olumsuz etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Pandeminin yayılmasını önlemeye ve kontrol altına almaya ek olarak, ülkeler pandemiden ciddi şekilde etkilenmesi muhtemel endüstrilere kademeli olarak destek vermeli, en kötü etkilenen bölgelerdeki işletmelere çeşitli sübvansiyonlar ve ayrıcalıklı politikalar sunmalıdır. pandemi fırtınayı sorunsuz bir şekilde atlatmalarını sağlayın. Yöneticiler dışarıdaki değişen ortama dikkat etmeli ve iş stratejilerini zaman içinde ayarlamalıdır. Operasyonu bir an önce eski haline getirmek için üretim ve operasyonun "pandemi sonrası dönem" tüketim trendine uygun hale getirilmesi hayati önem taşımaktadır. Yatırımcılar için, Covid-19 salgını sırasında getiri dalgalanmalarını doğru bir şekilde görmeli ve buna göre finansal varlıklarıyla ilişkili riskleri kontrol etmelidirler. Gelecekte yapılacak akademik araştırmalarda bu dönemin etkilerinin daha net şekilde görülebileceği düşünülmektedir. 2008 Dünya Finansal Krizi'nin etkilerinin daha çok 2009 yılında görüldüğü (Kaderli ve Küçükaya, 2012, s.95) göz önünde bulundurulduğunda içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemisinin etkilerinin de birkaç yıl içerisinde daha net görüleceği beklenmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Impact of COVID-19 Pandemic on Financial
Performance of Tourism and Transportation
Enterprises**

*

Muhammet Özcan
Ataturk University

Millions of people travel to different places than their permanent residence every day for many reasons such as meetings, holidays, business trips, etc. This intensity in transportation increases the demand for both transportation companies and accommodation establishments. The ever-increasing demand has a positive contribution to the growth of such industries and it also increases the competition within. The increase in demand has also attached importance to determining the performances and efficiency of transportation and accommodation companies. Technological developments and globalization have also significantly increased the competition between businesses. Thus, businesses feel the need to perform efficiently and effectively in order to achieve a competitive edge.

The performance of businesses is generally measured in terms of two aspects. First, businesses see their development over the years with their own performance measurement. Second, they can see the statuses of their competitors by monitoring their performance. Data Envelopment Analysis, which can be applied alongside many other models in measuring the performances of businesses, can be used by businesses in relative efficiency measurement. This study aims to investigate whether Covid-19 has an effect on the activities of businesses. The study focuses on transportation and airline companies, which are among the sectors most affected by Covid-19, and their efficiency levels.

The world has tackled many challenges throughout history. Some of these challenges were wars, and some turned into revolutions that changed socio-political structures. And we also have infectious diseases among these challenges. The world has witnessed many pandemics. Medieval plague and its varieties, the great flu of 1918-1920 were among the most devastating. Infectious diseases with global impacts have long been forgotten save for some of

the new types that we've witnessed in the last 20 years. The most recent pandemics were 2002-2003 SARS-COV, 2004-2006 bird flu (H5N1), and 2012 MERS-COV. However, another pandemic came to the entire world's agenda in the third decade of the twenty-first century. We were faced with a virus called COVID-19, a new mutation of the coronavirus family, with the announcement of the first case in Wuhan, China on December 1, 2019.

The IMF World Economic Outlook Report estimates a 5.2% global growth in 2021. After the contraction in 2020 and the recovery in 2021, the global GDP level in 2021 is expected to be 0.6% higher than it was in 2019. With these growth estimates, serious negative output deficits and high unemployment rates are predicted to be seen in the economies of both developed and developing countries in 2021. The pandemic will reverse the progress made in reducing global poverty since the 1990s, further increasing inequality. The assumption is that social distance will continue throughout 2021, but it will decrease over time with the expansion of the scope of vaccines and the development of treatments. Such effects of the pandemic have an impact on the price adjustment costs and productivity effects of the businesses that survive through the pandemic as they increase the safety of their workplaces, increasing the shock due to insolvencies and impacting the allocation of costly resources across sectors. Pandemics also affect economic activity along with human health and life. However, the economic impact of a pandemic may not last long if the underlying cause is quickly brought under control. To give an example, the 1918-1919 Spanish flu was one of the biggest pandemics of modern history. And the world could not manage pandemics so easily back then. There was a profound health crisis, a great number of human deaths, and the world economy collapsed. Many service-based businesses suffered double-digit losses. Like the ones that came before, the coronavirus crisis is first and foremost a threat to public health, but it is also increasingly turning into a threat to the economy. We still don't know the total cost of COVID-19 in terms of human life. The world will witness an economic recession with serious impacts on the welfare of a large part of the population in the coming years, along with the cost of lives and the profound health crisis.

Productivity is defined as the function of the results obtained and the outputs produced using resources. Effectiveness is defined by the amount of work done and how well the products meet the goals of the organization. Efficiency, on the other hand, is defined by how effective production can be

in a society, thus, becoming the function of an organization's products and goals. With optimal indicators from both productivity and efficiency, we can say that organizational productivity is in the best position. The data envelopment analysis method calculates the relative efficiency of several heterogeneous decision-making units. It has become a standard nonparametric approach to productivity analysis, particularly relative productivity analysis of Decision Making Units (DMU).

This study uses current ratio and financial leverage ratio as input variables, and return on assets, net profit margin ratio, and operating expenses + cost of sales/sales ratio as output variables. It focuses on businesses included in the BIST transportation and tourism index for the period of 2019:03-2020:09. The CCR model is suitable for industries that show constant returns to scale, while the BCC model is suitable for industries, such as airline, with variable returns to scale. And the BCC model was applied in the study. The results of DEA analysis show that the efficiency of only two businesses decreased in the second and third quarters of 2020, while the activities of other businesses did not change in general. According to the results of Tobin's q, it is concluded that the pandemic had an overall negative impact on businesses.

As well as preventing and controlling the spread of the pandemic, countries should gradually support industries that are likely to be seriously affected by the pandemic, offering a range of subsidies and preferential policies to businesses in the worst-affected regions in order to help them survive through the storm of the pandemic. Managers must keep an eye on the changing environment outside and adjust their business strategy in time. It is vital that the production and operation are adapted to the "post-pandemic period" consumption trend to restore the operation back as soon as possible. Investors must read the yield fluctuations during the Covid-19 pandemic correctly and control the risks on their financial assets accordingly. The impacts of this period will be read more clearly in future academic studies.

Kaynakça / References

- Allianz, A. (2020a). *Covid-19'un gölgesinde yaşamak*. In L. Subran (Ed.).
Allianz, A. (2020b). *Gelişmekte olan Avrupa ülkelerinde aşağı yönlü risk ağır basıyor*. In M. Stamer (Ed.).

- Bayyurt, N. (2007). İşletmelerde performans değerlendirmenin önemi ve performans göstergeleri arasındaki ilişkiler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 53, 577-592.
- Bharadwaj, A. S., Bharadwaj, S. G., ve Konsynski, B. R. (1999). Information technology effects on firm performance as measured by Tobin's q. *Management Science*, 45 (7), 1008-1024. doi: 10.1287/mnsc.45.7.1008
- Canbaş, S., Doğukanlı, H., Düzakın, H., ve İskenderoğlu, Ö. (2005). Performans ölçümünde tobin q oranının kullanılması: hisse senetleri imkb'de işlem gören sanayi işletmeleri üzerinde bir deneme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 28, 24-36.
- Ceylan, R. F., Ozkan, B. ve Mulazimogullari, E. (2020). Historical evidence for economic effects of covid-19. *The European Journal of Health Economics*, 21 (6), 817-823. doi: 10.1007/s10198-020-01206-8
- Charles, V., ve Kumar, M. (2012). *Data envelopment analysis and its applications to management*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Deb, S. K., Nafi, S. M. (2020). Impact of covid-19 pandemic on tourism: Perceptions from Bangladesh. *SSRN Electronic Journal*. doi: doi.org/10.2139/ssrn.3632798.
- Debata, B., Patnaik, P. ve Mishra, A. (2020). "COVID-19 pandemic! It's impact on people, economy, and environment". *Journal of Public Affairs*, 20(4), e2372. doi: <https://doi.org/10.1002/pa.2372>
- Demir, Z. (2020). Covid-19'un BİST 100'deki şirketlerin mali tabloları üzerindeki etkisinin oran yöntemi ile analizi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2), 408-438. doi: 10.17218/hititsosbil.810202
- Eraslan, E., Algün, O. (2005). İdeal performans değerlendirme formu tasarımında analitik hiyerarşi yöntemi yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20 (1).
- Erbaşı, A., Güzel, A. (2008). Örgütlerde performans yönetim sisteminden performans esaslı bütçelemeye: Belediyelerdeki yansıması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1-2), 81-98.
- Feyisa, H. L. (2020). The World Economy at COVID-19 quarantine: contemporary review. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 8 (2), 63-74. doi: 10.11648/j.ijefm.20200802.11
- Folinas, S., ve Metaxas, T. (2020). Tourism: The great patient of coronavirus COVID-2019. *MPRA Paper No. 103515*, .
- Fu, L., Singhal, R., ve Parkash, M. (2016). Tobin's q ratio and firm performance. *International research journal of applied finance*, 7 (4), 1-10.

- Gössling, S., Scott, D., ve Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29 (1), 1-20. doi: 10.1080/09669582.2020.1758708
- Gülcü, A. ve Cenger, H. (2013). İMKB'de işlem gören turizm işletmelerinin veri zarflama analizi yöntemiyle mali performanslarının ölçümü ve benchmarking uygulaması. *International Journal of Social Science*, 6 (8), 853-870.
- Gümüş, A., Hacıevliyagil, N. (2020). Covid-19 Salgın Hastalığının Borsaya Etkisi: Turizm ve Ulaştırma Endeksleri Üzerine bir Uygulama. *Akademik Yaklaşım Dergisi*, 11 (1), 76-97.
- Günay, F., Bayraktaroğlu, E., ve Özkul, K. (2020). Assessing the short-term impacts of COVID-19 pandemic on foreign visitor's demand for Turkey: A scenario analysis. *Journal of Ekonomi*, 2 (2), 80-85.
- Hosseinzadeh Lotfi, F., Ebrahimnejad, A., Vaez-Ghasemi, M., ve Moghaddas, Z. (2020). Introduction to data envelopment analysis and fuzzy sets. *Data Envelopment Analysis with R* içinde (ss. 1-17). Cham: Springer International Publishing.
- IATA. (2020). *The impact of COVID-19 on aviation*. 01.01.2021 tarihinde <https://airlines.iata.org/news/the-impact-of-covid-19-on-aviation> adresinden erişilmiştir.
- Ibn-Mohammed, T., Mustapha, K. B., Godsell, J., Adamu, Z., Babatunde, K. A., Akintade, D. D., . . . Koh, S. C. L. (2021). A critical analysis of the impacts of COVID-19 on the global economy and ecosystems and opportunities for circular economy strategies. *Resources, Conservation and Recycling*, 164, 105169. doi: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105169>
- ICAO. (2020). *Effects of novel coronavirus (COVID-19) on civil aviation: Economic Impact Analysis*.
- IMF. (2020). *World economic outlook: A long and difficult ascent*. Washington DC. (October).
- Kaderli, Y., and Küçükaya, H. (2012). 2008 dünya finansal krizi sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 85-96.
- Kandemir Altunel, G., Yağmur, Ö. ve Çetinkaya, Ö. (2020). Covid-19 sürecinde turistik seyahat risk algısı ve hijyen-güvenlik algısının değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 2 (2), 78-83.
- Karakavuz, H. (2020). Covid-19'un Türk Havayolu işletmeleri üzerindeki etkilerine ilişkin bir swot analizi. *Electronic Turkish Studies*, 15 (8).

- Kaya, Y. T., Doğan, E. (2005). Dezenflasyon sürecinde Türk Bankacılık sektöründe etkinliğin gelişimi BDDK Araştırma Dairesi Çalışma Raporu. Ankara.
- Keskin, B., Efehan, U., ve Bilek, G. (2018). Negative values in dea: Examination of the relationship between economic growth rates and airline performances. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14 (2), 399-412.
- Koçyiğit, M. (2009). Havayolu işletmelerinin performansının Tobin q Oranı ile ölçülmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 179-189.
- Korkut, Y., Eker, M., Zeren, F., ve Altunışık, R. (2020). Covid-19 pandemisinin turizm üzerindeki etkileri: Borsa İstanbul turizm endeksi üzerine bir inceleme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (COVID-19 Special Issue), 71-86.
- Liu, W., Sharp, J. (1999). DEA Models via Goal Programming. G. Westermann (Ed.). *Data Envelopment Analysis in the Service Sector* içinde (s. 79-101). Wiesbaden: Deutscher Universitätsverlag.
- Madani, A., Boutebal, S. E., Benhamida, H., ve Bryant, C. R. (2020). The impact of covid-19 outbreak on the tourism needs of the algerian population. *Sustainability*, 12 (21), 8856.
- Mhalla, M. (2020). The impact of novel coronavirus (COVID-19) on the global oil and aviation markets. *Journal of Asian Scientific Research*, 10(2), 96. doi: 10.18488/journal.2.2020.102.96.104
- Morens, D. M., Folkers, G. K., ve Fauci, A. S. (2009). What is a pandemic ? *The Journal of Infectious Diseases*, 200 (7), 1018-1021. doi: 10.1086/644537
- Nhamo, G., Dube, K., Chikodzi, D. (2020). COVID-19 and implications for the aviation sector: A global perspective. *Counting the Cost of COVID-19 on the Global Tourism Industry* içinde (s. 89-107). Cham: Springer International Publishing.
- Nižetić, S. (2020). Impact of coronavirus (COVID-19) pandemic on air transport mobility, energy, and environment: A case study. *International Journal of Energy Research*, 44 (13), 10953-10961. doi: <https://doi.org/10.1002/er.5706>
- Oruç, K. O., Güngör, İ., Demiral, M. F. (2009). Üniversitelerin etkinlik ölçümünde bulanık veri zarflama analizi uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 279-294.
- Ömürbek, N., Demirgubuz, M. Ö., ve Tunca, M. Z. (2013). Hizmet sektöründe performans ölçümünde veri zarflama analizinin kullanımı: Havalimanları üzerine bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4 (9), 21-43.

- Öncü, M. A., Çömlekçi, İ., Coşkun, E. (2013). Havayolu yolcu taşıma işletmelerinin finansal etkinliklerinin ölçümüne ilişkin bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 77-86.
- Özdemir, L. (2020). Covid-19 pandemisinin bist sektör endeksleri üzerine asimetric etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 546-556.
- Ramanathan, R. (2003). *An introduction to data envelopment analysis: A tool for performance measurement*. New Delhi: Sage.
- Sueyoshi, T. ve Goto, M. (2013). Pitfalls and remedies in DEA applications: How to handle an occurrence of zero in multipliers by strong complementary slackness conditions". *Engineering*, 5, 29-34. doi: <http://dx.doi.org/10.4236/eng.2013.55A005>
- Sueyoshi, T., Goto, M. (2018). *Environmental Assessment on Energy and Sustainability by Data Envelopment Analysis*. Oxford: John Wiley & Sons Ltd.
- Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K. ve Mandi, E. (2020). Covid-19 krizinin Türkiye'deki sektörler üzerinde etkileri: Borsa İstanbul sektör endeksleri araştırması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 293-320.
- Temple University. (2021). *Covid19 tourism index*. In Y. Yang ve V. Rohach (Eds.).
- Thanassoulis, E. (2001). Using Data Envelopment Analysis in Practice" *Introduction to the Theory and Application of Data Envelopment Analysis: A Foundation Text with Integrated Software* içinde (s. 89-121). Boston, MA: Springer US.
- Wen, M. (2015). Uncertain DEA. *Uncertain Data Envelopment Analysis* içinde (s. 117-137). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Wolfe, J. ve Sauaia, A. C. A. (2003). *The Tobin q as a company performance indicator*. Paper presented at the Developments in Business Simulation and Experiential Learning: *Proceedings of the Annual ABSEL conference*.
- Yakut, E., Harbaloğlu, M. ve Pekkan, N. Ü. (2015). Turizm sektöründe BIST'a kayıtlı işletmelerin veri zarflama analizi ve toplam faktör verimliliği ile finansal performanslarının incelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi (ISARDER)*, 7 (2), 235-257.
- Zeren, F. ve Hızarcı, A. (2020). Covid-19 Coronavirüsün hisse senedi piyasalarına etkisi: seçilmiş ülkelerden kanıtlar. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(1), 78-84.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özcan, M. (2021). Covid 19 pandemisinin turizm ve ulaştırma işletmelerinin finansal performansına etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3542-3567. DOI: 10.26466/opus.879224

Covid 19 Sürecinde Sınırlı Bağımsız Denetim ve BIST 100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.895785

*

Mehtap Karakoç* – **Meral Gündüz****

* Dr. Öğr. Üyesi Uşak Üniversitesi/Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uşak/Türkiye

E-Posta: mehtap.karakoc@usak.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0349-4571](https://orcid.org/0000-0003-0349-4571)

** Dr. Öğr. Üyesi Uşak Üniversitesi/Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uşak/Türkiye

E-Posta: meral.gunduz@usak.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9255-091X](https://orcid.org/0000-0002-9255-091X)

Öz

2019 yılı Aralık ayı itibariyle Koronavirüsün tüm dünyada yayılmasıyla birlikte dünya genelinde çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamalar şirketlerin finansal tablolarını ve denetim çalışmalarını da etkilemiştir. Bu çalışmada Covid-19 döneminde Borsa İstanbul 100 endeksinde yer alan şirketlerin ara dönem finansal tabloları ve sınırlı denetim raporları incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19'un bağımsız denetim sürecine etkilerinin incelenmesi ve sınırlı denetim raporlarında Covid-19 etkilerine ne ölçüde yer verdiklerinin saptanmasıdır. Çalışmanın sonucunda 99 şirketin finansal tablolarında Covid-19'un etkilerine yer verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca sadece 5 şirketin sınırlı denetim raporlarında Covid-19'un etkilerine ait ifadeler yer verdikleri görülmüştür. Sınırlı denetim raporunda Covid-19'un etkilerine yer veren şirketlerin büyük çoğunluğunun bu etkilere "Dikkat Çekilen Husus" başlığı altında yer verdikleri tespit edilmiştir. Covid-19 etkisine sınırlı denetim raporlarında yer veren beş şirketin raporlarında, denetim sırasında Covid-19 nedeniyle uzaktan denetim tekniklerinden yararlanıp yararlanmadıklarına ilişkin herhangi bir ek ifadeye yer verilmemiştir. Yine bu raporlarda şirketlerin pandemi nedeniyle ek denetim tekniklerine başvurduklarına dair de bir açıklamaya rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Sınırlı Bağımsız Denetim, Sınırlı Bağımsız Denetim Standartları, Covid-19, BIST 100

Review of Financial Statement in the Covid-19 Process and a Research on BIST-100 Companies Article

*

Abstract

By the year 2020 of December, with the spread of the coronavirus worldwide, various restrictions have been imposed. These restrictions have also affected the financial statements and audit work of the companies. In this study, interim financial statements and limited audit reports of companies included in the BIST-100 during the Covid-19 period were examined. The aim of this study is to investigate to what extent the companies included in BIST-100 include the effects of COVID-19 in their interim financial statements and limited audit reports. As a result of the study, it was determined that 99 companies included the effects of Covid-19 in their financial statements. In addition, it was seen that only 5 companies included statements about the effects of Covid-19 in the limited audit reports. It was determined that most of the companies that included the effects of Covid-19 in the limited audit report showed these effects under the same heading "Attention Aware". In the reports of the five companies that included the Covid-19 effect in their review of financial statements, no additional statements were made regarding whether they benefited from remote control techniques due to Covid-19 during the audit. Further, in these reports, there is no explanation that companies used additional audit tools due to the pandemic.

Keywords: *Independent Auditing, Review of Financial Statement, International Standard on Review Engagements, Covid-19, BIST 100*

Giriş

Çin'den dünyanın birçok ülkesine yayılan Koronavirüs'ün dünya genelinde yayılmasıyla Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation-WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmiştir. Yeni tip koronavirüsü (Covid-19) ile birlikte birçok ülkede sosyal ve ekonomik hayatla ilgili kısıtlamalar uygulamaya geçirilmiştir. Bu kısıtlamalar şirketler üzerinde önemli ekonomik etkilere neden olmuş ve bu olumsuz etkiler devam etmektedir. Şirketlerin muhasebe sistemleri, finansal raporları ve denetimleri de bu olumsuzluklardan etkilenmiştir.

Türkiye'de Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) finansal tabloların denetimi için denetçilere uygulama önerileri yayınlamıştır. Bu önerilerde şirketlerin ve denetçilerin hesapların hazırlanması ve denetim faaliyetlerinin uygulanmasında bazı güçlüklerle karşılaşabilecekleri ve seyahat, toplantılar ve şirketlerin sitelerine erişimde karşılaşılan kısıtlamalar nedeniyle uyguladıkları prosedürleri geliştirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca grup denetim incelemelerinde, grup denetçilerinin görevlerini yerine getirmek için topluluğa bağlı birim denetçilerinin çalışmalarını incelemek için yapacakları değerlendirmeyi ne şekilde planladıklarını göz önünde bulundurmalarıdır. Örneğin, seyahatin kısıtlarının olduğu yerlerde kullanılacak alternatif denetim prosedürlerine ihtiyaç olup olmadığı dikkate alınmalıdır (TÜRMOB, 2020, s. 12-13).

Ayrıca Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KKGK) da "COVID-19 Salgınının Yürütülen Bağımsız Denetimlere Etkisi" başlıklı bir açıklama yayınlamıştır. Covid-19 döneminde seyahat ve şirket ziyaretlerine dair kısıtlamalardan dolayı denetçilerin denetim kanıtlarının planlanan nitelikte ve zamanda elde edememesi durumlarında yeterli ve uygun denetim kanıtı toplamak için alternatif yöntemleri değerlendirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Denetçinin daha fazla teknoloji destekli prosedürleri kullanması alternatif yöntemler olarak gösterilmiştir. Ancak bu durumda toplanan kanıtların yeterli ve uygun nitelikte olmasının belirtilmesi ve belgelendirilmesi şarttır. Bu belgelendirme işleminde bu tür kanıtların kalitesinin ve güvenilirlik riskinin daha düşük olabileceğinin ve denetçinin bunu ne şekilde ele aldığını da belirtilmesi gerekir. Bu açıklamaya göre denetçinin, fiziksel incelemenin hangi kalemlerin test edilmesinde önemli olduğu ve ne şekilde yürütülmesi gerektiğinin gözden geçirilmesinin vazgeçilmez olduğu

ifade edilmiştir. Ayrıca denetçinin alacağı çeşitli kararların ve bazı denetim prosedürlerinin zamanlamasının önemli bir etkiye sahip olup olmadığını ve önemli prosedürlerin getirilen kısıtlamalar nedeniyle zamanında yerine getirilmemesinin denetçinin görüşü üzerindeki etkilerinin değerlendirmesi gerekebileceği belirtilmiştir (www.kgk.gov.tr).

Bu çalışmada sınırlı bağımsız denetim hakkında teorik bilgi verilmiş ve Borsa İstanbul 100 endeksinde (BİST-100) yer alan şirketlerin 1 Ocak- 30 Haziran 2020 ara hesap dönemine ait finansal tabloları ve sınırlı denetim raporları incelenmiştir. BİST-100 şirketlerinin Covid-19'dan ne ölçüde etkilendikleri ve ara döneme ait finansal tablolarında ve sınırlı denetim raporlarında bu etkilere ne ölçüde yer verdikleri araştırılmıştır. Çalışma sınırlı denetime ilişkin literatürde benzer bir çalışma yapılmamış olması açısından önemlidir. Ayrıca yıllık finansal tablolar ve bağımsız denetim raporunda yapılacak yeni çalışmalara da ışık tutacaktır.

Sınırlı Bağımsız Denetim

Türkiye'de KGK tarafından yayımlanan Türkiye Denetim Standartları, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC) tarafından yayımlanan standartları baz almaktadır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun kabulüyle 2012 yılında yayımlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği Türkiye Denetim Standartlarını, bağımsız denetim konusunda uluslararası standartlarla uyumlu eğitim, etik, kalite kontrol ve denetim standartları ile bu alandaki diğer düzenlemeler olarak açıklamaktadır (KGK, 2019, s. 1).

1978 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC) çatısında kurulan Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Komitesi (International Auditing and Assurance Standards Committee- IAASC) 2002 yılında Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kuruluna (International Auditing and Assurance Standards Board- IAASB) dönüşmüştür (Uyar, 2015: 18). IFAC'ın bünyesinde yer alarak eğitim, etik, kalite kontrol ile güvence denetimi ve ilgili hizmetler standartlarını yayımlayan üç kuruldan biri olan bu Kurulun görevi bağımsız denetim, sınırlı bağımsız denetim, diğer güvence hizmetleri ve ilgili hizmetlere dair standartları yayımlamaktır (KGK, 2019, s. 1).

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu tarafından yayımlanan bu standartların 100-999 arasında yer alan standartlar, tarihi finansal bilgilerin bağımsız denetiminde uygulanan Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları (International Standards on Auditing-ISA)'dır. 3000-3699 arasında yer alan standartlar ise tarihi finansal bilgilerin bağımsız denetimi ve sınırlı bağımsız denetimi dışında kalan güvence denetimlerinde uygulanan Uluslararası Güvence Denetimi Standartları (International Standard on Assurance Engagements- ISAE)'dır. Uluslararası İlgili Hizmetler Standartları (International Standard on Related Services- ISRS) ise 4000-4699 arasında kalan standartlar olup, Kurulun güvence denetimleri dışında kalan ilgili hizmetlere dair yayımladığı standartlardır.

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulun yayınladığı standartlardan 2000-2699 arasında kalan standartlar Uluslararası Sınırlı Bağımsız Denetim Standartları (Engagements to Review Financial Statements- ISRE) olarak adlandırılmaktadır. Bu standartlar ara dönem finansal raporlar da dahil olmak üzere tarihi finansal bilgilerin "sınırlı bağımsız denetimlerinde" uygulanmaktadır.

KGK tarafından Sınırlı Bağımsız Denetim alanında yayımlanan iki standart bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sınırlı Bağımsız Denetim Standardının (SBDS) "2400 Tarihi Finansal Tabloların Sınırlı Bağımsız Denetimi" standardıdır. Diğeri ise Sınırlı Bağımsız Denetim Standardının (SBDS) "2410 Ara Dönem Finansal Bilgilerin, İşletmenin Yıllık Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçi Tarafından Sınırlı Bağımsız Denetimi" standardıdır.

KGK sınırlı bağımsız denetimi, kullanıcılarına tarihi finansal bilgilerin güvenilirliği bakımından sınırlı seviyede bir güvence sağlayan denetim türü olarak tanımlamaktadır (KGK, 2019: s. 2). SPK ise sınırlı bağımsız denetimi, finansal tabloların Kurulun yayınladığı finansal raporlama standartlarına uyumu konusunda öncelikle soruşturma yapılarak ve analitik inceleme teknikleri yardımıyla incelenmek suretiyle "finansal tablolarla ilgili önemli yanlışlıkların bulunmadığının" raporlanması şeklinde ifade etmektedir. Böylece işletmelerin ara dönemlerine ait finansal raporlarının incelenmesi sağlanmış olmaktadır (SPK Seri X, No: 22, 34. Kısım).

SPK sınırlı bağımsız denetime tabi şirketleri; "yatırım kuruluşları, yatırım fonları hariç kolektif yatırım kuruluşları, ipotek finansmanı kuruluşları ve

sermaye piyasası araçları bir borsada ve/veya teşkilatlanmış diğer pazar yerlerinde işlem gören anonim ortaklıklar” olarak açıklamıştır (SPK Seri X, No: 22, md 5).

Ara dönem finansal raporlamaya ilişkin denetimden sorumlu denetçi, yapacağı sınırlı denetimi “SBDS 2410 Ara Dönem Finansal Bilgilerin, İşletmenin Yıllık Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçi Tarafından Sınırlı Bağımsız Denetimi” standardına uygun gerçekleştirmelidir. Bu standartta sınırlı denetimin amacı; denetçinin işletmenin ara döneme ait verilerinin finansal raporlama çerçevesine uyumu hususunda bir sonuç bildirmesi olarak açıklanmıştır. Eğer denetçi önemli bir yanlışlığın varlığının kanaatine varırsa uygun olmayan bir sonuç bildirme riskini orta düzeye çekmek için sorgulamalar yaparak, analitik prosedürler ile diğer sınırlı denetim prosedürlerini uygulayabilmektedir (SBDS 2410, prg. 7). Ayrıca aynı standart denetçi tanımını yaparken, işletmenin yıllık denetimlerinin yanında ara döneme ilişkin finansal bilgilerinin sınırlı denetimini yürüten kişi şeklinde ifade etmiştir (SBDS 2410, prg. 1).

Ara dönem finansal bilgilerin sınırlı denetiminin amacı bağımsız denetim standartlarına göre uygulanan denetim amacından farklılık göstermektedir. Ara dönem finansal bilgilerin sınırlı denetimi finansal bilgilerin tüm boyutlarıyla gerçeğe uygun sunumu konusunda bir sonuç bildirmesine imkan sağlamamaktadır (SBDS 2410, prg. 8).

Bir sınırlı denetim, finans ve muhasebe sorumluları öncelikli olmakla beraber tüm ilgililerin sorgulanması ile analitik prosedürlerin ve diğer sınırlı denetim prosedürlerinin uygulanmasından oluşmaktadır. Sınırlı denetim, bağımsız denetimin gerektirdiği tüm kanıtları sağlayamamakta, sadece ara dönem finansal bilgileri etkileyen önemli hususları denetçinin dikkatine sunmaktadır (SBDS 2410, prg. 9). Dolayısıyla sınırlı bağımsız denetim sürekli bağımsız denetime göre ikinci derecede güvence sağlamaktadır (Uyar, 2015: s. 20). Ayrıca sınırlı denetim sırasında denetçinin vardığı sonucu etkilemeksizin, işletmenin sürekliliğinin tehlikeye düşmesi ile ilgili bir olay ya da şartla ilgili önemli belirsizliğe vurgu yapmak amacıyla denetçi rapora “Dikkat Çekilen Hususlar” paragrafı ekleyebilir. Denetçiler ara dönemde yayınlanan raporlarda işletmenin sürekliliğini tehlikeye sokacak bir belirsizliğin yeterli düzeyde açıklanmadığı kanaatine varırlarsa, şartlı veya olumsuz sonuç bildiren raporda bu duruma özel olarak yer verebilirler (SBDS 2410, prg.56-59).

Sınırlı Bağımsız Uzaktan Denetim Ve Kullanılan Prosedürler

COVID-19'un Türkiye'de tespit edilmesi ile getirilen dışarı çıkma ve seyahat kısıtlamaları gibi denetim faaliyetlerini de sınırlandıracak bir takım kısıtlamalar uygulanmıştır. Ancak bu süreçte yasal veya acil ihtiyaçlara dayalı denetimlerin yapılma zorunluluğu devam etmektedir. Bazı yetki alanlarında seyahat, toplantı ve şirket sitelerine erişim kısıtlamaları ve yeterli, uygun denetim kanıtı toplamak için alternatif denetim prosedürleri geliştirme ihtiyacı denetim firmalarının bu şirketler üzerindeki denetimlerini gerçekleştirme şekillerini etkiler. Bu durum uygulanmakta olan geleneksel yerinde denetime farklı denetim yöntemleri bulma çabaları üzerinde yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda son yıllarda endüstri 4.0'ın beraberinde getirdiği uzaktan denetim çalışmalarının uygulanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Salgının hızlı yayılımını önlemek amacıyla hükümetin, sağlık bakanlığının, yetkili kurumların ve şirketlerin aldıkları önlemler sebebiyle finansal tabloların bağımsız denetim uygulamalarında çeşitli zorlukların yaşanmaktadır. Covid-19 nedeniyle bağımsız denetim çalışmalarında karşı karşıya kalınan zorluklar aşağıdaki gibidir (Karakaya, 2020, s. 24):

- Seyahat kısıtlaması ve şirketlerin faaliyetlerine ara verilmesiyle, uygulanan denetim tekniklerinde karşılaşılan zorluklar (Fiziki inceleme ve sayım ve gözlem prosedürleri sırasında hazırda bulunamama vb.),
- Bazı kalemlere uygulanan doğrulamalarda yeterli ve zamanında dönüşlerin alınamaması sonucunda yeterli, uygun ve zamanında denetim kanıtı toplanamaması ve denetim çalışmalarının zamanında tamamlanamaması,
- Uzaktan çalışma uygulaması yapan şirketlerin muhasebe sistemlerine ve denetim için ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşılmasında zorluklarla karşılaşılması,
- Koruyucu sağlık tedbirleri nedeniyle denetim personelinin birlikte çalışmaları ve deneyimli denetçilerin diğer çalışanlara katkıda bulunmada ve kontrolünde aksaklık yaşaması,
- Denetçinin denetim uygulamalarında bilgilerine başvurduğu şirket yönetim kurulları, şirket yetkilileri, hukuk ve bilgi sistemi uzmanlarıyla yüz yüze görüşememesi,
- Uzaktan çalışılması durumunda şirketlerin mevcut iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin azalmış olması,

- Şirketlerin yatırımlarının bulunduğu farklı ülkelerde karantina uygulanması durumunda grup denetimi içerisindeki diğer birim denetçilerinin çalışmalarına katkıda bulunma ve kontrol etmede karşılaşılabilecek sıkıntılar sebebiyle denetimlerin zamanında sonuçlandırılmaması,
- Salgının ekonomiyi olumsuz etkilemesi nedeniyle şirketlerin finansal yapısı ve performanslarında ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmeler nedeniyle daha fazla denetim prosedürlerinin uygulanması ihtiyacının doğması ve benzeri durumlar.

KGK tarafından Covid-19 salgını ile ortaya çıkan fiziki kısıtlamaların, doğrulama prosedürlerinin güvenilir bir şekilde yerine getirilmesinin zor olması olasılığı nedeniyle denetçinin doğrulama prosedürleri yazılı belgeler yerine elektronik ortamda hazırlanan güvenli belgelerle uygulaması ve şirketlerin güvenli sistemlerine izinli giriş sağlanarak denetim kanıtı toplaması önerilmiştir (www.kgk.gov.tr).

Günümüzde zaten Endüstri 4.0 ile birlikte denetim süreci, yazılı belgelere dayalı muhasebe sistemlerinin fiili denetiminden, sürekli elektronik olarak uzaktan denetimine doğru bir geçiş yaşanmaktadır (Kablan, 2018: s. 1571). Denetimde otomasyona odaklanarak sürekli denetim uygulamalarına geçilmiştir. Covid-19 döneminde denetimde karşılaşılabilecek zorluklar nedeniyle uzaktan denetim uygulamaları artırılabilir.

Uzaktan denetim, denetçilerin, finansal verilerin ve iç kontrollerin (gelecekteki denetim) doğruluğunu uzaktan değerlendirmek ve raporlamak ve bilgi sisteminin sağlığına erişmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini veri analitiği ile birleştirdiği süreçtir (Accorsi, 2011, s. 398).

Uzaktan denetim, elektronik vasıtalar ve iletişim araçlarını kullanarak işletmenin sanal veya fiziki sahalarına ilişkin denetim faaliyetlerinin yürütülmesidir. Bir başka deyişle uzaktan denetim elektronik iletişim araçları ile denetim kanıtlarının toplanması ve uzaktaki lokasyonun (merkez, şube adresler vb.) denetlenmesi anlamına gelmektedir (<https://www.avacert.com/sistem-dokumanlari>).

Denetçi, finansal tabloların sınırlı denetiminde bir bütün olarak finansal tablolarda önemli yanlışlık olup olmadığına dair sınırlı güvence elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde finansal tabloların tüm önemli yönleriyle geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlanmadığı fikrine ulaşmasına neden olan herhangi bir hususun dikkatini çekip çekmediğine ilişkin bir

sonuç bildirmek ve finansal tablolara ait rapor hazırlamak ve ilgili taraflara bilgi vermektir (SBDS-2400, prg. 14).

Denetçi, finansal tablolara ait açıklayacağı denetim sonucuna temel teşkil eden yeterli ve uygun kanıtları toplamak için sorgulama yapar ve analitik prosedürleri uygular. Finansal tabloların önemli yanlışlık olabileceği kanaati oluştuğunda ilave prosedürleri tasarlayıp, uygulayabilir (SBDS-2400, prg. 7). Örneğin, denetçi kararlarını etkileyebilecek önemli bir sözleşmenin farkına varması durumunda ilgili sözleşmeyi inceleyebilmektedir.

Sorgulama, denetçi tarafından işletme içi veya işletme dışından olan kişilerden yazılı ve sözlü edinilen finansal ve finansal olmayan konulara dair işletme çalışanlarından veya ilişkili işletme dışındaki kişilerden bilgi alma işlemidir (Kurt, 2014, 151). Sınırlı denetimde sorgulama, yönetimden denetçinin uygun gördüğü diğer kişilerden bilgi istenmesini kapsar. (SBDS-2400, prg. A84).

Covid-19 döneminde çeşitli kısıtlamalar nedeniyle sorgulama uzaktan görüşmeler ve yazışmalar ile yapılır. Uzaktan görüşmeler, yüz yüze görüşmeyle aynı biçimde yapılır ve mevcut hazır teknolojiyi (ör. Microsoft Teams, Skype ve Zoom) kullanarak ilgili şahıslarla video görüşmeleri aracılığıyla yapılabilir. Ayrıca e-posta ve telefon kullanılarak da sorgulama yapılabilir. Ancak denetçi tarafından bu şekilde yapılan sorgulamanın dezavantajları dikate alınmalıdır (Teeter ve Vasarhelyi, 2010, s. 78).

Bir diğer yöntem olan analitik prosedürler ise finansal ve finansal olmayan veriler arasındaki anlamlı ilişkilerin analiz edilmesiyle finansal bilgilerin değerlendirilmesi çalışmalarınıdır. Analitik prosedürler tipik olarak oranların hesaplanmasını ve bunların önceki yıllarla karşılaştırılmasını içerir. Müşterinin işini ve sektörünü daha iyi anlamak için denetimin planlama aşamasında analitik prosedürler uygulanmalıdır. Ayrıca, denetimin kanıt toplama aşamasında, mali tablolardaki olası yanlışlıkları anlamak, işlemlerin detaylarını ve hesap bakiyelerine ilişkin testlerin kapsamının azaltılmasına ilişkin gösterge sağlamak için kullanılabilirler. Ayrıca analitik prosedürler standart değerlerden oldukça farklılık veya tutarsızlık gösteren ilişkilerin gerektiğinde araştırılmasını da yardımcı olur (Rezaee vd.,2001, s. 157).

Analitik prosedürlerin basit karşılaştırmalardan ileri istatistikî teknikleri kullanarak yapılan karmaşık analizlere kadar çeşitleri mevcuttur. Örneğin denetçi, beklenen değerlerden farklılık gösteren kalemleri ve ilişkileri belirle-

mek amacıyla analitik prosedürler uygulayabilir. Denetçi, kaydedilen tutarları veya hesaplanan oranları, topladığı bilgiler ışığında beklentileriyle karşılaştırabilir (BDS-520).

İlave prosedürler ise, denetçinin finansal tablolarda önemli yanlışlıkların olduğu fikrine ulaşmasına neden olacak durumlar hakkında bir sonuca ulaşmasını sağlayacak yeterli ve uygun kanıtın toplanmasında yardımcı olur. Denetçi Covid-19 sürecinde denetim uygulamaları sırasında karşılaşılan zorluklarda ilave prosedürler uygular. Bu prosedürler:

- Daha ayrıntılı sorgulamalar ve analitik prosedürler,
- Etkilenen kalemlere (finansal tablolara yansıtılan, etkilenen hesaplara veya işlemlere ilişkin tutar veya açıklamalar gibi) yapılan ilave sorgulamalar ve analitik prosedürler veya
- Maddi doğrulama prosedürlerinden detay testleri veya doğrulama gibi diğer prosedür türleri, olabilir (SBDS-2400, prg, A104).

Sınırlı Bağımsız Denetim Raporu

Denetçi sınırlı denetim sonucunda, işletmenin finansal tablolarının finansal raporlama ilkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı konusunda kullanıcıların güvenini artırmayı hedefleyen bir rapor hazırlar. Denetçinin raporunda sunduğu sonuç, denetçinin ara dönem denetim çalışmaları sonucunda elde ettiği sınırlı güvenceye dayanır. Denetçi raporunda, kullanıcılarının denetim sonucunu anlayabilmelerini sağlamak amacıyla sınırlı denetimin niteliğine ait bir açıklamaya yer verilir (SBDS-2400, prg. 6). Sınırlı denetim sonucunda denetçi, ara dönem finansal bilgilerin, finansal durumunun, finansal performansının ve aynı tarihte sona eren üç aylık döneme ilişkin nakit akışlarının Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak, doğru ve gerçeğe uygun bir görünümünü sağlamadığı sonucuna ulaşmasına neden olacak herhangi bir hususun dikkat çekmediğini bildirir. Ancak ara dönem finansal bilgileri inceleyen denetçi finansal raporlama çerçevesine uygun bir düzeltme yapılmasını gerekli görürse şartlı veya olumsuz bir sonuç bildirir.(SBDS 2410, prg. 45)

Denetçinin ara dönem finansal tablolarına ilişkin hazırladığı sınırlı bağımsız denetim raporu aşağıdaki unsurları içerir (www.spk.gov.tr; SBDS-2410, prg. 43).

1. Denetim raporunun başlığı
2. Denetimin muhatabı.

3. Genel amaçlı tam set veya özet ara dönem finansal tablolar kapsamındaki her bir tablonun başlığı, ilgili olduğu dönem ve/veya tarihi,
4. Ara dönem finansal bilgilerin geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlanmasından ve gerçeğe uygun sunumundan yönetimin sorumlu olduğunun belirtilmesi,
5. Sınırlı denetime dayanarak ara dönem finansal bilgilere ilişkin bir sonuç bildirme sorumluluğunun denetçiye ait olduğunun belirtilmesi,
6. Ara dönem finansal bilgilere ilişkin sınırlı denetimin, Sınırlı Bağımsız Denetim Standardı (SBDS) 2410, "Ara Dönem Finansal Bilgilerin, İşletmenin Yıllık Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçi Tarafından Sınırlı Bağımsız Denetimine" uygun olarak yürütüldüğünün ve bu tür bir sınırlı denetimin, başta finans ve muhasebe konularından sorumlu kişiler olmak üzere ilgili kişilerin sorgulanması ve analitik prosedürler ile diğer sınırlı denetim prosedürlerinin uygulanmasından oluştuğunun ifade edilmesi,
7. Sınırlı denetimin kapsamının, bağımsız denetimin kapsamına göre önemli ölçüde dar olduğunun ve denetçinin, bir bağımsız denetimde belirlenebilecek tüm önemli hususları belirleyebileceğine ilişkin bir güvence elde edemediğinin ve bu sebeple bir bağımsız denetim sonucu bildirmediğinin ifade edilmesi,
8. Ara dönem finansal tablolar tam set finansal tablolardan oluşuyorsa, bu finansal tabloların şirketin durumunu doğru ve dürüst bir biçimde yansıtmadığı veya finansal raporlama standartlarına uygun olarak sunulmadığına ilişkin bağımsız denetçinin dikkatini çeken bir durumun olup olmadığının ifade edilmesi,
9. Diğer durumlarda, denetçinin ara dönem finansal tablolardaki bilgilerin, tüm önemli yönleriyle, finansal raporlama ilkelerine uygun olarak hazırlanmadığı sonucuna ulaşmasına neden olacak herhangi bir hususun dikkatini çekip çekmediğinin ifade edilmesi,
10. Denetçi raporunun tarihi,
11. Bağımsız denetim kuruluşunun adresi ve sorumlu ortak baş denetçinin adı ve soyadı,
12. Sorumlu ortak baş denetçinin imzası.
13. Ayrıca TÜRMOB (2020) koronavirüs salgını üzerine yaptığı çalışmasında denetçilerin raporlarında yer verebilecekleri bazı hususlara yer vermiştir. Bunlar (TÜRMOB, 2020: s. 11);

- Kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar için koronavirüs salgını nedeniyle ihtiyaç duyulabilecek grup denetim yaklaşımları, önemli belirsizlik ya da işletmenin sürekliliği üzerine ilave bir denetim çalışması yapılması,
- İşletmenin sürekliliği ile ilgili önemli belirsizlik açıklaması,
- Covid-19 salgını nedeniyle “dikkat çeken hususlar” paragrafına yer verilmesi,
- Dipnotlardaki açıklamaların yetersizliği ya da işletmenin sürekliliği hususunda olumsuz sonuç bildirilmesi,
- Durum değerlendirilmelerine şahsi olarak katılamama nedeniyle, uygun denetim kanıtlarına ulaşamaması etkisiyle şartlı bir görüş veya olumlu görüş dışında bir görüşün verilmesidir.

Yöntem

Çalışmada BİST 100 endeksinde işlem gören şirketlerin 1 Ocak- 30 Haziran 2020 ara hesap dönemine ait finansal tabloları ve sınırlı denetim raporları Kamuyu Aydınlatma Platformunun (KAP) internet sitesinden elde edilerek incelenmiştir. Çalışmamızın ana kütesini, ara dönem finansal raporlarını yayınlayan 100 şirket oluşturmuştur. Dolayısıyla araştırmamıza konu olan 100 şirketin sınırlı denetim raporları ve finansal tabloları dipnotlarıyla ayrıntılı incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Covid-19'un bağımsız denetim sürecine etkilerini incelemek ve sınırlı denetim raporlarında Covid-19 etkilerine ne ölçüde yer verdiklerini saptamaktır. Çalışmada sınırlı denetim raporunda Covid-19 ile ilgili bilgilere yer veren beş şirketin sınırlı denetim rapor örneklerine de yer verilmiştir. Böylece denetim alanında hizmet veren şirketlere ve denetçilerin faaliyetlerine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bulgular

Araştırmamıza ara dönem finansal raporlarında sınırlı denetim raporuna yer veren 100 şirketin denetim sektörleri itibariyle hizmet aldıkları denetim şirketleri Tablo 1'de yer almaktadır. Çalışmada denetim şirketleri sınıflandırılırken, literatürde “4 Büyükler (Big Four)” olarak adlandırılan Ernst&Young, PwC, Deloitte ve KPMG şirketleri ve diğer denetim şirketleri olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre söz konusu şirketlerin %85'lik kısmının 4 Büyükler olarak adlandırılan denetim şirketlerinden hizmet aldıkları belirlenmiştir.

Tablo 1. Sektörel itibariyle denetim şirketlerinin faaliyet konuları

Sektörler	Dört büyükler	Diğer denetim şirketleri	Toplam
İmalat	32	7	39
Mali Kuruluşlar	32	1	33
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	4		4
Elektrik Gaz ve Su	3	2	5
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller	6	1	7
Kimya İlaç Petrol Lastik ve Plastik Ürünler	1		1
Teknoloji	2	3	5
İnşaat ve Bayındırlık	1		1
Gayrimenkul Faaliyetleri		1	1
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3		3
Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler	1		1
Toplam	85	15	100

Bilindiği gibi sınırlı bağımsız denetim raporu, finansal bilgilerin Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak, doğru ve gerçeğe uygun bir görünümünü sağlamadığı sonucuna ulaşmasına neden olacak herhangi bir hususun dikkat çekmediğini açıklar. Eğer finansal raporlama çerçevesine uygun bir düzeltme yapılmasını gerekli görürse şartlı veya olumsuz bir sonuç bildirir. Tablo 2’de 1 Ocak- 30 Haziran 2020 tarihli ara hesap dönemi sınırlı denetim raporunu yayımlayan 100 şirkete ait bağımsız denetçilere ait sonuçlar yer almaktadır. Buna göre şirketlerin büyük çoğunluğunun raporlarında “olumlu görüş” aldıkları belirlenmiştir. Yani denetçi finansal bilgilerin Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak, doğru ve gerçeğe uygun bir görünümünü sağlamadığı sonucuna ulaşmasına neden olacak herhangi bir hususun dikkat çekmediğini sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 2. Denetçi sonuçları

Denetçi sonuçları	Şirket sayısı
Olumlu görüş	86
Şartlı görüş	14
Toplam	100

Çalışmamızın bu bölümünde BİST 100 Endeksinde işlem gören 100 şirketin tamamına ait finansal raporları incelenerek, Covid-19 ile ilgili yapılan açıklamalar Tablo 3’te derlenmiştir. Bunun nedeni söz konusu şirketlerin ara dönem finansal tabloları denetimden geçmeyen şirketlerin de finansal raporlarında Covid-19 ile ilgili açıklamalara yer vermiş olduklarının tespit edilmesidir. Dolayısıyla Tablo 3’te toplam 99 şirketin ara dönem finansal tablolarında Covid-19 ile ilgili bilginin paylaşıldığı bölümler yer almaktadır. Buna

göre 99 şirketin 81 tanesinin Covid-19'a "Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar" bölümünde yer verdikleri görülmektedir.

Tablo 3. Covid-19 ile ilgili bilginin paylaşıldığı bölümler

Konu başlığı	Şirket sayısı
Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar	81
Finansal tabloları önemli ölçüde etkileyen ya da finansal tabloların açık, yorumlanabilir ve anlaşılabilir olması açısından açıklanması gereken diğer hususlar	15
Önemli Muhasebe Politikaları	10
Sermaye, Yedekler ve Diğer Özsermaye Kalemleri	7
Bilanço (Raporlama) Tarihinden Sonraki Olaylar	6
Şirketin Organizasyonu ve Faaliyet Konusu	4
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	2
Finansal Borçlanmalar	1
Finansal Araçlara İlişkin Açıklamalar	2
Diğer Açıklamalar	13

Tablo 3'te yer alan 7 şirket Covid-19 ile ilgili bilginin paylaşıldığı bölümlerden "Sermaye, Yedekler ve Diğer Özsermaye Kalemleri"ne ara dönem finansal raporlarında yer vermişlerdir. Bu bölüm 17 Nisan 2020 tarihinde "7244 sayılı Yeni Koronavirüs Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hk. Kanun" ile eklenen geçici maddenin sermaye şirketlerinde kar dağıtımına dair getirdiği sınırlamaya ilişkindir. Bu kanuna göre; 30 Eylül 2020 tarihine kadar 2019 yılı net dönem karının yalnızca yüzde yirmi beşine kadarını şirketler kar payı olarak dağıtılabilecek, geçmiş yıl karları ve serbest yedek akçeler dağıtımına dahil edilmeyecektir.

Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar bölümünde Covid-19'un geçtiği konulara ayrı ayrı kalemler halinde Tablo 4'te yer verilmiştir. Buna göre araştırmamıza konu olan şirketlerin finansal raporlarının büyük çoğunluğunda "Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar" konusunun yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4. Finansal tabloların sunumuna ilişkin esaslarda Covid-19'un geçtiği konular

Konu Başlığı	Bölümler	Şirket Sayısı
Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar	Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar	76
	Cari Döneme İlişkin Önemli Gelişmeler	34
	İşletmenin Sürekliliği	7
	Covid-19/ Covid-19 Pandemisi/ Covid-19'un Finansal Tablolar Üzerindeki Etkileri	7
	Covid-19'un Grup Faaliyetlerine Etkisi	6
	Önemli Muhasebe Değerlendirme, Tahmin ve Varsayımları	6
	Ertelenen vergi ve diğer yükümlülükler	1
Operasyonları Etkileyen Olaylar	1	

KGK tarafından 5 Haziran 2020 tarihinde “Covid 19’la İlgili Olarak Tanınan Kira İmtiyazları-TFRS 16’ya İlişkin Değişiklikler”in yayımlanmıştır. Buna göre; bu uygulama sadece kira ödemelerinde Covid-19 salgını nedeniyle tanınan imtiyazlar olup, şu koşulların sağlanmasıyla uygulanabilmektedir;

- Kira ödemelerinde oluşan değişikliğin kiralama bedelinin yeniden düzenlenmesine sebep olması ve yeni bedelin, değişiklikten hemen önceki kiralama bedeliyle aynı veya söz konusu bedelden daha düşük olması,
- Kira ödemelerinde oluşan azalışın, sadece normalde vadesi 30 Haziran 2021 veya öncesinde dolan ödemeleri etkilemesi,
- Kiralamanın diğer hüküm ve koşullarında önemli ölçüde bir değişikliğin olmaması.

Yapılan değişikliklerle kiracılara sağlanan bu muafiyetle birlikte kullanım varlığının ve kira yükümlülüğünün yeniden ölçülmesine gerek olmamaktadır. İleriki vadede kira ödemelerinde indirim veya süre değişiklikleri kiralamalarda yapılan bir değişiklik olarak nitelendirilecektir.

Ayrıca 34 şirketin ara dönem finansal raporlarında Covid-19’dan “Cari Döneme İlişkin Önemli Gelişmeler” bölümüne yer verdiği görülmektedir. Yapılan incelemelerde şirketlerin bu bölümde Covid-19 nedeniyle şirketlerindeki değer düşüklüklerini değerlendirdikleri ve varsa gerekli düzeltmeleri yaptıklarına dair bilgi verdikleri tespit edilmiştir.

Sınırlı Denetim Raporunda Covid-19 ile İlgili Bilgilere Yer Veren Denetçi Rapor Örnekleri

Çalışmamızın bu bölümünde şirketlerin 1 Ocak-30 Haziran 2020 ara hesap dönemine ait denetçi raporlarında Covid-19 ile ilgili açıklamalar içeren şirketlerin raporlarına yer verilmiştir. BİST 100’de işlem gören ve ara dönem finansal raporlarında sınırlı denetim raporunu yayınlayan 100 şirketten sadece 5 adedinin denetçi raporlarında Covid-19’a yer verdiği tespit edilmiştir. Bu şirketlerden 4 tanesinin 4 Büyük denetim şirketinden hizmet aldığı görülmektedir.

Karsan Otomotiv Sanayii ve Ticaret A.Ş.	
Bağımsız Denetim Şirketi	DELOITTE
Bağımsız Denetim Tarihi	29.07.2020
Bağımsız Denetim Görüşü	Şartlı Görüş
Denetim Raporunda Covid-19 Etkisi	Şirket Değerinin Belirlenmesinde Meydana Gelen Gecikme
Denetim Raporunda Covid-19 ile İlgili Açıklama	Şirket, 2018 ve 2019 yılları içinde sermaye artışlarına katılmak suretiyle Industria Italiana Autobus'da ("IIA") bulunan yatırım tutarını 26.927 bin TL'den 78.635 bin TL'ye çıkartmıştır. Son olarak 24 Şubat 2020 tarihinde yaptığı 125 bin TL tutarındaki sermaye ödemesi ile toplam yatırım tutarını 78.760 bin TL'ye çıkartmış ve IIA'nın %28,59'luk hisse alımı tamamlamıştır. TFRS 3'ün gerektirdiği doğrultuda alma konu olan şirketin değerinin belirlenmesi ve satın alma fiyatının ilgili bilanço kalemlerine dağıtılması için bağımsız bir değerlendirme kuruluşu çalışmaları başlamış ancak ilgili çalışma, Covid-19 virüsünün küresel salgın olarak tüm dünyayı etkisi altına almasına bağlı olarak ara dönem çalışmalarına yetişmemiştir. Bu nedenle 78.760 bin TL'lik geçici şerefiye tutarı finansal tablolarda, finansal yatırımlar kalemi altında gösterilmeye devam edilmiştir. Değerleme çalışmasının bu yılsonuna kadar bitmesi beklenmekte olup, gerekli düzeltmelerin 31 Aralık 2020 finansal tablolarına yansıtılması hedeflenmektedir.
Faaliyet Raporunda Covid-19 ile İlgili Konu	*İşletmenin Sürekliliği Varsayımı *Covid-19 ile İlgili Olarak Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar

TAV Havalimanları Holding A.Ş.	
Bağımsız Denetim Şirketi	ERNST & YOUNG
Bağımsız Denetim Tarihi	24.07.2020
Bağımsız Denetim Görüşü	Olumlu Görüş
Denetim Raporunda Covid-19 Etkisi	Dikkat Çekilen Husus - Covid 19 Salgınıyla İlgili Belirsizlik
Denetim Raporunda Covid-19 ile İlgili Açıklama	Son zamanlarda küresel olduğu kadar bölgesel olarak da ekonomik koşulları olumsuz etkileyen Covid-19 salgınının, Grup'un faaliyetlerini aksattığını ve bu salgının nihai etkisinin şu an itibarıyla belirsiz olması nedeniyle Grup'un faaliyetleri üzerindeki etkisinin makul bir şekilde tahmin edilemediğini açıklayan 1 no'lu finansal tablo dipnotuna dikkat çekeriz. Ancak bu husus tarafımızca verilen görüşü etkilememektedir.
Faaliyet Raporunda Covid-19 ile İlgili Konu	*Covid-19 ile İlgili Olarak Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar *Covid-19 etkileri ve değer düşüklüğü analizi *Finansal Borçlanmalar

Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.	
Bağımsız Denetim Şirketi	ERNST & YOUNG
Bağımsız Denetim Tarihi	12.08.2020
Bağımsız Denetim Görüşü	Olumlu Görüş
Denetim Raporunda Covid-19 Etkisi	Dikkat Çekilen Husus
Denetim Raporunda Covid-19 ile İlgili Açıklama	Son zamanlarda küresel olduğu kadar bölgesel olarak da ekonomik koşulları olumsuz etkileyen Covid-19 salgınının, Grup'un faaliyetlerini aksattığı ve bu salgının nihai etkisinin şu an itibariyle belirsiz olması nedeniyle Grup'un faaliyetleri üzerindeki etkisinin makul bir şekilde tahmin edilemediğini açıklayan 2.5 numaralı finansal tablo dipnotuna dikkat çekerek. Ancak bu husus tarafımızca verilen görüşü etkilememektedir.
Faaliyet Raporunda Covid-19 ile İlgili Konu	*Covid-19 ile İlgili Olarak Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar *Operasyonları Etkileyen Olaylar

Mavi Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş.	
Bağımsız Denetim Şirketi	DELOITTE
Bağımsız Denetim Tarihi	14.09.2020
Bağımsız Denetim Görüşü	Olumlu Görüş
Denetim Raporunda Covid-19 Etkisi	Önemli Belirsizlik - Covid-19
Denetim Raporunda Covid-19 ile İlgili Açıklama	Covid-19 salgını Grup'un faaliyetlerini etkilemiştir. Yönetim, Covid-19'un faaliyetleri ve bunun üzerindeki planları üzerindeki etkisini finansal tabloların 26. notunda açıklamıştır. Grup yönetimi, Covid-19'un Şirket'in finansal performansı üzerindeki etkisinin kesin bir tahminin yapılmasının mümkün olmadığı belirtmektedir. Bu husus, tarafımızca verilen sınırlı denetim sonucunu etkilememektedir.
Faaliyet Raporunda Covid-19 ile İlgili Konu	*Cari Döneme İlişkin Önemli Gelişmeler *Covid-19 ile İlgili Olarak Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar * Finansman Gelirleri

İndeks Bilgisayar Sistemleri Mühendislik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	
Bağımsız Denetim Şirketi	Abaküs Bağımsız Denetim A.Ş.
Bağımsız Denetim Tarihi	17.08.2020
Bağımsız Denetim Görüşü	Olumlu Görüş
Denetim Raporunda Covid-19 Etkisi	Diğer Husus

Denetim Raporunda Covid-19 ile Açıklama	İlgili	Çin’de ortaya çıkan ve 2020 yılında tüm dünyaya yayılan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilen Covid-19 virüsünün insan sağlığının yanı sıra, üretim, ticaret ve ulaşım gibi birçok alanda kısıtlayıcı etkileri olmuştur. Bu kısıtlayıcı etkiler sonucunda 2020 yılında dünya çapında ekonomik olarak resesyon beklentisi oluşmuştur. Grup yönetimi bu durumun ekonomik etkilerini en alt seviyeye indirebilmek için gerekli önlemleri almakta olup, salgın dolayısıyla oluşması beklenen ekonomik küçülmenin finansal tablolara etkisi tam olarak tespit edilememektedir. Grup’un konsolide finansal tabloları işletmenin sürekliliği varsayımına göre hazırlanmış olup, salgın nedeniyle ortaya çıkabilecek düzeltme ve sınıflandırmayı içermemektedir. Grup yönetiminin konu ile ilgili açıklamalarına Not:41’de yer verilmiştir. Bu husus tarafımızca verilen görüşü etkilememektedir.
Faaliyet Raporunda Covid-19 ile İlgili Bölüm		Dipnot 41 Finansal Tabloları Önemli Ölçüde Etkileyen Diğer Hususlar

Sonuç

2019 yılı sonunda Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen koronavirüs nedeniyle ülkeler birçok alanda çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar şirketler üzerinde önemli ekonomik etkilere neden olmuştur. Kısıtlamaların, şirketlerin ve diğer kurumların muhasebesi, raporlaması ve denetimi üzerinde olumsuz etkileri görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı; BİST 100 endeksinde işlem gören şirketlerin 1 Ocak-30 Haziran 2020 ara hesap dönemine ait finansal tabloları ve sınırlı denetim raporlarında Covid-19’un bağımsız denetim sürecine etkilerini saptamak ve sınırlı denetim raporlarında Covid-19 etkilerine ne ölçüde yer verdiklerini ortaya koymaktır.

Çalışma sonucunda BİST 100 Endeksinde işlem gören 100 şirketin tamamına ait finansal raporlar incelenerek, Covid-19 ile ilgili yapılan açıklamalara 81 şirketin “Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar” bölümünde yer verdikleri görülmüştür. Ayrıca ara dönem finansal raporlarında sınırlı denetim raporuna yer veren 100 şirketin büyük çoğunluğunun 4 Büyükler olarak adlandırılan denetim şirketlerinden hizmet aldıkları belirlenmiştir. Şirketlerin büyük çoğunluğunun raporlarında Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak, doğru ve gerçeğe uygun bir görünümünü sağlamadığı sonucuna

ulaşmasına neden olacak herhangi bir hususun dikkat çekmediği ifade edilmiştir.

Finansal Tabloların Sunumuna İlişkin Esaslar bölümünde Covid-19'un geçtiği konulara ayrı ayrı incelendiğinde, araştırmamıza konu olan şirketlerin finansal raporlarının büyük çoğunluğunda "Kira Ödemelerinde Tanınan İmtiyazlar" konusuna yer verdiği tespit edilmiştir. Ayrıca 34 şirketin de ara dönem finansal raporlarında "Cari Döneme İlişkin Önemli Gelişmeler" bölümünde şirketlerindeki değer düşüklükleri değerlendirmelerine ilişkin açıklamalara yer verdikleri görülmüştür.

Finansal raporlarında sınırlı denetim raporu yayımlayan şirketlerden sadece 5 şirketin denetçi raporlarında Covid-19'a ilişkin açıklamalara yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu şirketlerden de 4 tanesinin 4 Büyük denetim şirketinden hizmet aldığı görülmektedir. Sınırlı denetim raporunda Covid-19'un etkilerine yer veren şirketlerin büyük çoğunluğu "Dikkat Çekilen Husus" başlığı altında, Covid-19 nedeniyle yaşanan belirsizliklere yer vermiştir. Ayrıca bu raporlarda Covid-19 etkisiyle şirket değerlemesinde yaşanan gecikmelere de yer verilmiştir. Sınırlı denetim raporunda Covid-19 etkisine yer veren bir diğer şirket ise pandemi nedeniyle yaşanması muhtemel olan resesyona dikkat çekmiştir.

Covid-19 etkisine sınırlı denetim raporlarında yer veren bu beş şirket raporlarında, denetim sırasında Covid-19 nedeniyle uzaktan denetim tekniklerinden yararlanıp yararlanmadıklarına ilişkin herhangi bir ek ifadeye yer vermemiştir. Yine bu raporlarda pandemi nedeniyle ek denetim tekniklerine başvurduklarına dair bir açıklamaya da rastlanmamıştır.

Covid-19 pandemisi döneminde getirilen kısıtlamalar, uzaktan denetime olan ihtiyacın önemini ortaya çıkarmıştır. Endüstri 4.0 ile birlikte kullanılan uzaktan denetim tekniklerinin bu süreçte denetim faaliyetlerini kolaylaştırdığı görülmüştür. Denetim raporlarının taraflara daha doğru ve güvenilir bilgiler sunması için denetçilerin uzaktan denetim tekniklerinde daha titiz davranmaları ve Covid-19 etkilerine ara dönem finansal raporlarında ve sınırlı denetim raporlarında da daha fazla yer vermeleri gerektiği kanaatindeyiz.

EXTENDED ABSTRACT

**Review of Financial Statement in the Covid-19
Process and a Research on BIST-100 Companies
Article**

*

Mehtap Karakoç – Meral Gündüz
Uşak University- Uşak University

Due to the coronavirus, which emerged in Wuhan, China at the end of 2019 and was declared a pandemic by the World Health Organization, countries have imposed various restrictions in many areas. These restrictions have caused significant economic impacts on companies and these negative effects continue. The accounting systems, financial reports and audits of the companies were also affected by these negativities.

In Turkey, The Union of Chambers of Certified Public Accountants of Turkey (TURMOB) has issued implementation recommendations to the auditors for the audit of financial statements. In these recommendations, it has been stated that companies and auditors may encounter some difficulties in the implementation of audit activities and they should improve the procedures they apply due to restrictions encountered in travel, meetings and accessing companies' websites. For example, it should be considered whether there is a need for alternative audit procedures to be used in places with travel restrictions (TÜRMOB, 2020, p.12-13).

In addition, the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority (KGG) has also stated in its issued explanation that in the Covid-19 period, due to restrictions on travel and company visits, auditors should consider alternative methods to collect sufficient and appropriate audit evidence in cases where audit evidence cannot be obtained in the planned quality and time. According to this statement, the indispensability for the auditor to review which items the physical examination is important in testing and how it should be carried out have been stated. It has been also stated that whether the timing of the various decisions to be taken by the auditor and the timing of some audit procedures have a sig-

nificant effect and that the effects on the auditor's opinion of failing to fulfill important procedures on time due to restrictions may be required to be evaluated (www.kgk.gov.tr).

Banks and private financial institutions and companies operating in the capital market are obliged to subject their financial statements to a review of financial statement and to prepare these interim financial statements as of the end of the 3rd, 6th and 9th months and to send them to the Banking Regulation and Supervision Agency (BDDK) and the Capital Markets Board (SPK). These statements made by TÜRMOB and KGK regarding the audit during the Covid-19 period are also valid for the interim review of financial statement

In Turkey, Auditing Standards of Turkey, issued by KGK, grounds on the standards issued by the International Federation of Accountants-IFAC. The Review of financial statement Regulation published in 2012 with the adoption of the Turkish Commercial Code numbered 6102 explains Auditing Standards of Turkey as the standards of training, ethics, quality control and auditing in accordance with international auditing standards, and other regulations in this area (KGK, 2019, p. 1).

KGK defines the review of financial statement as a type of audit that provides its users with a limited level of assurance in terms of the reliability of historical financial information (KGK, 2019: p.2). On the other hand, SPK expresses the review of financial statement as the reporting that “there are no material misstatements related to the financial statements” by first investigating the compliance of the financial statements with the financial reporting standards published by the Board and by examining them with the help of analytical examination techniques. Thus, it is ensured that the financial reports of the enterprises for the interim periods are examined (SPK Serial X, No: 22, Section 34).

The objective of the review of financial statement of interim financial information differs from the audit objective applied according to independent audit standards. The review of financial statement of interim financial information does not allow for the statement of a conclusion on the fair presentation of financial information in all its dimensions (SBDS 2410, prg. 8).

As a result of the review of financial statement, the auditor prepares a report aiming to increase the confidence of the users on whether the financial statements of the company are prepared in accordance with the financial reporting principles. In this report, it states that nothing attracts attention to the conclusion that the interim financial information, financial position, financial performance, and cash flows for the three-month period ending on the same date do not provide an accurate and fair view in accordance with The Turkish Accounting Standards. However, if the auditor who examines the interim financial information deems it necessary to make an adjustment in accordance with the financial reporting framework, s/he will report a conditional or adverse result. (SBDS 2410, prg. 45)

In this study, theoretical information about the review of financial statement was given and the financial statements and the review of financial statement reports of the companies included in the Borsa Istanbul 100 index (BIST-100) for the interim period between January 1- June 30, 2020, were examined. To what extent these BIST-100 companies are affected by Covid-19 and to what extent they include these effects in their interim financial statements and review of financial statement reports were investigated. The study is important in that no similar study has been conducted in the literature regarding the review of financial statement. The aim of this study is to determine the effects of Covid-19 on the review of financial statement process in the financial statements and the review of financial statement reports of the companies traded in the BIST 100 index for the interim fiscal period from January 1 to June 30, 2020, and to reveal the extent to which they include Covid-19 effects in the review of financial statement reports.

As a result of the study, the financial reports of all 100 companies traded in the BIST 100 Index were examined and it was seen that 81 companies included the explanations about Covid-19 in the "Principles Regarding Presentation of Financial Statements" section. In addition, it was determined that the majority of the 100 companies that included review of financial statement reports in their interim financial reports received services from audit companies called Big Four. It has been stated in the reports of the majority of the companies that no issue that leads to the conclusion that it does not provide an accurate and fair view in accordance with the Turkish Accounting Standards draws attention.

When the subjects which have mentioned Covid-19 in the Principles Regarding Presentation of Financial Statements section were examined separately, it was found that the majority of the financial reports of the companies subject to our study included the subject of "Privileges Granted in Rental Payments." In addition, it was seen that 34 companies included explanations regarding the assessments of the impairment of their companies in the "Significant Developments Regarding Current Period" section of their interim financial reports.

It was determined that among the companies that publish review of financial statement reports in their financial reports, only 5 companies include explanations regarding Covid-19 in their auditor reports. It was seen that of these companies, 4 received service from the Big Four audit companies. Most of the companies, which included the effects of Covid-19 in the review of financial statement report, included the uncertainties due to Covid-19 under the title "Subject To Consider." In addition, these reports also included delays in company valuation due to the Covid-19 effect. Another company, which included the Covid-19 effect in the review of financial statement report, drew attention to the recession that is likely to occur due to the pandemic.

These five companies, which included the Covid-19 effect in their review of financial statement reports, did not include any additional statements regarding whether they benefited from remote audit techniques due to Covid-19 during the audit. Also, in these reports, no explanation that they resorted to additional audit techniques due to the pandemic was encountered.

The restrictions introduced during the Covid-19 pandemic period revealed the importance of the need for a remote audit. It was observed that the remote audit techniques used with Industry 4.0 facilitate the audit activities in this process. We believe that auditors should be more rigorous in remote audit techniques and include more coverage of Covid-19 effects in interim financial reports and review of financial statement reports in order for audit reports to provide more accurate and reliable information to the parties.

Kaynakça / References

- Accorsi, R. (2011). Business process as a service: Chances for remote auditing. In *2011 IEEE 35th Annual Computer Software and Applications Conference Workshops*, 398-403.
- Kablan, A. (2018). Endüstri 4.0, "nesnelerin interneti": Akıllı işletmeler ve muhasebe denetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı), 1561-1579.
- Karakaya, G. (2020). Covid-19 gündeminde işletme sürekliliği ve bağımsız denetim ilişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 14-29.
- Karataş, M. (2020). Covid-19'un denetim çalışmaları üzerine etkileri – muhtemel zorluklar ve dikkat edilmesi gereken hususlar. 17.01.2021 tarihinde <http://kovid19.tur-mob.org.tr/covid-19un-denetim-calismalari-uzerine-etkileri> adresinden erişildi.
- KGK (2019). *Bilgi Notu*. 17.01.2021 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/Bilgi_Notu_09_05_2019.pdf adresinden erişildi.
- KPMG (2020). *Covid 19 gündemi yeni gerçeklikte makro trendler*. 17.01.2021 tarihinde <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/07/covid-19-gundemi.pdf> adresinden erişildi.
- Kurt, G. (2014). Denetim programının yürütülmesi. Ed. S. Kardeş Selimoğlu, Ş.Uzay, *Muhasebe Denetimi* Ankara: Gazi Kitabevi ISBN: 978-9944-165-74-7
- Rezaee, Z., Elam, R., ve Sharbatoghlie, A. (2001). Continuous auditing: the audit of the future'. *Managerial Auditing Journal*, 16(3), 150-158.
- Sınırlı Bağımsız Denetim Standardı (SBDS) 2400 Tarihi Finansal Tabloların Sınırlı Bağımsız Denetimi. 30.01.2021 tarihinde https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/SBDS/SBDSyeni11092019/SBDS_2400.pdf adresinden erişildi.
- Sınırlı Bağımsız Denetim Standardı (SBDS) 2410 Ara Dönem Finansal Bilgilerin, İşletmenin Yıllık Finansal Tablolarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçi Tarafından Sınırlı Bağımsız Denetimi. 30.01.2021 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/SINIRLI%20BA%C4%9EIMSIZ%20DE-NET%C4%B0M%20STANDARTLARI/SBDS_2410_RG.pdf adresinden erişildi.
- Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22). 30.01.2021 tarihinde <https://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590>, adresinden erişildi.

- Teeter, R. A., Alles, M. G., ve Vasarhelyi, M. A. (2010). The remote audit. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 7, 1, 73-88.
- TÜRMOB (2020) Koronavirüs krizi: Finansal raporlama ve denetim üzerindeki sonuçları. *Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği*, 52, 1-1. 25.01.2021 tarihinde <https://www.turmob.org.tr/ebul-ten/TURMOBHaber/52/files/assets/basic-html/page-11.html> adresinden erişildi.
- Uyar, S. (2015). Denetim standartlarına göre sınırlı bağımsız denetim (Finansal tabloların gözden geçirilmesi). *Mali Çözüm Dergisi*, 142, 15-39.
<https://www.avacert.com/sistem-dokumanlari>
https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS-yeni11092019/BDS_520.pdf
<https://kgk.gov.tr/ContentAssignmentDetail/4657>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karakoç, M. ve Gündüz, M. (2021). Covid 19 sürecinde sınırlı bağımsız denetim ve b100 şirketleri üzerine bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3568-3592. DOI: 10.26466/opus.895785

Covid-19 Öncesi ve Sonrası Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gümrüklerinden Yapılan İhracat ve İthalat Verilerindeki Değişimler

DOI: 10.26466/opus.817647

*

Erkan Uzun *

* Dr. Öğretim Üyesi, Şırnak Üniversitesi/Silopi Meslek Yüksekokulu

E-Posta: erkanuzun@sirnak.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9476-8592](https://orcid.org/0000-0002-9476-8592)

Öz

Güneydoğu Anadolu illeri Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Kilis, Şırnak, Adıyaman, Siirt, Batman ve Diyarbakır'dan oluşmaktadır. Bu illerden sadece Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Kilis ve Şırnak'ta yer alan gümrük kapılarından dış ticaret faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen bu faaliyetler Gaziantep ilinde biri aktif olan 2 kapı, Şanlıurfa ilinde biri aktif olan 3 kapı, Mardin ilinde biri aktif olan 2 kapı, Kilis ilinde biri aktif olan 2 kapı ve Şırnak ilinde biri aktif olan üzere 2 kapı üzerinden yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu illerine ait gümrük kapılarını, bağlandığı ülkeleri, sahip olduğu gümrük kapılarının güncel durumlarını, yapılan dış ticaret faaliyetlerinde kullanılan taşıma türlerini, ihracata ve ithalata konu olan fasılları belirlemek ve en önemlisi 2019 ve 2020 yıllarının ilk altı ayında ortaya çıkan ihracat ve ithalat verilerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek pandemi öncesi ve sonrasında ortaya çıkan değişimleri ve nedenlerini irdelemektir. Çalışmanın sonucu, Gaziantep-Karkamış ve Kilis-Çobanbey gümrük kapıları dışındaki diğer gümrük kapılarında ihracatın artış gösterdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Gümrük Kapısı ve Covid-19

Changes in Data of Export and Import Southeast Anatolia Region Before and After Covid-19

*

Abstract

Southeastern Anatolia provinces are consists of Gaziantep, Sanlıurfa, Mardin, Kilis, Sırnak, Adıyaman, Siirt, Batman and Diyarbakır. Only among these provinces, foreign trade activities take place through the customs gates located in Gaziantep, Sanlıurfa, Mardin, Kilis and Sırnak. Foreign trade activities among these provinces take place through the customs gates located in only Gaziantep, Sanlıurfa, Mardin, Kilis and Sırnak. These activities are carried out with using in Gaziantep province 2 gates one of which is active, in sanlıurfa province 3 gates one of which is active, in Mardin province 2 gates one of which is active, in Kilis province 2 gates one of which is active and in Sırnak province 2 gates one of which is active. Aim of this study, explain the customs gate on Turkey's southeastern anatolia provinces, the countries where the customs gates are connected, the current status of the customs gates it has, the types of transportation used in foreign trade activities, products subject to export and import and most importantly it is determine the changes occurring before and after the pandemic and its causes by comparing the export and import data that emerged in the first six months of 2019 and 2020. The result of the study showed that exports increased at other customs gates apart from the Gaziantep-Karkamış and Kilis-Çobanbey customs gates.

Keywords: *Export, Import, Customs Gate and Covid-19*

Giriş

Gümrük kapıları diğer ülkelerin dış ticarete kullandığı geçiş noktalarıdır. Bu geçiş noktaları Ticaret Bakanlığı'nda kara, hava, deniz ve demiryolu hudut kapıları olarak tanımlanmaktadır. Bu kapılar kullanılarak ihracat ve ithalat işlemleri gerçekleştirilmektedir. TÜİK verilerine göre 2019 ve 2020 yılları Ocak-Ağustos aralığında en fazla ihracat Almanya'ya yapılmıştır. İhracat yapılan diğer ülkeler sırasıyla İngiltere, Irak, İtalya ve ABD şeklindedir. Yine TÜİK verilerine göre 2019 ve 2020 yılları Ocak-Ağustos aralığında en fazla ithalat Rusya Federasyonu'ndan yapılmaktadır. İhracat yapılan diğer ülkeler sırasıyla Almanya, Çin, Gizli Ülke ve ABD şeklindedir.

Çalışmada hem nitel hem de nicel verilere yer verilmektedir. Çalışmanın sınırlarının Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak belirlenmesinin temel nedenlerinden birisi de Suriye'de yaşanan iç savaşın gümrük kapılarına yansımalarını ortaya koyabilmektir. Ayrıca bu bölgenin Orta Doğu'ya açılan kapıları bünyesinde bulundurması ve bölgenin terör örgütlerinin saldırısına uğraması diğer nedenlerdendir. Birçok etken gümrük kapıları üzerinde etkili olmaktadır. Çalışmamız Covid-19 virüsünün ülkemizde yayılmaya başladığı tarihten önceki ve sonraki aylara ait ihracat ve ithalat değişimlerini ortaya koyması bakımından oldukça güncel bir çalışmadır.

Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faal olarak dış ticaret işlemlerini gerçekleştiren gümrük kapılarından yapılan ihracat ve ithalat verilerinde yaşanan değişimler ele alınmıştır. Özellikle 2019 ve 2020 yıllarının ilk altı aylık kısmı dikkate alınmış ve karşılaştırma bu yönde yapılmıştır. Yapılan karşılaştırma ihracat ve ithalat üzerinde Covid-19 virüsünün ne derece etkili olup olmadığını ortaya koyarken aynı zamanda yapılan ihracata veya ithalata konu olan fasılların da neler olduğu açıklanmaktadır.

Bu çalışma sonucu göstermektedir ki Gaziantep-Karkamış sınır kapısı dışında ihracatta herhangi bir düşüş yaşanmamıştır. Bilinmelidir ki bu sınır kapısında 2019 yılı mart ayında gerçekleşen ihracat tutarına göre 2020 yılı mart ayında yaklaşık %81 oranında düşüş yaşanmış fakat 2020 yılı nisan ayında gerçekleşen ihracat tutarının 2019 yılı nisan ayında gerçekleşen ihracat tutarına göre yaklaşık %504 artması Covid-19 virüsünün etkisini azaltan önlemler alındığını göstermektedir. Gaziantep-Karkamış sınır kapısında 2019 ve 2020 yılları ilk altı ayında ithalat gerçekleştirilmemiştir. Şanlıurfa-Akçakale

sınır kapısında ise 2019 yılı ilk altı ayında ne ihracat ne de ithalat gerçekleştirilmemiştir.

İhracat ve İthalatı Etkileyen Unsurlar

Ülkeler, sahip oldukları özellikler bakımından farklılık gösterirler. Nüfus ve coğrafi özellikler gibi farklılıklar dışında sosyal, siyasal ve ekonomik yönden de farklı olabilmektedirler. Ülkelerin, birbirlerinin farklılıklarından yararlanmak ve yüksek refah düzeyine erişmek için yapmış oldukları ekonomik faaliyet, dış ticaret olarak ifade edilmektedir. Klasik teoriden önceki dönemde, 16.yy'dan 17.yy sonlarına kadar dünyada etkili olan siyasal ve ekonomik düşünce akımı Merkantilizm olarak anılmaktadır. Bu akımdan önce dünyada bir dış ticaret olayının olduğu düşünülmemektedir. Merkantilizm'e göre dış ticaret yapmanın amacı hazinenin altın stokunu arttırmaktır. Bu nedenle bu düşünce akımında ihracat, büyük önem arz etmektedir. Altın ve değerli maddeleri servetin kaynağı olarak gören Merkantilistler, iç ve dış ekonomik faaliyetler üzerine yoğun devlet müdahaleciliğini savunmaktadırlar. Mamul mal ithalatının sıkı biçimde kısıtlanmasını, hammadde ithalinin ise özendirilmesi gerektiğini öngörmektedirler. İthal edilen hammaddelerin işlenerek mamul mal haline getirilmesi ve ihraç edilmesi ile hazinenin altın stokunu arttırması beklenmektedir. Sanayi devriminden sonra Merkantilist düşünceler yerini liberal görüşlere bırakmış ve Adam Smith'in ünlü eseri "Ulusların Zenginliği" ile beraber Klasik Liberalizm ortaya çıkmıştır. Smith'e göre toplam dünya serveti sabit değildir ve dış ticaret yapmak uluslararası uzmanlaşma, iş bölümü doğurarak dünyadaki kaynakların verimliliğini arttırmaktadır. Adam Smith, serbest ticaret, iş bölümü ve uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklamaktadır. Teoriye göre, bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmaya gitmeli ve bu malları ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dışarıdan ithal etmelidir. Adam Smith'in teorisi, uluslararası ticaretin nedenini bilimsel olarak açıklamış ancak mutlak üstünlüğe dayandığı için uluslararası ticaretin sınırlı bir bölümü açıklanamamaktadır. Bu yüzden uluslararası ticaretin nedenlerini daha gerçekçi açıklayan ve yeterli açıklığa kavuşturan teori, David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi olmuştur. Ricardo, uluslararası ticareti mutlak üstünlüklere dayandırmaya gerek

duymamış ve böyle bir yaklaşımın teorisinin kapsamını daraltacağını ifade etmektedir. Ricardo'ya göre, uluslararası ticaret için ülkenin bazı malları diğer ülkeden daha ucuza üretmiş olması yeterlidir. Eğer bir ülke bazı malların üretiminde diğer ülkeye göre daha yüksek oranlarda verimliliğe sahipse kaynakları israf etmemek adına en iyi politika, ülkenin karşılaştırmalı olarak en iyi olduğu alanlarda uzmanlaşmasıdır. Karşılaştırmalı olarak en verimli olduğu malların üretiminde uzmanlaşmaya giderek bunları ihraç etmeli ve göreceli pahalıya üretebildiklerini dışarıdan ithal etmelidir. Ülkeler bu politikayla kıt kaynaklarını en verimli şekilde kullanıp ekonomik refahlarını maksimum düzeye çıkarmış olurlar. Sonuç olarak, Merkantilizm felsefesi yoğun devlet müdahalesi ve değerli madenlerin arttırılması gerektiğine dayandığından dış ticarete önemli olan ihracattır. İthalat kısıtlanmakta iken hammadde ithali serbest bırakılmaktadır. İhracatın artması altın ve değerli maden girişini arttıracak bir faktör olarak görülmektedir. Merkantilizm'e göre ülkeler bu şekilde siyasal, askeri ve ekonomik güçlerini arttırmaktadırlar. Adam Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi, liberal görüşlerin hâkim olduğu ve uzmanlaşma, iş bölümü gibi kaynakların verimliliğini arttıracak faktörlerin de yer aldığı serbest ticareti savunmaktadır. Serbest dış ticaret, verimliliği ve toplum refahını yükseltmektedir. David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ise Adam Smith'in teorisinin devamı olan ve kaynakların en verimli şekilde kullanıldığı bir dış ticaret mantığına dayanmaktadır (Seyidoğlu, 2017, s.23-35).

Dış ticaret faaliyetinin ortaya çıkmasında, ülkeden ülkeye değişiklik gösteren farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları ortaya koyan neden ise hem ihracat hem de ithalat arz ve taleplerini etkileyen faktörlerin çeşitli olmasıdır. Bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Yücel, 2006-2, s.49-54, Bloomberg, 15.10.2020, İGEME, 15.10.2020): Yurtiçi ve Yurtdışı Gelir Düzeyleri

- Göreli Fiyatlar
- Döviz Hareketliliği
- Petrol Fiyatları
- Ticaret Reformları
- Para ve Mali Politika Araçları
- Firma Düzeyi Faktörler
- Dünya Ekonomisindeki Eğilimler

Küresel rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalabilmesi için üretim kaynaklarını etkin bir biçimde kullanıyor olması gerekmektedir. Bu bağlamda fiyat, maliyet, kalite, müşteri memnuniyeti, pazarlama ve dağıtım gibi kavramlara önem verilmelidir. Özellikle Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlılığını azaltmayı, rekabeti oldukça fazla etkileyen maliyet kaynaklı sorunların giderilmesi, bilişim altyapısının geliştirilmesi ve AR-GE faaliyetlerine daha fazla önem vererek katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi hedeflenmelidir (Kaya, 2009, s.3). Ayrıca yöneticilerin ürüne ilişkin ortaya çıkan maliyetleri fiyata yansıtarken yapacağı bir hata yöntemi başarısızlığa sürükleyecektir (Kılıç, 2020, s.182). Bu nedenle ham maddenin tedarik edilmesi ile başlayan ve nihai tüketiciye teslim edilmesi ile son bulan sürecin doğru analiz edilmesi maliyet artışlarını ortadan kaldıracaktır. Yukarıda sayılan faktörlerin dışında 2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve ülkemizi 2020 yılı mart ayında etkisi altına alan Covid-19 virüsünde ihracat ve ithalata etkisi olan faktörler arasında yerini almıştır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından Covid-19 virüsünü, küresel alanda etkili olan enfeksiyon ölçeğinin ve yayılma hızının belirlenemediği insani bir kriz olarak ifade etmektedir (oecd.org). Covid-19 virüsü, küresel bağlamda hem arz hem de talebi etkilemiş ve Dünya ticaretinin kesintiye uğramasına neden olmuştur (Gruszczynski, 2020: 338). Bu kesintiye ilişkin açıklama World Trade Organization (WTO) tarafından Nisan 2020'de iyimser ve kötümser senaryolar için modellemeye dayalı olarak Dünya mal ticaretinde %13 ile %32 arasında daralma olacağını öngören bir ticaret tahmininin yayınlanması ile desteklenmiştir (WTO, April 2020). 18.03.2020 tarihinde açıklanan KPMG raporuna göre Corona Virüs (Covid-19) kapsamında dış ticareti ilgilendiren bazı önlemler alınmıştır. Söz konusu tedbirler aşağıdaki gibi özetlenebilir (KPMG, Mart 2020):

- Alınan önlemlerin ihracatçıları çok fazla etkilememesi için, gümrük kapılarında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.
- Özellikle İran'da salgının yaygın olması nedeniyle Orta Asya ihracatlarının Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.
- Demiryolu taşıma türünde tonaj artırımına gidilerek Bakü-Tiflis-Kars seferlerinde günlük tonaj 2 bin 500 tondan 6 bin tona çıkartılmıştır.
- İtalya ve Fransa'ya yapılan Ro-Ro seferlerinin, temassız olarak gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

- İhracattaki geçici yavaşlama sürecinde kapasite kullanım oranlarının korunması amacıyla ihracatçıya stok finansmanı desteği verileceğini açıklamıştır.

Güneydoğu İlleri ve Dış Ticaret Yapılan Gümrük Kapıları

Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Kilis, Şırnak, Adıyaman, Siirt, Batman ve Diyarbakır'dan oluşan Güneydoğu Anadolu illeri içerisinde dış ticaret faaliyetlerini gerçekleştiren iller Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Kilis ve Şırnak'tır. Bu illerin her birinde aktif olarak faaliyetlerini gerçekleştiren gümrük kapısı bulunmaktadır. Bu illere ilişkin gümrük kapısı bilgisi, sınır kapısının bağlandığı ülke, kapının mevcut durumu ve bu kapılarda kullanılan taşıma türlerinin neler olduğu aşağıda Tablo 1'de açıklanmaktadır.

Tablo 1. Güneydoğu İlleri ve Dış Ticaret Yapılan Gümrük Kapıları (ticaret.gov.tr, t.1)

Güneydoğu İlleri	Gümrük Kapıları	Bağlandığı Ülke ve Sınır Kapısı	Kapı Aktif/Pasif	Kullanılan Taşıma Türü
Gaziantep	Karkamış	Suriye-Cerablus	Aktif	Karayolu
	Islahiye	Suriye-Meidan Ekbis	Pasif	Demiryolu
	Akçakale	Suriye-Tel Abyad	Aktif	Kara ve Demiryolu
Şanlıurfa	Ceylanpınar	Suriye-Resulayn	Sadece Dini Bayramlarda Açık	Kara ve Demiryolu
	Öncüpınar	Suriye-Ayn el-Arab	Sadece Dini Bayramlarda Açık	Kara ve Demiryolu
Mardin	Nusaybin	Suriye-Kamuşlı	Aktif	Kara ve Demiryolu
	Şenyurt	Suriye-Derbesiye	Pasif	
Kilis	Öncüpınar	Suriye-Azez	Aktif	Kara ve Demiryolu
	Çobanbey	Suriye	Geçici olarak Aktif	
Şırnak	Habur	Irak-Zaho-İbrahim Halil	Aktif	Karayolu
	Gülyazı	Irak-Zaho	Pasif	

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Suriye'ye yapılan ihracat tutarları 2007 yılında kabul edilen serbest ticaret anlaşması sonrasında 2011 yılına kadar hızlı bir şekilde artış göstermiş fakat 2012 yılında Suriye'de başlayan savaşın etkisiyle ihracat tutarlarının hızlı bir şekilde düştüğü bunun tam tersi olarak ithalat tutarlarının artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Savaşın etkisinin azalmasıyla 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ihracat artış göstermiş fakat bu artış 2016 yılında bölgede etkin olarak görev yapan Rus uçağının düşürülmesi ile tekrar azalışa geçmiştir. Dış politikada yaşanan olumlu gelişmeler 2017 ve 2018 yıllarında ihracatın artmasına katkı sağlamıştır (Atalay v.d., 2019, s.31).

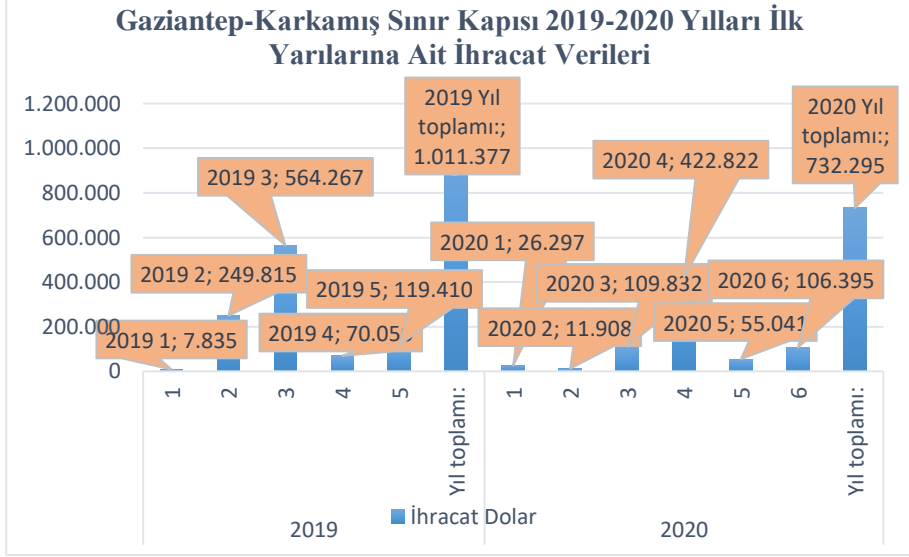
Tablo 1 Güneydoğu bölgesinde yer alan iller ve faaliyet gösteren gümrük kapılarını göstermektedir. Bu verilere göre Gaziantep ilinde 1'i aktif olmak üzere 2 kapı, Şanlıurfa ilinde 1'i aktif olmak üzere 3 kapı, Mardin ilinde 1'i aktif olmak üzere 2 kapı, Kilis ilinde 1'i aktif olmak üzere (diğeri geçici olarak aktif) 2 kapı ve Şırnak ilinde 1'i aktif olmak üzere 2 kapı bulunmaktadır. Şırnak ilindeki kapılarda taşıma türü olarak sadece karayolu kullanılırken, diğere illere ait kapılarda hem karayolu hem de demiryoluna uygun altyapı bulunmaktadır. Güneydoğu illerine ait aktif olarak kullanılan gümrük kapılarından 2019 ve 2020 yıllarının ilk yarısında gerçekleştirilen dış ticaret işlemlerine ilişkin veriler hem tablo hem de şekil yardımıyla aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

Tablo 2. Gaziantep-Karkamış Sınır Kapısı 2019-2020 Yılları İlk Yarısı (6 Aylık) İhracat ve İthalat Verileri (tuik.gov.tr., 2019)

Gümrük Kapısı	2019	2020	Değişim	Fasıl
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl Adı
Gaziantep-Karkamış	1.011.377	732.295	-27,5	Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl
	0	0	-	-

Gaziantep-Karkamış Gümrük Kapısı'ndan 2019 yılı ilk yarısında yapılan 1.011.377 \$'lık ihracat, 2020 yılı ilk altı ayında %27,5'lik düşüş yaşayarak 732.295 \$'a gerilemiştir. Bu düşüşe Covid-19 virüsünün etkisi olsa da ihracat, Türkiye'nin virüsün ülkede var olduğunu açıkladığı mart ve nisan ayında artış göstermiştir. Bu gümrük kapısından yapılan ihracatın tamamı fasıl 99 olarak tanımlanan kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç) olarak gerçekleşmiştir. Özellikle virüsün ülkemizde başladığı mart ayı ve nisan ayında oransal anlamda en yüksek ihracatlar yapılmıştır. Yani 2020 yılı ilk yarısında yapılan 732.295 \$'lık toplam ihracatın %15'i mart ve %58'i ise nisan ayında gerçekleşmiştir. Ayrıca bu kapıdan hem

2019 hem de 2020 yılı ilk yarısında ithalat gerçekleşmemiştir. Tablo 2’de açıklanan verilerin aylık olarak açıklaması ve her ay yapılan ihracat tutarları aşağıda Şekil 1’de ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

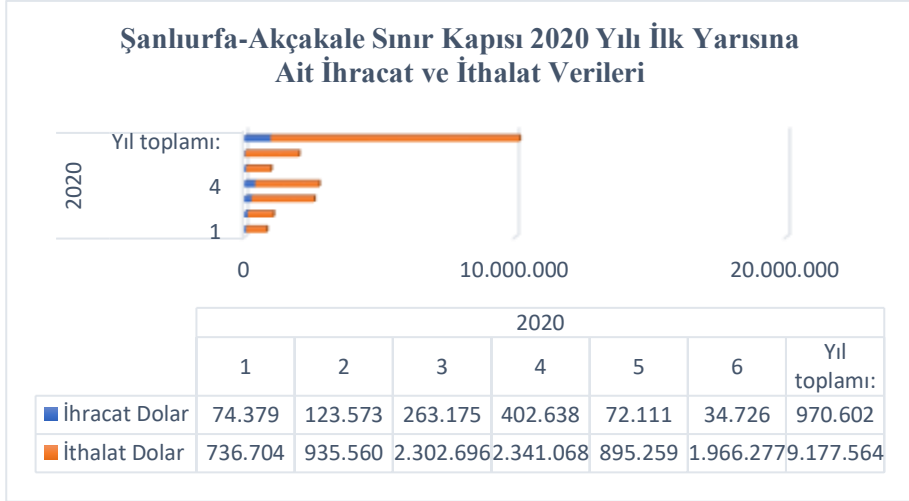
Şekil 1. Gaziabtep- Karkamış Gümrük Kapısı İhracat Hacmi: 2019-2020 (Aylık)

TÜİK'ten alınan Şekil 1 verileri incelendiğinde görülmektedir ki Gaziantep-Karkamış sınır kapısından 2020 yılı ilk yarısında yapılan ihracat oransal olarak %27,5 düşmüştür. 2020 yılı mart ayında gerçekleşen ihracat tutarı 2019 yılı mart ayında gerçekleşen ihracat tutarına göre yaklaşık %81 oranında düşüş yaşayarak 109.832 \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüş pandeminin bir etkisi olarak düşünülse de 2020 yılı nisan ayında gerçekleşen ihracat tutarının 2019 yılı nisan ayında gerçekleşen ihracat tutarına göre yaklaşık %504 oranında artması bu düşüncüyü ortadan kaldırmaktadır.

Tablo 3. Şanlıurfa-Akçakale Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (tuik.gov.tr, 2019).

Gümrük Ka- pısı	2019	2020	Değişim	Fasıl
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl Adı
	-	970.602	-	Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)
Şanlıurfa-Akçakale	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl
	-	9.177.564	-	<ul style="list-style-type: none"> • Hububat, • Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat • Demir ve çelik • Bakır ve bakırdan eşya • Alüminyum ve alüminyumdan eşya

Tablo 3 verilerine göre Şanlıurfa-Akçakale sınır kapısından 2019 yılının ilk yarısında ne ihracat ne de ithalat yapılmamıştır. 2019 yılının sadece aralık ayında 15.473 \$'lık ihracat gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırma 2019 ve 2020 yıllarının ilk altı ayını dikkate aldığından bu veri toplam ihracat içerisine dahil edilmemiştir. 2020 yılının ilk altı ayında 970.602 \$'lık ihracat gerçekleştirilmiştir. Fakat 2020 yılının ilk altı ayında ihracat tutarının yaklaşık on katı büyüklüğünde yani 9.177.564 \$'lık ithalat gerçekleştirilmesi dış ticaret açığını artırmıştır. 9.177.564 \$'lık ithalatın yaklaşık %66'sı yani 6.075.954 \$'ı hububat alımı için gerçekleşmiştir. 2020 yılı ilk altı ayına ilişkin aylık ihracat ve ithalat tutarları aşağıda Şekil 2'de ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Şekil 2. Şanlıurfa-Akçakale Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (Aylık)

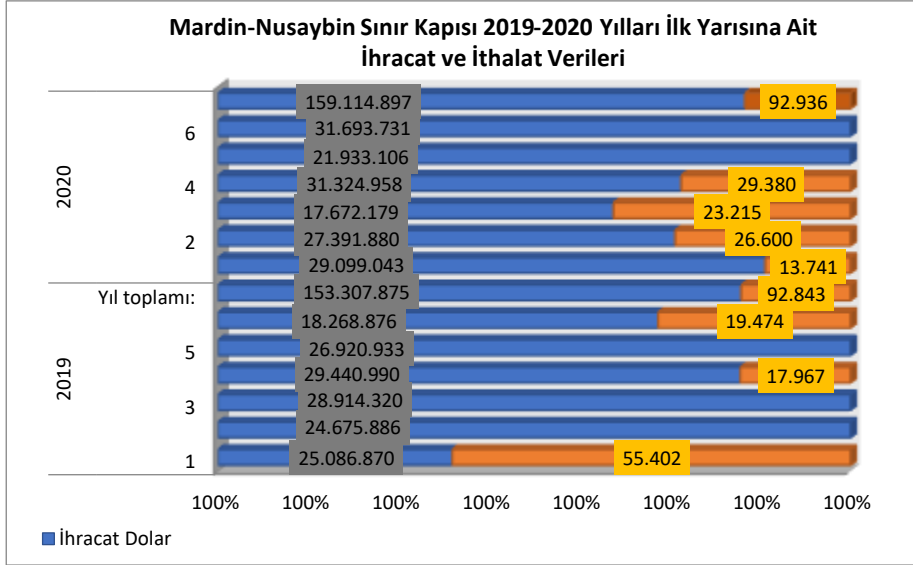
TÜİK'ten alınan Şekil 2 verileri incelendiğinde görülmektedir ki 2019 yılı ilk altı ayında ne ihracat ne de ithalat gerçekleştirilmemiştir. 2020 yılı Ocak ayından itibaren başlayan ihracat artışı Mayıs ayı itibariyle azalışa geçmiştir. Özellikle 2020 yılı Nisan ayında gerçekleşen ihracat diğer aylara göre en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Aynı şekilde 2020 yılı ithalat Ocak ayından Mayıs ayına kadar artarak devam etmiştir. İhracat ve ithalat arasındaki fark dış ticaret açığı olarak Mart ayında en yüksek tutarda yani 2.039.521 \$ olarak belirlenmiştir.

Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı, Suriye ile ne 2019 yılı ilk yarısında ne de 2020 yılı ilk yarısında ihracat ve ithalat gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedeni olarak Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı'nın Suriye-Kamışlı tarafına açılmasıdır. Bu bölgenin terör örgütleri kontrolünde olması ticareti bitme noktasına getirmiştir. Fakat Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı'ndan Irak'a 2019 yılı ilk yarısında 153.307.875 \$'lık ihracat, 92.843\$'lık ithalat ve 2020 yılı ilk yarısında 159.114.897 \$'lık ihracat, 92.936 \$'lık ithalat yapılmıştır. Hem ithalat-ihracat verileri hem de gerçekleştirilen fasıllar aşağıda Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Mardin-Nusaybin Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (tuik.gov.tr., 2019)

Gümrük Kapısı	2019	2020	Değişim	Fasıl
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl Adı
Mardin-Nusaybin (IRAK ile yapılan dış ticaret verileri)	153.307.875	159.114.897	3,78	Neredeyse tüm fasıllar ihracata konu olsa da oransal anlamda ilk sırayı 11. Fasıl olan değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin ve buğday gluteni almaktadır.
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl
	92.843	92.936	0,1	Oransal anlamda ilk sırayı 33 ve 34. Fasıllar almaktadır.

Tablo 4'te yer alan veriler göstermektedir ki 2020 yılı ilk yarısında yapılan ihracat 2019 yılı ilk yarısına göre %3,78 artış göstermektedir. Aynı tarih aralığı dikkate alındığında ithalatın %0,1 oranında artış gösterdiği ortaya konmuştur. Fakat 2019 yılının 2., 3. ve 5. ayında 2020 yılının da 5. ve 6. ayında ithalat gerçekleşmemiştir. Ülkemizde Covid-19 virüsünün etkisinin görüldüğü 2020 yılı mart ayı itibarıyla ihracatta bir düşüş yaşansa da nisan ayında tekrar yükselişi geçmiş ve bu yükseliş mayıs ve haziran ayında da devam etmiştir. Türkiye İhracatçılar Meclisi, Nisan ayında ihracatını en çok artıran ilk beş il arasında Mardin'i göstermiş ve Mardin'in makina sektörünün ihracatını 15 katına çıkardığı açıklanmıştır (TİMREPORT, 2020, s. 13). 2019 ve 2020 yılının ilk yarısına ilişkin dış ticaret verileri aylık olarak aşağıda Şekil 3'te açıklanmıştır.

Şekil 3. Mardin-Nusaybin Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (Aylık)

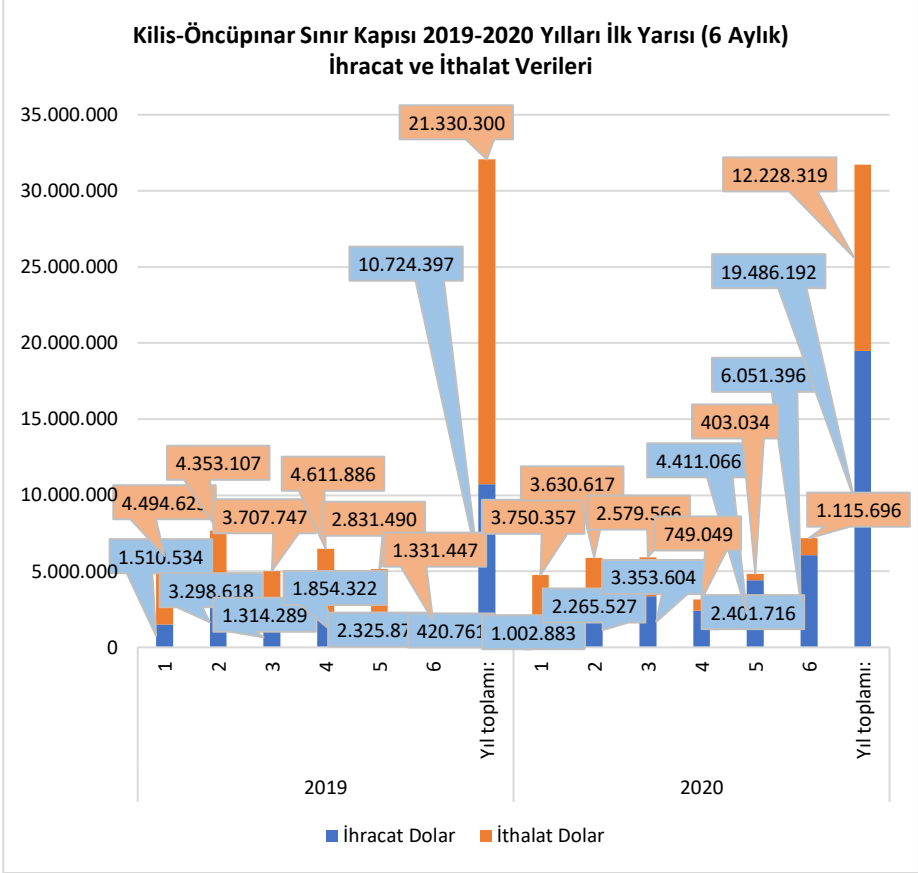
TÜİK'ten alınan Şekil 3 verileri incelendiğinde görülmektedir ki 2020 yılı ilk altı ayında yapılan ihracat tutarı %3,78 artış göstermiştir. Fakat ülkemizde Covid-19 virüsünün var olduğunu kabul ettiğimiz 2020 yılı Mart ayında 2019 yılı Mart ayı verilerine göre ihracat tutarında keskin bir düşüş yaşanmış olsa da sonraki aylarda ihracat artış göstermiştir. Mardin-Nusaybin sınır kapısı hem 2019 yılı ilk altı ayında hem de 2020 yılı ilk altı ayında dış ticaret fazlası vermiştir. 2019 ve 2020 yıllarının ilk altı ayında gerçekleşen ihracat tutarları incelendiğinde 2019 yılına göre en fazla artış yaklaşık %73 oran ve 13.424.855\$ tutarı ile Haziran ayında gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Kilis-Öncüpınar Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (tuik.gov.tr, 2019)

Gümrük Kapısı	2019	2020	Değişim	Fasıl
Kilis-Öncüpınar	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl Adı
	10.724.397	19.486.192	81,7	Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)
Kilis-Öncüpınar	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl
	21.330.300	12.228.319	-42,7	• Hayvansal ve bitkisel sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar,

	hayvansal ve bitkisel mumlar
	• Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
	• Kahve, Çay, Paraguay çayı ve baharat
	• Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
	• Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler
	• Bakır ve bakırdan eşya
	• Alüminyum ve alüminyumdan eşya
	• Demir ve çelik

Kilis-Öncüpınar Gümrük Kapısı 2019 ve 2020 yıllarının ilk yaralarına ait ihracat ve ithalat verileri incelendiğinde ihracatın 2019 yılı ilk yarısına göre %81,7 artış gösterdiği ithalatın ise 2019 yılı ilk yarısına göre %42,7'lik bir düşüş yaşadığı tespit edilmiştir. 2019 ve 2020 yılları ilk yarısında yapılan ihracatın tamamı kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzemeden oluşmaktadır. 2019 ve 2020 yılları ilk altı ayında yapılan ithalat oransal anlamda iki fasıl üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar fasıl 15 olarak tanımlanan hayvansal ve bitkisel sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar ve fasıl 52 olarak tanımlanan pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucattır. Bu fasıllar dışında özellikle 2020 yılı ilk yarısında fasıl 7 yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular, fasıl 8 yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler, fasıl 72 demir ve çelik, fasıl 74 bakır ve bakırdan eşya ve fasıl 76 alüminyum ve alüminyumdan eşyalar da ithalata konu olmuşlardır. 2019 ve 2020 yılının ilk yarısına ilişkin dış ticaret verileri aylık olarak aşağıda Şekil 4'te açıklanmıştır.

Şekil 4. Kilis-Öncüpınar Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (Aylık)

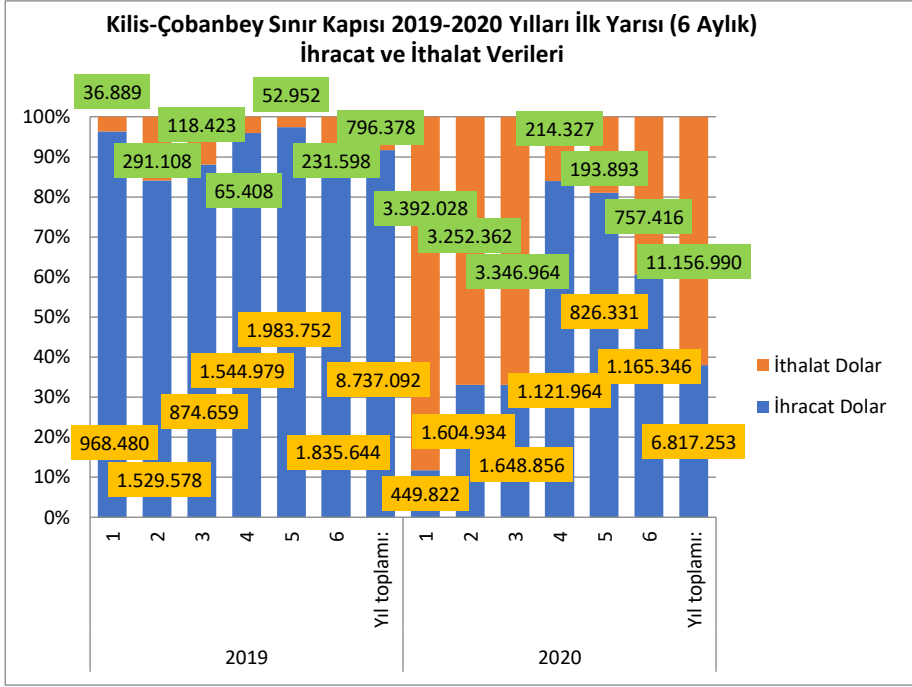
TÜİK'ten alınan Şekil 4 verileri incelendiğinde görülmektedir ki 2019 yılı ilk altı ayı baz alındığında 2020 yılı ilk altı ayında ihracatta %81,7 artış gerçekleşmişken, ithalatta aynı tarih aralığında %42,7 düşüş meydana gelmiştir. Yine 2019 yılı ilk altı ayı baz alındığında ülkemizde Covid-19 virüsünün var olduğunu kabul ettiğimiz 2020 yılı Mart ayında ihracat tutarında artış meydana gelmiş ve bu artış haziran ayı da dahil olmak üzere devam etmiştir. Aynı tarih aralığında ithalatta Ocak ayından Haziran ayı sonuna kadar keskin düşüşler yaşanmıştır. 2020 yılı ilk altı ayı incelendiğinde Ocak ve Şubat aylarında dış ticaret açığı ortaya çıkarken sonraki aylarda dış ticaret fazlası ortaya çıkmıştır. Kilis ilinden Suriye'ye geçici olarak aktif bir diğer kapı olan

Çobanbey sınır kapısından 2019 ve 2020 yılları ilk altı ayında yapılan ihracat ve ithalat verileri aşağıda Tablo 6’da açıklanmaktadır.

Tablo 6: Kilis-Çobanbey Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (tuik.gov.tr, 2019).

Gümrük Ka- pısı	2019	2020	Değişim	Fasıl
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	%’lik Değişim	Fasıl Adı
	8.737.092	6.817.253	-21,9	Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)
Kilis- Çobanbey	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	%’lik Değişim	Fasıl
	796.378	11.156.990	1300,9	<ul style="list-style-type: none"> • Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular • Hububat • Bakır ve bakırdan eşya • Alüminyum ve alüminyumdan eşya

Tablo 6 verileri incelendiğinde görülmektedir ki 2019 yılı ilk altı aylık dönem dikkate alındığında 2020 yılı ilk altı ayında ihracat %21,9 oranında düşmüştür. Yapılan ihracat sadece fasıl 99 olarak tanımlanan kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç) üzerinden gerçekleşmiştir. 2019 yılı ilk altı aylık dönem dikkate alındığında 2020 yılı ilk altı ayında İthalat %1300 gibi çok yüksek bir oranında artış göstermiştir. Yapılan ithalat fasıl 7 yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular, fasıl 10 hububat, fasıl 74 bakır ve bakırdan eşya ve fasıl 76 alüminyum ve alüminyumdan eşya üzerinde yoğunlaşmıştır. 2019 yılı ilk yarısında bu fasıllardan sadece fasıl 7 yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular için ithalat gerçekleşmiştir. 2020 yılı ilk yarısında ise Tablo 6’da belirtilen diğer fasılların alımı yapılmıştır. 2020 yılı ilk yarısında yapılan toplam ithalat içerisinde en yüksek pay %77,8’lik paya sahip olan hububata aittir. 2019 ve 2020 yılının ilk yarısına ilişkin dış ticaret verileri aylık olarak aşağıda Şekil 5’te açıklanmıştır.

Şekil 5: Kilis-Çobanbey Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (Aylık)

TÜİK'ten alınan Şekil 5 verileri incelendiğinde 2019 verilerine göre 2020 yılı ilk yarısında ihracat %21,9 oranında düşüş göstermiştir. Özellikle 2020 yılı Şubat ve Mart aylarında ihracat tutarı 2019 yılı aynı aylara göre artış göstermiş olsa da Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında 2019 yılı aynı aylarına göre azalış göstermiştir. 2019 verilerine göre 2020 yılı ilk yarısında ithalat artış göstermiş olsa da 2020 yılı mart ayından sonra azalmıştır. Yani 2020 yılı ilk altı ayında yapılan 11.156.990 \$'lık toplam ithalat tutarının %89,5'i 2020 yılı ilk çeyreği olan Ocak, Şubat ve Mart aylarında gerçekleşmiştir.

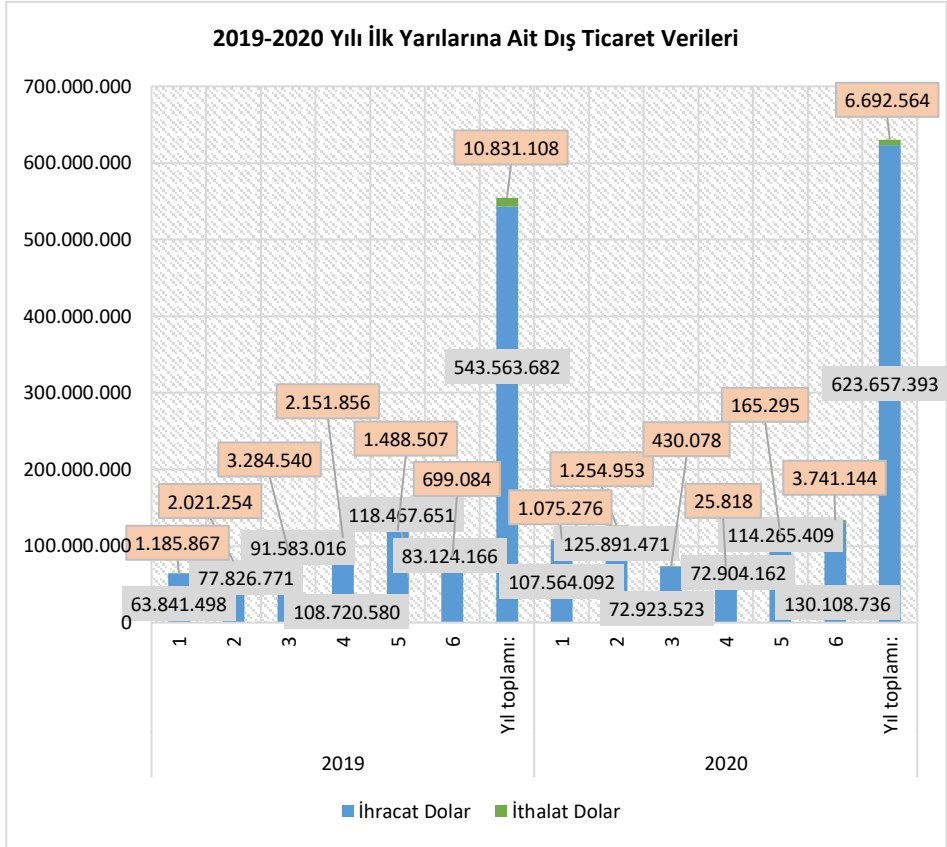
Tablo 7. Şırnak-Habur (İpekyolu Gümrük Müdürlüğü) Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (tuik.gov.tr., 2019).

Gümrük Kapısı	2019	2020	Değişim	Fasıl
	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İhracat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl Adı
	543.563.682	623.657.393	14,7	Neredeyse tüm fasıllar ihracata konu olsa da oransal anlamda ilk üç sırayı Fasıl 61, 72 ve 73 almaktadır.
Şırnak-Habur (İpekyolu Gümrük Müdürlüğü)	2019 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	2020 Yılı İlk Yarısı Yapılan İthalat (\$)	%'lik Değişim	Fasıl
	10.831.108	6.692.564	-38,2	Oransal anlamda ilk sırayı 27. Fasıl olan Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler ve mineral mumlar almaktadır.

Bilinmelidir ki Ticaret Bakanlığı Corona virüs kapsamında Irak ile yapılan ticarete bazı önlemler getirmiştir. Bu bağlamda 1 Mart 2020 tarihinden itibaren yolcu giriş ve çıkışları kapatılmış, ticari geçişlerin kontrollü olarak gerçekleştirilmesine başlanmıştır. Yine bu tarihten itibaren Irak'a yapılan ihracat Habur – İbrahim Halil Gümrük Kapıları arasındaki tampon bölgede konteyner değişimi, dorse değişimi ve şoför değişimi yoluyla “temassız” olarak gerçekleştirilmektedir. Giriş yönünde, sadece Türk sürücülerinin karantina uygulamalarına tabi olarak girişine müsaade edilirken, yabancı sürücülerin ülkemize girişine izin verilmemektedir. Irak'tan gelen her türlü araç tampon bölgede dezenfekte edilmekte sonrasında şoför değişimi gerçekleştirilmektedir. Tüm giriş ve çıkış noktalarında İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı personel ve ambulanslar gümrük görevlilerimizle koordineli şekilde görev yapmakta, tüm şoförler sağlık taramasından geçirilmektedir (<https://ticaret.gov.tr/haberler/irak-ile-ticaret-temassiz-surduruluyor>).

Tablo 7 verilerine ilişkin ayrıntılı dış ticaret verileri Şekil 6'da aylık olarak açıklanmıştır. 2019 ve 2020 yılları ilk altı ayında ihracat %14,7 artarak 623.657.393 \$'a ulaşmıştır. Yapılan ihracat, fasıllar açısından incelendiğinde oransal anlamda ilk üç sırayı fasıl 61 Örne giyim eşyası ve aksesuarı, fasıl 72 Demir ve çelik ve fasıl 73 Demir ve çelikten eşya almaktadır. Fasıl 61 yapılan toplam ihracat tutarı içerisinde 2019 yılı ilk yarısında %15,3'lük 2020 yılı ilk

yarısında da %11,2'lik paya sahiptir. Fasil 72 yapılan toplam ihracat tutarı içerisinde 2019 yılı ilk yarısında %13,4'lük 2020 yılı ilk yarısında da %16,9'luk paya sahiptir. Fasil 73 yapılan toplam ihracat tutarı içerisinde 2019 yılı ilk yarısında %10,8'lik 2020 yılı ilk yarısında da %10,7'lik paya sahiptir. 2019 ve 2020 yılları ilk altı ayında ithalat %38,2 azalarak 6.692.564 \$'a gerilemiştir. Yapılan ithalat fasıllar açısından incelendiğinde oransal anlamda ilk sırayı fasıl 27 Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler ve mineral mumlar almaktadır.

Şekil 6: Şırnak-Habur (İpekyolu Gümrük Müdürlüğü) Gümrük Kapısı İhracat ve İthalat Hacmi: 2019-2020 (Aylık)

TÜİK'ten alınan Şekil 6 verileri incelendiğinde görülmektedir ki 2019 yılı verilerine göre 2020 yılı ilk yarısında ihracat %14,7 artış göstermiştir. Bu artışlar Ocak, Şubat ve Haziran aylarında gerçekleşmiştir. 2019 yılı verilerine göre 2020 yılı ilk yarısında ithalat ise %38,2 azalmıştır. İthalat 2019 yılı verilerine göre Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında düşüş yaşarken, 2020 yılı haziran ayında 2019 yılı haziran ayına göre %435 gibi yüksek oranda bir artış yaşamıştır. Covid-19 virüsünün ülkemizde görüldüğü mart ayı ve sonrasında 2019 yılı verilerine göre azalış gerçekleşmiştir. Bu durum virüsün ülkemizde yayılmasını ve etkisini azaltmak amacıyla ihracatın yapılması sırasında Ticaret Bakanlığı tarafından getirilen bazı önlemlerin işlem sürelerini artırması ve dolayısıyla günlük yapılan işlem sayısının azalması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Gaziantep- Karkamış, Şanlıurfa-Akçakale, Mardin-Nusaybin, Kilis-Öncüpınar, Kilis-Çobanbey ve Şırnak-Habur sınır kapılarından 2019 ve 2020 yılı ilk altı ayında yapılan ihracat ve ithalat tutarları incelenmiş ve 2019 yılına göre 2020 yılında gerçekleşen değerlere ilişkin değişimler ortaya konarak ay bazında yaşanan değişimler açıklanmıştır.

Yapılan çalışma sonucu Gaziantep-Karkamış sınır kapısından 2020 yılı ilk yarısında yapılan ihracatın tutar olarak 279.089 \$ ve oransal olarak %27,5 düşüş yaşadığını ortaya koymuştur. 2020 yılı mart ayında gerçekleşen ihracat tutarı 2019 yılı mart ayında gerçekleşen ihracat tutarına göre yaklaşık %81 oranında düşüş yaşayarak 109.832 \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüş pandeminin bir etkisi olarak düşünülse de 2020 yılı nisan ayında gerçekleşen ihracat tutarının 2019 yılı nisan ayında gerçekleşen ihracat tutarına göre yaklaşık %504 oranında artması bu düşüncüyü ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca bilinmelidir ki 2020 yılı ilk yarısında yapılan 732.295 \$'lık toplam ihracatın %15'i mart ve %58'i ise nisan ayında gerçekleşmiştir. Gaziantep-Karkamış sınır kapısından hem 2019 hem de 2020 yılı ilk yarısında ithalat gerçekleşmemiştir. yapılan ihracatın tamamı fasıl 99 olarak tanımlanan kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç) olarak gerçekleşmiştir.

Şanlıurfa-Akçakale sınır kapısından 2019 yılının ilk yarısında ne ihracat ne de ithalat yapılmamıştır. 2019 yılının sadece aralık ayında 15.473 \$'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Karşılaştırma 2019 ve 2020 yıllarının ilk altı ayını dikkate aldığından bu veri toplam ihracat içerisine dahil edilmemiştir. 2020 yılının ilk altı ayında 970.602 \$'lık ihracat gerçekleştirilmiştir. Fakat 2020 yılının ilk altı ayında ihracat tutarının yaklaşık on katı büyüklüğünde yani 9.177.564 \$'lık ithalat gerçekleştirilmesi dış ticaret açığını artırmıştır. 9.177.564 \$'lık ithalatın yaklaşık %66'sı yani 6.075.954 \$'ı hububat alımı için gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat arasındaki fark dış ticaret açığı olarak Mart ayında en yüksek tutarda yani 2.039.521 \$ olarak belirlenmiştir.

Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı, Suriye ile ne 2019 yılı ilk yarısında ne de 2020 yılı ilk yarısında ihracat ve ithalat gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedeni olarak Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı'nın Suriye-Kamuşlu tarafına açılmasıdır. Bu bölgenin terör örgütleri kontrolünde olması ticareti bitme noktasına getirmiştir. Fakat Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı'ndan Irak'a hem 2019 yılı ilk yarısında hem de 2020 yılı ilk yarısında dış ticaret yapılmıştır. Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı'ndan Irak'a 2020 yılı ilk yarısında yapılan ihracat 2019 yılı ilk yarısına göre %3,78 artış göstermektedir. Aynı tarih aralığı dikkate alındığında ithalatın %0,1 oranında artış gösterdiği ortaya konmuştur. Fakat 2019 yılının 2., 3. ve 5. ayında 2020 yılının da 5. ve 6. ayında ithalat gerçekleşmemiştir. Ülkemizde Covid-19 virüsünün etkisinin görüldüğü 2020 yılı mart ayı itibariyle ihracatta bir düşüş yaşansa da nisan ayında tekrar yükselişi geçmiş ve bu yükseliş mayıs ve haziran ayında da devam etmiştir. Mardin-Nusaybin sınır kapısı hem 2019 yılı ilk altı ayında hem de 2020 yılı ilk altı ayında dış ticaret fazlası vermiştir. Neredeyse tüm fasıllar ihracata konu olsa da oransal anlamda ilk sırayı 11. Fasil olan değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin ve buğday gluteni almaktadır.

Kilis-Öncüpınar Sınır Kapısı ihracat ve ithalat verileri 2019 ve 2020 yıllarının ilk yaruları incelendiğinde ihracatın 2019 yılı ilk yarısına göre %81,7 artış gösterdiği ithalatın ise 2019 yılı ilk yarısına göre %42,7'lik bir düşüş yaşadığı ortaya konmuştur. Yine 2019 yılı ilk altı ayı baz alındığında ülkemizde Covid-19 virüsünün var olduğunu kabul ettiğimiz 2020 yılı Mart ayında ihracat tutarında artış meydana gelmiş ve bu artış haziran ayı da dahil olmak üzere devam etmiştir. Aynı tarih aralığında ithalatta Ocak ayından Haziran ayı sonuna kadar keskin düşüşler yaşanmıştır. 2020 yılı ilk altı ayı incelendiğinde Ocak ve Şubat aylarında dış ticaret açığı ortaya çıkarken sonraki aylarda dış

ticaret fazlası ortaya çıkmıştır. 2019 ve 2020 yılları ilk yarısında yapılan ihracatın tamamı kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzemeden oluşmaktadır. 2019 ve 2020 yılları ilk altı ayında yapılan ithalat oransal anlamda iki fasıl üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar fasıl 15 olarak tanımlanan hayvansal ve bitkisel sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar ve fasıl 52 olarak tanımlanan pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucattır. Bu fasıllar dışında özellikle 2020 yılı ilk yarısında fasıl 7 yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular, fasıl 8 yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler, fasıl 72 demir ve çelik, fasıl 74 bakır ve bakırdan eşya ve fasıl 76 alüminyum ve alüminyumdan eşyalar da ithalata konu olmuşlardır.

Kilis-Çobanbey Sınır Kapısı'ndan 2020 yılı ilk yarısında yapılan ihracat, 2019 yılı ilk altı aylık dönem dikkate alındığında %21,9 oranında düşmüştür. Özellikle 2020 yılı Şubat ve Mart aylarında ihracat tutarı 2019 yılı aynı aylara göre artış göstermiş olsa da Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında 2019 yılı aynı aylarına göre azalış göstermiştir. Yapılan ihracat sadece fasıl 99 olarak tanımlanan kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç) üzerinden gerçekleşmiştir. 2019 yılı ilk altı aylık dönem dikkate alındığında 2020 yılı ilk altı ayında İthalat %1300 gibi çok yüksek bir oranında artış göstermiştir. 2019 verilerine göre 2020 yılı ilk yarısında ithalat artış göstermiş olsa da 2020 yılı mart ayından sonra azalmıştır. Yani 2020 yılı ilk altı ayında yapılan 11.156.990 \$'lık toplam ithalat tutarının %89,5'i 2020 yılı ilk çeyreği olan Ocak, Şubat ve Mart aylarında gerçekleşmiştir. Yapılan ithalat fasıl 7 yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular, fasıl 10 hububat, fasıl 74 bakır ve bakırdan eşya ve fasıl 76 alüminyum ve alüminyumdan eşya üzerinde yoğunlaşmıştır. 2019 yılı ilk yarısında bu fasıllardan sadece fasıl 7 yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular için ithalat gerçekleşmiştir. 2020 yılı ilk yarısında ise Tablo 6'da belirtilen diğer fasılların alımı yapılmıştır. 2020 yılı ilk yarısında yapılan toplam ithalat içerisinde en yüksek pay %77,8'lik paya sahip olan hububata aittir.

Şırnak-Habur (İpekyolu Gümrük Müdürlüğü) Sınır Kapısı'ndan yapılan ihracat 2019 yılı ilk altı aylık verileri dikkate alındığında 2020 yılı ilk altı ayında %14,7 artarak 623.657.393 \$'a ulaşmıştır. Bu artışlar Ocak, Şubat ve Haziran aylarında gerçekleşmiştir. Yapılan ihracat, fasıllar açısından incelendiğinde oransal anlamda ilk üç sırayı fasıl 61 Örme giyim eşyası ve aksesuarı, fasıl 72 Demir ve çelik ve fasıl 73 Demir ve çelikten eşya almaktadır. Fasıl 61 yapılan toplam ihracat tutarı içerisinde 2019 yılı ilk yarısında %15,3'lük 2020

yılı ilk yarısında da %11,2'lik paya sahiptir. Fasil 72 yapılan toplam ihracat tutarı içerisinde 2019 yılı ilk yarısında %13,4'lük 2020 yılı ilk yarısında da %16,9'luk paya sahiptir. Fasil 73 yapılan toplam ihracat tutarı içerisinde 2019 yılı ilk yarısında %10,8'lik 2020 yılı ilk yarısında da %10,7'lik paya sahiptir. İthalat ise 2019 yılı ilk altı aylık verileri dikkate alındığında 2020 yılı ilk altı ayında %38,2 azalarak 6.692.564 \$'a gerilemiştir. İthalat 2019 yılı verilerine göre Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında düşüş yaşarken, 2020 yılı haziran ayında 2019 yılı haziran ayına göre %435 gibi yüksek oranda bir artış yaşamıştır. Covid-19 virüsünün ülkemizde görüldüğü mart ayı ve sonrasında 2019 yılı verilerine göre azalış gerçekleşmiştir. Bu durum virüsün ülkemizde yayılmasını ve etkisini azaltmak amacıyla ihracatın yapılması sırasında Ticaret Bakanlığı tarafından getirilen bazı önlemlerin işlem sürelerini artırması ve dolayısıyla günlük yapılan işlem sayısının azalması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**Changes in Data Of Export And Import Southeast
Anatolia Region Before and After Covid-19**

*

Erkan Uzun
Şırnak University

The COVID-19 epidemic, which was determined as an epidemic by the World Health Organization and threatened the whole world, firstly appeared in China. With the rapid spread to the whole world starting from China, economic activities carried out in global markets have been negatively affected. The epidemic has been effective in many dimensions, both economically and socially. Examples of these are the introduction of travel restrictions, the suspension of production of some production points, the restriction of cafes and restaurants, decreasing the number of employees in enterprises and increase in unemployment, switching to distance education module in education, interrupting sports and artistic activities. Effects of COVID-19 epidemic have demonstrated all over the world and also Turkey, in Turkey's economy; it directly affected sectoral confidence indices, foreign trade statistics, labor market, industrial production index and tourism revenues. This study was conducted to reveal the impact of the COVID-19 outbreak on foreign trade activities through customs gates in the Southeastern Anatolia region.

Customs gates are crossing points used in foreign trade with other countries. These crossing points are defined as land, air, sea and railway border gates in the Ministry of Trade. Export and import transactions are carried out using these gates. Foreign trade activities take place through the customs gates in Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Kilis and Şırnak in the Southeastern Anatolia Region. These activities carried out by; 2 gates in Gaziantep 1 of them is active, 3 gates in Şanlıurfa 1 of them is active, 2 gates in Mardin 1 of them is active, 2 gates in Kilis 1 of them is active and 2 gates in Şırnak 1 of them is active. The aim of this study is to determine; the customs gate of the Southeastern Anatolian provinces of Turkey, countries that are connected with Southeastern Anatolian province, the current status of the customs gate, transportation types used in foreign trade activities carried out and items that are subject to export and import. The most important thing is to examine the

changes and their causes before and after the pandemic by comparing the export and import data that emerged in the first six months of 2019 and 2020.

In this study, changes in export and import data made through customs gates that actively carry out foreign trade transactions in the Southeastern Anatolia Region are discussed. In particular, the first six months of 2019 and 2020 were taken into account and the comparison was made in this direction. While the comparison made reveals how effective the Covid-19 virus is on exports and imports, it also explains what the items subject to export or import are.

As a result of the study, the following results were obtained in general;

It has been revealed that the exports from the Gaziantep-Karkamış border gate in the first half of 2020 have decreased by 279,089 \$ in amount and 27.5% in proportion. The amount of exports realized in March 2020 decreased by 81% compared to the export amount realized in March 2019 and was realized as 109,832 \$. Although this decrease is considered as an effect of the pandemic, the increase in the amount of exports realized in April 2020 by approximately 504% compared to the export amount realized in April 2019 eliminates this idea.

In the first half of 2019, neither export nor import was made through the Şanlıurfa-Akçakale border gate. It exported \$ 15,473 only in December 2019. Since the comparison takes into account the first six months of 2019 and 2020, this data is not included in total exports. In the first six months of 2020, an export of \$ 970,602 was realized. However, in the first six months of 2020, the realization of imports, which is approximately ten times the amount of exports, ie 9,177,564 \$, increased the foreign trade deficit. Approximately 66% of the imports of 9,177,564 \$, that is \$ 6,075,954, was realized for the purchase of grains.

The Mardin-Nusaybin Border Gate did not export and import with Syria neither in the first half of 2019 nor in the first half of 2020. However, foreign trade was made to Iraq from the Mardin-Nusaybin Border Gate both in the first half of 2019 and in the first half of 2020. Exports from the Mardin-Nusaybin Border Gate to Iraq in the first half of 2020 increase by 3.78% compared to the first half of 2019. Considering the same date range, it has been revealed that imports increased by 0.1%. The Mardin-Nusaybin border gate had a foreign trade surplus both in the first six months of 2019 and in the first six months of 2020. Although almost all items are subject to export but milling

products such as malt, starch, inulin and wheat gluten takes the first place which are the 11th item in terms of proportion.

When the Kilis-Öncüpınar Border Gate's export and import data were analyzed in the first half of 2019 and 2020, it was revealed that exports increased by 81.7% compared to the first half of 2019, and imports decreased by 42.7% compared to the first half of 2019. All of the exports made in the first half of 2019 and 2020 consist of personal belongings, food and supplies given to sea and aircraft. Imports made in the first six months of 2019 and 2020 are proportionally focused on two items. These are animal and vegetable oils such as edible fats, animal and vegetable waxes defined as item 15; and cotton, cotton yarn and cotton fabric defined as pen 52.

Exports from the Kilis-Çobanbey Border Gate in the first half of 2020 decreased by 21.9% when the first six months of 2019 are taken into account. Exports were made only through personal belongings and food and supplies (excluding fuels) provided to sea and aircraft defined as item 99. Considering the first six months of 2019, in the first six months of 2020, imports increased by a very high rate of 1300%. The imports are concentrated on item 7 edible vegetables and some roots and tubers, item 10 cereals, item 74 copper and copper goods and item 76 aluminum and aluminum goods.

Exports from Şırnak-Habur (İpekyolu Customs Directorate) increased by 14.7% in the first six months of 2020 and reached \$ 623,657,393 considering the first six months of 2019 data. These increases occurred in January, February and June. When exports are analyzed in terms of items, item 61 knitted wear and accessories, item 72 Iron and steel and item 73 Iron and steel items take the first three places in proportion. On the other hand, considering the data of the first six months of 2019, it decreased by 38.2% in the first six months of 2020 to \$ 6,692,564.

Kaynakça / References

- Atalay, E., Çatuk, C. ve Aydın, K. (2019). Suriye savaşının Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Dış Ticarete Etkisi, *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(2), 25-34.
- İhracatı olumsuz etkileyen 3 faktör (2016). *Bloomberg*. <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1175995-aralik-ayi-ihracat-verileri-aciklandi> adresinden erişilmiştir.

- Gruszczynski, L. (2020). The covid-19 pandemic and international trade: Temporary turbulence or paradigm shift? *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 337-342, April, DOI: 10.1017/err.2020.29
- Kaya, F. (2009). *Dış ticaret işlemleri yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 3-13.
- Kılıç, B. (2020). *Pazarlama ilkeleri*. İstanbul:Seçkin Kitabevi,1. Baskı.
- Klynveld Peat Marwick Goerdeler. (2020). Koronavirüs (covid-19) kapsamında dış ticarete alınan önlemler. *Gümrük ve Dış Ticaret Hizmetleri*, <https://asets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/03/covid-19-dis-ticarete-alinan-onlemler.pdf> adresinden erişilmiştir.
- İhracatı Geliştirme Merkezi. (2018). *Uluslararası ticareti etkileyen faktörler*. İhracatı Geliştirme Merkezi, <https://www.igeme.com.tr/uluslar-arasi-ticareti-etkileyen/> adresinden erişilmiştir.
- The Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). COVID-19 and international trade: Issues and actions. <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-international-trade-issues-and-actions-494da2fa/> adresinden erişilmiştir.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama*. Geliştirilmiş 21. Baskı, İstanbul:Güzem Can yayınları No:32, 23-35.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). *Kara hudut kapıları*. <https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/gumruk-idareleri/hudut-kapilari/kara-hudut-kapilari> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2020). *Türkiye ihracatçılar meclisi resmi yayım organı*. 184, Haziran.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Gaziantep-Karkamış sınır kapısı 2019-2020 yılları ilk yarısı (6 aylık) ihracat ve ithalat verileri*. <http://rapory.tuik.gov.tr/04-11-2020-22-18-10-202635002517895460951993592148.html>? Adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Şanlıurfa-Akçakale sınır kapısı 2019-2020 yılları ilk yarısı (6 aylık) ihracat ve ithalat verileri*. <http://rapory.tuik.gov.tr/04-11-2020-22-20-09-501329762617457707693789479.html>? Adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Mardin-Nusaybin sınır kapısı 2019-2020 yılları ilk yarısı (6 aylık) ihracat ve ithalat verileri*. <http://rapory.tuik.gov.tr/04-11-2020-22-22-10-13720970971037635811105422653.html>? Adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Kilis-Öncüpınar sınır kapısı 2019-2020 yılları ilk yarısı (6 aylık) ihracat ve ithalat verileri*. <http://rapory.tuik.gov.tr/04-11-2020-22-24-49-11356578951930373230339333265.html>? Adresinden erişilmiştir.

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Kilis-Çobanbey sınır kapısı 2019-2020 yılları ilk yarısı (6 aylık) ihracat ve ithalat verileri. <http://rapory.tuik.gov.tr/04-11-2020-22:15:38-2098212544364350475259383131.html>? Adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Şırnak-Habur (İpekyolu Gümrük Müdürlüğü) sınır kapısı 2019-2020 yılları ilk yarısı (6 aylık) ihracat ve ithalat verileri. <http://rapory.tuik.gov.tr/04-11-2020-22:10:36-106296579313863836501931911765.html>? Adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Dış ticaret istatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=8¶m2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5810> adresinden erişilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). İstatistik veri portalı. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104> adresinden erişilmiştir.
- World Trade Organization. (2020). Trade statistics and outlook: Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.pdf adresinden erişilmiştir.
- Yücel, F. (2006). Dış ticaretin belirleyicileri üzerine teorik bir yaklaşım. *Sosyoekonomi*, 4(4).

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Uzun, E. (2021). Covid-19 öncesi ve sonrası Güneydoğu Anadolu Bölgesi gümrüklerinden yapılan ihracat ve ithalat verilerindeki değişimler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi-Özel Sayısı), 3593-3620. DOI: 10.26466/opus.817647

Koronavirüs (COVID-19) ile Yeni Dijital Dünyada Değişen Tüketici Tercihleri

DOI: 10.26466/opus.829515

*

Talha Bayır *

* Öğr. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi, Şırnak/Türkiye

E-Posta: talhabayir@sirnak.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3897-9205](https://orcid.org/0000-0002-3897-9205)

Öz

Koronavirüs (COVID-19)'ün dünya genelinde hızlı yayılımı, küresel düzeyde dijital bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Bu dönemde yapılan araştırmalarda, tüketicilerin eskiye oranla mutfakta çok daha fazla zaman geçirdiği, hobilerine ve kişisel bakımlarına ise daha fazla zaman ayırdıkları gözlemlenmiştir. COVID-19 nedeniyle yaşanan korku ve endişe, insanın hayatını idame ettirmek adına market ve gıda sektörüne yönelimini sağlamıştır. Karantina önlemleri sebebiyle de tüketiciler, alışverişlerini ağırlıklı olarak online platformlar üzerinden gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu tür sanal ticaret ortamları ile dijital ekonomi platformları oluşturmuş ve tüketicilere, her an her yerden alışveriş yapma imkanı tanımıştır. İşletmeler ise bu süreçte tüketicilerle iletişim kurma tekniklerini yeniden gözden geçirmişlerdir. Bireylerin eode geçirdikleri süre, bazı sektörlerde reklam harcamalarının artmasına neden olurken; markaların dijital reklam için ayırdıkları bütçeler ise düşmüştür. Bu araştırma ile amaçlanan; COVID-19 sürecinde yaşanan gelişmelerin, dijital mecralara ve e-ticarete olan etkisini karşılaştırmalı olarak sunmaktır. Ayrıca bu süreçteki işletmeler ile tüketicilerin davranış şekilleri incelenerek, COVID-19'un ticari hayata olan etkileri ve farklı ürün gruplarında olan talep değişiklikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs (COVID-19), Dijital Medya, Dijital Pazarlama, E-Ticaret, Tüketici Davranışları.

Changing Consumer Preferences in the New Digital World with Coronavirus (COVID-19)

*

Abstract

The quick spread of coronavirus (COVID-19) across the world has caused a digital struggle to begin at a global level. In the researches conducted in this period, it was observed that consumers spent much more time in the kitchen compared to the past, and more time spent on their hobbies and personal care. The fear and anxiety experienced due to COVID-19 has made people tend to the market and food sector in order to survive. Due to the quarantine measures, consumers have started to make their purchases mainly on online platforms. Digital economy platforms have been created with such virtual commerce environments and consumers have been given the opportunity to shop from anywhere at any time. Businesses, on the other hand, have reviewed their communication techniques with consumers in this process. While the time people spend at home causes an increase in advertising expenditures in some sectors; Brands' budgets for digital advertising have decreased. The aim of this research is; To present the effects of the developments in the COVID-19 process on digital channels and e-commerce in a comparative manner. In addition, by examining the behavior patterns of businesses and consumers in this process, the effects of COVID-19 on commercial life and demand changes in different product groups were evaluated.

Keywords: *Coronavirus (COVID-19), Digital Media, Digital Marketing, E-Commerce, Consumer Behavior.*

Giriş

Koronavirüs (COVID-19), dünya üzerindeki birçok ülkeye hızlı bir yayılım göstermiştir. COVID-19 nedeniyle bir yandan sağlık endişesi duyulurken, diğer yandan ise iş hayatı devam ettirilmek zorunda kalınmıştır. Bu süreçte, COVID-19 nedeniyle birçok işletme klasik çalışma şekillerini değiştirmiş ve dijital ortamlara geçiş yapmıştır. Dijital platformlardan biri olan online alışveriş siteleri, COVID-19 sürecinin de en önemli aktörleri arasında yerini almıştır. Kriz olarak da nitelendirilebilecek bu dönemde hem işletmeler hem de tüketiciler için e-ticaret, büyük bir sıçrama yapmıştır. Karantina ve sosyal mesafe gibi kavramlar ile birlikte değişen yaşam tarzı tüketim davranışlarını da değiştirmiştir.

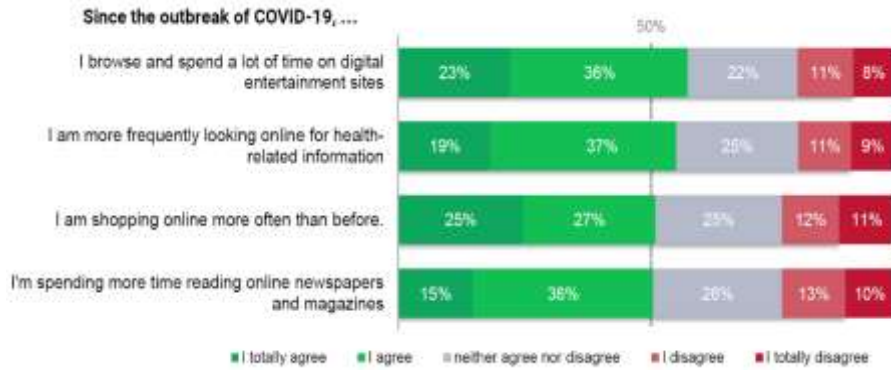
İletişim teknolojileri, tüketicilerin tüketim davranışlarının ve alışveriş kanallarının (e-ticaret, mobil ticaret vb.) da farklılaşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda gelişen internet ekonomisi ile işletmeler, rekabette önemli bir avantaj elde etmiştir. Bu sayede e-ticaret, büyük Pazar payı fırsatları sunan, yeni nesil bir sanal platform olarak konumlanmıştır (Cui vd., 2017, s. 10; Kayapınar vd., 2017, s. 473). Bu tür sanal ticaret ortamları ile dijital ekonomi platformları oluşturmuş ve tüketicilere, oturduğu yerden alışveriş şansı tanımıştır (Sin vd., 2012, s. 326). Hızla gelişen e-ticaret aracılığıyla online alışveriş, mal ve hizmet satın alımlarında, popüler bir hal almıştır. TÜBİSAD ve Deloitte (2019) tarafından, e-ticaret sektör büyüklükleri sırasıyla; perakende dışı işlemler için 28,4 milyar TL, perakende işlemleri için ise 31,5 milyar TL olarak raporlanmıştır. Bu rakamlar COVID-19 süreciyle ise katlanarak büyümüştür. Andrienko (2020)'ye göre bu dönemde, Amazon ve Ebay gibi iki büyük e-ticaret sitesi yaklaşık 5,5 milyon tüketiciye ulaşmıştır. Temassız ödeme yönteminin ise geçen yıla göre yaklaşık 3 katına çıktığı ve sadece 2,5 milyon adet temassız kartın da ilk kez kullanıldığını açıklanmıştır (Değirdöğmez, vd., 2010, s. 130).

Bu araştırma ile amaçlanan; COVID-19 sürecinde yaşanan gelişmelerin, dijital mecralara ve e-ticarete olan etkisini dair karşılaştırmalı bilgiler sunmaktır. Ayrıca bu dönemde işlemler ile tüketicilerin davranışları incelenerek, COVID-19'un ticari hayata olan etkileri ve farklı ürün gruplarında olan talep değişiklikleri değerlendirilecektir.

COVID-19 ve Dijital Medya

COVID-19 virüsünün ortaya çıktığı ilk günden itibaren dijital medya oldukça önemli bir rol oynamıştır. Kamuoyunun virüsün etkileri ile ilgili bilinçlendirilmesi ve toplumsal davranışların yönlendirilmesi açısından dijital medya araçları etkin bir şekilde kullanılmıştır. Dünya ülkelerinin bu süreçte aldığı toplumsal düzenlemeler ve kısıtlamalara dair tüm kararlar, dijital medya aracılığıyla takip edilmiştir (Erdoğan, 2020, s. 1309). Dünya ülkelerinin COVID-19'un yayılmasını önlemeye yönelik uygulamaları ile "home ofis" sistemine geçilmiştir. Bu sayede uzaktan çalışma hizmeti veren dijital platformlar, kullanıcı sayılarını sadece bir hafta içerisinde %25'ten fazla arttırmıştır. Ayrıca, WhatsApp gibi uygulamaların kullanım oranı ise yaklaşık üç kat artış göstermiştir. Son olarak, evde eğitim/iş hayatı uygulamaları, internet kullanımını %90 oranında arttırmıştır (Değirdöğmez, vd., 2010, s. 131). Tablo 1'de COVID-19 süresince tüketicilerin kullanmış oldukları dijital kanallar gösterilmiştir.

Tablo 1. COVID-19 süresince tüketicilerin kullanmış oldukları dijital kanallar

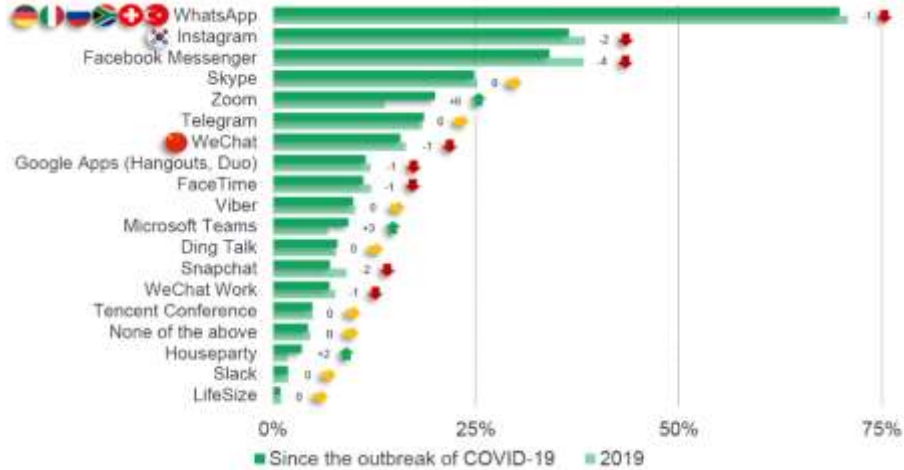

Netcomm Suisse (2020)

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde, COVID-19 süresince bireylerin; %59 oranında dijital eğlence platformlarına, %56 oranında sağlıkla ilgili bilgileri aramaya, %52 oranında daha fazla online alışveriş yapmaya ve %51 oranında ise gazete ve magazin haberlerini okumaya vakit ayırdıkları gözlemlenmiştir. COVID-19 sürecindeki hayata geçirilen uygulamalar, insanların alışveriş yöntemlerini ve işletmelerin dijital kanal yatırımlarını da etkilemiştir. Örneğin; COVID-19 mücadele sürecinde bazı markaların sürece destek vermek

adına reklamlarında, bazılarının ise logo güncellemesine giderek, farkındalık yarattıkları görülmüştür. COVID-19 döneminde en çok vurgulanan noktalardan biri olan “sosyal mesafe” temalı logo güncellemeleri, Volkswagen, Audi, Mercedes, McDonalds ve Coca Cola gibi markalar tarafından yapılmıştır. Bu tür bir hamle ile ilgili firmalar, marka kimliğinin önemli bir parçası olan logoları, sosyal mesafeye dikkat çekmek için bir marka stratejisi olarak kullanmışlardır. Böylelikle, markanın görünürlüğünü, bilinirliğini ve değerini artırarak tüketiciyi zihninde bir konumlandırma yaratmak hedeflenmektedir (Erdoğan, 2020, s. 1310). Tablo 2’de COVID-19 süresince tüketicilerin kullanmış oldukları dijital iletişim platformları gösterilmiştir.

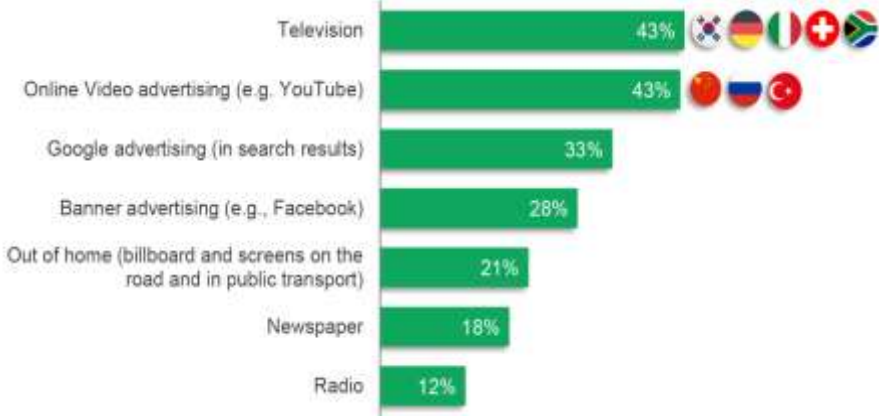
Tablo 2. COVID-19 süresince tüketicilerin kullanmış oldukları dijital iletişim platformları

Netcomm Suisse (2020)

COVID-19 ile dünyada dijital dönüşüm hızlanmış ve işletmeler faaliyetlerini sürdürmek için uzaktan çalışma uygulamalarına geçiş yapmıştır. Bu dönemde, Zoom, Skype, Teams vb. uzaktan çalışma uygulamaları, işletmeler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Tablo 2’deki veriler incelendiğinde, COVID-19 süresince bireylerin ağırlıklı olarak; WhatsApp, Instagram ve Facebook Messenger’ı kullandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca bu dönemde, uzaktan çalışma sistemlerinden biri olan Zoom uygulamasının kullanımında önemli bir artış olmuştur. Tablo 3’te COVID-19 süresince tüketicileri online satın almalarına yönlendiren dijital medya kanalları gösterilmiştir.

Tablo 3. COVID-19 süresince tüketicileri online satın almalarına yönlendiren dijital medya kanalları

Netcomm Suisse (2020)

COVID-19 sürecindeki uygulamalar, işletmelerin reklam yatırımlarını da etkilemiştir. Birçok işletmenin geçici olarak hizmet verememesi nedeniyle reklam yatırımları düşerken; bazı sektörlerde ise reklam harcamaları artmıştır. Örneğin; markaların dijital reklam için ayırdıkları bütçelerin bu dönemde %23,5 oranında azalmıştır (Erdoğan, 2020, s. 1310). World Advertising Research Center (WARC) verilerine göre, COVID-19'dan önce küresel reklam yatırımları 2020'nin ilk döneminde yüzde 7,1 oranında büyüme göstermiştir. Ancak daha sonra, özellikle zamanının büyük bölümünü evde geçiren tüketiciler için markalar, reklam bütçelerini geleneksel medya araçları yerine, online mecralara aktarmaları gerektiğini fark etmişlerdir. Bu nedenle de, geleneksel medya mecralarında reklam yatırımlarında düşüş yaşanmıştır. Küresel reklam yatırımlarındaki bu daralma %8,1 ile yaklaşık 50 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Erdoğan, 2020, s. 1311). Tablo 3'teki veriler incelendiğinde, COVID-19 süresince bireylerin; %43 oranında Televizyon ve Online Video Reklamları, %33 oranında ise Google Reklamlar aracılığı ile online alışverişe yöneldikleri gözlemlenmiştir.

COVID-19 ve E-Ticaret

COVID-19 döneminde, dijitalleşme sürecini tamamlamış olan işletmeler yeni tüketim sistemine hızlıca entegre olmuşlardır. İnternet kullanımının günlük

yaşam üzerinde etkisi ve çevrimiçi faaliyetlere olan eğilim, e-ticaret sektörünün de büyüme göstermesine neden olmuştur (Akgün, vd., 2020, s. 435). E-ticaretin bu dönemdeki hacimsel olarak büyümesinin temel nedenleri arasında; ürün çeşitliliği, karşılaştırma yapma imkanı, kampanya ve indirimler, zaman ve mekan gibi kısıtlamaların olmayışı, ödeme kolaylığı ve genel olarak pratik olma özellikleri sıralanabilir (Erdoğan, 2020, s. 1304). Bu doğrultuda, COVID-19 sürecinde tüketicilerin davranışları da hızlı bir değişim göstermiştir. Tüketicilerin güdeleri, tüketim kararları, neye maruz kaldıkları ve nasıl algıladıkları üzerinde etkilidir (Torun Kayabaşı, 2020, s. 21). Bu bilgiler ışığında Amerika, Kanada, İngiltere, Fransa ve Almanya da bulunan tüketiciler üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, COVID-19 sürecinde dört farklı tüketici profilinin ortaya çıktığı bulgulanmıştır (Rogers ve Cosgrove, 2020):

- **Stoklayan Tüketiciler (%35):** COVID-19 sürecinde endişeli olan ve en harcamalarını en çok market sektöründe yapan tüketicilerden oluşmaktadır.
- **Tedbirci Tüketiciler (%27):** 45 yaşın üzerinde, COVID-19 sürecinde en zor yaşayan ve en az harcama yapan, “gelecek” için kötümser olan tüketicilerden oluşmaktadır.
- **Stabil Tüketiciler (%26):** Tüketim alışkanlıklarında pek bir değişiklik olmaya ve COVID-19 sürecinden çok etkilenmeyen tüketicilerden oluşmaktadır.
- **Garantici Tüketiciler (%11):** 18-44 yaş aralığında, COVID-19 süresince endişeli olan ve “gelecek” için iyimser olan tüketicilerden oluşmaktadır.

Günümüzde fiziki mağazası olan birçok işletmenin, online alışveriş siteleri de mevcuttur. Tüketiciler mağazaları dolaşarak fiyat ve özellik karşılaştırmaları yapmak yerine, online alışveriş siteleri üzerinden fiyat ve özellik karşılaştırmalarını yaparak satın alma daha kolay bir hale dönüştürebilmektedirler (Telli Danışmaz, 2020, s. 84). Online alışveriş platformlarının sağlamış oldukları bu tür avantajlar, tüketicilerin karantina ve sosyal mesafe dönemlerinde tüketim alışkanlıklarına da yansımıştır. Tablo 4’te COVID-19 süresince tüketicilerin online alışveriş sitelerini ziyaret etme sıklıkları gösterilmiştir.

Tablo 4. COVID-19 süresince tüketicilerin online alışveriş sitelerini ziyaret etme sıklıkları*Statista (2020)*

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde, online alışveriş sitelerini ziyaret etme sıklıkları, COVID-19 vakalarının başlangıç tarihlerine paralel olarak eylül ayı itibariyle yükselişe geçmiştir. Alınan karantina önlemleri neticesinde aralık ayı içerisinde yeni normalleşme süreci ile ise, online alışveriş sitelerini ziyaret etme sıklıkları azalmıştır. Daha sonra hem yeni normalleşme hem de ikinci dalga riski sebebiyle online alışveriş sitelerinin ziyaret etme sıklıkları paralel bir şekilde artmaya devam etmiştir. Tablo 5'te COVID-19 süresince en çok satış yapan e-ticaret siteleri gösterilmiştir.

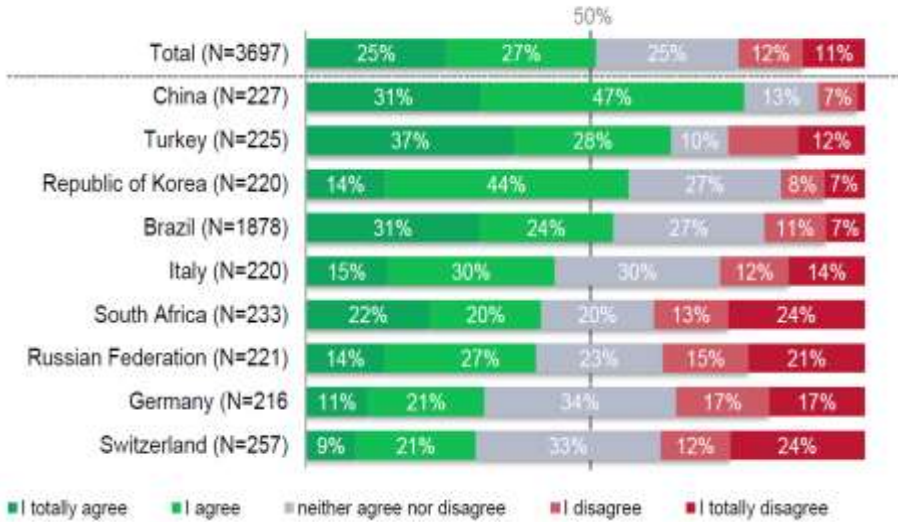
Tablo 5. COVID-19 süresince en çok satış yapan e-ticaret siteleri

Sıra No	E-Ticaret Siteleri	Milyon
1	Amazon.com	4059M
2	Ebay.com	1227M
3	Rakuten.co.jp	804M
4	Samsung.com	648M
5	Walmart.com	614M
6	Appel.com	562M
7	Aliexpress.com	532M
8	Etsy.com	395M
9	Homedepot.com	292M

Andrienko (2020)

COVID-19 süresince insanlar dışarı çıkmaktan korkmakta, sosyal mesafelerini korumakta ve ihtiyaçlarını evden yani online olarak yapmaktadırlar. Bu dönemde online market alışverişleri %74 oranında artmış ve en çok satın alınan ürünler arasında; tuvalet kağıdı, tek kullanımlık eldivenler, dondurucu, çay, kahve ve ekmek makineleri, bulmaca ve boyama kitapları, hava difüzörleri ve spor aletleri (koşu bandı, bisiklet, yoga matı, egzersiz topu vb.) kendini göstermiştir (Bhatti, 2020, s. 1450). Tablo 5'teki veriler incelendiğinde ise; Amazon ve Ebay gibi iki büyük e-ticaret sitesinin yaklaşık 5,5 milyon tüketiciye ulaştığı görülmektedir. Tablo 6'da COVID-19 süresince gelişen ekonomilerde meydana gelen değişimler gösterilmiştir.

Tablo 6. COVID-19 süresince gelişen ekonomilerde meydana gelen değişimler
Since the outbreak of COVID-19, I am shopping more often online than before.

Netcomm Suisse (2020)

Online alışveriş, geleneksel pazara bir alternatif olarak algılanmakta ve gezmeden, yorulmadan ve sıkılmadan alışveriş yapma fırsatı tanımaktadır. İşletmeler açısından bakıldığında ise, web siteleri ve mobil uygulamalar üzerinden oluşturulan online mağazalar sayesinde yüksek ciro ve düşük maliyet sunmaktadır (Armağan ve Temel, 2018, s. 623). Bu doğrultuda tablo 6'daki veriler incelendiğinde, COVID-19 süresince bireylerin, eskiye oranla online

ticareti daha sık yaptıkları ortaya konmuştur. Bu verilere göre COVID-19 süresince Çinli tüketiciler %78, Türk tüketiciler %65 ve Koreli tüketiciler ise %58 oranında online alışverişlerini arttırdıkları gözlemlenmiştir. Tablo 7’de COVID-19 bazı ülkelerde meydana gelen e-ticaret hacmi değişimleri gösterilmiştir.

Tablo 7. COVID-19 bazı ülkelerde meydana gelen e-ticaret hacmi değişimleri

Güven (2020)

Tablo 7’deki veriler incelendiğinde, Amerika, İngiltere, Almanya ve Türkiye arasında, ilk vakanın görüldüğü 11 Mart’tan sonra, Türkiye de önemli bir artış görülmüştür. Bu artış daha sonraları %200’lere kadar varmıştır. Almanya’da karantina önlemlerinin zayıflamasıyla artışlar görülmeye başlamıştır. Amerika ve İngiltere’de ise 15 Mart’a kadar inişli çıkışlı bir dalgalanma olmasına karşın, karantina sürecine girilmesi itibarıyla online alışveriş yapan tüketicilerin sayısı artmaya başlamıştır (Güven, 2020, s. 256). Tablo 8’de COVID-19 süresince online satın alımlarda tercih edilen teslimat şekilleri gösterilmiştir.

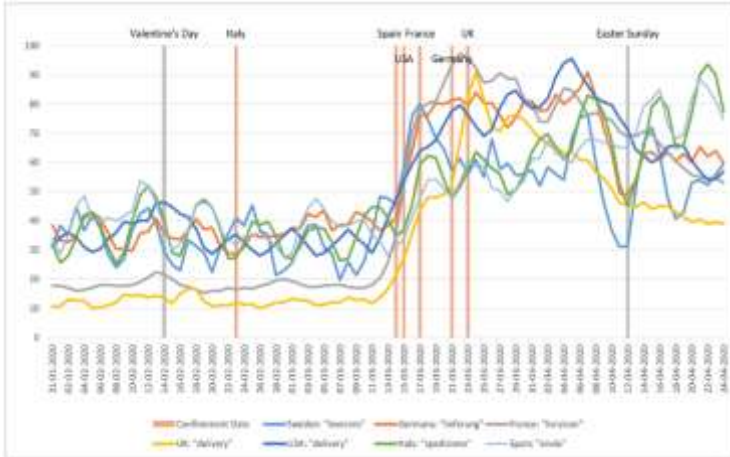
Tablo 8. COVID-19 süresince online satın alımlarda tercih edilen teslimat şekilleri

Netcomm Suisse (2020)

E-ticaretin sürdürülebilirliği için lojistik ve tedarik hizmetlerin verimli ve etkin kullanımı önem arz etmektedir. COVID-19 süresince ürünlerin kargoyla teslimatında büyük aksamlar yaşanmaktadır. Bu tür kriz anlarında teslimatların gecikmemesine dair gerekli önlemler, perakendeciler ve kargo firmaları tarafından ileriki dönemde planlanmalıdır. Tablo 8’deki veriler incelendiğinde, COVID-19 süresince bireylerin online alışveriş siteleri aracılığı ile satın aldıkları ürünlerin teslimatını; %85 oranında evlerine, %22 oranında kargo firmalarına, %19 oranında ise iş yerlerine istedikleri gözlemlenmiştir. Tablo 9’da google üzerinden yapılan “teslimat” aramaları gösterilmiştir.

Tablo 9. Google üzerinden yapılan “teslimat” aramaları (şubat – nisan, 2020)

OECD (2020)

COVID-19 vakalarının Avrupa da ciddi manada görüldüğü ilk ülkelerden biri olan İtalya'nın almış olduğu karantina önlemlerinin hemen ardından, e-ticarette yaşanan artışlar sırasıyla, Asya-Pasifik ülkeleri ve Avrupa ile Kuzey Amerika da kendini göstermiştir (tablo 9). Ayrıca, Almanya ve İngiltere gibi karantina önlemlerinin henüz alınmadığı ülkelerde ise o aylarda dahi Google üzerinden "teslimat" aramalarının neredeyse iki katına çıktığı görülmüştür. Bu durum, hükümet eylemlerinin, tüketici davranışlarında yarattığı etkiyi net bir şekilde göstermektedir. Tablo 10'da COVID-19 süresince online satışı artan ürün kategorileri gösterilmiştir.

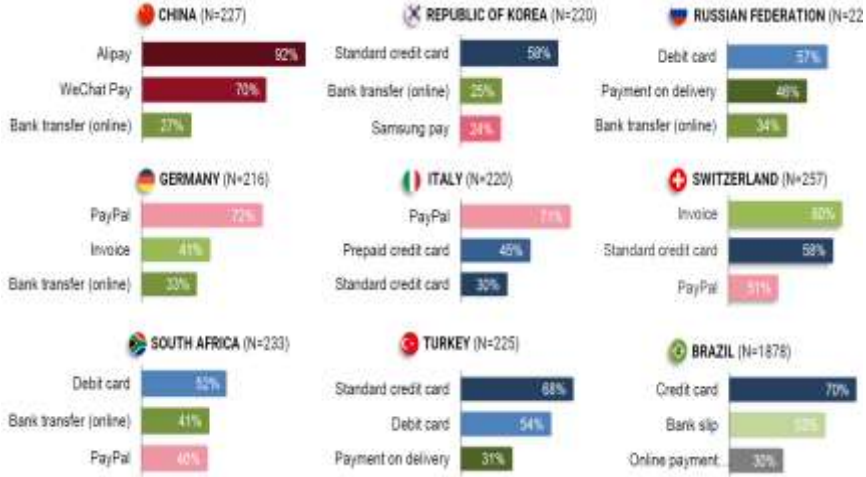
Tablo 10. COVID-19 süresince online satışı artan ürün kategorileri

Netcomm Suisse (2020)

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, COVID-19 süresince bireylerin online alışveriş siteleri aracılığı ile satın aldıkları ürün kategorilerinde çeşitli artışların yaşandığı görülmüştür. Bu doğrultuda sırasıyla; elektronik, sağlık, araç-gereç, eğitim, mobilya ve kozmetik gibi ürün kategorileri artış gösterenler arasında yer almaktadır. Tablo 11'de COVID-19 süresince online satın alımlarda kullanılan ödeme yöntemleri gösterilmiştir.

Tablo 11. COVID-19 süresince online satın alımlarda kullanılan ödeme yöntemleri

Netcomm Suisse (2020)

COVID-19 süresince, temassız ödeme işlemlerin önem kazandığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında ilgili virüsün, temas yoluyla ve kâğıt paralar ile bulaş riski taşınmasıdır. Temas olmadan sipariş oluşturma ve teslimat sistemlerinin hayata geçirilmesi, online satın alma sürecini de hızlandırmaktadır (Akgün, vd., 2020, s. 444). BKM (Bankalararası Kart Merkezi)'ye göre temassız ödemeler, geçen yıla göre yaklaşık 3 kat artmıştır. Yine bu dönemde, 2,5 milyon adet temassız kart ise ilk defa kullanılmıştır (Değirdoğmez, vd., 2010, s. 130). Tablo 11'deki veriler, COVID-19 süresince ülkelerin farklı ödeme yöntemlerine başvurduklarını göstermektedir. Bu verilere göre Türk tüketiciler, %68 oranında kredi kartı, %54 oranında banka kartı ve %31 oranında ise kapıda ödeme seçeneğini kullanmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

COVID-19'un dünya ülkeleri arasında hızlı yayılımı, global anlamda bir mücadelenin başlamasına neden olmuştur. Korku ve endişeye kapılan birçok insan ise hayatını idame ettirme paniği ile market ve gıda sektöründe artışa neden olmuştur. Bu gibi nedenler, online alışveriş ile e-ticaret sektöründe yaşanan artışın göstergelerindedir. Online alışverişler, mekânsal ve ödeme açısından bir temas gerektirmemesi, özellik ve fiyat kıyaslamaları sunması ve pratik olması açısından avantajlar sağlamaktadır. Araştırma doğrultusunda,

OECD (2020)'nin e-ticaret raporundan hareketle, COVID-19'dan kaynaklı olarak e-ticarete yaşanan gelişme ve öneriler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- COVID-19 krizi, e-ticaretin yeni firmalara, müşterilere ve ürün türlerine doğru genişlemesini hızlandırmıştır. Müşterilere, evlerinden çok çeşitli ürünlere erişim fırsatı sağlarken; işletmeler ise, sosyal mesafe kısıtlamaları önlemlerine rağmen faaliyetlerini sürdürme imkanı tanımıştır.
- Ülkeler arası farklılıklara rağmen, COVID-19 krizi ülkeler genelinde e-ticaret ortamında dinamizmi arttırmış ve e-ticaretin kapsamını yeni firmalar, tüketici segmentleri ve ürünler dahil olmak üzere genişlemesini sağlamıştır.
- COVID-19 krizi neticesinde, e-ticaretin bireyler ve firmalar için bu tür yeni rolleri sebebiyle yeni politik düzenlemelere de ihtiyaç duyulmaktadır.
- Tüketicilerin e-ticarete katılım yolunda ön yargılarını oluşturan; iletişim, finansal erişim, dijital güvenlik ve mahremiyet, kişisel bilgilerin korunması gibi konularda bir deneyim ve rahatlama yaşanmıştır.
- E-ticaret ortamındaki bu değişikliklerin birçoğu, salgının yeniden dalgalanma olasılığı ve online satın alma alışkanlıklarının rahatlığı gibi faktörler nedeniyle kalıcı bir hal alacaktır.
- Bu bilgilerin yanı sıra, COVID-19 sırasında ve sonrasında e-ticaret'e dair uygulanabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilmektedir:
- Dijital Pazar bölümleri arasındaki farkı kapatmak amacıyla kaliteli, indirimli ve güvenli ürün grupları kırsal kesimlere doğru genişletilmelidir.
- Savunmasız tüketici gruplarını (yaşlılar vb.) haksız iş uygulamalarından ve güvenli olmayan ürünlerden koruyarak, e-ticaret faaliyetlerine katılımı sağlanmalıdır.
- Yenilikçi e-ticaret iş modellerinin oluşturulmasını ve online iş uygulamalarının esnek kalması sağlanmalıdır.
- E-ticarete yasal belirsizlikleri azaltıp, bilgi paylaşımı ile şeffaflığı artırılmalıdır.
- KOBİ'lerin, e-ticarete güvenini arttırmak ve yeni satış alanları sunmak için yasal ve finansal teşvikler sağlanmalıdır.

COVID-19'dan kaynaklı olarak e-ticarete yaşanan değişimler ve sonrasında uygulanabilecek öneriler bahsedilmiştir. Online alışveriş firmaları lehine gelişen bu değişimlerin iyi analiz edilip, stratejiler geliştirilmesi ileriki vadede kazanç sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Changing Consumer Preferences in the New Digital World with Coronavirus (COVID-19)

*

Talha Bayır
Şırnak University

Coronavirus (COVID-19) has spread rapidly to many countries around the world. While health concerns were raised due to COVID-19, on the other hand, business life had to be continued. In this process, due to COVID-19, many businesses have changed their traditional way of working and switched to digital environments. Online shopping sites, one of the digital platforms, have taken their place among the most important actors of the COVID-19 process. In this period, which can also be described as a crisis, e-commerce has made a great leap forward for both businesses and consumers. Along with concepts such as quarantine and social distance, the changing lifestyle has also changed consumption behaviors.

Communication technologies have caused the consumption behavior of consumers and shopping channels (e-commerce, mobile commerce, etc.) to differ as well. With the internet economy developing in this direction, businesses have gained a significant advantage in competition. In this way, e-commerce is positioned as a new commercial virtual asset that offers great market share opportunities (Cui et al., 2017, p. 10; Kayapınar et al., 2017, p. 473). It has created digital economy platforms with such virtual commerce environments and consumers have been given the opportunity to shop from anywhere at any time (Sin et al., 2012, p.326). Through the rapidly developing e-commerce, online shopping has become a popular tool for purchasing goods and services. In the e-commerce report published in cooperation with TÜBİSAD and Deloitte (2019), sector sizes are respectively; It is stated as 28.4 billion TL for non-retail transactions and 31.5 billion TL for retail transactions. These numbers have grown exponentially with the COVID-19 process. According to Andrienko (2020), two major e-commerce sites such as Amazon and Ebay reached approximately 5.5 million consumers during this period. It has been announced that the contactless payment method has nearly tripled

compared to last year and only 2.5 million contactless cards were used for the first time (Degirdöğmez, et al., 2010, p.130).

Today, many businesses that have physical stores also have online shopping sites. Instead of making price and feature comparisons by browsing through the stores, consumers can make purchasing easier by making price and feature comparisons on online shopping sites (Telli Danışmaz, 2020, p.84). Such advantages provided by online shopping platforms are also reflected in the consumption habits of consumers during quarantine and social distance periods. In this period, online market shopping increased by 74% and among the most purchased products; toilet paper, disposable gloves, freezer, tea, coffee and bread machines, puzzle and coloring books, air diffusers and sports equipment (treadmill, bicycle, yoga mat, exercise ball, etc.) showed themselves (Bhatti, 2020, p.1450). During this period, two major e-commerce sites such as Amazon and Ebay reached approximately 5.5 million consumers. During COVID-19, Chinese consumers increased their online shopping by 78%, Turkish consumers by 65% and Korean consumers by 58%.

In the COVID-19 period, businesses that have completed the digitalization process have quickly integrated into the new consumption system. The effect of internet use on daily life and the trend towards online activities caused the e-commerce sector to grow as well (Akgün, et al., 2020, p.435). Among the main reasons for the volumetric growth of e-commerce in this period; Product diversity, possibility of comparison, campaign and discounts, lack of restrictions such as time and place, ease of payment and generally practicality can be listed (Erdoğan, 2020, p.1304). In this direction, the behavior of consumers has also changed rapidly during the COVID-19 process. Consumers' motives are influential on their consumption decisions, what they are exposed to and how they perceive it (Torun Kayabaşı, 2020, p.21). In the light of this information, in a study conducted on consumers in America, Canada, England, France and Germany, it was stated that four different consumer profiles emerged during the COVID-19 process. These; stockpiling consumers (35%), cautious consumers (27%), stable consumers (26%) and guarantor consumers (11%) (Rogers and Cosgrove, 2020).

As a result of the information obtained on the e-commerce report of OECD (2020), developments and suggestions in e-commerce caused by COVID-19 can be listed as follows:

- The COVID-19 crisis has accelerated the expansion of e-commerce into new companies, customers and product types. While providing customers with the opportunity to access a wide variety of products from their homes; On the other hand, businesses have provided the opportunity to continue their activities despite the measures of social distance restrictions.
- Despite the differences between countries, the COVID-19 crisis has increased dynamism in the e-commerce environment across countries and has expanded the scope of e-commerce to new companies, consumer segments and products.
- As a result of the COVID-19 crisis, new policy arrangements are also needed due to such new roles of e-commerce for individuals and companies.
- Creating prejudices of consumers towards participation in e-commerce; There has been an experience and relief in matters such as communication, financial access, digital security and privacy, protection of personal information.
- Many of these changes in the e-commerce environment will become permanent due to factors such as the possibility of the epidemic reoccurring and the comfort of online purchasing habits.
- In addition to this information, recommendations regarding e-commerce during and after COVID-19 can be listed as follows:
- Quality, discounted and safe product groups should be expanded to rural areas in order to close the gap between Digital Market segments.
- It should be ensured that vulnerable consumer groups (elderly people, etc.) participate in e-commerce activities by protecting them from unfair business practices and unsafe products.
- It should be ensured that innovative e-commerce business models are created and online business applications remain flexible.
- Transparency should be increased by reducing legal uncertainties in e-commerce and by sharing information.
- Legal and financial incentives should be provided to increase the confidence of SMEs in e-commerce and to offer new sales areas.

Changes in e-commerce caused by COVID-19 and suggestions that can be applied afterwards are mentioned. Analyzing these changes in favor of on-line shopping companies and developing strategies will provide profit in the future.

Kaynakça / References

- Akgün, Z., Durmaz, S.S. ve Hacıhasanoğlu, P. (2020). Covid-19 salgını sürecinde on-line alışveriş: genişletilmiş teknoloji kabul modeli ve algılanan kaygı perspektifinde bir saha çalışması. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, 6(19), 433-449.
- Andrienko, O. (2020). *Ecommerce and consumer trends during coronavirus*. 15.11.2020 tarihinde <https://www.semrush.com/blog/ecommerce-covid-19/> adresinden erişildi.
- Armağan, E. ve Temel, E. (2018). Türkiye’de online kompulsif alışveriş davranışı üzerine ampirik bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 621-653.
- Bhatti, A., Akram, H., Basit, H. M., Khan, A. U., Raza, S. V. ve Bilal, N. M. (2020). E-Commerce trends during covid-19 pandemic. *International Journal of Future Generation Communication and Networking*, 13, 1449-1452.
- Cui, Y., Niu, J. ve Tang, L. (2017). Effect of the online shopping value on e-satisfaction and e-loyalty. *Economic Management Journal*, 6, 9-20.
- Demirdöğmez, M., Taş, H. Y. ve Gültekin, N. (2010). Koronavirüsün (Covid-19) e-ticarete etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16, 127-145.
- Erdoğan, M. G. (2020). Covid-19 döneminde e-ticaret ve dijital reklam yatırımları. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13, 1296-1318.
- Güven, H. (2020). Covid-19 pandemik krizi sürecinde e-ticarete meydana gelen değişimler. *ASEAD*, 7, 251-268.
- Kayapınar, Ö., Kayapınar, P. Y. ve Tan, Ö. (2017). Sosyal medya reklamlarına yönelik tüketici algıları ile e-sadakat arasındaki ilişkide markaya yönelik tutumun rolü. *Journal of Business Research Türk*, 9, 472-494.
- Netcomm Suisse (2020). COVID 19 and e-commerce findings from a survey on online consumers in 9 countries. *United Nations Conference On Trade And Development*. 16.11.2020 tarihinde, https://unctad.org/system/files/official-document/dtlstictinf2020d1_en.pdf adresinden erişildi.

- OECD, (2020). COVID-19 and the retail sector: impact and policy responses. *OECD Policy Responses to Coronavirus*, 17.11.2020 tarihinde, <http://www.Oecd.Org/Coronavirus/Policy-Responses/Covid-19-AndThe-Retail-Sector-Impact-And-Policy-Responses-371d7599> adresinden erişildi.
- OECD, (2020). E-commerce in the time of COVID-19. *OECD tackling to coronavirus (COVID-19)*, 17.11.2020 tarihinde, <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/e-commerce-in-the-time-of-covid-19-3a2b78e8/> adresinden erişildi.
- Rogers, K., ve Cosgrove, A. (2020). *Future consumer index: how covid-19 is changing consumer behaviors*. 15.11.2020 tarihinde, https://www.Ey.Com/En_Gl/Consumer-Products-Retail/How-Covid-19-Could-Change-Consumer-Behavior adresinden erişildi.
- Sin, S.S., Nor, K.M. ve Al-Agaga, A. M. (2012). Factors affecting Malaysian young consumers' online purchase intention in social media websites. *Social and Behavioral Sciences*, 40, 326 – 333.
- Statista (2020). *Coronavirus impact on retail e-commerce website traffic worldwide as of June 2020, by average monthly visits*. 15.11.2020 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/1112595/covid-19-impact-retail-e-commerce-site-traffic-global/> adresinden erişildi.
- Telli Danışmaz, A. (2020). Covid-19 salgınının tüketicilerin online alışveriş tercihine etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9, 83-90.
- Torun Kayabaşı, E. (2020). Covid-19'un piyasalara ve tüketici davranışlarına etkisi. *ASEAD*, 7, 15-25.
- Tübisad ve Deloitte (2019). *E-Ticaretin gelişimi sınırların aşılması ve yeni normlar raporu*. 17.11.2020 tarihinde, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consumer-business/e-ticaretin-gelisimi-sinirlarin-asil-masi-ve-yeni-normlar.pdf> adresinden erişildi.
- WARC, N. A. (2020). The COVID-19 impact on advertising spend. *Visual Capitalist*, 16.11.2020 tarihinde, <https://www.Visualcapitalist.Com/The-Covid-19-Impact-OnAdvertising-Spend/> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bayır, T. (2021). Koronavirüs (covid-19) ile yeni dijital dünyada değişen tüketici tercihleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3621-3640. DOI: 10.26466/opus.829515

Covid-19 Salgınında Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Hizmetlerin Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.858337

*

Aykut Can Demirel * – Semih Sütçü **

* Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu, Muğla/Türkiye

E-Posta: aykutcandemirel@mu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6388-7313](https://orcid.org/0000-0001-6388-7313)

** Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Rize/ Türkiye

E-Posta: semih.sutcu@erdogan.edu.tr

ORCID: [0000-0002-6833-3464](https://orcid.org/0000-0002-6833-3464)

Öz

İnsanlık ortaya çıktığı günden bugüne kadar savaşlar, göçler ve salgınlar gibi birçok felaketle karşılaşmıştır. Bu felaketlerden birisi de hiç şüphesiz Covid-19 salgınıdır. Çin’in Wuhan şehrinde ilk kez karşılaşılan bu yeni tür koronavirüs dünya genelinde milyonlarca kişiyi etkilemiş, bütün ülkelere yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Bütün yaşlardaki insanlar için bu yeni tip virüsün bulaşma riski olmakla beraber yaşlılarda, yaşlılığa eşlik eden kronik hastalıklar nedeniyle ölüm oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Yaşlılık döneminde bireyler diğer yaş gruplarına göre daha fazla fizyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlar ile karşı karşıya olabilmektedirler. Yaşlılığın çok boyutlu yapısı ve kendine özgü sorunları ile birleşen Covid-19 salgını, yaşlılara özel uygulamaların ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu sebeplerle salgının başından itibaren dünya genelinde hükümetler yaşlı gruba yönelik önlemler, kısıtlamalar ve yeni hizmet modelleri geliştirmişlerdir. Salgın sürecinde Türkiye’nin yaşlılara yönelik yaptığı çalışmaların ve hizmetlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi, gelecekte yaşanabilecek yeni salgınlara hazırlıklı olmak için önem taşımaktadır. Bu nedenlerle çalışmanın amacı Covid-19 salgını süresince Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulamaların ve hizmetlerin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Araştırmada yaşlılara yönelik uygulamalar; hizmetler, kısıtlamalar, ekonomik destek, izin/ayrıcılıklar ve tıbbi hizmetler boyutlarında ele alınmıştır. Sonuç olarak, ele alınan boyutlarda yaşlıların psiko-sosyal ve ekonomik açıdan desteklenmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Ancak hizmetlerin planlı, çok boyutlu ve sürdürülebilir olmaması nedeniyle uygulamaların istenilen düzeyde etkiyi yaratmadığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda yaşlılara sunulan hizmetlerin yaşlının merkezde olduğu çok boyutlu ve çözüme yönelik olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, salgın, yaşlılar, yaşlılık dönemi

Evaluation of Applications and Services for the Elderly During the Covid-19 Outbreak in Turkey

*

Abstract

Humanity has been faced with many disasters such as wars, migrations and outbreak since the day it emerged. One of these disasters is undoubtedly Covid-19 outbreak. This new type of coronavirus, which was encountered for the first time in Wuhan, China, affected millions of people worldwide, spread to all countries and was declared an outbreak by the World Health Organization (WHO). Although there is a risk of transmission of this new type of virus for people of all ages, mortality rates in the elderly are higher than other age groups due to chronic diseases accompanying old age. In old age, individuals may face more physiological, psychological, social and economic problems than other age groups. Combining with the multi-dimensional structure of old age and its unique problems, the Covid-19 outbreak has made the emergence of applications and new approaches specific to the elderly mandatory. For these reasons, since the beginning of the outbreak, governments around the world have developed measures, restrictions and new service models for the elderly group. In the Covid-19 outbreak, during work for elderly people in Turkey, and to determine whether services are what are important to be ready for a new outbreak in the future. It is shown as an example by WHO with the studies conducted by Turkey in the Covid-19 outbreak for the elderly. Examining and evaluating the work and services of Turkey for the elderly during the outbreak process is important to be prepared for new outbreaks that may occur in the future. For these reasons, the purpose of the study is to evaluate and examine practices for the elderly in Turkey during the Covid-19 outbreak. Applications for the elderly; services, restrictions, economic support, permission/ privileges and medical services has been examined in this research. As a result, it was understood that the elderly people were tried to be supported psycho-socially and economically in the dimensions discussed. However, it can be said that the applications do not create the desired level of impact because the services are not planned, multi-dimensional and sustainable. In this context, the services provided to the elderly should be multidimensional and solution oriented, with the elderly at the centre.

Keywords: Covid-19, outbreak, elders, older age

Giriş

İnsanlık tarih boyunca bölgesel veya küresel düzeyde veba, kolera, grip, tüberküloz gibi birçok salgına tanıklık etmiştir. Bu salgınlar tarihin gidişatını ve insanlığın gelişimini etkilemiş dahası çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine yol açarak bireylerin, toplumların travma yaşamalarına neden olmuşlardır. Bu salgılarından birisi de halen devam etmekte olan Covid -19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) dur. İlk olarak Çin’in Wuhan Eyaleti’nde 2019 yılı Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüsdür (Huang ve diğerleri, 2020; Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020a). Daha sonra bu yeni tip koronavirüs Çin dışına sırasıyla Tayland, Güney Kore, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Rusya’da görülmüştür (Euronews, 2020). Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüş ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de aynı tarihte bu durumu pandemi ilan etmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a). Covid-19 salgını başladığı günden 19 Mart 2021 tarihine kadar virüsün dünya genelinde 121.464.666 kişiye bulaştığı ve 2.684.093 kişinin ölümüne neden olduğu bildirilmiştir (WHO, 2021). Covid-19 salgının Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü tarihten 19 Mart 2021 tarihine kadar toplam vaka 2.971.633 kişiye ulaşmış ve 29.864 kişinin ölümüne yol açmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021c).

Covid-19 salgını psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan bütün dünyayı etkilemiş ve halen etkilemeye devam etmektedir. Salgında toplumların hemen hemen bütün nüfus grupları etkilenmiş olmasına karşın belirli bir yaşın üzerinde olan kişiler hastalığı daha ağır geçirmiş (Altın, 2020) veya bu hastalık nedeniyle yaşamlarını kaybetmişlerdir. Türkiye’de Covid-19 nedeniyle gerçekleşen ölümlerin %43,51’i 65 ve üstü yaş grubundaki kişiler olduğu bildirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). Yaşlıların Covid-19’u daha ağır yaşamaları ve ölüm ihtimalinin yüksek olması nedeniyle birçok ülkede sokağa çıkma kısıtlamaları, dışarıda maske takma zorunluluğu, huzurevlerinde vardiyalı çalışma ve ziyaretçi yasağı/kısıtlaması gibi tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmalara ilk başlayan ülkelerden birinin de Türkiye olduğu söylenebilir (Türk, 2020).

Salgın kapsamında yaşlı nüfus yoğun olarak etkilense de önlemler, kısıtlamalar ve yasaklar ile bütün insanlar için adeta bütün faaliyetlerin sınırlandırıldığı ve izole edilmiş bu yeni yaşam biçiminden kurtulmak için çalışmalar

daha önce görülmediği kadar hızlandırılmıştır. Bu kapsamda salgının ivedilikle sonlandırılması ve normal hayata dönüş için birçok ülkede aşı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. DSÖ (29 Aralık 2020)'ye göre Dünya genelinde Covid-19 salgını için 232 aşı çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmaların 172'si klinik öncesi 60'ı ise klinik aşamasındadır (WHO, 2020b). Aşı çalışmalarının bazıları (Pfizer-BioNTech¹, Sinovac, Moderna) 2020'nin Aralık ayı itibariyle toplu kullanım için bazı ülkelere onay almıştır (The New York Times, 2020). 2021 yılının ilk aylarında birçok ülke Covid-19 salgını sonlandırmak için toplu aşılama başlamıştır. Türkiye'de Sinovac Şirketinin Coronavac aşısı 13 Ocak 2021 tarihinde "Acil Kullanım Onayı" verilmiştir (TRT Haber, 2021) ve Türkiye'de ilk aşılama 13 Ocak 2021 tarihinde Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin KOCA'nın aşılama ile başlamıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021a). Aşılar birer birer onay alıp uygulanmaya başlanmış olsa da maalesef dünya nüfusunun aşılama sürecinin uzun zaman alacağı ve salgının en iyi ihtimalle 2021 yılının sonlarına doğru bitebileceği belirtilmektedir (Charumilind ve diğerleri, 2020; Powell, 2020).

Bu salgının yakın bir zamanda biteceğine dair umutlar aşıların başarıya ulaşmasıyla birlikte filizlenmiş olsa da tarih bize gelecekte yeni salgınların olabileceğini göstermektedir. DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus (2020) Salgın Hazırlık Gününde yaptığı konuşmada bu salgının son olmadığını; insanlar, hayvanlar ve dünya arasındaki ilişkinin iyileştirmeden ve iklim değişikliği ile mücadele edilmeden yeni salgınların ortaya çıkabileceğini ve salgınları bitirmede başarıya ulaşamayacağını hatırlatmıştır (UN News, 2020).

BM (2019) verilerine göre dünya nüfusunun %9'u 65 yaş ve üzerindedir. Benzer şekilde Türkiye'de yaşlıların toplam nüfusa oranı %9,1'dir (TÜİK, 2020). Son 100 yılda yaşlı nüfusun hem dünya genelinde hem de Türkiye'deki artışı yaşlıların sorun ve ihtiyaçları için yeni çözümleri beraberinde getirmiştir. Ancak Covid-19'u yaşlılarda yıkıcı etkisi bu çözümlerin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Yaşlı nüfusun artışı ve Covid-19 salgının en çok yaşlılarda ölümlere neden olması hem Türkiye'de hem de birçok ülkede yaşlılara özgü tedbir, kısıtlama ve yasakların olmasına aynı zamanda bugüne kadar yapılmamış yeni hizmet modellerinin doğmasına ortam sağlamıştır.

¹ Pfizer- BioNTech'in aşısı 01.01.2021 tarihinde acil durumlar için DSÖ'den onay almıştır (Reuters, 2021).

Covid-19 salgını insanlığın karşılaştığı ilk salgını değildir. Geçmişten günümüze salgınların varlığı ve yıkıcılığı göz önüne alındığında sonuncusu da olmayacaktır. Covid-19 salgınında yapılan mücadele, özellikle de yaşlılara yönelik çalışmalar gelecek salgınlara hazırlık ve müdahale için önem taşımaktadır. Bu nedenlerle, çalışmanın temel amacı Covid-19 salgınında Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulamalar ve hizmetlerin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda alt amaçlar belirlenmiştir. Alt amaçlar sırasıyla şu şekilde soru cümlesi olarak ifade edilmiştir:

- 1- Türkiye’de Covid-19 Salgını süresince yaşlılara yönelik uygulamalar nelerdir?
- 2- Türkiye’de Covid-19 salgınında yaşlılara yönelik uygulamalara; “Hizmetler, Kısıtlamalar, Ekonomik Destek, İzinler ve Ayrıcalıklar, Tıbbi Hizmetler” boyutunda nasıl değerlendirilebilir?

Çalışmanın amaçları doğrultusunda Türkiye’de Covid-19 salgını sürecinde yaşlılara yönelik yapılan uygulamaların incelenmesi ve değerlendirilmesi gelecekte yaşanabilecek muhtemel salgınlar için de bir yol gösterici olacaktır.

Covid-19 Salgını

Koronavirüsler insan, yarası, domuz, kedi, köpek, kemirgen ve kanatlılarda bulunabilmektedir. İnsanlarda soğuk algınlığından zatürreye kadar değişen solunum yolu enfeksiyonlarına neden olmaktadır. Özellikle zoonotik (hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar) hastalıklarda yüksek ateş, öksürük, kas ağrısı, diyare, nefes darlığı şeklinde semptomlar olabilmektedir (Tatar ve Adar, 2020). Koronavirüsler ilk kez bir salgına neden olmamıştır. Daha önce de Ortadoğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) gibi salgınlara neden olduğu bilinmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020c).

SARS, koronavirüsün neden olduğu bir solunum yolu hastalığıdır. Damlacık yolu ile insandan insana bulaşır. Kasım 2002-Haziran 2003 yılları arasında süren salgın Hong Kong’da başlamıştır. SARS salgını sırasında dünya çapında 8.422 vaka ve 916 ölüm görülmüştür. SARS salgınında %50 oranında 65 yaş ve üzerini etkilemiştir (Parıldar, 2020). MERS insandan insana yakın temas yolu ile yayılan ve ateş, öksürük ve nefes darlığı ile belirti veren tüm yaşlarda görülebilir. İlk olarak Eylül 2012’de Suudi Arabistan’dan bildirilmiş,

ancak retrospektif araştırmalar sonucunda, bilinen ilk olguların Nisan 2012’de Ürdün’de meydana geldiği saptanmıştır (Parıldar, 2020).

Her ne kadar koronavirüsler daha önce de SARS ve MERS gibi salgınlara neden olsa da Covid-19 salgını boyutunda bir yayılım göstermemiştir. Covid-19 salgını dünya üzerinde bütün ülkelere yayılmış olması, milyonlarca insanı enfekte etmiş ve neredeyse 2 milyona yakın kişinin ölümüne yol açması nedeniyle küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu yıkıcı salgın sadece tıp bilimini ilgilendiren bir olgu olmaktan çıkarak sosyal hizmet, psikoloji, ekonomi, felsefe, din gibi birçok disiplinin konusu haline gelmiştir.

Covid-19 insandan insana damlacık, temas ve bazı durumlarda aerosol (havada asılı kalma) yoluyla bulaşan ciddi akut solunum yolu enfeksiyonlarına sebep olan ölümcül bir hastalıktır (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020b; Zhou ve diğerleri, 2020; Parıldar, 2020). Covid-19 bulaştığı vakalarda çoğunlukla ateş, kuru öksürük ve yorgunluk semptomları gelişmekte ve sıklıkla da tat ve koku kaybı, burun tıkanıklığı, konjonktivit, boğaz ağrısı, baş ağrısı, kas ve eklem ağrısı, farklı cilt dökülmeleri, mide bulantısı, ishal ve titreme gibi semptomlarında da görülebildiği bilinmektedir (WHO, 2020a). Vakaların çoğu (yaklaşık %80) hastanede tedaviye ihtiyacı duymayan iyileşmekte ve yaklaşık %15’i ciddi bir şekilde hastalanarak oksijene ihtiyaç duymaktadır. Maalesef vakaların %5’i ise kritik bir durumda hastalanmakta ve yoğun bakıma ihtiyaç duymaktadır (WHO, 2020a).

Covid-19’un seyri kişiden kişiye farklılık gösterse de 60 yaş ve üstü kişiler ve yüksek tansiyon, kalp ve akciğer sorunları, diyabet, obezite ya da kanser gibi altta yatan tıbbi sorunları olanların daha fazla risk altında olduğunu söylemek mümkündür (WHO, 2020a). Covid-19’un yaşlılarda çok daha ağır bir tablo sergilemesi yaşlılara dönük yeni hizmet modelleri geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir.

Covid-19 ister enfekte olsun ister olmasın bireyleri aileleri ve toplumu psiko-sosyal açıdan etkilemektedir. Zorunlu karantinalar, sokağa çıkma kısıtlamaları, haber akışlarında sürekli olarak güncellenen vaka ve vefat sayıları, hastalığın mutasyonu gibi bilgiler bireyler üzerinde stres, depresyon, akut panik atak, kaygı bozuklukları, obsesif davranışlar, istifçilik, yalnızlık, umutsuzluk, paranoya, ölüm korkusu ve travma sonrası stres bozukluğuna (PTSD) neden olabilmektedir (Aşkın ve diğerleri, 2020; Chen ve diğerleri,

2020; Dubey ve diğerleri, 2020; Göksu ve Kumcağız, 2020; Karataş, 2020; Re-ger ve diğerleri, 2020; Saladino, Algeri ve Auriemma, 2020; Santini ve diğerleri, 2020; Wang ve diğerleri, 2020).

İnsanın en temel ihtiyaçlarından birisi olan sosyalleşme ihtiyacı Covid-19 nedeniyle engellenmiş ve öncelikler farklılaşmıştır (Tamer, 2020). Dahası Covid-19 salgınına önlemek için yapılan kısıtlamalar aile içi şiddet vakalarının sayıların artmasına; dezavantajlı grupta yer alan çocuk, kadın, yaşlı ve engellilerin daha fazla istismar/sömürü riski ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Ekici, 2020; Dubey ve diğerleri, 2020; Karataş, 2020). Birçok ülke Covid-19 salgınına önlemek için okullar online eğitime geçmiş, işyerleri kapatılarak evden çalışma yöntemi benimsenmiş, sosyal yaşamda kullanılan davranış kalıpları askıya alınmış, hijyen davranışları ve mesafe kuralı çok önemli hale gelmiştir (Karataş, 2020; Tamer, 2020). Kısa dönemde dahi birçok psiko-sosyal ve ekonomik soruna yol açan Covid-19 salgının uzun vadede bu alanlara daha fazla etki edeceği tahmin edilmektedir (Karataş, 2020). Her ne kadar devletler önlemler alsalar da Covid-19 salgınının işsizliği arttıracığı, toplumsal eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri arttıracığı, özellikle dezavantajlı grupları daha kırılgan hale getirebileceği öngörülmektedir (Altın, 2020; Karataş, 2020; Tamer, 2020).

Yaşlılık Dönemi ve Yaşlı Sorunları

Yaşlılığın tanımlanması güç bir kavramdır. Yaşlılık olgusu kültürden kültüre, toplumdan topluma, zamana ve coğrafyaya göre değişiklik göstermektedir (Sütçü ve Demirel, 2020). Yaşlılığın kesin bir tanımının olmamasında ekonomik koşullar, fizyolojik ve psikolojik faktörler gibi birçok değişken etkili olmaktadır (Kalınkara, 2014). Yaşlılığın bu çok boyutlu yapısı ilgilenilen özelliğine göre farklı tanımlamalar ile sonuçlanmıştır. Ancak ulusal ve uluslararası çalışmalarda genellikle DSÖ’nün referansı olan 65 yaş ve sonrası kişilerin için “yaşlı” olarak tanımlanmaktadır.

Bugün 65 yaş ve üstü nüfus 20. yüzyılın başındakine oranla 10 kat daha fazladır. Sağlık alanındaki gelişmeler, bulaşıcı hastalıkların kontrol altında alınması, doğum oranının düşmesi yaşlı nüfusun hem oransal hem de sayısal olarak artmasına neden olmuştur (Zastrow, 2016). Dünyada ve Türkiye’de 65 yaş ve üstü nüfus, diğer tüm yaş gruplarından daha hızlı artmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) göre 2050’de dünya genelinde her altı kişiden biri (%16)

65 yaşın üzerinde olacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2019). Türkiye’de yaşlı nüfus son beş yılda %21,9 artarak toplam nüfus içerisindeki oranı 2019’da %9,1 olmuştur. 2060’ta ise yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisinde %22,6 olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2020).

Yaşlı nüfusun artması daha önce fark edilmeyen ihtiyaç ve sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşlıların temelde sağlık, psiko-sosyal, bakım, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve ekonomik sorunlar yaşadığı söylenebilir (Sütçü ve Demirel, 2020).

Yaşlanma ile organizmada birçok sağlık problemi gelişmektedir. Yapılan araştırmalar yaşlıların demans, alzheimer, idrar tutmada zorlanma, görme ve işitme bozuklukları, yetersiz beslendiklerini, yürüme bozuklukları yaşadıklarını, kemik erimesi, yürüme bozuklukları yaşadıklarını göstermektedir. İnancı ve Gökçe Kutsal (1997) yaşlılıkta sıklıkla karşılaşılan sağlık problemlerini kelimelerin İngilizce karşılıklarını temel alarak “Yaşlılığın Yedi I” sı adı verdikleri sınıflama şu şekildedir;

1. Intellectual failure (Bilişsel yetersizlik)
2. Immobility (Hareketsizlik)
3. Incontinence (İdrar-gaita tutamama)
4. Iatrogenic problems (Iyatrogenik Sorunlar)
5. Involvement of the families (Ailelerin katılımı)
6. Instability (Dengesizlik)
7. Insomnia (Uykusuzluk)

Yaşlanma ile yalnızca organizmanın fizyolojik özelliklerinde bir gerileme ya da kayıp meydana gelmemektedir. Yaşlanmayla sosyal statü ve rollerde, tutumlarda ve kişilikte değişimler olmakta dahası bu dönemde birey sosyal izolasyona maruz kalmakta ve yalnızlık hissini yaşamaktadır (Kourkouta, Iliadis ve Monios, 2015; Danış ve Günay, 2019). DSÖ (2017)’ye göre 60 yaş ve üzeri kişilerin %20’sinden fazlası ruhsal problemler yaşamaktadır. Dünya genelinde yaşlılarda sıklıkla bunama, depresyon ve anksiyete bozuklukları görüldüğü bildirilmektedir (Kourkouta, Iliadis ve Monios, 2015; DSÖ, 2017).

Bakım; hayatı önem arz eden fizikî, psikolojik ve sosyal aktivitelerin ve fonksiyonların sağlanmasında, yeniden yerine getirilmesinde ve uyumunda bakıma muhtaç kişiye yardımcı olmaktır (Genç ve Barış, 2015). Bakım ihtiyacı hemen hemen her yaşta karşılaşılabilen bir durum olsa da yaşlılık dönemi ile fizyolojik ve psiko-sosyal boyutlarda yaşanan gerilemelerden dolayı yaşlılık sorunları arasında ele alınmaktadır (Sütçü ve Demirel, 2020).

Sosyal dışlanma kavramı ayrımcılık ve ırkçılık ile bağlantılı bir olgudur (Kourkouta, Iliadis ve Monios, 2015). Sosyal dışlanma bireylerin toplumla bütünleşme ve fırsatlara erişimini engelleyen, temel ihtiyaçlardan ve vatandaşlık haklarından yoksun bırakan durumu tanımlar (Palmer, 2011). Sosyal dışlanma yoksulluk, işsizlik, ayrımcılığa neden olabileceği gibi bunların bir sonucu da olabilir. Yaşlıların çeşitli nedenlerden dolayı eğitim, ekonomi, istihdam piyasası, komşuluk gibi sosyal ilişkilerde, sosyo-kültürel alanda, sağlık, politika ve katılım gibi alanlardan dışlandıkları yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur (Dylan, 2012; Walsh, Scharf ve Keating, 2017).

Yaşlıların yaşadığı sorunlarından birisi de yaş ayrımcılığıdır. Yaşlı ayrımcılığı negatif ve pozitif tutumları içerse de genellikle olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Yaş ayrımcılığı kavramı ilk kez Butler (1969) tarafından kullanılmış olup (Sütçü ve Demirel, 2020) kimsenin asla kabul edemeyeceği “yaşlı akbaba, kart horoz, moruk, taşkafa” gibi kelimelerle dilimizde mevcuttur (Zastrow, 2016). Yaşlı ayrımcılığı bir kişiye sadece yaşı nedeniyle gösterilen farklı tavır, önyargı, davranış ve eylemleri içinde barındıran çok boyutlu bir terimdir (Vefikuluçay, 2008). Yaşlılara yönelik ayrımcılık yaşlıların bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılanmasına, muhatap alınmamasına, sosyal hayattan dışlanmasına ve istismar edilme görünümüne sahiptir (Buz, 2015). Sütçü ve Demirel (2020) yaşlıya yüklenen olumsuz anlamları şu şekilde belirtmişlerdir;

- Yaşlılık dönemi sürekli yetersizlik ve hastalıklar ile anılması
- Yaşlanma ile artan cinsel yetersizlik hali
- Zihinsel süreçlerde yavaşlama ile öğrenme güçlükleri
- Organizmanın yaşlanma ile dış görünümünün bozulması ve çirkinlik algısı
- İş hayatından uzaklaşma ile işe yaramazlık ve çevreye karşı artan bağımlılık
- Toplumdan kopma ve yalnızlık
- Yoksulluk

Ekonomik sorunlar sadece yaşlıların değil toplumda hemen hemen bütün nüfus gruplarının yaşayabileceği sorunlar arasında sayılabilir. Ancak yaşlılık döneminde işsiz kalma, emekli olma, sağlık harcamalarının artması, finansal okuryazarlığın düşük olması (Lusardi ve Mitchell, 2011) ve enflasyon (özellikle sabit gelire zarar vermekte) yaşlıların ekonomik sorunlar yaşamasına ve yoksullaşmasına neden olmaktadır (Zastrow, 2016).

Yaşlılık döneminde ortaya çıkan sorunları anlamak için, yaşlılığı biyolojik, psiko-sosyal ve ekonomik perspektifte değerlendirmek gerekir. Yaşlılığın doğası gereği ve yaşamın son evresi olması bakımından birçok sorunu barındırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda yaşlılık temelinde araştırmaların arttığı ve çalışmalarda yaşlılık ile ilişkilendirilen sorunlara çokça yer verildiği görülmektedir. Yaşlılık ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Şentürk (2018), yaşlılık dönemi sorunlarını fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri, ihmal ve istismar, aktif çalışmadan ayrılma, yalnızlık ve sosyal izolasyon, bakım sorunları ve ölüm korkusu olarak ele almaktadır. Soysal (2020) ise yaptığı çalışmada yaşlılık dönemindeki en büyük sorun alanlarından birinin çalışma hayatı ve sosyal uyum olduğunu belirtmektedir.

Yaşlılık sorunlarını içsel ve dışsal sorunlar olarak iki farklı boyutta ele almak gerekmektedir. İçsel sorunlar daha çok yaşlılığın doğal gelişim aşamasında ortaya çıkan, biyolojik, fiziksel ve sağlık sorunlarından oluşmaktayken, dışsal sorunlar daha çok toplum ya da toplumun bir kesimi tarafından yaşlılığa ve yaşlılara yönelik tutum davranışlardan ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yaşlıların toplum içinde yaşadığı yalnızlık, dışlanma, ihmal ve istismar, yaş ve yaşlı ayrımcılığı, damgalanma gibi sorunların ortaya çıkması dışsal sorunlar olarak ele alınabilmektedir. Yaşlılar üzerinde hem içsel hem de dışsal sorunları tetikleyen, yaşlıların toplum içinde yalnızlık, dışlanma ve izolasyona karşı direncini kıran etkenlerden birisi de Covid-19 salgını olmuştur.

Yaşlılar ve Covid-19 Salgını

Covid-19 salgını dünya üzerinde milyonlarca insana bulaşmış ve çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Covid-19 salgını bütün insanları etkilemekte ancak yaşlılar veya kronik rahatsızlığı olanlar için daha ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Salgın başladığı andan itibaren ortaya konulan araştırmalar Covid-19'un yaşlılarda mortalitenin diğer yaş gruplarına oranla daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b; WHO, 2020a; Zhou ve diğerleri, 2020).

Yaşlanma ile kişilerde çok çeşitli sağlık sorunları görülebilmektedir. Bu sağlık sorunları arasında enfeksiyonlar önemli bir yere sahiptir. Yaşlanmayla birlikte bağışıklık sisteminin işlevlerinden bozulmalar ortaya çıkar (Altın, 2020). Bu nedenle yaşlıların enfeksiyonlara karşı daha savunmasız hale geldiği söylenebilir. Altın (2020), yaşlılarda Covid-19'un daha ağır seyrettiğini

ancak yaşlılar arasında da standart bir hastalık seyriden bahsetmenin mümkün olmadığını; bütün yaşlıların benzer şekilde hastalığı ağır geçireceğini söylemenin mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Salgından bağımsız olarak birçok sorunla karşı karşıya kalan yaşlılar, Covid-19 salgını birlikte sağlık temelinde sorunların ötesinde, yaşlıları psiko-sosyal açıdan olumsuz etkileyen birçok sorunla da karşılaşmışlardır. Genel olarak yaşlılara yönelik, yaşlı ayrımcılığı ile toplumsal bütünleşme ve kabul noktasında sorunlar yaşamışlardır. Yaşlıların Covid-19 salgınında en zayıf nokta olarak tanımlanması, yaşlıların izolasyonu da beraberinde birçok sağlık, ekonomik ve psiko-sosyal sorunlara neden olmuştur.

Hastalığın yaşlılarda daha ağır bir tablo göstermesi yaşlılara dönük önlemleri, kısıtlamaları/sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalara beraberinde getirmiştir. Ancak bir yandan alınan bu “önlemler” yaşlı ayrımcılığını daha görünür kılmıştır (Çobanoğlu, 2020; Türk, 2020; Altın,2020. Yaşlı bireylerin enfekte olmasına yönelik tedbirler ilk başta sosyal medyada eğlence konusu haline getirilmiş ve bu tutum ve davranışlar daha sonra yerini yaşlılara yönelik zorbalığa ve nefret söylemine bırakmıştır (Türk, 2020). Uysal ve Eren (2020) Covid-19 salgınında yaşlı ayrımcılığı konusunda twitter söylemleri üzerinden yaptıkları çalışmada; *“alay etme, küçümseme, aşağılama, hakaret etme ve nefret söylemleri gibi yaşa dayalı ayrımcı tutum, söylemler”* tespit etmişlerdir.

Yaşlı bireylerin salgına karşı izole edilmesi depresyon, anksiyete düzeylerinin yükselmesine, öfke, korku ve yalnızlık duygularını hissetmelerine neden olmuştur (Santini ve diğerleri, 2020; Sattari ve Billore, 2020; Uysal ve Eren, 2020). Wang ve diğerleri (2020) salgın sürecinde yaşlıların daha stresli, ajite ve aşırı şüpheli olduklarını belirtmişlerdir. Yaşlıların Covid-19 salgınında psiko-sosyal sorunları ile ilgili yapılan bir diğer çalışmada yaşlıların izolasyon döneminde anksiyete, depresyon, kötü uyku kalitesi ve fiziksel hareketsizlik sorunları yaşadığı tespit edilmiştir. (Sepúlveda-Loyola ve diğerleri, 2020)

Yaşlılık döneminde emeklilikten veya yaş ayrımcılığı nedeniyle oluşan işsizlik nedeniyle gelirden kayıplar yaşanmaktadır. Düşük gelire sahip olmak sağlıklı beslenememeye, iyi bir konutta yaşayamamaya ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamaya neden olabilir. Bu açıdan düşünüldüğünde yaşlılar için Covid-19 sadece bir hastalık ya da sağlık sorunu değil aynı zamanda yaşlıların sosyal yaşamını altüst edebilecek bir olgu olarak ifade edilebilir.

Türkiye’ de Covid-19 Sürecinde Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Hizmetler

Covid-19 yaşlı bireyler üzerinde yıkıcı etkilere sahip bir hastalıktır. Yaşlı nüfusun hem dünya genelinde hem de Türkiye’deki oranı göz önünde alındığında yaşlıları Covid-19’ dan korumaya yönelik uygulamalara ağırlık verilmesi beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Covid-19 salgınında yaşlılara yönelik uygulama ve hizmetleri beş farklı kategori içerisinde değerlendirilebilir. Bu kategoriler; ilk olarak riskli grup olarak yaşlıların izolasyonuna yönelik “*kısıtlamalar*”, ikincisi, kısıtlamalara bağlı olarak sunulan “*hizmetler*”, üçüncüsü salgın ile hem sağlık hem temel ihtiyaçlara yönelik harcamaların artması ile “*ekonomik destek*” ve dördüncüsü yaşlıların fizyolojik, psikolojik, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik, “*izinler ve ayrıcalıklar*” ve sonuncusu tedavi ve aşlamaya yönelik “*tıbbi hizmetler*” olarak sıralanabilir.

Yaşlılara yönelik hizmetler

Türkiye Çin’de salgının çıktığı ilk andan itibaren hem nüfusun geneli hem de yaşlı bireylerin sağlıkları için Covid-19 ile mücadele çalışmalarını başlatmıştır. Salgınla ilgili ilk çalışmanın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından 7 Ocak 2020’de Covid-19 ile ilgili 81 İl Müdürlüğüne gönderilmiş resmi yazı olduğu söylenebilir. Bu yazıyla önleyici tedbirler alınarak salgın sürecinde hızlı ve etkin bir şekilde mücadele edebilmek için ‘*Ta-kip ve İzleme Birimi*’ oluşturulmuştur (Türk, 2020). Ayrıca kuruluşlara yeni kabul ve kuruluş dışına çıkışı yasaklayarak bulaş durumu önlenmiş, olası risklere karşı kuruluşlarda ‘*izolasyon odaları*’ ve *huzurevlerinden bağımsız olarak ‘izolasyon kuruluşları’* oluşturulmuştur (Türk, 2020).

AÇSHB’ nin yazısından üç gün sonra 10 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından *Koronavirüs Bilim Kurulu* oluşturulmuştur. 11 Mart 2020 Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından Bilim Kurulu’nun çalışması olarak *COVID-19 Rehberi* yayınlanmıştır (Erdem, 2020).

AÇSHB, Covid-19 salgını boyunca yatılı kuruluşlara yönelik rehberler hazırlamıştır. İlk olarak, kuruluşlarda Covid-19 salgınına yönelik Mart 2020’de “*Kuruluşlarımıza Yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi-1*”i hazırlamış ve kuruluşlarda hastalık tanı ve teşhisine yönelik bilgilere yer verilmiştir. Ay-

rıca rehberde asgari düzeyde önlemlere yer verilmiştir. İlk rehberin yayınlanmasından sonra “Kuruluşlarımıza Yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi-II” hazırlanmış ve rehberde Covid-19 salgınına yönelik kurum bazında alınan önlemler ayrıntılı olarak ele alınmış ve sonrasında kuruluşlara yönelik tedbirler şu başlıklar altında ayrıntılı olarak açıklanmıştır;

- *İdari tedbirlerde* izolasyona yönelik düzenlemeler, nöbetler, 14 günlük vardiya sistemi, personelin yıllık izinlerinin kısıtlanması ve yaşlıların tek kişilik odalarda kalması için çalışmalar ele alınmıştır.
- *Kuruluşlarda kalanlara yönelik tedbirler bağlamında*, sürekli maske takmaya özen gösterilmesi, kuruluşlara giriş çıkışların sınırlandırılması ve kısıtlanması, tıbbi tedavi gibi durumlarda yaşlıların tekrar kuruluşa kabul için doktor raporu istenmesi, kurum dışına çıkış ve girişlerde izolasyon kuruluşlarının kullanılması, Covid-19 teşhisinde, şüphesinde veya temaslı olma durumuyla karşılaşmasında yapılması gerekenler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.
- *Çalışanlara yönelik tedbirlerde* kuruluşa hijyen kuralları, giriş çıkışa yönelik düzenlemeler, Covid-19 tanısı, şüphesi ya da temaslı olunması durumunda yapılması gerekenler ayrıntılı ele alınmış ve çalışanların psiko-sosyal boyutta desteklenmesi ifade edilmiştir (AÇSHB, 2020a).

AÇSHB (2020c), Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü, Haziran, 2020’ de “Kuruluşlarımıza Yönelik Covid-19 Normalleşme Rehberi-I”i yayınladıktan sonra, vaka sayılarındaki azalma eğilimi ile bir normalleşme sürecine girilmiştir. Normalleşme ile kuruluşlarda kısıtlamalar belli şartlar doğrultusunda esnetilmiştir. Bu bağlamda, kuruluşlara izolasyon kuralları ile kabullerin yapılması, yakın akraba ziyaretlerine izin verilmesi, sportif ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi gibi konular ele alınmıştır. 2020 yılının sonlarında vaka sayılarındaki hızlı artış ile, ikinci dalga olarak ifade edilen yeni bir sürece girilmiştir. Bu yeni süreç kısıtlamaları ve önlemleri yeniden gündeme taşımıştır.

İçişleri Bakanlığının 22 Mart 2020 tarihinde “65 yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı” isimli genelge ile tek başına yaşayan ve ihtiyaçlarını karşılayacak yakını bulunmayan 65 yaş ve üstü kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Vali/Kaymakamların başkanlığında *Vefa Sosyal Destek Grupları* oluşturulmuştur (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a). 65

yaş ve üstü bireylerin ikametlerinden ayrılmadan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için 112, 155 ve 156 mobil numaraları üzerinden ihtiyaçlarını bildirmeleri kararlaştırılmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a). Vefa Sosyal Destek Grupları polis, jandarma, bekçi, zabıta, öğretmen, AFAD personeli gibi kamu çalışanlarının yanında sivil toplum kuruluşu gönüllülerinden meydana gelmiştir (Duran , 2020). Salgının toplumsal düzeyde büyük çaplı etkisi sonucu dezavantajlı kesime destek sağlamak ve özellikle yaşlıların ve kronik hastalığı olanların ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmuş bu destek mekanizması profesyonel meslek elemanlarının yanında gönüllülerin de hizmet vermesi ile kapsayıcılık ve ulaşılabilirlik açısından olumlu bir etki yarattığı söylenebilir. Ancak, Vefa Sosyal Destek grupları içerisinde yer alan kişilere yapılandırılmış ve sistematik bir eğitim verilmemesi ise profesyonel uygulamada yetersizliklerin oluşabileceğinin bir göstergesidir. Vefa Sosyal Destek Grupları 14 Mayıs 2020 tarihi itibarıyla 6.649.461 haneye ulaşmıştır. Bu kapsamda emekli maaşından gıdaya, ilaçtan hijyen malzemelerine kadar teminini sağlamışlardır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020c). Ülke nüfusu göz önüne alındığında Vefa Sosyal Destek Gruplarının ilk aşamada kısa sürede çok fazla yaşlı bireye ulaştığı ve faydalı olduğu söylenebilir ancak salgının uzun bir süreye yayılması ile etkinliğinin azaldığı söylenebilir.

Yaşlılara yönelik kısıtlamalar

İlk Covid-19 vakanın tespit edilmesi ve salgının yayılması ile tedbirler artırılmıştır. Bilim Kurulunun önerileri doğrultusunda bireysel alışkanlıkları ve toplumsal yaşamı etkileyen türden birçok tedbir ve yasaklar aşamalı olarak hayata geçirilmiştir (Gencer, 2020). Türkiye’de ilk Covid-19 vakası görülmeden önce komşu ülkelerde (Irak, İran, Bulgaristan, Yunanistan) vakaların bildirilmesi ile bu ülkelere seyahat kısıtlamaları getirilmiştir (BBC, 2020).

İçişleri Bakanlığının 22 Mart 2020 tarihinde “65 yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı” 81 il Valiliğine gönderdiği genelgeyle 65 yaş ve üzeri bağışıklık sistemi düşük ve kronik akciğer hastalığı, astım, KOAH, kalp/damar hastalığı, böbrek, hipertansiyon ve karaciğer hastalığı olanlar ile bağışıklık sistemini bozan ilaçları kullananların ikametlerinden dışarı çıkmaları, açık alanlarda, parklarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmeleri yasaklanmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a).

AÇSHB salgın süresince Covid-19’a karşı birinci derecede risk grubunda bulunan, kurum bakımında olsun ya da olmasın bütün engelli ve yaşlı bireylerin korunmasına yönelik çalışmalar yapmıştır (Ekici, 2020). Bunun için vaka yönetimi, personel risk yönetimi ve acil durum risk yönetimi planları yapılarak ve uygulamaya konarak, hizmet alanlarla beraber, hizmet verenlerin de sağlıkları ve güvenlikleri garanti altına alınmış, hizmetin kaliteli ve kesintisiz sunumu sağlanmıştır (AÇSHB, 2020a). AÇSHB’ye bağlı 426 Huzurevi ve Yaşlı Rehabilitasyon Merkezinde 27500 yaşlı bakım ve sağlık hizmeti almaktadır. Bu kuruluşlarda kalan yaşlıları Covid-19 salgınından korumak için 26 Mart 2020 tarihinde vardiya sistemine geçilmiştir. Bu kurumlardaki görevliler 14 günlük vardiyalar şeklinde çalışmaya başlamışlardır (AÇSHB, 2020a)

Yaşlılara yönelik ekonomik destek hizmetleri

Salgın nedeniyle 65 yaş ve üstü ve kronik rahatsızlığı nedeniyle sokağa çıkmayacak/kısıtlamada olan vergi mükellefi kişiler beyanname ve ödemeleri yasak bitene kadar ertelenmiştir. Maaşını kamu bankalarından alan emeklilerin istedikleri takdirde maaşlarını evden alabilmeleri sağlanmıştır. Dahası bakım merkezlerinden faydalanmak isteyen yaşlıların gelir ölçütüne bakılmaksızın kurum bakımı alabilmeleri sağlanmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). Emekli maaşında en düşük miktar 1000 TL’den 1500 TL’ye yükseltilmiştir. Emekli bayram ikramiyesi Nisan ayında ödenmiştir. Emekli maaş promosyon ödemelerinin de doğrudan hesaplara yatırılması kararı alınmıştır (Durmuş ve Şahin, 2020).

Yaşlılara yönelik izin ve ayrıcalıklar

Yaşlılara yönelik ilk aşamada uygulanan ayrıcalıkların çoğu şartlı ayrıcalıklar olarak ele alınmıştır. 22 Mart 2020 tarihinde yaşlılara ve kronik rahatsızlığı olanlara sokağa çıkma yasağı getirilirken; organ ve kemik iliği nakli olanlar, immün (bağışıklık) yetmezliği olanlar ve böbrek yetmezliği nedeniyle diyalize giren hastalar bu kısıtlamadan muaf tutulmuşlardır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a).

Kronik hastalığa sahip olanlar ve 65 yaş ve üstü kişiler için sokağa çıkma kısıtlaması Bilim Kurulunun tavsiyesi, kamuoyundan gelen talep ve bireylerin psikolojik iyilikleri için esnetilmiştir. Esnetme ile kısıtlamaya tabi kişiler haftanın belli günleri ve belli saatleri ikametlerinden dışarı çıkabilmişlerdir.

Örneğin 6 Mayıs 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığının kararıyla 10 Mayıs 2020 Pazar günü 11:00 - 15:00 saatleri arasında 65 yaş ve üzeri yaşlılara yürüme mesafesiyle sınırlı olarak koronavirüs kurallarına uyarak dışarı çıkmalarına izin verilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020b).

Vaka sayılarındaki düşüş ile 1 Temmuz 2020 tarihinde yeni normal yaşam sürecine girilmiş yasaklar ve kısıtlamalar nedeniyle kapalı olan birçok işletme yeniden açılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 2020a). Yeni normal yaşam sadece Türkiye’de değil bütün dünyada maalesef umulduğu gibi olmamış insanlar Covid-19 salgınından önceki normallerine göre yaşamaya devam etmişler ve bu durum vaka sayılarının katlanarak artmasına ve salgında ikinci dalgaya neden olmuştur. 2020 yılı Kasım ve Aralık aylarında vaka sayılarının 30 bin ve üzerine çıkmasıyla beraber normalleşme yerini yeni önlemlere bırakmıştır. 01 Aralık 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığının genelgesiyle hafta sonları bütün saatlerde ve hafta içi 21:00-05:00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Kısıtlamanın olduğu Cumartesi ve Pazar günlerinde market, bakkal, manav gibi işletmeler 10:00-17:00 saatlerinde hizmet verebilmeleri, vatandaşların (65 yaş ve üzeri ile 20 yaş altı hariç) zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için araç kullanmadan ikametlerine en yakın market, bakkal vb. gidip gelmelerine izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu gün ve saatlerde 65 yaş ve üstü bireyler unutulmamış ve temel ihtiyaçların Vefa Sosyal Destek Birimleri ile karşılanması kararlaştırılmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020d).

Yaşlılara Yönelik Tıbbi Hizmetler

Covid-19 salgınında Türkiye’de yaşlıların tıbbi hizmetlerden yararlanması en etkin şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Yaşlılara yönelik bu tıbbi hizmetleri 2 boyutta ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi tele-tıp² uygulamaları ve ikincisi ise aşılama çalışmalarıdır.

Bilişim teknolojisindeki gelişmeler Covid-19 salgını süresince insanlığa önemli bir avantaj sağlamıştır. Covid-19 salgının getirdiği zorunluluklar nedeniyle başta sağlık ve eğitim olmak üzere birçok hizmet, çevrimiçi araçlar ile sağlanmaya başlanmıştır. Sağlık alanında çevrimiçi araçların kullanımı

² Bireylerin ve toplumların sağlık düzeylerinin iyileştirilmesi, hastalıkların ve kazaların önlenmesi; sağlık personelinin sürekli eğitimi ile tüm sağlık profesyonelleri tarafından bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak, uzaktan ve geçerli bilgi iletişim yöntemleri ile sağlık hizmetlerinin verilmesidir (DSÖ, 2010).

her ne kadar Covid-19 salgınında önemli hale gelmiş olsa da Türkiye için yeni değildir. Türkiye’de ilk kez 2006 yılında “Bilgi Toplumu Stratejisi” ile “Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı”nda tele-tıp uygulamaları hayata geçirilmiştir (Uyanusta Küçük, 2020). Covid-19 salgınında Türkiye’de tele-tıp uygulamaları kapsamında yaşlılara yönelik olarak canlı doktor görüşmesi (Çapacı ve Özkaya, 2020), tahlil sonuçları, radyoloji sonuçlarını görüntüleme sağlanmış, diyet listeleri düzenlenmiş, Covid-19 salgını için bilgilendirme yapılmış dahası kronik rahatsızlığı bulunanların raporlu ilaçların reçete zorunluluğu kaldırılmıştır (AÇSHB, 2020b). Ayrıca tıbbi tedavi ve müdahale gerektiren durumlarda yaşlıların sağlık kuruluşlarına randevu sistemi ile kabul edilerek, günün belirli saatleri yaşlılar için ayrılmıştır.

Yaşlı nüfusta diğer yaş gruplarına göre kanser vakalarının yüksek olması Covid-19 risk faktörü ile birleştiğinde onkolojik tedaviler ve palyatif bakım konusunu daha da önemli hale getirmiştir (Yazar, 2020). Covid-19 salgınında kanserli hastaların takipleri, tedavi süreçlerinin kontrolü, semptomlarının yönetimi ve psiko-sosyal yönden desteklenmeleri tele-tıp uygulamaları ile gerçekleştirilmiştir (Tanrıverdi, 2020). Covid-19 salgınında yüksek risk altındaki bir diğer grup da diyalize giren yaşlı hastalardır. Sağlık Bakanlığı 16.04.2020 tarihinde diyaliz merkezleri için tedbirler için öneriler sunmuştur. Bu kapsamda diyaliz merkezine gelen hastaların mümkün olduğunca toplu taşımayı kullanmamaları hastanın en az süre bekleyecek şekilde randevuların düzenlenmesi, hastanın maske ile tedaviye gelmesi ve ev diyalizi alan hastalara mümkün olabildiğince telefon, bilgisayar gibi elektronik sistemler kullanarak hastaneye gelmelerine ihtiyaç duymadan evde klinik bakım hizmeti verilmesi ve gerekli görüldüğünde evde bakım hizmeti verilmesi, diyaliz merkezlerinin hasta servis araçlarında yolcu sayısının sosyal mesafe kurallarına göre düzenlenmesi gerektiği önerilmiştir (Anadolu Ajansı, 2020).

Covid -19 salgınında yaşlılara yönelik tıbbi hizmetlerde diğer önemli boyut aşılama çalışmalarıdır. Türkiye Çin’de bulunan Sinovac şirketinin Coronavac aşısı için anlaşma gerçekleştirmiştir. 11 Şubat 2021 tarihine kadar Türkiye bu aşından 15 milyon doz temin etmiştir (TRT Haber, 2021). Türkiye’de aşılamanın ne zaman tamamlanacağına dair tarih tam olarak bilinmese de aşılama programı için önceliklere göre dört grup oluşturulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021b). Birinci grupta birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de sağlık çalışanları ve yaşlılar bulunmaktadır. Bu kapsamda birinci grupta yer alan sağlık çalışanları ile huzurevi, bakım merkezinde kalan kişiler ve 90 yaş

üstü vatandaşlar aşılarmaya başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2021). 90 yaş ve üstü kişilerin aşılarması tamamlandıktan sonra sırasıyla 85 yaş, 75 yaş, 70 yaş ve 65 yaş ve üstü kişilerin aşılarmasına geçilmiştir (TRT Haber, 2021).

Coronavac aşısı 2 doz şeklinde ücretsiz olarak uygulanmaktadır. Türkiye’de 14.02.2021 tarihine kadar T.C. Sağlık Bakanlığı verilerine göre 493.403 kişiye ikinci doz uygulanmıştır. (CNN Türk, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021b). Aşı 18 yaş altı kişilere, hamilelere ve son 6 ay içerisinde Covid-19 teşhisi almış kişilere uygulanmamaktadır. Aşı randevuları Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) web sitesinden veya ALO 182’yi arayarak alınmaktadır (HaberTürk, 2021). Randevu alamayan yaşlıların aşı takvimi ve randevuları aile hekimlikleri tarafından düzenlenmektedir. Aşı için sağlık tesisine gidemeyen kişilerin aşıları evde sağlık hizmeti birimleri tarafından yapılmakta olup huzurevi ve bakımevinde kalanlar kurumlarında; 90 yaş ve üstü bireyler ise evlerinde aşılarmışlardır (Anadolu Ajansı, 2021). Salgınun tıbbi boyutunda aşılarmaya büyük önem verilmiştir. Ancak Türkiye’de Covid-19 aşısı diğer aşılarda olduğu gibi zorunlu değildir. Toplumdaki nüfus gruplarında Covid-19 bulaş riski en fazla olan yaşlılar için de bir zorunluluk söz konusu değildir.

Sağlık, psiko-sosyal ve ekonomik açılardan dezavantajlı grup olarak yaşlılar, Covid-19 salgınının ilk günlerinden itibaren en çok gündeme gelen ve ele alınan gruplardan olmuşlardır. Salgın süresince yaşlılara sunulan hizmetlerin geliştirilmesi ve yaşlılara sunulan hizmetlerin çeşitlendirilmesi noktalarında, ekonomik boyutta destek sağlanması boyutunda, kısıtlamalar ve izinler ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Covid-19 salgını en temelde bir hastalık olmasının ötesinde bireyleri, aileleri ve toplumları biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden etkileyen küresel bir afetdir. Salgın ortaya çıktığı günden bu zaman kadar dünya genelinde milyonları hasta etmiş ve milyarları eve hapsedmiştir. Enfekte olanların çoğu hastalığı hafif şekilde atlatsa da dezavantajlı gruplar arasında bulunan yaşlılar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Yaşlanma kaçınılmaz bir süreçtir. Her gelişim evresinde olduğu gibi yaşlılık döneminin de kendine has sorunları mevcuttur. İnsanlar yaşlandıkça sağlık sorunları da beraberinde artma eğiliminde olur. Yaşlılık döneminde

kardiyovasküler hastalıklar, nörolojik hastalıklar, sindirim ve solunum sistemi rahatsızlıkları ve enfeksiyonlar önemli sağlık sorunları arasında sayılabilir. Yaşlanmayla birlikte birey rol, statü ve sosyal işlevselliklerinde kayıpları yaşayabilmektedir. Dahası salgın döneminde yaşlı bireyler depresyon, anksiyete, stres, umutsuzluk, yalnızlık ve ölüm korkusu gibi psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Aynı zamanda yine bu dönemde yaşlılar sosyal dışlanmaya, yaş ayrımcılığına ve damgalanmaya maruz kalabilmektedir.

Yaşlılık döneminin kendine ait sorunlarına ek olarak yaşanan Covid-19 salgını yaşlıların yaşam kalitesini ve yaşam doyumlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Süreç içinde yaşlılara yönelik yasaklar, kısıtlamalar ve önlemler ilk başlarda hem sosyal hayatta hem de sosyal medya ortamlarında bir eğlence unsuru olarak görünse de aslında yaş ayrımcılığının somut göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan bu dönemde yaşlıların izole olmasından ve hastalığın belirsizliğinden kaynaklı olarak depresyon, anksiyete, stres, korku, öfke, ajitasyon, yalnızlık ve değersizlik duygusu yaşamaktadırlar.

Covid-19 salgınına yönelik vakaların Türkiye’de görüldüğü ilk günden itibaren ülke ve tüm toplum olarak salgına yönelik bir hazırlık süreci başlatılmıştır. Salgının Türkiye öncesinde birçok dünya ülkesinde görülmüş olması, yıkıcı etkilerinin öncesinden bilinmesi ve diğer ülkelerin bu konuda yürüttükleri çalışmalar Türkiye açısından bir ön deneyim ve hazırlık niteliği taşımıştır. Türkiye’de henüz vaka görülmeden salgına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Salgının ilk günlerinden itibaren sağlık hizmetleri başta olmak üzere birçok toplumsal düzenleme hayata geçirilmiştir. Toplumsal olarak koronavirüsün ağır sonuçlarla seyrettiği yaşlılara yönelik özel düzenlemeler düşünülmüş ve hayata geçirilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetler beş temel kategoride incelenmiştir. Bunlar yaşlılara sunulan hizmetler, kısıtlamalar, ekonomik destek, tıbbi hizmetler, izin ve ayrıcalıklardır.

Genel olarak yaşlılara sunulan hizmetler boyutunda, birçok ülkenin aksine Türkiye salgın daha ülkeye giriş yapmadan yaşlılar ve diğer yaş grupları için önlemleri almaya başlamıştır. AÇSHB kendisine bağlı kurum ve kuruluşlarda Covid-19 önlemlerini 2020 Ocak ayı itibarıyla oluşturmaya başlamıştır. İlk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden sonra tedbirler ülke genelinde daha da arttırılmış ancak vaka sayılarındaki artış nedeniyle sokağa çıkma kısıtlamaları yapılmıştır. 65 yaş ve üstü ve kronik rahatsızlığı olan kişilerin Covid-19’un bulaşmasını engellemek için ikamet ettikleri yerden çıkmaları yasaklanmıştır. Bu grupta olan insanların gıda, su, temizlik gibi temel

ihtiyaçlarını karşılamak için Vefa Sosyal Destek Grupları kurulmuştur. Huzurevleri ve bakım evlerinde 14 günlük vardiyalı çalışmaya geçilmiştir. Emekli maaşının en az 1500 TL'ye çıkarılması, bayramlarda emeklilere ödenen ikramiyelerin önceden ödenmesi ve beyanname süresinin uzatılması gibi birçok ekonomik destek gerçekleştirilmiştir. Bunların dışında sadece yaşlılar için değil nüfusun geneli için AÇSHB Covid-19 salgını sürecinde muhtaç ve ihtiyacı olan kişiler için 1000 TL sosyal yardım sağlamıştır.

Salgın sürecinde kurum bakımı dışında kalan ve kısıtlamaya tabi yaşlıların ihtiyaçların karşılanmasına yönelik özel hizmet gruplarının oluşturulması ve ekonomik anlamda yaşlılara destek sağlanması, salgın sürecinde olumlu bir etki yaratmış olsa da uzun süreli ve planlı hizmetlerin hayata geçirilmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Türkiye, Covid-19 salgınında kurum bakımındaki yaşlılara yönelik hizmetleri ve tedbirleri sistematik ve planlı bir şekilde yönetmiştir. Ancak, kurum bakımı dışında kalan ve profesyonel bakım hizmetlerinden yararlanmayan yaşlılar için hizmetler ve tedbirlerin uygulanabilirliği ve takibi tartışılması gereken konulardandır.

Sonuç olarak, Covid-19 salgını bilinmezlikler ile başlayan belki de bu yüzyıla damgasına vuracak önemli olaylardan birisidir. Salgının ilk zamanlarında Çin'den gelen verilerde ölümlerin çoğunun (%80) yaşlılarda olması birçok toplumda farklı tepkilere neden olmuştur. Bireyselliğin ve ayrımcılığın ön planda olduğu bazı çok küçük toplumlarda, yaşlılara yönelik olumsuz fikirler ortaya atılmış olsa da genel anlamda yaşlılar tüm dünyada özel korunması gereken grup olarak tanımlanmış ve salgında özellikle yaşlıların korunmasına yönelik birçok hizmet sunulmuştur. Bu bağlamda, sürecin başından itibaren Türkiye hiçbir ayrım gözetmeksizin insanın onur ve değerine uygun olarak hem özelde yaşlılara yönelik hem de genel nüfusa yönelik geliştirdiği uygulamalar ile örnek gösterilen bir ülke olmuştur. Türkiye'nin salgını yönetmedeki deneyimi ileride yaşanabilecek salgınlar konusunda ülkenin daha hazırlıklı olmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye'nin Covid-19 salgını sürecinde yaşlılara yönelik hizmetler konusunda genel bir başarıdan söz ederken, sunulan hizmetlerin planlı ve programlı olması, profesyonel hizmetlerin yaygınlaştırılması, hizmetlerin yerindeliği, çeşitliliği, ihtiyaçları karşılamada yeterliği gibi konularda geliştirilmesi gereken yönleri olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, yaşlılara yönelik hizmetlerin geliştirilmesine yönelik öneriler oluşturulmuştur.

Hizmetler boyutunda öneriler

Salgın süresince yaşlılara yönelik hizmetler boyutunda genel bir başarıdan bahsedilmekte ancak sunulan hizmetlerin niteliği, niceliği ve sürekliliği boyutunda geliştirilmesi gerekmektedir.

Covid-19 salgını dünya genelinde her alanda bir dijitalleşme ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda teknoloji ve internet kullanımının artması ile kişilerin bilgiye ve hizmetlere erişimi teknoloji ve bilişim konularında yetkin olmaları ile bağlantılandırılmıştır. Türkiye’de yaşlıların büyük kesimini teknolojiyi ve interneti kullanmada hatta mobil telefonları bile kullanmada sorun yaşadıkları düşünüldüğünde, yaşlılara dijitalleşme, teknoloji ve internet kullanımı hakkında eğitimler verilmesi gerekmektedir.

Teknoloji kullanımı ile yaşlıların sağlık sorunlarının yanında psiko-sosyal açıdan da tam bir iyilik halini sağlamak için ücretsiz internet ve erişim hizmeti sağlanmalıdır. Buna bağlı olarak yaşlıların güncel kitle iletişim araçlarını kullanmaları ve iletişim ihtiyaçlarını azami düzeyde karşılamaları için akıllı telefon ve tablet bilgisayarlar gibi teknolojik ürünlerle desteklenebilir.

Yaşlıların, gelişim dönemlerinde yaşadığı en büyük sorunlar olarak yalnızlık, umutsuzluk ve çaresizlik gibi duyguların salgın ile daha da artış göstereceği ve yaşlıların ruhsal ve psikolojik durumlarını kontrol altında tutmak ve iyileştirmek için mobil psiko-sosyal destek servisleri ve numaraları hizmete alınmalıdır.

Salgın durumlarında yaşlıların da sağlığını tehlikeye atmamak koşuluyla, özellikle yalnız yaşayan yaşlılara profesyonel ekiplerce ziyaretler gerçekleştirilmeli ve yaşlılara yönelik durum raporu hazırlanmalıdır.

Yaşlıların normal yaşamlarında boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin yerine alternatif olabilecek hizmetlerin yapılandırılması, geliştirilmesi ve hizmete sunulması hem yaşlıların ruh sağlığı hem de psiko-sosyal sağlıkları açısından önemli bir yere sahiptir.

Türkiye’de salgın hastalıklar için oluşturulmuş bir acil durum ve salgın eylem planının eksikliğine bağlı olarak kriz müdahalelerinde aksamalar yaşanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de daha profesyonel ve yapılandırılmış kriz müdahalelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Covid-19 salgını ile tüm toplumu kapsayacak şekilde salgınların ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarını göz önünde bulundurmalı ve sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog,

ekonomist ve psikolojik danışmanlardan oluşan multidisipliner bir kriz müdahale ekibinin ya da bu alanları da kapsayan bilim kurullarının oluşturulması gerekmektedir.

Salgın dönemlerinde, salgının ekonomik ve psiko-sosyal etkilerinin önüne geçebilmek adına AFAD, Kızılay gibi kurum ve kuruluşlarla birlikte sivil toplum örgütlerine de yetki verilmeli ve buna bağlı olarak koruyucu ve önleyici tedbirler düşünülmelidir.

Salgın dönemlerinde en fazla riskli gruplardan olan yalnız yaşayan yaşlıların ilgili birimlerde görevli sosyal hizmet uzmanları tarafından takibi sağlanmalı ve sosyal hizmetin vaka yönetici rolünden faydalanılmalıdır.

Salgın bağlamında yaşlılara sunulan hizmetlerin kapsayıcı olması; kurum bakımı altında olan ve olmayanlar için hizmetlerin çeşitlendirilerek niteliğinin artırılması dahası verilen bu hizmetlerin takibinin yapılması gerekmektedir.

Kısıtlamalar boyutunda öneriler

Yaşlılara yönelik kısıtlamaların kapsayıcı olması ve yaşlılık dönemine özel durumların göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yaşlılık döneminde hareketli ve aktif olmanın yaşlıların sağlıklı bir dönem yaşamalarında etkili olduğu unutulmamalı ve kısıtlamaların yaşlıların aktif günlük hareketlerini kısıtlamayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yaşlılık döneminde yaşlıların aile ve sosyal destek sistemlerinin yaşlı ruh sağlığı üzerinde olumlu etkisi düşünülerek, kısıtlamaların sosyal destek sistemlerini engellememesi sağlanmalıdır. Bu süreçte yalnız yaşayan yaşlıların tıbbi ve psiko-sosyal takibi için çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda yalnız yaşayan yaşlıların tespiti ile ikametlerinde uzaktan kontrollerin sağlanabilmesi için gerekli teknolojik altyapının oluşturulması sağlanmalıdır.

Kurum bakımı alan yaşlılarda kısıtlamaların fiziksel ve psiko-sosyal izolasyona dönüşmeden hayata geçirilmesi için araştırmalar yapılmalı ve yeni modeller üzerinde çalışılmalıdır.

Ekonomik destek boyutunda öneriler

Ekonomik sorunlar yaşlılık dönemi sorunlarının başında gelmektedir. Salgın durumlarında yaşlıların ekonomik yönden desteklenmesi, diğer sorunların

ortaya çıkmasını engellemek ve yaşlıların süreçten en az düzeyde etkilenmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de Covid-19 salgını ile yaşlılara ekonomik destek boyutunda destekler sunulmuş olsa da desteklerin niteliği ve niceliği artırılmalı ve destek miktarları artırılarak kalıcı hale getirilmelidir. Salgın dönemlerinde yaşlılar artan enflasyon ve harcamalara karşı korunmalı, buna bağlı olarak yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı grupların temel ihtiyaçları, sağlık ve ilaç harcamaları gibi alanlarda kullanılmak üzere fonlar oluşturulmalıdır.

Yaşlı ve engelli gibi bütün dezavantajlı gruplar salgın dönemleri için tanımlanarak, sosyal devlet ilkesi gereği bakım ve desteklenmesi devlet tarafından garanti altına alınmalıdır.

Salgın dönemlerinde, yaşlılar için faizsiz kredi kredilerinin ve faturalarının ertelenmesi gibi destekler artırılmalı ve yaşlılar için ulaşılabilir ekonomik imkanlar sunulmalıdır.

İzinler ve ayrıcalıklar

Covid-19 salgını ile yaşlılar daha çok kısıtlamalar ile anılsa da yaşlıların sağlık ve psikolojik durumları da düşünülerek ayrıcalıklar ve izinler konusu da gündeme gelmiştir. Yaşlıların belirli saat aralığında sokağa çıkmasına izin verilmiş olsa da yaşlıların bedensel ve ruhsal sağlığını korumak için izinler yetersiz kalmıştır. Yaşlılara sunulan izinlerin ve ayrıcalıkların, kırsal ve kentsel farklılıkları ve imkanları düşünerek planlanması daha uygun olacaktır.

Yaşlılara yönelik gerek sosyal medyada gerekse ulusal basında çıkan aşağılayıcı, onur kırıcı, değersizleştiren söylemlerin engellenmesi, yaşlı ayrımcılığını önleyici, toplumsal bütünleşme ve kaynaşma için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kurum bakımı alan yaşlıların iyilik hali gözetilerek yakınları ile görüşmeleri ve ziyaretler düzenlenmeli, fiziksel olarak görüşmelerin sağlanması için uygun şartların oluşmaması durumunda sanal görüşmeler planlanmalı ve organize edilmelidir.

Tıbbi hizmetler boyutunda öneriler

Sadece yaşlılara yönelik değil bütün nüfusa yönelik uygulanan tele-tıp uygulamalarının Covid-19 bulaşma riski azalttığı söylenebilir. Covid-19 salgını

tele-tıp uygulamalarını arttırmış olsa da salgın sonrası dönemde de kullanılması insanların konforlarını arttıran bir uygulama olacaktır. Bu nedenle tele-tıp uygulamaları geliştirilmeli ve yaygınlığı arttırılmalıdır.

Covid-19 salgınında yaşlılar için diğer önemli boyut olan aşılama Türkiye hızlı yol kat edilmiştir. Aşılama ile ilgili bazı aksaklıklar da bulunmaktadır. Covid-19'u geçiren kişilere aşı yapılmaması ve aşı yapılan yaşlıların sokağa çıkma yasağının devam ediyor olması bu aksaklıklar içinde sayılabilir. Dahası aşı yapılmasını reddeden yaşlıların daha sonra sokağa çıkma yasağının devam edip etmeyeceği de merak konusudur. Bu bağlamda Covid-19 salgınında en büyük risk grubunu oluşturan yaşlılar için tamamen isteğe bağlı olan aşılamanın aksine, aşılamanın özendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluation of Applications and Services for the
Elderly During the Covid-19 Outbreak in Turkey**

*

Aykut Can Demirel – Semih Sütçü

Muğla Sıtkı Koçman University, Recep Tayyip Erdoğan University

Since its existence on Earth, humanity has faced many disasters, such as war, migration and shortage, and these disasters have profoundly affected people's lives. One of the disasters that leave deep traces on humanity and force change and transformation of humanity is outbreaks. Throughout history, humanity has witnessed many outbreaks such as plague, cholera, influenza, and tuberculosis at a regional or global level. These outbreaks have affected the course of history and the development of humanity, moreover, they have caused trauma to individuals and societies by causing many people to die. One of these outbreaks is Covid-19.

The Covid-19 outbreak has affected the whole world psychologically, socially, and economically. Although almost all population groups of societies were affected in the outbreak, people over a certain age had more severe disease or lost their lives due to this disease pandemic. The fact that the Covid-19 outbreak caused the most deaths in the elderly, both in Turkey and in many countries, has provided an environment for measures, restrictions and bans specific to the elderly, as well as the birth of new service models.

The fight against the Covid-19 outbreak, especially the work on the elderly, is important for preparing and responding to future outbreaks. For these reasons, the main aim of the study was to examine and evaluate the practices and services for the elderly in Turkey during the Covid-19 outbreak.

Applications and services for the elderly in the Covid-19 outbreak in Turkey can be evaluated in five different categories. These categories; the first risk group for the isolation of the elderly as “*restrictions*”, the second, depending on the restrictions offered “*services*”, the third with the outbreak, with the increase of expenditures for both health and basic needs, “*economic*

assistance” and the fourth elder of the physiological, psychological, emotional and social needs, *“the permissions and privileges”* for the latter treatment and vaccines, and *“medical services”* can be listed.

Services for the elderly: Depending on the course of the outbreak in Turkey, practices aimed at the elderly population have also been implemented, as well as practices that cover the entire community. First, a “follow-up and Monitoring Unit” was created to combat the outbreak quickly and effectively. Accordingly, the “Coronavirus Scientific Advisory Board” was established by the Ministry of Health of Turkey. Subsequently, guidelines containing specific standards and rules for Aged Care and nursing homes have been prepared. These guidelines describe measures for Aged Care and nursing homes. In this context, administrative measures, measures for service areas and measures for employees are explained in detail. Regional “Vefa Social Support Groups” have been established by the Ministry of Interior of Turkey to meet the needs of elderly people living in their own homes. The Vefa Social Support Groups consist of public employees such as police, **gendarm**, watchmen, teachers, as well as volunteers.

Restrictions on the elderly: Because the elderly are the largest risk group in the Covid-19 outbreak, the elderly are prohibited from leaving their homes, wandering in open spaces, parks, and traveling by public transportation.

Economic support services for the elderly: In addition to services such as making pension payments to the elderly at their residence and delaying tax payments, the base pension has been raised with the idea that the outbreak will increase economic problems.

Permissions and privileges for the elderly: Many of the privileges imposed at the first stage for the elderly were treated as conditional privileges. Due to the emergence of many health problems and psycho-social problems with inactivity and decreased activity in old age, they could go out in a certain period of time later in the outbreak.

Medical services for the elderly: In the covid-19 outbreak, the most effective use of medical services for the elderly in Turkey was tried. It is possible to

assess these medical services for the elderly in two dimensions. The first of these is tele-medicine applications and the second is vaccination studies.

During the Covid-19 outbreak, live physician interviews, medical analyses’ results, radiology results were provided, and diet lists were organized within the scope of tele-medicine practices to elderly by medical staff in Turkey. Tele-medicine practices were informed about the Covid-19 outbreak, and in addition, the requirement for prescribing reported drugs for those with chronic conditions was abolished. Vaccination of the population in Turkey was planned to be carried out in 4 stages within a program. In the first stage, along with health care staff, elderly people, disabled and those living at nursing homes were vaccinated.

Since the first day of the cases of the Covid-19 outbreak in Turkey, a preparation process for the outbreak has been initiated as a country and as a whole society. Covid-19 the spread of the outbreak in many countries before Turkey, the devastating effects of the disease were known before and the struggle of these countries for the outbreak was a preliminary experience and preparation from the point of view of Turkey. Before the case was seen in Turkey, studies on the outbreak gained momentum. Since the first days of the outbreak, many social regulations, especially health services , have been implemented. In society, special arrangements for the elderly, where coronavirus is observed with severe consequences, have been considered and implemented. In this study, services for the elderly in Turkey were examined in five main categories. These are restrictions, economic support, medical services, permits and privileges available to the elderly.

The establishment of special service groups to meet the needs of the elderly who are excluded from institutional care and who are subject to restriction during the outbreak process and providing support to the elderly in economic terms has had a positive effect on them during the outbreak process. But the fact that long-term and planned services have not been implemented can be considered a lack of struggle. It can be said that the services and measures developed by Turkey for the elderly in the care of institutions were successful in the Covid-19 outbreak process. However, the applicability and follow-up of services and measures for elderly people who are out of the institutional care and do not benefit from professional care services are among the issues that need to be discussed.

Another disadvantage in the Covid-19 outbreak is that studies involving the personnel who will perform these services and practices have not been conducted. Although working with the elderly is a challenging and debilitating situation, the extraordinary circumstances created by the Covid-19 outbreak have brought more responsibility to people working with the elderly. Especially during the Covid-19 process, the staff working in nursing homes had to work in the institution for 14 days, which may have caused these staff to experience psychosocial problems. These problems may have caused other problems in both personal and business lives of people working in the field of elderly people care. For this reason, the needs and expectations of the staff who will serve the elderly should also be considered when planning services and practices for the elderly.

As a result, the Covid-19 outbreak is perhaps one of the important events that will mark this century. The fact that most of the deaths (80%) in data from China in the early days of the outbreak were in the elderly caused different reactions in many communities. Unfortunately, this situation has led to discriminatory and stigmatizing movement against older people, especially on social media. Fortunately, states have taken the necessary measures on this issue and identified the elderly as a special group that needs to be protected all over the world. In this way, many services and applications have been developed, especially for the protection of the elderly people. In this context, from the beginning of the process, Turkey has been an exemplary country with its practices developed both specifically for the elderly and for the general population in accordance with the dignity and value of the human being without any discrimination. Turkey's experience in managing an outbreak will contribute to its better preparation for future outbreaks.

In the Covid-19 outbreak process of Turkey, there can be a general success in services for the elderly, but it is believed that the services offered are planned and programmed, the dissemination of professional services, the availability of services, diversity, competence in meeting needs.

Kaynakça / References

- AÇSHB. (2020a). *Kuruluşlarımıza yönelik koronavirüs bilgilendirme rehberi II*. Ankara: AÇSHB.
- AÇSHB. (2020b). *65 yaş üzeri yaşlılar ve kronik hastalığı bulunan yaşlılara yönelik koronavirüs bilgilendirme rehberi IV*. Ankara: AÇSHB.

- AÇSHB. (2020c). *Kuruluşlarımıza Yönelik Covid-19 Normalleşme Rehberi - I*. Ankara: AÇSHB.
- Yurt genelindeki 90 yaş ve üstü evlerinde aşılanıyor. (2021). *Anadolu Ajansı*. 13.02.2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/yurt-genelindeki-90-yas-ve-ustu-evlerinde-asilaniyor/2115421> adresinden alındı.
- Sağlık Bakanlığında diyaliz merkezlerine Kovid-19 Önerileri. (2020). *Anadolu Ajansı*. 14.02.2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakanligindan-diyaliz-merkezlerine-kovid-19-onerileri-/1806871#> adresinden alındı.
- Altın, Z. (2020). Covid-19 pandemisinde yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 49-57. <http://dx.doi.org/10.5222/terh.2020.93723>
- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Koronavirüs: Türkiye'nin Komşularında Covid-19 Salgını Ne Aşamada, Sınır Kapılarında Son Durum Ne? (2020). *BBC*. 19.03.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53018231> adresinden alındı.
- Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 268 - 278. <http://dx.doi.org/10.17755/esosder.89453>.
- Charumilind, S., Craven, M., Lamb, J., Sabow, A. ve Wilson, M. (2020). *When will the Covid-19 pandemic end?* 01.01.2021 tarihinde <https://www.mckinsey.com/industries/healthcare-systems-and-services/our-insights/when-will-the-covid-19-pandemic-end#:~:text=The%20positive%20readouts%20from%20the,in%20Q3%20or%20Q4%202021>. adresinden alındı.
- Chen, Q., Liang, M., Li, Y., Guo, J., Fei, D., Wang, L., . . . Li, X. (2020). Mental health care for medical staff in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e15-e16. [http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30078-X](http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30078-X)
- Son Dakika: Erdoğan'dan aşı açıklaması: Önümüzdeki ay başlıyor. (2020). *CNN Türk*. 14.02.2021 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogandan-asi-aciklamasi-onumuzdeki-ay-basliyor> adresinden alındı.
- Çapacı, M. ve Özkaya, S. (2020). COVID-19 pandemi döneminde tele-tıp uygulamaları. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 260-262. <http://dx.doi.org/10.21673/anadoluklin.738672>
- Danış, Z. ve Günay, G. (2019). Yaşlılık döneminde karşılaşılan psikososyal sorunlar. U. Yanardağ ve M. Zubaroğlu Yanardağ, *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* içinde (s. 43-66). Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

- Dubey, S., Biswas, P., Ghosh, R., Chatterjee, S., Dubey, M. J., Chatterjee, S., . . . Lavie, C. J. (2020). Psychosocial impact of COVID-19. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14(5), 779-788. <http://dx.doi.org/10.1016/j.dsx.2020.05.035>
- Duran, Y. (2021). *Pandemi günlerinde dayanışmanın çarpan etkisi: Vefa sosyal destek grubu*. 15.02.2021 tarihinde <https://yesilay.org.tr/tr/makaleler/pandemi-gunlerinde-dayanismanin-clarpan-etkisi-vefa-sosyal-destek-grubu> adresinden alındı.
- Durmuş, S. ve Şahin, D. (2020). Covid-19 küresel salgında Dünyada ve Türkiye’de uygulanan ekonomi politikaları üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 15(4), 923-943. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44506>
- Dylan, K. (2012). *Is social exclusion still important for older people?* London: The International Longevity Centre.
- Ekici, E. (2020). Covid 19 pandemisi sürecinde yaşlı bireylerin bakım yönetimi. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 145-152.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *65 yaş üzeri yaşlılar ve kronik hastalığı bulunan yaşlılara yönelik koronavirus (covid-19) bilgilendirme rehberi - VI*. Ankara: T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Erdem, İ. (2020). Koronavirüse (Covid-19) karşı Türkiye’nin karantina ve tedbir politikaları. *Turkish Studies*, 15(4), 377-388. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43703>
- Dünyada covid-19: İlk 4 ayında neler yaşandı? Salgının seyri ne durumda? (2020). *Euronews*. 30.12.2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dun-yada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld> adresinden alındı.
- Gencer, N. (2020). Kovid-19 sürecinde yaşlı olmak: 65 yaş ve üstü vatandaşlar için uygulanan sokağa çıkma yasağı üzerine değerlendirmeler ve manevi sosyal hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 35-42.
- Genç, Y. ve Barış, İ. (2015). Yaşlı bakım merkezlerinde çağdaş yaklaşım: Kurumsal bakım yerine evde bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 36-57. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.507>
- Göksu, Ö ve Kumcağız, H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 463-479. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44397>
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020a). *Covid-19 (yeni koronavirus hastalığı) nedir?* 01.01.2021 tarihinde <https://sagligim.gov.tr/yeni-2019-n-cov-virus-korona-virus.html> adresinden alındı.

- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020b). *Covid-19 (sars-cov-2- enfeksiyonu bilim kurulu çalışması) enfeksiyon kontrolü ve izalasyon*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü.
- Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., Hu, Y., . . . Cao, B. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *The Lancet*, 395, 497. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30183-5](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30183-5)
- 1 Temmuz’da (bugün) nereler açıldı? İşte normalleşme takviminde 1 Temmuz’da açılan yerlerin listesi. (2020a). Hürriyet Gazetesi.30.12.2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-1-temmuzda-bugun-nereler-acildi-iste-icisleri-bakanligi-genelgesine-gore-bugun-acilan-yerlerin-listesi-41554111/7> adresinden alındı.
- Koronavirüs aşısı ilk kimlere, ne zaman yapılacak? Bakan Koca Bilim Kurulu Toplantısı sonrası açıkladı. (2020b). Hürriyet Gazetesi. 03.01.2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-koronavirus-asisi-ilk-kimlere-ne-zaman-yapilacak-bakan-koca-bilim-kurulu-toplantisi-sonrasi-acikladi-41678316> adresinden alındı.
- İnce, C. (2020). Afetlerde sosyal savunmasız bir grup olarak yaşlılar: Covid-19 örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(9), 184-198.
- Kalınkara, V. (2014). *Temel gerontoloji yaşlılık bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2020). Covid-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Kourkouta, L., Iliadis, C. ve Monios, A. (2015). Psychosocial issues in elderly. *Progress Health Sciences*, 5(1), 232–237.
- Lamprini, K. (2016). Social exclusion of elderly. *Journal of Healthcare Communications*, 1(3), 1-3. <http://dx.doi.org/10.4172/2472-1654.100021>
- Lusardi, A. ve Mitchell, S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of Pension Economics ve Finance*, 10(4), 497-508. <http://dx.doi.org/10.1017/S1474747211000448>
- Aşı randevu e-devlet ve MHRS ekranı: Koronavirüs aşısı randevusu nasıl alınır? Adım adım aşı randevu alma. (2021). HaberTürk.14.02.2021 tarihinde <https://www.haberturk.com/asi-randevu-e-devlet-ve-mhrs-ekrani-korona-virus-asi-randevusu-nasil-alinir-adim-adim-asi-randevu-alma-2965344> adresinden alındı.
- Palmer, M. (2011). Disability and poverty: A conceptual review. *Journal of Disability Policy Studies*, 21(4), 210-218. <http://dx.doi.org/10.1177/1044207310389333>

- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 19-26 <http://dx.doi.org/10.5222/terh.2020.93764>
- Powell, A. (2020). *Fauci says herd immunity possible by fall, 'normality' by end of 2021*. 02.01.2021 tarihinde <https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/12/anthony-fauci-offers-a-timeline-for-ending-covid-19-pandemic> adresinden alındı.
- Reger, M. A., Stanley, I. H. ve Joiner, T. E. (2020). Suicide mortality and coronavirus disease 2019—a perfect storm? *JAMA psychiatry*, 77(11), 1093-1094. <http://dx.doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2020.1060>
- Reuters. (2021). *WHO emergency Covid-19 vaccine listing aims to lift access in poor countries*. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-vaccine-who-idUSKBN2951SG> adresinden alındı.
- Saladino, V., Algeri, D. ve Auriemma, V. (2020). The psychological and social impact of Covid-19: new perspectives of well-being. *Frontiers in psychology*, 11, 2550. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2020.577684>
- Santini, Z., Jose, P., Cornwell, E., Koyanagi, A., Nielsen, L., Hinrichsen, C., . . . Koushede, V. (2020). Social disconnectedness, perceived isolation, and symptoms of depression and anxiety among older Americans (NSHAP): a longitudinal mediation analysis. *The Lancet Public*. [http://dx.doi.org/10.1016/S2468-2667\(19\)30230-0](http://dx.doi.org/10.1016/S2468-2667(19)30230-0)
- Sattari, S. ve Billore, S. (2020). Bring it on Covid-19: being an older person in developing countries during a pandemic. *Working with Older People*, 24(4), 281-291. <http://dx.doi.org/10.1108/WWOP-06-2020-0030>
- Sepúlveda-Loyola, W., Rodríguez-Sánchez, I., Pérez-Rodríguez, P., Ganz, F., Torralba, R., Oliveira, D. ve Rodríguez-Mañas, L. (2020). Impact of social isolation due to covid-19 on health in older people: Mental and physical effects and recommendations. *The Journal of Nutrition, Health and Aging*, PMC7514226, 1–10. <http://dx.doi.org/10.1007/s12603-020-1469-2>
- Soysal, G. (2020). Koronavirüs salgını ve yaşlılık. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 290-301.
- Sütçü, S. ve Demirel, A. C. (2020). Yaşlılık ve yaşlı sorunları. N. Çalış , ve Z. Karataş, *Kavramsal ve Güncel Boyutlarıyla Sosyal Sorunlar* içinde (s. 167-199). İstanbul: Efe Akademi.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi, yaşlılığın toplumsal yörüngeleri*. Bursa. Dora Yayıncılık.

- Tamer, M. G. (2020). *Korona salgınının (covid-19) toplumsal etkileri üzerine bir çalışma. Birinci Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Sempozyumu (USBBAS) Bilgiyol Tebliğler Kitabı* (s. 1-15). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Tanrıverdi, Ö. (2020). Covid pandemisi ve teletıp. Ş. Yalçın ve A. Özet, *Kanser ve Covid-19 Pandemisi* içinde (s. 211-218). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020a). *65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olanlara sokağa çıkma yasağı genelgesi*. 03.01.2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi#> adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020b). *65 yaş ve üzeri/20 yaş altı/kronik rahatsızlığı bulunan kişilerin sokağa çıkma kısıtlaması istisnası genelgesi*. 03.01.2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-uzeri20-yas-altikronik-rahatsizligi-bulunan-kisilerin-sokaga-cikma-kisitlamasi-istisnasi-genelgesi> adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020c). *Vefa sosyal destek grupları 6.649.461 haneye ulaştı*. 03.01.2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/vefa-sosyal-destek-gruplari-6649461-haneye-ulasti> adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020d). *Koronavirüs ile mücadele kapsamında - yeni kısıtlama ve tedbirler genelgesi*. 03.01.2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari-yeni-kisitlama-ve-tedbirler-genelgesi> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020a). *Pandemi*. 29.12.2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=A%C3%A7%C4%B1klama%3A%20COVID%2D19%2C%20%C3%BClkemizde,DS%C3%96> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020b). *Covid-19 haftalık durum raporu 12/10/2020 – 18/10/2020 Türkiye*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020c). *Covid-19 nedir?*. 01.01.2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir.html> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021a). *İlk koronavirüs aşısı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'ya yapıldı*. 13.02.2021 tarihinde <https://www.saglik.gov.tr/TR,78148/ilk-koronavirus-asisi-saglik-bakani-fahrettin-kocaya-yapildi.html> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021b). *Covid-19 aşısı bilgilendirme platformu*. 14.02.2021 tarihinde <https://covid19asi.saglik.gov.tr/> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021c). *Türkiye covid-19 hasta tablosu 19 Mart 2021*. 19.03.2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden alındı.

- Tatar, B. ve Adar, P. (2020). SARS-CoV-2: Mikrobiyoloji ve Epidemiyoloji. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 27-35. <http://dx.doi.org/10.5222/terh.2020.34392>
- Coronavirus Vaccine Tracker. (2020). *The New York Times*.02.01.2021 tarihinde <https://www.nytimes.com/interactive/2020/science/coronavirus-vaccine-tracker.html> adresinden alındı.
- 65 yaş üzerindekiilerin aşılınması yarın başlıyor. (2021). *TRT Haber*. 13.02.2021 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/65-yas-uzerindekilerin-asilanmasi-yarin-basliyor-555496.html> adresinden alındı.
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle yaşlılar, 2019*. 03.01.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasliilar-2019-33712#:~:text=Ya%20n%C3%BCfus%20son%20be%C5%9F%20y%C4%B1lda%20%21%2C9%20artt%C4%B1ve-text=Ya%20n%C3%BCfus%202019%20y%C4%B1lda%20%44,%25%2C6%20olaca%C4%9> adresinden alındı.
- Türk, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde yaşlılara yönelik uygulamalar ve yaşlıların psiko-sosyal durumu üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Hizmet "Social Work"*, 35-46.
- UN News. (2020). *World must be ready for the next pandemic, The UN says on first International Day of Epidemic Preparedness*. 02.01.2021 tarihinde <https://news.un.org/en/story/2020/12/1080922> adresinden alındı.
- United Nations. (2019). *Ageing*. 03.01.2021 tarihinde <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/ageing/> adresinden alındı.
- Uyanusta Küçük, Ç. (2020). Klinik perspektiften gelecekteki Tele-Tıp uygulamalarının yaşlılık boyutu. Y. Gökçe Kutsal ve D. Aslan, *Covid-19 Pandemi Sürecinde İleri Yaş Grubuna Yaklaşım* içinde (s. 64-69). Ankara: Türk Geriatri Derneği.
- Uysal, M. ve Eren, G. (2020). Covid-19 salgın sürecinde sosyal medyada yaşlılara yönelik ayrımcılık: Twitter örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1147-1162. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44396>
- Vefikuluçay, D. (2008). *Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları*. Doktora Tezi, Ankara: T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü .
- Walsh, K., Scharf, T. ve Keating, N. (2017). Social exclusion of older persons: a scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing*, 81-98. <http://dx.doi.org/10.1007/s10433-016-0398-8>

- Wang , H., Li, T., Barbarino, P., Gauthier , S., Brodaty , H., Molinuevo, J., . . . , Yu, X. (2020). Dementia care during Covid-19. *The Lancet*, 395(10231), 1190-1191. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30755-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30755-8)
- WHO. (2020a). *Coronavirus disease (Covid-19)*. 01.01.2021 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19> adresinden alındı.
- WHO. (2020b). *Draft landscape of COVID-19 candidate vaccines*. 30.12.2020 tarihinde <https://www.who.int/publications/m/item/draft-landscape-of-covid-19-candidate-vaccines> adresinden alındı.
- WHO. (2021). *WHO coronavirus disease (covid-19) dashboard*. 19.03.2021 tarihinde <https://covid19.who.int/> adresinden alındı.
- Yazar, E. (2020). Covid-19 pandemisinde kanserli hasta sağlığı ve tele sağlık uygulamaları. H. Gönderen Çakamak, *Covid-19 Pandemisinde Telesahlık Uygulamaları* içinde (s. 7-27). Ankara: İKSAD Publishing House.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş, 4. Baskı*. (D. B. Çiftçi, Dü.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Zhou, P., Yang, X.-L., Wang, X.-G., Hu, B., Lei Zhang, L., Zhang, W., . . . Shi, Z.-L. (2020). A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature Research*, 579, 270-289. <http://dx.doi.org/10.1038/s41586-020-2012-7>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Demirel, A. C. ve Sütçü, S. (2021). Covid-19 salgınında Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulamalar ve hizmetlerin değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3641-3675. DOI: 10.26466/opus.858337

2020 Küresel Ekonomik Krizi ve Kendi Kendine Yeterli Olma Konusunda Farklı Yaklaşımlar: 2020 Ocak – 2020 Mayıs

DOI: 10.26466/opus.776585

*

Armağan Örki* – Mehmet Aydın Tol** – Nurullah Arıkan ***

* Dr. Öğr. Üyesi, T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: a_orkiavsar@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-6906-0031](https://orcid.org/0000-0002-6906-0031)

** Yüksek Lisans Öğrencisi, T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: mehmetaydintol@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-6405-9771](https://orcid.org/0000-0001-6405-9771)

*** Öğr. Gör., T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: nurullah.arikan@rumeli.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8912-1559](https://orcid.org/0000-0002-8912-1559)

Öz

Tarih boyunca insanlığın karşı karşıya kaldığı salgınlar olmuştur. Bu salgınların neredeyse herbiri, en az savaşlar kadar ölümcül olmuş ve kimisinin sosyal etkileri yüzlerce yıl etkisini göstermiştir. İnsanlığın karşılaştığı son salgın ise 2019 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan ve kısa sürede küresel çapta kapsamını genişleten Covid-19 olmuştur. Salgın, sağlık politikaları kadar ekonomi politikalarını da etkilemiş ve hükümetlerin hızlı ve etkili kararlar almasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada ise öncelikle küresel ekonomik krizlere ilişkin farklı kaynaklardan çeşitli örnekler ele alınarak bir inceleme yapılması yoluna gidilmiştir. Sonrasında ise yazına 2020 Küresel Ekonomik Krizi olarak giren krizin oluşum süreci ve nedenleri incelenmiş, yedi ülkenin bazı ekonomik göstergeleri 2019 yılı verileriyle karşılaştırılmıştır. İstihdam, tüketici fiyatları endeksi, dış ticaret ve ekonomik büyüme verilerinin 2019 ve 2020'nin aynı ayları arasındaki değişim tabloları aracılığıyla sunulmuş ve değişimleri yorumlanmıştır. Çalışmanın takip eden bölümünde ise kendi kendine yetebilir olma durumuna yer verilip sonuç kısmında genel değerlendirmeleri yapılmıştır. Ekonomik verilerdeki farklılık dikkat çekici bulunup ülkelerin en azından bazı sektörlerde önceden önem vermedikleri üretim sahalarına yönelmeleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: küresel ekonomik kriz, Covid-19, 2020 ekonomik krizi.

2020 Global Economic Crisis and Different Approaches to Self-sufficiency: January 2020 - May 2020

*

Abstract

Throughout history, there have been outbreaks facing humanity. Almost every one of these outbreaks has been as deadly as the wars, and some have had social effects for hundreds of years. The latest outbreak facing humanity has been Covid-19, which emerged in the People's Republic of China in 2019 and soon expanded its scope globally. The epidemic has affected economic policies as well as health policies and has forced governments to make quick and effective decisions. In this study, a review was conducted by examining various examples from different sources related to the global economic crises. Afterwards, the formation process and causes of the crisis, which entered the summer of 2020 as the global economic crisis, were examined and some economic indicators of the seven countries were compared with the 2019 data. The change in employment, consumer prices index, foreign trade and economic growth data between the same months of 2019 and 2020 is presented through tables and their changes are interpreted. In the following part of the study, self-sufficiency status was given and overall evaluations were made in the conclusion section. The difference in the economic data is remarkable and it has been concluded that countries should focus on production areas that they did not care about before, at least in some sectors.

Keywords: *global economic crisis, Covid-19, 2020 economic crisis.*

Giriş

2020 Küresel Ekonomik Krizi¹, Türkiye’de olduğu gibi farklı kıtalarda bulunan birçok devleti de etkisi altına almıştır. Krizin devam ettiği süreçte kısa, orta ve uzun vadeli kararlar alınmış ve hayata geçirilmiştir. Bu kararların ekonomiyi ilgili olanları, kısmen bile olsa ülkelerin kendi kendine yeterli olmasıyla bağdaştırılmıştır. Bu çalışmadaysa krizin ilk dönemi (2020 Ocak-Mayıs arası) içinde alınan ekonomik kararlar özelinde kendi kendine yeterli olma konusuna değinilmiştir.

Çalışmada öncelikle küresel ekonomik krizlere ve ardından 2020 Küresel Ekonomik Krizi’nin ilk dönemine (Haziran 2020’ye kadar) yer verilmiştir. Devamında ise 2020 Küresel Ekonomik Krizi’nin nedenleri ile oluşum süreci incelenmiş, ekonomik göstergeler derlenmiş ve hesaplanmıştır. Takip eden bölümde kendi kendine yetebilir olma konusu incelenerek sonuç kısmına geçilmiştir.

Bu çalışma konusuyla ilişkili Covid-19 ilk kez Çin Halk Cumhuriyeti’nde² görülmüş, yüksek ateş ve kuru öksürük gibi tipik belirtileri olan, kronik hastalığı olan herkes ile yaşlılarda risk barındıran bir hastalıktır (Budak ve Korkmaz, 2020, s. 65). Bir hastalığın salgına dönüşmesinin çeşitli sonuçları olmaktadır. Her ekonomik krizin oluşumunda bir hastalık olma şartı bulunmasa da, hemen her salgının ekonomik ve/veya politik bir sonucu olabileceği öngörülebilmektedir. 1300’lü yıllarda vebadan ötürü Avrupa’da nüfusun önemli ölçüde azalmasıyla birlikte topraklar ekilememiş, serfler şehirlere gidince ücretli işçilik ortaya çıkmış, işgücünün azalmasıyla derebeyler ise serfleri daha ağır koşullarda çalıştırınca ayaklanmalar yaşanmış ve uzun vadede derebeylik düzeni yıkılmıştır (Dağlar Macar ve Asal, 2020, s. 225). Siyasal tarihte önemli bir değişime neden olan veba gibi, ekonomik krizler de uluslararası ilişkilerden kültüre, sosyal yaşamdan iç siyasete kadar etkilerini gösterebilmektedir.

Küresel Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler üretimde daralma, fiyatlarda düşme, işsizlik oranında artış gibi durumların hızlı ve beklenmedik şekilde oluşmasıyla ortaya çık-

¹ *Büyük Karantina, Koronavirüs Durgunluğu (Resesyonu), Covid-19 Durgunluğu, 2020 Borsa Krizi.*

² *Bundan sonra Çin olarak anılacaktır.*

maktadır (Marangoz ve Uluyol, 2010, s. 83). Ekonomik krizler, genel olarak reel sektör krizleri ve finansal krizler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ayrıca bu krizler, kendi aralarında da ayrılmaktadır. (Bkz. Tablo 1: Ekonomik Kriz Türleri)

Tablo 1. Küresel Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik Krizler	
1. Reel Sektör Krizleri	2. Finansal Krizler
A. Mal ve Hizmet Piyasalarındaki Krizler	B. İşgücü Piyasasında İşsizlik Krizi
a. Enflasyon Krizi	b. Durgunluk Krizi
	A. Bankacılık Krizi
	B. Döviz Krizi
	a. Ödemeler Dengesi Krizi
	b. Döviz Kuru Krizi

Kibritçiöglü, 2001, p. 175.

Ekonomik krizlerin nedenleri ve sonuçları farklı olabilmektedir. Her ne kadar ekonomik krizlerin oluşum nedenlerinin farklılık göstermesi görece normal görünse de, sonuçlarının farklılık göstermesi yazında sıklıkla incelenmiştir. Ayrıca sistemlerin sürdürülebilir ekonomiyle ilişğine dönükte birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Baum ve Lake (2003, ss. 345-346) dolaylı ve kısıtlı da olsa demokrasinin etkinliğini farklı kıstaslarla karşılaştırıp ortaya koymuştur. Buna karşın ekonomik yaşamın nasıl olduğu ile demokrasinin bir ilgisi bulunmadığına ilişkin de görüşler mevcuttur. Bu çalışmada ele alınan konu, kapsamı itibariyle demokratik olsun veya olmasın birçok ülkeye ulaşmış ve küresel bir kriz olduğu için, ekonomik krizlerin oluşumunda başlı başına rejim, sistem veya kurum incelemesinin katkı sağlayamayacağı görüşü üstüne kurulmuştur.

Ekonomik krizlerin farklı nedenleri bulunmaktadır. Bazı nedenler doğrudan krizleri etkilerken, bazılarının dolaylı olarak etkisini gösterdiği veya farklı nedenleri ortaya çıkardığı savunulmaktadır. Gökçen (2020, s. 208), 1994 Krizi ile ilgili olarak tüketim harcamalarındaki artışla ithalat artışının ihracat artışına göre daha yüksek seyretmesine işaret etmiştir. 1997 yılında Tayland’da ulusal para biriminden kaçışın Asya Krizini tetiklediği ve coğrafyasındaki diğer ülkelerde de aynı durumun yaşandığı aktarılmış ve özellikle de spekülasyon (vurgun amaçlı) sermaye yatırımlarının bölge ülkelerini hızla terk etmesi en önemli etken olarak gösterilmiştir (Aydın, 2000, ss.13-14). Ayrıca Aydın (2000, s. 16) krizin nedenleri arasında “aşırı yurtdışı borçlanma, banka sistemlerinin yetersiz denetimleri ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar” da göstermiştir. Akbay’ın (2011, s. 7) belirttiği yanlış ekonomi politikala-

rının küresel çapta dengesizliklere yol açması, finansal piyasalarda etkin bir denetimin yapılamaması, riskin yaygınlaştırılması da genel için kabul edilebilecek nedenler arasındadır. Küresel çapta etkisini gösteren ekonomik krizlerin bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye ulaşmasındaysa en önemli kanallardan biri olarak dış ticaret gösterilmiştir (Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018, s. 34). Tabar ve Tokatlıoğlu (2018, ss. 34-35) her ne kadar 2007 yılının son aylarında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayan krize atıf yaparak Türkiye'ye ulaşmasını konu edinmiş olsa da, aslında değindikleri kredi, yatırım, üretici ve tüketicideki risk algısının artışı gibi noktalar tümevarım yapıldığında genel için yorumlanmaya da uygundur.

Küresel krizlere ilişkin çalışmasında Bocutoğlu ve Ekinci (2009, s. 80) Keynes'e atıfta bulunmuş ve krizlerin süreleriyle şiddetlerinin temel belirleyiciliğinde belirsizliğin etkin olduğunu aktararak belirsizliğin azaltıldığında sürdürülebilir ekonominin daha mümkün hâle geldiğine işaret etmiştir. Gökalp (2003, ss. 164-165), güvenin oluşumunda açıklık, iletişim, katılım ve istikrarın önem barındırdığına işaret etmiş ve istikrarsızlığın ise risk kavramıyla neredeyse aynı anlamda kullanıldığına değinmiştir. Özsağır (2007, s. 50) ise 2001'de Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin nedenleri arasında en çok vurgulanan konunun güven eksikliği olduğunu aktarmıştır.

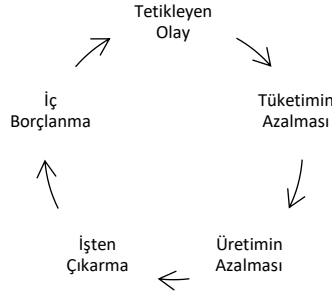
Benzer veya aynı ekonomik krizlerin farklı sonuçlar doğurması genel çerçevede beklenmedik bir durumdur. Buna karşın aynı tipte yaşanan ekonomik krizler, zamana veya ülkeye göre farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Borowy (2011, s. 1497) sağlık politikalarına olan ekonomik kriz etkileriyle ilgili çalışmasında iki ülke verilerini karşılaştırmış ve kültürel, ekonomik ve politik faktörlerin belirleyici olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Örneğin 2001 Şubat Krizi, 1999 yılı sonu itibarıyla ekonominin %6 civarında küçülmesi, enflasyonun %70 ve faizlerin ise %100'ün üstüne çıkmasıyla kendisine zemin bulmuş; ancak siyasi krizin oluşmasıyla patlak vermiştir (Erdoğan, 2019, s. 88).

Ekonomik krizlerin hızla hissedilen sonuçları, hane halkının (tüketicinin), üreticinin ve hükümetlerin tepkisiyle oluşmaktadır. 2008'de yaşanan krizde, küresel çaptaki talep düşüşüne karşın firmaların uyguladıkları yöntemleri Karabiyik ve Anbar (2010, s. 45) aktarmıştır ve bu yöntemler aynı zamanda birer sonuç olarak okunmaya da uygundur: "(...) üretimi azaltma, üretime ara verme, işçi çıkarma, yeni yatırımları erteleme, varlık satışı ve maliyet tasarrufu..." Özatay'ın (2009, s. 142) belirttiği gibi ekonomilerin küçülmesiy-

le gelir düzeyinin de düşmesi, ihraç mallarına olan talebi düşürdüğünden, ilgili sektörlerde üretim azalması ve işten çıkarmalar da oluşmaktadır. Tüketicilerin taleplerindeki azalma, firmaların üretim kısma veya işçi çıkarma gibi yöntemlere başvurmasıyla sonuçlanırken, devlet gelirlerinin azalması ve iç borçlanmanın artması beklenmektedir. Piyasaların tekrar canlanabilmesi için ise doğruluğu tartışmalı olsa da para basmadan vergi oranlarında değişikliğe gidilmesine kadar farklı yöntemler hükümetlerce uygulamaya alınmaktadır.

Ekonomik krizlerin istihdam ve üretim üstündeki etkisine ilişkin yapılan bir çalışma, aşağıdaki grafiğin belli geçişlerinin daha iyi anlaşılabilmesine olanak tanımıştır. Türk Yan Sanayi Borsası'na dönük bir araştırmada katılımcıların yaklaşık 10'da 6'sı 2009'da üretim düzeylerinin düştüğünü aktarıırken, yaklaşık %55'i de istihdamın azaldığını paylaşmıştır (Dinçer, Ersun ve Ün, 2010, ss. 64-65). Grafik 1'de paylaşılan beş faktör, birbirleriyle ilgili olup hem sonrakinin nedeni hem de öncekinin bir sonucudur. Ayrıca enflasyon, para basma, ihracatın ithalatı karşılayamaması, iflas ve benzerleri de grafiğin ilgili yerlerine yerleştirilebilir.

Grafik 1. Ekonomik Krizlerde Sarmal Neden ve Sonuçlar

2008'de yaşanan krizin küresel sonuçları arasında büyümenin yavaşlaması ve dünya ticaret hacminde daralma gösterilmiştir (Yıldırım, 2010, s. 54). Bu iki veri küresel çapta ortak sonuç olarak kabul edilebilir. Buna karşın tek tek ülkeler incelendiğinde farklı sonuçlar ve etkiler yaşanabileceği ve farklı önlemlerin alınabileceği de çeşitli örnekler neticesinde anlaşılmaktadır. 1640'lı yıllardan 2008'e dek bazı ekonomik krizleri inceleyen Cicioğlu ve Yıldız (2018, s. 35-36), ortak noktaları olarak şunları paylaşmıştır:

*“Yoğun olarak görülen spekülâtif hareketler,
Fiyatlar genel düzeyinden aşırı sâpmalar,
Siyasal, askeri ve teknolojik değışimlerden etkilenme,
Dünya ekonomisinde serbestleşme ile krizler artık yerel olmaktan çok uluslararası
boyutta gerçekleşmekte ve geniş bir alanda etkili olmakta,
Krizlerin ortaya çıkışının tam olarak bilinmemesi ve bunun yanında ne kadar
süre ile etkili olacağını tahmin edilememesi.”*

2020 Ekonomik Krizi, diğer küresel ekonomik krizlerde olduğu gibi sadece ekonomide değil, farklı alanlarda da etkili olmuştur. Kriz, tek bir olayla oluşmamış; ancak Çin’de ortaya çıkan ve Dünya genelini etkisi altına alan salgınla beraber etkisini artırmıştır. Krizin ortaya çıkmasını tetikleyen süreç 2019’da başlamış ve ekonomik kriz tam anlamıyla 2020’de ortaya çıkmıştır.

2020 Küresel Ekonomik Krizi

2020 Küresel Ekonomik Krizi’nin oluşum sürecinde, 2008 Krizi’nin etkilerinden bahsetmemek mümkün değildir. Ekonomik yaşamda gerçekleşen bir olayın doğrudan veya dolaylı olarak bir başka olayı doğurması veya şekillendirmesi kabul edilmektedir. Buna karşın 2020’de yaşanan krizin tetikleyicisi Çin’de başlayan ve küresel bir salgına dönüşen hastalık olmuş, ilerleyen süreçte farklı etkenlerle kapsamı ve şiddeti yükselmiştir.

2020 Küresel Ekonomik Krizi’nin Nedenleri ve Oluşum Süreci

Söz konusu kriz, tipi itibariyle hem reel sektör krizleri içinde hem de finansal krizler içinde ele alınmaya uygundur. Çıkış noktası olarak en azından bu çalışmanın hazırlandığı dönem itibariyle salgın hastalığın gösterilmesi mümkündür. Uluslararası seyahatlerden yurtiçi seyahatlere kadar seyahat kısıtlamalarının konulması hem turizmi hem de dış ticareti durma noktasına getirirken, dolayısıyla üretim azalmış ve bu da işten çıkarma gibi seçeneklerin uygulanmasına yol açmıştır. Kriz, ilk etkilerini uluslararası piyasalarda göstermiş ve ardından petrol üretimi konusunda Rusya Federasyonu³ ile Suudi Arabistan arasındaki anlaşmazlıkla derinleşmiştir.

2020 Küresel Ekonomik Krizi’nin oluşumunda tetikleyici birer faktör olarak gösterilebilecek dört ana nedenden bahsetmek mümkündür. Bunlar

³ Bundan sonra Rusya olarak anılacaktır.

salgın, karantina süreci, dış ticaret ve uluslararası piyasalardaki değişim ve petrol konusundaki anlaşmazlık olarak özetlenebilir. Ayrıca hepsinin birbiriyle bağlantılı olduğu, doğrudan birbirlerinden etkilendikleri de dikkate alınmalıdır.

Salgın: Göğebakan (2020) salgınların dörde ayrıldığını, pandeminin ise bu dört sınıf içinde farklı ülke ve kıtalarda görülmesi durumu olduğunu aktarmıştır. Pandemilerin ise ekonomiyi farklı açılardan etkilediği ve ek olarak bireylerin beklenmedik davranışlar göstermesine neden olabileceği üstünde durulmuştur (Kılıç, 2020, s. 76). Yatırımcılar özelinde daha önce değinilen güven konusu, salgınlarla birlikte tekrar ağırlık kazanabilmektedir.

Karantina: Ülkelerin karantina uygulamalarında farklılıklar olmuştur. Örneğin Türkiye’de 21 Mart 2020’de 65 yaş üstü ile kronik hastalığı olanlara sokağa çıkma yasağı getirilmiş ve 4 Nisan’da ise 20 yaş altı gençler de bu yasağa dahil edilmiştir (Budak ve Korkmaz, 2020, s. 73). Seyahat kısıtlama ve yasaklamalarının birer sonucu olarak uçuşlardan otel rezervasyonlarına kadar çeşitli iptaller yaşanmış ve emek yoğun bir sektör olan turizmdeki istihdamın düşmesine neden olmuştur (Bahar ve Çelik İlal, 2020, s.129). Sadece turizmin etkilenmediği, turizm sektörüyle birlikte ulaşımdan tarıma kadar farklı sektörlerinden dolayı veya doğrudan bu durumdan etkilenecek daralmaya gittiği bilinmektedir. Ayrıca Avrupa’nın en çok turist çeken kıta oluşu, 2018 verilerine göre en çok turizm harcaması yapan ülkelerin ise Çin’le birlikte ABD ve Almanya olması da dikkate değer bir ayrıntı olmuştur (UNWTO’dan aktaran Bahar ve Çelik İlal, 2020, s. 131).

Dış Ticaret ve Uluslararası Piyasalar: Salgının, hammadde, ara girdi ve son ürün açısından önemli bir tedarikçi olan Çin’de ortaya çıkması tedarik zincirine olan etkiyi güçleştirmiştir (Karlı ve Tanyaş, 2020, s. 180). Bunda etkili olan ise enfekte bireyler ile kontamine (temaslı) emtianun hızlıca yayılması olarak gösterilmiştir (Temel ve Ertin, 2020, s. 64). Kılıç (2020, s. 76) çalışmasında uluslararası piyasalarda yaşananların Türkiye’de de yaşandığı sonucuna ulaşmış, yatırımcıların farklı seçeneklere yönelebileceğini aktarmıştır.

BIST⁴ 100, FTSE⁵ 100, Nikkei⁶ 225, Hang Seng⁷, NYSE⁸ gibi borsalarda 19 Mart ile 23 Mart tarihleri arasında büyük kırılmalar yaşanmıştır. Buna karşın Amerikan buğdayı ve özellikle de portakal suyu beklenmedik ilgiyle karşılaşmıştır. “Amerikan pamuk numara iki” ve “Londra şeker” ise dikkate değer bir dalgalanmaya maruz kalmamıştır. Emtiadaki bu durum ise küresel ekonomide yatırımcının tutum ve tercihlerine ilişkin ipucu vermektedir.

Petrol: Pandemiyle ilgili alınan kararların petrole olan talebi doğrudan etkilemesi, petrol üretimi konusundaki fikir ayrılığının temelini oluşturmuştur. Rusya ile Suudi Arabistan arasında “petrol savaşı” olarak geçen süreçte Suudi Arabistan’ın lokomotif olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) fiyatların düşmesini önlemek için üretimi kısma kararı almış; ancak Rusya bu kararı kabul etmeyerek üretimi düşürmeyeceğini duyurmuştur. Buna karşı Suudi Arabistan da üretimini artıracığını duyurarak petrol fiyatlarının iyice düşmesine zemin hazırlamıştır.

Kriz, önceki krizlerde olduğu gibi tüketiciler üstünde etkili olmuştur. Elektronik ortamda yapılan alışverişlerde (e-ticaret) tıbbi ürünler, bebek ürünleri ve temizlik ürünleri ilgi görürken, giyim, otomotiv, mücevher ve seyahat harcamalarında yüksek oranda düşüş gözlenmiştir (Güven, 2020, s. 258). Ulusal düzeyde yapılan bir diğer çalışmadaysa fiziki kredi kartı kullanımının azaldığı, özellikle vadesiz mevduatlarda artış yaşandığı gözlenmiştir (Ersoy, Gürbüz ve Fındıkçı, 2020, s. 159).

Ekonomik krizlere karşı başvurulan yöntemler krizin kapsamına ve türüne, zamanına, ülkenin politik kültürüne ve vatandaşların tüketim eğilimine göre değişiklik gösterebilmektedir. Gopinath (2020), krizin üç aşamalı bir sürece yayılacağını aktarmış, bunları ise ülkelerin krize girdiği dönem, çıktıkları dönem ve salgına çözümün bulunduğu oluşan çıkış dönemi olarak sıralamıştır. Dolayısıyla ele alınan yöntemler, krize girilen dönem için yapılan uygulamalar olmuştur.

Hastalığın bulaş hızını azaltmaya dönük atılan bazı adımlar doğrudan ekonomik sonuçlara da neden olmuştur. Örneğin 3 Nisan 2020 tarihinde

⁴ Borsa İstanbul.

⁵ Londra Borsası.

⁶ Tokyo Borsası.

⁷ Hong Kong Borsası.

⁸ New York Borsası.

Türk Hava Yolları (THY) tarafından icra edilen yurtiçi uçuşlar durdurulurken, yurtdışı uçuşlar da 14 Nisan 2020’de durdurulmuş ve 16 Nisan’da ise üç ay süreyle işçi çıkartılmasının yasaklanmasına ilişkin düzenleme yasama erki tarafından kabul edilmiştir (Budak ve Korkmaz, 2020, ss. 73-74). Uçuşlarla ilgili kısıtlamalar aslında bir ay öncesinde, Mart’ta başlamış; ancak en kapsamlı şeklini Nisan’da alabilmiştir. Örneğin İran İslam Cumhuriyeti ile yapılan uçuşlar 26 Şubat’ta durdurulmuştur (Macit ve Macit, 2020, s. 107). Hastalığın yayılmasını önleme amacı dışında, doğrudan ekonomik kararlar da alınmıştır. Hem 2020 içinde alınan kararlar hem de ekonomik koşullar, krize girilen, çıkılan ve salgına çözüm bulunan dönemdeki ekonomik görünümü etkileyebilmektedir.

Seçilmiş Ülkelerden Veriler

Kişi başına nominal gayri safi millî hasıla (GSMH) sıralamasında Türkiye’nin konumu da dikkate alınarak ilk üç gruptan toplam yedi ülkenin bazı verileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Dünya Bankası (2020) verilerine göre Türkiye ile birlikte onu takip eden Bulgaristan ve Brezilya ile daha üst sıralarda yer alan ABD, Almanya, Çin ve İtalya verileri incelenmiştir.

Yedi ülkenin 2019 ve 2020 yıllarının ilk altı aylarına dair işsizlik, enflasyon, ihracat, ithalat, dış ticaret açığı, ekonomik büyüme verileri ve/veya veri değişim oranları aşağıda farklı tablolarda sunulmuştur. İlk olarak işsizlik oranlarındaki değişim (Tablo 2) farklı kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur. 2019 yılı için genel ortalama dikkate alınarak aynı kaynaktan yararlanılmış; ancak 2020 için farklı aylardaki işsizlik oranları dikkate alınarak değişim hesaplanmıştır.

Tablo 2. Seçilmiş Yedi Ülke İşsizlik Verileri (Değişim %)

Ülke / Periyot	ABD	Alm.	İtl.	Tr.	Çin	Bulg.	Brz.
2019 – 2020.04				-5.11			
2019 – 2020.05		28.28	-21.05			107.37	6.78
2019 – 2020.06	201.63				31.94		

2019 verileri için kaynak: The World Bank, 2020.⁹ 2020 verileri için kaynaklar: Trading Economics, 2020h, 2020d, 2020f, 2020g, 2020c, 2020b, 2020a. (Ülke sırasına göre)¹⁰

⁹ Kaynak, ILOSTAT verilerinden yararlanmıştır.

¹⁰ Kaynaklar ülke sırasına göre BLS, Almanya Federal İstatistik Ofisi, İSTAT, TÜİK, NBS, Bulgaristan Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, IBGE verilerinden yararlanmıştır.

Tablo 2’de ABD’deki işsizlik oranlarındaki artış son derece dikkat çekicidir. 2019’da %4’ün altında olan işsizlik oranları 2020 Haziran’da %11’in üstüne çıkmıştır. Salgından uzun süre etkilenen İtalya’da ise işsizlik oranları 2019’da %10’un altındayken 2020 Mayıs’ta %8’in altına inmiştir.

Ülkelerin enflasyonlarındaki değişim de salgına karşı alınan ekonomik önlemler konusunda fikir verebilir. Bu nedenle Tablo 3’te tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) hazırlanmış ve yedi ülkenin 2019’daki ilgili ayı ile 2020’deki aynı ayı arasındaki değişim oranı hesaplanmıştır. Örneğin ABD’de 2019 Ocak TÜFE oranı bir yılda %56.25 artmıştır. Karşılaştırılan veriler sadece ay temellidir. Yani Mart 2019’da 1.9 olan oran Mart 2020’de 1.5 olmuş, dolayısıyla %21.05 civarında düşüş (azalış) yaşanmıştır.

Tablo 3. Seçilmiş Yedi Ülke TÜFE Verileri (Değişim %)

2019/2020	ABD	Alm.	İtl.	Tr.	Çin	Bulg.	Brz.
Ocak	56.25	21.42	- 44.44	- 40.29	217.64	40.00	10.84
Şubat	53.33	13.33	- 70.00	- 37.11	246.66	15.62	3.08
Mart	- 21.05	7.69	- 90.00	- 39.82	86.95	- 16.66	- 27.94
Nisan	- 85.00	- 55.00	- 100.00	- 43.89	32.00	- 51.35	- 51.41
Mayıs	- 94.44	- 57.14	- 125.00	- 39.12	- 11.11	- 62.85	- 59.65
Haziran	- 62.50	- 43.75	- 128.57	- 19.72	- 7.40	- 42.85	- 36.79

Trading Economics, 2020e.¹¹

2019 verileriyle 2020 verilerinin karşılaştırılmasında ayrıca seçili ülkelerin dış ticaret verilerinin incelenmesine de ihtiyaç duyulmuştur. Bu yüzden Tablo 4’te ihracat verilerindeki değişim derlenip hesaplanmış, Tablo 5’te ithalat verileri için aynı işlem uygulanmıştır. Ardından Tablo 6’da ise dış ticaret açıkları ve/veya fazlalıklarındaki değişim derlenip hesaplanarak tablolandırılmıştır.

Tablo 4. Seçilmiş Yedi Ülke İhracat Verileri (Değişim %)

2019/2020	ABD	Alm.	İtl.	Tr.	Çin	Bulg.	Brz.
Ocak	- 0.32	- 4.72	- 0.55	11.94	-	3.29	- 19.54
Şubat	1.18	- 3.61	2.79	8.06	-	- 0.68	- 1.04
Mart	- 9.22	- 9.69	- 15.27	- 13.02	- 6.80	- 9.75	8.73
Nisan	- 29.11	- 33.38	- 76.69	- 37.74	3.48	- 74.36	- 5.72
Mayıs	- 36.25	-	-	- 37.32	- 3.28	-	- 13.14

International Trade Centre, 2020a.

¹¹ Kaynak BLS, Almanya Federal İstatistik Ofisi, ISTAT, TÜİK, NBS, NSI, IBGE verilerinden yararlanmıştır.

Tablo 4 ve Tablo 5'in birbirinden bağımsız incelenmesi çok doğru bulunmasa da dış ticaret performanslarına ilişkin fikir verebileceği düşünülmüştür. Örneğin Tablo 4'te Nisan verileri incelendiğinde İtalya ile Bulgaristan'ın ihracatında önemli bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Tablo 5. Seçilmiş Yedi Ülke İthalat Verileri (Değişim %)

2019/2020	ABD	Alm.	İtl.	Tr.	Çin	Bulg.	Brz.
Ocak	- 4.13	- 4.20	- 1.13	24.39	-	1.39	- 1.29
Şubat	- 4.14	- 6.58	- 4.56	13.49	-	- 4.22	5.03
Mart	- 6.55	- 6.42	- 19.83	8.16	- 0.46	- 8.22	10.61
Nisan	- 20.56	- 24.32	- 72.80	- 21.67	- 13.77	- 74.57	- 14.80
Mayıs	- 25.44	-	-	- 23.99	- 16.43	-	- 10.53

International Trade Centre, 2020b.

Tablo 4 için örneği sunulan Nisan verilerinde İtalya ile Bulgaristan'ın ön planda olması gibi, Tablo 5'te de her iki ülkenin ithalatında da önemli bir düşüş yaşandığı gözlenmektedir.

Tablo 6. Seçilmiş Yedi Ülke Dış Ticaret Açığı Verileri (Değişim %)

2019/2020	ABD	Alm.	İtl.	Tr.	Çin	Bulg.	Brz.
Ocak	- 10.24	- 8.16	63.21	95.06	-	- 23.15	- 10.86
Şubat	- 15.61	11.62	80.55	50.24	-	- 31.37	- 24.42
Mart	- 0.52	- 23.70	21.52	174.96	- 38.98	5.00	3.33
Nisan	- 6.06	- 80.22	- 125.20	59.32	227.70	- 75.84	15.65
Mayıs	- 7.30	-	-	99.81	51.05	-	- 20.03

International Trade Centre, 2020a ve 2020b.

Tablo 6, seçili ülkelerin dış ticaretlerindeki değişimi göstermektedir. İki yılın aynı ayındaki dış ticaret açığının (veya fazlasının) farkı derlenip hesaplanmış ve tabloya yerleştirilmiştir. Örneğin ABD'de Ocak'ta yazılı olan oran, 2019 Ocak ile 2020 Ocak arasındaki değişimi göstermektedir. Dış ticaret açığı %10.24 oranında azalmıştır. Bir diğer ifadeyle açık veya fazlalığın değişimi gösterilmiş olup her artışın açık ve her eksinin fazla olduğu düşünülmemelidir. Örneğin Almanya'nın Şubat verileri düşünüldüğünde, dış ticaret fazlasında artış olduğu anlaşılmaktadır.

Almanya, ilgili aylarda hem 2019 yılında hem de 2020 yılında dış ticaret fazlası vermiştir. Buna karşın özellikle 2020 Nisan'daki dış ticaret fazlası, bir önceki yılın aynı ayına göre %80 civarında azalmıştır. İtalya, dış ticaret fazlası veren bir ülkedir. 2019'daki dış ticaret fazlası, 2020'deki aynı dönemlerde artmıştır. Nisan verileri incelendiğinde ise açık vermiş; bir önceki yıl verdiği fazlalık açığa dönüşmüştür. Tabloda Türkiye'nin dış ticaret açığı

verisi de İtalya gibidir; ancak söz konusu artış, dış ticaret açığında gerçekleşmiştir. Çin verilerinde de ilgili dönemlerde dış ticaret fazlalığı oluşmuştur; ancak sadece 2019 Mart'taki fazlalık 2020 Mart'a göre daha yüksek oluştuğu için fark düşüşü orana yansımıştır. Bulgaristan, Tablo 4, 5 ve 6'da sürekli dış ticaret açığı vermiş bir AB ülkesidir ve özellikle Nisan 2020'de toplam dış ticareti önemli ölçüde azalmış, ihracatı yine de ithalatı karşılayamamıştır.

Tablo 7. Seçilmiş Yedi Ülke Ekonomik Büyüme (GSYİH) Verileri (Değişim %)

Ülke / Dönem	ABD	Alm.	İtl.	Tr.	Çin	Bulg.	Brz.
2019 / 2020 İlk Çeyrek	- 356.52	- 1266.66	- 3133.33	- 655.55	- 80.32	- 217.64	- 581.81

IMF, 2020.

Ekonomik büyüme için gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) verileri incelenmiştir. Millî gelirin hesaplanmasında tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, hükümet harcamaları ile ihracat tutarından ithalat tutarının çıkarılmasından kalan sonuç toplanmaktadır (Gökçen ve Yerdelen Tatoğlu, 2016, s. 165). ABD ekonomisi 2019'da büyürken 2020'nin ilk çeyreğinde %350'yi aşkın oranda küçülmüştür. Seçili ülkelerin ekonomileri 2020'nin ilk çeyreğinde negatif yönlü büyürken, sadece Çin ekonomisinde pozitif yönlü büyüme olmuştur; ancak Çin'in büyüme hızı da önceki yıla göre daha düşük orandadır.

Kendi Kendine Yeterli Olma

Ekonomik krizler sonrasında hem ekonomistler hem de ilgili disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından bir dizi deneyimin kazanıldığı yazına aktarılmıştır. Atlatılan zorlu süreçlerden alınan dersler, olası diğer krizlere karşı daha sağlam ve sürdürülebilir bir ekonomik yaşam için önkoşul gibi kabul görmüştür. Örneğin Göktaş (2000, ss. 8-10) Güneydoğu Asya krizinden kambiyo politikaları, borçlanma politikaları, sermaye politikaları, finans sisteminin yapısı, yatırım politikaları gibi farklı deneyimler edinildiğini çalışmasında aktarmıştır.

2020 Küresel Ekonomik Krizi'nin nedenleri ve buna karşı alınan önlemler (başvurulan yöntemler) incelendiğinde mevcut sıkıntıların hızlıca çözülebilmeye odaklanıldığı görülmektedir. Hükümetler ve ilgili kuruluşlar özelinde bu tutum gayet anlaşılabilir, normal bir davranıştır. Öte yandan

orta ve uzun vadede salgından ve ekonomik krizden ders alınarak değerlendirilebilecek farklı yaklaşımlar da söz konusudur.

Orta ve uzun vadede kendi kendine yetebilir olma konusunda özellikle 2020'nin ilk altı ayındaki süreç bazı sektörleri ön plana çıkarmıştır. Bunlardan birincisi gıda güvenliğidir. Ayrıca katma değeri düşük (tıbbî maske gibi) ürünleri üretilip temin edebilme konusunda da hassas davranılması gereği ortaya çıkmıştır. Örneğin 2020 Mart'ta Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerindeki ölüm oranlarının artması maske ve benzeri sağlık araç ve gereçlerinin gönderimi konusunda sorun oluşturmuş, gerekli yardımları önce Çin ve sonrasında Fransa ve Almanya gibi bazı üyeler, sonrasındaysa yüklü olarak Türkiye ile Rusya yapmıştır (Ünalp Çepel, 2020, s. 40).

Kuramsal çerçevede otarşi ile ifade edilen kendi kendine yeterli olma stratejisi, Goldstein ve Pevehouse (2014/2017, s. 380) tarafından yüksek maliyetli bulunmuş ve işbirliği yapan devletler karşısında karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmayan otarşik politikaların başarısız olacağı ifade edilmiştir. Ekonomik kalkınma, piyasadaki aksaklıkların giderilmesi, hazineye gelir sağlama gibi amaçlardan ötürü dış ticaret konusu göz ardı edilemeyecek politik ve ekonomik bir süreçtir (Seyitoğlu, 2007, ss. 139-140). Dolayısıyla otarşik politikaların varlığını sürdürebilmesi olanaksız bulunmuştur.

Kendi Kendine Yeterli Olmayla İlgili Farklı Kuramlar ve Yaklaşımlar

Ekonomilerin iyileştirilmesi için başvuru olan farklı politikalar olmuştur. Planlı ekonomiler ve tümüyle piyasaların serbest bırakıldığı ekonomiler dışındaki, görece arada kalan ekonomilerde uygulanan bu politikalar kimi değişkenlere bağlı olarak başarılı olabilmektedir. Özellikle 2020 Küresel Ekonomik Krizi'nin ilk altı ayında tam anlamıyla neoliberal teorinin önerdiği şekliyle ekonomiye müdahale etmeyen bir ülke olmadığı anlaşılmıştır. Her devlet, en azından vergi alarak veya düzenleyici (ve denetleyici) görevini yerine getirerek ekonomilerine müdahale etme durumundadır.

Dış ticarete ve ülke ekonomisine ilişkin farklı kuram ve yaklaşımlar (mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlük kuramları gibi) karşılaşılan özel durumlar ve ideolojiler ışığında gelişmiştir. Buna karşın işbu konuyla ele alınanlar "güçlü devlet" veya en azından "güçlü ekonomi" kapsamında kriz anında değerlendirilmeye uygun olanlardır. Gümrük tarifeleri ve ihracatın özendirilmesi gibi araçlarla dış ticaret hedeflerine ulaşılmaya çalışıl-

ması da ekonominin, yani devletin gücünün sürdürülebilirliği açısından değerlidir.

Güçlü bir devlet oluşturma çabasının bir ürünü olarak yorumlanan merkantilizm, ihracatın artırılıp ithalatın sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur (Aka ve Ürünal, 2018, s.156-157). Kapitalizme dönük ilk hareket olarak tanımlanan merkantilizme göre değerli maden birikimi zenginliğin ölçütüdür ve bu yüzden uluslararası mal değişimi ekonominin temelini oluşturmaktadır (Kuyucuklu, 1982, s.20). Ayrıca dış ticarete tarafların birlikte kazanç sağlaması mümkün değildir ve devletlerin ürün ithalatını sınırlandırıp hammadde ithal etmelerine, ithal edilen hammaddenin işlenip ihraç edilmesine odaklanılır (Seyidoğlu, 2007, s.21).

İthal ikâmesi, sübvansiyon ve tarife gibi araçlarla ithal edilen malların yerli firmalarca üretilmesine olanak tanıyan, ekonomik kalkınma sürecinde başvurulan bir politikadır (Goldstein ve Pevehouse, 2014/2017, s. 596). Dış ticarete korumacılıkta bir diğer seçenektir. Seyidoğlu (2007, s. 144-151) dış ticarete korumacılığı tutarlı gerekçelerle koruma (ulusal güvenlik, genç endüstri tezi, stratejik ticaret politikası, dampedinge karşı koruma), belirli koşullarda geçerli nedenler (ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi ve işsizliğin önlenmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi, ulusal pazarlık gücünü artırma) ve kişisel çıkarlara dayalı görüşler (düşük yabancı ücret, üretim maliyetlerini eşitleme, ulusal pazar görüşü) şeklinde sınıflandırmıştır.

Sonuç

Tarih boyunca insanlığın yüzleştiği salgınlar olmuştur ve bu salgınlarda en az savaşlardaki kadar insan yaşamını yitirmiştir. Geçtiğimiz yüzyıldan beri ülkelerin birbirleriyle etkileşimleri teknolojinin de sayesinde artmış, özellikle ekonomik olarak birbirlerine olan bağımlılıkları dış ticaretin büyümesine neden olmuştur. Hammadde, ara girdi ve son ürünlerdeki dış ticaret işlemleri, hem parasal hem de finansal alanda oluşabilecek ekonomik krizlerde domino etkisi yaratabilecek kapsama ulaşmıştır. Yani bir ülke veya ülke grubundaki kriz, çok kısa süre içinde merkez üssünden diğerlerine sıçrayabilmektedir.

İlk kez 2019 yılında Çin’de görünen salgın, 2020’nin ilk beş ayında Dünya’nın neredeyse her noktasına ulaşmıştır. Hükümetler, hem salgının ülkeleri içindeki yayılımını önlemek hem ekonomilerini diğerlerine göre daha

iyi seviyede tutabilmek hem de bağımlılıklarını azaltabilmek için çeşitli politikaları hayata geçirmek durumunda kalmıştır. Bu politikaların öncelikli belirleyicisi ise kendi kendine yetebilir olma olmuştur.

Politikalardan bağımsız bir şekilde çalışmada incelenen veriler hangi ülke politikasının daha işlevsel olduğu hakkında fikir vermeye uygun bulunmuştur. Örneğin ABD'deki işsizlik oranı, 2019 Haziran'dan 2020 Haziran'a kadar %200 civarında artmıştır. TÜFE verilerindeyse özellikle İtalya'nın Nisan, Mayıs ve Haziran verileri dikkat çekmiştir. Zira minimum %100 oranında TÜFE'de artış yaşanmıştır. Dış ticaret verilerindeyse İtalya'daki hem ihracat hem de ithalatta yaşanan daralma diğer ülke verilerine göre daha yüksek oranda olmuştur. Ayrıca Bulgaristan da dış ticarete hatırı sayılır ölçüde daralmaya gitmiştir. Türkiye verileri diğerleriyle karşılaştırıldığında daha iyimser bir tablo sunmuştur. Yalnızca tablolardaki veriler düşünüldüğünde, işsizlik oranlarındaki değişimle dış ticaret ve özellikle ihracat verilerinin paralel olması beklenmiştir. Bu beklentiye ilişkin bir ipucu ise bulunamamıştır. Özellikle ABD'ye ilişkin verilerde istihdam oranlarına bağlı olarak dış ticaretin daha fazla düşmüş olması beklenirken, istihdam verilerindeki değişim daha ılımlı olan iki Avrupa ülkesinde dış ticaretin düştüğü gözlenmiştir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç, ülkelerin öncelikli olarak kendi toplumlarını düşünme durumunda olduklarıdır. Bu doğrultuda, AB örneğindeki gibi işbirliklerine şartsız güvenilmemesi gereği anlaşılmıştır. Ayrıca, ülkelerin katma değerleri dikkate alarak üretim yapmamaları, afet, savaş ve salgın gibi durumlara hazırlıklı olacak en azından altyapı ve işgücüne sahip olmaya odaklanmaları gereği de anlaşılmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

**2020 Global Economic Crisis and Different
Approaches to Self-sufficiency:
January 2020 - May 2020**

*

Armağan Örki – Mehmet Aydın Tol – Nurullah Arıkan
İstanbul Rumeli University

Global Economic Crisis of 2020 has affected many countries, including Turkey. Its effects have been shown in a wide geography extending from China to the USA and required states to take economic measures.

In the study, firstly, global-based economic crises were mentioned. The types of economic crises have been emphasized and the consequences of which have been included. The causes and consequences of economic crises can be different. Therefore, it is not possible to talk about a single reality. Considering the reasons, it was observed that the 1994 Crisis and 1997 Thailand Crisis occurred for different reasons. Although the results of the crises are relatively similar, they are not always the same for all countries, for different reasons. While in some cases it may have political consequences leading to a change of government, sometimes it causes micro-scale economic results. Generally, a trigger event followed by a decrease in consumption, production, employment, and domestic borrowing respectively.

The 2020 Global Economic Crisis has not been a completely independent process from the 2008 Crisis. On the other hand, the trigger of the crisis in 2020 was the disease that started in China and turned into a global epidemic, and its scope and severity increased with different factors in the following process. The crisis in question is suitable to be addressed both within the real sector crises and financial crises. As the starting point, it is possible to show the epidemic disease at least as of the period in which this study was prepared. The imposition of travel restrictions from international travel to domestic travel brought both tourism and foreign trade to a halt, hence production decreased, leading to options such as layoffs. Subsequently, the

disagreement between the two major producers on oil production facilitated the deepening of the crisis.

One of the issues that distinguishes the crisis from other examples is the events that triggered its formation: the epidemic, the quarantine process, the change in foreign trade and international markets, and the conflict in oil production. The epidemic especially caused a decrease in confidence and negatively affected investments. The quarantine process led to a decrease in consumption, and this reduced production. The decrease in production causes a decrease in employment. The fact that China, which is a supplier of raw materials, intermediate inputs and end products for many countries in foreign trade, is at the center of the epidemic, negatively affected both foreign trade and production. Especially in March, there was a rapid decrease in stock markets. The Organization of Petroleum Exporting Countries of which Saudi Arabia is the locomotive, decided to cut production in order to prevent the decrease in prices; however, Russia did not accept this decision and announced that it would not decrease production. Against this, Saudi Arabia announced that it would increase its production and prepared the ground for a further decrease in oil prices.

Working together with Bulgaria, Turkey, Brazil, USA, Germany, China and Italy have analyzed the data. Unemployment, inflation, exports, imports, foreign trade deficit, economic growth data and / or data exchange rates are presented in tables using different sources. The USA, which has observed a change of over 200% in unemployment data, took the lead. Consumer price index showed that the change in countries generally goes parallel to each other. Export and import data also pointed to a decrease in production. The foreign trade deficit, on the other hand, was relatively positive compared to the same month of the previous year, as exports and imports decreased together. Although the foreign trade deficit has decreased, it should not be forgotten that production (and consumption) has also decreased. The gross domestic product (GDP) has been preferred in order to observe economic growth. When the countries studied are compared, Italy experienced the biggest loss, while China experienced relatively less loss.

When the causes of the 2020 Global Economic Crisis and the measures taken against it are examined, it is seen that the focus is on solving the existing problems quickly. This attitude is understandable and normal behavior in particular for governments and related organizations. On the other hand,

there are different approaches that can be evaluated by taking lessons from the epidemic and the economic crisis in the medium and long term.

In terms of being self-sufficient in the medium and long term, the process in the first six months of 2020 has brought some sectors to the fore. The first of these is food safety. In addition, the necessity to be sensitive about producing and supplying products with low added value (such as medical masks) has emerged.

In the first six months of the 2020 Global Economic Crisis, it is understood that countries intervened in the economy contrary to what the neoliberal theory suggests. Each state has intervened in their economy, at the very least, by taxing or exercising its regulatory (and supervisory) role.

It is a reality that humanity encounters and suffers losses, like epidemics and wars. With the effect of technology, it is known that states interact with each other significantly in foreign trade. The epidemic that appeared in China in 2019 reached almost every corner of the world in the first five months of 2020. Governments have applied various policies to prevent the spread of the epidemic within their countries, to keep their economies at a better level than others and to reduce their dependency. The primary determinant of these policies has been self-sufficiency. The fact that countries are primarily in a position to consider their own society is seen as the most important result obtained within the scope of the study.

Kaynakça / References

- Aka, A. ve Ürünel, A. A. (2018). Türkiye’de dış ticaret uygulamaları: 4458 sayılı Gümrük Kanunu özelinde, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 154-170.
- Akbay, O. S. (2011). Küresel finansal krizin kökenleri üzerine bir değerlendirme, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 1-13.
- Aydın, S. (2000). Asya krizi ve sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi, *Maliye Dergisi*, 133, 13-30.
- Bahar, O. ve Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.
- Baum, M. A. ve Lake, D. A. (2003). The political economy of growth: Democracy and human capital, *American Journal of Political Science*, 47(2), 333-347.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009). Genel teori, küresel krizler ve yeniden maliye politikası, *Maliye Dergisi*, 156, 66-82.

- Borowy, I. (2011). Similar but different: Health and economic crisis in 1990s Cuba and Russia, *Social Science & Medicine*, 72(9), 1489-1498.
- Budak, F. ve Korkmaz, Ş. (2020). Covid-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği, *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 62-79.
- Cicioğlu, Ş. ve Yıldız, A. (2018). Lale krizinden günümüze ekonomik krizler: Temel yaklaşımlar ve ortak özellikler, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 25-38.
- Dağlar Macar, O. ve Asal, U. Y. (2020). Covid-19 ile uluslararası ilişkileri yeniden düşünmek: Tarih, ekonomi ve siyaset ekseninde bir değerlendirme, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 222-239.
- Dinçer, S. E., Ersun, O. ve Ün, T. (2010). *Global krizde Türk Yan Sanayi Borsası'nın genel durumu ve beklentileri*, İstanbul: İTO Yayınları.
- Dünya Bankası, (2020). *GNI per Capita, Atlas Method (current US\$)*. 02.07.2020 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> sitesinden erişildi.
- Erdoğan, N. (2019). 156 yıllık tarihi, ulusal ve uluslararası kimliği ile T. C. Ziraat Bankası A. Ş.'nin Türk ekonomisindeki rolü ve 2001 Şubat ekonomik krizi sonrasındaki yeniden yapılandırma başarısı, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 79-96.
- Ersoy, H., Gürbüz, A. O. ve Fındıkçı, M. (2020). Covid-19'un Türk bankacılık ve finans sektörü üzerine etkileri: Alınabilecek önlemler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 146- 173.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2017). *Uluslararası ilişkiler*. (H. Özdemir, Çev.). (2. bs). Ankara: BB101. (Orijinal çalışmanın basım yılı 2014).
- Gopinath, G. (2020). The great lockdown through a global lens. *International Monetary Fund*, 25.06.2020 tarihinde <https://blogs.imf.org/2020/06/16/the-great-lockdown-through-a-global-lens/> adresinden erişildi.
- Gögebakan, T. (2020). Tarihteki diğer pandemiler: İnsanlık diğer ölümcül salgın hastalıklardan nasıl kurtuldu?. *VeriAnaliz*, 30.06.2020 tarihinde <https://www.verianaliz.net/pandemi-tarihi-corona-covid19-veri-analiz-infografik/> adresinden erişildi.
- Gökalp, N. (2003). Ekonomide güven faktörü, *Yönetim ve Ekonomi*, 10(2), 163-174.
- Gökçen, A. M. (2020). Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de iktisat politikaları ve ekonomik gelişme. M. Zencirkıran (Der.), *Dünden bugüne Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde*, (s. 191-220). (7. bs.). Bursa: Dora.
- Gökçen, A. M. ve Yerdelen Tatoğlu, F. (2016). *Kantitatif iktisat*, İstanbul.

- Göktaş, A. (2000). Güneydoğu Asya krizinin maliye ve para politikaları açısından sonuçları, *Maliye Dergisi*, 133, 3-12.
- Güven, H. (2020). Covid-19 pandemik krizi sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 251-268.
- IMF. (2020). Real GDP growth, 26.07.2020 tarihinde https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/ sitesinden erişildi.
- International Trade Center, (2020a). *International trade in goods - Monthly exports 2002-2020*. 23.07.2020 tarihinde <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-export-country-product-monthly/> sitesinden erişildi.
- International Trade Center, (2020b). *International trade in goods - Monthly imports 2002-2020*, 24.07.2020 tarihinde <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-import-country-product-monthly/> sitesinden erişildi.
- Karabıyık, L. ve Anbar, A. (2010). Küresel ekonomik krizin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, 44-57.
- Karlı, H. ve Tanyaş, M. (2020). Pandemi durumunda tedarik zinciri risk yönetimine ilişkin öneriler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 174-190.
- Kılıç, Y. (2020). Borsa İstanbul'da COVID-19 (koronavirüs) etkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1), 66-77.
- Kibritçiöğlü, A. (2001). Türkiye'de ekonomik krizler ve hükümetler: 1969- 2001. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, 7(41), 174-182.
- Kuyucuklu, N. (1982). *İktisadi olaylar tarihi*. İstanbul.
- Macit, A. ve Macit, D. (2020). Türk sivil havacılık sektöründe Covid-19 pandemisinin yönetimi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 100-116.
- Marangoz, M. ve Uluyol, O. (2010). Küresel ekonomik krizin tüketicilerin harcama ve tasarruf eğilimleri üzerine etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 45, 82-96.
- Özatay, F. (2009). *Finansal krizler ve Türkiye*, İstanbul.
- Özsağır, A. (2007). Ekonomide güven faktörü, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 46-62.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve uygulama*, (16. bs). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Tabar, Ç. ve Tokatlıoğlu, M. (2018). Küresel ekonomik kriz döneminde Türkiye'de uygulanan vergi politikalarının değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 3(1): 27-46.

- The World Bank, (2020). *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)*. 20.07.2020 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?view=map> sitesinden erişildi.
- Temel, M. Kemal ve Ertin, H. (2020). 1918 grip pandemisi kıssasından COVID-19 pandemisine hisseler, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 (Covid19 Özel Sayısı), 63-78.
- Trading Economics, (2020a). *Brazil unemployment rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/brazil/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020b). *Bulgaria unemployment rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/bulgaria/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020c). *China urban survey unemployed rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/china/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020d). *Germany unemployment rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/germany/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020e). *Inflation rate*. 25.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020f). *Italy unemployment rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/italy/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020g). *Turkey unemployment rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/turkey/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Trading Economics, (2020h). *United States unemployment rate*. 23.07.2020 tarihinde <https://tradingeconomics.com/united-states/unemployment-rate> sitesinden erişildi.
- Ünalp Çepel, Zühal, (2020). Neoliberalizmin kovid-19 testi ve Avrupa Birliği: Dezavantajlı gruplar örneği. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 33-50.
- Yıldırım, S. (2010). 2008 yılı küresel ekonomi krizinin Dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 47-55.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Örki, A., Tol, M. A. ve Arıkan, N. (2021). 2020 küresel ekonomik krizi ve kendi kendine yeterli olma konusunda farklı yaklaşımlar: 2020 Ocak – 2020 Mayıs. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3673-3698. DOI: 10.26466/opus.776585

COVID-19 ve Sınırlar: Küresel Salgın Döneminde Sınırların Değişen Anlamı

DOI: 10.26466/opus.843330

*

Kerem Özbey *

* Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Artvin/Türkiye

E-Posta: ozbey-kerem@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-8824-359X](https://orcid.org/0000-0001-8824-359X)

Öz

COVID-19 salgını, milyonlarca insanın yaşamını yitirdiği, hastalığa yakalandığı ve hayatta kalmak için mücadele verdiği küresel ölçekteki bir sorundur. İnsan ve toplum hayatını derinden sarsan bu sorun karşısında farklı çözüm arayışları devam etmektedir. Sınırlar, söz konusu arayışların bir yansıması olarak belirmiştir. Salgın küresel olsa da, salgınla mücadelenin ulusal düzeyde yapılması sınırların önemini, etkisini ve değerini artırmıştır. Sonuçlar ve çözümler bağlamında küresel salgının sınırları nasıl etkilediği, salgın öncesi ve salgınla birlikte sınırlara ne tür anlamlar yüklendiği, salgınla mücadelenin ulus-devletler üzerinden yapılması küreselleşmenin sorgulanmasını nasıl etkilediği, küresel hastalık karşısında tedavinin ulusal olması sınırları ne yönde etkilediği, ulus-devletlerin sınırları içerisinde yaşayanlarla sınırların dışarısında kalanların salgın sürecinde hangi kategorik kimlikler üzerinden tanımlandığı, sınırların ulusal izolasyonun sağlanmasında nasıl bir etkiye sahip olduğu, salgın sürecinde sınırların küresel insan hareketliliğini nasıl şekillendirdiği, küresel salgın koşullarında sınırların değişen milliyetçilik üzerinden ne tür etkilerinin bulunduğu ve Türkiye'nin küresel salgınla mücadelesinde sınırların nasıl bir işleve sahip olduğu bu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde, çalışmada, küresel salgın döneminde sınırların değişen anlamı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Küresel Salgın, Sınırlar, Milliyetçilik, Türkiye.

COVID-19 and Borders: The Changing Meaning of Borders in a Global Pandemic

*

Abstract

The COVID-19 pandemic is a global challenge where millions of people die, get sick and struggle to survive. In the face of this problem that deeply shakes human and social life, different solutions are being searched. Borders appeared as a reflection of these searches. Although the epidemic is global, tackling the epidemic at the national level has increased the importance, impact and value of the borders. In the context of results and solutions, how the global epidemic affects borders, what kind of meanings it attributes to borders before and with the epidemic, how the fight against the epidemic through nation-states affects the questioning of globalization, how national treatment in the face of global disease affects borders, with those who live within the borders of nation-states. boundaries in the process of outbreaks of remaining outside, which is defined through categorical identities, how to have an impact in achieving the boundaries of national isolation, epidemic processes within the limits of global human mobility on how to shape what kind where the effect on changing the boundaries of the global epidemic conditions nationalism and Turkey's how the boundaries in the fight against global secretion It is the problematic of this study that it has a function. In this problematic framework, the study attempted to understand the changing meaning of borders during the global epidemic.

Keywords: COVID-19, Global Epidemic, Borders, Nationalism, Turkey.

Giriş

2019 yılının sonlarında, Çin'in Vuhan kentinden ortaya çıkan COVID-19 salgını, kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Milyonlarca insanın salgına yakalandığı, yaşamını yitirdiği ve hayatta kalma mücadelesi verdiği söz konusu salgın, henüz tam olarak nedenleri bilinmese de, sonuçları açısından bütün bir insanlığa ciddi zararlar vermeye devam etmektedir. Salgının ortaya çıkmasıyla birlikte, başta Çin olmak üzere İtalya, İran ve İspanya gibi ülkelerde salgın vakaları ve salgın kaynaklı ölümler hızla artmıştır. Bu ülkeleri daha sonra İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye takip etmiştir. Söz konusu ülkelerin temel özelliği, dünyada koronavirüs salgını sebebiyle en fazla vakanın görülmesi ve en fazla ölümlerin yaşanmasıdır. Salgının küre üzerinde yayılmasıyla birlikte, salgınla mücadele ve salgına bir çözüm üretme yönündeki çabalar da oluşmaya başlamıştır.

Salgın sonuçları itibarıyla insan ve toplum yaşamını derinden sarsmıştır. Gündelik yaşamın bütün alanlarına nüfuz eden salgın, hayatı adeta durma noktasına getirmiştir. Toplumsal yaşamda bireylerin birbirleriyle ilişki kurma biçimleri değişmeye başlamıştır. Karantina koşullarına uyum sağlama, fiziksel mesafeler oluşturma, zamanın büyük bir kısmını maske takarak geçirme, aile ve akraba ilişkilerini askıya alma, hijyen koşullarına uygun davranma gibi alışıldık olmayan yeni davranış biçimleri oluşmaya başlamıştır. Çok sayıda işyerinin kapanması, insanların işsiz kalması, geçim sıkıntısının artması, yoksulluğun görünür hale gelmesi, ekonomik daralmanın getirdiği zorluklar, salgının oluşturduğu ekonomik buhranın boyutlarını oluşturmuştur. Salgınla birlikte dijitalleşme hız kazanmaya başlamış, hayatın akışı dijital platformlar üzerinden sürdürülmüş, toplumsal etkileşimler uzaktan yapılmaya başlanmış ve bu yeni yaşam biçimi uzun vadede alışılması gereken bir yaşam biçimini oluşturmuştur.

Toplumsal yaşamı derinden etkileyen salgının neden olduğu sorunların üstesinden gelmek ve salgınla mücadele etmek amacıyla birbirinden farklı yöntemler uygulanmaktadır. Söz konusu yöntemlerden biri de, kuşkusuz sınırlardır. Salgının küresel ölçekte görülmesi sebebiyle, sınırlar, salgının yayılmasını engellemede işlevsel hale gelmiştir. Sınırların etkin bir şekilde kullanılması, esasında salgınla mücadelede her ülkenin kendi imkân ve potansiyelleri dâhilinde mücadele ettiğini, salgının yayılmasını önlemeye

çalıştığını ve kendi içinde tedbirler aldığını göstermektedir. Dahası, sınırların küresel salgınla mücadeledeki işlevselliği, sınırların önemini, etkisini ve değerini artırmıştır. Ancak COVID-19 salgınıyla birlikte, salgınla mücadelenin ulus-devletler düzleminde yapılması, sınırların bu mücadelede etkin kullanımı (sınırların insan ve araç trafiğine kapatılması gibi), sınırların yeniden düşünülmesini gerektirmiştir. Bu kez sorgulanan sınırlar değil, bizatihi küreselleşmenin kendisidir.

COVID-19 salgınıyla birlikte sınırların değişen anlamını ortaya çıkarmak, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Sonuçlar ve çözümler bağlamında küresel salgın sınırları nasıl etkilemiştir? Salgın öncesi ve salgın sürecinde sınırlara ne tür anlamlar yüklenmiştir? Salgının küresel olması karşısında çözümün ulusal olması sınırlara nasıl yansımıştır? Salgınla mücadelenin ulus-devletler üzerinden yapılması küreselleşmenin sorgulanmasını nasıl etkilemiştir? Sınırlar küresel hastalığın ulusal tedavisinde nasıl bir rol ve işleve sahip olmuştur? Ulus-devletlerin sınırları içerisinde yaşayanlarla dışarısında kalanlar salgın sürecinde hangi kategorik kimlikler üzerinden tanımlanmışlardır? Ulusal izolasyonun sağlanmasında sınırlar nasıl bir etkiye sahip olmuştur? Salgın sürecinde sınırların küresel insan hareketliliği üzerinde ne tür etkileri bulunmaktadır? Küresel salgınla birlikte değişen milliyetçiliği anlamada sınırlar nerede yer almaktadır? Türkiye'nin küresel salgınla mücadelesinde sınırlar nasıl bir işleve sahip olmuştur? Bu ve buna benzer sorular, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde, çalışmada küresel salgınla birlikte sınırların içerdiği anlam haritalarında ne tür değişimlerin yaşandığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Sonuçlar ve Çözümler Bağlamında Küresel Salgın ve Sınırlar

COVID-19 salgınının küresel ölçekte yayılması, toplumsal yaşamın bütün boyutlarında kendisini göstermiştir. Ekonomiden dine, eğitimden gündelik yaşama, aileden çalışma hayatına, siyasetten medyaya ve hukuka kadar hayatın alanını etkisini altına alan salgın, nedenleri henüz tam olarak bilinmese de, sonuçları itibariyle dünyada milyonlarca insanın ölmesine, hastalığa yakalanmasına ve hayatta kalma mücadelesi vermesine neden olmuştur. Böyle bir küresel sorun karşısında dünya ölçeğinde mücadele verilmekte, her bir mücadelenin yöntemi de birbirinden farklılık göstermektedir. Salgınla mücadelede başvurulan yöntemlerden biri de, sınırların etkin bir biçimde

kullanılmasıdır. Sorun küresel olsa da, çözümün ulusal olması, bu bağlamda salgınla mücadelede her bir ulus-devletin kendi kendine yeter anlayışıyla mücadelesini sürdürmesi, sınırların artan önemini göstermektedir.

COVID-19 salgınının sınırlarla ilişkisi, salgının sonuçları ve salgınla mücadelede ortaya çıkan çözümler bağlamında görülmektedir. Sonuçları açısından salgın, küresel ölçekte etkisini göstermiş ve bir virüs üzerinden dünyayı teslim almıştır. Her ne kadar salgın Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkmış olsa da, çok kısa bir süre içerisinde bütün dünyayı etkisi altına alarak küresel boyutta etkiler oluşturmuştur. Veysel Bozkurt'un belirttiği gibi, küreselleşme sürecinde dünya daha akışkan hale geldi, bir yerde ortaya çıkan bir mal ya da virüs dünyanın geri kalan kısmına bugüne kadar görülmedik bir hızla ulaşabilmektedir. Başlangıçta Çin'e ait olarak düşünülen bu virüs çok kısa bir sürede bütün dünyanın sorunu oldu (Bozkurt, 2020, s. 134). Salgın küresel ölçekte yaşanmaktadır ve bu yönüyle sınırları aşmakta ve sınırları etkisiz hale getirmektedir. Salgının sınır tanımaması, sınırların varlığını sorgulayan sonuçlar ortaya koymuştur. Salgın karşısında sınırların etkinliğini yitirmesi ve salgının sınır tanımaması, sınırları önemli ölçüde işlevsiz kılmış durumdadır.

Salgının sonuçları kadar salgınla mücadele ve salgına getirilen çözümler de sınırları doğrudan etkilemiştir. Sonuçları açısından salgın sınırları işlevsizleştirirken, çözümler bağlamında salgın sınırları etkin bir biçimde devreye sokarak sınırları daha fazla işlevsel hale getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, salgının sonuçları sınırların etkinliği üzerinde olumsuz etkiler ortaya koyarken, salgına yönelik çözüm arayışları sınırlar üzerinde olumlu etkileri oluşturmuştur. Bunun temel sebebi, sorunun küresel, buna karşın çözümün ulusal olmasıdır. Her ne kadar salgın küresel ölçekte ortaya çıkmış olsa da, salgına yönelik çözüm arayışlarının ağırlıklı olarak ulusal ölçekte olduğu göze çarpmaktadır. Çözümün ulusal ölçekte olması, sınırları daha etkin ve görünür hale getirmiştir. Öyle ki, salgının ilk ortaya çıkması ve dünya ölçeğinde yayılmasıyla birlikte, salgına karşı yapılan ilk çözüm ve alınan ilk önlem, sınırları kapatmak olmuştur. Sınırların bütünüyle kapatılması, salgının yayılmasını önlemeyi sağladığı gibi, sınırları daha etkin hale getirerek onun önemini daha da artırmıştır.

Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Sınırlar Bağlamında COVID-19 Salgını

Küreselleşme; gruplar, ülkeler, bölgeler arasında ekonomik, teknolojik, siyasi ve kültürel ilişkilerin artması, karşılıklı olarak daha fazla etkileşimi, sınır tanımaz gelişmelerle milli sınırların zayıflatılması ve bunlara bağlı olarak küresel toplum ve vatandaşlık bilinci geliştiren süreçler, kabuller ve yaptırımlara dair geniş içerikli olarak tanımlanabilir (Karabağ, 2014, s. 133). Bir başka ifadeyle küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve serbest ticaret anlayışının ulusal sınırları engel olmaktan giderek çıkarmasıyla, toplumlararası ilişkilerde ve ekonomik bağımlılıkta görülen artıştan kaynaklanan, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıları görülmemiş düzeyde değişime zorlayan bir süreçler bütünüdür (Şahin, 2009, s. 42).

Küreselleşme ve sınırlar arasındaki ilişkiyi küresel salgın öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı bağlamda anlamak gerekir. Küresel salgın öncesi bağlamda küreselleşme, ulusal sınırların ortadan kaldırılması, sınırları yok sayma, sınırötesilik, sınırsızlık, sınırsız dünya fikri gibi çeşitli anlamları içerdiği görülmektedir. Geçmişle kıyaslandığında sınırların küreselleşmeye koşut bir biçimde esnek, geçirgen, akışkan bir yapıya dönüştüğü vurgulanmaktadır. Öyle ki küreselleşmeye ilişkin tanımlamalara yakından bakıldığında, bu tanımların ortak özelliğinin sınırlar üzerinden yapılmış olmasıdır. Küreselleşmeyle ilgili hiçbir tanım yoktur ki, sınırlarla irtibatlı olmasın ya da sınırları konu edinmemiş olsun (Bkz. Giddens, 1994; Bauman, 2006; Robertson, 1999). Küreselleşmeyi sınırlarla ilişkilendirerek yapılan tanımlamaların ağırlıklı yönü, sınırların etkisini yitirdiği yönündedir.

Küresel salgın öncesi dönemde sınırlar, küreselleşme açısından anlamını ve işlevini yitirmiş bir pozisyonda yer alırken, küresel salgınla birlikte başlayan yeni dönemde, sınırların küreselleşme açısından önemini giderek arttığı görülmüştür. Küresel salgına karşı mücadelede sınırlar, en önemli silahlardan biri olarak düşünülmüş ve böylece salgının yayılmasını engelleyecek bir işleve sahip olmuştur. Salgın her ne kadar küresel ölçekte ortaya çıkmış olsa da, salgınla mücadelenin ulusal olması sınırların önemini daha fazla ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, küresel salgına karşı mücadelede ulus-devletler sınırları aracılığıyla önlemlerini almaya başlamış ve sınırlar üzerinden salgına dur diyebilmeye çalışmıştır. Sınırlar üzerinden salgını önlemeye koşut bir biçimde ulus-devletlerin küreselleşme karşısındaki gücü ve etkisinin büyüdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Salgın öncesinde

ulus-devletlerin egemenliği küreselleşme karşısında belirli bir biçimde gerilemiştir. Michael Hardt ve Antonio Negri'ye göre, küreselleşme süreçlerine paralel olarak ulus-devlet egemenliğinin, hala etkili olsa da, giderek gerilediği doğrudur. Üretim ve mübadelenin asli unsurları -para, teknoloji, insanlar ve metalar- sınırları giderek daha kolay geçiyor; dolayısıyla ulus-devlet bu akışı düzenleme gücünü ve ekonomi üzerindeki otoritesini günden güne yitiriyor. En baskıcı ulus-devletler bile artık, bırakın dışarıyı, kendi sınırları içinde bile en üstün ve egemen otoriteler olarak düşünülmemelidir (Hardt ve Negri, 2012, s. 15). Küresel salgınla birlikte gücünü artıran ulus-devletler, günümüz gelişmeleri ışığında temel bir aktör olarak konumunu korumuş ve sürdürmüştür. Küreselleşme sürecinde egemenlik alanları üzerindeki kontrol gücünü büyük ölçüde yitirdiği kabul edilen ulus-devletlerin, salgınla birlikte, özellikle sınırları üzerindeki denetim, kısıtlama ve kontrol haklarının kullanımı konusundaki uygulamalarıyla, temel birer aktör olarak tekrar ortaya çıktıkları söylenebilir.

Salgına “Sınırlı” Çözüm: Küresel Hastalığa Ulusal Tedavi

COVID-19 salgını kuşkusuz küresel ölçekte bir salgındır. Bu salgın milyonlarca insanı ölüme terk ettiği gibi, yine milyonlarca insanın hastalığa yakalanmasına da sebebiyet vermiştir. Küresel bir hastalık olan salgın kısa sürede tüm toplumları etkisi almış ve dünya ölçeğinde görülen bu hastalığa karşı adeta seferberlik ilan edilmiştir. Hastalığı ortadan kaldıracak ve hastaları tedavi edecek birbirinden farklı yöntemlere başvurulmaktadır. Küresel bir hastalık olarak beliren salgınla karşı en önemli tedavi yöntemlerin başında ulusal tedavi gelmektedir. Tedavinin ulusal olması, her ulus-devletin kendi tedavi yöntemini kendisinin belirlemesine sebep olmuştur.

Küresel hastalığı ulusal ölçekte tedavi etmek, sınırlar vasıtasıyla salgınla mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Tedavinin ulusal olması, devletlerin ve toplumların ulusal kaynakları seferber ederek salgınla baş edebilmesi anlamını taşımaktadır. Bu durum esasında küresel salgın karşısında ulusalcı politikaları belirgin bir biçimde ön plana çıkarmıştır. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından 2020 yılı Nisan ayında yayınlanan COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu'na göre, salgın riski temel olarak ulusalcı politikaların giderek daha fazla görülmesi de dâhil olmak üzere siyasi ve sosyal faktörler nedeniyle artmaktadır. Salgın planlaması ve desteği sağlayan ulusla-

rarası kuruluşlara verilen destek ve kaynaklar azalmaktadır. Ayrıca, daha ulusalcı bir yönelim ülkelerin yerel çıkarları gözeten ve muhtemelen küresel çıkarılara hizmet etmeyen tedbirler alma riskini artırmaktadır. Bu tedbirlerden bazıları şöyledir: küresel sağlık sorunlarına müdahale için kaynakların yurt dışına tahsis edilmesi konusunda isteksizlik, numune paylaşımı gibi sınır ötesi araştırma girişimlerinde iş birliği yapma isteksizliği, insanların ve ticaretin hareketini engellemek için atılan adımlardır (TÜBA Raporu, 2020, s. 29).

Küresel hastalığa yönelik ulusal tedaviye ilişkin söz konusu gelişmelerin yanı sıra sınırlar da bahsi geçen tedavinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü ulus-devlet sınırları, nüfusun salgına karşı korunmasından salgının yayılmasının engellenmesine, sınırlar içerisindeki salgının sınırların dışına taşmasını engellemesinden sınırların dışındaki salgının sınırların içerisine nüfuz etmesine kadar her anlamda küresel salgına karşı korunmanın ve korunmanın temel araçlarından biri olmuştur. Diğer bir ifadeyle, sınırlar salgın hastalığın sınırların içerisinde nüfuz etmesini ya da sınırlar içerisindeki salgın hastalığın sınırların dışına bulaşmasını önlemiştir. Bu bağlamda, ulus-devletler salgınla mücadeleyi diğer alanların yanı sıra sınırlar üzerinden de gerçekleştirmesi, sınırların değerini, önemini ve işlevlerini artırmış ve sınırlar tedavinin temel araçlarından birine dönüşmüştür.

Sınırlar, her ne kadar küresel hastalığın tedavisinde etkili olsa da, ortaya koyduğu tedavi, salgınla mücadeleye kısıtlı düzeyde bir katkı sunmuştur. Diğer bir ifadeyle, küresel hastalığın tedavisinde söz sahibi olan sınırlar, salgının yayılmasını önlemede sınırlı bir çözüm sunabilmiş, bu çözümünü de sınırlar üzerinden gerçekleştirebilmiştir. Sınırların salgını engellemedeki etkisi sınırlı düzeyde olmuştur. Çünkü her ne kadar ulusal sınırlar üzerinden salgına karşı konulsa da, salgın belirli ölçülerde sınır tanımayıp küre üzerinde yayılımını sürdürmüştür. Florian Bieber'ın da belirttiği gibi, COVID-19'un sınırların ötesinde yayılması, sınırların kapatılması ve uluslararası hava trafiğinin çökmesi gibi son derece baskıcı önlemlerin bile hastalığın yayılmasını durduramadığını gösterdi (Bieber, 2020, s. 8). Salgının sınır tanımaması karşısında sınırlar, salgını kısıtlı bir biçimde durdurabilmiş ve salgının bütünüyle yayılmasını kontrol altına almıştır. Bu yönüyle sınırlar, küresel hastalığın tedavisinde sınırlı da olsa bir çözüm üretmiştir.

Salgını “Sınır”la(ndır)mak: Hijyenik, Steril, Sağlıklı Versus Kirli, Virüslü, Hastalıklı

Sınırların küresel hastalığa karşı ulusal bir tedavinin temel aracı olmasının somut yansımaları, özellikle salgının sınırlar üzerinden sınırlandırılmasında görülmektedir. Sınırlar küresel salgınla mücadelede toplumu korumanın temel araçlarından birini oluşturmaktadır. Toplum sınırlar vasıtasıyla korumak, toplumsalın sınırlar üzerinden bir mekânda inşasını sağlamaktır. Söz konusu mekân, ulus-devlet mekânı olup, bu mekânda yaşayanların korunması için salgının sınırlandırılması gerekmektedir. Küresel salgına karşı sınırlar, toplumsalı temelde iki farklı mekâna ayırarak bu mekânlar üzerinden toplumsalı yeniden kurgulamış ve mekânlar arası farklılaşmalar yoluyla toplumu koruma altına almaya çalışmıştır.

Toplumsalın mekânı, esasında ulus-devletin mekânıdır. Bu bağlamda, biz ile onlar, içerisi ile dışarı, bu taraf ile o taraf, burası ile karşısı, yerli ile yabancı gibi ikili kategoriler, sınırların ulus-devletlerin mekânını yeniden planlama ve organize etmesinin bir ürünüdür (Bkz. Durgun, 2011; Hardt ve Negri, 2012; Bauman, 2013). Bu ikili kategoriler üzerinden sınırlar, küresel salgın karşısında toplumsalı korunaklı bir mekân haline getirmektedir. Buna göre, ulus-devlet sınırları içerisinde kalan mekan, sınırların dışarısında kalan mekan karşısında daha hijyenik, daha steril, daha sağlıklı ve daha temiz olanı temsil etmektedir. Ulus-devletin mekânı, virüsün bulaştırılmadığı ya da virüsten arındırılmış olanla bir ve eşdeğer kabul edilmektedir. Bu anlamda sınırların içerisi, hijyenik, steril, temiz, virüstsüz, sağlıklı gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Ulus-devlet sınırları dışında kalan mekan, hijyenik olmayan, sağlıksız, virüslü ve kirli olanı temsil etmektedir. Sınırın dışındakiler, kirli olanla, hastalıklı olanla ve virüslü olanla bir ve eşdeğer kabul etmektedir. Söz konusu anlayış, sınırların içerisini sağlıklı, dışarısını hastalıklı olarak kodlamaktadır.

Küresel salgın karşısında ulus-devletler, sınırları içerisinde kalan yurttaşları adına steril bir yaşam alanı sunduğunu, bu alanın küresel salgınla birlikte dışarıdan gelenler tarafından işgal edilmeye çalışıldığını, kendisinin de bu dışarıdan gelenlere karşı sınırları kapatarak salgınla mücadelesini sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Sınırları kapatmak, ulus-devletlerin steril olarak deklare ettiği mekânı sınırın dışında yer alan risk ve tehditlere karşı koruması anlamını taşımaktadır. Her ne kadar, salgının ulus-devletlerin daha da

içe kapanmasına yol açmasının mümkün olduğu (Bkz. Woods, Schertzer, Greenfeld, Hughes ve Miller-Idriss, 2020) vurgulansa da, ulus-devletler bu süreçte içe kapanmak yerine küreselleşmeyi değiştirip dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, sınırların kapatılması, ulus-devletlerin içe kapanması olarak düşünülse de, esasında bu kapatılmayı içe kapanmak yerine küreselleşmeyi dönüştürmenin bir ifadesi olarak okumak yerinde olacaktır. Hâlihazırda küreselleşme sorgulanırken (Bkz. Hirst ve Thompson, 2003), salgın bu sorgulamaya yeni boyutlar kazandırmıştır. Sınırları kapatmak bütünüyle içe kapanmak anlamı taşımadığı gibi, sınırları, küreselleşme karşıtı uygulamaların tetikleyicisi olarak düşünmek de eksik ve yanlış olacaktır. Daha ziyade, sınırlar, küresel gelişmelere farklı biçim ve içeriklerde tepkiler vermekte ve karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürmektedirler. Diğer bir ifadeyle, sınırlar, salt küreselleşmenin dönüştürdüğü edilgen nesnelere değil, aksine küreselleşmeyi bizzat dönüştüren ve bu anlamda küresel gelişmeler üzerinde etki edecek ve farklı sonuçlar ortaya koyacak potansiyelle-re sahiptir. Zira koronavirüs salgınıyla birlikte sınırların etkililiği daha fazla ön plana çıkmakta ve sınırların sahip olduğu önem daha çok artmaktadır. Sınırların etki ve önemi, onların küresel salgınla mücadelede oynadıkları rol ve taşıdıkları işlevlerle görülmüştür.

Bir Ulusal İzolasyon Aracı Olarak Sınırlar

İzolasyon kavramı yalıtım anlamına gelmektedir (Bkz. TDK). Sosyal izolasyon, sosyal durumun gelişmesinde bir risk faktörü olarak düşünülmektedir. Sosyal izolasyonun temel nedeni, uygun sosyal ilişkilerin olmamasıdır. Yaşam koşullarındaki ilerleme, artan otomobil sayısı, artan bürokratikleşme ve diğer sosyal güçlerin karmaşık bir matrisi, çağdaş insanı parçalamaya, itaatsizliğe ve küçültmeye hizmet etmekte ve böylece onu kendisinin bir parçası olduğu toplumdan izole etmektedir. Sosyal olarak izole edilmiş birey, sosyo-politik olaylar üzerinde çok az etkisi veya kontrolü olmadığını hissettiği ve durumunu değiştirmeye tabi olduğunu iddia edemeyeceğini hisseden kişi olarak tanımlanabilir (Masoom, 2016, s. 241). Bu bağlamda, sosyal izolasyon, bireyin kendisini toplumsal yaşamdan yalıtarak uzaklaştırmasıdır. Sosyal izolasyon kavramı, sosyolojideki yaygın kavramlardan birini oluşturan sosyalizasyon kavramına taban tabana zıt bir kavramdır. Sosyalizasyon, bireyin içinde yer aldığı toplumsal kültürü deneyimlemesi, toplumsal ya-

şama katılması, sosyal ilişki ve etkileşim tarzlarını şekillendirmesi ve toplumsal statü ve rollerini icra etmesi olarak tanımlanırken, sosyal izolasyon, bireyin toplumsal yaşamdan kendisini ayırıştırarak eve kapatması, bu anlamda kendi toplumsal eylemliliğini kısıtlamasıdır. Sosyal izolasyon, salgın hastalıklar döneminde uygulanan yollardan biri olup, salgın hastalığa bağlı olarak yerel, ulusal, bölgesel ya da küresel boyutta görülmektedir.

COVID-19 salgınıyla birlikte, salgınla mücadelede uygulanan yollardan biri de, sosyal izolasyondur. Bireyler, fiziksel mesafelerini korumak amacıyla sosyal izolasyona başvurmakta ve bu sayede diğer bireylerle temas düzeyini en düşük seviyeye çekmektedir. Bu konuda “evdekal” ve “hayat eve sığar” uygulamaları, salgın sürecinde sosyal izolasyonu sağlamaya dönük önde gelen uygulamalardan biri olmuştur. Bireyler kendilerini evlerine kapatarak ve evde kalarak kendisini toplumdan izole ederek salgının daha fazla kitleye yayılmasını engellemektedir. Salgının yayılması özellikle kalabalık ortamlarda daha hızlı olduğundan, bireylerden beklenen, kalabalıklar da dahil olmak üzere, her türlü sosyal yığınlardan uzak durmaları, evlerinden dışarıya çıkmamaları ve sosyal izolasyon şartlarına uyum sağlamalarıdır.

Sosyal izolasyon, her ne kadar COVID-19 salgını bağlamında bireylerin kendilerini izole etmesi şeklinde tezahür etse de, esasında salgının sonuçları göz önüne alındığında izolasyonunun boyutunun salt bireyler düzeyinde kalmadığı, daha ziyade toplumlar, dolayısıyla uluslar/ulus-devletler düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Ulusal izolasyon, her bir ulus-devletin kendini dünyadaki diğer ulus-devletlerden yalıtması, onlarla temas kurmaması ve ulusal mekanda kendisini izole etmesidir. Ulus-devletlerin söz konusu izolasyonu ise, ancak ulusal sınırlar bağlamında gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda sınırlar, küresel salgın karşısında ulusal izolasyonu sağlamanın temel araçlarından biridir. Sınırlar vasıtasıyla her bir ulus-devlet kendini uluslararası ve küresel etkileşimden izole ederek salgınla mücadelesini sürdürmektedir. Bu bağlamda, ulusal sınırlar içerisinde yer alan mekan, ulusal kimliğin üyelerince izolasyonunun gerçekleştiği, dolayısıyla, her bir yurttaşın kendi yurdunda kaldığı mekandır. Ulusal izolasyonda, “evdekal” uygulamasının yerini “yurttakal” uygulamasına bıraktığını söylemek mümkündür. Ya da ulusal izolasyonda “hayat eve sığar” uygulaması yerini “hayat yurda sığar” uygulamasına bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ulusal izolasyonun aracı olan sınırlar, salgınla mücadelede önemli katkı

lar sunarak dünyada ulus-devletlerin kendilerini izole etmelerini sağlamıştır. Bu açıdan “yurtta izolasyon, cihanda izolasyon” şeklindeki bir söylem, kuşkusuz küresel salgın koşullarında ulusal izolasyonu en iyi şekilde ifade etmektedir.

Küresel Salgın, Sınırlar ve Göçler

Geçmişle kıyaslandığında günümüzde göçler hiç olmadığı kadar artmıştır. Artan göçler aynı zamanda hızlanmaya, yaygınlaşmaya ve değişmeye başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte göçlerin yönü, mahiyeti, çeşitliliği, farklılığı ve değişiklikliliği belirgin hale gelmiştir. Günümüz dünyasını birer göçler çağı olarak ifade eden yaklaşımlar görülmektedir (Bkz. Castles ve Miller, 2008). Uluslararası göçlerin küresel bir boyut kazandığı, ülkelerin aynı anda hem göç alan hem de göç veren bir konuma ulaştığı ve göçlerin nedenleri ve sonuçları itibariyle bütün toplumları etkilediği göçler çağında, insan hareketliliği hiç olmadığı kadar hız kazanmıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin de artan etkileri bağlamında göçlerin hızlanması, her ne kadar olumlu anlamları çağırırsa da, COVID-19 salgını üzerinden bakıldığında bu hızın olumsuz sonuçları ortaya çıkardığı görülmektedir. Çünkü salgının insan hareketliliğiyle birlikte yayılması, göç hareketlerinin salgının yayılmasında doğrudan etkileri olduğunu işaret etmektedir. Salgın ve göç ilişkisinde, burada vurgulanması gereken husus şudur: salgının yayılması, bir insan hareketliliğinin ürünüdür. Göçler de birer insan hareketliliğidir, dolayısıyla da göçlerle de salgının yayılma, virüsün bulaşma ihtimali bulunmaktadır. Bu bakımdan her türlü insan hareketliliğine getirilen kısıtlamalar, göç hareketliliğini de doğrudan etkilemektedir.

Sınırların küresel salgına karşı mücadeledeki etkisi, küreselleşmiş insan hareketliliğini denetleme, düzenleme ve engelleme işlevine sahip olmasıdır. Küresel insan hareketliliğinin sınırları aşan boyutlarda olması ve salgının da bu hareketlilik üzerinden yayılması, sınırların sözü edilen işlevlerinin önemini göstermesi bakımından önemlidir. Küresel salgın döneminde en çok tartışılan ve çözüm üretmeye çalışılan konuların başında, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde insan hareketliliğini kontrol etmek, bu anlamda toplumsal ilişki ve etkileşim biçimlerini düzenlemek olmuştur. Sokağa çıkma kısıtlamalarından, turistik ziyaretlere, gösteri, toplantı, miting ve yürüyüşlerden toplu taşımaya, kahvehanelerden uluslararası ticarete, umre ve

hac ziyaretlerinden uzaktan eğitime kadar insan ve toplum yaşamının bütün alanlarına nüfuz eden salgınla başa çıkabilmek zor olduğundan, bu zorluğu aşabilmek için her türlü yola başvurulmaktadır. İnsanlığı tehdit eden, sonuçları itibariyle milyonlarca insanın ölümüne neden olan, yine milyonlarca insanın tedavisinin devam ettiği ve yeni hasta sayılarının artarak devam ettiği bu zorlu süreçte, ulus-devletler açısından aslolan sınırlar vasıtasıyla küresel ve uluslararası göç hareketlerini kısıtlamak, kontrol altına almak ve denetlemektir.

Çin'in bir kentinde ortaya çıkan ve daha sonra dünyanın geri kalan kırsallarına yayılan salgın, nihai olarak küresel insan hareketliliğinin etkisi altında yayılmıştır. Bu yayılmadan göçmenler de nasibini doğrudan almıştır. Göçmenler, bu süreçte hastalığın taşıyıcıları olarak görülmeye başlanmış, bu sebeple, salgınla mücadeledeki en riskli gruplardan biri olarak görülmüştür. Küresel salgın şartlarında göçmenler hastalıkla bir tutularak salgının daha geniş kitlelere ulaşmasından sorumlu tutulmuşlardır. İbrahim Sirkeci ve Murat Yüceşahin, COVID-19 salgının yayılımında göçün rolünü üç modelde test etmişlerdir. Buna göre, Model 1'de, belirli bir hedef ülkeye Çin'den gelen her ek göçmenin, COVID-19 vakalarının sayısında 6,9'luk bir artışa neden olduğu ortaya çıkmıştır. Model 2, bir hedef ülkeden Çin'e gitmiş olan her ek göçmen, o ülkede 6,73 oranında daha fazla COVID-19 vakası bulunduğunu göstermiştir. Model 3 ise insan hareketliliğindeki her bir birim artışın, 6,52 daha fazla COVID-19 vakasına yol açtığını ortaya koymuştur. Bu nedenle, ülkelerde bulunan sadece Çinli göçmenlerin sayısının değil, daha çok, her iki yönde insan hareketliliğinin, diğer bir ifadeyle Çin'deki uluslararası göçmenler de dâhil olmak üzere, Çin ile irtibatlı tüm ülkelerin salgın coğrafyasına dâhil oldukları anlaşılmaktadır (Sirkeci ve Yüceşahin, 2020, s. 18-19). Söz konusu modeller, göçlerin salgının yayılmasında etkili olduklarını göstermektedir.

Salgınla birlikte uygulanan karantina, seyahat yasakları ve sosyal mesafe önlemleri, göçmenlerin farklı kentlere ya da ülkelere göç etmesini engellediği gibi, salgınla birlikte geriye göçleri de virüsün yayılmasını engelleme çabaları kapsamında sekteye uğramıştır. İlhan Zeynep Karakılıç ve Besim Can Zırh'a göre, COVID-19 küresel salgını göçmenler açısından üç temel duruma yol açmıştır: (a) Geriye Dönüş: Küresel duraklamayla birlikte günlük geçimlik imkânları ve/veya belirli hizmetlere erişimi kaybeden göçmenler hâlihazırda coğrafi hareketliliklerini belirli bir dönem için tamamlamış

olsalar da acil ve güvencesiz bir şekilde tekrar (geriye doğru) hareketliliğe başlamak zorunda kaldılar. (b) Arada Kalma: Çeşitli nedenlerle hareket halinde, henüz istikametlerine varmamış olan ya da buldukları yerlerde işleri kaybettikleri için geri dönmek isteyen göçmenlerin sınırların kapanmasıyla gelir ve hizmet erişimi olmadan hareketsiz kalmaları ikinci temel durumu oluşturuyor. (c) Katmanlı Sıkışma: Göçmenlerin hâlihazırda mülteci olarak buldukları yerelerde karantina uygulamalarıyla birlikte süreç içinde geliştirdikleri (en)formel gelir kaynakları, dayanışma ağları ve çeşitli hizmetlere erişimlerinin kısıtlanması nedeniyle içinde buldukları bekleme halinin derinleşmesi son temel durumu oluşturuyor (Karakılıç ve Zırh, 2020, s. 4).

Salgın, ulus-devletlere göçmenler üzerinde tasarrufta bulunmanın koşullarını sunmuştur. Salgınla birlikte ulus-devletlerin göçmenler üzerinde hemen her türlü tasarrufta bulunmaları kabul edilebilir görülmeye başlanmıştır. Salgın öncesinde ulus-devletlerin göçmenler üzerindeki meşruiyeti tartışılır durumdayken, salgınla birlikte meşruiyeti tartışılır olmaktan çıkmaya başlamıştır. Çünkü göçmenler, özellikle de düzensiz göçmenler, salgının taşıyıcıları olarak kodlanmakta, bu anlamda potansiyel risk ve tehditleri gittikleri ülkelere götürülenler olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, esasında bir tür damgalanma biçimidir. Göçmenlerin hastalıklı olarak damgalanması ve virüsün taşıyıcıları olarak işaret edilmeleri, onların toplumdaki dışlanmalarına, göç ettikleri ülkelerde ötekileştirilmelerine ve kriminalize edilmelerine sebebiyet vermektedir. Göçmenlerin damgalanması, dışlanması ve ötekileştirilmesi, ev sahibi toplumun gözünde göçmen algısını değiştirmeye başlamış, bu da onların toplumsal uyumunu zorlaştırdığı gibi, toplumsal uyum konusundaki birikimini de ortadan kaldırmıştır.

Küresel Salgın Koşullarında Milliyetçilik ve Sınırlar

Sınırlar üzerinden küresel salgına çare bulmak, salgının yayılmasını önlemesinin ötesinde milliyetçiliğin görünür olması anlamını içermektedir. Çünkü milliyetçilik sınırlar üzerinden örgütlenmekte ve sınırlar aracılığıyla bir ulusal kimlik inşa etmektedir. Sınırları kapatmak, esasında var olan sınırları yeniden inşa etmek anlamı taşıdığından, sınırların inşası ulusal kimliklerin inşasıdır. Sezgi Durgun'un da altını çizdiği gibi, 18. ve 19. yüzyıllarda gelişen ve yükselen ulus-devlet ideolojisi coğrafi bağlamı sınırlandırmak-

la kalmamış, beşeri ve fiziksel zemin üzerinde homojenleştirici bir rol oynamıştır. Mekân, kolektif aidiyetin ortak zemini haline gelmiştir. Bu çerçevede ulusal tarih ve coğrafya anlatıları kurgulanmış, sadece fiziksel anlamda değil, toplumsal kimlik anlamında da içerisi ve dışarı tanımlanmıştır. Nerenin içerisi nerenin dışarı olacağını belirleyen faktörler (etnisite, kültür, din, dil, ırk, coğrafya gibi), farklı ulusçuluklarda farklı özellikler göstermektedir (Durgun, 2011, s. 14-15). Milliyetçilik, sınırlar üzerinden ulusal kimliği inşa ederken, içerisi-dışarı, burası-orası, biz-onlar, yerli-yabancı gibi kategorik bileşenler oluşturmakta ve bu bileşenleri sınırlar temelinde düzenlemektedir. Ulus-devletlerin sınırları, milliyetçiliğin ulusal düzlemde bir kimlik inşa ettiğini, sınırların ulusal kimliğin sembolik mekânı olduğu ve sınırlar üzerinden ikili kategoriler vasıtasıyla kimlik inşasını gerçekleştirdiği görülmektedir.

Küresel salgın karşısında sınırlar vasıtasıyla sözü edilen ikilikler oluşturularak, ulus-devletlerin sınırları içerisinde yer alanların sağlıklı, sınırların dışarısında yer alanların hastalıklı oldukları, sınırların içerisinde yer alan biz kimliğinin temiz, sınırların dışarısında yer alan onlar kimliğinin kirli oldukları ve sınırların içerisinde yer alan yerlilerin salgından arındırılmış ve sınırların dışarısında yer alan yabancıların ise salgının bulaştırıcıları oldukları vurgulanmıştır. Küresel salgın karşısında ulus-devlet sınırlarının içerisinde sağlıklı dışarısının hastalıklı, içerisinde temiz dışarısının kirli, içerisinde virüsten arınmış dışarısının virüslü olarak kodlanması, sıradan bir kategorizasyonunun ötesinde, ulus-devletlerin milliyetçiliğinin salgın üzerinden nasıl tezahür ettiğinin göstergesidir. Ulus-devletlerin biz olanı sağlıklı, temiz, virüsten arınmış gösterirken sınırların dışarısında yer alan ötekileri hastalıklı, kirli ve virüslü olarak göstermesi, esasında sınırların dışarısında yer alan ötekinin bizim gibi olamayacağını, öteki karşısında bizden olanların değerli ve üstün olduğunu ve ötekilerin bizden olanlardan daha aşağıda bir yerlerde olduğunu göstermektedir, ki bu da kuşkusuz milliyetçiliğinin en belirgin halidir. Bu sayede ulus-devletler, sınırları üzerinden kendi milliyetçi kimliğinin inşasını sağlamaktadır. Bu şekilde küresel salgın karşısında milliyetçiliğin yükselişte olduğu, sınırların da bu yükselişten payına düşeni aldığı görülmüştür.

Küresel salgının tüm dünyada yayılmasıyla birlikte, her ülke kendi imkân ve potansiyelleri ölçüsünde çözümler üretmeye başlamıştır. Virüsün tüm insanları ve toplumları esir almasına koşut olarak, bu virüsten kurtul-

mak amacıyla ulus-devletler arasında kıyasıya bir mücadele sürmekte ve bu mücadele milliyetçiliği palazlandıran ve perçinleyen boyutlar ortaya koymaktadır. Ulusal düzeydeki çözüm arayışlarından biri de, salgını ortadan kaldıracak aşının bulunmasıdır. Aşının bulunması meselesi, salt bir hastalığın ortadan kaldırılması değil, ulus-devletlerin birbiriyle yarıştıkları bir boyutu da içermektedir. Aşının bulunması üzerinden başlayan ve ulus-devletlerin birbiriyle yarış içerisinde olduğu bu dönem, söz konusu sebeplerden ötürü milliyetçilik tartışmalarının öne çıktığı bir dönem olmuştur. Her ne kadar COVID-19 salgınıyla birlikte ulus-devletin ve milliyetçiliğin yükseleceği yönündeki açıklamalara itibar edilmemesi gerektiğini belirtenler (Bkz. Buçukcu, 2020) olsa da, bu salgını milliyetçiliğin sessiz yükselişi olarak değerlendirenler (Bkz. Vogel, 2020) de bulunmaktadır. Aşının bulunması, milliyetçiliğin yeniden dirilmesini değil, daha ziyade hâlihazırda yeniden dirilmiş milliyetçiliğin yeni boyutlarda, farklı görünümünde ve değişik biçimlerde görünür hale geldiğini göstermektedir. Aşının bulunması edimi, milliyetçiliği koşullandıran, potansiyellerini harekete geçiren, ortak bir amaç doğrultusunda kitleleri konsolide eden, başka milliyetçilikler karşısındaki gücünü gösteren bir düzlemi içermektedir. Aşırı bulmayı hedefleyen ulus-devletleri harekete geçiren milliyetçilik, sadece ulus-devletlerin kurulmasında değil, kurulduktan sonra da onlar üzerinde etkilerini sürdüren, onları hareketlendiren, onlara bir toplumsal ve siyasal ruh aşılayan ve üyelerini aynı amaç doğrultusunda bir araya getiren bir harekettir. Bu yeni süreçte milliyetçilik, “Aşı milliyetçiliği” (Bkz. Daoudi, 2020), “Covid milliyetçiliği” (Bkz. Juergensmeyer, 2020), “Corona milliyetçiliği (Coronationism)” (Bkz. Özkırımlı, 2020) gibi farklı isimlerle tanımlanmıştır. Milliyetçiliğin belirli bir “etni” temelinde inşa olduğu göz önüne alındığında, bu yeni milliyetçilik isimlerinin belirli bir etniye dayanmadığı, buna karşın salgının ismi üzerinden bir milliyetçilik tanımının yapıldığı görülmektedir.

Aşının bulunması kadar bulunan aşının ülkelere paylaşılması da aşı milliyetçiliğinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü bulunan aşıya sahip olabilmek için ülkelerin bu aşı için ayırdıkları bütçeler ve yaptıkları anlaşmalar, hangi ülkenin daha fazla aşıya sahip olabileceği, hangi ülkenin yeterince aşıya sahip olamayacağı meselesi, aşı milliyetçiliğini kuvvetlendiren gelişmelerdir. Ayrıca aşının bulunması ve bulunan aşının paylaşılması, ulus-devletler arasındaki güç mücadelesine de ışık tutmaktadır. Salma Daoudi’ye göre küresel halk sağlığının parçalanmasının ve sağlık kaosunun

ortasında çok taraflılığın aşınmasının bir kanıtı olarak, aşı milliyetçiliği - sınırlı üretim dozlarını tekeline almak için öncelik hakları yarışı - aşılara erişimi siyasallaştırmakla tehdit ediyor. Etik kaygılara ek olarak, bu milliyetçi yaklaşım sağlık ve sosyo-ekonomik eşitsizlikleri besleyerek gelişmekte olan ülkelere zarar verirken, aynı zamanda herkesin sağlık güvenliğini de tehdit etmektedir. Zamana, başkalarına ve doğaya karşı bu yarış, yeni bir milliyetçilik biçimine yol açtı: aşı milliyetçiliği. Ortaya çıkardığı etik kaygılara ek olarak, bu yarışta yer alan laboratuvarlarla önceden anlaşmalara sahip devletler tarafından güvence altına alınan tercihli erişim, yalnızca daha sınırlı kaynaklara sahip devletler için değil, aynı zamanda herkesin sağlık güvenliği için de zararlıdır (Daoudi, 2020, s. 1-3). Aşıyla ilgili şu ana dek Almanya, Rusya ve Çin'den somut adımlar gelirken, diğer ülkelerin de bu konuda belirli bir mesafe kat etmişlerdir. Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batılı ülkeler, Çin, Rusya, Japonya ve Türkiye gibi ülkeler, aşı üzerinden kendi güçlerini ortaya koyabilme mücadelesi içindedir.

“Biz Bize Yeteriz Türkiyem” : Türkiye’de Salgın, Milliyetçilik ve Sınırlar

Milliyetçiliğin salgınla birlikte artan etkisi, salt aşının bulunması, dağıtılması ya da aşı karşıtlığı üzerinden değil, salgınla mücadelede aynı zamanda toplumların dayanışma, örgütlenme ve mücadele biçimlerinde de görülmektedir. Her ülke, her devlet, her toplum kendi kendine yeter şiarıyla salgına çözümler üretmekte ve salgına karşı önlemlerini kendi potansiyelleri ve imkânları ölçüsünde almaktadır. Ortaya koyulan yaklaşımlar ve öne sürülen çözümler, salgının küreselliği karşısında çözümün ulus-devletler temelinde şekilleneceği yönünde olmuştur. Diğer bir ifadeyle, küresel salgın karşısındaki ana reçete, ulus-devlet temelinde çözümler üretmektir. Zira daha önce de vurgulandığı gibi, hastalık küresel olsa da, tedavisi ulusaldır.

Milliyetçiliğin yükselişi, ulus-devletlerin birbiriyle karşılaştırılmasında ve birbirleriyle yarışmasında doğrudan gözlemlenebilmektedir. Salgına karşı mücadelelerin ulusal ölçekte yapılması, her bir ulus-devletin birbiriyle karşılaştırılmasına neden olmuş ve bu karşılaştırma aralarındaki yarışma ve rekabeti artırmıştır. Bu durum, milliyetçiliği görünür kılmış ve salgınla mücadelede milliyetçilik, ulus toplumların örgütlenmesinde etkili olmuştur. Hatta imkân ve potansiyeller ölçüsünde diğer ülkelere yapılan ulusal yar-

dımlar, hem rekabeti artırmış hem de milliyetçilik politikalarına ivme kazandırmıştır. Salgın hastalığının tedavisine yönelik ulusal önlemler ve çözüm pratikleri, ulus-devletlerin birbiriyle rekabetini ortaya koymuş, bu rekabet beraberinde milliyetçiliğin yükselmesini getirmiştir. Milliyetçiliğin yükselişi, salgın karşısında sınırlar üzerinden alınan ulusal önlemlerle, özellikle de sınırların kapatılmasıyla eşgüdümlü bir biçimde gerçekleşmiştir.

Küresel salgınla baş etmede ve virüse karşı topyekûn toplumsal mücadelede milliyetçilik, toplumun motivasyon kaynağına dönüşmüştür. Bireysel ve toplumsal düzeyde mücadeleye rengini veren milliyetçiliğin etkisini ulusal ve uluslararası ölçekte değerlendirmek mümkündür. Ulusal ölçekte toplumlar kendi imkân ve potansiyelleri doğrultusunda mücadelesini ortaya koyarken, uluslararası ölçekte toplumlar diğer toplumlara yardım ederek ve onların mücadelelerine omuz vererek sözü edilen mücadeleyi farklı boyutlarda göstermiştir. Türkiye'nin koronavirüs salgınına karşı vermiş olduğu mücadeleyi sözü edilen bağlamda düşünmek gerekmektedir. Türkiye, dünya ölçeğinde virüse karşı mücadelede çok sayıda ülkeyle karşılaştırıldığında önemli başarılar ortaya koymuştur. Salgınla mücadele sürecinde Türkiye, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde, "Biz Bize Yeteriz Türkiyem" adlı bir dayanışma kampanyası başlatmıştır. Bu kampanya, küresel salgın koşullarında Türkiye'nin ortaya koymuş olduğu bir milli dayanışma kampanyasıdır. Söz konusu kampanyanın temel amacı, salgından etkilenen toplumun dezavantajlı kesimlerine destek sunmaktır. Düzenlenen kampanya çerçevesinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yapılan bağışlar toplanmış ve salgın sürecinde ihtiyaç sahibi vatandaşlara dağıtılmıştır. Sözü edilen kampanya, Türkiye'nin salgına karşı mücadeledeki gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Mehmet Karakaş'ın ifadesiyle, Biz Bize Yeteriz Türkiyem kampanyası, küresel düzeyde gerçekleşen ve toplumları adeta bir korku tünelinin içerisine kapatan COVID-19 salgını karşısında, toplumların oluşturacağı dayanışma ruhu ve iradesi, salgınla baş etme mücadelesinin en büyük gücüdür (Karakaş, 2020, s. 553). Türkiye salgınla mücadelede bu kampanyayla adeta bir milli seferberlik ilan etmiş ve toplumun geniş kesimleri bu kampanyaya katkı sunarak mücadeleye olan desteklerini ifade etmişlerdir. TÜBA'nın raporunda da görüldüğü üzere, Türkiye kendi tıbbî malzeme gereksinimleri yanı sıra talepler üzerine özellikle sağlık çalışanlarının temel izolasyon ve korunma ekipmanları konusunda kendi üretim ve stoklarından uluslararası dayanışma stratejisi

çerçevesinde (İtalya, İspanya, İngiltere, İran, Bosna Hersek, Sırbistan, ABD, Çin, Pakistan, Somali, Sudan, Libya, Suriye ve Türki Cumhuriyetler vb.) yardım desteği sağlamıştır (TÜBA Raporu, 2020, s. 32). Türkiye'nin söz konusu ülkelere yardımda bulunması, Türkiye'nin küresel salgına karşı hazırlıklı olduğunu gösterdiği gibi, Türkiye'de milliyetçiliğinin toplumsal alanda dayanışma ve bütünleşmeyi içerdiğini ve toplumlararası alanda da işbirliği üzerinden örgütlendiğini göstermektedir.

Biz Bize Yeteriz Türkiye kampanyası, her ne kadar ekonomik bir içeriğe sahip olsa da, esasında ekonominin yanı sıra Türkiye'de milliyetçiliğin toplumsal dayanışma, yardımlaşma ve bütünleşme süreçlerinde oynadığı rolü göstermesi bakımından önemlidir. Kampanya, salgın sürecinde Türkiye'nin kendi imkân ve potansiyelleri doğrultusunda nasıl örgütlendiğinin somut yansımalarını içermektedir. Küresel salgın karşısında her ulus-devletin kendi göbeğini kendisinin kestiği, bu anlamda çözümünü başka yerde aramak yerine kendinde gördüğü bir deneyimi göstermektedir. Kampanyanın isminde yer alan biz bize söylemi, Türkiye'de milliyetçiliğin sınırlar üzerinden bir kimlik inşa ettiğini göstermektedir. Biz bize söylemini daha iyi anlayabilmek için Zygmunt Bauman'ın biz ve onlar arasındaki ayrımı önemli katkılar sunmaktadır: Biz ve onlar yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki, duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. Biz ait olduğumuz grup anlamına gelir. Bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kendimi güvenli ve evimde hissederim. Bu grup adeta benim doğal ortamım, içinde olmaktan hoşlandığım ve huzur içinde döndüğüm yerdir. Onlar ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır. Dolayısıyla o grupta neler olup bittiğine ilişkin gözümde canlanan şeyler, belli belirsiz ve kopuk kopuktur; o grubun işleyişine ilişkin pek bilgim yoktur ve yüzden o grubun yaptığı her ne ise benim için genelde kestirilemez ve aynı şekilde korkutucu şeylerdir (Bauman, 2013, s. 51). Bu bağlamda, Türkiye sınırları içerisinde kalan herkesin biz bize kategorisinde yer aldığı, buna karşın sınırların dışında kalanların ise onlardan olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurgu, sınırların Türk ulusal kimliğinin toplumsal taşıyıcısı olduğunu, söz konusu kimliğin başlangıç ve bitiş noktalarını sembolize ettiğini ve salgınla topyekûn mücadelenin sınırların içerisinde kalarak yapıldığını içermektedir.

Sonuç

COVID-19 salgını ve sınırlar ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada, küresel salgın döneminde sınırların değişen anlamlarına odaklanılmıştır. Bu kapsamda, salgın koşullarında sınırlarla ilgili olarak elde edilen sonuçları şu şekilde toparlamak mümkündür:

1. Sınırlar, COVID-19 salgının yayılmasını önlemek amacıyla kapatılmıştır. Sınırların kapatılması işlevi, salgının başka ülke insanlarına bulaşmasını ya da başka ülkelerden gelen insan hareketliliğinin beraberinde taşıyacağı salgına dur diyebilmek için işlevsel hale gelmiştir. Bu anlamda sınırların koruma ve korunmayı sağlama gibi anlamları içerdiği görülmüştür.
2. Küreselleşme sınırların esnek, geçirgen, akışkan olduğunu, sınırların ortadan kalktığı bir dünyayı ve sınırsızlığın hakim olduğu bir anlayışı ifade ederken, sınırların meşruiyeti sorgulanır hale getirmiştir. Ancak küresel salgınla birlikte salgınla mücadelede sınırların artan önemi, değeri ve etkisi, bu kez küreselleşmenin sorgulanmasına sebebiyet vermiştir.
3. Hastalık küresel olsa da, tedavisi ulusaldır. Küresel salgınla mücadelede sınırlar, bu salgınla baş etmede önemli bir araç olmuştur. Salgınla mücadelenin ulusal olması, sınırların işlevlerini ön plana çıkardığı gibi, değerinin anlaşılmasına ve öneminin giderek artmasına da sebep olmuştur.
4. Sonuçları açısından salgın, sınırları aşan ve sınır tanımayan bir boyutta ortaya çıkarak sınırları işlevsiz hale getirirken, çözümler açısından salgın, sınırların etkin kullanımını, dolayısıyla da işlevsel rolünü ortaya çıkarmıştır. Küresel hastalığa yönelik bir ulusal tedavi aracı olan sınırlar, salgınla mücadelede sınırlı düzeyde de olsa etkili olmuştur. Her ne kadar sorun küresel olsa da, çözümün ulusal olması, sınırların etkisini daha fazla artırmıştır.
5. Küresel salgınla mücadelede, ulus-devletler sınırlar aracılığıyla mekanı ikili kategorik kimlikler üzerinden şekillendirmiştir. Ulus-devlet sınırlarını içerisinde yer alan mekandakiler, hijyenik, temiz, steril, sağlıklı olanı temsil ederken, ulusal sınırların dışında kalanlar ise, kirli, virüslü ve hastalıklı olarak kodlanmıştır. Sınırların içerisinde sağlıklı, dışarısının

- hastalıklı olarak görülmesi, sınırın dışında yer alanları içeride yer alanlar karşısında bir risk ve tehdit unsuruna dönüştürmüştür.
6. Küresel salgın karşısında sınırlar, ulusal izolasyonu sağlamanın temel aracı olmuştur. Her bir ulus-devlet, sınırlar aracılığıyla kendisini uluslararası ve küresel dünyadan izole ederek salgınla mücadele etmiştir. Ulusal izolasyonla birlikte her bir yurttaş, kendi ülkesinin sınırları içerisinde kalarak kendini farklı ülkelerden yalıtarak uzaklaştırmıştır. Ulusal düzeyde evdekal uygulaması, uluslararası ve küresel düzeyde yurttakal uygulamasına dönüşmüştür. Ulusal düzeyde hayat eve sığar uygulaması, uluslararası ve küresel düzeyde hayat yurda sığar uygulamasına dönüşmüştür. Ulusal izolasyonun sağlanmasına koşut bir biçimde, yurttaki izolasyon cihanda izolasyon söylemi anlamlı bir karşılık bulmuştur.
 7. Sınırlar, küresel salgınla mücadelenin etkin araçlarından biri olarak küreselleşmiş insan hareketliliğini düzenleme, denetleme, engelleme gibi işlevlere sahiptir. Küresel insan hareketlerinin sınır tanımayan özelliği karşısında sınırlar, salgının yayılmasını kontrol altına almak amacıyla söz konusu hareketliliği de kontrol altına almaktadır. Dahası, küresel insan hareketliliği içerisinde yer alan göçler de, salgın koşullarında denetlenmesi, düzenlenmesi ya da engellenmesi gereken oluşumlar olarak ön plana çıkmaktadır.
 8. Küresel salgınla birlikte göçmenler, kirli, virüslü, hastalıklı kişiler olarak görülmeye başladığından, yaşadıkları toplumda ötekileştirmeye, dışlanmaya, kriminalize edilmeye maruz kalmaktadırlar. Artan seyahat yasakları, karantina uygulaması ve fiziksel mesafe kuralları, göçmenlerin hem göç etmelerini hem de göç ettikleri ülkelerden geriye dönüş göçlerini engellemekte, bu da ekonomik nedenli göçlerde göçmenlerin zor durumda kalmasına sebebiyet vermektedir.
 9. Salgın öncesinde ulus-devletlerin uluslararası göçmenleri kontrol etmesi, denetlemesi ya da düzenlemesi eleştirilirken ve ulus-devletlerin küresel göç akımları karşısında meşruiyeti sorgulanırken, salgınla birlikte ulus-devletlerin salgını önleme, salgınla mücadele ya da salgına karşı koyma gerekçesiyle yapıp ettikleri meşru görülmeye başlanmış, bu da ulus-devletlerin küreselleşme karşısındaki meşruiyetini genişletmiştir.
 10. Ulusal sınırların içerisinde yaşayanların virüssüz, dışarısında yaşayanların virüslü, içeridekilerin sağlıklı, dışarıdakilerin hastalıklı, içeridekile-

rin temiz dışarıdakilerin kirli, içeridekilerin salgının bulaşmadığı dışarıdakilerin salgının bulaştığı şeklindeki ikili kategoriler, ulus-devletlerin sınırlar üzerinden milliyetçiliği yeniden ürettiğini, milliyetçi bir söylemin, milliyetçi bir kimliğin ve milliyetçi bir bakış açısının sınırlar aracılığıyla inşa edildiğini göstermektedir. Ulus-devletlerin sınırların dışarısında yer alanları kirli, virüslü ya da hastalıklı olarak kodlaması, kendisini sınırların dışarısında olanlardan üstün görme, sınırların içerisinde yer alanları biricikleştirme ve sınırların dışarısında yer alanları da kendinden aşağıda bir yerlerde tanımlama biçimidir ve bu da milliyetçiliğin hal-i pür melalini oluşturmaktadır.

11. Salgınla mücadelede ulus-devletler, virüse karşı aşı bulmak için birbirleriyle kıyasıya bir yarışın içerisinde girmiş, bu yarış milliyetçiliğin yükselişine yeni bir ivme katmıştır. Aşının bulunması çabası, milliyetçiliği koşullandıran, potansiyellerini ortaya çıkaran ve başka milliyetçilikler karşısında kendi gücünü gösteren özellikler taşımaktadır. Küresel salgınla mücadelede milliyetçilik, toplumun motivasyon kaynağına dönüşmüştür. Toplumun tek vücut haline gelmesinde, milliyetçiliğin toplumsal, kültürel ve psikolojik anlamda bir motivasyon kaynağı olması etkili olmuştur.
12. Her ülkenin kendi imkân ve potansiyelleri doğrultusunda mücadele verdiği bu süreç, milliyetçiliğin yeniden dirilişi değil, daha ziyade dirilmiş milliyetçiliğin yeni, farklı ve değişik biçimlerde görünür olmasıdır. Salgınla birlikte milliyetçilik, aşı milliyetçiliği, Covid Milliyetçiliği, Corona milliyetçiliği gibi milliyetçilikler olarak isimlendirilmiştir.
13. Küresel salgınla mücadelede Türkiye, ulusal düzeyde başlatmış olduğu kampanyayla hem toplumsal desteği görünür kılmış hem de kendi imkan ve potansiyelleri bağlamında salgınla mücadele eder hale gelmiştir. Biz Bize Yeteriz Türkiyem adlı kampanyayla Türkiye, salgın koşullarında toplumun dezavantajlı kesimlerini desteklemiş ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara yardımları dağıtmıştır.
14. Biz Bize Yeteriz Türkiyem kampanyası ekonomik bir hüviyete sahip olsa da, temelde milliyetçiliğin toplumsal dayanışmada, yardımlaşmada, bütünleşmede ne düzeyde etkili olduğunu göstermektedir. Biz Bize yeteriz söylemi ise, Türkiye’de salgın sürecinde sınırlar üzerinden milliyetçiliğin yeniden inşasını göstermektedir. Ulusal sınırlar içerisinde yer alanlar biz bize olanı işaret ederken, sınırların dışarısında kalanlar ise

onlar olarak kodlanmıştır. Bu kodlama biçimi, milliyetçiliğin sınırların içerisinden dışarıya doğru yapıldığına işaret etmektedir.

15. Ulus-devletin geleceğinin sorgulandığı küreselleşme çağında, COVID-19 salgını, ulus-devletin yeniden güçlenerek ortaya çıktığını göstermiştir. Salgının küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisini bütünüyle olmasa bile, önemli ölçüde tersyüz ettiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, küreselleşme karşısında meşruiyeti sorgulanan ulus-devletler, salgınla birlikte, yeniden güçlenerek tarih sahnesindeki yerini almıştır. Küresel gelişmeler karşısında etkisini önemli ölçüde kaybeden ulus-devletlerin halen temel aktör olduğu gerçeği, salgınla birlikte önemli ölçüde karşılık bulmuştur.

Neticede, COVID-19 salgınının küresel ölçekte yayılması, insan ve toplum yaşamını bütün boyutlarıyla etkilemiş, yaşamın bütün alanlarına nüfuz etmiş ve sonuçları itibariyle önemli değişimleri ortaya koymuştur. Küresel salgınla mücadelede, her bir ulus-devletin kendi kendine yeter anlayışla yer alması, hastalığın küresel olsa da, tedavisinin ulusal olduğunu göstermektedir. Ulus-devletler düzeyinde mücadelenin yapılması, kuşkusuz sınırların önemini, etkisini ve değerini daha da artırmıştır. Küreselleşmenin sınırsızlık, sınırötesilik, sınırsız dünya gibi fikirleri sebebiyle meşruiyeti sorgulanan sınırlar, salgınla birlikte sınırların önemi giderek artmaya başlamıştır. Sınırların kapatılmasıyla başlayan süreç, salgının önlenmesi kadar küreselleşme karşısında sınırların işlevselliğini de ön plana çıkarmıştır. Sınırların artan etkileri, küreselleşmenin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ve ulus-devlet tartışmalarındaki ana eğilimin bu salgınla birlikte değişime uğradığı, ulus-devletlerin halen temel bir aktör olduğu, salgınla birlikte küreselleşmenin sorgulandığı, sınırların salgınla mücadelede etkin birer araç olduğu, ulusal izolasyonu sağladığı, milliyetçiliğin inşasını sağladığı ve mekânı ulusal ölçekte yeniden örgütlediği, sınırların içerdiği anlamların nasıl değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

EXTENDED ABSTRACT

**COVID-19 and Borders: The Changing Meaning of
Borders in a Global Pandemic**

*

Kerem Özbey
Artvin Coruh University

Borders have been closed to prevent the spread of the COVID-19 pandemic. The function of closing the borders has become functional in order to stop the epidemic from spreading to the people of other countries or to stop the epidemic that will be accompanied by human movement from other countries. While globalization expresses an understanding that borders are flexible, permeable and fluid, a world in which borders disappear, and an understanding dominated by limitlessness, the legitimacy of borders has become questioned. However, with the global epidemic, the increasing importance, value and effect of borders in combating the epidemic has led to the question of globalization this time. Although the disease is global, its treatment is national. In combating the global epidemic, borders have been an important tool in dealing with this epidemic. The fact that the fight against the epidemic is national not only brings the functions of the borders to the fore, but also has caused its value to be understood and its importance gradually increased. In terms of its consequences, the epidemic has emerged in a dimension that transcends borders and knows no boundaries, while making the borders dysfunctional, in terms of solutions, the epidemic has revealed the effective use of borders and therefore its functional role. Borders, a national treatment tool for global disease, have had a limited impact in combating the epidemic.

In the fight against the global epidemic, nation-states have shaped the space through dual categorical identities through borders. Those in the space within the borders of the nation-state represent the hygienic, clean, sterile and healthy, while those outside the national borders are coded as dirty, infected and diseased. The fact that the inside of the borders is seen as healthy and the outside as diseased has turned the areas outside the border into a risk and threat factor against those located inside. In the face of the global epidemic, borders have been the main means of ensuring national

isolation. Each nation-state has struggled with the epidemic by isolating itself from the international and global world through borders. With the national isolation, each citizen stayed within the borders of his own country and distanced himself from different countries. The home application at the national level has turned into the home application at the international and global level. Life fits home at the national level has turned into a life fits home practice at the international and global level. In parallel with the provision of national isolation, the discourse of isolation in the homeland has found a meaningful response.

Borders have functions such as regulating, controlling, and blocking globalized human mobility as one of the effective tools to combat the global epidemic. In the face of the unlimited nature of global human movements, borders also control this mobility in order to control the spread of the epidemic. Moreover, migrations, which are included in the global human mobility, come to the fore as the formations that should be controlled, regulated or prevented in epidemic conditions. With the global epidemic, since immigrants are seen as dirty, infected and sick people, they are exposed to marginalization, exclusion and criminalization in their society. While the nation-states controlling, controlling or regulating international immigrants before the epidemic was criticized and the legitimacy of the nation-states against global migration flows was questioned, with the epidemic, the actions of the nation-states on the grounds of preventing the epidemic, fighting the epidemic or resisting the epidemic began to be seen as legitimate. it has expanded the legitimacy of nation-states against globalization.

The dual categories of those living within the national borders without viruses, those living outside with the virus, the healthy inside, the outside is healthy, the outside is clean, the outside is clean, the outside is contaminated by the epidemic, and the outside is infected by the epidemic, nation-states reproduce nationalism across borders, a nationalist discourse, a nationalist identity and a nationalist shows that the perspective is built through borders. The way nation states codify the areas outside the borders as dirty, infected or sickly, consider themselves superior to those outside the borders, uniqueize the areas within the borders, and define those located outside the borders somewhere below themselves, and this constitutes the state of nationalism. In the fight against the epidemic, nation-states have entered a fierce race with each other to find a vaccine against the virus, and this race has

added a new momentum to the rise of nationalism. The search for the vaccine has features that condition nationalism, reveal its potential and show its strength against other nationalisms. In the fight against the global epidemic, nationalism has become the motivation source of the society. This process, in which each country struggles in line with its own possibilities and potentials, is not the resurgence of nationalism, but rather the appearance of resurrected nationalism in new, different and different forms.

Turkey in the fight against global secretions, that initiated the campaign at the national level as well as social support has made the fight against the epidemic would have become apparent in the context of their opportunities and potentials. We named Biz Bize Yeteriz Türkiyem campaign has supported the disadvantaged segments of society in epidemic conditions and has been distributing aid to needy citizens. Even though we have an economic identity Biz Bize Yeteriz Türkiyem campaign, social solidarity basically nationalism, in solidarity, what level shows that effective integration. We're the rhetoric enough for us, the epidemic shows the reconstruction process in Turkey over the limits of nationalism. Those who are within national borders are coded as them, while those outside the borders are coded as them. In the era of globalization where the future of the nation-state is being questioned, the COVID-19 epidemic has shown that the nation-state has emerged from strength again. It is possible to say that the epidemic has significantly reversed the relationship between globalization and the nation-state, if not completely.

Kaynakça / References

- Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları*. Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik düşünmek*. Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bieber, F. (2020). Global nationalism in times of the covid-19 pandemic. *Nationalities Paper*, 1-13.
- Bozkurt, V. (2020). Pandemi döneminde çalışma: Ekonomik kaygılar, dijitalleşme ve verimlilik. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorğun (Edt.), *COVID-19 Pandemi-sinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Buçukcu, Ö. (2020). Salgın milliyetçilikleri yükseltiyor mu?. L. Sunar (Edt.), *COVID-19 Salgınının Sosyolojik Analizi*, Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı.

- Castles S. ve Miller M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Daoudi, S. (2020). *Vaccine nationalism in the context of covid-19: An obstacle to the containment of the pandemic*. Policy Center for the New South.
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i şahane'den vatan'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. E. Kuşdil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2012). *İmparatorluk*. A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2003). *Küreselleşme sorgulanıyor*. Ç. Erdem ve E. Yücel (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Juergensmeyer, M. (2020). *Covid nationalism*. 22 Kasım 2020 tarihinde <https://www.e-ir.info/2020/09/06/covid-nationalism/> adresinde erişildi.
- Karabağ, S. (2014). *Mekânın siyasallaşması*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Karakılıç, İ. Z. ve Zırh, B. C. (2020). Göçmenlerin aynasından kovid-19 salgınında dünya. *TESEV Değerlendirme Notları*.
- Masoom, M. R. (2016). Social isolation: A conceptual analysis. *Research J. Humanities and Social Sciences*, 7(4), 241-249.
- Özkırımlı, U. (2020). *Coronationalism?*, 22 Kasım 2020 tarihinde, <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/coronationalism/> adresinden erişildi.
- Robert, S., Woods, T., E. Greenfeld, L., Hughes, C. ve Miller-Idriss, C. (2020). Covid-19, nationalism, and the politics of crisis: a scholarly exchange. *Nation and Nationalism*, 1-19.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, toplum kuramı ve küresel kültür*. Ü.Hüsrev Yolsal (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Samuel, K., Alkire, S., Hammock, J., Mills, C. ve Zavaleta, D. (2014). *Social isolation and its relationship to multidimensional poverty*. OPHI Working Paper No. 80, UK: University of Oxford.
- Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. M. (2020). Göç ve koronavirüs: Nüfus hareketliliği verileri üzerinden kovid-19 salgınının analizi, *Göç Dergisi*, 7(1), 9-34.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus-devlet*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2020). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 17 Aralık 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). *Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. M. Şeker, A. Özer, Z. Tosun, C. Korkut ve M. Doğrul (Edt.), No:34, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Vogel, P. (2020). *Nationalism: The even greater risk of the COVID-19 crisis*, 22 Kasım 2020 tarihinde <https://www.imd.org/research-knowledge/articles/Nationalism-the-even-greater-risk-of-the-COVID-19-crisis/> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özbey, K. (2021). COVID-19 ve sınırlar: Küresel salgın döneminde sınırların değişen anlamı. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3699-3726. DOI: 10.26466/opus.843330

Epidemics Eroding Public Life: An Analysis on the Covid-19 Pandemic

DOI: 10.26466/opus.873896

*

Adem Bölükbaşı * - Elif Kıran **

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Faköltesi, Bandırma/Türkiye

E-Mail: abolukbasi@bandirma.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9795-6508](https://orcid.org/0000-0001-9795-6508)

** Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Faköltesi, Tekirdağ/Türkiye

E-Mail ekiran@nku.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8039-3822](https://orcid.org/0000-0002-8039-3822)

Abstract

Epidemics have several impacts on different dimensions of the social structure. First of all, epidemics bring people to change many routines in their daily life and to rearrange their lives. Discussing the impact of epidemics on social life in the context of COVID-19 will allow us to understand that this process, which seems only a medical process, actually has many social effects. This study focuses on the Covid-19 pandemic as an inducement of the rising individuality of modern man under the light of Sennett's affirmation regarding the fall of public man. To this end, changes in consumption of goods and spaces, medicalization of daily life, the effect of the experience of lockdown during the pandemic on the self and consequently the disruption of the interaction order were analyzed. During the pandemic, the issue of individuals' retreat into their own private sphere and the growth of private life and private sphere asymmetrically in the face of public sphere and public life were addressed. As a result, the lockdowns experienced during the pandemic negatively affected the social self and the interaction order, accelerating the collapse of the public man which is a process that has been going on for a long time.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Public Life, Consumption, Medicalization

Kamusal Yaşamı Aşındıran Salgınlar: Covid-19 Pandemisi Üzerine Bir İnceleme

*

Öz

Salgınlar sosyal yapıların farklı boyutları üzerinde pek çok etkiye sahiptir. Salgınlar her şeyden önce insanların gündelik hayatında birçok rutini değiştirmelerini ve hayatın yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir. COVID-19 bağlamında salgınların sosyal hayata etkisini tartışmak sadece medikal bir süreç gibi görünen bu sürecin aslında birçok sosyal etkiye sahip olduğunu anlamamızı sağlayacaktır. Bu çalışma Sennett'in "kamusal insanın çöküşü" tartışması bağlamında Covid-19 pandemisini modern insanı bireyselliğe sürükleyen koşullar açısından ele almaktadır. Bu bağlamda değişen eşyaların ve mekânların tüketim alışkanlıkları, gündelik hayatın medikalleşmesi, pandemi boyunca yaşanan kapatılma deneyiminin benlik üzerindeki etkisi ve bunun sonucunda etkileşim düzeninin bozulması konuları analiz edilmiştir. Bütün bu konu başlıklar pandemi süresince kamusal bir varlık olarak bireylerin içe kapanması, özel hayatın ve özel alanın kamusal alan ve kamusal yaşam karşısında asimetric bir şekilde büyümesi sorunu ele alınmıştır. Sonuç olarak, pandemi boyunca yaşanan kapatılmalar sosyal benliği ve etkileşim düzenini olumsuz etkilemiş, eskiden beri devam eden bir süreç olan kamusal insanın çöküşünü hızlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Kamusal Yaşam, Tüketim, Medikalleşme

Introduction

Epidemics are periods of social instabilities which are observed on a wide range of different aspects. Although the core problem is related to health during those times, there exist many others as the results or outcomes of them. As it is the case for many other issues, the time and place of this health crisis bears a significant position here. That is to say, the causes and reflections of an epidemic may change depending on the place and period of time in history that this problem takes place. For instance, epidemics in premodern times and modern or post-modern times should not be expected to carry the same features. The COVID-19 pandemic which came into the picture of world agenda in the last months of 2019 and has been dominating worldwide occasions since then is an example of a health crisis in a global era. Before everything, living in a globalized world has made the virus which is the main reason of this pandemic to be spread all around the world in a very quick pace. However, the virus is not the only thing which is traveling all around the world but some behaviors, understandings and ideas are also on a quick spread on an international level. These are no doubt not brand new. In other words, the social inclinations which are frequently observed during the COVID-19 pandemic have already been there for a long time and they are more obviously seen compared to the prepandemic times. This manuscript focuses on some of these tendencies in the framework of Richard Sennett's idea regarding "the fall of public man". To this aim, medicalization of everyday life during the pandemic, the lockdown of self and the disruption of interactional order and the changing consumption habits is put under the spotlight in the framework of the decrease of social life and increasing individual patterns in daily life.

Medicalization of Daily Life under Covid-19 Conditions

If we are to define medicalization which is a dominant point of criticism in especially the field of the sociology of health, it can be identified "as the process by which some aspects of human life come to be considered as medical problems, whereas before they were not considered pathological" (Maturro, 2012, p.122); or as a situation which is "defined in medical terms, described using medical language, understood through the adoption of a medical

framework, or “treated” with a medical intervention” (Conrad, 2007, p.5). This is a process which “is largely an insidious and often undramatic phenomenon accomplished by “medicalizing” much of daily living, by making medicine and the labels ‘healthy’ and ‘ill’ relevant to an ever-increasing part of human existence” (Zola, 1972, p.487). The two main motivations triggering the birth and development of medicalization are “secularization and the changing status of the medical profession” (Conrad, 1992, p.213). With the secularization, health issues that were attributed to the supernatural powers in the past by sorcerers and later by clergy began to be explained with purely material powers. Thus, many situations are now seen as a medical illness rather than a deviance or sin understood in a religious context. In addition, the authority gained by the medical profession as a specialty in modern society has turned into a domination and monopoly on people's bodies and souls (Conrad, 1992, p. 213-214). Now, all kinds of treatment that people can seek out of the boundaries of modern medicine for their physical and mental illnesses are labelled as quackery, pseudoscience, superstition. As it is clearly seen during the COVID-19 pandemic process, “scientific boards” consisting of different sub-specialties of medical science have been established in many countries and the issue was seen as a medical problem above all. However, in the following process, social sciences committees were established by considering the social effects of this pandemic. In this case, it shows us that the rationale underlying the establishment of “scientific boards” is the medicalization of all spheres of life with a special focus on medicine.

While the medicalization process creates authority and social control by defining what is normal and what is pathological on the one hand, it also creates problems due to its organizational form and institutional structure. In addition to the clinical iatrogenesis that is widely discussed in medicine and arises from the clinical mistakes and other actions of doctors and other actors in the medical system, perhaps the other significant dimensions of the problem are social and cultural iatrogenesis. Social iatrogenesis describes a life in which a whole society becomes a consumer of medicinal products and drugs at different levels, a purely medical monopoly is created, and all processes from birth to death are dominated and monopolized by medicine. Social iatrogenesis describes the negative effects of the secondary problems caused by the commodification of health services and the functioning of the health sys-

tem on society (Illich, 1976, p. 6-7). During COVID-19 pandemic, we are experiencing a period in which not only the symptomatic and asymptomatic patients who are reported to have positive cases but the whole society has to rearrange their daily lives according to the COVID-19 pandemic and the media is trying to shape people's daily life accordingly. On the other hand, this pandemic process has further aggravated the cultural iatrogenesis created by medicalization. Cultural iatrogenesis is that people are not allowed to deal with elements such as death, disability, illness, pain, pain autonomously on their own, and meanings of these phenomena are transformed by objectifying them with medical techniques. For instance, cultural iatrogenesis means killing and total annihilation of pain by pain-killers by the medical technologies of cosmopolitan civilization. In the modern world, people are born and die in hospitals, not at home, for a long time now. This situation occurred similarly during the pandemic process. During this pandemic we see a lot of elderly people saying to their children "I would like to die at my home." However, in a pandemic, patients are in intensive care or intubated, completely isolated, and they have to fight this disease by following the prescribed medical treatment techniques. During the pandemic, elderly citizens who are not sick were also largely isolated from public life. This situation affected their daily lives negatively (Türk, 2020a, p. 449).

Medicalization bears tight connections with everyday life. In general sense, medicalization is an outcome of deviance and everyday events of life but it has impacts on a wide range of areas of society and human life. Additionally, common life occasions such as menstruation, mood, childbirth, aging, and death have been medicalized (Conrad, 2007, p.6). In addition to that it is important to point out that medicalization overlaps with the holistic understanding of health. Therefore, medicalization should be evaluated in the framework of three main aspects of health which are "body, psyche and society" (Maturro, 2012, p.132). At this stage of medicalization, being healthy has turned into a state that can be continuously improved rather than being a state of well-being defined at a certain time. Thus, there is a transition from the "disease and health" paradigm to "wellness culture". The stage of wellness culture can be considered as a stage in which health and well-being is completely commodified and commercialized. There are no more patients, there are consumers of health services in this new system (Koivusalo and Mackintosh, p.18). In parallel with this idea, medicalization requires people to try for

better for all these three aspects of their health. To this aim, options such as “prosthetic limbs, cosmetic surgery, and emotional and cognitive enhancement through pharmaceuticals” are tried to reach “enhancement” (Maturro, 2012, p.127). Therefore, people want to buy commodified and commercialized wellness throughout their life. This can sometimes appear as a smile design that means getting your face, jaw, teeth done and having a new smile. Sometimes it is a lifelong anti-aging activity against aging. The authority that this medicalization, now very strongly marketed, gives to large medical companies, pharmaceutical companies and other healthcare managers, is a new form of despotism dominating the society and has been called “pharmacocracy” (Szasz, 2007, p.150). Moreover, health should be considered more as a “process”, than a state. A process in which “physical, mental and social well-being” is constructed, maintained and rebuilt. An asymptotic process without an end – as biocorporations and advertising know very well” (Maturro, 2012, p.132). “Doctors are still gatekeepers for medical treatment, but their role has become more subordinate in the expansion or contraction of medicalization. In short, the engines of medicalization have proliferated and are now driven more by commercial and market interests than by professional claims-makers” (Conrad, 2005, p.11). In this context, the new actors of medicalization are now the global managers of the medical industry, along with the doctors, and transnational organizations that set the rules in the field of medicine. Together with doctors, they hold a monopoly of coercion and use of power over people on behalf of modern nation-states and global health authorities (Szasz, 2007, p.151).

Medicalization is not evaluated as an innocent try easing people’s struggle of living a healthy life but as a step giving birth to some risks which “may be connected to the individualization of social problems, biological reductionism, and the shifting borders between normal and pathological” (Maturro, 2012, p.126). From the historical sequence standpoint, it coincides with the emergence of neoliberal understanding of health. Neoliberalism has transformed all the responsibility of individuals’ health behaviors onto themselves and this shift exacerbated the power of medicalization since it offers people with a bunch of alternatives in terms of food, sports, wellbeing with the claim of helping them to lead a healthier life. As a result, “it seems that a bionic healthscape could lead to the transformation of social problems into medical problems of the single individual, therefore de-responsabilizing political and

social institutions” (Maturò, 2012, p.132). For that reason, “the criticism of medicalization fundamentally rests on the sociological concern with how the medical model decontextualizes social problems, and collaterally, puts them under medical control. This process individualizes what might be otherwise seen as collective social problems” (Conrad, 1992, p. 223-224). In addition to that, medicalization is a process in which the determinants and dynamics are rapidly changing. That is to say, the occasions to medicalize may change depending on time and space. Therefore, “line between the medicalization of pathologies and the enhancement of normality is blurred, as there are actions carried out at the borders that do not fall into either category. Moreover, it is likely that the enhanceable of today becomes the pathological of tomorrow, which brings about an ever-broader area in which biomedical interventions are required” (Maturò, 2012, p. 127). As a result, an abstract category such as public health is built and patient privacy or patient rights can be limited in the name of public health or the public interest. Thus, on the one hand, responsibility for the public health is put on individuals, and on the other hand, individual rights are ignored in the name of public health. The individual, who becomes vulnerable in the face of clinical, social and cultural iatrogenesis created by medicalization, is faced with the reality of individualization and commodification of health services in the medicalized daily life (Sezgin, 2011, p.80).

The Lockdown of Self and the Disruption of Interactional Order

As mentioned in the previous section, all these results created by medicalization are read by the medical language as symptoms and complications and are treated in the same way. Problems caused by medicine itself and the form of medical organization, iatrogenesis in Illich's term, has led to the emergence of a series of problems with social and cultural dimensions. Iatrogenesis actually makes the patient a defenseless person, both clinically, socially and culturally. These problems created by the medical system have huge social effects over time. Here, the biggest drawback of medicalization is the demand to transfer all the power to make social and economic decisions to the "authorities" whose positions are not known exactly. For example, in the process of COVID-19, the epidemic was declared a global pandemic and subsequently lockdown decisions taken in different countries caused this process

to be limited to the medical field built with a purely technical and medical discourse. Here, positions of World Health Organization and global companies that claim to manage the process as a global authority and the pharmaceutical industry, which Szasz calls "pharmacacy", is highly controversial (Szasz, 2007, p.150). However, this pandemic process, which has been continuing for more than a year since January 2020, leaves very deep and permanent marks on social life. Almost all nation-states, while following the instructions of the aforementioned global medical authorities and establishing "scientific boards" in their own countries, in fact have carried the results of the medicalization of daily life to a higher level. The final result of medicalization on the individual and society can be read as the lockdown of the self as a social being and consequently the disruption of the interaction order. All those who have been subjected to different closures and other arbitrary punishments for a long time during the COVID-19 process are now defenseless persons as potential patients, potential criminals and potential dead. In this section, the results that transform the self into a defenseless person and destroy the interaction order will be briefly discussed.

Both the pre-modern person and the modern individual consider it an important virtue to have the autonomy to manage their privacy and distance with other people. Although this is not always possible for people with different social status and in different hierarchical relationships, it is still one of the privileges that are considered indispensable for every person. As the saying goes distance is civilization. Why? Human beings, prone to be a civilized being by nature, while feeling the need to establish companionship with other people in daily life, reserve the right to protect their privacy and to live in peace at a certain distance to others, as well. As a matter of fact, different forms of social life that we call civilization arise as a result of three basic needs such as establishing companionship, security and livelihood. Therefore, people establish civilization not only because of the imperatives such as security and livelihood, but also by a voluntary choice to establish affinity and companionship with other people (Ibn Khaldun 1967, p.39). The important point here is that people choose intimacy and companionship with their own preferences and will, and come together with other people or retreat into their private space to protect their privacy whenever they want. Therefore, perhaps the most important feature that distinguishes man from other living things is that he can find different forms of solidarity in different conditions

and continue his life in groups on earth and thus maintain his life as a social being. A person whose social existence has been removed cannot be imagined. Until now, all cultural systems, whether religious or secular, have seen human existence together with their fellows as a triumph of nurture and culture (and eventually of the civilization) against nature. During COVID-19, which is the first pandemic that humanity has experienced in an over-medicalized system, it is seen that modern humans have experienced a significant crisis in managing their own physical and social autonomy, solidarity with other people and distance. Here we mean both physical distance, which has been incorrectly used as social distance since the beginning of the COVID-19 pandemic, and true social distance. The concept of social distance has been used for the first time in modern sociological literature by Georg Simmel in the context of the geometry of social life. Simmel used this concept in relation to being a stranger and the other in the life of the metropolis that had just started to emerge in the 19th century in Europe. In Simmel's days, according to him, German Jews in the Middle Ages represented the category of "strange" (Simmel, 1971, p.148).

Today, there are millions of people of different races, different colors, different religious beliefs and languages living in big urban centers. These people live at a certain distance from each other. Especially in today's multicultural societies where immigration is intense, we cannot talk about a homogeneous public culture and city life. Differences, diversity and plural appearances stand out more. These differences are the more visible ones based on socio-economic status and identity. Thus, people of different social classes and different cultures and identities come together both in city life and in decision-making processes in politics. Although the principle of equality is accepted as the basic political principle in today's democracies, we live by maintaining our social distance together with our prejudices and differences (Park, 1924, p. 340). As stated in the previous section, in today's urban centers sterilized and hygienic lives within suburban life or gated communities are continued. In this way, COVID-19 has caused the compartmentalized city life to fall further down the now declining public man figure. Fall of public man, in this sense, is the introversion of individuals who are constantly drawn out of the common, vibrant public life of the city and into their own private life, with concerns such as health, cleanliness and harming others under epidemic con-

ditions. Just like Alexis de Tocqueville, whom Sennett referred to at the beginning of his book, we have missed the vitality of the social life that existed in pre-pandemic conditions (today when we call it the old normal and put a great and impossible distance between us and the old normal) (Sennett, 2001, p.xvii). Perhaps the social life in the city we lived in before the pandemic was not that lively as exaggerated now by the effect of the sense of nostalgia. However, it is certain that this pandemic has physically trapped us completely in our own narrow circle, our own family, home and office. We even stayed away from hugging other family members living far from us, namely our siblings and especially our elderly parents. Today, there is no trace of the enthusiastic city life that flows between the joyful shouting and noise of people. The beachside cafes are empty, the city's once liveliest restaurants are closed, schools, libraries and all public gathering places are closed.

As the famous catchword of COVID-19 in media channels says; "Mask, Distance and Hygiene". It means that people became the sanitation officer of their own body, home, office, family members and friends in workplace, respectively. Here, the management of bodies, individuals, and selves is possible not only through controlling the governed by the governors but also through a series of negotiations, struggles, conflicts, and concessions between these two (Foucault, 2008, p.12). Thus, the public spot, which is summarized as "mask, distance and hygiene", is not only dictated from above, but internalized by people and finds a strong resonance. Hence, we can say that, the state of public man during the COVID-19 process is a new type of estrangement because medicalization de-humanized the human element in social life. People as patients or health care consumers are experiencing harsh consequences of the bureaucratization of medical services. Here, interaction order, which expresses the whole of all kinds of social relations that are re-established every day based on face-to-face interaction, has suffered greatly. This injury to daily life based on face-to-face and immediate relationships means the decline of interaction order and the experience of interactional anomie (Romania, 2020, p.59). Because, as stated before, interaction order, which means adjusting social distances and arranging their life accordingly, is at risk due to the destructive effects of COVID-19, with the balance between distance and intimacy in daily life. Some efforts of the public authority to prevent total medicalization of social life and to maintain interactional order should also be mentioned. For instance, "Vefa Social support groups" composed of public

officials in Turkey have had some efforts to reduce the negative impact of the pandemic on public life (Türk, 2020b, p. 140). However, the influence of these efforts has remained limited. Social distancing for Goffman, is often a set of collective norms, adjustments to conformity and inappropriateness, or customs and rules that enable us to play the game of interaction. Therefore, we can say that as defined since Simmel, it is the measure of the geometry of social life regarding who is the strange and who is the other (Goffman, 1983, p.5). Here, the process of COVID-19 caused cyberspace to grow and squeeze asymmetrically against real space and private space against public space by reducing and distorting the interactions that regulate the geometry of social life. Therefore, it had a significant negative and permanent effect on the already collapsing “public man” figure. Prolonged quarantine days and nights, health concerns may make people who are worried about themselves, their family, parents and their immediate surroundings and who experience even greater fear with deaths more prone to be oversocialized in the post-COVID-19 period. However, this does not mean that people will be more public figures in city life and politics. Probably, in the post-COVID-19 world, a society of individuals who are much more immersed in their private lives will be waiting for us.

A Consumer of One’s Own

The Covid-19 pandemic has exacerbated a long list of social issues which had already been planted in the vast land of public life. That is to say, even outbreaks such as epidemics do not usually give birth to a social change out of nothing but the phenomena which are called as “social change” are the last bricks in the wall of a long-term journey. The so called “new normal” is a time span which can be read in the light of this assertion since the phases of public life which are identified as being new have already been there for a long time. Sure enough, plenty of topics regarding public life during the pandemic can be put into the pot of analysis of this debate. This part of the manuscript aims to focus on the intersection of individualization and consumption in the framework of the transformation of public life and public man. The following words of Sennett pose a clear summary of the background of the debate that is being digged into in this framework.

The belief in closeness between persons as a moral good is in fact the product of a profound dislocation which capitalism and secular belief produced in the last century. Because of this dislocation, people sought to find personal meanings in impersonal situations, in objects, and in the objective conditions of society itself. They could not find these meanings; as the world became psychomorphic, it became mystifying. They therefore sought to flee, and find in the private realms of life, especially in the family, some principle of order in the perception of personality (Sennett, 2001, p.260).

The days with pandemic will most probably be reminded with some certain phrases one of which is "social distance". The recurring reminders of being away from public places have made people obliged to keep away from not only public places but also each other which is a giant step towards changes in consumption behaviors. Since this global problem of health is a result of an extremely contagious virus, the main vital precaution is being physically away from public. In parallel to this, the period of pandemic has been dominated by curfews and lockdowns which are ways to force people stay home and away from each other. Besides plenty of other dimensions of daily life, this new daily routine has changed not only the goods but also the places people consume.

One of the most challenging aspects of the pandemic is the feeling of ambiguity which is really a hard one to live with for human beings. This illness is such a novel one that even health authorities have been having a hard time in defining its main characteristics and making provisions about the upcoming days and this paves the way for a gray shadow for people. Living in such an ambiguous atmosphere leads changes in individuals' daily lives on a wide range of occasions including the one of consumption patterns. It is known that "uncertainty may heighten either a goal to relieve negative feelings (compensatory consumption) or a goal to protect one's future (resource conservation)" (Pomerance, Light and Williams, 2020, p. 14). Both of these options are chosen with the aim of coping with this global problem on their own; finding individual solutions to this global crisis. Therefore, it can be asserted that consumption culture leaks into the picture very subtly and turns this anomic situation into one of its own benefit and adorns the individual stuck at home with plenty of choices which help him/her feel contented and live his/her individuality at the same time.

As it is a current phenomenon which is prevailing still, the up-to-date research reports are among the most highlighting sources of information regarding the consumption patterns of people during this crisis. Wide-scale researches have found out that almost one third of the society belongs to the group of people who are taking cautious steps towards returning back to the days before the pandemic and are cautious also with their spending behaviors. Their shopping focus is on fresh food, personal hygiene and cleaning products and they are not eager to spend money for luxurious products. They prefer not to use public transport or go to public spaces (Accenture, 2020a). Additionally, there are researches which indicate that the consumption of household cleaners, soap etc., supplements has increased whereas cosmetics consumption rates have decreased during this period (J. P. Morgan, 2020). In parallel with that, research results show that household goods, and groceries are the top two items that consumers plan to spend more whereas furnishings, restaurants and clothing/footwear are the ones that are at the bottom of this list (Deloitte, 2020). These results overlap with the picture of life drawn by Sennett in terms of seeing the end of public man in the way that the pandemic has turned consumer prepositions in such a way that people tend to possess goods which are mostly for private space use. For instance, people prefer to buy household goods whereas they hesitate in buying clothes or footwear which are generally bought for public use. Therefore, the preparation in terms of shopping for spending time in public places diminishes whereas individualized shopping is on an increase. Additionally, the report puts forward a consumer behavior which is in direct coincidence with the medicalization debate that was thrown light onto in the previous part. The consumer trends these days have shown that people tend to look for a holistic kind of health and spend money on health and wellness products for that aim in mind. Moreover, %69 of the people interviewed states that they are planning to cling to more than one habit regarding health even after the pandemic is over” (Accenture, 2020a). This is again a glimpse of the neoliberal idea of individualism and individual’s responsibility of leading a healthy life.

Regarding shopping habits, consumers tend to shop in closer neighbor shops and prefer local products much more compared to the prepandemic times. In addition to that, shopping online has shown a significant increase (Kim, 2020, p.215) which is expected to continue even after the pandemic is

over. According to some survey results, an increase rate of %169 will be detected in terms of e-commerce purchases of both new and low-frequency consumers in the upcoming times (Ipsos, 2020). Another indication of shopping on one's own is the numbers regarding consumers' current usage and plans of future usage of digitally-enabled services for shopping. Research have pointed out that people tend to make use of such services during the pandemic and they are planning to do so in the postpandemic period, too. Some examples of these are contactless payment, in-app ordering and home delivery (Accenture, 2020b). All these points indicate shopping on one's own or with some family members or close friends instead of going to public places. As asserted earlier, through such touches the period of pandemic has been triggering the individualization by eroding the era of public man.

In addition to these remarks indicating the goods that are consumed during the pandemic, place preferences of people are also signs of individualization. As it is known that, "capitalism and neocapitalism have produced abstract space, which includes the 'world of commodities', its 'logic' and its worldwide strategies as well as the power of money and that of the political state. This space is founded on the vast network of banks, business centers and major productive entities, as also on motorways, airports and information lattices" (Lefebvre, 1991, p.61). However, things have been on a changing trend for a while in the way that people have been looking for alternatives of living in places like ghettos in which they have the opportunity of living with the ones who are from similar socio-economic levels or searching for living opportunities in the countryside in traditional houses. Modern life has provided people with modern urban places and living in a metropolis is a shining star in the list of modernization signs. However, recent years have showed a changing picture in which urbanites are looking for peace not in big cities but in countryside instead. The period of pandemic increased this search and motivated people to live or at least spend their holidays or weekends in places which are far from the city crowd.

Apart from the desire mingled with obligation regarding moving away from the city, another dominant tendency of people regarding space during the pandemic is staying at home. This period is identified as "decade of the home" (Accenture, 2020c). People tend to spend time at home with family members more than before. "Sheltering in place became the catalyst to compress the adoption curve of many of these offerings at an unprecedented

speed, assisting consumers in their efforts to cope with the pandemic” (Kirk and Rifkin, 2020, p.128). Although, the situation today is a result of an obligation, this is actually a journey which has started long before in individual’s search for meaning in modern daily life. “They are the results of a change that began with the fall of the ancien regime and the formation of a new capitalist, secular, urban culture. Blatant signs of an unbalanced personal life and empty public life have been a long time in the making” (Sennett, 2001, p.92). As Sennett points it out, the individual who cannot find the meaningful gatherings s/he is looking for, chooses to lead a life in his/her own or with the closest family members (Sennett, 2001, p.289). The pandemic circumstances have appeared as a perfect occasion for the ones who have already been questioning shallow public relations and struggling for finding or forming genuine ones. Researches have shown that people tend to spend most of their time at home not only for the time being but also for a long time in the upcoming months. The mostly preferred locations for socialization are home and virtual space whereas the least preferred ones are indoor facilities like gyms and clubs. Therefore, home becomes the new hub for most of the people which is an inclination changing their consumption habits, too (Accenture, 2020b). Not only free time activities but also the obligatory ones like school and work have been conducted from home and it seems this also will prolong since the ratio of people who are planning to continue to work from home even the ones who never worked from home before is pretty high (%53) (Accenture, 2020b).

Another prominent issue that is analyzed here as the last remark in terms of consumption indicates that cyberspace is the new atmosphere of socialization since people tend to arrange almost anything and everything online during the pandemic. This is not a brand new trend as well since “electronic communication is one means by which the very idea of public life has been put to an end” (Sennett, 2001, p.282) and screens are the first places to be turned on for any kind of need today (Avcı, 2013, p.255). Not only casual friend gatherings but also all kinds of business meetings, academic organizations including conferences, seminars and dissertations, all kinds of educational activities, sports facilities, and almost all kinds of courses have started to be given via internet technologies. Moreover, indoor places have moved their activities to online platforms and provide people with the opportunity to attend numerous kinds of events via their screens and sitting at home in their pyjamas. The pioneering ones of these places are museums, concert halls, libraries, theatres

etc. This framework that is tried to be drawn here shows that the pandemic is a strong element in paving the way for the eroding of public life and strengthening the ways of individualization on several realms.

Conclusion

Extraordinary events such as epidemics have definitely left important marks on human history and societies. In a truly globalized world, such an epidemic faced by humanity has had significant effects on social life. In this study, we tried to understand how the individual living in the society is affected by the negativities of the global pandemic. Of course, social events are difficult to fully understand in the short term. However, it is very clear that this global pandemic will have long-term and lasting consequences. In the pre-pandemic period, the vulnerability of the modern individual against medical technologies has increased with pandemic conditions. In fact, by going one step further, all stages of daily life have been medicalized. As a result of this medicalization, it is seen that people's social selves are damaged and insecurity and social distance come to the fore in public life. On the other hand, while the new normal living conditions created by the pandemic negatively affect the social life of people and the vitality of public life in many countries, we have observed the results of this effect on consumption patterns. It is seen that people no longer want to use public transportation, online shopping and credit card shopping have increased greatly, and cyberspace consumption has increased many times over. All these developments unfortunately lead to negative predictions about the future life of modern individual in the twenty-first century. While increasing rationalization and bureaucratization imprison us in a bigger iron cage, on the other hand, new ways of the liberation struggle are tried to be discovered in the face of this huge bureaucracy governed by global ruling actors of medicine and technological discourses.

Kaynakça / References

- Accenture. (2020a). *Covid-19: how will consumers change cpgs?*. Retrieved 10 December, 2020 from <https://www.accenture.com/acnmedia/PDF-134/Accenture-COVID-19-Pulse-Survey-Wave7.pdf#zoom=40>
- Accenture. (2020b). *How is COVID-19 changing the retail consumer?*. Retrieved 03 January, 2021 from <https://www.accenture.com/acnmedia/PDF-130/Accenture-Retail-Research-POV-Wave-Seven.pdf#zoom=40>
- Accenture. (2020c). *COVID-19 likely to usher in “decade of the home” according to accenture survey research*. Retrieved 9 September 2020 from <https://www.accenture.com/ca-en/about/newsroom/company-news-release-accenture-covid-consumer-research>
- Avcı, M. G. (2013). Toplumsal çözülme ve parçalanma: tüketim, bireyselleşme ve şiddet üreten aile. *Sosyologca*, 6, 251-256.
- Conrad, P. (1992). Medicalization and social control. *Annual Review of Sociology*, 18, 209–232.
- Conrad, P. (2005). The shifting engines of medicalization. *Journal of Health and Social Behavior*, 46, 3–14.
- Conrad, P. (2007). *The medicalization of society: on the transformation of human conditions into treatable disorders*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Deloitte. (2020). *Establishing the road to a global consumer recovery in the era of COVID-19*. Retrieved 10 December, 2020 from [blakemorgan/2019/12/16/100-stats-on-digital-transformation-and-customer-experience/#c8a48793bf3e](https://www2.deloitte.com/au/en/pages/industry/articles/2019/12/16/100-stats-on-digital-transformation-and-customer-experience/#c8a48793bf3e)
- Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: lectures at the Collège de France 1978-79*. London: Palgrave Macmillan.
- Goffman, E. (1983). The interaction order. *American Sociological Review*, 48(1), 1-17.
- Ibn Khaldun. (1967). *The muqaddimah: an introduction to history*. London and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Illich, I. (1976). *Medical nemesis: the expropriation of health*. New York: Pantheon Books.
- Ipsos. (2020). *Covid-19 consumer tracker waves 5-8*. Retrieved 03 January, 2021, from https://www.food.gov.uk/sites/default/files/media/document/covid-19-consumer-tracker-report-waves-5-6-7-and-8_0.pdf
- Kim, R. Y. (2020). The impact of covid-19 on consumers: preparing for digital sales. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 212-218.
- Kirk, C. P. and Rifkin, L. S. (2020). I'll trade you diamonds for toilet paper: consumer reacting, coping and adapting behaviors in the Covid-19 pandemic. *Journal of Business Research*, 117, 124–131.

- Koivusalo, M. and Mackintosh, M. (2004). *Health systems and commercialization: In search of good sense*. United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Maturo, A. (2012). Medicalization: current concept and future directions in a bionic society. *Mens sana monographs*, 10(1), 122-133.
- Park, R. E. (1924). The concept of social distance as applied to the study of racial attitudes and racial relations. *Journal of Applied Sociology*, 339-344.
- Pomerance, J., Light, N. and Williams, L. E. (2020). In these uncertain times: fake news amplifies the desires to save and spend in response to COVID-19. *Journal of the Association for Consumer Research*, 7(1), 1- 47.
- Romania, V. (2020). Interactional anomie? imaging social distance after COVID-19: A Goffmanian perspective. *Sociologica*, 14(1), 51-66.
- Sennett, R. (2001). *The fall of public man*. London: Penguin Books.
- Sezgin, D. (2011). *Tıbbileştirilen yaşam bireyselleştirilen sağlık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (1971). *"The stranger", on individuality and social forms*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Szasz, T. (2007). *The medicalization of everyday life*. New York: Syracuse University Press.
- Türk, E. (2020a). Covid-19 küresel salgını ve yaşlıların salgın deneyimi. In A. Duran ve G. Çatlı Özen (Ed.), *Tarih, sosyoloji ve antropoloji bağlamında incelemeler* (p. 448-473). İstanbul: Hiper Yayıncılık.
- Türk, E. (2020b). Küresel salgınla (Covid-19) mücadelede bir model: vefa sosyal destek grupları örneği. In M. Özhan & M. Dağ (Ed.), *Covid-19 salgınının sosyoekonomik etkileri* (p. 131-153). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Zola, I. K. (1972). Medicine as an institution of social control. *The Sociological Review*, 20, 487-504.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bölükbaşı, A. and Kıran, E. (2021). Epidemics eroding public life: An analysis on the Covid-19 pandemic. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3727-3744. DOI: 10.26466/opus.873896

Sosyal Hizmet ve COVID-19: Salgın Sürecinde Sosyal Hizmet Mümkün Mü?

DOI: 10.26466/opus.829178

*

Ozan Selçuk *

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/Türkiye

E-Posta: ozan.selcuk@erdogan.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2852-7491](https://orcid.org/0000-0002-2852-7491)

Öz

COVID-19 salgını birey, aile, grup, topluluk ve toplumların hayatlarını alt üst ederken sosyal hizmetin de dahil olduğu tıp, hemşirelik, psikoloji, psikolojik danışmanlık gibi yardım mesleklerine olumsuz etki yapmıştır. Salgın dönemlerinin geleneksel yöntemlerinden biri olan karantina uygulama temelli bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmette yüz yüze irtibatı sınırlamıştır. Sınırlı temasın olduğu bu dönemde insan hakları ve sosyal adalet ilkelerine dayanan sosyal hizmet uygulamasının gerçekleştirilmesi zorlaşmıştır. Bilgi, beceri ve değer temelinde uygulama yapan sosyal hizmet uzmanları COVID-19'un etkilerini azaltma noktasında mikro, mezo ve makro boyutlarda faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Salgının etkileri karşısında sosyal hizmetin gerçekleştirilmesine ilişkin zorluklar ile sosyal hizmet uzmanları açısından ortaya çıkan yeni rol ve sorumlulukların tartışıldığı bu çalışmanın amacı farklı uygulama alanlarında karşılaşılan zorlukların görünür kılınmasıdır. Salgın gibi biyolojik afetlerde yardım mesleklerinin öneminin daha da anlaşıldığı bu dönemde uygulamaların daha yenilikçi hale gelmesi ve salgının yıkıcı etkileri karşısında sosyal hizmet uzmanlarının teşvik, önleme ve duyarlılık açısından rol ve sorumluluklarının olması gerekmektedir. Bu yolla COVID döneminde sosyal hizmet uzmanlarının uygulama alanlarında mevcut rol ve sorumlulukları genişletilmektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyal hizmet, COVID-19, salgın, sosyal hizmet uygulaması.

Social Work and COVID-19: Is Social Work Possible During Pandemic?

*

Abstract

While the COVID-19 pandemic has exacerbated the lives of individuals, families, groups, communities and societies, it had a negative impact on helping professions such as medicine, nursing, psychology, psychological counselling, including social work. Quarantine, one of the traditional methods of pandemic periods, limited face-to-face contact in social work, which is a practice-based profession and discipline. In this period of limited contact, social work practice based on human rights and social justice principles has become difficult. Social workers who practice on the basis of knowledge, skills and values carry out their activities in micro, meso and macro dimensions to reduce the effects of COVID-19. The aim of this study, which discusses the difficulties in the conduct of social work in the face of the effects of the pandemic, and the new roles and responsibilities that emerge for social workers, is to make visible the difficulties encountered in different practice fields. During this period when the importance of helping professions in biological disasters such as pandemic is understood deeply, it is necessary that the practices become more innovative, and social workers have roles and responsibilities in terms of encouragement, prevention and sensitivity in the face of the destructive effects of the pandemic. In this way, the existing roles and responsibilities of social workers in the practice fields of the COVID period are expanded.

Keywords: *social work, COVID-19, pandemic, social work practice, child welfare.*

Giriş

Birleşmiş Millet Kalkınma Programı, COVID-19 krizinin bir sağlık krizinden daha fazlası olduğu ve toplumlar ile ekonomileri temelinden sarstığı konusunda devletleri uyarmaktadır (UNDP, 2020). Geriye dönük tanımlamalara göre ilk vakanın 8 Aralık 2019 tarihinde Hubei (Çin) eyaletinin Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve 31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) Çinli yetkililer tarafından 27 vaka ve 0 ölüm olarak bildirilen yeni tip Koronavirüs (COVID-19) hastalığı tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Wu ve Mcgoogan, 2020). 7 Ocak 2020 tarihinde Çinli bilim insanları tarafından yeni tip Koronavirüs olarak tanımlanan bu hastalık WHO tarafından "uluslararası öneme haiz halk sağlığı acil durumu" olarak ilan edildiği 30 Ocak 2020 tarihinden bugüne kadar 216 farklı ülke tarafından raporlanan hastalık bulaşan kişi sayısı 6 Kasım 2020 itibariyle 48,2 milyondur (WHO, 2020). Yine bu dönemde günlük vaka sayısının 250 binin üzerinde olması bu hastalığın halen yayılma gösterdiğinin ve durumun ciddiyetini koruduğunun en önemli göstergesidir. Tüm dünyaya yayılan bu hastalık Dünya Sağlık Örgütü tarafından "salgın" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla salgına karşılık vermek hem Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası düzeyde hem de ulusal düzeyde bir eylem gerektirmektedir. Bu eylemin en ön safında sosyal hizmet gibi insani hizmet meslekleri yer almaktadır.

Sosyal hizmet, küresel tanımında yer aldığı üzere sosyal değişme ve gelişmeyi teşvik eden uygulamalı bir disiplin ve meslektir (IFSW, 2014). Uygulama temelli bir meslek olarak sosyal hizmet müracaatçılarıyla doğrudan temas kurmak durumundadır (Bride, 2007). Dolayısıyla yüz yüze irtibat sosyal hizmet uygulamasının ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak koronavirüs karantinası, alanda çalışan uzmanlar için önemli zorluklar ortaya çıkarmıştır (de Jonge, Kloppenburg ve Hendriks, 2020). Sınırlı temasın olduğu dönemde özellikle çocukların sağlığı ve güvenliği konusu insan hakları ve sosyal adalet temeline dayanan sosyal hizmet için önemli sorun alanlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. Sosyal hizmet müdahalesinde planlı değişim süreci basamaklarından özellikle bağlantı kurma ve ön değerlendirme aşamaları temasın en yoğun olduğu aşamalarıdır. Vakaların değerlendirilip sonuçlandırılması ve bunun sonucunda koruma hizmetlerinin sunulması için elzem olan örneğin çocuk koruma değerlendirmesi, ev ziyaretleri gibi faaliyetlerin gerçekleştirilememesi aile içi ilişkilerin ve risklerin değerlendirilmesini

imkânsız kıldığı gibi vakaların sonlandırılmasını da ya engellemekte ya da uzatmaktadır (Swazoom, 2020). Salgın koşullarından dolayı ailelerin de görüşme ve ziyaretleri kabul etmemesi, endişelenmesi ve salgının üzerlerinde yarattığı sosyal, psikolojik ve ekonomik baskı şartları daha da zorlaştırmıştır.

Bu dönem diğer taraftan mesleki standartlar, mesleki etik ve mesleğin doğası gereği zorlukların üstesinden gelmek durumunda olmak sosyal hizmeti salgın döneminde diğer sağlık alanındaki meslekler gibi değerli bir meslek haline getirmiştir. Öte yandan okulların kapalı olmasından dolayı eğitimin uzaktan verilmesi, ebeveynlerin bu sürece dahil olmaları, diğer taraftan da zorlu koşullar çocukların içinde buldukları şartları daha riskli hale getirmiştir. Bu örnekte olduğu gibi insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinden gücünü alan sosyal hizmet müdahaleleri salgın sürecinde derinlemesine tartışılması gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Salgın dönemi literatürü incelendiğinde sosyal hizmet için bir halk sağlığı rehberinin olmaması sahada çalışan sosyal hizmet uzmanları için salgın döneminde hem müracaatçılar için hem de kendileri için risk oluşturmaktadır (Dominelli, 2020; Banks ve diğ., 2020a; Ferguson ve diğ., 2020). Sınırlı temasın olması aile ziyaretlerini sınırlandırmakta ve ailelere sunulan destekleri minimum düzeye indirmektedir. Sınırlı iletişim ayrıca ilişkileri ve risk değerlendirmesi yapmayı da zorlaştırmaktadır. Bu durum karşısında sosyal hizmet uzmanları daha yaratıcı olmakta ve teknolojik araçları daha yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Vaka dosyalarının da bu nedenle azalmaması da bu dönemde sosyal hizmet uzmanı olmanın zorluklarından birkaçı olarak gösterilebilir. Salgın dönemi sosyal hizmet literatürü yakından incelendiğinde ayrıca sosyal hizmet uygulamasına ilişkin çok az çalışmanın yapıldığı ve bu çalışmaların da daha çok etik zorluklar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Banks ve diğ., 2020b; Dominelli, 2020; Miller ve Lee, 2020).

Bu bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı salgın sürecinde yüz yüze temasa dayalı bir meslek olan sosyal hizmet uygulamalarının farklı uygulama alanlarında nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymak ve yaşanan zorlukları görünür kılmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı zorluklar literatürde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular ışığında tartışılmıştır. Bu tartışmalar bizleri sosyal hizmetin salgın gibi biyolojik afetlerde ne denli önemli bir meslek alanı olduğu ve bu yüzden de uygulamalarını daha yenilikçi hale getirmesi sonucuna götürmektedir.

Diğer bir bulgu ise salgının yıkıcı etkileri karşısında uzmanların teşvik, önleme ve duyarlılık açısından rol ve sorumluluklarının olduğudur.

Salgın Döneminde Sosyal Hizmet Açısından Yaşanan Zorluklar

Salgın dönemi kuşkusuz sosyal hizmet uzmanlarını müdahalelerini gerçekleştirmekten alıkoymamış ve hatta salgın kurallarına uygun alternatif yöntemler arayışına girmiştir. Bu süreçte ihtiyaç sahibi birey ve ailelere destek veren sosyal hizmet uzmanları yardım boyutunu geliştirmiştir. Salgın döneminin en zorlu şartlarından biri karantina ve bundan dolayı getirilen yasaklardır. Bu yasaklar birey, aile, topluluk ve toplumların yaşamlarını tahrip etmiş ve var olan zayıflıkları ve baskıyı daha da ağırlaştırmıştır (Miller ve Lee, 2020). Etik ve değer temeline sahip sosyal hizmet mesleği de salgının yarattığı bu psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlara karşı çözümler üreterek dezavantajlı grupları korumaya kendini adanmıştır. Etik ilke ve değerlerinde tanımlandığı üzere sosyal hizmet insan refahını arttırmayı ve insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yardım eden bir meslektir. Dolayısıyla sosyal hizmet, COVID-19 hastalığının olumsuz etkilerini azaltmada önemli roller üstlenmiştir.

Salgın döneminin sosyal hizmet mesleği açısından yarattığı en büyük sorunların başında etik zorluklar gelmektedir. Salgın “güç ilişkilerini ve yapısal eşitsizlikleri ön plana çıkarmış ve yoksulluğun, ırkçılığın ve diğer adaletsizliklerin etkilerini doğrudan ele alan eleştirel bir uygulama etiği için olanaklar açmıştır” (Featherstone ve diğ., 2018; Keddell, 2020). Salgında ortaya çıkan etik zorluklar sosyal hizmet mesleği için yeni fırsatlar yarattığı açıktır. Bu dönemde daha destekleyici olan uzmanlar daha çok ailelerin gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmışlardır. Yapılan bir araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları salgın döneminde yeni vaka sayılarının düştüğünü ve bunun yerine gıda bankasına yönlendirme, elektrik ve gaz ile ilgili problemlerle daha fazla ilgilendiklerini ifade etmişlerdir (Ferguson ve diğ., 2020). Bu da aslında uzmanların rollerinin yeniden tanımlanması değil bakım rollerini yerini getirdikleri anlamına gelmektedir.

Sosyal hizmet uygulamasına ilişkin COVID-19 sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı sorunların ortaya konulmasına ilişkin yapılan bir araştırmada katılımcıların en çok gündeme getirdiği en yaygın sorunlar ara-

sında fiziksel mesafe gereksinimlerinin, özellikle de sosyal hizmet uzmanlarının ve/veya müracaatçıların aile üyelerinin varlığı nedeniyle mahremiyetin sağlanamaması ve bu yüzden telefon ve internet yoluyla evden “uzaktan çalışma” gibi zorluklar bulunmaktadır (Banks ve diğ., 2020b). Araştırmada ayrıca bazı müracaatçıların teknolojiye erişememesi veya teknolojiyi kullanamaması gibi sorunlar da ortaya çıkmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının görüntülü görüşmelerde zorluk yaşadıkları, bir evdeki koşulları değerlendiremedikleri veya insanları göremeden, göz teması kurmadan veya yaşam alanını birinci elden deneyimlemeden ve mevcut ilişkilerin doğasını tespit edemedikleri ortaya çıkmıştır (ss. 572-574). Bu durum esasen yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler için de geçerli olmaktadır. Müracaatçıların kullandığı kişisel koruyucu ekipmanlar iletişimi, sözlü olmayan ipuçlarını alma, empati kurma gibi becerilerini kullanma olasılığını engelleyebileceği de bir gerçektir.

COVID-19 salgınının sosyal hizmet uzmanlarının üzerinde korku, endişe, baskı, güvenlik kaygısı, etiketlenme ve öz-bakım gibi zorluklar da ortaya çıkarmıştır (BASW, 2020). Salgın gibi süreçlerde bu zorluklara maruz kalma olasılığı yüksek olmasına karşın normal bir durumdur. Ruh sağlığı ve psiko-sosyal iyilik halinin etkilendiği bu dönemde uzmanın yaptığı işten zevk duymamasına veya görevini tam manasıyla yerine getiremediği hissi yaşamasına neden olabilmektedir. Fiziksel sağlığı korumanın da önemli olduğu bu dönemde aşırı yorgunluk hissi, yeme bozukluğu, fiziksel aktivite yetersizliği gibi zorluklarla da karşılaşabilmektedir. Banks ve arkadaşları (2020a) tarafından sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir araştırma korku ve endişe yaşayan uzmanların virüsten ölenler ve kötü koşullarda yaşayan insanlar karşısında daha fazlasını yapamamaktan ötürü suçluluk ve utanç duyduklarını ortaya koymaktadır.

COVID-19 süreci sosyal hizmet uzmanları için mesleki standartlar doğrultusunda müracaatçıların ihtiyaçlarını karşılamayı zorlu hale getirmiştir. Algılanan sosyal destek üzerine yapılan bir araştırma fiziksel yakınlıkla ilgili mantıklı ve sorumlu karar verme konusunda sosyal hizmet uzmanlarının yeterli sosyal destek göremediklerini ortaya koymaktadır. Bunun nedeni olarak katılımcılar, çalışmalarını için yeterli koruyucu ekipmanların eksikliğini göstermişlerdir (Banks ve diğ., 2020a).

Salgın döneminde ülkelerde en yetkili organlar olan sağlık bakanlıkları tarafından hazırlanan rehberler ve broşürler halk sağlığını koruma adına tüm

medya platformlarından toplumun istifadesine sunulmuştur. Ancak uygulamalı mesleklerde bu rehberlerin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Sınırlı temasın ve fiziksel mesafenin olduğu dönemde sosyal hizmet gibi yüz yüze iletişimin uygulamanın temelini oluşturduğu mesleklerde salgına özel uygulama rehberlerinin yetkili otoriteler tarafından sosyal hizmet uzmanları için ortaya konması elzemdir. Bu yolla ortaya çıkması muhtemel mesleki zorlukların bertaraf edilmesi mümkün olacaktır. Sosyal hizmet uzmanları diğer yardım meslek elemanları gibi COVID-19'un hizmet sundukları müracaatçı grupları ile aileler ve toplumların refahlarıyla ilgilenmektedir ve bu konuda mesleki girişimlerde bulunmaktadır. Mesleğin COVID-19'u önlemede en ön safta bulunduğu olgusundan hareketle uzmanların salgının önlenmesinde bireylere güvenilir kaynaklardan doğru bilgiyi sunmaktadır. Bu halk sağlığını krizini önlemede ise kuşkusuz ki güvenilir bilgilerin yer aldığı rehberler büyük önem taşımaktadır. Bu rehberler bir yandan halkı bilgilendirme amacı taşırken diğer yanda hem toplumu hem de sosyal hizmet uzmanlarını koruma amacı gütmektedir. Bu süreçte Amerika'da Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW), İngiltere'de Britanya Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (BASW) ve Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) önemli kaynaklar hazırlamışlardır. Bunun yanı sıra gerçekleştirilen çevrimiçi seminerlerle sürekli güncel bilgi akışı ve karşılaşılan zorlukların tartışılması mesleki etkinliklerin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmuştur.

Sosyal ve ekonomik etkileri derin olan COVID-19 ayrıca sosyal mesafe tedbirleriyle yaşayış biçimimizi ve sosyal etkileşimlerimizi derin bir şekilde etkilemiştir. Bu değişimden etkilenen gruplardan biri de okul çağındaki çocuklardır. COVID-19 hastalığı açısından her ne kadar belirtiler göstermedikleri veya hastalığın hafif seyrettiği ortaya konsa da (Wu ve McGoogan, 2020; Lu ve diğ., 2020) çocuklar en az etkilenen popülasyon olmadığı önemle vurgulanmalıdır. Akran ilişkilerini kaybetmeleri, okulun mevcut psikososyal faydalarından uzak kalmaları, eğitimin çevrimiçi verilmesi nedeniyle akademik performans açısından olumsuz etkilenmeleri ve diğer riskler kadar odaklanılması gereken bir nokta olan fiziksel aktivite eksiklikleri çocukların iyilik halini etkileyen riskler olarak karşımıza çıkmaktadır (Teo ve Griffiths, 2020; Wang ve diğ., 2020). Bu riskler kuşkusuz ki çocukların fiziksel, duygusal ve ruh sağlıklarının önündeki tehlikelerdir. Salgının sosyal ve ekonomik etkileri eve kapanan, çocuklarıyla daha fazla vakit geçiren ve evde öğretim yönteminden ötürü çocuklarının dersleriyle ilgilenen ebeveynlerin üzerindeki

baskı aile içi yıkıcı davranışlarla sonuçlanabilmektedir. İşsizlik, toplumsal cinsiyet bağlamında aile içi roller ve aile içi şiddet ev içi ilişkileri daha da yıkıcı hale getirmektedir. Bu durum da her ne kadar her seviyedeki ailelerde ortaya çıkabilecek bir risk olsa da sosyoekonomik olarak düşük seviyedeki ailelerde ihmal ve istismar daha fazla ortaya çıkmaktadır (Lindo ve diğ., 2013). Bu nokta sosyal hizmet uzmanlarının çocuk koruma bağlamında çok daha dikkatli olmalarını ve savunuculuk rollerini kullanarak salgın şartlarına rağmen çocuk koruma hizmetlerinin aksamamasını temin etmeleri gerektirmektedir.

Yapılan bazı çalışmalar doğal afet gibi dönemlerde çocuk koruma vaka sayılarının önemli derecede düştüğünü (Seddighi ve diğ., 2019; Rubenstein ve Stark, 2017; Flynn-O'Brien ve diğ., 2016; Nelson ve diğ., 2011) ortaya koysa da çocuklara, yetişkinlere ve ailelere yönelik sosyal hizmet modellerine sevk, karantina bittiğinde ortaya "gizli zararlar" ve birikmiş ihtiyaçların çıkacağına dair öngörüler bulunmaktadır. İngiltere'de Büyük Britanya Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (BASW) tarafından yapılan bir çalışmaya katılanların %85'inden fazlası, bu durumun çocukların okula geri döndüğü Eylül¹ ayında etkili olmaya başlamasını beklemektedir. İngiltere'de yüz yüze eğitimin Eylül ayında başlayacağı ve okullarda uygulanan sosyal hizmet aracılığıyla salgının çocuklar üzerindeki etkilerinin tespit edileceği öngörüsünde bulunmaktadır (BASW, 2020). Ülkemizde salgının çocuklar üzerinde risk yaratıp yaratmadığı ancak okul rehberlik servisleri ve öğretmenler tarafından ortaya çıkarılması mümkün olacaktır. 2020-2021 eğitim ve öğretim yılı ülkemizde belli şehirlerde belli sınıf düzeylerinde kademeli olarak yüz yüze verilmeye başlanmıştır (MEB, 2020). Dolayısıyla 2021-2022 akademik yılında mevzubahis risklerin daha net bir şekilde ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Bu bulgudan da anlaşılacağı üzere toplum içerisinde salgın temelli sosyal sorunların tamamen ortaya çıkmadığı ve bu durumun sosyal hizmet mesleğini bekleyen önemli gelişmelere gebe olduğunu göstermektedir.

Değer temelli bir meslek olan sosyal hizmet tüm etkinliklerinde baskı ve ayrımcılığa karşı duruş sergilerken bunu uygulamalara da yansıtılmaktadır (Dominelli, 2020). Baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması, kültürel açıdan duyarlı uygulamalara ulaşmak için insanların değerlerinin, sosyal normlarının ve aile düzenlemelerinin tam olarak anlaşılmasının çok önemli olduğunun

¹ Söz konusu çalışma Mayıs 2020 tarihinde gerçekleştirildiğinden öngörü Eylül 2020 tarihi için yapılmıştır.

savunularak sosyal hizmet uygulamasını geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Laird, 2008). Bu uygulama modeli uzmanların bir yandan müracaatçılarının ve kendi sağlıklarını koruduklarından diğer yandan da virüsün kendileri tarafından yayılmadığından emin olmalarını gerektirmektedir. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının sahip olduğu mesleki becerilerinin salgın şartlarına uyumlu hale getirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu durum da baskı altındaki uzmanların mesleki etkinliklerini yerine getirmede daha fazla stres sahibi olmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Salgın Döneminde Ortaya Çıkan Rol ve Sorumlulukları

Daha önce de tartışıldığı üzere sosyal hizmet uygulama odaklı bir meslektir ve temelinde müdahale bulunmaktadır. Salgın gibi doğrudan temasın sınırlandığı ve hatta kısıtlandığı dönemlerde de bu süreç zorlu olsa da devam etmektedir. İnsanların salgından bağımsız gereksinimlerinin yanı sıra salgın kaynaklı yaşadıkları sosyal ve ekonomik zorluklar ve gereksinimleri sosyal hizmete daha fazla sorumluluklar yüklemektedir. Bu yüzden sosyal hizmet uzmanlarının salgın döneminde daha fazla rol ve sorumluluklar üstlenmesi gerekmektedir. Bu bölümde sosyal hizmet uzmanlarının salgın döneminde üstlendiği yeni rol ve sorumluluklar tartışılacaktır.

COVID-19 krizinde sosyal hizmet uzmanları daha önceden görülmemiş ve deneyimlenmemiş bir durum karşısında krizin yol açtığı sağlık, sosyal ve ekonomik boyutlara hızla adapte olmakta ve karşılık vermektedir (Pentini ve Lorenz, 2020). Bu süreçte müracaatçılarına doğrudan hizmet sunarak uzmanlar bütüncül rol oynamaktadır. Toplumda oluşan yeni taleplere ve beklentilere karşılık vererek hizmetlerin kesintisiz sunulması için çaba harcamaktadırlar.

Sosyal hizmet, maksimum düzeyde yardım etme işlevi gören bir meslektir (Sheafor ve Horejsi, 2014). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının COVID-19 salgını sürecinde müracaatçılara yardım etmek üzere öncelikli olarak bu hastalığın nedeni ve belirtileri hakkında asgari düzeyde fikir sahibi olmaları önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün bu hastalık hakkındaki açıklamalarına göre COVID-19 aşağıdaki belirtileri sıklıkla gösteren kişilerde görülmesi yüksek ihtimaldir (WHO, 2020):

- Öksürük
- 38 derece ve üzeri ateş
- Nefes darlığı

Bu belirtileri gösteren bireyler, genellikle testi pozitif çıkan birey ya da bireylerle 1-2 metreden yakın ve 10 dakikadan fazla süre ile yakın temas kurmalarından, enfekte olmuş alanlarda bulunmalarından, kuluçka döneminde olan enfekte bir bireyle temasından veya enfekte olmuş ortamlardaki yüzeylerle temasından dolayı enfekte olmaktadır. Bu bilgi ve bulgular sosyal hizmet uzmanının hem kendisini hem de müracaatçısını virüse karşı koruması ve bilgilendirmesi açısından önemlidir. Salgın koşullarında öz bakım ve koruma esastır (Dominelli, 2020). Sosyal hizmet uzmanları olarak hem Dünya Sağlık Örgütü (covid19.who.int) hem de Sağlık Bakanlığı'nun (covid19.saglik.gov.tr) Koronavirüs özel sayfaları sürekli olarak takip edilmelidir.

Görüşme, sosyal hizmet mesleğinin odağını oluşturan mesleki bir etkinliktir (Kadushin ve Kadushin, 2016). Müracaatçıya yardım sunmada insan ilişkilerinin önemi teşvik edilmektedir. Yüz yüze gerçekleştirilen mesleki etkinliklerde güvenli, dürüst ve empatik bir ilişki kurulması müracaatçıya etkin hizmet sunumu için oldukça elzemdir. Ancak salgın gibi kısıtlama tedbirlerinin yaygın olduğu süreçte sosyal hizmet uzmanlarının iyi bir ilişki kurma ve bu ilişkiyi sürdürmesi oldukça zordur (Deng, 2020; Redondo-Sama ve diğ., 2020). Ayrıca görüşmelerde gizliliğinin korunması ilkesi de unutulmamalıdır. Bu yüzden çevrimiçi araçlarla gerçekleştirilecek olan görüşmelerde bu ilkelerin aynı şekilde uygulanması esastır.

Sosyal hizmet uzmanları, baskı karşısı uygulama yöntemiyle müracaatçılarla birlikte toplumsal sınıflara ve yapısal eşitsizliklere karşı müdahalelerini gerçekleştirir (Dominelli ve Campling, 2002). Sosyal hizmet uzmanları virüsten kendilerini korurken aynı zamanda müracaatçıların da kendi sağlıklarını korumaları noktasında sorumlulukları bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bunu yaparken insan onuruna saygıyı esas alır ve başkalarına zarar vermeme ilkesine riayet eder. Salgın koşullarının gerektirdiği önlemleri içeren rehberlere uyum sağlar ve bu rehberlerde yer alan tedbirlere uyar.

Salgın sürecinde sosyal hizmet uzmanları sadece kendi rol ve sorumluluklarını yerine getirmez aynı zamanda tıbbi bakım sunan sağlık çalışanlarına yardım sunma görevleri de vardır. Aile refahı, çocuk koruma ve benzeri alanlarda şu sorumlulukları yerine getirmektedir (BASW, 2020):

- Hizmetlere yönlendirme (tıbbi, vb.)
- Toplumsal düzeyde kaynakları bulma ve harekete geçirme
- Toplum sağlığı eğitimi yoluyla insanlara kendilerini ve çevrelerini nasıl koruyacaklarını anlatma
- Korku ve kaygı gibi duygusal ihtiyaçları karşılama bireyleri destekleme
- Kayıp ve yas danışmanlığı sağlama
- Bireylere kendilerini nasıl güvenli ve sosyal mesafede tutacakları konusunda yardımcı olma
- İnsan hakları ve sosyal adaleti temin etmede bireylere savunuculuk yapma
- Devletin salgın sürecindeki tedbirleri ve politikalarının bireyler tarafından anlaşılabilir olması için önlemler alma
- Sosyal hizmet uzmanları olarak kendi sağlık ve iyilik halini gözetme
- Çocukları okullarda destekleme
- Çocuk ve ailelere COVID-19 test merkezlerine erişimlerinde destek olma

Sosyal hizmet uzmanları, bu rol ve sorumlulukları yerine getirirken maske, mesafe ve temizlik süreçlerine azami şekilde dikkat etmeli ve böylece öz bakım ve psikolojik sağlamlık konusunda kendisini sürekli olarak desteklemelidir. Salgının neden olduğu korku ve endişe duyguları karşısında uzmanların kendileri, aileleri, müracaatçılar ve toplum için kendilerine mümkün olduğunca yardım etmeleri ve öz bakım becerilerini yükseltmeleri gerekmektedir. Ayrıca sağlıklı olmayan baş etme becerilerine (sigara, alkol vb.) başvurmamaları gerekmektedir. aşı çalışmalarının uzun zamanlar alacağı öngörüsüyle koronavirüs maratonunda mücadeleye devam etmek gerekmektedir. Bu noktada BASW (2020) tarafından salgın sürecinde sosyal hizmet uzmanları için şu şekilde öneriler sunulmaktadır:

- Günlük olarak iyi olup olmadığını kontrol et,
- Raporlu ve izinli olduğun günleri ya da tatil günlerini iyi değerlendir ve ihmal etme,
- Ev hobileri, spor yapma, arkadaş/aile ile konuşma ve uyku gibi kişisel rutinlerini sürdür,
- Müracaatçılarına ve işine olan yaklaşımlarında salgına özel koşullardan dolayı esnek ol,
- Sorumluluklarınız için açıkça yetkin olduğundan emin ol ve daha fazla ek iş üstlenemiyorsan "hayır" de,

- Mesleki ve kişisel olarak açık bir destek sistemi tanımla; bunun zor zamanlarında yalnız olmadığını anlamına geleceğini unutma,
- “İşimi yine de yapıyorum” kültüründen kaçın ve gerektiğinde yardım iste,
- Kendine düşünme zamanı ayır ve bu düşüncelerini yazmayı ya da kaydetmeyi düşün,
- Bir şey hakkında emin değilsen sorular sor,
- Haberlere ve sosyal medya paylaşımlarına olan maruziyetini azalt,
- Süpervizyon al,
- Mizahın destekleyici olarak uygun bir şekilde kullanımını salgın ortamında bile göz ardı etme,

Karantina sürecinin yüz yüze görüşmeyi etkilemesinin bir sonucu da virüsün yayılımının önlenmesi için uzmanın müracaatçıyla geçirdiği zamanın azalmasıdır (Ferguson ve diğ., 2020). İyi bir sosyal hizmet müdahalesinin ilk iki aşaması olan müracaatçı ile karşılaşma ve ön değerlendirme aşamalarında müracaatçı ve çevresinin derinlemesine ele alınması açısından önem arz etmektedir. Müracaatçıyla iletişimde video konferans veya telefon imkanlarının kullanılarak yapılabilmektedir. Bu noktada hibrit uygulama yöntemi en uygun çözüm olarak kullanılabilir. Salgın koşullarından ötürü temasın sınırlandırıldığı süreçte müracaatçı ile olan iletişim ve ilişkide farklı iletişim yöntemlerinin birbiriyle entegrasyonu sağlanmalıdır. Açık havada maske ve mesafe kurallarına riayet ederek yüz yüze görüşme, cep telefonunda görüntülü görüşmeye imkân veren uygulamalarla iletişim kurma bu hibrit yaklaşıma örnek gösterilebilir. Müracaatçıyla güvene dayalı bir ilişkinin kurulması salgın öncesi döneme göre zor olsa da uzmanlar olarak daha fazla görüşme yapma suretiyle bu zorluk aşılabılır. İlişki temelli uygulamanın birey ve aileler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu ve bireylerin gelişmesinde ve değişmesinde onlara destek olduğu açıktır (Ferguson ve diğ., 2020).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının salgın döneminde yaşadığı zorluklarla ilgili mesleki uygulama ve etik ilkeler çerçevesinde literatürde yer alan araştırma bulgularına yer verilmiş ve bu zorluklar derinlemesine tartışılmıştır. Salgın gibi sınırlı temasın olduğu şartlarda toplum refahını arttırmada sosyal hizmet gibi profesyonel yardım mesleklerinin önemi daha da ortaya

çıkıştır. Salgın dönemi kuşkusuz sosyal hizmet uzmanlarını müdahalelerini gerçekleştirmekten alıkoymamış ve hatta salgın kurallarına uygun alternatif yöntemler arayışına girmiştir.

Yeni Koronavirüs salgınının neden olduğu karantina ve sınırlı temas şartlarından etkilenen sosyal hizmet bu dönemde mesleki etkinliklerini yerine getirirken birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Etik zorlukların yaşanması; kısıtlamalardan dolayı ev ziyaretlerinin yapılamaması; uzaktan çalışma sonucu mahremiyet sorunları; sosyal hizmet uzmanlarının yaşadıkları korku, endişe ve baskı; uzmanlara özel uygulama rehberlerinin eksikliği; salgın şartlarının henüz ortadan kalkmamasından ötürü salgın sonrası ortaya çıkması muhtemel gizli zararlar; toplumsal cinsiyet temelli konular; müracaatçıların karşılaştığı hak ihlallerine verilecek karşılık; baskı ve ayrımcılığa karşı savunuculuk rolünün yerine getirilmesi gibi zorluklar başlıca konular arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan bu yaşanan zorluklar sosyal hizmetin etkin bir şekilde uygulanmasının önünde engeller oluştururken bu engellere karşı sosyal hizmet uzmanları için yeni rol ve sorumluluklar ortaya çıkmıştır. Bu rol ve sorumluluklar uygulama temelli bir meslek olan sosyal hizmet için mikro, mezo ve makro düzeylerde girişimlerde bulunmaya sevk etmiştir. Bu girişimler arasında etik zorlukların üstesinden gelmek; yeni koşullara hızla uyum sağlamak; COVID-19 hastalığının belirtileri, yaygınlığı, tedavi süreçleri ve hastalıktan korunma gibi konular hakkında asgari bilgiye sahip olma, müracaatçıları bilgilendirme ve bunun için salgın döneminde uygulama alanlarına özgü (çocuk, yaşlı, hastane) mesleki uygulama rehberleri oluşturma; baskı karşıtı uygulama yapma; sektörler arası işbirliğini en üst düzeye çıkarma; kendileriyle ilgili öz-bakım ve psikolojik sağlamlık konularında çalışmalar yapma; müdahale süreçlerinde uzmanların dijital becerilerinin artırılarak hibrit uygulama yöntemi ve kısıtlamaların yol açması muhtemel hak ihlallerine karşı hak temelli uygulamayı benimseme gibi boyutlar bulunmaktadır. Konuya mesleki örgütler açısından bakıldığında ise Türkiye’de sosyal hizmet için önemli bir mesleki örgütlenme olan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’nin (SHUDER) mesleki etik ilke ve değerlerin yeni bağlamlara nasıl uygulanacağı, dijital çalışmanın etik çıkarımlarının ve yeni tarz risk değerlendirmelemin neler olacağı konusunda hazırlıklı olmaları, sürekli bilgilendirme yapımları ve sosyal politikayı etkilemek hem sosyal hizmet mesleğini hem de uzmanların mesleki etkinliklerini önemli derecede arttıracaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**Social Work and COVID-19:
Is Social Work Possible During Pandemic?**

*

Ozan Selçuk

Recep Tayyip Erdoğan University

Whilst the COVID-19 pandemic has exacerbated the lives of individuals, families, groups, communities, and societies, it harmed helping professions such as medicine, nursing, psychology, psychological counseling, including social work. Quarantine limited face-to-face contact for social work, which is a practice-based profession and discipline. In this period, social work practice based on human rights and social justice principles has become difficult.

Undoubtedly, the pandemic period did not prevent social workers from performing their interventions and even seeking alternative methods following the pandemic measures. In this process, social workers have developed the helping dimension that supports individuals and families in need. One of the most strenuous conditions of the pandemic is quarantine and the prohibitions imposed. These prohibitions have destroyed the lives of individuals, families, communities, and societies and aggravated the existing weaknesses and oppression. The pandemic emphasized power relations and structural inequalities and posed significant challenges to a critical social work practice ethic that directly addresses the effects of poverty, racism, and other injustices. The COVID-19 pandemic has also raised challenges, such as fear, anxiety, pressure, security anxiety, labeling, and self-care, on social workers. The COVID-19 process has made it difficult for social workers to meet the clients' needs in line with professional standards. School-age children are one of the groups affected during the pandemic period.

Losing peer relationships, staying away from the existing psychosocial benefits of the school, a low academic performance due to online education, and loss of physical activity are the common risks affecting child welfare. These risks are undoubtedly dangerous to children's physical, emotional and mental health. Although some studies show that the number of child protection cases decreased significantly in periods such as natural disasters, there are predicti-

ons that referral to social work services for children, adults, and families, hidden damages, and accumulated needs will occur when quarantine ends. The anti-coercive social work intervention model requires professionals to ensure that their clients and their health are protected, while on the other hand, the virus is not transmitted. This situation requires social workers to adapt their professional skills to pandemic conditions.

Even though this process is challenging, it continues in periods when direct contact is restricted or even restricted, such as a pandemic. In addition to the needs of people independent of the pandemic, the social and economic difficulties and needs due to the pandemic impose more responsibilities on social work. They endeavor to provide uninterrupted services by responding to the new demands and expectations that arise in society. In this context, social workers must have a minimum knowledge of the cause and symptoms of this disease, primarily to assist clients in the process of the COVID-19 outbreak. The importance of human relations in helping the client is encouraged. Establishing a safe, honest and empathetic relationship in face-to-face professional activities is essential for effective service delivery to the client. However, in such a period when restrictive measures are underway, social workers need to establish a good relationship and maintain this relationship. While social workers protect themselves from the virus, clients also have a responsibility to protect their health. One consequence of the curfew affecting the face-to-face meeting is the limited time the practitioners spend with the client to prevent the transmission of the virus. The client could be contacted over video conferences or telephone facilities. At this point, the hybrid method could be used as the most suitable solution.

As a result, the importance of professional helping professions such as social work has become more evident during the pandemic. Undoubtedly, the pandemic period did not prevent social workers from performing their interventions and even seeking alternative methods following the pandemic rules. The difficulties experienced in this context have led to initiatives at micro, meso, and macro levels for social work, a practice-based profession. These include tackling ethical challenges; quickly adapting to new conditions; lack of information about the symptoms, prevalence, treatment processes, and prevention of the COVID-19 disease; informing the clients, and creating professional practice guides specific to the intervention areas (children, the elderly, hospitals) during

the pandemic period; anti-oppressive practice; maximizing intersectoral cooperation; working on self-care and psychological resilience; conducting the hybrid application method by increasing the digital skills of the experts and adopting the rights-based application against the possible violations of the restrictions.

Kaynakça / References

- Banks, S., Cai, T., De Jonge, E., Shears, J., Shum, M., Sobočan, A. M., Strom, K., Truell, R., Úriz, M. J., ve Weinberg, M. (2020a). *Ethical challenges for social workers during Covid-19: A global perspective*. International Federation of Social Workers. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/2020-06-30-Ethical-Challenges-Covid19-FINAL.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Banks, S., Cai, T., Jonge, E. D., Shears, J., Shum, M., Sobočan, A. M., Strom, K., Truell, R., Úriz, M. J., ve Weinberg, M. (2020b). Practising ethically during COVID-19: Social work challenges and responses. *International Social Work*, 1–15. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0020872820949614> adresinden erişilmiştir.
- BASW, (2020). *Quick guide: Self-care for social workers during covid-19*. [online] 20 Kasım 2020 tarihinde <https://www.basw.co.uk/quick-guide-self-care-social-workers-during-covid-19> adresinden erişilmiştir.
- Bride, B. E. (2007). Prevalence of secondary traumatic stress among social workers. *Social work*, 52(1), 63-70.
- De Jonge, E., Kloppenborg, R., ve Hendriks, P. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on social work education and practice in the Netherlands. *Social Work Education*, 39(8), 1027-1036.
- Deng, S. (2020). Social resilience construction in the epidemic crisis and social work positioning. *Journal of Social Work (China)*. 287(2).
- Dominelli, L., ve Campling, J. (2002). *Anti oppressive social work theory and practice*. Macmillan International Higher Education.
- Dominelli, L. (2020). Social work during a health pandemic. [Çevrimiçi]. *British Association of Social Workers*. 6 Kasım 2020 tarihinde https://www.basw.co.uk/system/files/resources/Social%20Work%20in%20Times%20of%20the%20Covid-19%20Pandemic%2018%20March%202020%20BASW_0.pdf adresinden erişilmiştir.
- Featherstone, B., Gupta, A., Morris, K. ve White, S. (2018). *Protecting children: A social model*. Bristol: Policy Press.

- Ferguson, H., Pink, S. ve Kelly, L. (2020). *How social work and child protection are being creative and helping children and families during COVID-19 and can do so beyond it*. 1 Mart 2021 tarihinde <https://www.researchinpractice.org.uk/children/news-views/2020/august/how-social-work-and-child-protection-are-being-creative-and-helping-children-and-families-during-covid-19-and-can-do-so-beyond-it/> adresinden erişilmiştir.
- Flynn-O'Brien, K. T., Rivara, F. P., Weiss, N. S., Lea, V. A., Marce- lin, L. H., Vertefeuille, J., ve Mercy, J. A. (2016). Prevalence of physical violence against children in Haiti: A national population- based cross-sectional survey. *Child Abuse & Neglect*, 51, 154-162.
- IFSW, (2014). *Global definition of the social work profession*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden erişilmiştir.
- Kadushin, A. ve Kadushin G. (2016). *Sosyal hizmet görüşme teknikleri*. Nika.
- Keddell, E. (2020), The case for an inequalities perspective in child protection. *Policy Quarterly*, 16(1) 36-38.
- Laird, S. (2008). *Anti-oppressive social work: A guide for developing cultural competence*. Sage.
- Lindo, J., Schaller, J. ve Hansen B. (2013). *Economic conditions and child abuse*. IZA DP No. 7355. Bonn: Institute for the Study of Labor. 20 Kasım 2020 tarihinde <http://ftp.iza.org/dp7355.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Lu, X., Zhang, L. ve Du H. (2020). SARS-CoV-2 infection in children. *N. Engl. J. Med.*; 382, 1663-1665.
- MEB (2020). *Eğitimde kontrollü normalleşme sürecinde eğitim kurumlarının açılma ve uygulama kriterler*. Basın Açıklaması 1 Mart 2021 tarihinde <http://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi-egitimde-kontrollu-normallesme-surecinde-egitim-kurumlarinin-acilma-ve-uygulama-kriterleri/haber/22651/tr> adresinden erişilmiştir.
- Miller, V. J., ve Lee, H. (2020). Social work values in action during covid-19. *Journal of Gerontological Social Work*, 1-5.
- Nelson, B. D., Collins, L., VanRooyen, M. J., Joyce, N., Mukwege, D., ve Bartels, S. (2011). Impact of sexual violence on children in the eastern Democratic Republic of Congo. *Medicine, Conflict and Survival*, 27, 211-225.
- Sağlık Bakanlığı (2020). *COVID-19 Bilgilendirme Sayfası*. [Çevrimiçi]. Sağlık Bakanlığı. 6 Kasım 2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Pentini, A. ve Lorenz, W. (2020). The corona crisis and the erosion of "the social": Giving a decisive voice to the social professions. *European Journal of Social Work*. 13 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.tandfonline.com/ezphost.dur.ac.uk/doi/full/10.1080/13691457.2020.1783215> adresinden erişilmiştir.

- Redondo-Sama, G., Matulic, V., Munté-Pascual, A., ve de Vicente, I. (2020). Social work during the covid-19 crisis: Responding to urgent social needs. *Sustainability*, 12(20), 8595.
- Rubenstein, B. L., ve Stark, L. (2017). The impact of humanitarian emergencies on the prevalence of violence against children: An evidence-based ecological framework. *Psychology, Health & Medicine*, 22, 58–66.
- Seddighi, H., Salmani, I., Javadi, M.H., ve Seddighi S. (2019). Child abuse in natural disasters and conflicts: A systematic review. *Trauma Violence Abuse*. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1524838019835973>
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulamasi temel teknikler ve ilkeler*, (Çev. B. Çiftçi), Ankara: Nika Yayınevi.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) (2003). *Sosyal hizmet mesleğinin etik ilkeleri ve sorumlulukları*. Ankara: Evin Yayınları.
- Swazoom (2020). *Sociaal werk toegevoegd aan lijst cruciale beroepen*. Social work added to the list of crucial professions. Retrieved from: Haziran, 2020 tarihinde <https://swazoom.nl/nieuws/sociaal-werk-toegevoegd-aan-lijst-cruciale-beroepen> adresinden erişilmiştir.
- Teo, S.S.S. ve Griffiths, G. (2020), Child protection in the time of COVID-19. *J Paediatr Child Health*, 56, 838-840. <https://doi.org/10.1111/jpc.14916>
- UNDP (2020). *A UN framework for the immediate socio-economic response to COVID-19*. 6 Kasım 2020 tarihinde <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/UN-framework-for-the-immediate-socio-economic-response-to-COVID-19.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J., ve Jiang F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *Lancet*. 395, 945–7.
- WHO (2020). *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard* [Çevrimiçi]. 6 Kasım 2020 tarihinde <https://covid19.who.int>
- Wilson, M. (2020). *Implications of coronavirus (covid-19) for America's vulnerable and marginalized populations*. Social Justice Brief. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=U7tEKIRldOU%3D&portalid=0> adresinden erişilmiştir.
- Wu, J., ve McGoogan, J. M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China: Summary of a report of 72 314 cases from the chinese center for disease control and prevention. *JAMA*, 323(13), 1239–1242. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.2648>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Selçuk, O. (2021). Sosyal hizmet ve covid-19: Salgın sürecinde sosyal hizmet mümkün mü?. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3745-3763. DOI: 10.26466/opus.829178

Covid-19 Salgınının Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.881833

*

Osman Geyik *

* Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi /İ.İ.B.F/Maliye Bölümü, Diyarbakır/ Türkiye

E-Posta: osmangeyik@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9885-9638](https://orcid.org/0000-0001-9885-9638)

Öz

Kamu harcamaları devletin ekonomideki rolüne paralel olarak sürekli artış göstermektedir. Bu durum devletleri yeni finansman arayışına yöneltmektedir. Kamu hizmetlerinin finansmanı için erişilmesi en kolay olan ve genellikle başvurulan kamu kaynağı ise vergilerdir. Vergilerin elde edilmesi bakımından kolay olması, bu kaynaklara sıkça başvurulmasına neden olurken, bazı dönemlerde bu finans kaynağından efektif olarak faydalanmak mümkün değildir. Çünkü; söz konusu dönemlerde kamu harcamalarında tahmin edilemeyen düzeyde artışlar yaşanırken, kamu gelirlerinde aynı oranda artışlar meydana gelmemektedir. Kamu harcamalarının artışını açıklamada kullanılan teoriler yardımıyla bu artışların nedenleri açıklanmaya çalışılsa da bazı durumlarda bu teoriler konuyu açıklamada tek başına yeterli olmamaktadır. Kamu harcamalarındaki artışın açıklayan teorilerden biri olan Peacock- Wiseman sıçrama tezi, kamu harcamalarının artışı konusunda ele alınması ve incelemesi gereken teorilerin başında gelmektedir. Koronavirüs (Covid-19) salgını dolayısıyla devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu bazı kamu- sal mal ve hizmet sunumlarında meydana gelen artış, bu konunun sıçrama tezi kapsamında ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çalışmada, kamu harcamalarının genel teorik çerçevesi çizildikten sonra Covid-19 salgını dolayısıyla meydana gelen artış Peacock -Wiseman sıçrama tezi kapsamında ele alınarak, salgın döneminde kamu harcamalarında ve gelirlerinde meydana gelen değişim üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamaları , Covid-19 , Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi

Evaluation of Covid-19 Outbreak within the Framework of Peacock-Wiseman's Displacement Thesis

*

Abstract

Public expenditures are constantly increasing in parallel with the role of the state in the economy. This situation forces states to seek new financing. For the financing of public services, taxes are the public resource that is generally used and the easiest to access. Since taxes are easy to obtain, these resources are frequently used, and in some periods it is not possible to benefit from this financial resource effectively. This is because, during the periods in question, while there was an unpredictable increase in public expenditures, public revenues don't increase at the same rate. Although the reasons for these increases are tried to be explained with the help of the theories used to explain the increase in public expenditures, in some cases these theories alone are not sufficient to explain the issue. The Peacock-Wiseman's displacement thesis, which is one of the theories explaining the increase in public expenditures, is one of the leading theories that need to be addressed and analyzed about the increase of public expenditures. Due to the coronavirus (Covid-19) outbreak, the increase in the provision of some public goods and services that the state is obliged to fulfill has revealed the necessity of addressing this issue in the displacement thesis. After drawing the general theoretical framework of public expenditures in the study, the increase occurred due to the Covid-19 outbreak was considered within the scope of the Peacock-Wiseman's displacement thesis and the increase in public expenditures and revenues during the outbreak period was emphasized.

Keywords: *Public Expenditures, Covid-19, Peacock-Wiseman's Displacement Thesis*

Giriş

Sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz etkileri oldukça yüksek düzeyde olan Covid-19, Aralık 2019' dan bu yana tüm dünyada hızla yayılım göstermektedir. IMF (2020) tarafından yayınlanan raporda, Covid-19 salgınının yalnızca dünya çapında bir halk sağlığı acil durumunu temsil etmekle kalmayıp, aynı zamanda kamu maliyesi üzerindeki olumsuz etkisiyle uluslararası ekonomik acil duruma da dönüştüğü ifade edilmektedir. Covid-19'un mevsimsel grip-ten daha ölümcül ve SARS'tan en az on kat daha bulaşıcı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde insanların sağlığına zarar verme potansiyeli çok yüksek düzeydedir (Wilders-Smith ve diğ.,2020; WHO, 2020a). Türkiye'de de ilk vakaların benzer tarihlerde görüldüğü dönemde, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020'de küresel salgın ilan edilmiştir (WHO, 2020b). Covid-19'un halk sağlığı sorunu olmasının yanı sıra ekonomik etkilerinin de varlığı bu salgının kamu otoriteleri tarafından çok yönlü önlemlerle ele alınmasını gerekli kılmıştır. Covid-19 hem insan sağlığını hem de sağlık sistemini tahrip eden bir salgın olduğu için ekonomik sistemi de tehdit eden bir yapıya sahiptir (Öztürk, 2020). Küreselleşme dolayısıyla artan mobilite insanların bu hastalığı daha hızlı bir şekilde yaymasına ve salgının kontrolünün güçleşmesine neden olmuştur. Virüsün ortaya çıkmasından itibaren kamu otoriteleri tarafından alınan önlemlerin ekonomik etkilerinin bu süre zarfında tespit edilmesi pek mümkün değildir. Ancak; uzun süreli yasaklar dolayısıyla ekonomik faaliyetlerini kısıtlamak ya da durdurmak zorunda kalan işletmelerin belirli süre sonunda işletmelerini kapatması ve işçi çıkarması bu etkilerin kısa vadede görünen kısmını ifade etmektedir.

Salgın döneminde azalan ekonomik faaliyetler dolayısıyla kamu gelirlerinde de azalmaların meydana geldiğini ifade etmek mümkündür. Kafe, restoran, havayolu taşımacılığı, konaklama gibi sektörlerin faaliyetlerinin zorunlu olarak kısıtlanması ve yasaklanması bu sektör faaliyetlerinden elde edilecek vergi gelirlerinin ve tüketim zinciri esnasında ortaya çıkacak gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra hizmet sektöründe faaliyette bulunan vatandaşlara devlet tarafından yapılan mali destekler (transferler) dolayısıyla da kamu gelirlerine duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için para basma yolunu tercih eden hükümetlerin bu hamlelerle mali disiplinden uzaklaştığı gözlemlenmiştir.

Covid-19 salgınının bir yılı aşan süre içerisinde mutasyona uğraması ve yayılımının artma tehlikesi, ekonomik ve sosyal sorunların daha uzun süreceği konusunda vatandaşları ve devletleri endişelendirmektedir. Ancak; aşı çalışmalarının hızlanması ve aşılamanın öncelikli gruplar üzerinden uygulanmaya başlanması salgın konusunda iyimser bir tablonun oluşmasını sağlamaktadır. Salgın döneminde en fazla artan harcama grubu sağlık harcamaları ve sosyal transferlerdir. Artan vakalar dolayısıyla yeni hastanelere duyulan ihtiyaç, kapasite artırımları, yeni cihaz alımları, ek personel ihtiyacı, ilaç giderleri ve son olarak aşılama maliyetleri, salgın sürecinde kamu harcamalarında meydana gelen artışların temel nedenleri içerisinde yer almaktadır. Artan harcamaların finansmanı için bu dönemde bazı yeni vergilerin getirildiği ve bazı vergilerde de yüksek oranda artışların yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, bu durumun kamu harcama teorileriyle uyumlu olup olmadığı sorusu üzerinde durulmuştur. Kamu harcama teorilerine ilişkin genel değerlendirmeler yapılarak, Covid-19 salgını döneminde kamu gelirlerinin ve harcamalarının seyri Peacock-Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde incelenmiştir.

Kamu Harcamalarına Kavramsal Bakış

Kamu harcamalarını devletin yerel ve ulusal harcamaları olarak tanımlamak mümkündür. Devletin topladığı vergiler ve sağladığı diğer kaynaklarla bütçe dengesini gözeterek yapmış olduğu harcamaların tamamı kamu harcamalarını ifade etmektedir (Bulutoglu, 2004, s. 195). Kamu harcamalarının tanımını yaparken dar ve geniş anlamda kamu harcamaları ayrımını yapmakta yarar vardır. Dar anlamda kamu harcamasında, kamu harcamasını yapan kurumun hukuki niteliğine dikkat edilirken, geniş anlamda kamu harcamasında devletin toplumsal yaşam ve ekonomik faaliyetlerde üstlendiği rol ve yetki dikkate alınır (Yılmaz, 2016, s. 50).

Kamu kesimi, kolektif ihtiyaçları karşılamak maksadıyla tam kamusal malları ve yeterli düzeyde üretilmek üzere kamusal faydası yüksek yarı kamusal mal ve hizmetleri üretmektedir (Akgül Yılmaz, 2019, s. 99). Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki büyüklüğünü ölçmede kullanılan önemli bir gösterge kamu harcamalarının miktarıdır. Kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payı kamu kesiminin büyüklüğünü ifade etmektedir. Kamu harca-

malarıyla kamu kesimi kamusal mal ve hizmetleri sunmaktadır. Kamu hizmetlerini sunmak için bazı maliyetlerin ortaya çıkması söz konusudur ve bu maliyetler kamu harcamaları adıyla tanımlanmaktadır (Brown ve Jackson, 1994). 1929 ekonomik buhranının ardından devam eden ve 2. Dünya savaşında hız kazanarak günümüzde de artış gösteren devletin ekonomideki payı, aynı minvalde kamu harcamalarında da artışın meydana gelmesine neden olmuştur. Devletin ekonomideki payının artmasının bazı sorunlara neden olacağını savunan görüşlerde; devletin büyüdükçe kendi ağırlığı altında ezilen Leviathan'a dönüşeceği ifade edilmiştir (Gauthier ,1969). J.J. Rousesseaus ise devletin kamu ekonomisi içerisinde payı arttıkça yönetsel sorunların yaşanacağını ve rüşvetin artacağını savunmuştur (Şener, 1998,s.30).

Kamu Harcama Teorileri

1929 ekonomik buhranın ardından ekonomik anlamda devlet anlayışında meydana gelen değişim neticesinde gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarında hızlı artışlar meydana gelmiştir. Bu durum kamunun kaynak bulmasında güçlük yaşamasına ve mali disiplinin bozulmasına neden olmuştur (Köstekçi ve Yıldız, 2019, s. 75). Kamu harcamaları teorilerinde, kamu harcamalarının artış nedenleri ve bu artışın telafi edilmesi için uygulanacak kamu politikaları üzerinde durulmaktadır. Kamu harcamaları konusunda iktisat okullarının konuya bakışlarında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. İktisadi görüşlerin bir kısmında, devletin ekonomik büyümeyi sağlamak için harcamalar yapması gerekli görülürken, artan harcamalar dolayısıyla ortaya çıkacak olan kamu finansman açığının vergiler yoluyla giderebileceği savunulmaktadır. Bu yaklaşım daha çok Keynesyen iktisadi görüşü savunanlar için geçerlidir. Klasik iktisatçılara göre ise durum daha farklıdır. Klasik iktisatçılarda; devletin gelirlerini aşmaması ve kamu harcamalarının bütçe açığı verilerek karşılanmaması gerektiği fikri egemen olmaktadır.

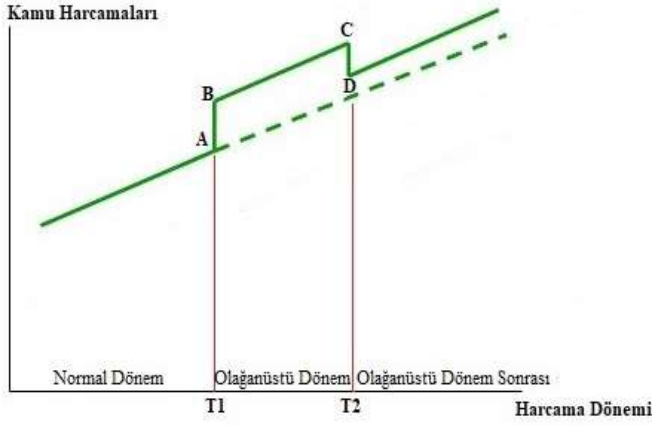
Maliye literatüründe, kamu harcama teorileri yer almaktadır. Bu teorilerde kamu harcamalarındaki artış şu şekilde açıklanmaktadır; Wagner yaklaşımı ,devletin ekonomi içerisindeki faaliyetlerinin artmasıyla kamu kesiminin büyüyeceğini ifade etmektedir. Sanayileşme, teknolojinin gelişmesi ve kentleşmenin yoğunlaşması gibi durumların ardından devletin ekonomi içerisindeki payının artacağını, bu nedenle kamu harcamalarında artışın olacağını ifade etmektedir (Savaşan, 2015, s. 42). Sanayi işletmelerinin artışı bu iş-

letmelerin denetimini güçleştirmekte ve daha fazla kaynak artırılmasını gerekli kılmaktadır. Denetimi olanaksız hale gelen işletmelerin ise devlet tarafından devralınması, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki payının artmasına neden olmaktadır (Bulutoğlu, 2004, s. 197). Peacock-Wiseman sıçrama tezinde, savaş, doğal afet gibi olağanüstü durumlar neticesinde kamu harcamalarında artışın olacağı savunulmaktadır. Rostow ve Musgrave'nin kalkınmacı yaklaşımında devletin 5 aşamalı kalkınma süreci içerisinde olduğu kabul edilmekte ve bu aşamalar için kamu harcamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaklaşıma göre süreç; geleneksel toplum, kalkışa geçiş aşaması, kalkış aşaması, olgunluk aşaması ve kitlesel tüketim aşamasından oluşmaktadır (Brown ve Jackson, 1994, s. 118). Baumol yaklaşımında ise; kamu sektörünün hizmet üretimindeki girdi maliyetlerinin artması kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır. Kamu kesiminin verimli olmayan alanlara yatırım yapması ya da teknolojik gelişmelerin yeterli düzeyde takip edilememesi kamu harcamalarının artışına neden olacaktır. Ayrıca bürokrat davranışları, vergileme sürecinde yaşanan güçlükler, hükümetlerin siyasi çıkarlarına göre hareket etmeleri ve politikacıların fayda maksimizasyonları da kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Savaşan, 2015, s. 50). Literatürde kamu harcamalarının artışını inceleyen, kamu harcamaları ve gelirlerinde yaşanan artışların olağanüstü durumlarla ilişkili olduğunu ve mevcut duruma göre aşağı ya da yukarı yönlü hareket ettiğini açıklayan ampirik çalışmalar mevcuttur (Peacock ve Wiseman ,1979; Bohn, 1991 ; Garcia ve Henin, 1999; Hoover ve Sheffrin ,1992; Gounder ve diğerleri, 2007).

Peacock- Wiseman Sıçrama Tezinin Kapsamı

Peacock-Wiseman tarafından yapılan çalışmada, kamu harcamalarında bazı olağanüstü durumlarda artış yaşanacağı ifade edilmiştir. Bu dönemde devletlerin kamu harcamalarını artırma yönünde kararlar almak istediklerini, vatandaşların ise vergi artışları karşısında gönülsüz olacağı önermesi kapsamında, İngiltere'de 1890-1955 yılları arasındaki kamu harcamalarının gelişimi analiz edilmiştir. Peacock- Wiseman, kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında organik bir bağın olduğunu bu nedenle olağanüstü dönemlerde kamu harcamalarında ve vergilerde sıçramalı olarak bir artışın olacağını öne sürmüşlerdir. Peacock-Wiseman, olağanüstü dönemleri değerlendirme etkisi

denilen bir etkinin varlığıyla açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre; vatandaşlar yeni olağanüstü durum dolayısıyla daha fazla kamu harcamasına ihtiyaç duyduklarının farkına varmalarının ardından, daha fazla vergi yüküne katlanacaklarını ifade etmektedir. Ancak; olağanüstü şartların ortadan kalkmasının ardından vatandaşlar alıştikları kamu harcama düzeyinin azalmasından yana olmayacakları için kamu harcamalarının miktarı eski seviyesinde devam etmeyecektir. Bu nedenden dolayı ne kamu harcama düzeyi ne de vergi yükü olağanüstü dönem öncesine dönmeyecektir (Peacock ve Wiseman, 1961). Bu artış dolayısıyla vergilerin artırılması da gerekli olmakta, dolayısıyla vergilerin kamu harcamalarının içerisindeki payında da artışlar meydana gelmektedir (Kirmanoğlu, 2011, s. 55). 1890-1955 yılları arasında kamu harcamalarını seyrinin incelenmesi sonucunda ileri sürülen Peacock-Wiseman sıçrama tezinde kamu harcamalarıyla kamu gelirleri arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu savunulmaktadır. Bu teze göre savaş, sosyal bunalmalar ve ekonomik krizler döneminde kamu harcamalarında bir artış gerçekleşmektedir. Ancak bu dönemler sona erdiğinde kamu harcamaları ve kamu gelirlerinde meydana gelen durum devam etmektedir. Bu dönemlerde vatandaşların artan vergi oranlarına karşı göstermiş oldukları tutum ve davranışlar farklılık göstermekte ve vergiye karşı direnç normal döneme göre daha az olmaktadır. Sıçrama tezine göre; sorunların olduğu dönemde artan kamu harcamaları, normalleşme sonrası eski seviyelerinde durur (Akgül Yılmaz, 2019, s. 108). Normal dönemlerde vatandaşlar vergi artışlarından memnun olmamaktadır. Ancak; olağanüstü dönemlerde mevcut durumun ortadan kalkacağına olan inançları gereği, vatandaşlar artan vergi oranlarına karşı daha anlayışlı ve uyumlu davranmaktadırlar.

Şekil 1. Kamu Harcamalarındaki Sıçrama (Peacock-Wiseman 1961) sıçrama tezine dayanarak hazırlanmıştır.

Şekil 1 'de , kamu harcamalarının olağanüstü dönemlerde artış gösterdiği ifade edilmektedir. Kamu harcama miktarı normal dönemde A noktasındayken olağanüstü durumun meydana gelmesinin ardından aniden B seviyesine sıçrama göstermektedir. Olağanüstü dönemin devam ettiği süre zarfında C noktasına ulaşan kamu harcamaları, olağanüstü dönemin sona ermesinin ardından yeniden A noktası seviyesine gelmeyerek D noktası seviyelerinde devam etmektedir. Harcamalarda azalma olsa da bu azalış önceki artışa nispeten kısıtlı olmaktadır. Bu durum sıçrama tezinin temelini oluşturmaktadır. Konu Covid-19 kapsamında değerlendirilecek olursa; salgın sonrası kamu sağlık harcamalarında azalma meydana gelse de bu harcamaların salgın öncesi döneme ulaşması beklenmemektedir. Bunun en temel nedeni, salgın döneminde yapılan hastaneler ve kamuda istihdam edilmek için alınan sağlık personellerinin salgının sonra ermesinin ardından aynı şekilde sağlık harcamaları içerisinde yer alacak olmasıdır. Bu durum, kamu harcamalarının eski seviyesine gelmeyeceğinin basit bir örneğidir. Dolayısıyla bu dönemde artan kamu harcamalarının finansmanı için devreye sokulacak yeni vergilerin olağanüstü dönemin sona ermesinin ardından devam etmesi söz konusu olacaktır. Türkiye'de, Marmara depreminden sonra 26.11.1999 tarihinde kabul edilen 4481 sayılı Yasa'da "31.12.2003 tarihine kadar uygulanmak üzere her nevi

cep telefonu işletmecileri tarafından verilen (ön ödemeli kart satışları dahil) tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri (17.8.1999 ve 12.11.1999 tarihlerinde meydana gelen deprem nedeniyle mücbir sebep hali ilan edilen yerlerde, mücbir sebebin devam ettiği sürece abonelere verilecek ön ödemeli kart satışları dışındaki hizmetler hariç) %25 oranında özel iletişim vergisine tabidir (ÖİV)" ibaresi yer almıştır. Deprem vergisi olarak bilinen ÖİV, depremin üzerinden yıllar geçmesine rağmen halen günümüzde de vatandaşlardan alınmaya devam edilmektedir. ÖİV bu durumda Peacock-Wiseman sıçrama tezinde belirtilen duruma verilebilecek bir örnektir.

Covid-19 Salgınının Ekonomik Etkileri ve Alınan Önlemler

Covid-19, insan sağlığına vermiş olduğu zararın yanı sıra ekonomik yönden de oldukça büyük riskler ve sorunlar içeren bir hale gelmiştir. Covid-19 salgını, daha önce meydana gelen salgınlardan oldukça farklı bir niteliğe sahiptir (Atkeson, 2020). Bu salgının son yüzyılda insan sağlığını tehlike altına alan en büyük salgın olduğu ve salgının ekonomik etkilerinin 1929 buhranından daha yıkıcı olabileceği görüşleri dile getirilmektedir. Covid-19'un büyük etkisi 2008-2009 küresel mali krizini aşmıştır. Bu krizin küresel bir durgunluğa yol açması söz konusudur (Anderson ve diğ. 2020; Goldman, 2020). Ancak; salgının ekonomik etkileri üzerine tam bir değerlendirme yapmak için henüz erkendir. Salgının özellikle sağlık harcamaları üzerinde yarattığı etki ve artan kamu sağlık harcamaları dolayısıyla ülkelerin bütçelerinde önemli açıkların meydana gelmesi ve mali disiplinin bozulması söz konusu olacaktır. Salgın dolayısıyla özellikle üretimde meydana gelen yavaşlama, ülke ekonomilerinde yıkıcı etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tedarik zincirinde meydana gelen bozulmalar da bu etkilerin hissedilmesindeki diğer nedenler arasında yer almaktadır. Virüsün ortaya çıktığı Çin'in, küresel tedarik zinciri içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olması bu salgının ekonomik etkilerinin daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır (Akbaş Akdoğan, 2020).

Günümüz dünya ülkelerinde sağlık harcamalarını kontrol altında tutmak devletlerin görevleri arasındadır (Demir ve Geyik, 2019). Bu hizmetlerin sağlanmasında ve yürütülmesinde insan sermayesinin yeri ve önemi oldukça büyüktür (Altunakar, 2019). Salgın neticesinde artan sağlık harcamalarının finansmanının kamu kaynaklarıyla karşılanması yeni kaynaklara ihtiyaç du-

yulmasına neden olmuştur. Öncelikli olarak hastane kapasitelerinin artırılması ve yeni hastanelerin yapılması bu harcamaların başında gelmektedir. Ayrıca kamusal bir mal olması gereğiyle aşılama hizmetinin ücretsiz sunulması, sağlık harcamalarının artmasına neden olan bir diğer etkidir. Hastane sayısının ve yatak kapasitesinin artırılması, daha fazla sağlık personeline ihtiyaç duyulması ve virüsün tespiti için yapılan testlerin maliyetleri kamu harcamalarında artışa neden olurken; otel, restoran, havayolları gibi sektörlerin uzunca süre faaliyet gösterememesi ya da kısıtlı olarak faaliyetlerine devam etmesi hem bu sektörlerin hem de bu sektörde çalışan insanların gelir kaybına neden olmuştur. Bu gelir kayıpları dolayısıyla da vergi gelirlerinde de azalmalar meydana gelmiş ve kamu yeni finansman arayışına girmek zorunda kalmıştır. Devlet, bir taraftan vergi toplarken diğer taraftan kamu harcamalarını gerçekleştirmektedir. Bu dengenin bozulması kamu harcama sistemi üzerinde aksamaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Salgın dolayısıyla ortaya çıkacak ekonomik sorunların başında ekonomik durgunluk gelmektedir. Bu süreçte ekonomilerin hızlı bir resesyon sürecine girmesi beklenmektedir. Salgının sona ermesinin ardından maliye politikaları yardımıyla ortaya çıkacak küresel krizin derinleşmesinin önüne geçilebilir. Ancak; ekonomik sorunların ele alınabilmesi için sağlık sorununun yani salgının ortadan kalkması gerekmektedir. Salgının mali etkisinin ölçülmesi şu an itibarıyla güçtür ;ancak ekonomide meydana gelen durgunluk dolayısıyla ülke GSYH rakamlarında azalmaların hatta negatif büyümenin gerçekleşeceği ifade edilebilir. Vergi gelirlerindeki ve ekonomik faaliyetler neticesinde elde edilen katma değerlerin bu dönemde önemli düzeyde azalması, ödenen işsizlik maaşları, vergi indirimleri, kira yardımları vd., bunun yanı sıra kamu harcamalarında meydana gelen artış – sosyal harcamalar- bahsedilen durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kurların yükselmesi ve ulusal paranın değer kaybetmesi, birçok makroekonomik değişkeni olumsuz yönde etkilemektedir (Köse, 2020, s. 44).

Kamu idareleri tarafından yürütülen kamu politikalarının başında, Covid-19 salgınına yakalanan vatandaşların bu hastalıktan kurtulmalarını ve eski sağlıklarına kavuşmalarını sağlayacak sağlık hizmetlerini sunma konusu gelmektedir. Bu durum sağlık harcamalarının artmasına neden olmaktadır.

Ancak; bu tür harcamalara ayrılan kaynağın artırılması, salgınla etkin mücadele için atılması gereken önemli adımların başında gelmektedir (Gaspar ve Mauro, 2020).

Salgın döneminde ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından bazı önlemlerin alındığından söz etmek mümkündür. Uluslararası para fonu (IMF) tarafından; acil durum finansmanı, borç yardımı ,borç erteleme çağrıları, likidite geliştirme ve mevcut kredi programlarının artırılması bu konuda sağlanan küresel nitelikteki desteklerden bazılarıdır (IMF, 2020). Türkiye de ise, kısa çalışma ödeneği ,asgari ücret desteği, Sosyal Güvenlik Kurumu prim ödemelerinde erteleme, vergi ödemesi ve beyanname verilmesinde erteleme, kredi-finansman desteği, ticari alacak sigortası desteği ve işyeri kira desteği, esnaf ve sanatkârların kredi borçları ödemelerinin ertelenmesi salgın döneminde sağlanan başlıca ulusal desteklerdendir (www.resmigazete.gov.tr).

Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme

Covid-19 ‘un devam etmesi ve kamunun finansmana duyduğu ihtiyacın artması bazı vergi kalemlerinde düzenleme yapılmasına neden olmuştur. Bu durum vergilerin fiskal ve ekstra fiskal amaçları çerçevesinde ele alındığında, bu dönemde yapılan bu müdahalelerin fiskal amaca yönelik olduğu söylenebilir. Salgınla bazı ürünlerden alınan vergilerin yüksek oranda artırılması, mevcut dönemde bu mal ve hizmetlere olan talebin artmasıyla ilişkili bir durum olarak değerlendirilebilir. Örneğin; oyun konsollarından alınan özel tüketim vergisinin (ÖTV) %50 oranında artırılması bu konuya verilebilecek örneklerdendir. Konaklama vergisi ve dijital hizmet vergisi salgın dönemi içerisinde vatandaşların hayatına giren vergilerdir. Bunların yanı sıra Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nin (BSMV) %0,2'den %1 e çıkarılması da yine bu dönemde artışı dikkat çeken bir vergi kalemidir. 19 Mayıs tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararıyla 800'e yakın ithal ürüne %2 – %30 arasında değişen oranlarda ek gümrük vergisi getirilmesi, 01.02.2021 tarihli ve 4760 sayılı özel tüketim Vergisi (ÖTV) kanununa ekli elektrik motorlu araçlardan alınan vergi oranlarında artışa gidilmesi (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020), salgın döneminde artan kamu harcamalarının finansmanı için vergilere başvurulduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun uzun vadede vergi gelirlerinde artışa mı, ya da optimal vergilemeden sapma sorununa mı? Neden olacağı

vergi gelirlerinde meydana gelen artış ve tahakkuk/tahsil oranlarıyla tespit edilebilir.

Tablo 1' de kamu harcama büyüklüklerine ilişkin rakamlara yer verilmiştir. 2019-2020 dönemlerinde vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payında bir artışın meydana geleceği beklentisi içerisinde bulunduğu görülmektedir. Ancak; salgın döneminde ekonomik faaliyetlerde meydana gelen yavaşlama dolayısıyla vergi gelirlerinde azalmanın meydana gelmesi beklenmektedir. Bu durum çalışmanın temelini oluşturan Peacock-Wiseman sıçrama teziyle ilişkili bir durumdur. Daha önce de bahsedildiği üzere, olağanüstü dönemlerde artan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için en kolay ulaşılabilecek kamu kaynağı olan vergilere başvurulmaktadır. Covid-19 salgınında da Türkiye ekonomisinde benzer bir durum yaşanmaktadır. Bu dönemde yeni vergiler hayata geçirilmiş ve bazı vergilerin oranında artış yoluna gidilmiştir. Vatandaşlar olağanüstü dönemlerde atılan bu adımlara daha zayıf direnç göstermekte ve vatandaşlık bilinciyle hareket edip bu tür felaketlerden kurtulmak için fedakârlık yapmaları gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 1. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri (Devlet Toplam Gelir ve Harcamalarının GSYH'ye Oranı) (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (1)	2021 (2)
Vergiler	17,81	17,91	17,54	16,83	15,89	16,62	16,65
-Vasitasız	5,06	5,26	5,24	5,89	5,67	5,57	5,37
-Vasitalı	12,15	12,00	11,72	10,36	9,64	10,46	10,71
-Servet	0,60	0,66	0,58	0,59	0,58	0,60	0,57
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,82	1,76	1,53	2,23	1,87	1,72	1,79
Faktör Gelirleri	4,79	4,93	4,62	4,71	6,05	5,40	4,25
Sosyal Fonlar	9,06	9,46	8,96	9,01	9,17	8,69	8,86
TOPLAM	33,48	34,06	32,65	32,79	32,98	32,44	31,56
-Özelleştirme Gelirleri	0,51	0,36	0,16	0,16	0,12	0,09	0,18
TOPLAM GELİR	33,99	34,43	32,81	32,95	33,10	32,53	31,74
Cari Harcamalar	15,21	16,24	15,32	15,82	16,50	17,74	15,98
Yatırım Harcamaları	3,45	3,48	3,67	3,77	2,67	2,63	2,64
-Sabit Sermaye	3,45	3,47	3,66	3,75	2,63	2,62	2,62
-Stok Değişmesi	0,00	0,01	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01
Transfer Harcamaları	15,43	16,09	15,65	15,73	16,98	18,21	17,66
-Cari Transferler	14,44	15,22	14,88	15,01	16,16	17,52	16,96
-Sermaye Transferleri	1,00	0,86	0,76	0,72	0,82	0,69	0,70
Stok Değişim Fonu	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TOPLAM HARCAMA	34,09	35,81	34,64	35,31	36,14	38,59	36,28
BORÇLANMA GEREĞİ	0,10	1,38	1,83	2,36	3,04	6,06	4,54
Faiz Dışı Harcama	31,76	33,80	32,72	33,20	33,63	35,56	32,91
Faiz Ödemeleri	2,33	2,01	1,92	2,11	2,51	3,03	3,37
Faiz Hariç Borçlanma Gereği	-2,23	-0,63	-0,09	0,25	0,53	3,03	1,17
Özelleştirme Gelirleri	0,51	0,36	0,16	0,16	0,12	0,09	0,18
Özelleştirme Hariç Borçlanma Gereği	0,61	1,74	1,99	2,52	3,16	6,15	4,72
Faiz ve Özelleştirme Hariç Borç. Ger.	-1,72	-0,27	0,06	0,41	0,65	3,12	1,35

(1): Gerçekleşme Tahmini

(2): Program

Salgın döneminde ekonomik faaliyetlerde meydana gelen yavaşlamanın kamu gelirleri üzerinde olası etkileri kaçınılmazdır. Bu gelirler içerisinde en fazla kayba uğrayan gelir türünün başında vergiler gelmektedir. Tablo 1 'de yer alan merkezi yönetim bütçe büyüklükleri değerlendirildiğinde, vergi gelirlerinin bütçe içerisindeki payına ilişkin gerçekleşme tahminlerinde 2020 yılında vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı %16,62 olarak belirtilmiştir. Bu rakam 2019 yılında %15,89 olarak gerçekleşmiştir. Salgının şiddetinin ve etkilerinin arttığı bu dönemde vergi gelirlerindeki artışın neden kaynaklandığı sorusu dikkat çekmektedir. Bu durum bazı vergi kalemlerinde vergi oranlarının artırılması ve yeni vergilerin uygulamaya konulmasıyla açıklanabilir. 2021 yılında programlanan rakamlarda ise toplam vergi gelirlerinin 0,03 puan artacağı yönünde bir değerlendirilmede bulunulmuştur. 2021 yılı içerisinde salgın sürecinin normale döneceği öngörüsüyle hazırlanan programda piyasa ekonomisinde yeniden yasakların gevşetilmesi ve faaliyetlerin kaldığı yerden devam etmesi kamu gelirlerinde de artışın yaşanmasına olanak sağlayacaktır. Tablo 1 'de yer alan vasatasız vergilerde meydana gelmesi beklenen azalmanın ise 2018-2020 döneminde % 22 oranında uygulanan kurumlar vergisi oranının 2021 yılından itibaren % 20 oranında uygulanacak olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2020). Ancak; salgının şiddetini artırarak devam etmesi ve kamu gelirlerine duyulan ihtiyaç dolayısıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, Kurumlar Vergisi Kanununa geçici madde eklenmiştir. 21 Nisan 2021 tarihli 31462 sayılı Resmî Gazete 'de: "Geçici Madde 13 – (1) Bu Kanunun 32 nci maddesinin birinci fıkrasında yer alan %20 oranı, kurumların 2021 yılı vergilendirme dönemine ait kurum kazançları için %25, 2022 yılı vergilendirme dönemine ait kurum kazançları için %23 olarak uygulanır." Şeklinde bir karar yayımlanmıştır. Bu karar, yaşanan olağanüstü durumların vergi oranlarına yansdığı ve vatandaşlar üzerinde vergi yükü oluşturduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1 'de dikkat çekilmesi gereken bir diğer konu ise transfer harcamalarına ilişkin rakamlardır. Salgın döneminde artan transfer harcamalarının 2021 yılında hayatın normal seyrine döneceği varsayımıyla azalma eğiliminde olacağı düşünülmektedir. 2019 yılında GSYH'ye oranı %16,98 olan transfer harcamalarının 2020'de %18,21 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmekte ve bu rakamın 2021 yılında %17,66'ya gerileyeceği öngörülmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021). Tablo 1 'den de anlaşıldığı gibi salgının

sosyal hayatı etkilemesinin yanı sıra ekonomik yönden de oldukça zarar verici boyutlarda olduğu ifade edilebilir. Bu durum salgınla mücadelede kamu politikalarının ve desteklerinin ne kadar önemli düzeyde olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2. Sağlık Bakanlığı Bütçesi (2019-2023 – Bin TL) (Kaynak : 2021 Bütçe Gerekçesi)

YIL	TL	YIL	Değişim Oranı (%)
2019	48.437.276	2018-2019	28,92
2020	58.875.829	2019-2020	21,55
2021*	77.615.519	2020 -2021	31,8
2022**	85.113.403	2021-2022	9,7
2023**	92.972.943	2022-2023	9,2

*Teklif Rakamı

**Tahmin Rakamları

Tablo 2' de 2019-2023 yıllarına ait Sağlık Bakanlığı bütçesine ve bütçedeki değişim oranına yer verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Görüşmeleri sonucunda Sağlık Bakanlığı merkezi yönetim bütçesi, 2021 yılı için %31,8 artışla 77 milyar 615 milyon Türk lirası olarak belirlenmiştir. Bu rakam 2019 yılında 58 Milyar 875 milyon Türk lirası olarak gerçekleşmiştir. Bu denli bir artışın temel nedeni salgının beklenenden daha uzun sürmesi ve bu nedenle sağlık harcamalarında meydana gelen beklenmedik artıştır. Salgınla etkili mücadele amacıyla, 2021 yılı merkezi yönetim bütçesinde koruyucu sağlık hizmetleri için ayrılan kaynak 2020 yılına göre %24,1 artırılarak 19 milyar TL'ye çıkarılmıştır. Sağlık çalışanlarının sayısı 1 milyon 100 bini aşmıştır (Sağlık Bakanlığı ,2020). Tablo 2 'den de anlaşılacağı gibi, sağlık harcamaları Covid-19 dolayısıyla yüksek oranda artış göstermiştir. 2022-2023 yıllarında salgının sona ereceği beklentisi dolayısıyla bu artış miktarının önceki yıllara göre sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir. Ancak; daha önce de ifade edildiği gibi olağanüstü dönem sona erse dahi kamu harcamalarının eski seviyesine gelmesi söz konusu olmayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Covid-19 salgını, ekonomide yaşanan durgunluk dolayısıyla GSYH'de, vergi iadeleri ve ertelemeleri dolayısıyla da kamu gelirlerinde önemli oranda azalmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Covid-19 salgınının ardından ortaya çıkan arz ve talep daralmaları, kamu politikalarının ve kaynaklarının

gereksinimini daha fazla hissettirmektedir. Zorunlu olarak uygulanan kısıtlamalar dolayısıyla piyasa ekonomisinde meydana gelen durgunluk kamu gelirlerinin azalmasına neden olurken, artan kamu harcamaları (transferler, sağlık harcamaları vb.) ise kamu kesiminin bu sorunlarla mücadele için daha fazla finansmana ihtiyaç duyması sorununu ortaya çıkarmıştır. Kriz dönemlerinde hane halkı gelirlerinde meydana gelen azalma, kamu gelirlerinde de dolaylı olarak azalmanın meydana gelmesine neden olmaktadır. Ancak; bu dönemlerde yine hane halkı artan vergilere karşı daha az direnç göstermekte ve kamunun uygulamış olduğu politikalara daha fazla uyum sağlamaktadır. Peacock- Wiseman sıçrama tezi bu konuyla ilişkili bir durumdur. Türkiye’de yaşanan deprem sonrası hayata geçirilen özel iletişim vergisi bu teze örnek bir vergidir. Sıçrama tezinde bahsedildiği gibi olağanüstü dönemlerde alınan vergiler bu durum sona erdikten sonra da devam etmektedir. Kafe, restoran, havacılık sektörü ve eğlence mekânlarının zorunlu olarak kapanmış olması, vergi gelirlerinde önemli oranda azalmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu durumun yıkıcı etkisini ortadan kaldırmak için yeni vergilerin uygulamaya konulması ve bazı vergilerin oranlarında artışa gidilmesi kamu politikası olarak değerlendirilebilir ve vergi tazyiki açısından daha az tepkisel olacağı ifade edilebilir.

Devletlerin salgınla mücadele döneminde, parasal genişleme yoluyla kaynak yaratma girişimlerinde bulunması uzun dönemde enflasyonist etkinin varlığı dolayısıyla kısıtlı olarak başvurulması gereken bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmelidir. Uygulanan genişletici maliye politikaları yardımıyla vatandaşların kayıpları giderilmeye çalışılabilir ve bu amaçla destek paketleri oluşturulabilir. Ancak; bu tür bir yöntemin ekonomik istikrarı bozacağı konusu göz ardı edilmemelidir. Artan vergi oranları ve yeni vergilerle elde edilen gelirler bu dönemde geliri azalan hane halkı için gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla efektif bir şekilde kullanılmalıdır.

Sonuç olarak; bu dönemde ekonomi yönetimi tarafından uygulanacak maliye ve para politikalarının birbiriyle koordinasyon içerisinde olması, bu tür önlemlerin etkinliği ve uzun dönemde ortaya çıkması muhtemel olan ekonomik krizlerin bertaraf edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Kontrolsüz şekilde uygulanacak ekonomi politikalarının uzun vadedeki etkilerinin, salgın döneminden daha tahrip edici niteliğe dönüşmesi söz konusu olabilir. Bu nedenle uygulanacak kamu politikalarının vatandaşların

daha iyi şartlarda yaşamalarını sağlayacak şekilde tasarlanması ve salgın döneminde yaşanan refah kayıplarını telafi edecek nitelikte olması gerekmektedir. Vergi oranlarındaki artış ve yeni vergiler neticesinde elde edilen gelirlerle hane halkının zararları tanzim edilmelidir. Ancak; bunu sağlarken diğer bir taraftan vatandaşların vergi yükü altında ezilmesinin önüne geçilmeli ve salgının sona ermesi durumunda vergi politikaları yeniden gözden geçirilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluation of Covid-19 Outbreak within the
Framework of Peacock-Wiseman's Displacement
Thesis**

*

Osman Geyik
Dicle University

The coronavirus epidemic (Covid-19), which has very high social and economic adverse effects, has been spreading rapidly all over the world since 2019. Covid-19 is an epidemic that destroys both human health and the health system, it has a structure that threatens the economic system. Increased mobility due to globalization has caused people to spread this disease faster and the control of the epidemic has become difficult. It is not possible to determine the economic effects of the measures taken by the public authorities since the emergence of the virus during this period. However, the companies that have to restrict or stop their economic activities due to prolonged prohibitions closing their businesses at the end of a certain period and laying workers represent the visible part of these effects in the short term. It is possible to state that there has been a decrease in public revenues due to the decreased economic activities during the epidemic period. Due to the financial support (transfers) provided by the state to citizens operating in the service sector, the need for public revenues has increased even more. It has been observed that governments that prefer to print money in order to eliminate this problem have moved away from fiscal discipline. It has been concluded that some new taxes were introduced in this period to finance the increased expenditures and high rates of increases were made in some taxes. In the study, the question of whether this situation is compatible with public expenditure theories is emphasized. By making general evaluations on public expenditure theories, the course of public revenues and expenditures during the Covid-19 outbreak was examined within the framework of the Peacock-Wiseman's displacement thesis.

In the study conducted by Peacock-Wiseman, it has stated that public expenditures will increase in some extraordinary situations. In this period,

the development of public expenditures in England between the years 1890-1955 was analyzed within the scope of the proposition that states wanted to take decisions to increase public expenditures and citizens would be reluctant to tax increases. Peacock-Wiseman argued that there is an organic link between public expenditures and public revenues, so there will be a gradual increase in public expenditures and taxes during extraordinary periods. But; After the removal of extraordinary conditions, the amount of public expenditures will not continue at the previous level, as the citizens will not be in favor of decreasing the level of public expenditure they are used to. If the subject is evaluated within the scope of Covid-19; Although there is a decrease in public health expenditures after the epidemic, these expenditures are not expected to reach the pre-epidemic period. The main reason for this is that hospitals built during the epidemic period and healthcare personnel recruited for employment in the public sector will likewise be included in health expenditures after the outbreak. This is a simple example that public spending will not recover. Therefore, new taxes to be introduced to finance the increased public expenditures in this period will continue after the end of the extraordinary period.

The financing of health expenditures, which increased as a result of the epidemic, with public resources caused the need for new resources. First of all, increasing the hospital capacities and building new hospitals are the main expenditures. In addition, as it is a public good, providing vaccination services free of charge is another factor that causes an increase in health expenditures. While increasing the number of hospitals, increasing the bed capacity, needing more health personnel and the costs of the tests performed for the detection of the virus cause an increase in public expenditures; The fact that sectors such as hotels, restaurants and airlines couldn't operate for a long time or continued their activities in a limited way caused a loss of income for both these sectors and the people working in this sector. Due to these income losses, tax revenues also decreased and the public had to seek new financing. There is a point that should not be forgotten, while the state collects taxes, on the other hand, it realizes public expenditures. Disruption of this balance causes disruptions in the public expenditure system.

It reveals that taxes had applied to finance the increased public expenditures during the epidemic period. Does this result in an increase in tax revenues in the long run, or a problem of deviation from optimal taxation? It can

be determined by the increase in tax revenues and the accrual / collection rates. The possible effects of the slowdown in economic activities on public revenues during the epidemic period are inevitable. Among these revenues, taxes are the leading type of income that suffers the most loss. Due to the stagnation in the market economy due to mandatory restrictions, a decrease in public revenues, increased public expenditures (transfers, health expenditures, etc.) It also causes an indirect decrease in public revenues. However, during these periods, households show less resistance to increasing taxes and more adapt to these policies implemented by the public.

As a result; the coordination of fiscal and monetary policies to be implemented by the economy management in this period is important in terms of the effectiveness of such measures and the elimination of economic crises that will arise in the long term. The long-term effects of uncontrolled economic policies may turn into more destructive than the epidemic period. For this reason, the public policies to be implemented must be designed in a way that enables citizens to live in better conditions and must be capable of compensating for the wealth losses experienced during the epidemic period. The losses of the household should be compensated with the income obtained as a result of the increase in tax rates and new taxes. But; While ensuring this, on the other hand, the oppression of citizens under the tax burden should be prevented and tax policies should be re-evaluated in case the epidemic ends.

Kaynakça / References

- 22.03.2020 tarih ve 31076 sayılı RG, 3 No.lu Genel Tebliğ. (Mart 22, 2020). *Resmi Gazete*. 28 Ocak 2021 tarihinde <https://www.gib.gov.tr/node/143116> adresinden erişildi.
- 24.03.2020 tarihli 518 sayılı No.lu V.U.K. Genel Tebliği. (Mart 24, 2020). *Resmi Gazete*. 28 Ocak 2021 tarihinde <https://www.gib.gov.tr/node/143134> adresinden erişildi.
- 25.03.2020 tarihli ve 7226 sayılı Kanun. (Mart 26, 2020). *Resmi Gazete*. 28 Ocak 2021 tarihinde https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/haberler/notlar/haberAciklayiciBilgiNotu27032020_1.pdf adresinden erişildi.
- Akdoğan, D. A.(2020). COVID-19 ile mücadelede maliye politikası önlemleri. *Anadolu Kongreleri 5. Uluslararası sosyal bilimler Kongresi 26-27 Aralık* , Diyarbakır , Tam Metin Bildiri Kitabı ,ISBN: 978-605-70159-8-3.

- Altunakar, S. Ş. (2019). *The relationship between health expenditures and economic growth: OECD countries (1980-2017)*. Çevik, D.D. ve Geyik, O. *Contemporary Issues Labor, Public Finance & Administration* ISBN: 978-1-912503-85-8 , IJOPEC Publication, London.
- Anderson, R. M., Heesterbeek, H., Klinkenberg, D., ve Hollingsworth, T. D. (2020). How will country-based mitigation measures influence the course of the COVID-19 epidemic?. *The Lancet*, 395(10228), 931-934. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30567-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30567-5).
- Atkeson, A. (2020). *What will be the economic impact of covid-19 in the US? Rough estimates of disease scenarios (No. w26867)*. National Bureau of Economic Research. DOI: <https://doi.org/10.3386/w26867>.
- Bazı alacakların yeniden yapılandırılması ile bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun. (17 Kasım 2020). *Resmî Gazete*. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/11/20201117-1.htm> adresinden erişildi.
- Bohn, H. (1991). Budget balance through revenue or spending adjustments?: Some historical evidence for the United States. *Journal of monetary economics*, 27(3), 333-359.
- Brown, C. V. ve Jackson, P. M. (1990). *Public sector economics* (4th ed.). Oxford, UK: Blackwell.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu ekonomisine giriş*. İstanbul: Batı Türkelî Yayıncılık.
- Demir, M. ve Geyik, O. (2019). Evaluation of the impact of globalization on health expenditures in terms of public finance. Çevik, D.D. ve Geyik, O. *Contemporary Issues Labor, Public Finance & Administration* ISBN: 978-1-912503-85-8 , IJOPEC Publication, London..
- Garcia, S. ve Hénin, P. Y. (1999). Balancing budget through tax increases or expenditure cuts: is it neutral?. *Economic Modelling*, 16(4), 591-612.
- Gaspar, V. ve Mauro, P. (2020). *Fiscal policies to protect people during the coronavirus outbreak*. IMF Blog, 5.
- Gauthier, D. P. (1969). *The logic of Leviathan: the moral and political theory of Thomas Hobbes*. Oxford University Press.
- Goldman, S. (2020). *US Daily: A sudden stop for the US economy*. 2 Mart 2021 tarihinde <https://www.goldmansachs.com/insights/pages/us-daily-20-march-2020.html> adresinden erişildi.

- Gounder, N., Narayan, P. K. ve Prasad, A. (2007). An empirical investigation of the relationship between government revenue and expenditure. *International Journal of Social Economics*.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2020). *Aylık bütçe bülteni*. 28 Ocak 2021 tarihinde https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/01/2020_Aralik-Aylik-Butce-Bulteni-min.pdf adresinden erişildi.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2020). *Gerçekleşme raporu*. 25 Ocak 2021 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/01/Butce-Gerceklesme-Raporu-Aralik-1.pdf> adresinden erişildi.
- Henrekson, M. (1993). *Wagner's law-a spurious relationship?* Public Finance, 48, 406-415.
- Hoover, K. D. ve Sheffrin, S. M. (1992). Causation, spending, and taxes: Sand in the sandbox or tax collector for the welfare state?. *The American Economic Review*, 225-248.
- IMF (2020). *IMF's Georgia: COVID-19 economic outlook negative, but rebound in 2021*. 5 Mart 2021 tarihinde <https://www.imf.org/external/mmedia/view.aspx?vid=6144138845001> adresinden erişildi.
- Kirmanoglu, H. (2011). *Kamu ekonomisi analizi*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Köse, Z. (2020). COVID-19'un küresel ekonomiye etkileri. Şen, E., Hıdıroğlu, D., Yılmaz, O., *COVID-19 Pandemisinde Yönetim ve Ekonomi*, ISBN : 978-625-7727-32-7, Ankara: Gazi kitabevi.
- Köstekçi, A. ve Yıldız, F. (2019). *Kamu borç yönetimi Türkiye ve OECD ülke uygulamaları*, Bursa: Ekin Yayınevi, ISBN: 978-605-327-905-1,
- Orhan, Ş. (1998). *Kamu ekonomisi*. İstanbul: Alkam Yayınevi.
- Öztürk, R. (2020). The trends of marketing literature during the COVID19 Pandemic: A review with bibliometric analysis. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 16(Özel Sayı), 3251-3273. DOI: 10.26466/opus.788120.
- Peacock, A. T., ve Wiseman, J. (1979). Approaches to the analysis of government expenditure growth. *Public Finance Quarterly*, 7(1), 3-23.
- Peacock, A. T., ve Wiseman, J. (1961). Front matter, the growth of public expenditure in the United Kingdom. In *The growth of public expenditure in the United Kingdom* (p. 32-0). Princeton University Press.
- PWC. (2020). *Covid-19 kapsamında dünyada ve Türkiye'de alınan vergi önlemleri*. 28 Ocak 2021 tarihinde <https://www.pwc.com.tr/tr/Hizmetlerimiz/vergi/covid-19-kapsaminda-dunyada-ve-turkiyede-alinan-vergi-onlemleri.pdf> adresinden erişildi.

- Sağlık Bakanlığı. (2020). *Sağlık Bakanlığı 2021 yılı bütçe teklifi*. Ankara. 5 Mart 2021 tarihinde <https://www.saglik.gov.tr/TR,76989/saglik-bakanligi-2021-butcesi-bmm-plan-butce-komisyonunda-kabul-edildi.html> adresinden erişildi.
- Savaşan, F. (2015). *Kamu ekonomisi*. Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). *2021 Bütçe Gerekçesi*. 25 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/2021-butce-gerekcesi-21-10-2020-WEB.pdf> adresinden erişildi.
- T.C Strateji Bütçe Başkanlığı. (t.y). *Merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmeleri ve beklentiler raporu*. 25 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/butce-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporlari/> adresinden erişildi.
- Wilder,S., A., Chiew,C. J., ve Lee, V. J. (2020). Can we contain the Covid-19 outbreak with the same measures as for SARS ? *.The lancet infectious diseases*. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30129-8](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30129-8).
- World Health Organization (2020a). *Timeline of WHO's response to COVID-19*. 25 Ocak 2021 tarihinde <https://www.who.int/news-room/detail/29-06-2020-covid-timeline> adresinden erişildi.
- World Health Organization (2020b). *Coronavirus disease* , 28 Ocak 2021 tarihinde <https://www.who.int/en/> adresinden erişildi.
- Yılmaz , G.A. (2019). *Kamu maliyesi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Yılmaz, B. E. (2016). *Maliye*. İstanbul: Der Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Geyik, O. (2021). Covid-19 salgınının Peacock-Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3764-3786. DOI: 10.26466/opus.881833

Zaman-Mekân Sıkışması, Küreselleşen Salgın ve Toplumsal Sonuçları

DOI: 10.26466/opus.879532

*

Mehmet Güven Avcı *

* Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Tekirdağ/Türkiye

E-Posta: mehmetguvenavci@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4519-215X](https://orcid.org/0000-0003-4519-215X)

Öz

COVID 19 salgınının sınırları aşan özelliği, küreselleşme sonucunda mekânın giderek anlamını yitirmesinin bir göstergesi ve sonucudur. Hızla küreselleşen bu salgın ise zaman ve mekân sıkışmasının daha da artmasına, hatta sıfırlanmasına ve yeni davranış biçimlerinin gelişmesine yol açmıştır. Bu değişim, bireyin mekân değiştirmeden ve zaman sınırı olmadan çalışması, ilişkiler kurması, boş zamanını değerlendirmesi, eğitim alması, alış veriş yapması yönündedir. Bu durum salgın öncesinde küreselleşmenin temel nedenlerinden birisi olan ulaşım ve iletişim teknolojilerinde gelişmelerle yönünü göstermekle birlikte, salgın esnasında ivme kazanmış ve yeni bir toplumsal yapının gerekçesini oluşturmuştur. Evde olma bir taraftan hasta olma korkusu ile bilinçli bir eylem olarak ortaya çıkarken diğer taraftan salgının önlenmesinin tıbbi çözümlerinin, toplumsal çözümlerle desteklenmesi olarak yasaklarla ortaya çıkmakta ve toplumsal ilişkilerin farklı bir biçim almasına neden olmaktadır. Bu çalışma, salgının küreselleşme nedeniyle hızla yayılmasının yanı sıra salgın ortamının ortaya çıkardığı toplumsal değişmeyi ve yeni toplumsal ilişkilerin oluşma biçimini zaman-mekân sıkışması kavramı çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: salgın, zaman-mekân sıkışması, küreselleşme, toplumsal değişim.

Time-Space Compression, The Globalizing Epidemic and Its Social Consequences

*

Abstract

The transnational feature of the Covid- 19 pandemic is an indicator and result of globalization and the gradual loss of meaning of space. This global epidemic has led further increase or even reset of time and space compression and the development of new forms of behavior. This change includes the individual working, establishing relationships, using spare time, getting education, and shopping without changing place and having any time limit. Although this situation has already been there with the developments in transportation and communication technologies, which are the main reasons of globalization, it gained momentum after the epidemic and has appeared as the reason for a new social structure. This study aims to address the rapid spread of the pandemic due to globalization, as well as the social change caused by the epidemic environment and the formation of new social relations within the framework of the concept of time-space compression.

Keywords: *epidemic, time-space compression., globalization, social change.*

Giriş

Toplumsal değişme birçok farklı unsurun etkisiyle ortaya çıkmakta ve bu unsurların niteliğine bağlı olarak değişim kimi zaman planlı kimi zaman ise plansız bir şekilde gerçekleşmektedir (Fichter, 2001, s. 170). Doğal ve biyolojik nedenler arasında yer alan hastalık ve salgın diğer doğal olaylar ile birlikte plansız değişimin önemli nedenlerinden biridir. Afetler, iklim değişiklikleri gibi salgınlar da toplumsal değişimin önemli nedenlerinden sayılabilir. Bu olaylar sırasında bireyin ve toplumun kendini korumak için geliştirdiği davranışlar ve ortaya çıkardığı kurumlar kalıcı hale gelerek toplumsal yapıda ve ilişkilerde değişime neden olmaktadır.

Tarih boyunca yaşanan frengi, çiçek, grip, cüzzam ve veba gibi bulaşıcı hastalıklar toplumsal yaşamı etkilemiş ve değiştirmiştir. Veba ve grip salgınları bu konuda önemli örnekler içermektedir. Bu tip salgınlarda tıbbi önlemlerin yanı sıra toplumsal önlemler alınması, salgınların yeni davranış ve örgütlenme biçimleri ortaya çıkarmaları salgının sosyal bilimlerce de incelenmesinin gerekçesini oluşturmuştur. Doğa ile mücadelesinde insanoğlu toplum olarak örgütlenmeyi en verimli çözüm olarak görmüştür (Sezer, 2006, s. 18,19). Bu nedenle bir hastalığın salgına dönüşmesi tıbbi ve biyolojik yapıyla birlikte insanın doğa karşısında bir çözüm olarak geliştirdiği toplumsal ilişkilerin bir sonucudur.

Sağlık sosyolojisinde yapılan çalışmalar hastalık ve hastalığın yayılmasıyla toplum ve kültür arasındaki bağa ilişkin önemli tespitleri ortaya koymuştur. A. Giddens, bu bağı anoreksia hastalığı üzerinden örneklendirmektedir. Bir beslenme bozukluğu olan, yemek yememe şeklinde ortaya çıkan, anoreksia'nın bedensel bir hastalık olmasına, fiziki ve biyolojik belirtilerle ortaya çıkmasına rağmen "toplumsal ve kültürel etkenlerden sözgelimi, zayıf bir bedene sahip olma baskısından etkilenmektedir" (Giddens, 2012, s. 295). Hastalıkların sınıfsal, coğrafi ve ekonomik koşullarla bağlantısı üzerine yapılan çalışmalar da hastalık-toplum ilişkisine dair önemli örnekler ortaya koymaktadırlar. Anoreksia hastalığının sadece belirli bir toplumda görülmeyip tüm dünyaya yayılması ise toplumlar arası ilişkilerin sonucudur. "Batı'nın kadın güzelliğine ilişkin imgelerinin dünyanın geri kalanına yayılması, bu hastalıkların da dünyaya yayılmasını beraberinde getirmiştir" (Giddens, 2012, s. 296). Diğer yandan küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan, sınırları aşan, ilişkiler salgın hastalıkları da belirli bir mekâna ait olmaktan çıkarmakta

ve hızla dünyanın her bölgesinde görülmesine yol açmaktadır. Bu durum birçok toplumsal olgu da olduğu gibi hastalık olgusunda da zaman-mekân sınırlarının ortadan kalkmasının sonucudur.

İnsanın toplumsal ilişkileri ile hastalıklar arasındaki bağ, bu hastalıkların ortadan kaldırılmasında tıbbi olduğu kadar toplumsal çözüm arayışlarını da beraberinde getirmektedir. Başta salgın hastalıklar olmak üzere, anoreksia ve obezite örneklerinde olduğu gibi, birçok hastalık toplumsal bir sorun olarak görülerek kamu sağlığı ile ilişkilendirilmiştir. Bireysel ve toplumsal olarak uygulanan bu çözüm arayışları ise toplumsal ilişkilerde yeni arayışlara yol açarak değişimin nedeni olmaktadır.

Bu çalışma COVID 19 salgınının küresel bir salgına dönüşmesinin toplumsal nedenlerini ve salgının toplumsal değişime ve bu bağlamda yeni davranış biçimlerinin ortaya çıkmasındaki etkilerini küreselleşme tartışmaları çerçevesinde ortaya çıkan zaman-mekân sıkışması kavramı üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır.

Zaman-Mekân Sıkışması

Mekân, mekânsal pratikler, mekânın üretimi ve kimlik ile ilişkisi, mekânın tüketimi ve mekân-zaman ilişkisi sosyal bilimlerde önemli araştırmalarla çeşitli boyutlarda ele alınmış ve geniş bir tartışmanın konusu olmuştur. Zaman ise gerek mekân ile gerek birey ile ilişkisi bakımından felsefi düşüncede uzun bir tarihe sahiptir. Bu çalışmada konunun sınırları açısından tartışma zaman-mekân sıkışması boyutuyla ele alınmaktadır.

David Harvey, *Postmodernliğin Durumu* (Harvey, 2010) adlı çalışmasında zaman ve mekân kavramları üzerinde önemle durmuş ve kavramları bireysel ve iktidar bağlamında, toplumsal olarak ele almıştır. Aydınlanma, modernizm ve postmodernleşme de bu çalışmada zaman ve mekân kavramları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Harvey, mekânın zaman aracılığıyla ortadan kaldırıldığını belirtilerek bunu ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle ilişkili bir biçimde ortaya koymaktadır. 1850-1930 yılları arasında ulaşımı sağlayan saatte 16 km hıza sahip atlı arabalardan 1960 sonrasında saatte 800-1100 km hıza ulaşabilen jet uçaklara doğru gelişen ulaşım, mekânın zaman aracılığıyla yok edilmesinin birinci nedenidir (Harvey, 2010, s.271). Harvey ikinci olarak iletişim teknolojilerindeki gelişmeye vurgu yapmakta-

dır. 1987 tarihli, küçülen dünya imgesinin kullanıldığı, Alcatel reklamını çalışmasında kullanan Harvey, ulaşımın yanı sıra iletişim teknolojilerindeki gelişimin zaman-mekân ilişkisi çerçevesinde mekânda ve mekânın toplumsal yapısında ortaya çıkardığı değişimi etkilediğini belirtmektedir. Harvey mekânın zaman aracılığıyla ortadan kaldırılmasını “zaman-mekân sıkışması” olarak kavramsallaştırmaktadır. Harvey’e göre,

“mekan telekomünikasyonun yarattığı bir "küresel köy"e ve ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılıklardan örülmüş bir "uzay gemisi dünya"ya doğru küçüldükçe ve zaman ufkumuz sonunda içinde bulunduğumuz andan başka bir şey kalmamacasına kıaldıkça (şizofrenin dünyası), mekânsal ve zamansal dünyalarımızın sıkışması duygusunun hakimiyetiyle başa çıkma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırız. Zaman-mekân sıkışması deneyimi, insanı kıskırtır, heyecanlandırır, strese düşürür, bazen ağır bir tedirginliğe sürükler; dolayısıyla da çok çeşitli toplumsal, kültürel ve politik tepkileri harekete geçirir” (Harvey, 2010, s. 270).

Zaman-mekân sıkışması, mekâna ait toplumsal olguların değişimine ve hızla yayılmasına yol açarak yeni toplumsal ilişkiler, değerler, kurumlar ve normların kurulmasına yol açmaktadır. Harvey bu durumun “sıkışma” kavramı ile açıklanabileceğini, “sıkışma” terimini kullanıyorum, çünkü bir yandan kapitalizmin tarihine hayatın hızının artışı damgasını vururken, bir yandan da mekânsal engellerin dünya sanki üzerimize çökecekmişçesine aşıldığını sağlam biçimde iddia etmenin mümkün olduğunu düşünüyorum” (Harvey, 2010, s. 270) sözleri ile belirtmektedir.

Urry, Harvey’in mekânın zaman aracılığıyla yok edilmesi görüşünden hareketle mekânsal engel ve sınırların ortadan kalkmasının mekânın önemini kaybetmesine neden olmayacağını söylemektedir. İnsanların daha önce farkında olmadıkları farklı mekânlara karşı daha duyarlı hale geldiklerini ve mekânların “potansiyel yatırımcılar, işverenler, turistler vb. açısından kendilerini çekici kılmak, kendi değerlerini arttırmak, kendilerini hizmet ya da vasıf bakımından zengin yerler olarak satmak üzere yerler arasında artan bir rekabet” içerisinde oldukları Urry tarafından vurgulanır (Urry, 1999, s. 40). Urry’e göre “mekân-zaman çözümlemesi kendini kimi açılardan doğa ve çevre sorunları etrafında yeniden konumlamaktadır” ve bu durum karmaşık toplumsal bağlantıların doğa ve çevre ile ilişkili biçimde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Urry, 1999, s. 46,47). İnsanın farklı mekânlara yö-

nelik duyarlılığı, gelişen ulaşım teknolojisiyle hızlı bir hareketliliği de beraberinde getirmiştir. Ulaşımında yaşanan hızın iletişim teknolojisi ile birleşmesiyle birlikte mekânsal sınırlar ortadan kalkmakta ve artık toplumsal olgular ya da sorunlar belirli bir mekân ile sınırlı kalmamaktadır.

Anthony Giddens da zaman ve uzam kavramlarını modernleşmeyi açıklamak için kullanmakta ve sonrasında küreselleşmeye doğru giden süreci ele almaktadır. Giddens'a göre, "yöre" kavramı "toplumsal eylemin fiziksel ortamına işaret eden mekân fikri ile kavramsallaştırılır" (Giddens, 1994, s. 24). Zamanın ve sonrasında uzamın boşaltılmasıyla mekân 'yöre'den kopmaktadır. Artık mekânı biçimlendiren tek şey yerel etkinlikler değildir ve oldukça uzaktaki toplumsal etkiler de mekânı biçimlendirmeye başlamıştır.

Zaman ve mekân arasındaki bağların zamanın mekânın sınırlarını kaldırarak şekilde değişmesi ve bu durumun geniş bir hareketlilikle sonuçlanması yerele ait toplumsal sorunların da karmaşık toplumlar arası ilişki ağı içerisinde yerelden kopmasına neden olmaktadır. Günümüzde toplumsal sorunların birçoğu küresel bir boyutta ortaya çıkmaktadır. Bireyi daha hareketli ve hızlı hale getiren süreç, sorunların hareketini de aynı şekilde hızlandırmaktadır. Farklı boyutlarıyla karmaşık bir ilişki ağı kuran küreselleşme sonucunda sorunların yerelde kalması mümkün olmamaktadır.

Küreselleşen Salgın

İnsanlık, tarih boyunca önemli bir sorun olan bulaşıcı hastalıklarla karşılaşmış ve bu hastalıklar büyüklü küçüklü salgınlara dönüşmüştür. Veba, tifüs, kolera, tüberküloz, lepra, grip, İspanyol gribi, sifiliz gibi bulaşıcı hastalıklar bir salgına dönüşmüştür. Günümüzde yaşanan COVID 19 salgını dışında yakın dönemden başlayan ve günümüze ulaşan domuz gribi, kuş gribi, deli dana, sars, mers, ebola gibi salgınlar da COVID 19 kadar geniş bir alana yayılmamasına rağmen bir salgın hastalık olarak ortaya çıkmışlardır (Parıldar, 2020, s.1,5).

COVID 19 virüsü 2019 yılında ortaya çıktıktan sonra büyük bir hızla salgına dönüştü ve dünyanın hemen hemen tamamında görülmeye başlandı. COVID 19 salgınında, salgının hızının yanı sıra toplumsal kesimlerin tamamında görülmesi de önemli bir durum olarak vurgulanmaktadır. Virüs top-

lumun tüm kesimlerinin yanı sıra ekonomik güçlerine bakmaksızın tüm ülkelerin sağlık sistemlerini de tehdit ederek bu sistemlerin sorgulanmasına yol açmıştır (Karakaş, 2020, s. 545).

Salgınların yayılma hızı genellikle virüsün bulaş hızı ile ilişkilendirilse de toplumsal açıdan bakıldığında insanın insana teması ile yayılan COVID 19 virüsünün tüm dünyayı etkisi altına almasının açıklanabilmesi küreselleşme ve zaman-mekân sıkışması kavramlarını kullanmayı gerektirmektedir. Mekânın sınırlarının zaman tarafından aşındırılarak ortadan kaldırılması mekânlar arasında bedensel hareketliliğin artmasına ve bu hareketliliğin son derece hızlı gerçekleşmesine neden olmuştur. Ekonomik, sosyal ve turizm boyutlarıyla ortaya çıkan bu hareketliliğin temel göstergesi hava yolu hizmetlerindeki büyüme ile ulusal ve uluslararası uçuş ve yolcu sayılarında artıştır. Örneğin Sabiha Gökçen Uluslararası Havaalanı'nda 2001 yılında 427 iç hat, 768 dış hat uçuşu gerçekleştirilirken 2019 yılında 135.385 iç hat, 100.086 dış hat uçuşu gerçekleştirilmiştir. İç hat yolcu sayısı 427'den 135.385'e, dış hat yolcu sayısı ise 768'den 100.086'ya çıkmıştır (sgairport, 2021). Salgın ile birlikte bu sayılar önemli oranda düşmüş ve salgın süreci bedensel hareketliliği sınırlandırılmıştır.

Ancak salgının küreselleşmesinde ve uzun bir süredir alınan önlemlere rağmen küresel bir tehdit olarak devam etmesinde alınan önlemlerin yapısal olarak yetersiz kalması etkilidir. Mekânın aşındırılan ve kaldırılan sınırlarının uzun süreli olarak tekrar kurulması mümkün olmamaktadır. Bu noktada küresel dünyanın yapısı ile Giddens'in küreselleşmenin boyutları konusundaki tespitleri açıklayıcı olacaktır. Giddens, küreselleşmeyi dört boyutta ele almaktadır: Ulus devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümü (Giddens, 1994, s.68). Birbirleri ile de ilişki içinde olan bu boyutlardan oluşan küresel yapı içerisinde ulus devletlerin salgını önlemek için sınırlarını uzun süre kapatmaları mümkün olmamaktadır. Özellikle kapitalist dünya düzeni ve uluslararası iş bölümü, ulus devletlerin kamu sağlığı adına sınırlarını uzun süre kapatmalarını engellemektedir. Küresel iş bölümü sonucunda ortaya çıkan küresel üretim ve tüketim ilişkileri ulaşım ve iletişim teknolojilerinin desteği ile mekânı zaman aracılığıyla yok ederek mekâna ait sınırları kalıcı bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Bu durum uzun zamandır bu kadar geniş ölçekli bir salgınla karşılaşmayan toplumların içe kapanarak salgından korunma yöntemlerini geçersiz kılmıştır.

Salgının ekonomik güçlerine bakılmaksızın tüm ülkeleri etkisi altına alması ve toplumun tüm kesimlerine yönelik bir tehdit oluşturması doğrudan Ulrich Beck'in "risk toplumu" kuramını akla getirmektedir. Beck argümanlarını beş maddede ortaya koymaktadır:

"1) Geç modernlikte üretilen riskler, esas itibariyle servetten farklıdır. Riskler derken, öncelikle insanın dolaysız algılama yeteneklerini tamamen aşan radyoaktiviteyi kastediyorum, ama aynı zamanda havadaki, sudaki ve gıda maddelerindeki toksinleri ve sağlığa zararlı maddeler ile bunların bitki, hayvan ve insanlar üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini de kastediyorum. ...2) Modernleşmenin riskleri, eninde sonunda onları üreten ya da onlardan kar sağlayanları da etkiliyor. Sınıf modelini berhava eden bir bumerang etkisi yaratıyorlar. ...3) Bununla birlikte, risklerin yayılması ve ticarileşmesi kapitalist gelişme mantığıyla ilişkisini hiçbir şekilde kesmiyor, bilakis bu mantığı yeni bir aşamaya taşıyor. Risk tanımlarında kaybedenlerin yanı sıra, daima kazananlar da var. ...4) Zenginliklere sahip olunabilir, ama riskler karşısında ancak mağdur olunur; tabiri caizse riskler uygarlığın isnat ettiği şeylerdir. ...5) Ormanların yok oluşuyla ilgili tartışmaların açıkça gösterdiği üzere, toplumsal olarak tanımlanan riskler kendilerine has bir siyasi patlayıcı madde içerir: Şimdiye kadar apolitik olarak geçerli olan şey, yani bizatihi sanayileşme sürecindeki "nedenlerin" ortadan kaldırılması, artık politiktir" (Beck, 2011, s. 27,29).

Beck hesaplanamaz olarak betimlenen ve tüm dünyayı etkisine alacak risklere vurgu yapmaktadır. Bu nedenle COVID 19 salgınının küresel boyutu sosyal bilimlerde Ulrich Beck'in tezleriyle ilişkilendirilmiştir. Salgın sürecince bu tezler üzerinden salgının toplumsal boyutunun ele alındığı ve daha önceki salgınlardan farkının vurgulandığı görülmektedir.

Ancak Beck'in tezleri aynı zamanda eleştirel bir şekilde de ele alınmaktadır. Özellikle artık risklerin dünyanın tamamını ve toplumsal kesimlerin ayırt etmeksizin tümünü tehdit ettiği tezi eleştirilerle karşılaşmıştır. Nitekim COVID 19 sürecinde virüsün yayılması sonrasında eve kapanamayan kitlenin üretimde çalışan ya da çalışmakta olan sınıflar olması ve son günlerde görülen aşı ile ilgili ülkeler arasındaki dengesizlik bu eleştirileri daha da önemli kılmaktadır. Bu eleştirilerden en önemlisi Frank Furedi tarafından yapılan '*Korku Kültürü*' çalışmasıdır. Furedi'ye göre, Beck'in teknoloji ve bilim ile risk arasında kurduğu bağlantı "son derece dar bir bakış açısına sahip bir yorumdur." Furedi, Beck'in üzerinde durduğu risklere ve bu risklerin herkesi aynı

şekilde etkileyeceği görüşüne de eleştiri getirmektedir. “Örneğin, yetersiz beslenmeden ölen insan sayısı, şu sıralar sık sık kamuoyu gündemine gelen gıdalardaki toksik maddelerden ölen insan sayısından çok çok daha fazladır. Bizi öldüren risklerin bizi korkutan ve paniğe sokan risklerle aynı şeyler olduğu söylenemez” (Furedi, 2001, s. 31,32). Furedi, öldüren riskler ile korkutan riskler arasında yaptığı ayrımla korku üzerinden toplumsal yaşamın biçimlendirilmesine vurgu yapmaktadır.

Furedi ayrıca insan bilgisinin bir sorun olarak görülmesini de eleştirmekte ve bu bakış açısının “insanı sorun çözücü olarak değil bizzat sorunun kendisi” haline getirdiğini ve bilginin tehlike kaynağı olarak görülmesinin “insanoğlunun kendi davranışının sonuçlarını kontrol etme yeteneğinin olmadığı” anlamına geldiğini belirtmektedir (Furedi, 2001, s. 36). Furedi bilgi ve deneyin riskle eşleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Furedi’ye göre,

“buradaki paradoks, güvenlik arayışının er ya da geç geri tepecek olması. Gerçekten de güvenlik arayışı diğer insan faaliyetlerinden daha az riskli değil. Örneğin, Peru'nun başkenti Lima'daki su uzmanlarının klorun risk taşıdığı düşüncesiyle şehirdeki su kuyularını klorlamaktan vazgeçmesi üzerine Güney ve Orta Amerika'da baş gösteren kolera salgınında 6000 kişi öldü ve 700.000 kişi hastalandı. Tarih boyunca her zaman güvenliğin asıl kaynağı çeşitli yenilikler ve deneyler olmuştur. İnsan deney yaparak toplumsal ve doğal süreçlere dair kavrayışını artırdıkça yaşam daha güvenli bir hale gelmiştir. Güvenliği artırmak için onu daha fazla istemek yetmez. Riskten kaçınmaya ve güvenliğini artırmaya çalışan kişi, sonuçta yalnızca saplantılarının arttığına tanık olur. Oysa toplumlara geçmiştekinden daha fazla güvenlik getiren şey, sosyal ve bilimsel yenilikler sayesinde insanın yaşamı üzerindeki kontrolünün artmasıdır” (Furedi, 2001, s.39).

Furedi'nin risk, panik ve korku arasında kurduğu bağlantı, salgının sonuçları ve birey-mekân ilişkisindeki değişim açısından da önem taşımaktadır. Korku ile birlikte bireyin toplumdaki geri çekilmesi ve toplumsal ilişkilerden kaçınması, yeni toplumsal ilişki biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Furedi'nin günümüz ilişki biçimleri üzerinde korku ve paniğin etkisine yaptığı vurgu ile zaman-mekân sıkışmasının sağladığı imkânlar ile bireyin toplumdaki çekilmesi birlikte değerlendirildiğinde anlamlı sonuçlara ulaşılmaktadır.

Salgının Toplumsal Sonucu Olarak Mekândan ve Zamandan Kopma

Öncelikle belirtmek gerekir ki salgın sürecinde ortaya çıkan toplumsal değişimleri sadece salgının bir sonucu olarak görmek yanlış olacaktır. Salgın öncesinde de dünya hızlı bir değişim içerisindeydi. Özellikle bireyselleşme, zaman-mekân sıkışması ve bireyin belirli mekânlardan tamamen kopması salgın öncesinde başlamıştır. Bu nedenle salgın sürecinde dile getirilen “yeni normaller” kavramı ile işaret edilen durumun çok da yeni olmadığını söylemek gerekmektedir. “Bu kavram, yeniliği ön plana çıkarılarak tedavüle sokuldu. Ancak yakın dönemlere bakıldığında bu kavramın çok da yeni olmadığı görülecektir. Dünya ölçeğinde değişim dinamiğinin hızlandığı son iki yüzyılı aşkındır insanoğlunun yaşamı, aslında sürekli yeni normallere alışmakla geçiyor diyebiliriz” (Karakas, 2020, s.546). Bu nedenle aşağıda salgının toplumsal sonuçları ile ilgili ele alınan olgu ve durumların salgın öncesinde başlayan ancak salgın sürecinde ivme kazanan olgu ve durumlar olduğunu başta belirtmek gerekmektedir. Salgın sürecinde ivme kazanan toplumsal olgu kısaca bireyselleşme ve bireyin içinde bulunduğu mekânda daralma olarak tanımlanabilir.

Mekândan kopmanın ilk gerçekleştiği alan iş mekânı olmaktadır. Evden çalışma salgın öncesinde de görülmeyle ve bir çalışma biçimi olarak yaygınlaşmakla beraber salgın sonrasında rasyonel bir eylem haline gelmiş ve gerek çalışan gerekse işveren tarafından farklı gerekçelerle tercih edilen bir durum olarak ortaya çıkmıştır. 1990’lardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler özellikle bilgi teknolojileri ve bu teknolojileri yoğun bir biçimde kullanan hizmet sektörü alanında çalışanların üretim sitelerinde değişime yol açmış ve “teknolojinin ulaştığı son aşama, işin işyeri dâhilinde ve belirli zamanlar içerisinde yapıma zorunluluğunu ortadan kaldırmış, evden bilgisayar ve diğer iletişim araçları aracılığıyla çalışmayı olanaklı hale getirmiştir” (Kırcı, 2019, s.177). Salgın esnasında evden çalışma ise salgına karşı rasyonel bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Daha çok beyaz yakalı çalışanları kapsayan bu tercihin işveren tarafından da rasyonel görülmesi bu durumun salgın sonrasında da devam edeceğine işaret etmektedir. Nitekim Koç Holding’in yaptığı açıklama bu durumu örneklemektedir: “Koç Holding CEO’su Levent Çakıroğlu, ‘uzaktan çalışma’ modelinin, Koç Topluluğu içinde 35 bin ofis çalışanı için kalıcı hale getirileceğini” (Hürriyet, 2021) açık-

lamıştır. Salgın süreci ile birlikte rasyonel bir çözüm gibi görünen bu durumun sermaye açısından kâr, gider ve gelir boyutuyla değerlendirildiğini ve bu açıdan avantajlı görüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Ayrıca evden çalışma mekândan bağımsızlık sağlarken zaman boyutunda tam bir bağımlılığa yol açmaktadır. Esnek çalışma biçimine son derece uygun olan evde çalışma, mesai kavramını ortadan kaldırmakta ve günün her saatini iş ile ilişkilendirmektedir. İletişim teknolojileri ile birlikte iş tekrar eve taşınmaktadır. Geleneksel toplumun temel özelliklerinden biri olarak ev ile işin bir arada olması modern toplumda ev ve iş mekânlarının ayrışmasına yol açarken günümüzde tekrar ev ve iş arasında bir birliktelik ortaya çıkmaktadır. Bu durum çalışandan çok sermayenin bir tercihi olarak gerçekleşmektedir. Son dönemde “evden çalışma önceden bir tercih gibi görülse de bugünlerde kalabalık ortamlarda bulunmamak adına Türkiye’de de pek çok işveren evden çalışmayı teşvik ediyor. Pek çok firma bu yönde niyetini açıkladı. Türk Telekom, çalışanlarına uzaktan çalışma izni vermek için hazırlıklarını tamamladığını duyurmuştu. Gittigidiyor.com, dün (14.03.2020) itibariyle uzaktan çalışmayı devreye aldı. Başta teknoparklar olmak üzere pek çok alanda uzaktan çalışmaya uygun sektörler bu tür çalışma uygulamasına gitmeye hazırlanıyor” (Milliyet, 2020) şeklindeki haberlere her geçen gün bir yenisi eklenmektedir.

Mekândan kopan bir diğer kurum eğitimidir. Salgın öncesinde sınırlı da olsa var olan uzaktan eğitim deneyimi salgın sürecinde genel bir davranış biçimi haline gelmiştir. Uzaktan eğitimin tarihi çok eskilere dayanıyor ve eğitim sistemleri içerisinde belirli oranlarda bulunuyor olsa da salgın süreci ile birlikte “dijital eğitim araç ve yöntemlerinin çok daha fazla bilinir ve uygulanır hâle geldiği gerçeğini kabul etmek gerekmektedir. Bu bağlamda küresel salgının artış hızının paralelinde dünyanın gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerinin tamamı ardı ardına uzaktan eğitim kararı almaya başlamıştır” (Ak vd., 2020, s. 893). Milli Eğitim Bakanlığı’nun EBA, üniversitelerin ise çeşitli programlar aracılığıyla sundukları uzaktan eğitim ve canlı ders programları her ne kadar belirli bir takvim ve saat esas alınarak planlansa da tekrar izleme imkânı ile zamandan, derslik ortamında olmama ile de mekândan bağımsızlaşmaktadır. Eğitim ve eğitimci ortamının zamandan ve mekândan kopuşu yeni bir öğretmen ve öğrenci deneyimini ortaya çıkarmaktadır. Online ya da uzaktan eğitim formal eğitim kurumları ile sınırlı değildir. Sınavlara hazırlık konusunda kitapların ve dershanelerin yerini online eğitim programlarının

aldığı görülmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında uzaktan eğitim tartışmalarının Cumhuriyet'in erken döneminde, 1920'li yıllarda başladığı görülmektedir. 1950'li yıllarda başlayan mektupla öğretim yerini 1970'li yıllarda görsel ve işitsel eğitimin yapıldığı radyo ve televizyona bırakmıştır. 1990'lı yıllarda ise internet tabanlı eğitim başlamıştır (Bozkurt, 2017, s. 87,88). Yüzyılın başında başlayan eğitimin mekândan bağımsızlaşması günümüzde doruk noktasına ulaşmıştır. İnternet teknolojileri ve eğitim arasındaki ilişki bireysel öğrenme olarak adlandırılan kısa süreli öğrenmelerde bireylerin birbirine duyduğu ihtiyacı da ortadan kaldırmıştır. Video tabanlı internet kaynakları yapmak yapımından, ufak tamiratlara kadar birçok alanda öğrenme imkânları sunmakta ve bu durum toplumsal ilişki ağı içerisinde önemli bir yere sahip olan eğitim kurumunun farklı bir biçimde yapılanmasına yol açmaktadır. Bu öğrenme deneyiminin kullanımı salgın sürecinde “evde olma” ile birleşince dijital eğitimciler ve dijital öğrenciler büyük bir oranda artmış ve boş zaman etkinlikleri ile birleşmiştir.

Zaman-mekân sıkışması ile birlikte zamandan ve mekândan bağımsızlaşma boş zaman ve eğlence etkinliklerinde de güçlü bir biçimde kendisini göstermektedir. İnternet tabanlı kısa süreli öğrenmelerle bireyde kalıcı olmasa da sürekli yeni bilgi edinme gibi bir davranış biçimi oluşmuştur. Salgın süreci ise bu davranış biçimini güçlendirmektedir. Geçmişte haber alma, verme, öğrenme fiziki yakınlığa bağlı iken iletişim teknolojileri yakınlık ve teması ortadan kaldırmıştır (Kıran, 2020, s. 18). İnternet tabanlı dizi ve film yayıncılığı da zaman-mekân sıkışmasının önemli bir örneğidir. İnternet tabanlı dizi ve film izleme alışkanlığı çeşitli internet siteleri ve youtube üzerinden yapılan yayınlarla başlamış olmakla birlikte, bunun sistematik hale gelişi dijital yayın platformlarının kurulmasıyla başlamıştır. 1997 yılında kurulan Netflix bu tür yayıncılığın en önemli örneğidir. Günümüzde giderek büyüyen sektörde Netflix'in yanı sıra HBO Max ve Amazon tarafından kurulan Prime Video bulunmakta ve bunlara yenilerinin ekleneceği haberlere yansımaktadır. Netflix örneği bu tür yayıncılığın günümüzde geldiği noktayı göstermektedir. Üye sayısının 21 Nisan Salı günü itibariyle 183 milyona çıktığını duyuran platform, “Reuters'ın haberine 2020'nin ilk çeyreğinde yaklaşık 16 milyon yeni abone” kazanmıştır (BBC, 2020). Bu dönemde Türkiye'deki abone sayısı da 200.000 artarak 1.7 milyonu aşmıştır (digitalage, 2020). Türkiye özelinde bakıldığında dijital platformların 2016 yılında Blu TV, Puhu TV

ve Netflix Türkiye'nin kurulması ile başladığı görülmektedir. Yerli platformlara 01 Ocak 2020 yılında kurulan Exxen ve 30 Aralık 2020 yılında kurulan Gain da eklenmiştir. Dijital platformların salgın öncesinde başlayan gelişimleri salgın süreci ile birlikte hızlanmış ve yayın içerikleri aynı hızla genişlemiştir. Başlangıçta genç, orta sınıf ve beyaz yakalı bir profilde oluşan izleyici kitlesinin salgının etkisiyle birlikte yaş, cinsiyet, meslek açısından toplumun geneline yayıldığını abone sayılarına bakarak söylemek mümkündür. İçeriklerin düzenlenmesinde de izleyici kitlesinin farklı toplumsal gruplarda oluştuğu görülmektedir. Dijital platformlar boş zaman ve eğlence etkinliklerinin mekândan kopmasına ve belirli bir zamana bağlı kalmamasını sağlamaktadır. Önce sinema daha sonra televizyonda görülen izleme etkinliğinin belirli bir mekânda, belirli bir zaman diliminde ve mekânda kurulan belirli toplumsal ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilmesinin yerini bireysel, zamandan ve mekândan bağımsız etkinlik almaktadır. Bu programların kullandığı servis modeli olan OTT "her zaman, her yerde, her cihazda" (medianova, 2019) anlayışı ile hareket etmektedir. Dijital yayıncılığın bir diğer özelliği ise tüm dünyada aynı anda aynı yayınların takip edilmesi ve bu şekilde mekânsal sınırların aşılmasıdır.

Mekânsal özelliğini büyük oranda kaybeden bir diğer alan alışverişidir. Gelişen e-ticaret uygulamaları ile birlikte mekândan bağımsız hale gelen bu etkinlik müşterilere zaman kaybetmeden hızlı bir şekilde geniş bir ürün yelpazesini sunmakta ve alışverişi belirli bir mekâna ve zamana ait olmaktan çıkarak günün her saati ve her yerde yapılabilecek bir etkinlik haline getirmektedir. Tüketim toplumu tartışmalarının ortaya koyduğu gibi, bu durum müşteriye sağlanan kolaylıktan öte tüketimin teşvik edilerek sürekli hale getirilmesinin sonucudur (Baudrillard, 1997, s. 16). Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı'nın 6 ay üzerinden yaptığı karşılaştırmaya göre 2019 yılında e-ticaret sipariş sayısı 558,7 milyon adet iken 2020 yılında bu rakam 850,7 milyon adete ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020). E-ticaret uygulamalarının etkili olduğu alanlara ise son dönemde yiyecek sektörü girmiştir. Sipariş ile yemek yeme alışkanlığı salgınla beraber giderek artarak yemek ve restoran arasındaki bağı koparmaktadır. Yemeksepeti adlı uygulamanın 2019 yılı itibari ile 11 milyon kullanıcıya hitap ettiği belirtilmektedir (brandingturkiye, 2020). Getiryemek uygulaması ise "sahip oldukları kalite ve güven anlayışıyla zamanla yarışan kullanıcılarını 7/24 sıcak yemek ile buluşturacaklarını" (web-

razzi, 2019) ifade ederek yemek ile zaman ve mekân arasındaki bağın kopmasına örnek teşkil etmekte ve “zamanla yarışan kullanıcılar” ifadesi ise günümüz bireyinin temel davranış biçimini ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır.

Örnek olarak ele alınan iş, eğitim, boş zaman, eğlence ve alışveriş uygulamalarının dışında toplumsal yaşama ait birçok olgunun zaman-mekân sıkışması ile mekân ve mekâna ait toplumsal ilişkilerle bağını kopardığı görülmektedir. Bu anlayışı temsil eden 7/24 simgesi toplumsal yaşamın her alanında kendini göstermektedir. Bireyin daha önce zaman ve mekânla sınırlandırılan eylemleri, tüketim temelinde günümüzde 7/24 serbest bırakılmaktadır. 1980 sonrasında yükselen neoliberalizm ile birlikte bireylerde zamana bağlı olmayarak talebini anında gerçekleştirme, mekâna ve mekândaki diğer bireylere bağımlı olmama, kendini yalıtma davranışı gelişmiş ve “7/24” bu davranış biçiminin simgesi haline almıştır.

“Belki daha da önemlisi, 7/24 doğrudan demokrasinin her biçimi için elzem olan birey sabrı ve saygısını köreltmıştır: başkalarını dinleme sabrını, konuşmak için sıranın sana gelmesini bekleme sabrını” (Crary, 2013, s. 121). Bu körelme ve ortaya çıkan yeni davranış biçimi aileden siyasete tüm toplumsal kurumlarda sarsıntıya yol açmakta ve en çok gündeme gelen toplumsal sorun olan şiddet gibi bir çok toplumsal soruna neden olmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere, bu süreç salgınla ilişkilendirilerek “yeni normaller” biçiminde ele alınılmasına rağmen, esasen değişim salgın öncesine aittir. Küreselleşme ile birlikte bireyselleşme ve tüketim temelinde gelişen süreç salgın ile birlikte ivme kazanmış ve yeni boyutlara ulaşmıştır. Tüketime hızlı ve sürekli hale gelmesinde zaman ve mekâna bağlılığın ortadan kalkması en önemli etkenlerden biridir. Doyumun anında sağlanması, tüketilecek mallarla ilgili öğrenmenin hızlı gerçekleşmesi ve doyumun hızla gerçekleşerek yeni bir tüketim sürecinin başlaması (Bauman, 2006, s. 94) için engel teşkil eden zaman ve mekân iletişim teknolojileri ile birlikte ortadan kaldırılmaktadır.

Salgın öncesinde başlayan gelişmelerin salgın ile birlikte ivme kazanması ile ortaya çıkan bu durum, birey-toplum ilişkilerinin tekrar ele alınmasını gerektirmektedir. Zaman ve mekândan kopan birey zamana ve mekâna ait toplumsal ilişkilerini de kaybetmekte ve yeni ilişki biçimleri geliştirmektedir. Bu da aile, siyaset, ekonomi, eğitim ve boş zaman gibi toplumsal kurumların yapılarının değişmesine, birey için anlamının farklılaşmasına yol açmaktadır.

Bireyin oluşumunda toplumsal koşullara vurgu yapan, toplumsal değişmeyi merkezine alan toplum bilimlerinin de bu doğrultuda birey-toplum ilişkisini tekrar ele almaları gerekmektedir. Nitekim Baumann, Baudrillard, Giddens, Beck, Sennett ve Furedi gibi sosyal bilimciler bu değişimi izlemeye çalışmışlardır.

Temel toplumsal kurumlar olarak görülen aile, ekonomi, siyaset, eğitim ve din kurumları modernleşme sürecinde bir değişime uğramışlardır. Bugün ise bu kurumlarla birey arasındaki ilişkilerin farklı bir boyuta taşındığı, bireyin bu ve benzeri klasik kurumların dışında mekânı aşan ilişkiler kurduğu ve kendini bu ilişkilerle şekillendirdiği görülmektedir. Yeni toplumsal hareketler, yeni dini hareketler, sivil toplum kuruluşlarının ağ örgütlenmeleri şeklinde ortaya çıkışında ve bireyin moda, yeme içme ve düşünme alışkanlıklarında mekân ve zaman aşmakta ve birey bu şekilde kurduğu ilişkilerle yeniden şekillenmektedir. Bu durum rol, statü, kültür, grup, topluluk, toplum gibi toplum bilimlere ait kavramlar üzerinde tekrar düşünmeyi gerektirmektedir. Ailede yaşanan değişim bu durum için önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ailenin yapısının değişmesi, ebeveyn çocuk ilişkisinde aktörlerin işlevlerinde görülen değişim tek kişilik ve tek ebeveynli aile kavramının ortaya çıkması, aile içi rollerdeki değişim, evliliğin ertelenmesi, boşanma oranları yaşanan bu toplumsal değişimin, zaman ve mekândan bağımsızlaşma sonucunda giderek artan bireyselleşme ile ilişkilidir.

Özetle birey ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin merkezinde yer alan toplumsal kurumlar bu merkezi konumunu mekân ve zaman sınırını aşan yeni kurum ve oluşumlara bırakmaktadır. Salgın süreci bu değişime ivme kazandırmış ve bireyselleşme sürecini hızlandırmıştır.

Sonuç

Küreselleşmenin sonucu olarak küreselleşen ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID19 salgını bilimin farklı dallarında yeni çalışmalara neden olmuştur. Tıp ve fen bilimleri virüsün yapısı ve aşı konularında çalışmalara yönelirken, toplum bilimleri salgın sürecinde bireyin toplumsal konumu, rolü, ilişki ve yaşam biçimlerine yönelmiştir. Bireyselleşme ve küreselleşme temeline salgın öncesinde başlayan gelişmelere dönük çalışmalar ve metinler salgın sonrasında, süreç ile ilişkilendirilerek tekrar ele alınmıştır.

Birey-toplum ilişkisinde salgın öncesinde yaşanan değişimi açıklamada kullanılan zaman-mekân sıkışması kavramı bireyin teknoloji ile birlikte kazandığı hız ile mekânın sınırlarını aşındırmasını, zaman aracılığıyla mekânı yok etmesini ifade etmektedir. Geline süreçte mekân ve mekâna ait toplumsal ilişkilerden kopan birey, zamandan da bağımsızlaşmaktadır. COVID 19 salgını ise bu değişimi hızlandırmış ve birey-toplum ilişkisinin değişimini destekleyen bir sürecin doğmasına neden olmuştur. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda küreselleşme ile ortaya çıkan mekânın zaman aracılığıyla yok edilmesi durumu, bireyin mekâna bağlı kalkmaksızın hızlı hareketliliğini mümkün kılmıştır. Salgın ile ilişkisi anlamında bedensel hareketliliğin ulaştığı boyutlar salgının küreselleşmesinin nedeni olmuş ve oluşturulan küresel yapı, mekân ile beden arasındaki ilişkiyi sınırlandırmakla beraber tamamen ortadan kaldıramamıştır. Salgın sürecindeki sınırlandırmaların ise bireyin hareketliliğini tamamen ortadan kaldırdığı anlamına gelmemektedir. Seyahat sınırlamasının yanı sıra bireylerin bu yöndeki önlemleri bedensel hareketini kısıtlamakla birlikte bireysel hareketlilik iletişim teknolojileri aracılığıyla sürdürülmektedir. Birey bedenlen mevcut olduğu mekândan iletişim teknolojileri sayesinde ilişkiler kurmakta, çalışmakta, eğlenmekte, eğitim almakta, alışveriş yapmaktadır. Tüm bu eylemlerde mekândan koptuğu gibi zamandan da bağımsızlaşmaktadır. Salgın sürecinde bedensel hareketliliği kısıtlanan birey, iletişim teknolojileri sayesinde bireysel hareketliliğini devam ettirmiş ve dijital kimlik ve dijital ilişkiler kazanmıştır. Salgın sürecinde ortaya çıkan evde olma, eve kapanma hali iletişim teknolojileri üzerinden kurulan ilişkilerin sağlamlaşmasına ve kalıcı hale gelmesine neden olmuştur.

Birey-toplum arasında kurulan bu yeni ilişki biçimi ve bu ilişki biçiminin kalıcılığına işaret eden gelişmeler, birey-toplum ilişkisinin birçok boyutu ile tekrar ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bireyin zamandan ve mekândan bağımsızlaşması zamana ve mekâna bağlı ilişkilerden de kopması anlamına gelmektedir. Bu anlamda bireyi kuşatan toplumsal kurumlar da aşınmakta, yeni ilişki biçimleri ile bireyin toplumsallaşmasında zamanı ve mekânı aşan yeni aktörler ortaya çıkmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Time-Space Compression, The Globalizing Epidemic and Its Social Consequences

*

Mehmet Güven Avcı
Tekirdağ Namık Kemal University

The transnational feature of the Covid- 19 pandemic is an indicator and result of globalization and the gradual loss of meaning of space. This global epidemic has led further increase or even reset of time and space compression and the development of new forms of behavior. This change includes the individual working, establishing relationships, using spare time, getting education, and shopping without changing place and having any time limit. Although this situation has already been there with the developments in transportation and communication technologies, which are the main reasons of globalization, it gained momentum after the epidemic and has appeared as the reason for a new social structure.

Throughout history, infectious diseases such as syphilis, smallpox, influenza, leprosy and plague have affected and changed social life. Plague and flu outbreaks contain important examples in this regard. taking social precautions in addition to medical measures, the emergence of new behavior and organization forms of outbreaks constituted the reason for the investigation of the epidemic by social science. The connection between human social relations and diseases brings about the search for social solutions as well as medical solutions in the elimination of these diseases.

Time-space compression leads to the change and rapid spread of social phenomena of the space, leading to the establishment of new social relations, values, institutions and norms. The alteration of the ties between time and space eliminates the boundaries of time and this situation results in a wide range of dynamism, causing local social problems to break away from the local within the complex network of inter-communal relations. Today, many social problems arise on a global scale.

Although the rate of spread of outbreaks is generally associated with the transmission rate of the virus, from a social point of view, explaining the impact of the COVID 19 virus spreading with human contact to the whole world requires using the concepts of globalization and time-space compression. The elimination of the boundaries of the space by time has led to an increase in physical mobility between spaces and this mobility to occur extremely quickly. However, the structural inadequacy of the measures taken is effective in the globalization of the epidemic and its continuing as a global threat despite the measures taken for a long time. It is not possible to reconstruct the eroded and removed boundaries of the space for a long time.

First of all, it should be noted that it would be wrong to see the social changes that occur during the epidemic process only as a result of the epidemic. Before the epidemic, the world was already in a rapid change. In particular, individualization, time-space compression and the individual's complete detachment from certain places started before the epidemic. For this reason, it should be said that the situation pointed to the concept of "new normals" expressed during the epidemic is not very new.

Before the epidemic, a change started in the individual-society relationship. The concept of time-space compression, which is used to explain this change, refers to the individual's erosion of the boundaries of the space with the speed he gains with technology, and the destruction of space through time. In the current process, the individual breaks away from the social relations belonging to space and space also becomes independent from time. The COVID 19 epidemic, on the other hand, has accelerated this change and has caused a process that supports the change of the individual-society relationship. As a result of the developments in communication and transportation technologies, the destruction of space, which emerged with globalization, through time has ensured the rapid mobility of the individual without depending on the space. The dimensions reached by physical mobility in terms of its relationship with the epidemic became the cause of the globalization of the epidemic, and the global structure created limited the relationship between space and body, but could not completely eliminate it. Restrictions in the epidemic process do not mean that they completely limit the mobility of the individual. In addition to travel restrictions, the measures of individuals in this direction restrict physical movement, and individual mobility is

maintained through communication technologies. Individuals establish relationships, work, have fun, receive education and shop from the place where they are physically present thanks to communication technologies. In all these actions, it becomes independent from time as it breaks away from space. In the course of the epidemic, individual communication technologies, whose physical mobility was restricted, continued individual mobility and gained digital identity and digital relationships. Being at home during the epidemic process, has led to the strengthening and permanence of relationships established through communication technologies.

The family, economy, politics, education and religious institutions, which are seen as basic social institutions, have undergone a change in the modernization process. The epidemic process has accelerated this change and accelerated the individualization process. Today, it is seen that the relations between these institutions and the individual have moved to a different dimension, that the individual establishes relationships that transcend space outside of these and similar classical institutions and shape himself with these relationships. This situation requires rethinking the concepts of social sciences such as role, status, culture, group, community and society. The change in the family is an important example for this situation. The change in the structure of the family, the change in the functions of the actors in the parent-child relationship, the emergence of the concept of one-person and one-parent family, the change in family roles, postponement of marriage, divorce rates are associated with the increasing individualization as a result of this social change that is independent from time and place.

In summary, social institutions, which are at the center of the mutual relationship between the individual and the society, leave this central position to new institutions and formations that transcend space and time limits. This new form of relationship established between individual and society and the developments that point to the permanence of this relationship form reveal the necessity of reconsidering the individual-society relationship with many dimensions.

Kaynakça / References

- Ak, M., Şahin, L., Çiçekler, A. N., ve Ertürk, M. A. (2020). Kovid-19 küresel salgın sürecinde İstanbul Üniversitesi uzaktan eğitim uygulamalarına genel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(2), 889-930.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu*. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme toplumsal sonuçları*. Ayrıntı Yayınları.
- BBC. (2020). *Netflix abone sayısı dünya genelinde 183 milyona çıktı*. 22.04.2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52376816> adresinden erişildi
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu başka bir modernliğe doğru*. İthaki.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- brandingturkiye. (2020). *Yemeksepeti istatistikleri*. 23.12.2020 tarihinde <https://www.brandingturkiye.com/yemeksepeti-istatistikleri-guncel/> adresinden erişildi
- Crary, J. (2013). *7/24 geç kapitalizm ve uyuların sonu*. Metis Yayınları.
- digitalage. (2020). *Netflix Türkiye abone sayısı ve elde edilen gelir açıklandı*. 17.06.2020 tarihinde <https://digitalage.com.tr/netflix-turkiye-abone-sayisi-ve-elde-edilen-gelir-aciklandi/> adresinden erişildi
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji nedir?* Atilla Kitabevi.
- Furedi, F. (2001). *Korku kültürü: Risk almamanın riskleri*. Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu*. Metis Yayınları.
- Hürriyet. (2021). *Koç’ta 35.000 personele kalıcı uzaktan çalışma*. 27.01.2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kocta-35-bin-personele-kalici-uzaktan-calisma-41725147> adresinden erişildi
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(541-573).
- Kırcı, B. (2019). Evden çalışma özgürlük mü esaret mi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 173-196.
- Kıran, E. (2020). İletişim sosyolojisi ve önemli temel kavramlar. G. Ş. Avcıoğlu & C. K. Olgun (Der.), *İletişim Sosyolojisi*. Lisans Yayıncılık.
- medianova. (2019). *OTT trendi büyümeye devam ediyor*. 17.11.2020 tarihinde <https://www.medianova.com/tr-blog/2019/02/06/ott-trendi-buyumeye-devam-ediyor>. adersinden erişildi.

- Evden çalışan sayısı artıyor. (2020). *Milliyet*. 14.03.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/evden-calisan-sayisi-artiyor-6165310> adresinden erişildi
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalıklar. *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*, 30, 19-26.
- Sezer, B. (2006). *Türk sosyolojisinin ana sorunları*. Kızılelma Yayıncılık.
- sgairport. (2021). *Havalimanı yolcu ve uçuş istatistikleri*. 10.01.2021 tarihinde <https://www.sgairport.com/Media/Default/Docs/Pdf/istatistik/SawOcak2021.pdf> adresinden erişildi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). *E-ticaret sipariş adetlerinin karşılaştırılması*. 15.12.2020 tarihinde <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> adresinden erişildi.
- Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek*. Ayırntı Yayınları.
- Getir 2018'de 300 milyon TL ciroya imza attı (2019). *webrazzi*. 03.11.2020 tarihinde <https://webrazzi.com/2019/02/18/getir-2018de-300-milyon-tl-ciroya-imza-atti/> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Avcı, M. G. (2021). Zaman-mekân sıkışması, küreselleşen salgın ve toplumsal sonuçları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3787-3807. DOI: 10.26466/opus.879532

Covid-19 Salgını ve Türkiye: Göç Yönetişimi Üzerindeki Etkileri

DOI: 10.26466/opus.883997

*

Zişan Korkmaz Özcan *

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Isparta/Türkiye

E-Posta: zisankorkmaz@sdu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5842-8638](https://orcid.org/0000-0002-5842-8638)

Öz

Çeşitli kurum ve kuruluşları kapsayan, bunların aralarındaki ilişkileri ve etkileşimi ifade etmek için kullanılan yönetim, uğradığı değişim evresi içerisinde göç yönetişimi kavramını karşımıza çıkarmıştır. COVID-19 salgını ve süreci her alanı etkilediği gibi göç olgusu konusunu da etkilemiştir. Belirlenmiş tek bir amaç için değil, insan haklarına dayalı, paydaşlara sahip, yerinden yönetişimci bir anlayış ile hareket etmek göç yönetişimi açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan çalışmanın asıl amacı konuları kendisini ve toplumdaki diğer paydaşları dâhil ederek çözümlenmeye odaklı, kaynakları doğru bir şekilde yönlendirmeye çalışan göç yönetişim anlayışının COVID-19 sürecinde Türkiye üzerindeki etkilerine değinmektir. Çalışma göç yönetişiminin kurumsal yapılanmasında rol oynayan merkezi yönetim, merkezi yönetimin taşra teşkilatı ve yerel yönetimler ile göç yönetişiminin önemli bir parçası olan sivil toplum kuruluşlarını kapsamaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden söylem analizi tekniği kullanılmıştır. Veri olarak İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürü'nün konuşması, Türkiye ve Belediyeler Birliği Başkanının konuşmaları, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanı konuşması, Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Acil Durum Program Koordinatörü'nün konuşmaları ele alınmıştır. Sonuç olarak göç yönetişim olgusunun doğru işleyebilmesi için kamu yönetimi, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerin işbirliği halinde çalışmasındaki öneme vurgu yapılmış, ayrıca COVID-19 sürecinin olumsuz etkilerinin aşılabilmesi amacıyla göçmenlere yönelik çeşitli kamu politikalarının üretilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: göç yönetişimi, covid-19, söylem analizi.

Covid-19 Epidemic and Turkey: Migration Governance Effects

*

Abstract

The governance, which includes various institutions and organizations and is used to express the relationships and interactions between them, has presented the concept of migration governance within the phase of change it has undergone. The COVID-19 pandemic and its process have affected every area as well as the migration phenomenon. It is very important for migration governance to act with a governance-based understanding based on human rights, possessing stakeholders, and not to act for a single purpose. In this respect, the main purpose of the study is to address the effects of migration governance approach on Turkey during the COVID-19 process, which is focused on analysis by including other stakeholders and trying to direct resources correctly. The study covers the central government, provincial organizations and local governments that play a role in the institutional structuring of migration governance, and non-governmental organizations that are an important part of migration governance. Discourse analysis technique, one of the qualitative research methods, was used in this study. As the data, conversation of The Interior Ministry Immigration Administration General Director, conversation of the president of the Union of Turkey and Municipalities, conversation of Civil Society Relations Directorate General Chairman of the External Relations Department, Conversation of IOM Turkey Emergency Program Coordinator, were discussed. As a result, emphasis was placed on the importance of public administration, non-governmental organizations and international organizations working in cooperation in order for the phenomenon of migration governance to function correctly, and it was also revealed that various public policies for migrants should be produced in order to overcome the negative effects of the COVID-19.

Keywords: *migration governance, covid-19, discourse analysis.*

Giriş

Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), ilk olarak Çin'in Vuhan Kenti'nde Aralık ayı sonlarında hayvan pazarında deniz ürünü bulunanlarda tespit edilmiş, solunum yolları belirtisi olan öksürük, ateş, nefes darlığı şeklinde görülen, insandan insana bulaşarak dünya ülkelerine yayılan bir virüs olarak tanımlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020). Geçmişten günümüze değin birçok ülke salgın ile mücadele etmiş, bazen bu mücadeleler kısa sürede başarıya ulaşmış bazen de uzun dönemde tüm dünyayı etkileyen küresel bir boyuta geçmiştir. Ülkelerin salgın hastalıklarla mücadele kapsamında uyguladığı politikalar hemen her alanı ve kesimi etkilemiştir. Özellikle kamu sektörü ve özel sektör hizmeti sunanlar ile bu hizmetlere aracılık eden bölgesel, ulusal ya da uluslararası kuruluşlar sürecin olumsuzluklarından etkilenmektedirler. Tüm dünyada COVID-19 pandemi süreci ile çalışan, emekli, işsiz, öğrenci, genç ya da yaşlı birçok grup bu süreçten etkilendiği gibi göçmen ve mülteci olarak adlandırdığımız kesimdeki kişi ve aileleri de bu süreçten olumsuz yönde etkilenen gruplar arasında yerini almıştır.

Türkiye, bulunduğu konum açısından önemli göç yolları üzerinde yer almaktadır. Geçmişten günümüze birçok göçe tanıklık etmiş ve ev sahipliği yaparak, AB ülkelerine yönelen düzensiz göçmenler açısından konumu, sosyokültürel ve insani özellikleri sebebiyle vazgeçilmez bir özellik taşımaktadır. Avrupa ülkeleri, Amerika ve diğer gelişmiş ülkelere Türkiye üzerinden ulaşma fikri, Türkiye'nin bağlantı amaçlı kullanılan ve uluslararası göç alan bir ülke konuma gelmesine sebep olmuştur (Kolukırk, 2014, s.40). Türkiye'nin, komşu ülkelere göre daha iyi ekonomik şartlar sunması da bunun sebepleri arasındadır. Dolayısıyla ülkemize yolu düşen düzensiz göçmenlerin bir kısmı transit geçiş için geldikleri Türkiye'yi, hedef ülke olarak görmekte; kalıcı olmak için gelen bazı göçmenler de geçiş ülkesi olarak sonradan da bu durumu kullanabilmektedir. Bazı göçmenlerin arasında ise sığınma talebinde bulunarak talepleri reddedilmiş olan, fakat yine de ülkesine geri gitmek istemeyen, Türkiye'de kalıp kaçak işçi olarak çalışmak isteyenler yer almaktadır (Tepealtı, 2019, s.131).

AB'nin kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları aktörleri, üniversiteler ve araştırma kurumları, dernek ve onların birbiriyle etkileşimleri göç yönetişimi açısından iletişim ve bilgi ağını sağlayan unsurlardır. Göç yönetişiminde iletişim ve bilgi konusundaki işbirliğinin doğru işleyebilmesi

AB için oldukça önemlidir. Bu bağlamda, göç yönetişimine dair aktörlerin, kurumların ve ajansların ulusalüstü düzeyde etki düzeyinin artırılması, yapılandırılmaya gidilmesi ve eğitsel programların oluşturulması gerekmektedir. (Aliu vd., 2017, s.102). Uluslararası işbirliği kapsamında göçe ev sahipliği yapan ülkeler, göçmen ve mülteciler ile onların ailelerinin yaşadıkları zorluklara cevap verme açısından önemli bir araçtır. Fakat insan hareketlerine ilişkin olarak devletlerin davranışlarını düzenlemek ve uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilebilmesi için hangi önlemlerin veya hangi pratik çözümlerin alınması gerektiği ile ilgili kesin bir analiz yapılmamıştır (Papademetriou, 2011, s.1).

Çalışma üç ana düzlemde ele alınmıştır. İlk olarak göç konusunda Türkiye'nin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü çerçevesinde göç yönetişimine dahil ettiğimiz teşkilat yapısı, ikinci olarak göç yönetişimi çerçevesinde geçmişten günümüze kamu politikaları, üçüncü olarak ise söylem analizi ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan, çalışma kapsamına dahil edilen merkezi yönetimin merkez ve taşra teşkilatları ile yerel yönetimler kamu kesimi açısından; sivil toplum kuruluşları ile uluslararası örgütler ise işbirliği hareketinin gerçekleştirilmesinde önemli diğer kesimleri oluşturarak çalışmaya dahil edilmiştir. Belirlenmiş olan stratejik konular bu çerçevede COVID-19 sürecinde göç bağlamında konuşmalar yapan yetkili kişiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. COVID-19 sürecinde göç yönetişiminin ne kadar önemli olduğuna, salgın sebebiyle göçmenlerin etkilendiği çeşitli olumsuzluklara, istihdam ve katılımın desteklenmesi amaçlı yapılması gerekenlere vurgular yapılmıştır.

Göç Olgusu ve Türkiye'deki Yönetişel Yapılanması

İnsanların daha iyi ve güvenilir olanı arayarak bulma isteği göç hareketlerinin temeldeki çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kişiler doğal afet, ekonomik gerekçe, savaş, zulümden kaçınma isteği gibi çeşitli sebeplerden dolayı göç etmektedir. Göç hareketleri çeşitli ulusal ve uluslararası şekillerde gerçekleştirilmektedir. Ulusal boyut bakımından göç hareketleri iç göçü karşımıza çıkarırken; bir ülkenin sınırları dışında ortaya çıkan göçler ise uluslararası göç olarak tanımlanmaktadır (Kara vd., 2016, s.2).

Göç ederek başka bir ülkeye giden yabancılar, ülkemize geldiklerinde ya da tekrar kendi ülkelerine döndükleri zaman hayatta kalabilmek için tüm

yetkinliklerini gösterebilecek seviyeyi kazandırmak göç yönetiminde oldukça önemlidir. Göç yönetimi artık küreselleşme ile birlikte yeniden şekil almakta, göç yönetişimi adı ile ortaya çıkmaktadır. Türkiye, göç yolları güzergahında yer alması, coğrafi ve jeopolitik konum açısından elverişli olması, sahip olduğu kültürel özellikler bakımından oldukça avantajlı bir ülkedir. Bu durum Türkiye'nin göç almakta olan bir ülke konumuna gelmesinin bir sebebi olmakta; uluslararası ve sektörel yönden pekçok kurum ve kuruluş ile devletlerin işbirliği halinde hareket etmesini gerekli kılmaktadır. Zira Türkiye'nin, "hedef ülke" konumunda yer alması beraberinde uygulanacak olan etkin göç yönetim politikası uygulanmalarında ve sorumlu tutulabilecek teşkilatın nasıl bir yapıya sahip olacağının belirlenmesinde önemli yükümlülükler altına girdirmektedir (Korkmaz Özcan, 2018, s.120).

Göç konusunda yürütölen çalışmaların ve uygulamaların doğru işleyiş, personel yapısının görevlendirilmesi ve koordinasyonu teşkilat yapılanmasını karşımıza çıkarmaktadır. Bu yapılanmanın içerisine merkez teşkilatı, merkez teşkilatının taşra örgütlenmesi, yerel yönetim birimleri ve uluslararası kuruluşlar girmektedir. Göç İdaresinin merkez teşkilat yapısının içerisine, göç yönetimi ve düzenlenmesi konusunda "Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı", ileride gerçekleştirilecek göçleri hesaplayan "Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı", verilerin toplanmasını sağlayan "Bilgi Teknolojileri Dairesi Başkanlığı", yurt dışı ile kurum arasında iletişim sağlayan "Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı", yardım amaçlı bilgilendirmeler yapan "Destek Hizmetleri", avukatlık işlemlerini yerine getiren "Hukuk Müşavirliği", "İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı", çocukların eğitimi konusunda "Eğitim Dairesi Başkanlığı" girmektedir. Bununla birlikte taşra teşkilat yapısı içerisine "İl Göç İdaresi Müdürlükleri" girerken, yurtdışı birimi olarak ise göçler alanında yurt dışı ayağı olan "Göç Müşavirlikleri" ve "Göç Ataşelikleri" yer almaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün, göç ile ilgili strateji ve politika uygulamaları, konusuna göre ilgili kurum ve kuruluşların aralarında koordinasyonun sağlanması, yabancı kişilerin Türkiye'deki giriş-çıkışları ile kalış zamanları, onların sınır dışı edilmesi, uluslararası anlamda korunmaları, geçici korunmaları ile insan ticaretinde mağdur olanların korunmasında iş ve işlemler yürütmek üzere çeşitli faaliyetleri yer almaktadır. Sivil bir yapılanmaya sahip olan Genel Müdürlüğün kurulmasında amaç; çalışmaların alanında uzman, uluslararası işbirliğine açık, süreçlerin dinamik yapısına ayak

uydurabilen mekanizmalar oluşturarak, gelen ve gelecek olan tüm yabancıların iş ve işlemlerini, birey odaklı politikalar geliştirmek ve çözmeye çalışmaktır. (goc.gov.tr). Bu durum bize karma örgütlenme modelinin merkezi yönetim, taşra yönetimi, yerel yönetimler ve uluslararası kuruluşlardan oluşmasıyla, dinamik çerçevede işbirliğini önemseyen yönetişimci yaklaşıma yönelik konuya bakılmasının önemini göstermektedir.

2020 Dünya Göç Raporuna göre, uluslararası göçmen sayısı geçtiğimiz elli yılda artmış, 2019’da doğdukları ülke dışında başka bir ülkeye giderek yaşayanların tahmini kişi sayısı 272 milyon olarak kaydedilmiştir. Bu rakamların 1990’da kaydedilmiş olan rakamlardan (153 milyon) 119 milyon ve 1970 yılında kaydedilmiş olan rakamdan (84 milyon) ise üç katından daha fazla olduğu görülmüştür (2020 Dünya Göç Raporu, 9). Son zamanlarda ortaya çıkan COVID-19 salgını, uluslararası sınırların kapanmasıyla dünya genelinde hareketsiz bir süreci doğurmuş, dünyanın pek çok yerinde göçmenler evlerine gönderilmiş, başka ülkelerde çalışma fırsatı yakalayamamış ya da işleri ortadan kalktığı için memleketlerine geri dönmek zorunda kalmış, yurtiçinde veya yurtdışında ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır. İnsanların uluslararası hareketliliklerine yönelik yapılmış birçok anlaşma, kişilere ve devletlere göçün sonuçlarının üstesinden gelebilmelerine yönelik hazırlanmıştır (Newland, 2020, s.1). Ancak salgın sürecinde yaşananlar özellikle göçmenler bakımından birçok sorunu da beraberinde getirmiş, işbirliği hareketlerinde zorlanmalara sebep olmuştur.

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanmış olan International Migration 2020 Highlights raporuna göre, salgının uluslararası göçmen stokundaki büyümeyi 2020 yılı ortasına kadar yaklaşık iki milyon civarında yavaşlatmış olabileceği tahmin edilmektedir. Uluslararası göçmen sayısındaki artış, 2000 yılında 173 milyon, 2010 yılında 221 milyon iken, 2020 yılında ise kendi ülkesinin dışında yaşayan 281 milyon kişiye ulaşmıştır. Şu anda, uluslararası göçmenler dünyadaki nüfusun yaklaşık % 3.6’ sını temsil etmektedir (International Migration 2020 Highlights).

Türkiye açısından Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizdeki kitlesel göç hareketleri Cumhuriyet’in kurulma sürecinde ve sonrasında devam etmiş, 1922’den günümüze kadar yaklaşık 5,5 milyon kişiyi bünyesinde toplamıştır. Bu sayıya çalışma ve eğitim gibi amaçlarla gelen yabancılar dahil edilmemiştir. 1922-2013 tarihleri arasında Yunanistan, Balkanlar, Almanya, Irak, Bulgaristan, Bosna, Kosova, Makedonya ve Suriye gibi çeşitli

lkelerden yaklaşık 1,5 milyon kişi Türkiye'ye göç etmiştir. 2011'de Suriye'deki iç savaştan dolayı Türkiye'ye yaklaşık 1.760 milyon kişi sığınmış ve bu sayı ile yaklaşık 3 milyon kişiye ulaşılmıştır (goc.gov.tr). Gç ile birlikte farklı farklı tarihlerde Türkiye'de bulunanların bir kısmı daha sonraki yıllarda Türkiye'den ayrılırken, büyük bir kısmı ise önemli bir Suriyeli nüfus oranı ile halen ülkemizde yaşamını idame ettirmektedir. (Demirhan ve Aslan, 2015, s.35). Günümüzde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü raporlarına göre düzensiz göçmen sayılarına bakıldığında 2019 yılı itibariyle 454.662 kişi olduğu, 2020 yılında 122.302 kişiye düştüğünü, 2021 yılı için bu rakamın 9.653 kişi olarak kaydedildiği görülmektedir. Gç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri Türkiye'de 3,6 milyon "geçici koruma" altında Suriyeli olduğunu göstermektedir. Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin yaklaşık %2'si kamplarda ve çoğunluğu İstanbul, Gaziantep, Urfa ve Hatay, Kilis gibi şehirlerde yaşamaktadır.

Türkiye'de Kamu Politikaları Açısından Gç Ynetişimine Bakış

Eğer gç iyi ynetilebilirse göçmenler, ev sahibi ülke, özel sektör ve göçmenlerin geldiği toplumlar gç olgusundan faydalanabilmektedir. Göçmenlerin birleştirilmesi ve kaynaştırılması, sosyal uyum konusunda etkili bir gç yönetimi politikası parçasıdır. Etkili bir uyumlaştırma politikasının uygulanmasındaki en önemli zorluklardan biri, göçmenlere yönelik insan haklarının korunarak, onlara eşit fırsatlar sunulmasında, istihdamda ve iş piyasasında, bölgesel kalkınmada, ulusal ve uluslararası güvenlikte, sosyal uyum alanında, sağlık, eğitim ve vatandaşlık tanınması konusunda temel politika alanlarıyla karşılaştırma sağlanabilmektedir. IOM zorluklarla ilgili olarak çeşitli ortak amaçlar için politikalar geliştirmekte ve somut anlamda destek tedbirlerinin belirlenmesi için hkmetlerle/devletle, sivil toplum ve özel sektör paydaşlarıyla çalışmaktadır (turkey.iom.int).

Gç yönetim süreci için önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan gç yönetişiminin iki tanımlayıcı özelliği vardır. İlk olarak, anlamda yer alan "govern" sözcüğü uluslararası olarak açıkça etiketlenmemiş bir karamdır. Küresel yönetişim alanları tarafından düzenlenen gç, devletlerin uluslararası ge karşı tepkilerini düzenler. Ayrıca iki taraflı, bölgesel ve bölgelerarası bir dizi kurumun katılımını ön planda tutan çok düzeyli, devletlerin ve diğer aktörlerin resmi olmayan ağları anlamındadır (Betts, 2008, s. 9). Zira gç yönetişimi ulusal, bölgesel, bölgelerarası ve uluslararası yapısı ile küresel

yönetişimin parçası konumundadır (Kara vd., 2016, s. 4). Değişen yönetim anlayışı ile birlikte göç olgusuna yönelik kamu politikaları da farklılaşmış ve yönetim anlayışındaki değişimi yaptığı düzenlemelere ve uygulama birliklerine konu etmiştir. Geçmişten günümüze göçe bakış açısında yaşanan kamu politikaları şu şekildedir:

- 1983 tarihli Mülteci Misafirhaneleri Yönetmeliği,
- 1985 tarihli Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler yönetmeliği
- 1994 tarihli Türkiye’ye İltica Eden Veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Edilen Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma için Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,
- 2003 Tarihli, Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik,
- 2003 tarihli, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanununun Uygulanma Yönetmeliği,
- 2006 tarihli Türkiye’de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelik,
- 2012 tarihli Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmelik.

Bu tarihlerden sonra 11 Nisan 2013 tarihli Resmî Gazete’de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yayımlanarak yürürlüğe girmiş, insan hakları temelinde, özgürlük ve güvenlik arasındaki dengenin sağlandığı, uluslararası insan haklarındaki normlarla ve AB müktesebatına uyumlu, göç için gerekli hukuksal, idari ve fiziksel alt yapıya yönelik en uygun olabilecek yönetsel göç yapılanması kurulmuştur (Türkiye Göç Raporu, 2016: 25) Göç ile ilgili problemlerin çözüme kavuşturulması ve etkin yönetilebilmesi için dünyadaki çeşitli örnekler gibi, görev alanlarına uygun insan haklarına odaklı, stratejik ve güncel politikalar geliştirip uygulayabilen, nitelikli personele ve başarılı alt yapıya sahip kurumsal yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ’nin göçe yönelik etkin politikalar belirleyebilmesi ve uygulayabilmesi için çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerin en önemlisi ise 11.04.2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’dur. Bu kanun özellikle göç yönetimi konusunda göçmenlerin ve uluslararası koruma arayan kişilerin haklarını teminat altına alan bir yasal

zemine oturtulmuştur. Ayrıca kanunla göçmenlerin ve mültecilerin hakları yasal çerçevede uluslararası standartlara uygun hale getirilmiş, 81 il ve 148 ilçede, özellikle yurtdişında teşkilatlanma hedeflenmiştir (goc.gov.tr).

lkelerindeki iç karışıklıklar sebebiyle Suriye'den gelen yabancılara sağlanacak "Geçici Koruma" ile hukuksal dayanak sağlanmıştır. Bu açıdan 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamındaki yabancılardan gönüllü olarak ülkelerine dönecek kişiler için gerekli kolaylıklar sağlanır ve imkân dahilinde destek verilmektedir. Ayrıca Genel Müdürlük, "gönüllü geri dönüş çalışmalarını, ilgili ülke makamları, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde planlayabilir, proje ve program hazırlayabilir ve uygulayabilir" şeklinde belirterek yönetişim kavramı ismen geçmese de işbirliği anlamı bakımından önemli bir kamu politikası anlayışı olarak görülmektedir.

2018'de "The Global Compact For Migration" olarak adlandırılan, Birleşmiş Milletler yeleri tarafından kabul edilen Güvenli, Sistemli ve Düzenli G için Küresel lkeler Sözleşmesi, ulus ötesi olması özelliği taşımaktadır. Sözleşmeye gin üstesinden hiçbir devletin tek başına gelemeyeceğinin farkında olan, yasal bağlayıcılığı olmayan, uluslararası, bölgesel, ikili işbirliği ve diyalog gerektiren işbirliği hareketi çerçevesinde bakılmaktadır (europarl.europa.eu). Bu açıdan küreselleşme ile hesap verebilir, Şeffaf, katılım esaslı, vatanadaşa ve sonuca odaklı, kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşları işin içine katmaya çalışan yönetişimci bir yapılanma karşımıza çıkmaktadır (Korkmaz zcan ve Mesci, 2018: 35). Ayrıca 2019-2020 yıllarında birçok niversite içerisinde g hareketlerinin demografik, toplumsal, kültürel, eğitsel, hukuki ve ekonomik, siyasi, dini görünümleri üzerine çalışmalar ile g ve göçmenlerin ekonomik, sosyal ve politik etkileri üzerinde araştırmalar yapmak üzere oluşturulmuş G Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmelikleri ıkarılmıştır.

Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 23.05.2020 tarih ve 31135 sayılı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayın Yönetmeliği kapsamında, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün baştığı bütün yayınların planlanması, basılıp, dağıtılması konusunda kuralları belirleyerek, yayın hizmetlerinin etkili Şekilde yürütülmesi konusu yer almaktadır (mevzuat.gov.tr). Güvenli, Sistemli ve Düzenli G için Küresel lkeler Sözleşmesi pandemi süreci ile birlikte aciliyet gerektiren çeşitli hedefler içermektedir. Bunlar arasında g esnasında güvenlik açıklarının azaltılması, konsolosluk hizmetlerinin güçlendirilmesi

ve göçmenlere sağlık hizmetleri gibi temel hizmetlere erişim sağlanması da hildir. Ayrıca, uluslararası göçün yeniden başlatılmasına yardımcı olabilecek, tüm göçmenler için yasal kimlik ve belgeler ile göçmenleri kabul ve kalış için uygun kanallara yönlendirmek amacıyla çeşitli prosedürler tekrar düzenlenmelidir (Newland, 2020, s.1). Zira COVID-19 süreci ile birlikte artık uluslararası ve ulusal sınırlandırmalar yapılarak, dünya genelinde seyahatlere yönelik gelen kısıtlamalar birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda insan hareketliliğinin azaldığı bu süreç göç yönetimi üzerinde de değişimleri ortaya koymaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden söylem analizi tekniği kullanılmıştır. Göç yönetişimi bakımından işbirliğinin gerekli görüldüğü ve kurumsal yapılanmasında rol oynayan merkezi yönetim, merkezi yönetimin taşra teşkilatı, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler veri toplanmasında ele alınan alanlardır. Veriler pandemi sürecinde göç alanında konuşmaları yer alan kişiler üzerinden toplanmıştır. Bu kapsamda kamu sektöründen İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürü Savaş Ünlü'nün konuşması, Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) ve Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin'in konuşması, sivil toplum kuruluşu olarak Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Ahmet Türköz'ün konuşması, uluslararası örgüt anlamında ise Uluslararası Göç Örgütü IOM Türkiye Acil Durum Program Koordinatörü Mazen Abouhossn'un konuşması ele alınmıştır. Söylem analizi söylem üretme yolu olarak görülebilmektedir. Veri, analiz ve analizden elde edilen sonuçlara dayanarak gerçekleştirilen söylem analizinde örneklem büyüklüğü önemli olmamakta, analizlerde kişilere yönelik sayısal bir sınır yer almamaktadır. Dolayısıyla kullanılan dil ve söylenen sözler çözümlenmeye çalışılmaktadır. Zira söylem analizinde konuyu yazılı, sözlü ya da sözsüz içerikli metinler oluşturmaktadır (Sözen, 1999). Bu açıdan çalışmada metinlerin analizinde kullanılmakta olan araştırma soruları şu şekildedir: Göç yönetişiminde işbirliği neden önemli? COVID-19 salgınında göçmenler nelerden olumsuz etkilenmekte? Göçmenlerin çalışma alanlarına dahil edilebilmesi ve pandemi sürecinin sorunlarının aşılabilmesi için neler yapılmalı?

Sorulan soruların cevaplanması için kullanılan söylem konuları ve içerikleri ilk olarak belirlenmiştir. Bu açıdan sorulara verilen cevaplar incelenerek, söylemsel stratejiler belirlenmiş, daha sonra ise söylemsel stratejilerin gerçekleştirilmesi için kullanılan dilsel araçlar ile ortaya çıkan konuşmalar incelenmiştir (Düzgit, 2011, s.56).

Bulgular

Yapılan söylem analizi sonucunda konuşmalarda aşağıdaki başlıkların vurgulandığı ortaya çıkarılmıştır.

COVID-19 Sürecinde Göç Yönetişiminin (İşbirliğinin) Önemine Vurgu

Göç İdaresi Genel Müdürü Savaş Ünlü: "Ülkemiz, Avrupa'da hiçbir ülkenin altından kalkamayacağı bir yükü, Türk milletinin misafirperverlik ve mağdura sahip çıkma gibi tarihsel kodları ile birlikte önemli bir problem yaşamadan yürütmeyi başarmıştır. Sadece yabancılar ve göç yönetimi ile ilgili süreçlerde değil, kamuya ait tüm süreçlerde sivil toplum kamunun en önemli paydaşıdır." Ünlü'nün bu konuşması ile göç konusunda özellikle sivil toplum kuruluşlarının kamunun yetişemediği noktalarda çok önemli bir işlevi yerine getireceğine değinmektedir. Ayrıca gerçekleştirilen işbirlikleri ile göç yönetiminin daha sorunsuz şekilde yapılabileceğinin vurgusu yapılarak kamu sektörünün tek başına sorunlar ile başa çıkabilmesinin güç olacağı vurgulanmıştır.

Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) ve Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin, sosyal izolasyon, sosyal mesafe ve hijyen konusunda 14 kuralı halka anlattıklarını ifade etmiş, Gaziantep'te salgınla mücadelede neler yapıldığını anlatarak, "...Artık özel ve devlet hastanesi ayrımı kalmadan işçi-çiftçi, kadın-erkek demeden sosyal sağlık sistemi kuruldu. Yerelle merkez koordine olduğu zaman büyük bir başarı hikayesi oluştu." şeklinde konuşmuştur. Bu bakımdan işbirliği hareketinin özellikle COVID-19 süreci açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Ahmet TÜRKÖZ "Türkiye'de göç ve göçmen konusunda faaliyet gösteren STK sayısı 1074 civarında" olduğunu belirterek, "Kamu-STK iş birliği geliştirilmesi gereken bir alandır. Çünkü STK'lar bağımsız yapılardır. İşlerin koordineli bir şekilde yürütülmesi açısından gerekli mercilere ihtiyaç var."

değerlendirmesini yapmıştır. COVID-19 sebebiyle “Kamu, STK Uyum Buluşmaları” olarak adlandırılan toplantıların her birisi çevrim içi olarak gerçekleştirilmiş, sivil toplum kuruluşlarının kamu desteği olarak, işbirliği halinde göçmen konusuna destek sağlaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca IOM, ülke genelinde İl Göç İdareleri ile işbirliği doğrultusunda göçmenlere kişisel koruyucu ekipman ve ihtiyaç duyulan malzemeleri temin ederek, denizde kurtarılan ve Yunanistan kara sınırında bulunan göçmenlere insani yardımların yapılmasını gerçekleştirmektedir.

Belediyelerin, vatandaş ve göçmenleri kapsayan hizmetlerini sunabilmesi açısından STK’larının alanda elde ettiği birikimlerden yararlanılmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamda STK’ları özellikle koruma, geçim kaynaklarına erişim ve sosyal uyum bakımından deneyimli ve uzman personele, anlamlı bir çözüm potansiyeli oluşturmaktadır. Amacı gerçekleştirmek için belediye ile sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri işbirlikleri, hukuka uygun olmalıdır. Bu bağlamda belediyeler, sivil toplum kuruluşlarına işleri devretmesi noktasında yasal bir dayanakla hareket etmelidir (Kocaoğulları, 2020, s. 36).

COVID-19 Salgınından Göçmenlerin Olumsuz Etkilenmelerine Vurgu

IOM Türkiye Acil Durum Program Koordinatörü Mazen Aboulhosn, “COVID-19 salgını, özellikle İstanbul, İzmir ve Gaziantep gibi büyük şehirlerde yaşayan göçmen ve mülteci toplulukları vurdu” açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca bu süreçte iş kaybına ilk uğrayanların arasında yüzbinlerce göçmenin yer aldığını, bu açıdan maddi anlamda aileleri ile birlikte yükün altında kaldıklarını söyleyerek, birçoğunun ilaç, gıda ve sağlık anlamında çeşitli hizmetleri hala karşılayamadıklarını sözlerine eklemiştir (turkey.iom.int). Aboulhosn’un bu açıklamasından Covid-19’un göçmenler açısından oldukça zor bir süreç olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca IOM’un çeşitli illerdeki göçmen aileler üzerinde gerçekleştirdiği saha araştırmaları da bunu doğrulamaktadır. Elde edilen veriler ışığında COVID-19 sürecinden sağlık ve ekonomik anlamda göçmenlerin orantısız şekilde etkilendiği ortaya konulmaktadır. Göç olgusu ile beraber ortaya çıkan sağlık, ekonomik ve toplumsal anlamda yaşanan pek çok sıkıntı suç oranlarını da olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu durum toplumsal anlamda düzensizliklerin yaşandığı bir süreci doğuracak, yeni yasal ve politik düzenlemelere sebep olacaktır.

Göç başlı başına suçta neden olan bir faaliyet gibi görülmesi de, göçün iyi şekilde yönetilememesi durumunda eğitimden sağlığa, ekonomiden psikolojiye pek çok anlamda sorunlara yönelik politikalar geliştirmek, ileride suçta yönelik sorunlarının büyümesinin engellenmesinde oldukça önemlidir (Korkmaz Özcan ve Gül, 2019, s.1324). Özellikle COVID -19 sürecinde uluslararası ve şehirlerarası yasaklarının ihlal edilmesi, kimlik ve belgelerde sahtecilik gibi vb. konularda çeşitli olumsuz örnekler kaşımıza çıkabilmektedir.

Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) ve Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma şahin "Yeni bir dünya kurulduğunu düşünüyorum. Bu yeni dünyada güçlü devlet tanımının değiştiğini, yalnızca kişi başına düşen milli gelir ile güçlü olunmadığını, sağlıklı kentler kurulması gerektiğini, tedarik zincirini güçlü kurmamız gerektiğini ve tedarik ve gıda güvenliğini temin etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bu dönem bizim güçlü yönlerimizi gösteren bir zaman oldu. Çevresel kalkınmanın insani kalkınmayla birlikte ne anlama geldiğini pandemi sürecinde gördük. TBB olarak tüm çalışmalarımızı tüm paydaşlarımızla paylaşmaya hazırız." (tbb.gov.tr) şeklindeki konuşmasıyla COVID-19 ile ortaya çıkan her türlü aksaklıkların sağlıklı kentler olarak adlandırılan, sağlıklı ve yaşanabilir bir kent için yapılması için gerekli faaliyetler olduğu ortaya koyulmuştur. Bunun için ekonomik boyutun yanında insani anlamda da yerine getirilmesi gerekenler diğer kurum ve kuruluşlar ile işbirliği halinde gerçekteşmesinin daha etkin olacağı vurgulanmuştır.

Kentin sağlıklı olması sadece bireylerin fiziksel iyi oluşu anlamında değil, aynı zamanda psikolojik iyi oluş olarak da tüm çevrenin iyi olmasını sağlamaktır (Belli, 2019, s.1930). Sağlıklı kent, kentin sahip olduğu değerleri yenilemek, kent ulaşımı, konut alanları, yeşil alanların oluşturulması, sosyal bütünleşmeyi sağlama, toplumun gelişmesine imkan yaratma, sağlık servislere ulaşılabilirlik sağlama, yaşama imkânı sağlama, arkadaşları ile görüşebilme, ailesinin korunması, yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayabilme, güvenli ve özgür şekilde yaşama faaliyetlerinin gerçekteştirilmesi şeklinde farklı bakış ve çalışma alanlarına göre tanımlanabilmektedir (Başaran, 2007, s.208). Fiziksel ve sosyal anlamda toplumun kaynaklarını genişleten, düzenleyen ve insanların birbirlerini desteklemelerini sağlayarak (Goldstein, 1996, s.4), şehrin çeşitli bölümlerinin birbirleriyle iletişim kurmasının, duyarlı ve esnek kalmasının önemi üzerinde durmaktadır. Sağlıklı bir kent için şehrin gelişimsel ihtiyaçlara, organizasyonlara ve insanlara yönelik tepkilerinin uygun ve etkili

olması; kentin değişen gereksinimleri karşılamak adına kendini değiştirme yeteneğine sahip olması gerekmektedir (Duhl, 1986, s.55).

Bir kentte göçün sonuçları olumsuzlukların yoğun olması durumu gibi görünse de taraftarlar açısından olumlu birçok varsayım ve sonuç söz konusudur. Örneğin, yurtdışına taşınmak çoğu göçmen ve aileleri için ekonomik bir fayda olarak görülmekte, alıcı ülkelerdeki işverenler tarafından göçmen işçiliğine ihtiyaç duyulması memnuniyetle karşılanmakta ve sıklıkla talep edilmekte, uluslararası göçmen örgütler tarafından yapılan ekonomik katkıları yerel topluluklara yardım ederek çeşitli hizmetleri ve altyapıyı sağlamaktadır. Ayrıca ulusal düzeyde emek ihraç eden ülkelerden gelen dövizler oldukça önemli görülmekte, işçi dövizleri ile ülke ekonomisi gelişmekte, göç yerel işsizliğe ve mali darboğazlara kısa vadeli bir çözüm sağladığı ölçüde de ülke hükümetleri özerk ulusal kalkınmayı teşvik etmektedir (Portes, 2008, s.7). Fakat COVID-19 salgını, düşük ve orta gelirli ülkelere gönderilen havale hacmini 2019'da 548 milyar dolardan 2021'de 470 milyar dolara düşürebilmekte ve bu da 78 milyar dolar veya % 14 kayıp anlamına gelmektedir. Bu süreçten milyonlarca göçmen ve aileleri geçim sıkıntısı yaşamış, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ilerlemeyi durdurmuştur. Bu kaybın etkilerini azaltmak için ulusal stratejilere ve uluslararası işbirliğine ihtiyaç duyulacaktır (International Migration 2020 Highlights).

İstihdama Katılım ve İşgücünün Desteklenmesine Vurgu

Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) ve Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin belediyelerin COVID-19 süreci ile nasıl mücadele ettiği sorusunu Türkiye'nin sağlık alanındaki dönüşüm politikası ve hükümet-belediyeler arasındaki işbirliği ile gerçekleştiğini belirtmiştir. Şahin aynı zamanda: "Biz sağlıkta dönüşümde yaptığımız çalışmaların dönüşlerini alıyoruz. Bu süreç bize, ne kadar doğru bir şekilde insani kalkınmaya ne kadar önem verdiğimizi söylüyor. Ekonomiyle birlikte çevresel ve insani kalkınmayı sağlamazsak büyük sorunlar yaşanacağı mesajını veriyor. Herkes güvende değilse kimse güvende değildir." açıklamasında bulunmuştur. En büyük gücün yetişmiş insan gücü olduğunun altını çizen Şahin'in bu açıklamasından özellikle yaklaşık 500 bin nüfuslu mülteciye sahip Gaziantep için birbirini desteklemesi gereken pek çok kurum ve kuruluşun varlığı gerekmektedir. Bu

açıdan göçmenlerin istihdama katılım ve işgücü konusu gç yönetişimi anlamında düşünüldüğünde oldukça önemlidir.

Göçmen nüfusundaki sayısal fazlalık iş piyasasını ve iş gücü kapasitesini büyük oranda etkilemektedir. Örneğın Türkiye’de çalışma izni alarak çalışan göçmenler 35 bin civarındayken, Suriyeli mülteciler içerisinde iş piyasasında 800 bin - 1 milyon 200 bin arasında çalışan kişi olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye’de %40 oranında kayıt dışı işgcn olduğu tahmin edilirken bu oran tahminlerin üstünde çıkmıştır. Bu durumun sebepleri çalışma izni alma konusunda yaşanan bürokratik sürecin zorluğu olduğu gibi; işverenlerin gelir artırmak amacı ile sigorta, asgari ücret, iş güvenliği ekipman azlığı, azami çalışma süresi, mesai ödenekleri, tatil izinleri, kıdem tazminatı gibi haklardan Suriyeli mültecileri yoksun bırakmaları da gelmektedir. (Kocaoğulları, 2020, s.8).

COVID 19 ve alınacak önlemler kapsamında Göçmen Sağlığı Merkezlerine başvuranlar pandemi süreci ile ilgili bilgilendirilmekte, ateş ölümleri yapılarak, gerekli görüldüğü hallerde hastaneye yönlendirilmektedirler. Göçmen Sağlığı Merkezlerinde alışan doktor ve sağlık çalışanları için Sağlık Bakanlığı, COVID-19 bilgilendirmelerini Arapça’ya çevirmiştir. Personele eldiven, maske, alkol bazlı el ve yüzey dezenfektanı gönderilmiştir. Ayrıca insanların nasıl el yıkaması gerektiğini anlatan Arapça dokümanlara hem internet aracılığı ile hem de Göçmen Sağlığı Merkezlerine giderek öğrenebilmektedirler (Mardin vd., 2020, s.114). Fakat tek başına bilgi sahibi olmak yeterli olmamakla birlikte koşulların farklılıkları da olumsuzlukları artırmaktadır. Örneğın COVID-19 salgını sonucu bulaş riski sebebiyle çalışanların bazıları evden-uzaktan çalışma yöntemi ile faaliyetlerini yürütürken, bazıları ise çalıştığı işin yapısı gereği ya da pandemi öncesindeki eşiitsizliklerin devam ediyor olması sebebiyle bundan mahrum kalmaktadır. Hla dünyadaki istihdam oranının %61’ini oluşturan 2 milyar kayıt-dışı veya enformel çalışan sayısı böyle bir süreçte mağdr olabilecektir. Özellikle bu tür çalışanlarda iş sağlığı ve güvenliği konusunda karşılaşılabilecek birçok risk faktörü yüksek olup, maske ve hijyen maddesi kullanımı konusunda da yeterince faydalanamama durumu söz konusu olmaktadır. Üstelik bu kesimde yaşayan kişilerin konutları, sağlıklı su şebekesi olmaması, kanalizasyon sorunları gibi sebeplerle genelde sağlıklı yaşam şartları sağlanamamaktadır. Aynı zamanda bu çalışanlar hastalık izni veya işsizlik yardımı gibi sosyal güvenlik haklarından mahrum oldukları için sağlık ile geçim arasında seçim yapma zorunda

kalabilmektedir (Balcı ve Çetin, 2020, s.21). Bütün bu olumsuz şartlar düşünlüdüğünde hem ekonomik anlamda hem de toplum sağlığı anlamında kişi veya kişilere yönelik yaşanmakta olan olumsuz sürecin mülteci ve sığınmacılar açısından da mümkün olduğu görülmektedir. Zira bu kesim toplumda hem risk faktörünün yoğun olarak görüldüğü kesim olarak karşımıza çıkmakta, hem de kendileri ve aileleri olumsuz şartlardan etkilenebilmektedirler.

Sonuç

COVID-19 salgını ile başlayan ulusal sınırları kapatma, dünya genelinde seyahat kısıtlamaları gibi çeşitli sebepler insan hareketlilikleri noktasında, birçok faktörü toplumsal anlamda değişime uğratmıştır. Bu çalışmada uluslararası göç yönetişimi konusunda; merkezi yönetimden İçişleri Bakanlığı bünyesinde merkez ve taşra örgütünün (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, İl/İlçe Göç İdaresi Müdürlükleri), yurt dışı teşkilat yapısının, yerel yönetim birimleri ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmesinin önemi görülmektedir. Çalışma COVID-19 süreci kapsamında yapılan çalışmaların iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesiyle daha etkin sonuçlar alınacağı üzerinde gerçekleştirilmiştir. COVID-19 küresel salgın sürecinin önlenmesi amacıyla sektörler arası diyalog çok daha önemli bir hal almıştır. Özellikle göçmenlerin haklarını koruyan ve göçmenleri destekleyerek çeşitli stratejiler ortaya koyan ve uygulayan, küresel bir sorun olarak adlandırılan bu süreçte ekonomik anlamda koordinasyon sağlayan küresel bir mekanizma kurmak oldukça önemlidir.

Ekonomik anlamda gelişmeler ile yürütülen dışa açılmaya yönelik politikalar Türkiye'nin göç alan ve veren ülke imajını güçlendirmekte, göç için veri sistemlerinin güvenilir olmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca göç ve uluslararası koruma kapsamında kurumdaki hukuksal düzenlemelerdeki eksikliklerinin tamamlanması, bu kapsamdan faydalananların sağlıkta, barınma ve eğitimde kaşısına çıkan problemlerin giderilmesi gerekmektedir. Tüm bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde (Onuncu Kalkınma Planı, 2014, s.55; Onbirinci Kalkınma Planı, 2019, s.169):

- Göçe yönelik uluslararası yardım yönetimi, planlaması, uygulama gibi konularda kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi,

- Uluslararası fonlardan ulusal kurum ve kuruluşların doğrudan faydalanabilmesi yönünde kapasitesinin geliştirilmesi,
- Göçün düzenli gerçekleştirilmesi için uluslararası işbirliği,
- Politika ve hizmet sunumlarının sağlanmasında kurumlar arası koordinasyonun geliştirilmesi gibi çalışmalar planlanmaktadır.

Türkiye'de "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu", uluslararası göç bakımından 2013'ten sonra temel oluşturacak nitelikte bir kanun olarak görülmekte olsa bile, devam etmekte olan göçlere yönelik yeni kanunların oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye'de özellikle belediye gibi sınırdaki yerel yönetim birimleri, Suriye, Irak kaynaklı kitlesel göç hareketleri karşısında çeşitli görev ve rolleri söz konusudur. Karşılaşılan COVID-19 kaynaklı sorunların önüne geçebilmesi yerel, bölgesel ve ulusal anlamda önemli olduğu gibi uluslararası anlamda da kalkınmayı etkileyebilecek bir öneme sahiptir. Bu açıdan sorunların kalıcı hale gelmemesi ve göçmenlerin Türkiye'de sürekli şekilde kalmaları durumunda uyum sorunlarının yanında ortaya çıkan küresel salgının da yerel yönetim birimleri tarafından kamu sektörü, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşlar ile işbirliği halinde çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu durum onların tek başına hareket etmesinin önüne geçecek kadar karmaşık, birlikte hareket ile hızlı şekilde çözülebilecek nitelikte bir konu olarak görülmektedir. Konunun özellikle göç yönetiminde gerçekleştirilen faaliyetlerdeki aktörler açısından göç gönderen ülkeye, göç alan ülkeye ve transit ülkeye yönelik sorumlulukların eşitlik çerçevesinde paylaşılması, dengenin oluşturulması gerekmektedir.

İstihdam ve göç, göç yönetişimi açısından ele alınması önemli bir konu olmakla birlikte toplumsal anlamda hem hükümeti hem de alınacak politikalar bazında tüm halkı ilgilendiren bir konudur. Zira göç ederek gelen kişilerin nüfusu sayısal olarak artırmasının yanında, orada gerçekleştirilecek kültürel farklılıklar daha az istihdam edilmelerine sebep olmaktadır. Ayrıca göç edenlerin farklı dil özellikleri, eğitim konusundaki yetersizlikleri, mesleki becerilerindeki bazı eksiklikler, işverenlerin düşük ücretlerde çalıştırma istekleri, yerel halkın bakış açısındaki olumsuz tavır vb. her türlü etkene, COVID-19 sürecinde yaşanan olumsuzluklar da eklenince pek çok aile açısından geçim sıkıntısı baş göstermiştir. Özellikle sorunların çözüme kavuşturulması ve toplumsal anlamda refah seviyesi oranının yükseltilmesi için vatandaşlık haklarının verilmesi ve her türlü haktan yararlanma imkanlarının önü

açılmalıdır. Zira amaçlarına ulaşabilmek ve her türlü yoksun bırakıldığı imkanlara kavuşmak amacıyla suç oranlarını artırıcı faaliyetlere girişimlerde bulunabileceklerdir.

COVID-19 sürecinde testlere ve tedavi yöntemlerine en son erişen kişiler grubunda göçmen işçiler gelmektedir. Göçmen işçiler genellikle ücret, işsizlik veya sosyal güvenlik yardımlarında, sosyal anlamda koruma önlemleri gibi COVID-19'a yönelik ulusal politikalar ve önlemler kapsamın dışında tutulmaktadır. COVID-19 testine veya tedavisine erişimin mevcut olduğu durumlarda bile, özellikle düzensiz göçmen statüsünde olan göçmen işçiler, tutuklanma veya sınır dışı edilme korkusuyla bu hizmete erişemeyebilmektedir (ilo.org). Zira mülteciler arasında işini kaybetme korkusu sebebiyle COVID-19 testini yaptırmak istemeyen birçok kişiyi de görmek mümkündür. Bu korkunun önüne geçilebilmesi amacıyla çalışanlara yönelik yapılandırılmaları gidilerek güven duygusunun oluşturulması gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Covid-19 Epidemic and Turkey:
Migration Governance Effects**

*

Zişan Korkmaz Özcan
Süleyman Demirel University

From the past to the present, many countries have struggled with the epidemic, sometimes these struggles have been successfully finished in a short time, and sometimes they have passed to a global dimension affecting the whole world in the long term. Policies implemented by countries within the scope of combating epidemic diseases have affected almost every field and segment. In particular, public sector, private sector service providers and regional, national or international organizations that mediate these services are affected by the negatives of the process. Many groups working with the COVID-19 pandemic process all over the world, retired, unemployed, students, young or old, have been affected by this process, as well as people and their families in the so-called migrant and refugee sectors.

The actors of the EU's public sector, private sector and non-governmental organizations, universities and research institutions, associations and their interactions with each other are the elements that provide the information and communication network in migration governance. It is very important for the EU that co-operation on information and communication in migration governance can work correctly.

The study was discussed on three main planes. Firstly, a qualitative research was carried out on migration within the framework of Turkey's Directorate General of Migration Management, secondly, public policies from the past to the present within the framework of migration governance, and thirdly, rhetoric analysis. In this respect, the central and provincial organizations of the central government and local administrations included in the scope of the study, in terms of the public sector; Non-governmental organizations and international organizations, on the other hand, were included in the issue by forming other important segments in the realization of the cooperation movement. In this context, the strategic issues identified were carried out on authorized persons who gave speeches in the context of migration

during the COVID-19 process. Emphasis has been made on how important migration governance is in the COVID-19 process, the various negatives affecting migrants due to the pandemic, and what needs to be done to support employment and participation.

Migration governance, which emerges as an important concept for the migration management process, has two defining features. First, the word "govern" in the meaning is a decree that is not clearly labelled internationally. Regulated by areas of global governance, migration regulates states' responses to international migration.

In this study, discourse analysis technique, one of the qualitative research methods, was used. Central government, provincial organization of central government, local governments, non-governmental organizations and international organizations that play a role in the institutional structure of migration governance are the areas covered in data collection. The data were collected from people who had speeches in the field of migration during the pandemic process. In this context, the speech of Savaş Ünlü, director general of migration administration of the Ministry of Interior from the public sector, the speech of The Union of Municipalities of Turkey (TBB) and Gaziantep Metropolitan Mayor Fatma Sahin, the speech of Ahmet Türköz, head of the Department of Foreign Relations of the General Directorate of Civil Society Relations as a non-governmental organization, and the speech of Mazen Abhooulsn, IOM Turkey Emergency Program Coordinator of the International Organization for Migration in terms of international organization, were discussed.

As a result of the discourse analysis, it was revealed that the following headings were emphasized in the speeches.

- Emphasis on the Importance of Migration Governance (Cooperation) in the COVID-19 Process
- Emphasis on the Negative Impact of Migrants from the COVID-19 Outbreak
- Emphasis on Participation in Employment and Supporting the Workforce

In this study, on international migration governance; The importance of the central and provincial organizations (Directorate General of Migration Management, Provincial / District Directorates of Migration Management), the foreign organization structure, local government units and non-

governmental organizations within the Ministry of Internal Affairs are important. The study was carried out on the fact that more effective results will be obtained by carrying out the studies carried out within the scope of the COVID-19 process in cooperation. In order to prevent the COVID-19 global pandemic, inter-sectoral dialogue has become much more important. In particular, it is very important to establish a global mechanism that protects the rights of immigrants and puts forward and applies various strategies by supporting migrants and provides economic coordination in this process, which is called a global problem.

In Turkey, the ability of local government departments / municipalities, especially on the border, to prevent COVID-19-related problems in the face of acute mass migration movements from Syria and Iraq is important locally, regionally and nationally and can affect development internationally. In this respect, the problems should not become permanent and the global epidemic that arises in addition to the adaptation problems if the migrants are permanent residents in Turkey should be solved by local government departments in cooperation with the public sector, NGOs and international organizations.

Employment and migration are an important issue to address in terms of migration governance, but they are a social issue that concerns both the government and the whole public on the basis of the policies to be taken. This is because, besides the numerical increase in the population of immigrants, cultural differences that will take place there cause them to be employed less. In addition, the different language characteristics of the migrants, their inadequacies in education, some deficiencies in their professional skills, employers' desire to employ workers at low wages, negative attitudes from the point of view of the local people, etc. added to all kinds of factors, including the negativity experiences in the COVID-19 process are the factors that have arisen the shortage of livelihoods for many families.

Migrant workers are the last people to have access to testing or treatment during covid-19. Migrant workers are often excluded from national COVID-19 policy measures such as wage benefits, unemployment benefits or social security and social protection measures. It is also possible to see many people among refugees who do not want to be tested on COVID-19 for fear of losing their jobs. In order to prevent this fear, it is necessary to establish a sense of trust by going to the configurations for employees.

Kaynakça / References

- Aliu, A., Oğurlu, Y., Özkan, Ö., Öztürk, İ. ve Aliu, D. (2017). Avrupa Birliği hukuku kapsamında göç yönetişimi, yetkilendirme, yetki ikamesi ve ölçülülük ilkesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD)*, 5(3), 95-107.
- Aydın Düzgüt, S., (2011). Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine postyapısalcı yaklaşım: Almanya örneğinde dış politika ve söylem analizi, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(29), 49-70.
- Balcı, Y., ve Çetin, G. (2020). *Covid-19 pandemisinin Türkiye Ekonomisinde istihdam ve çalışma hayatı üzerindeki etkileri: Sorunlar ve çözüm önerileri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Başaran, İ. (2007). Sağlık kentler kavramının gelişiminde sağlıklı kentler projesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3), 207-229.
- Belli, A. (2019). Türkiye’de sağlıklı kentler ve büyükşehir belediyeleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1930-1962.
- Betts, A. (2008). Global migration governance. *Global Economic Governance (GEG) Working Paper, WP, 43*.
- COVID-19 pandemisinde göçmen işçileri korumak (Nisan 2020). İlo. 03.01.2021 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_745357.pdf adresinden erişildi.
- Demirhan, Y., ve Aslan, S. (2015). Türkiye’nin sınır ötesi göç politikaları ve yönetimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 23-62.
- Duhl, L. J. (1986). The healthy city: Its function and its future. *Health promotion international*, 1(1), 55-60.
- Europarl. (t.y). *A global compact on migration, Placing human rights at the heart of migration management*. 02.02.2021 tarihinde [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614638/EPRS_BRI\(2017\)614638_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614638/EPRS_BRI(2017)614638_EN.pdf) adresinden erişildi.
- Goldstein, G. (1996). A healthy city is a better city. *World Health*, 49(1), 4-6. 10.01.2021 tarihinde http://www.goc.gov.tr/icerik/hakkimizda_308_309 adresinden erişildi.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayın Yönetmeliği, (23.05.2020). *Resmi Gazete*, 20.12.2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=34544&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.

- Göç Kurumu. (2016). *2016 Türkiye Göç Raporu*. 20.01.2021 tarihinde https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf adresinden erişildi.
- Kara, D., Öykü, C. ve Kara, M. (2015). Türkiye’de göç yönetişimi: kurumsal yapı ve işbirliği. *Journal Of Entrepreneurship And Development*, 10(2), 1–25.
- Kocaoğulları, A. (Aralık 2020). *Kentsel hizmetlere göç perspektifinden bakmak: Pandemi döneminde İstanbul Örneği Ulusal Düzeyde Karar Alıcılar için Politika Önerileri*. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Kolukırık, S. (2014). Uluslararası göç ve Türkiye: Yerel uygulamalar ve görünüm-ler. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6(2), 37-53.
- Korkmaz Özcan, Z. (2018). Kamu politikaları çerçevesinde Türkiye’de göç yönetişimi: Merkez- taşra yapılanması. 6. *Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi Özet Kitabı*, Ankara.
- Korkmaz Özcan, Z. ve Gül, H. (2019). Kentsel güvenlik açısından geçiçi koruma kapsamındaki Suriyelilerin iller bazında değerlendirilmesi. Kamu Yönetimi Seminerleri -KAYSEM 13 (1316-1326). Gaziantep, Turkey.
- Korkmaz Özcan, Z. ve Mesci, H. (2018). 4771 sayılı çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun çerçevesinde göç ve yönetişim ilişkisi, *Küresel ve Yerel Bakış Açısıyla Sosyal Bilimler Araştırmaları*, SRA Academic Publishing.
- Mardin, D., Özvarış, ř. B., Sakarya, S., Kayı, İ., Gürsoy, G., Yukarıkır, N., ve Başpınar, A. (2020). Covid-19 sürecinde Türkiye’de göçmen ve mültecilerin durumu. *Sağlık ve Toplum Özel Sayı*. 01.11.2020 tarihinde <https://ssyv.org.tr/wp-content/uploads/2020/07/14-Cov%C4%B1d-19-S%C3%BCrecinde-T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-G%C3%B6%C3%A7men-ve-M%C3%BCltecilerin-Durumu.pdf> adresinden erişildi.
- Mülteciler.org. (t.y). *Türkiye’deki Suriyeli sayısı*. 01.02.2021 tarihinde <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden erişildi. <https://turkey.iom.int/tr/g%C3%B6%C3%A7-ve-entegrasyon> adresinden erişildi.
- Newland, K. (2020). Will international migration governance survive the COVID-19 pandemic? *Policy Brief*, Migration Policy Institute.
- Papademetriou, D. G. (2011). Governance of international migration: Defining the potential for reform in the next decades. *Migration Policy Institute*, Lizbon.
- Portes, A. (2008). Migration and Development: A conceptual review of the evidence. S. Castles, ve R. D. Wise, *Migration And Development: Perspectives*

- From The South.* içinde (s.17-43) .Geneva: International Organization for Migration,
- SBB. (t.y). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). 10.01.2021 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> adresinden erişildi.
- SBB. (t.y). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). 10.01.2021 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/OnuncuKalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> adresinden erişildi.
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi, güç ve refleksitive*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- T.C Sağlık Bakanlığı (t.y). *COVID-19 Bilgilendirme Sayfası*. 19.01.2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir> adresinden erişildi.
- Tepealtı, F. (2019). Avrupa Birliği'ne yönelik Türkiye geçişli (transit) göç hareketleri ve Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 125-140.
- Türkiye Belediyeler Birliği. (t.y). *Şahin Türkiyenin pandemide ki başarısını anlattı*. 09.012.2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/haberler/20200612-sahin-turkiyenin-pandemideki-basarisini-anlatti> adresinden erişildi.
- Un. (t.y). *International Migration 2020 Highlights*. 05.02.2021 tarihinde <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özcan Korkmaz, Z. (2021). Covid-19 salgını ve Türkiye: Göç yönetişimi üzerindeki etkileri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3808-3831. DOI: 10.26466/opus.883997

Covid-19 Pandemisi, Siyasi Rejimler ve Liberal Demokrasi

DOI: 10.26466/opus.885216

*

Mehtap Söyler * - Mustafa Agah Tekindal **

* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/İktisadi ve İdari bilimler Fak., İzmir/Türkiye

E-Posta: mehtap.soyler@ikcu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0243-3240](https://orcid.org/0000-0003-0243-3240)

** Doç.Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/Tıp Fakültesi, İzmir/Türkiye

E-Posta: matekindal@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4060-7048](https://orcid.org/0000-0002-4060-7048)

Öz

Bu makale, siyasi rejimler ve liberal demokrasilerin Covid-19 pandemisi ile etkileşimini çeşitli yaklaşımlar ve tekniklerle araştırmıştır. İlk olarak, 2019-2021 arasında Web of Science veri tabanında taranan Covid-19 pandemisi ve siyasi rejimlerle ilgili çalışmalar bibliyometrik analizle incelenmiştir. Araştırma alanına dair kavram haritasında demokrasinin merkezi ve yön verici kavram olduğu; kutuplaşma, toplumsal cinsiyet, demokratik açıktan oluşan üç konu kümesinin farklı ölçüde kendi içinde yoğunlaşmış, gelişmiş olsalar da birbirine yakın derecede merkezileştiği, diğer konularla bağlantı kurduğu tespit edilmiştir. Sankey Diyagramı ABD adresli eserlerin literatürün oluşmasında etkili olduğunu göstermiştir. İkinci olarak makale, bibliyometrik analiz sonucundan yola çıkarak pandemi ve demokrasi etkileşimine odaklanmış, ekonomik gelişmişlik düzeyleri yüksek liberal demokrasiler olan G7 ülkelerinin pandemiyle mücadelesini mercek altına almıştır. Bayesci (önsel) meta-analizde Freedom House Endeksi verileriyle Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi vaka ve vefat sayılarından oluşan birliktelik modeli orta düzeyde uyumludur, etkileşim gücü yüksektir. Meta-analizin sonraki çalışmalar için temel oluşturabileceği öngörüsüne ulaşılmıştır. Son olarak, G7 ülkelerinde demokrasinin pandemi sınavı değerlendirilmiştir. Demokrasinin Çeşitleri Projesi'nin Pandemiyle Bağlantılı İhlaller ve Gerileme endeksleri incelenmiş, sadece ABD'de epey ihlal kaydedildiği ve demokraside gerilemenin yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Bulgular ışığında, siyasi rejimlerle pandeminin kesiştiği alandaki çalışmaların takip edilmesi ve endekslerdeki kavramsallaştırmanın değişen koşullar uyarınca gözden geçirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, siyasi rejimler, liberal demokrasi, bibliyometrik analiz, Bayesci önsel meta-analiz, endeksler

Covid-19 Pandemic, Political Regimes, and Liberal Democracy

*

Abstract

This article aims at studying the interaction between Covid-19 pandemic, political regimes and liberal democracies through diverse methods. Firstly, it conducts bibliometric analysis of works on the Covid-19 pandemic and political regimes indexed in Web of Science dataset between 2019 and 2021. The conceptual map on this research area demonstrates that democracy is the central and motor theme. Three conceptual sets comprising polarization, gender, and democratic deficit share similar levels of centrality or external links to other concepts, despite their differing levels of density or internal links. The Sankey diagram shows that authors from institutions based in the USA were influential in the making of this research area. Secondly, since democracy emerges as the motor theme in the bibliometric analysis, this article focuses on the interaction between the pandemic and democracy. It sheds light on the struggle against the pandemic in G7 countries, liberal democracies with high levels of economic development. Bayesian (prior) meta-analysis examines the association between the level of Covid-19 cases as well as deaths according to the World Health Organization and the aggregate level of political rights and civil liberties according to Freedom House Index. The association model resulting from meta-analysis indicates medium-level goodness of fit and high-level effect size, which leads to the prediction that this analysis could be a basis for further studies. Lastly, this article critically assesses G7 countries' democratic performance at the "pandemic exam" by evaluating the Pandemic Violations and Backsliding Indices of Varieties of Democracy Project. The USA is the only country with some, or considerable violations of democratic standards and high levels of pandemic backsliding compared to other G7 countries. In the light of these findings, it is suggested that research at the intersection of political regimes and the pandemic should be tracked and the conceptualization embedded in indices should be revised in accordance with changing conditions.

Keywords: Covid-19, political regimes, liberal democracy, bibliometric analysis, Bayesian prior-meta-analysis, indices

Giriş

Maske takma ve mesafe zorunluluğunun gündelik hayatımızın bir parçası olduğu karantina günlerinde, bildiğimiz dünyanın sona erdiğini hayatın her alanında deneyimlemekteyiz. Dünya Sağlık Örgütü'nün istatistik verilerine göre, 21 Şubat 2021 itibarıyla Covid-19 pandemisinden dolayı hayatını kaybedenlerin sayısı 2.446.008, teyit edilebilen toplam hasta sayısı 110.384.747, yeni vakaların sayısı 381.841'dir (WHO, 2021). Covid-19 sadece bir pandemi değil, sosyo-ekonomik sonuçları bakımından II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanmış en büyük ekonomik krizdir. Covid-19 küresel bir salgın olmakla birlikte, bu salgının sosyo-ekonomik sonuçları II. Dünya Savaşı'ndan beri yaşanmamış bir ekonomik krize yol açmıştır. Sağlık hizmetlerine erişim maliyetinin yüksek olduğu, sağlık kurumlarının verimli olmadığı ülkelerde krizin en önemli sonucu insan kaybının artması olmuştur. Pandemi, tüm sektörlerde üretimi yavaşlatmış ve küresel ekonomiyi her alanda bir darboğaza sokmuştur. Yaklaşık bir yıl içerisinde kişi başına düşen gelir sert bir azalma kaydetmiş ve milyonlarca insan yoksullaşmıştır. Aşırı yoksulluk dünyada yayılmış ve 88 milyon kişi daha aşırı yoksulluk içinde yaşamaya başlamıştır. Dünya Bankası ekonomik küçülme daha da kötüleşirse, bu sayının 115 milyona çıkabileceğini ve 2021'de 143-163 milyon kişiye ulaşabileceğini tahmin etmiştir (Wadhwa ve Blake, 2021). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ne göre gıda güvensizliği, yetersiz beslenenlerin sayısına 83 milyon ile 132 milyon arasında insanın eklenmesine yol açacaktır (UN Food and Agriculture Organization, 2021).

Bilim insanlarının Covid-19 ile mücadelede sürü bağışıklığı için kritik öneme sahip olduğunu ifade ettikleri aşılama elde edilen başarılarla rağmen, üçüncü dalgada aşılama ilerleme sadece aşı tedariki nedeniyle değil aşıya güven, üreticilere güven ve sağlık sistemine güven gibi faktörler nedeniyle de yavaştır (Wong vd., 2021). Mutasyona uğrayan ve varyantları gelişen virüsün bulaşma hızının artmasının da etkisiyle vaka ve vefat sayıları aşılama rağmen artmaktadır (WHO, 2021). Önü alınamayan bir küresel ekonomik gerileme döneminde siyasi rejimler ve pandemi arasındaki etkileşim nasıl olmuştur? Bu soruyu yanıtlamadan önce pandemi öncesinde, 2020 yılına kadar siyasi rejimlerin gelişimine göz atmak faydalı olacaktır. Huntington (1991) tarihsel anlamda üç "demokratikleşme dalgası" tespit etmiştir. İlk demokratikleşme dalgasını (1828-1926) bir otokratikleşme dalgası (1922-1942)

takip etmiş, ikinci demokratikleşme dalgasını (1943-1962) ikinci otokratikleşme dalgası (1958-1975) takip etmiştir. Huntington, 1974'ten itibaren üçüncü dalganın başladığını ve Soğuk Savaş'ın bitimiyle dalganın belirgin bir şekilde yükseldiğini öne sürmüştür.

2017 yılında Demokrasinin Çeşitleri Projesi'nin (*Varieties of Democracy Project, V-Dem*) 178 ülkenin ortalama demokrasi değerlerini yayınladıkları rapora göre, 1974'ten 2005 yılına kadar devam eden demokratikleşme dalgası durgunlaşma döneminden sonra yerini 2009'dan itibaren bir otoriterleşme dalgasına bırakmıştır. 2017'de dünya nüfusu yaklaşık 7,5 milyar iken otokratikleşen rejimlerin olduğu ülkelerde yaşayan insanların sayısı 2,5 milyardır. 2012-2018 arasında geçen 6 yıl içerisinde, genel anlamda 25 yıl öncesine, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki değerlere geri dönmüştür. Gerileme en çok basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü haklarının çığırması ve hukukun üstünlüğü ilkesinin gereklerinin yerine getirilmemesi nedeniyle yaşanmıştır. Demokratik gerileme Batı ve Doğu Avrupa'da ile Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütme gücünün yetkilerini genişletme suretiyle gerçekleşmiştir. Nüfusa oranladığımızda, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da demokratik hak ve özgürlükler 40 yıl önceki liberal demokrasi değerlerine geri dönmüştür (Lührmann vd., 2018, s.1322-1325).

Pandemiden önce, otokratikleşme dalgası hızlanmış ve derinleşmiştir. 2001 yılında 98 devlet ve toprak parçasında (*territory*) dünya nüfusunun %55'i demokrasilerde yaşarken, 2019 yılında dünyada 87 ülkede dünya nüfusunun %46'sı seçimsel (*electoral*) ve liberal demokrasilerde yaşamaktadır. Sadece 2018 yılında 8 ülkede demokrasi çökmüştür. Buna karşılık, 2019 yılı sivil toplumun otoriter eğilimlere sahip 22 ülkede demokrasi standartlarını iyileştirmek için harekete geçtiği bir "protesto yılı" olmuştur. Covid-19 küresel anlamda sosyal eşitsizliklerin daha da belirginleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, bazı hükümetlerin pandemiden kaynaklı olağanüstü koşulların gerektirdiği kısıtlamaları genişleterek kişilerin dolaşım özgürlüğü ve örgütlenme hakkını kısıtlaması, ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünü daha çok ihlal etmesi protestoların yayılma ihtimaline işaret etmektedir (Maerz vd., 2020).

Sosyo-ekonomik koşullar siyasi rejimleri ve dolayısıyla rejimlerin krizlerle baş etme yeteneğini etkilemektedir. Seymour Martin Lipset'in (1959) "Demokrasinin Toplumsal Gereklikleri: Ekonomik Kalkınma ve Siyasal Meşru-

iyet” başlıklı makalesi demokrasinin sosyo-ekonomik koşullarına dair literatürün gelişmesinde öncülük etmiştir. “Lipset hipotezi” ekonomik gelişmenin demokrasiye içsellliğini (*endogeneous*) öne sürer. Bu hipotez bugüne dek siyasi rejim ve siyasi ekonomi literatüründe çok tartışılmış ve yeniden formüle edilmiş olmakla birlikte çok teyit edilen, sosyo-ekonomik koşullar hipotezi sağlamlığını kanıtlamıştır. Bu hipotezdeki içsellik argümanını sorgulayan çalışmalar (Przeworski vd., 2000) ekonomik gelişmenin ancak demokrasiye geçişten sonra istikrarı sağladığına dair bulgular ortaya koymuş olsa da ekonomik değerlerin istikrarlı demokrasileri açıkladığına dair tez halen sağlamlığını korumaktadır. Ayrıca, Acemoğlu ve arkadaşlarının 1960-2010 yıllarını kapsayan bir çalışması, demokrasiye geçişten sonra kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın uzun vadede, demokrasiye geçişten 25 yıl sonrasında otoriter rejimlere göre %20 fazla olduğunu ve demokrasinin ekonomik büyümeye olumlu etkisinin bulunduğu bulgusuna ulaşmıştır (Acemoğlu vd., 2019).

Bu makale, Covid-19 pandemisi bağlamında siyasal rejimleri ve liberal demokrasiyi farklı yöntemsel tekniklerin sunduğu bulgular ışığında incelemektedir. İlk olarak, araştırmamız pandemiyle siyasi rejimlerin kesiştiği alan hakkındaki literatürde ön plana çıkan konu ağlarını bibliyometrik analizle görselleştirerek sunmaktadır. Bibliyometrik analizde, siyasi rejimler ve Covid-19 pandemisi hakkında 2019-2021 arasında WoS (*Web of Science*) veri tabanındaki bibliyografik verilerin RStudio Bibliometrix programıyla kavramsal analizi yapılmaktadır. Covid-19 pandemisi ve siyasi rejimlerin kesiştiği araştırma alanı bibliyometrik analizle incelenirken analitik anlamda demokrasinin motor ve yön verici bir konu olduğu saptanmıştır. Bibliyometrik analize tabi tutulan eserlerde demokrasinin konumu, hangi kavramların ne sıklıkla bir araya geldiği ve yön verici olduğu, hangi kavram kümelerinin gelişmiş, kendi içinde yoğun bağlantılar kurmuş olduğu ve hangilerinin daha çok başka kavramlarla bağlantılı olduğu ortaya konmuştur. 2019 yılından beri gelişen literatürdeki eser başlıkları, anahtar kelimeler ve yazarların kurum bilgisindeki ülkeler arasındaki bağlar değerlendirilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümlerde çalışmamız demokratik rejimleri mercek altına tutmakta, ekonomik gelişmişlik ve demokrasi düzeyleri yüksek liberal demokrasiler olan G7 ülkelerine odaklanmaktadır. İkinci bölüm pandemi ve siyasi rejim etkileşimini bu liberal demokrasiler örneğinde Bayesci meta-analizle bir ön değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bayesci (önsel) meta-analizde 2020 yılı Freedom House Endeksi verileriyle Dünya Sağlık Örgütü’nün resmi

olarak açıkladığı kümülatif vaka ve vefat sayılarından oluşan birliktelik modelinin (*association model*) uyumu ve etki gücü analiz edilmektedir. Amaç birliktelikteki etki gücünü belirlemek amacıyla önsel bir bilgi edinmektir. Ekonomik gelişmişlik ve demokrasi düzeyleri yüksek liberal demokrasiler olan G7 ülkelerinin Covid-19 pandemisiyle daha iyi mücadele etmesi, bunun vaka sayılarına yansımaları beklenir. Pandemiyle mücadelede başarı en önemli insan hakkı olan yaşama hakkını korumada başarı olarak da değerlendirilebilir. Üçüncü bölüm, G7 ülkelerinin pandemiyle bağlantılı demokrasi karnesini gözden geçirmektedir. Çalışmamız Covid-19 pandemisinin yarattığı yeni dünyada G7 ülkeleri örneğinde liberal demokrasilerin Freedom House ve *V-Dem* Projesi'nin Pandemiyle Bağlantılı İhlaller ve Gerileme endekslerinin verilerini incelemektedir. Bibliyometrik analizin sonuçları ve endekslerin verileri karşılaştırıldıktan sonra, aradaki farklardan yola çıkılarak, endekslerde eksik unsurların tespit edilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Bibliyometrik Analiz: COVID-19 Pandemisi ve Siyasi Rejimler

Yöntem

Bu bölümde, WoS *Core Collection* veri tabanında siyasi rejim ve Covid-19 pandemisi ile ilgili yayınları RStüdyo *Bibliometrix* programıyla kavram analizi yapılmıştır. Bibliyometri bilimsel üretimi, literatürü ölçme ve analiz etmeyi hedefleyen bilimmetrinin (*scientometrics*) alt dalıdır. Bibliyometri bilgi sistemleri, bilgi teknolojisi ve sosyolojisi gibi alanlarla pek çok bakımdan örtüşen araştırma sorularını ele alır. Bibliyometrik analiz bibliyografik verilerin bilimsel yayınların matematiksel ve istatistiksel tekniklerin uygulanmasıyla ölçülmesini amaçlar. Belli bir konuda bilimsel yazının nasıl geliştiği, yayınlardaki kelimelerin hangi sıklıkla tekrar ettiği, belli kelimelerin eş zamanlı ortaya çıkma sıklığı tespit edilebilir. Araştırmacılar arasında gelişen işbirliği ağları, yayın ve atıf sayısı, atıf örüntüleri, hangi eserlere hangi sıklıkla aynı anda atıf yapıldığı ölçülebilir (Petersohn ve Heinze, 2018).

R, istatistiksel programlama dili olmanın yanında, bu dille istatistiksel hesaplama ve grafikler için yazılım geliştirme ortamıdır. R gibi erişime açık kaynak olan RStüdyo, bu dil için entegre yazılım geliştirme ortamı ve grafiksel kullanıcı arayüzüdür. *Bibliometrix*, veri analizi ile bilimsel haritalama aracılığıyla bulguların görselleştirilmesinde kullanılmaktadır. *Bibliometrix* yazılım

programı *Biblioshiny* uygulaması ile internet tarayıcısında bibliyometrik analiz yapma fırsatı sunmaktadır. Veri toplama, veri tabanlarından elde edilen bibliyografik verilerin belli formatlarda *Biblioshiny* uygulamasına yüklenmesi aşamasıdır. Veri analizi analiz birimlerine (kaynak, yazar veya dokümanlara) odaklanabilir. Veri analizi aşamasında, doküman ve niteliklerden (*attribute*) matris oluşturulur, veri indirgeme ve ağ matrisiyle betimleyici analiz yapılır. *Bibliometrix* veri indirgeme yoluyla kelimelerin kümelenme ve birlikte kullanılma sıklığını ölçer; ağ matrisi oluşturma yoluyla bibliyografik eşleme, atıflar, ortak atıflar (*co-citation*), yazarlar arası işbirliği ve tarihsel gelişim analizlerini yapar. Veri indirgeme yoluyla elde edilen betimleyici analiz sonuçları diyagramlar ve haritalarla görselleştirilebilir. Araştırmacı ağı matrisinin bulgularıyla ağ haritası ve tarihsel haritalar görselleştirilebilir. Örneğin, incelediğimiz araştırma alanında hangi dergilerin en çok yayın çıkardığı, hangi ülkelerden hangi yazarların bu alanda ön plana çıktığı ve en çok hangi makalelerin alıntılandığı, eser veya yazar ortak atıfları analiz edilebilir (Aria ve Cuccurullo, 2017).

Bibliometrix programı, veri analizinde kavramsal, entelektüel ve sosyal yapıya dair bulguların elde edilip görselleştirilmesini sağlar. Kavramsal yapı araştırılan konuda bilim camiasının hangi kavramları kullandığını, konuyla ilgili diğer konuların literatürdeki rolünü ve temel eğilimleri yansıtır. Programın kavram yapısı analizinde uyguladığı istatistiksel teknikler ağ analizi, etkensel analiz, tematik haritalama, tematik evrim ve konu modellemesidir. Entelektüel yapı hangi yazarların hangi eserlerinin bilimsel camiayı araştırılan konuda etkilediğini atıfların analizi aracılığıyla yansıtır. Entelektüel yapı analizinde uygulanan istatistiksel teknikler ağ analizi ve tarihsel analizdir. Sosyal yapı ise, yazarlar, çalıştıkları veya araştırma desteği aldıkları kurumlar ve ülkeleri, yazarlar arasında işbirliğini ve etkileşimi yansıtır. Kavramsal yapı analizinde farklı analiz birimlerinde (anahtar kelimeler, doküman başlığı, öz ve tam doküman) hangi kelimelerin hangi sıklıkla bir araya geldiği hesaplanır. Entelektüel yapı analizinde amaç atıf ve ortak atıfların, yazarlar ve yayınlar bazında hesaplanmasıdır. Sosyal yapı analizinde amaç, yazarlar arasında işbirliğinin, eş-yazarlıkların, araştırmacıların hangi kurumlar aracılığıyla işbirliği yaptığının ve ortak yayınların analiz edilmesidir. Sosyal yapı analizinde uygulanan istatistiksel teknikler işbirliği ve ağ analizidir (Aria ve Cuccurullo, 2020).

Bibliyometrik analiz için ilk olarak, WoS *Core Collection* veri tabanından siyasi rejim ve Covid-19 pandemisi üzerine yayınların tüm bibliyografik verileri (kaynak adı, başlık, yazar, öz, anahtar kelimeler, alıntılanan kaynaklar, vb.) toplanmıştır. WoS arama motorunda taranacak yayınlar konu ve alan bakımından sınırlandırılmıştır. WoS'ta ileri arama yapmak için VE, VEYA (AND, OR) gibi Boole cebirindeki semboller kullanılır (WoS, 2020).¹ Bibliyometrik verinin (*corpus*) kapsamasını istediğimiz kümede neler olduğuna bağlı olarak arama formülünü oluştururuz. Pandemi ve siyasi rejimler üzerine inceleme yaptığımız için önce her değişkene karşılık gelen muhtemel kelimeleri bir birleşim kümesi oluşturacak şekilde VEYA ile birleştirmemiz gerekmiştir. Sonra bu kümeleri VE bağlacı ile kesiştirerek kesişim kümesini alırız. WoS tarafından sunulan bilimsel alan kategorilerinden Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Bölge Çalışmaları alanlarının da birleşim kümesini aldıktan sonra, diğer kümelerle kesişim kümesini bulmak için VE bağlacını kullanırız. WoS alan etiketleriyle TS konu seçiminde, WC ise kategori, yani alan seçiminde kullanılır. Bibliyografik veriler 5 Şubat 2021 tarihinde WoS veri tabanından şu sorgu ile çekilmiştir: TS=(Covid OR Covid 19 OR pandemic) AND TS=(political regime OR democracy OR authoritarianism OR authoritarian OR democratic) AND WC=(political science OR international relations OR area studies).² Daha sonra, HIV/AIDS veya ebola üzerine yayınların sonucu etkilememesi için kontrol sağlanmış, bu yayınların 2019 öncesine ait olduğu saptanmış olduğu için 2019, 2020 ve 2021 yıl sınırlaması yapılmıştır. Covid-19 pandemisinin 2019 yılından itibaren etkisini gösterdiği göz önünde bulundularak 2019 tarihli Avustralya üzerine iki yayın dahil edilmiştir.

Sorgu sonucunda 136 yayının bibliyometrik verisi elde edilmiştir. Veriler düz metin formatına dönüştürüldükten sonra temizleme ve düzeltme işlemleri yapılmıştır. Analizde hatalı bulgulara yol açacak kelimeler (*and, of, the*, vb.) temizlenmiştir. Veri setinde hatalı veriler düzeltilmiştir. RStudio programında *Bibliometrix* programı çalıştırıldıktan sonra veriler *Biblioshiny* uygulamasına aktarılmıştır. İlk olarak kavramsal haritalama ile konu analizi yapıl-

¹ Küme kuramıyla Boole cebirindeki sembollerden VE kesişim kümesini, VEYA birleşim kümesini sembolize eder.

² TS=(Covid VEYA Covid 19 VEYA pandemi) VE TS=(siyasi rejim VEYA demokrasi VEYA otoriteryanizm VEYA otoriteryan VEYA demokratik) VE WC=(siyaset bilimi VEYA uluslararası ilişkiler VEYA bölge çalışmaları)

mıştır. İkinci olarak, Sankey Diyagramı'yla bibliyografik verilerde farklı parametreler ele alınarak birbirleriyle nasıl bağlantı içinde oldukları veya nasıl geliştikleri hakkında içerme endeksi (*inclusion index*) meydana getirilmiştir.

Kavramsal yapı hangi araştırma gündeminde hangi konuların hem önemli hem de güncel olduğunu ortaya çıkarır. Bu makalede 2019-2021 yılları kısa bir süreyi kapsadığından konunun tarihsel gelişimi analize dahil edilmemiştir. Bibliyografik verilerde yer alan özet, anahtar kelimeler ve başlık analiz birimlerinde yer alan kelimelerin analiziyle bu kelimelerin eş zamanlı bir aradalık ağı, yani eşdizimlilik ağı (*co-occurrence network*) tespit edilmiştir. Bibliyografik veri setindeki kelimeler arasında, yakınlık değerleri yüksek kelimelerin kümelenmesi eşdizimlilik matrislerini oluşturur. Kelimelerin birbirlerine benzerliği, yakınlığı denklik (*equivalence*) değeridir. Konu veya kavram haritası, bir araştırma alanındaki eserlerde geçen, eşdizimlilik ağına birbiriyle yakın kelimelerden oluşan kümelerin Callon merkezilik ve yoğunluk analizidir (Callon vd., 1991), stratejik diyagramlar halinde görselleştirilir. Şekil 1'deki kavram haritasında, balonların her biri eşdizimlilik ağ kümesini temsil eder. Balonun başlığı olan kelime, ağ kümesinde en sık geçen kelimedir. Balonun büyüklüğü kümedeki kelimelerin sıklığına bağlıdır. Merkezilik, kümenin başka kümelerle bağlantısını, araştırma alanı için ne kadar önemli olduğunu gösterir; yoğunluk ise kümenin içindeki kelimelerin bağlantı yoğunluğunu, konunun gelişim derecesini gösterir.

Şekil 1'deki kavramsal haritanın sağ üst çeyreği merkezi ve yoğun konuları içerir. Motor konular, araştırma alanında önemli, yön verici literatürün dayandığı konulardır. Haritanın sağ alt çeyreğinde, merkezi ama yoğunluk düzeyi düşük konular bulunur. Bu çeyrekteki konu kümeleri, alandaki diğer konularla kesişen temel konular olmakla birlikte kendi içinde gelişmemişlerdir. Sol alt çeyrekte araştırma alanıyla ilgili literatürde yeni gelişmeye başlayan ya da popülerliği düşen konular bulunur. Bunlar hem merkezilik hem yoğunluk bakımından düşüktür. Sol üst çeyrekte, gelişmiş ama kendine has konular vardır. Bu çeyrekteki konuların kendi kümesindeki konular arasında etkileşimi yoğundur, ama merkeziliği düşüktür, yani diğer konularla ilgisi önemsizdir, etkileşimi azdır. Şekil 2'deki Sankey Diyagramı'yla eserlerin bibliyografik verilerinde WoS anahtar kelimeleri (*Keyword Plus*), yazarların adreste belirttikleri ülkeler ve eser başlıkları analiz birimleri incelenerek içerme endeksi görselleştirilmiştir. Bağ gösteren kanalların kalınlığı paylaşılan ortak

kelime sayısına bağlı olarak kalın (yüksek sıklık) veya incedir (düşük sıklık) (Aria vd., 2020, s. 20–25).

Bulgular

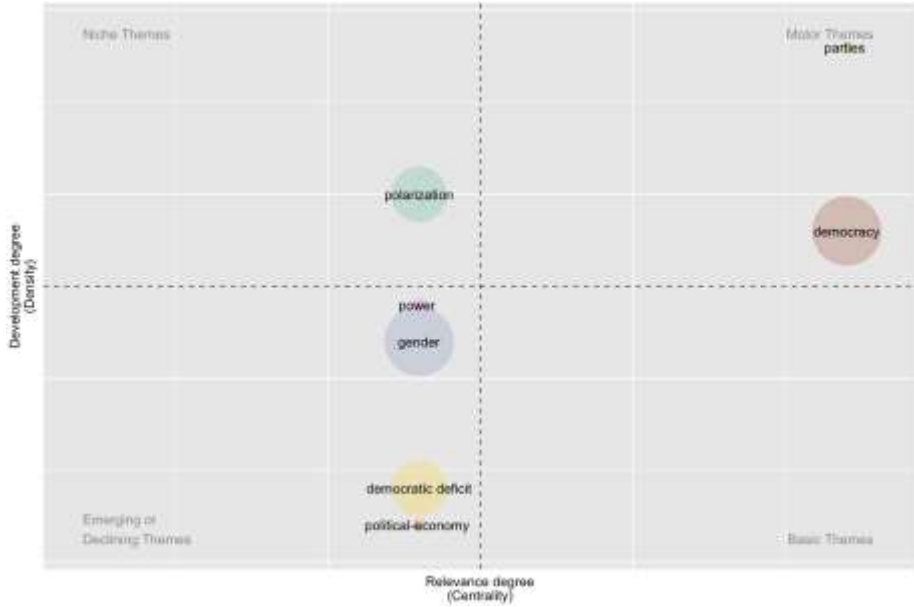
Tablo 1’te bibliyometrik analiz için WoS *Core Collection* veri tabanından araştırma alanı üzerine yayınların bibliyografik verilerinden oluşan veri setine dair temel bilgiler bulunmaktadır. 2019-2021 yılları arasında veri setinde incelenen doküman sayısı 66, kaynak sayısı 136; bunların içinde 120 dergi makalesi, 14 editoryal, 1 bildiri ve 1 kitap incelemesi bulunmaktadır. Veri setindeki 136 kaynağın içinde 85 anahtar kelimeye sahiptir. 136 kaynakta 4425 atf yapılmıştır. 136 kaynak toplam 244 yazar tarafından yazılmıştır. Tek yazarlı yayın sayısı 79’ dur. Yazarlar arasında işbirliği endeksi 2.81’dir. Ortak yazarlık/araştırma endeksi olarak görülebilecek bu endeks sayısı, çok yazarlı eserlerdeki toplam yazar sayısının çok yazarlı eserlerin sayısına bölünmesiyle elde edilir.

Tablo 1. Bibliyometrik Analizde Kullanılan Veri Setine Dair Temel Bilgiler

Veri Seti Tanımlama	Sonuç
Yıllar	2019-2021
Doküman Sayısı	66
Kaynak Sayısı	136
WoS Anahtar Kelime Sayısı	85
Alıntı Sayısı	4425
Makale Sayısı	120
Editoryal	14
Bildiri	1
Kitap incelemesi	1
Yazar Sayısı	244
Tek Yazarlı Yayın Sayısı	79
İşbirliği Endeksi	2.81

Siyasi rejimler ve Covid-19 pandemisi ile ilgili en çok yayın yapan dergi, 20 makale ile interdisipliner çalışmalara odaklanan *Democratic Theory: An Interdisciplinary Journal* Dergisi olmuştur. Bu dergiyi 7 makale ile *The Asia-Pacific Journal-Japan Focus* Dergisi izlemiştir. *Perspectives on Politics* Dergisi 5 makale yayınlamıştır. 18 atıfla, en fazla atıf almış olan erken yayında bir makale, pandemi süresinde karantina öncesi ve sonrası 15 Batı Avrupa ülkesinde yapılan bir anket çalışmasına dayanmaktadır. *European Journal for Political Research* adlı dergide yayımlanan bu makale, pandemi süresinde hükümet partilerine ve liderlere siyasi desteğin arttığını, ama bu desteğin arkasında ideolojik bir

etkinin bulunmadığını bulgulamıştır (Bol vd., 2020). En fazla atıf alan ikinci yayın, 14 atıfla *Democratization* adlı dergide yayınlanmış, Demokrasinin Çeşitleri Projesi'nin (V-Dem) dünyada otokratikleşme dalgasının hızlandığı ve protestoların yayıldığı 2019 yılına dair verilerini aktaran makaledir. 11 atıfla en fazla atıf alan üçüncü yayın, Güney Kore örneğiyle, Covid-19 pandemisi bağlamında akıllı şehir politikalarını inceleyerek gözetleme teknolojilerinin demokratik kontrolünü nasıl mümkün hale getirebileceğini tartışmaktadır. Makale *Eurasian Geography and Economics* adlı dergide yayımlanmıştır (Sonn ve Lee, 2020).

Şekil 1. Araştırma Alanının Kavramsal Haritası

Şekil 1'deki kavram haritasında, sağ üst çeyrekte, demokrasi (*democracy*) motor kavramdır. Şekilde görünmemekle birlikte, demokrasi kümesinin içinde kamu politikası (*policy*) da yer almaktadır. Araştırma alanında odak noktası demokrasi kavramıdır. Sorğu komutuyla veri setine dahil edilecek eserleri belirlerken “siyasi rejimler”, “otoriteryanizm” gibi farklı anahtar kelimelerin de kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, demokrasi kelimesiyle kamu politikasının motor kavramlar olarak ön plana çıkması ilgi çekicidir. Siyasi partiler (*parties*) kavramı tek başına bir küme olarak yoğunluk düzeyi

son derece yüksek bir motor kavram olmakla birlikte, bu konunun veri setindeki sıklığı (balonun çapı) düşüktür. Siyasi partiler yerine demokrasiyle kamu politikası kavramlarının birlikte en sık kullanılan kavramlar olması dikkat çekicidir.

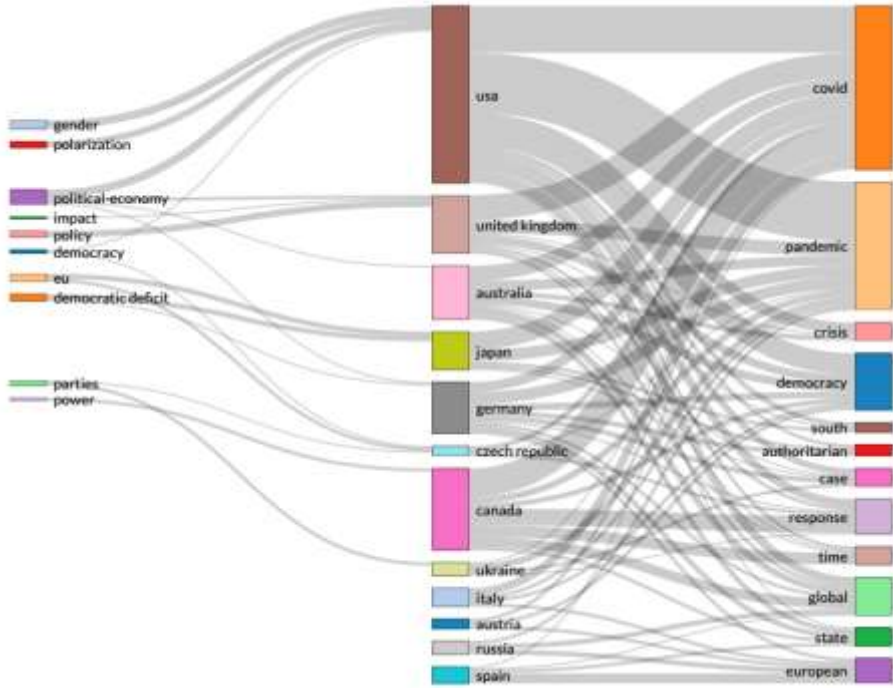
Sol alt çeyrekte, araştırma gündeminde toplumsal cinsiyet (*gender*) kümesi bu alanda yeni ortaya çıkan ya da önemini yitirmekte olan bir kavramı temsil etmektedir. Toplumsal cinsiyet ve etki (*impact*) kelimeleri aynı kümededir. Bu konuların işlendiği makalelerin bazılarının *Politics and Gender* alan dergisinde yayımlandığı dikkati çekmektedir. Toplumsal cinsiyet ve etki konuları farklı perspektiflerden irdelenmiştir. Virüsle mücadelede cinsiyetin ve cinsiyetçi yaklaşımın etkisi, kadınların bu süreçte karar alma mekanizmalarındaki yeri, pandemi sürecinde cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesinde koruyucu kurumların rolü ele alınmıştır (Druckman ve Sharrow, 2020; Reny, 2020; Smith, 2020). Şekil 2'de Sankey Diyagramı'nda görüldüğü gibi bu alanda en fazla esere sahip olan ABD adresli akademisyenler toplumsal cinsiyet kavramını ön plana çıkarmıştır. Demokratik açık (*democratic deficit*), yeni ortaya çıkan ya da önemini yitirmekte olan başka bir konu kümesidir ve bu küme içinde Avrupa Birliği (*European Union, EU*) kavramının olduğu görülmektedir. Sol alt çeyrekteki güç (*power*) ve siyasi ekonomi (*political economy*) kavramlarının veri setinde sıklığı epey düşüktür. Güç ile toplumsal cinsiyet kavramları birbirlerine yakın ölçüde merkezi ve yoğunluk değerlerine sahiptir. İkisi de ortaya yakın düzeyde kendi içinde gelişmiştir ve başka kümelerle bağlantılıdır. Demokratik açık ve siyasi ekonomi birbirlerine yakın ölçüde merkezi ve yoğunluk değerlerine sahiptir. İkisi de kendi içinde oldukça az gelişmiş olmakla birlikte başka kümelerle bağlantılıdır.

Gelişmiş ama kendine has konuların olduğu sol üst çeyrekte, kutuplaşma kümesinin içinde devlet (*state*) bulunmaktadır. Kutuplaşma, kendi içinde oldukça gelişmiş, araştırma alanındaki başka konularla bağlantılı bir konudur. Sankey Diyagramı kutuplaşma anahtar kelimesini veri setinde en fazla esere sahip olan ABD adresli akademisyenlerin ABD üzerine inceleme yaparken kullandığını ortaya koymuştur. Ancak veri setinde yer alan dört makaleden üçü ABD üzerindedir. Bir makalede Macaristan örneğinde liberal olmayan (il-liberal) rejimlerde siyasi liderlerin ulusal kriz durumunda birlik sağlamak yerine kutuplaşmayı artırmayı tercih ettikleri öne sürülmüştür (Kadar, 2020).

İlginç başka bir husus, sol çeyrekteki tüm konuların merkezilik düzeyinin birbirine yakın olması ve sağ çeyrelere yakın olmalarıdır. Dolayısıyla, araştırma alanında bu kavramların zamanla merkezilik ve yoğunluklarının değişmesi durumunda kavramsal haritadaki rollerinin de farklılaşma ihtimali vardır. Özetleyecek olursak, araştırma alanında demokrasi ve kamu politikası önemli, yön verici ve gelişmiş konulardır. Toplumsal cinsiyet, güç, demokratik açık ve siyasi ekonomi yeni ortaya çıkan ya da önemini yitirmekte olan konulardır. Kutuplaşma kendi içinde gelişmiş ve diğer konularla bağlantılı bir kümedir. Diğer konularla etkileşim düzeyi sol alt çeyrekteki konularinkine yakın düzeydedir.

Şekil 2’de soldan sağa doğru WoS anahtar kelimeleri (*Keyword Plus*), yayın adreslerindeki ülkeler ve eser başlıklarından oluşan üç analiz biriminin birbiriyle bağlantısı Sankey Diyagramı’yla gösterilmiştir. Veri setinde en sık rastlanan ilk 10 anahtar kelime ve ilk 12 ülke ve başlık parametreleri üzerinden içerme endeksi görselleştirilmiştir. Sütunların uzunluğu veri seti içinde analiz biriminde yer alan kelime sayısı ile orantılıdır. Sol sütunda WoS anahtar kelimelerinde yukarıdan aşağıya doğru toplumsal cinsiyet, kutuplaşma, siyasi ekonomi, etki, kamu politikası, demokrasi, AB, demokratik açık, siyasi partiler ve güç kelimeleri yer alır. Orta sütundaki ülkeler sırasıyla ABD, Birleşik Krallık, Avustralya, Japonya, Almanya, Çekya, Kanada, Ukrayna, İtalya, Avusturya, Rusya ve İspanya’dır. Sağ sütundaki eser başlıklarında en sık geçen kelimeler yukarıdan aşağıya sırayla Covid, pandemi (*pandemic*), kriz (*crisis*), demokrasi, Güney (*South*), otoriteryan (*authoritarian*), vaka (*case*), yanıt (*response*), zaman (*time*), küresel (global), devlet, Avrupa (*European*) kelimeleridir. Sütunlar arası bağlantıyı gösteren kanalların kalınlığı analiz birimleri arasında paylaşılan ortak kelime sayısı ile orantılıdır. ABD adresli yayınlar, toplumsal cinsiyet, kutuplaşma, siyasi ekonomi ve demokrasi anahtar kelimelerini sıklıkla kullanmışlardır; tüm başlıkların neredeyse hepsini kullanmışlardır. En sık kullanılan anahtar kelimeler Kanada adresli yayınlarda güç; Almanya adresli yayınlarda demokratik açık ve siyasi ekonomi; Avusturya adresli yayınlarda siyasi ekonomi; Japonya adresli yayınlarda Avrupa Birliği ve demokratik açık; Çekya adresli yayınlarda siyasi partiler, demokrasi ve AB; Ukrayna adresli yayınlarda siyasi partiler; Birleşik Krallık adresli yayınlarda siyasi ekonomi, etki, kamu politikasıdır. İtalya, Avusturya, Rusya ve İspanya adresli yayınlar anahtar kelimelerle değil, başlıklarla eşleştirilmiştir.

Şekil 2’de Sankey Diyagramı ile kavramsal harita karşılaştırıldığında, toplumsal cinsiyet ve kutuplaşmanın belirgin bir ağırlığının olduğu, bu kelimelerle birlikte siyasi ekonomi ile demokrasinin ABD adresli yayınlarda anahtar rol taşıdığı görülmüştür. Kanada adresli ilgili yayınlar bu araştırma alanında yayın sayısı bakımından ikincidir. Bu yayınlarda güç kavramının odak noktası olduğu gözlenmiştir. Almanya, Çekya ve hatta Japonya adresli yayınlarda demokratik açık, AB ve siyasi ekonomi kelimeleri anahtar role sahip olmuştur. Birleşik Krallık ve Avustralya adresli yayınlarda en sık siyasi ekonomi, kamu politikası ve etki anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

Şekil 2. Sankey Diyagramıyla Bibliyometrik Analiz Sonuçları

Bayesci (Önsel)Meta-Analiz: COVID-19 Pandemisi ve G7 Örneğinde Liberal Demokrasiler

Çağdaş demokrasi çalışmalarının öncülerinden Robert Dahl (1971) demokrasi kavramının içerdiği değerler itibariyle bir ideal siyasi sisteme karşılık geldiğinden, “poliyarşi” kavramının ülkelerin demokratik bir devlet yönetimine sahip olup olmadığı ve ne ölçüde demokratik olduğunu araştırmada daha yararlı olacağını öne sürmüştür. Demokrasiye en yakın olan siyasal sistemi “poliyarşi” çoklu yönetimler, yani iktidarın çoğulculuk prensibine göre çeşitlendiği rejimlerdir. Dahl (1993) “Demokrasi ve Eleştirileri” başlıklı eserinde poliyarşinin yedi kuruma dayandığını belirtir: oy kullanma hakkı, seçilme özgürlüğü, adil ve özgür seçimler, seçimle başa gelenlerin yürütme erkine sahip olması, yurttaşların ifade özgürlüğü, alternatif bilgi edinme kaynakları, örgütlenme özgürlüğü.

Siyasi rejimleri bir sürekli ölçekte düşünürsek, kapalı otokrasiden veya totaliter rejimlerden seçimli otoriteryanizme, kusurlu demokrasilerden liberal demokrasiye doğru bir sıralama yapılabilir. Kusurlu demokrasilerde özgür ve adil seçimler halen geçerlidir. Schedler (2007) “seçimli otoriteryanizm” kavramı ile hükümetin siyasi baskı, sansür uygulaması ve korku yayması nedeniyle seçimlerin anlamını yitirdiği, seçimlerin otoriter rejimleri meşrulaştırmaya yaradığı yönetim biçimlerini tarif etmektedir. Kusurlu demokrasilerden farkı seçim öncesi oyun kurallarının manipüle edilmesi ve seçimlerin ne özgür ne de adil olmasıdır. Kapalı otokrasilerde seçimlerin anlamsızlığının yanında yürütmenin hak ve özgürlüklerin ihlali de yüksek düzeydedir. Liberal demokrasiler siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin garanti altına alındığı, hukukun üstünlüğüne riayet edildiği ve kuvvetler ayrılığının mevcut olduğu, yürütme erkini yargı ve yasama tarafından sınırlandırıldığı siyasi rejimlerdir.

Çalışmamızda G7 ülkelerinde pandemi ve liberal demokrasi etkileşimini araştırmak için Freedom House Endeksi kullanılmıştır. Freedom House Endeksi siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin seviyesini ölçen bir endekstir. Üçüncü bölümde kullanılan V-Dem Projesi’nin geliştirdiği Pandemiden Dolayı Demokraside Gerileme Projesi (*Pandemic Backsliding Project (PanDem)*) de yine hak ve özgürlüklerin seviyesini ölçer. Freedom House hem her ülkeyi değerlerine göre sıralar hem de her ülke için arka planı aktaran betimleyici metinler yayınlar. Siyasi hakların boyutları seçim süreci, siyasi çoğulculuk ve

katılım ile devletin işleyişidir. Sivil özgürlüklerin boyutları ifade ve inanç özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme hakları, hukukun üstünlüğü ile kişisel özerklik ve bireysel haklardır. Siyasi haklar için en fazla 40, sivil özgürlükler için en fazla 60 puan alınabilir. Tüm puanların toplamına göre ülkeler üç kategoride sınıflandırmıştır: özgür, kısmen özgür, özgür değil (Freedom House, 2021b). Tablo 2’de görüldüğü gibi tüm G7 ülkeleri üst skalada özgür ülkelerdir.

Yöntem

Meta-analiz, bir konu üzerinde daha önce yapılmış çalışmaların bir örüntü ile derleyen istatistiksel bir yöntemdir. Genel olarak güncel literatür klasik meta analiz ile değerlendirme eğilimindedir. Bayesci yaklaşım ise önsel olasılıkları göz önünde bulundurduğundan çalışmamızda kullanılmıştır. Frekansçı meta analizde sabit ve rastgele etki modeli şeklinde temel iki model bulunmaktadır. Bayesci yaklaşım ise bu iki etki modeli yerine önsel olasılıkları dikkate alır. Bu nedenle bilgilendirici (*informative*) ve bilgilendirici olmayan (*non-informative*) önsel durumların olduğu çalışmaların sonsal dağılımlarının tahmin edilmesi ile parametre tahmini yapılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada endeks değerlerinin etki güçleri belirlenmek istenmiş ve önsel bilginin örüntü düzeyi anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Freedom House “Dünyada Özgürlük” (*Freedom in the World*) başlığı altında yıllık raporlar yayımlamaktadır. Çalışma materyalini, yani incelenen grupları 9 Şubat 2021 tarihinde G7 ülkelerindeki Dünya Sağlık Örgütü’nün resmi kümülatif Covid-19 vaka sayısı ve vefat sayısı ile Freedom House 2020 endeks değerleri oluşturmuştur. İyileşen sayılarına dair her ülke bilgilendirme yapmadığı için bu sayılar çalışmamızda kullanılmamıştır. Meta-analize iki çalışmadan toplam 7 ülkeye dair veriler dahil edilmiştir. Mevcut durum ile ilgili bilgiler ise Tablo 2’de verilmiştir. 2020 endeks değerleri ve Covid-19 vaka sayılarının meta-analizi bilgisayar yazılımı JASP (Sürüm 0.14.1), “JASP” Ekibi (2020) ile gerçekleştirilmiştir. Rastgele etkiler modeli, heterojenlik değerlendirilerek seçilmiştir. Prevalans, düşük güven aralığı (LCI)%95, yüksek güven aralığı (HCI)%95’tir. Ağırlık yüzde olarak (%) belirtilmiştir.

Tablo 2. G7 Ülkelerinin Dünya Sağlık Örgütü Covid-19 Verileri ile Freedom House 2020 Endeks Değerleri

Ülke	Vaka sayısı	İyileşen	Vefat sayısı	Freedom House Endeksi (2020)
Kanada	808000	747000	20835	98
Fransa	3340000		79423	90
Almanya	2300000		62191	94
İtalya	2640000		91580	89
Japonya	407000	365000	6507	96
Birleşik Krallık	3900000		113000	94
ABD	27100000		465000	86

Freedom House Endeksi (Freedom House, 2021a) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2021)

egger'in doğrusal regresyon testi meta-analizdeki çalışmaların etki büyüklüklerini ve standart hataların doğrusallığını test etmek için kullanılmıştır. Ülke önyargısını ortadan kaldırmak için Duval ve Tweedie'nin kırpma ve doldurma yöntemi uygulanmış ve ortak maruziyet değeri yeniden hesaplanmıştır (Duval ve Tweedie, 2000). Grup içi varyansa ek olarak gruplar arasındaki varyansı belirlemek amacıyla rastgele etkiler modeli (DerSimonian-Laird yöntemi) kullanılmıştır (DerSimonian ve Laird, 2015). (K-1) serbestlik derecelerine yönelik çalışmalardaki etki büyüklüklerinin heterojenliğinin değerlendirilmesinde Cochran'e'nin Q istatistikleri, heterojenlik düzeyini belirlemek için I² istatistiği ve çalışmalar arasındaki gerçek varyansı belirlemek için τ^2 istatistiği kullanılmıştır. I² değeri, Patsopoulos ve arkadaşları tarafından önerildiği üzere üç kategoride değerlendirilmiştir. %25'in altı düşük, %25-50 orta ve %50'nin üstü yüksek heterojenliktir (Patsopoulos vd., 2008).

Bulgular

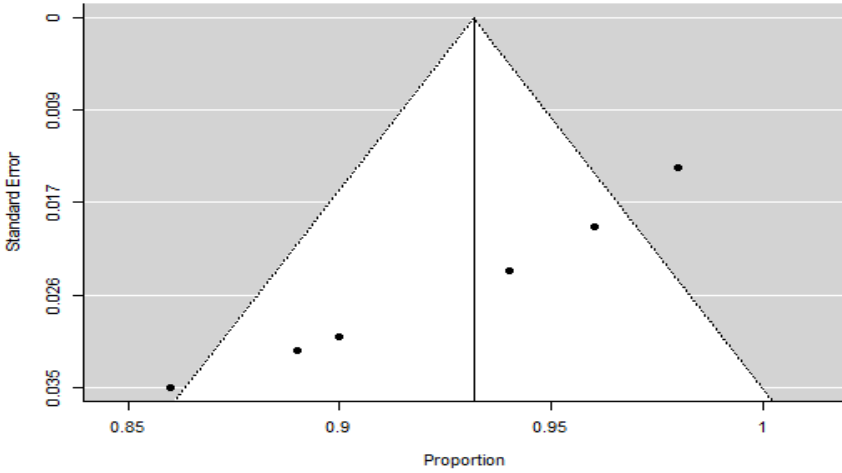
Tablo 3'te meta-analize dahil edilen sonuçların çalışma etki büyüklüklerinin ve standart hataların doğrusal olup olmadığını belirlemek için Egger'in Doğrusal Regresyon testi kullanılmıştır. Yayın yanlılığının giderilmesi için Duval ve Tweedie'nin (2000) kırpma ve doldurma yöntemi uygulanarak ortak maruziyet değeri tekrar hesaplanmıştır. Grup içi varyansın yanı sıra gruplar arasındaki varyansı tespit etmek amacıyla rastgele etki modeli (DerSimonian-Laird yöntemi) kullanılmıştır (Sutton vd., 2001). Çalışmaların etki büyüklüklerine ait heterojenliğin değerlendirilmesinde (k-1) serbestlik dereceli Cochran'e's Q istatistiği, heterojenlik seviyesini belirlemek için I² istatistiği ve çalışmalar arasındaki gerçek varyansın tespiti için τ^2 istatistiği kullanılmıştır.

Yanlılık için değerlendirildiğinde, yanlılığa dair özet istatistiklere bakıldığında I^2 değeri %37,05 olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda orta düzeyde bir yanlılık vardır (Şekil 3).

Tablo 3. Yanlılığa Dair Özet İstatistikler

Fail-Safe N Analysis (File Drawer Analysis)	Rank Correlation Test for Funnel Plot Asymmetry	Regression Test for Funnel Plot Asymmetry										
		Heterogeneity Statistics										
Fail-safe N	p	Ken- dall's Tau	p	Z	p	Tau	Tau ²	I^2	H^2	df	Q	p
29258.000	<.001	-	<.001	-	<.001	0.733	0.537 (SE= 0.0425)	37.05%	3.035	6	18.228	.006

Note. Fail-safe N Calculation Using the Rosenberg Approach

Şekil 3. Etki Gücüne Ait Huni Grafiği (Funnel Plot)

Önsel dağılımlar kendi içerisinde “bilgilendirici” ve “bilgilendirici olmayan” olarak ifade edilir. Her iki yaklaşım arasında ağırlıklandırma konusu temel farklılığı oluşturmaktadır. Bilgilendirici olmayan önsel dağılımda örneklem bilgisi ağırlıklandırma için oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ancak

bilgi verici önsel dağılımda bu durum sonsal dağılım için kısmı olarak ağırlıklandırma yapmaktadır (Bolstad ve Curran, 2016). Beta dağılımında bu parametrelerin (a, b) değeri farklılaştıkça önsel dağılımlar (*informative, non-informative*) meydana gelmektedir. Eğer (a,b) parametrelerine 1 değerini alırsa (uniform (0,1) dağılımı oluşmaktadır) θ parametresinin rastgele seçilen bir parametresi eşit uzaklıkta değer alabileceği için bilgilendirici olmayan önsel dağılım meydana gelmektedir. Eğer (a, b) değeri 0.5 değeri alırsa θ parametresi sınır değerlere yaklaşacağından merkezdeki değerlerin seçim olasılığı daha az olacak ve kısmi bilgilendirici olmayan önsel dağılım meydana gelecektir. Eğer (a, b) değeri 0.5-1 aralığında bir değer alırsa, θ parametresi bilgi verme açısından en güçlü kestirimine gelecektir. Böylece θ parametresi bilgilendirici olarak ifade edilebilecektir.

Araştırma sonucuna göre Bayesci yaklaşıma sahip meta-analizin frekansçı yaklaşıma sahip meta analizden daha güçlü tahmin değeri olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple, Bayesci yaklaşımın avantajı bulanık varyasyon kaynaklarından frekansçı meta analiz yaklaşımına göre daha net bilgi elde edebilmektedir. Sonuç olarak, Bayesci meta analizinin hesaplama adımları ve süreçleri yapılan simülasyon sonuçlarına göre daha kolay hale gelmiştir.

Tablo 4. Tau² Kestircisi Bayes Rastgele Etkileri Modeli

Random-Effects Model (k = 7)							
	Estimate	se	Z	p	CI	Lower Bound	CI Upper Bound
Intercept	0.932	0.0156	59.7	<.001	0.901		0.962

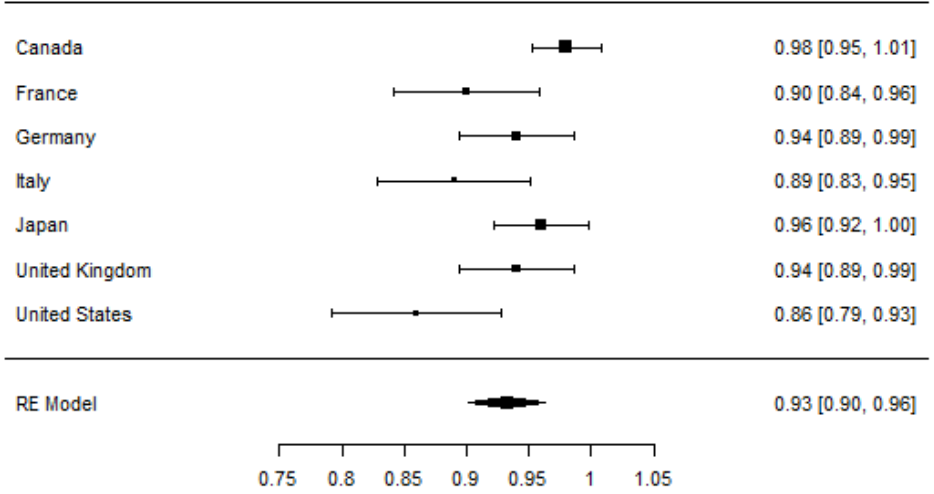
Çalışmada etki büyüklüğü (*estimate*) 0.932 (0.901-0.962) $p < 0.01$ olarak belirlenmiştir (Tablo 4). Belirlediğimiz ülkeler için yapılan değerlendirme endeksinin ya da uygulanan yöntemlerin anlamlı bir etkisinin olduğunu öne sürebiliriz. İlgili kriterleri ile model uyumuna bakıldığında modelin orta düzeyde uyumlu ve sonraki çalışmalar için yol gösterici olabileceği öngörülmektedir. Varyasyonu açıklamak için; Tablo 5'te modele uyum istatistikleri ve bilgi kriterleri olan log olabilirlik (*log-likelihood*), Akaike bilgi ölçütü (*Akaike Information Criteria, AIC*), Bayes bilgi ölçütü (*Bayesian Information Criteria, BIC*), düzeltilmiş Akaike bilgi ölçütü (*AIC Corrected, AICC*) ve olabilirlik oran testinden (*Likelihood Ratio Test, LRT*) faydalanılmıştır. AIC, log-olabilirlik ve parametre sayısını (Akaike, 1974), BIC ise log-olabilirlik ve parametre sayısı ile birlikte örneklem büyüklüğünü kullanmaktadır (Schwarz, 1978). AIC, BIC ve AICC (Hurvich ve Tsai, 1989) istatistikleri şu eşitlikte verildiği gibidir:

$$AIC = -2 ll + 2 p ; BIC = 2 ll + p \ln(n); AICC = AIC + \frac{2p(p+1)}{n-p-1}$$

Tablo 5. Modele Uyum İstatistikleri ve Bilgi Kriterleri

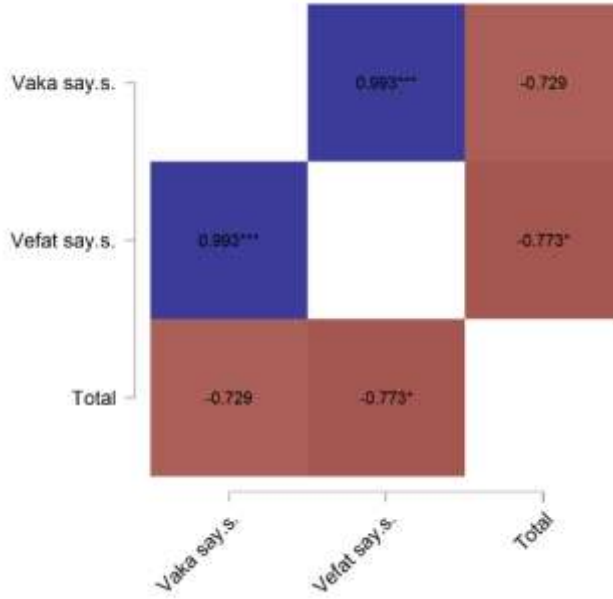
	log-likeli- hood	Deviance	AIC	BIC	AICc
Maximum-Li- kelihood	12.787	13.588	-21.574	-21.682	-18.574
Restricted Maximum-Li- kelihood	10.519	-21.039	-17.039	-17.455	-13.039

Şekil 4'te orman grafiğinde görüldüğü gibi, ülkelere ait etki büyüklükleri, göreceli ağırlıklarına ait bulgular yer almaktadır. Bağlı ağırlık (*relative weight*) değerine göre Kanada ve Japonya en yüksek (yüzdesel) ağırlığa sahiptir. Orman grafiğindeki kare simgesi ülkelere ait etki büyüklüğünü karelerin boyutları ise çalışma büyüklüğünü ifade etmektedir. Dikey eksendeki ülkelere göre yatay eksendeki kare simgesinin çizgileri etki büyüklüğünün %95 olasılıkla güven sınırlarıdır. Yatay eksendeki elmas şekli ise genel etki büyüklüğünü ifade etmektedir. Genel etki büyüklüğü 0,93 olarak bulunmuştur. Ünelere karşılık gelen kare şeklinin genel etkiye karşılık gelen elmas şekline olan uzak/yakın konumuna ilişkin özet bilgiyi belirtmektedir. İtalya ve ABD Freedom House 2020 endeks değerleri ve Covid-19 vaka sayıları arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmaktadır. Freedom House endeks değerinin düşük olması nedeniyle vaka sayılarındaki artışın pozitif yönde olması analiz sonucunda önsel olarak beklenen bir durum haline gelmiştir.

Şekil 4. Freedom House Endeksi 2020 Değerlerinin G7 Ülkelerine Ait Orman Grafiği (Forest Plot)

Şekil 5 Freedom House 2020 Endeks değerleri ve Covid-19 vaka ve vefat sayıları arasındaki korelasyon örgüsü incelendiğinde Freedom House Endeksi endeks değeri arttıkça toplam vaka sayılarında azalma olması öngörülmektedir. Ayrıca toplam vaka sayıları arttıkça vefat sayılarının da artacağı öngörülmüştür. Freedom House Endeksi endeks değeri arttıkça toplam vaka sayılarında %72,9'luk azalma, toplam vefat sayılarında ise %77,3'lük bir azalma olması istatistik olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca, doğal olarak toplam vaka sayıları arttıkça %99,3 oranında vefat sayılarının da artacağı öngörülmüştür.

Şekil 5. Freedom House 2020 Endeks Değerleri ve Covid-19 Vaka ve Vefat Sayıları Arasındaki Korelasyon Örgüsü

Bayesci (önsel) meta-analiz sonuçlarının nedensel ilişki kurmadığının altı çizilmelidir. Sahte ilişkiyi yansıtmaya ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bayesci hipotez kontrollerinin en hassas noktası Bayes faktörüdür. Belirtilen hipotezin ne kadar güçlü kanıt değeri sunduğunun p değerine karşı ifadesi olarak nitelendirilebilir. Sonsal olasılıkları hesaplayabilmek için mevcut hipotezlere ait önsel olasılıkların zamana bağlı değişim ve gelişimleri göz önünde bulundurulur. Fakat Bayes faktörü sıfır ve karşıt hipotezlere ilişkin önsel kanıt değerlerine göre sıklığını ifade eder. Bu yüzden, meta-analizlerin gelecekteki zaman kesitlerinde de gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır. Bayesci çalışmalar zamana bağlı şekilde tekrarlandığında kümülatif bilgi üretecek, kıyaslanabilir önsel ve sonsal bilgi kümesi oluşturacaktır. Ayrıca G7 ülkesi dışındaki liberal demokrasiler analize dahil edilebilir. Toplam demokrasi verileri ile bir çıkarımda bulunmak yeterli olmayabilir. G7 ülkelerinin Freedom House Endeksi değerleri yüksek olduğundan, farklar bariz değildir. Ülkeler arasındaki siyasi hak ve sivil özgürlüklerin boyutlarına inilerek Bayesci önsel meta-analiz gerçekleştirilebilir. Endeksler göz önünde bulundurulduğunda liberal demokrasi değerleri yüksek ülkelerde demokrasinin işleyişinde sorun

olmadığı varsayımı yapılabilir. Fakat, siyasi hak ve sivil özgürlüklerin boyutlarına indiğimizde, siyasi katılım düzeylerinde azalma, özellikle sosyal dışlanmışlığın ve temsili demokrasi kurumlarına güvensizliğin sonucu olarak siyasi katılım oranında azalma tespit edilmiştir (Krause ve Merkel, 2018).

Bu kısıtlar not edildikten sonra belirtmek gerekir ki, ilgi kriterleri ile model uyumuna bakıldığında model orta düzeyde uyumludur ve sonraki çalışmalar için temel oluşturabileceği öngörüsüne ulaşılmıştır. Covid-19 pandemisiyle mücadelenin yaşama hakkı gibi en önemli insan hakkını korumak anlamına geldiği bir süreçte ekonomik gelişme düzeyi ve demokrasi değerleri üst seviyede olan ABD ve İtalya göreceli olarak başarısız kalmıştır. G7 ülkelerinden İtalya ve ABD'nin göreceli olarak başarısız kalmasını, Almanya, Danimarka, Tayvan, Güney Kore gibi ülkelerin vaka sayısını kontroldeki başarısını sosyal demokratik kapitalizme ve kalkınmacı devlete bağlayan çalışmalar vardır (Pepinsky, 2020). Hangi siyasi rejimlerin pandemi önlemlerini daha verimli uyguladığına yönelik 111 ülke karşılaştırması incelendiğinde, demokrasilerin coğrafi hareketliliği (*mobility*) kısıtlamada otokrasilerden daha başarılı olduğuna, kolektivist kültürel değerlerin hakim olduğu ülkelerin bireysel değerlerin hakim olduğu ülkelere göre daha başarılı olduğuna dair bulgular elde edilmiştir (Benedikt Frey vd., 2020).

Liberal Demokrasilerin Pandemi Sınavı ve Endeks Değerleriyle Bibliyometrik Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Lipset hipotezi sağlamlığını kanıtlamış olsa da ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerde liberal demokrasinin krizde olduğuna dair tartışmalar 1970'lerden bu yana temel sorular eşliğinde gündeme gelmiştir: "günümüzdeki haliyle siyasi demokrasi uygun bir yönetim biçimi midir?" (Crozier vd., 1975, s. 2) Chantal Mouffe, liberalizm ve demokrasi arasındaki bağın birbirini gerektirmediğini, bağın tarihsel mücadeleler sonucunda oluştuğunu belirtir. Mouffe'a göre, liberal gelenekte hukukun üstünlüğü, insan hakları ve bireysel özgürlüklere vurgu ile demokratik gelenekteki yönetilenle yöneten arasındaki eşitlik prensibinin Avrupa ve Amerika'da birlikte olmasının nedeni demokratik kurumların tarihsel gelişimidir (Mouffe, 2000, s. 2). Colin Crouch (2004), "post-demokrasi" döneminde seçimlerin demokrasinin göstergesi ol-

maktan uzaklaştığını, küresel sermayenin ekonomik kararları etkilemede giderek daha önemli rol oynadığını, medyanın siyaseti kişiselleştirdiği ve siyasetin içeri boşalttığını öne sürer.

G7 ülkeleri örneğinde liberal demokrasiler pandemi döneminde nasıl bir sınav verdiler? *V-Dem Projesi* "Pandemiden Dolayı Demokrasiye Gerileme Projesi" çerçevesinde, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 pandemisini ilan etmesinden Aralık 2020 başına kadar pandemiyle mücadelede demokrasi karnesini gösteren iki endeks geliştirmiştir. Demokratik Standartların Pandemiden Dolayı Çiğnenmesi Endeksi (*The Pandemic Violations of Democratic Standards Index (PanDem)*) pandemiye yaşanan olağanüstü koşullardan ötürü demokratik hak ve özgürlüklerin ne ölçüde ihlal edildiğini ölçer. PanDem, demokratik standartların, spesifik olarak kişilerin dolaşım, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün Covid-19 pandemisi nedeniyle yürürlüğe konan olağanüstü önlemler dolayısıyla ihlal edilip edilmediğini araştırır. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (*International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR*) gibi uluslararası antlaşmalar çerçevesinde tanımlanan hak ve özgürlüklerin ihlali incelenmiştir. Pandemi Gerileme Endeksi (*The Pandemic Backsliding Index (PanBack)*) ise, devletin pandemiyle mücadele sırasında uyguladığı politikaların o ülkede demokrasinin kalitesine ne ölçüde etki ettiğini ölçer (V-Dem, 2021).

PanDem endeksinde hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesinin tespiti için şu boyutlar belirlenmiştir: alınan tedbirlerde ayrımcılık yapma, mutlak hakların sınırlanması, kanunun uygulanması sırasında fiziksel şiddet uygulama, önlemlere zaman sınırlaması koymama, yasamanın yetkilerinin sınırlandırılması, resmi makamların yanlış bilgilendirme kampanyası uygulaması, basın özgürlüğünü kısıtlama. Boyutların göstergeleri ihlalin yokluğu (0), az ihlal (1), epey ihlal (2) ve ciddi ihlal (3) olmak üzere kodlanmıştır. PanDem endeksinde sıralama ölçeği, ihlallerin toplamı alındıktan sonra en yüksek toplamsal sayıya bölünmesiyle ve düşükten yükseğe doğru (0,1 aralığında) sıralanmasıyla oluşturmuştur. PanBack endeksi pandemi sırasında demokrasinin gerilemesini araştırmıştır. Endeks oluşturulurken demokrasi ile otokrasi arasında yer alan gri vakalarda gerileme riskinin daha fazla olduğu varsayımı yapılmıştır. Yüksek düzeyde demokrasi değerlerine sahip ülkelerde kurumların istikrarını koruyacağı, zaten düşük düzeyde olanların daha düşük değerlere inmesinde marjın az olduğu göz önünde bulundurulmuştur. Sıralama düşükten yükseğe doğru (0,1 aralığında) yapılmıştır: ihlalin yokluğu (0), az ihlal

(<0.2), epey ihlal (<0.35), ciddi ihlal (>=0.35); veri yokluğu durumu endekste belirtilir. PandDem endeksinde tüm ülke değerlerinin ortalaması gerileme riski ortalamasını verir, gri alan vakalarının kırılabilirliği nedeniyle ağırlık $v2x_libdem$ olarak belirlenir: $Panback = 4 \times PanDem \times v2x_libdem \times (1 - v2x_libdem)$ (Edgell vd., 2020).

Tablo 6. G7 Ülkelerinin PanDem Endeksi, PanBack Endeksi ve Freedom House Endeksi Değerlerinin Karşılaştırılması

	PanDem Puanı (Mart-Aralık 2020)	PanDem İhlal Sıralama	PanBack Puanı (Mart-Aralık 2020)	PanBack Sıralama	Freedom House 2020	Freedom House 2000 Kategorisi
Kanada	0	134/144	0	134/144	98	özgür
Almanya	0	138/144	0	138/144	94	özgür
İtalya	0.1	120/144	0.02	126/144	89	özgür
Japonya	0.05	130/144	0.04	120/144	96	özgür
Fransa	0.1	118/144	0.07	103/144	90	özgür
Birleşik Krallık	0.15	111/144	0.08	97/144	94	özgür
ABD	0.3	54/144	0.22	29/144	86	özgür

Freedom House Endeksi (Freedom House, 2021a), PanDem Projesi (V-Dem, 2021)

Tablo 6’da görüldüğü gibi, Mart-Aralık 2020 döneminde G7 ülkelerinin hepsinde Freedom House Endeksi verileri “özgür” kategorisindedir. Sonuç, günümüz liberal demokrasileri arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi en yüksek olan ülkelerde dahi demokratik standartların güvence altında olamayabileceğini göstermiştir. Pandemi süresinde G7 ülkelerinden Kanada ve Almanya’da demokratik gerileme yaşanmazken; İtalya, Japonya, Fransa ve Birleşik Krallık’ta düşük oranda demokratik gerileme yaşanmıştır. Freedom House Endeksi’ne göre özgür kategorisinde olan ABD’de epey ihlal kaydedilmiş, hatta 0.3 puanla ciddi ihlal kategorisine az ihlal kategorisinden daha yakındır. ABD toplam 144 ülke arasında ihlaller açısından 54. sıradadır. Demokratik standartlarda 0.22 puanla gerilemeyle, 144 ülke arasında 29. sıradadır. ABD’de özellikle resmi kaynakların yanlış bilgilendirmesi, medya özgürlüğünün kısıtlanması ve pandemi kaynaklı önlemlerde zaman kısıtlamasına gitmeme hususlarında demokratik standartlar çığırnaştırılmıştır. Freedom House pandeminin ihlaller için 5 kategoride araçsallaştırıldığını belirlemiştir: seçimlerin aksaması, yasama toplantılarının sekteye uğraması, basın özgürlüğünün kısıtlanması, protestoların kısıtlanması, gözaltı veya tutuklama, polis şiddeti. ABD’de özellikle medya kısıtlaması ve polis şiddetiyle ihlal yapılmış-

tır. Bu tespitlerde hak ihlali türü üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır, puanlama ve sıralama yapılmamıştır (Freedom House, 2020). Pandemiden önce de, ABD’de siyasi katılım, özellikle seçimlerde oy kullananların oranında düşüş, Afro-Amerikalılara uygulanan polis şiddeti ve siyasete güvenin azalması konularında sorunlar tespit edilmiştir (Krause ve Merkel, 2018, ss. 35–37).

Bibliyometrik analizle endeks verilerini karşılaştırmak gerekirse, ABD adresli eserlerde yazarların en sık kullandığı anahtar kelimeler kutuplaşma, toplumsal cinsiyet ve siyasi ekonomi olmuştur. ABD’de pandemiye karşı geliştirilen önlemlere de cumhuriyetçi ve demokratlar arasındaki partizan kutuplaşma damgasını vurmuştur. Öyle ki, pandemiyle ilgili bilimsel verilerin sonuçları dahi kutuplaşmış grupların görüşlerinde, kitlesel tercihler üzerine pek az etkide bulunmaktadır (Rodriguez vd., 2020). Covid-19 pandemisinin küresel etkileri tüm hükümetleri olağanüstü koşullara karşı çözümler üretmeye zorlamıştır. Dünya Bankası pandeminin ekonomik sonuçları hakkında raporunda, kadınların küresel ölçekte yaşanan ekonomik küçülmeden erkeklerden daha çok etkilendiğini, eşit değerde işlerde kadınların ücret eşitsizliğine ek olarak, kadınların yoğunlukla istihdam edildiği ve karantina önlemlerinden en çok etkilenen sektörlerden turizm ve perakende satış sektörlerinde işsizlik oranlarının daha hızlı ve fazla düştüğünü belirtmiştir. Kadınların hem enformel sektörde istihdamı hem de sosyal güvence açısından yoksunlukları artmıştır (Wadhwa ve Blake, 2021). Ekonomik gelişim düzeyi çoğunlukla kişi-başına düşen gayri safi milli hasıla üzerinden ölçülmektedir. Oysa, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim parametreleri göz önünde bulundurulacak geliştirelirse, ABD orta düzeyde gelişmiştir (Staudt, 2008).

Demokrasinin farklı prensiplerini ve boyutlarını, boyutlara dair göstergeleri incelediğimizde ülkeler arasında uygulamada farklar görürüz. Liberal demokrasiler arasında en yüksek değerlere sahip 30 demokrasiyi özgürlük, kontrol ve eşitlik prensibini uygulama derecesine göre analiz eden Demokrasi Barometresi Endeksi, 1990-2010 yılları arasındaki en çok eşitlik prensibinin uygulanmasında sorun yaşandığını ortaya koymuştur. Eşitlik prensibi içinde temsil, katılım ve şeffaflık boyutları ve göstergeleri bulunmaktadır. Ekonomik eşitsizlikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğine veya ikisinin birleşimine karşılık gelen sorunlar, bu ülkelerin zorlandığı alanlar olmuştur (Bühlmann vd., 2012).

Demokrasinin Çeşitleri Projesi (V-Dem, 2021) diğer endekslerine toplumsal cinsiyet boyutunu Freedom House Endeksi'ne (2021b) göre oldukça kapsamlı ele almasına rağmen PanDem ve PanBack endekslerinde bu boyut kavramsallaştırma ve ölçüme yansıtılmamıştır. Endeksler çoğunlukla kadınların sayısal siyasi temsili, yani betimleyici temsil kriterlerine dair göstergeler kullanmaktadır. Eşitsizliğin, hem kendi içinde demokrasinin temsil, katılım ve şeffaflık kriterlerinde nasıl tezahür ettiği hem de özgürlük ve kontrol boyutlarıyla etkileşimi göz önünde bulundurulmalıdır (Waylen, 2015). Pandemi ve karantina koşullarında hayatın eve sığdırılması zorunluluğu, eşitsizliğin siyasi temsil sayısına veya daha genel bir bakışla kamusal alanla sınırlanamayacağını, özel alandaki eşitsizliklerin diğer alanlarla bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmamızda siyasi rejimlerle ilgili bibliyometrik analiz sonuçları, Bayesci önsel meta-analiz sonuçları ve endeks değerlerinin incelenmesi Covid-19 pandemisi ile birlikte değişen koşulları değerlendirme fırsatı sunmuştur. Sonuç olarak, siyasi sistemler ve pandemi araştırma alanında literatürün gelişiminin takip edilmesi faydalı olacaktır. Araştırmamızda öne çıkan kavramların endekslere yeteri kadar entegre edilmediği dikkati çekmektedir. Kutuplaşma eşitlik ve temsil gibi temel kavramların kesişim noktasında olması itibarıyla, liberal demokrasilerin önemli bir unsuru olan uzlaşma ve hoşgörü kültürünü ortadan kaldırma riski taşımaktadır. Endekslerin toplumsal cinsiyet konusunu da göz ardı etmemeleri gerekmektedir. Pandemiyle birlikte, demokrasinin sınındığı alanların artması dolayısıyla toplumsal cinsiyetin siyasi rejim çalışmaları ve kamu politikaları için öneminin artacağı öngörülmektedir. Endekslerin temelini oluşturan liberal demokrasinin hak ve özgürlükler çerçevesinde kavramsallaştırılmasının değişen koşullar uyarınca gözden geçirilmesi önerilmektedir.

Sonuç

Makalemiz, Covid-19 pandemisi ile siyasi rejimler ve liberal demokrasilerin etkileşimini farklı yöntemler ve yaklaşımlarla araştırmıştır. 2019-2021 arasında WoS veri tabanında taranan, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Bölge Çalışmaları kategorilerinde Covid-19 pandemisi ve siyasi rejimlerin keştiği araştırma alanında yayınlanan çalışmaların bibliyometrik analizi

RStudio *Bibliometrix* programıyla gerçekleştirilmiş, kavramsal harita ve Sankey diyagramıyla görselleştirilmiştir. Bibliyometrik analize tabi tutulan eserlerin bibliyografik verilerinin olduğu veri setinde en sık tekrarlanan kavram kümeleri demokrasi, toplumsal cinsiyet, demokratik açık ve kutuplaşmadır. Sankey Diyagramı'nda görüldüğü gibi, bu alanda en fazla esere sahip olan ABD adresli akademisyenlerin toplumsal cinsiyet ve kutuplaşma kavramlarının ön plana çıkmasında rolü olduğu görülmüştür. Sorgu komutunda otoriterizm de olmasına rağmen motor ve yön verici bir konu olarak demokrasi kümesinin (kamu politikası kavramıyla birlikte) öne çıkması dikkat çekicidir. Bunda Covid-19 pandemisinin demokrasiler için kayda değer imtihan olmasının payı bulunmaktadır. Ayrıca, veri tabanında yer alan eserlerin kurum adresleri itibariyle çoğunlukla liberal demokrasiler olmasından dolayı öncelikle bu siyasi rejime dair analizlerin yapılmış olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Siyasi partiler kavramı yoğunluk düzeyi son derece yüksek bir motor kavram olmakla birlikte, bu konunun veri setindeki sıklığının düşük olduğu eklenmelidir. Siyasi partiler yerine demokrasiyle kamu politikası kavramlarının birlikte en sık kullanılan kavramlar olması dikkat çekicidir.

Kutuplaşma kümesi, kutuplaşma ve devlet kavramı birlikte kendi içinde oldukça gelişmiş, araştırma alanındaki başka konularla bağlantılı bir konudur. Araştırma gündeminde toplumsal cinsiyet ile etki kavramı, demokratik açık ile AB bu alanda yeni ortaya çıkan ya da önemini yitirmekte olan kavram kümelerini temsil etmektedir. Aynı çeyrekteki güç ve siyasi ekonomi kavramlarının veri setinde sıklığı epey düşüktür. Güç ile toplumsal cinsiyet kavramları birbirlerine yakın ölçüde merkezi ve yoğunluk değerlerine sahiptir. Demokratik açık ve siyasi ekonomi kendi içinde oldukça az gelişmiş olmakla birlikte başka kümelerle bağlantılıdır. Kavramsal haritada ilgi çekici bir husus, kutuplaşma, güç, toplumsal cinsiyet, demokratik açık ve siyasi ekonomi konularının yoğunlukları farklı olmakla birlikte, merkezilik düzeyinin yakın olması dolayısıyla sağ çeyreklere yakın olmasıdır. Araştırma alanının gelişiminde bu kavramların sağ çeyrekteki alt motor konulara ya da sağ üst çeyrekteki temel konulara kayması ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

2019 yılından beri gelişen literatürdeki eser başlıkları, anahtar kelimeler ve yazarların kurum bilgisindeki ülkeler arasındaki bağlar görselleştirilmiştir. ABD, Birleşik Krallık, Avustralya, Japonya, Almanya, Çekya, Kanada, Uk-

rayna, İtalya, Avusturya, Rusya ve İspanya adresli eserlerin sayısı veri setinde yüksektir. Sankey diyagramında gösterildiği gibi, ABD adresli yayınlar, toplumsal cinsiyet, kutuplaşma, siyasi ekonomi ve demokrasi WoS anahtar kelimelerini sıklıkla kullanmışlardır; tüm başlıkların neredeyse hepsini kullanmışlardır. En sık kullanılan anahtar kelimeler Kanada adresli yayınlarda güç; Almanya adresli yayınlarda demokratik açık ve siyasi ekonomi; Avusturya adresli yayınlarda siyasi ekonomi; Japonya adresli yayınlarda Avrupa Birliği ve demokratik açık; Çekya adresli yayınlarda siyasi partiler, demokrasi ve AB; Ukrayna adresli yayınlarda siyasi partiler; Birleşik Krallık adresli yayınlarda siyasi ekonomi, etki, kamu politikasıdır. İtalya, Avusturya, Rusya ve İspanya adresli yayınlar anahtar kelimelerle değil, başlıklarla eşleştirilmiştir.

Bibliyometrik analizde demokrasi kavramı motor kavram olarak literatürde öne çıktığı için, ikinci ve üçüncü bölüm pandemi ve demokrasi etkileşimine odaklanmıştır. G7 ülkelerinin 2020 yılı Freedom House Endeksinde siyasi özgürlük ve sivil haklar toplam değerleriyle Covid-19 Dünya Sağlık Örgütü'nün resmi kümülatif vaka ve vefat verileri Bayesci meta-analizle bir ön değerlendirmeye tabi tutulmuştur. "JASP" Ekibi (2020) ile uygulanan Bayesci meta-analizle pandemi ve liberal demokrasi birlikteliğinde etki gücü belirlenmiştir. Önsel meta-analiz sonuçları genel etki büyüklüğünün 0,93 olduğunu göstermiştir. Etki gücüne ait huni grafiğinde çalışmamızın orta düzeyde bir yanlılık içerdiği gösterilmiştir. Etki gücüne ait orman grafiğiyle, en yüksek bağlı ağırlığa sahip ülkelerin Kanada ve Japonya oldukları, en düşük bağlı ağırlığa sahip ülkelerin ABD ve İtalya oldukları görselleştirilmiştir. Freedom House Endeksi endeks değeri arttıkça toplam vaka sayılarında %72,9'luk azalma, toplam vefat sayılarında ise %77,3'lük bir azalma olması istatistik olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca, toplam vaka sayıları arttıkça %99,3 oranında vefat sayılarının da artacağı öngörülmüştür. Çalışmamızdaki en önemli kısıt Bayesci (önsel) meta-analiz sonuçlarının nedensel ilişki kurmasıdır. Bu yüzden, meta-analizlerin gelecekteki zaman kesitlerinde de gerçekleştirilmesi, Bayesci çalışmalar zamana bağlı şekilde tekrarlanarak kümülatif, kıyaslanabilir önsel ve sonsal bilgi kümesi üretilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca, G7 ülkesi dışındaki liberal demokrasilerin analizi yapılmamıştır. Toplam demokrasi verilerinde farklar bariz olmadığından güçlü bir çıkarımda bulunmak için yeterli olmayabilir. Ülkeler arasındaki siyasi hak ve özgürlüklerin boyutlarına inilerek Bayesci önsel meta-analiz geliştirilebilir.

Son olarak, bibliyometrik analiz sonuçları ışığında, G7 ülkelerinin Freedom House endeksi ile V-Dem Projesi'nin Pandemiyle Bağlantılı İhlaller ve Demokrasi Gerileme endekslerinin verileri değerlendirilmiş, ABD'nin endeks değerlerindeki kayda değer kötüleşmeye dikkat çekilmiştir. Pandemi süresince tüm G7 ülkelerinde düşük seviyede demokratik standartlarda gerileme gözlenirken, ABD'de gerileme incelenen 144 ülke arasında 29. sıradadır. ABD'de özellikle resmi kaynakların yanlış bilgilendirmesi, medya özgürlüğünün kısıtlanması ve pandemi kaynaklı önlemlerde zaman kısıtlamasına gitmeme hususlarında demokratik standartlar çığnemiştir. Freedom House'a göre, ABD'de pandemi döneminde medya kısıtlamalarının ve polis şiddetinin arttığı görülmüştür.

Siyasi rejimlerle ilgili bibliyometrik analiz sonuçları, Bayesci önsel meta-analiz sonuçları ve endeks değerleri Covid-19 pandemisi ile birlikte değişen koşullara bakma fırsatı sunmuştur. Bibliyometrik analiz sonuçlarında yer alan siyasi kutuplaşma, siyasi ekonomi, toplumsal cinsiyet kavramları öncelikle eşitsizlik ve temsil boyutuyla ilgilidir. Genel anlamda liberal demokrasilerde, özellikle ABD'de pandemi dönemi öncesinde, özellikle eşitlik prensibinin uygulamasında eksiklikler tespit edilmiştir. Kutuplaşma liberal demokrasilerin önemli bir unsuru olan uzlaşma ve hoşgörü kültürünü ortadan kaldırma riski taşımaktadır. Kutuplaşma boyutunun endekslere entegre edilmesi faydalı olacaktır. Pandemiyle mücadelede demokrasinin sınındığı alanların artması dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin siyasi rejim çalışmaları ve kamu politikaları için öneminin artacağı öngörülmüştür. Değişen koşullar uyarınca, endekslerin temelinde bulunan liberal demokrasinin hak ve özgürlükler çerçevesinde kavramsallaştırılmasının gözden geçirilmesi önerilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Covid-19 Pandemic, Political Regimes, and Liberal Democracy

*

Mehtap Söyler – Mustafa Agah Tekindal

This article aims at studying the interaction between Covid-19 pandemic, political regimes and liberal democracies through diverse methods. Firstly, it conducts bibliometric analysis of works on the Covid-19 pandemic and political regimes indexed in Web of Science dataset between 2019 and 2021. The conceptual map on this research area demonstrates that democracy is the central and motor theme. Three conceptual sets comprising polarization, gender, and democratic deficit share similar levels of centrality or external links to other concepts, despite their differing levels of density or internal links. The Sankey diagram shows that authors from institutions based in the USA were influential in the making of this research area. Secondly, since democracy emerges as the motor theme in the bibliometric analysis, this article focuses on the interaction between the pandemic and democracy. It sheds light on the struggle against the pandemic in G7 countries, liberal democracies with high levels of economic development. Bayesian (prior) meta-analysis examines the association between the level of Covid-19 cases as well as deaths according to the World Health Organization and the aggregate level of political rights and civil liberties according to Freedom House Index. The association model resulting from meta-analysis indicates medium-level goodness of fit and high-level effect size, which leads to the prediction that this analysis could be a basis for further studies. Lastly, this article critically assesses G7 countries' democratic performance at the "pandemic exam" by evaluating the Pandemic Violations and Backsliding Indices of Varieties of Democracy Project. The USA is the only country with some, or considerable violations of democratic standards and high levels of pandemic backsliding compared to other G7 countries. In the light of these findings, it is suggested that research at the intersection of political regimes and the pandemic should be tracked and the conceptualization of liberal democracy in indices should be revised in accordance with changing conditions.

In the first section, bibliometric analysis was conducted by using RStudio Bibliometrix package and Biblioshiny interface in order to perform conceptual mapping and to visualize findings. The following search command was formulated for collecting bibliographic data from WoS database: TS=(Covid OR Covid 19 OR pandemic) AND TS=(political regime OR democracy OR

authoritarianism OR authoritarian OR democratic) AND WC=(political science OR international relations OR area studies). The most frequently used concepts in the bibliographic dataset collected from WoS database are demonstrated in the conceptual map. Four conceptual sets stand out: democracy and public policy, polarization and the state, gender and impact, and democratic deficit and the EU. It is striking that the terms authoritarianism or authoritarian do not appear in the map, although they were included in the advanced search command with other keywords, such as democracy and pandemic. The reason could be the potential challenge posed by the pandemic specifically to democracies. Besides, it should be kept in mind that the majority of works in the dataset were written by authors affiliated to the institutions in liberal democratic countries. It should also be noted that political parties as a topic have a quite high degree of density, but the frequency of this concept in the dataset is very low. It is also remarkable that polarization, power, gender, democratic deficit, and political economy have very similar levels of centrality and are close to the upper-right and lower-right quadrants. The development of this research field should be tracked to check whether these concepts become motor or basic themes in the future.

Since “democracy” emerges as the motor theme in the bibliometric analysis, the second section explores the interaction between the Covid-19 pandemic and liberal democracies with high levels of economic development, the G7 countries. The 2020 political rights and civil liberties values of Freedom House Index and the number of confirmed cases and deaths according to the World Health Organization are employed to conduct the Bayesian (prior) meta-analysis. The effect size of the pandemic-liberal democracy association is determined by “JASP” Team (2020). According to the preliminary information provided by this meta-analysis, the effect size is 0.93; the funnel plot indicates medium-level bias; the forest plot demonstrates that the countries with the highest relative weight are Canada and Japan, while the USA and Italy have the lowest relative weight. The most important limitation of this research is that it does not rule out spurious relations. Future research could conduct further meta-analysis comprising data on time sections in the future. Replicating Bayesian studies on a temporal basis generates a set of comparative prior and posterior information, thus producing cumulative knowledge. Besides, the list of liberal democracies is not exhausted with this analysis, fu-

ture studies could integrate all countries labeled as liberal democracies. In addition to that, moving down from aggregate level to the dimensions of political rights and civil liberties and diversifying the values could be another option to improve the Bayesian (prior) meta-analysis.

In the light of bibliometric analysis, the last section evaluates data in the Freedom House Index and two indices of Varieties of Democracy Project (V-Dem), the Pandemic Violations of Democratic Standards Index (PanDem) and the Pandemic Backsliding Index (PanBack), with respect to the G7 countries. The results show that even in liberal democracies with high levels of economic development, it is not safe to claim that democratic standards will certainly be guaranteed. Data point to a remarkable difference between the USA and other G7 countries. The level of pandemic violations of democratic standards in the USA (0.3) refers to some violations but approaches to the 3.5 threshold of major violations. The backsliding in the USA ranks the 29th among 144 countries with regard to the deterioration of democracy levels. V-Dem Project reports that violations in the USA occurred especially in the realm of official disinformation, violation of media freedom, and no time limit in pandemic related measures. Freedom House reports increase in media restrictions and police violence. In contrast to bibliometric analysis results, polarization and gender are not addressed in indices. In liberal democracies in general, especially in the USA, the principle of equality and representation have been the most challenging aspects of norm implementation before the pandemic broke out in 2020. This study suggests that research on the connection of political systems and the pandemic should be expanded. Polarization and inequality pose a serious threat to democracy. The importance of gender for democracy its relevance to research on political regimes and public policy have increased during pandemic. The conceptualization of liberal democracy embedded in indices should be revised in accordance with changing conditions.

Kaynakça / References

- Acemoğlu, D., Naidu, S., Restrepo, P., ve Robinson, J. A. (2019). Democracy does cause growth Suresh Naidu Pascual Restrepo. *Journal of Political Economy*, 127(1), 47–100.
- Akaike, H. (1974). A new look at the statistical model identification. *IEEE Transaction on Automatic Control*, 19(6), 716-724.

- Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. 10 Nisan 2020 tarihinde https://www.bibliometrix.org/vignettes/Introduction_to_bibliometrix.html adresinden erişildi.
- Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2020). *Bibliometrix*. 10 Nisan 2020 tarihinde https://www.bibliometrix.org/vignettes/Introduction_to_bibliometrix.html adresinden erişildi.
- Aria, M., Misuraca, M., ve Spano, M. (2020). Mapping the evolution of social research and data science on 30 years of Social Indicators Research. *Social Indicators Research*, 149, 803–831.
- Benedikt Frey, C., Chen, C., ve Presidente, G. (2020). Democracy, culture, and contagion: Political regimes and countries responsiveness to covid-19. *Covid Economics*, 18, 1–20.
- Bol, D., Giani, M., Blais, A., ve Loewen, P. J. (2020). The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? *European Journal of Political Research*, 1–9. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12401>. 12 Aralık 2020 tarihinde <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.12401> adresinden erişildi.
- Bolstad, W. M., ve Curran, J. M. (2016). *Introduction to bayesian statistics*. New Jersey: Wiley.
- Bühlmann, M., Merkel, W., Müller, L., ve Weßels, B. (2012). The democracy barometer: A new instrument to measure the quality of democracy and its potential for comparative research. *European Political Science*, 11(4), 519–536.
- Callon, M., Courtial, J. P., ve Laville, F. (1991). Co-word analysis as a tool for describing the network of interactions between basic and technological research: The case of polymer chemistry. *Scientometrics*, 22, 155–205.
- Crouch, C. (2004). *Post-democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Crozier, M. J., Huntington, S. P., ve Watanuki, J. (1975). *The crisis of democracy: Report on the governability of democracies to the trilateral commission*. New York.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.
- DerSimonian, R., ve Laird, N. M. (2015). Meta-analysis in clinical trials revisited. *Contemporary Clinical Trials*, 45, 139–145.
- Druckman, J. N., ve Sharrow, E. A. (2020). Public opinion, crisis, and vulnerable populations: The case of title ix and covid-19. *Politics and Gender*, 16(4).

- Duval, S. J., ve Tweedie, R. L. (2000). Trim and fill: a simple funnel-plot-based method of testing and adjusting for publication bias in meta-analysis. *Biometrics*, 56(2), 455–463.
- Edgell, A. B., Lührmann, A., Seraphine, F., Maerz, J. L., Grahn, S., Good God, A. F., Lundstedt, M., Natsika, N., Kolvani, P., Bederke, P., Pillai, S., Kaiser, S., Alijla, A., Fernandes, T., Tung, H., Wilson, M. and Lindberg, S. I. (2020). *Pandemic backsliding: Democracy during covid-19 (pandem)*. Version 5. Varieties of Democracy (V-Dem) Institute, 5 Ocak 2021 tarihinde www.v-dem.net/en/our-work/research-projects/pandemic-backsliding/ adresinden erişildi.
- Freedom House. (2020). *Democracy under lockdown. the impact of covid-19 on the global struggle for freedom*. 9 Şubat 2021 tarihinde <https://freedomhouse.org/report/special-report/2020/democracy-under-lockdown> adresinden erişildi.
- Freedom House. (2021a). Freedom in the world data sources. Tarihinde 9 Şubat 2021 tarihinde <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> adresinden erişildi.
- Freedom House. (2021b). *Freedom in the world research methodology*. 9 Şubat 2021 tarihinde <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> adresinden erişildi.
- Huntington, S. P. (1991). The third wave: Democratization in the late 20th century. *Journal of Democracy*, 2(1), 12-34.
- Hurvich, C.M., Tsai, C.L. (1989). Regression and time series model selection in small samples. *Biometrika*, 76(2), 297-307.
- Kadar, A. (2020). In its nature-how stealth authoritarianism keeps stealing along during the pandemic, and How Can it be Stopped?. *Journal of Human Rights Practice*, 12(2),293-300.
- Krause, W., ve Merkel, W. (2018). Crisis of democracy? Views of experts and citizens. W. Merkel ve S. Kneip (Ed.), *Democracy and Crisis: Challenges in Turbulent Times* içinde (s. 31–48). Cham: Springer Verlag.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy : Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69–105.
- Lührmann, A., Mechkova, V., Dahlum, S., Maxwell, L., Olin, M., Petrarca, C. S. and Lindberg, S. I. (2018). State of the world 2017: autocratization and exclusion? *Democratization*, 25(8), 1321–1340.
- Maerz, S. F., Lührmann, A., Hellmeier, S., Grahn, S., ve Lindberg, S. I. (2020). State of the world 2019: autocratization surges–resistance grows. *Democratization*, 27(6), 909–927.
- Mouffe, C. (2000). *The democratic paradox*. Londra: Verso.

- Patsopoulos, N. A., Evangelou, E., ve Ioannidis, J. P. A. (2008). Sensitivity of between-study heterogeneity in meta-analysis: proposed metrics and empirical evaluation. *International Journal of Epidemiology*, 37(5), 1148-1157.
- Pepinsky, T. B. (2020). *Political economy and democratic capacity to respond to pandemics*. 9 Aralık 2020 tarihinde <https://items.ssrc.org/covid-19-and-the-social-sciences/democracy-and-pandemics/political-economy-and-democratic-capacity-to-respond-to-pandemics/> adresinden erişildi.
- Petersohn, S., ve Heinze, T. (2018). Professionalization of Bibliometric research assessment. *Science and Public Policy*, 45(4), 565-578.
- Przeworski, A., Alvarez, M., Cheibub, J. A., ve Limongi, F. (2000). *Democracy and development: political institutions and material wellbeing in the world (1950-1990)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reny, T. T. (2020). Masculine norms and infectious disease: The Case of COVID-19. *Politics and Gender*, 16(4).
- Rodriguez, C. G., Gadarian, S. K., Goodman, S. W., ve Pepinsky, T. B. (2020). Morbid polarization: Exposure to COVID-19 and partisan disagreement about pandemic response. *PsyArXiv Preprints*, 1-45. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://psyarxiv.com/wvyr7/> adresinden erişildi.
- Schedler, A. (2007). Electoral authoritarianism. *The SAGE Handbook of Comparative Politics* içinde (C. 35, s. 381-394). Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers.
- Schwarz, G. (1978). Estimating the dimensions of a model. *Annals of Statistics*, 6(2), 461-464.
- Smith, J. C. (2020). Where are the women? Descriptive representation and covid-19 in U.K. Daily Press Briefings. *Politics and Gender*, 16(4), 991-1000.
- Sonn, J. W., ve Lee, J. K. (2020). The smart city as time-space cartographer in COVID-19 control: the South Korean strategy and democratic control of surveillance technology. *Eurasian Geography and Economics*, 61(4-5), 482-492.
- Staudt, K. (2008). Politics, Gender, and Concepts. G. Goertz ve A. G. Mazur (Ed.), *Politics, Gender, and Concepts* içinde (s. 136-158). Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Sutton, A. J., Abrams, K. R., ve Jones, D. R. B. (2001). An illustrated guide to the methods of meta-analysis. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 7, 135-148.
- UN Food and Agriculture Organization. (2021). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2020*. 2 Şubat 2021 tarihinde http://www.fao.org/3/ca9692en/online/ca9692en.html#chapter-Key_message adresinden erişildi.

- Varieties of Democracy (V-Dem). (2021). *Pandemic backsliding project (pandem)*. 12 Şubat 2021 tarihinde <https://www.v-dem.net/en/analysis/PanDem/> adresinden erişildi.
- Wadhwa, D., ve Blake, P. (2021). *2020 Year in review: The impact of covid-19 in 12 charts*. 9 Şubat 2021 tarihinde, <https://blogs.worldbank.org/voices/2020-year-review-impact-covid-19-12-charts> adresinden erişildi
- Waylen, G. (2015). Engendering the crisis of democracy. *Government and Opposition*, 50(3), 495–520.
- Web of Science (WoS). (2020). *Main Page*. 5 Şubat 2021 tarihinde https://apps.webof-knowledge.com/WOS_GeneralSearch_input.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&SID=D4hORYNJKgXsyX8EkdW&preferencesSaved= adresinden erişildi.
- WHO. (2021). *WHO coronavirus disease (COVID-19) Dashboard*. 9 Şubat 2021 tarihinde <https://covid19.who.int> adresinden erişildi.
- Wong, M.C.S., Wong, E.L.Y. Huang, Junjie, Cheung, A.W.L., Law, K., Chong, M. K. C., vd. (2021), Acceptance of the COVID-19 vaccine based on the health belief model: A population-based survey in Hong Kong, *Vaccine*, 39 (7), 1148-1156.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Söyler, M. ve Tekindal, M. A. (2021). Covid-19 pandemisi, siyasi rejimler ve liberal demokrasi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3832-3868. DOI: 10.26466/opus.885216

Is Turkey's Stock Market More Affected by Covid-19 Indicators at National Scales or Global Scales

DOI: 10.26466/opus.870980

*

Ziya Çağlar Yurttañıkılmaz*-Dilek Özdemir**
Ömer Selçuk Emsen***-Ömer Yalçınkaya****

*Assist. Prof. Dr., Atatürk University Economy Department, Erzurum/Türkiye

E-Mail: ziya@atauni.edu.tr ORCID: [0000-0001-7474-1096](https://orcid.org/0000-0001-7474-1096)

**Assoc. Prof. Dr., Atatürk University Economy Department, Erzurum/Türkiye

E-Mail pdilek@atauni.edu.tr ORCID: [0000-0002-8048-7730](https://orcid.org/0000-0002-8048-7730)

***Prof. Dr., Atatürk University Economy Department, Erzurum/Türkiye

E-Mail : oemsen@atauni.edu.tr ORCID: [0000-0002-1809-0513](https://orcid.org/0000-0002-1809-0513)

****Assoc. Prof. Dr., Atatürk University Economy Department, Erzurum/Türkiye

E-Mail : oyalcinkaya@atauni.edu.tr ORCID: [0000-0002-1210-2405](https://orcid.org/0000-0002-1210-2405)

Abstract

In the context of wait-and-see policies due to uncertainties in the economy, both real and financial economic decisions bring to the agenda a slowdown. Considering that uncertainty gets ever deeper in accidental situations like wars and disasters, we observe that Covid-19 has not only surrounded the world, but has also further deepened this uncertainty. On the other hand, countries continue to struggle with health problems, while receding back to Keynesian economics to minimize the effects on their socio-economic structure, as economies try to relieve both real and financial economies by implementing expansionary monetary and financial policies. These expansionary policies and interventions by governments against such negativities have created opposite effects. This study examines the oscillations regarding the BIST-100 index, an important indicator of the Turkish economy, against national and global Covid indicators. Using policies expansionary policies and stock exchange alternatives as control variables, this study included MS-VAR analyses for the period of 2019/12/31-2020/06/30. It was observed that BIST-100 was affected by Covid indicators at both national and global levels and that it showed oscillations in the form of expansion and shrinking. These findings indicate that the monetary and fiscal policies in Turkey should be designed based on a proactive approach to minimize the wait-and-see effects of global and national uncertainties on the real and particularly the financial decisions of economic actors.

Keywords: Covid-19, Turkish Economy, Stock Market Index, MS-VAR Analyses, Non-Linear Time Series.

Covid-19'dan Türkiye Borsası Kendi Özelinden mi, Yoksa Küresel Ölçekten mi Daha Fazla Etkileniyor?

*

Öz

Ekonomide belirsizliklerin bekle-gör politikaları dahilinde hem reel hem de finansal ekonomik kararlarda yavaşlamayı gündeme taşımaktadır. Belirsizliğin arızı olarak ortaya çıkan savaş ve afet gibi durumlarda derinleştiği dikkate alınrsa, halihazırda dünyayı saran Covid-19'un da belirsizliği derinleştirici etkiler yaptığı gözlenmektedir. Diğer taraftan ülkeler bu sağlık problemleri ile mücadele ederken, sosyo-ekonomik yapıya etkilerini minimize etmek amacıyla Keynesyen politikalara rücu edilmekte; ekonomiler genişlemeci para ve maliye politikaları uygulamaları ile hem reel hem de finansal ekonomileri rahatlatmaya çalışmaktadırlar. Covid-19'daki derinleşmelerin yarattığı olumsuzluklara karşı hükümetlerin genişlemeci politikalarla müdahaleleri birbirine ters etkiler yaratmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin önemli göstergelerinden biri olan BİST-100 endeksinin ulusal ve küresel Covid göstergeleri karşısındaki salınımları inceleme konusu yapılmıştır. Genişlemeci politikalar bağlamında uygulanan politikalar ile borsa alternatiflerinin kontrol değişken olarak kullanıldığı bu çalışmada 2019/12/31-2020/06/30 dönemi için MS-VAR analizlerine gidilmiştir. Analizlerde BİST-100'ün hem ulusal hem de küresel düzeydeki Covid göstergelerinden etkilendiği gözlenirken, bunun genişleme ve daralma evreleri şeklinde salınım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Türkiye'de para ve maliye politikalarının küresel ve ulusal düzeyde Covid kaynaklı belirsizliklerin, iktisadi aktörlerin reel ve özellikle finansal kararları üzerindeki bekle ve gör etkisini mümkün olduğunca minimize edebilecek proaktif bir anlayışla tasarlanmasının gerekli olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Türkiye Ekonomisi, BIST Endeksi, MS-VAR Analizi, Doğrusal Olmayan Zaman Serisi.

Introduction

Described as a new type of the Coronavirus SARS-Cov-2, Covid-19 spread all over the world beginning from Wuhan, China in early 2020 and was identified as a global epidemic by the World Health Organization on March 11th, 2020. Although not as harsh as the Spanish flu that emerged at the beginning of the 20th century, cases such as Sars, Mers, Swine or Bird influenza are outbreaks of infectious diseases that shook the world. However, we can say that these cases were not as shocking as Covid-19 due to the relative weakness of the global effects of transmission. Therefore, it is clear that Covid-19 has no comparable example in terms of the social and economic damage it has caused in the first quarter of the 21st century.

The Covid-19 pandemic has created havoc in both real and financial economy, similar to great wars or natural disasters such as earthquakes, fires, floods, and landslides. Such accidental cases outside of predictability increase uncertainty in economies. Here, findings show that the uncertainty index by Baker et al. (2013) and the global uncertainty index by Davids (2016) have had effects on macroeconomic indicators in general and on stock market indicators in particular. The situation caused by uncertainty on macroeconomic variables (such as investment, consumption, savings, etc.) can be referred to as "wait-and-see" reflections. Since the indexes of uncertainty are organized on a monthly basis, this index will obviously not provide benefit in terms of regular changes. This makes it necessary to take the actual Covid indicators rather than their effect on uncertainty in studies on the current pandemic. Thus, being one of the most important indicators of both the real economy and the financial economy, it is inevitable for stock markets to be also affected by Covid-19. Stock markets are both initial and final indicators for any optimistic or pessimistic environment. Being an initial indicator means that an unfavourable climate manifests itself firstly in stock markets. Being a final indicator means that failing businesses, which are actors of the real economy, and in parallel, their losses or bankruptcy finally manifest themselves in the stock market. The volatility in both the number of cases and deaths regarding the Covid-19 outbreak can create imbalances on stock markets.

It is expected that the measures taken by governments regarding expansionary monetary and fiscal policies and the positive developments in

healthcare will positively affect the stock markets. Therefore, it is highly probable for the reactions of stock markets within the context of disease and counter-measures to be negative or positive. Numerous measures have been taken worldwide and in Turkey to minimize the negative effects of the global epidemic on the real and financial markets of both the world and Turkey. In this context, countries have tried to recover their economies through tax and interest cuts and subsidies within expansionary monetary and fiscal policies. The particular effects of the global epidemic on Borsa Istanbul-BIST have been felt intensely, both directly and indirectly.

Problems arising from the real and financial economy in Turkey in particular and the negativities experienced in major world stock markets in the global economy in general have also led to significant effects on BIST. Considering this, this study aimed to empirically examine the effects of global financial markets and global and national Covid-19 indicators on the financial markets (stock prices) of Turkey. For this purpose, considering that the relations between the pandemic and the stock market operate in a non-linear pattern, we planned to make analyses using non-linear econometric methods. In this framework, indicators that would be considered as an alternative to the stock market were used as control variables.

In the second part of the study, research on the relations between Covid-19 and the stock market were included, and the information obtained here was used in selecting variables and methods. In the third part, the share of total deaths due to Covid-19 and the Turkish stock market were taken both globally and in the context of Turkey to conduct MSM-VAR analyses. Money supply, interest rates, nominal dollar rate, oil and gold prices, and the US stock market indices were used as variables in this context. Daily data were used for the period of 2019/12/31 to 2020/06/30, the data period of the study. Examining the global course of the epidemic and the situation in Turkey, the hypothesis of which one was more effective on the stock market was tested. We also examined the effects of the epidemic on other variables. An overall evaluation was done in the fourth and last part, making it possible to get an idea about the path the stock market will follow in the probable second wave.

Literature Review

Identified as tragic occurrences, major wars, natural disasters or epidemics have generally negative economic consequences. The Covid outbreak was declared as a pandemic by the World Health Organization on March 11th, 2020. The measures taken due to the fast spread of the disease have almost caused turbulence in many areas in world economies, particularly in the stock markets. The US and European stock markets nearly crashed on March 13th. This was the most dramatic crash after the stock market crash of up to 22% on October 17th, 1987, called the Black Monday (9.5% in the USA and 11% in the UK). In parallel with the shrinking economic activities, developed economies such as the USA and the EU triggered a monetization phenomenon, which created an artificial revival effect. Before examining these developments on the basis of the Turkish stock market, the literature dealing with similar processes of the past was examined. Because, investigating past experiences in terms of both data and method will be guiding for this study. Creating mortality and economic effect scenarios for the coronavirus based on the Spanish flu and on the basis of 43 countries, Barro et al. reported that a typical country would experience a decline of 6% in GDP and 8% in private consumption. They emphasized that, with the impact of declines in economic activities and higher inflation, real returns of stocks and short-term government funds will decrease significantly (Barro et al. 2020).

The uncertainty of the evolution of the disease and its effects on the economies of countries makes it difficult for policy makers to determine a suitable macroeconomic policy. McKibbin and Fernando (2020) developed seven different scenarios on how Covid-19 will progress, and analysed the impacts of Covid-19 on macroeconomic variables and financial markets using DSGE/CGE (Hybrid of Dynamic Stochastic General Equilibrium (DSGE) Models and Computable General Equilibrium (CGE) Models). The scenarios show that the epidemic can significantly affect the global economy, even in the short-term. They show the extent of costs in situations where greater investment in public healthcare is avoided, particularly in densely populated economies where healthcare systems are less developed. Zeren and Hızarcı (2020) analysed the effect of the epidemic on stock markets using the Maki cointegration test with daily data between January 23rd-March 13th, 2020. According to their results, all stock markets and total deaths move in the same

direction in the long-term. They found that the total number of cases was in cointegration with SSE, KOSPI, and IBEX35, but was not in cointegration with FTSE MIB, CAC40, and DAX30. It was emphasized that investors were turning to gold markets and virtual currencies. Erdem (2020) analysed the correlation between the freedoms of countries and their stock market indices using the Covid-19 data from 75 countries for the period January 20th-April 30th (number of cases and deaths per million). He found a strong negative correlation between freedoms in the countries and impact of the epidemic on their stock markets. The stock markets of less free countries are more affected by the same magnitude of an increase in the number of coronavirus cases. This result may have overreacted to the same magnitude or deepened bad management in firms, since investors in less free countries are thought to underreport the number of cases. This reduces firm value by suppressing stock market performance in less free countries. Al-Awahhi et al. (2020) analysed the impact of Covid-19 on stock market indices in China based on the period of January 10th-March 16th. It was found that the disease negatively affected stock market indices and stock markets were found to be significantly negatively correlated with daily growth in total cases and deaths by Covid-19.

In another study by Ashraf within the scope of multi-country analyses, the existence of negative correlations between the number of cases and deaths between January 22nd and April 17th for 64 countries and the relations between stock markets were revealed. It was determined that the number of cases resulted in larger losses than the number of deaths. That study took uncertainty avoidance, democratic accountability, freedom of investment, and logarithmic (GDP) as the control variables (Ashraf, 2020). In a study by Şenol and Zeren for the period of January 21st to April 7th using Morgan Stanley, developing market, Europe, and G7 indices, the number of Covid-19 cases and deaths globally and the long-term correlations between the stock markets formed by these indices were investigated. According to the results of the Fourier cointegration test, cointegration was achieved, although the direction of the correlation could not be revealed (Şenol and Zeren, 2020). Liu et al. (2020) examined the effects of breaking in stock market indices in 21 leading countries. According to panel data analysis results for the period of February 21st, 2019-March 18th, 2020, negative correlations were detected between the number of Covid-19 patients and stock market returns. In addition, it was found that the stock market investors were negatively affected by the number

of patients, and that investors displayed pessimistic behaviours due to fear of future returns and uncertainty. He et al. (2020) conducted a study on China, Italy, S. Korea, France, Spain, Germany, Japan, and the USA, and examined three sub-periods as January 3rd-January 22nd, 2020, January 23rd-March 10th, 2020, and March 11th-March 22nd, 2020. They found that Covid-19 had short-term negative effects on stock markets which in turn triggered market-to-market contagion effects.

While it is noteworthy that the pandemic had overall negative effects on the stock markets, it is observed in the common literature that the responses of the markets to the money supply, interest rates, gold and oil prices, and nominal exchange rates have had substitution and complementary characteristics. It is safe to say that there will be reactions other than the effects observed in the common literature. In this context, it can be thought that with the outbreak, uncertainty anxiety will trigger a tendency to cash, preventing any substitution effects. In other words, there may be a shrinkage and in parallel a linearity of such shrinkage in energy use in the real economic course in the pandemic, while uncertainty triggers a tendency to gold, which is highly likely to lead to opposite relations.

Methodology and Data

Aiming to investigate the effects of the Covid-19 global epidemic on the Turkish stock market, this study focuses on the crashes in the global stock markets in general and in the Turkish stock market in particular, which emerged with the global nature of the epidemic. The expansionary monetary policies that aim to eliminate the economic effects of the epidemic in the world and in Turkey create some revival effects. The presence of oscillations in the form of collapse and revival undoubtedly necessitates the use of non-linear models for research, signalling the presence of different regimes depending on the frequency of these oscillations. It is worth verifying whether the effects of the shrinkage in the Turkish economy are affected by its own values or by the values of global large economies.

Markov-Switching Vector Autoregressions (MS-VAR)

The MS-VAR (Markov-Switching Vector Autoregressive) model used in the study is based on the expansion of the linear VAR (Vector Autoregressive)

model developed by Christopher A. Sims (1980) and the non-linear MS-AR (Markov-Switching Autoregressive) model developed by James D. Hamilton (1989, 1994, 1996). In the MS-VAR model developed by Hans M. Krolzig (1997, 1998), the linear VAR model is expanded to include regime changes and the parameters that change according to regimes and the univariate non-linear MS-AR model is adapted to multivariate situations. In this context, the MS-VAR model is based on the adaptation of a p order VAR(p) model for linear time series to a multivariate situation and a non-linear form by including the changes in the regime, allowing the VAR(p) model to be predicted based on regimes and its parameters to change according to regimes (Bildirici et al., 2010, p.107). Examining common regime changes in the stochastic process of economic conjuncture and time series and based on non-linear data processing, the MS-VAR model allows for regime changes to be analysed in a multivariate manner. The MS-VAR model allows for classifications to be made according to whether the average or the constant term changes according to the regimes, whether the error term has variance, or whether the autoregressive parameters vary based on the regimes (Krolzig, 1998, p.3-8). (For comprehensive information on these classifications of the MS-VAR model, see Krolzig (1998)).

Defining Variables and Data Sources

The announcement of the first Covid-19 case, which would later be declared as a pandemic by the World Health Organization on 2020/03/11, being detected in the People's Republic of China (Wuhan city) by official sources on 2019/12/31 was effective in choosing the date of 2019/12/31 as the beginning of the investigation period of the study. Data such as Total Deaths, Total Cases, Total Recovered, Total Tests etc. are published daily from the date the first case at national and global levels, and the short period of time here has caused the variables to be reflected in the analysis as daily data. Table 1 describes the variables and sources used in the MSM-VAR model, aimed to predict the effects of the Covid-19 outbreak on Turkey's stock prices.

Table 1. Definition of Variables Used in Analyses

Abbreviations of Variables	Definition of the Variables	Data Sources of Variables
CVTR	National COVID-19 Indicator	Johns Hopkins University Center for Systems Science and Engineering (JHU CSSE). July-2020.
CVGL	Global COVID-19 Indicator	
SPTR	National Stock Prices	www.investing.com.
SPGL	Global Stock Prices	
GP	Gold Prices	
OP	Oil Prices	
IR	Interest Rates	CBRT-EVDS (Central Bank of the Republic of Turkey-Electronic Data Distribution System-2020).
MS	Money Supply	
ER	Nominal Exchange Rate	

The data transformation process of the variables defined in Table 1 into their forms used in econometric analysis is explained as follows on the basis of variables: The data for CVTR and CVGL variables, representing the epidemic at national and global levels, respectively, were derived from the database using the numbers of Total Deaths and Total Cases, which were continuously available for all countries in the sample in the 2019/12/31-2020/06/30 period. Generated to measure the efficiency of the Covid-19 epidemic in Turkey at the national level, the CVTR variable was generated by the steps below. First, the natural logarithmic values of the Total Deaths and Total Cases from Covid-19 (taken from the relevant database of Turkey on a daily basis) were calculated. Second, the number of Total Deaths from Covid-19 in Turkey, calculated in similar magnitude with natural logarithmic transformation, was proportioned to the number of Total Cases and the CVTR variable was created in natural logarithmic form. Created to measure the efficiency of the Covid-19 outbreak at a global level, using the Total Deaths and Total Cases of the world's top 20 economies, based on their economic nominal GDP (Gross Domestic Product) values, located on different continents around the world, covering about 75% of economic and financial activities and constituting nearly 80% of the world's population, the CVGL variable was generated following the steps below. Classified economically by the size of the 2019 nominal GDP (USD) values of the World Bank, these top 20 countries are as follows: the USA, the People's Republic of China, Japan, Germany, India, the UK, France, Italy, Brazil, Canada, Russia, South Korea, Spain, Australia, Mexico, Indonesia, the Netherlands, Saudi Arabia, Turkey, and Switzerland.

Used to represent the financial markets, the data for the national stock prices (SPTR) were taken from the corrected day-end closing prices of the BIST-100 (Borsa Istanbul Compound-100) index from the relevant database. The data for the global stock prices (SPGL) were generated using the data for the corrected day-end closing prices of the United States (S&P-500), Germany (DAX), Brazil (Bovespa), China (Shanghai), South Korea (KOSPI), Australia (ASX-ALL), United Kingdom (FTSE-100), Indonesia (IDX-Composite), France (CAC-40), India (BSE-Sensex), Netherlands (AEX), Spain (IBEX-35), Switzerland (SMI), Italy (FTSE-All Share), Japan (Nikkei-225), Canada (S&P/TSX), Mexico (S&P/BMV IPC), Russia (RTSI) Saudi Arabia (MSCI TAD-AWUL-30) and Turkey (BIST-100) indices. When generating the SPGL variable, we first calculated the natural logarithmic values of the stock price indices of the financial markets of these 20 countries, which correspond to nearly 90% of the global financial markets in terms of transaction volume and number. Then, we obtained the SPGL variable from the arithmetic averages of the stock price indices of the financial markets of these 20 countries, calculated similarly with natural logarithmic transformation.

The data for the gold prices (GP) variable, one of the control variables that are the main determinants of financial markets, was taken from the relevant database as the Gold Troy Ounce data calculated in nominal US dollars (USD). The data for the oil prices (OP) variable was obtained from the relevant database as Brent crude oil price data calculated in nominal USD. The data for the interest rate (IR) variable was obtained from the EVDS database as Monetary Policy-Related Interbank Interest Rates. The data for the nominal exchange rate (ER) variable was obtained from the EVDS database as the nominal equivalents of the national currency unit in terms of the period average in SDR (Special Drawing Right). The data for the money supply (MS) variable was obtained from the EVDS database as broad-defined money supply data (calculated over the sum of cash and time-demand deposits) in nominal Thousand Turkish Liras. The Descriptive statistics of the CVTR, CVGL SPTR, SPGL, GP, OP, IR, MS and ER variables to be used in the analysis within the MSM-VAR model are given in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics

Statistics	Mean	Median	Maximum	Minimum	Std. Dev.
SPTR	11.574	11.600	11.725	11.341	0.104
SPGL	8.998	9.001	9.161	8.745	0.115
GP	13.422	13.750	13.750	10.000	1.062
OP	21.717	21.701	21.826	21.614	0.076
IR	2.182	2.191	2.286	2.090	0.062
MS	7.412	7.422	7.496	7.300	0.049
ER	3.683	3.697	4.233	2.962	0.333
CVTR	0.901	0.955	2.151	-0.058	0.715
CVGL	0.483	0.285	1.596	-0.196	0.513
Observations	183	183	183	183	183

Note: In the Table, Std. Dev. is abbreviation of the standard deviations of the variables.

The MSM-VAR Models and Estimation Outputs

The econometric models to be estimated for the determination of the effects of the Covid-19 epidemic on the financial markets (stock prices) of Turkey, measured on the national-global level (CVTR-CVGL variables), were obtained by expanding the univariate MSM-VAR model equation defined in Equation 2 [for studies in this scope, see Al Tamimi et al. (2011), Vinh (2014), Kang and Ratti (2015), Arouri et al. (2016), Riaz et al. (2018)].

However, the literature for non-linear time series includes linearity tests such as Keenan (1985), Tsay (1986), Broock et al. (1987), Terasvirta (1994) etc. that test the linearity structure of variables and those variables that are investigated for linearity are assumed to remain stationary at the level of their values. Considering the HL and HR linearity findings in Table 3, we see that the Wald test statistics calculated for all variables in the MSM-VAR model are greater than the critical table values at 1% or 5% significance level, which rejects basic hypotheses such as "variables are linear". These findings suggest that the SPTR, SPGL, GP, OP, IR, MS, ER, CVTR and CVGL variables in the MSM-VAR model show a non-linear distribution for the study period, and that it is necessary to use a non-linear time series analysis methodology when analysing these variables.

Table 3. HL and HR Linearity Test Results

Variables	Wald Test Statistics					
	HR				HL	
	W_S	W_U	λ	W_λ	W_T^*	
					% 1	% 5
SPTR	11.48 ^a	10.48 ^a	0.96	10.40 ^a	17.50 ^a	14.84 ^b
SPGL	15.10 ^a	19.01 ^a	0.96	17.49 ^a	21.82 ^a	21.48 ^b
GP	7.61 ^b	1.16	0.99	7.23 ^b	9.89	9.75 ^b
OP	18.20 ^a	0.00	1.00	18.20 ^a	19.29 ^a	14.85 ^b
IR	6.66 ^b	6.88 ^b	0.99	6.30 ^b	10.42	10.27 ^b
MS	16.16 ^a	4.00	0.98	15.80 ^a	47.60 ^a	47.01 ^b
ER	4.91	17.84 ^a	0.95	17.24 ^a	17.04 ^a	16.81 ^b
CVTR	7.65 ^b	7.41 ^b	0.97	7.42 ^b	13.95 ^a	13.72 ^b
CVGL	11.15 ^a	11.04 ^a	0.98	11.05 ^a	12.36	12.32 ^b
<i>Critical</i>					13.27	
<i>Table</i>	% 1	9.21				
<i>Values</i>	% 5	5.99			9.48	

Note: χ^2 The terms "a" and "b" in front of the Wald Test statistics (calculated in 2 degrees of freedom in accordance with the distribution) indicate that the basic hypotheses for linearity are rejected for the variables at 1% and 5% significance levels, respectively. The term " λ " in the calculation of the W_λ test statistics stands for the weights of the W_S and W_U .

The stationary states of the variables in the MSM-VAR model are examined using Kapetanios-KSS et al. (2003) and Sollis-SLS (2009) non-linear unit root tests, which take into consideration the symmetric and asymmetric properties of the variables during the examination period, along with their deterministic and stochastic structure, and the findings are given in Table 4 (Kapetanios et al., 2003: 359-379; Sollis, 2009: 118-125). Considering the KSS and SLS unit root test findings in Table 4, we see that at 1% or 5% significance level, none of the variables in the MSM-VAR model are stationary at their level value [I(0)] and they become stationary in their first difference [I(1)]. This result is reached by the KSS and SLS unit root test statistics that are calculated in the [I(1)] level in a form free of average and trend (DD) being absolutely greater than the critical table values at 1% or 5% significance level and by rejecting basic hypotheses such as "the variable has a unit root".

Table 4. KSS and SLS Non-linear Unit Root Tests Results

DD	Test Statistics					
	KSS		L	SLS		
Variables	$\Pi(0)$	$\Pi(1)$		$\Pi(0)$	$\Pi(1)$	L
SPTR	-1.55	-7.99 ^a	3	3.81	39.72 ^a	3
SPGL	-2.22	-7.98 ^a	2	3.28	39.71 ^a	2
GP	-0.35	-9.06 ^a	2	5.37	17.64 ^a	2
OP	-1.86	-9.61 ^a	2	3.58	31.57 ^a	2
IR	-1.53	-9.77 ^a	1	1.25	49.98 ^a	3
MS	-2.57	-7.32 ^a	4	4.37	28.92 ^a	4
ER	-2.44	-11.15 ^a	1	3.95	47.83 ^a	1
CVTR	-2.77	-8.88 ^a	1	6.24	40.41 ^a	1
CVGL	-1.66	-7.85 ^a	1	2.28	39.64 ^a	1
Critical	%1	-3.93		8.95		
Table	%5	-3.40		6.59		
Values						

Note: The "a" in the test statistics in the table indicates that the variables are stationary at 1% significance level. The "L" column in the table refers to the optimal lag lengths for variables, which are determined using the Schwarz Information Criteria (SIC). The critical table values indicate the values obtained from Kapetanios et al. (2003) and Sollis (2009).

By finding that all variables in the non-linear MSM-VAR model are stationary at the level of $I(1)$, the econometric model defined in Equation 6 is estimated within the MSM-VAR model with the first order cyclical differences of the variables. (The test statistics for the model selection criteria, which are used in the specification of the MSM(2)-VAR(0) model, are given in Table 5 along with the MSM-VAR model results). Table 5 shows the findings for the basic MSM-VAR model that is estimated with two regimes and 0 lags to determine the effects of the Covid-19 epidemic on the stock prices of Turkey at national and global levels.

Table 5. MSM-VAR Models Estimation Results

Variables	MSM(2)-VAR(0)			
	$S_t = 0$		$S_t = 1$	
	CE.	SE.	CE.	SE.
$SPGL_t$	0.7985 ^a	0.0313[0.000]	1.2027 ^a	0.0383[0.000]
IR_t	-0.0040 ^a	0.0014[0.005]	-0.0429	0.1574[0.785]
MS_t	0.7039 ^a	0.0059[0.000]	0.5734 ^a	0.0036[0.000]
ER_t	-0.4761 ^a	0.0689[0.000]	-0.5978 ^a	0.0842[0.000]
GP_t	0.1997 ^a	0.0470[0.000]	-0.2396 ^b	0.1018[0.020]
OP_t	-0.0243 ^a	0.0079[0.002]	-0.1195 ^a	0.0226[0.000]
$CVGL_t$	-0.0109 ^c	0.0061[0.075]	-0.0159 ^b	0.0076[0.036]

$CVTR_t$	-0.0253 ^a	0.0046[0.000]	0.0369 ^a	0.0056[0.000]
Constant	-11.1822 ^a	0.2272[0.000]	-7.5998 ^a	1.2520[0.000]
Σ	0.0112 ^a	0.0008[0.000]	0.0081 ^a	0.0007[0.000]
Model Selection Criteria				
LL	564.5835			
AIC	-5.93			
SIC	-5.54			
LR (χ^2)	127.09[0.000]			
Diagnostic Test Statistics				
ARCH-LM	2.8180[0.566]			
Normality (χ^2)	4.3737[0.112]			
Portmanteau	22.7520[0.960]			

Note: The "CE." and "SE." terms in the table refer to the coefficients and standard errors of the variables and the "a", "b" and "c" suggest that the t-statistics of the coefficients are significant at 1%, 5%, and 10% significance level, respectively. Where the values in the brackets "[]" refer to the probabilities of the coefficients and the terms " S_t " and "t" indicate the number of regimes determined according to the model selection criteria and the lag order of the coefficients for (t=0), respectively.

Considering the findings of the MSM-VAR model in Table 5, the stock prices of Turkey are defined by the ($SPTR_t$) dependent variable and the cyclical movements of the independent variables ($SPGL_t, IR_t, MS_t, ER_t, GP_t, OP_t, CVGL_t$ and $CVTR_t$), which are the main determinants of stock prices, in two different regimes as expansion ($S_t = 0$) and shrinkage ($S_t = 1$). However, regarding the findings in Table 5, we see that the Sigma coefficients that show the variances of the regimes are calculated in a statistically significant manner as (0.0112) in the ($S_t = 0$) expansion regime and as (0.0081) in the ($S_t = 1$) shrinkage regime. These findings suggest that the independent variables, the main determinants of stock prices in the model, have a statistically significant effect on the dependent variable of Turkey's stock prices in two different regimes as expansion and shrinkage.

Therefore, we find that a 1% increase in global stock prices during this period leads to an increase of about 0.79% to 1.20% in the expansion and shrinkage phases of Turkey's stock prices. In addition, the findings reveal that the positive symmetrical effects of the increases in global stock prices on Turkey's stock prices are greater in the shrinkage phase compared to the expansion phase. Revealing that the effects of interest rates on Turkey's stock prices are

negative and symmetrical, these findings indicate that a 1% increase in interest rates during the study period caused a decrease of about -0.004% in Turkey's stock prices in the expansion phase. However, the results also indicate that interest rate changes during the shrinking period have no statistically significant impact on Turkey's stock prices. We see that a 1% increase in money supply causes an increase of 0.57 to 0.70% in Turkey's stock prices in the expansion (0.7039) and shrinkage (0.5734) phases. However, the findings suggest that the positive and symmetrical effects of the increase in money supply on Turkey's stock prices are greater in the expansion phase compared to the shrinkage phase.

The findings indicate that a 1% increase in nominal exchange rates during the study period causes a decrease of -0.59% to -0.47% in Turkey's stock prices in the expansion (-0.4761) and shrinkage (-0.5978) phases. However, the findings suggest that the negative and symmetrical effects of the increase in nominal exchange rates on Turkey's stock prices are higher in the shrinkage phase compared to the expansion phase. Revealing that the effects of gold prices on Turkey's stock prices are positive-negative and asymmetrical, the findings indicate that a 1% increase in gold prices during the study period causes an increase of nearly 0.19% in Turkey's stock prices in the expansion phase. However, the findings show that a 1% increase in gold prices causes a decrease of about -0.23% in Turkey's stock prices in the shrinkage phase. The findings indicate that a 1% increase in oil prices causes a decrease of -0.02% to -0.11% in Turkey's stock prices in the expansion (-0.0243) and shrinkage (-0.1195) phases. However, the findings also show that the negative and symmetrical effects of increased oil prices in Turkey's stock prices are higher in the shrinkage phase compared to the expansion phase.

Taking the MSM-VAR model findings in Table 5 in terms of national $CVTR_t$ and global $CVGL_t$ Covid-19 indicators, which are the core of the current study, we get the following results: a 1% increase in the impact level of the Covid-19 epidemic at the global level causes a decrease of -0.015% to -0.010% in Turkey's stock prices in the expansion (-0.0109) and shrinkage (-0.0159) phases. However, the findings also reveal that the negative and symmetrical effects of the increases in the impact level of the Covid-19 epidemic in Turkey's stock prices are higher in the shrinkage phase compared to the expansion phase. We observe that a 1% increase in the impact level of the

Covid-19 epidemic at the national level causes a decrease of about -0.025% in Turkey's stock prices in the expansion phase. However, the findings also show that a 1% increase in the impact level of the Covid-19 epidemic at the national level causes an increase of nearly 0.036% in Turkey's stock prices in the shrinkage phase. In terms of diagnostic test results, we see that the MSM-VAR model in Table 5 has a constant variance, with normally distributed residues and basic stability conditions without autocorrelation. This result can be achieved by having probability values greater than 0.05 calculated for ARCH-LM, Normality (χ^2), and Portmanteau test statistics. Table 6 below shows the findings of the MSM-VAR model, estimated to determine the effects of the Covid-19 epidemic on Turkey's stock prices at national and global level and in the expansion ($S_t = 0$) and shrinkage ($S_t = 1$) regimes.

Table 6. Regime Results of the MSM-VAR Model

MSM-VAR Regime	Transition Probability Matrix of regimes		Properties of Regimes		
	$S_t = 0$	$S_t = 1$	Number of Observations	Total Time	Average Time
$S_t = 0$	0.9801	0.0402	103	56.28	25.75
$S_t = 1$	0.0199	0.9598	80	43.72	26.67
Classification of Regimes					
$S_t = 0$			$S_t = 1$		
Periods	Average Times		Periods	Average Times	
2019/12/31-2020/01/08	9		2020/01/09-2020/02/18	41	
2020/02/19-2020/03/26	37		2020/03/27-2020/04/13	18	
2020/04/14-2020/04/21	8		2020/04/22-2020/05/12	21	
2020/05/13-2020/06/30	49		—	—	

Considering the regime findings of the MSM-VAR model in Table 6 in terms of the Regime Transition Probability Matrix, Turkey's stock prices are defined by the ($SPTR_t$) dependent variable and the cyclical movements of the independent variables ($SPGL_t, IR_t, MS_t, ER_t, GP_t, OP_t, CVGL_t$ and $CVTR_t$), which are the main determinants of stock prices, in two different regimes as expansion ($S_t = 0$) and shrinkage ($S_t = 1$). The findings in Table 6 suggest that the cyclical movements of Turkey's stock prices and the independent variables that are the main determinants of Turkey's stock prices in the 2019/12/31-2020/06/30 period are relatively balanced between regimes. We

see that stock prices show similar average times in the expansion and shrinkage regimes. Examining the regime findings in Table 6 in terms of the periods and average times of the regimes, we observe that the cyclical movements of Turkey's stock prices and the independent variables that are the main determinants of stock prices are classified in a similar way between regimes for the study period. We understand that the cyclical movements remain in shrinkage regime for about 41, 18, and 21 days for the periods of 2020/01/09-2020/02/18, 2020/03/27-2020/04/13, and 2020/04/22-2020/05/12, respectively.

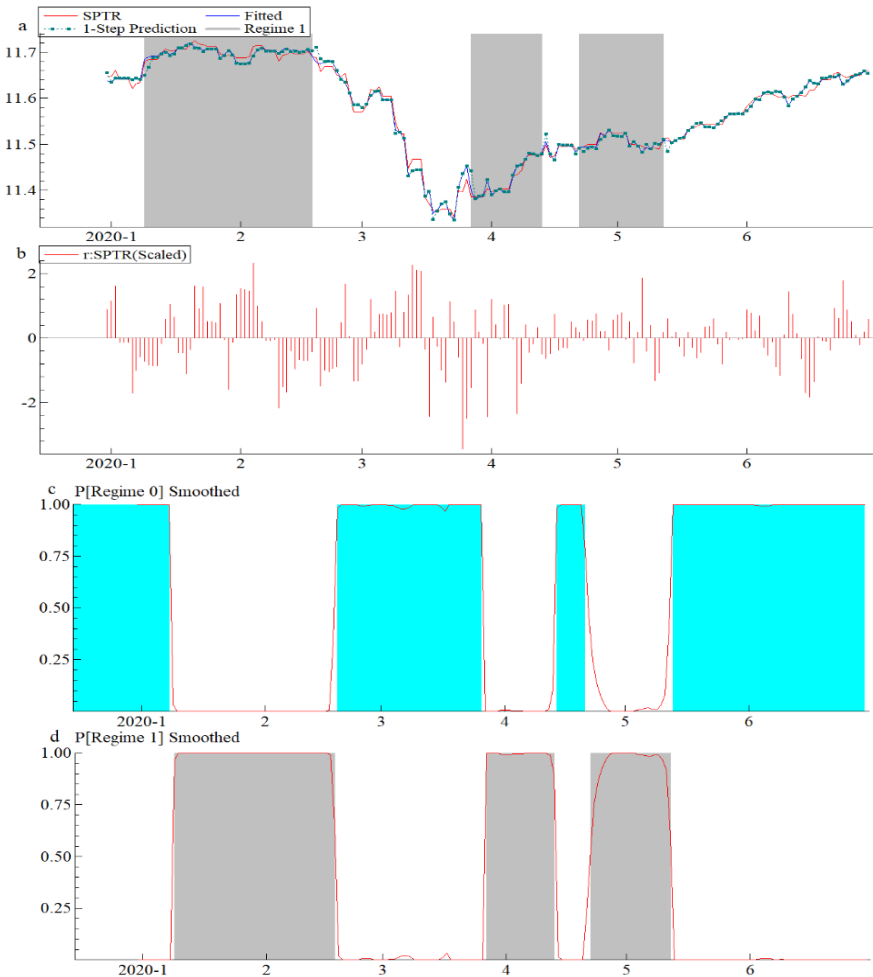

Figure 1. Smoothed Graphics For MSM-VAR Model Regime Transition Probabilities

In Figure 1, Panel (a) 1-Step Prediction shows the cyclical movements of Turkey's stock prices and the independent variables that are the main determinants of Turkey's stock prices between regimes in the study period and Panel (b) shows the scaled (between -2 and +2) form of these cyclical movements. Examining panels (a) and (b), we understand that the joint movements of the dependent variable of Turkey's stock prices and the independent variables (namely national and global Covid cases and control variables) follow trends in accordance with Turkey's exposure to Covid indicators at global and national levels. Examining the graphs for Panel (c) Probability of Smoothed Regime 0 and Panel (d) Probability of Smoothed Regime 1, we see a similar situation in the parallel movements of the dependent variable of stock prices and the independent variables in the expansion and shrinkage regimes.

Examining the MSM-VAR findings in Figure 1 in terms of Regime Transition Probability Graphs, we see that the observation values found in the expansion phase (a in Figure 1) (Regime-0) are higher than the observation values found in the shrinkage phase (b in Figure 1) (Regime-1) in the contraction phase during the study period. In line with the findings in Table 5, this shows that at first glance, both the dependent and independent variables spend a relatively large part of this period in the expansion phase and are more likely to remain in the expansion phase. Finally, looking at Figure 1, we understand that the cyclical fluctuations of Turkey's stock prices and the descriptive variables influencing stock prices are consistent with the national and global impact of the Covid-19 epidemic over the study period within Regime-0 and Regime-1.

Conclusion

Aiming to examine the effect of the Covid-19 epidemic on Turkey's stock prices at the National and Global levels, this study reveals that the negative effect of global Covid-19 indicators in the shrinkage phase is higher than the negative effect in the expansion period. The fact that during the expansion period the national covid-19 indicator for Turkey was negative and positive during the shrinkage period indicates the presence of different factors on the Turkish stock market. On the other hand, the effect of Covid-19 in the shrinkage phase on international scale being stronger than its effect in the expansion

phase suggests a structure where negative news make the negativity felt deeper in the Turkish stock market.

Taking into account the control variables that are thought to be efficient on the stock prices of Turkey, the impact of higher global stock prices on the stock prices of Turkey during the shrinking period can be interpreted as a sign that the Turkish economy will make a rapid recovery. The policy rate had no significant effect on stock prices during the shrinkage phase, but increased policy rates had a negative impact on stock prices during the expansion phase. It was determined that increased money supply had a positive effect on Turkey's stock prices, as expected, and its effect in the expansion phase is greater than in the shrinkage period. We can say that the increase in money supply has decreased interest rates, rapidly reviving the demand in Turkey's economy, making a trend back towards the stock market through risk appetite. We observed that the increase in nominal exchange rates had a negative effect on Turkey's stock prices. Considering that it has greater negative effects in the shrinkage phase compared to its negative effect in the expansion phase, currency vulnerability is higher within the country. It is safe to say that expectations worsened during the shrinkage phase and speculative attacks created deeper effects. The increased price of gold due to the rise in demand for gold as a safe haven during the shrinkage period causes a decrease in stock prices by reducing the demand for stocks. However, the increase in gold prices during the expansion phase also increased stock prices, causing money, which has become abundant due to expansionary monetary policies, to move in multiple directions.

All these findings indicate that global stock prices, global and national-scale Covid indicators, and variables that are the main determinants of financial markets (gold prices, oil prices, interest rates, money supply, and exchange rate) are significantly influential in Turkey's stock prices in the period of 2019/12/31-2020/06/30. Moreover, the findings reveal that global stock prices, global and national-scale Covid indicators, and variables that are the main determinants of financial markets have created symmetrical and/or asymmetrical effects in two different regimes as expansion and shrinkage. In this context, it is crucial for policy makers to design monetary and fiscal policies to simultaneously reduce and/or eliminate the effects of Covid-driven uncertainties on real and financial markets at the global and national levels.

In this context, monetary and fiscal policies should be planned with a proactive approach that can mitigate the wait-and-see effects of global and national uncertainties on economic actors' actual, and particularly financial decisions at global and national level. Thus, it is possible for temporary measures in real and financial areas to become permanent, and to eliminate the fragility and thus volatility in the financial economy through policies that reduce real economic vulnerabilities and give less ground for uncertainty. In conclusion, suggestions for further studies include researching the effects of global and national-scale Covid indicators, which can be created using different data on Covid-19, and their effects on Turkey's financial markets being examined over BIST-100 sub-indices, which will contribute highly to the empirical literature.

References

- Al-Awadhi, A.M., Alsaifi, K., Al-Awadhi, A. and Alhammadi, S., (2020). Death and contagious infectious diseases: impact of the covid-19 virus on stock market returns. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27, <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100326>
- Al-Tamimi, H. A. H., Alwan, A. A., and Abdel Rahman, A. A. (2011). Factors Affecting Stock Prices in the UAE Financial Markets. *Journal of Transnational Management*, 16(1), 3-19.
- Arouri, M., Estay, C., Rault, C. and Roubaud, D. (2016). Economic policy uncertainty and stock markets: Long-run evidence from the US. *Finance Research Letters*, 18, 136-141.
- Ashraf, B. N. (2020). Stock markets' reaction to covid-19: Cases or fatalities? *Europe PMC*, (Date of access: 12-08-2020) <https://europepmc.org/article/pmc/pmc7244441>
- Baker, S. R., Bloom, N. and Davis, S. J. (2013). *Measuring economic policy uncertainty*. Date of access: 06-05-2020 https://www.policyuncertainty.com/media/EPU_BBD_2013.pdf
- Barro, R. J., Ursúa, J. F., and Weng, J. (2020). The coronavirus and the great influenza pandemic: Lessons from the "Spanish Flu" for the coronavirus's potential effects on mortality and economic activity. *National Bureau of Economic Research Working Paper 26866*, <http://www.nber.org/papers/w26866>
- Bildirici, M. E., Alp, E. A., Ersin, Ö. Ö. and Bozoklu, Ü. (2010). *İktisatta kullanılan doğrusal olmayan zaman serisi yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Broock, W. A., Scheinkman, J. A., Dechert, W. D. and LeBaron, B. (1996). A test for Independence based on the Correlation Dimension. *Econometric Reviews*, 15 (3), 197-235.
- Capelle-Blancard, G. and Desroziers, A. (2020). The stock market and the economy: Insights from the covid-19 crisis. *VOX-EU and CEPR* Date of access: 12-08-2020 <https://voxeu.org/article/stock-market-and-economy-insights-covid-19-crisis>
- Cardona-Arenas, C. D. and Serna-Gómez, Héctor Mauricio (2020). *COVID-19 and Oil Prices: Effects on the Colombian Peso Exchange Rate*. (Date of access: 03-04-2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3567942> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567942>
- Central Bank of the Republic of Turkey. (2020). *-Electronic Data Distribution System*. <https://evds2.tcmb.gov.tr/>, Accessed 10 June 2020
- Chun-Da, C., Chin-Chun, C., Wan-Wei, T. and Bor-Yi, H. (2009). The positive and negative impacts of the sars outbreak: A case of the Taiwan industries. *The Journal of Developing Areas*, 43(1), 281-293, <https://www.jstor.org/stable/40376284>
- Davids, S. J. (2016). An Index of Global Economic Policy Uncertainty. *NBER Working Paper Series*, Cambridge, MA 02138, 1-16. (Date of access: 06-06-2020), <https://www.nber.org/papers/w22740.pdf>.
- Erdem O. (2020). Freedom and Stock Market Performance during Covid-19 Outbreak. *Finance Research Letters*, 28 June 2020, 101671, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101671>
- Ersin, Ö. and Bildirici, M. (2017). A Nonlinear Analysis of Monetary Policy with Dominance Indices in Turkey: MS-Var Approach. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 20(4), 22.
- Hamilton, J. D. (1989). A new approach to the economic analysis of non stationary time series and the business cycle. *Econometrica*, 57, 357-384.
- Hamilton, J. D. (1994). *Time series analysis*. Princeton University Press.
- Hamilton, J. D. (1996). Specification Testing in Markov-Switching Time Series Models. *Journal of Econometrics*, 70, 127-157.
- Harvey, D. I., and Leybourne, S. J. (2007). Testing for Time Series Linearity. *Econometrics Journal*, 10: 149-165.
- Harvey, D. I., Leybourne, S. J. and Xiao, B. (2008). A Powerful Test for Linearity When the Order of Integration is Unknown. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 12 (3), 1-22.
- He, Q., Liu, J., Wang, S. and Yu, J. (2020). The Impact of Covid-19 on Stock Markets. *Economic and Political Studies*, 8, 1-14.

- Hoque, M. E. and Zaidi, M. A. S. (2019). The impacts of Global Economic Policy Uncertainty on Stock Market Returns in Regime Switching Environment: Evidence from Sectoral Perspectives. *International Journal of Finance and Economics*, 24 (2), 991-1016.
- Johns Hopkins University Center Covid Data. (2020). <https://coronavirus.jhu.edu/>, Accessed 12 June 2020
- Kang, W., Ratti, R. A., and Yoon, K. H. (2015). The Impact of Oil Price Shocks on the Stock Market Return and Volatility Relationship", *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 34, 41-54.
- Kapetanios G., Shin, Y. and Snell, A. (2003). Testing for a Unit Root in the Nonlinear STAR Framework", *Journal of Econometrics*, 112, 359-379
- Karlsson Martin, Nilsson Therese, Pichler Stefan (2014). The impact of the 1918 Spanish Flu Epidemic on Economic Performance in Sweden: An Investigation into the Consequences of an Extraordinary Mortality Shock. *Journal of Health Economics*, 36: 1-19.
- Keenan, D. M. (1985). A Tukey Nonadditivity-Type Test for Time Series Nonlinearity, *Biometrika*, 72 (1): 39-44.
- Keogh-Brown M. R., Smith R. D., Edmunds J. W., Beutels P. (2010) *The Macroeconomic Impact of Pandemic Influenza: Estimates from Models of the United Kingdom, France, Belgium and The Netherlands*
- Keogh-Brown, M. R. , Smith, R. D. (2008). The Economic Impact of SARS: How does the Reality Match the Predictions? *Health Policy*, 88: 110–120
- Krolzig, H. M. (1997). *Markov-Switching Vector Autoregressions: Modeling, Statistical Inference, and Application to Business Cycle Analysis*. Springer-Verlag Berlin, Heidelberg, 1-360.
- Krolzig, H. M. (1998). *Econometric Modeling of Markov-Switching Vector Autoregressions Using MSVAR for OX*. Institute of Economics and Statistics and Nuffield College, Oxford, 1-26.
- Liu, H. Y., Manzoor, A., Wang, C. Y. Zhang, L. and Manzoor, Z. (2020). "The Covid-19 Outbreak and Affected Countries Stock Markets Response", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 1-19.
- Loh Elaine (2006). "The Impact of Sars on the Performance and Risk Profile of Airline Stocks" *International Journal of Transport Economics*, 33 (3), 401-422
- McKibbin W. and Fernando R.(2020), "The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios", *CAMA Working Paper 19/2020* February 2020

- Riaz, A., Hongbing, O., Hashmi, S. H., and Khan, M. A. (2018). The Impact of Economic Policy Uncertainty on US Transportation Sector Stock Returns. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 8 (4): 163-170.
- Şenol, Z. and Zeren, F. (2020). Coronavirus (Covid-19) and Stock Markets: The Effects of The Pandemic on the Global Economy. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7 (4): 1-16.
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, 48: 1-48.
- Sollis, R. (2009). A Simple Unit Root Test Against Asymmetric STAR Nonlinearity with an Application to Real Exchange Rates in Nordic Countries. *Economic Modelling*, 26, 118-125.
- Tahat, Y. and Ahmed, A. H. (2020). Stock Market Returns, liquidity and Covid-19 Outbreak: Evidence from the UK. (Date of access: 12-08-2020) https://www.researchgate.net/publication/340926380_Stock_Market_Returns_and_COVID-19_Outbreak_Evidence_from_the_UK
- Teräsvirta, T. (1994). Specification, Estimation, and Evaluation of Smooth Transition Autoregressive Models. *Journal of the American Statistical Association*, 89 (425): 208-218.
- Topçu M., Gulal Ö.S. (2020). The Impact of COVID-19 on Emerging Stock Markets. *Finance Research Letters*, 10 July 2020, 101691, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101691>
- TR. Investing. (t.y). <https://tr.investing.com>, Accessed 25 June 2020.
- Tsay, R. S. (1986). Nonlinearity Tests for Time Series, *Biometrika*, 73 (2), 461-466.
- Vinh, V. X. (2014). An Empirical Investigation of Factors Affecting Stock Prices in Vietnam. *Journal of Economics and Development*, 16 (1), 74-89.
- Yoldascan, E., Kurtaran, B., Koyuncu, M. and Koyuncu, E. (2008). Modeling the Economic Impact of Pandemic Influenza: A Case Study in Turkey. *J Med Syst* 34, 139-145 DOI 10.1007/s10916-008-9225-x
- Zeren, F. and Hızarcı A. (2020). The Impact of Covid-19 Coronavirus on Stock Markets: Evidence from Selected Countries. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3 (1), 78-84.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

YurttañıkmaZ, Z. Ç., Özdemir, D., Emsen, Ö. S., and Yalçınkaya, Ö., (2021). Is Turkey's stock market more affected by covid-19 indicators at national scales or global scales. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3869-3891. DOI: 10.26466/opus.870980

Covid-19 Salgını Sürecinde Taşımali Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ile Verilen Fen Bilimleri Dersine Yönelik Görüşleri

DOI: 10.26466/opus.915874

*

Sinem Karataş Öztürk *

*Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Muğla/Türkiye

E-Posta: sinemkaratas1207@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8198-7350](https://orcid.org/0000-0001-8198-7350)

Öz

2019 yılının aralık ayında Çin' in Wuhan kentinde ortaya çıkan virüs Dünya Sağlık Örgütü tarafından Covid- 19 olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle ülkeler özellikle eğitim sektöründe bir dizi önlem almaya çalışmıştır. Ülkemizde ise 13 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitim faaliyetleri başlatılmıştır. Araştırma Covid- 19 salgını sürecinde taşımali öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen fen dersine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Muğla ili Milas ilçesine bağlı bir köy okulunda 2020-2021 eğitim öğretim yılında ortaokul 5., 6., 7. ve 8. sınıf düzeylerinde öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak 7 sorudan oluşan yarı- yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonunda taşımali sisteme dâhil olan ve Z kuşağında yer alan ortaokul öğrencilerinin, uzaktan eğitimle verilen fen bilimleri dersine yönelik olumlu düşüncelere sahip oldukları tespit edilmiştir. Öte yandan fen dersleri için daha fazla animasyon, video, belgesel, kaynak kullanılması, yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Fen eğitimi, covid- 19, fen dersi, taşımali eğitim, uzaktan eğitim.

The Opinions of Bussed Education Students About Science Lessons Given With Distance Education During Covid-19 Pandemic

*

Abstract

The virus that emerged in Wuhan, China in December 2019 was named Covid-19 by the World Health Organization. Therefore, countries have tried to take a series of measures, especially in the education sector. In our country, distance education activities were started on 13 March 2020. The research was conducted to determine the views of bussed students on distance education science lessons during the Covid-19 outbreak. For this purpose, the case study was used in the study. The study group of the research consists of 20 students studying at the 5th, 6th, 7th and 8th grade levels in a village school in the Milas district of Muğla province in the 2020-2021 academic year. The study group was determined by the criterion sampling method. A semi-structured interview form consisting of 7 questions was used as a data collection tool. The data were analyzed using content analysis method. At the end of the study, it was determined that middle school students included in the bussed system and in the generation Z have positive thoughts about the science lesson given by distance education. On the other hand, they expressed their views on the use of more animations, videos, documentaries, and resources for science lessons.

Keywords: Science education, covid-19, science lesson, bussed education, distance education.

Giriş

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde bilinmeyen bir pnömoni tespit edilmiş ve ilk olarak 31 Aralık 2019'da Çin'deki Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Ülke Ofisi'ne bildirilmiştir. Bu bildirimden sonra DSÖ, verileri analiz etmek, tavsiyelerde bulunmak, ortakları koordine etmek, ülkelerin hazırlanmasına, tedariklerini artırmasına ve uzman ağlarını yönetmesine yardımcı olmak için yoğun bir çalışma içerisine girmiştir. Salgın, 30 Ocak 2020'de Uluslararası Halk Sağlığı tarafından Acil Durum olarak ilan edilmiş ve 11 Şubat 2020'de DSÖ, yeni koronavirüs hastalığı için "COVID-19" ismini açıklamıştır. 2019-2020 yılı bahar döneminde Covid-19 salgını nedeniyle hemen hemen tüm ülkelerde eğitim kurumları kapatılmıştır (Daniel, 2020). Devam eden süreçte ise, öğretim faaliyetlerinin devam etmesi açısından uzaktan eğitim gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak ülkelerin tamamına yakınında eğitime uzaktan devam edilmiştir (Sarı, 2020). Bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde de uzaktan eğitim önem kazanmış ve eğitim-öğretim sürecinin aksamaması için kayda değer planlamalar yapılmıştır (Şeren ve Kesten, 2020). Bu planlamalar arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Eğitim ve Bilişim Ağı'nın altyapısını güçlendirmesi ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu ile işbirliği yaparak Eğitim ve Bilişim Ağı (EBA) TV'yi kurması yerini almıştır (Özer, 2020). Böylelikle öğrenciler gerek EBA üzerinden, gerek televizyon aracılığıyla, gerekse diğer çevrim içi ortamları kullanarak uzaktan eğitime devam etmişlerdir.

Uzaktan Eğitim

İletişim teknolojilerinin gelişmesi, birçok uzamın tek bir platform üzerinde birleştirilebilmesini sağlamıştır. Bu durum toplumlara mesafenin olmadığı bir yakınlık sağlayarak yeni eğitim modellerinin meydana gelmesine ışık tutmuştur. Uzaktan eğitim bu eğitim modellerinden biridir (Elitaş, 2017). 21. yüzyıla gelindiğinde ise popüleritesi ve kullanımı artan yaygın bir eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır (Saykılı, 2018). Uzaktan eğitim, uzaktan öğrenme, çevrimiçi öğrenme ve e-öğrenme kavramları genellikle birbirlerinin yerine kullanılmalarına karşın, uzaktan eğitim en geniş ve en yaygın terim olarak literatürde yerini almıştır (Moore, Dickson Deane ve Galyen, 2011). Uzaktan

eğitim, öğreten, öğrenen ve öğrenme kaynakları arasında yer alan sınırlı durumları ortadan kaldırma çabası içinde olan, bunu yapabilmek adına mevcut teknolojileri işe yarar bir çerçevede kullanan alandır (Bozkurt, 2017). Öğrenenin ve öğretenin aynı anda ve aynı yerde bulunma zorunluluğu olmadan, birbirinden haberdar olduğu ve teknoloji sayesinde iletişimin sağlandığı bir eğitim ortamıdır (Özarslan, Kubat ve Bay, 2007). Özetle, farklı ortamlarda bulunan öğretmen, öğrenci ve eğitim aracının teknoloji sayesinde bir araya getirildiği bir ortam olarak tanımlanabilir (Etlioğlu ve Tekin, 2020).

Son yıllarda ülkemizde teknolojik gelişmelere yapılan yatırımın artırılması, iletişim alt yapısının güçlendirilmesi, çevrimiçi ortamların artmasını ve uzaktan eğitimin yapıldığı uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır (Kırık, 2014). Öyle ki, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de Covid-19 pandemi döneminde, okul öncesinden başlayarak yükseköğretime kadar tüm öğretim kademelerinde uzaktan eğitim yapılmıştır. Bu süreçte öğrenciler ve öğreticiler çevrimiçi birçok ortamda bilgi akışını sağlamışlar, eğitime devam etmişler ve böylelikle eğitim-öğretim sürecinden uzaklaşmamışlardır.

Eğitim-öğretim süreci devletin tüm vatandaşlarına eşit olarak sunduğu bir hizmet olduğu için kesintisiz devam etmesi gereken önemli bir süreçtir. Yaşanan bu pandemi döneminde de eğitim-öğretimin aksamaması amacıyla yapılan uzaktan eğitimin olumsuz yönlerinin olmasına rağmen olumlu yönlerinin fazla olması da dikkat çekici bir durumdur. Uzaktan eğitim özellikle öğretim süreçlerinde, öğrencilere dönüt verememe, sosyal alan oluşturmama, bireysel farklılıkları dikkate alamama, yeterince odaklanamama gibi dezavantajlı özellikler taşısa da, öğrenciler için birçok avantajlı durumlar yaratmaktadır. Bu durumlar, tekrar/pekiştirme, esnek yapı, öğrenmeyi öğrenme, bilime yönelik ilginin artması, bilimselliklerinin geliştirilmesi ve sorulama becerilerinin artırılması şeklinde sıralanabilir (Başaran, Doğan, Karaoğlu ve Şahin, 2020). Bu durum, eğitim kurumlarının açılmayacağı yerlerde, dağınık yerleşmenin olduğu bölgelerde veya bireylerin eğitim kurumuna gidemeyeceği zamanlarda taşımali eğitime alternatif olarak uzaktan eğitimin daha faydalı olabileceğini gündeme getirmiştir. Çünkü taşımali eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin eğitim-öğretim süreçleri ile ilgili çeşitli zorluklar ve sorunlar ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (Çabuk Kaya, 2006).

Taşımali Eğitim

Nüfusu az olan ve dağınık yerleşim yerlerinde yer alan ya da öğretime uygun olmayan eğitim kurumlarındaki öğrencilerin, yönlendirildikleri merkezlerdeki eğitim kurumlarına günü birlik taşınarak eğitim-öğretim sürecine dâhil edilmesine taşımali eğitim denmektedir (Orhan, 2019). Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, eğitim sürecinin kalitesinin artırılması, yapılan iç göçler ve dağınık yerleşmelerin olması nedenleriyle ülkemizde 1989-1990 eğitim-öğretim yılından itibaren taşımali eğitim uygulanmaya başlamıştır (Özgün, 2007). Nüfusu az ve dağınık olan, okulu bulunmayan yerleşim birimlerindeki öğrencilerin nitelikli eğitime kavuşturulması ve sekiz yıllık zorunlu eğitimden her öğrencinin eşit derecede yararlanmasının sağlanması amacıyla, merkez olarak seçilen okullara öğrencilerin günü birlik taşınması taşımali okulları ortaya çıkarmıştır (Yurdabakan ve Tektaş, 2013).

Taşımali eğitimin olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yönlerinin fazla olması dikkat çekmektedir. Çabuk Kaya (2006), yaptığı çalışmasında taşımali eğitimin öğrencilerin sabahları servise binmek için çok erken kalkması, düzenli kahvaltı yapamamaları, aç karnına derse girmeleri ve derslere dikkatlerini verememeleri gibi olumsuz yönlerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu durumlar ise öğrencilerin fen bilimleri derslerinde başarılı olamamalarına, derse dikkatlerini verememelerine ve derse yönelik tutumlarının olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmaktadır (Gürbey, Ezberci Çevik ve Şahin, 2020). Ayrıca fen bilimleri dersinin ulusal düzeyde yapılan sınavlarda önemli bir katsayıya sahip olması, soru sayısının fazla olması ve ayırt edici özelliğinin yüksek olması bu dersin önemini daha da arttırmıştır. Bu bağlamda taşımali eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin bu tür sorunları yaşamamalarına yönelik uzaktan eğitim bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Çünkü günümüzde, Covid-19 salgını nedeniyle internet aracılığıyla çevrim içi ortamlarda eğitime uzaktan devam eden internet teknolojileri ve dijital donanımların günlük hayatlarının bir parçası olan Z kuşağı öğrencilerinin fen dersini uzaktan ciddi sorunlar yaşamadan devam ettirebildikleri görülmektedir (Bostan Sarıoğlan, Altaş ve Şen, 2020; Pınar ve Dönel Akgül, 2020; Somyürek, 2014). Bununla ilgili olarak Bostan Sarıoğlan vd. (2020), fen öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde fen bilimleri dersinde yer alan deney uygulamalarında zaman tasarrufunun sağlandığını, deney yapmanın güvenli hale geldiğini, ek-sik malzeme ve deney hatalarıyla karşılaşmadıklarını ve bu şekilde konunun

daha kolay pekiştirildiğini ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca ortaokul öğrencileri uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersinde konu tekrarları ile konuları pekiştirdiklerini, ev ortamında derslere daha iyi motive olduklarını, sınavlara daha iyi hazırlanabildiklerini, birçok dijital kaynaktan bilgiye ulaşabilme imkânı bulduklarını ifade etmişlerdir (Pınar ve Dönel Akgül, 2020). Buna bağlı olarak uzaktan eğitim ile öğrenim gören Z kuşağı öğrencilerin bu duruma kolay adapte oldukları ve bu durumun onlara önemli katkılar sağladığı görülmektedir.

Z Kuşağı

2000 yılı ve sonrasında doğan bireylere Z kuşağı denilmektedir. Bu kuşak bireyleri, bilgileri çok hızlı alabilmekte, analiz edebilmekte ve bunlara yorum getirebilmektedir (Mishra, Sarkar ve Singh, 2012, s.7). Öte yandan bu kuşak, teknolojiyi hızlı bir biçimde kavrar, işlerini kısa zamanda yapmaktan hoşlanır ve verilen birçok görevin üstesinden hızla gelebilir (Ayhün, 2013). İçinde bulunulan dönemin olanaklarına hızlı ulaşabilen ve onları etkin bir biçimde kullanabilen bir kuşaktır (Sarıbaş, Kömürcü ve Güler, 2016). Öğretim süreçlerinde sadece metin içeren bilgiler Z kuşağı öğrencilerinin dikkatini çekmediğinden, bu öğrencilere bilginin resim, video, ses gibi görsel ve işitsel olarak verilmesi gerekmektedir (Savaş ve Karataş, 2019, s.230). Z kuşağı bireyleri, doğası gereği teknolojiye bağlıdır ve öğrenme süreçlerinde dijital ve teknoloji odaklı öğretimler gerçekleştirildiğinde son derece başarılı olabilmektedirler (Kapil ve Roy, 2014).

Bu durumda çalışmanın Z kuşağına denk gelen ortaokul öğrencileriyle yürütülmesi önem kazanmaktadır. Covid-19 salgın sürecinde ve önceki dönemde uzaktan eğitimle fen dersi öğretimi konusunda yapılan çalışmalara rastlamak mümkündür (Balliel Ünal, 2017; Bakioğlu ve Çevik 2020; Pınar ve Dönel Akgül, 2020; Tanık Önal ve Önal, 2020). Ancak taşımali öğrencilerle fen bilimleri dersinde yapılan çalışmalara (Gürbey vd., 2020) ve taşımali öğrencilerle yapılan uzaktan eğitim çalışmalarına (Ozan, 2008) az rastlanmaktadır. Bu nedenle, Covid-19 salgın sürecinde teknolojiyi hayatlarının her aşamasında rahatlıkla kullanan Z kuşağı ve okula taşımali olarak gelen öğrencilerin, özellikle soyut kavramların yer aldığı, kavram yanlışlarının fazla olduğu ve ana dersler içerisinde önemli bir yere sahip olan fen bilimleri dersini

uzaktan eğitimle almalarına yönelik görüşlerini belirlemek alan yazına katkı sağlayacaktır.

Tüm bunların ışığında araştırmanın problem cümlesi şöyledir: Covid-19 salgını sürecinde taşınmalı eğitim uygulaması ile farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören ve Z kuşağında bulunan ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimle verilen fen bilimleri dersine yönelik görüşleri nelerdir?"

Yöntem

Taşınmalı eğitim uygulaması ile farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin pandemi döneminde uzaktan eğitimle verilen fen bilimleri dersine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışmasında bir ya da birkaç durum derinlemesine incelenebilmekte, bir duruma yönelik etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılabilmekte ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve etkilendikleri üzerine odaklanılabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s.77).

Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.112). Bu çalışmada katılımcı olacak ortaokul öğrencilerini belirlemedeki ölçüt; "taşınmalı eğitim uygulaması ile öğrenimlerini gerçekleştirmek" olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda, araştırmanın çalışma grubunu, Muğla ili Milas ilçesine bağlı bir köy okulunda 2020-2021 eğitim öğretim yılında ortaokul 5., 6., 7. ve 8. sınıf düzeylerinde öğrenim gören 20 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcı olarak her sınıf düzeyinden 5'er öğrenci seçilmiştir. Çalışma grubundaki bu öğrenciler köyde yaşamakta ve taşınmalı eğitim ile öğrenimlerini devam ettirmektedirler. Büyük çoğunluğunun maddi imkânları yetersiz olup, aileleri tarafından tarla, bahçe ve hayvan bakımı gibi işlerde görevlendirilmektedir. Bu öğrencilerin çoğu kaynak kitaplara sahip değildir ve özel ders veya derslerine yardımcı bir eğitici tarafından yardımlar alamamaktadırlar. Çalışma grubunda yer alan ortaokul öğrencilerine ilişkin bilgiler Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Demografik Bilgiler

Değişkenler	Grup	n	%
Cinsiyet	Kız	12	60
	Erkek	8	40
Sınıf Düzeyi	5	5	25
	6	5	25
	7	5	25
	8	5	25
Toplam		20	100.0

Veri Toplama Araçları

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin görüşlerini belirlemek amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları araştırmacı tarafından hazırlandıktan sonra uzmanların (1 fen eğitimcisi, nitel araştırma alanında 1 uzman ve 1 fen bilimleri öğretmeni) görüşüne sunulmuştur. Görüşler doğrultusunda düzenlenen form ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmada görüşme soruları 5 ortaokul öğrencisine uygulanmış ve sorularda gerekli değişiklikler ve düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca hazırlanan soruların yapı geçerliliğini sağlamak amacı ile fen eğitiminde ve uzaktan eğitim ile ilgili çalışmalar yapmış alan uzmanların yanı sıra ölçme ve değerlendirme uzmanının görüşlerine başvurulmuş ve forma son hali verilmiştir. Görüşme formunda toplam 7 adet açık-uçlu soru bulunmaktadır. Bu sorular ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara, teknoloji kullanımına ilişkin yeterliliklerine, fen bilimleri dersinde karşılaştıkları sorunlara, fen bilimleri dersine yönelik bilişsel ve duyuşsal özelliklerindeki değişimlere ve sorunlara yönelik çözüm önerilerine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Katılımcılardan veri toplama süreci çevrimiçi ortamda (zoom çevrimiçi programı ile) gerçekleştirilmiştir. Tüm öğrenciler ve veliler, görüşmelerin kaydının yapılmasına izin vermiş, böylece tüm verilerin ses kaydı alınmıştır. Her bir öğrenci ile Zoom uygulaması aracılığıyla bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ortalama 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Taşınmalı eğitim ile öğrenim gören ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, belli bir hacmi olan nitel materyali

olarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye ve anlamlandırmaya yönelik bir analiz tekniği olarak tanımlanabilir. İçerik analizi yoluyla bulunan temel anlamlara genel örüntüler ya da temalar denilebilir (Patton, 2014). Bu doğrultuda ilk olarak kayıtlar bilgisayara aktarılarak yazıya dökülmüştür. Ardından kodlar, kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Bu çalışmada, verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama kullanılmış; kodlamalar araştırma verilerine göre yapılmıştır. Daha sonra veriler, ortaya çıkan kodlara göre belirli kategoriler altında toplanmış ve en son olarak kategoriler araştırmanın alt amaçları çerçevesinde temalandırılmıştır. Toplanan verilerin analizinde nitel analiz paket programı kullanılmıştır. Analizler sırasında öğrenciler “5.sınıf-Ö1”, “6.sınıf-Ö4” şeklinde kodlanmış ve öğrencilerin cevaplarını çarpıcı bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırmada elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenirliliğine ilişkin nitel araştırmalarda yapılması gerektiği vurgulanan “inandırıcılık”, “aktarılabirlik” ve “tutarlık” kavramları doğrultusunda işlemler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın inandırıcılığın sağlanması amacıyla çalışma biri nitel araştırma, biri uzaktan eğitim ve biri fen eğitiminde alan uzmanları olmak üzere uzman incelemesine sunulmuştur. İlgili uzmanlar yapılan bu çalışmayı, araştırmanın deseni, veri toplama ve analiz, sonuçlara ulaşma ve yorum aşamaları açısından incelemişler ve çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Araştırma sonuçlarının aktarılabirliğine yönelik öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak ayrıntılı betimleme yöntemine başvurulmuştur. Son olarak ise araştırmanın nitel verilerinin güvenirliliğine ilişkin “tutarlık” kavramı çerçevesinde nitel araştırmalar konusunda uzman bir kişi araştırmaya dışarıdan bir gözle bakarak veri toplama araçlarının oluşturulması, verilerin toplanması, analizi ve kodlanması sürecindeki kavramsallaştırma yaklaşımındaki araştırmacıların tutarlığına yönelik incelemeler gerçekleştirmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda araştırmacı tarafından gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

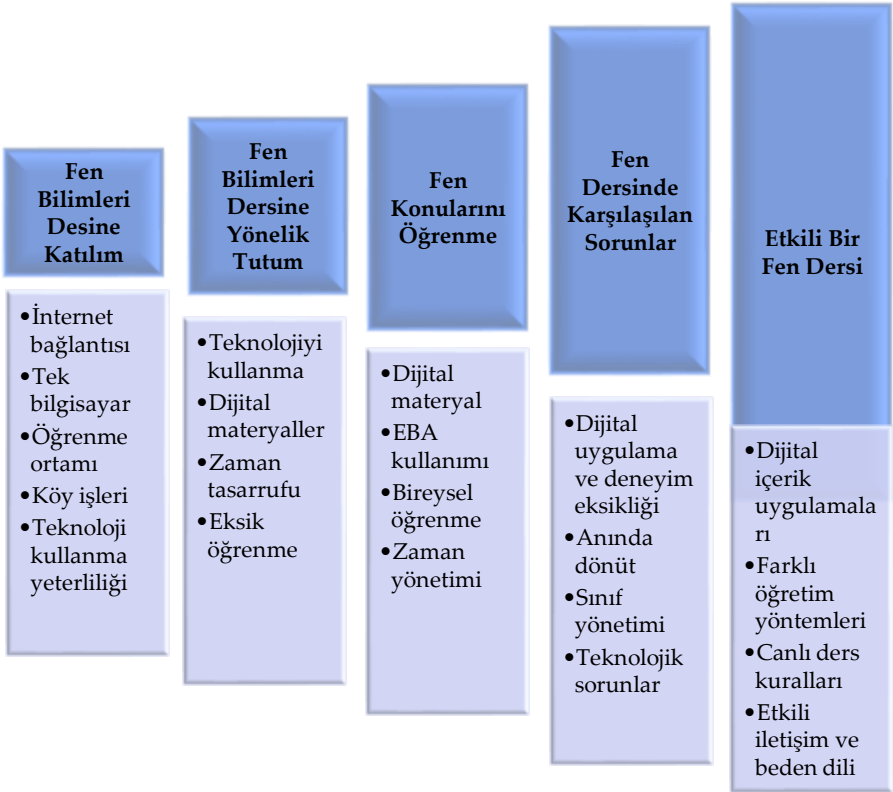
Etik Kurul İzin Bilgileri

Bu araştırma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 05.01.2021 tarih ve 04 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bulgular

Taşımalı eğitim ile öğrenim gören ortaokul öğrencileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analizi sonucunda uzaktan eğitimde fen bilimleri dersi teması ve bu temaya ilişkin beş alt temaya ulaşılmıştır. Ortaya çıkan tema, alt temalar ve kodlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

UZAKTAN EĞİTİMDE FEN BİLİMLERİ DERSİ

Şekil 1. Taşımalı Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Görüşler İçin Temalar ve Kodlar

Uzaktan Eğitimde Fen Bilimleri Derslerine Katılım

Pandemi döneminde Mart-2020'den itibaren Fen Bilimleri dersine ortaokul öğrencileri uzaktan eğitim kapsamında çevrimiçi ortamlarda katılabilmektedirler. Taşınabilir eğitim ile öğrenim gören öğrenciler fen bilimleri derslerine çoğunlukla zamanında katılabildiklerini, kısmen ise internet bağlantısı, tek bilgisayara sahip olma, ders çalışma ortamlarının uygun olmaması ve köy işlerinin olması gibi nedenlerden dolayı fen bilimleri derslerine katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca ilgili derse katılabilmeye teknoloji kullanma yeterlilikleri üzerine de görüşler belirtmişlerdir. Öğrencilerin ilgili alt temaya ilişkin görüşleri doğrultusundaki kodlar aşağıda açıklanmıştır.

İnternet bağlantısı: Köylerde ikamet eden ortaokul öğrencileri uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri derslerine kısmen internet bağlantılarının kesilmesi, yavaşlaması veya elektrik kesintileri gibi nedenlerden dolayı zamanında katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen derslerine katılacağım zaman bazen internet kesiliyor.” (5.sınıf-Ö3)
- “Köyde olduğumuzdan internet çok yavaş.” (7.sınıf-Ö4)
- “Bazen elektrik kesiliyor ve ben fen derslerine giremiyorum.” (8.sınıf-Ö5).

Tek bilgisayar: Öğrenciler evlerinde tek bilgisayar olduğunu ve uzaktan eğitim ile verilen fen derslerinin diğer kardeşlerinin derslerinin aynı saatte olmasından dolayı derslerine bazen zamanında giremediklerini ifade etmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Bir tane bilgisayarımız var ve kardeşlerimin de dersleri olduğunda fen derslerine giremiyorum.” (5.sınıf-Ö4)
- “Üç kardeşim var, derslerimiz bazen çakışıyor.” (6.sınıf-Ö3)
- “Kardeşlerimin dersleriyle benim dersim çakışıyor. Evde başka bilgisayar olmadığından fen dersine giremiyorum.” (7.sınıf-Ö2)

Öğrenme ortamı: Öğrenciler uzaktan eğitim ile verilen fen derslerine katılabilmek için kalabalık bir ailelerinin olmalarından dolayı uygun öğrenme ortamlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Evimizde fen derslerine katılma veya fen dersine çalışmak için bana ait bir odam yok.” (6.sınıf-Ö3)
- “Kalabalık bir evimiz var, canlı derslere katılmada çok uygun bir ortama sahip değilim.” (7.sınıf-Ö3)

Köy işleri: Öğrenciler bahçe, tarla ve hayvan bakımı gibi bazı işlerden dolayı fen bilimleri canlı derslere zamanında katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Bazen ders zamanlarında hayvanlarımızın bakımında aileme yardım etmek zorunda kalıyorum.” (8.sınıf-Ö2)
- “Tarla veya bahçe işleri olduğundan derslere giremiyorum.” (7.sınıf-Ö5)

Teknoloji kullanma yeterliliği: Öğrenciler pandemi döneminin başlarında yapılan canlı fen derslerine katılmada teknolojiyi ilk defa kullanmalarından dolayı zorluklar yaşadıklarını ve bazen canlı fen derslerine girişlerde ID veya şifre gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler bu sorunlara yönelik öğretmenleri veya ebeveynleri tarafından çözüm yolları gösterildiğinde bir daha benzer sorunlarla karşılaşıldığında kendilerinin hemen çözdüklerini belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Teknolojiyi çok iyi kullanabiliyorum. Canlı fen derslerine katılmada yaşadığım sorunları kendim çözüyorum.” (6.sınıf-Ö2)
- “Teknolojiyi artık iyi kullandığımı düşünüyorum.” (7.sınıf-Ö1)
- “Canlı derslere girerken artık teknoloji ile ilgili sorunları kendim çözüyorum.” (8.sınıf-Ö5)

Uzaktan Eğitimde Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutum

Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersine yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun nedenleri olarak ise teknolojiyi kullanma, dersleri dijital materyaller ile işleme ve zamandan tasarruf elde etmelerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler bazen fen derslerine katılmadıklarını ve işlenen konuları öğrenemediklerini, bu durumda fen dersine yönelik tutumlarını olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin ilgili alt temaya ilişkin görüşleri doğrultusundaki kodlar aşağıda açıklanmıştır.

Teknolojiyi kullanma: Öğrenciler uzaktan eğitim sayesinde bir bilgisayara ve internet bağlantısına sahip olduklarını ve böylece daima teknolojiyi kullanabildiklerini ve derse motive olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler fen dersi ile ilgili bütün ödev, proje ve uygulamaları da teknoloji ile severek yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen dersi ile ilgili her şeyi bilgisayardan yapıyorum. Bu durum çok hoşuma gidiyor.” (5.sınıf-Ö3)
- “Fen ödevlerimi bilgisayardan yapıyorum. Öğretmen bize uygulamalı ödevler veriyor. Teknolojiyi kullanarak yapmak çok güzel.” (7.sınıf-Ö)

Dijital materyaller: Öğrenciler canlı fen derslerinde öğretmenlerinin video, animasyon, belgesel gibi dijital materyaller kullandığını ve bu durumun fen dersini sevmelerine yol açtığını ifade etmişlerdir. Öğrenciler fen derslerinde görsel ve işitsel materyaller de kullandıklarını, çevrimiçi soru çözümleri gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca fen derslerinin bu şekilde işlenmesinin çok hoşlarına gittiğini, konuları daha iyi anladıklarını ve zevkli bir öğrenme ortamı oluştuğunu vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen derslerinde video ve animasyon izliyoruz. Konuları böyle işlemek çok zevkli oluyor.” (6.sınıf-Ö3)
- “Fen dersinde konuların görsel gösterimleri çok hoşuma gidiyor.” (7.sınıf-Ö2)
- “Fen dersinde çevrimiçi sorular çözüyoruz. Bu şekilde çok soru çözmüş oluyoruz. Fen dersini seviyorum.” (8.sınıf-Ö5)

Zaman tasarrufu: Taşınmalı eğitim ile öğrenim gören öğrenciler uzaktan eğitim döneminde güne erken başlamadıklarını ve servis kullanmadıklarını belirterek, bu durum sayesinde zamandan tasarruf ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler kendilerine kalan zamanı ise fen dersi ile ilgili dijital çalışmalar, ödevler veya uygulamalar kullanarak geçirdiklerini ve artık fen derslerini daha çok sevdiklerini vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Artık erken kalkmıyorum. Uykumu alıyorum. Dinç bir şekilde canlı fen derslerine katılıyorum. Bu da derse ilgi duymamı arttırıyor.” (5.sınıf-Ö1)
- “Servise çok erken biniyorduk ve derslere uykulu giriyorduk. Şimdi ise fen derslerine zevkle katılıyorum.” (7.sınıf-Ö4)

Eksik öğrenme: Öğrenciler bazen canlı fen derslerine internet kesintisi, köy işlerine yardıma gitmeleri gibi durumlardan dolayı katılamadıklarını ve bazı konuları öğrenemediklerini belirtmişlerdir. Bu durumun ise kendilerinde fen ile ilgili eksik öğrenmeler oluşturduğunu, sonraki derslerdeki konuları öğrenmede zorlanmalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrenciler böyle bir durum karşısında ise fen derslerine katılmak istemediklerini vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “İnternet bağlantısı gittiğinde canlı fen dersine giremiyorum ve konuları kaçırtıyorum. Böyle olunca sonraki fen derslerine giresim gelmiyor.” (7.sınıf-Ö3)
- “Köy işlerini yaparken de canlı fen derslerine giremiyorum. Konuları kaçırınca fen dersini sevmiyorum.”(8.sınıf-Ö1)

Uzaktan Eğitimde Fen Konularının Öğrenimi

Ortaokul öğrencileri uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersinde işlenen konuları anlayabildiklerini ve öğrenebildiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler bu duruma neden olarak derslerde video, animasyon gibi dijital materyal kullanımının yanı sıra, dijital kaynak ve test soru çözümlerinin yapılması ve etkili EBA kullanımını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler fen derslerine yönelik bireysel öğrenmeler gerçekleştirdiklerini ve bu yönde zamanlarını iyi kullandıklarını vurgulamışlardır. Öğrencilerin ilgili alt temaya ilişkin görüşleri doğrultusundaki kodlar aşağıda açıklanmıştır.

Dijital materyal: Öğrenciler canlı fen derslerinde video, film, animasyon gibi dijital materyallerin yanı sıra konu öğretimlerine yönelik dijital kaynak ve çevrimiçi soru çözümlerinin yapıldığını ve kullanıldığını ifade etmişlerdir. Böylece fen konularını daha iyi anladıklarını vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen derslerinde konu ile ilgili video izleyince daha iyi anlıyorum.” (5.sınıf-Ö4)
- “Fen konularında görsel materyal kullanıyoruz.” (6.sınıf-Ö3)
- “Çevrimiçi soru çözümleri konunun pekişmesini sağlıyor.” (8.sınıf-Ö4)

EBA kullanımı: Öğrenciler EBA'nın zengin bir fen içeriğine sahip olduğunu ve konular ilgili çok fazla video içerdiğini ifade etmişlerdir. EBA kullanımı ile fen konularını daha iyi anladıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “EBA’ya her zaman giriyorum ve anlamadığım fen konuları hakkında araştırma yapıyorum.” (6.sınıf-Ö3)
- “EBA’da fen ile ilgili her şey var. Konuların tekrarını video izleyerek veya soru çözerek yapabiliyorum.” (8.sınıf-Ö1)

Bireysel öğrenme: Öğrenciler fen konularında anlaşılmayan veya eksik öğrenilen yerleri internet aracılığıyla EBA ya da youtube gibi web sayfalarındaki konu anlatımı videolar aracılığıyla giderdiklerini ifade etmişlerdir. Bir bakıma öğrenciler kendi öğrenmelerinde bireysel öğrenme ihtiyaçlarını belirleyerek çözümler elde etmeyi öğrenmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen ile ilgili anlamadığım yerleri youtube’den konu anlatımı video izleyerek anlamaya çalışıyorum.” (7.sınıf-Ö2)
- “Bazı kavramları tam kafamda anlamlandıramıyorum, bunun için videolar izliyorum ve anlıyorum.”(8.sınıf-Ö2)

Zaman yönetimi: Öğrenciler yüz yüze yapılan eğitimlerde fen derslerinde bir konuyu tam anlamadan dersin bittiğini, şimdi ise derslerde videolar, sunumlar, anlatımlar yapılmasına rağmen zamanın yettiğini ifade etmişlerdir. Yani öğrenciler uzaktan verilen fen derslerinde zamanın etkili kullanılarak etkili öğrenmeler gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen derslerinde video izleme, sunum izleme, konu anlatımı gibi bir sürü şey yapılıyor ve ders bitiyor. Önceden bunları öğretmen yapamadan ders biterdi. Bu şekilde daha iyi öğreniyorum.”(7.sınıf-Ö3)
- “Fen bilimleri öğretmenimiz fen dersinde bizim öğrenmemiz için EBA’dan veya youtube’dan videolar gösteriyor. Böyle daha iyi öğreniyorum.”(8.sınıf-Ö4)

Uzaktan Eğitimde Fen Bilimleri Dersinde Karşılaşılan Sorunlar

Ortaokul öğrencileri uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersinde ve genel olarak çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu sorunları dijital uygulama eksikliği veya deneyim eksikliği, teknolojik sorunlar, anında dönüt ve sınıf yönetimi olarak belirtmişlerdir. Öğrencilerin ilgili alt temaya ilişkin görüşleri doğrultusundaki kodlar aşağıda açıklanmıştır.

Dijital uygulama ve deneyim eksikliği: Öğrenciler canlı fen derslerinde öğretmenin uygulamış olduğu dijital materyalleri veya uygulamaları ders sonrasında da kendilerinin uygulamak istediklerini, ancak ilk defa kullandıkları için uygulayamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumda bu tür uygulamalara yönelik tanıtıcı videoların olması gerektiğini vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Öğretmenimiz derslerde bazen Kahoot uygulamasını kullanıyor. Bende kullanmak istedim ama başaramadım.” (8.sınıf-Ö4)
- “Fen derslerinde bazen öğretmenimiz kodlama yapıyor ama nasıl yapıldığını bize göstermedi. Öğrenmek isterim.”(8.sınıf-Ö1)
- “Bu uygulamaların nasıl kullanıldığını gösteren videolar çekilse iyi olur.” (8.sınıf-Ö3)

Anında Dönüt: Öğrenciler canlı fen derslerinde konu ile ilgili öğretmene soru sormak ve anında dönüt almak istediklerini, ancak bunda başarılı olamadıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Anlamadığım yerleri öğretmenime sormak istiyorum.” (6.sınıf-Ö1)
- “Öğretmenimizden hemen dönüt alamıyoruz.” (6.sınıf-Ö3)

Sınıf yönetimi: Öğrenciler canlı fen derslerinde soru çözümünde kargaşa olduğunu ve seslerin birbirine karıştığını, öğretmen ders anlatırken bazı öğrencilerin mikrofonu açık olduğundan gürültü olduğunu ifade etmişlerdir. Bu duruma fen bilimleri öğretmenlerinin müdahale etmediğini de vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen derslerinde çok gürültü oluyor.” (8.sınıf-Ö2)
- “Bazı arkadaşlarım derslerde devamlı bir şeyler söylüyor, öğretmenimi anlamıyorum. Öğretmenimiz mikrofonu açık olanlara bir şey demiyor.” (8.sınıf-Ö3)

Teknolojik sorunlar: Öğrenciler uzaktan eğitimde verilen canlı derslere katılmada internet kesintisi veya yavaşlaması gibi sorunların yanı sıra bilgisayarlarının bozulması, ses gitmeme veya alamama gibi durumlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

- “Bazen internetim kesiliyor veya yavaşlıyor, derslere giremiyorum.”(5.sınıf-Ö2)
- “Derslerde ses gelmiyor.” (6.sınıf-Ö1)

Uzaktan Eğitimde Etkili Bir Fen Dersi

Ortaokul öğrencileri uzaktan eğitimde etkili bir fen bilimleri dersi için deney uygulamaları, ek dijital kaynak, online soru çözümleri, video, animasyon, film vb dijital içerik uygulamalarının kullanılmalarının, düz anlatım dışında farklı öğretim yöntemlerinin kullanılmalarının, öğretmenin etkili iletişim ve beden dili kullanılmalarının, canlı ders kurallarının kullanılmalarının olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin ilgili alt temaya ilişkin görüşleri doğrultusundaki kodlar aşağıda açıklanmıştır.

Dijital içerik uygulamaları: Öğrenciler etkili bir canlı fen derslerinde deney uygulamalarının, dijital kaynakların, online soru çözümlerinin, dijital tahta, video, animasyon gibi dijital içerik uygulamalarının olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bir bakıma fen derslerinde web 2.0 araçlarının kullanımına vurgu yapmışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

- “Canlı fen derslerinde öğretmenimizin deney yapmasını isterim.” (5.sınıf-Ö2)
- “Fen öğretmenimiz derslerde dijital tahtayı kullansın.” (6.sınıf-Ö1)
- “Bize fen ile ilgili dijital kaynaklar gönderebilir.” (7.sınıf-Ö3)

Farklı öğretim yöntemleri: Öğrenciler fen bilimleri öğretmenlerinin sunum ve düz anlatım yöntemi dışında da farklı bir şekilde dersi işleyebileceklerini ifade etmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen bilimleri öğretmenimiz çoğunlukla sunum yapıyor.” (7.sınıf-Ö3)
- “Düz anlatım dışında da dersi anlatsa iyi olur.” (8.sınıf-Ö2)

Canlı ders kuralları: Öğrenciler derslerde kendilerinin de konuşması ile birlikte seslerin birbirine karıştığını, öğretmene soru sormadıklarını ve anlayamadıkları yerleri belirtemediklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda canlı derslerde bazı kuralların olması gerektiğini vurgulamışlardır. Öğrenci görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

- “Öğretmenimize soru sorarken herkes konuşuyor, sesler karıştığmdan bir şey anlamıyorum.” (6.sınıf-Ö5)
- “Canlı derslerde bazı kurallar olsa iyi olur.” (7.sınıf-Ö1)

Etkili iletişim ve beden dili: Öğrenciler fen bilimleri öğretmenlerinin konuyu anlatırken tek düze bir ses tonuyla anlattıklarını ve hep aynı beden dilini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenleriyle ders anlatırken iletişim

kuramadıklarını, söylemek istediklerini sohbet kısmına yazdıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

- “Fen bilimleri öğretmenimiz hep ayrı ses tonunu kullanıyor.” (7.sınıf-Ö5)
- “Öğretmenimize soru sormak için sohbet kısmını kullanıyoruz. Bunu yapmak çok zor ve zaman alıyor.” (8.sınıf-Ö2)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada taşımali eğitim uygulaması ile farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin pandemi döneminde uzaktan eğitimle verilen fen bilimleri dersine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışma sonucunda çeşitli sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmanın birinci sonucunda, taşımali eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersine katılmada çeşitli sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda öğrenciler, internet bağlantısı ve alt yapısı gibi donanımsal sorunlar yaşadıkları, tek bilgisayara sahip olma ve ailelere köy işlerinde yardım etme gibi durumlarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu sonuca göre öğrencilerin ailelerine yardım etmek durumunda kalmaları onların uzaktan eğitime devam etmelerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Aynı zamanda yaşadıkları yerde internet altyapısının olmaması onların uzun süre uzaktan eğitime devam edememelerine ve dersleri anlamakta zorluk çekmelerine neden olmuştur. Benzer şekilde, Kürtüncü ve Kurt (2020), öğrencilerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunları araştırmışlardır. Bu çalışmaya göre öğrenciler alt yapı koşullarını yetersiz bulduklarını, aynı anda birçok öğrencinin sisteme girmeye çalışmasıyla internet erişiminde sorunlar yaşadıklarını ve derslerini takip etmekte zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmanın ikinci sonucunda, taşımali eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersine yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrenciler bu durumun nedeni olarak teknolojiyi kullanma, dersleri dijital materyaller ile işleme ve zamandan tasarruf elde etmeleri şeklinde ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak fen derslerinde daha fazla teknolojiyi kullanmanın, derslerin içeriğini dijital anlamda zenginleştirmenin ve uzaktan eğitim sürecinde taşımali öğrencilerin zamandan tasarruf etmelerinin fene yönelik olumlu tutum sağladığı söylenebilir. Bununla ilgili olarak Savaş ve Karataş (2019), günümüz öğrencilerinin Z kuşağı öğrencileri olması nedeniyle, eğitim öğretim ortamlarının

teknolojiden, internetten ve dijital yapıdan bağımsız yürütülmesinin mümkün olmayacağını belirtmişlerdir.

Araştırmanın üçüncü sonucunda, taşınabilir eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersinde işlenen konuları anlayabildikleri ve öğrenebildikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrenciler bu durumun nedeni olarak derslerde video, animasyon gibi dijital materyal kullanımının yanı sıra, dijital kaynak ve test soru çözümlerinin yapılması ve EBA kullanımının gerçekleştirilmesinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan dijital ortamda, Z kuşağı öğrencilerinin dijital yetkinliklerini göz önünde bulundurarak, online soru çözmek, video gösterimlerine daha fazla yer vermek, hatta güvenlik, malzeme ve zaman sıkıntısı yaşamadan bilgisayar ortamında deneyleri yapmak öğrencilerin fen konularını anlamalarını sağlamıştır. Benzer şekilde Dönel Akgül ve Kılıç (2020), dijital ortamda eğitim platformlarının geliştirilmesinin Z kuşağı için önem taşıdığını, bu bireylerin geleneksel öğrenmeye göre, öyküleştirme, oyuna çevirme ve hayallerle akılda tutmayı sağlayacak öğrenmeyi tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın dördüncü sonucunda, taşınabilir eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersinde dijital uygulama eksikliği veya deneyim eksikliği, teknolojik sorunlar, anında dönüt ve sınıf yönetimi gibi çeşitli sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrenciler ilk defa karşılaştıkları dijital materyallerin kullanımı ve internet kesintisi veya yavaşlaması gibi teknolojik ve donanımsal sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, Şentürk, Duran ve Yılmaz (2020)'in yaptıkları çalışma ile benzerlik göstermektedir. Çalışmalarında uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin sistem alt yapısı, video ve ses gibi teknolojik sorunlar yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Öte yandan Özaydın Özkara (2020), öğrencilerin çoğunlukla internet kaynaklı sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler canlı fen derslerinde konu ile ilgili öğretmene soru sormak ve anında dönüt almak istediklerinde alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun nedeni olarak uzaktan eğitim ile verilen derslerin kısıtlı sürede fazla öğrenciye verilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Benzer şekilde Aydın (2020), ders sürelerinin kısa olmasına bağlı olarak öğrencilerin konuları iyi kavrayamadıklarını tespit etmiştir.

Araştırmanın beşinci sonucunda, taşımali eğitim ile öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitimde etkili bir fen bilimleri dersine yönelik deney uygulamaları, ek dijital kaynak, çevrimiçi soru çözümleri, video, animasyon, film vb dijital içerik uygulamalarının kullanılmalarının olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler bu tür dijital uygulamaların düz anlatım dışında farklı öğretim yöntemlerinin kullanılmaları ile gerçekleştirilerek zengin bir öğrenme ortamı oluşturularak yapılmasını belirtmişlerdir. Bu sonucun nedeni olarak Z kuşağı öğrencilerinin teknolojinin içinde büyüyor olmaları (Bulgan ve Göktaş, 2016) gösterilebilir. Ayrıca katılımcılar etkili bir fen eğitiminde öğretmenin etkili iletişim ve beden dili kullanılmaları ve canlı ders kurallarının olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde uzaktan eğitimde öğretmenin dikkat etmesi gereken durumlardan birisi de iletişimdir. Öğretmenler, uzaktan eğitim sürecinin öğrenci adına verimli olması için iyi bir etkileşimin olmasını gerektiğini ifade etmişlerdir (Başaran vd., 2020).

Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda, taşımali eğitim ile öğrenim gören öğrenciler açısından, uzaktan eğitimin zorunlu durumlarda çözüm olarak kullanılabilmesi önerilmektedir. Ülkemizde her bölgenin coğrafi şartlarının farklı olmasına bağlı olarak, özellikle kış şartlarının çok ağır geçtiği yerlerde taşımali sistemde olan öğrencilerin ağır şartlardan dolayı okula ulaşamaması durumunda uzaktan eğitim kullanılabilir. Ayrıca bu tür öğrencilerin teknolojik alt yapı ve sorunlarının giderilmesi, ailelerin uzaktan eğitim sürecine yönelik uygun ortam oluşturmaları konusunda bilinçlendirilmeleri önerilmektedir. Öte yandan uzaktan eğitimde fen bilimleri dersinde etkili bir öğretim sürecinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla video, animasyon, belgesel vb. dijital materyal ve kaynak kullanılması, dijital deneylerin yapılması ve bu derslerde çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerin kullanılması önerilmektedir.

Ayrıca günümüz dünyasında öğrencilerin uzaktan eğitime ve teknolojiye adapte olmaları avantaja çevrilerek, öğrencilere çeşitli bilgisayar programları öğretilip derslerde kendi içeriklerini üretmeleri önerilebilir. Bu ise onların derse güdülenmelerini artırıp bilgiyi kendilerinin yapılandırılmalarını sağlayarak akademik başarılarını arttırabilir. Öte yandan özellikle coğrafi koşullarının ağır olduğu bölgelerde taşımali olarak okula devam eden öğrencilerin, okula gidemedikleri günlerde meydana gelebilecek konu eksiklerinin tamamlanabilmesi için uzaktan eğitim çözüm olarak kullanılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Opinions of Bussed Education Students About
Science Lessons Given With Dintance Education
During Covid-19 Pandemic**

*

Sinem Karataş Öztürk
MONE

In December 2019, an unknown pneumonia was detected in Wuhan City of China and was firstly reported to the World Health Organization (WHO) Country Office in 31December 2019. On 11 February, WHO declared the name of "COVID-19" for coronavirus disease. After these events, the virus has spread rapidly, and all world countries has become obliged to take precautions in many sectors especially in educational services. In our country along with the first case in March 2020, education was suspended. Subsequently, in all educational levels from pre-school to higher education, teachers and students have started to carry out their lessons by way of distance education. This period has continued in many aspects and the students from all strata have not been away from education. There are different definitions of distance education. İşman (2008) defined distance education as an education system model in which students and teachers in different learning environments perform teaching activities, communication technologies and services. According to Uşun (2006), distance education; it is a systematic technology application in which the source and the receiver are distant in the learning-teaching process, communication and interaction is provided by advanced technologies.

Distance education is important for many people and it provides equal opportunity in education. Disabled people, young children, those who cannot go to school for various reasons, and those who want to improve themselves in various fields can benefit from distance education (Yıldız, 2004). Thanks to distance education, the cost of education can be reduced. It can also liberate the student by providing individual learning. With rich content, learning can be achieved without being in a certain time and place. Many

people can benefit from one person at a time (Akyürek, 2020). When considered from this point of view, distance education can be considered as a short-term solution, especially when bussed students who are not schooled in their places of residence due to geographical conditions cannot attend school.

The purpose of this study is to find out the opinions of students in secondary schools benefitting from bussed education towards science lesson which was taught by way of distance education. In the study case study model, one of the qualitative research methods, was used. In case studies, one or more cases can be investigated deeply, factors of a situation (environment, individuals, events, processes, etc.) can be studied holistically, and these studies can focus on how they affect and be affected by the relevant situation (Yıldırım & Şimşek, 2011). The participants of the study consisted of 20 students studying at 5th, 6th, 7th, and 8th grades during 2020-2021 educational year in a village school of Milas district of Muğla. 5 students from each class level were chosen as a participant. Semi-structured interview form consisting of 7 questions was used to assess the views of students towards distance education process of science lesson. The interviews were conducted online. Each interview lasted for about 15 minutes. Content analysis was used to analyse the data. Firstly, interview records were transferred to the computer. After the records were transcribed; codes, categories and themes were created. The coding was made according to the concepts derived from the data. Then according to emerging codes, the data was collected under specific categories. Finally, categories were thematised within the frame of sub-goals of the study. For data analysis, a software for qualitative analysis was used.

In this study, the opinions of students who are studying in different grades of secondary schools and benefitting from bussed education about science lesson taught online during the pandemic were analysed. The results obtained from the study is as follows, respectively. First, it was assessed that the students benefitting from bussed education faced various problems in attending online science lessons. With this regard, it was determined that the students had some hardware problems such as internet connection and infrastructure and faced situations such as having only one computer and helping families with village works. Second, it was assessed that the students benefitting from bussed education had positive attitudes towards online science lessons. The students participating the study explained the reasons for this situation by pointing out the use of technology, learning the lessons digitally, and

saving time. Third, it was discovered that the students benefitting from bussed education had picked up science lesson taught online. The students explained the reasons for this situation by drawing attention to solving tests, digital resources and effective use of EBA as well as utilizing digital resources such as video and animation in the lessons. Fourth, it was seen that the students benefitting from transported education faced various problems in online science lessons such as the lack of digital applications or experience and problems about technology, quick feedback, and classroom management. Fifth, the students benefitting from transported education stated that lessons should make use of digital content applications such as experiment applications, additional digital resources, online test solving, video, animation and film, etc. for effective online science lessons. According to the results of this research, considering the problems students having at transported education system, distance education can be used as a short-term solution especially in places having heavy winters. Additionally, it is proposed that technological infrastructure and problems should be solved and the awareness of families about preparing suitable environments for distance education process should be raised. Lastly, it is suggested that digital materials and resources such as video, animation, documentary, etc. should be used in distance education, digital experiments should be conducted, and contemporary teaching methods and techniques should be used in these lessons.

Kaynakça / References

- Akyürek, M.İ. (2020). Uzaktan eğitim: Bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Aydın, E. (2020). Covid-19 döneminde eba tv üzerinden yapılan Türkçe derslerinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 877-894. <https://dx.doi.org/10.37669/milliegitim.787592>
- Ayhün, S.E. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Ballı Ünal, B. (2017). Web tabanlı uzaktan eğitimin fen bilimleri konularında öğrenci başarısına etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 481-490.
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>

- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E., ve Şahin, E. (2020). Koronavirüs (covid-19) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği üzerine bir çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 368-397.
- Bostan Sarıoğlu, A., Altaş, R., ve Şen, R. (2020). Uzaktan eğitim sürecinde fen bilimleri dersinde deney yapmaya ilişkin öğretmen görüşlerinin araştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 371-394. <https://dx.doi.org/10.37669/milliegitim.787933>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye' de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Bulgan, G. ve Göktaş, P. (2016). X, Y ve Z kuşağı engellerinin turizme erişebilirliğinin karşılaştırılması. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 24-49.
- Çabuk Kaya, N. (2006). Taşımali eğitim programındaki ilköğretim öğrencilerinin durumları: Silopi köyleri örneğinde bir sosyal değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 105-116.
- Daniel, S.J. (2020). Education and the Covid-19 pandemic. *Prospects*, 49, 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Dönel Akgül, G. ve Kılıç, M. (2020). Fen bilgisi öğretmen adaylarının eğitimsel dijital oyunlar ve kodu uygulamasına yönelik görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 8(2), 101-120.
- Elitaş, T. (2017). *Uzaktan eğitim lisans sürecinde yeni iletişim teknolojileri: Atatürk üniversitesi uzaktan eğitim merkezi*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Etlilioğlu, M. ve Tekin, M. (2020). Elektronik öğrenmede öğrenci tutum ve akademik başarı arasındaki ilişkide öğrenci merak ve kaygısının aracılık rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2020(43), 34-48.
- Gürbey, S., Ezberci Çevik E., ve Şahin, A. (2020). İlköğretimde yerleşik, taşımali ve yatılı bölge okullarında eğitim ve bu eğitimin öğrencilerin fen bilimleri dersine yönelik tutumları üzerine etkisi: Yahyalı ilçesi örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 445-459.
- İşman, A. (2008). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kapil, Y. ve Roy, A. (2014). A critical evaluation of generation z at workplaces. *International Journal of Social Relevance & Concern*, 2(1), 10-14.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 73- 94. <https://dx.doi.org/10.7829/midr.20142110299>
- Kürtüncü, M. ve Kurt, A. (2020). Covid-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.

- Mishra, R.K., Sarkar, S., ve Singh, P. (2012). *Today's HR for a sustainable tomorrow*. New Delhi: Allied Publishers.
- Moore, J.L., Dickson-Deane, C., ve Galyen, K. (2011). E-learning, online learning and distance learning environments: Are they the same? *Internet and Higher Education*, 14(2), 129-135. <https://dx.doi.org/10.1016/j.iheduc.2010.10.001>
- Orhan, G. (2019). *Taşınmalı ve merkezi eğitim veren ortaokullardaki öğrencilerin müzik dersine yönelik metafor örneklerinin karşılaştırılması (Şanlıurfa ili örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ozan, Ö. (2008). *Kırsal eğitim ortamlarının bilgi ve iletişim yoluyla iyileştirilmesi: Eskişehir taşınmalı ilköğretim uygulaması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özarslan, M., Kubat, B., ve Bay, Ö.F. (2007). Uzaktan eğitim için entegre ofis dersinin web tabanlı içeriğinin geliştirilmesi ve üretilmesi. *IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildiri Kitabı- 2007* içinde (s. 179- 187), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Özaydın Özkara, B. (2020). Students' perspectives of distance education. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, Special issue, 247-259.
- Özer, M. (2020). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129. <https://dx.doi.org/10.24106/kefdergi.722280>
- Özgün, A. (2007). *İstanbul'da taşınmalı eğitimin okul-veli-öğrenci açısından olumlu ve olumsuz etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patton, M.Q. (2014). *Qualitative research and evaluation methods integrating theory and practice*. CA: Sage Publications.
- Pınar, M.A. ve Dönel Akgül, G. (2020). The opinions of secondary school students about giving science courses with distance education during the covid-19 pandemic. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10(2), 461-486. <https://dx.doi.org/10.26579/jocress.377>
- Sarı, H. İ. (2020). Evde kal döneminde uzaktan eğitim: Ölçme ve değerlendirmeyi neden karantinaya almamalıyız? *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(1), 121-128.
- Sarıbaş, Ö., Kömürcü, S., ve Güler, E. (2016). Yavaş şehirlerde yaşayan Z kuşağının çevre ve sürdürülebilir kalkınma algıları: Seferihisar örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 107-119.

- Savaş, S. ve Karataş, S. (2019). *Z kuşağı öğrencilerini tanımak*. E. Kırıl, E. Babaoğlan Çelik ve A. Çilek (Ed), Eğitim Araştırmaları (s. 227-241) içinde. Ankara: Eğitim Yöneticileri ve Uzmanlar Derneği Yayınları.
- Saykılı, A. (2018). Distance education: Definitions, generations, key concepts and future directions. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 5(1), 2-17.
- Somyürek, S. (2014). Öğretim sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: Artırılmış gerçeklik. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 4(1), 63-80.
- Şentürk, Ş., Duran, V., ve Yılmaz, A. (2020). The secondary school students' opinions on distance education. *Journal of Education and e-Learning Research*, 7(4), 360-367. <https://dx.doi.org/10.20448/journal.509.2020.74.360.367>
- Şeren, N., Tut, E. ve Kesten, A. (2020). Korona virüs sürecinde uzaktan eğitim: Temel eğitim bölümü öğretim elemanlarının görüşleri. *Turkish Studies- Educational*, 15(6), 4507- 4524. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46472>
- Tanık-Önal, N. ve Önal, N. (2020). Teaching science through distance education during the Covid-19 pandemic. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(4). 1898-1911.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, R. (2004). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yurdabakan, İ. ve Tektaş, M. (2013). Taşımali ilköğretim öğrencilerinin taşımali eğitime ilişkin görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 511-527.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karataş Öztürk, S. (2021). Covid-19 salgını sürecinde taşımali öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen fen bilimleri dersine yönelik görüşleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3892-3917. DOI: 10.26466/opus.915874

COVID-19 Pandemi Döneminde Elit Sporcuların Uyku Kalitesi ile Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.909434

*

Aysun Yüksel *

* Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, İstanbul/Türkiye
E-Posta: dyt.aysun@hotmail.com ORCID: [0000-0002-6580-0207](https://orcid.org/0000-0002-6580-0207)

Öz

COVID-19 pandemisi spor sektörünü derinden etkilemiştir. Sporcuların evde kalma zorunluluğu, spor salonlarına veya tümüyle antrenmana/antrenöre erişimlerinin kısıtlanması, iptal edilen organizasyonlar, belirsizlik vb. birçok faktör stres ve kaygı düzeyini artırırken, uyku ve beslenme alışkanlıklarında değişime neden olmuştur. Bu çalışmada, elit sporcuların uyku, stres, anksiyete ve depresyon durumlarını belirlemek, beslenme durumları ile vücut kompozisyonları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma 13 profesyonel kadın voleybol takımı oyuncusu ile yapılmıştır. Tüm sporcular ile yüz yüze görüşülerek genel özellikleri, uyku kalitesi, stres-anksiyete-depresyon düzeyleri ve yeme davranışları ölçekler aracılığıyla belirlenmiştir. Ayrıca sporcuların 24-saatlik geriye dönük besin tüketimleri sorgulanmış, vücut kompozisyonu analizleri yapılmıştır. Sporcuların ortalama boy uzunlukları 173,62 ± 7,69 cm, vücut yağ yüzdeleri 22,46 ± 3,69'dur. Sporcuların çoğunluğunun (%53,85) kötü uyku kalitesine sahip olduğu belirlenmiştir. Kötü ve iyi uyku kalitesine sahip olanların toplam vücut sıvı miktarı (kg) ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Stres, anksiyete ve depresyon düzeyleri normalin üzerinde olanların oranı sırasıyla %38,5, %38,5 ve %46,2'dir. Çalışmada uyku puanının yağsız kütle ($r = -0,565$ $p = 0,044$), kas kütlesi ($r = -0,584$ $p = 0,036$) ve protein miktarı ($r = -0,566$ $p = 0,044$) ile negatif yönlü ilişkisi belirlenmiştir ($p < 0,05$). Günlük alınan enerjinin maksimum değerinin 1781,75 kkal, ortalama protein miktarının 0,81 ± 0,22 g/kg olduğu saptanmıştır. Sporcular için pandeminin olumsuz etkilerine yönelik önlemler alınmalıdır. Aynı zamanda COVID-19'a yakalanan sporcuların sağlıkları ve spor performansları yakından takip edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, spor, beslenme, uyku kalitesi, vücut kompozisyonu

Evaluation of the Sleep Quality and Nutrition Status of Elite Athletes in the COVID-19 Pandemic

*

Abstract

The COVID-19 pandemic has deeply affected the sports industry. The obligation of athletes to stay at home, restricting access to gyms or completely training/trainer, canceled organizations, uncertainty, etc. while these factors increased stress and anxiety levels, they also changed sleep and eating habits. The study was conducted with 13 professional women's volleyball team players.

Face-to-face interviews were conducted with all athletes, and scales were used to assess their general characteristics, sleep quality, stress-anxiety-depression levels, and eating habits. In addition, the athletes' 24-hour retrospective food consumption was questioned, and body composition analyses were performed. The athletes' average height is 173.62 ± 7.69 cm, and their body fat percentage is 22.46 ± 3.69 percent. Most of the athletes (53.85%) were found to have poor sleep quality. The difference between the mean total body fluid amount (kg) of those with poor and good sleep quality was found to be significant. The percentage of those who have stress, anxiety, and depression scores above normal is 38.5%, 38.5% and 46.2%, respectively. In the study, a negative correlation between sleep score and lean mass ($r = -0.565$ $p = 0.044$), muscle mass ($r = -0.584$ $p = 0.036$) and protein amount ($r = -0.566$ $p = 0.044$) was determined ($p < 0.05$). It was determined that the maximum daily calorie intake was 1781.75 kcal, and the mean protein amount was 0.81 ± 0.22 g/kg. Precautions should be taken to avoid the pandemic's negative effects on athletes. At the same time, athletes infected with COVID-19 should have their health and athletic performance closely monitored.

Keywords: COVID-19, sport, nutrition, sleep quality, body composition

Giriş

Dünya, bir yılı aşkın süredir yeni tip bir korona virüsün (SARS-CoV-2) neden olduğu, büyük bir salgınla mücadele etmektedir. Aralık 2019 yılında ilk kez rapor edilen bu virüsün neden olduğu COVID-19 hastalığı, kısa zamanda tüm dünyaya yayılmış ve 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmiştir (WHO, 2020). Türkiye’de de ilk vaka aynı tarihte saptanmıştır (T.C Sağlık Bakanlığı, 2020). COVID-19 hastalığına neden olan korona virüs; öksürme, hapşırma, şarkı söyleme, yüksek sesle konuşma gibi aktiviteler sonucu damlacıkların yayılmasıyla veya damlacıkların olduğu bölgeye temas edilmesi ile (ağız, burun veya göz mukozası yoluyla) insandan insana bulaşmaktadır (Kutlu, 2020; Türken ve Köse, 2020). Çok hızlı bulaştığı ve yayıldığı saptanan bu virüs, tüm ülkelerde hükümetlerin benzersiz önlemler, kısıtlamalar hatta yasak kararları almalarına neden olmuştur. Türkiye’de virüsün bulaşmasını engellemek, azaltmak ve yavaşlatmak için 12 Mart 2020 tarihinde alınan ilk karar; okulların belirli süre kapatılması, kamu personelinin yurt dışına çıkmasının koşula bağlanması ve Nisan sonuna kadar spor müsabakalarının seyircisiz oynanmasıdır (T.C Cumhurbaşkanlığı, 2020). Spora yönelik yapılan ikinci açıklama (16 Mart 2020) spor salonlarının, sinema, kafe vb. kapalı alanlar ile birlikte Nisan ayı sonuna kadar kapatılması kararıdır (T.C İçişleri Bakanlığı, 2020). Yaşamın neredeyse tüm alanlarıyla ilgili peş peşe alınan kararlar ile spor alanında nihai olarak 19 Mart 2020 tarihinde voleybol, basketbol ve hentbol liglerinin ertelendiği açıklanmıştır (T.C Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2020). Özellikle spor organizasyonlarının; takımdaki oyuncular, antrenörler ve seyirciler ile kalabalık insan toplulukları oluşturması, bunun mesafeyi azaltacağı ve teması arttıracacağı, dolayısıyla virüsün yayılmasına neden olacağı bildirilmiştir (Türkmen ve Özseri, 2020).

Spor sektöründe COVID-19 vakalarının artması ve bilinmez bir dönem yaşanma kaygısıyla birçok spor dalında organizasyonlar, ulusal şampiyonalar ve dünya şampiyonaları iptal edilmiş veya ertelenmiştir. UEFA, tüm Şampiyonlar Ligi maçlarıyla Avrupa Ligleri maçlarını bir sonraki yıla erteleme kararı almıştır. NBA maçları bir süreliğine ertelenmiş, Formula 1 yarışları iptal edilmiştir. Tokyo Olimpiyat Oyunları-2020, 2021 yılına ertelenirken, İngiltere’de Wimbledon Tenis Turnuvası ilk kez iptal edilmiştir. Avrupa Voleybol Konfederasyonu (CEV), 2019/2020 voleybol sezonundaki kulüp, milli takım ve plaj voleybolu organizasyonlarını 2021 yılına ertelemiş, Türkiye tüm spor

dallarında liglere bir süreliğine ara vermiştir (IOC, 2020; News, 2020; T.C Cumhurbaşkanlığı, 2020; TVF, 2020b).

Dünyada genelinde pandemi ilanından sonraki 3-4 ay içinde alınan karantina kararları ile insanlara evde kalma çağrısı yapılmıştır. Tüm ülkelerde alınan kararlar, tüm sektörleri etkilemiştir (Hadjidemetriou, Sasidharan, Kouyialis, ve Parlikad, 2020). Pandemi sürecinde uzun süreli evde kalma durumunda olan çoğu kimsenin, belirlenemeyen sürecin verdiği strese maruz kalarak, kaygı, korku ve depresif hissetmesine ve bunların sonucunda uyku bozukluğu veya uyuyamama sorunu yaşamasına neden olmuştur (Altena et al., 2020).

Elit, yarı elit veya rekreasyonel olarak spor yapan sporcuların, pandeminin belirsizliği, liglerin iptali, ekonomik kaygılar, antrenman rutinlerinin değişmesi/azalması gibi nedenlerle hem fiziksel hem de zihinsel olarak etkilendikleri belirlenmiştir (Andreato, Coimbra, ve Andrade, 2020; Håkansson, Moesch, Jönsson, ve Kenttä, 2021; Meharsafar, Gazerani, Zadeh, ve Sánchez, 2020). Liglere bir süre ara verilmesi ve sonrasında hızlandırılmış bir şekilde tekrar başlatılmasının da sporcular üzerine baskı oluşturduğu, fiziksel ve mental olarak iyileşmelerini yavaşlattığı bildirilmiştir (Håkansson, Jönsson, ve Kenttä, 2020). Aynı zamanda 2019 yılında Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)'nin yayınlanan fikir birliği beyanında, elit sporcular arasında akıl sağlığı sorunlarının (anksiyete, depresyon, yeme bozuklukları vb.) yaygın olduğunu ve bu nedenle sporcuların akıl sağlığının ciddiye alınması gerektiğini vurgulamıştır (Reardon et al., 2019). Bu duruma pandeminin getirdiği sosyal, fiziksel ve ruhsal zorluklar eklendiğinde sporcuların dikkatle izlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Pandemi boyunca tüm bilinmezliğe rağmen sporcular mortalite açısından risk grubu olarak görülmemiştir. Ancak spor performanslarının etkilenebileceği yönünde sürekli kaygılar dile getirilmiştir. Bu durumun, sporcular üzerinde baskıyı artırdığı, yaşam tarzında görülen ciddi değişimlerin, özellikle uyku ve yeme davranışının, sporcuların hem sağlığını hem de performansını etkileyebileceği düşünülebilir. Bu doğrultuda planladığımız bu çalışmada, kısıtlamaların hala devam ettiği dönemde, elit sporcuların stres, uyku, depresyon durumlarını değerlendirmek ve vücut kompozisyonları ile beslenme durumunu belirlemek amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma, İstanbul ilinde TVF'na bağlı 2. Lig Takımı olan Çengelköy Kadın Voleybol takımı sporcuları ile yapılmıştır. Takımda 15 sporcu bulunmaktadır. Bu araştırma, 13 gönüllü sporcu ile 20 Ocak-26 Şubat 2021 tarihleri arasında yürütülmüştür. Araştırma, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 15.01.2021 tarihinde 2/7 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları; araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu, duygusal ve davranışsal durumunu değerlendiren ölçekler, 24 saatlik geriye dönük besin tüketim kaydı ve vücut kompozisyon analizinden oluşmaktadır. Tüm veriler sporcular ile yüz yüze görüşme ile elde edilmiştir.

Anket formu: Sporcuların tanımlayıcı özelliklerini, beslenme ve uyku alışkanlıklarını ve takımın karantinada geçirdiği 16-30 Kasım tarihleri arasında döneme ait geriye dönük bazı yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıklarındaki değişimi belirlemeye yönelik soruları içermektedir.

Pittsburgh uyku kalitesi indeksi (PUKİ): Bireyin son bir aylık uyku kalitesini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmıştır (Agargun, 1996). Ölçek toplam 24 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte 18 soru puanlanarak uyku süresi, öznel uyku kalitesi, alışılmış uyku etkinliği, uyku bozukluğu, uyku ilacı kullanımı, uyku latensi ve gündüz uyku işlev bozukluğu hakkında bilgi vermektedir. Uyku kalitesi değerlendirme puanlarının toplanması ile elde edilmektedir. Elde edilen puanın 5 ve üzerinde olması "kötü" uyku kalitesi olarak sınıflandırılır.

Depresyon, anksiyete ve stres ölçeği kısa formu (DASS-21): Depresyon, anksiyete ve stresin belirtilerini hem klinik örnekleme hem de normal örnekleme ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmıştır (Yılmaz, Hakan ve Arslan, 2017). Ölçek 21 sorudan oluşmaktadır. Her bir faktör için 7 soru bulunmaktadır. 5'li likert tipi cevap formatına sahip ölçeğin her bir boyuttan alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan 35'tir. Ölçekte artan puanlar belirtilerin arttığına işaret etmektedir.

Üç faktörlü beslenme anketi (TFEQ18): Yeme davranışının değerlendirildiği bu ölçek 18 sorudan oluşmaktadır. Türkçe geçerlilik güvenirlik çalışması yapılmıştır (Kıraç et al., 2015). Bu ölçek ile bireylerin, yemek yemelerini kısıtlama dereceleri, kontrolsüz olarak yemek yeme seviyeleri ve duygu anlarına göre yemek yeme dereceleri ölçülmektedir. Ölçekte artan puanlar belirtilerin arttığına işaret etmektedir.

24 saatlik geriye dönük besin tüketim kaydı: Bir günlük toplam tüketilen besinleri öğün bazında çeşitlerinin, içeriklerinin, özelliklerinin ve miktarının belirlenmesi amacıyla kullanılan bir kayıt formudur.

Boy ölçer: 1 mm aralıklı 20-205 cm uzunluğunda Mesitaş® kullanılmıştır.

Vücut kompozisyon analiz ölçümü: Tanita MC-980MA® ile yapılmıştır.

Veri Toplanması/İşlem Yolu

Verilerin elde edilmesinde her sporcu ile iki kez yüz yüze görüşülmüştür. İlk görüşmede anket formu, ölçekler ve 24-saatlik geriye dönük besin tüketim kayıtları alınmıştır. İkinci görüşmede vücut analizi için sporculara adet görmedikleri, antrenmanın ve müsabakanın olmadığı günler için randevu verilmiş ve ölçümleri yapılmıştır. Boy uzunluğu ayaklar yan yana ve baş Frankfort düzlemindeyken ölçülmüştür. Vücut analizleri en az 3 saat yiyecek içecek tüketilmediği durumda ve tuvalet sonrası yapılmıştır. Sporcuların boy uzunluğu, vücut ağırlığı, BKİ değeri, metabolik yaş, toplam yağ kütlesi ve yüzdesi, yağsız ve kas kütlesi, kemik-mineral, protein ve toplam sıvı miktarı ile hücre içi-dışı sıvı miktarı belirlenmiştir. BKİ değeri WHO'a göre sınıflandırılmıştır. Ölçeklerden elde edilen veriler, ölçeklerin değerlendirmesi yoluyla puanlandırılmış ve kesme puanlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu ölçekler ile sporcuların uyku kaliteleri, depresyon-anksiyete ve stres düzeyleri ile üç faktörlü yeme davranışları (bilişsel kısıtlama, duygusal yeme, kontrolsüz yeme) belirlenmiştir. Üç faktörlü yeme davranış ölçeği skor değerleri standart değerlendirme için kullanılan yüzde (%) değerine çevrilmiştir (M. Aline, 2004). Besin tüketim kayıtları Bebis programı aracılığıyla analiz edilmiş ve sporcuların bir günlük enerji, makro ve mikro besin ögesi alımları hesaplanmıştır. Elde edilen tüm veriler istatistik paket programına kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler ile sayı ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Verilerin normallik testi için Shapiro-Wilk kullanılmıştır. Bağımsız iki grup karşılaştırmasında değişkenler normal dağılım gösteriyorsa Student t testi, normal dağılmıyorsa Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler değişkenlerin dağılımlarına göre Pearson veya Spearman korelasyon testi kullanılarak incelenmiştir. Besin alımları, BeBİS 8.2 tam versiyon programı ile hesaplanmıştır. İstatistiksel analizler IBM SPSS 22 paket programı ile yapılmıştır ve anlamlılık düzeyi 0.05 kabul edilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmaya katılmaya gönüllü olan 13 elit kadın voleybolcunun çoğu (%76,9) genç yetişkin (18-24 yaş) dir. Sporcuların ortalama voleybol oynama süresinin $11,39 \pm 5,75$ yıl olduğu belirlenmiştir. Sporcuların %30,8'nin COVID-19 hastalığına yakalanmıştır (Tablo 1).

Sporcular, sosyal izolasyon / karantina dönüşü ilk maçlarını 12 Ekim 2020 tarihinde yapmışlardır. Lig maçlarının en başında TVF'nin zorunlu olarak yaptırdığı COVID-19 testini yaptırdıkları öğrenilmiştir. Bu testte kimse pozitif çıkmamıştır. 15 Kasım 2021 tarihindeki maç öncesi yapılan COVID-19 testi bir sporcuda pozitif çıkmıştır. Sporcu o günkü maça çıkmamış, diğerleri çıkmıştır. Ertesi gün takımdan 3 kişinin, iki gün sonra da 1 kişinin daha pozitif olduğu belirlenmiştir. Takımdan 5 sporcunun COVID-19 hastası olması nedeniyle, takım 2 hafta karantina alınmıştır. COVID-19 hastalığına yakalanan sporcular başka herhangi bir sağlık sorunu yaşamadan iyileşmişlerdir.

Tablo 1. Sporcuların genel özellikleri (n=13)

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	13	100,0
Yaş (yıl)		
18-24	10	76,9
25-30	2	15,4
≥31	1	7,7
Voleybol oynama süresi (yıl)		
5-10	8	61,5
11-20	4	30,8

COVID-19 Pandemi Döneminde Elit Sporcuların Uyku Kalitesi ile Beslenme Durumunun Değerlendirilmesi

≥20	1	7,7
Eğitim durumu		
Üniversite öğrencisi	12	92,3
Üniversite mezunu	1	7,7
Medeni durum		
Bekar	12	92,3
Evli	1	7,7
Kronik hastalık tanısı		
Var*	1	7,7
Yok	12	92,3
Sigara içme (gün/adet)		
Evet	4	30,8
Hayır	9	69,2
Alkollü içecek tüketme		
Evet	2	15,4
Hayır	11	84,6
COVID-19 hastası olma		
Evet	4	30,8
Hayır	9	69,2
	Ort	SS
Yaş (yıl)	22,92	5,74
Voleybol oynama süresi (yıl)	11,39	5,75
Sigara içme (gün/adet)	8,00	5,66

*Hipotroidi

Sporcuların vücut kompozisyonlarının ortalama ve alt üst değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Bu çalışmaya katılan kadın voleybol oyuncularının ortalama boy uzunluğu $173,62 \pm 7,69$ cm belirlenmiştir. En uzun sporcu 186 cm, en kısa sporcu 160 cm’dir. Kadın voleybolcuların vücut yağ yüzdesinin ortalama $\%22,46 \pm 3,69$, kas kütle ağırlığının ortalama $47,50 \pm 4,32$ kg olduğu saptanmıştır. Yağsız kütle ağırlığı en az 44,3 kg iken en fazla 57,7 kg bulunmuştur.

Tablo 2. Sporcuların vücut kompozisyonu analizi (n=13)

	Ort.	SS	Min.	Maks.
Boy uzunluğu (cm)	173,62	7,69	160,0	186,0
Vücut ağırlığı (kg)	64,88	7,66	52,8	75,1
BKI (kg/m^2)	21,48	1,75	18,7	24,2
Metabolik yaş (yıl)	15,85	6,31	12,0	31,0
Yağ kütlesi (kg)	14,75	3,73	8,3	20,8
Yağ %	22,46	3,69	15,8	27,7
Yağsız kütle (kg)	50,12	4,62	44,3	57,7
Kas kütlesi (kg)	47,50	4,32	42,0	54,8
Kemik mineral ağırlığı (kg)	2,62	0,47	2,3	4,0
Toplam protein miktarı (kg)	11,40	1,30	10,0	14,0
Toplam sıvı miktarı (kg)	35,87	3,52	31,3	41,4
Toplam sıvı miktar %	55,13	3,80	45,2	59,3

Hücre dışı sıvı miktarı (kg)	13,90	1,58	12,1	17,8
Hücre içi sıvı miktarı (kg)	21,97	2,41	18,8	26,2
Hücre dışı sıvı/toplam sıvı oranı	38,77	2,37	36,7	45,2

Sporcuların ortalama uyku süresinin $7,65 \pm 1,69$, uyku skorunun $4,92 \pm 3,01$ ve yarısından fazlasının (%53,8) kötü uyku kalitesine sahip olduğu bulunmuştur. Sporcuların duygu durumlarına yönelik değerlendirmede %61,5'inin stres ve anksiyete düzeylerinin normal, %15,4'ünün depresyon ve anksiyete düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Sporcuların bilişsel kısıtlama, duygusal yeme ve kontrolsüz yeme yüzde puanlarının ortalama değerleri, sırasıyla, $38,88 \pm 24,63$; $35,46 \pm 28,64$ ve $43,21 \pm 23,85$ 'tir (Tablo 3).

Ek olarak iyi ve kötü uyku kalitelerine göre uyku skorlarının ortalama değeri sırasıyla $2,67 \pm 1,03$; $6,86 \pm 2,80$ 'dir.

Tablo 3. Sporcuların uyku, stres, anksiyete, depresyon ve yeme davranışlarının değerlendirilmesi (n=13)

	n	%
Uyku kalitesi		
İyi	6	46,2
Kötü	7	53,8
Stres		
Normal	8	61,5
Orta	4	30,8
Yüksek	1	7,7
Anksiyete		
Normal	8	61,5
Orta	3	23,1
Yüksek	2	15,4
Depresyon		
Normal	7	53,8
Orta	4	30,8
Yüksek	2	15,4
	Ort	SS
Uyku süresi (saat/gün)	7,65	1,69
Uyku skoru	4,92	3,01
Yeme Davranışı		
Bilişsel kısıtlama %	38,88	24,63
Duygusal yeme %	35,46	28,64
Kontrolsüz yeme %	43,31	23,85

Sporcuların uyku kalitelerine göre duygusal durumlarının, yeme davranışlarının, BKİ değerlerinin, vücut bileşenlerinin ve besin ögesi alım ortalamaları ve ortalamaları arasında farkın anlamlılığının belirlenmesi amacıyla

yapılan test analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. İyi uyku kalitesine sahip (n=6) ve kötü uyku kalitesi sahip (n=7) sporcuların stres, anksiyete, depresyon ve toplam sıvı ağırlıkları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Besin tüketimleri göre iyi kalite uykuya sahip olanların günlük ortalama $1283,37 \pm 268,34$ kkal, kötü uyku kalitesine sahip olanların $1149,43 \pm 380,63$ kkal enerji aldıkları belirlenmiştir (p <0,05). Sporcuların makro besin ögesi bileşenlerine göre ortalama yağ ve karbonhidrat yüzdesi sırasıyla $44,33 \pm 8,52$; $36,50 \pm 9,61$ bulunmuştur (Tablo 4).

Ek olarak sporcuların günlük ortalama kalsiyum $512,56 \pm 248,75$ mg, C vitamini $73,69 \pm 76,29$ ve protein alım miktarı $52,16 \pm 14,36$ olarak belirlenmiştir. Sporcuların kg başına ortalama protein miktarı $0,81 \pm 0,22$ g (Min: 0.36 Max: 1.13). Tüm sporcuların uyku ölçeğinden (PUKİ) elde ettikleri toplam puan ile vücut kompozisyonları arasındaki ilişki incelendiğinde yağsız kütle (r= -0,565 p= 0,044), kas kütlesi (r= -0,584 p=0,036) ve protein miktarı (r= -0,566 p= 0,044) ile negatif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır.

Takımın 16-30 Kasım 2020 tarihinde karantinaya alındığı döneme ait sporcuların bazı yaşam tarzı sorularına yönelik verdikleri cevaplar Tablo 5'te gösterilmiştir. Sporcuların %84,6'sının uyku düzeninin değiştiği buna karşılık uyku sürelerinin %30,8'inde değişmediği görülmüştür. Bu dönemde çoğunluğun (%46,2) öğün sayısını azalttığı ancak iştah ve şekere karşı istek düzeylerini 0'dan 10'a kadar puanlamaları istendiğinde orta değerden daha yüksek (sırasıyla $6,54 \pm 2,22$; $6,77 \pm 2,09$) ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. %30,8'ı kilo alırken, kimse kilo vermemiştir. Bu dönemde COVID-19 hastalığına neden olan korona virüse karşı besin desteği alanların yüzdesi 61,5'tir.

Tablo 4. Sporcuların uyku kalitelerine göre değişkenlerin değerlendirilmesi (n=13)

	Uyku Kalitesi				t/Z	p
	İyi (n=6)		Kötü (n=7)			
	Ort/M*	SS/SO	Ort/M	SS/SO		
Stres skor	2,33	3,20	9,00	5,51	2,602	0,025
Anksiyete skor	0,67	0,82	6,14	4,10	3,455	0,012**
Depresyon skor	2,50	2,74	8,71	5,85	2,377	0,037**
Bilişsel kısıtlama %	43,52	29,87	34,91	20,73	-6,11	0,553
Duyusal yeme %	37,03	22,93	34,11	34,60	-1,76	0,864
Kontrolsüz yeme %†	6,08*	36,50	7,79	54,5	-7,91	0,429
BKI (kg/m ²)	22,02	1,84	21,03	1,66	-1,017	0,331
Yağ kütlesi (kg)	16,03	4,30	13,66	3,07	-1,161	0,270
Yağsız kütle (kg)	52,25	5,14	48,30	3,52	-1,640	0,129
Toplam sıvı (kg)	37,87	3,84	33,87	1,72	-2,330	0,042**

Enerji (kkal)	1283,37	268,34	1149,43	380,63	-720	0,486
Karbonhidrat %	36,50	9,61	46,71	8,04	2,090	0,061
Protein %	19,33	4,89	17,86	6,91	-437	0,671
Yağ %	44,33	8,52	35,29	7,25	-2,070	0,063
Lif (g)	13,30	7,94	11,63	5,97	-432	0,674
Kolesterol (mg)	387,75	233,50	268,27	194,59	-1,007	0,335
A vitamini (µg)†	7,83*	47,00	6,29	44,00	-714	0,475
Tiamin (mg)	0,66	0,19	0,51	0,23	-1,264	0,232
Riboflavin (mg)	1,16	0,28	0,89	0,27	-1,705	0,116
C vitamini (g)†	6,17*	37,00	7,71	54,00	-714	0,475
Kalsiyum†	8,33	50,00	5,86	41,00	-1,143	0,253
B12 vitamini (µg)†	7,83*	47,00	6,29	44,00	-714	0,475
Demir (mg)	9,02	4,25	7,72	4,05	-566	0,583
Çinko (mg)	7,56	1,44	6,07	3,00	-1,112	0,290

*M: Mean Rank; SO: Sum of Rank
**Student t test $p<0.05$ †Mann-Whitney U test

Tablo 5. Sporcuların karantina dönemine ait bazı yaşam tarzı değişiklikleri (n=13)

	n	%
Uyku düzeni (gece-gündüz ritmi)		
Değişti	11	84,6
Değişmedi	2	15,4
Uyku süresi		
Arttı	4	30,8
Azaldı	5	38,5
Değişmedi	4	30,8
Öğün sayısı		
Arttı	4	30,8
Azaldı	6	46,2
Değişmedi	3	23,1
İştah düzeyi (0-10)		
Ort.	6,54	
SS	2,22	
Şekere karşı istek düzeyi (0-10)		
Ort.	6,77	
SS	2,09	
Kilo değişimi		
Arttı	4	30,8
Değişmedi	9	69,2
Korona virüse karşı besin desteği alımı		
Evet*	8	61,5
Hayır	5	38,5

* C vitamini, Multivitamin, Ginseng, Omega-3, Biotin, Arı poleni, Q10, Mg-Ca-Zn

Karantina döneminde sporcular arasında en fazla oranda artan besinin meyve ve atıştırmalıklar (%61,5) olduğu görülmektedir. Ayrıca en fazla

oranda tüketimi değişmeyen besinlerin ekmek, patates, pilav, makarna (%69,5) olduğu belirlenmiştir. Sporculardan %46,2'sinin sebze yemeyi azalttığı, %46,2'sinin evde yapılan hamur işi besinleri artırdığı bulunmuştur. Karantina öncesi döneme göre karantınada en çok (%84,6) değişmeyen besin peynirdir (Tablo 6).

Tablo 6. Sporcuların karantina dönemine ait besin alımları (n=13)

	Artan		Azalan		Değişmedi	
	n	%	n	%	n	%
Süt-Yoğurt (süt, yoğurt, kefir)	4	30,8	2	15,4	7	53,8
Peynir	1	7,7	1	7,7	11	84,6
Et, tavuk, balık	6	46,2	1	7,7	6	46,2
Yumurta	3	23,1	2	15,4	8	61,5
Ekmek	1	7,7	3	23,1	9	69,2
Patates, pilav, makarna	3	23,1	1	7,7	9	69,2
Sebze	7	53,8	6	46,2	-	-
Meyve	8	61,5	5	38,5	-	-
Yağlı tohumlar (ceviz, badem, fındık)	7	53,8	6	46,2	-	-
Zeytin, sıvıyağ	2	15,4	3	23,1	8	61,5
Tereyağ, kaymak	2	15,4	2	15,4	9	69,2
Evde yapılan hamur işleri (kek-pasta-kurabiye vb.)	6	46,2	4	30,8	3	23,1
Atıştırmalık (bisküvi-gofret-çikolata-cips vb.)	8	61,5	2	15,4	3	23,1
Alkol	3	23,1	3	23,1	7	53,8

Tartışma

COVID-19 pandemisi devam ederken 2020-2021 sezonunda, İstanbul ili 2. Lig kategorisine toplam 12 voleybol kız takımı katılmış; maçlar iki devreli ve her devre 11 maç, toplamda 22 maç şekilde oynanmıştır (TVF, 2020a). Bu zorlu süreçte takımlardaki bazı sporcularda yeni tip korona virüs pozitif çıkmış, karantinaya alınan takımların maçları ertelenmiştir. Çalışmaya katılan sporcuların %30,8'i yeni tip korona virüsüne yakalanmış ve tüm takım 2 hafta karantinaya alınmıştır. COVID-19'a yakalanan sporcuların herhangi bir sağlık sorunu yaşamadığı öğrenilmiştir. Şu ana kadar bilinenlere göre sporcuların riskli grup arasında olmadığı bilinmektedir ancak hastalığı geçirdikten sonra komplikasyonların gelişme riski, normal bir bireyinki ile aynı olduğu açıklanmıştır (Ibarrola ve Dávalos, 2020). Ayrıca spor performansı ile ilgili ciddi kaygıların olduğunu bildiren çalışmalar mevcuttur (Brito et al., 2021; Paoli ve Musumeci, 2020; Rajpal et al., 2021). Bu kaygıların başında özellikle rekabetçi

sporcularda ani kalp ölümünün önemli bir nedeni olan miyokardit ile ilgilidir. Yapılan bir çalışmada, COVID-19 enfeksiyonundan kurtulan sporcularda Kardiyak Manyetik Rezonans Görüntüleme (KMR) ile kardiyak anormallikleri değerlendirilmiştir. Futbol, basketbol, hokey gibi sporlarda yarışan asemptomatik veya hafif semptomatik 26 sporcunun (ortalama yaş 19, 15'i erkek) %46'sının KMR görüntülemesinde geç gadolinyum artışı (nekroz ve fibrozisi yansıtmaktadır) ve %15'inde miyokarditi düşündüren KMR bulguları görülmüştür (Rajpal et al., 2021). Sporcular için oldukça önemli olan bu konuda henüz literatür oldukça kısıtlıdır.

Covid-19 hastalığına yakalanmanın dışında sporcuların, düzenli olarak antrenmanlarına devam edememesi, gelecek kaygısı, belirsizlik gibi nedenlerle psikolojik sorunlarında artışlar da gözlemlenmiştir (Mehrsafar et al., 2020). Bu çalışmaya katılan sporcuların; uyku, stres, anksiyete, depresyon ve yeme davranışları değerlendirilmiştir. Sporcuların yarısından fazlasının (%53,8) kötü uyku kalitesine sahip olduğu bulunmuştur. İyi ve kötü uyku kalitesine sahip sporcuların stres, anksiyete, depresyon ve toplam sıvı ağırlıklarında anlamlı bir farka rastlanılmıştır (Tablo 4). Yapılan benzer bir anket çalışmasında, Güney Afrikalı elit ve yarı elit sporcuların pandemi nedeniyle uykularının aşırı derecede değiştiği (%79; $p<0.001$), önemli ölçüde karbonhidrat tüketimlerinin arttığı (%76; $p<0.001$; erkekler %73; kadınlar %80), sporcuların kendini depresyonda hissettiği (%52) ve aktif kalmak için motivasyona ihtiyaç duyduğu (%55) bulunmuştur (Pillay et al., 2020). Sporcuların uyku süresi ve kalitesindeki artış, antrenman/maç performans başarısında artış ile yaralanma/hastalık riskinin azalması arasında anlamlı ilişki belirlenmiştir (Watson, 2017). Bir bireyin en temel biyolojik faaliyetlerinden biri olan uyku, vücut dokularının tüm gün boyunca aktif olan metabolik süreçlerden uzaklaştığı, vücudu fizyolojik performansa hazırladığı, fiziksel gelişim, bilinçli duygusal tepki, bilişsel performans ve yaşam kalitesi için elzem bir bileşendir (AlDabal ve BaHammam, 2011; Watson, 2017). Ayrıca sporcuların müsabaka dönemlerinde yaptıkları uzun yolculukların uyku süresi ve kalitesini etkilediği (Fullagar et al., 2015) de bilinmektedir. Ancak bu çalışmada deniz aşırı veya uzun yolculukların uykuya etkisinden bahsetmek uygun değildir. İnsanların hayatlarının 3'te 1'ini uykuda geçirmeleri yaşam için elzemken sporcuların hem sağlık hem de performansı üzerine etkisi büyüktür. Erkek basketbol oyuncularını ile yürütülen bir çalışmada, oyuncuların gece uyku saatleri ortalamasının 5 ile 7 hafta boyunca 6,6 saatten 8,5 saate çıkartılıp önceki

performansları ile karşılaştırıldığında; hızlarında %5 artış, serbest atış doğruluklarında %9 artış, serbest atış yüzdesinde ve üçlük atış hedefinde %9,2'lik bir iyileşme saptanmıştır (Cheri D. Mah, Mah, Kezirian, ve Dement, 2011). Bir başka çalışmada gece uyku süresinin 2 saat arttırılması, tenis oyuncularının servis doğruluğu yüzdesinde %36'dan %41'e bir gelişme sağlamıştır (Schwartz ve Simon Jr, 2015). Bu çalışmada kadın voleybol oyuncularının gece-gündüz uyku ritminin %84,6'sında değiştiği belirlenmiştir. Atletik performans hız, dayanıklılık ve performans doğruluğu dahil olmak üzere bir dizi alanda hafif uyku kaybıyla bile kötüleştiği ve kronik uyku eksikliğinin atletik performansı olumsuz etkilediği belirlenmiştir (Simpson, Gibbs, ve Matheson, 2017). Sporcuların hem performans hem de bağışıklık sistemi üzerindeki etkisi nedeniyle, sporcuların günde en az 7 saat uyumaları ve yatakta cep telefonu ekranına bakmak gibi uyku kalitelerini etkileyen aktivitelerden kaçınmaları önerilmiştir (Huang ve Zhao, 2020).

PUKİ skoru ile stres ve anksiyete düzeyi arasında pozitif yönlü güçlü, yaş ile negatif yönlü zayıf anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Pandeminin özellikle genç ve öğrencilerin uyku düzeni etkilediğini bildiren çalışmalar (Hyun, Hahm, Wong, Zhang, ve Liu, 2021; Zhou et al., 2020) gibi bu çalışmadaki sonuçlarda durumu destekler niteliktedir. Ayrıca sporcuların uyku skoru ile antropometrik ölçümleri arasındaki ilişkiyi incelediğimizde; yağsız vücut kütlesi ($r = -0,565$ $p = 0,044$), vücut kas kütlesi ($r = -0,584$ $p = 0,036$) ve protein miktarı ($r = -0,566$ $p = 0,044$) arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu, BKI ile anlamlı bir ilişki olmadığını belirledik. Uyku kalitesinin kötüleşmesi (PUKİ skoru artışı), kas kütlesini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Az (saat) uyku veya kötü uyku kalitesi sonucunda insülin benzeri büyüme faktörü-1 (IGF-1) (IGF-1 aracılı sinyal, kas protein sentezinin uyarılmasında merkezi bir unsur) ve testosteron konsantrasyonlarında (protein sentezini uyarır) azalma; katabolik hormon olan glukokortikoid seviyelerinde (kortizol) artışa neden olur. Yüksek kortizol/kortikosteron seviyeleri katabolizma artışına, katabolizma artışı da kas atrofisine ve kas proteinlerinin azalmasına neden olur, bir başka ifadeyle protein yıkımının artışı görülür (Dattilo et al., 2011).

Profesyonel voleybolcuların vücut kompozisyonları değerlendirildiğinde yağ oranının erkeklerde %7-15, kadınlarda %10-18 olması ideal olarak kabul edilir (Maughan R. ve L., 2012). Bu çalışmada yağ oranı ortalama $22,46 \pm 3,69$ (Min-Max: 15,8-27,7) bulunmuştur. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda Bir-

leşik Arap Emirlikleri'nde 15-24 yaş arası 10 kadın profesyonel voleybolcunun vücut yağ oranı %26,6; Çek Cumhuriyeti'nde yaşları 23-32 yıl arasında değişen 18 kadın profesyonel voleybolcunun %19,8 ve İspanya liginde oynayan 148 elit kadın voleybolcunun yağ oranı ise %24 olarak bulunmuştur (Mala et al., 2015; Amita et al., 2017; Martín-Matillas et al., 2014).

İyi bir uyku, dinlenmiş bir vücuda ve bu sayede performans artışına, kasların toparlanmasına yardımcı olurken, uyku kalitesinin ve süresinin azalması, kişide karar verme yeteneğinin ve doğruluğunun azalmasına, çabuk sinirlenmeye, atletik performansın azalmasına, ruh halinde dalgalanmalara, fiziksel ve zihinsel strese neden olur (Cheri D Mah, Kezirian, Marcello, ve Dement, 2018). Çalışmada stres, anksiyete ve depresyon skorlarının yüksek olduğu sporcu oranı %50'den azdır ancak bu üç değişkenin uyku kalitesi ile hem ilişkili olduğu hem de gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu saptanmıştır. COVID-19 pandemisinin olumsuz etkileri toplumun geneli gibi elit sporcuları da fazlasıyla etkilemiştir. Uzun süre evde kalmanın, sosyal mesafeyi azaltmak amacıyla okulların, toplu kullanım alanlarının kapatılması, spor organizasyonların ertelenmesi veya iptal edilmesi ile insanların sosyal aktivitelerinin azalması, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik etkilerin ortaya çıkmasına neden olduğu belirlenmiştir (Huang ve Zhao, 2020). Sporcuların, pandemi sürecinde fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumak amacıyla, evde belirli bir kondisyon rutini uygulama (egzersizlerine endurans egzersizler ekleyerek VO₂max'ta önemli düşüşleri engellemek), beslenme biçimine önem verilmesi, zihinsel sağlık için meditasyon, gevşeme teknikleri gibi öneriler verilmiştir (Koçak ve Derya, 2020).

Takım sporcularının antrenman ve maç performansı arttırabilmesi için yeterli ve dengeli bir şekilde beslenmesi gerekmektedir. Yetersiz bir diyet, zayıf kas kütlesi ve kemik mineral yoğunluğu kaybı, aşırı egzersiz ve yaralanma görülme sıklığında artış ile sonuçlanabilmektedir. Karbonhidrat alımı, performansı arttırmak ve toparlanma sürecini hızlandırmak için önemlidir. Protein, kas protein sentezi, toparlanma süreci, tokluk sağlar ve vücut kompozisyonunun korunmasına yardımcı olur (Jenner, Buckley, Belski, Devlin, & Forsyth, 2019). İspanyol Süper Ligi'ndeki 2 takımında oynayan 22 kadın voleybolcunun günlük enerji alımlarının 2835 ± 178 kkal/gün olduğu saptanmıştır (Mielgo-Ayuso, Zourdos, Calleja-González, Urdampilleta, ve Ostojic, 2015). Bu çalışmada ise 1211,25 ± 327,53 kkal/gün olduğu, sporcuların karbonhidrat alımlarının düşük, protein alımlarının kabul edilebilir düzeyde yağ

alımlarının ise yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak protein alımları ile ilgili olarak ağırlık başına ortalama protein miktarının yetersiz olduğu ($0,81 \pm 0,22$ g) görülmektedir. Son yayınlanan sporcu beslenmesi kılavuzu ise günlük protein gereksinmesinin 1,2-1,7 g/kg/gün olduğu bildirilmiştir (Thomas, Erdman, ve Burke, 2016). Elit sporcular ile yapılmış bir başka çalışmada da karbonhidrat alımlarının yetersiz, yağ ve protein alımlarının ise önerilenin üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır (Jenner et al., 2019). Dengeli beslenme, bağışıklığın korunması ve geliştirilebilmesi, viral enfeksiyonlardan korunmak için çok önemlidir. Yetersiz beslenme, hastalıklara yakalanmaya açık hale getirir ve iyileşme süresini geciktirir.

Bu çalışmada takımın karantinada kaldığı döneme ait beslenme alışkanlıkları sorgulanmıştır. Sporcuların bu dönemde meyve ve atıştırmalıkları (kek, çikolata, cips vb.) eşit oranda en fazla arttırdıkları görülmüştür. Meyve ve sebzeler yüksek miktarda lif, vitamin, mineral ve elektrolit içerirler, yeterli meyve ve sebze alımı, kronik hastalık riskinde azalma ve vücut ağırlığı yönetimi ile ilişkilendirilmiştir (Pem ve Jeewon, 2015). Karantina döneminde özellikle şekerli besinlere düşkünlüğün arttığı, can sıkıntısıyla yemenin arttığı değişen yaşam tarzının yeme davranışını etkilediği gösterilmiştir (Sánchez-Sánchez et al., 2020; Di Renzo et al., 2020). Meyvenin artırılması sağlıklı bir davranışken aynı oranda atıştırmalıkların artması beslenme durumunu uzun sürede olumsuz etkileyecektir.

Sonuç olarak, profesyonel bir takım ile yürütülen bu çalışmada sporcuların COVID-19 pandemi döneminde yaşam tarzlarının (uyku ve beslenme alışkanlıkları) değiştiği ve stres, anksiyete ve depresif hal varlığı görülmüştür. Zorunlu karantina ve COVID-19 hastalığı korkusu, stres, spor salonlarına ve/veya kulüplerine erişim eksikliği, uyku/uyanma döngüsü değişiklikleri, yeme bozuklukları, gelir kaybı vb. birçok etken sporcuların performansını, ruh ve fiziksel sağlığını olumsuz etkilenmektedir. Sporcuların bu dönemde yaşadıklarının farkına varmak, performansını ve sağlığını koruyucu geliştirici önlemler almak gereklidir. Ayrıca COVID-19 hastalığına yakalanan sporcuların sağlıkları ve spor performansları izlenmeli, ileri çalışmalar ile değerlendirilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluation of the Sleep Quality and Nutrition Status
of Elite Athletes in the COVID-19 Pandemic**

*

Aysun Yüksel

University of Health Sciences

Athletes were not considered as a risk group in terms of mortality during the COVID-19 pandemic despite all the unknown. However, constant concerns have been expressed regarding that their sports performance may be affected. It can be thought that this situation increases the pressure on athletes and serious changes in lifestyle, especially sleep and eating behavior, can affect both the health and performance of athletes. In this study, which we planned in this direction, it was aimed to evaluate the stress, sleep, depression status of elite athletes and to determine their body composition and nutritional status in the period when restrictions are still ongoing.

This study was conducted between 20 January and 26 February 2021 with 13 volunteer athletes playing in Çengelköy Women's Volleyball team, a 2nd League Team affiliated to the Turkish Volleyball Federation (TVF) in Istanbul. A questionnaire form was used for the general information and nutritional habits of the athletes, and the PSQI scale was employed to evaluate their sleep quality (Agargun, 1996). Furthermore, the DASS scale which measures the symptoms of depression, anxiety and stress in both a clinical sample and a normal sample, and (Yılmaz, Hakan, & Arslan, 2017) the TFEQ18 scale were used to evaluate eating behaviors (Kıraç et al., 2015). A 24-hour retrospective food consumption record of all athletes was taken, and finally, body composition analysis (Tanita MC-980MA®) of all athletes was performed.

Face-to-face interviews were made with each athlete twice during the data obtaining process. In the first interview, questionnaire form, scales

and 24-hour retrospective food consumption record were taken. In the second interview, appointments were given to the athletes for body analysis for the days when they did not have menstruation, training and competition, and measurements were made. Height was measured with feet side by side and head in Frankfort plane. Body analyses were performed after at least 3 hours of no food and drink and after toilet. Height, body weight, BMI value, metabolic age, total fat mass and percentage, lean and muscle mass, bone-mineral, protein and total fluid amount and intracellular-extracellular fluid amount of the athletes were determined. BKI value was classified according to WHO. The data obtained from the scales were scored through the evaluation of the scales and classified according to cut-off scores. The sleep quality, depression-anxiety and stress levels of the athletes and three-factor eating behaviors (cognitive restraint, emotional eating, uncontrolled eating) were determined with these scales. The three-factor eating behavior scale score values were converted to the percentage (%) value used for standard assessment (M. Aline, 2004). Food consumption records were analyzed through the BeBİS 8.2 program and one-day energy, macro and micro nutrient intake of the athletes were calculated. Statistical analyses were made with IBM SPSS 22 package program and the significance level was accepted as 0.05.

It was determined that the average duration of the athletes playing volleyball was 11.39 ± 5.75 years, and 30.8% of them had COVID-19 disease (Table 1). The athletes played their first match after social isolation/quarantine on 12 October 2020. The athletes caught COVID-19 during the league and were quarantined after the match dated 15 November 2021. All athletes recovered without any other health problems.

The average height of the athletes was detected to be 173.62 ± 7.69 cm. The tallest athlete is 186 cm and the shortest is 160 cm. It was determined that the average body fat percentage of female volleyball players was $22.46\% \pm 3.69$ and the average muscle mass weight was 47.50 ± 4.32 kg. The lean mass weight was at least 44.3 kg while it was found to be 57.7 kg at most.

It was found that the average sleep time of the athletes was 7.65 ± 1.69 , the sleep score was 4.92 ± 3.01 , and more than half of them (53.8%) had poor sleep quality. In the evaluation regarding emotional status of athletes, it was identified that 61.5% of the athletes had normal stress and

anxiety levels, and 15.4% had high levels of depression and anxiety. The average values of the cognitive restraint, emotional eating and uncontrolled eating percentage points of the athletes were 38.88 ± 24.63 , 35.46 ± 28.64 and 43.21 ± 23.85 , respectively (Table 3). In addition, the average value of sleep scores according to good and bad sleep qualities was 2.67 ± 1.03 ; 6.86 ± 2.80 , respectively.

A significant difference was found between stress, anxiety, depression and total fluid weights of athletes with good sleep quality (n=6) and poor sleep quality (n=7). According to their food consumption, it was determined that those with good quality sleep received an average of 1283.37 ± 268.34 kcal per day, and those with poor sleep quality received 1149.43 ± 380.63 kcal energy ($p < 0.05$). The average percentage of fat and carbohydrate based on the macronutrient components of the athletes were 44.33 ± 8.52 , 36.50 ± 9.61 , respectively (Table 4). Moreover, the average daily calcium intake of the athletes was 512.56 ± 248.75 mg, vitamin C intake was 73.69 ± 76.29 and protein intake was 52.16 ± 14.36 .

A negatively significant relationship was identified with lean mass ($r = -0.565$ $p = 0.044$), muscle mass ($r = -0.584$ $p = 0.036$) and protein amount ($r = -0.566$ $p = 0.044$) when the relationship between the total score obtained by all athletes from the sleep scale (PSQI) and their body composition was examined. The answers given to some lifestyle questions of the athletes regarding the period when the team was quarantined on 16-30 November 2020 are shown in Table 5. It was observed that the sleep patterns of 84.6% of the athletes changed, whereas their sleep duration did not change in 30.8%. It was determined that the majority (46.2%) decreased the number of meals but when they were asked to score their appetite and desire for sugar levels from 0 to 10, they had a higher average (6.54 ± 2.22 ; 6.77 ± 2.09 , respectively) than the median. 30.8% gained weight, and nobody lost weight. The percentage of those who received nutritional support during this time against the coronavirus that causes COVID-19 disease is 61.5.

It is seen that the food that increased the most among athletes was fruits and snacks (61.5%) during the quarantine period. Furthermore, the foods whose consumption did not change mostly were identified as bread, potato, rice and pasta (69.5%). It was found that 46.2% of the athletes decreased the consumption of vegetables, 46.2% of them increased the pastry

foods made at home. Compared to the pre-quarantine period, the most unchanged food in quarantine (84.6%) is cheese (Table 6).

In conclusion, this study conducted with a professional team revealed that the lifestyle of athletes (sleep and eating habits) changed, and the presence of stress, anxiety and depressive state were observed during COVID-19 pandemic. Many factors such as mandatory quarantine and fear of COVID-19 disease, stress, lack of access to gyms and/or sports clubs, changes in sleep/wake cycle, eating disorders, income anxiety, etc. negatively affect the performance, mental and physical health of athletes. It is necessary to be aware of the experiences of athletes during this period and to take measures to protect their performance and health. In addition, the health and sports performance of athletes with COVID-19 disease should be monitored and evaluated with further studies.

Kaynakça / References

- Agargun, M. (1996). Pittsburgh uyku kalitesi indeksinin geçerliliği ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7, 107-115.
- AIDabal, L., & BaHammam, A. S. (2011). Metabolic, endocrine, and immune consequences of sleep deprivation. *The open respiratory medicine journal*, 5, 31.
- Altena, E., Baglioni, C., Espie, C. A., Ellis, J., Gavriloff, D., Holzinger, B., . . . Riemann, D. (2020). Dealing with sleep problems during home confinement due to the COVID-19 outbreak: Practical recommendations from a task force of the European CBT-I Academy. *Journal of Sleep Research*, 29(4), e13052.
- Amita, A., Shaimaa, S. A., Mariam, M., Zainab, A., Mona, H., ve Reyad, S. O. (2017). Assessment of Body Composition, Endurance and Nutrient Intakes among Females Team Players in Sports Club. *Arab Journal of Nutrition and Exercise (AJNE)*, 1(3). doi:10.18502/ajne.v1i3.1231
- Andreato, L. V., Coimbra, D. R., ve Andrade, A. (2020). Challenges to athletes during the home confinement caused by the COVID-19 pandemic. *Strength and Conditioning Journal*.
- Brito, D., Meester, S., Yanamala, N., Patel, H. B., Balcik, B. J., Casacang-Verzosa, G., . . . Balla, S. (2021). High prevalence of pericardial involvement in college student athletes recovering from COVID-19. *JACC: Cardiovascular Imaging*, 14(3), 541-555.

- Dattilo, M., Antunes, H. K. M., Medeiros, A., Neto, M. M., Souza, H. S. d., Tufik, S., ve De Mello, M. (2011). Sleep and muscle recovery: endocrinological and molecular basis for a new and promising hypothesis. *Medical hypotheses*, 77(2), 220-222.
- Di Renzo, L., Gualtieri, P., Pivari, F., Soldati, L., Attinà, A., Cinelli, G., . . . De Lorenzo, A. (2020). Eating habits and lifestyle changes during COVID-19 lockdown: an Italian survey. *Journal of Translational Medicine*, 18(1), 229. doi:10.1186/s12967-020-02399-5
- Fullagar, H. H., Skorski, S., Duffield, R., Hammes, D., Coutts, A. J., ve Meyer, T. (2015). Sleep and athletic performance: the effects of sleep loss on exercise performance, and physiological and cognitive responses to exercise. *Sports medicine*, 45(2), 161-186.
- Hadjidemetriou, G. M., Sasidharan, M., Kouyialis, G., ve Parlakad, A. K. (2020). The impact of government measures and human mobility trend on COVID-19 related deaths in the UK. *Transportation research interdisciplinary perspectives*, 6, 100167.
- Håkansson, A., Jönsson, C., ve Kenttä, G. (2020). Psychological distress and problem gambling in elite athletes during COVID-19 restrictions—A web survey in top leagues of three sports during the pandemic. *International journal of environmental research and public health*, 17(18), 6693.
- Håkansson, A., Moesch, K., Jönsson, C., ve Kenttä, G. (2021). Potentially prolonged psychological distress from postponed olympic and paralympic games during COVID-19—career uncertainty in elite athletes. *International journal of environmental research and public health*, 18(1), 2.
- Huang, Y., ve Zhao, N. (2020). Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China: a web-based cross-sectional survey. *Psychiatry research*, 288, 112954.
- Hyun, S., Hahm, H. C., Wong, G. T. F., Zhang, E., ve Liu, C. H. (2021). Psychological correlates of poor sleep quality among US young adults during the COVID-19 pandemic. *Sleep medicine*, 78, 51-56.
- Ibarrola, M., ve Dávolos, I. (2020). Myocarditis in athletes after COVID-19 infection: The heart is not the only place to screen. *Sports Medicine and Health Science*, 2(3), 172-173.
- IOC. (2020). *Int Statement From The International Olympic Committee And The Tokyo 2020 Organising Committee*. 24. Mart. <https://www.olympic.org/news/joint-statement-from-the-international-olympic-committee-and-the-tokyo-2020-organising-committee>.

- Jenner, S. L., Buckley, G. L., Belski, R., Devlin, B. L., ve Forsyth, A. K. (2019). Dietary Intakes of Professional and Semi-Professional Team Sport Athletes Do Not Meet Sport Nutrition Recommendations—A Systematic Literature Review. *Nutrients*, 11(5), 1160.
- Kıraç, D., Kaspar, E. Ç., Avclar, T., Çakır, Ö. K., Ulucan, K., Kurtel, H., . . . Güney, A. İ. (2015). Obeziteyle ilişkili beslenme alışkanlıklarının araştırılmasında yeni bir yöntem “Üç faktörlü beslenme anketi”. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 5(3), 162-169.
- Koçak, U. Z., ve Derya, Ö. (2020). COVID-19 pandemisi, spor, sporcu üçgeni: Etkilenimler ve öneriler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 129-133.
- Kutlu, R. (2020). What we have learned about the new coronavirus pandemic, Current Diagnostic and Therapeutic Approaches and The Situation in Turkey. *TJFMPC*, 14(2), 329-344.
- M. Aline, F. L. V. S. S. G. B. d. L. d. v. i. f. R. M. D. V. r. L. L. B. J.-M. K. J. D. r. P. C. (2004). The Three-Factor Eating Questionnaire-R18 is able to distinguish among different eating patterns in a general population. *The Journal of nutrition*, 134(9), 2372-2380.
- Mah, C. D., Kezirian, E. J., Marcello, B. M., ve Dement, W. C. (2018). Poor sleep quality and insufficient sleep of a collegiate student-athlete population. *Sleep health*, 4(3), 251-257.
- Mah, C. D., Mah, K. E., Kezirian, E. J., ve Dement, W. C. (2011). The Effects of Sleep Extension on the Athletic Performance of Collegiate Basketball Players. *Sleep*, 34(7), 943-950. doi:10.5665/sleep.1132
- Mala, L., Maly, T., Zahalka, F., Bunc, V., Kaplan, A., Jebavy, R., ve Tuma, M. (2015). Body composition of elite female players in five different sports games. *J Hum Kinet*, 45, 207-215. doi:10.1515/hukin-2015-0021
- Martín-Matillas, M., Valadés, D., Hernández-Hernández, E., Olea-Serrano, F., Sjöström, M., Delgado-Fernández, M., ve Ortega, F. B. (2014). Anthropometric, body composition and somatotype characteristics of elite female volleyball players from the highest Spanish league. *J Sports Sci*, 32(2), 137-148. doi:10.1080/02640414.2013.809472
- Maughan R., ve L., B. (2012). *Nutrition for Athletes, the Nutrition Working Group of the International Olympic Committee.* , <http://www.audym.org.uy/sitio/repol/archi/NutritionforAthletes.pdf>.

- Mehrsafar, A. H., Gazerani, P., Zadeh, A. M., ve Sánchez, J. C. J. (2020). Addressing potential impact of COVID-19 pandemic on physical and mental health of elite athletes. *Brain, behavior, and immunity*.
- Mielgo-Ayuso, J., Zourdos, M. C., Calleja-González, J., Urdampilleta, A., ve Ostojic, S. M. (2015). Dietary intake habits and controlled training on body composition and strength in elite female volleyball players during the season. *Appl Physiol Nutr Metab*, 40(8), 827-834. doi:10.1139/apnm-2015-0100
- News, B. (2020). Koronavirüs spor dünyasını nasıl etkiledi? 3. Nisan. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52152460>.
- Paoli, A., ve Musumeci, G. (2020). *Elite athletes and COVID-19 lockdown: future health concerns for an entire sector: Multidisciplinary Digital Publishing Institute*.
- Pem, D., ve Jeewon, R. (2015). Fruit and Vegetable Intake: Benefits and Progress of Nutrition Education Interventions- Narrative Review Article. *Iran J Public Health*, 44(10), 1309-1321.
- Pillay, L., van Rensburg, D. C. C. J., van Rensburg, A. J., Ramagole, D. A., Holtzhausen, L., Dijkstra, H. P., ve Cronje, T. (2020). Nowhere to hide: The significant impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) measures on elite and semi-elite South African athletes. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 23(7), 670-679.
- Rajpal, S., Tong, M. S., Borchers, J., Zareba, K. M., Obarski, T. P., Simonetti, O. P., ve Daniels, C. J. (2021). Cardiovascular magnetic resonance findings in competitive athletes recovering from COVID-19 infection. *JAMA cardiology*, 6(1), 116-118.
- Reardon, C. L., Hainline, B., Aron, C. M., Baron, D., Baum, A. L., Bindra, A., . . . Currie, A. (2019). Mental health in elite athletes: International Olympic Committee consensus statement (2019). *British journal of sports medicine*, 53(11), 667-699.
- Sánchez-Sánchez, E., Ramírez-Vargas, G., Avellaneda-López, Y., Orellana-Pecino, J. I., García-Marín, E., ve Díaz-Jimenez, J. (2020). Eating Habits and Physical Activity of the Spanish Population during the COVID-19 Pandemic Period. *Nutrients*, 12(9), 2826.
- Schwartz, J., ve Simon Jr, R. D. (2015). Sleep extension improves serving accuracy: A study with college varsity tennis players. *Physiology & behavior*, 151, 541-544.
- Simpson, N., Gibbs, E., ve Matheson, G. (2017). Optimizing sleep to maximize performance: implications and recommendations for elite athletes. *Scandinavian journal of medicine & science in sports*, 27(3), 266-274.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2020). 2020/2 Genelge. *Resmi Gazete*, 31067.

- T.C İçişleri Bakanlığı. (2020). COVID-19 Pandemi Kararları <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). Genel Koronavirüs Tablosu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html#>.
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2020). COVID-19 Pandemi Kararları. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/bakan-kasapoglu-koronavirus-nedeniyle-ligler-ertelendi/1772105>.
- Thomas, D. T., Erdman, K. A., ve Burke, L. M. (2016). Position of the Academy of Nutrition and Dietetics, Dietitians of Canada, and the American College of Sports Medicine: Nutrition and Athletic Performance. *J Acad Nutr Diet*, 116(3), 501-528. doi:10.1016/j.jand.2015.12.006
- Türken, M., ve Köse, Ş. (2020). Covid-19 bulaş yolları ve önleme. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 36-42.
- Türkmen, M., ve Özsanı, A. (2020). Covid-19 salgını ve spor sektörüne etkileri. *International Journal of Sport Culture and Science*, 8(2), 55-67.
- TVF. (2020a). 2020-2021 Voleybol Sezonu Kadınlar ve Erkekler 2'nci Liglerinin Fikstürleri <https://www.tof.org.tr/haberler/2020-2021-voleybol-sezonu-kadinlar-ve-erkekler-2nci-liglerinin-fiksturleri-belli-oldu/>.
- TVF. (2020b). Türkiye Voleybol Federasyonu CEV Organizasyonları Hakkında Önemli Duyuru. 23. Nisan. <https://www.tof.org.tr/duyurular/cev-organizasyonlari-hakkinda-onemli-duyuru-2/>.
- Watson, A. M. (2017). Sleep and athletic performance. *Current sports medicine reports*, 16(6), 413-418.
- WHO. (2020). Coronavirus disease (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>.
- Yılmaz, Ö., Hakan, B., ve Arslan, A. (2017). Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğinin (DASS 21) Türkçe kısa formunun geçerlilik-güvenilirlik çalışması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 78-91.
- Zhou, S.-J., Wang, L.-L., Yang, R., Yang, X.-J., Zhang, L.-G., Guo, Z.-C., . . . Chen, J.-X. (2020). Sleep problems among Chinese adolescents and young adults during the coronavirus-2019 pandemic. *Sleep medicine*, 74, 39-47.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yüksel, A. (2021). COVID-19 pandemi döneminde elit sporcuların uyku kalitesi ile beslenme durumunun değerlendirilmesi *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3918-3942. DOI: 10.26466/opus.909434

Uzaktan Eğitim ile Coğrafya Öğretiminin Etkililiği Ölçeği: Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması

DOI: 10.26466/opus.879897

*

Ziya İnce* - M.Mücahit Yentür** - Vedat Şahin ***

* Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Tekirdağ/Türkiye

E-Posta: zinced@nku.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7389-8083](https://orcid.org/0000-0001-7389-8083)

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Şişli Milli Eğitim Müdürlüğü İstanbul/Türkiye

E-Posta: myentur@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-4382-7502](https://orcid.org/0000-0003-4382-7502)

***Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Tekirdağ/Türkiye

E-Posta: vsahin@nku.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5502-5219](https://orcid.org/0000-0002-5502-5219)

Öz

Bu araştırmanın amacı, coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitimle gerçekleştirdiği coğrafya öğretiminin ne denli etkili olduğunu göstermek için kullanılacak geçerli ve güvenli bir ölçek geliştirmektir. Araştırmada oluşturulan ölçekte yer alan maddeler, araştırmacılar tarafından literatür taranarak, madde havuzu oluşturularak ve uzman görüşü alınarak tespit edilmiştir. Araştırmanın evrenini İstanbul'daki coğrafya öğretmenleri oluştururken, örneklemini 2020-2021 öğretim yılı güz döneminde İstanbul'da görev yapan tesadüfi yöntemle seçilen 356 coğrafya öğretmeni oluşturmaktadır. Coğrafya öğretmenlerine uygulanarak elde edilen ölçek verileri, açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine tabi tutulmuş, analiz sonuçlarına göre 5'li likert tipinde, tek boyutlu ve 13 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin madde yükleri .45 ile .78 arasında değer almakta ve uyum indeksi değerleri ise $\chi^2/sd = 3.76$, $p < .01$, RMSEA = .08, GFI = .90, CFI = .91, SRMR = .06, AGFI = .85'dir. Ölçeğe ilişkin toplam varyansı %43 ve ölçeğin tamamına ait Cronbach alpha iç tutarlık katsayısı 0,88 olarak tespit edilmiştir. Ölçek maddeleri ölçeğin tamamıyla yüksek düzeyde bir ilişki göstermektedir. Bu sonuçlara göre uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği ölçeği geçerli ve güvenilirdir. Bu nedenle coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının ölçülmesinde kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya öğretmenleri, Coğrafya öğretimi, Uzaktan eğitim, Ölçek geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlilik.

Effectiveness Scale of Geography Teaching with Distance Education: Scale Development, Validity and Reliability Study

*

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and safe scale to be used to show how effective geography teaching by distance education. The items in the scale created in the study were determined by the researchers by scanning the literature, creating an item pool and obtaining expert opinion. While the universe of the study is constituted of geography teachers in Istanbul, the sample is composed of 356 geography teachers who were chosen randomly in Istanbul in the 2020-2021 academic year. The scale data obtained by applying to geography teachers were subjected to explanatory and confirmatory factor analyzes, and a 5-point Likert-type, one-dimensional scale consisting of 13 items was obtained according to the analysis results. The item loads of the scale take values between .45 and .78 and the fit index values are $\chi^2/sd = 3.76$, $p < .01$, $RMSEA = .08$, $GFI = .90$, $CFI = .91$, $SRMR = .06$, $AGFI = .85$. The total variance for the scale was 43% and the Cronbach alpha internal consistency coefficient for the whole scale was 0.88. Hence scale items denoted a high level of correlation with the whole scale. According to these results, the scale of effectiveness of distance education in geography teaching is valid and reliable. According to these results, it can be used to measure the attitudes of geography teachers towards distance education.

Keywords: *Geography teachers, Geography teaching, Distance education, Scale development, Validity, Reliability.*

Giriş

Günümüzde ulaşım, teknoloji ve bilgi hızla geliştiği için, Dünya üzerinde bilginin, ürünlerin ve hizmetlerin hızlı dağılımını sağlamaktadır. Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri; eğitim kurumlarını ve eğitim sistemlerini olumlu yönde etkilemiş, eğitim programları esnek yapısıyla mevcut ihtiyaca yanıt verebilmek adına şekillenmiş ve bilginin kontrollü bir biçimde eğitim kurumlarınınca bireylere sunulmasını sağlamıştır (Usta, Uysal, ve Okur, 2016). Hem Türkiye’de hem de dünyada bu alanda hızlı bir değişim ve dönüşüm söz konusudur.

Disiplinler arası bir çalışma alanı olan açık ve uzaktan öğrenmeyi tanımlamak için farklı kavramlar kullanılmıştır. Bunlar: açıköğretim, uzaktan eğitim, uzaktan öğretim, e-öğrenme, internet tabanlı öğretim, internette eğitim, web destekli öğretim, yaygın eğitim, esnek öğrenme ve sanal eğitim bu farklı kavramlardandır. Bu kavramlar arasında küçük farklar olmakla birlikte evrensel literatürde genellikle birbirleri yerine kullanılmaktadır (Özkul ve Aydın, 2012). Açık ve uzaktan öğrenme kavramları Covid-19 salgını ile beraber çok büyük bir önem kazanmıştır. Öncelikle 2019 yılının sonlarında Çin’de başlayan Covid-19 salgını, 3 ay gibi kısa bir sürede bütün kıtalara yayılmış, Şubat 2021 itibariyle dünya üzerinde 2.222.647 insanın ölümüne sebep olmuştur (WHO, 2020). Dünya sağlık örgütü durumun daha da kötüleşeceğinden endişe etmektedir. Dünya nüfusunun büyük bir kısmını eve hapseden (Yılmaz M., 2020) Covid-19 salgını, bir sağlık krizi olmasına karşın, her ülkedeki eğitimi de hızlı bir şekilde etkilemiştir (UNESCO, 2020).

Covid-19 salgınına kadar uzaktan eğitim yöntemleri birçok ülke tarafından bazı öğretim kademelerinde kullanılsa da dünya genelinde yüz yüze örgün eğitim hiçbir zaman bu dönemdeki kadar terkedilmemiştir (Yılmaz, Güner, Mutlu, Doğanay ve Yılmaz, 2020). Türkiye’de Covid-19 vakalarının görülmesinden endişe edildiği için tedbir amaçlı 16 Mart 2020’den itibaren Bakanlık tarafından okullara ara verilmesine (MEB, 2020) ve 30 Mart 2020 tarihinden itibaren ise uzaktan eğitime geçilmesine karar verilmiştir.

Covid-19 salgınından önce uzaktan eğitim Türkiye’de sadece açıköğretim kurumlarının öğrencileri için sürdürülürken, salgın ile beraber bütün öğrenciler için gündeme alınmıştır. Gelişli (2015)’nin, farklı fiziksel mekânlardaki öğretmen ve öğrencilerin çeşitli iletişim teknolojileri yardımıyla öğretme-öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir sistem olarak tanımladığı uzaktan

eğitimle ilk defa karşılaşan öğretmen ve öğrenciler, çeşitli zorluklar (Kurnaz ve Serçemeli, 2020) yaşamaktadır. OECD desteği ile Reimers ve Schleicher (2020)'in yaptığı araştırmaya göre, öğretmenlere hem mesleki hem psikolojik destek sağlanması gerekmektedir.

Literatür Taraması

Literatür tarandığında, uzaktan eğitim, çevrimiçi eğitim, e-öğrenme adında birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Thach ve Murphy (1995), uzaktan eğitim modelini çalışırken, Heuer ve King (2004), ABD'de çevrimiçi eğitimde eğitmenin rolü ve sorumluluklarını araştırmıştır. Lee ve Busch (2005), uzaktan eğitim yöntemlerini, geleneksel eğitimden ayıran öğeleri; Toker-Gökçe (2008)'nin Küreselleşme sürecinde uzaktan eğitim konularını; Düzakın ve Yalçınkaya (2020), web tabanlı uzaktan eğitim sistemi ile öğretim elemanlarının bu sisteme yatkınlıklarını; Özgöl, Sarıkaya ve Özürc (2017), örgün eğitim içerisinde uzaktan eğitim uygulamalarını; Pınar ve Dönel Akgül (2020) fen bilimleri dersinin uzaktan eğitim ile verilmesi konularında çalışmışlar yapmışlardır.

Uzaktan eğitim ile ilgili geliştirilen ölçek çalışmaları ise oldukça fazladır. Ağır, Gür ve Okçu (2007), öğretmenlerin uzaktan eğitime karşı tutumlarını belirlemek için 43 maddeden 6 faktörden oluşan ölçek hazırlamıştır. Haznedar ve Baran (2012), eğitim fakültesi öğrencilerinin e-öğrenmeye yönelik tutumlarını ölçmek için 20 madde ve tek veya iki faktörden oluşan bir ölçek geliştirirken, Yıldırı S., Yıldırım G., Çelik ve Karaman (2014), uzaktan eğitim yöntemi ile eğitim alan bireylerin görüşlerini ortaya çıkaran 18 madde ve 4 faktör içeren bir ölçek oluştururken, Chou (2014), öğrencilerinin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının belirlenmesine yönelik 26 madde ve 5 faktörden oluşan detaylı bir ölçek geliştirmiştir. Mishra ve Panda (2007), öğretim elemanlarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarını belirlemek için 22 madde ve 2 faktörlü ölçeği, Usta vd. (2016)'nin üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin tutumlarını ölçmek için 20 madde ve 4 faktörden oluşan ölçeği ve Yıldız (2015)'in öğretim elemanlarının uzaktan eğitime yönelik bilgi, inanç ve uygulamaları arasındaki ilişkilerini ölçmek için geliştirdiği ölçeği önemlidir.

Coğrafya öğretimi, uzaktan eğitim yöntemi ile gerçekleştirilirken kullanılan araçlar, teknikler, yöntemler ve tutumlar hakkında yapılan bazı nitel

araştırmaların olduğu görülür (Yazıcı, 2015; Teyfur, 2016; Türker ve Dündar, 2020).

Coğrafya eğitimi konusunda hazırlanan ölçek çalışmaları incelendiğinde ise bu çalışmaların özellikle lise öğrencilerinin coğrafya dersine olan tutumlarını tespit etmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Alım, 2003; Özgen, 2009); Özgen, Bindak ve Birel, 2009; Uzunöz, 2011). Ayrıca Demir ve Koç (2013)'ün Coğrafya dersi tutum ölçeği 15 madde ve 2 faktörden oluşmaktadır. Gümüş ve Özüpekçe (2013) 55 madde ve 2 faktörden oluşan bilgisayar destekli coğrafya öğretimine yönelik bir tutum ölçeği geliştirilmiştir. Çakıcıoğlu-Oban ve Aygören (2017)'in hazırladığı; sosyal bilgiler öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik tutumları konusundaki çalışma 50 soru ve tek boyuttan oluşmaktadır. İncelenen ölçekler arasında, Sözen (2019)'in hazırladığı, 25 madde ve 3 faktörden oluşan, coğrafya dersi tutumu, coğrafya ders işlenişi ve materyal kullanımına yönelik ölçeği; Kılcan, Çetin, Ablak, ve Gürgür (2019) tarafından geliştirilen; 23 madde ve 2 boyuttan oluşan, beşeri coğrafya dersine yönelik tutum ölçeği ile Deniz, İnel ve Sezer (2020)'in hazırladığı, 21 madde ve 4 faktörden oluşan, üniversite öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalık ölçeği son dönemdeki en dikkat çekici ölçeklerdir. Ancak coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile ilgili tutumlarını ölçen bir ölçme aracı ile karşılaşılmamıştır.

Amaç ve Önem

Dünyada özellikle 2020 yılı başından itibaren yayılan Covid-19 salgını sebebiyle eğitimciler bütün eğitim kademelerinde bilgilerini sanal ortamda öğrencilerine aktarmaya başlamışlardır. Bu sebeple, araştırmanın amacı, uzaktan eğitim ile gerçekleştirilen coğrafya öğretiminin etkililiğini coğrafya öğretmenlerinin görüşlerine göre doğru bir şekilde ölçen, hızlı ve kolay değerlendirilebilen, geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

Bu alan yazından da anlaşıldığı üzere uzaktan eğitim ve coğrafya eğitimi konularında birçok çalışma yapılmış olmasına karşın, uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği konusunda yapılmış çok fazla çalışma olmadığından, bu araştırmanın önemi artmaktadır. Ayrıca bu araştırmanın spesifik olarak coğrafya alanındaki eğitimi konu alması ve büyük bir örnekleme gerçekleştirilmesi değerini artırmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın hem literatüre hem de kendi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Bu araştırmada kullanılan ölçme aracının, coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği konusundaki görüşlerini ölçtüğü ve var olan durumu yansıttığı varsayılmıştır.

Bu araştırma, 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde; İstanbul ilindeki ortaöğretim okullarında görev yapan coğrafya öğretmenleri ile sınırlı tutulmuştur.

Yöntem

Araştırma Modeli

Coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitim yöntem ile gerçekleştirdikleri coğrafya eğitiminin etkililiği hakkındaki görüşlerinin incelendiği bu araştırma, nicel araştırma yöntemi ve betimsel tarama deseni ile gerçekleştirilmiştir. Tarama deseni, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu biçimde tanımlamaya çalışan bir yaklaşımdır (Köse, 2017; Karasar, 2013). Bu desende daha çok araştırılan olayın mevcut durumunun ne olduğu araştırılır (Çepni, 2018). Ayrıca Karasar (2013) araştırma modelini, araştırma amacına uygun ve ekonomik olarak verilerin toplanması ve çözümlenebilmesi için gerekli koşulların düzenlenmesi olarak tanımlamaktadır. Genel tarama modelleri, örnekleme yoluyla evren hakkında kestirimlerde bulunur ve olabildiğince geniş bir örneklemeden veri toplanır (Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Araştırma evrenini İstanbul ilindeki coğrafya öğretmenleri oluştururken, araştırma örneklemini İstanbul'un 30 ilçesindeki coğrafya öğretmenleri oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalardaki örnekleme kavramı Doğanay (2002), Karasar, (2013) ve Yeşil, (2014) tarafından gözlemlerin nispeten daha küçük bir grup üzerinde gerçekleştirilmesi ile evrenin bütün özelliklerinin yansıtılması şeklinde tanımlamaktadır. Bununla beraber Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 129), evren yerine evreni temsil eden küçük bir grubun araştırma için incelenmesinin pratik bir çözüme olduğunu ifade etmiştir.

Örneklem büyüklüğü tespit edilirken %95 güven aralığında (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014) 333 katılımcıya anket uygulanması gerektiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda İstanbul ilinde 2019 yılındaki 1608 coğrafya öğretmeni (Yentür, 2019) içinde 356'sına (%22,14) gönüllü olarak ölçek uygulanarak maksimum çeşitlilik sağlanmış ve evren temsili sağlamıştır. Araştırmanın sonuçlarının kapsamının geçerliliği için en yüksek örneklem çeşitliliği sağladığı, çok sayıda farklı okul türünün bulunduğu, farklı çalışma kıdemlerinde görev yapanların çokluğu ve farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip ilçelerin varlığı İstanbul'daki coğrafya öğretmenlerinin tercih edilmesine neden olmuştur. Araştırmaya katılan 356 coğrafya öğretmenlerinin demografik bilgileri Tablo 01'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Coğrafya Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri Frekans ve Yüzdeler Dağılımı

Değişkenler	Frekans (f)	Oran (%)	Değişkenler	Frekans (f)	Oran (%)		
Cinsiyet	Kadın	172	48,3	Anadolu Lisesi	138	38,8	
	Erkek	184	51,7	Mesleki Tek.AL	87	24,4	
	Toplam	356	100,0	A. İmamHatipL.	74	20,8	
Mesleki Kıdem Durumu	1-4 yıl	39	11,0	Çalışılan okul türü	Özel Okul	31	8,7
	5-9 yıl	90	25,3	Fen Lisesi	4	1,1	
	10-14 yıl	65	18,3	Diğer	22	6,2	
	15-19 yıl	41	11,5	Toplam	356	100,0	
Durumu	20-24 yıl	51	14,3	Küçükçekmece	41	11,5	
	25-29 yıl	58	16,3	Bahçelievler	37	10,4	
	30 yıl ve üstü	12	3,4	Diğer	278	78,1	
Toplam	356	100,0	Çalışılan ilçeler	Toplam	356	100,0	

Tablo 01 incelendiğinde araştırmaya katılan coğrafya öğretmenlerinin % 48,3'ü (172) kadın ve % 51,7'si (184) ise erkelerden oluşmaktadır. Coğrafya öğretmenlerinin kıdem seviyelerinin eşit bir dağılım gösterdiği; % 11'i (39) 1-4 yıl kıdeme, % 25,3'ü (90) 5-9 yıl kıdeme, % 18,3'ü (65) 10-14 yıl kıdeme, % 11,5'i (41) 15-19 yıl kıdeme, % 14,3'ü (51) 20-24 yıl kıdeme, % 16,3'ü (58) 25-29 yıl kıdeme ve % 3,4'ü (12) 30 yıl üstü kıdeme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların okul türlerine göre dağılımı incelendiğinde 138 (%38,8) kişi ile en büyük katılımın Anadolu Lisesi okul türünden olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan coğrafya öğretmenlerinin İstanbul'da çalıştıkları ilçelere göre dağılımına baktığımızda büyük bir çeşitliliğin olduğu görülmektedir.

Tablo 01’de fazla yer kaplamaması için sadece en fazla katılım olan iki ilçenin değerleri verilmiştir. Diğer ilçelerin katılım sayıları şu şekildedir: Küçükçekmece 41, Bahçelievler 37, Şişli 24, Gaziosmanpaşa 23, Kadıköy 22, Esenyurt 20, Üsküdar 18, Sancaktepe 17, Sarıyer 17, Bakırköy 16, Ümraniye 14, Avcılar 12, Beşiktaş 12, Ataşehir, 11, Beylikdüzü 11, Esenler 11, Güngören 10, Kartal 10, Kağıthane 6, Beyoğlu 4, Zeytinburnu 4, Adalar 3, Bağcılar 3, Beykoz 2, Maltepe 2, Silivri 2, Başakşehir 1, Fatih 1, Pendik 1, Şile 1. İstanbul’un 9 ilçesinden ise katılım olmamıştır.

Veri Toplama Aracı ve Ölçeğin Geliştirilme süreci

İlk aşamada alan yazın incelenmiş ve uzaktan eğitim ile coğrafya öğretimi veren öğretmenlerin uzaktan eğitim hakkında görüşleri alınmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar ve öğretmen görüşleri incelenmiştir. Bunlardan bazıları; (Ağır vd. 2007; Çakıcıoğlu-Oban ve Aygören 2017; Chou 2014; Doğanay 2002; Demir ve Koç, 2013; Gümüş ve Özüpekçe 2013; Haznedar ve Baran 2012; İnce (2015), Kocalar ve Demirkaya (2017), Özey (2002), Sözen (2019); Şahin (2017) ve Ünlü (2014),). Araştırmalar sonucunda uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği konusunda 30 sorudan oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur. Soruların karşısına öğretmenlerin ifadelerine katılma düzeylerini tespit etmek için beşli likert tarzında seçenekler eklenmiştir. Bu seçenekleri sırayla “(1)Hiç Katılmıyorum, (2)Katılmıyorum, (3)Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5)Tamamen Katılıyorum şeklinde puanlanmıştır.

Daha sonra oluşturulan 30 maddelik form, uzman görüşleri alınmak üzere konu alanında bilgi sahibi olan ve çalışma konusu hakkında bilgilendirilen eğitim bilimleri alanından ve coğrafya eğitimi alanından 6 uzmanın görüşüne sunulmuş ve maddeler uzmanlarla tartışılmıştır. Bu süreçte uzmanların vermiş olduğu görüşler doğrultusunda maddelerin kapsam geçerliği ve görünüş geçerliği belirlenmiştir. Kapsam geçerliğinin belirlenmesinde her bir madde için olumlu yanıt vermiş uzman sayısı toplamının, toplam uzman sayısına oranının bir eksiği alınması suretiyle tespit edilmiştir. Kapsam geçerlik oranı 0.80’in altında olan maddeler ölçekten çıkarılarak 24 maddelik deneme formu elde edilmiştir. Hazırlanan ve henüz son hali verilmemiş olan ölçek pilot uygulama ile bir ilçede 27 coğrafya öğretmenine uygulanmış, görülen aksaklıklar ve aykırılıklar dikkate alınarak düzeltmeler yapılmıştır. Böylece pilot uygulama sonucunda ölçeğin geneli ile uyumsuz 6 madde

çıkartılarak ölçeğe son hali verilmiştir. Problemi tanımlama, madde yazma, uzman görüşü alma ve ön uygulama yapma gibi anket geliştirme süreçleri (Büyüköztürk, 2005) takip edilerek 18 maddelik ölçek elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçek hazırlandıktan sonra; İstanbul il Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan araştırma izni ve Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu onayı ile uygulanmıştır.

Salgın sebebiyle okullar tatil olduğundan ölçek elektronik ortamda Googleform'a dönüştürülmüş ve bağlantısı öğretmenlere telefon grupları ve e-posta yoluyla ulaştırılmıştır. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde ise ölçek soruları yer almaktadır. 12 Kasım-1 Aralık 2020 tarihleri arasında İstanbul ilinde öğretmenlerin katılımına açık olan ölçek toplam 363 öğretmen tarafından doldurulmuştur. Forumun başlangıcında öğretmenlerin gönüllülük onaylarını soran "Evet" ve "Hayır" soruları bulunmaktadır. Onay bölümündeki "Hayır" bölümünü işaretleyen 7 öğretmenin formu ayrılmış, geriye kalan gönüllü 356 öğretmenin formu işleme alınmıştır. Öğretmenlerden elde edilen veriler Googleform'dan Excel programına indirilmiş analizlerin yapılacağı SPSS programına uyumlu hale getirilerek SPSS programında değerlendirilmiştir.

Araştırmada anketin yapı geçerliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Büyüköztürk (2012)'e göre faktör analizi, aynı yapıyı ya da niteliği ölçen değişkenleri bir araya toplayarak ölçmeyi az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan bir istatistiksel yöntemdir. Araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik inceleme yöntemleri ve kullanılan testlere göre farklılık göstermektedir (Karakoç ve Dönmez, 2014). Normallik testlerinde değerler +2 ile -2.0 arasında olduğunda sonucun normal olduğu kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2005). Bu sebeple ölçekte hangi analizlerin gerçekleştirileceğine karar vermeden ölçeğin normallik testleri ve güvenirlik çalışmaları yapılarak analize uygun oldukları belirlenmiştir.

Ölçeğin veri analizinde, temel bileşenler analizi ve özellikle Varimax Dik Döndürme tekniği gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ölçek yapısının uyumluluğunu test etmek için χ^2 , χ^2/sd , RMSEA, SRMR, CFI, GFI, IFI ve AGFI uyum indeksleri (Schermelleh-Engel, Moosbrugger, ve Müller, 2003) incelenmiştir.

Bulgular

Coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiğini ölçmek amacıyla; yapı geçerliği, ölçeğin toplam puanı, faktör korelasyon matrisi ve maddelerin toplam korelasyonları hesaplanmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizine (AFA) Yönelik Bulguları

Araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 356 öğretmenden elde edilen veriler doğrultusunda da ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Araştırma kapsamında faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli görülen örneklem büyüklüğü incelenmiş, çalışma grubu yeterli görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2001). Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için varimax döndürme ile temel bileşenler analizi kullanılarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Analizde faktör yükleri en az .40 olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2012). Ölçeğin alt boyutları ve toplam güvenilirlikleri için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca AFA ile ortaya konulan yapının doğruluğunun test edilebilmesi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

Bilimsel veriler çoğunlukla çok değişkenli yapıda olduğu için değişkenler arasındaki örüntüyü tespit etmek ve özetlemek oldukça önemlidir. Bu analiz için kullanılan yaklaşımlardan biri de, en genel tanımı ile çok değişkenli veri setlerinde değişkenler arasındaki örüntüyü ortaya çıkaran faktör analitik yaklaşımıdır (Landau ve Everitt, 2004). Ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yüklerini belirleyerek boyutlandırabilmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu saptamak üzere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Sphericity testi hesaplanmıştır. KMO değeri .895 bulunmuş ve Bartlett testi sonucu da ($\chi^2=2060.933$, $p = 0.00$) anlamlı çıkmıştır (George ve Mallery, 2005; Tavşancıl, 2019). Bartlett testinin anlamlı çıkması, verilerin çok değişkenli ve normal dağılım özelliğinde olduğunu göstermektedir. KMO değerinin 1'e yaklaşması ölçek hesaplamalarında ölçekteki her bir değişkenin, diğer değişkenler tarafından ne düzeyde tahminini ifade etmektedir. Bartlett Küresellik testi ise verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini ortaya çıkarmak içindir (Büyüköztürk, 2012).

AFA sonucunda ölçeğin tek faktör altında toplandığı görülmüştür. Tek bir yapıyı ölçen ölçeklerde genellikle tek faktör ortaya çıkmaktadır (Uzgören,

2012). Yeterli faktör yükü sağlamayan 5 madde ölçekten çıkartılarak (Büyü- köztürk, 2012) analiz tekrarlanmıştır. Tek faktörlü yapının ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans %43.'tür. Tablo 2'de 13 maddenin özellikleri sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeği Oluşturan maddelerin Faktör yükleri

Ölçek Maddeleri	AFA	DFA	t Değeri
M1	.74	.71	7.68
M2	.78	.76	7.86
M3	.59	.57	7.00
M4	.78	.79	8.01
M5	.74	.75	7.82
M6	.54	.50	6.61
M7	.54	.49	6.54
M8	.45	.40	5.68
M9	.65	.57	7.12
M10	.72	.65	7.52
M11	.62	.58	7.10
M12	.74	.66	7.63
M13	.50	.44	5.15

Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha değerleri .88 bulunmuştur. Bu değer (Büyü- köztürk, Şekercioğlu, ve Çokluk, 2018)'e göre bir ölçek için kabul edilir de- ğerler içinde kalmaktadır. Ayrıca ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonlarının .39 ile .70 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçek madde- lerinin korelasyon katsayılarını .20'den büyük olması o maddelerin ait olduk- ları boyutun amacına yeterli derecede hizmet ettiğini (Şencan, 2005; Büyü- köztürk, 2012; Tavşancıl, 2019) idafe etmektedir. Bu sebeple ölçekte yer alan ölçek maddelerinin tamamının .39'un üzerinde değer alması, ölçek maddele- rinin ayırt edicilik güçleri çok iyi olarak değerlendirilebilir. Elde edilen bu ve- riler ışığında geliştirilen ölçme aracının güvenilirliğinin yüksek olduğu söyle- nebilir. Güvenirlik ve geçerliliği sağlanmış olan, tek boyut ve 13 maddeden oluşan ölçme aracının son hali Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçek Maddelerine ait betimsel istatistikler

Madde	\bar{x}	S
1-Uzaktan eğitim sistemi coğrafya konularının öğretimi için faydalıdır.	2.7331	1.13044
2-Uzaktan eğitim sistemi coğrafya konularının öğretiminde kolaylık sağlamaktadır.	2.8315	1.15781

3-Uzaktan eğitim sistemi daha çok Fiziki Coğrafya konularının öğretiminde yararlıdır.	3.3539	1.17893
4-Uzaktan eğitim sisteminde coğrafya öğretim teknikleri rahatlıkla uygulanabilmektedir.	2.9803	1.15168
5-Uzaktan eğitim sistemi coğrafya konularını öğretme sürecini hızlandırmaktadır.	3.0421	1.16325
6-Uzaktan eğitim sistemi coğrafya öğretim materyallerinin çeşitlenmesini sağlamıştır.	2.6404	1.20559
7-Uzaktan eğitim sistemi sayesinde coğrafya dersinde öğrencilerin defter tutmasına gerek kalmamıştır.	3.2500	1.25007
8-Uzaktan eğitim sistemi ile Coğrafya dersinde öğretmenin etkinliği artmıştır.	2.7275	1.28980
9-Uzaktan eğitim sistemi ile coğrafya dersinde öğrencilerin derse katılımı artmıştır.	3.8736	1.11243
10-Uzaktan eğitim sisteminde coğrafya öğretmeni olarak derste kendimi daha özgür hissedirim.	3.4073	1.20087
11-Uzaktan eğitim sisteminde verilen canlı ders sürelerinin coğrafya derslerini yeterli düzeyde verecek seviyededir.	3.0225	1.33197
12-Uzaktan eğitim sisteminde coğrafya derslerini ev ortamında verme rahatlığı derse daha çok konsantre olmamı sağlar.	3.4157	1.22701
13-Salgın süreci bittikten sonra da coğrafya eğitiminde uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimle birlikte devam etmesi gerektiğini düşünüyorum.	3.0646	1.46846

Doğrulamalı Faktör Analizine (DFA)Yönelik Bulgular

Araştırmada, uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile tespit edilen ölçek yapısını doğrulamak için, ölçeğin 13 maddelik yapısı üzerinde Doğrulamalı Faktör Analizine (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA, bazı ölçüler doğrultusunda AFA yönteminin ortaya çıkardığı modeli sınamayı ve modelin uygunluğunu test etmeyi amaçlamaktadır (Şimşek Ö. F., 2007; Sümer, 2000). DFA modelinin geçerliğini değerlendirmek için çok sayıda uyum indeksi kullanılmaktadır (Schermelleh-Engel, vd. 2003). Bunlar içinde en fazla kullanılanlar ise; İyilik Uyum İndeksi (GFI), Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI), Ortalama Hataların Karekökü (RMR) Ki-Kare Uyum Testi (χ^2/sd), ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) şeklinde sıralanmaktadır.

Doğrulamalı faktör analizi sonuçları ile Açıklayıcı Faktör Analizinde ortaya çıkarılan yapının doğrulandığı saptanmıştır. DFA ile elde edilen modele ait uyum değerleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. DFA Uyum Sonuçları

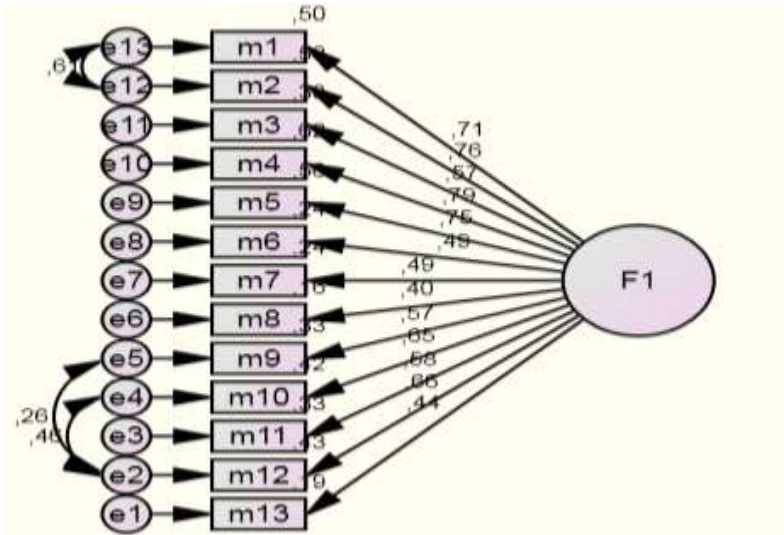
Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçeğin Uyum İndeksi Değerleri
(χ^2/sd)	≤ 3	≤ 4.5	3.76
RMSEA	≤ 0.05	0.06-0.08	0.08
SRMR	≤ 0.05	0.06-0.08	0.06
CFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.91

GFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.90
IFI	≥ 0.95	≥ 0.90	0.91
AGFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.85

(Schermele-Engel, vd. 2003; Bryne, 2010; Blunch, 2008; Anderson ve Gerbing, 1984; Marsh, R.Balla ve McDonald, 1988; Çelik ve Yılmaz, 2013).

Tablo 4'te yer alan Doğrulatoryıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen verilere göre; χ^2 /sd oranı 3.76, RMSEA değeri .08, Root Mean Square Residual (SRMR) değeri .06, Comparative Fit Index (CFI) değeri .91, Goodnes of Fit Index (GFI) değeri .90, Incremental Fit Index (IFI)= .91, ve AGFI değeri .85 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere DFA sonuçlarına göre, bütün uyum indeksleri kabul edilebilir değerler aldığı için ölçek maddelerinin ilgili yapı ile olan modellerinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 1. Doğrulatoryıcı Faktör Analizine İlişkin yol diyagramı ve faktör yükleri

Doğrulatoryıcı Faktör Analizine İlişkin oluşturulan diyagram (Şekil 1) incelendiğinde her bir maddenin örtük bağımlı değişken üzerindeki etki miktarları ve korelasyon katsayıları görülmektedir. Ölçekte yer alan maddelerin korelasyon katsayılarının 0.40 ile 0,79 arasında değişim gösterdiği görülmektedir.

Tartışma ve Yorum

Coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiğini ölçmek amacıyla gerçekleştirilen araştırma verileri 356 coğrafya öğretmeninden elde edilmiştir. Tabachnick ve Fidell (2001)'e göre araştırma kapsamında faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli görülen örneklem büyüklüğü yeterli görülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için temel bileşenler analizi kullanılarak Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizinde faktör yükleri en az .40 olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2012). Ölçeğin hem alt boyutları ve hem de toplam yapısı için Cronbach Alpha güvenilir katsayısı hesaplanmıştır. Bu doğrultuda AFA ile tespit edilen yapının doğruluğunun test edilebilmesi için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Faktör analizine başlamadan önce verilerin uygunluğunu saptamak üzere KMO katsayısı ve Barlett testi hesaplanmıştır; KMO değeri .895 ve Bartlett testi sonucu da ($\chi^2=2060.933$, $p=0.00$) anlamlı çıkmıştır (George ve Mallery, 2005; Tavşancıl, 2019). Yapılan test sonucunda KMO değerinin 1'e yaklaşması ölçekteki her bir değişkenin tahmin edilebilirliğini göstermektedir. Barlett Küresellik testi ise verilerin çok değişkenli olduğunu ve normal dağılımdan geldiğini ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2012). Ölçek, tek bir yapıyı ölçtüğü için AFA sonucunda da tek faktör (Uzgören, 2012) görülmüştür. Yeterli faktör yükü sağlamayan 5 madde ölçekten çıkartılarak analiz tekrarlanmıştır. Tek faktörlü oluşan yapıda varyans %43 şeklindedir.

Ölçeğin iç tutarlılık Cronbach Alpha değerleri .88 bulunmuştur. Bu değer Büyüköztürk, vd. (2018)'e göre bir ölçek için kabul edilir değerler arasındadır. Ölçek maddelerine ilişkin madde toplam korelasyonlarının .39 ile .70 arasında değiştiği görülmüştür. Bir ölçeği oluşturan maddelere yönelik korelasyon katsayısının .20'den büyük olması, o maddelerin ait oldukları boyutun amacına yeterli seviyede hizmet edebildiğini (Şencan, 2005; Büyüköztürk, 2012; Tavşancıl, 2019) gösterir. Bu bakımdan ölçek maddelerinin tamamının .39 değerinin üzerinde olması, ayırt edicilik güçlerinin çok iyi olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bu sebeple ölçme aracının güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir.

Uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği ölçeğinde AFA ile tespit edilen ölçek yapısını doğrulamak amacıyla, ölçek Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA, bazı ölçülere bağlı olarak AFA'nın ortaya çıkardığı modeli sınamayı ve uygunluğunu test etmeyi hedefler (Şimşek Ö. F., 2007; Sümer, 2000). Bu doğrultuda DFA modelinin geçerliğini doğrulamak için birçok uyum indeksi kullanılır (Schermelleh-Engel, vd. 2003). Yapılan

DFA sonucunda elde edilen verilere göre; χ^2 /sd oranı = 3.76, RMSEA değeri = .08, SRMR değeri = .06, CFI değeri = .91, GFI değeri = .90, IFI değeri = .91, ve AGFI değeri = .85 şeklinde tespit edilmiştir. Bu DFA sonuçlarına göre, bütün uyum indeksleri kabul edilebilir seviyede olduğundan, ölçek maddelerinin ilgili yapıyla uyumlu olduğu yargısına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ile, DFA doğrultusunda oluşturulan diyagramda, her bir maddenin örtük bağımlı değişken üzerindeki etki miktarları ve korelasyon katsayıları ile uyumludur.

Sonuç

Bu çalışmada, coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiğini ölçmek amacıyla geçerliği ve güvenirliliği sağlanmış bir ölçek geliştirilmiştir. Bu amaçla ilgili alan yazın taranarak soru havuzu oluşturulmuş, hazırlanan sorulardan kapsam ve görünüş geçerliliği için uzman görüşleri alındıktan sonra taslak ölçek için ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Ön uygulamadan sonra oluşan asıl 18 sorudan oluşan ölçek, 356 coğrafya öğretmenine uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinden sonra ortaya çıkan ölçek maddelerinin uyumuna bakmak amacıyla faktör analizi yapılmış, analiz sonuçlarına göre modelin araştırma verisi ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Tek faktörlü yapının ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans %43'tür. Yeterli faktör yükü sağlamayan 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Maddelerin faktör yük değerleri .45 ile .78 arasında değişmektedir. Bu durum ölçeğin madde analizi sonucunda ayırt edici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin tamamına ait Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0,88 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri neticesinde 13 maddeden tek faktörden oluşan ölçeğin, coğrafya öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı bakış açılarını ölçmede kullanılabileceği sonucunda ulaşılmıştır.

Covid-19 sebebi ile tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de uzaktan eğitimin zorunlu olduğu bu dönemde bütün coğrafya öğretmenleri bu deneyimi yaşamaktadırlar. Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde uzaktan eğitim ile ilgili çalışmalar olmakla birlikte, sadece coğrafya alanına özgü maddeler ile geliştirilen başka bir ölçek olmadığından ölçeğin coğrafya alanına özgü bir yapısı vardır. Bu sebeple ölçekteki bağımsız değişkenler değiştirilerek, Türkiye'nin diğer illerinde de uygulanabilir ve elde edilen veriler ile yeni

bulgulardan yola ¼ıkararak uzaktan eğitim konusuna y¼nelik yeni d¼zenlemeler yapılabilir.

Etik Kurul Onayı

l¼ek hazırlandıktan sonra; İstanbul il Milli Eğitim M¼d¼rl¼ę¼nden alınan 20.10.2020 tarihli araştırma izni ve Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 11.11.2020 tarihli etik kurul onayı ile uygulanmıştır.

Katkı Belirtme

Bu ¼alıřmada istatistik veri analizinde bizlere desteklerini esirgemeyen sayın B¼lent Dilma¼'a teřekk¼r¼ bir bor¼ biliriz.

EXTENDED ABSTRACT

Effectiveness Scale of Geography Teaching with Distance Education: Scale Development, Validity and Reliability Study

*

Ziya İnce – Murat Mücahit Yentür – Vedat Şahin
Namık Kemal University – Ministry of National Education

The Covid-19 outbreak, which started in China at the end of 2019, spread to all continents in a short period of 3 months. As in every field, it has caused a great restriction in the field of education, bringing distance education to the agenda. Before the Covid-19 epidemic, distance education was carried out only for the students of open education institutions in Turkey, while it was on the agenda for all students with the epidemic.

This research aims to develop a valid and reliable scale that accurately measures the effectiveness of geography teaching performed by distance education according to the views of geography teachers, and can evaluate quickly and easily. This research, in the fall semester of the 2019-2020 academic year were implemented.

When the literature is scanned, it is seen that many studies have been conducted under the name of distance education, online education and e-learning. Scale studies developed for distance education are quite abundant. Among these developed scales, those belonging to Ağır, Gür and Okçu (2007), Mishra and Panda (2007), Usta et al. (2016), and Yıldız (2015) are important.

When the scale studies prepared on geography education are examined, it is understood that these studies are especially aimed at determining the attitudes of high school students towards geography lesson. Among them include the work of Alım (2003), Özgen (2009), Özgen, Bindak and Birel (2009), Uzunöz (2011), Demir and Koç (2013), Gümüş and Özüpekçe (2013), Çakıcioğlu-Oban and Aygören (2017), Sözen (2019), Kılcan, Çetin, Ablak, and Gürgür (2019), Deniz, İnel and Sezer (2020). However, a scale tool that measures geography teachers' attitudes towards distance education has not been encountered.

The research was carried out with quantitative research method and descriptive survey design. Scanning pattern is an approach that tries to define a past or present situation as it is.

While the research universe is composed of geography teachers in the province of Istanbul, the research sample consists of 356 geography teachers in 30 districts of Istanbul. A high sample diversity was provided for the validity of the scope of the research results. Within this framework, the diversity of different schools, the multitude of those working in different working seniorities and the different socio-economic ones have led to the preference of geography teachers in Istanbul, who have what they have.

The scale preparation process of the study took place in two stages. In the first stage, the literature was examined and the opinions of the teachers who teach distance education and geography teaching about distance education were taken. In this context, studies and teachers' opinions were examined. As a result of the researches, an item pool consisting of 30 questions was created on the effectiveness of distance education and geography teaching. Opposite the items, the options such as “(1) I strongly disagree, (2) I do not agree, (3) I am undecided, (4) I agree and (5) I totally agree are added.

Then, expert opinion was consulted and discussed on the form consisting of 30 items. Items with a content validity rate of less than 0.80 were removed from the scale and a 24-item trial form was obtained. Pilot application was carried out with the trial form and the scale was finalized. In the pilot application, items that were incompatible with the overall scale were removed and an 18-item scale was obtained.

Since the schools were on holiday due to the epidemic, the scale was converted to Googleform electronically and the connection was sent to the teachers via phone groups and e-mail. The scale consists of two parts. Demographic information is included in the first part, and scale questions are included in the second part. The data obtained from the teachers were analyzed in the SPSS program.

In the study, exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were performed to test the validity of the questionnaire. In confirmatory factor analysis, the fit indices χ^2 , χ^2 / sd , RMSEA, SRMR, CFI, GFI, IFI and AGFI (Schermelleh-Engel, Moosbrugger, & Müller, 2003) were examined to test the compatibility of the scale structure.

Before starting the factor analysis, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient and Barlett Sphericity test were calculated to determine the suitability of the data. The KMO value was found to be .895 and the Bartlett test result ($\chi^2 = 2060.933$, $p = 0.00$) was found to be significant.

In order to determine the construct validity of the scale, exploratory factor analysis (EFA) was performed using principal component analysis with varimax

rotation. In the analysis, factor loadings were determined as at least .40. As a result of EFA, it was observed that the scale was gathered under one factor after 5 items that did not provide sufficient factor loading were removed from the scale. The variance explained by the single factor structure for the scale is 43%. The features of 13 items are presented in Table 2.

Cronbach Alpha values calculated to determine the internal consistency of the scale were found .88. In addition, it is seen that the total item correlations of the scale items ranged from .39 to .70. It can be said that the reliability of the measurement tool developed in the light of these data obtained is high. The final version of the measurement tool, whose reliability and validity has been ensured, consisting of a single dimension and 13 items, is given in Table 3.

In the study, CFA was performed to verify the scale structure. The fit values of the model obtained with CFA are given in Table 4. As seen in Table 4, according to CFA results, since all fit indices have acceptable values, it has been concluded that the models of the scale items with the relevant structure are appropriate.

As a result, in this study, a valid and reliable scale was developed in order to measure the effectiveness of geography teachers' distance education and geography teaching.

Kaynakça / References

- Ağır, F., Gür, H., ve Okçu, A. (2007). Uzaktan eğitime karşı tutum ölçeği geliştirilmesine yönelik geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 3(2), 128-139.
- Alım, M. (2003). *Dokuzuncu sınıf coğrafya öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Eğitimi.
- Anderson, J., ve Gerbing, D. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49, 155-173.
- Blunch, N. (2008). *Introduction to structural equation modelling using spss and amos*. London: Sage.
- Bryne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with amos: Basic concepts, applications and programming*. (2nd Edition.). Routledge: Taylor & Francis Group.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 3(2), 133-151.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. 16.Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Şekercioğlu, G., ve Çokluk, Ö. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli SPSS ve LISREL uygulamaları* (5. bs). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Chou, T.-C. R. (2014). A Scale of university students' attitudes toward e-learning on the moodle system. *International Journal of Online Pedagogy and Course Design (IJOPCD)*, IGI Global., 4(3), 49-65.
- Çakıcıoğlu-Oban, R., ve Aygören, T. (2017). Sosyal bilgiler öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik tutum belirleyicileri adındaki çalışma: Pamukkale Üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 27-42.
- Çelik, E. H., ve Yılmaz, V. (2013). *Lisrel 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş 8.Baskı*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Demir, S. B., ve Koç, H. (2013). Coğrafya dersi tutum ölçeği: geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8(8) Summer*, 1765-1777.
- Deniz, M., İnel, Y., ve Sezer, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalık ölçeği. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 43., 252-264.
- Doğanay, H. (2002). *Coğrafya öğretim yöntemleri*. İstanbul: Aktif Yayınevi 5.Baskı.
- Düzakın, E., ve Yalçınkaya, S. (2020). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemi ve çukurova üniversitesi öğretim elemanlarının yatkınlıkları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17(1), 225-244.
- Gelişli, Y. (2015). Uzaktan eğitimde öğretmen yetiştirme uygulamaları: tarihçe ve gelişim. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 313-321.
- George, D., ve Mallery, P. (2005). *SPSS for Windows step by step: A Simple Guide and Refence, 13.0 update (6th ed.)*. Boston: Pearson.
- Gümüş, N., ve Özüpekçe, S. (2013). Bilgisayar destekli coğrafya öğretimine yönelik bir tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8(8) Summer*, 665-677.
- Haznedar, Ö., ve Baran, B. (2012). Eğitim fakültesi öğrencileri için e-öğrenmeye yönelik genel bir tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(2), 42-59.
- Heuer, B., ve King, K. (2004). Leading the Band: The role of the instructor in online learning for educators. *The Journal of Interactive Online Learning* 3(1), 1-11.
- İnce, Z. (2015). Ortaöğretim coğrafya dersi 10.sınıf müfredatının yaşadığımız çevreyi tanıtmaya katkısının incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 330-344.
- Karakoç, F. Y., ve Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 39-49.

- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 25.Basım.
- Kılcan, B., Çetin, T., Ablak, S., ve Gürgür, M. (2019). Beşeri coğrafya dersine yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(4), 913-927. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.538710>.
- Kocalar, A. O., ve Demirkaya, H. (2017). Geography teachers' views on effective geography teaching. *Review of International Geographical Education Online*, 332-346.
- Köse, E. (2017). Bilimsel araştırma modelleri. R. Y. Kıncal (Ed.) içinde, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri 5.Basım* içinde (s. 99-124). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kurnaz, E., ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 262-288.
- Landau, S., & Everitt, B. S. (2004). *A handbook of statistical analyses using SPSS*. Florida: Boca Raton, FL: Chapman & Hall / CRC.
- Lee, J., & Busch, P. (2005). Factors related to instructors' willingness to participate in distance education. *The Journal of Educational Research* 99(2), 109-115.
- Marsh, H. W., R.Balla, J., ve McDonald, R. P. (1988). Good-ness of fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin*, 103, 391-410.
- MEB. (2020, 03 12). *Milli Eğitim Bakanlığı*. <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr> 13.11.2020 tarihinde adresinden alınmıştır
- Mishra, S., ve Panda, S. (2007). Development and factor analysis of an instrument to measure faculty attitude towards e-learning. *Asian Journal of Distance Education*, 5(1), 27-33.
- Özey, R. (2002). *Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özgen, N. (2009). Lise öğrencilerinin coğrafya dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Siirt Örneği. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 421-440.
- Özgen, N., Bindak, R., ve Birel, F. K. (2009). Coğrafya dersine yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 58-64.

- Özgöl, M., Sarıkaya, İ., ve Özüürk, M. (2017). Örgün eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı değerlendirmeleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7(2), 294-304.
- Özku, A. E., ve Aydın, H. (2012). Öğrenci adaylarının açık ve uzaktan öğrenmeye yönelik görüşleri. *Akademik Bilişim 2012*, Uşak: Uşak Üniversitesi. <https://ab.org.tr/ab12/bildiri/42.pdf>.
- Pınar, M. A., ve Akgül, G. D. (2020). The opinions of secondary school students about giving science courses with distance education during the Covid-19 Pandemic. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10 (2), 461-486.
- Reimers, F. M., ve Schleicher, A. (2020). *A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020*. OECD Publishing (<http://www.oecd-ilibrary.org>): https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020 12.11.2020 tarihinde adresinden alınmıştır
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online* 8(2), 23-74.
- Sözen, E. (2019). Coğrafya dersi tutumu, coğrafya ders işlenişi ve materyal kullanımına yönelik ölçek geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi* 7 (1), 1-14.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6), 49-74.
- Şahin, V. (2017). First-year student views on geography as a department and as a profession. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25, 1651-1658.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, A. (2018). Araştırma Modelleri. A. Şimşek *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde, (s. 80-107). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1619.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş - Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics (4th edition)*. Needham Heights: Allyn & Babon.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Teyfur, E. (2016). Coğrafya öğretmen adaylarının web destekli işbirlikli öğrenme ortamlarına yönelik görüşleri. *Education Sciences (NWSAES)*, 11(3), 153-167.

- Thach, E., ve Murphy, K. (1995). Competencies for distance education Professionals. *Educational Technology Research and Development* 43(1), 57-79.
- Toker-Gökçe, A. (2008). Küreselleşme sürecinde uzaktan eğitim. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, 1-12.
- Türker, A., ve Dündar, E. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde eğitim bilişim ağı (EBA) üzerinden yürütülen uzaktan eğitimlerle ilgili lise öğretmenlerinin görüşleri. *Millî Eğitim*, 49 Özel Sayı(1), 323-342.
- UNESCO. (2020, 09 01). *Policy Paper 42, Act Now:Reduce the impact of COVID-19 on the cost of achieving SDG 4*. Global Education Monitoring Report UNESCO France: www.unesco.org/gemreport 14.11.2020 tarihinde adresinden alınmıştır
- Usta, İ., Uysal, Ö., ve Okur, M. R. (2016). Çevrimiçi öğrenme tutum ölçeği: geliştirilmesi, geçerliği ve güvenirligi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(43), 2215-2222.
- Uzunöz, A. (2011). Coğrafya dersine yönelik öğrenci tutum ölçeği geliştirilmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 1264-1275.
- Ünlü, M. (2014). *Coğrafya öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- WHO. (2020, 11 14). *World Health Organisation Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int/> 14.11.2020 tarihinde adresinden alınmıştır
- Yazıcı, Ö. (2015). Coğrafya bölümü uzaktan eğitim öğrencilerinin fiziki coğrafya içerikli derslere ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)* 7(3), 213-232.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anka : Detay Yayınları.
- Yentür, M. (2019). *Coğrafya öğretmenlerinin akademik ve yönetsel hedeflerinin tespiti*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Yeşil, R. (2014). Nicel ve nitel araştırma yöntemleri. R. Y. Kıncal *Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (s. 51-80). Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık Dokuzuncu Baskı.
- Yıldırım, S., Yıldırım, G., Çelik, E., ve Karaman, S. (2014). Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik görüşleri: bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 365-370.
- Yıldız, M. (2015). *Uzaktan eğitim programlarında ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitime yönelik bilgi, inanç ve uygulamaları arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bilim Dalı.

Yılmaz, E., Güner, B., Mutlu, H., Doğanay, G., ve Yılmaz, D. (2020). *Veli Algısına Göre Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Sürecinin Niteliği*. Konya: Palet Yayınları.

Yılmaz, M. (2020). 20 Nisan 2020 Tarihi itibariyle Covid-19 virüsünün dünyadaki coğrafi (kıtalara ve ülkelere göre) dağılımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE) ISSN:2148-9963 7(4), 17-44.*

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

İnce, Z., Yentür M.M. ve Şahin, V. (2021). Uzaktan eğitim ile coğrafya öğretiminin etkililiği ölçeği: ölçek geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3943-3966. DOI: 10.26466/opus.879897*

DÜZELTMELER

OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 21 sayısında yer alan “Farklı Disiplinlerde Endüstri 4.0” adlı makalede, kaynakça gösterimi sehven yanlış yazılmıştır. Doğru kaynak gösterimi aşağıda ki gibidir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldırım, Y. (2020). Farklı disiplinlerde endüstri 4.0. OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(21), 756-789. DOI: 10.26466/opus.624938

OPUS - Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 19 sayısında yer alan “Örgüt Kültür Tiplerinin Yenilikçiliğe Etkisi Örgüte Güvenin ve Örtülü Bilgi Paylaşımının Düzenleyici Rolü” adlı makalede, yer alan bir bölüm sehven yanlış yazılmıştır. Bölümün başlığı ve doğru yazımı aşağıda ki gibidir.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmada, örneklem tespitinde basit tesadüfî yöntem uygulanmıştır. Örneklem yeterliliği açısından verilerin toplanmasında anket tekniğı kullanılmıştır. Araştırma modeline ilişkin hipotezleri test etmek üzere, tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma), korelasyon analizi ve düzenleyicilik etkisini tespit etmek için çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Araştırma kapsamında SPSS 23 istatistik paket programı kullanılarak elde edilen veriler değerlendirilmiştir